# YAZILAR
# 3



**H. İsmail Hakkı ALTUNTAŞ**

**İSBN:**
ismailhakkialtuntas@gmail.com
http://ismailhakkialtuntas.com

Dizgi : **H. İsmail Hakkı Altuntaş**
Kapak :
Baskı- Cilt :

2011

بِسْــمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على رسولنا محمد وعلى اله وصحبه وسلم اجمعين

İnternetteki sitemiz **http://ismailhakkialtuntas.com/** da 2011 yılarında okuyucularımızla paylaştığım yazıları bu kitapta topladım. Yazılarda sıra gözetilmedi. Değişik konular peş peşe yazıldı. Bu şekilde okuyan açısından fazla sıkıntı oluşturmayacağı düşünüldü.

Tevfik ve inayet Allah Teâlâ'dandır.

**İhramcızâde**
**İsmail Hakkı ALTUNTAŞ**
**Esenler /İstanbul**

**Başlangıç: 06.06.2011**

## AHMED AMİŞ EFENDİ kaddese'llâhü sırrahu'l azîz (1807-1920) İLE AHMED AVNİ KONUK'UN SOHBETLERİ

Ahmed Amiş Efendi Konuk'un mürşidi olmamasına rağmen, onunla tasavvufî sohbetler yapmış bir zattır.

**Hüseyin Vassâf onu Sefine'de şöyle tanıtıyor:**

*Kuşadalı hazretlerinin mazharı irfanı olanlardandır. Fâtih Türbedârı idi. Tûli ömre mazhar olup, 1338 senesi şehri Şabanının yirmisinde (9 Mayıs 1920) irtihâli dârı na'îm eylemiştir. Demek ki, azizinden sonra yetmişdört sene daha yaşamıştır. Sinni mübarekleri yüzü mütecaviz idi. O da Hacı Müezzin gibi çocuk misâli vücûdca ufalmış idi. Kendilerinde neş'ei melâmet gâlib olup, züvvârı kesîrü'l mikdârı nush u pend ü keşfi zamâir ile teshir ederlerdi.* ***Halîfe bırakmamışlardır.***

*Sîret ve teslîk cihetiyle dahi kendisine bir şu'be müessisi nazarıyla bakılacak derecede müteceddidînden olduğunu Sâdık Vicdanî Bey Tomarında yazmış ise de, kendilerinden herkes istifâde edebilecek bir meslek ta'kîb buyurmamışlardır.*

*Mürîdlerini halvet ve riyazet gibi mücâhedâtı cismâniyye ile yormaz, onların ma'neviyyâtlarını terbiye ve i'lâya kendi teveccüh ve kuvvei reşâdetini kâfi bulurdu. Hattâ derler imiş ki,* ***"Mücâhedâtın bir kısmını Kuşadalı kaldırdı, mütebakisini de ben ref' ettim."*** *Müşarünileyhin bu kabîl şeylerini işitenler, maksadı ârîfânelerine nüfuz edemediklerinden sûi zanlara düşmüşlerdir.*

Ahmed Amiş Efendi Halvetî Şâbânî tarikatine bağlıdır. "Amiş", Ahmed Efendi'nin doğduğu coğrafya olan Bulgaristan Türkçesinde **"küçük amca"** anlamına gelmektedir. Çünkü Ahmed Amiş Efendi ufak tefek yapılı bir zat imiş.

Ahmed Amiş Efendi, bugün Kuzey Bulgaristan'da bulunan Tırnova'da 1807'de doğdu. Memleketinde medrese öğrenimi görmüş, daha 14 yaşında iken tasavvuf yoluna girmiştir. Ömer Efendi vasıtasıyla Halveti tarikatine intisab etmiştir. Tırnova'da sıbyan mektebi hocalığı yapmış, hamam işletmiş, tabur imamlığı yaparak 1853 Kırım Savaşına katılmıştır.

1866'da İstanbul'a geldi ve Bosnalı Mehmed Tevfîk Efendi'nin müridlerinden Üsküdarlı Hoca Ali Efendi, Rifat Efendi, Üsküdar'da Nalçacı Dergâhı şeyhi Mustafa Enver Bey, Kaşgar hükümeti temsilcisi ve Fusûs şârihi Yâkub Han ve Fâtih türbedârı **Niğdeli Bekir Efendi** ile sohbetlerde bulundu. Tekrar memleketine dönen Amiş Efendi, 1877'de Tuna vilayetinin Ruslar tarafından işgal edilmesi üzerine kesin olarak İstanbul'a geldi.391 Burada Fâtih Sultan Mehmed türbesinin türbedârı olmuştur. Bu yüzden **"Fâtih Türbedârı"** olarak da anılır.

Hüseyin Vassâfa göre, Ahmed Amiş Efendi Kuşadalı şeyh Seyyid İbrahim Efendi'nin (1774-1845) talebelerindendir. Daha Tırnova'da iken, tanışmamalarına rağmen İstanbul'da bulunan Nakşibendî şeyhi Ahmed Ziyâeddin Gümüşhanevî (1813-1893) kendisine hilâfet icazeti göndermiştir. Yine Melâmî tarikatının üçüncü devre piri Muhammed Nûrü'l Arabî (1813-1887) tarafından Melâmî tarikatinden de teberruken verilmiş icazeti vardır.

Amiş Efendi taliplerine Halveti, nadiren de Nakşî icazetnamesi vermiştir. Tarikatlerin merasim, âdâb ve erkânından uzak kalarak melâmetle irşâd etti. Fakat müridlerin **"melâmet"** kelimesini kullanmalarını yasaklamıştır. Kendisinden ders isteyenlere tevbe ve istiğfar etmelerini, Kur'an okumalarını tavsiye ederdi.

Ahmed Amiş'in pek çok meşhur müridi vardır: Mutasavvıflar İsmail Hakkı Bursevî (meşhur mutasavvıf değildir) ve Abdülaziz Mecdi Tolun, Hüseyin Avni Konukman, âlim Hasan Basri Çantay, felsefe ve tasavvuf üstadı İsmail Fennî Ertuğrul, Süheyl Ünver'in babası postacı Mustafa Enver Bey, meşhur hattat Hasan Rızâ Efendi bunların arasındadır.

Amiş'in torununun damadı ise Mehmed Âkifin yakın dostu olan Babanzâde Ahmed Naim Efendi'dir.

Ahmed Amiş Efendi 9 Mayıs 1920 tarihinde 113 yaşında iken İstanbul'da vefat etti. Hakk'a yürümesi üzerine Evrenoszâde Sami Bey'in yazdığı târih mısraı şöyledir:

**"Gitdi gülzârı cemâle pîri efrâdı cihan"** (1338).

Yani, Allah'ın Cemâli olan gül bahçesine, yani cennete dünyadaki herkesin piri olan Ahmed Efendi gitti.

**6 YAZILAR**

Ahmed Amiş Efendi'nin mezarı Fâtih Camii hazîresindedir. Mezar taşındaki yazı şöyledir:

**Hâmili emânâtı Sübhâniyye, câmi'i makâmâtı insâniyye, mürebbîi sâlikânı Rahmâniyye el Hâc Ahmed Amiş elHalvetîeşŞa'bânîkuddise sırrûhû hazretlerinin rûhi şerifleri için elFâtiha.**

20 Şa'bân 1338/(9 Mayıs 1920)

Amiş Efendi'nin yazılı eseri yoktur. Konuk, Amiş Efendi'nin hayatının son yıllarında onun sohbetlerinden notlar tutmuştur. Abdülbâkî Gölpınarlı, Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri adlı eserinde bu notların kendisinde olduğunu zikretmektedir. Biz bu notlara iki farklı şekilde ulaştık.

Gerek Ahmed Avni Bey'in tasavvufî yönünü ortaya koymak gerekse Amiş Efendi'nin manevî sohbetlerinden birer örnek vermek açısından çok değerli olan bu notların bir kısmını Ahmet Güner Sayar Türk Edebiyatı dergisinde yayınladı. Sayar, bu notların doğrudan Gölpınarlı tarafından kendisine verildiğini yazmaktadır. Sayar, aynı sohbetlerin yazma kaydını Süheyl Ünver'in de kendisine okuduğunu belirtmektedir. Ahmed Avni Beyin kaydettiği beş sohbetin üçüne bu şekilde ulaşmış olduk.

Biz de geriye kalan iki sohbeti, yani aşağıdaki ilk (9 Ağustos 1919) ve son sohbeti (6 Nisan 1920), Abdülbâkî Gölpınarlı'nın Konya Mevlânâ Kitaplığı'nda bulunan yazma mecmuasından alarak bugünkü alfabeye çevirdik. Aşağıya ekliyoruz. Böylece bütün sohbetleri okuyucuya intikal ettirmiş oluyoruz. Fakat sohbetlerden anladığımız kadarıyla Ahmed Avni Bey, aşağıda ilk sırada yer alan 9 Ağustos 1919 tarihinde kaydedilen ilk sohbetten önce Ahmed Amiş Efendiyi en az iki kez daha ziyarete gitmiş olmalıdır, çünkü sohbetin sonunda **"Fakirin huzûrı şerifine üçüncü defa gidişim idi"** demektedir.

Ahmed Amiş Efendi'nin türbedarlığını yaptığı Fâtih Sultan Mehmed'in türbesinde yapılan sohbetleri Konuk çıkar çıkmaz not almıştır. Konuk'un bu kaydetme titizliği bizim açımızdan çok önemli bir kişilik ipucu vermektedir. Değerli her şeyin yerini ve geleceğe aktarılmasını önemseyen Konuk'un sohbetlerdeki ifadeleri de ne kadar yüksek bir tasavvufî olgunluğa sahip olduğunu göstermektedir. Amiş Efendi'nin remzi (sembolik) sorularına o da remzi cevaplar vermektedir. Sohbetlerde Konuk, mütevazı, edeb ve manevî derinlik sahibi yüce bir kişilik olarak hemen kendini göstermektedir.

**12 Zilka'de 1337 (9 Ağustos 1919)**

335 senesi Ağustosi efrenciyyenin sekizinci ve 337 sâli hicrîsi Zilka'desi'nin (9 Ağustos 1919) on ikinci Cum'a günü kable'z zuhr Hüseyin Avnî Bey biraderimizle yüz yirmi yaşını mütecaviz bulunan ve zamanımızda vücûdi şerifi ile teberrük olunan insânı kâmil Fâtih Türbedârı Hacı Ahmed Efendi Hazretleri'nin huzûrı şeriflerine gittik. Kimse yoktu. Mübarek elini öptük. Önüne oturtup yakına gelmemizi işaret buyurdu. Aşağıdaki mükâlemât cereyan etti.

**Hazret: "Niçin geldiniz? Maksadınız, emeliniz nedir, ne istersiniz?'**

**Fakîr:** "Maksudumuz Hakk'tır."

H: **"Hakk var mı, Hakk nerede?"**

F: "Her taraf Hakla dolu, ondan gayrı bir şey yok. La mevcûde illâ hû [Allah'tan başka varlık yoktur]."

H (Gülerek): **"Öyle yâ, O'ndan gayrı bir şey yok..."**

(Hüseyin Avnî Bey'e hitaben) **"İsmin nedir?"**

H: "Hüseyin Avnî..."

H (Fakire hitaben): **"Senin ismin ne?"**

F: "Ahmed Avnî..."

H: **"O, benim. Ben beraberim. Ahmed benim. Avni'yi sonra getiriverirsin olur gider."** (Hüseyin Avnî Bey'e hitaben): **"Nerede oturuyorsun?"**

"Sultan Mahmud türbesinde."

**"Türbenin içinde de mi oturuyorsun?"**

"Hayır, efendim, türbenin civarında..."

**"Ooo, büyük yer! Sultan Mahmud. Sözünün eri ise."** (Fakîre hitaben): **"Sen nerede oturuyorsun?"**

"Unkapanı'nında."

(Unkapanı lâfzım telâffuz edemez gibi birkaç defa tekrar ettiler).

"Oo, orası çok uzak..." buyurdular. Sonra: **"Hangi milletlerle görüşüp konuşuyorsunuz?"**

"Yetmiş iki milletle görüşüp konuşuyoruz."

**"Kâh talim ve kâh te'allüm ediyorsun, değil mi?"**

"Evet, efendim, kah talim ve kâh te'allüm ediyorum."

**"İnneke meyyitün ve innehüm meyyitûn sümme inneküm yevmelkıyâmeti inde rabbikum tahtesımûn."** (Şüphesiz sen de öleceksin, onlar da ölecekler. Ey insanlar! Sonra siz, kıyamet günü Rabbinizin huzurunda duruşmaya çıkacaksınız. Zümer 30-31) **İşte bu âyet tam sana göredir."**

(Bu cevab üzerine fakirin kalbinde bir ukde peyda oldu. "Acaba ömrümün âhir olduğuna mı, yoksa **Mûtû kable en temûtû** sırrına mazhariyete mi işaret buyurdular?" dedim.)

**"Geceleri ne yapıyorsunuz?"**

"Evliyâullâhın nuruyla müstenîr oluyorum."

**"Çok âlâdır, sa'âdettir." "Elhamdûlillah."**

**'Validenizi görüyor musunuz?"** (Ya'ni, anâsırı erba'anın ahkâmını vücûdunuzda görüyor musunuz?)

"Her vakit temastayız. Görüyoruz efendim."

(Hazret güldüler. Fakire hitaben): **"Bak, sana kısaca söyleyeyim: Allahu latifün biibâdihi yerzuku men yeşâ'. (Şura, 19) Allah denilen ma'nâ latiftir; biibâdihi, ibâdına... 'Bâ', mülâbese** (Benzeyen iki şeyin birbirinden ayırt edilmeyerek karıştırılması) **içindir. Yerzuku men yeşâ, dilediğini ırzâk eder, amma rızk, yalnız yemek değildir. Söylemek, dinlemek, görmek, oturmak, yatmak... ilh. hep rızıktır."**

"Hususuyla huzûrı âlinizdeki istikâmetimiz alâ rızıktır."

**"İşte rızkın âlâsı odur ya! En alâ rızık, rızkı ma'nevîdir."** (Biraz sükûttan sonra) **"Söyleyiniz bakalım! Lâ tüdrikühü'lebsâr ve hüve yüdrikü'lebsâr ve hüve'llatîfi'l habîr. "**(Gözler O'nu görmez, O bütün gözleri görür. O Latif'tir, haberdardır. Enam, 103)

(Hüseyin Avnî Bey'e hitaben): **"Ne diyor?"** buyurdular. Hüseyin Avnî Bey âyeti kerîmeyi tekrar etti.

**"Hah! İşte öyle... 'Bâ'mülâbese içindir. Bismillâhi'deki bâ gibi. Bismillah budur."**

(Biraz murâkıb oturdular, ondan sonra) **"Söyleyin bakalım!"** buyurdular.

"Zâtı âliniz buyurun, dinleyelim!"

(Hüseyin Avnî Beye hitaben) **"Ne söylüyor?"**

"Zâtı âliniz..."

**"Zâtı âli, zâtı âli! Sen de mızmızsın..."** buyurdular. Bir müddet bir şey söylemediler. Sonra tekrar buyurdular ki: **"Geceleri uyuyor musunuz? Yoksa âh... âh... diye bağırıyor musunuz?"**

"Kâh uyuyoruz, kâh bağırıyoruz efendim."

**"Öyle olmalı. Nasıl geliyorsa öyle yapmalı, değil mi? Ananızı görüyor musunuz?"**

"Görüyoruz efendim."

(Fakire hitaben): **"Nerede oturuyorsun?"**

"Unkapanı'nda..."

**"Orası çok büyük yerdir. Çarşısı var, pazarı var. Çok aydınlıktı bir yerdir."**

"Evet, efendim. Kesret vardır."

(Ba'dehu biraz yattılar, murâkıb bir halde kaldılar. Yatarken rahatsız olmamaları mülahazasıyla:)

"Efendim rahatsız olmayın; gidelim mi, oturalım mı?"

**"Yoook. Sakın bu sözü bir daha hiçbir yerde, hiçbir kimseye söyleme! Herkes, zâtında muhayyerdir. Dilediğini işler. İster gider, ister oturursun..."** (deyip bize müteveccihen sağ taraflarına yattılar. Beş dakika kadar öylece murâkıb kaldılar. Biz de sâkitâne oturduk. Ba'dehu birden bire kalkıp oturdular. İki ellerini açtılar. Du'â vaziyeti aldılar. Biz de ona muvâfakaten ellerimizi açtık. Tatlı tatlı güldüler de buyurdular ki):

"**Âmin ama neye âmin?**

**Du'âya değil mi?**

**Hangi du'âya?**

**(Fakire nazar edip) "Ömrün tavîl olmasına âmin, değil mi? Bak! Bu Kur'ân'dır. Tûbâ limen tâle 'umruhû ve hasune 'ameluhû.** ("Ömrü uzun ameli güzel olanlara ne mutlu" Hadis-i Şerif) **Tûbâ, mübalağa ile sa'âdet, limen tâle 'umruhû, ömrü uzun olan ve ameli güzel olan kimse içindir. Ömrü uzun olmak ve ameli hasen olmak büyük sa'âdettir."**

(Sükût ettik. Biraz zaman geçti).

**"Söyleyin bakalım!"**

(Biz tebessümle yine sükût ettik.)

**"Sizin çıraklarınız var mı?"**

"Kendimiz çırağız, efendim. Bizim çırağımız yoktur."

**"Hepimiz çırak" (dedikten sonra) "İhtiyarlık var serde... Ben, ihtiyar değil miyim?"**

"Hayır, efendim ihtiyar değilsiniz."

(Hazret güldüler. Ba'dehû Hüseyin Avnî Bey biraderimiz kıyam edip elini öpmeğe kast ettikte Hazret onun elini mübarek eli içinde tutup buyurdular ki):

**"Ben du'â ediyorum. Fakat benim du'âm yalnız sana değil... Benim du'âm, 'âmmdır. Hepinize du'â ediyorum."**

(Hüseyin Avnî Bey'den sonra fakîr yedi şerifini takbîl ettim. Fakire hiçbir şey söylemediler. Kemâli âdâb ile buzûrı şeriflerinden çıktık. Fakirin huzûrı şerifine üçüncü defa gidişim idi).

**12 Zilhicce 1337 (7 Eylül 1919)**

Hüseyin Avnî Bey biraderimizle 120 yaşını mütecaviz [aşkın] bulunan ve zamanımızda vücûdi şerifi [şerefli vücudu] ile teberrük olunan [bereket bulunan] insânı kâmil Fâtih Türbedârı Ahmed Amiş Efendi'nin huzûru şeriflerine gittik. Hazret yalnızdı. Âtideki [aşağıdaki] mükâlemât [konuşma] cereyan etti.

**Amiş Efendi: Hoşgeldiniz, bayrâmı şerifiniz mübarek olsun.**

Ahmed Avnî: Teşekkür ederiz efendim.

**Amiş Efendi: Nerede eğleniyorsunuz?**

Ahmed Avnî: Hakk'da eğleniyoruz efendim.

**Amiş Efendi: Kira ile mi?**

Ahmed Avnî: Kira ile.

**Amiş Efendi: Pek alâ! İsmi şerifiniz?**

Ahmed Avnî: Ahmed Avnî.

**Amiş Efendi: Ben de Ahmed'im.**

Ahmed Avnî: Biz Ahmed'e Avnîlik [yardımcı olma] de ilhak ediyoruz [ekliyoruz]. Acaba bu ilhak kendi hayâlimiz mi? Yoksa hakikaten Avnîlik var mı efendim?

**Amiş Efendi: Nene lâzım? Orasını karıştırma. Lâ ilahe illallah Muhammedün Resûlullah. Bu kâfidir.**

Sonra vekilleri Türbedâr Mehmed Efendi geldiler. Ona "Ne var?" buyurdular. Biz de destur alıp huzurlarından çıktık. Bu dördüncü ziyâretimdi.

**5 Sefer 1338 (31 Ekim 1919)**

Hüseyin Avnî Bey ve Hayri Bey biraderlerimizle Cum'a namazım Abdülhay Efendi'nin [Öztoprak] mescidinde edadan sonra Türbedar Hacı Ahmed Amiş Efendi hazretlerinin ziyaretine gittik. Fakirin beşinci ziyaretim idi. İçeriye girdiğimizde yalnız olup, gözleri kapalı müstağrak [kendinden geçmiş] bir hâlde idiler. Bir müddet ayak üzerinde durduktan sonra önüne oturduk. Mübarek gözlerini açtı ve bize nazar etti ve fakire hitâb ile sordu:

**"Nerede sakinsiniz? Nerede tavattun ediyorsunuz [oturuyorsunuz]?"**

"Şimdilik hazreti şehâdette, âlemi nefisde tavattun ediyoruz."

**"Mâ şâallahu kâne ve mâ lem yeşe'lem yekun [Allah neyi dilerse o olur, dilemediği şey olmaz]. Hakk'ın dilediği olur, dilediği mevcûd olur, dilemediği mevcûd olmaz. Ve bilkaderi hayrihi ve şerrini, bu kelâmın tefsiridir"** buyurdular.

Bir müddet murâkıb olup [manevî tefekküre dalıp] tekrar sordular:

**"Niçin geldiniz?"**

"Zâtı âlinizle şerefyâb olmak için geldik. Zâtı âlinizle müşerref olmağa

**"Ziyaret... Ziyareti bilir misiniz? Ben ziyaret bilmem."**

Tekrar murâkıb olup gözlerini açtılar: **"Allahümme sallı alâ Muhammedin ve alâ âlihi Muhammed"** dediler. Ondan sonra **"Allah sizi Zâtına mazhar buyursun"** diye du'â ettiler.

Fakir: "Du'âyı âliniz berekâtıyla inşâallah mazharı ismi Zât oluruz"

Badehu [sonra] bir hayli müddet gözleri kapalı murâkıb oturdular, sonra gözlerim açıp salevât getirdiler.

**"Söyleyiniz erkekler!"** buyurdular.

"Söyletiniz de söyleyelim efendim" dedim. Hiç cevap vermeyip yine murâkıb oldular, gözlerini açtıktan sonra tekrar salevât getirdiler. Fakîre

**"Sizin taraflarınızda yangın var mı?"**

"Bizim taraflar masun kaldı [yangından etkilenmedi) efendim."

Hazret güldüler. **"Allah şifâ versin"** buyurdular.

Ondan sonra yine bir müddet murâkıb oldular, bâ'dehu gözlerini açıp yine salevât getirdiler.

Fakîr: "İnmemalkevnü fil hayâti ve hüve hakkun fil hakîka" [yani, "Dünyada varlığa ait ne varsa hayâldir, fakat hakikatte hakdır] dedim. Dikkatle dinlediler de **"Peki, peki"** dediler. Bâ'dehu:

**"Çok sularınız var mı?"**

"Var efendim"

**"Kendi kendine akan sular var mı?"**

"Bazen bulunur efendim" dedim. ,

Bunun üzerine Hazret, Fakirin Önüne doğru yüzü üzerine eğildiler. Bir müddet öyle durdular. Fakîr bâtınında [içimden] Cenâbı Mevlânâ Efendimiz ile mürşidim Esad Dede hazretlerine müteveccih oldum [gönlümü bağladım]. Bâ'dehu [sonra] kalktılar.

**"İnneke meyyitün ve innehu meyyitun"** [Sen de ölüsün, o da ölüdür]. Biz sükût ettik. Sonra buyurdular ki:

**"Romatizma, romatizma derler... İnsan uyanık iken gelir ise uyutmaz. Uyurken gelir ise uyandırır. Rum rum yapar."**

"Romatizma hararet ister efendim"

**"Biz harareti bulamıyoruz ki..."**

Bir hayli müddet yine murâkıb durdular. Bâ'dehu gözlerim açıp salevât getirdiler. Sükût üzere oturduk. Bâ'dehu:

**"Haydi oğlum! Ben abdest bozayım. Ben abdest almam, bozarım"** buyurdular. Biz de ellerini öpüp kalktık. Huzurlarından çıktık.

<u>**5 Rebfülevvel 1338 (28 Kasım 1919)**</u>

Salim Efendi ile beraber Türbedâr Efendi hazretlerinin ziyaretine gittik. Yalnızdılar. Huzuruna girdiğimizde kendilerine yaklaşmamızı işaret buyurdular. Gayet yakın olarak diz dize önlerine oturduk. Hazret, Salim Efendiye **"Safâ geldiniz"** buyurdular.

Biz de "Safa bulduk efendim" dedik.

Salim Efendi: "Ben sensiz olamam, sen de bensiz olamazsın" dedi.

Hazret: **"Öyle ya!"**

Fakire hitaben: "Nerede tavattun ediyorsunuz?" Fakîr: "Hak'ta tavattun ediyoruz."

**"Tavassul mu ediyorsunuz [ulaşıyor musunuz]?"**

"Evet efendim! tavattun ve tavassul ediyoruz." Gülerek fakire hitaben: **"Bu hoca kim?"** "Salim Efendi."

**"Allah bu hocayı mertebesinde dâim buyursun."** Salim Efendi'ye hitaben, Fakîr için: "Bu efendi kim?"

Salim Efendi: "Bid'atün minnâ" [Bizden bir parçadır]. Bizim nurumuzdan Ahmed Avnî Bey. Posta müdür muavini."

Fakire: **"Ben de Ahmed'im, sen de Ahmed'sin. Ahmed iki mi? Sen sensin, ben benim."**

Fakîr: "Ahmed'in mim'i kalkınca ahad [bir] olur. O vakit bir olur."

Hazret: **"Mim kalkar mı? Kalkar a! O vakit sen kalmazsın. Fakat bu vücûdunun kalkması lâzım gelmez. Vücûdunla beraber sen kalmazsın. O vakit Hak sende mahfî [gizli] olanın kim olduğunu bilirsin."**

"Vücûdda mahfî olanın kim olduğunu bilmekle beraber senlik vehmi kalıyor efendim. Vehim ise sultânı kuvâdır [kuvvetlerin sultanı]."

**"Ben konuşurken yoruluveriyorum. Siz konuşun, ben dinleyeyim."**

Salim Efendi: "Söylemenizi bize intikal ettirin, söyleyelim ve konuşalım."

Fakire hitaben: **"Oooo Nûrî Paşa! Söyle bakalım."**

Salim Efendi: "Efendim, Nûrî değil, Avni;."

Hazret: **"Avnî mi?"**

Fakîr: "Efendim, zâtı âlilerinin teveccüh buyurdukları Nûrîliği kabul ettim."

**"Kabul etmeseydin ne olacaktı?"**

"Hiç bir şey olmayacaktı. Şu kadar var ki, tevcihi âlilerini [yüksek teveccühünüzü] kemâli hoşnûdiyle [büyük bir memnuniyetle] kabul ettiğimi arz ediyorum."

**"Pek alâ! Dışarıda soğuk var mı?"**

"Hayır efendim."

**"Rahmet var mı? Kış ortası derler, geldi mi?"**

"Hayır efendim. Hararet var." **"Yaaa!"**

Biraz murâkıb olup, ba'dehu salevât getirdiler. Sonra da **"Lâ ilahe illa hüve'r Rahmân" [Rahman olan Allah'tan başka ilâh yoktur]** buyurdular. Ondan sonra: **"Ben hep böyle söylüyorum. Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammed.** [Allahım! Muhammed aleyhisselâma ve onun ailesine, soyuna, ehli beytine selâm olsun!] **İşte bu üç kelime. Gecegündüz bunları söylüyorum. Bunları okuyorum."**

Fakire ellerini uzattılar. Tuttum. Oturdukları mahalde doğruldular: **"Tubâ, tûbâ, tûbâ derler. Ömür uzunluğu imiş. Tûbâ limen tâle umruhû ve hasune ameluhû. Böyle uzayıp gidiyor."**

Ba'dehu yine murâkıb oldular, yine salevât getirdiler ve "Lâ ilahe illa hüve'rRahmân" buyurdular.

Ellerini uzatır vaziyetinde bulunmakla Fakir ellerim öptüm. Salim Efendi de öptü.

Kalktık. Kalkarken: **"Ben umûma [herkese] du'â ederim. Başka bir şey elimden gelmez. Cümleniz için du'â ediyorum"** buyurdular. Ba'dehu huzurlarından çıktık.

**9 Nisan 1336 (6 Nisan 1920)**

17 Recebülmürecceb 338 ve 9 Nisan 336 Cum'a (6 Nisan 1920) günü Türbedâr Efendi Hazretleri'nin ziyaretine Salim Efendi (merhum) ile birlikte gittik. Hazret **"Hoş geldiniz, safâ geldiniz!"** buyurdu. Biz de "Hoş bulduk, safâ bulduk, efendim" dedik.

Hazret: **"Veâyetünlehümü'lleyl,Neslehummhu'nnebâra (,..)Veküllün felekin yesbehûn'a** (Yasin: 37-40)[1]kadar tilâvet buyurdu. Sonra "Ve kâlûlhamdü lillâhillezi sadekanâ va'dehû (...)kıylelhamdü lillahi Rabbilâlemin (Zümer; 74-75) [2] kadar okuyup tekrar "Ve âyetün lehümülleyl, neslehu ...." okudu. Yâsînı şerifin sonlarına doğru geçti. Sonra tekrar bu âyetten başladı. "Ve küllün fi felekin yesbehûn.." a kadar birçok defa tekrar etti. Biz de huzurdan kalktık. Bu hal, belki üç çâryek devam etmişti. Hazret 9 Mayıs 336 tarihinde, yani bundan tam bir ay sonra intikâl buyurdular. 130 yaşında idiler.

Kaddesenâllâhu biesrârihi 'azzamellâhu zikrahu ve nefa'anâ bifiiyûzâtihi yâ hüvelMuîn" (Allah bizi onun sırlarıyla kutsasın. Allah zikrini azîz etsin. Feyizleriyle bizleri faydalandırsın. Ey Muîn olan Allah!!

**AHMED AMİŞ EFENDİ'NİN BAZI SÖZLERİ**

Ahmed Amiş Efendi'yi daha iyi tanıtmak için burada bazı sözlerini ve hatıralarını sunmak istiyoruz.

**"Her şeyin ismi âlîsini bil; babanın verdiği isimle çağır!"**

**"İnnallâhe latîfün bi'l ibâd" "Allah Teâlâ kullarında lâtiftir." "Allah kullarına lâtiftir" değil... Çünkü bu isneteyni [ikiliği] îcâb eder.**

---

[1] Onlara bir delil de gecedir; gündüzü ondan sıyırırız da karanlıkta kalıverirler. Güneş de yörüngesinde yürüyüp gitmektedir. Bu, güçlü ve bilgin olan Allah'ın kanunudur. Ay için de sonunda kuru bir hurma dalına döneceği konaklar tayin etmişizdir. Aya erişmek güneşe düşmez. Gece de gündüzü geçemez. Her biri bir yörüngede yürürler. (Yasin: 37-40)

[2] Onlar: «Bize verdiği sözde duran ve bizi bu yere varis kılan Allah'a hamdolsun. Cennette istediğimiz yerde oturabiliriz. Yararlı iş işleyenlerin ecri ne güzelmiş!» derler. Melekleri, arşın etrafını çevirmiş oldukları halde, Rablerini hamd ile överken görürsün. Artık insanların aralarında adaletle hüküm olunmuştur. «Övgü, Alemlerin Rabbi olan Allah içindir» denir. (Zümer; 74-75)

**“Tuz iki maddeden ibaret olup, her ferisi ayrı ayrı alınırsa birer semmi mühlik [öldürücü zehir} olduğu halde, ikisinin birden alınması mucibi faidedir [fayda vericidir] diye, bendegânından bir doktorun ifâdesine [göre:] "Allah celle celâluhû ile Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem ve âlihi öyledir" (buyurdular).**

**"Allah'ın senin alnına yazdığı şeyin menine Muhammed (sallallâhü aleyhi ve sellem) bile kadir değildir"**

**“Cem’i mevcudat {bütün varlıklar], Hakk’ tan zuhurdur [gelmiştir].**

**“Şu'ûnâtı ilâhiyye, irade-i zâtiyyedir; Allah haddi zâtında ekberdir.”**

**“Mine’l âbâd ilâ'l'âzâl, ilâ mâ lâyetenâhî, elmustecmi'u Cemi’u's- sıfât Allâh…"**(Ebedlerden ezellere kadar sonsuza kadar bütün sıfatları nefsinde toplayan)

**“Bizi sevenleri sevenler, imânlarını kurtarırlar.”**

Bursa Lisesi Fransızca muallimi Nevres Bey’den rivayet: Benim şeyhim derdi ki:

"Ahmed, birisi senin yanında benim aleyhimde bulunursa beni müdafea etme!" der. Nevres Bey "Ben bu naneyi yiyemem” diye gönlünden geçirince, derhal ben de "Şeyhim, efendim, ben bu naneyi yiyemem dedim. Şeyhim de bana: **'Sen bu naneyi yiyemezsen, sen de benim dediğim gibi âdem olamazsın' dedi"**, buyurmuşlardır.

**"Biz, bizim lafımız olduğu zaman sıkılıp kaçandan korkarız"** buyurdular. Ben de içimden, "Eyvah! Bizim arkadaş helak oldu” diyerek kendisinde böyle bir hâl gördüğüm bir arkadaşımı hatırladım. [Ahmed Amiş Efendi? derhal **"Şey... Korkma! Ona da bir Zât tecellîsi yapar, kurtarırız"** buyurdular.

Ellerini göğüslerine vurarak, **“Bu ismi zikretsinler de aleyhimde bulunsunlar”** buyurdular.

Bir gün sinnî âlilerini soran bir zâta hitaben: **"Şeyhim bana derdi ki: /Ahmed, senin tarihin meçhuldür"** buyurmuşlardır.

**“İnsan kâmildir.”**

**“Ebû Tâlib, "radiyallâhü anhdır”**

**“Ben, namazdan ziyade namaz kılanı severim**. “

**“Dünyada eşini bulamazsan, işini bilemezsen rahat edemezsin.”**

Nazîf Efendi merhum rivâyetiyle:

**"Cenaba Hakk, şerri cüziyi kullanır. Altından hayrı küllî zuhur eder. Cenab-ı Hakk hayrı cüziyi kullanmaz, altından şerri külli zuhur eder diye..."**

Tâhir Efendi'den rivayet: **"Birinci sene imâm, ikinci sene bir kalbur saman, üçüncü sene kalpaklı Yunan olma”**

**"Gör geç, billahi geç, durma geç! Üzkurullâhe inde küllü hacerin veşecerin.”** (Sen her taş ve ağaçta Allah Teâlâ’yı zikret- Hadis)

**“GÖÇMÜŞE RABITA OLMAZ.”**

**“Aradığını vücûd dükkânında bulursun.”**

**“Sohbet için Üç şart vardır: Zaman, mekân, ihvan...”**

**“En lezzetli üç şey vardır. Tilâvet-i Kur'ân, musâhabetül ihvân, mülâkâtü'r Rahmân...”**

**“Bu yolun sermâyesi kuru muhabbettir. Muhabbetin yaşı da olur mu? Olur ya! Tarikat şeyhlerini görmüyor musun?**

**“Kalb safâsı, beden hafifliği iste!”**

**“Dağı dağ, taşı taş görünce şeyhe muhtaçsın.”**

Naim Beyefendi’ye hitaben (müderris):

**“Şu şöyle olsun, şu şöyle olsun'dan kurtuluncaya kadar şeyhe muhtaçsın. Kendinle konuşuncaya kadar şeyhe muhtaçsın..."**

“Yüksek hakikatlere ulaşmayı kastederek: **"Bu iş kitapla olmaz, fakat kitapsız da olmaz.”**

**"Mütecetti vâhid, mecâlî müteaddiddir."** Yani, Allah'dan tecellî eden tektir, bize ise çeşitli yollarla, Çeşitli şekillerde ulaşır.

**"Ezelde hilkat yoktur, zuhur vardır”** Allah'ın yaratışı önceden takdir edilmiştir, bize görünen görünen şey o takdirin gerçekleşmesidir

"Zahiren kaderiyyundan, batinen cebriyyundan ol” Yani, görünüşte sanki takdir hiç yokmuş gibi sebeplere yapış, iradeni göster, fakat iç dünyanda sanki hiç iraden yokmuş gibi Allah Teâlâ’nın takdirine teslim ol.”

**"İnsan surette muhtar, hakikâtte mecburdur" Yani, insan görünüşte özgür iradeye sahiptir, ama gerçekte Allah Teâlâ'nın gücüne bağlıdır. Nitekim aynı anlamda şu söz de ona aittir: "Iyyâke nabudu ve iyyâke nesta'în (Fâtihâ Sûresi, Yalnız sana kulluk eder, yalnız senden yardım dileriz') âyeti celîlesi insanda iradei cüz'iyye mi bırakmıştır?"**

**[Ahmed Amiş Efendi'nin] keramet tarifi:**

"Ehlullah yanında kerâmâtın celî ve azîmi, tâ'atle telezzüz eylemektir. Halvet ve kesret ve dahî her nefeste hâzır olub, Allah'ı zikr eylemek kerâmâttandır. Ve dahî varidat olub inşirah hâsıl oldukça vakar ve sekînesi ziyâde olub, edeb ve hayâ üzerine olmak kerâmâttandır. Ve cem'i ahvâlde Allah Teâlâ'dan razı olmak kerâmâttandır. Yoksa mücerred hırkada zuhur eylemek keramet değildir. Zîrâ tasavvuf ehli mahcûbdur.[3]

Ve ma'rifet ehli eşyanın ilmi ne üzerine ise hakikatle bilmiş ve görmüştür. Mahbûb şânında buyurur:

[Kul] hel yestevîllezîne yalemûne vellezîne lâ yalemûn. Ulâike humul muflihûn.( De ki: «Bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Doğrusu ancak akıl sahipleri öğüt alırlar.» Zümer 7)

Ve humul mühtedûn. ("Onlar doğru yoldadırlar."En'am-82)

Lâ havlun aleyhim ve lâ humyahzenûn. ("Onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir." Bakara, 262)

İnne ibâdî leyse leke aleyhim sultân.( "Doğrusu Benim mümin kullarım üzerinde senin bir hakimiyetin olamaz. Rabbin vekil olarak yeter." İsra, 65)

Ve alleme Âdemelesmâe kullehâ.(" Ve Âdem'e bütün isimleri öğretti," Bakara, 31)

Ve nice bunun gibi âyât [âyetler] demiştir. İmdi tasarrufa mail olanlardan [meyledenlerden] olmayasın! Kellâ innehum an Rabbihim yevmeizin lemahcûbûn. Sümme innehum lesâlülcahîm.( Hayır; doğrusu onlar o gün, Rablerinden yoksun kalacaklardır. Sonra onlar, şüphesiz, cehenneme gireceklerdir."(Mutaffifin, 15-16)

Ve ma'rifet ehli şânında buyurur: Ma'sıyetullâhi illâ biinâyetillah ve lâ kuvvete alâ tâ'âtillâh illâ bitevfîkillâh. (Ancak Allah Teâlâ'nın inayeti ile günah işlenir ve ancak Allah Teâlâ'nın muvaffak kılması ile Allah Teâlâ'ya taate güç yeter.)

Amiş Efendi'nin silsilesi vefatından sonra bir yandan Abdülaziz Mecdi Tolun ile, diğer taraftan da Kayserili Mehmed Tevfik Efendi, Ahmed Tâhir Marâşî, Mustafa Özeren ve Hamdi Hizalan ile devam etmiştir.

Amiş Efendi kendisine intisab edenlere şöyle dermiş:

**Bundan böyle tasavvuf kitaplarını okumak yasak. Kur'ân okuyun, Hadîs okuyun, Mesnevi okuyun. (Niyazî-i Mısri Divanı içinde aynı beyanı vardır.) Başka kitaplarla uğraşmayın. Tasavvuf kitaplarını yazanların çoğu yoldayken yazdılar. Neş'e ve mertebe bakımından birbirini tutmaz sözler olur, şaşırtır sizi. Ama Mevlânâ gitti, dönüp geldi. Mesnevi'sini sonra yazdı.**

Sayar, Konuk'un bu ziyaretlerden istifade ettiğini, himmet bulduğunu ve bu himmetle Mesnevi ve Fusûs şerhi gibi büyük eserleri ortaya koyma gücüne erdiğini belirtmektedir.

**Kaynak:**

Ahmed Avni KONUK, Savaş Ş. BARKÇİN, Klasik Yay. 2011, İstanbul, s.211-224

[3] "Ehlullah yanında kerametlerin aşikar ve büyüğü Allah Teâlâ'ya ibadetten lezzet ve zevk almaktır. Yalnız, insanların yanında ve dahî her nefeste, Allah Teâlâ'yı zikr eylemek kerametlerdendir. Ve varidatlar gelip açılmalar olduğunda vakar ve sekînesi artması, edeb ve hayâ üzerine olmakta kerametendir. bütün hallerde Allah Teâlâ'dan razı olmak kerametendir. Yoksa yalnızca hırkada giymek ile tarikata girmek keramet değildir. Zîrâ tasavvuf ehli gözlerden saklanmıştır. (Kendileri aşikar görünmezler)

# KUR'ÂNI KERİM'İN SIRRI- Şeyh Şerâfeddîn Efendi kaddese'llâhü sırrahu'l azîz

Kur'ânı Kerîm'den her devirde anlaşılabilen, ancak o devrin ilmî seviyesi nispetindedir. Her yeni keşif, onun icazkâr beyânlarından birinin daha anlaşılmasını sağlamaktadır. Böyle olmayıp da bu gerçekler beşerî keşiflerden evvel ve sarahatle beyan buyrulsa idi, buna akıl erdiremeyenler redde mecbur kalırlar ve İslâm îmanı, çoktan bu zındıkların matlûbları veçhile inkıtaa uğrardı.

Kur'anı Kerîm'in bu husûsiyetiyle alâkalı olarak târihî bir vak'a zikretmek isteriz:

Said Halim Paşa sadrazam iken (sadrazamlığı 1914-18) kendisiyle görüşen bir İngiliz diplomatı, bilvesile ona şu suâli tevcîh etmiştir:

"**Paşa Hazretleri! Müslümanlar bütün hakikatlerin ve bu arada fennî gerçeklerin Kur'ân'da mevcûd olduğunu iddia eder dururlar. Lâkin bir gerçeği biz Batılılar keşf edip ortaya koymadıkça da Kur'ân'dan çıkarıp gösterememektedirler. Benim aklım buna hep takılmaktadır. Acaba siz ne dersiniz, böyle midir?"**

Said Halim Paşa, Mısır'da büyüdüğü Arapça'ya vâkıf olduğu, devrin îcâbı İslâm'ı oldukça iyi bildiği halde kendine göre bir izahatta bulunmuş, ancak serdettiği fikirler İngiliz diplomatınca kabule şâyân görülmemiştir. Bu duruma canı sıkılan Sadrazam Halim Paşa, Osmanlı Meclisi Mebusân'ma telefon ederek o zaman mecliste pek çok olan din âlimlerinden birinin acele sadârete gönderilmesini taleb etmiştir. Bu suretle celb edilen hocanın verdiği cevaplar da İngiliz diplomatını tatmin etmeyince Said Halim Paşa, İngiliz'den ertesi güne kadar kendilerine müsâade edilmesi ricasında bulunup meclisten gönderilen hocaya da:

**"Din âlimi olan sensin!.. Başka din âlimlerini de sen benden iyi tanırsın. Bunlar içinde dostumuzu tatmin edebilecek bir izahatta bulunabilecek her kim var ise, onu arayıp bul ve yarın benim yanıma getir!.."** demiştir.

Bu hoca efendi, bu iş İçin kalkıp Yalova'nın Reşadiye Köyü'nde oturan Nakşî meşâyihinden Şeyh Şerâfeddîn kaddese'llâhü sırrahu'l azîz Hazretleri'nin nezdine gitmiş. Şeyh Şerâfeddîn Efendi, Şeyh Şâmille birlikte Türkiye'ye gelip yerleşmiş olan cemaattendi. Sultan Reşad, yerleştikleri köydeki hazîne arazîsini onlara tahsis etmiş bulunduğundan bu köye "Reşadiye" (şimdiki Güney Köyü) adı verilmişti. 1930 yılında vâkî olan **"Menemen Vak'ası"**nda uzun bir müddet hapis yatmış ve nihayet beraat etmiş bulunan Şeyh Şerâfeddîn Efendi, o zaman ziyaretine gelen hocadan durumu öğrenince onu köyünde bir akşam misafir edip ertesi gün sabah namazıyla birlikte bir faytona binip öğlen üzeri birlikte Cağaloğlu'ndaki Sadâret'e gelmiştir. İngiliz diplomatı tekrar huzura celbedilip suâlini tekrarlaması istenmiş, söylenenleri evvelce zikrettiğimiz gibi dinleyen Şeyh Şerâfeddîn Efendi demiş ki;

**"Evet, Kur'ânı Kerîmde kıyamete kadar vâkî olacak fennî keşiflerin hepsi mevcûddur. Çünkü O, bir "Kitâbı Kâinat" 'tır Bu gerçeklerin siz Batılılar fiilen ortaya çıkarmadıkça bir müslüman tarafından Kur'ânı Kerim'den çıkarılıp gösterilemediği de doğrudur. Ama bunun üç sebebi vardır ki; size bunların ikisini söyleyebilirim. Üçüncüsü siz Batılılar'ın aleyhine olduğundan onu söylemek nezâkete aykırı olur."**

İngiliz diplomat, her üç sebebin de söylenmesinde ısrar edince Şeyh Şerâfeddîn Hazretleri buyurmuşlar ki:

**"Kur'ânı Kerîm'de fennî hakîkatlere temas "sarâhat'le değil "delâlet" cihetiyledir. Bunun birinci sebebi eğer bu gerçekler sarahat cihetiyle olsaydı Kur'ân'ın hacmi alabildiğine genişleyeceğinden onun ezberlenmesi imkânsızlaşırdı. Hâlbuki sâir semavî kitapların başına gelen tahrif hâdisesinin Kur'ân için vâkî olmama sebeplerinden biri de bu ezberlenme keyfiyetidir. Yazının yaygın olmadığı bir zamanda tahrif, ancak bu suretle önlenebilirdi."**

İngiliz diplomat:

**"Eh."** deyip pek tatmin olmamış gibi görünmüş. Şeyh Şerâfeddîn Hazretleri devamla:

**"Fakat asıl sebep bu değildir. Eğer kıyamete kadar mer'iyyeti murâdı İlâhî iktizâsı olan Kur'ânı Kerîm, fennî gerçeklere sarahat cihetiyle temas etmiş olsaydı asırlardan beri mü'min ve müslim olan insanların çoğu, zamanlarındaki fennî terakki seviyesi itibariyle onları kabule yaklaşmayıp inkâr ederler ve îmân dâiresinden çıkarlardı. Bu gerçekleri onlar fiilen isbât edildikten sonra bunlara delâlet eden âyetleri bu yolda telâkki edenler inkâr yerine bilâkis îmanlarının kuvvetlenmesi gibi**

**bir netîce elde ederler."**

Şeyh Şerâfeddîn Efendi, üçüncü sebebi zikretmeyi nezâkete aykırı telâkki ettiğinden mazur görülmesini taleb ettiyse de İngiliz diplomatın ısrarıyla onu da şu şekilde ortaya koymuştur:

**"Kur'ânı Kerîm, zikrettiğim şu iki sebep yüzünden fennî gerçeklere "sarahat" yerine "delâlet" tarikiyle temas etmiş olduğundan bu gerçekleri herkes anlayıp kavrayamaz. Lâkin bunları siz Batılılar tecrübe edilir ve isbatlanır hâle getirmeden de bilenler vardır. Bunlar ilimde "rusûh sahibi" olan ve zahiri ilimler kadar ledünnî ilimlere de vâkıf kimselerdir. Lâkin onlara bildiklerini söylemek hususunda müsâade yoktur. Bunun sebebi Dünya hayatının sa'y (çalışma) esasına müstenid olan aslî nizamı muhafaza olduğu kadar aynı zamanda siz Batılıların her fennî keşfi egoistçe kendi emelleriniz istikâmetinde ve başka milletlerin aleyhine kullanmanızdır. Sizin Kur'ân'dan çıkarılacak bir fennî keşfe vâkıf olmanız engellenemeyeceği içindir ki bu bize yasaklanmıştır."**

deyince İngiliz diplomat bunun bir **"bahane"** olduğu yolunda itirazda bulunmuş ve onu ikna etmenin mümkün olmadığını gören Şeyh Şerâfeddîn Hazretleri şu sözleri söylemeye mecbûr kalmıştır.

**"Bak ekselans! Ben de Kur'ân'ın delâlet cihetiyle temas ettiği fennî gerçeklerin kâffesine bir ilâhî mevhîbe olarak vâkıf olanlardanım. İstesem size kıyamete kadar vâkî olacak bütün fennî keşifleri tâdâd edebilirim.(sayabilirim) Lâkin bunu yapmak benim için manevî bir intihar olur. Ancak gerçeğin bu söylediğim gibi olduğunu kabûl edebilmeniz için size başka hârika bir bilgi sunabilirim."** İngiliz diplomat:

**"Meselâ ne gibi."** dive suâl edince Şeyh Şerâfeddîn Hazretleri: **"Sizin ceddinizi tâ Adem aleyhisselâm'a kadar sayabilirim."** karşılığını vermiştir. İngiliz'in itirazı üzerine de O'nun ceddini yukarıya doğru saymaya başlayınca İngiliz diplomat:

**"Dur! Bir dakîka... Sen bunları nereden biliyorsun!? Yedinci göbekten öteye ben dahî bilmem."** dedi.

Söylenenlerin doğruluğunu te'yid makamındaki bu cevâba mukâbeleten Şeyh Şerâfeddîn Hazretleri devamla:

**"BEN SÂDE BUNU DEĞİL, SİZDEN DÜNYÂ'YA GELMİŞ VE GELECEK OLANLARI DA KIYAMETE KADAR SAYABİLİRİM."** diyerek, karşısındaki İngiliz'in önce çocuklarını sonra torunlarını, daha sonra da henüz Dünyâ'ya gelmemiş olan neslinin İngilizce isimlerini saymaya başlayınca İngiliz diplomat

Sadrâzam'a dönerek:

**"Paşa Hazretleri! Ben sizden bir din âlimi istedim, sizbana bir sihirbaz getirdiniz"** diyerek kendisi için mantıken mecburî hâle gelmiş olan hidâyetten kaçınmış ve bunun ilâhî takdire bağlı bulunduğu gerçeğine yeni bir misâl olmuştur

Seksendoksan sene evvel gerçekleşmiş olan bu târihî vak'a, Allah'ın lütuf ve keremi munzam olduğunda beşerî ilim ve irâdenin ne raddelere kadar nafiz olabildiğini gösteren câlibi dikkat bir misâldir.

**Kaynak:**

Kadir MISIROĞLU, Tahrif Hareketleri, Sebil Yayınevi, 2011, İstanbul, c:2, s.5961

## İHRAMCIZÂDE İSMAİL HAKKI TOPRAK EFENDİNİN SOHBETİ

Gavs'ül-âzam İhramcızâde Hacı İsmail Hakkı Toprak Sivasî kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin (1967-1968 yıllarında olabilir) Ankara'da Hamamcı Şaban Aydın Efendinin evine teşrif buyurduklarında o zamanın şartlarına göre çekilmiş ses kasetini dinleyenler açısından daha iyi anlaşılabilmesi için bazı kısımlarını imkânımız miktarınca yazıya aktarmaya çalıştık. Allah Teâlâ büyüklerimizden razı olsun.

**Amin.**

1 Tedbîrini terk eyle, takdir Hudâ'nındır.
Sen yoksun o benlikler hep vehm-ü gümânındır.
Birden bire bul aşkı bu tühfe bulanındır
Devrân olalı devrân Erbâb-ı safânındır.
**Âşıkta keder neyler gam halk-ı cihânındır**
**Koyma kadehi elden söz Pir-i Mugân'ındır.**

2 Meyhâneyi seyrettim uşşâka mutâf olmuş
Teklîfü tekellüften sükkân-ı muâf olmuş
Pür neş-e olup meclis bî-havf-ı hilâf olmuş
Gam sohbeti yâd olmaz, meşrepleri sâf olmuş
**Âşıkta keder neyler gam halk-ı cihânındır**
**Koyma kadehi elden söz Pir-i Mugân'ındır.**

3 Ey dil sen o dildâre layık mı değilsin ya
Dâvâyı muhabbette sadık mı değilsin ya
Özr-ü nedir Azrâ'nın Vamık mı değilsin ya
Bu gâm ne gezer sende âşık mı değilsin ya
**Âşıkta keder neyler gam halk-ı cihânındır**
**Koyma kadehi elden söz Pir-i Mugân'ındır.**

4 Mahzun idi bir gün dil meyhâne-i mânâ'da
İnkâra döşenmiştim efkâr düşüp yâda
Bir pir gelip nâgâh pend etti alel-âde
Al destine bir bâde derdi gamı ver yâde
**Âşıkta keder neyler gam halk-ı cihânındır**
**Koyma kadehi elden söz Pir-i Mugân'ındır.**

5 Bir bâde çek, efzûn kalıp mecliste zeber-dest ol
Atma ayağın taşra meyhânede pâ-best ol
Alçağa akarsular, pay-i hümâ düş mest ol
Pür çûş olayım dersen GÂLİB gibi ser-mest ol
**Âşıkta keder neyler gam halk-ı cihânındır**
**Koyma kadehi elden söz Pir-i Mugân'ındır.** [4]

---

[4]— Şeyh Galip kaddese'llâhü sırrahu'l azizin ilahisini Hacı Berber Bekir okurken karışık vezinler ile okuyor. Ancak biz buraya orijinal şekli ile yazdık.

Açıklaması

PÎR-İ MUGAN: Mürşid-i kâmil

1-Tedbirini terk et; takdir Allah Teâlâ'nındır. Sen yoksun; o benlikler, hep vehmindir; zannındır. Birden bire aşkı bul, bu armağan, bulanındır. Devran, devran olalı, temiz kişilerin, ilâhî zevk sahiplerinindir.

Âşıkta keder neyler? Gam, dünya halkınındır; feyiz ve neşe kadehini elinden bırakma, söz pîr-i mugânındır.

2-Meyhaneyi seyrettim; âşıkların, çevresinde dönüp durdukları yer olmuş; orada oturanlar tekliften de affedilmişler, tekellüften de. Bir neşe gelmiş; mecliste ne korku kalmış, ne aykırılık; gama dâir sohbet yapılmıyor, gamın bulanıklığı anılmıyor; hepsinin de meşrebi tertemiz bir hâle gelmiş.

—Bismillahirrahmanirrahim
—…..
—Birbirinizde mahvolun. Gardaşlarım!
—Birbirinizde mahvolun.
—Yok olun.
—Yok
—Yok olan var olur.
—Lailahe illallah.
—Nihayet, Lamevcude illallah
—Hiçbir mevcud yok Allah var
—Yok olunca Allah var olur.
—Hacı Şaban Efendi
—Doktor Ahmet Köksal'ı Sivas'a almanın kolayı
Hamamcı Şaban Aydın "İnşallah Efendim"
—Doktor Ahmet Köksal'ı Sivas'a almanın kolayı.
—Kiminen görüşeceksen görüş.
— Doktor Ahmet Köksal Sivas'taydı, görüşürdük.
—Bir hanımla geldi.
—Bu hanım kim, dedim
—"Ailem" dedi.
—Bende dedim ki
—Oruç tutar mı dedim.
—"Yok ne oruç ne namaz bir şey yok" dedi
—Orda ne olduysa o kadına oa dakikada orucada başladı, namaza da başladı.
—Şimdi Albistan'dalar, Albistanda
—Ne bileyim işte hayali hal
—O Hayali hal
—Bu ne
Hacı Berber Bekir "Şey Konuştuğunu alıyor, Efendim"
—Biz de adamakıllı konuşamıyoruz ki.
—
**Bende sanırdım ayrıyem dost gayrıdır ben gayriyem**
**Benden görüp işiteni bildim ki ol canan imiş.**
—Ben yoğmuşum o varmış.
—Ben yoğmuşum.
**Derman arardım derdime derdim bana derman imiş**
**Burhan arardım aslıma aslım bana burhan imiş**

**Sağım solum gözler idim dost yüzünü görsem deyu**
**Ben taşrada arar idim ol can içinde canan imiş**

---

Âşıkta keder neyler? Gam, dünya halkınındır; kadehi elden bırakma; söz pîr-i mugânındır.

3-Ey gönül, sen o gönül alana lâyık mı değilsin; yoksa sevgi dâvasında gerçek mi değilsin? Azrâ'nın özrü nedir; sen Vâmık mı değilsin. Sende bu gam ne gezer; yoksa âşık mı değilsin.

Âşıkta keder neyler? Gam, dünya halkınındır; kadehi elden bırakma; söz pîr-i mugânındır.

4-Bir gün gönül, mânâ meyhanesinde mahzundu; hatıra fikirler düşmüştü de inkâra döşenmiştim. Bir pîr, ansızın geldi de alelade Öğüt verdi; eline bir şarap kadehi al, derdi de yele ver gitsin, gamı da dedi.

Âşıkta keder neyler? Gam, dünya halkınındır; kadehi elden bırakma; söz pîr-i mugânındır.

5-Bir kadeh şarap çek, içtikçe iç; mecliste yücel; sözün üstün olsun, yürüsün. Ayağını dışarıya atma; meyhanede ayak dire. Sular alçağa akar; sen de küpün ayakucuna düş; alçal. Coşup köpüreyim dersen Galib gibi sarhoş ol.

Âşıkta keder neyler? Gam, dünya halkınındır; kadehi elden bırakma; söz pîr-i mugaanındır.

**Öyle sanurdum ayrıyam dost gayridir ben gayriyam**
**Benden görüp işiteni bildim ki, ol canan imiş**

**Savm-u salât u hac ile sanma biter zâhid işin**
**İnsan-ı kâmil olmağa lâzım olan irfan imiş**

**Kanden gelir yolun senin ya kande varır menzilin**
**Nerden gelip gittiğini anlamayan hayvan imiş**

**Mürşid gerektir bildire Hakk'ı sana hakke'l-yakîn**
**Mürşidi olmayanların bildikleri güman imiş**

**Her mürşide dil verme kim, yolunu sarpa uğradır**
**Mürşidi kâmil olanın gayet yolu âsân imiş**

**Anla heman bir söz dürür yokuş değildir düzdürür**
**Âlem kamu bir yüzdürür gören anı hayran imiş**

**İşit Niyâzi'nin sözün bir nesne örtmez Hak yüzün**
**Hakk'tan ayan bir nesne yok gözsüzlere pünhan imiş**[5]

—…….
İhramcızâde İsmail Hakkı Efendi ile Mehmet Şen Veli aralarında konuşuyorlar. Ve ziyaretine gelen misafirlere
—Maşallah süphanallah, maşallah maşallah
—Çok memnun olduk,
—Çok yaşa, berhudar olun, berhudar olun.
Elini öpenlere;
—Berhudar olun, berhudar olun
—….
—Bunlarda Nevşehirliler!
—Nevzad değil mi?
—Çok memnun olduk, çok müşerref olduk.
—Eden eyleyen Allah. Vela havle vela kuvvete illa billlah.
—Eden eyleyen Allah.

Bir kişi yola çıkacaklarını söylüyor.
—Hı..
—
**Hakkın kullarını bazı kul eyler**
**Anı kul eylemez yine ol eyler**
**Alan veren odur eyler içinde**
**Kimin bay-u kimini yoksul eyler** [6]

---

[5] Niyâzi Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz
[6]

**Hakkın kullarını bazı kul eyler**
**Anı kul eylemez yine ol eyler**
**Alan veren odur bâzâr içinde**
**Kimin bay-u kimini yoksul eyler**
**Kiminin bakırını eder altın**

—Bizde yarın burda kalmayı, artık borç ettik. İnşaallah!

—Yarın kalacağız.

—….. Bunlarla böyle bir geldik gece. Bunlarda Sivas'a geldiler, bizi Sivas'tan getirdiler….

—….

—Gardaşlarım!

—Şimdi,

—Hava iyi olursa, Sivas'a gelen misafirleri sahraya götürüyoruz. Hava iyi olmazsa evde, vekalemiz var, odamız var… evde…

—Pazar perşembe akşamları muhakkak evde hatim okuyoruz.

—Bugün günlerden ne Cuma değil mi?

Hacı Berber Bekir:

"Cuma"

—Yarın cumartesi, Pazar günü muhakkak yine hatmimiz var orda, orda bulunmamız lazım

—Ahh…

---

**Kiminin altununu kara pul eyler**
**Kimini güldürür daim cihanda**
**Kiminin ah-u efganın bol eyler**
**Kiminin sevdiğin alır elinden**
**Kiminin erini alır dul eyler**
**Kimine istemezken verir evlât**
**Kimi ister ana yâd oğul eyler**
**Kimi bulmaz giye çuldan abayı**
**Kiminin atına atlas çul eyler**
**Kiminin tatlı balın eder acı**
**Kiminin acısın tatlı bal eyler**
**Kimin bülbül ider güle kılur zâr**
**Kimin pervaneveş yakıp kül eyler**
**Eder ak güneşi geh kara balçık**
**Kara balçığı açar gâh gül eyler**
**Kimi İsa nefestir eder ihya**
**Kimi deccal olup sağa öl eyler**
**Çürüğü sağ edip sağı çürük hem**
**Solu sağ sağı gâhi sol eyler**
**Ayağı baş eder gâh ayak**
**Dili kulak kulağı hem dil eyler**
**Fili gâhi karınca kursağına**
**Koyup karıncayı gâhi fil eyler**
**Çıkarır gâhi yoldan nice yolcu**
**Gehi yolcuyu göstermez yol eyler**
**Gehi ıssız harabı şenlik edip**
**Gehi şenliği dağıtıp çöl eyler**
**Anasır ipliğin tab iğnesinden**
**Geçirip onu bu bunu ol eyler**
**Yeli gâhi letafetle eder od**
**Odu gâhi kesafetle yel eyler**
**Suyu dondurup eder taş ve toprak**
**Taşı toprağı akıtıp sel eyler**
**Huruf-ı carre gibi cümle eşya**
**Birbirine uzanıp el eyler**
**Eder âkilleri çok işte âciz**
**Eder öyle bir iş san âkil eyler**
**Bu sözün Yunusu Mısrî değildir**
**Lûgaz bunda muammasın ol eyler**

Niyâzi Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz

—Himmetin var olsun.
—Hadi Şemsi'den bir şey oku da, dinleyek.
(İlahiyi okuyan Hacı Berber Bekir'dir.)

**Cânân ilinin güllerinin bağı göründü**
**Dost ikliminin lâlesinin dağı göründü**

**Envâr-ı Muhammed doğuben tuttu cihanı**
**Şakka'l kamerin mu'cize parmağı göründü**

**Kaygu gecesi gitti kamu kalmadı korku**
**Vuslat gülünün gül yüzünün hâli göründü**
**Yakub'a bugün Yusuf'unun kokusu geldi**
**Eyyûb'a dahi sıhhatinin çağı göründü**

**(Mecnun gibi sahraları ağlayı gezerken**
**Leylâ gülünün gülyüzünün âlı göründü.)** [7]

Aşkınla bugün Şemsi yine vecde erişti
Var ise **bugün dostunun otağı göründü**

—Gardaşlarım!
— Cenab-ı Hakk kendini de verir bize,
— Kendini de verir.
—Nihayet şöyle söyleyim.
—Mecnun, Leyla vardır.
—Âşık, âşık
—Nihayet, Leylanın derdinden yanıyor Mecnun.
—Leyla gelmiş, Mecnunun yanına
—Mecnun; "Sen kimsin? demiş"
—Şöyle bir yoluna düş git demiş haber al…..
—Leylayım, demiş.
—Öyle deyince Mecnun
—Ya ben neyim? demiş.
—Mecnun kendi Leyla olmuş.
—Gardaşlarım!
—Allah istediğini verir insana, hadi, kendini de verir.
—Allah kendini de verir.
—Gardaşlarım.

---

[7] Okuyuşta Niyâzi Misri kaddese'llâhü sırrahu'l azîze ait kısım ile karışık vezin kullanılmış.

**Dost illerin menzili ki, âli göründü**
**Derd-i dile derman olan Elmalı göründü.**
**Tûtilere sükker bağının zevki erişti**
**Bülbüllere cânân gülünün dalı göründü.**
**Mecnun gibi sahralara ağlayı gezerken**
**Leylâ dağının lâlesinin âlı göründü.**
**Ten Yakub'unun gözleri açılsa aceb mi?**
**Can Yusuf'unun gül yüzünün hâli göründü.**
**Kal ehlinin akvalini terk eyle Niyâzi**
**Şimdiden geru hâl ehlinin ahvali göründü.**

Niyâzi Misri kuddise sırruhu'l-azîz

—Hadi ..
—Çayları için, çayları için bakıyım.
—Allah'ın hikmetinden sual olunmaz ki;
—….fevkalade bir iş oldu.
Çay getirene
—Ben yorgunum.
—Daha içmeyim.. Gardaşım…
—Getirmesin.
—Bir damla ağzıma alakta,
—Bismillah.
—
**Hakkın kullarını bazı kul eyler**
**Anı kul eylemez yine ol eyler**
—Eden eyleyen Allah. Vela havle vela kuvvete illa billlah.
—Gardaşlarım!
—Nevzad büyüdü mü?
"Büyüdü Efendim"
—Hı,hı
—O..maşallah maşallah, berhudar olun, berhudar olun
—Berhudar olun, berhudar olun
— Gardaşlarım!
—Ooo maşallah maşallah
—Elhamdulillah, görüştük.
—Ooo..Elhamdulillah, görüştük
—Fî emânillah, Fî emânillah,…
—Fî emânillah, Fî emânillah,…
—Yani Allah'ın emanetinde olun.
—Fî emânillah, Fî emânillah,…
……………
—Aleykümselam
—… Sen geldin bizde geldik
—Fî emânillah, Fî emânillah,…
—Allah'ın emanetinde olun.
—Nihayet (Allah) bilmek istedi
……..
—Himmet dediğin gönüle yazmak imiş.
—Ruha yazdık.
—Alem bir hayal
—Hayali hal
—Bir hayal
—Artık çayı kaldırın Gardaşlarım
—Çayı Kaldırın
—İzin verdik
—Yarın buradayız görüşürüz inşallah
—Hepinize izin veriyorum hadi
—Hadi görüştük ya,
—De hadi,
—Fî emânillah, Fî emânillah,…
—….
—Herkese izin verdim.
—izin veriyorum hadi
…

—

Mehmet Şen Veli "yerimiz var Efendim, rahat edersiniz."

— Gardaşlarım!

—İzin size,

—De hadin Nevşehirliler, izin verdim size

Hacı Berber Bekir "Hulusi (Ateş) Efendi"

—Ooo, ……Haber aldık, Hulusi Efendi

—Geldin mi?…..

—inşallah iyisin

—Gelin nasıl iyi inşallah

"Evet"

—…..İyi mi

—Elhamdulillah. Yarın görüşürüz İnşallah, yarın orda görerik İnşallah.[8]

—..

—Bende hatim yerini onu arıyorum. Hacı Hasan Efendi var orda. Darende'de. Bu da (Hulusi Efendi) daha çocuk. …Bende Hacı Hasan Efendi'yi arıyorum diyince, bu dedi ki "ben gösteririm" dedi. Gönlünden demiş ki "Bana para verirse almayım, himmet isteyim."

—Himmet gönüle yazmak imiş.

—Elhamdulillah.

Mehmet Şen Veli "Sırrı Bey, Sırrı Bey geldi."

—Haber aldık.

—Epey gezdin, dolaştın mı?

—Epey gezdirdin mi, Sırrı Efendiyi?

—Berhudar olun, berhudar olun

—(öpenlere) Etme..Canım…

—Cümleten merhaba hoş geldiniz sefa geldiniz.

—Biz yorgunuk, bize izin verin istirahat edeceğiz. Bende size izin veriyim. Hadi bakıyım

Hacı Berber Bekir "Yarın burdayık Allah nasip ederse, inşallah burdayız"

—Yarın burdayız İnşallah

"Çok konuştu."

—De hadi, gidin.

—Burda mı?

"Kerimesi var, herhalde şey gilde (Orhan Zarifoğlu evinde"

—Hacı Ayşe mi? (Torunu)

Eşi Orhan Zarifoğlu: "Hilmi ile görüşmek istedi."

"Gidek te Sırrı Efendi Oğlu Hilmi (Torunu Reyhan'ın eşi) ile görüşmek istiyor. Sırrı Efendi ile görüşsünler. Burda kalmasın."

—Sırrı Efendiyi mi götürecek

—Götürsün hadi.

—Hadi …..hepiniz gidin

—Şurayı buna verseniz.

"Hanımlar da seni gözlüyorlar, ecuk onlarda görsün"

Şen Veli "Efendim buyrun, istirahat yeriniz hazır."

—Yeni gördük

—Hanımlarıda göreyim, geliyim.

—Hacı Bekir

—Beraber

Hacı Bekir; "Berber yatacık, herhalde.

—De hadi.

---

[8] Seyyid Osman Hulusi Efendinin eşi Naciye Hanım rahatsız olarak Ankara'ya geliyor. İhramcızâde İsmail Hakkı Efendi kaddese'llâhü sırrahu'l azîz onun hakkında himmetini âli eylemiş şifa bulmasını sağlamıştır.

—Allah Allah

"Görsün"

—Her şeyde bir hikmetin var.

—Gelin kızlar mı

—Maşallah.

—Hikmet Hanım mı? Hikmet Hanım mı

—İnşallah iyisiniz..

—Allah sayini meşkûr etsin.

—Maşallah

—

**Hakkın kullarını bazı kul eyler**
**Anı kul eylemez yine ol eyler**

—…..

—….. geldik.

—Bir Hasan var. Oraya geldi. Bir araba getirdi. ….Gezdik dolaştırdı. . Bugün buraya geldik Elhamdulillah. ….Çok kişiyle görüştük.

—Memnun olduk. Sizi gördük, muşereref olduk.

—Buyur canım.

—Yarın burdayız görüşürüz, yine görüşürüz İnşallah.

—Validem hacca gitmiş. Her makama "Dua edermiş"

—"Ya rabbi bana evlat ver" diye.

—Demişler ki; bir çocuk elbisesi yap. Çocuk istiyor ya. Peygamberim ala-s'salavatı görmüş. Onu görmüş.[9] Elbise..yi yapmını da bilirmiş, söylüyorlar Valideme. O şeyi Şeyimin hanımına söylemiş. Validem.

—Şeyhim benden sordu. Tokada gittim.

— "Nerelisin" dedi?

—Sıvaslıyım

—Kimlerdensin

—…….., dedim

---

[9] Hacı Aişe Hanım, Efendi Hazretlerine hamil iken hac görevlerinden olan Safâ ve Merve'yi say ederken ilham olan aşağıdaki beyitleri çok tekrar etmiş.

**İsmail'im Âzam sensin**
**Gül yüzlü tazem sensin**
**Dört kitabın hakkı için**
**Gönlümde gezen sensin.**

Validesi Aişe Hanıma rüyasında Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin **"BİZ İSMAİL'İ KENDİ TOPRAĞIMIZDAN YOĞURDUK, EKŞİTMEDİK VE SANA DA HEDİYE ETTİK"** müjdesine mazhar olduğunu hatırlatırdı.

Bir başka sohbetlerinde

**"Gardaşlarım! Anamın zürriyeti olmamış anam Hacca gitmiş Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin Ravzasında dua etmiş demiş ki, Ya Rabbî kapına geldim, bu Habibin hürmetine bir evlat ver demiş. Zaman gelmiş karnımda, hamile olduğunu can bulduğunu fark etmiş, iki rekât namaz kılmış, yatmış denilmiş ki, "İsmail'i kendi mayamızdan yoğurduk, ekşitmedik ve sana da hediye ettik" sesini Anam duymuş. İki rekât Hacet namazı kılmış. Bir gün evimizin önünde yılan yüzüme uzandı, yalamaya başladı. Anam gördü İsmail'i yılan yiyor dedi yılanı kovdu. Gardaşlarım! Şimdi anladık ki, yılan sevgisinden yüzümü yalarmış.**

**Gardaşlarım (ta ezelden intisabım âlemin seyyidine, düştüm aşkına bu anasır bendine, çok aradım ağladım yüz tutup Hakk'ın kendine, âlemi ervah içinde hubbu Mevlâ olmuşuz.)"** (İsmail Hakkı ALTUNTAŞ Gavs-ül Âzam İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak Sivasî Nakşi Haki Tarikati İlm-i Ledün Sırları [Kitap]. - İstanbul : Gözde Matbaa, 2007.)

—Hacı hanımın oğlu musun? diyin

—Evet dedim.

—Bana tuhaf bir şey oldu.

—Şeyhim beni sevmiş. Elbisenin kavlinden

…

—Musa aleyhisselâm Turu Sina'da Allah'la konuşurdu.

—"Ya Musa benim için amel ettin?" Diye Cenab-ı Hakk sormuş.

—Ya Rabbi namaz kıldım, hacca gittim oruç tuttum, zekât verdim, sadaka verdim"

—Ya Musa, bunların ahirette karşılığı var, demiş

—Benim için ne amel ettin? diyence

—Ya Rabbî sen bilin, deyince

—Ya Musa, benim için bir kul sevdin mi? demiş

—Bizde hepinizi Allah için seviyoruz. Karıncayı da Allah için seviyoruz. Her şeyi Allah için seviyoruz.

—Şimdi Bakıyorum dışarı çıkıyorum. Neyi görürsem Allah görüyorum. Nereye baksam Allah görüyorum. Ne görürsem Allah görüyorum.

—Bugünde böyle Allah çağırdı, geldik.

Sizleri de de gördük, yine Allah'ı gördük.

—De hadi yiyin hadi,

—Yiyin, yiyin

—Hadi canım hadi,

—De hadi, buyur

—Hikmet hanım lütfen buyur hadi,

—Yiyin, yiyin

—

—Ben yoğum O varmış.

—Ben yoğum o vardır.

—Aşık maşuk O'dur.

—….

—Aferin çok yaşa berhudar ol, berhudar ol,

—Yiyin hadi,

—….

—Canım

—……

"Hikmet Hanım kalsın mı?"

—…….

—Canım

—…….[10]

---

[10] Not: Sesleri metne aktaran İsmail Hakkı ALTUNTAŞ

## HAKİKAT

Ey doğrular, dürüst olanlar, kıyamet günü için sevap işlemenize gerek kalmadı mı, ne?

Çünkü hep alacaklı olduğunuz bir hayat yaşıyorsunuz.

Sizi taklit etmek dahi mümkün olmadı ve olamazda.

Ey Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendim!

Zâtının hakikate vukufiyet ve tahammülü çok olduğu için insanlardan çok üstün oldun.

Hakikati aslıyla ümmetine incitmeden ve kırmadan bildirdin.

Bunu ancak zâtın başardığı için Allah Teâlâ da, başka rasül göndermeye gerek duymadı.

Hakikati görmek kolaydır. Ancak aslıyla söylemek ise ne kadar zordur. Eğer her hakikat gerçeği ile söylenilip yazılsa idi, kör, sağır ve dilsiz olanlardan daha şanslı kimse bulunmazdı.

[Nuh Nebi (Salavâtu'l-lâhi alâ nebiyyinâ ve aleyhi ve alâ sâir'il-enbiyâ-i ecmâin) iblise rast gelir, iblis (aleyhimâ yestahik=azabı hak eden) der ki:

**-Ya Nuh, sen bana bir iyilik etmişsindir ki, ne bileyim, nice vasf edeyim, hiç böyle iyilik olmaz,** deyince, buyurdular:

**-Ne söylersin, nasıl iyilik ettim ben sana?**

Der ki:

**-Bunca kavmini beddua ile helak ettin. Ancak yetmiş kişi (artık eksik demişler) bunca yüzyılda imana gelebilmiş, ben onların her birine nice yıllar çalıştım, imansız göndermeye nice mekru keyd (hile tuzak) ederdim, sen ise bir kere beddua ettin beni kurtardın. Hiç bana bundan artık iyilik mi olur,** dedi.

Hz. Nuh aleyhisselâmağladı.

Öyle, mü'min olan kişi a'dâ-yı adüvv (düşmanlar) sözüne uymaya.][11]

Allah Teâlâ az da olsa yaptığımız iyiliklere karşı bizi bağışlasın.

**İsmail Hakkı**

[11] Aziz Mahmud HÜDAYİ, Sohbetler, hzl: Sami ARPAGUŞ, 1995, İnsan Yay., İstanbul, 1. Sohbet

# ZİHİN KONTROLÜ İSİMLİ KİTAPTAN ALINTILAR

**"Hükümet hak çiğneyici olursa, yasaların hor görülmesine çanak tutmuş olur, bu da herkesi kendi hakkını kendisinin aramasına davet demektir."**
Yargıç Louis D. Brandeis

**BEYNİMİZİ DIŞARIDAN ETKİLEYENLER**

Dışardan beynimiz kontrol edilebilir mi? Bunu çoktandır deniyorlar ve kısmen de başarıyorlar. En eski örneği hipnoz, bildiğimiz bir şey. Şunu pek duymamış olabiliriz: Bir insanın derin inançlarına zıt düşen bir şeyi ona hipnozla da yaptıramazsınız. Mesela, insan öldürmeyi büyük günah veya yanlış bilen birini hipnotize edip katil yapamazsınız.

Etkili diğer bir yöntem **"sodivm pentolhal"** iğnesi: Bu ilacın tesirinde kalanlar, sorulan suallere yalan cevap veremiyor. Batı'da polisler kullanıyorlarsa da mahkemeler kanıt saymıyor. Ama kanıtların yerini ilaç yüzünden söylememezlik edemezlerse mahkemede delil oluyor.

Çok eski olmayan bir başka yöntemin adı **"subliminal conditioning" (bilinçaltını şartlandırma).** Sinemaların birinde ekranda, gözün göremeyeceği kadar hızlı bir mesaj "flaş" edilmiş: **"Çık Coca Cola iste ve iç".** Film bitmeden salondan çıkıp büfeden Coca Cola isteyenler her zamankinin üç katı olmuş. Niçin cola aldığı sorulanlar: **"Birden içimden Coca Cola içmek geldi"** demişler. **Colorado Üniversite-si'nden Dr. Hal Becker bu denemesini saniyenin 1/60'ı kadar hızla yaptığını ve perdede 30 defa tekrarladığını belirtmiş. Fakat reklamcılar bunu televizyonda uygulamak isteyince devlet yasak koydu. (Şimdi yapılmıyor mu?)**

**AZGIN HAYVANIN BİRDEN SAKİNLEŞMESİ**

1970'lerin başlarında Amerika'da çok çarpıcı bir başka **"dıştan etkileme"** deneyine tanık olundu. Deneysel psikolog Dr. Delgado, bir stadyumun ortasında, televizyon kumandasına benzer bir araçla, dörtnala saldıran bir boğanın gelişini kıpırdamadan seyrediyordu. 5-10 adım kala elindeki bir düğmeye bastı. **Azgın boğa durakladı, sonra da sakin sakin etrafta gezindi. Delgado bir başka düğmeye basınca hayvan yine kızgın haline dönüştü, burnundan köpükler saçıyor, ön ayağıyla tepiniyor ve saldırıya hazırlanıyordu ki bir düğmeyle tekrar uslu öküz oldu!** Bu farklı davranışlar, boğaya daha önce derialtına yerleştirilen cipler sayesinde, beyninin öfke ve huzur bölgelerine elektrik vermekle oluyor. Benzer deneme daha sonraki yıllarda **"Rhesus"** maymunlarının "ağababasına" uygulanmış. Kırmızı suratlı bu maymunları hayvanat bahçelerinde seyrederseniz, geniş bir aile topluluğu halinde yaşadıklarını ve "ağababa"nın daha yüksek bir yerde mevki aldığını görürsünüz. Bu diktatörün çevresinde çizilmemiş bir sınır vardır ve diğer maymunlara "yasak bölgedir". İşte bu despota da cipler yerleştirilmiş, "huzur" düğmesine basılınca birden hoşgörülü olmuş; yavrular önce ürke ürke, sonra daha cüretlenerek "şefe" yaklaşmış, hatta tepesine çıkmışlar, ses çıkarmamış ne zaman ki öbür düğmeye basılıncaya kadar; birden çılgın gibi naralar atıp sınırı aşanları ısırıp kovmuş!

**PSİKOMOTOR İLAÇLAR**

Beyni etkileme sadece ciple olmuyor, gaz da kullanılıyor. Bir kediye ilaçlı gaz püskürtülüp hayvancık büyük bir kavanoza konmuş ve hemen ardından yanına bir fare bırakılmış. Kedi fareyi görünce ödü kopmuş, panik içinde camı tırmalayıp kaçmaya çalışmış. Fare de şaşkın tabiî. Bu da, beyindeki **"korku"** bölgesini, amigdala guddesini teknik yolla etkileme sayesinde gerçekleşen bir deney.

Bunlar hayvandı diyebiliriz. Ama biyolojik beynimiz de, özellikle duygular konusunda, dıştaki etkenleri algılamada hayvanlarınkinden pek farklı değil. Amerika'da, Avrupa'da, Rusya'da, Japonya'da da bunların silah olarak kullanımı elbette düşünüldü. Kedi-fare örneğinde olduğu gibi, insanlara göre ayarlanmış bir gaz, fark ettirmeden ordular, şehirler veya yöneticilere püskürtülürse teslimiyet, panik, her şeye boş verme gibi davranışlara sebep olur. Buna **"psikomotor"** ilaçlar deniyor.

Amerikan Devlet NİMH Enstitüsünden Dr. Goodwin, hormonlarla etkileme yolunu bulmuş. Beynin normal, mantıklı düşünme kanallarını, vücudun kendiliğinden ara sıra "bloke" ettiğini, hislere de meydan verdiğini fark etmiş ve aynı etkiyi dışardan uygulayabilmiş. Buna benzer psikomotor kimyasal maddeler savaş anında bir şehrin su barajlarına salıverilirse, iradedışı davranışlar düşmana yarayabilir.

**BEYİN TEKNOLOJİSİ**

Tabiî ki buluşların sadece olumsuz yerlerde kullanılması gerekmez. Syracuse Üniversitesi'nden Prof. A. Sehu, bilgisayarda depolanmış bilgileri, beynin alıcı reseptörlerine bağlamak için araştırmalar yapıyordu. Aynı üniversitede şimdi dekan olan Prof. Dr. Ceylan Türkkan, vaktiyle solucanlar üzerinde yaptığı bir deneyde, yuvasını ezberlemiş olan böceğin hafıza bölgesinden sıvı alıyor ve o yuvayı hiç bilmeyen bir başka solucana şırınga ediyordu. Bu "Yabancı" solucan ötekinin yuvasını, eliyle koymuş gibi buluyordu.

**HAFIZANIN KİMYASAL NAKLİ!**

Bio-Feedback aletiyle, beynimizin "Alfa" akımlarını artırarak sinirlilik hali giderilebiliyor ve huzura kavuşuluyor.

Bu iş o kadar ilerledi ki, psikoloji, biyoloji, fizyoloji, kimya ve elektronikcybernetik ilimlerinin birleşmesinden yeni bir büim dalı doğdu: "BrainTech" (Beyin Teknolojisi). Buna "Bio-Kimya" da diyen Prof. Dr. L. J. Perelman, **"Öğrenim üzerindeki etkisi, bilgiyi aktarmada çığır açan elektronik ve görişit (audiovisual) araçlarınkini aştı"** diyor. Tomografi ve MR araçlarıyla beynimizin dikkat, pür dikkat ve yorulmadan zihinsel çalışma bölgeleri keşfedildi, haritası çıkarıldı.

Sonuç: Şu muhakkak ki, hafızayı güçlendiren ve hatırlamayı hızlandıran yeni ilaçlar öğrenciye de, eğitime de büyük yarar sağlayacaktır. Ama bilgi ve irademiz dışında beynimizi etkileme çalışmalarını ihtiyatla takip etmeliyiz. Tıpkı **"Tele kulak"** olayları gibi. (sh,51-53)

**MERYEM SURESİ VE OKSİTOSİN: SADAKAT HORMONU**

**İnsanların birbirine güvenmesinin temelinde oksitosin isimli hormon vardır.** İsviçre'deki Zürih Üniversitesinden Thomas Baumgartner, 2008 yılında bu hormonla bir deney yaptı.

Deneye başlamadan önce katılımcıların bir bölümüne burun spreyinde oksitosin maddesi, diğer bölümüne plasebo verildi. **OKSİTOSİN HORMONU VERİLEN DENEKLER, KENDİLERİNİ DEFALARCA ALDATAN İDARECİYE HALA İNANMAYA DEVAM ETTİLER. (??????)**

**PEKİ BU NASIL OLUYOR?**

Oksitosin, sinıı sisteminin ilgili bölümlerini ele geçiriyor ve onlara emniyet ve güven duygusu aşılıyor. Plasebo verilen denekler ise bir kaç yalanından sonra idareciye artık inanmamaya başladılar.

Bu deneklerin MR'ını çeken doktorlar, oksitosin hormonunun, beynin iki bölgesinin etkinliğini azalttığını gördü. Bu bölümlerden ilki, öfke, üzüntü, korku ve iğrenme gibi olumsuz duygulardan sorumlu amigdala, diğeri davranışları düzenleyen striatumdu.

Hormon, beynin bu iki bölümünü, işlemez hale getirmiş, dolandırılan denekler, kendilerini dolandırana hala güvenmeye devam etmişlerdi.

Oksitosin düzeyi yüksek insanların uzun yıllar iyi giden ilişkilere, ömür boyu tek eşli yaşamaya eğilimli oldukları belirtiliyor. (Anadolu Ajansı- 30 Mayıs 2008)

Maryland Üniversitesinden Sue Carter, bu hormonu tarla faresi ile dağ faresi üzerinde denedi.

Tarla fareleri üremek için uzun süreli ilişkiler kurarken, dağ fareleri önlerine gelenle çiftleşmekteler ve babalar yavruların büyütülmesine katkıda bulunmuyorlar.

Carter bu iki türün farklı davranışlar sergilemesine yol açan asıl nedenin oksitosin olduğunu keşfetti.

Tarla farelerinin beyinlerindeki haz merkezlerinde çok sayıda oksitosin alıcısı varken, dağ farelerinde oksitosin alıcısının çok daha az olduğu, bu nedenle eşlerine daha az sadık olduğu tespit edildi.

Bir diğer ifadeyle, oksitosin hormonu düşük kimseler, eşlerinden güle oynaya boşanırken, oksitosin hormonu yüksek kimselerde ayrılık daha da sancılı olmaktadır.

Her iki örnekte de gördüğümüz gibi, oksitosin hormonu, kişinin, etrafındakilere güven duymasına sebep oluyor. Bu sebeple oksitosin hormonunun bir diğer adı, **"SADAKAT HORMONU"** dur.

Oksitosin hormonu, özellikle kadınlarda önemli görevler üstlenmiştir.

Bu hormon, kadınlarda

**1-Hamile kalmayı kolaylaştırır**

**2-Doğumu kolaylaştırır**

**3-Annelik duygusunu güçlendirir, kadım, bebeğine ve eşine bağlar**

**4-Anne sütü üretimini artırır.**

Doğum sancılarını başlatmak amacıyla damar yolu ile oksitosin verilmesine halk arasında suni sancı denir. Bu teknik bugün hastanelerimizde uygulanmaktadır. Sentetik olarak üretilen oksitosin hormonu çok düşük dozlarda damardan verildiğinde, rahimde kasılmalara neden olmakta, böylece doğumu kolaylaştırmaktadır.

**Tam da bu konuda Kuran'ı Kerim'de Meryem Suresi'nde ilginç bir olay anlatılmaktadır.**

22- Nihayet (Allah'ın emri gerçekleşti) Meryem İsa'ya gebe kaldı ve o haliyle uzak bir yere çekildi.

23- Sonra doğum sancısı onu bir hurma dalına tutunup dayanmaya zorladı. Meryem "Keşke bundan önce ölseydim de unutulup gitseydim" dedi.

24- Melek, Meryem'e, şöyle seslendi. "Sakın üzülme, Rabbin alt tarafında bir ırmak akıttı. Hurma dalını kendine doğru silkele, üzerine devşirilmiş taze hurmalar dökülsün. Ye, iç, gözün aydın olsun."

Çok enteresan... Allah doğum yapmak üzere olan bir kadından, Hurma yemesini istiyor. Neden? Çünkü, **bugün hastanelerde doğumu kolaylaştırmak için kullanılan oksitosin maddesi dünyada en bol miktarda hurmada bulunmaktadır.**

Buradan da anlıyoruz ki, Melek, Hz. Meryem'in hurma yemesini sağlayarak, oksitosin maddesi aldırmış böylece Hz. İsa'nın doğumunun kolay olması sağlanmıştır.

**Özetleyecek olursak OKSİTOSİN hormonu, insanın çevresiyle ilişkilerini ömür boyu etkileyen önemli bir hormondur**

**Bu hormonun suni yollarla verilmesi, suistimale açıktır ve kötü ellerde istenmeyen sonuçlar doğurabilir. Kişinin davranışlarını bir süreliğine de olsa bu yolla değiştirmek mümkündür.**

**MESELA BU HORMON, İLAÇ OLARAK VERİLDİĞİNDE CÖMERTLİĞİ KÖRÜKLEMEKTEDİR.**

Oksitosin verilen kimseler **"kendisini daha rahat ve güvenli hissettiğini, başkalarına ve doğaya yakın olmaktan hoşnutluk duyduğunu"** söylemişlerdir. (Seçimlerde dağıtılan köfte dönerler vb. yiyecekler hakkında dikkat etmek gerekir mi?)

Manavda, bakkalda satılan kimi meyve ve sebzeler içindeki bazı maddeler, insan davranışlarım etkilemektedir. Çeşitli yollarla elde edilecek maddeler vasıtasıyla, daha büyük insan topluluklarının davranışları bir süreliğine de olsa değiştirilebilinir. Bu, planlı bir program dâhilinde daha geniş topluluklar üzerinde uygulanabilinir mi, üzerinde çalışılması gereken bir konudur.

**BEYNİ "RESET'LEMEYE AZ KALDI**

Bilim insanları, hafızadaki acı ve korku veren kötü anıları silecek ilaç geliştirdi...

ingiltere'de yayımlanan Daily Mail gazetesinin haberine göre, bilim adamları, geliştirdikleri ilacın özellikle kötü olayların ardından ortaya çıkabilen "travma sonrası stres bozukluğu"nun tedavisinde olumlu etki yaratabileceğini düşünüyor.

Hollandalı bilim adamları, kötü anıların genellikle kalp hastalarında kullanılan **"beta bloke edici"** ilaçlarla silinebildiğini öne sürüyor.

Hayvanlar üzerinde yapılan denemelerde, ilacın beyindeki kötü anıların canlanma mekanizmasına müdahale edebildiği görüldü. İlaç daha sonra 60 kadın ve erkek denek üzerinde denenirken, bu kişilere gösterilen fotoğraflarla önce hafızalarında rahatsızlık verici anılar oluşturuldu, sonra da bu anıların aynı fotoğraflar gösterilerek canlandırılmasına çalışıldı.

Deneklerin bir bölümüne ilacın kullandırıldığını, diğer gruba ise placebo verildiğini belirten uzmanlar, ilacı kullanan grubun korku uyandıran fotoğraflar karşısında az tepki verdiğini, diğer grubun tepkilerinin ise daha güçlü olduğunu belirtti.

Bir gün sonra ilaç kullandırılan deneklerin ilacın etkisinden çıkmalarından sonra aynı teste tekrar tabi tutuldukları, yine ilacı kullanan grubun, placebo kullanana göre çok daha zayıf tepki verdiği tespit edildi.

Bilim adamları, bu testler sonucunda ilacın kötü ve ürkütücü anılan silmekte etkili olduğu sonucuna vardı. Bilim adamlarına göre ilaç kötü anının yeniden canlanmasını önlüyor ve beynin bu anıyı tekrarlamasının önüne geçiyor.

İngiliz uzmanlar ise ilacın İngiltere'de büyük bir etik tartışmasına yol açacağına işaret ediyor. Uzmanlara göre, pek çok kesim, insanı insan yapanın yaşadığı acılar olduğunu ileri sürerek, ilaca etik

açıdan karşı çıkacak.

Uzmanlar, ilacın ayrıca, insanların hatalarından ders alma imkanını da ellerinden alacağına işaret ediyor ve bunun da zararlı psikolojik etkilerini hatırlatıyor.

St. George's Üniversitesi Tıp Etiği Bölümü öğretim üyelerinden Dr. Daniel Sokol, **"Kötü anılan hafızadan kazımak bir siğili ya da et benini yok etmeye benzemez. Bu, insanı anılarından koparak, kişiliğini değiştirir. Bazı durumlarda faydası dokunabilir, ama genelde anılan silmenin şahıslar, toplum ve insanlık üzerindeki yıkıcı etkilerinin iyi hesaplanması gerekir"** dedi. (Ajanslar 16 Şubat 2009)

**HAYVANLARA VERİLEN HORMONLAR, İNSANLARI VURDU! ERKEKLER, 'KADINSILAŞTI'; KADINLAR ERKEKLEŞİYOR**

Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Prof. Dr. Fethi Doğan, hayvanlarda gelişmeyi hızlandırıcı, et ve süt miktarını arttırıcı etkiye sahip hormonların karşı cinsin özelliklerinin görülmesine yol açtığını söyledi. Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Prof.Dr. Fethi Doğan, **"Testesteron ve trenbolon asetat gibi androjenik hormonla beslenen hayvanları yiyen kadınlarda erkekleşme ve adet düzensizliklerinin geliştiğini, östrojenik hormon kalıntılarının kızları erken ergenliğe ulaştırdığı ve göğüs kanseri riskini arttırdığını, erkeklerde ise östrojenli hormon alan havvan eti yemekle kadınsılaşma. iktidarsızlık belirtileri görüldüğünü anlattı..** (Anadolu Ajansı: 30 Ocak 2008) (sh:135-138)

**İLGİNİN SIRRI TER KOKUSUNDA**

Bilim adamları kanıtladı; erkeğin kadınla ilgilenip ilgilenmediğinin sırrı ter kokusunda. Yapılan araştırmalar gösteriyor ki, bir erkeğin tahrik olup olmadığını ortaya koyan en büyük ayrıntıyı erkeğin ter kokusu oluşturuyor.

Teksas'ta yapılan bir araştırmaya göre erkeğin ter kokusu, kendisinin hangi ruh halinde olduğunu gösteriyor. Buna göre tıpkı hayvanlar gibi insanlar arasındaki iletişimde de ter bezlerinin rolü büyük. Kokunun da!

Rice Üniversitesi'nde psikoloji alanında çalışmalar yapan Denişe Chen, 20'li yaşlardaki 19 kadın üzerinde yaptığı araştırmada, kadınların erkeklerin ter kokusunu ikiye ayırdığını ortaya koydu; normal ve seksi.

**Araştırmada, 20 dakika boyunca eğitim konusunda video izleyen erkeklerin salgıladıkları ter kokusunun 'normal' bulunduğu, yine aynı süre zarfında porno film izleyenlerin ter kokusunun ise olduğundan daha seksi olduğu tespit edildi.**

Kadın katılımcılara koklatılan kokular sırasında Profesör Chen de onların beyin aktivitelerini MRI tarayıcısıyla taradı. **Buna göre 'seksüel' ter, katılımcıların beyninin farklı bölgelerini harekete geçirdi.**

Profesöre göre kadın beyni, erkeğin kendisini çekici bulup bulmadığın da yine ter kokusu sayesinde anlayabiliyor. Müşteri çekmenin yeni yolu: Koku tuzakları Tüketicinin satın alma arzusunu tetiklemek için mağaza sahiplerinin bulduğu son yöntem, müşterileri kokularla baştan çıkartmak. Bu yöntemin ne denli etkili olduğunu ilk keşfedenlerden biri ABD'li yatak üreticisi Select Comfort. 400 mağazadan oluşan çok geniş bir perakende zincirine sahip olan şirket, mağazalarında kullandıkları sakinleştirici bir kokunun müşterileri şilte ve yatak takımı satın almaya özendirdiğini keşfetti.

Bu koku karışımını geliştiren şirketin adı ScentAir. Ürüne özel koku tasarlayan şirketlerden biri olan ScentAir, kehribar, kakule ve bergamot kokularından elde edilen bu karışımın insanlarda istirahat etme, uzanma arzusunu artırdığını keşfetmiş.

**ANILARI TETİKLİYOR**

Koklama duygusuna hitap eden bu hizmetten yararlanmak isteyen mağaza, otel, gazino hatta müzelerin sayısı giderek artıyor.

Bunun nedeni kokuların tüketici davranışlarını nasıl etkilediğini araştıran bilim adamlarının son yıllarda ortaya çıkarttığı ilginç sonuçlar.

Ünlü pazarlama uzmanı Martin Lindstrom, "Brand SenseMarka Duygusu" adlı kitabında, günümüzün ticari mesajlarından pek çoğunun gözleri hedef aldığını, ancak gün içinde insanların duygu yüklü

anılarını tetikleyen en önemli etmenin koku olduğunu söylüyor.

Bilimsel araştırmalar da benzer şekilde kokuların bir dizi duyuyu aynı anda uyandırdığını ortaya koyuyor. Örneğin turunçgillerin kokusu enerji ve zindelik verirken, vanilya rahatlık ve sıcaklık duygusu uyandırıyor.

**DOĞRU AROMAYI BULMAK**

Doğru aromayı bulmak karmaşık bir süreç gerektirir. ScentAir, Westin otel zinciri için geliştirdiği kokuda yeşil çay, sardunya, sarmaşık, sedir ağacı ve frezya karışımından yararlanıyor. Uzmanlara göre bu koku otel lobilerinde huzur verici bir atmosfer yaratıyor.

"Çay hakim bir kokudur ve huzur ve rahatlık hissi uyandırır" diye konuşan ScentAir CEO'larından David Van Epps, "Sedir ağacı dolgunluk verir; yani aromanın içini doldurur. Karışımın içerdiği diğer kokuların her birinin kendine özgü bir karakteristiği vardır. Koku karışımı yaratmak sanat olduğu kadar bir bilim dalıdır" diyor.

Sony da koku modasına uyan şirketlerden biri. Geçen yıl elektronik ürünlerini daha çok erkeklerin satın aldığını fark eden şirket yetkilileri, kadınları da müşterileri arasına katmanın yollarını aramış. **"Bizim ürünlerimiz görme ve işitme duyularına hitap ediyor"** diye konuşan Sony Satış Mağazaları yaratıcı tasarımcısı Christine Belich, **"Bu durumda duyusal deneyimi tamamlamak için koku ilavesinin gerekli olduğunu düşündük"** diyor.

**KOKU MÜHENDİSLERİ İŞBAŞINDA**

Sony mağazalarına "koku tuzakları" yerleştirme projesini de üstlenen ScentAir'in "koku mühendisleri", müşteri profilini ortaya çıkartmak için Belich ve elemanlarını soru yağmuruna tutttular.

Aslında hedefleri kadınları mağazalarına çekmek olduğu için daha çok kadınlar ile ilgili konulara odaklandılar.

**"Sizin ürünlerinizi kullanan kadınlar tatil için özellikle nereleri tercih eder?",**

**"Kadınlar yer döşemesi için genellikle ne renk yer karosu seçer?"**

gibi sorulara verilen yanıtlardan çıkarttıkları müşteri profiline göre ellerindeki 1.500 çeşit aromatik yağ envanterinden yararlanarak dükkanlardaki ambiyansı koku ile tamamlamaya çalıştılar.

Doğru karışımı bulmak için geliştirilen 30 örnekten 5'i aday olarak seçildi. Bu beş aday koku önce mağaza çalışanlarına, daha sonra şirket yöneticilerine koklatıldı. Sonuçta portakal, vanilya ve az miktarda sedir ağacı kokusu karışımı üzerinde karar kılındı.

**FARKLI KOKULAR, FARKLI ÇAĞRIŞIMLAR**

Herkes mağaza yöneticilerinin tüketicileri burunlarından "tavlama"sına sıcak bakmıyor.

**"Birine hafif ve keyifli gelen bir koku başkasında migren ağrılarını tetikleyebilir"** diye konuşan **"The Nose :A Profile of Sex, Beauty and Survival-Burun: Seks, Güzellik ve Hayatta Kalma Profili"** isimli kitabın yazarı Gabrielle Glaser, **"Sony'nin kadınları kokular ile kandırması bence aşağılayıcı bir tutum. Sizi en zayıf tarafınızdan yakalayıp bundan çıkar sağlıyor"** diyor.

Ancak perakendeciler Glaser'in niyetlerini yanlış değerlendirdiğini söylüyor. **"Biz insanları kandırmaya çalışmıyoruz"** diye konuşan Belich, **"Üstelik bu yöntemi kimsenin gözüne sokmadan uyguluyoruz. Kimse kokunun farkında bile olmuyor. Bizim amacımız insanlara keyifli bir deneyim yaşatmak"** diyor.

**Sony bu kokuyu şu anda ABD'deki 37 mağazasında deniyor. Billboarding**

Diğer iş yerleri de koku yöntemini denemek için istekli. Bu mağazaların pek çoğu tüketiciyi koku yardımı ile belirli bir ürüne doğru yönlendirmeyi amaçlıyor. Bu tekniğe "**billboarding**" deniyor.

Bloomingdale isimli ABD'nin ünlü perakende mağaza zinciri bebek giysileri satan bölümde bebe pudrası kokusunu öne çıkartırken, iç çamaşırı ve mayo reyonunda leylak ve hindistan cevizi karışımını tercih ediyor.

ScentAir'in en fazla tercih edilen aramalarının başında gelen fırından yeni çıkmış kek ve kurabiye kokusu emlakçıların favorisi. Amaç, potansiyel bir müşterinin bu kokunun etkisiyle kendisini evindeymiş gibi hissetmesi.

**Dondurma zinciri Emack&Bolio da son günlerde el yapımı dondurma külahı kokusunu tüm**

**dükkânlarında yaygın olarak kullanıyor.** Sonuç: Dondurma satışları yüzde 30 oranında artmış. Aynı kokuya iki dakikadan fazla maruz kalınca insanların kokuyu fark etmemeye başlamaları **"Koku yorgunluğu"** olarak nitelendirilir. Bu etkiyi ortadan kaldırmak için bazı perakendeciler ortamı "dekore" etmek için zaman ayarlı farklı aramalardan faydalanıyor.

**KOKU DEKORASYONUN MALİYETİ**

**Sony veya Westin'in kullandığı "imza" kokuların maliyeti, tasarımın zorluğuna bağlı olarak 5.000 dolar ile 25.000 dolar arasında değişiyor. Şirketler ayrıca kokuları havaya yaymakta kullanılan vantilatörlere de her ay belirli bir kiralama ücreti ödüyor.** (Hürriyet 11 Kasım 2006)

**PARMAK İZİ YERİNE, KOKU İZİ**

Bilim adamları, havadaki kokuyu algılayabilen elektronik burun sistemi geliştirdi. Projenin bir sonraki aşamasında sistem sayesinde suçlular parmak izi yerine koku izi ile yakalanabilecek.

ABD'deki Yale Üniversitesi ile İspanyol bir şirket, İspanya'nın Valladolid şehrindeki Boecillo Teknopark'ında yeni bir sistem geliştirdi.

İnsan vücudundan yayılan kokunun, ağırlıklı olarak yağ asitlerinden kaynaklandığından hareket eden bilim adamları, bu kokuyu algılayabilen bir elektronik burun sistemi yaptı. Sistem, elektrosprey ile buharın iyonlaştırılması ve bunun tayf ölçer ile incelenmesi ile çalışıyor. Elektronik burun, hemen hemen hiç uçucu olmayan en az 18 karbon atomlu yağ asitlerine rağmen kokuyu anında tespit edebiliyor.

Şimdilik hacim olarak büyük yer kaplayan sistem, bir sonraki aşamasında el izinin bıraktığı bileşiklerin incelenmesi için de kullanılabilecek. Böylece suçluların yakalanmasında parmak izi yerine koku izi kullanılabilecek. Cihazın, küçük bir parça patlayıcının bile kokusunu alarak yerine sesli ya da görsel olarak belirleyebildiği de ifade ediliyor. (Anadolu Ajansı 24 Temmuz 2009)

**ANTİDEPRESAN KULLANAN ÖNÜNE GELENE ÂŞIK OLUYOR**

Sosyal Güvenlik Kurumu çalışanlarına konferans veren **Psikiyatrist Prof. Dr. Nevzat Tarhan**, ilaçlar ve yan etkileri konusunda önemli bilgiler verdi. Salondaki dinleyicilerin soruları üzerine antidepresanlann yan etkilerini anlatan Tarhan, her ilacın kimyasal bir silah olduğuna dikkat çekti. **"Silahı doğru amaçla kullanırsan zararlıyı yok eder. Hastalığı yok eder. Yanlış kullanırsan faydadan çok zararı olur"** diyen Tarhan, gereksiz kullanımdaki yan etkiler konusunda şaşırtıcı bilgiler verdi. Antidepresanlarm erkeklerde **'beni kısırlaştırmaya mı çalışıyorlar?'** tedirginliğine sebebiyet verdiğini aktaran Tarhan, hastalarda ise antidepresanların maniyi tetiklediğine vurgu yaptı. İlacı kullanan bazı kişilerin rastgele önüne gelene âşık olduğuna dikkat çeken Tarhan, hastalardan şu örnekleri verdi: **"Tüpçüye aşık olmuş kız. Baktım hanım hanımcık örtülü bir kız tüpçüye aşık olmuş. İlacı kestik düzeldi. Kızın elinde değil. Öyle bir işadamı biliyorum. Antalya'ya gitmişti ilacı aldıktan sonra hemen orada bir Rus ile tanışmış doğru nikah dairesine gidiyor. Yanındaki şoförü aradı hemen ilacı kestik nikah dairesine gitmesini önledik. Antidepresanlar bağımlılık yapmıyor ama aileyi yıkıyor. Masum ilaçlar değil bilinçli kullanılması lazım"** diye konuştu. (Cihan Haber Ajansı- 20 Ocak 2011)

**M I6'İN LSD'Lİ DENEY SKANDALI**

İngiliz Dış İstihbarat servisi MI6, 50'li yıllarda yürüttüğü gizli deneyler sırasında üç eski askere izinlerini almadan LSD verdiği için tazminat ödüyor. Günümüzde kokain ya da esrar gibi yasaklı maddeler arasında bulunan **LSD, beyinde yoğun halüsinasyonlar, yani renkli hayaller kurduran bir madde.**

**Bu hayaller bazen korkunç bir kâbusa dönüşebiliyor. Her biri yaklaşık 17 bin dolar tazminat alan eski askerlere 50 yıl önce İngiltere hükümetine bağlı bir kimyasal savaş laboratuvarında bildiğimiz grip virüsüne karşı bir tedavi arandığı söylenmişti.**

**Ama işin aslında, gizlice LSD verilerek, sakladıkları sırları bu maddenin etkisi altında itiraf edip etmedikleri gözleniyordu.**

Porton Down kentindeki laboratuvara gittiğinde daha 19 yaşında bir er olduğunu söyleyen Don Webb, grip virüsüne karşı araştırmalarda yer alacak bir gönüllü arandığı için başvurduğunu belirtiyor. Kendisine ve birlikte gittiği bir diğer ere, berrak bir sıvıdan içmeleri söyleniyor:

**"İlk etki olarak kahkahalarımızı kontrol edemez duruma geldik. Aslında korkunç bir yanı vardı.**

**Neye güldüğümüzü bilmiyorduk ve kendimizi durdurmamız imkânsızdı. Bunun ardından arkadaşımın gözlerine bakınca sanki her ikisinin de kanlı birer pamuk parçası olduğunu sandım."**

Don Webb, neler olup bittiğini anlayamasa da, gerçek çok sonraları ortaya çıktı. MI6 ajanları, deneklere sunulan sıvıya gizlice LSD katarak etkilerini gözlemliyordu.

Bu deneyler, Soğuk Savaş yıllarının en gerilimli günlerine rastlıyor. O yıllarda bir yanda ABD ve İngiltere, diğer yanda Sovyetler Birliği, düşmandan rahatlıkla istihbarat toplayabilecekleri bir sihirli maddenin peşindeler.

Bir ara hem VVashinton hem de Londra, Sovyetlerin beyin yıkamayı sağlayan bir ilaç keşfettiğine inanıyor. İngiliz Dış İstihbarat Servisi MI6, buna en yakın maddenin LSD türevi bir şey olduğundan neredeyse emin.

Porton Down'daki laboratuvardan on yıllar boyunca kimyasal ve biyolojik silah deneylerinde kullanılan binlerce genç er ve kadın geçmiş. Geçen yıl İngiltere hükümeti, burada hardal gazı deneylerine tabi tutulan eski bir askerin insan haklarını çiğnemekten suçlu bulunmuştu. Don Webb, 50 yıl önceki LSD deneyinden dolayı aldığı tazminatın çok büyük olmadığını, fakat yetkililerin bir hata yaptıklarını kabul etmesinin kendisi için çok daha önemli olduğunu söylüyor, (bbc 24 şubat 2009)

**EN AKILLI SIÇAN ÜRETİLDİ, SIRA İNSANDA**

Tek bir gende yapılan modifikasyonla dünyanın en akıllı sıçanı üretildi. Aynı teknik insanın beyinsel işlevlerini güçlendirmede de kullanılabilir. Çinli bir çizgi karakter olan HobbieJ'in adı verilen deney sıçanı, türdaşlarına kıyasla cisimleri üç kat daha uzun süre aklında tutabiliyor ve labirentlerde yolunu daha çabuk buluyor.

Georgia Tıp Okulu'nda sürdürülen çalışmada, henüz embryo aşamasında HobbieJ'ye belleği kontrol ettiği düşünülen NR2B geninin işlevini artırıcı ilaçlar enjekte edildi. Sıçanın doğumundan sonra belleğinin daha güçlü geliştiği, yolunu daha kolay bulduğu ve cisimleri hatırladığı tespit edildi.

Daily Telegraph gazetesine açıklama yapan deney yöneticisi Dr. Joe Z. Tsien, NR2B geninin bellek performansı üzerinde etküi olduğunun kesin kanıtlandığını, elde edilen bilgilerin bunamaya karşı belleği güçlendirici ilaçlar geliştirilmesinde yararlı olacağını söyledi.

Dr. Tsien 10 yıl kadar önce bir fare türü üzerinde de benzer sonuçlar elde etmişti. Ancak bu son deney, aynı tekniğin farklı memeli türleri üzerinde de aynı sonuçları verdiğini göstermesi açısından önemli, (ntv-msnbc 23 Kasım 2009)

**KORNEA NAKLİNDEN SONRA EV HANIMI OLDU**

Will Palmer birkaç yıl öncesine kadar son derece normal bir erkekti. Finansal danışmanlık yapan adam, çoğu erkek gibi ne eline süpürge ne de toz bezi almıştı. Ama ne olduysa 45 yaşındaki adamın kornea nakli ameliyatından sonra oldu. İngiltere Doncaster'de yaşayan adam geçtiğimiz yıl geçirdiği kornea nakli ameliyatından sonra elinde süpürge ve toz bezi ile nerde toz gördüyse onu temizlemeye başladı. Palmer ve karısı Saraha göre ise bu durumun tek bir açıklaması var o da Palmer'a nakledilen korneanın bir kadına ait olabilmesi ihtimali.

Palmer bu durumu şöyle anlatıyor: **"Ameliyattan önce ne toz ne de kir. Hiç biri beni rahatsız etmezdi, ama ameliyatın ardından toz görmeye dayanamıyorum. İlk başlarda karımla şakayla karışık Herhalde kornea bir kadına ait diyorduk, ama şimdi ciddi ciddi bunu düşünmeye başladım. Kadınların ve erkeklerin temizliğe farklı önem vermesinin nedeni de bu bence. Erkek gözü kirleri görmüyor ama kadının ki görüyor. Bağışçının adını söylemiyorlar bu yüzden bu ihtimal doğru mu değil mi hiçbir zaman bilemeyeceğim."** (Ajanslar- 22 Ağustos 2009) (İbn-i sina hakkında keçi(merkep) gözü nakli yapılan insanın çayırlara hikayesi diye anlatılan demek ki doğru…)

**İSTEKLERİNİZİ SAĞ KULAĞA SÖYLEYİN**

İtalyan bilim adamları, **"isteklerin yerine getirilmesi için sağ kulağa konuşulmasının"** gerektiğini ortaya koydu. Yapılan deneylerin sonunda sağ kulaktan giren kelimelerin beynin sol kesiminde daha iyi işlem gördüğüne karar verildi. (Anadolu Ajansı 24 Haziran 2009) (sh:138-146)

**İSRAİL TÜM TELEFON KONUŞMALARINI DİNLİYOR**

İsrail yönetimi ve ABD'deki İsrailli yetkililer, iki ülke arasındaki yakınlığı bozabilir diye, bir konuda çok hassaslar: İsrail'in Amerika içinde casusluk yaptığı iddiası... Afgan Savaşı sırasında izleyici sayısını olağanüstü artıran 'milliyetçi' FoxTV'nin, **"11 Eylül'den İsrail haberdardı"** sonucu da çıkartılabilen casusluk haberdizisi bu sebeple şiddetli tepki çekti. FoxTV websitesinde aradığınızda, **"Bu haber artık yerinde yok"** uyarısıyla karşılaşıyorsunuz...

Olayı herhalde hatırlıyorsunuz. Amerika'da iletişim tekeli kırıldıktan sonra, ülkenin her köşesinde ayrı telefon şirketi servis verir oldu. Ağır rekabet şartları telefon şirketlerini taşeron firma kullanmaya zorluyor. En zor ve ayrıntı işlerden biri olan faturalama işleminde uzmanlaşmış iki firma ortaya çıktı: **Amdocs ve Comvers**... **ABD İÇİNDEKİ 25 TELEFON ŞİRKETİYLE BAŞKA ÜLKELERDEKİ 200'E YAKIN ŞİRKETİN FATURALAMA İŞLEMLERİNİ ÜSTLENEN BU FİRMALARIN İKİSİ DE İSRAİLLİ. TÜRKİYE'DE KOC.NET FATURALAMA İŞLEMİNİ AMDOCS'A DEVRETTİ; TELSİM DE COMVERS'İN İŞBİLEN ELLERİNE TERK ETTİ FATURALAMAYI...**

FoxTV, **"AMERİKA'DAKİ TELEFONLARIN FATURALARI İSRAİL'DE DÜZENLENİYOR"** diyor. Faturalama alanında çalışan bu iki şirketin hatlara girme yetkisi de varmış. Daha önemlisi,

**"Kim, kiminle kaç dakika konuştu?" veya**

**"Kimler sürekli görüşüyorlar?"** türü soruların cevaplarını vermede kullanılan bütün kayıtları bu firmalar tutuyormuş... FoxTV'nin haberi, Amerikan güvenlik birimlerinin, **"İsrailliler bu iki firma aracılığıyla resmen casusluk yapıyor"** inancında olduklarını gösteriyor...

Amerikan güvenlik birimleri, deniz kuvvetlerinde İsrail hesabına casusluk yaparken yakalanan Jonathan Pollard'tan sonra İsrail'in faaliyetlerini mercek altına alınca inanılmaz yöntemlerin bu alanda kullanıldığını tespit etmişler. Bunlardan biri, alışveriş merkezlerindeki işporta tezgâhlarının bilgi toplama amacıyla kullanılması... Gazetelerde "Gözaltına alınanlardan birçoğu İsrailli" haberleri çıkmaya başlayınca, alışveriş merkezlerindeki tezgâhların açılmadığı görülmüş... Tezgâh başında duran İsrailli gençler sırra kadem basmışlar...

**Bir Amerikan istihbarat raporuna göre, İsrail'in kullandığı casusluk yöntemlerinden biri de, 'sanat'...**

İnanılacak gibi değil ama gerçek: Kendilerinin **Kudüs Üniversitesi veya Bazala Akademisi**'nde güzel sanatlar öğrencisi olduğunu söyleyen gençler, **"Elimizde ucuz sanat eseri var"** diyerek memurlara yaklaşıyorlarmış... Rapor, **"Askeri üslere, DEA, FBI gibi istihbarat birimlerine, devlet dairelerine, hatta gizli bürolara giriyor, yargıç ve savcıları, istihbaratçıları rehbere kayıtlı olmayan telefonlarından arıyorlar"** da diyor... Soruşturma, kendilerini öğrenci diye tanıtanların aslında **'askeri istihbaratın çeşitli birimlerinde'** çalıştıklarını ortaya çıkarmış...

Bu bilgiler 11 Eylül'ün önceden haber alınıp alınmadığı konusunda önemli. ABD istihbarat birimleri, Bir grup İsrailli'nin Kaliforniya'da kiraladıkları bir eve kurdukları teçhizatla, o bölgede yaşayan bazı Araplar'ın telefon görüşmelerini dinlemeye aldıklarını tespit etmişler. Amdocs ve Comverse gibi faturalama firmalarının ellerindeki kayıtların da telefonlardan istihbarat çıkarmaya yarayacağı bizzat Amerikan istihbaratçılarının kuşkusu. **AYNI ALANDA ÇALIŞAN VE GEÇEN HAFTA COMVERSE TARAFINDAN SATIN ALINDIĞI DUYURULAN İSRAİL KÖKENLİ ODİGO FİRMASINA, 11 EYLÜL SABAHI, EYLEMLERDEN SADECE İKİ SAAT ÖNCE, İKİZ KULELERE SALDIRILACAĞI HABERİNİN ULAŞTIĞI DA BİLİNİYOR.** Karmakarışık ilişkiler...

Bir ilginç ayrıntı da şu: Odigo'da çalışanların kendilerine gönderilen bir mesaj sayesinde 11 Eylül eylemlerinden saatlerce önce haberdar oldukları değişik gazete ve televizyonlar tarafından da dünyaya duyuruldu. Duyuranlardan biri de CNN televizyon kanalıydı. CNN'nin websitesine girip arama motorundan Odigo sözcüğüyle arama yaparsanız listenin ilk sırasında bu haberin yer aldığını göreceksiniz... **Ancak, tıklayarak habere girmeye çalıştığınızda şaşırtıcı gerçekle yüzyüze kalmanız kaçınılmaz: CNN, başlığını koruduğu halde, Odigo çalışanlarının saldırıları iki saat önce duyduğuna dair haberini siteden çıkartmış... İyi mi?**

Comverse ve Amdocs firmalarının ABD'deki İsrail casusluk faaliyetlerine katkıda bulunduğu kuşkusunu dile getiren FoxTV haberi üzerine, Washington'daki İsrail Sefareti, **"İsrail ABD'de casusluk yapmaz"** açıklamasıyla kamuoyu karşısına çıktı. Açıklamayı duyanlar, halen bir Amerikan cezaevinde yatan İsrail casusu Jonathan Pollard'ı hatırlayarak, "Sahi mi?" diye sormadan edemediler... Açıklama inandırıcı bulunmadı.

İsrail de Jonathan Pollard'ın kötü örnek olduğunu farkında. Bili Clinton'un Beyaz Saray'ı terk edeceği günlerde, dönemin İsrail başbakanı Ehud Barak'ın yoğun telefon ve mesaj trafiğiyle yönlendirildiğini biliyoruz. Barak'ın istediği, dolandırıcılık yaptığı iddiasıyla hakkında soruşturma açıldığı için İsviçre'ye kaçan **Marc Rich** adlı işadamıyla birlikte cezaevindeki İsrail casusu Jonathan Pollard'ın affedilmesiydi. Başkanların böyle bir yetkileri var ABD'de. Clinton baskılar üzerine Rich'i affetti, ama muhafazakârlar Pollard'ın affını engellediler...

**Şu telefonlar cidden tehlikeli araçlar.** Ne dersiniz? (sh:292-294)

**ESKİ KGB GENERALİ RATNİKOV ZİHİN OKUMA ÇALIŞMALARINI İFŞA ETTİ**

KGB Generali Boris Ratnikov, iktidardaki kişilerin eski zamanlardan beri bireylerin düşüncelerini etkilemek için değişik metotlara başvurduklarını açıkladı.

Rus devletine ait bir yayın, eski bir KGB görevlisinin, Soğuk Savaş süresince ve sonrasında gelişmiş ülkelerdeki güvenlik hizmetlerinin kullandığı özel zihin okuma teknikleri hakkındaki sırları açıkladığını bildirmiştir. KGB'nin Moskova ve Moskova Bölgesi biriminde görev yapan General Boris Ratnikov, Rossiiskaya Gazetesine, iktidardaki kişilerin, eski zamanlardan beri bireylerin düşüncelerini etkilemek için değişik metotlara başvurduklarını, gizli servislerin, 20. yüzyılda bilimsel esasları elde etmesinden sonra bu pratikleri uyarlamasının şaşırtıcı olmadığını söyledi.

General Boris Ratnikov **"Geçen yüzyılın ilk yansında bu alanda yürütülen mücadeleyi hayal edemezsiniz. Bazen gerçek "astral" mücadeleler yürütüldüğünü söylemek abartı olmayacaktır."** açıklamasını yaptı. 1980'lerin ortalarında Sovyetler Birliğindeki 50 araştırma enstitüsü, hükümetin mali desteğiyle birlikte uzaktan zihin kontrol etme teknikleri hakkında çalışmalar yürütüyordu. Ancak 1990'ların başında Sovyetlerin çökmesiyle birlikte tüm araştırma girişimleri durdurulmuştur. 1991-**1997 yıllan arasında Federal Güvenlik Servisi'nde sırasıyla asbaşkanlık ve kıdemli danışmanlık yapan Ratnikov kendi biriminin, Sovyet sonrası Rusya'daki tepe yöneticilerin bilinçaltlarını dış etkilere karşı korumakla görevli olduğunu söylemiştir. (!!!!!!)**

General kendisinin ve çalışma arkadaşlarının **Başkan Boris Yeltsin**'in veya ekonomi reformcusu Yegor Gaidar'ın zihinlerini hiçbir zaman yönlendirmediğini üstüne basarak açıklamıştır. Ancak General Ratnikov, Rusya Devlet Başkanı Yeltsin üzerinde, ülkeyi Çin ile bir savaştan korumak için zihin okuma yönteminin kullanıldığını iddia etmiştir. Yeltsin 1992 yılında Japonya'yı ziyaret etmeyi planladı, ama Ratnikov'un birimi Kuril Adalarının Japonya'ya geri verilmesi için başkanın zihninin programlandırılmasına yönelik girişimleri ortaya çıkardı. Bu hareket, tartışmalı topraklarını Rusya'dan geri almak isteyen Çin'in taleplerine, bu ise iki komşu arasında savaşı kışkırtabilecek bir çatışmaya yol açabilecekti. Bu yüzden Boris Yeltsin Japonya seyahatini iptal etmek zorunda kalmıştı. Generalin bir diğer açıklamasına göre Batı Avrupa ve ABD'deki kıdemli görevliler, Sovyet dönemindeki bilimsel başarılar sayesinde zihin okuyabilen Ratnikov'un birimine farkına varmadan bilgi sağlamıştır.

Ratnikov gazeteye, 1990'ların başlarında kendisinin ve arkadaşlarının, Moskova'ya gönderilen yeni ABD Büyükelçisi Robert Strauss'un zihnini **"taradıklarını"** ve elçilik binasında Moskovalılar üzerinde psikotronik etkiler yapabilecek donanım/cihaz olduğunu gördüklerini, daha sonra bu sistemin etkisiz hale getirildiğini söylemiştir. Psikotronik silahlar hakkındaki açıklamalarında Ratnikov, Rusya, ABD ve başka ülkelerin gerekli teknolojiye sahip olduğunu, ancak kullanımının çok tehlikeli olduğunu söylemiştir. Çünkü sistemi idare eden silah teknisyeninin ve hatta emirleri veren kişinin birdenbire çok ağır bir şekilde hastalanabileceğim veya ölebileceğini belirtmiştir. (Rus Resmi Haber Ajansı Ria Novosti, 22 Aralık 2006)

**Haberin orjinali: http://en.rian.ru/russia/20061222/57596889.html**

**DÜŞÜNÜRKEN BİR KERE DAHA DÜŞÜNÜN**

ABD'de Kaliforniya Üniversitesi tarafından geliştirilen sistem sayesinde insan düşüncesi hatasız bir şekilde okunabiliyor.

Kaliforniya Üniversitesi'nde yapılan araştırmalarda, görüntülenen imgelerin beyinde nasıl temsil edildiğini bulundu, zihinsel hareketler resimlere dönüştürüldü. (Star gazetesi: 27 Eylül 2009)

**DÜŞÜNCEYİ OKUMAK ARTIK MÜMKÜN**

ABD'li bilim adamları beyindeki düşünceleri yüzde 80 oranında okuyabilen bir tarayıcı geliştirdiler.

Bilim dünyasında heyecanla karşılanan gelişme, Nashville'deki Vanderbilt Üniversitesi tarafından kaydedildi. Nature dergisinde yayımlanan gelişmeye göre, altı gönüllüye baktıkları resimlerle ilgili ne düşündükleri soruldu. Kişilerin beyinlerinin monitör görüntüleri sayesinde ne düşündükleri belirlendikten soma cevaplar alındı ve MRI beyin tarayıcının yüzde 80 oranında düşünceyi okuyabildiği görüldü. Daha önce de California Üniversite'sinde benzer teknikler geliştirilmişti.

Bilim adamları tarayıcının yüzde 80 oranında düşünceleri okuyabilmesinin insanlık için çok önemli bir gelişme olduğunu, ancak hastanın nzası dışında, kötü emeller için kullanılma ihtimalinin de "korkutucu" olduğunu söylediler. Özel sırların açığa çıkması, gizliliğin kalmaması gibi rahatsız edici unsurlarla birlikte, beyin okuma tekniklerinin pek çok suç olayını açığa kavuşturacağı da vurgulamyo. (Gazeteport : 20 Şubat 2009)

**İSRAİL, TERÖRİSTLERİ ARTIK GÖZLERİNDEN TANIYACAK**

Olası terör saldırılarını en aza indirmek isteyen İsrail, Ben Gurion uluslararası havaalanı için geliştirdiği yeni sistemlerle teröristleri birkaç saniyede tanımlıyor. İngiliz Daily Mail, "en güvenli" havaalanını gezdi.

Vatan'ın haberine göre, tüm dünya Amerika'nın bazı havaalanlarında uygulanan vücut taramasını tartışırken İsrail'in Tel Aviv yakınlarındaki Ben Gurion Uluslararası Havaalanı geleceğin savunma teknolojisini kullanıyor. **İsrailli yetkililer şüpheli davranan insanları havaalanının içinde özel kameralar, ısı ölçer, çipli biniş kartları ve takip sistemleri ile izliyor.**

Şüpheli yolculara havaalanındaki özel bilgisayarlar **"Terörist misiniz", "Patlayıcı taşıyor musunuz"** gibi sorular soruyor. Güvenlik sistemlerinin mimarı Eran Drukman **"Teröristler ölmekten ya da patlamaktan değil görevlerini yapamamaktan korkuyor, makine ısı ölçüp teröristleri yakalıyor"** dedi. (Ajanslar: 13 Aralık 2010)

**CIA'NİN 'EL ÇABUKLUĞU MARİFET' REHBERİ**

Soğuk Savaş döneminde CIA'nin ajanları için hazırlattığı gizli **'Resmi CIA gözbağcılığı ve yanıltmaca rehberi'** satışa çıktı.

Rehber, 1953 yılında sihirbaz John Mullholland'a o zaman için hayli yüklü bir miktar olan 3 bin dolarlık bir ücret karşılığında yazdırılmış ve "gizli" başlığıyla dağıtılmıştı.

CIA 1970'li yıllarda bu resmi el kitabının kopyalarının imha edilmesini emretmişti ama imhadan kurtulan bir kopya "Resmi CIA gazbağcılığı ve yanıltmaca rehberi" adıyla yeniden basıldı.

Rehberi, casusluk tarihi uzmanı Keith Melton ile CIA'nin eski başkanlarından Bob Wallace ortaya çıkardı ve yeniden basıma hazırladı.

Ajanlar için hazırlanan bu el çabukluğu marifet el kitabında birinin içkisine ilaç karıştırmaktan, ufak tefek şeylerin gösterilmeden cebe indirilmesine ya da ayakkabı bağlarıyla mesajlaşmaya kadar türlü numaralar ayrıntılarıyla tarif ediliyor.

Örneğin ajan kitaptan, ayakkabı bağlarını farkı bağlayarak karşısındakine **"Elimde yeni bilgi var", "Beni takip et" ya da "Birini getirdim"** gibi mesajları nasıl verebileceğini ya da ya da birinin sigarası yakılarak dikkati dağıtılırken içkisinin içine kibrit kutusuna saklanmış uyku ilacının kaşla göz arasında nasıl atılabileceğini öğrenebiliyor.

Yeniden yayımlanan rehberin önsözünü de CIA Başkan Yardımcısı John McLaughlin yazmış.

McLaughlin sihirbazlık ve casusluğun özünün birbirine çok benzediğini kaydediyor ve "**Mullholland'm haplar, iksirler ve tozlarla ilgili olarak verdiği bu bilgiler o zamanlar casusluk alanında yürütülen, beyin yıkama ya da doğa üstü psikoloji de dahil çok çeşitli alanlardaki araştırmalara sadece bir örnek"** diyor.

Rehber, o dönemde MK Ultra adı verilen daha geniş bir CIA projesinin parçası olarak hazırlanmış.

Proje o dönemde Sovyetler Birliği'nde uygulanan bevin yıkama ya da kontrol yöntemlerine karşı yeni taktikler geliştirilmesini hedefliyordu, (bbc radyosu 26 Kasım 2009)

**"İSRAİL, ARAFAT'I ÖLDÜRMESİ İÇİN BİR FİLİSTİNLİ'Yİ HİPNOTİZE ETTİ"**

İsrail'de yayınlanan Haaretzz gazetesinde 26 Ağustos 1998 günü çıkan bir haberde, İsrail gizli servi-

si Mossad'ın otuz yıl önce, "Mançuryalı Aday" filminden esinlenerek, Filistinli bir mahkumun, Arafat'ı öldürmek üzere hipnotize etmek suretiyle beynini yıkadığı bildirildi. Gazete haberinde, Mossad'ın bu çılgınlığı yaparken bir insanın beyninin gerçekten yıkanıp yıkanamayacağıyla ilgili kuşkuları olduğunu kaydetti. Mossad yetkililerince seçilen ve **"Fetih"** kod adı verilen 28 yaşındaki Filistinli mahkumun, FKÖ'yü oluşturan gruplardan biri olan El-Fetih üyesi olduğu belirtilen haberde, hipnoz sırasında mahkumun yapacağı suikastin, bağlı bulunduğu grubun yararına bir eylem olduğu yönünde beyninin yıkandığı belirtildi. Haberde ayrıca, Yaser Arafat'a düzenlenen bu komplonun, Filistinli mahkûmun İsrail yetkililerini aldatması ve gizlice polise gidip olayı anlatması üzerine amacına ulaşamadığı belirtildi. Yaser Arafat'a İsrail tarafından daha önce de bazı suikast girişimlerinde bulunulmuş, ancak başarılı olunamamıştı.

**BUSH'A “DİNİ MESAJLI” RAPOR**

Eski ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld'in, Irak'ın işgali sırasında dönemin Başkanı George Bush'a sunduğu istihbarat dosyalarına incil’den ayetler konulduğu ortaya çıktı.

ABD'de yayımlanan GQ dergisinde yer alan habere göre söz konusu ayetler, Amerikan askerlerinin fotoğraflarına eşlik ediyor.

GQ'ya göre, dosyaların kapağına İncil'den ayetler koyma karan istihbarat yetkililerinden Tümgeneral Glen Shaffer'a aitti.

Söz konusu istihbarat dosyalarından birinde dua eden Amerikan askerleri ve Irak'taki Amerikan tankları fotoğraflarının altında İncirdeki İşaya kitabından **"Okları keskin, tüm yayları gergin utlarının toynakları cam, savaş arabaları fırtına gibi"** dedi

Başka bir istihbarat dosyasının kapağında Irak'ın devrik lideri Saddam Hüseyin'in fotoğrafının altında İsa Peygamber'in havarilerinden Petrus'un ilk mektubuna atfen **"Tanrı'nın ahmakların susturulmasını istediği"** belirtiliyor, (bbc radyosu 19 Mayıs 2009)

**DİN ÖNEMLİ BİR ZİHİN KONTROL ARACIDIR**

Amerika'nın ilk kadın dışişleri bakanı Madeleine Albright, yeni kitabı "The Mighty and The Almighty"i (Güçlü ve Tanrı) tanıtmak

üzere merkezi New York'ta bulunan ve ülke siyasetinde etkin bir yeri olan Dışilişkiler Konseyi'nde bir konuşma yaptı.

Amerikan dış siyasetinde yapılan birçok yanlışın İslam’ın yeteri kadar iyi anlaşılmamış olmasından kaynaklandığını vurgulayan eski Dışişleri Bakanı, birçok Batılı liberal siyasetçiyi şaşırtan bir teklifte bulunduğunu belirtti. Hem zekası hem de sert mizacıyla tanınan Albright, uluslararası sorunlara çözüm aranırken, dini liderlerin mutlak olarak bu sürece dâhil edilmesi gerektiğini savundu.

Başkan George Bush'un **"Başkan seçilmemi Tanrı istiyor"** sözlerine özellikle değinen Albright, George Bush'un diğer Amerikan başkanlarından farklı bir tarafı olduğunu söyledi. Bush'un dini böylesine kabullenişiyle gelen **"her yaptığının mutlak doğru"** olduğunu anlayışının İslam dünyasındaki duyarlılıkları görmezden geldiğini bunun da Amerika'nın uluslararası birçok soruna çözüm bulma şansını elinden kaçırmasına yol açtığına vurgu yaptı.

Laik Müslüman kavramına inanmadığını da belirten Albright, daha ılımlı Müslümanlar liderlerin uluslararası sorunlara çözüm sürecinde aktif rol oynaması gerektiğini söyledi. (Amerikanın Sesi Radyosu 5 Mayıs 2006) (sh:356-365)

**"Şeytanlar, dostlarına fısıldar, telkinde bulunurlar"**
Kur'anı Kerim En'am Suresi 121

**O RESMİ SEN Mİ ÇİZDİN?**

İstihbarat örgütlerinin ve dünyayı idare etme iddiaları olan bazı Oluşum'ların metafizik olaylarla yakından ilgilenen maaşlı elemanları bulunmaktadır. Bu kimseler, defalarca güvenilirlik testlerine tabi tutulmuş ve **"onay"** almış kimselerdir. İstihbarat örgütleri, insanın ve teknolojinin yetersiz kaldığı yerlerde işte bu insanlardan istifade ederler. Gizli ilimler uzmanı bu insanlardan bir başka şekilde daha istifade edilir. Oluşum, gizli ilimler uzmanı elemanları vasıtasıyla bazı insanları **"çengeller".** Bunu da

madde ötesi varlıklar vasıtasıyla yapar.

**İstihbarat örgütünün ya da bir tarikatın oluşumun yönlendirmesi üzerine insanları kendi etkisine alan Maddeötesi Varlıklar, bazen sıradan normal bir Maddeötesi Varlık olabileceği gibi, bazen de onların ileri gelenlerinden , onların yönetici durumunda olanlarından olabilir..**

**OLUŞUM TARAFINDAN KONTROL EDİLEN MADDEÖTESİ BİR VARLIK, UMUMİYETLE, DAHA GENÇLİK YILLARINDAN İTİBAREN GELECEĞİNİ PARLAK GÖRDÜĞÜ BİR İNŞAM YA DA OLUŞUM TARAFINDAN BELİRLENMİŞ İNSANI SEÇER VE KENDİ TABİİLERİ ARASINA SOKAR. BU YAŞLAR UMUMİYETLE 18 İLA 24 YAŞLAR OLMAKTADIR. (!!!!!!!!!!)**

Maddeötesi Varlık için, bu seçim yapıldıktan ve kendisine tabi kılacağı insan belli olduktan sonra sıra gelir onu tamamıyla kendisine bağlamaya...

**Bunun için de Maddeötesi Varlık, o insanın inancına göre bir din büyüğünün şekline girerek evvela rüyasında ona görünmeye ve onun büyük bir insan olacağına dair telkinlerde bulunmaya başlar.**

BU HÜVİYETİNE BÜRÜNÜLEN KİŞİ, SÖZ KONUSU ŞAHIS TARAFINDAN SAYGIYLA ANILAN, DEĞER VERİLEN BİR KİMSE DE OLABİLİR.

ARTIK YAVAŞ YAVAŞ GÖSTERİLEN RÜYALAR NETİCESİNDE O KİMSE GERÇEKTEN BÜYÜK BİR İNSAN OLACAĞINA YA DA İSA MESİH = KURTARICI OLDUĞUNA İNANMAYA BAŞLAR. BU KAPSAMDA **"BEN İSA'YIM, BEN ALLAH'IN YERYÜZÜNDEKİ HALİFESİ-KILICIYIM"** DİYEN BAZI İNSANLARIN ÖNEMLİ BİR KISMININ HER NEDENSE **ALMANYA**'DAN ÇIKMASI DA SON DERECE İLGİNÇTİR.

Çengellenen o insanın bazen canı bir şey ister, derhal o isteği Maddeötesi Varlık tarafından yerine getirilir. O, bu durumu büyük bir insan olması hasebiyle isteğim Allah tarafından ya da inandığı tanrısı tarafından yerine getirildi diye nitelendirir; hâlbuki Maddeötesi Varlık tarafından yerine getirilmiştir. Bir imtihana girecektir, o imtihanda kendisine yardım edilir. Birisiyle ya da büyük bir topluluğa konuşurken karşısındaki şahıslar üzerine Maddeötesi Varlık tarafından yapılan baskıyla üstün duruma geçer, adeta karşısındakiler kendisine karşı konuşamaz duruma düşerler.

**Ve bu şekilde günden güne durum gelişmeye başlar.**

Geçen zaman zarfında yavaş yavaş içine birçok şeyler gelmeye başlar. Yakın gelecekte olacak bazı ufak tefek hadiseler içine doğar. Önceleri bunları 6. His diye nitelendirir. Aynı anda başka bir yerde olan hadiseden anında haberdar olabilir. Birisinin bir işinin halli için dua eder, derhal o işin yapılması Maddeötesi Varlık tarafından sağlanır ve o da **"seçilmiş büyük bir insan olduğum için bu isteğim Allah tarafından yerine getirildi"** zanneder. Nihayet bir sahada büyük adam kurtarıcı olduğunu iddia etmeye başlar. Artık kimseye ihtiyacı olmaz. Kendisini herkesten büyük görür, içine doğanlarla hareket etmeye koyulmuştur böylece bu kişi... Kendisine seçmiş olduğu alanın en büyüğü olduğunu iddia eder. Bir süre sonra son derece büyük bir insan olmuş ve çevresine birçok kimseyi toplamıştır.

**Burada en büyük zevk ise onu kendine tabi kılan Maddeötesi Varlık'a ve bunu yönlendiren Oluşum'a aittir. Çünkü o kişi sayesinde artık binlerce kişiyi kendine tabi kılmış ve onlara istediklerini yaptırtmaya başlamışlardır. Bu yüzden Maddeöteesi Varlık icabında o kişinin durumunu kuvvetlendirmek için bazı kişilerin rüyalarına dahi girip o kişiye bağlanmalarını yahut ona yardım etmelerini telkin eder.**

Oluşumun emrindeki Maddeötesi Varlık, o kişiye mesleğiyle ilgili bilgiler vererek onu büyük bir adammış gibi de gösterir. Bu kişi bir ressamsa Maddeötesi Varlık'tan fısıldadığı ilhamlarla, O dünyanın en güzel resmini çizer. Yok, eğer bir komutan ise kısa bir süre sonra olacak bombardımandan hemen önce bulunduğu yeri terkederek yer değiştirir. Hitler bir gün siperde diğer askerlerle yemek yerken bir ses ona kalkıp başka bir yere oturmasını söylemişti. Hitler yemeği kesip kalkmış ve daha ilerideki bir sipere geçmişti. Çok kısa bir süre sonra büyük bir şarapnel parçası Hitler'in oturduğu yere düşmüş ve diğer askerlerin tümü ölmüştü Bilmeyenler onu kendilerine lider seçer. Artık o kişi bilir bilmez kendinden açıklamalarla bazı doğruları yalan, bazı yalanları da doğru gibi anlatabilir**. EVET, OLUŞUM, KENDİ AMACI DOĞRULTUSUNDA KOŞACAK, MADDİ VE MANEVİ AÇIDAN DONANMIŞ BİR İNSANA SAHİPTİR ARTIK.**

**İŞTE BİR ÖRNEK!**

"Hitler hardal gazıyla yaralandı ve bir süre kör olduğu için kaldığı Pasewalk Hastanesi'nden 11 Ka-

sım 1918'de ayrılmıştı. Hastanede gözleri kapalı yatarken bir gece yarısı Hitler çok garip bir olayın kahramanı olmuştu. Kendi anlatımıyla gaipten gelen bir ses onu çağırmıştı. Hitler gözleri görmediği için kendisini kimin çağırdığını anlayamamıştı. Gaipten gelen ses Hitler'e **'Bir an önce kendisini toplamasını sağlığına kavuşmasını ve siyasete atılarak kısa zamanda ırzına geçilmiş olan Almanya'nın başına geçmesini söylemiştir.** Sesin göze görülmeyen sahibine göre Adolf Hitler, Almanya'nın beklediği **KURTARICI = FÜHRER** olacaktı. Önce Alman halkını kurtaracak sonra da onu dünyanın en güçlü ülkesi yapacaktı. Hitler'in bir halüsinasyon görüp görmediği belli değildir. Ama hastaneden çıktıktan sonra bu garip olayı çevresindekilere anlattığı ve birkaç yıl sonra **"Kavgam"** adlı eserinde yazdığı kesindir. Hitler, bu sanal sesi duyduğu zaman 30 yaşındaydı. **G. L. Waite**'nin de belirttiğine göre; İsa Mesih de tam 30 yaşındayken görevine başlamıştı. Şu farkla ki Hitler Almanya'yı, İsa ise tüm insanlığı kurtarmaya çağırılmışlardı.

Hitler'in **Jan d'Arc** gibi **'Ototestik'** esrarengiz sesler duyduğu günlerde **Bavyera**'da garip davranışlarıyla tanınan kokain bağımlısı ünlü bir kişi Almanya'yı kurtaracak kahramanı arıyordu. Bu adam o sırada 65 yaşlarında olan şair hatip **Dietrich Eckart**'tı. Bu şahıs Hitler'i Almanya'da işbaşına getirecek olan **İSTANBUL TEŞVİKİYE'DE KURULMUŞ GİZLİ ÖRGÜT THULE üyesiydi ve Ernst Roehm ile Yüzbaşı Erhard**'m en saygı duydukları kişiydi.

Eckart, tam anlamıyla Adolf Hitler'i çiziyordu. Onu dinleyen ve sözlerini önemseyen taraftarları Almanya'nın beklediği 'Führer'in nasıl birisi olması gerektiği konusunda tam bir beyin yıkama operasyonu içindeydiler.

Eckart, birkaç yıl sonra öldü. Ölüm döşeğindeyken şu inanılmaz açıklamayı yaptı: **"Adolf Hitler'i biz yetiştirdik ve size Führer = Kurtarıcı yaptık. Müziği çalan benim, sahnede dans eden odur. Onun sözünden çıkmayın. Almanya'nın kurtarıcısı odur."**

Okültist gizli ilimler uzmanı Dietrich Eckart'ın **" Biz"** dediği, **Cermen Tarikatı ve onun kutsal Vehm** ile soyluların Okültist monarşist örgütü Thule'ydi.

Bazı insanların Maddeötesi Varlık'lar tarafından beslenmesinin mümkün olduğu Kur'anı Kerim'de de açıkça ifade edilmektedir: **"Şeytanlar, dostlarına fısıldar, telkinde bulunurlar"** (En'am Suresi 121)

**Schopenhaner (1860)** diyor ki: **"Benim felsefi önermelerim, benim karışmam olmaksızın ve irademin uyuşmuş gibi olduğu esnalarda, fikrimin evvelce göremediği bir yönde meydana gelmişlerdi. Bu nedenle kendi eserime yabancı gibiyim"**

104 senfonisi ve birçok kompozisyonu olan Haydu (1869) **"Çalışamadığım zamanlar tesbihimle bir kenara çekilir ve Ave Maria (Ya Meryem) ilahisini okurum. Fikirler o zaman derhal gelir"** demişti.

<u>"O resmi sen mi çizdin" başlığı altındaki konunun özeti şudur:</u>

Kur'an'ı Kerimde 6. Sure'nin 128. ayetinde " Ey Cin topluluğu insanların önemli bir kısmını hükmünüz altına aldınız" ifadesine göre insanların önemli bir kısmı Cin ismiyle tanımlanan elektromanyetik bir bedene sahip ışınsal maddeötesi varlıklar tarafından kullanılmaktadır ve bu hususun en kuvvetli delili bu ayettir.

**GİZLİ İLİMLERİN YAKIN TARİHTE KULLANILMASI**

Hitler ve yakın çevresi astrolojiye, ezoterizme ve gizli ilimlere aşın derece düşkündüler. Şu kadarı söylenebilir ki, SS'leri yöneten Heinrich Himmler'in, Rudolf Hess'in ve Alfred Rosenberg'in ve diğerlerinin özel astrologlan ve okkültizmle uğraşan elemanları vardı.

**<u>"Herhalde bir buda olarak ölmek de bana yakışmaz"</u>**

<u>Adolf Hitler böyle buyurmuştu ama 1 Mayıs 1945'te onun öldüğü ya da ortadan kaybolduğu gecenin sabahı Berlin'e giren Kızıl Ordu Birlikleri işgal ettikleri terk edilmiş biz Nazi Karargahı'nda gözlerine inanamadıkları bir olayla karşılaşmışlardı.</u> **GERÇİ BİNA TERK EDİLMİŞTİ AMA BÜYÜK SALONLARDA YAN YANA DİZİLMİŞ 1.000 KADAR NAZİ ÜNİFORMALI CESET YATIYORDU. ASKERLER CESETLERİN KİMLİKLERİNİ İNCELEDİKLERİNDE BUNLARIN HİMALAYA'DAN GELMİŞ TİBETLİ BUDİST KEŞİŞLER OLDUKLARINI GÖRMÜŞLERDİ. BU KEŞİŞLER NİÇİN VE NE ZAMAN BERLİN'E GETİRİLMİŞLER VE NİÇİN TOPLUCA İNTİHAR ETMİŞLERDİ, HİÇBİR ZAMAN ANLAŞILAMADI.**

**Hitler'in kişisel kütüphanesi okültizm ve ezoterik ilimler alanında yazılmış kitaplarla doluydu.**

Adolf Hitler ve Naziler'e gelinceye değin Avrupa tarihinde büyü, sihir, astroloji ve okültizmle uğraşmış, gündelik siyaseti ve halkının yaşamını bu gizli ilimlerle yönlendirmiş sayısız kral, devlet adamı,

din adamı, siyasetçi ve asker vardı. Bunları tek tek yazmak ciltler doldurur. Birkaç örnek yeterli olacaktır.

**Papa 9.Benedict çok ünlü bir büyücüydü. "Kara Büyü" nün her türünü yapabiliyordu. Yaptığı büyüyle en güçlü siyasi rakibi Malatesta'yı hastalandırarak öldürdüğü söyleniyordu.** Martin Luther bu papayı kastederek **"KATOLİK KİLİSESİ'NDEKİ TÖRENLERİN ÇOĞU DİYABOLİK BÜYÜNÜN KOPYALARIDIR"** demişti.

Napolyon Bonaparte da batıl inançlara çok güçlü bağlılık duyan bir devlet adamıydı. Astrolojiye çok meraklıydı. **Paris'in ünlü kadın kahini Marie Le Normand** (1793-1843) Bonaparte'nin özel falcısıydı. Napolyon her ay bir tam gününü gerçekten de özel yetenekli bu kadınla geçirirdi.

Günümüzde de bir çok devlet adamı büyücülerden, okültistlerden, astrologlardan ve şifa dağıtıcılarından yardım almaktadır. **Hillary Clinton, Sovyetler Birliği'nin Unutulmaz devlet başkanı Leonid Brejnev** bunlardan sadece ikisidir. Brejnev'in "özel şifacı"sı ile 1989'da KGB'nin özel izniyle Moskova'da bir görüşme yapmıştım. Gerçekten de şaşırtıcı bir kadındı.

**ŞATODA BEYNİ YIKANAN TÜRKLER KİMLER?**

"Manevi Cihazlanma Derneği'nin Türkiye kanadında, Nazizmin babası gizli **Thule Örgütü**'yle ilişkili Almanlar ve Avusturyalılar vardı. Dernek 1960'h yılarda ordu içinde etkiliydi."

1995 yılında Aktüel Dergisi'nin 229. sayısında yayınlanan bir dosyada Araştırmacı Yazar Aytunç Altındal ilginç saptamalarda bulunuyor:

"İsviçre'de Montrö yakınlarındaki Caux kentinde tarihi bir şato Umberto Eco'nun romanından uyarlanan "Gülün Adı" filminin sahnelerini andıran bir ortaçağ dekoru. 1500 kişilik dev salonlar, antikalarla dolu uzun koridorlar ve ortalıkta dolaşan siyah cüppelerinin arasında kollarını kavuşturmuş yaşlı papazlar.... Burası bir kilise değil. **'Moral Rearmament'** yani 'Manevi Cihazlanma Derneği'nin karargahı.

**BU KARARGAHTA UZUN YILLAR ÇEŞİTLİ TÜRKLER EĞİTİM GÖRDÜ. SON OLARAK 1994'TE ÜNLÜ BİR KADIN REKLAMCININ ORGANİZASYONUYLA, 20 BAŞARILI TÜRK GAZETECİSİ BİR HAFTA AĞIRLANDILAR. PAPAZLAR, TÜRK GAZETECİLERİNİN AYAKLARINI BİLE YIKADI.**

**AB'NİN FİKİR BABALARI**

"1920'de bir rahip tarafından kurulan Manevi Cihazlanma Derneği, 1936 yılında İngiliz İstihbaratınca Nazi sempatizanı ve yıkıcı faaliyetlerde bulunmakla suçlandı... İngilizler, Derneği **'Beşinci Kol'** faaliyetlerinde bulunan **'Yıkıcı Kuruluşlar'** listesinin en başındaki ilk üçe soktular. Dernek, Hitler'in yenilgisinden sonra 1945 yılında Fransız ve Alman önde gelenlerini gizlice buluşturarak, 5 yılda üç bin kişiyi bir araya getirdi. Avrupa Topluluğunun nüvesi bu görüşmelerde atıldı. Derneğin ilkesi, Hıristiyan ahlakının üstünlüğü çerçevesinde Katolikleri, Protestanları ve Ortodoksları birleştirmekti...."

"Manevi Cihazlanma Derneği, ABD'de en etkili kurumlardan biridir. Bill Clinton başkanlık yönetiminde de çok etkilidir. Butros Gali, Zbigniew Brzezinski gibi ünlü şahsiyetler de Derneği öve öve bitiremiyor. Başkan Clinton'dan özellikle İslam ve AT konusunda örgütle temas halinde olmasını istiyorlar. Dernek, Türk-Yunan ilişkilerinde arabuluculuk görevi üstleniyor."

**ÖNEMLİ TÜRKLER DE 'CİHAZLANMIŞ'**

"Manevi Cihazlanma Derneği'nin bir de Türkiye kolu vardır. 1950'lerde Neo Nazi hareketler yeni adlar aldılar. 195455'lerde İstanbul'u ve diğer büyük şehirleri güzelleştirme dernekleri sardı. Birçok iş adamının Avrupa ve İsviçre ile bağlantıları, bu dernekler aracılığıyla oluyordu."

"Manevi Cihazlanma Derneği, Caux'daki şatoda eğitilmiş Türkler tarafından 1958 yılında Ankara'da kuruldu. 40 kişilik kurucu heyetinin toplantıları ve çalışmaları Bulvar Palas'ta yapılırdı. Derneğin onursal başkanı dönemin İstanbul Valisi Fahrettin Kerim Gökay'dı. Ünlü mason Ekrem Tok ve İstanbul'da yaşayan bazı Alman, Avusturyalı ve Polonyalılar da derneğin üyeleri arasındaydı. Bunların bir kısmı, geçmiş yıllarda Nazi Partisinin babası olan gizli Thule Örgütü'yle sıkı ilişkileri olan kişilerdi. 27 Mayıs İhtilali'nde çok etkili oldular. Dernek, Fener Patrikhanesine Vatikan gibi **'Devlet İçinde Devlet'** statüsü vermek için çok uğraştı, zamanın Başbakanı Adnan Menderes'e tavsiyede bulundu. 1960lı yıllarda ordu içinde de etkiliydi."

Aktüel Dergisi, Manevi Cihazlanma Derneği'nin kayıtlarını Emniyet Genel Müdürlüğü ve Dernekler Masası'ndan sordu. Alınan cevap **"Manevi Cihazlanma Derneği 1967 yılında feshedilmiş, evrakları da SEKA'ya gönderilmiş"** oldu.

Hiçbir zaman Manevi Cihazlanma Derneği'nin kurucu heyet listesine ulaşmak mümkün olmadı. Kurucuların çoğunun hayatta olmadığını öğrendik. Ama Derneği çok iyi hatırlayan biri vardı: 27 Mayıs döneminin devrimci gençlik lideri **Dr. Memduh Eren**, dernekle ilgili bildiklerini şöyle anlattı.

"Dönemin ihtilalci subaylarından, rahmetli Celil Gürkan Paşanın en yakın dostlarındandım. Paşa ve eşi 1972 yılında bana Manevi Cihazlanma Derneği'nin kendileriyle ilgilendiğini anlattılar, 1960 yılında; ihtilalden 10 gün sonra Celil Gürkan Paşa, Kıbrıs'ta görevliyken İstanbul'dan komşuları olan iki yahudi aile ziyaretlerine geliyor. Birlikte İsviçre seyahati yapmayı teklif ediyorlar. Paşa **'Mümkün değil, ihtilal oldu, görevimi terkedemem'** diyor. Bunun üzerine İstanbul'daki 1.Ordu Komutam'nın telefon emriyle Celil Gürkan Paşa'ya 3 ay izin çıkartılıyor. Paşa ve eşi yahudi ailelerle beraber İsviçre'deki derneğin şatosuna gidiyor. Orada 15 gün boyunca, günde 6 saat ders altında, beyin yıkamaya maruz kalıyorlar."

**THULE ÖRGÜTÜ VE ÖLÜ GÖSTERİLEN RUDOLF VON SEBOTTENDORF TÜRKİYE'DE SAKLANDI MI?**

Hitler'e ve Nazi Partisine kaynaklık eden gizli Thule Örgütü'nün liderinin, 2. Dünya Savaşında Nazi yenilgisinin ardından, **"ölü"** gösterilerek yıllarca Türkiye'de saklandığı... Peki Manevi Cihazlanma Derneği ile bu liderin gizlenmesi arasında bir bağlantı var mı? "iki olay paralellik arzeder" diyor, AraştırmacıYazar Aytunç Altmdal ve açıklamalarına şöyle devam ediyor:

"Thule'nin lideri Rudolf von Sebottendorf, Hitler'i siyasete sokan, yükselten, ona mali destek bulan da Thule'ydi. Gamalı haçlı Nazi bayrağını bile Thule hazırlamıştı. Bu ölçtün lideri olan Baron Rudolf von Sebottendorf 1945 ile 1957 yıllan arasında Türkiye'de **'Görünmeyen Eller'** tarafından korundu. Balıkesir ve Adana illerinde saklandı. Alman tarihçileri 'Baron 1934'te Hitler'le çelişkiye düştü ve öldürüldü' dedilerse de ölmemiş ve İstanbul'a kaçınlarak 1934 ile 1945 yılları arasında Alman istihbaratı görevlisi olarak çalışmış, **İstanbul'da Taksim ve Teşvikiye'de yaşamış, Türk önde gelenleriyle dostluklar kurmuştu.** İngilizler **'1945'te Almanya teslim olunca Baron intihar etti'** diyorlardı. Oysa Baron'un öldüğü söylenen tarihten 12 yıl sonra bir başka soyadıyla, **1957 yılında Balıkesir**'den Antalya'ya gelen üç kişilik bir Alman heyetinde yer aldığını, Antalya'da iki gece Cumhuriyet Oteli'nde kalarak Adana'ya geçtiğini ve böylece Sebottendorf un 1945 ve 1957 yıllan arasında Türkiye'de 'Görünmeyen Eller'ce korunuyordu"

Peki saklayanlar kim? Dünyayı yönetenler arasında gerçekten insanlığın bilmediği gizli örgütler de mi var, bunların kolları Türkiye'ye de mi uzanıyor?

MİT eski daire başkanı Mahir Kaynak "Neo Nazizm'in arkasında ABD var" diyor. Kaynak'ın konuya ilişkin açıklaması şöyle:

"2. Dünya Savaşından sonra Alman gizli servisinin artıklarını Amerika devraldı. Bu kadroların büyük bölümünü Güney Amerika'ya kaçırdılar. Hatta buna **'Odessa Operasyonu'** adı verildi. ABD'nin Güney Amerika'daki operasyonlarını bunlar yürüttüler. Bunlar; yenik, esir ve suçlu eski Nazilerdi. Amerika bunları istediği gibi kullanır." (sh:386-394)

**"insan, bir kelime veya kelime grubunu devamlı olarak okuduğu zaman, neşrettiği bu elektromanyetik dalgalan adeta bir şifre şekline sokmaktadır ki bununla da o şifreye en yakın yapıdaki bir Maddeötesi Varlık'la temas olmaktadır."**

Ahmed Hulusi

**Kaynak: Ömer ÖZKAYA, Zihin Kontrolü, Paradoks, Mayıs 2011, İstanbul**

Tag:

"sodivm pentolhal","subliminal conditioning" (bilinçaltını şartlandırma), Coca Cola, dıştan etkileme, Deneysel psikolog Dr. Delgado, korku, Amerika, Avrupa, Rusya, Japonya, psikomotor, Amerikan Devlet NİMH Enstitüsünden Dr. Goodwin, oksitosin, İsviçre'deki Zürih Üniversitesi, Thomas Baumgartner, plasebo, Anadolu Ajansı, Maryland Üniversitesi, Sue Carter, SADAKAT HORMONU, beta bloke edici, Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Prof. Dr. Fethi Doğan, Brand SenseMarka Duygusu, Sony, "The Nose :A Profile of Sex, Beauty and Survival-Burun: Seks, Gü-

zellik ve Hayatta Kalma Profili", Gabrielle Glaser, billboarding, Emack&Bolio, "Koku yorgunluğu", dekore, Boecillo Teknopark, Psikiyatrist Prof. Dr. Nevzat Tarhan, LSD, İsrail ,ABD, Amdocs, Comvers, KOC.NET, Kudüs Üniversitesi, Bazala Akademisi, fatura, Odigo, İsrail başbakanı, Ehud Barak, Başkan Boris Yeltsin, Ratnikov, CIA, Haaretzz, Mossad, Arafat, ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld, Başkan George Bush, "Başkan seçilmemi Tanrı istiyor", Albright, Maddeötesi, ALMANYA, seçilmiş büyük bir insan, Hitler, hardal gazı,Pasewalk, kurtarıcı = Führer, halüsinasyon, G. L. Waite, Jan d'Arc, Dietrich Eckart, İstanbul, Teşvikiye'de kurulmuş gizli örgüt Thule, Thule, Ernst Roehm, Yüzbaşı Erhard, Okültist, Cermen Tarikatı,kutsal Vehm, Haydu (1869), Heinrich Himmler, Rudolf Hess, Alfred Rosenberg, kral, devlet adamı, din adamı, siyasetçi ve asker, BUDİST KEŞİŞLER, Papa 9.Benedict büyücü,"Kara Büyü", Malatesta, Martin Luther, Marie Le Normand, Hillary Clinton, Sovyetler Birliği,Leonid Brejnev, özel şifacı, Thule Örgütü, "Manevi Cihazlanma Derneği” Aytunç Altındal, 'Moral Rearmament', Butros Gali, Zbigniew Brzezinski, İstanbul Valisi Fahrettin Kerim Gökay, Dr. Memduh Eren, Mahir Kaynak, 'Odessa Operasyonu', Erbakan, Kurtarıcılar Almaya’dan,

# "İNGİLİZ GİZLİ BELGELERİNDE TÜRKİYE" KİTABINDAKİ KÜRT SORUNUNU HAZIRLAMA İLE İLGİLİ GİZLİ BELGELER

Belgeleri alıntı yaptığım kitaptan yorumsuz olarak sunuyorum. İngiliz entrikalarının nasıl işlediği konusunda biraz bilgi sahibi olacağınıza inanıyorum.

**CİLT: V, KISIM: 30**

**DÜŞÜŞ AKŞAMINDA TÜRK İMPARATORLUĞU:**

**Meclis Reisi Sait Paşa:** 77 yaşında bir Kürt'tür. Devamlı ve samimî bir İngiliz dostudur. Sultan'a sadıktır, ;fakat politik tesiri yoktur. (sh: 23)

***

**Sahife 304 Dahili Kaynaşmalar:**

Doğu Anadolu'da Majestenin konsülü tarafından verilen raporda durum olduğundan karanlık gösterilmiştir. Van, Ermeni ihtilâlcilerinin merkezi haline geldi. Şubat ayında bu şehirde büyük sayıda mühimmat ve silâh ele geçirildi. Ermeni fedailer dinamitle yirmi askeri öldürdüler. Mart ayında da elli kişiyi öldürdüler. Bunun: üstüne Türk otoriteleri harekete geçtiler. Vali on sekiz Ermeni başkanıyla yüz adamını tevkif etti. İki yüz kilo; dinamit ve silâh ele geçirdi. Fedailer harikulade bir teşkilâtla Türk otoritelerini tehlikeye koyuyorlar. Hareketleri gayet hesaplı bir genel katliam gayesi taşıyor. Bütün bu işler aynen köylerde de cereyan etti. Tevkifler üstüne diğer ihtilâlciler kaçtılar. Bütün bu vaziyetler kargısında Türk otoriteleri gayet itidali hareket ediyor.

**1907'de Dersimde Kürtler etraftaki köylere baskınlar yapıyorlardı, bu yıl da aynı şeyi tekrarladılar. Fakat çok ileri gittiklerinden üstlerine kuvvet gönderildi.** (sh: 67)

***

**3 Eylül 1912 Mr. Marling'ten Sir E. Grey'e :**

Komite üyesi olmayan Kâmil Paşanın idaresinde bir kabine kurulabilir. Diğer taraftan ise Kâmil Paşaya. Şeyh'ül İslam ve Harp Bakanı baskı yapabilir. Şimdilik seçim hazırlıklarıyla meşguller. Tanin gazetesinden anladığımıza göre komitenin politikası Avrupa'nın aleyhine olacaktır. **Şimdiki durum yalnız Balkanları ve Avrupa'yı değil fakat Arapları, Ermenileri, Kürtleri ve diğer ırkları da İmparatorluktan ayırmağa çalışmak olmalıdır.**

Türkiyede yapacağımız propoganda komitenin Türkiyeyi uçuruma sürüklediği ve mutlak ortadan kalkmaması icap' ettiği yolunda olacaktır(sh: 121)

***

**Sahife No: 425 Vesika No: 477**

17 Nisan 1913 Sir A. Nicholsen**'**den Sir E. Goschen**'e:**

Jagovv bana iki kere ön Asyadan bahsetti. Bu Türkiye'nin Asyadaki mülkünün parçalanmasından başka bir şey ifade etmiyor. Almanlar hisselerini almak istiyorlar. Jagow, Anadoludaki sonsuz Alman menfaatlerinden bahsediyor. Bu zengin memleket Almanların, göz diktikleri olgun bir meyve gibidir. **Sanıyorum ki İstanbul'da karışıklıklar ümit ediyorlar ve bu karışıklıkların ardından, Kürtlerin Ermenileri veya Ermenilerin Kürtleri kesmesini bekliyorlar.** Bu durumda da Rusların müdahale edeceğini umuyorlar. Böyle bir vaziyette Almanlar da derhal kendi menfaat bölgelerine gireceklerdir. Almanların niyeti bu olduğuna göre Rusların Ermeni meselelerinde daha dikkatli davranacaklarım ümit ederim. Jagow'a göre Türkiyenin parçalanması üç yoldan olabilir.

1 — Adalarda ve Anadolu'da yaşayan Rumlar vasıtasıyla.

2 —Bulgarların Çatalca hattını geçip İstanbul'a yürümesiyle.

**3 —** İstanbul'da başlayan sıkıntılar neticesi Anadoluda ayaklanmalar ve Asya Türkiye'sinde katliâm, ile

**Vesika No: 567'ye Mr. Fitzmaurices'in eki:**

**Türkler memleketlerinde reform yapmak yani iyi hükümet kurmak istiyorlar kitap rafları kanun ve reform projeleriyle dolu, fakat devamlı olarak kötü sonuç alıyorlar. BUNUN SEBEBİ TÜRKLERİN ARASINDA KARAKTER SAHİBİ İNSAN OLMAMASI VE REFORMLARI TARAFSIZ OLARAK UYGULAYACAK İNSAN YOKLUĞUDUR.** Türkler bu eksikliklerini kısmen bildikleri için Avrupalı memurları kullanıyorlar. **Benim tavsiyem, yeni reformlar teklif etseler bile Türk hükümet mekanizmasını Ermeni ve**

**Kürt bölgelerine sokmamaktır.** 35 senedir bekleyen Ermenilerin bu bekleyişi ve arzulan özel reformlarla karşılanamaz 1880 senesinde Asya Türkiye'sindeki Ermenilerin durumunu ilk defa İngiliz büyükelçisi bildirmiştir. Ayrıca 1876 da Lord Salisbury Türkiyede reform yapılması gerektiği fikrini Avrupaya bildirdi. **Ermeniler 35 seneden beri: ihtilâlci gruplar kuruyorlar veya onlarla birleşiyorlar. Ve Ermenilerin Rusların tesirinde kalacağı doğru değildir.**

Ermeni ve Kürt bölgeleri Türk bölgelerinden ayrıdır, ye batı Anadolu'dan farklıdır. **Ermeni ileri gelenleri Adana vilâyetini de istemektedirler. Ermeniler yakında Almanların Türk dostluğu maskesini atıp Anadolu'dan büyük bir parça koparacaklarına inanıyorlar.** Ruslarla Almanlar arasında bir tercih yapmak icap ederse Rusları tercih ediyorlar.. Balkan zaferinden sonra haklı olarak Ermeniler ümide kapılmıştır. Ve Hakkı Paşanın reformları onları sinirlendiriyor. Kendileri için en büyük ziyanın İngilizlerle Rusların müşterek çalışmamasından meydana geleceğini söylüyorlar. Kürtler ve Ermeniler birbirlerini sevmemekle beraber aynı şeyi istiyorlar. Hint Müslümanları İngiltere'nin aldığı sert kararlardan rahatsızlık duyuyorlar. Bu neticede Ermeniler için çok feci olabilir. **Eski Sultan arada bir Panislamizm'den bahsederdi, ben bunun tamamen bir blöf olduğunu biliyorum. Şimdiki idareciler daha modern Eski süvari birliklerinde Ermeni ve Kürt subaylar vardı, şimdi bunların işlerine son verildi, biz bunları Ermeni ve Kürt bölgelerinde kullanabiliriz, bu çok normaldir** (sh: 177-178)

***

**Sahife No: 410 Vesika No: 288**

**23 Eylül 1919 Albay Meinertzhagen'den Lord Curzon*a:**

Faysal için yazılan Emir Zaid'in telgrafı :

İşittiğime göre bu bölgelerden İngiliz Birlikleri çekilecekmiş. Bu durumda kuzeyden El Saadun ile Kürtler birleşerek hücum edebilir. Ve bunlar Mustafa Kemal ile anlaşma yapmış olabilirler.

**Not**: **Mustafa Kemal Türkleri, Arapları ve Kürtleri birleştirerek yabancıları yurdundan atmağa çalışıyor.**(sh: 196)

***

**Sahife No: 678 Vesika No: 451**

**10 Haziran 1919 Amiral Sir A. Cathorpe'den Lord Curzon'a:**

Binbaşı Noel Kürt şefleriyle görüş birliğine varırsa bundan büyük faydalar bağlayacağını söylüyor. Bunlar İstanbul'da Abdülkadir ve Bedir Han ile daha az meşhur bazı kimselerdir. Bunlar .şüphe uyandırmamak için Noel'den ayrı olarak Kürt bölgelerine gidecekler.

**Türkler sulh konferansına Kürtlerin de getirileceğinden korkuyorlar. Kürtler henüz Mustafa Kemal'e karşı ayaklanmadı ama Noel bunu temin edeceğinden emin.**

***

**Sahife No: 693 Vesika No: 461**

**21 Temmuz 1919 Mr. Hohler'den Sir F. Tüley'e :**

**Benim problemim Kürtler. Noel** Bağdad'tan buraya geldi, çok iyi bir insan, çok kudretli biri, fakat diğer bakımdan da Kürtlerin peygamberi olmak istiyor. Kürtler gibi kimse yoktur, onlar çok asil, çok iyiler diyor. Ermeniler ise değersiz ve hilekâr görüşünde. **Kürtler hiç Ermeni Öldürmedi bilakis onları korudular, fakat Ermeniler Kürtleri öldürdüler, diyor. Korkarım ki Noel bir Kürt Lawrence'i olabilir.** Mezapotamya şimdi bizim olacağına göre ona bir Kürt Devleti kurdurup kuzey dağlarını böylece koruyabiliriz. Abdülkadir ve onun gibilerle konuştum. Kürdistan'a gidip tesirlerini kullanmalarını istedim. Onlara tesir edebilmek için biz de **Türklere hile yapıyoruz** diye belki beş defa tekrarlamak mecburiyetinde kaldım. **Mamafi Kürtlere fazla itimat edilmez.** Majeste'nin Hükümetinin amacı Türkleri azami derecede zayıflatmak olduğuna göre Kürtleri bu şekilde harekete getirmek fena bir plân değil

***

**Sahife No: 695 Vesika No: 464'e ilâve**

**Kürt Partisinde aktif rol alan tanınmış Kürtler :**

Şeyh Said Abdül Kadir (Başkan)

Mevlân Zâde Rifat Bey (Gazeteci)

Emin Bey( Edirne Adliyesinde Memur.)

Bunlar Wilson prensiplerine göre hak iddia ediyorlar

***

**Sahife No: 704 Vesika No: 469**

**29 Temmuz 1919 Amiral Sir A. Cathorpe'den Lord Curzon'a :**

Beyazıt ve Kara Kilisede on bin Kürt Ermenilere karşı ayaklandı. Biz şimdi çok garip durumdayız. Bu uzak bölgelere ve bu kuvvetlere karşı bir şey yapamayız. Sulh şartları müslümanların çok aleyhine ve Hristiyanların çok lehine olması üstelik Büyük Ermenistan hakkındaki söylentiler, Kürtleri Türklerin yanma itiyor. (sh: 202-203)

***

**Sahife No: 735 Vesika No: 492**

**19 Ağustos 1919 Amiral Webb'den Lord Curzon'a :**

Amerika, Trabzon ve Erzurum'u içine alan bir Ermenistan'ı himaye edecek.

Geri kalan dört vilâyeti de bir Kürt Devleti olarak İngilizlerin himayesine bırakıyor.

Ben Amerikan misyonerlerinin tehlikeli hareketlerinden korkuyorum, din tesirinde kalıp halkın büyük çoğunluğunu teşkil eden müslümanlara kötü davranacaklardır.

***

**Sahife No: 736 Vesika No: 493**

**22 Ağustos 1919 Amiral Webb'den Lord Curzon'a :**

Başvezir'e Amerikan Büyükelçiliği Amiral Bristolun bir notasını verdi. Buna göre Başkan Wilson Türklerin, Kürtlerin veya diğer Müslümanların Ermenileri korumalarını aksi halde Türk İmparatorluğunun ortadan kaldırılacağını kendilerine çok kötü sulh şartlarının zorla kabul ettirileceğini, söylüyor. Başvezir bundan çok telâşa kapıldı. Bana Erzurum Valisinden aldığı hakaret dolu bir mektubu gösterdi, onda burada halkın sesi hükümetin sesinden farklıdır ve halkın sesi hakiki sestir, yazılıydı

***

**Sahife No: 742 Vesika No: 498**

**27 Ağustos 1919 Mr. Hohler'den Mr. C. Kerr'e:**

Kürtlerin ve Ermenilerin durumu beni hiç ilgilendirmez. Kürt meselesine verdiğimiz ehemmiyet Mezapotamya bakımındandır. Diğer taraftan Wilson beni korkutuyor ajanları devamlı hatalar yapıyorlar. Noel'e gelince fanatiğin biri. Ermenistan'ın ve Kürdistan'ın hududlarının kat'i olmadığında sizle aynı fikirdeyim

***

**Sahife No: 743 Vesika No: 498**

**İngiliz Yüksek Komisyonunun Raporu:**

Kürt meselesi Mezopotamya'da tatminkâr bir sınır içindir. Şerif Paşa'nın konferansa gelip Kürtleri temsil etmek arzusu ciddiye alınamaz (sh:205)

***

**Sahife No: 792 Vesika No: 523**

27 Eylül 1919 Albay Meinertzhagen'den Lord Curzon'a, Noel gayet tehlikeli, bir şekilde Türklerin, aleyhine çalışıp Kürt propagandası yapıyor. (sh:210)

***

**Sahife No: 893 Vesika No: 596**

**17 Aralık 1919 Sir E. Crowe'den Mr. Kidston'a :**

Mustafa diye biri var Kürtleri ayaklandırabilir ve Erzurum ile merkezî Anadolu köylülerinin çarpışamıyacağı bir güç haline getirebilir(sh:215)

***

**Sahife No: 921 Vesika No: 616**

**4 Aralık 1919 Mr. Ryan'ın Raporu :**

Resit Paşayla Kürt meselesini görüştüm ve Albay Noel'in Malatya'yı ziyaretinin yanlış tefsir edildiğini söyledim. Gerçi Majeste'nin hükümetinin Kürt meselesinde büyük menfaati olduğu doğrudur, fakat bu sadece Mezapotamya ile ilgilidir ve sırf orayı korumak içindir, Diyarbakır'daki Türk memurların Bedir Han'ı ve hattâ Albay Noel'i tevkiflerinin kötü bir şey olduğunu Albay Noel'in Kürt meselesinde bir mütehassıs olduğunu, propaganda yapmadığını, Bedir Han'ın da Albay Noel'e kılavuzluk ettiğini, gayelerinin o bölgelere sulh ve sükun götürmek olduğunu, söyledim

***

**Sahife No: 925 Vesika No: 620;**

**9 Aralık 1919 Amiral Sir F. de Robeck'ten Lord Curzon'a :**

Mr. Hohler Kürt meselesi hakkında Kürt Başkam olan Şayh Sait Abdül Kadir Paşayla görüştü. Kürtler bütün ümitlerini İngiliz Hükümetine bağlamış durumdalar. **Bu ara Mustafa Kemal gittikçe tehlikeli olmaya başlıyor. Kuvvetler Kürtleri Mustafa Kemal'e karşı kullanmak için her parayı ödemeğe hazırlardır** (sh:217)

***

**Sahife No: 966 Vesika No: 633**

**26 Aralık 1919 Türk meselesinde üçüncü toplantı:**

Kürt kabileleri İngiliz ve Fransız hâkimiyetine konacak, Kürdistan'da hiçbir şekilde Türk bırakılmayacak. Bir tek Kürt devleti mi yoksa birçok küçük Kürt devletleri mi kurulacağı düşünülecek. Ermenilere Amerikalar kanalıyla silâh temin edilecek

***

**Sahife No: 975 Vesika No: 637**

**26 Aralık 1919 Amiral Sir F. de Robeck'ten Lord Curzon'a :**

Kâzım Karabekir Paşa Kürtlerin Kerkük ve Süleymaniye'de İngilizlere karşı ayaklandığını Harp Bakanlığına haber verdi. Mustafa Kemal Sivas'ta Türk, Kürt ve Arap şefleriyle bir Ermeni Devleti kurulmasına karşı toplantı yaptı.

**Toplantıda bulunanlar :**

13'üncü Kolordu'dan Cevat Bey.

20'inci Kolordu'dan Ali Fuat Paşa.

**3**'üncü Kolordu'dan Selâhaddin Paşa.

15'inci Kolordu'dan Kâzım Karabekir Paşa,

- Hadi Paşa, Abuk Paşa, Abdurrahman Şeref Paşa, ve Salih Paşalar Harp Bakanlığında Cemal Paşa'nın Başkanlığında toplanarak yeni bir askerî organizasyonun projelerini hazırladılar. **Mustafa Kemal Kuvayi İslâmiye adında bir teşkilât kurdu. Bu teşkilât.. Kürtlerden, Araplardan ve Mardin bölgesindeki şeyhlerden müteşekkil...** Türk. Subayları bunları idare edecekler ve Baş Komutan Mustafa Kemal olacak. Burada İstanbul'da gizli bir teşkilât kuruldu. Milliyetçileri vatan haini ilân ediyor(sh:218-219)

***

**Sahife No:** 99 **Vesika No: 12**

Lloyd George ile Amerikalıların Türkiye üstünde münakaşası: Lloyd George ve Lord Curzon biz neye karar verirsek Türkler onu kabule mecburdur, diyorlar ve Türkiye'ye teknik uzmanlar da göndereceklerini açıklıyorlar

Sahife 183 — Amerikalı Yahudiler de Lloyd George'a telgraf gönderip parçalanan Türk yurdundan hisse istiyorlar

Sahife 178 — Türkleri yatıştırmak için İzmir üstündeki taleplerini kabul etmiş görünelim, Yunanlılar daha fazla asker çıkartsınlar sonra vazgeçeriz

Sahife 191 — İtalyan S. Nitti, Türklerin bütün arazilerini ellerinden aldık bari ağır borç altına sokmayalım, diyor.

Sahife 231 — İzmir'e bir Türk bayrağı asarak Türk varlığını kabul etmiş görünelim, diyorlar

Sahife 258 — Venizelos, Türk bayrağı şehrin dışına asılsın Giritte'de Türk bayrağı ada dışında bir kayalıkta asılıydı, diyor

Sahife 258 — **İngilizler Kürt devleti kurmak istedikleri bölgede çok fazla maden olduğundan eminler**

Sahife 280 — Lord Curzon, Erzincan'ın da Ermenilere verilmesini istiyor. Ve Karadeniz'de bir Lazistan kurup Ermenilerin mandasına vermek istiyor, bu teklifi diğer delegeler tarafından kabul edilmiyor.

Sahife 293 — Lord Curzon, İstanbul'u boşaltmak için bahane olarak Mustafa Kemal'in adamları olduğu ve şehrin bu yüzden boşaltıldığını söyleriz, diyor. (sh:227-228)

***

**Sahife No: 35 Vesika No: 5**

19 Nisan 1920 Aynı toplantı:

Amerika'nın müdahalesi üstünde münakaşalar yapılıyor. Bundan pek memnun değiller. Şayet

Edirne'yi de Yunanlılar almağa kalkarsa işler bozulabilir. İtalyan Nitti, Osmanlıların en zengin yerleri Yunanlılara verilmeli, diyor. Türk borçlarına ait mesele görüşülürken 1908'de Türk Hükümetine malî müşavirlik yapmış olan Mr, Laurent çağrılıp, Osmanlılardan en iyi nasıl para alınabileceğini öğreniyorlar. Sir Adam Block'a göre: Ancak müttefiklerin kontrolünde bir Türk maliyesi olabilir. **Türkler hiçbir zaman kendi maliyelerini organize edemezler. Şayet Türkler, zenginleşirse biz de zenginleşiriz...** Belçika da malî komisyonda yer almak istiyor.

**Kürdistan meselesine gelince:** Lord Curzon, bunun çok mühim bir soru olduğunu, İstanbul'dan Bağdad'a kadar bütün bölgelerde yaptığı incelemede Kürtleri temsil edecek hiç bir kimseye rastlayamadığını, Şerif Paşa'nın kendisini Kürt temsilcisi gibi göstermesine rağmen bundan emin olmadığını, esasen Kürtlerin Türklerle beraber yaşamaya alışmış olduğunu, Türklerle Kürtler'i birbirlerinden ayırmanın çök zor olduğunu, ancak İngiliz ve Fransızların manda yoluyla bu işi başarabileceklerini, Musul'da yaşayan Kürtlerin İngiliz mandasına girdiğini söyledi (sh:241)

***

**Sahife No: 119 Vesika No: 11**

**23 Nisan 1920 Aynı toplantı:**

Mr. Aharonian, Mustafa Kemal'in Ordusu sizin sandığınızdan çok daha küçüktür. Ve başıboş bir ordudur, bin veya iki bin Kürt veya köylüden müteşekkildir. **Nüfus hakkında hazırlanan istatistikler ise yalandır.** Ermenilerin istatistikleri Avrupa ayarında olup bunlara göre Hristiyanlar çoğunluktadır. Mareşal Foch, Ermeni Devleti başıbozuk ve düzensiz bir teşkilâttır, şimdiki Ermeni idareciler ise millî duyguları tahrik edilmiş sinirli bir sistemdir. Gayet iyi teşkilâtlı Türkler karşısında hiç birşey yapmalarına imkân yoktur. Türklerin en kuvvetli kalelerinden biri olan Erzurum'u elde etmelerine imkân yoktur. (sh:243)

***

**Sahife No: 26 Vesika No: 28**

**15 Mart 1920 Türkiye'deki genel durum hakkında Generallerin bildirisi :**

**—Gizli**

**— a — Politik durum :**

Bütün politik kudret milliyetçi liderdedir.

**b — Moral durum:** Halkın çoğu harplerden yorgundur. Bununla birlikte vatanlarım korumak için müthiş bir şekilde savaşacaklardır.

c — **Malzeme :**

**1 —** İnsan : Bütün ordu birlikleri milliyetçilerle birleşmişlerdir.

2 — Malzeme : Normal birlikler (iyi silâhlı, iyi besili) 3-6 ay dayanabilirler.

3 — Haberleşme : Telgraf tesisi fena değildir. Doğu ile -Batı arasında haberleşme vardır. Erzurum, Van, Karakilise ve Beyazıtta 4 adet telsiz vardır.

4 —Ulaşım: Ankara demiryolu Türklerin kontrolündedir. Fakat yakında malzeme sıkıntısı çekeceklerdir. Bunlarda Ereğli kömürü ve odun yakıt olarak kullanılmaktadır. Motorlu vasıtaları hiç yoktur, at ve katır çok az'dır.

d — Askerî kontrol ve teşkilât: Ankara, Sivas ve Erzurum'da kâfi derecede organize olmuş vaziyetteler. Konya'yı terk edersek orayı da üst olarak kullanacaklardır.

e— Milliyetçi hareketlerin genişlemesi : İzmir, Trakya ve Adana gibi Ermeni ve Avrupalı askerlerin baskı yaptığı yerlerde bilhassa artmaktadır.

f — **Komşu halk :** Araplar, aynı dinden olan Türklere sempati gösteriyorlar, milliyetçi hareket onlara tesir ediyor. Fakat Türklere yardım edecekleri sanılmıyor.

**Kürtler: İki kısımdır. Türkleri tutanlar ve İngiliz, Fransız tesirinde kalanlar.**

Azarbeycan: Türklere sempati duyuyorlar. Ermenilere çok teşekkür edilir ki, bunların ve Tatarların Türklerle birleşmesini önlüyorlar.

**II — Psikolojik ve hissî:**

a — İstanbul'un Türklerin elinde kalmasını isteyen Müslümanların düşüncesini anlamak çok zor. Herhalde Hindistan, Mısır, Arabistan, Afganistan, Mezapotamya, Suriye ve Azerbeycan'da üstün zümreyi teşkil eden Türkler propaganda yapıyor olmalı. Şüphesiz mahallî hâdiselerin esas sebebi, İzmir'e Yunanlıların çıkması, Büyük Ermenistan'ın kurulması fikri ve Adana'ya Hristiyan askerlerin sokulması

olaylarıdır.

b — Karekteristikleri : Türkler müthiş savaşçıdır. Bilhassa memleket müdafaasında. Ordudaki subaylar çok iyi yetişmişlerdir ve iyi organize olmuşlardır. Milliyetçi çetelerin silâhları vardır, cephaneleri azdır. Hiç ulaştırma vasıtaları yoktur, buna rağmen inanılmaz bir hareket kabiliyetleri vardır.

4 — Milliyetçilerin yapabilecekleri hareketler: Milliyetçi çeteler haberleşme imkânsızlıkları ve maddî güçlüklere rağmen aşağıdaki yerlere hücum edebilirler.

a — Trakyadaki Yunanlılara.

b — İstanbul'da ayaklanmalar, İzmir'deki Yunanlılara hücum.

c — Adana'daki Fransızlara hücum,

d — Ermenistan'a hücum,

e — Mezapotamya'ya hücum,

f —Gerilla metotları tatbiki.

**5 — İstanbul ve Trakya :**

1) Batı Trakya: 9 Yunan bölüğü, Xanthi'de 3500 silâh.

2) Gümülcüne'de 3 batarya 3500 silâh ve 3 squadron, bir batarya İtalyan bir kampani.

3) Doğu Trakya : Türkler 2500 silâh ve kaba bir tahminle 30.000 silâh çetecilerin elinde.

Müttefikler : İstanbul demiryolu üstünde bir Yunan bataryonu. Edirne'de 2 Fransız Squadron'u, Edirne halkının % 75 Türk olup silahlanabilirler.

İstanbul bölgesi: Umumî bir ayaklanma halinde -20.000 kadar silâh çıkartabilirler. Müttefikler karada 24.000 silâh ve denizde bütün donanma.

6 — **Aydın Vilâyetinde Yunanlılar :**

Türkler 17.000 kişiye sahip fakat Anadolu demiryolu üstünde 60.000 kişi olabileceği tahmin ediliyor. Yunanlıların 60.000 Bayonet'i var.

Türklerin üstün durumu :

a — Yunanlıların stratejik durumu iyi değil.

b — Yunanlıların işgal sırasında kullandığı metotlar bütün halkı milliyetçilerle birleştirdi, ayrıca Yunanlıların moral durumu iyi değil.

**Türklerin dez avantajları :**

a — İzmir bölgesinde çok fazla yerli. Rum olması,

b — Yunan kuvvetlerinin iyi organize olması,

c — Müttefikler tarafından her çeşit yardımın yapılması.

**7 — Adana Bölgesi:**

7.000 milliyetçi var, bir ayaklanmada 20.000 olabilir. Müttefikler ise 30.000 kişi.

**8 — Ermenistan:**

18,500 milliyetçi kuvvete karşı 20.000 kişilik Ermeni ordusu ve 36 dağ topları (80.000 tüfek) leri var.

9—**Kuzey Mezapotamya:** Türkler 2.400 kişi, müttefikler bir Hint bölüğü. (Division)

**10 — Pasif Mukavemet ve Gerilla tehdidleri:**

Zaman Mustafa Kemal'in lehinedir. Yunanlıların Anadolu'da savaşması, depolara hücum, demiryolunu bloke etmek, Rus Ermeni sınırım kontrol etmek, müttefiklerin karaya asker çıkartmasına mani olmak, Fırat'ta İngilizlere karşı Araplarla birleşmek ve Adanada Fransızlarla savaş, bütün bunlara mani olmak istiyorsak tam teşekküllü ordular göndermemiz gereklidir.

**KISIM II**

**1) Türklerle yapılacak sulh anlaşması:**

1 — Bütün Avrupa Türkiyesi Yunanlılara verilecek.

2 — İzmir Yunanlılara verilecek.

3 — Kürdistanda Türklerin hiç bir hakları kalmayacak.

5 — Trabzonla Erzincan arasında 40 mil mesafe askersiz hale getirilecek. Bütün bunlara ilâveten Türkiye Mezapotamya, Suriye, Filistin ve Arabistan üstündeki haklarından vaz geçecek.

**2) Türkler bunlara karşı ne yapabilir:**

a — Sulhu imzalamaz.

b — Genel bir ayaklanma olur ve Anadolu'yla Trakya'daki bütün Hristiyanları keserler.

c — Türkler Avrupa’da Bulgarlarla birleşip Yunanlılara karşı harekete geçerler.

d — Asyada Araplarla ve Bolşeviklerle birleşebilirler.

**3) Müttefiklerin müşterek hareketi:**

a — Trakya'daki Hristiyanları Fransızlar koruyacaktır.

b — Yunanlılar İzmirden Konya ve Eskişehir'e ilerliyeceklerdir.

c — Fransızlar Adana'dan Maraş istikâmetine ilerleyeceklerdir.

d — Aydında İtalyanların Türklere karşı ilerlemesi beklenemez. Kafi ölçüde kuvvet bile temin edemediler.

e — İstanbul, boğazlar ve Karadeniz İngilizler tarafından korunacaktır.

f — **Kürdistanda durumdan emin olamayız, Kürtler bile ne istediklerini bilmiyorlar.**

g — Ermenistan, (Erzurum Türklerin en kuvvetli kalelerinden biridir ve çok büyük bir Türk toprağının Ermenilere verilmesine göz yummazlar. Üstelik Ermeni ordusunun çarpışma kabiliyeti çok azdır. Şayet bu bölgeyi Ermenilere vermek istiyorsak mutlak silâhla müdahale etmemiz lâzımdır. Blokaj ve ticareti kesmek Anadolu gibi fazlasıyla kendi kendine yeten bir memleket için hiç bir şey ifade edemez. 1916'da Ruslar iki misli kuvvetle bile bu bölgelerde ilerleyemediler. Şimdi bizim ilerlememiz için Türklerden çok daha fazla kuvvetli olmamız zaruridir. Bu bölgeler bizi yıllarca uğraştırır.

**4) İngiliz kaynakları ;** Ermeniler için lüzumlu askerî malzemeyi nereden bulacağımızı söyleyemeyiz. Bugünkü İngiliz kuvvetleri İngiliz imparatorluğuna zorlukla yetmektedir.

**5) Karşı koyma hareketlerinin birden patlaması hali :** Yunanlılar Anadolu demiryolunda ilerlemeğe başlarca Türkler Anadolu’da yaşayan Hristiyanları Öldürebilirler. Aynı derecede eminiz ki Ermeni ve Rum'lar da silâhsız Müslümanları öldüreceklerdir. Bu hâdiseler bir kere başladımıydı artık durduramayız.

6) Diğer Müslümanlara tesiri : Filistin, Mezapotamya ve Hindistan müslümanları Türklere imzalatılan bu çok ağır anlaşmayı iyi karşılamayacaklardır. Bu sebeple imzadan çok evvel bunları tehdit etmeliyiz. **7) Netice** :

Müttefikler hazır olmadıkları bir askerî durumla karşılaşabilirler. Sulh şartları bu memlekete sulh getirmeyecek kadar ağırdır. İngiliz imparatorluğu bir zamanlar Türk İmparatorluğunun olan bütün bölgeleri elde etmiştir. Ve bütün mes'uliyetlere hazır olması gerekir(sh:261-266)

***

***

**Sahife No: 49 Vesika No: 33**

**26 Mart 1920 Amiral Sir F. de Robeck'ten Lord Curzon'a :**

Kürdistan Türkiye'den tamamen ayrılıp hür olmalıdır. Ermenilerle Kürtlerin menfaatlerini bağdaştırabiliriz. İstanbul’daki Kürt Kulübü başkanı Said Abdül Kadir veya Paristeki Kürt delegesi Şerif Paşa emrimizdedir

***

**Sahife No: 49 Vesika No: 34**

**29 Mart 1920 Amiral Sir F. de Robeck'ten Lord Curzon'a :**

Kürtlerin çoğu bir başkan tarafından idare edilmek ister, buna rağmen Şerif Paşa Kürtler üstünde hiç bir tesiri yoktur. Şerif Paşa üstünde hiç vakit kaybetmeyiniz

***

**Sahife No: 51 Vesika No: 36**

**30 Mart 1920 Amiral Sir F. de Robeck'ten Lord Curzon'a :** Başvezirden Mustafa Kemal'i kötüleyen ve onların hükümetin emrine karşı gelen asiler olduklarını bildiren ve halkın hükümete itaati gerektiğini anlatan bir yazı aldık. (sh:269)

***

**Sahife No: 108 Vesika No: 103**

**28Temmuz 1920 Amiral Sir F. de Roberck'ten Lord Curzon'a :**

Kürt meselesi hakkında sizin fikrinizi biliyorum, daha kat'î bir karara varmanız için bunu yazıyorum. Damat Ferit bana geldi, sulh anlaşmasına göre Kürtler ayrı bir devlet olacaklardır, **Kürt liderleri Mustafa Kemal'i sevmezler çünkü o Bolşevikliği getirmek istiyor.** Siz Mustafa Kemal'den nefret ediyorsunuz çünkü o sizin yaptığınız anlaşmayı kabul etmiyor, o halde Kürtleri Mustafa Kemal'e karşı birlikte

kullanalım, dedi(sh:277)

***

**Sahife No: 146 Vesika No: 144'e ilâve**

**23 Eylül 1920 Mr. Ryan'ın Anadolu millî hareketi hakkındaki notu:**

Türkler yapılan sulhu çok sert ve çok adaletsiz buldular. İstanbul hükümeti son derecede zayıf ve iflâs etmiş durumdadır. Milliyetçiler zayıf, Yunanlılar ise zırhlar içinde pırıl pırıl ve hazır. Majestenin hükümeti hangi politikayı takip edeceğini bilmiyor. Fransızlar iki kampa ayrıldılar, İtalyanlar politik ve ekonomik bakımdan Türkiye'yi emmek istiyorlar. **KÜRTLERİN TÜRKLERDEN AYRILMALARI ÇOK GÜÇ.** Böyle olmakla beraber Majestenin hükümeti onları Kemalistlerle Bolşeviklere karşı kullanabilir. Anadolu'yu milliyetçilere karşı cesaretlendirmeliyiz.. Halkın milliyetçilerden bitkin olduğu teorosini yaymalıyız. Ferit Paşa Anadolu'ya bir grup gönderip halkı kandırmağa çalışacak.. (sh:280)

**Kaynak: İncelemeyi Yapan: Erol ULUBELEN, İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye**, The British Documents On The Origin Of The War 1898 - 1914 His Majesty's Stationary Office London - 1927 Birinci Kısım 1896 - 1908 **İstanbul, 1967**

**Kitap İNDİR PDF-9,53 MB**

## BEŞ VAKİT NAMAZ NİÇİN FARZ OLDU?

İnsan, gelişen bir varlıktır. Bu gelişimi, hem maddî hem manevî olarak gerçekleşir. Ancak bu süreç, her insanda farklılık gösterir. Bunu genetik yapısı, hayatı, iç ve dış etkenlere maruz kalarak oluşturur. Bu etkenleri çevre, kültürel ve içtimâî etkileşimler, kültür yapısı ile ilgi alanlar gibi durumlarla da beslenerek gelişmeye devam eder.

İnsanın bilinci dâhilinde gerçekleşen her çeşit unsuru farklarıyla birlikte algılarken; bilinçaltında gerçekleşen hususları çoğunlukla kontrol edememektedir. Bu sebepten dolayı, bilinçaltını yönetmek de, standartlara sığdırmak pek mümkün olamamaktadır. Mesela, reklam dünyası başta olmak üzere hedef kitle hakkında ulaşılması gereken hedefe kavuşmak için gizlenen bir mesajın bilinçaltı ile karşılanmasının önüne geçilmesi için yapılması için gerekli tedbirler hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır.

**Subliminal Mesaj**

**Mesajın eleştirel bilinçli zihnin filtresine takılmadan, doğrudan bilinçaltı tarafından algılanmasıdır.**

Belli belirsiz algılamayı (subliminal, gizli şekil/imge) **"bir kimsenin, uzaklık ya da ışık yetersizliği nedeniyle bir nesneyi tam olarak değil hayal meyal fark etmesi".** (Larousse sözlüğü)

Beynimiz gün boyu sayısız şeyler algılar, çoğunu da bilinçsizce kaydeder. Mesela; araba kullanırken çevremizde gördüklerimizin pek azını bilinçli olarak görürüz, gerisi hep bilinçdışı kayıtlardır. İşaretçinin işaretini bilinçdışı algılar, bilinçli algılamadan sonra hareketi gerçekleştiririz. Neticede alışkanlıklarımızın ve inançlarımızın kayıtlı olduğu bilinçaltı zihnimiz, davranışlarımızı, seçimlerimizi ve kaderimizi hayatımız boyunca etkiler, durur.

Subliminal mesaj yüzde yüz güvenlidir, insana zarar verebilecek her türlü mesaj otomatik olarak bilinçaltı tarafından reddedilir, denilse de insanların bir türlü mesajlardan bir şekilde zarar gördüğü kesindir. Belki her canlının bilinç katmanları tabiatı gereği kendini korumaya yönelik olarak programlanmış olsa da gizli etkisi olan bu psikolojik etkilenme durumundan kurtulması gereklidir. **Sürekli tekrarlanan bir mesaj alışkanlık yapmaktadır.** İnsanın zayıf kaldığı yönlerin uyarılması ile duygu ve fiiller gizli mesaj karşısında refleksle hareket ederek ötekinin istenilen hedefine doğru hareket eder.

Kapitalist sistemin fikir babalarından Freud'un ana fikri olan cinselliği, insan hayatının bütün alanlarında, yiyecek, içecek, giyecek, vb. şeylerde dolaylı olaraktan kullanılmak istenilmesi tüketim ekonomisinin temel faktörlerinden olmasıyla, bir yiyecek firması ürünün etkili imajı yakalaması için cinselliği ima ederken oluşacak etkisindeki gizli mesajın güvenilirliği nasıl ölçülebilir.

Mesela, bir filimin hangi mesaja kilitlendiğini; bir partinin seçim öncesi bir şarkıyı sürekli dinletirken altında subliminal mesaj kullanmadığını nasıl takdir edebiliriz. Bu gizli mesajın içeriğini daha sonradan toplumun yargısında yeni oluşmuş yargı cümlelerini tespit etmek zaman alsa da, bu gizli mesajın bir işareti olmaktadır.

Bizim burada asıl anlatmak istediğimiz, bu mesaj yağmuru altında nasıl korunacağımız olmaktadır. Dinimizin bize öngördüğü temel esaslardan biri nifak alameti olan hususlardan uzak durmaktır. Bunun başında **"olduğun gibi görün, göründüğün gibi ol"** emri ile münafıklığı kesin dille yasaklamasıdır. Münafık, kâfir olan kişiden daha kötü olup en büyük manevi cezayı görendir. Çünkü aldatma ve hilesi ile insanları yanlışa sevk etmektedir.

**Nasıl korunacağız?**

Bahsedilen gizli mesajlar karşısında insanı koruyacak bir faktör vardır. O da inancı gereği oluşan ibadetler zinciridir. İbadetler, **taabbudi** [12] olması ile direk bilinçaltını uyarıcı olmaktadır. İnsanın algılama düzeyindeki **"Bilinç öncesi", "Bilinç" ve "Bilinçaltı"** sıralamasında en korunaksız kısım olan **"Bilinçaltı"** ancak aklın sınırında olmayan taabbudî ibadetle korunabilmektedir. Bu nedenle Allah Teâlâ kullarına kendisine hiçbir faydası dokunmayan ibadet emrini verirken, bahsedilen etkinin en az seviyeye inmesini ve yok olmasını murat etmiştir. **Sürekli çalışan veya müzik dinleyen bir kişinin algısında etki yapacak subliminal mesaj sayısı ve zamanı bir namaz vakti ile kesildiğinde**, beynin temizleme işlemi için ezberden okuyacağı bir ayet bilgisayara atılan format etkisi gibi beyine etki eder. Bunu

[12] **Taabbüdî** : "İbadete ait olup emrolunduğu için yapılan. Sebeb ve illeti sadece emir olan, aklın muhakemesine bağlı olmayan. İbâdete âit ve müteallik.

fark etmek isteyen kişiler bunu şu şekilde deneyebilirler. Namaz için kalkıldığında alınan abdest ve namazın fiili hareketleri ile değişik bir ortama dâhil olup dönüldüğünde kalınan yerden başlamak yerine sıfırdan başladığı bir nokta içerisinde olduğunu görür. Ayrıca namaz ibadetinde gözün açık tutulması sebeplerinden biride algılanmış görüntülerin silinme hareketlerinden başka bir şey değildir. Allah Teâlâ buyurdu ki;

**"Sana vahyedilen kitabı okuyup tebliğ et, namazı hakkıyla ifa et!**

**Muhakkak ki namaz, insanı, ahlâk dışı davranışlardan, meşrû olmayan işlerden uzak tutar. Allah'ı namazla anmak, elbette en büyük fazilettir. Allah bütün işlediklerinizi bilir."** [13]

Buna göre namaz etkilenen insanı etki alanından çıkarır demektir. Bu sonuçla ibadet etmeyeninde bir etki içerisinde olduğunu söylemeden de geçemeyiz.

Tasavvufun, halvet, zikir gibi unsurları ise ileri seviyede bilinçaltına müdahale eden unsurlar olduğundan herkese tavsiye edilen bir husus değildir.

Allah Teâlâ'm senin gerçekten ilâh olduğuna bir daha iman ettim.

**İsmail Hakkı**

---

[13] (Ankebut, 45)

## BU DA GEÇER YÂ HÛ

Izdırabın sonu yok sanma, bu alemde geçer,
Ömr-i fani gibidir, gün de geçer, dem de geçer,
Gam karar eyliyemez hande-i hurrem de geçer,
Devr-i şadi de geçer, gussa-i matem de geçer,
Gece gündüz yok olur, an-ı dem adem de geçer,

Bu tecelli-i hayat aşk ile büktü belimi,
Çağlıyan gözyaşı mı, yoksa ki hicran seli mi?
İnleyen saz-ı kazanın acaba bam teli mi?
Çevrilir dest-i kaderle bu şu'unun filimi,
Ney susar, mey dökülür, gulgule-i Cem de geçer,

İbret aldın, okudunsa şu yaman dünyadan,
Nefsini kurtara gör masyad-ı mafihadan .
Niyyet-i hilkatı bul aşk-ı cihan aradan,
Önü yokdan, sonu boktan, bu kuru da'vadan
Utanır gayret-i gufranla cehennem de geçer .

Ne şeriat, ne tarikat, ne hakikat, ne türe,
Süremez hükmünü bunlar yaşadıkça bu küre
Cahilin korku kokan defterini Tanrı düre!
Ma'rifet mahkemesinde verilen hükme göre,
Cennet iflas eder, efsane-i Âdem de geçer.

Serseri Neyzen'in aşkınla kulak ver sözüne,
Girmemiştir bu avalim, bu bedyi' gözüne.
Cehlinin kudreti baktırmadı kendi özüne.
Pir olur sakiy-i gül çehre bakılmaz yüzüne,
Hak olur pir-i mugan, sohbet-i hemdem de geçer.

**NEYZEN TEVFİK kaddese'llâhü sırrahu'l azîz**

## HİLAFET ORDUSUNUN MENKIBELERİ VE TÜRKLERİN FAZİLETLERİ- CAHİZ

### [2. FAZÂ'İL EL-ETRÂK] TÜRKLERİN FAZİLETLERİ

### [a) Mukaddime]

Esirgeyen ve Bağışlayan Allah'ın Adı ile Başlarım.

Allah kendisinden razı olsun ve yüzünü ak etsin, hu kitabı Mu'tasım billah zamanında yazdım. Fakat, anlatılması uzun sürecek bazı sebeplerden dolayı kitap ona ulaşmadı. Bunun için burada, o sebeplerden bahsetmeye kalkışmadım. Eserin orta hacimde, insafa uygun olmasını temenni edip bir kavmin (milletin) medhinde ileri giden, diğerlerinin yerilmesinde (hicvinde) mübalağaya kaçan bir eser olmamasını istedim. Zira, eser bu tazda olursa yalan onu çirkinleştirir, içine tekrarlar karışır, temeli sunîlik üzerine kurulur, ifâdesi çirkin, ve muğlak olur.

Medh edene en çok fayda veren, medhedilene en çok iyiliği dokunan, en uzun iz, en güzel hatıra bırakan medih doğru, Öğülenin haline uygun ve ona münâsip olan medihtir. Tâ ki, bahsettiği ve tavsif ettiği kimseye işaret edip ona dikkati çeksin.

Ben şöyle derim:

**"Türkler'in menâkibinden bahsetmek ancak diğer askerlerin mesâlibinden (eksikliklerinden) bahsetmekle mümkün olacaksa hepsinden bahsetmeyi bir kenara bırakmak daha doğru, bu kitabı yazmaktan vazgeçmek daha ihtiyatlı olur. Bu sınıflardan çoğunun iyiliğinden bahsetmek azıcık dahi olsa bazılarının kötülüğünden bahsetmekle bağdaşamaz. Zira, çoğunluğun iyiliğinden bahsetmek nafile (borç olmayan şey) ve fazladan bir kısım olduğu halde, azınlığın kötülüğünden bahsetmek ise günâh ve üzerimize borç (vacip) olanı terk etmekten bir kısımdır. Az farz ise bize çok nafileden daha faydalıdır.**

Herkesin eksiklikten nasibi ve bir miktar günahı vardır, insanlar ancak, iyiliklerinin çokluğu, kötülüklerinin azlığı ile birbirlerinden üstün olurlar. Bütün iyilikleri kendisinde toplayıp büyük küçük, aşikâr ve gizli bütün kötülüklerden pâk olmaya gelince bunu hiç bir kimse görmemiştir.

Nâbiğa şöyle der:

**"Kusuru olmuyan hiç bir arkadaş edinemezsin. İnsanların hangisi dört başı mamurdur.".**

Harîs el Sa'dî de şöyle der:

**"Arkadaşlığı hayatın günlerine benzeyen, bana karşı türlü türlü tavırlar takınan bir arkadaşım var. Bir huyunu ayıplayıp onu terk edince ayıplamadığım başka bir huyu beni ona doğru çeker.".**

Başşâr ise şöyle der:

**"Sen her işte arkadaşını tenkit edersen, tenkit etmeyeceğin bir kimseye rastlıyamazsın. Ya yalnız yaşa, ya arkadaşınla iyi geçin. Zira, o hazan günâh işler, bazan günâhtan kaçınır. Birçok defa üzerinde çöp ve saman olan sudan içmezsen susuz kalırsın. Hangi insanın içtiği su dâima temizdir?".**

Bu hususta, Muti' b. İyâs el-Leysî şöyle der.

**"Eğer hayatı boyunca kusur işlemeyecek (ayakkabısı kaymayacak) bir kimseden başkası ile arkadaşlık etmek istemiyorsan, Ne kadar ararsan ara böyle birini bulamazsın. Benzeri olmayan böyle bir kimse nerede bulunur. Benim arkadaşım kusuru affeden, arkadaşının az kusurunu hoş gören kimsedir".** Ordudan bir kimse olan Muhammed b. Sa'îd şöyle der:

**"İyiliği çok büyük olduğu halde başa kakmadığı için, Ömrüm elverirse 'Amr'a teşekkür edeceğim. O öyle bir adam ki, elindeki malı, arkadaşından saklı değildir. Arkadaşı bir kusur işlediği zaman ondan şikâyet de etmez. Benim İhtiyacımı görülmeyecek tarafından gördü. Bu ihtiyaç, ortadan kalkıncaya kadar onun gözünde çöp oldu".**

Doğruyu bulamamakta müşterek olmalarına, kuvvetlilikleri zayıflıkları ile bir arada olmasına rağmen muhtelif insan zümrelerinden çıkıp gelen şahıslar, Araplar'dan mukayeseciler bazı kusurların affını ahlâkî bakımdan ibir vecîbe, hayatta faydalı bir şey, insanlar arasındaki muamelelerde akıllıca bir hareket olarak kabul ettiklerine göre temkin, kudret, fazilet, reislik, efendilik, Allah Teâlâ'nın muvaffakiyeti, koruması, desteği ve iyi yardımı ile beraber bulunan güzel hasletlere, iyi soyluluğa, yüksek ahlâka, ilim ve hilimde tamamlığa, azim ve ihtiyatta kemâle sahip olduktan başka fazilet sahibinin faziletinin, anlayış sahibinin anlayışının ulaşamadığı derecede anlayış yerinde anlayışa, afv yerinde afva, görmemezlikten gelme yerinde görmemezlikten gelmeye sahip olmadıkça adı yüce olan Allah'ın

en büyük ve en ulu reise hilâfet tacını, en büyük ve en geniş nimeti, en parlak ve en üstün keremliliği bağışlamayacağında, sonra ona itaati kendisine itâatla, ona isyanı kendisine isyanla bir saymayacağında şüphe etmeyiz.

**Kuvvet ve kudret sadece yüce ve ulu Allah Teâlâ'ya aittir. Şimdi, Türkler hakkında bize kadar gelenlerden bahsedeceğiz:**

Halkın halife tarafından kabul edildiği Dar al hilâfa'ye (hilâfet evine) gelen kimselerden bir topluluk arasında Muhammad b. elCahm Sumâme elAsras el Kasım b. Sayyâr şöyle dediler:

"Bir aralık Humeyd b. Abdulhamîd , İhsid el Suğdi , Ebû Şucâ' Şabîb b. Buhârahudâh el Balhı , Yahya b. Mu'âz ve harp ilminde ileri gitmiş, saydı, tecrübeli, temrinli ve harp sanatı ile çok uğraşmış kimselerle otururken Ma'mün 'un elçisi gelip onlara şöyle dedi:

Halife size ayrı ayrı ve toptan, **"aranızdan her bir kumandanın itimad ettiği ve seçkin yüz adamı ile yüz Türkle mi? Yoksa yüz Haricî ile mi karşılaşmayı tercih ettiğini söylemesini ve bu husustaki iddiasını, delilini kaydetmesini"** buyuruyor.

Oradakilerin hepsi, **"yüz Türkle karşılaşmayı yüz Haricî ile karşılaşmaya tercih ederiz"** dediler. Humeyd ise bir şey söylemiyordu. Herkes delillerini sayıp bitirdikten sonra elçi Humeyd'a **"herkes söyleyeceğini söyledi. Sen de söyleyeceğini söyle ve yaz. Lehinde ve aleyhinde delil olsun."** dedi.

[b) Humeyd b. Abd el Hamîd'in sözleri.]

Bunun üzerine Humeyd şunları söyledi:

**"Ben yüz Haricî ile karşılaşmayı tercih ederim. Zira, Haricî'nin diğer bütün muhariplere ağır bastığı hususların Türkte mükemmel olduğunu gördüğüm halde Haricî'de mükemmel olmadığını gördüm. Bu hususlarda Türk'ün Haricî'ye üstünlüğü Haricî'nin diğer muhariplere üstünlüğü derecesindedir. Ayrıca, bazı halamlardan Türk, Haricî'den temayüz eder ki, bu hususlarda haricinin herhangi bir iddiası ve hissesi yoktur. Üstelik Türk'ün Haricî'den ayrıldığı bu meziyetler, bazı bakımlardan onunla müşterek olduğu hususlardan daha tehlikeli ve daha fazla işe yarayıcıdır".**

Humeyd, ayrıca şöyle dedi:

"Haricî'nin diğer muhariplere üstün olduğu meziyetleri şunlardır:

**Birincisi,** harbin ilk anında şiddetle hücum etmek. Bu hamle, Hâricîler'in istediklerini elde ettikleri, umduklarına nail oldukları hamledir.

**İkincisi,** düşmana sabahleyin gafil olarak baskın yapıp perişan ve kütük üzerinde et iken hücum etmek, hücum edip geri çekildikten sonra nefes almaya ve düşünmeye fırsat vermeden çabucak işlerini bitirmek için hızlı yürüyüşe (dörtnala koşmaya) ve uzun gece yürüyüşlerine sabretmek. [Onlar bu hususta o kadar süratlidirler ki], düşman bu kadar zamanda bu kadar yolu hiç bir kimsenin kat edeceğine tahmin bile edemez.

**Üçüncüsü,** Maricî diğer insanlar tarafından **"Dilerse yetişir. Yakalanmak istenirse kaçar."** diye tanınır.

**Dördüncüsü,** azığın hafifliği ve eşyaların azlığı meselesidir. Haricî atını yedeğe alıp katırına biner. Gerekirse akşamı bir yerde, sabahı başka bir yerde geçirir. Haricîler öyle insanlardır ki, yurtlarından çıktıklarında arkalarında çok mal, gür ağaçlı bahçeler, yüksek evler, çiftlikler, zahireler, güzel kadınlar bırakmazlar. Diğer askerleri, onlarla karşılaşmaya teşvik edecek eşyaları ve malları da yoktur. Onlar her yerde su ve yetecek kadar azık bulan, bunu bulamadıkları yerde kanatları uzakları yaklaştıran, sarp ve yamaç yerleri düzleştiren, hiç bir şey biriktirmeyen ve yarını düşünmeyen kuşlar gibidirler. Aynı şekilde, bu kuşlar gibi Haricîler de yiyecek sıkıntısı çekmezler. Azık bulamadıkları vakit a'vaciyya atları,[14] katırlar, atlar, yüklerin hafifliği, uzun zaman hızlı (dörtnala) gitme kuvvetine sahip olmaları azıklarını elde etmeyi kolaylaştırır, erzaklarını çoğaltır.

**Beşincisi,** eğer hükümdarlar, onlar gibi hafif azıklı ve az yüklü olmaları ve onlar gibi hareket edebilmeleri için üzerlerine sayılarınca asker gönderirlerse bu askerler onlar karşısında dayanamazlar. Zira, yüz asker yüz Haricî'ye karşı duramaz. Askeri çoğaltıp sayısını artıracak olurlarsa, bu askerler onları takip edemezler, onlar tarafından takip olunurlarsa kurtulamazlar. Haricî ne zaman düşmanı yağmalamak ve gafil yakalamak isterse, baskın yapmak için düşmana yaklaşır, fırsat elverdiği ve düşmanın eksikliğini gördüğü zaman ganimet alacağına, korktuğu zaman kaçabileceğine, istediği zaman

[14] Küçük yaşta binildiği için bacakları eğrilen bir atın cinsinden gelen atlara verilen umumî isim.

düşman kuvvetlerinin nizamım bozup bir parçalarım koparıp alabilmek için hücum edebileceğine kanaat getirince bunu yapar.(?).

Humeyd, "işte, Haricîlerdin öğünlükleri tarafları ve kumandanların onlarla karşılaşmayı istememelerine sebep olan meziyetleri bunlardır" dedi.

El Kasım b. Sâyyâr ise şunları söyledi:

"Haricîler'in kalpleri titreten ve yerlerinden oynatan, azimleri kıran ve gevşeten başka bir hususiyetleri de askerlerin ve halk arasındaki muhariplerin onlar halikında işittikleri darbı mesellerdir. Şâirin şu beyitinde olduğu gibi .

**"Cimri olan ve misâfire yemek vermekten korkan kimse zırhlı azrakiye benzer misâfiri görünce...".**

Başka bir şâirin şu beyti gibi:

"Vadd dağının hâli değişti. Şimdi [orada] kılıç Haricî'nin elinde [çok kullanılmaktan kesmez hale geldiği için] vurulduğu yeri kesmeyerek geri sıçramaktadır."( ?).

Başka bir şâir de şöyle der:

**"Tahkim = "Hüküm sadece Allah Teâlâ'ya aittir"** (yâni harici) akşamlayın kılıcım çekince arslanlarla karşılaşmak onunla karşılaşmaktan daha ehvendir"(?).

Bunlar el Kasım b. Sayâr'ın ilavesidir.

Humeyd ayrıca şunları ilâve etti:

**"İlk hücuma gelince, Türk bu hususta daha makbul tesire, daha derli toplu, daha sağlam bir etkiye sahiptir. Zira, Türk yaptığı hamle katî, azmi kesin olsun, kararı bölünmüş ve kafası dağınık olmasın diye atını yolundan sapmamayı, saptığı zaman hızla koşmayı öğretmiştir (?). Aksi takdirde atını bir iki defa döndürmesi gerekir. Böyle olmazsa atı yolunu bırakmaz, koşmaktan vazgeçmez. Türk böyle yapmakla kafasına doğacak zararlı fikirlerden, hayatı sevmek ve düşmanla karşılaşmak korkusu dolayısıyla azmini kurmak gibi bir hataya düşmekten ümidini kesmek istemiştir. Atını bu şekilde, kendi mahvına sebep olması muhtemel olan iki saf arasında bir şey yapmadan dönmemeyi, hücum anında sahibinin kendisini idare etmesine imkân vermemeyi alıştırdığı için işi sağlama bağlamadan, düşmanın eksiğini görmeden hücuma kalkışmaz. Türk, kalbinden firar düşüncelerini, geri kaçma bahanelerini kovmak için, kendisini, en şiddetli harpleri gördüğü zaman hiç bir fedakârlıktan kaçınmayan, her hangi bir hileyi geri bırakmayan darda kalmış kimseye benzetmek ister( ?)."**

Humeyd sözüne şöyle devam etti:

**"Haricî hücum anında mızrak darbelerine güvenir. Türkler ise Haricîler gibi, hattâ daha iyi mızrak kullanırlar. Hücum anında onlardan bin süvari, bin düşman atlısına ok atsalar onların hepsini yere sererler. Bu türlü hücuma hiç bir ordu dayanamaz. Üstelik Haricîler'in ve çöl araplarının atın üzerinde, bahse deyecek derecede atıcılıkları yoktur.**

**Türk, vahşi hayvana, kuşa, havadaki hedefe, insana, çömeltilmiş veya yere konmuş hayvandan hedeflere, avının üzerine pike yapan kuşlara ok atar. O, hayvanını hızla sürdüğü halde, öne, arkaya, sağa ve sola, yukarıya ve aşağıya ok atar. Haricî yayma bir ok koymadan Türk on tane ok atar. Bir dağdan inerken veya bir çukur vadinin içine girerken atını haricînin düz yerde sürdüğünden daha hızlı sürer. <u>Türk'ün ikisi yüzünde, ikisi kafasının arkasında olmak üzere dört gözü vardır.</u> Haricîler'in harbin sonunda, Horasanlılar'ın harbin başında eksiklikleri vardır:**

**Horasanlılar, düşmanla karşılaşmanın başlangıcında geri çekilirler. Bu sırada kaçmaya başlarlarsa hezimete uğramışlardır. Bununla beraber çok defa geri dönerler. Fakat bu, askeri tehlikeye maruz bıraktıktan ve düşmanı hücuma tama ettirdikten sona vukubulur.**

Haricîler bir geri kaçtılar mı, kaçmışlardır. Artık, geri çekildikten sonra tekrar hücuma geçmeleri hesaba katılmayacak kadar nâdirdir.

Türk, Horasanlı gibi geri çekilmez. Geri döndüğü taktirde öldürücü bir zehir, insanın işini bitiren bir ölümdür. Zira, arkasındaki insana önündeki insan gibi okunu isabet ettirir. Bu kadar hızlı gitmesine rağmen kemend atmasından, kemendi ile düşmanın atını yere yıkmasından ve süvariyi atının üzerinden kapıp almasından emin olunamaz. Şimdiye kadar kemendden Muhallab b. Ebî Sufra, al Haris b. Hilâl ve Abbâd b el Hüseyn 'den başka hiçbir kimse kurtulamamıştır. Bununla beraber Türk, ekseri kemend atarken başka türlü bir oyun düşünür. Kemend attığı kimseyi yakalayıp yedeğine almazsa câhil, bu neticenin Türk'ün beceriksizliğinden, kemend atılan kimsenin maharetinden ileri geldiğini

zanneder"..

Humeyd, ayrıca, "Türkler süvarilerine iki, üç yay ve bu kadar da kiriş taşımayı öğretmişlerdir." dedi. Sözüne devamla şöyle dedi:

"Türk hücum ettiği zaman şahsı, silâhı, hayvanı, hayvanının takımları ile ilgili her şeyi yanında bulundurur. Hızlı yürüyüşe, devamlı yolculuğa, uzun gece yürüyüşlerine ve memleketler kat etmeye gelince bu hususta o cidden şâyânı taaccüptür.

Meselâ bir tanesi; Haricînin atı Türk'ün atı kadar mütehammil değildir. Türk bir baytardan daha usta, atını istediği gibi terbiye etme bakımından seyislerden daha başarılıdır. Atını kendisi yetiştirir, tay iken kendisi terbiye eder. Atının adını söylerse atı onu takip eder, koşarsa atı arkasından koşar. Bunu (ismini) atına o kadar alıştırmıştır ki, beygirin **HÖST**, dişi devenin **OHH**, erkek devenin **IHH**, katırın **'ADS** ve eşeğin **ÇÜŞ-DEH** kelimelerini, delinin lâkabını, çocuğun adını tanıdığı gibi tanır.

Türk'ün ömrünün günlerini toplasan atı üzerinde geçen günlerinin yer üzerinde oturarak geçirdiği günlerden daha çok olduğunu görürsün. Türk kısraklarının aygırına biner gaza yapmak, yolculuk etmek ve avlanmak için veya herhangi bir maksada yurdundan çıkarsa kısrağı ve tayları onu takip eder. İnsan avlamazsa vahşi hayvan avlar. Buna da imkân bulamayıp yiyeceğe muhtaç olursa hayvanlarından birinin kanını emer. Susuz kalırsa kısraklarından birini sağar. Altındaki hayvanı dinlendirmek isterse yere inmeden diğerine biner.

Yeryüzünde, Türk'ten başka sadece et yiyen her insanın vücudunda arızalar meydana gelir. Aynı şekilde Türk'ün hayvanı, kamış kökü, ot ve ağaç gibi şeylerle yetinir. Türk, atını gölgelendirmez ve soğuktan korumaz (hayvanı buna muhtaç değildir.)."

Humeyd devam ederek şöyle dedi:

"Hızlı yürüyüşe tahammül etmeye gelince, hudutlardaki askerlerin, bütün posta ulaklarının, hadımların ve Hâricîler'in kuvvetleri tek bir şahısta toplansa, hu kuvvetler tek bir Türk'ün bu konudaki kuvvetine müsavi olamazlar. Türk'ün uzun yolculuklarına hayvanlarından ancak pek asilleri tahammül edebilir. Türk'ün yorarak öldürdüğü (çatlattığı), gaza esnasında binmeyi kabul etmediği atla hiç bir **Toharistan** atı yola dayanamaz. Haricî ile birlikte yola çıksa, harici henüz hafifçe hızlanmadan Türk bütün hızıyla gitmeye başlar. Türk hem çoban, hem seyis, hem cabbaz, hem baytar, hem süvaridir. Hülâsa bir Türk başlı hasma bir millettir.

Humeyd şunu da ilâve etti:

**"Türk diğer askerlerle yola çıkarsa başkaları 10 mil kat etmeden Türk yirmi mil kateder, Sağındaki ve solundaki askerler geride kalır. Avlanmak için dağların tepelerine tırmanır, vadilerin derinliklerine iner. Bu arada, sürünen, yürüyen, uçan ve konan her şeye ok atar.".** Ayrıca, **"Türk askerler arasında hiç bir zaman diğerleri gibi yürümez. Asla, doğru da yürümez"** dedi. [....].

Devamla dedi ki ..

"Gece yürüyüşü uzadığı, yolculuk şiddetlendiği, konak uzakta bulunduğu, öğle vakti olduğu, yorgunluk arttığı, bitkinlik insanları meşgul ettiği, birbirleri ile yarış yapanlar susup konuşmadıkları, vaziyetleri söz söylemelerine imkân vermediği, her şey sıcağın şiddetinden tefessüh ettiği, veya soğuğun şiddetinden donduğu, uzun gece yürüyüşlerine mütehammil olan her kavı kimsenin yolun kısalmasını istediği, her serap ve sınır işareti gördükçe sevinip konağa ulaştığını zannettiği, süvari konağa ulaştığı zaman sünnet olmuş bir çocuk gibi bacaklarını açarak yürüdüğü, hasta gibi inlediği, esnemeye başladığı, yorgunluğunu gerinerek veya yan yatarak gidermeye çalıştığı sırada diğer askerlerden kat kat fazla yürüdüğü, çok yay çekmekle omuzları yorulduğu halde konağın yakınında bir yaban eşeği veya geyik gördüğü, önüne bir tilki veya tavşan çıktığı zaman, Türk'ün, bu kadar yolu yürüyen ve bu şekilde yorulan o değilmiş gibi yeni koşmaya başlıyan insan gibi koştuğunu görürsün."

"İnsanlar bir vadiye varıp geçmek için vadinin geçidine veya köprüsüne hücum ettikleri sırada, Türk hayvanını mahmuzlayıp ileri sürer, sonra diğer taraftan bir yıldız gibi doğar. İnsanlar bir sarp yokuşa varınca diğerleri yoldan gittiği halde, Türk yolu bırakıp yokuş yukarı dağa tırmanır. Sonra, dağ keçisinin inemeyeceği yerlerden aşağıya sarkar, indiği yerleri görerek onun kendisini tehlikeye attığını zannedersin. Eğer o, bütün bu işlerde kendisini tehlikeye atmış olsaydı, buna benzer hâdiseler başından çok geçtiği için uzun zaman sağ kalamazdı".

Humeyd şöyle devam etti:

**"Haricî, "istediği zaman yakalar. Takip olunduğu zaman kaçar."** olmasıyla iftihar eder. **Türk'ün ise**

**kaçmaya ihtiyacı yoktur. Zira, takip olunmaz, elde edilmek istenmez. Ele geçmesi ümit edilmiyen kimsenin arkasından kim koşar? Bu [...] delildir. Üstelik, Hâricîler'in hepsini kahraman yapan sebep dindarlıkta müsâvî olmaları, muharebenin dinden olduğuna inanmalarıdır.**

Soylarının çeşitli, memleketlerinin ayrı olmasına rağmen Sicistân, Horasan, elCezire, Yemen, Mağrib, ve Oman ahalisinden bütün Azrakîler'in, Necdiler'in, İbâzîler'in, Sufriler'in, Mevâli'nin, Araplar'ın, diğer milletlerin, çöl Araplarının, kölelerin, kadınların, dokumacıların, çiftçilerin hepsinin harb ettiğini görünce bu hususta onların arasını müsâvî kılan şeyin dindarlık olduğunu anladık. Nitekim yeryüzünde hangi cinsten ve hangi memleketten olursa olsun hacâmet yapanlar (kan alıcılar) nebizî severler. Herhangi memleketten, herhangi cinsten olursa olsun eskiciler, balıkçılar, cambazlar, dokumacılar alışveriş ve muamelâtta insanların en fenalarıdır. Bunun neticesi, bu hâlin adı geçen sanatlarda bir tabiat, o mesleklerde bir bünye olduğu, bu sebeple insanlar arasında bu mesleklere sahip olanların böyle oldukları neticesine vardık".

Humeyd şunları da söyledi.

"Biz, Türkler! Memleketlerinde muharebe ederken din, mezhep, hâkimiyet, haraç, asabiyet (ırkçılık), haremine kıskançlık, şeref, intikam, vatan uğrunda veya evini malını müdâfaa etmek için değil, sadece ganimet elde etmek maksadı ile muharebe ettiklerini gördük. **Harpte seçim hakkı Türk'ün elindedir. Kaçarsa bir ceza göreceğinden korkmaz. Yararlık gösterirse mükâfat beklemez.** Türkler memleketlerinde, yağmalarında, savaşlarında hep böyledirler. Takip olunmazlar, başkalarını takip ederler. Bu durumda olan kimse harpte normal gayret gösterir. Bütün gücünü sar fetmez.

Bununla beraber, **Türk'e karşı hiç bir şey duramaz, hiçbir kimse onu yutulacak bir lokma olarak kabul edemez.** Bu hususiyetlere sahip olan insanı müşkil bir durum, kıskançlık, düşmanlık veya dindarlık iterse, veyahut fikir ve kanâatleri müdâfaa eden bir muharibi tahrik eden sebepler tahrik ederse ne olacağını tahmin et.".

Humeyd sözüne şöyle devam etti:

"Haricînin mızrağının kargısı uzun ve içi dolu olduğu halde, Türk'ün mızrağının kargısı kısa ve içi boştur. İçi boş ve kısa kargılı mızraklar daha iyi saplanır, taşımaları daha hafiftir. Araplar'dan başkaları uzun kargılı mızrakları yayalara kullandırırlar. Bu çeşit mızrakları hendek kapılarında ve geçitlerde Ebnâ kullanır. Fakat Ebnâ bu konuda Türkler ve Horasanlılarla yarış edemezler. Zira onlar bu çeşit mızrakları ekseri hendek kapılarında ve geçitlerde kullanırlar.

Türkler ve Horasanlılar atlı ve süvaridirler. Orduların en mühim vazifesi atlılara ve süvarilere düşer (Onlar ordunun mihveridir). Geri çekilerek tekrar hücum edenler onlardır. Süvariler düşman ordusunu tomar dürer gibi düren ve saç dağıtır gibi dağıtan kimselerdir. Pusu kuranlar, öncüler ve artçılar ancak onlardan seçilir. Onlar sayılı günleri, büyük harpleri ve fetihleri meydana getiren kimselerdir. Küçük müfrezeler ve büyük birlikler sadece onlardan seçilir. Sancakları, bayrakları, davulları, zırhları, zilleri taşıyanlar onlardandır. At kişneten, tozkoparan, at süren, elbiselerinde ve silâhlarında rüzgârın ses çıkarttığı, nal sesleri çıkartan, istedikleri zaman düşmana yetişen, takip olundukları zaman kaçıp kurtulanlar onlardır. **Atlılar harp esnasında düşmanı öldürme işinde, fetihlerde, yağmada, ganimet almada katmerli vazife gördükleri için Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem atlıya iki, yayaya bir hisse vermişti ".**

Humeyd devamla şöyle dedi:

"Hayatıma yemin olsun ki, Ebnâ sokaklarda, hapishanelerde, geçitlerde herkesten iyi harp ederler. Fakat yayalar dâima başkalarının emri altındadırlar, başkalarına bağlıdırlar. Yayaların kumandanı mutlaka süvaridir. Süvarilerin kumandanının ise yaya olması mümkün değildir. Süvârî olarak mızrak kullanmaya, kılıç vurmaya, ok atmaya, ahşan kimse yürüyerek bunları kullanmaya mecbur edilirse, kendisini ve arkadaşlarını süvari olarak silah kullanmak mecburiyetinde kalan yayadan daha iyi müdâfaa eder. Üstelik süvariler çok kere atlarından inerek harp ederler. Bu. hususta şâir şöyle der.

**"Onlar hayvanlarından inemediler. Biz ise indik. Harp ehli hayvanından inebilendir".**

Şair Zabbi de şöyle der:

**"İnelim dediler. İlk önce ben indim.**
**İnemediğime göre ben hayvanıma niçin bineyim.".**

Diğer bir şâir de şunu söyler:

**"Biz, atlarımızdan inerek düşmanla karşı karşıya gırtlak gırtlağa harp ederiz.".**

Humeyd şunu da ilâve etti:

**"Yeryüzünde Türkler'den başkalarının nöbetleşe harp etmeleri, kumandanlıkta ortak olmaları zararlıdır. Üstelik Türkler nöbetleşe harp etmezler, kumandanlıkta ortaklaşa hareket etmezler. Harpte nöbetleşmenin, kumandanlıkta ortaklaşa hareket etmenin beğenilmeyen tarafı, fikir ayrılığı çıkması, çekememezlik, benzerler arasındaki kıskançlık, ortakların işi birbirlerine havale etmeleri korkusudur. Türlder bir orduya karşı saf bağlayınca düşman saflarında bir eksiklik varsa hepsi onu görür ve bilir. Eğer bir eksiklik bulunmazsa, düşmandan bir şey elde etme imkânı yoksa ve hücumdan vazgeçmek münâsip ise hepsi aynı kanâata varır, münâsip olan hareketin bu olduğunu kabul ederler. Hücum ederlerse düşünceleri ve temayülleri aynıdır.**

**Türkler, tevillerle (çeşitli fikirler), tefahürle, şiir söylemekle meşgul olan kimseler değillerdir. Maksatları, durumlarını sağlama bağlamaktır. Aralarında anlaşmazlık azdır. İranlılar, nöbetleşerek harbe girdikleri için Araplar'ı tenkit ederler ve "harpte, kanda, idarede ortaklık aynıdır"** derlerdi..

Humeyd, bundan, sonra **"yardımlaşarak harp yaptıkları vakit yardımlaşmanın zarar vermediği kişilerin birbirlerini kıskandıkları vakit ne olacaklarım sen tahmin et"** dedi.

Konuşmalar Me'mun'a ulaşınca **"Humeyd'den sonra Türkler'in herhangi bir kimsenin hükmüne ihtiyaçları yoktur. Zira o, her iki tarafı da denemiştir. Humeyd hem Horasanlı, hem araptır. Onu töhmet altında bırakmaya da bir sebep yoktur"** dedi.

Râviler şöyle dediler:

Haber Zu'l Yemîneyn Tâhir b. El Hüseyn’e vardığında, Humeyd ne güzel söylemiş. Sözünde eksik bırakmamış ve ileri de gitmemiştir." dedi.

İşte, halife Ma'mün'un sözü, Humeyd'in hükmü, Tâhir'in tasvibi budur.

**[ c) Ebu'l Batt'ın sözleri.]**

Horasanlı veya Banü Sadüs kabilesine mensup biri Ebu'l Batt'ın

"Allah iyiliğinizi versin (veyl size) dağdan inerken ve dağa çıkarken atını daracık yerde (bir somunun kapladığı yerde) hızla süren, atın sırtında Ub’ulla rakkasının düz yerde yapamadığını yapan bir kimseye ne yapabilirim?" dediğini işittiğini bana söyledi. [....].

**[ d) Sa'îd b. 'Ukba b. Selm el Hunâ’inin sözleri.]**

Yine aynı şahıs şöyle dedi:

Harp işlerinde fikir sahibi olan ve fikir sahibi bir kimsenin oğlu bulunan Sa'îd b. 'Ukba b. Selm el Huna’î dedi ki,

**"Bizimle Türkler arasında şu fark vardır. Türkler bir kavme karşı gaza yaparlar, saf bağlarlar, Araplar'dan ve Acemler'den herhangi bir düşmana hücum ederlerse ancak onların sayısı kadar ve onlarınkine benzer kuvvet çıkarırlar. Maksatları düşmanın zararını ve kötülüğünü defetmek, onların hilesine mâni olmaktır. Sulhtan vazgeçip harbe karar verirlerse maksatları ve gailelerinin mihveri canlarını korumak, karargâhlarını muhafaza etmek, düşmandan kendilerini kollamaktır. Düşmanlarına karşı hile yapacak ve onları gafil avlayacak derecede fazla gayret sarf ederlerse kendileri ile harp edenlerin akıllarından dahi geçmeyecek derecede enteresan hile yaparlar".**

O, sonra şunu ilâve etti, **"kalın ve yüksek duvarları tarafından şehirlere girmek ve Belh nehrini geçmek için tatbik ettikleri hileleri bilirsin"**.

Adı geçen Sa'îd, **"harp ederken üç kişi iseniz birini imdatçı, diğer birini de pusucu tâyin edin"** diyen kimsedir. Onun harbe dâir daha birçok sözleri vardır.

Sa'îd, şunu da ilâve etti:

"Babam bana haber verdi ve şöyle dedi;

Fakîh Ebu'l Hattâb Yazîd b. Katâda b. Di'ama'yi gördüm. Ömer b. El Hattâb'ın Türkler hakkında, **"Bu zararı pek fazla, elde edilecek ganimeti çok az bir düşmandır."** dediğini rivayet etti. Bunun üzerine 'Âliya'den bîr adam, **"Ömer, Ebû Zübeyd el Tâi’yi arslanı tavsif etmekten menetti. Zira, hu kalbin korkudan titreyişini ve helecanını artırır, cesur kimsenin cesaretini kırar. Halbuki 'Ömer kendisi, Türkler'i Ebû Zübeyd'in aslanı tavsifinden daha dehşetli bir şekilde tavsif etmiştir."** dedi.

Sa'îd, o gün sözlerine şunları da ilâve etti:

"Türkler'den bir bölük, Ebû Huzeyme yâni Hamza b. Azrak el Hâricî'nin memleketini ve Horasan

havalisinden bir yeri, bir iş için kat ettiler. Hamza'nın yanında kalabalık bir kuvvet vardı. Yanındakilere, "onlar size dokunmadıkça onlara yol verin ve taarruz etmeyin. Zira Türkler hakkında **"ONLAR SİZE DOKUNMADIKÇA, ONLARLA DOST OLARAK GEÇİNİN ."** denmiştir" dedi.

Bunlar, Arap ve Horasanlı olan Sa'îd'in sözü, fikri ve anlattığı şeylerdir,

**[e) Yazîd b. Mazyad'in sözleri.]**

Yazid b. Mazyad , Tülyâ el Türki'nin, el Velîd b. Tarif el Hâricî'yi öldürdüğü vakayı anlattı, Türkler'in vasıfları hakkında şunları söyledi:

"Türk'ün, atının sırtında ağırlığı, yerde yürürken ayaklarının tıpırtısı yoktur. Bizden bir süvarinin önünde iken göremediğini o, arkasında iken görür. O, bizden bir süvariyi av, kendisini pars, süvariyi geyik kendisini av köpeği yerine koyar. **Allah'a yemin olsun ki, Türk eli kolu bağlı olarak bir kuyuya atılsa mutlaka bir çaresini bulup kurtulur.** Eğer onların ömürleri dağın yani Hulvan Dağı — beri tarafında kısa olmasa da bizim üzerimize yürüseler başımıza büyük bir gaile açarlardı, [...]"

Yazîd'in adamlarından biri şu beyti söyledi:

**"Farz et ki dünyanın her şeyi senin ayağına kolayca geliyor. Değil mi ki sonunda yok olacaktır."**

Yazîd şunu da söyledi:

**"Türk yağma ve gasp ile karnını doyurmayı, kolayca hükümdar olmaya tercih eder. Av ve ganimetten başka hiç bir yemekten hoşlanmaz. Başkalarını takip etsin veya başkaları tarafından takip olunsun atının sırtında gafil avlanmaz."**

**[f) Sumâme b. Aşras'in sözleri.]**

Muhammed b. El Cahm gibi sık sık Türkler'den bahseden Sumâme b. El Asras de şunları söyledi:

**"TÜRK, ANCAK KORKULMASI GEREKENDEN KORKAR. ÜMİT EDİLMEYECEK ŞEYE KARŞI ÜMİT BESLEMEZ. BİR ŞEYİ ELDE ETMEYE ÇALIŞMAKTAN ONU KESİN ÜMİTSİZLİK ALIKOR. DAHA ÇOĞUNU ELDE ETMEDİKÇE AZI BIRAKMAZ. EĞER, HER İKİSİNİ ELDE ETMESİ MÜMKÜNSE HİÇ BİRİNİ FEDA ETMEZ. İYİ BİLMEDİĞİ BİR ŞEYİN HİÇ BİR TARAFINI İYİ BİLMEZ, İYİ BİLDİĞİ HUSUSUN TAMAMIM SAĞLAM YAPAR. HER İŞİNİ BİZZAT KENDİSİ YAPAR. İÇİ DIŞI GİBİDİR. HİÇBİR NETİCE ÇIKMAYACAK BİR ŞEYLE UĞRAŞMAZ. UYKU İLE VÜCUDUNU DİNLENDİRMESE UYUMAZ. BUNUNLA BERABER UYKUSU UYANIKLIKLA KARIŞIKTIR. UYANIKLIĞI ESNASINDA UYUKLAMAZ. EĞER, ONLARIN MEMLEKETLERİNDE PEYGAMBERLER VE FİLOZOFLAR YAŞAYIP DA BUNLARIN FİKİRLERİ KALPLERİNDEN GEÇSE, KULAKLARINA ÇARPSA İDİ SANA BASRALILAR'IN EDEBİYATINI, YUNANLILAR'IN FELSEFESİNİ, ÇİNLİLER'İN SANATINI UNUTTURURLARDI."**

Sumâme sözlerine şunları da ilâve etti:

"Horasan yolunda önümüze bir Türk çıktı. Başımızda askerleri ile beraber hücum eden kahraman bir kumandan vardı. Türk ile aramızda bir vâdi bulunmakta idi. Türk, kumandandan mübâreze yapmak için bir süvârî istedi. Kumandan ona karşı Ömrümde kendisinden daha mükemmel, daha yetişkin ve daha boylu postluBunu görmediğim birini çıkardı. Bu süvârî onun yanına geçti. ikisi bir müddet birbirleri ile mücâdele ettiler. Arkadaşımızın onun gibi birkaç kişiye kâfi geleceğini zannediyorduk. O ise hu esnada bizden uzaklaşıyordu. Bir aralık Türk gerisin geri kaçmaya başladı. Bu hareketi, arkadaşımızın onu alt ettiğini zannettiğimiz bir sırada yaptı. Süvârî de onu takip etmeye koyuldu. Türkün başını kesip getireceğinde şüphe etmiyorduk. Farkına varamadık, bir de ne görelim, arkadaşımız atın üzerinden kayboldu ve ayrıldı. Türk ise atından inerek onu öldürdü ve eşyalarını aldı. Sonra onun atını yakalayıp yanına yedeğe alarak gitti."

Sumâme yine dedi ki:

"Bu Türk'ü daha sonraları tekrar gördüm. El Fazl b. Sehl'in sarayına esir olarak getirilmişti. Ona, "o gün bunu nasıl yaptığım, süvariyi nasıl oyalayıp ta önce onun kendisine nasıl üstün geldiğini, sonra gerisin geri kaçmaya başlayıp ta onu nasıl öldürdüğünü" sordum?

O ise şöyle cevap verdi:

"Ben, onu vadiyi geçtiği sırada öldürmek isteseydim, bu pek kolaydı. Fakat onu aldatıp eşyaları ile atını alabilmek için arkadaşlarından uzaklaştırdım. [..,]" Sumâme şunu da ilâve etti:

"Bir de ne göreyim. Diğer askerlerden herhangi bir süvariye istediği gibi harp oyunu ve hilesi yapıyor."

Sumâme, "Onların elinde bir müddet esir kaldım. Onlar gibi, insana ikram ve taltifte bulunanları

görmedim." dedim. Arap olan ve Türkler hakkında verdiği haberlerde töhmet edilmemesi gereken Sumâme b. Asras bunları söylüyor.

**[ G) CÂHİZ'IN TÜRKLER HAKKINDAKİ ŞAHSÎ KANÂATLERİ.]**

Şunu söyleyeyim ki, ben de onların çok enteresan ve insanı hayrette bırakacak hallerini gördüm. Me'mün'un gazvelerinden birinde, onun karargâhı yalanında, sağ tarafta Türkler'den yüz kişi, sol tarafta başka askerlerden yüz kişi olmak üzere yolun iki tarafına dizilmiş süvariler gördüm. Bunlar öğle vakti olduğu ve sıcak şiddetlendiği halde hâlen saf bağlamışlar Me'mün'un gelmesini bekliyorlardı. Biraz sonra Me'mün geldi. Bu sırada üçü veya dördü hariç bütün Türkler atlarının üzerindeydiler. Başka sınıflardan müteşekkil askerler ise üçü veya dördü hariç yerlere serilmişlerdi. Bunun üzerine bir arkadaşıma, **"Bak başımıza gelene, ne enteresan! Mu'tasim'in, onları iyi tanıdığı için etrafına toplayıp ihsanda bulunduğunda şüphe etmiyorum."** dedim.

Bir defasında Bağdat'tan çıktım, el-Kâtül'e yâni el Mabâraka'ye gidiyordum. Bu arada Horasanlılardan, Ebnâ'dan ve diğer askerlerden müteşekkil süvariler gördüm. Bir at ürküp kaçmış, onlar soy atlar üzerine binmişler atı yakalamaya çalışıyorlar, fakat bir türlü yakalayamıyorlardı. Bu sırada yanlarından bir Türk geçiyordu. Onlar gibi düzgün kıyafetli ve aralarında itibar sahibi bir kimse değildi. Türk cılız bir Türk atı üzerinde, onlar ise soy ve besili atlar üzerindeydiler. Bunun üzerine Türk atın önüne çıktı, Önünden ve arkasından dolanarak onu biraz durdurdu. Bunun üzerine diğer askerler durup ona bakmaya başladılar, içlerinden onu küçümseyen biri, **"Babanın ölüsü için bunun yaptığı kendisini zorlamak ve haddini bilmemekten başka bir şey değil. Onlar memleketin arslanları olmalarına rağmen atla başa çıkamadılar. Bu ise boyunun kısalığına, hayvanının zayıflığına bakmadan atı yakalamaya kalkıştı."** dedi. Henüz, onun sözü bitmemişti ki, Türk atı getirip onlara teslim etti. Onların medihlerini ve dualarını beklemeden, onlara iyilik ettiğini göstermeye çalışmadan işinin arkasına gitti.

Türkler yaltaklanma, yaldızlı sözler, münafıklık kovuculuk, yapmacık, yerme, riyâ, dostlarına karşı kibir, arkadaşlarına karşı fenalık, bidat nedir bilmezler. Çeşitli fikirler onları bozmamıştır. Hîle-i şer'iye ile başkalarının malını helal saymazlar. **Onların tek ayıbı ve başkalarını kendilerinden soğutan husus, vatana karşı çok iştiyak duymaları ve zaferin sevincini, birbiri peşinden vukuunu, ganîmetin tadını ve çokluğunu, sahralardaki oyunlarını, çayırlardaki gezintilerini hatırladıkları [.....]** ve uzun zaman boş durmakla kahramanlıklarının boşa gitmesini, aradan uzun müddet geçmekle enerjilerinin tükenmesini istemedikleri için memleketlerde dolaşmayı çok sevmeleri, yağmaya ve çapulculuğa düşkünlükleridir. Zira, bir şeyin ustası olan bir insan ondan mahrum kalmaya tahammül edemez. Bir işi bilmeyen ondan kaçar.

**TÜRKLER, ARAPLAR'DAN BAŞKA MİLLETLER İÇİNDE VATAN SEVGİSİNE EN FAZLA SAHİP OLAN MİLLETTİR.** Çünkü, onların vücutlarının terkibinde, tabiatlarının karışımında (ahlat = kan, balgam, safrâ, savda) başka milletlerin sahip olmadıkları derecede memleketlerine, topraklarına dâir husussiyetler, vatanlarının suyuna çekme hassası ve diğer kardeşlerine benzerlik vardır. Görmüyor musun? Bir Basralıyı görünce onun Basralı mı? Yoksa Kufeli mi? olduğunu bilmezsin. Mekkeliyi görünce onun Mekkeli mi, Medineli mi? olduğunu tanımazsın. Cebeleli (Horasan Dağıstan'ı)'yı görürsün onun Cebele'den mi, Horasan'dan mı olduğunu bilmezsin. Cezîreliyi görürsün onun Ceziren mi? yoksa Şamlı mı? olduğunu fark edemezsin. Fakat bu konuda Türkler'de yanılmazsın. Onların nereli olduklarını anlamak için kıyâfet ilmine (izlerden ve şekillerden neticeler çıkarma ilmi), ferasete, başkalarına sormaya ihtiyaç duymazsın. Türkler'in kadınları erkekleri gibidir. Hayvanları kendileri gibi Türk hususiyetini taşır (türkîdir) .

Allah Teâlâ, bu memleketleri böyle yaratmış, oralara bu hususiyeti vermiş, dünyaya âit özellikleri ve yetiştirme kabiliyetlerini oralara son derece fazla vermiştir( ?). Dünyanın ömrünün müddeti ise illetlerine, sebeplerinin miktarına, Allah'ın oralara bağışladığı ve başka memleketlerden ayrı olarak verdiği hususiyetlere göre devam eder(?). İnsanlar, Âhiret gününde ise Allah'ın **"Biz onları yeni baştan tam bir şekilde meydana getiririz. "** (Kur'ân-ı Kerim:54/49) dediği gibi olurlar.

Horasan'a yerleşen şehirli ve bedevi Arapların çocuklarını yerlilerle aynı şekilde görürsün. Babası Fergana'ya dışarıdan gelip yerleşen kimse ile Fergana'nın yerli ahâlisi arasını ayırt edemezsin. Kınalı bıyıklı, kırmızı derili, büyük kafalı olmaları, Fergana elbisesi giymeleri itibariyle aralarında fark göremezsin. Bütün saydığımız memleketlerde, aynı şekilde, yerli ahâli ile dışarıdan gelip yerleşenler birbirinden fark edilmez.

**VATAN SEVGİSİ, BÜTÜN İNSANLARI VE BÜTÜN MEMLEKETLERİ KAPSAYAN BİR HUSUSİYET OLMAKLA BERABER ARALARINDA BENZERLİK, UYGUNLUK, VÜCUT BENZERLİĞİ VE VÜCUTLARINDAKİ TERKİBİN AYNI OLMASI DOLAYISIYLA TÜRKLER'DE DİĞER MİLLETLERDEN DAHA FAZLA VE DAHA KÖKLÜDÜR.** Görmüyor musun, el Abdî ,

**"Allah memleketleri vatan sevgisiyle mamur etti."** der. İbn el Zubeyr, **"insanlar kendilerine düşen hisseler içinde hiç birisinden vatanlarından memnun oldukları kadar memnun olmazlar."** der'. Ömer b. El Hattâb radiyallâhü anh ise **"insanların arzularının çeşitliliği olmasa Allah çeşitli memleketleri mamur kılmazdı."** der

Cum'at el İyâdiyya, aynı konuda **"Allah, kullarına boş ve çöl ülkeleri tavsiye etmese idi, onlar hiç bir vadiye sığmazlar, hiçbir azık ta onlara yetmezdi."** demiştir.

Kuteybe b. Müslim Türkler'den bahsederken şöyle dedi: **"Vallahi, onlar vatanlarına yabanda bağlı develerden daha fazla iştiyak duyarlar".** Zira, deve Umman'da iken Basra'daki vatanını ve yerini özler. Her şeye basarak, her vadiyi çiğneyerek, ancak ömründe bir defa geçtiği yollardan tekrar memleketine gelir. Umman ile Basra'nın aracındaki mesafeye rağmen kendisine mahsus hasse ile kokluya kokluya, şevki tabiisi ile yatağına gelir. İşte, bundan dolayı, Kuteybe bu hususta deveyi mesel olarak getirmiştir.

Vatan üzerinde titreme, ona iştiyak ve arzu Kur'ân'da geçer. İnsanlar arasında dolaşan mushaflarda yazlıdır. **YALNIZ, SAYDIĞIMIZ SEBEPLERDEN DOLAYI TÜRK'ÜN VATANINA KARŞI DUYDUĞU İŞTİYAK DİĞER İNSANLARA GÖRE DAHA FAZLA VE ŞİDDETLİDİR.**

**KUVVETLİ BİR AZME SAHİP OLMALARINDAN VE ALIŞAMADIKLARI ÂDETLERDEN DAHA FAZLA TÜRKLER'I VATANLARINA DÖNMEYE SEVKEDEN BAŞKA BİR SEBEP DE ŞUDUR (?): ŞÖYLE Kİ, İKÂMET ETMEK, BİR YERDE EĞLENMEK, UZUN MÜDDET KALMAK, BEKLEMEK, AZ HAREKET ETMEK, AZ İŞLE MEŞGUL OLMAK TÜRKLER'E ÇOK AĞIR GELİR. ZİRA, ONLARIN BÜNYELERİ HAREKET ÜZERİNE KURULMUŞTUR. DURMAKTAN NASİPLERİ YOKTUR. RUHÎ KUVVETLERİ BEDENÎ KUVVETLERİNDEN DAHA FAZLADIR. ONLAR ATEŞLİ, HARARETLİ ANLAYIŞLI KİMSELERDİR. HATIRALARI ÇOK, BAKIŞLARI KESKİNDİR. KIT GEÇİMİ ACİZLİK, UZUN ZAMAN BİR YERDE KALMAYI AHMAKLIK, RAHATLIĞI AYAK BAĞI, KANAATKÂRLIĞI AZİMSİZLİK, MUHAREBEYİ TERK ETMENİN ZİLLET GETİRECEĞİNİ KABUL EDERLER .**

Araplar bu konuda bazı şeyler söylemişlerdir. 'Abdullah b. Vehb el Râsibî **"Ahesteliği sevmek bıkkınlık getirir."** der. Araplar, **"Yazın beyni kaynayanın kışın tenceresi kaynar."** derler. Aksam b. Sayfi ise, **"Ben bütün işlerimin başkaları tarafından görülmesini istemem"** demiş, bunun üzerine **"Niçin?"** diye sorulunca, **"Zira, acizliğin bende âdet haline gelmesinden korkarım."** demiştir .

İşte, Türkler'in vatanlarına dönmek istemelerinin ve ona iştiyaklarının sebepleri bunlardır. Onları kaçmaya zorluyan, memleketlerine dönmeye sevkeden, bir yerde devamlı kalmaktan meneden başka bir şey başlarındaki kumandanın değerlerini bilmemesi, ehemmiyetlerini anlayamaması, onlara faydalı olmayı ve onlardan istifâde etmeyi bilmemesidir. Kumandanları, onları askerlerin numunesi yapmadıkları için kıyıda ve köşede, ekseriyetin arasında, diğer askerlerin içinde kalkmakla yetinmediler. Bunu kendilerine yediremediler. Üzerlerine düşen hakkı hatırladılar. Kendilerinin haksızlığa lâyık olmadığını, sönüklüğün kendilerine yaraşmadığını, değerlerini bilmeyenlerin yanında kalmanın haklarını vermeyenlerin yanında kalmaktan daha fena olduğunu anladılar. Fakat hakîm, insanların kadrini bilen, fena âdetlere meyil göstermeyen, arzusuna uymayan, bir ülkeyi başka bir ülkeye karşı kayırmayan, idare neyi gerektirirse ona göre hareket eden, ihtiyat neyi icap ederse onu yapan bir hükümdara rastlayınca haddini bilen, hakikati benimseyen, alışkanlığı bir tarafa atarak hakikati tutan, vatanından ayrılmasına karşılık ruhunu vuslata kavuşturan, başıboş hür yaşamayı yerleşik olarak yaşamayı tercih eden, hakikati dosttan üstün tutan insanlar gibi yerlerinde kaldılar.

**BÜTÜN BUNLARDAN SONRA ŞUNU DA BİL Kİ, HERHANGİ BİR MİLLETİN, NESLİN, SOYUN VE ATANIN ÇOCUKLARININ YA SANATTA MAHARET KAZANDIKLARINI, YA GÜZEL SÖZ SÖYLEMEKTE, YA EDEBİYAT VE HİKMETTE, VEYA DEVLET KURMAKTA VEYAHUT DA HARP SANATINDA DİĞER MİLLETLERE ÜSTÜN OLDUKLARINI GÖRÜRSÜN.** Allah Teâlâ'nın bazı sebepler dolayısıyla onları bu mesleklere kabiliyetli yarattığı, hu işlere uygun sebepleri onlara verdiği için onların bu konularda çok ileri gittiklerini görürsün. Zira, arzuları dağınık, fikirleri karışık, kafaları çeşitli şeylerle meşgul olan, mesleği hususunda techîz edilmeyen ve ona hazırlanmayan kimse bu konulardan hiç birisinde **Çinliler'in sanatta,**

**Yunanlılar'ın felsefe ve hikmette, Araplar'ın ileride bahsedeceğimiz hususlarda, Sâsaniler'in siyâsette, Türkler'in harpte gösterdikleri maharet gibi tam ve mükemmel maharet gösterememişlerdir.**

Görmüyor musun ki? eşya ve hâdiselerin illetleri ve sebepleri ile uğraşan Yunanlılar tüccar, elleri ile çalışan sanatkâr, ziraatçi, çiftçi, mimar, ağaç yetiştiren, mal toplayıp yığan, aç gözlü, ağır işler yapan kimseler değillerdi. Başlarındaki hükümdarları, onlara yetecek kadar ihtiyaçlarını temin ederlerdi. Bunun için meşgul oldukları konu ile rahatça, bütün varlıklarını vererek, rahat bir kafa ile çalıştılar. Sonunda çeşitli âletler ve eşyalar, insanı dinlendiren, yorgunluktan sonra rahatlık veren, kederlinin yaralarım saran, neşelendiren musikî âletlerini icad ettiler. Arşimed terazisi, kantar, usturlab, saat âletleri (vakitleri tâyin için. çeşitli âletler), gönye, dikiş ve kanun yüksüğü, perger, nefesli ve yaylı musikî âletleri, tıp, hesap, geometri, musikî makamları, mancınık, urrade, rutayla , dabbâba , naft âletleri gibi harp vasıtaları ve bahsi uzun sürecek birçok faydalı şeyler yaptılar. Onlar sadece felsefe ve hikmetle meşgul olurlardı. Âletlere şekil veren ve yapan, örneğini meydana getiren, onlarla iş yapan işçi değillerdi. Bu âletlerin nasıl yapılacağını tarif ederler. Fakat kendi ellerini dahi dokundurmazlardı. İlme rağbet gösterip işe rağbet göstermezlerdi.

Çinliler ise dökümcü, eşyaya şekil veren, kalıba sokan, eriten, harikulade boyacılık yapan, maddeleri yontan, ressam, dokumacı, iyi yazı yazan, maddesi ve işçiliği çeşitli, değeri ayrı olsa dahi üzerlerine aldıkları ve meşgul oldukları her şeyi ince bir zevkle yapan insanlardır. Yunanlılar hâdiselerin ve eşyanın nedenlerini bilirler. Fakat bunun gerektirdiği işlerle uğraşmazlar. Çinliler ise eşyanın amelî cephesi ile uğraşırlar, illetlerini bilmezler. Zira bunlar sanatkâr, diğerleri ise hâkimdirler.

Bunun gibi, Araplar da tüccar, sanatkâr, tabib, matematikçi, amele olmalarını gerektiren işlerden olan çiftçi, cizyenin vereceği zilletten korktukları için ziraatçı, mal ve kazanç peşinde koşan, ellerinde olanı saklayıp başkalarının elinde olanı elde etmeye çalışan kimseler değillerdi. Onlar terazinin dili ve kilenin ağzı ile hayatlarını kazanmaya mecbur olmadılar, dânak ve kırât nedir tanımadılar. İlimle meşgul olmaktan alıkoyacak derecede fakir düşmediler. Kabiliyetsizliğe sebep olacak derecede zenginliğe, rahâvet getirecek (veya toyluğa sebep olacak) servete sahip olmadılar. **Benliklerini öldürecek ve kendilerinde aşağılık hissi uyandıracak bir zillete katlanmadılar.** Onlar çöllerde oturup kırlarda büyüyorlardı. Bu sebeple kırağı, nem, buhar, havanın loşluğu, teaffün, fazla tokluk nedir tanımadılar. Bunun için zekâları keskin, ruhları mükemmeldi. Gayretlerini ve kuvvetlerini şiir söylemeye, belâğatlı konuşmaya, kelime türetmeye, söz söylemeye, kıyafet ilminden başka feraset ilmine, nesepleri ezberlemeye, yıldızlarla yol bulmaya, ufuklara bakarak neticeler çıkarmaya, yıldızların hareketlerini takibe (anvâ ilmine), attan, silâhtan ve harpten anlamaya, her işitilenî ezberlemeye, hissedilen her şeyden ibret almaya, menâkib ve mesâîibi sağlamca öğrenmeye verince bu sahalarda en yüksek dereceye ulaştılar ve bütün maksatlarını elde ettiler. Bu meziyetlerden bir kısmı sebebiyle kendileri en büyük, emekleri en değerli, bütün milletler içinde en çok iftihar eden, meşhur günlerini en çok hatırlıyan ve ezberleyen millet oldular.

Türkler de, aynı şekilde, çadırlarda ve çöllerde otururlar, hayvan beslerler. **Huzayl kabilesi Arap-lar'ın Kürtleri olduğu gibi onlar da, başka milletlerin bedevîleridir.** Onlar sanat, ticâret, tıp, ziraat, geometri, meyvecilik ve ağaç yetiştirmek, binalar yapmak, kanallar açmak ve mal toplamakla meşgul olmadılar. Sadece, gaza yapmak, avcılık etmek, ata binmek, kahramanlarla çarpışmak, ganimet elde etmek, çeşitli memleketleri tanımakla meşgul olduklarından ve yaratılışları bu işler için müsâit olduğundan bunları iyice sağlamlaştırdılar, bu konularda en yüksek dereceye ulaştılar. Sanatları, ticâretleri, zevkleri, öğündükleri, aralarında gündüzleri ve geceleri konuştukları harp mevzuu oldu. Böylece, harp sanatında, Yunanlılar'ın felsefe ve ilimde, Çinliler'in sanatta, bedevilerin saydığımız hususlarda, Sasânîler'in devlet ve siyâsette elde ettikleri dereceyi elde ettiler.

Türkler'in bu konuda iyice ileri gittiklerini, bu mevzuların bütün teferruatını öğrendiklerini, bu hususlarda en üstün dereceye çıktıklarını gösteren hususlardan biri şudur:

Bir adam bir kılıcı kuşanıncaya ve kullanıncaya kadar bu kılıç birçok ellerden ve çeşitli sanatkârlardan geçer. Onlardan hiç biri diğerinin işini yapamaz, beceremez. Bu hususta bir iddiada bulunamaz ve onu yapmaya kalkışamaz. Zira kılıcın demirini eritip akıtan, tasfiye eden, düzgün hale getiren onu uzatıp dövenden başkadır. Onun demirini uzatıp döven kılıç şekline sokan, doğru ve düzgün hale getirenden başkadır. Doğru ve düzgün hale getiren su veren ve bileyenden başkadır. Bileyen, kabzasının kabını ve hu kabı demirine takandan başkadır. Kabza kısmını çivileyen, kabzanın kına değdiği yerdeki

çıkıntıları ve kının ucundaki demirden kısmı yapan kının ağaçlarım yontandan başkadır. Kının ağaçlarını yontan derisini debbağlayandan başkadır. Derisini debbağlayan tezyinatını yapandan başkadır. Teyzînatını yapan ve ucundaki demiri yerleştiren hamailini (kılıç bağı) dikenden başkadır.

Eğerin, okun, okdanlığını, mızrağın, yaralayıcı ve kalkan olarak kullanılan bütün silâhların durumu da aynı şekildedir. **Türk bunların hepsini başından sonuna kadar bizzat kendisi yapar. Hiç bir kimseden yardım istemez. Hiçbir dostun fikrine müracaat etmez. Hiçbir sanatkârın yanma gidip gelmez. Onun oyalamaları, yalan vaadleriyle ve ücretini ödemekle kafasını meşgul etmez.** Âvs b. Hacer avcının tavsifini yaptığı, onun kendi şahsında gerekli bütün hususları topladığını anlattığı sırada şöyle der:

**"Evinden uzakta geceler, avla geçinir. Oklarını tutkalla cilalar, yontar, üzerine koyun barsağı geçirir."**

Bununla beraber, yeryüzünde her Yunanlı filozof ve âlim, her Çinli sanatkâr, her bedevi şâir ve kâ'if (kıyafet ilmi ile uğraşan) olmadığı gibi, her Türk de tavsif ettiğimiz şekilde değildir. Fakat, bahsettiğimiz hususlar bu milletlerde daha yaygın, daha mükemmel, daha üstün ve daha açıktır.

Diğer milletlerden ayrı olarak Türkler'de kahramanlığın, biniciliğin gelişmesinin sebeplerinden ve niçin harple ilgili hususları kendilerinde topladıklarından bahsettik. Bunlar öyle hususlardır ki, çok nâdir fikirleri, çok kıymetli meziyetleri gerektirir. Bunlardan bir kısmı sahibinin cömert, kuvvetli azim sahibi ve mükemmeli elde etmeye çalışan bir kimse olmasını gerektirir. Bir kısmı ise doğru hareketi yüksek fikri, parlak anlayışı, derin görüşü gerektirir. Görmüyor musun ki, harp ile uğraşan kimsenin anlayışlı, bilgili, ihtiyatlı, azimli, sabırlı, sırrını saklayan, kültürlü, gafil olmayan, çok tecrübeli bir kimse olması, attan ve silâhtan anlaması, insanları ve memleketleri denemiş olması, mekânı, zamanı, hileleri, bütün işlerin menfaatininneye bağlı olduğunu bilmesi icap eder. [….].

**[h) Türkler'in Kahtânîler'e ve 'Adnânîler'e karşı verdikleri cevaplar.]**

Râvî şunu da ilâve etti: "Sonra, Türkler münakaşaya cevap vererek ve mukayese ederek Araplar'a sözle hücum ettiler. Şöyle dediler:

"Siz [...] dediniz. Eğer yakınlık bir kimseye hizmetle elde edilirse biz itaat, sevgi ve sadakat bakımından sizden daha eskiyiz. Eğer bu yakınlık akrabalıkla elde edilirse halifeye akrabalığımız sizden daha yalandır".

Türkler şunu da ilâve ettiler:

"Ayrıca, Araplar iki kısma ayrılır. **'Adnânîler, Kahtânîler.** Kahtânîler'e gelince bizim halifelere akrabalığımız onlarınkinden daha yakındır. Biz, halifelerle onlardan daha sıkı kan bağına sahibiz. Zira halife, Kahtân b. Âbar'in değil, İsmâîl b. İbrahim'in çocuklarındandır. İbrahim'in Kıptî olan cariyesi Hâcer'dan İsmâil adındaki oğlu, Süryânî olan karısı Sâra'dan İshak adındaki oğlu dünyaya gelmiştir. Geri kalan altı oğlunun anası ise asıl Araplardan Kantura bint Maftün 'dur. Kahtânîler'den olan kimsenin **"Anamızın soyu sizin ananızın soyundan daha şereflidir."** demesinin sebebi Kantürâ'nın asil Araplardan olmasıdır. İbrahim'in bu altı oğlundan dördü Horasan'da yerleşip **"Horasan Türkleri"**ni meydana getirdiler. Bizim, Kahtânîler'den olan kimseye verilecek cevabımız budur.

Adnânîler'den olan kimseye verilecek cevabımız ise, **"Babamız İbrahim, amcamız İsmail'dir. İsmail'e olan yakınlığımız sizinki gibidir."** şeklindedir.

**[i) Heysem b.Adiyy'in sözleri.]**

Heysem b. 'Adiyy şöyle der: Mübârek el Türki'ye Hammâd el Türkî ile birlikte otururken, "Siz Mazhic kabilesinden misiniz?" diye soruldu. Mübârek el Türkî ise "Mazhic kim imiş? Biz ancak İbrahim Halilullah ile halifeyi tanırız (onlardanız)." dedi.

Heysem şunu da ilâve etti: **"Türkler'in memleketlerine Mazhic kabilesinden biri gidip orada birçok çocuk edindi.** Bunun için Şu'übiyya'nin şâiri uzun bir kasidesinde Araplar'a karşı şöyle der.

**"Türkler'in Mazhic'in çocukları olduğunu, sizinle Berberiler arasında akrabalık bulunduğunu, Onların, Basil b. Zabba ve Süfân'ın pek çok günah işlemiş olan çocukları olduklarım iddia ettiniz."**

Başka bir şâir de şöyle der:

**"Türkler ne vakit Mazhic'in çocukları oldular? Ey insanlar duymuş olun! dünyada hayret etmek isteyen insan için ne tuhaf şeyler var."**

Banü Kantüra Seddi ve onların süvarilerinin Irak hurmalıklarını ne yapacakları hakkında bize gelen

haberleri duymuşsunuzdur. Bu hadisler, bütün insanları onlardan korkutmak ve ürkütmek için söylenmiştir. Şimdi ise onlar, İslâm'ın yardımcıları, kalabalık ordusu, halifelerin hamileri, sığınakları, sağlam kalkanları ve dış gömleğin altındaki iç gömlekleri olmuşlardır (yâni halifelere bu kadar yakındırlar).

Hadiste, **"TÜRKLER SİZE DOKUNMADIKÇA ONLARLA SULH İÇİNDE YAŞAYIN."** denir. Bu hadis, bütün Araplar'a Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem'in vasiyyetidir. Doğru olan hareket bizim Türkler'le mütareke ve sulh içinde geçinmemizdir. İskender Zu'lKarnayn'in taarruz etmeye cesaret edemediği, **"onları bırakın=Terk edin"** demesi neticesi **TÜRK ADINI ALAN MİLLETİ NE ZANNEDİYORSUN ?**[15] Halbuki İskender bu sözü her tarafı harple ve kılıçla fethettikten sonra söylemiştir.

Ömar b. El Hattâb ise Türkler'e işaret ederek **"Bu zararı çok, elde edilecek ganimeti az bir düşmandır."** (Uğraşanların zarar göreceğine işarettir.) demiştir. Ömer, bu şekilde en iyi bir kinaye ile onlara taarruzdan menetmiştir. Araplar, çetin düşmanlık hususunda darbı mesel irâd ederlerse **"Onlar mutlaka Türkler ve Deylemler'**[16]**dir."** derler.

**'Amallas b. "Akil b. Ullafa şöyle der:**

**"Başımın tepesi ağardıktan sonra ondan Türk'ün düşmanlığını Ebû Hisl'in kinini gördüm."**

**Ebû Hisl** kelerin künyesidir. Araplar, **"O kelerden daha zâlimdir"** derler." Zira keler yavrularını yer. **Arap ordularının kalplerini Türkler gibi titreten olmamıştır.** Halef al Ahmer Türkler hakkında şöyle der:

**"Çocuklarımı onlara rehin bıraktığımda, onları kınalı bıyıklılara (Türkler'e) bıraktım zannederim."**

Heysem dedi İd, Avs v. Hacer şu beyti ile onları (Tükler'i) murad etmiştir:

**"Onların kınalı bıyıklı, ellerinde büyük sopalar taşıyan kimseler olduklarını görünce devemi sularından çevirdim."**

<u>**[ k) Cuneyd b. Abd el Rahmân ile Hâkân arasında geçen bir konuşma.]**</u>

Halifenin mevlâsı İbrahim b. El Sindî' şöyle dedi:

—İbrahim, devlete (Abbasî devleti) hizmet eden kimseleri iyi tanıyan, devletin dostlarını koruyan, onların meşhur günlerini ezberleyen, insanları onlara itaat etmeye çağıran, onların menkıbelerini öğreten bir kimsedir. Sözleri ve sözlerinin manâları ulu idi. Onun dilinin bu devlete, on bin kılıç ve mızraktan daha faydalı olduğunu söylesem mübalâğa etmiş olmam. O, Abdulmalik b. Salih'ten Abdulmalik babasından naklederek bize şunları söyledi:

Bir defasında Horasan valisi Cüneyd b. 'Abdurrahmân ' Türk hükümdarı Hâkân ile karşılaştılar. Hakan'ın durumu ve kuvveti Cüneyd'i korkutup dehşete düşürdü, birlikleri ve ordusu onun gözüne çok göründü, üzerinde çok fena bir tesir bıraktı. Hâkân bu vaziyeti ve Cüneyd'in içinde bulunduğu ruh halini anlayınca ona şu şekilde bir haber gönderdi:

"Korkma! Ben sana bir fenalık yapmak istesem, bu şekilde bir şey yapmadan yerimde durmazdım. Kuvvetlerinin eksik tarafını önceden gördüm. Eğer sana galip gelmek veya bir kötülük yapmak isteseydim düşünmeye fırsat bırakmadan kuvvetlerini tozla duman ederdim. Bu hileyi öğrenip de başka Türklere tatbik etmeyeceğini bilsem kuvvetlerin ve tabyandaki eksik ve hatalı tarafı sana gösterirdim. Senin akıllı ve sülâlen arasında şerefli, faziletli ve dinini iyi bilen bir kimse olduğunu duydum. Dininizi tanıyabilmek için sana dinî hükümlerinize dâir bazı şeyler sormak istedim. Sen bana maiyetinle gel, ben de sana yalnız başıma çıkayım. Şahsım için bu hususta gerekli bazı şeyleri sana soracağım. Sakın benden kuşkulanıp endişeye düşme. Benim gibi bir adama gadretmek yakışmaz. Benim gibi bir kimse önce hile ve hudasından emin edipte sonra verdiği sözü bozan bir insan değildir. **BİZ İŞLERİMİZDE HİLE YAPMAYAN BİR MİLLETİZ. HİLEYİ SADECE HARPTE MUBAH SAYARIZ**. Eğer harp hilesiz olacak olsa hileyi harpte dahi mubah görmezdik.

---

[15] Bu, Arapların Türkler'in isimlendirilmeleri hakkındaki kanâatleridir. Türkler'e göre bu ismi onlara Allah vermiştir. Nitekim, Kaşgarlı Mahmud bu hususta şu hadisi nakleder: **"Benim bir ordum var. Ona Türk adını verdim. Onları doğuya yerleştirdim. Bir millete kızarsam onları bu milletin başına musallat ederim."** (Divân luğat el Turk, Kilisli Rifat nşr.; Matbaat el'amira 1333-1335, I, 293)

[16] Eski arap kaynaklarında umumiyetle Türkler ile zikredilir. Hattâ Îbn-i Manzûr, Türklerle Deylemlerin aynı ırk olduklarını söyler.

Bunun üzerine Cüneyd yalnız başına ordudan ayrıldı. Hakanla her ikisi saflardan ayrıldılar.

Cüneyd istediğini sor. Beğendiğim bir cevap bulursam veririm. Aksi takdirde bu hususu benden daha iyi anlayana havale, ederim.

Hâkân:

**Zina eden bir kimse hakkındaki hükmünüz nedir?**

Cüneyd :

Bize göre zina edenler iki kısımdır. Birincisi, kendisine başkalarının namusuna göz dikmeye ihtiyaç bırakmaması, komşuların namusundan menetmesi için bir kadın verdiğimiz kimse, ikincisi ise kendisine böyle bir imkân vermediğimiz kimse (yâni evli olan ve evli olmayan).

Evli olmayana yüz sopa atarız. Ayrıca, bu cezayı tatbik ederken onun kötü şöhretini artırmak, herkesin kendi namusunu ondan sakınmasını temin etmek için her tarafa onu tanıtmak, teşhir etmek, tekrar aynı hareketi yapmasına mani olmak, onun yaptığını yapmak isteyenlerin önüne geçmek maksadı ile büyük bir kalabalığı hazır bulundururuz. Böyle bir hareketi yapmaya muhtaç bırakmadığımızı (evliyi) öldürünceye kadar taşlarız.

Hâkân:

**İyi ve güzel. Büyük bir tedbir. Namuslu bir insana zina isnat eden kimse hakkındaki hükmünüz nedir?**

Cüneyd:

Biz, böyle bir kimseye seksen sopa atarız. Şahadetini kabul ve hiç bir sözünü tasdik etmeyiz.

Hâkân:

**İyi ve güzel. Büyük bîr tedbir. Hırsız hakkındaki hükmünüz nedir?**

Cüneyd:

Bize göre hırsız iki kısıcıdır. Birincisi, duvarları delerek veya evlerin üzerinden aşağıya sarkarak başkalarının muhafazalı yere koydukları malı almak için yol bulan kimse ki, onun, malı çalarken, duvarı delerken kullandığı ve duvara tutunduğu elini keseriz.

Diğeri ise yolları tehdit edip yol kesen, başkalarının malını soyan, silâh çeken ve mal sahibi malını müdâfaa edecek olursa onu öldüren kimsedir. Böyle bir kimseyi öldürür, insanların gidip geldiği yolların üzerinde çarmıha gereriz."

Hâkân:

**İyi ve güzel. Büyük bir tedbir. Gasbeden ve başkalarının malım yağmalayan kimse hakkındaki hükmünüz nedir?**

Cüneyd:

Gasp edilmesi, başkalarının malının yağmalanması, bazı hafif suçların işlenmesi ve yenip içilen şeylerin çalınması gibi şüpheli olan, hata gibi ihtimallerin bulunması muhtemel olan bütün şüpheli suçlarda ve hırsızlıktan başka bir hareket ihtimali bulunan konularda el kesmeyiz.

Hâkân:

**İyi ve güzel. Büyük bir tedbir, insan öldüren ve burun, kulak gibi şeyler kesen kimse hakkındaki hükmünüz nedir?**

Cüneyd:

Bu hususlardaki hükmümüz "Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş, yaralamalara ise kısas (aynı cezayı tatbik)'tır. Bir adamı on kişi öldürürse kısas olarak bunların hepsini öldürürüz. Güçlü kuvvetli bir adamı cılız bir adama karşılık öldürürüz. El ve ayak hakkındaki hükümler de aynıdır.

Hâkân:

**İyi ve güzel. Büyük bir tedbir. Yalancı, kovucu, saygısız (sık sık gaz kaçıran) kimse hakkında ne dersiniz?**

Cüneyd:

Biz, böyle kimselere sürgün, ahâliden uzaklaştırma, hor bakma gibi cezalar veririz. Şahadetlerini kabul etmez, yerdikleri hiç bir hükmü muteber saymayız.

Hâkân:

**Sadece bu mu?**

Cüneyd:

Dinimize göre verilecek cevabımız budur.

Hâkân:

**Bana göre kovucu insanların arasını tutuşturan kimsedir. Böyle bir insanı, hiç bir kimseyi göremeyeceği bir yere hapsederim. Alenen yellenenin kıçını dağlar, bu hareketi yapan azasını cezalandırırım. Yalancıya gelince, sizin, hırsızın elini kestiğiniz gibi ben de onun yalan söyleyen azasını keserim, insanları güldürüp onları hafif meşrepliğe alıştıran kimseyi ise idarem altındaki yerlerden sürgün ederim. Onu memleketimden çıkarmak suretiyle tabaamın fikirlerini ve zihniyetim düzeltirim.**

Sâlih şöyle dedi:

Cüneyd b. Abdurrahmân, Hakan'ın bu sözleri üzerine "Siz hükümlerinizi aklın caiz görüp görmemesine, fikir ölçünüz bakımından güzel olup olmamasına göre ayarlıyorsunuz. Biz ise peygamberlere tâbi olan, insanları aklımıza göre idareye kendimizi selâhiyetli bulmayan bir milletiz (ümmetiz). Çünkü, Allah bize faydalı olan şeylerin iç yüzünü, hadiselerin sırrını ve mâhiyetlerini, semerelerini ve sonuçlarını bilir. İnsanlar ise bunu bilmezler. Her şeyin dış yüzüne göre hüküm verirler. Zira, nice tedbirsiz kimseler kurtuluşa erdiği halde, nice ihtiyatlı ve tedbirli kimseler felâkete uğrarlar ." dedi.

Bunun üzerine Hâkân ona,

**"Sen bundan daha değerli söz söylemedin. Bu sözünle kalbime derin bir kaygu attın."** dedi.

İbrahim 'Abdulmalik'ten, 'Abdulmalik Salih'ten, Sâlih Cüneyd'den nakleder. Cüneyd şöyle demiştir:

**"Bu Türk'ten daha vefalı, daha insaflı, daha anlayışlı, daha zeki birini görmedim. Onunla gündüzleyin üç saat karşılıklı olarak konuştuk. Dilinden başka hiç bir yeri kımıldamadı. Ben de dilimden başka hiçbir yerimi kımıldatmadım."**

İşte, Türk hükümdarlarını bu şekilde tavsif ederler.

**[1) Câhiz'in bir nakli.]**

Söylediklerine göre, Sâsân ile Hâkân bir vadinin dönemecinde saflarından ayrılıp karşı karşıya durarak konuştular. Aralarındaki konuşma uzun sürdü. Yerlerinden ayrılıp geri döndüklerinde, oradakiler, **"Hâkân Kisrâ'dan daha vakur ve daha edepli idi. Kisrâ'nın atı ise Hakan'ın atından daha vakur ve daha edepli idi. Bu konuşma esnasında, Hakan'ın sadece dili kımıldadı. Atı ise bazan bir ayağını bazan diğer ayağını kaldırıyordu. Kisrâ'nın atı olduğu yere kalıpla dökülmüş gibi duruyordu. Kendisi ise bazan başını kımıldatıyor ve eliyle işaret ediyordu."** dediler.

Derler ki, tuhaf şeylerden biri de şudur; Harplerde Haris k. Ka'b Hazm'a karşı, Hazm Kinda'ye karşı, Kinda Hâris b. Ka'b'a karşı duramaz.". Yine söylerler ki, **"BUNUN GİBİ HARPTEKİ TUHAF ŞEYLERDEN BİRİ DE ŞUDUR: ARAPLAR TÜRKLER'E, TÜRKLER RUMLAR'A, RUMLAR ARAPLAR'A KARŞI DURAMAZ,"**

**[m) Cahm b. Safvân'ın sözleri. ]**

Cahm b. Şafvân el Tirmizî şöyle der:

"Biz, Farslar'la Türkler arasında cereyan eden harpleri biliyoruz. Nihayet, sıhriyet yolu ile Hakan'ı kendi tarafına çekmek ve zararına mâni olmak için Kisrâ Pervîz, Hâkân'ın kızı Hâtün ile evlendi. Yine biz, Farslar'la Rumlar arasında geçen harpleri, nasıl zaferi bazen bir tarafın bazen diğer tarafın elde ettiğini' hangi sebeple Mada'in ve Süsâ'da zeytin ağaçları dikildiğini, ne sebeple Rümiyya'nın kurulduğunu, Kisrâ'nın İstanbul'un karşısına, boğazın üzerine mecüsî mabedleri ve ateşkedeleri yaptırdığını da biliyoruz. Lâkin, ne zamanki Rumlar Horasan Türklerini birbiri peşine yendiler bunun tesir ettiği son eve kadar(?) ve burada cereyan eden türlü hadiseler üzerine, bu soya giren yabancı unsurlar hakkında darbı mesel irâdettiler.

Hakan'ın kızı Hâtûn, Husrev Pervîz'in yanında idi. Bu kız, ondan Şiravayh'i doğurdu. Bu Şîravayh, Pervîz'den sonra hükümdar oldu. Şîravayh ise Maryam bint Kaysar ile evlendi. Maryam, ondan Velîd I'in oğlu Yazîd el Nâkis'ın anasının babası Firüz'u dünyaya getirdi. Bunun için, Yazîd **"Ben dört hükümdarın; Kisrâ, Kaysar, Hâkân ve Mervân'ın torunuyum."** derdi. El Velîd b. Yazîd b. Âtika'yı öldürdüğü muharebelerde şu beyti inşâd ederdi:

**"Ben Kisrâ'mn oğluyum. Babam Hâkân, dedem Kaysar, diğer dedem ise Mervân'dır."**

Şiirinde cesaretinden ve harp ediğinden bahsedince sadece Hâkân ile övünür ve şöyle derdi:

**"Ben önüme (yönelerek) ve arkama doğru ok atıyorsam ve tay üzerinde kaygan dağdan iniyorsam buna şaşmamak gerekir. Şunu bil ki dedem Hakan'dır. Onun düzlükte ve yüksek dağlarda yaptıklarım hatırla."**

Buradaki (doğarım) kelimesi inerim manasınadır. Bu mana Şam halkının kullandığı bir şekil olup onlar bu manayı eskiden oraya gelen Araplardan almışlardır. Yezîd, burada hayvanının tay olduğunu söyledi. Zira tay daha hızlıdır ve daha sık sağa sola sapar, daha serkeştir.

**[n) Fazl b. el'Abbâs b. Razîn'in sözleri.]**

Fazl b. el'Abbâs b. Razîn şöyle der:

"Bir gün üzerimize Türkler'den bazı süvariler geldi. Dışarıda ne kadar adam varsa hepsi kalelerine girip kapılarını kapattılar. Türkler ise gelip bu kalelerden birini kuşattılar. İçlerinden bir süvari kendilerini kaleden gözetleyen bir adam gördü. Bu süvari ona, **"İnip kapıyı açmazsan seni hiçbir kimseyi öldürmediğim bir şekilde öldürürüm,"** dedi.

Abbâs dedi ki; **"Bunun üzerine kaleden bakan adam inip ona kapıyı açtı. Türkler içeriye girip ne varsa alıp götürdüler. Türk, onun en muhkem ve en emniyetli yerde iken inip kapıyı açmasına hayret etti. Sonra Türk, bu askeri tekrar bizim kalenin yanına getirip "Bunu benden satın alın."** dedi.

Biz, "Ona ihtiyacımız yok." dedik.

O, "Ben onu bir dirheme dahi satacağım", dedi. Bunun üzerine ona bir dirhem attık. O da bu esiri serbest bırakıp arkadaşları ile çekip gitti. Pek geçmeden tekrar dönüp sesini işiteceğimiz bir yerde durdu. Onun bu hareketi bizi ürküttü. Aldığı dirhemi ağzından çıkararak ortasından iki parçaya böldü. "O adam bir dirheme dahi değmez. Onun için bu kadar fidye vermeniz su götürmez bir aldanmadır. Şu yarımı alınız. O, herhalde diğer yarımla dahi pahalıdır." dedi.

El Fazl şunu da ilâve etti: **"HAKİKATEN BU TÜRKÜ İNSANLARIN EN ZARİFİ OLARAK BULDUM".** Sözüne devamla dedi ki, **"Kalenin kapısını açan şahıs korkaklığı ile meşhur biri idi. Türkler'in harplerde şehirlere girmek ve nehirleri geçmek hususundaki hilelerini duyduğundan, bu Türkün mutlaka bir şeyler bildiği için kapıyı açtırmak hususunda tehditlerde bulunduğunu zannetmişti.** [...]

**[ö) Sumâme b. Asras'in başka bir nakli.]**

[.....] Sumâme şöyle dedi:

**"Küçük karıncalar, insanlar içinde sadece Türkler'e benzetilir. Zira her küçük karınca kendi başına müstakil olarak yiyeceğini saklamayı, ince kokuları hissetmeyi, sakladığı yiyecekler bitmesin diye kabuklarını çıkarmayı ve biten kısımlarının alınmasını bilir . Bu karıncalar, insanların yaptıkları gibi erzak koydukları kapların ağızlarını tıkamayı, etraflarını kılıflamayı, yiyeceklerini muhafaza etmeyi, onlarıkazıklara asmayı, soğuk tutacak kaplara koymayı bilirler. [ ] küçük karıncanın arkadaşı ile olan durumu gibidir.(?)**

Ebû Musa el Eş'ari şöyle demiştir:

**"Küçük karıncalara varıncaya kadar her cins hayvan bir reise ve idareciye muhtaçtır.".** Ebû Amr el Zarîr şunları rivayet eder:

**"Küçük karıncaların delili (kılavuzu), önce Allah Teâlâ tarafından kendisine verilen bir hassasiyet ve ince hislilik sayesinde kokusunu aldığı bir şeye doğru yuvasından çıkarak onu götürmeye ve nakletmeye çalışan, bütün gayretini sarf ettikten sonra âciz kalınca gelip diğerlerine haber veren ve yuvadan tekrar o şeye doğru geri döndüğü zaman diğer karıncaların arkasından uzun ve siyah bir iplik gibi çıktıkları karıncadır. Yeryüzünde her küçük karınca diğeriyle karşılaşınca mutlaka durup onunla bir şeyler konuştuktan sonra ayrılır.**

Aynı şekilde Türkler'in her biri kendi işini kendisi yapar. Bununla beraber, her cins eşyada, nebatta, cansızlarda bir derece farkının olması zarurîdir. Hepsi de kıymetli olmasına rağmen maden cevherlerinin değerleri farklı, hepsi de süratli koşmalarına rağmen soy atlar biri birinden üstündür."

**[p) Eserin telifinde takip edilen metod.]**

Bu eserde, bütün sınıfların menakıbı hakkında bize kadar gelenlerden ve bu konuda ilmimizin erdiği kadarından bahsettik. Eğer yazdıklarımız gerçeğe uygunsa, bu Allah Teâlâ'nın muvaffakiyeti ve iyiliği sayesindedir. Niyetimizin iyiliğine, içimizdeki samimiyete, halifeye yakın olmak için elimizden geleni yapmamız meselesine gelince bu hususta elimizden geleni yaptık. Bir şeyi ihmal ederek ve ele geçen fırsatı kaçırarak eksik yapmak ile acizlik ve azmin zayıflığı dolayısıyla eksik yapmak arasında fark vardır.

Bu kitap munâkazât (cedel) veya masâ'il ve cevâbât kitaplarından olsa ve bu sınıflardan her biri diğerine karşı tenkitte ve kendi meziyetlerini saymada ileri gidecek olsa, kardeşinin eksildiğini meydana çıkarmak suretiyle dahi olsa kendisini yükseltmek gayesini gütse idi, eser daha çok yapraklı büyük bir kitap olur, müellifinin âlim ve geniş bilgi sahibi bir kimse olduğuna hükmedenlerin sayısı daha fazla bulunurdu. Fakat biz, insanların arasını bulan azın, onları birbirinden uzaklaştıran çoktan daha değerli olduğu neticesine vardık. Aksi şekilden Allah Teâlâ'ya sığınır, bu konuda onun yardımını ve kılavuzluğunu dileriz. O, her şeyi işiten, herkese yakın bulunan ve dilediğini istediği gibi yapmaya muktedir olan bir kimsedir.

Kitap burada tamam oldu. İyiliği sadece Allah yapar. Kuvvet ve kudret O'nun elindedir. Doğruya muvaffak kılan da O'dur.

**Kaynak:** Ebû 'Osman 'Amr b. Bahr el – CÂHİZ, **Hilafet Ordusunun Menkıbeleri Ve Türklerin Faziletleri** (Manâkib Cund El Hilafa Ve Fazıâ'il El Etrâk), Trc: Ramazan ŞEŞEN, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 33 Seri: III — Sayı: A8 Ankara, 1967, s. 61- 93

İNDİR-PDF-3,5 MB

# "PSİKOLOJİ VE DİN" KİTABINDAN

## Çevirmenin Önsözü

**"Uzağa gitme, dön içine; hakikat senin içinde"**
**St. Augustine**

(I)

**Modern insan köksüzdür ve bütünlüğü yitirmiştir.** Psişe yani bilinç, bilinçdışı ve kollektif bilinçdışı arasına mesafeler girmiş, bazı şeyler ise bilinç düzeyinden toptan silinmiştir. Rüyaların dili tutulmuş tek bir ontolojiye sıkışıp kalınmıştır. **Tanrı öldürülmüş tek boyutlu hale gelen insanlar ortalığı kaplamıştır.** Her derde deva projeler bir bir başarısızlığa uğramış, yeryüzünün kaderi her an cinnet geçirebilecek insanların elleri altındaki düğmelere bağlanmıştır. Bu insanlığın yaşayabileceği en kötü deneyimdir. Işık sönmüş ve gizem kaybolmuştur. **"Gerçek olan her şey akli, akli olan her şey gerçektir"** diyenler kıyasıya yanılmışlardır. Yine de tüm insanlık tarihi göz önüne alındığında, modern deneyimin yaşı çok gençtir. Ve henüz sonuçları tam olarak görülmemiştir. Yaşanılmış olan hiçbir şey varlığını yitirmeyeceğinden, gözden ıraklaşan şeyler tekrar aranılmaya başlamıştır. Küçük yaşamımız uykuyla çevrili olduğundan, rüyalar tekrar önem kazanır hale gelmiştir.

(II)

Basel Üniversitesinde tıp profesörü olan büyükbabasının adını taşıyan Carl Gustav Jung, 26 Temmuz 1875'te İsviçre'nin Lonstance gölü kıyısındaki Kessvvill köyünde doğdu. Babası Protestan rahibiydi. Oldukça pastorel bir hayat geçirmişti. Her İsviçreli çocuk gibi dağlan ırmakları ve gölleri çok severdi. İçe dönük ve yalnız bir çocukluk dönemi geçirdi. İlkokulda pek başarılı olamadı. Lise yıllarında felsefeye merak saldı önceleri yunan filozoflarını okudu, daha sonra Schopenhauer'in yapıtlarından çok etkilendi. Liseden sonra Tıp eğitimi gördü. Okudukları bir yandan da onu psikiyatri ve psikoloji alanına doğru savuruyordu. Seçimini bunların lebine yaptı. İlk görevini Zürih'teki Burghölzli Hastanesinde aldı. Burası Avrupa'nın en ünlü ruh hastalıkları merkeziydi ve başında şizofreni kavramım geliştirmiş olan ünlü hekim Eugen Bleuler bulunuyordu.

1903'te Emma Rauschenbach ile evlendi. 1955'te ölen eşi yaşamı boyuncu Jung'un yardımcısı olmuştur. Birisi erkek beş çocukları olmuştur.

1905'te Zurih Üniversitesinde ders vermeye ve uzman hekim olarak çalışmaya başladı. Hastalarını bazen Zurih gölü üzerinde botla dolaşırken tedavi ederdi. Jung burada yeni teknik geliştirmişti. Etkin imgelem (active imagination). Jung kendi kendini analiz ederken vizyonlarının ve düşlerinin resmini çizmiş ve boyamıştır. Hastalarına da aynı şeyi önerirdi; ya da dilediklerinde şiir yazabilir, modeller çizebilir, heykeller yapabilir, hatta düşlemlerini raks ile dile getirebilirlerdi. JungFreud'uyu yakından izliyordu. **"Rüyaların Yorumu"**nu okuduktan sonra yazışmaya başladılar. 1907'de Viyana'da ilk buluşma gerçekleşti ve tam onüç saat durmama-casına konuştular. Freud ile karşılaştığında altı yıllık bir psikiyatri deneyimine ait özgün yapıtlara sahipti. Freud on-dokuz yaş daha büyüktü Jung'tan, baba-oğul gibiydiler. Psikanalizin prensi artık Jung'tu. Ancak bu parlak başlangıcın ömrü pek uzun olmadı. Altı yıl birlikte pek çok çalışma yaptılar, Amerika'daki üniversitelerde birlikte konferanslar verdiler. Viyanalı Edi ile Zürihli Büdü idiler onlar artık. 1911'de Viyanalı üyelerin muhalefetine rağmen, Freud'un ısrarıyla Uluslararası Psikanaliz Derneğinin ilk başkanı Jung oldu. Freud gruba Yahudi birinin başkanlık etmesi halinde, antisemitîk hareketin psikanalizi engelleyeceğini düşünüyordu. Viyanalı üyelerin hepsi yahudi idi ve Jung'un dahi bir antisemitik olduğuna inanıyorlardı. Jung'un hayatının geri kalan kısımlarında sözkonusu antisemitizm ve Nazizm iddiaları sürüp gitmişti.

En başından beri psikanalize ve orada cinsellik üzerine olan aşırı vurguya eleştirel bakışı 1912'lerde iyice su yüzüne çıkmış, **"Bilinçdışının Psikolojisi"**ni yayınlamasıyla da doruğa çıkmıştı. Freud, kendi buluşu olan psikanalizin sınırlarının haksız yere genişletildiğini düşünüyordu çünkü. Anlaşmazlıklar peşi sıra günyüzüne çıkmaya başlamışlardı. **Jung Freud'un libidoyu dar-anlamlı yorumladığını, libidinal enerjinin sadece sex ile sınırlı olmayıp yaşam enerjisi olduğunu sex'in bunun sadece bir parçası olduğunu iddia ediyordu. Ayrıca Jung, psikanalizin en temel aksiyomu olan "Odip Karmaşasını da reddediyor ve ilk dönemlerde çocuğun anneye bağlılığını, annenin ona besin sağladığından dolayı**

**bir bağımlılık ilişkisi olduğunu söylüyordu.** Libidinal enerji ancak ergenlikten sonra heterosexuel biçime girmekteydi. Bu anlaşmazlıkların uzantıları ikisinin de daha sonraki çalışmalarında baş gösterecekti. 1914'te mektuplaşmalar dahi durdu. Bu tarihten itibaren Jung uzun ter bocalama ve suskunluk dönemine girdi. Bir nevi yaratıcı bir sessizlikti bu. **"Psikolojik Tipler"**i yazdı, burada Freud ve Adler ile farklılıklarını açıklıyordu. Orta-yaşdan başlayarak, hayatının sonuna dek sürecek olan farklı bir serüven başlıyordu artık. Gezilerine başladı. Tunus'a, Sahra Çölüne, Afrika'ya gitti. Sivahili dilini öğrendi. New Mexico'e Arizona'ya gidip bir yıl Pueblo kızılderili kabilesiyle yaşadı. Daha sonra seyahatlerini Hindistan'a ye Seylan'a sürdürdü. Tüm bu gezilerinden sonra en meşhur tezini kavramsallaştırdı: Kollektif (ortak) bilinçaltı. Bütün kültürlerde öyle ya da böyle karşılığı olan sembollerden kurulu bir dünya, "mundus arketipus", alem-i misal.

1933'te başlayan Eranos toplantılarının çatısını bu iki kavram oluşturuyordu. Evrensel kültürü ortaya çıkarmak için bir araya gelen insanlar sahalarının en yetkin isimleriydi: C. Kerenyi, Fritz Meier, Henrich Zimmer, Friedrich Hei-ler, Martien Buber, Louis Massignon, Charles Picard, Walter Otto, Walter Wili, Gilles Quispel, Eric Neumann, Heriri Cor-bin, Mircae Eliade, Kari Lowith, Joseph Campell.

Kimisi Hint geleneği ile ilgileniyor, kimisi Çin, kimisi yahudi geleneği, kimisi Afrika gelenekleri, kimisi Latin Ameri-ka gelenekleri, kimisi Yunan ve Avrupa gelenekleri ile ilgileniyorlardı. Bunlar her yıl bir araya gelen mitologlar, teologlar, psikologlar, filozoflar ve edebiyatçılardı. Toplantılar isviçre'nin dağları arasında bir göl kenarında yapılırdı. Jung 1953'de bu gruptan ayrıldı. Bir süre daha kendi çalışmalarına devam etti ve 1961'de bu hayattan ayrıldı.

(III)

Çalışmalarına tıpla başlayıp daha sonra felsefe, mitoloji, edebiyat, dinler tarihi vs. gibi disiplinlerle sürdüren Jung oldukça zengin ve renkli bir tablo bırakmıştır geriye. Kendinden sonra çalışmaları psikoloji ve psikiyatriden daha çok, felsefe, dinler tarihi ve debiyata olmuştur. Eserleri oldukça geniş bir birikimin sonucu olduğu için anlaşılması güçtür, 1960'larda İngilizceye çevrilmeye başlanmıştır. Varoluş, indirgemeci bir mantıkla, matematiksel formüllerle ele alınmadığından okuyucusunun sabırlı, önyargısız ve derin kültür sahibi olması gerekir. Fikir edinmek için bile olsa Jung'un bir iki yapıtını okumak yetmez. **Arketipler, kollektif bilinçaltı, içedönüklük-dışadönüklük, kelime-cağrışım testleri**, onunla psikoloji alanına girmiştir.

Bilinçdışının ve rüyaların öğeleri olan sembollerle ilgilenirken, bilinçdışı sembollerinin anlamlarıyla, simya sembollerinin aynılığından söz etmiştir. Simya ile yakından ilgilenmiştir. **"Simyanın sırrı, deneyüstü işlevdedir; soylunun soysuzca öğelere; farklılaşan işlevlerin alt-işlevlere; bilincin bilinçdışıyla karıştırılıp kaynaştırılarak, kişiliğin dönüştürülmesidir"** der Jung.

**Sembolleri tanımaya çalışırken başvurduğu kaynaklar dolayımsız yaşantılar olmuştur, (dini tecrübeler, rüyalar) Freud'un tersine rüyaları yorumlarken, onları bir şeylere sarmalanmış, kisve değiştirmiş semboller olarak değil bizatihi kendileri olarak almış, bilinçdışının yine bilinçdışı tarafından açıklanması gerektiğini düşünmüştür. Aldığı örnek ise** Tevrattır. **RÜYALAR KENDİLERİNİN AÇIKLAYICISIDIRLAR.** [17]Bu tavrı benimseyen Jung, böylelikle Freud'dan daha öte gitmiş ve onu aşmıştır. Çün-

---

[17] Rüyalar ve Fonksiyonları üzerine yazdığı mükemmel risalesinde S.J. Benedicus Pererius (De Magia; De Observatione Somnıourum et de Divinatione Astrologica libri tres, 1598) şöyle demektedir.

**"Tanrı ne zamanın yasaları tarafından sınırlanır ne de harekete geçmek için uygun bir zamanı kollar. Nerede isterse ne zaman isterse ve kime isterse rüyaları ilham eder."** (s. 147)

Aşağıdaki pasaj kilesenin rüya konusuna yaklaşımına ilginç bir ışık tutmaktadır:

"Eski yöneticiler ve kişiler hakkındaki Cassian'ın 22. Bölümünü okuduğumuzda rüyaların sebeplerini araştıran oldukça önemli satırlar görürüz." (s. 142)

Pererius rüyaları şöyle sınıflandırmıştır:

**"Rüyaların çoğu doğaldır. Kimisi insan kökenli kimisi ilahi kökenlidir."** (s. 145).

Rüyaların dört sebebi yardır:

**1) Bedenin etkisi**

**2) Sevgi, nefret, ümit, korkunun belirlediği; zihnin etkisi.**

3) **Şeytanın yani putperest tanrının ve Hristiyan iblisin gücü ve mahareti.** (Şeytan, şimdiki sebeplerden yola çıkarak gelecekteki doğal etkileri bilebilmektedir; insandan gizli olan geçmiş ve şimdiki şeyleri bilmektedir ve onlan insana rüyalarında göstermektedir." (s. 129).

**Şeytani rüyaların teşhislerini göz önüne almadan yazar şöyle demektedir: Rüyaların şeytandan geldiği tahmin edilebilir, ilk olarak eğer rüyalar daimi surette geleceği ya da gizli şeyleri işaret ediyorlarsa, bilginin nereden olduğu, ne kendine ne de bir başkasına faydalı değil ancak merak edilen bir şeyin boş bir bilgisi ya da şeytani işler yapmaya yarayan bilgiye faydalı olurlar..."** s. 130

**(4) Tanrı tarafından gönderilen rüyalar.** İlahi olduğuna dair işaretler bulunan bu rüyalar hakkında yazar şöyle demektedir:

"... Rüyalar tarafından bildirilen meselelerin önemi, hele eğer bir de insana kesin bilgiler olarak verildiyse bu sadece Tanrı'nın lütfundan ve cömertliğinden dolayıdır. Böyle şeyler ilahiyat okullarında muhtemel gelecek olaylar diye adlandırılırlar; dahası kalbin sırlan insanların tamamının anlayışından saklıdır; ve son olarak ta, inancımızın bu yüksek gizleri Tanrı'nın öğretmesi hariç bir insan tarafından bilinemez!... Bu [ilahidir] özellikle bir aydınlanmayla ve ruhların hareketi ile bildirilir, Tanrı vasıtasıyla zihin aydınlanır. İrade üzerine hükmedilir, rüyayı görenin inanması ve rüyanın otoritesinin kim olduğunun bilinmesi sağlanır. Böylelikle o açık ve seçik bir biçimde tanır ve bilir ki rüyanın sahibi Tanrıdır. O sadece ona inanmayı arzulamaz, şeksiz şüphesiz inanmak zorundadır da." (s. 131)

Şeytan, yukarıda belirtildiği gibi, gelecekteki olayları kesin olarak tahmin edebilecek rüyalar üretebilmektedir. (Diologorum Libri IV. cp. 48, Mıgne'de c. 77):

"Kutsal insan illüzyon ile iç duyarlılık tarafından fark edilen vizyonun kelimeleri ve görüntüleri yani vahiy arasındaki farkı görebilmektedir. Böylelikle iyi ruhtan ne aldığını bilmekte ve sahtekâra da nasıl karşı koyacağını bilmektedir. Eğer insanın zihni bu bağlamda yeterince dikkatli olmasaydı, kendini hilekâr ruh yoluyla bir sürü boş işe saplayacaktı. Bu hilekâr ruhun, tekil bir yanlışlıkla ruhu tamamen tuzağa düşürmek için bazen pek çok doğru şeyi önceden söyleme alışkanlığı vardır." (s. 132)

Rüyalar **"inançlarımızın yüksek sırları"** olarak değerlendirildiğinde, bu yöntem muğlaklığa karşı iyi bir korunma olarak görünmektedir. Athanasius, St. Anthony biyografisinde, şeytanın gelecek olayları önceden söylemede ne kadar zeki olduğu hakkında bazı fikirler vermektedir. (Bkz. Budge, The Book ofParadise, I, s. 37).

Yine aynı yazar onların bazen keşiş, bazen söylenen bir ilahi, bazen yüksek sesle okunan bir İncil, bazen de ihvanın ahlaki değerlerini rencide eden değerlendirmeler olarak ta görünebilirler, (ss. 33-47). Nitekim Penerius kendi ölçütlerine güvenmekte ve şöyle devam etmektedir:

"Zihnimizin doğal ışığı ilk prensibin hakikatini kavramaya yeterlidir. Onlar bizim rızamızla, hiçbir itiraz olmaksızın hemen kucaklanırlar, böylelikle Tanrı tarafından olan rüyada ilahi ışık zihnimizi aydınlatır ve biz kesinlikle inanırız ki bu rüya haktır ve Tanrı'dan gelmektedir." Ancak o itirazsız kabul edilebilecek her inancın zorunlu olarak rüyaların ilahi kökenli oluşunu ispatlayıp ispatlayamadığı hususunu atlamıştır. O sadece bu tür rüyaların doğal olarak **"inancımızın yüksek sırları"** ile bir mutabakat gösterdiği konusunu ele almıştır, yoksa başka bir şeyle değil. Hümanist Kaspar Peucer (Commentanus de praecipuis generi-bus divinationum, 1560) bu anlamda daha kesin ve daha sınırlayıcı şeyler söylemektedir:

**"Kutsal yazmaların belirttiği, Tanrı tarafından olan rüyalar ne rastgele herhangi birine ne de kendi kafasından vahiy bekleyen ve onu arzulayan birine gönderilmiştir. Aksine o Tanrı'nın izni ve takdiriyle peygamberlere ve kutsal kimselere gönderilmiştir. Bu rüyalar göz önüne alındığında ışık meselesi ya da basit ve geçici bir şey değil, İsa ile kilisenin yönetimi ile imparatorluk ve onun düzeni ile ve diğer önemli olaylar ile ilgilidir. Bunlara, Tanrı daimi olarak yorumlama yeteneği ve diğer şeyler gibi kesin kanıtlar eklemektedir. Böylelikle, onların ne itiraz edilebilecek yanları kalmaktadır ne de onların doğal kökenli olduğu inanç kalmaktadır. Rüyaların ilahi ilhamla gerçekleştirdikleri ayan beyan ortaya çıkmaktadır."** Onun gizli-Kalvinizmi, kelimelerinden anlaşılmaktadır özellikle de onun çağdaşı Katolik doğa teologlarıyla karşılaştırıldığında bu daha da bir belli olmaktadır. Peucer'in ilham/vahiy hakkındaki ipucu muhtemelen heretik (bidatvari) bir yenilenmeye işaret etmektedir. Her ne surette olursa olsun bir sonraki paragrafta rüyaların şeytani kökenleriyle ilgilenirken şunları demektedir:

**"Bu rüyaları günümüzde şeytan Anababtistlere (vaftizi reddeden bir mezhep) göstermektedir, coşkun kimselere ve böylesi fanatiklere değil."** Pererius derin bir nüfuz yeteneği ve yüksek bir anlama yeteneği ile bölümlerden birini "Hristiyan birinin rüyaları gözlemlemesi meşru mudur?" sorusuna hasretmiştir, (s. 142)

Diğeri ise "Kimlerin rüyaları yorumlamaya hakkı vardır?" sorusuna ayrılmıştır. (s. 245).

Birinci kısımda önemli rüyalar dikkate alınmalıdır sonucuna vanlmıştır. Onun kelimeleriyle "sonuçta, bizi rahatsız eden, bizi şeytani bir mecraya sürükleyen rüyaları dikkate almak bizden önce şeytanın yapacağı bir iştir. Bunun gibi, evlenmemek, sadaka vermek, dini hayata girmek gibi tanrı tarafından gönderilen şeylere teşvik eden şeyleri değerlendirmek batıl inançlı zihnimizin bir parçası değil, kendi selameti için dikkatli, meraklı ve

kü. Freud her ne kadar irrasyonel öğelerle yani rüyalarla ilgilenerek, Aydınlanmanın rasyonel geleneğine başkaldırıyor görünse de, son tahlilde rüyaların içeriklerini rasyonel hale getirmeye çalışarak tekrar aynı paradigma içerisine dönmektedir. **Bilinçdışının dinsel bir içeriği olduğunu söyleyen Jung, bu irasyonel düzeyde nedensel bir ilişkiden çok telos (elemanlar)a sahip olan ereksel (sonuç-hedef) bir ilişki kurmuş, Freud gibi, rüyaları sadece geçmişe dönük ve nevrozları açıklamada değil, aynı zamanda kişiye yol gösterici, tedavi edici ve ileriye dönük olgular olarak görmüştür.**

Bu yaklaşımın uzantısını kişilik hakkında söylenilenlerde bulmakta mümkündür. Freud'tan determinizmde insanlar çocukluk yaşantısının bir kurbanı iken, Jung ta kişilik geçmiş olaylar tarafından olduğu kadar, gelecek hedefler, ümitler ve arzular tarafından da şekillenir. Kendini-gerçekleştirme tüm yaşam boyu sürmekte değişim iradeyle her zaman olabilmektedir.[18] Tam olarak bu kavramsallaştırılmasa bile Heideggeryan Freiheit' tır. Yani çağrıya açık olarak özgürleşmek. **"Anlama güven ve anlamayı hedefin kıl"** <u>Jung Açıklamaktan çok anlamaya önem verir.</u> Kısmen Hermenetik bir tutumdur bu. Kişinin deneyimine müdahale etmez, diğer psikanalistler gibi hastayı yönlendirmek verine, fenomonolojistler (Roger) gibi tanımasına ve yorumlamasına çalışır. Ancak en genelde, Jung'un düşünceleri sadece nevrotik ya da psikotik hastalardan topladığı verilere dayalı değildir. Başta kendisininkiler olmak üzere bütün yaşantıları göz önünde bulundurmaktadır. Oysa bu nokta Freud'un eleştirildiği noktalardan biridir. Çünkü O, kuramlarını hastalıklı insanların deneyimlerinden çıkarmıştır. Jung'te anlama, tarihseldir. Çünkü biz çoğu zaman bilinçdışının belirlenimleriyle hareket etmekteyiz. **"Benim hayatım bilinçdışının kendini-gerçekleştirmesinin bir hikayesidir"** der sözgelemi otobiyografisinde. Bu ise fenomonolojistlerin[19] kabullendikleri, bilinç felsefesinin tersine bir şeydir. Jung burada, her şeyden bağımsız bir özneyi (transandantal ego-Husserl) kabullenmemekte, daha çok Descartes'in Cogito'suna karşı çıkan Lacan'a Heiddeger'e yaklaşmaktadır. Bilincin, bağımsız olarak kendi üzerine kapanıp düşünmesi mümkün olmamaktadır. Bu düşüncede, dil hiç hesaba katılmamakta, katılsa bile düşüncenin basit bir aracı sayılmaktadır. Oysa düşüncenin bizatihi dil içinde gerçekleştiği dilin **"Varlığın evi"** olduğu unutulmuştur. Jung'da zayıf bir noktadır bu. O düşüncelerini ısrarla deneyselci bir zemine oturtmaya çalışmıştır ancak buradaki deneyselcilik, davranışçılık anlamındaki deney değil, fenomonolijedeki deneyime tekabül etmektedir. Bir nevi yaşantı bilgisidir bu.

Din, numinosum'un (esrarlı) bir tezahürüdür ve bilinçaltına aittir. [20]Ancak bu bilinçdışı aslında çok

---

basiretli ve dini birinin bir parçasıdır." **Sadece aptal insanlar diğer anlamsız rüyaları gözlemlerler.** İkinci bölümde ise **"ilahi olarak yönlendirilmeyen ve vahyolunmayan"** dışında hiç kimse rüyaları yorumlayamaz diye cevap vermektedir. "Hatta" diye eklemektedir Tanrı'nın Ruhu dışında **"Tanrı'nın şeyleri insanı bilmezler."** (I Cor 2: 11) Bu ifade, bizatihi doğru olduğundan, yorumu, kutsal Ruh tarafından mükâfatlandırılmış insanlara mahsus kılmaktadır. Bununla beraber, Cizvit yazarın Kutsal Ruh'un inişini Kilisenin dışında bir yerde tasavvur edemediği apaçıktır.

**"İNSANLARIN BİRÇOĞU AYNI PROBLEMLERE SAHİP OLMASINA RAĞMEN HİÇ BİRİSİ AYNI RÜYALARI GÖRMEZ." <u>Jung</u>**

[18] **"AHLAK ZEKA GİBİ BAHŞEDİLMİŞ BİR İSTİDATTIR. ONU YOK ETMEK SİZİN ELİNİZDE OLMASINA RAĞMEN, DOĞUŞTAN OLMAYAN BİR SİSTEME ONU BOŞALTMANIZIN İMKÂNI YOKTUR." (Jung- Psikoloji Ve Din)**

[19] **Görüngübilim:** Fenomenoloji, yani görüngübilim kurucusu Edmund Husserl olan felsefe görüşüdür. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde görülen bilimlerdeki ve düşüncedeki genel bunalım içinde doğup gelişen bir felesefe akımıdır. Husserlci fenomenoloji, bu bağlamda, Metafiziği sona erdirerek somut yaşantıya dönmek ve böylece tıkanmış olan felsefeye yeni bir başlangıç yapmak iddiasıyla ortaya çıkmıştır.

[20] **Din, olumlu ya da olumsuz, en yüksek ve en güçlü değerlerle kurulan bir ilişkidir. İlişki gönüllü de olabilir, gönülsüz de, yani bilinçsiz olarak size sahip olan bir değeri bilinçli olarak da kendine mal etmiş olabilirsiniz. Sistemindeki eri büyük güç olan bu psikolojik unsur Tanrıdır, çünkü Tanrı diye adlandırılan bu şey en başat (baskın) unsurdur. Bir Tanrı eğer başat olmaktan çıkarsa, isminden başka bir şeyi kalmaz. Özü boşalır, gücü gider. Antikite Tanrıları itibarlarını ve insan ruhu üzerindeki etkilerini neden yitirdi ki? Çünkü, Olimpik tanrıları zamanlarım doldurmuş ve yeni bir gizem başlamıştı: Tanrı insan olmuştu.**

**…**

**İlk bakışta materyalist hata muhtemelen kaçınılmaz görünüyor. Çünkü Tanrı'nın tahtı yıldızların arasında keşfedilememişti. Dolayısı ile bunun anlamı Tanrı'nın hiç bir zaman varolmadığı idi. İkinci kaçınılmaz hata ise psikolojizm idi: Eğer Tanrı hiçse, o zaman bazı saiklerden -güç isteminden, sözgelimi ya da bastırılmış cinsellikten çıkarsanmış bir yanılsama olmalıydı. Bu argüman yeni bir şey değildi. Putperest tanrıların putlarını**

katlı bir bilinçlilik durumudur, (multiple-councıousness) Jung'ta Batı'da bugün var olan din inancı ve teslis (üçlü) yanlış ve çarpıtılmış şeylere dayalıdır. İnsanlar gerçek yaşantıya kapatılmışlardır. Teslis erkeksi bir karakterdedir ve **anıma** (ruh-can) sı bastırılmıştır. Oysa hakikat üçlü değil dörtlüdür. Su ve hava ve ateş ve toprak. Tesliste toprak eksiktir. **Toprak dişidir ve doğurgandır ve kadını temsil eder. Rüyalarımızda eş, sevgili, anne olarak gördüğümüz kadın anima dır. Uluhiyet çift cinsiyetli yani hermafrodit (rkek-kadın) tir.** Anima ve Animus, bilinçdışının en çok karşılaştırılan arketipleridir. Diğer önemli arketipler (asıl nüsha) ise persone (zat), gölge ve benlik (self)tir. Aslında sonsuz sayıda arketip vardır ve bunlar mitolojik zamanlarda oluşmuştur. Sözgelimi güneş arketipini ele alalım. Güneş her gün doğup batmaktadır, işte bir süre sonra bunun izi zihnimize kazılır ve güneş arketipi oluşur. Ancak yine de diğer arketiplerin oluşumu bu kadar belirgin değildir. Bazı arketiplerin anlamlarını Hermes vermektedir örneğin.

Persone, maske'dir. Yani insanın kendisi olmayan bir karakteri yaşamasıdır. Başkalarının istediği şekilde rol yapmaktır. Evde ve okulda farklı davranmak mesela. Bir insan oynadığı role kendini çok kaptırır ve egosu yalnızca bu rolle özdeşleşirse kişiliğinin diğer bölümü bir kenara itilir. Yani parçalanma yaşanır. Gölge insanın hayvani immoral, primatif ihtiraslı, arzu ve eylemleridir, arketiplerin belki de en güçlü ve en tehlikeli olanıdır, insanın aynı cinsten kişilerle ilişkilerinde en iyi ve en kötü yanların kaynağıdır. Öte yandan yaratıcılığın, içgörünün, derin duyguların ve spantaneliğin (kendiliğin) kaynağı da burasıdır. Persone insanın dışadönük yüzünü nitelerken, Anima ve Animus içedönük yüzü niteler. Anima erkek psişesinin kadınsılıgını, Animus ise kadın psişesinin erkeksiliğini simgeler. Jung psikolojisinin en önemli arketipi Benlik'tir. O bütünlüğü ve durağanlığı sağlayandır. Kendini-gerçekleştirme ile Jung, kişiliğin mükemmelliğini ve harmonisini, benliğin kemale ermesini kasdetmektedir. Arketiplerin çıkarılmasıyla, batının tarihini yeniden okur Jung. **Tanrı'nın ölmesinin zaten İsa'nın tanrılaştırılmasıyla başlatıldığını söyler. Bütünlüğün yitirilmesine sebep olan da bunlardır.** Rüyalarımız der bunu bize.

BBC'de yapılan bir röportajda **"Tanrıya inanıyor musunuz?"** sorusuna verdiği cevap **"inanmıyorum, fakat biliyorum"** olmuştur. Daha sonra gelen eleştiriler üzerine **"Bildiğim tanrı, zeus, Yehova, Allah gibi bir Tanrı değil, daha çok bizatihi bilinmez olan benim sarih olarak karşılaştığım şeydir"** olmuştur. Evinin girişinin üzerindeki duvarda şu ibare bulunmaktadır: **"Vocatus atque non vocatus Deus aclerit"  "ÇAGRILSAN YA DA ÇAĞRILMASIN TANRI ORADA OLACAKTIR."** Bu görüşlerinden dolayı müslümanlar arasında epey revaç bulmuş birisidir. Son dönemlerde doğuya ve özellikle de Hint ve Çin'e olan yakın ilgisi onu bu düşüncelere epeyi yaklaştırmış ve hatta kendisine Pakistan İslami ilimler Akademisi tarafından **"alim"** ünvani bile verilmiştir. Jung'un bu potansiyel doğuluğu kendisinden sonra birçok kimseye ve gruba ilham vermiş, özellikle 1960'larda gelişen Hümanistte Psikoloji ve 1970'lerde ABD'de gelişen transpersonel Psikoloji akımı ondan çok etkilenmiş, terapide doğulu yöntemlerle, batılı teknikleri sentezlemeye çalışmış ve batı psikolojisinin daha yeni yeni bulduğu yöntemlerin aslında yüzlerce yıl önce doğuda zaten kullanılıyor olduğunu iddia etmişlerdir. Beni aşma, nefsi öldürme, mükemmel insan haline gelme bunlardan bazılarıdır. Her insan kendi yaşamından bir sanat eseri yaratabilir. Jung bu tür düşüncenin yollarını açmış, hayatının son otuz-kırk yılını diğer kültürlerin incelenmesine adayarak tüm insanlığa ait olan ortak şeyleri çıkarmaya çalışmıştır. Bütünlüğün böyle sağlanabileceğini düşünür. Bizim için Jung okumak, Nasr'ın dediği gibi tehlikeli bir uğraştır. Ancak Hölderlin **"tehlike ne kadar yaklaşmışsa kurtuluş ta o kadar yakındır."** der.

---

**yıkan Hristiyan misyonerleri tarafından benzeri şeyler söylenmişti. Lakin eski misyonerler eski tanrılarla savaşarak yerine yenilerini koyarken, modern put kınalar eski değerleri yıkarken yerlerine bir şey koyup koymadıklarının bilincinde değildirler.**

**Nietzsche, eski yazıtları yıkarken kendi sorumluluklarını ve bilincini pekâlâ bildiğini düşünüyordu. Ve bir çeşit alterego (öteki ben) olan, büyük trajedisi Böyle buyurdu Zerdüşt te kendisini özdeşleştirdiği yeniden dirilmiş Zerdüşt ile kendini ayağa kaldırmaya tuhaf bir ihtiyaç hissediyordu. <u>Nietzsche bir ateist değildi, tanrısı ölmüş birisiydi.</u> Bunun sonucunda ikiye bölündü. Nietzsche, öteki benine bazen "Zerdüşt" bazen de Dionysus demeye icbar ediyordu kendini. Ölümcül hastalığı sırasında da mektuplarını, Trakyalıların uzuvları olmayan tanrısı "Zagresus" diye imzalıyordu. <u>Zerdüşt'ün trajedisi, şudur ki, tanrısı ölmüştür.</u> Bunun böyle olması onun ateist olmadığındandır. Olumsuz bir inançla, ateizmin nevrozuyla yetinmeyecek derecede olumlu bir nitelikteydi o. Böyle birisi için "Tanrı öldü" demek çok tehlikeli görünüyor: Çünkü o hemen şişinmenin bir kurbanı olabilir. (Jung-Psikoloji Ve Din)**

Şubat 1993 Çengelköy

Kaynak:
Carl Gustav Jung, Psikoloji Ve Din, trc: Cengiz ŞİŞMAN, İstanbul İnsan Yayınları, Şubat 1993,

**SABRA DUYULAN İHTİYAÇ**
**HERKESİN SABRETMEK ZORUNDA OLMASI**

## EVLENMEK FARZDIR.

Aşağıda gelecek olan hadislerin ışığı neticesinde evlenmek az kalsın farzların başı olacaktı.

Allah Rasûlü, gençleri evlenmeye teşvik etti, evlenemeyecek olanlara da oruç tutmayı önerdi:

**“Ey gençler topluluğu! Sizden evlenebilenler evlensin, çünkü evlilik gözü ve cinsel organı haramdan korur. Evlenemeyecek olanlarsa oruç tutsun, çünkü oruç nefsi frenler."**[21] buyurdu.

Evlenmek, cinsellik güdüsüne hâkim olmanın en iyi yoludur. Bu sayede helal ve meşru yollardan doyum sağlar. Gözünü ve namusunu haram yollardan korumaya yardım eder Ukkaf b Beşir el-Temimî adında biri Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin huzuruna girer: Rasûl ona sorar:

**-Ya Ukkaf, eşin var mı?**

-Hayır.

**-Ya cariyen?**

-O da yok.

**-Sen hayırlı bir insan mısın?**

-Evet, ben iyi bir insanım.

**-Böyle bekârsan, sen şeytanın kardeşisin.**

**Hristiyanlarla olsaydın onların bir rahibi olurdun Bizim sünnetimiz, evlenmektir.**

**En şerlileriniz, nikâhsızlarınızda Ölülerinizin en aşağısı da, nikâhsız ölenlerinizdir.**

**Şeytanın babasının rolünü oynuyorsunuz.**

**İyi insanlara karşı şeytanın en güçlü silahı kadındır, ancak evliler hariç. Onlar temiz ve beladan uzaktırlar.**

**Vay sana Ukkaf!**

**Kadınlar Eyyub'un. Davud'un, Yusuf'un ve Kursuf'un arkadaşlarıdır.**

Bişr b. Atıyye sorar.

-Kursuf kim. Ya Rasûlallah?

**-Kursuf, deniz sahilinde, Allah'a kulluk ederek yaşayan bir adamdı. 300 senedir gündüzleri oruç tutar, geceleri namaz kılardı. Sonra âşık olduğu bir kadın yüzünden Allah'a ibadeti bırakarak nankörlük etti. Sonra bazı nedenlerle kendini düzeltti; Allah Teâlâ da tevbesini kabul etti.**

**Vay sana Ukkaf! Evlen; yoksa (imanla nankörlük arasında) kararsız yaşarsın."**[22]

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem babaların kızlarını, dini ve ahlakından hoşnut oldukları gençlerle evlendirmelerini teşvik etti; evlendirmekten kaçınmaktan da sakındırdı. Çünkü böyle gençlere kız vermemek, toplumda bozulmaya neden olur. Allah Rasûlü:

**"Ahlak ve gidişatından memnun olduğunuz biri kızınızı istediğinde onu nikâhlayınız. Yoksa yeryüzünde fitne ve yaygın bir fesat meydana gelır.”**[23] buyurdu.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem evliliği kolaylaştırmaya çağırırdı. Mihrin azlığı O'nun sünnetinden olup, gençleri evliliğe teşvik için mihrin çok olmasını istemezdi. Sehl b. Sa'd'ın anlattığına göre, Nebi sallallâhü aleyhi ve selleme bir kadın geldi:

**“Senin nikahlın olmaya geldim.”** dedi Rasûl ona bakıp, tepeden tırnağa süzdükten sonra başını önüne eğdi. Kadın O'nda bir hareket görmeyince oturdu. Ashabdan biri kalkarak:

"Ya Rasûlallah, eğer senin ihtiyacın yoksa onu benimle evlendir dedi. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem:

**-Yanında bir şeyin var mı?** diye sordu. Adam:

-Vallahi, yok.

**-Ailene git, bak bakalım, bir şeyler bulabilecek misin?**

Adam gitti ve dönüşte:

---

[21] Buhari. 19/129-132, No:5060. Müslim. 9/172; Ebu Davud. II/ No:2046; Tirmizi. IV/301; Nesai. IV/169-171; Darimi, II/ No 2171: Ahmed. I/447

[22] Ahmed. V/163-164

[23] Tirmizi, Nikah. V/305; İbn Mace. Nikah; Con: II/167

-"Vallahi, bir şey bulamadım Ya Rasûlallah" dedi.

**-Bak bakalım, demirden bir yüzüğün de mi yok?** Adam gitti ve döndüğünde:

"Vallahi demirden bir yüzüğüm de yok. Fakat şu fistanımın yarısı onun olsun." deyince Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem

**-"Senin elbiseni ne yapsın! Sen giyersen ona birşey kalmaz; o giyerse sen çıplak kalırsın."** dedi.

Adam oturdu, uzun bir müddet geçtikten sonra kalkıp gidiyordu ki Allah Rasûlû farkederek geri çağırdı, adam yanına gelince:

-**Kur'an'dan ne biliyorsun?** diye sordu: Adam.

-"Şu şu sûreleri biliyorum" diyerek bildiği sûreleri saydı

**-Onları ezbere okuyabilir misin?**

-Evet, deyince.

**"Git; Kur'an'dan ezbere bildiğin şeylere kar-şılık sana bu kadını nikahladım."** Başka bir rivayette

**"Kur'an'dan bildiğin şeylere karşılık, ikinizi evlendirdim."** buyurdu.[24]

---

[24] Buhari, Müslim, Ebu Davud, Tirmizi; Malik, Tac, II/298-299

## “GELENEK” KİTABINDAN

### GELENEĞİN PRANGALARI: WEBER VE ŞERİATİ ÖRNEĞİ

Nasıl milliyetçilik milleti yaratmışsa, modernliği yaratan da büyük ölçüde modernizm olmuştur. İnsanlığın mı ilerlediği, yoksa ilerleme düşüncesinin mi her yanı kapladığı ilginç bir tartışma konusudur. Bununla birlikte modern, modenlik, modernizm, modernleşme gibi kavramların çekiciliklerinin giderek arttığı da bir gerçektir. Modernleşen ya da modernleşmekte olan ülkelerde bu kavramlar neler ifade etmekte, geleneğin yerini nasıl almaktadırlar?

Bir yazısında **"Tarihsel geleneğin ağırlığından"** ve **''geleneğin gücünün doğurduğu sorunlar"**dan söz eden Max Weber, yüzyılın modernleşme ve dünya sisteminde söz sahibi olma çabaları içinde olan Almanya'da, işlerin niçin ABD vb. yeni ülkelerdeki gibi gitmediğini, **"(Almanya'da) geleneğin gücü, tarımda kaçınılmaz biçimde egemendir"** yargısıyla dile getiriyordu. Bu bakış açısından gelenek, her ne kadar Weber böyle normatif bir dil kullanmasa da **"gecikmiş"** toplumlar için bir tür ayak bağı olmaktadır.

**Gelenek peki neden ayakbağı olmaktadır bu tür toplumlar için?**

Bir zamanlar: geleneğin kutsallığından ve saygı değerliğinden söz ederken şimdi ne olmuştur da, gelenek, toplumu, toplumun değişme ihtiyacını frenleyen, hatta engelleyen bir unsur haline gelmiştir?

Modernleşme ve modernleşmenin ekonomik yüzünü teşkil eden kalkınma çabaları içine giren toplumlarda gelenek toplumsal değişimi engelleyici bir unsur olarak belirmektedir. Sosyolojik düzeyde toplumda tutucu ya da gelenekçi grupların oluşmasına yardım ederek homojen bir kültür ve merkeziyetçi bir anlayışın gelişmesine engel olurken, anlam ya da kültür düzeyinde **"ilerici"** (progressive) ve **"modernleştirici"** (modernizing) fikirlere karşı status quo'cu ve tutucu (conservative) bir **"ideoloji"** geliştirmektedir,

Weber Almanya'nın ayağına takılmış **"geleneğin prangaları"** ile **"otoriter geleneği"**, yani toprak aristokrasisinin, modern ekonomik şartlara geçişin doğurduğu sorunlara karşı takındığı olumsuz tutumu kastediyordu. Özellikle Almanya'nın doğusunda toprak ağalığı, yani tarımsal kapitalizm egemen olmuş (batısında ise sanayi kapitalizmi gelişmiştir), bu da bir rantiyeler sınıfı doğurarak, toplumdaki girişim ruhunu zayıflatmıştır. Bu ise İngiltere ve Fransa gibi daha erken sanayileşmiş ve aristokrasinin demirden yasasını daha erken ortadan kaldırmış toplumlarla yarışa girmiş olan Almanya'nın geleceği için önemli bir tehlike oluşturmaktadır. Sonuç olarak Weber, **"Almanya'nın bütün hayati ekonomik, sosyal, politik sorunları ve ulusal çıkarları, doğusu ile batısının kırsal toplum yapıları arasındaki çelişkiye ve bunun gelecekte alacağı şekle bağlıdır"** diyerek yazısını bağlamaktadır.

Şimdi Weber'in Almanya'sını bir kenara bırakarak, farklı bir topluma ve bu toplumda farklı bir biçimde ortaya çıkan **"geleneğin gücünden doğan sorunlar**”a bir göz atalım. Söz konusu edeceğimiz toplum İran ve İran'ı değerlendirecek Weber'imiz **Ali Şeriati**'dir.

Erhest Gellner, İslâm toplumları üzerine yaptığı bir çalışmada, İran'da geçmiş dönemlerden itibaren **iki tür din bilgini, yani ulema sınıfı** bulunduğunu söylüyor. **"Bir yanda yönetici ve bürokratik ulema, öte yandan popülist-mistik ulema vardır. Birinciler din ve devlete hizmet etmekte, ikinciler ise kitlelerin dini ihtiyaçlarına cevap vermektedirler"** Sünni dünyada din bilgini ve sufiler arasında ortaya çıkan çatışma, böylece, Şiilikte bizzat bilginler sınıfı içindeki içsel bir farklılaşma halini almaktadır. Bu durum, modern şartlarda, Ph.D. unvanlı okumuş aydınlarla, popülist mollaların çatışması şeklini almıştır.

Ali Şeriati, genelde İslâm dünyasıyla, özeldeyse İran toplumuyla ilgili olarak **"din"**in iki ayrı anlamından söz eder:

Birincisi **geleneksel İslâm**, ikincisi **ideolojik İslâm**.

Geleneksel İslâm, toplumda mevcut inanç (belief) sistemi, geçmişten devralman miras ya da en geniş anlamıyla **“gelenek**” tir.

İdeolojik İslâm ise bilinç yaratan, ilerici ve başkaldıran bir iman (faith)dır. Öyleyse yapılması gereken **"bilinç yaratan İslâm'ı, onu çöküşe sürükleyen geleneksel unsurlarından ayırmak"**tır.

Şeriati geleneksel İslâm imajının ideolojiye dönüştürülmesi yolundaki programını, gelenekçiliği (traditionalism) tepkicilik-gericilik (reactiorıarism) ile özdeşleştirdiği bir başka yazısında, geleneksel

ulemanın İslâmının geçmişin bekçisi ve sürdürücüsü olduğundan söz ederek kutsal (ruhanî) kişilere (mollalara) duyulan saygıyı eleştiriyor ve bunun geleneğin değişmesini zorlaştırdığını söylüyor. Ona göre, **"geleneksel kültür" "ilkel kültürü"** çağrıştırmaktadır ki, akılcılık ve bilimsel benlik-bilinçlilik çağına girildiği şu günlerde aşılması gerekir bu kültürün. Bununla birlikte o, insanda **"geleneksel"** olan yanın teknolojik olarak en ilerlemiş uygarlıkta bile tümüyle sökülüp atılamayacağı gerçeğini de kabul etmektedir.

Weber'in sosyo-ekonomik düzeyde Almanya'nın gelişmesine engel olarak gördüğü **"geleneğin prangaları"**, Şeriati'de kültürel düzeyde ele alınmakta ve bir Ph.D., yani Batı eğitimi görmüş bir Doğulu aydının popülist mollaları eleştirmesine dönüşmektedir. Şeriati de, Weber gibi İran'ın **"geriliği"**nden şikâyetçidir. Fakat ö, bu geriliğin nedenini, İran'da hakim bir toprak ağası sınıfının varlığı ya da Turner'ın "prebendâlizmi" gibi sosyoekonomik bir faktöre bağlamak yerine, ülke aydınlarının (ulemanın) toplumda işgal ettikleri mevkie bağlamaktadır. Weber Almanya'nın doğusu ve batısı arasındaki üretim ilişkilerinin diyalogu sonucu ülkenin geleceğinin belirleneceğini söylerken, Şeriati ulemanın, geleneksel temele dayalı ruhani bir sınıfın yerine **ruşenfikr** (yani İran'daki daha seküler aydınların savunduğu aydınlanma, anlayışı) görüşüne bağlı gençliğin Batının kültür emperyalizmine karşı koyarak toplumu mobilize edeceğini öne sürmektedir. Toplum mobilizasyonu ise modernizasyona gidecek yolu açacaktır.

## GELENEĞİN DİRİ GÖVDESI: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

**'Aktarma'** anlamıyla belirginleşen gelenek terimi, bu anlama en önce dinî (kutsal) metinlerin muhafaza edilip başka birilerine aktarılması olgusuyla kavuşmuştur. Din kurucusunun ya da peygamberin ağzından kaydedilen İlâhî mesajın korunması, çoğaltılması ve aktarılması bir dinin tarihî akışında en önemli aşamalardan birini teşkil eder, Kelâm'ın (Word), yani İlahî Söz'ün aslına en sadık biçimde, sahihliğinin muhafaza edilerek aktarılması ise tefsir, te'vil ve bugün **"derin hermenötik"** dediğimiz disiplinlerin doğmasına yol; açmıştır. Kelâm etrafındaki bu dikkat yoğunlaştırma süreci, sonunda, Kelâm'ı koruyan, daha doğrusu korumakla görevli bir sınıfın ortaya çıkmasına yol açmıştır: Bu da din adamları ya da ruhban tabir ettiğimiz sınıftır. Her dinde, dinin özel tonuna göre kısmen değişebilen bu sınıfın yapısı, örneğin, İslâm'da çok erken dönemlerde (Schuon'un sözünü ettiği 'apostolic' evrede) teşekkül etmiş ve gerek kutsal kitabın korunup daha sonraki nesillere intikal ettirilmesi, gerekse Peygamberin söz ve davranışlarının tesbit ve tedvini yoluyla ciddi bir entellektüel gelenek başlamıştır.

Sanayileşme, merkeziyetçi devlet, kapitalizm, modernizm gibi özelliklerle karakterize edilen modern dünyanın oluşumundan önce dünyada dört önemli medeniyet mevcuttu:

**Hıristiyanlık, Hinduizm, Konfüçyanizm ve İslâm.**

Hıristiyanlık kendisini modern şartlara tedricen uyarlamış ve giderek modern dünya için bir alternatif olma şansını yitirmiştir. Bunun en belirgin örneği giderek seküler bir Tanrı fikrine doğru yol almakta olan modemist Hıristiyan teolojisidir. Konfüçyusçuluk, her ne kadar ruhunun yaşadığı bir gerçekse de, İçendi vatanında (Çin'de) bile reddedilmiş ve gözden düşürülmüştü. Hinduizm ise bir halk dini olarak yaşamaya devam etmekteydi ve yerli aydınlar tarafından ne tam benimsenmiş, ne de vazgeçilmiş durumdaydı. Bunlar arasında yalnızca İslâm modern dünyada sanayi öncesi inançlarını ve dinamizmini, hem halk, hem de aydın katındaki geleneğini korumayı başarmış ve bu sayede modern dünyaya karşı direnebilmiştir.

Hinduizmin tersine İslâm'da entelijansiyâ (ulema), daha esnek ve halk diniyle (folk-religion) ilişkileri daha canlı bir yapıdadır. İslâm'ın hayatiyetinin tehlikeye girdiği kritik dönemlerde ulema, bilginin üretimi ve bölüştürülmesi rolünü ihmal ederek, kolayca halkın arasına karışmakta ve hayati tehlike atlatılana kadar halkın tercümanı olabilmekte; aynı zamanda da tehlike geçtikten sonra tekrar kendi asıl rolüne dönebilmekte; daha da önemlisi, entellektüel faaliyetini bu **'kritik'** dönemin sorunlarıyla ilişkilendirebilmektedir.

Bu ifadeleri bir iki örnekle açalım. Örneğin, **İran'da Metafiziğin Gelişimi ve İslâm'da Dini Düşüncenin Yeniden Kuruluşu** gibi akademik ve felsefî çalışmaların yazarı Muhammed İkbal, Hindistanlı Müslümanların bağımsızlık mücadeleleri sırasında ateşli bir bağımsızlık savunucusu olmuş ve bu bağlamdaki şiirlerini meydanlarda halkın karşısında okuyabilmiştir. Bir başka örnek ise Türkiye'den, Cum-

huriyetin kuruluş yıllarına kadar İstanbul'da ulema meclislerindeki tartışmalarını ve fıkhî-kelâmî çalışmalarını gördüğümüz Said Nursi'nin, Cumhuriyet yönetiminin dine karşı takındığı yıkıcı tavır iyice ortaya çıkınca, Anadolu'ya gidip müslümanları etrafında topladığını ve halkın 'imanın kurtarma' mücadelesine girdiğini görüyoruz. Bu örneklerden de anlaşılacağı gibi, İslâmda aydın katı ile halk arasındaki sınır esnek olup gerek alttan üste, gerekse üstten alta kolayca' açılabilmektedir.

Bu önemli durum, İslâmın diğer üç din gibi modern şartlarda dinamizmini niçin kaybetmediği sorusuna aydınlık getirmektedir. Klasik dönemde İslâm toplumu sosyolojik anlamda iki ana gücün etkileşimiyle varlığını sürdürüyordu. Bir yanda büyük şehirlerde toplanan ortodoksi, merkeziyetçi iktidar, saray, okuryazar kesim, medeniyet, hukuk (şeriat), medrese yoğun bir inanç; öte yanda kırsal kesimlerde yürürlükte olan ortodoksiden farklı (heterodoks) inançlar, kabileler arası mücadeleler, toprak ilişkileri, ademi merkeziyetçi bir siyasal yapı, cehalet, savaşçılık, örf ve adetler ve tekke -yönelimlilik veya bir tarikat şeyhine bağlılık. İşte İslâm' toplumlarındaki dinamizm, bu iki grupta yer alan faktörlerin diyalogu sayesinde sağlanmaktaydı. Şehir, kırsal kesim üzerindeki egemenliğini pekiştirmek için baskı yapıyor, bu da kırsal kesimdeki kabilelerin şehir kültürüyle tanışmalarını sağlıyor (örneğin askere alınan köylü çocukları). Zaman zaman da, İbn Haldun'un ısrarla vurguladığı gibi, kuvvetli asabiyete sahip kabileler şehirlere gelerek (baskın, yağma vb. amaçlarla) taze enerjilerini şehirlere aktarıyorlardı. Bedevilerin şehirlere yerleşmesiyle şehirler gelişmiş ve taze kan ihtiyacı giderilmiş oluyordu. Böylece şehrin kozmopolit kültürü bedevilerin hücumuyla kan değiştirirken, bedeviler de şehrin iktidarın rengine yavaş yavaş boyanıyorlardı.

Bu durum günümüzde de geçerliliğini muhafaza etmektedir. Köyden şehire göçün yoğunlaştığı modernleşme ve sanayileşme çabaları içine giren müslüman ülkelerde (örneğin Türkiye'de) İslâmın yeniden dinamizm ve canlılık kazanması, bir açıdan **'bedeviler'in şehirleri 'basması'** olarak yorumlanabilir. Köy ve kasabasında henüz merkezi iktidar ve onun ideolojisiyle aşina olmayan kırsal kesim mensupları, taşıdıkları duygusal dozu yüksek müslümanlıklarını şehirlerin çevrelerinde öbeklenerek muhafaza etmeye, bilgi yönünden eksik "İslâm'"larını şehirlerde buldukları yandaşlarıyla paylaşarak geliştirmeye ve giderek cami, Kur'an kursu gibi birimler çevresinde örgütlenmeye başlamaktadırlar. Kırsal kesim İslâmının dinamik yönü şehirlerde medeni bir çerçeveyi de hazır bulunca giderek daha etkin bir güç olarak sahnede görünmeye başlamış; bir yandan daha tahsilli insanlar yetiştirerek aydın katını beslerken, öte yandan, daha halka dönük bir İslâm'ı halkın arasına yaymıştır. Bu da, yukarıda değindiğimiz, İslâmın hem halk, hem de aydın kesim arasındaki etkileşimi sağlayan geleneğin korunması ve sürdürülmesi sonucunu doğurmuştur.

İslâm günümüz dünyasında bu iki **'kat'**ın etkileşimleriyle daha da güçleneceğe benziyor. Politik arenada en çok konuşulan gündem maddelerinden biri İslâmdır. Kültürel alanda müslümanlar sürekli kendi konumlarını ve çağdaş durumlarını sorgulamaktalar. Nihayet modernizmin dalgaları dâru'İslâm'ın kıyılarını dövmeye başlayalı beri önlerine çıkan **"Bugünkü dünyada müslümanlığı nasıl muhafaza edebiliriz?"** sorusunu, **"Geleceğin dünyasında nasıl bir yerimiz olacak?"** sorusuyla değiştirme çabası" içindedirler, ümmet, başlangıcından itibaren kendisine yönelmiş bu en ciddi ve vahim tehdidin farkına varıp çıkış yolu bulma uğrunda yüzelli yıl çeşitli sınavlardan geçmiştir. Yüzelli yıllık İslâm'cılık düşüncesi macerası, müslüman ülkelerin emperyalist Batılıları, vatanlarından çıkardıktan sonra şu mısralarda ifade edilen noktaya gelip dayanmıştır:

**"BARBARLAR GİTTİ; ŞİMDİ ONLAR OLMADAN NE YAPACAĞIZ?**
**ONLAR BİR TÜR ÇAREYDİ."**
(Kavafis; Barbarları beklerken).

**BiR KARŞILAŞTIRMA: NASR ve ŞERİATI**

İki çağdaş müslüman düşünürden Ali Şeriati, **"Gelenek mutlaka alt edilmelidir"** derken, diğeri Seyyid Hüseyin Nasr, **"Gelenek'her şeydir ve hiçbir şey gelenek dışında sahih varlığını idame ettiremez"** demektedir.

Bu iki iranlı aydının, bu taban tabana zıt ifadelerine ne anlam vermeli?

Birini kolayca **"devrimci"** diye nitelerken, öbürünü de aynı kolaycılıkla **"muhafazakâr"** olmakla yaftalamak mıyız?

Ya da birinin muhafaza edelim, diğerinin değiştirelim dediği şeyin, yani geleneksel İslâmın mahiyetini nasıl kavramak?

Sanıyorum düşünce dünyamızda giderek belirginleşen iki net anlayışın altını çizmemiz gerekiyor. Bunlardan birincisi, **modern İslâm'cılık**; düşüncesine başlangıcından beri egemen olan **'pratik'** ya da pratikten neş'et eden düşünce çizgisidir. Bu düşünce çizgisinin belirgin özellikleri sık sık çağın **'gerçekler'**inden söz etmeleri, İslâmın önündeki engellere daha somut, hatta deyim yerindeyse **'maddeci'** bir biçimde bakmaları, dini (İslâmı) kutsallığından soyarak neredeyse dindışı (profan) bir perspektiften görmeleri ve Gelenek'e kuşkuyla bakmaları şeklinde özetlenebilir. Bunlara bir de savunmacı/özür dileyici tutumu eklersek tablo aşağı yukarı tamamlanmış olur.

İkinci netleşen çizgi ise daha teorik kaçar birincinin yanında. Olgulardan değil, **'ilkeler'**den yola çıkar. Olayların pratikteki **"tezahürü"**nden çok, onların **asl**'ını, hakikatini gözönünde bulundurur. Bu yüzden idealisttir, yani dünyevî hadiseleri kozmolojik çevrim içinde işgal ettikleri yere göre değerlendirir. İslâmın kutsal özü üzerinde ısrarla durur. Kutsallığını kaybetmiş bir dinin savunulmaya değer pek bir yanının kalmadığını öne sürer. Olayları hep Bir'e (Allah'a) atfederek yorumlar ve sosyal ve politik oluşumların sonuçta birer nedenden çok sonuç olduğunu, bu oluşumlara yorum getirebilmek için **asıl Neden'i (Nedenlerin Neden'ini)** kavramak gerektiğini belirtir. Ve Batı medeniyetinin yarattığı şartlara teslim olmayı, onları İslâmın günümüzde yaşaması için **'veri'**kabul etmeyi reddeder.

Bu iki düşünce biçimini şu şekilde netleştirebiliriz: Pratik düşünce adını verdiğimiz düşünce biçimi İslâm'ın geçerliliği ile daha doğrusu uygulanabilirliği ile ilgilidir, ilkelerden yola çıkan idealist çizgi ise İslâm'ın sahihliği, daha doğrusu **'sıhhati'** üzerinde durur. Bu yüzden birinci çizgi, Althusser'in ayrımıyla uygun (just), elverişli olanı ararken, ikinci çizgi doğru (vrai), yani Hakk üzerinde odaklaşır.

**Birincisi eylem-merkezli, ikincisi bilgi-merkezli**dir. Dolayısıyla birincisinde düşüncenin sıhhati üzerinde yeterince durulmadığından ve pratiğe ağırlık verildiğinden doğru düşünülüp düşünülmediği önemsizlesin Örneğin siyasi yorumlarıyla tanınan bir müslümanın ağzından şöyle bir cümle çıkıverir: **"Tabiat insan vücudunu ve diğer canlıların yapılarını bu cihazdaki (termostat) sistemler gibi donatmıştır"** İnsanı ve diğer canlıları Allah Teâlâ değil, tabiat donatmıştır!

Görüldüğü gibi düşüncesini arındırmaya değil, dış dünyayı ıslah etmeye yönelmiş bir düşünce bu tür temel akidevî **'sürçme'**lerden kurtulamamaktadır. Öte yandan, düşüncenin sıhhati üzerinde duranlar Bir'e yükledikleri anlam gereği dünyevî oluşumlardan (siyaset, toplumsal ilişkiler v.b.) çok, ilâhî plan üzerinde dururlar. Kısacası, İslâm'ın uygulanabilirliğini vurgulayanlar **(şu 'çağın gerçekleri'ni göz önünde tutanlar)** İslâm'ın sahihliğinden taviz vermek durumunda kalırken, İslâm'ın doğruluğu üzerinde vurgu yapanlar (örneğin teknolojiyi İslâm'a zarar verdiği için reddedenler) ise İslâm'ın günümüzde uygulama imkânlarını ihmal ederek onun günümüze **'uygun'** oluşundan taviz verirler. Öyleyse, yazımızın başında Şeriati ve Nasr'dan yaptığımız alıntılarda karşımıza çıkan çelişkiyi nasıl açıklamalı?

**Gelenek Şeriati'nin gözünde; mollalar sınıfının, ısrarla korumaya çalıştıkları tabanı, zeminidir.** Bu zemin onların altlarından çekilip alındığında İslâm'ın geleneksel kurumlarda aldığı (ki gerçek İslâm'da bu mevcut değildir) dokunulmaz kutsal hale yırtılacak ve **'ideolojik İslâm'** adını verdiği **'uygun'** oluşum meydana çıkacaktır. Şeriati İran'ın önündeki, İran'ın çağdaş dünyada kendine yakışan bir yer bulması için bu mollalar sınıfının mutlaka bertaraf edilmesinden yânadır. Ulaştığı sonuç ise geleneğin mutlaka değiştirilmesi yönündedir.

Oysa Nasr'ın Gelenek'e (geleneğe değil) bakışı tümüyle İslâm'ın vahyî boyutundan başlayıp günümüze kadar süregelmiş ve içerisinde İlâhî mesajı taşıyan bir espri içermektedir. Gelenek'in korunması Allah Teâlâ'nın ellerindedir ve aynı şekilde onun geleceği de, tıpkı tüm hadiseler gibi, O'nun tasarrufundadır. Gelenek Nasr'a göre genellikle 'görenekle ve örf ve adetlerle karıştırılmakta ve sonuçta gerçek Gelenek **(Vahy ile başlayıp o vahye bağlanan insanların dinî veya dünyevî tüm fâaliyetlerini bir 'esas'a rapteden zaten ed-dîn'in anlamı da bağlamaktır-şey)** modern anlayışın da etkisiyle gücünü

kaybetmekte ve fakat bütün olumsuz şartlara rağmen yaşamaya devam etmektedir.

Geleneğe ilişkin bu iki tavır temelde yukarıda söylediğimiz iki düşünce tarzının bir yansımasıdır. (sh:75-90)

**Kaynak:** Mustafa ARMAĞAN, Gelenek, İstanbul, 1992

## Hz. EBÛ ZER EL-ĞIFÂRÎ Radiyallâhü anh HAYATI VE ŞAHSİYETİ

Tarihte topluma mal olmuş ve insanlara etki eden şahsiyetler vardır. Bu kişilerin her bir yönü toplum için ayrı bir değer arz eder. Ebû Zerr radiyallâhü anh, İslâm daha duyulmadan hakkın dâvetine cevap veren ve ruhen iman eden büyük sahâbîlerden biridir. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ve Raşid Halifeler dönemi içinde yaşamış ve yaşayışıyla önemli ölçüde dikkat çeken Ebû Zer radiyallâhü anh el-Gıfârî'nin hayatı ve şahsiyeti incelenecektir.

Ebû Zer radiyallâhü anh müslüman olarak içindeki iman cevherini gizlemeyip herşeyi göze alarak açıklayan, müslüman olmadan önce putlara karşı nefreti artıp onlardan uzak duran bir kimse idi.

Zühd ve takvası kendisi ile bayraklaşan, ibadetlerde zorlukları tercih eden her zaman daha fazla fazilet yarışına giren bir sahâbi olan Ebû Zer radiyallâhü anh bu davranışlarıyla bütün insanlığın dikkatini çekmiştir.

Bir takım İslâm düşünürleri ve araştırmacıları, sahabe arasındaki ilişkilerde meydana gelen bazı olumsuzlukları görmezlikten gelmişlerdir. Bunun yanısıra, bazı düşünürler de sahabe arasındaki bu olumsuzlukları, çok boyutlu şüpheler ortaya koyarak ve kendi bazı yanlış kanaatlerini, yalan, iftira ve kinleri ile birleştirerek olaylara yorum getirme yolunu seçmişlerdir. Her iki tutumda doğru değildir.

Olumsuzlukları görmezlikten gelmek, onları günahsız bir konuma sokmak olur ki, bu yanlıştır. Onlar masum değillerdir.

Ashab arasındaki olumsuz olayları gereğinden fazla büyütenler ve onları tasnife tabi tutarak bir kısmını tartışmasız doğru, bir kısmını da yanlış olarak değerlendirenler en az birinciler kadar hatalıdırlar. Bunların önemli bir bölümü çoğu kez yalana ve iftiralara baş vurmaktadır.

Rasûlullah (S.A.V.)'in ashabı içinde meydana gelen olumsuzluklar, olumlu olanları arasında çok azdır ve çok küçüktür. Bu insanların pek çoğu, hataları kendilerine hatırlatıldığında hatalarından dönmeyi bilen yüce insanlardır.

İlk müslümanlardan, sahâbî Ebû Zerr, Benû Gıfâr kabilesine mensub olup doğum tarihi bilinmemektedir. H. 31 (M. 651/652) yılında Mekke ile Medine arasında bir yer olan er-Rebeze'de Hakk'a yürümüştür.

Ebû Zerr radiyallâhü anhın ismi ve babasının adı hakkında kaynaklarda çeşitli isimler zikredilmektedir. Bazı eserlerde isminin Cündüb b. Cenâde b. Seken, bazı eserlerde Seken b. Cenâde b. Kavs b. Bevaz b. Ömer olarak zikredilmektedir. Bazı eserlerde ise Cündüb b. Cenâde b. Kays b. Beyaz b. Amr olarak zikredilmektedir. Bu sonuncusunun daha doğru olması muhtemeldir. Zira annesinin künyesi Ümmü Cündüb'dür.

Hz. Cündüb b. Cenâde'nin künyesi Ebu Zerr'dir. İslâm tarihinde isminden ziyade bu künyesi ile meşhur olup bununla anılmaktadır. Lâkabı ise **Mesîhu'l-İslâm'**dır. Bu lâkabı ona Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem bizzat vermiştir. Ebû Zerr el-Gifârî'nin kabilesi ve ailesi genellikle câhiliye devrinde yol kesmek, kervanları soymak ve eşkıyalık yapmakla tanınırdı. Ebû Zerr, cesareti ve atılganlığı ile o kadar büyük bir şöhret yapmıştı ki, ismini duyan, olduğu yerde korkudan titrerdi.

Genç yaştaki Ebû Zerr hazretleri bir gün, birdenbire değişerek mesleğini bırakıp haniflerden oldu. İslâm'ın henüz zuhur etmediği bir zamanda Allah yolunu tuttu. Öyle ki, etrafındakilere, **"Allah'tan başkasına ibadet edilmez. Putlara tapmayınız, onlardan hiçbir şey istemeyiniz!"** demeye başladı. Böylece hak yolunu bulmuş ve lebbeyk demişti. Bu husustaki ifadesine göre, müslüman olmadan üç yıl evveline kadar kendine mahsus bir şekilde Allah'a ibadet ettiğini ifade etmiştir.

Biz burada onun şahsiyeti ve kişiliği üzerinde duracağız.

### ŞAHSİYETİ

### a. Ahlakı

İslâmiyet'ten önce yol kesen ve insan canına kıyan sert tabiatlı bir insan iken İslâmiyyetin terbiyesi ile tamamen değişmiş fakir ve düşkünlerin koruyucusu olmuş, yaptığı bir kusurdan dolayı kendisini bağışlamasını istediği bir zencinin ayağının altına yanağını koyacak kadar alçak gönüllü, hizmetçisiyle aynı elbiseyi giyecek ve aynı yemeği yiyecek kadar mütevazi bir kimse haline gelmişti.

O, her zaman Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin huzurunda bulunan, bütün meşguliyetini din yoluna hasreden, Rasûlüllahın evine rahatlıkla girip çıkabilen şahıslarından idi.

Ebû Zer radiyallâhü anh, fakirlere karşı muhabbet gösteren, kendisinden bir şey istenmeden imkan dahilinde veren sıla-i rahmi yerine getiren, acı da olsa hakkı söyleyen, Cenab-ı Hakk'ın rızasını elde

etmek için kimseden korkmayan, çekinmeyen her işinde Allah'a tevekkül için **“lâ havle velâ kuvvete”** diyen bir kimse idi.

Her zaman ve her yerde Rasûlullah sevgisi ile yanıp tutuşan, O'nun emirlerini harfiyyen yerine getiren bir kimse idi. Arab'ın en ahlaklılarından olup bedevilerin bile hayran olduğu güzel ahlak sahibi bir kimse idi.

Ebû Zer radiyallâhü anh müslüman olduktan sonra kavmine döner ve İslâm'ı tebliğe başlar. Tebliğde başarılı sonuç alması Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem'i sevindirir. Medine döneminde kabilesi toptan İslâm'a girince Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Ebû Zerr'in başarısını şu sözüyle övmüştür;

**“Ebû Zerr'den daha doğru ve düzgün sözlü hiç bir kimseyi, ne yeryüzü taşımış ne de gök kubbe gölgelemiştir.”**[25] İbn Kesîr bu hadiste zayıflık vardır diye belirtse de Sehâvi herhangi bir şey söylemeyip merfu olarak zikredildiğini belirtir. Aclûnî senedinin iyi olduğunu merfu olarak geldiğini bildirmektedir. Hadisler konusunda ihtiyatlı olan Elbâni de hadisin sahih olduğunu söylemiştir.

Bu hadis Ebû Zerr'in doğru ve hakkı söylemek konusunda ifadesinin düzgünlüğünü ve güzel konuşma kabiliyetini ifade etmektedir. Farklı rivayetlerde

**“Meryem oğlu İsa'nın benzeri Ebû Zerr'den daha doğru ve daha düzgün ,..”**[26] olanı diye beliriltmektedir. Bu hadis de Hasen olarak değerlendirilmiştir. Bu rivayetin devamında

**“Ebû Zerr'i yeryüzünde Meryem oğlu İsa'nın zahidliği ile yürür”**[27] denilerek Hz. İsa aleyhisselâma ahlak ve takva bakımından benzediği ifade edilmiştir.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem'in yetiştirdiği gibi ahlakını muhafaza etmesini bilmiştir. Ebû Zerr'in ahlakını kendisinin bizzat Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemden rivayet ettiği şu hadis bildirmektedir.

**“Dostum Rasûlullah bana yedi şey emretti:**
**Yoksulları sevip onlara yakın olmamı,**

**Kendimden aşağı olanlara bakıp, yukarı olanlara bakmamayı,**

**Kimseden bir şey istememeyi,**

**Yakınlarıma karşı sıla-i rahimde bulunmayı,**

**Acı da olsa hakkı söylemeyi,**

**Allah yolunda hiç bir kınayanın kınamasından korkmamayı,**

**“Lâ havle velâ kuvvete illâ billah : (Güç ve kuvvet ancak Allah'tandır) sözünü çokça söylemeyi”**[28]

## b. İlmi Yönü

Rasûlullah'ı çok sevmesi ve birçok yerde gece geç vakte kadar beraber olması, Rasûlullah ile birlikte aynı biniti paylaşmış olması, kendini İslâm uğrunda Rasûlullah'a adaması Onun ilmi seviyesini yükseltmiştir. İlimde derece bakımından Abdullah b. Mes'ud radiyallâhü anh ile eşit sayılmıştır.

İlmi öğrenme ve yayma hususunda çok hırslı olduğu belirtilmiştir. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem **“ilim ancak öğrenmektedir”** deyince Ebû Zerr'de ensesini göstererek şöyle demiştir;

**“Beni öldürmek için kılıcı boynuma koysanız ben de Rasûlullah'tan işitmiş olduğum bir sözü siz beni öldürünceye kadar ilan edebileceğini bilsem buna rağmen bildiğim sözü söylerim.**[29]

Hz. Ali kerremallâhü veche, Ebû Zerr'in Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem'den elde ettiği ilim-

---

[25] Tirmizî, Menâkıb, 19; İbn Mâce, Mukaddime, 11; İbn Hanbel, VI/442; 11/163,
[26] Tirmizî, Menâkıb, 19; Hâkim, Müstedrek, III/342; İbn Hanbel, V/197, VI/242; İbn Sa'd, IV/227
[27] İbn Sa'd IV/227; Tirmizî, Menâkıb, 19; İbnü'l-Esir Üsdü'l-Gâbe, I/357; Zehebî, Siyer, II/59
[28] İbn Hanbel, V/159,173; İbn Sa'd IV/229; Zehebî, Siyer, II/57,64; Ebû Nuaym, Hılye 11/159,160
[29] Buhârî, ilim, 10

den âciz kaldığını ifade eder.[30]

Hz. Ali kerremallâhü veçhe bu sözü ile şu meselelerin Ebû Zerr'in acziyetinde etkili olduğunu ifade etse gerektir.

**Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem'in vefatından sonra ömrünün kısa olması sebebiyle bildiği her şeyi tam olarak öğretmeye imkan bulamaması,**

**İnsanların bir kısmının kenz hakkındaki görüşünden dolayı kendisinden uzak durması veya insanların uzaklaştırılması,**

**Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin vefatından sonra Şam'a gitmesi ve sonra Medine'ye dönüp ömrünün son demlerini Rebeze'de geçirmesi,**

**Halkın Ebû Zerr'i şiddetli bir zühd taraftarı diye bilip sadece nafilelerle ilgili meseleleri sorması.**

Tüm bunlara rağmen ilmi yaymanın gerekli olduğuna inandığı Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem de kendisine bu yönde tavsiyede bulunduğu için, şartlar ne olursa olsun bildiği gerçekleri imkân ölçüsünde açıklamaktan geri kalmamış, duyduğu hadisleri rivayet etmiş ve kendisine sorulan sorulara fetva vermiştir.

Ebû Zerr'in rivayetleri İbn Hanbel'in Müsned'indeki tekrarlarıyla birlikte 281 hadisi bulmaktadır. Buhârî ve Müslim'de ki rivayetleri 33'tür. Kendisinden birçok sahabe ve tabiin rivayette bulunmuştur. Enes b. Mâlik, İbn Abbas, İbn Ömer, Zir b. Hubeyş, Said b. Müseyyeb ve Ata b. Yesar bunlardan bazılarıdır.

Ebû Zer radiyallâhü anh, Medine'de üçüncü derecede birkaç fıkhi meselede hüküm veren kişiler arasında sayılmaktadır. Şam'da bulunduğu esnada halkın fıkhi meselelerini cevapladığı bildirilmektedir. Bununla birlikte arapçayı telaffuzdaki fasihligi ile de belirginlik kazanmıştır.

**c. Zühd ve Takvası**

Ebû Zerr'in nerede ismi geçse orada zühdünden ve takvasından bahsedilir. Zühd konusunda ilklerden olduğu, farzları yerine getirdiği gibi nafilede de fazlasıyla iştigal ettiği görülmüştür.

Bir gün Ebû Zer radiyallâhü anh

**"Ya Rasûlallah servet sahipleri sevapları hep alıp götürdüler. Onlar bizim kıldığımız gibi namaz kılıyorlar, bizim tuttuğumuz gibi oruç tutuyorlar. Onların zekat ve sadaka verdikleri mal fazlalıkları da var. Halbuki bizim tasadduk edecek bir şeyimiz yok!"** deyince;

Rasûlullah sallallâhü aleyhi ve sellem de **"sana bazı cümleler öğreteyim mi? Bunları söylediğin zaman, senin yaptığının aynısını yapanlar hariç, seni geçmiş olan kimselere kavuşursun, senin arkanda kalan kimseler de sana ulaşamazlar"** diye söyleyince,

Ebû Zer de

**"Evet Ya Rasûlallah"** diye cevap verir, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem

**" Her namazın arkasından otuzüçer defa tesbihat söylersin"** diye belirtmiştir.[31] Görüldüğü gibi Ebû Zer radiyallâhü anh ibadetler konusunda yaptıkları ile yetinmeyen hayırda yarışan bir kimsedir.

Nafile ibadetlere düşkünlüğünü kendisi şöyle anlatır;

**"Dostum (Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem) bana üç şey vasiyet etti. Allah Teâlâ'nın izniyle onları hiç bırakmayacağım; Kuşluk namazı ve yatmadan önce vitir namazı kılmak, her ay üç gün oruç tutmak"**.[32]

İbadetler mevzu olduğunda Ebû Zerr'in her zaman zorlukları tercih ettiği bildirilmektedir. Secdede alnın geleceği yeri bir hareketle bir defa düzeltmek caizken Ebû Zerr'in Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin tavsiyesine uyup secde mahallini temizlememeyi uygun bulduğu anlatılmıştır.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem

---

[30] İbn Sa'd 11/346,256, IV/232; İbn Abdilber, İstiab, IV/64

[31] Buhârî, Ezan, 155; Müslim, Mesacid, 142; Ebû Dâvûd, Vitir, 24; İbn Hanbel, V/238; Dârimî, Salat, 90

[32] Nesâî, Siyam, 81

**“... Benim bildiklerimi siz bilmiş olsaydınız az güler çok ağlardınız ve yataklar üstünde kadınlardan zevk almazdınız, yollara çıkar avaz avaz Allah'a niyazda bulunurdunuz”** dediği zaman Ebû Zer radiyallâhü anh **“ben de kesilip yok edilen bir ağaç olmayı kuvvetle arzu ettim”**.[33]şeklinde üzüntüsünü dile getirmiştir.

Gündüzleri dahi Allah'ı tefekkür ve zikirden uzak durmazdı.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem'in sevdiği, beğendiği işleri Ebû Zer radiyallâhü anh de sever beğenirdi. O'nun hoşlandığından o da hoşlanırdı. Rasûlullah'ın yapma dediği bir iş olduğunda hiç bir şey söylemeden itaat ederdi.

İnfak konusunda Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemden işittiğini aynen uygulardı. Ebû Zer; **“Bana dostum tavsiyede bulunup bir çorba pişirdiğin zaman suyunu çok koy sonra da komşulardından birisini araştır ve onlara ondan (birkaç kepçe) alıp (ver)'**demiştir.[34]

Şam Emiri olan Habib b. Mesleme Ebû Zerr'e bin dirhem verdiğinde kabul etmeyip geri vermiş, **“Bizim sütünü sağdığımız bir keçimiz, sırtına bindiğimiz bir merkebimiz var. Bundan başkasına ihtiyacımız da yok”** diyerek kanaatkarlığını belirtmiştir.

Ebû Zerr'in hanımı geçim sıkıntısından dert yanınca Ebû Zer radiyallâhü anh de :

**“Ey Ümmü Zer! Önümüzde büyük bir engel var. O vakit hafif olanlar, ağır olanlardan daha cevval olacaktır”** diyerek niçin mal biriktirmediğinin sebebini anlatmıştır.

Ebû Zer radiyallâhü anh elindekini fazlaca infak ederdi. Bu konuda da Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem'in **“Sizden biriniz kendisi için istediğini, din kardeşi için istemedikçe gerçek mü'min olamaz.”** hadisine uygun hareket ederdi.

Elindeki her şeyi infak ettiği gibi hayalinde bile para canlandıramayan bir kimse idi. Rasûlullah'ın şu hadisini bir kaç kez rivayet edip hayatına uygulamıştır. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem

**“Uhud dağı kadar altınım olması, sonra öleceğim gün yanımda alacaklı için ayırdığım hariç, bir dinar veya yarım dinar kalmış olduğu halde ölmeyi istemem”[35]**

Ebû Zer radiyallâhü anh misafirlerine karşı çok ikram da bulunmuş hatta onlara bir şeyler yedirmek için kendisinin aç olarak sabahladığı olmuştur.

İnsanları her zaman zühd ve takvaya çağırmış ve bu konuda söylenmesi gereken her şeyi söylemiştir. Nitekim İbn Hanbel Ebû Zerr'in insanlara nasihati ile ilgili olarak şu bilgiyi verir;

**“**Ebû Zer radiyallâhü anh şöyle derdi: **Ey insanlar! Ben size nasihat ve şefkat ediyorum. Kabrin vahşetinden korunmak için gece yarısı namaz kılın. Kıyametin sıcağından korunmak için oruç tutun, en zor günün korkusundan uzak durmak için tasaddukta bulunun. Ey İnsanlar! Ben size nasihat ediyorum, size şefkat ediyorum”[36]**

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem **“Allah'dan başka ilah yoktur diyen ve bu ikrar üzerine ölen hiç bir kul yoktur ki, cennete girmesin”** diye buyurunca Ebû Zer radiyallâhü anh bir kaç kez

**“zina etse de hırsızlık yapsa da öyle mi?”** deyince her defasında Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem

**“Evet zina etsede hırsızlık yapsada”** diye cevap verir en sonunda Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem öfkelenip

**“Ebû Zer radiyallâhü anh patlasa da”** diye sorulara son verir.[37]

Bu hadiseden anladığımız kadarı ile Ebû Zer radiyallâhü anh herkesi kendisi gibi düşünüp müslüman bir kimsenin zina ve hırsızlık gibi büyük günah işleyebileceğini düşünemiyor. Büyük günah işlemekten uzak durma düşüncesi onu daha fazla ibadet yapmaya itmiştir.

Ebû Zerr'in fazilet arayışı ve fazla ibadet isteği her zaman Rasûlullah'a çeşitli sorular sorarak ortaya çıkmıştır.

**- İlk kurulan mescit hangisidir?**

---

[33] Ebû Dâvûd, Salat, 175; Tirmizî, Salat, 162,279; İbn Mâce, İkâmetü's-Salat, 62;

[34] Müslim, Bir, 142; Tirmizî, Et'ime, 30; İbn Mâce, Et'ime, 58; İbn Hanbel, V/149,156,161; Dârimî, Et'ime, 37

[35] Buhârî, RİKâk, 14; Müslim, Zekat, 32; Dârimî, Rikâk, 53; İbn Hanbel V/149,160-161,176

[36] İbn Hanbel, Kitabu'z-Zühd, 11/215

[37] Müslim, iman, 154

**Sonra hangisidir?**

**Bu iki mescid arasında ne kadar zaman vardır?**

**- Amellerin hangisi daha efdaldir?**
**- Hangisi daha hayırlıdır?**

Ebû Zer radiyallâhü anh bu sorularla kendi iç aleminde bir aktivite kazanıyordu. Ebû Zerr'in Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem'den rivayet ettiğii 281 hadisi incelediğimizde bu hadislerin çoğunun **nafile ibadetler, amellerin en faziletlisi, Allah Teâlâ'dan sakınmak, güzel ahlak, sadaka, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin üstünlükleri Allah'ın kıyamet günü yüzüne bakmayacağı kimseler, yeryüzünün mescid olduğu, konularını ihtiva ettiği görülmektedir. Bunların dışında diğer konuların ise miraç, Cennete ve Cehenneme en son giren kimse, sadaka çeşidi ve kuşluk namazı, dua, şirk koşmayanın cennete gireceği, namazda sağa sola dönmek** olduğu görülür.

İnsan ilgilendiği, ihtiyacı olduğu veya en çok olmasını istediği mevzuları etrafındaki kimselere anlatır. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem hayatın tüm sahaları ile bizzat ilgilendiği ve birçok sözü olduğu halde niçin Ebû Zerr'in rivayet ettiği hadisler züht ve takva ile ilgili olan rivayetler olsun. Niye ahkam, megazi, siyer, tefsir... gibi konular ağırlıkta değil de nevafil konuları ağırlıkta!

Bütün bunlardan anlaşılan odur ki Ebû Zer radiyallâhü anh kendi iç dünyasında bir çok meseleri aşmış, farzlar ve haramları yapıp yapmamak Onun için bir problem değil, Onun için önemli olan Allah ve Rasûlüne daha fazla yakın olabilmek, daha fazla ibadet edebilmek, ibadetleri huşu içinde, lezzetine vararak yapmaktı. Bütün bunlar Ebû Zerr'in yaşantısında, kendi psikolojisinde, iç dünyasında züht ve takva yönünü ortaya koymaktadır.

**d. Servet Hakkındaki Görüşleri (Kenz)**

**"... ALTIN VE GÜMÜŞ BİRİKTİRİP ALLAH YOLUNDA SARF ETMEYENLERE CAN YAKICI BİR AZABI MÜJDELE"[38]** ayetine dayanarak Ebû Zer radiyallâhü anh diğer Sahabenin aksine günlük ihtiyacından fazla gelen malın Allah yolunda harcanması gerektiğini savunur. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem'in de bu görüşte olduğunu söyler.[39] Mal biriktirip yığan, tasaddukta bulunmayan, zekat vermeyen kimselere karşı Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemden duyduğu hadisleri ve Tevbe Suresinin 34. ayetini en şiddetli bir şekilde dile getirir.

Ebû Zerr'in diğer Sahabe ile arasındaki görüş ayrılığının sebebi yukardaki ayetin kimler için indiği ve kenz konusudur.

Ayetin kimler hakkında indiği ihtilaf konusu olup üç görüş ortaya atılmıştır.

**Ehli kitap hakkında,**

**Müslümanlardan zekat vermeyenler hakkında,**

**Ebû Zerr'in dediği gibi elinde ihtiyacından fazlasını dağıtmayanlar hakkında nazil olmuştur.**

Şam'da Muaviye ile bu ayet hakkında tartışmışlardı. Muaviye Ehl-i Kitap hakkında indiğini, Ebû Zer radiyallâhü anh de hem Ehl-i Kitap hem de Müslümanlar için indiğini söyler.[40]

Ayette isim verilerek altın ve gümüşün kenz edilmesi geçmektedir. Bundan dolayı kenzin ne olduğu konusu ihtilaf mevzuu olmuştur.

**KENZ:** Biriktirmek, malları üstüste koymak hazine, yer altına saklanmış gömülü mal, etrafı çevrilmiş koruma altına alınmış mal demektir. Tevbe 34'te biriktirme anlamında kullanılırken ayrıca **"... Ona bir kenz indirilmeli veya yanında bir melek gelmeli değil miydi?"[41]** ayetinde hazine anlamında kullanılmıştır. Kur'an-ı Kerim'de kenzin hazine anlamına geldiği daha başka yerler de vardır.

---

[38] Tevbe, 9; 39
[39] İbn Hanbel, V/156,165,176
[40] Buhârî, Zekat, 4; İbn Sa'd, IV/166; Belâzurî, Ensâb V/55
[41] Kehf, 18:82; Furkan, 25:8; Şuara, 26; Kasas, 28: 76

Hadislerde kenz, elde etmek manasında kullanılmıştır.

Zekatı verilmiş malın kenz (stok) olup olmadığı hususunda alimler değişik görüşler ileri sürmüşlerdir. Âlimlerin çoğunluğuna göre, böyle bir mal yasaklanan kenz kapsamına girmez.

Hz. Ömer radiyallâhü anh **"zekatı ödenen mal toprak altında gömülü de olsa stok hükmüne dahil değildir, stok, zekatı ödenmeyen maldır. Toprak altında gömülü de olsa bu malın sahibi onunla Cehennem'de dağlanacaktır"**.[42] İbn Ömer, Abdullah b. Abbas, İkrime de aynı görüştedir.[43]

Bazı alimlere göre stok edilen mal, zekatı ödenmiş olsa bile yasaklanan kenze girer. Bu görüşte olanlar Tevbe 34-35'le birlikte şu ayeti de delil getirirler. "**Yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz iyilik değildir. Asıl iyilik o dur ki, Allah'a, ahiret gününe, meleklere, kitaba ve rasüllere inanır, Allah rızası için yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilencilere ve boyunduruk altında bulanan (köle ve esirlere) mal verir, namazı kılar, zekâtı verir..."[44]**

Dikkatlice incelendiğinde ayette hem zekât verilmekte hem de yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, infaktan bahsedilmektedir. Ayetin baş tarafında zikredilen zekâtın aynısı olsaydı, ayrıca zekatın zikredilmesinin bir anlamı kalmazdı.[45]

Ebû Zerr'e göre yiyecek maddeleriyle normal geçim imkânlarından fazla elde tutulan bütün mallar kenz olup sahibi şer'an kınanmıştır. İnsanları bu görüşe teşvik etmiş ve muhalefet edenleri şiddetle kınamıştır.

Hz. Ali kerremallâhü veçhe kenz sınırını kendi devri için yıllık 4000 dirhem diye rakamla bildirip kenz, bu sınırın üzerindedir diyerek o dönemin zenginlik seviyesini de belirtmiştir.[46]

İbn Hazm "**Fakirlerin ihtiyaçlarını gidermek, her memleketin zenginleri üzerine farz kılınmıştır. Zekatlar ihtiyacı gidermediği takdirde, devlet zenginleri buna zorlayabilir. Bu şekilde fakirlerin zaruri yiyecek maddeleri, kışlık ve yazlık giyecekleri, yağmur, güneş ve soğuktan koruyacak mesken ihtiyacaları ile içecek ihtiyaçları giderilebilir"[47]** diyerek bir nevi Ebû Zerr'in düşüncesindedir, İbn Hazm'ın kendisine delil aldığı **"Akrabaya, fakire ve yolcuya hakkını ver"**[48] ayetidir.

Kurtubî, Ebû Zerr'in görüşünü şöyle bir ihtimal ile yorumlamaktadır; Kenz ile ilgili ayet müslümanların gerçekten maddi sıkıntı içerisinde oldukları muhacirlerin büyük maddi sıkıntılar içerisinde olup Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem'in bu sıkıntılarını karşılıyamadığı bir dönemde inmiş olmalı. Zira beytü'l-mal sahâbilerin ihtiyaçlarını o gün için karşılayamıyordu. İşte Müslümanlar bu durumda oldukları bir sırada ihtiyaçtan fazlasının stok edilmesi bu ayetle yasaklanmıştır. Gerçekten de böyle durumlarda altın ve gümüşü biriktirmek caiz değildir. Müslümanlar o sıkıntılı durumdan kurtulduktan sonra, sadece zekâtlarını ödemekle, yükümlü tutulmuşlardır.[49]

Ebû Zer radiyallâhü anh günlük ihtiyaçtan fazlasını kenz sayarken Hz. Ali 4000 dirhem sınırını koymuştur. Bu içtihad Hz. Ali'nin dönemini kapsarken diğer dönemlerdeki kenzin sınırı için ölçü olmuştur.

Bütün bunların yanında asli ihtiyaçların ne olduğu meselesi ortaya çıkmaktadır. Asli ihtiyaçları bütün âlimler zekat dışı sayarken bunların ne olduğu konusu netlik kazanmamıştır. **"Bütün kaynaklar kaba taslak birlikte verirler. Bu listede; giyecekler, zati eşyalar, yiyecek ve içecekler, mesken, geçim temin için bulundurulan el aletleri ve tezgahlar, binek vasıtası, okumak için edinilen kitaplar ve ihtilaflı olmakla birlikte belli ölçüdeki ziynet eşyaları."[50]**

Yukarda sayılan eşyaların keyfiyeti konusu bir netlik kazanmamıştır. Lüks ile yokluğun sınırı muhi-

---

[42] Râzi, Mefâtihu'l-Ğayb,V/630; İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ, İsmail b. Ömer, Tefsiru'l- Kur'ani'l-Azim, Kahire, T.siz. IV/80,81

[43] Râzi, Mefâtîhu'l-Ğayb, IV/630; İbn Kesîr, Tefsir, IV/80,81; el-Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, el-Cami il Ahkami'il-Kur'an, Kahire, 1967, VIII/124,125,; Malik b. Enes, Muvatta, Zekat, 21

[44] Bakara, 2:177

[45] Kurtubî, el-Câmi, II/241,242

[46] Râzi, Mefâtîhu'l-Ğayb, IV/631; et-Taberî, Muhammed b. Cerir, Camiül-Beyan'an Te'vili Âyi'l-Kur'an, Mısır, H. 1321-1328, X/73

[47] İbn Hazm, Muhammed Ali b. Ahmed b. Said, el-Muhallâ, Kahire 1967, VI/156

[48] İsra, 17:26; Nisa, 4:36; Müddesir, 74:40-44

[49] Kurtubî, el-Câmi, VIII/125-126

[50] Çeker, Orhan, "Havaic-i Asliyye", D.İ.A. için yazılan fakat yayınlanmayan madde, Konya, 1992

tin ve örfün hükmü bu husustaki hükümlerin en adili olacaktır.[51]

İhtiyaç fazlası mallar konusunda farklı ictihadlarda bulunan diğer sahabenin hiçbirinin yönetimle ihtilafa düşmemesi[52] düşündürücüdür.

Niçin Ebû Zer radiyallâhü anh de onlar gibi olmadı?

Zühd ve takvasını anlatırken belirttiğimiz gibi Ebû Zerr'in nafilelere ve diğer ibadetlere olan meyli ile toplumdaki hayat seviyesinin yükselişi ile birleşince Ebû Zerr'in kenz düşüncesinin ortaya çıktığı gözükür.

**2. Tesiri**

**a. Sosyalistlerce Yanlış Yorumlanması**

Ebû Zerr'in malın yığılmasına karşı olma düşüncesi ile sosyalizm ve komünizme yaklaştırılmaya çalışıldığı görülmektedir. **"İslâm tarihinde ilk defa sosyalizmden söz eden kişi**[53] diye anlatılmaya çalışılmıştır. Her ne kadar Ebû Zerr'de sosyalist görüşlerin belirtilerini buldularsa da bu görüşlerin sahipleri bir sonuca varamamışlardır. Bir takım görüş sahipleri Ebû Zerr'e sosyalist demelerinin yanında bu telkinden etkilenen veya böyle bir düşünceyi, en azından ifade ediliş şeklini benimsediklerinden Ebû Zer radiyallâhü anh ve Sosyalizm isimli kitaplar[54] yazmışlardır.

Komünizmin güya herkesi maldan mahrum edişi ile İslam'ın infak emri ve Ebû Zerr'in fazlaca dağıtmak isteği eşit sayılmaya çalışılmıştır. Komünizmin ahlaksızlığı, servet tanımayışı görmezlikden gelinmiştir. Sosyalizmin ferdi mülkiyeti tanımaması baştaki bir takım kimselerin saltanatına katkıda bulunurken Ebû Zer radiyallâhü anh düşüncesinde böyle bir takım ayrıcalıklı insanlar olmamıştır. Sosyalizm ferdi mülkiyeti güya kaldırıyor, fakat belli insanlardan mahrum ediyor, İslâm ise özel mülkiyeti kaldırmayıp belli noktalarda yön vererek insanların hayrına ve istifadesine sunmuştur.

İslâm sadece malın belli zenginler arasında dolaşan bir nimet olmasını[55] önlemiştir. İnsanların gelirden ve mülkiyetten en faydalı ve en eşit şartlarda istifadesi için özel mülkiyete yön veren sekiz maddeyi Mannan şöyle anlatır;

**Malın sürekli kullanılması,**

**Malla orantılı olarak zekat ödenmesi,**

**Malın yararlı işlerde kullanılmasını sağlayan bağış kuralının olması,**

**Başkalarına zarar vermeksizin malın kullanılması,**

**Malın helal yollarla kazanılması,**

**Malın kullanımında ne cimriliğe ne de israfa gidilmesi,**

**Malın kullanımında yalnızca haklı yararlar sağlama amacının güdülmesi,**

**İslâm'ın miras yasasının eksiksiz uygulanması.**[56]

İslâm gerektiğinde ferdi mülkiyeti sınırlar, gerektiğinde elde bulunan bütün malların infakını gönül-

---

[51] Kutub, Seyyid, İslâmda Sosyal Adalet Trc. Yaşar Tunagür, M. Adnan, İstanbul, T.siz. s. 186; ei-Kardâvî, Yusuf, Fıkhu'z-Zekat, Beyrut, 1977, 1/151-153; Yavuz, Yunus Vehbi, islâm'da Zekat Müessesi, istanbul, 1980, s. 260; Yeniçeri, Celal, islâm Açısından Tüketicinin Korunması ve Ev İdaresi, istanbul, 1996, s. 54

[52] Aydınlı, A., "Ebû Zer" D.I.A., X/268

[53] ez-Zirîkli, Hayreddin, el-A'lâm, Kahire, 1959, 1/136; Sakr, Nadiye Haseni, Sebeiyye, Ahtaru'l-Harekati'l-Hadimeti fi Sadri'l-islâm, Kahire, 1991, s. 21

[54] Abdü'l-Hahim Muhammed, Ebû Zer radiyallâhü anh el-Gıfârî ve'ş-Şuyûiyyeti, Kahire, 1985; Sehhâr, Ebû Zer, el-Gıfârî

[55] Haşr,59:7

[56] Mannan, M.A. islâm Ekonomisi Teori ve Pratik, Trc: Bahri Zengin, v.d. İstanbul, 1980, s.153

lü olarak vermeye çağırır. Ebû Zer radiyallâhü anh fazla infakı istemekle insanoğulunun cimriliğini açmak istemiş olabilir. Fakat adını bile duymadığı bir batıl görüşün savunuculuğunu hiçbir zaman yapmamıştır. Çünkü İslâm güzellikler dinidir. Hiç kimse İnsanların bazı kötü huylarını görmeyip bir tane iyi huyunu öne çıkarmakla, İslâm benim dediğim gibidir diyemez. Sosyalizm eşitlik ilkesini ön plana çıkarıp kendisini topluma sevdirmeye çalışırken bunun yanında din tanımayanları, gayri ahlaki tutumları, adeta neseb ve mülkiyeti yok edişleri kabul edilebilir bir tutum olmayıp nefretle kaçınılmalıdır.

Ebû Zerr'i Sosyalist sayan kimseler niçin diğer özelliklerini kabul etmeyip sadece bir görüşünü alıyorlar? Bütün art niyetleri bu sorunun cevabında yatmaktadır. İslâm Sosyalizmi diye sentez yapanlar da İslam'da bir eksiklik bulduklarından mı bu sentezi yapıyorlar yoksa kendilerinde 20. y.y. da ortaya çıkan akımlara karşı bir aşağılık duygusu mu hissediliyorlar? Öyle anlaşılıyor ki ikinci sebepten dolayı kendileri gibi Ebû Zerr'i de yanlış anlatıp yanlış yaşıyorlar.

**b. Haricilere ve Şia'ya Tesiri**

Hariciler birçok sahabeyi tekfir ederken, Ebû Zer radiyallâhü anh bu kimselere karşı her zaman saygılı davranmıştır. Halifeye isyan edecek olanları bile itaate çağırmıştır.

Haricilere göre imamet Kureyş'e ait bir hak değilken, Ebû Zer radiyallâhü anh Hz. Ali'nin tarafındadır.

Görüldüğü üzere Haricilerle Ebû Zer'in hiçbir ilişkisi olmadığı gibi görüşleri de taban tabana zıttır.

Ebû Zer radiyallâhü anh el-Gıfârî Şiiler nazarında veli sayılan bir Sahâbîdir. Şiiler içerisinde birçok noktadan eleştirilen Şeriati bile: **"Ebû Zer, Ali'nin kopyesi"**[57] ifadesini kullanmaktadır. Kendisinin terceme edip şii rivayetlerle desteklediği kitabında şia içerisinde en az abartan kimse olsa da Ebû Zerr'i adeta bir Peygamber gibi anlatmaktadır.[58]

**c. Tasavvufa Tesiri**

Ebû Zer radiyallâhü anh gayet sade ve basit yaşardı. Servet olarak anılacak bir şeyi yoktu. Dünya metaı olarak yanında sütünden faydalanmak için bir veya iki keçi, bir yere gittiğinde üzerine bineceği merkep, küçük bir ev, bir tane hizmetçi, sadece üzerine giydiği bir elbisesi vardır.

Dünya malı olarak amellerini kabul eden zengin olmayı düşünmeyip bir yudum su veya süt, cumadan cumaya biraz buğday yeter deyip kendini tamamen ibadet ve ilme veren, sadece devletten aldığına kanaat eden bir kimse idi.

Böylece Allah'a kulluk çerçevesinde bir hayat yaşayan Ebû Zerr'i birçok tasavvuf erbabı kendine örnek almıştı. Beka ve Fena konusunda konuşan ilk kimse olmuştu.[59] Farukî, Ebû Zerr'i tasavvuf hareketinin önde gelen isimleri arasında sayar.[60]

Ebû Zerr'in yaşadığı hayat, birçok tasavvuf erbabının yaşamaya çalıştığı, en azından kendisine örnek aldığı bir hayattır. Birçok sahabe gibi Ebû Zerr'e duydukları sevgiden dolayı İstanbul'da yaşayan insanlar Onun adına İstanbul'a bir kabir yapmışlardır.[61] Bu da bize Ebû Zerr'in İstanbul halkı tarafından sevildiğini ortaya koymaktadır.

**SONUÇ**

Ebû Zer el-Gıfârî radiyallâhü anh kendi kabilesinin önde gelen şahsiyetlerinden idi. Müslüman olmadan bir kaç yıl önce kavminin batıl inançlarını bırakıp namaz kılmaya başlamış, tarih onun, **İslâm'a ilk giren beş kişiden biri olduğunu kaydetmiştir.**

Ebû Zer, müslüman olduktan sonra Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin elçisi olarak Gıfâr halkına İslam'ı anlatmıştır. Bu sebebten Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem'in övgüsüne layık olmuştur.

[57] Şeriati, A. Kendini Devrimci Yetiştirmek, Trc. Ejder Okumuş, İstanbul, 1996, s. 43
[58] Şeriati, A. Ebû Zer, s.187-214
[59] Kettânî, Teratib, III/86; el-Münavi, Abdurrauf, el-Kevakibu'd-Dürriye, Mısır, 1938, I/83
[60] Faruki, İsmail Raci, Luis Lamia, islâm Kültür Atlası, Trc: Mustafa Okan Kibaroğlu v.d., İstanbul, 1991, s.321
[61] Ünver, A. Süheyl, Istanbulda Sahabe Kabirleri, İstanbul, 1953, s.28

O'nun doğruluğu, ifadesinin düzgünlüğü her zaman övülmüştür.

Medine'ye hicretten sonra birçok savaşlara nefer olarak katılıp üzerine düşen tüm görevleri yapmıştır. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemden idarecilik istemesine rağmen idarecilik verilmeyince üzülmemiş, kendisine verilen emirlere harfiyyen riayet etmiştir. Ancak idari konuda zaafından dolayı kendisine idarecilik verilmemiştir.

İlk Müslümanlardan olması, Ehl-i Beyt sevgisi, daima Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ile beraber oluşu, Suffe ehlinden olması onun her zaman sevilmesini sağlamıştır. Bedir savaşına katılmadığı halde Hz. Ömer onun faziletini bildiğinden atiyye miktarını belirlerken onu da Bedir ashabından saymıştır.

Genellikle zamanını Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ile birlikte geçirmesi onun derecesini arttırmış fakih Sahabe arasında sayılmıştır. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemden 281 tane hadis rivayet etmiştir. İlimde derece olarak Abdullah b. Mes'ud radiyallâhü anha denk sayılmıştır.

Ebû Zer radiyallâhü anh, dünya malına meyletmeyip elinde günlük ihtiyacından başka ne varsa tamamını intak etmenin gereğine inanıp hiç bir servet biriktirmemiştir. İnfak etmeyi herkesten istemesi kendisini zaman zaman sıkıntıya sokmuştur. Ayrıca bütün ömrünü zühd ve takva üzere geçirdiğinden böyle bir hakkının olmamasına rağmen diğer insanların da kendisi gibi yaşamasını istemiştir.

Ebû Zer, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin vefatından sonra Medine Devletinde meydana gelen maddi kalkınmayı hiçe sayarak müslümanların ilk dönemlerdeki gibi sade yaşayıp ellerindeki tüm varlıklarını infak etmeleri gerektiğine inanmıştır. **Bu uğurda Muaviye ile yaptığı tartışmalar bazı kimseleri kendi etrafına toplamış hatta onun bu tavrı Şam'da Muaviye'nin otoritesini sarsmıştır.**

Bunun üzerine zamanın halifesi, Ebû Zerr'i Medine'ye getirttiğinde Medine'de de zühd ve takva üzere yaşantısına devam edip bazı servet sahiplerini eleştirmesi ve bu konudaki sert tutumları orada da rahatsızlık vermiştir.

Kenz ve infak konusunda halife ile içtihatlarındaki farklılık Ebû Zerr'in Rebeze'ye sürülmesine sebep olmuştur. Halife ile olan anlaşmazlığından bazı kimseler faydalanmak istemişlerse de Ebû Zer radiyallâhü anh bunlara izin vermemiştir. Ebû Zer radiyallâhü anh halife ile görüş ayrılığına rağmen devletin bekasını düşündüğünden kendisini isyana çağıranları itaate davet etmiştir.

Zühd ve takvası, fikirleri ve hareketlerinde etkili olmuştur. Nitekim rivayet ettiği hadisler amellerin fazileti ile ilgilidir. Topluma tavsiye ettiği işler faziletle ilgilidir. Fazilet yarışı adeta Ebû Zerr'de bir çizgi oluşturmuştur.

**Ebû Zerr'in Rasûlullah sevgisi, kahramanlığı, zühd ve takvası her dönemde örnek olmuştur. Lüks hayatın müslümanlar arasında yaygınlaşıp fakir Müslümanların elinden tutulmadığı dönemlerde Ebû Zer radiyallâhü anh el-Ğıfâri'nın infak ve kenz görüşlerinin hatırlanması müslüman topluma yeni bir veçhe verecektir.**

**Yazının özetlenerek alındığı Kaynak:**

Adem SARITAŞ; Ebû Zer El-Ğıfârî radiyallâhü anh Hayatı Ve Şahsiyeti, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı İslâm Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi-61464, Konya-1997

## İLM-İ LEDÜN SIRLARINDAN (Mutlaka Okuyun)

### AHMED AMİŞ kuddise sırruhu'l-azîz EFENDİ

Fatih Sultan Mehmed Han'ın türbedarlarından ve Şa'bâniyye tarîkatının son devir şeyhlerinden. İsmi, Ahmed Amiş *(Amiş kelimesinin Arapçadaki amîş veya a'meş'le ilgisi yoktur. Bu kelime Rumeli'de amca mânâsında «amm»ın tasğir (küçültme) sigası olup «amcacık» demektir. Rumeli'de çok sevilen çocuklar bu tâbirle çağrılırlar*) olup, Türbedar veya Türbedar Ahmed Efendi isimleriyle de tanınır. 1807 (h.1222) de Tuna vilâyetine bağlı Tırnova'da doğdu. İstanbul'da 1920 (h.1338) de Hakk'a yürüdü. Aramgâhi ebedisi Fatih Camii yanındaki kabristandadır.

Doğum yeri olan Tırnova'da ilk tahsilini gören Ahmed Amiş kuddise sırruhu'l-azîz Efendi, medrese tahsilini de orada tamamladı. On dört yaşında tasavvufa alâka duydu. Bir şeyhe bağlanmak arzusuyla Sadık Efendi adlı bir zata başvurdu. Sadık Efendi, O'nun bu konudaki yüksek arzusunu anlamasına rağmen, tasavvuf yoluna girme zamanının gelmediğini belirtti. Bu hususta;

*"Yavrum! Sen şimdi git. Sonra seni soyu temiz birisi gelip bulacak ve irşad (rehberlik) edecektir."* dedi. Bu söz üzerine ilim öğrenmeye devam eden Ahmed Amiş Efendi, yirmi yaşına geldiği zaman Şa'bâniyye yolunun İbrâhimiyye veya Kuşadaviyye kolunun kurucusu Kuşadalı İbrahim kuddise sırruhu'l-azîz Efendinin Tırnova'ya nâib olarak gönderdiği Ömer Halvetî kuddise sırruhu'l-azîze intisâb edip, talebe oldu. Senelerce Ömer Halvetî kuddise sırruhu'l-azîzin ilim meclislerinde ve sohbetinde bulunup tasavvuf yolunda ilerledi. 1846 senesinde irşada yâni insanlara İslâmiyet'in emir ve yasaklarını anlatıp, talebe yetiştirmeye mezun oldu. 1853 Osmanlı-Rus yâni Kırım harbine tabur imamı olarak katıldı ve harpte üstün hizmetler gördü.

Harpten sonra memleketine döndü. Bir ara gördüğü bir rüya üzerine, hocası Ömer Halvetî kuddise sırruhu'l-azîzin izniyle İstanbul'a geldi. Kuşadalı İbrahim kuddise sırruhu'l-azîz Efendinin Hakk'a yürüdüğü tarihinden sonra, onun yerine geçen İstanbul-Fatih Zeyrek civarındaki Çinili Hamamın sahibi Muhammed Tevfik Bosnevî kuddise sırruhu'l-azîz Efendi ile görüşüp sohbetinde bulundu. Sonra tekrar Tırnova'ya dönerek bir hamam kiraladı ve Muhammed Tevfik Bosnevî kuddise sırruhu'l-azîz gibi o da hamam işletmeye başladı. Bu sırada ayrıca Sıbyan Mektebi hocalığı da yapan Ahmed Amiş Efendi, Muhammed Tevfik Bosnevî kuddise sırruhu'l-azîzin 1866 senesinde Hakk'a yürüdüğü tarihi üzerine tekrar İstanbul'a geldi. Muhammed Tevfik Bosnevî kuddise sırruhu'l-azîzin önde gelen müridlerinden Üsküdarlı Hoca Ali Efendi, Rıfat Efendi, Üsküdar'da Nalçacı Dergâhı Şeyhi Mustafa Enver Bey, Kaşkar hükümeti temsilcisi Yâkub Han ve Fâtih türbedârı Niğdeli Bekir Efendi ile sohbetlerde bulundu. Bir müddet sonra Tırnova'ya döndü, talebe yetiştirmek ve insanlara vâz ü nasihat etmekle meşgul oldu. Üsküp'te Seyyid Muhammed Nûr-ül-Arabî kuddise sırruhu'l-azîz ile görüştü. Muhammed Nûr-ül-Arabî kuddise sırruhu'l-azîzden icâzet aldı. 1877 senesinde Tuna vilâyetinin Osmanlıların elinden çıkması üzerine tekrar İstanbul'a geldi. Niğdeli Bekir Efendi'den Fatih türbedarlığını devraldı ve *"Fatih Türbedârı"* unvanıyla anıldı. Gümüşhaneli Ahmed Ziyâeddîn kuddise sırruhu'l-azîz Efendi'den Nakşibendiyye yolundan icazetli olan ***Ahmed Amiş kuddise sırruhu'l-azîz Efendi tasavvufta mücâhede yolunu değil de sohbet ve telkin yolunu tercih etti. Kendisine tâbi olanlardan İslâmiyet'in emirlerine uyup yasaklarından kaçındıktan sonra sadece sohbet ve muhabbet yolunu seçmelerini istedi. Çile ve riyâzat yolunu tercih etmedi.***

Ahmed Amiş kuddise sırruhu'l-azîz Efendi bu hususta diyor ki;

***"Mücâhedâtın, tasavvufî perhizlerin bir kısmını Kuşadalı kaldırmıştı. Geri kalanını da ben kaldırdım."***

Kendine tâbi olanlara sık sık şu tavsiyelerde bulunur;

***"İstiğfar edin, salâvat okuyun, Kur'ân-ı Kerîm okuyun, her şeyi Kur'an-ı Kerim'de bulursunuz."*** Derdi. Bu sözleri doğrultusundaki yaşayışı sebebiyle, mensûb olduğu tarîkatın Piri Kuşadalı İbrahim kuddise sırruhu'l-azîz Efendi gibi tekkeye ve merasime itibar etmemiştir. Kırk seneyi aşan irşâd faaliyeti sırasında taliplere Halvetî ve seyrek olarak da Nakşibendî icazetnamesi vermiştir.

Ömrünün sonuna kadar mensûb olduğu Şa'bâniyye yolunun şeyhliğini ve Fatih Sultan Mehmed Han'ın türbedarlığını yürüten Ahmed Amiş kuddise sırruhu'l-azîz Efendinin müridleri ve yakınları arasında, ***Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, Müderris Babanzâde Ahmed Naîm Bey, Ahmed Avni Konuk, Hüseyin Avni Konukman, İsmail Fenni Ertuğrul, Abdülazîz Mecdî (Tolun) Efendi*** gibi kimseler yer aldı.

Yaklaşık 113 yaşında iken damadı Ahmed Naîm Bey'in İstanbul Şehzâdebaşı'ndaki evinde 9 Mayıs 1920 (h.1338) târihinde Hakka yürüdü. Cenaze namazını talebelerinden Abdülazîz Mecdî kuddise sırruhu'l-azîz Efendi kıldırdı. Senelerce türbedarlığını yaptığı Fatih Sultan Mehmed Han'ın türbesi yanındaki kabristana defnedildi. Ahmed Amiş kuddise sırruhu'l-azîz Efendinin kabir taşında;

***Hâmil-i emânât-i sübhaniyye,***
***Câmi-i makâmât-i insaniye***
***Mürebbi-i sâlikân-i rahmâniyye,***
***el-Hac Ahmed Amiş el-Halvetî eş-Şâbânî***
***Hazretlerinin rûh-i şerifleri içün el-Fâtiha.***

***20 Şaban 1238***

Hakk'a yürüdüğü tarihine talebelerinden Evranoszâde Samî Bey; ***"Gitti gülzâr-ı Cemale pîr-i efrad-ı Cihân"*** (1388). mısra'ı ile tarih düşürmüş ve mezar taşlarından birine şu manzumeyi yazmıştır.

***Rûh-i pâk-i mürşid-i yekta cenâb-i Ahmede.***
***Sâye-i arş-i ilâhîdir mualla âşiyân***
***Matla'-i feyz-i velayettir o kutbu'l-vâsılîn***
***Sırr-i ferdiyyet olurdu vech-i pâkinden iyân***
***Râh-i Şâbân-i Velide ekmel-i devrân olup***
***Ehl-i hilme kıble-i irfan idi birçok zaman***
***Ah kim yükseldi lâhûta, muhât-i vahdete***
***Oldu envâr-i tecellî-i bekada bî nişan.***

Ahmed Amiş kuddise sırruhu'l-azîz Efendi eser bırakmamıştır. Abdulbâki Gölpınarlı, Ahmed Avni Konuk'un Ahmed Amiş Efendinin sohbetlerinde tuttuğu notların kendisinde olduğunu kaydetmektedir. Kendisinden sonra yerine baş halifesi olan Kayserili Mehmed Tevfik Efendiyi postnişin bıraktı. Şa'bâniyye ve Halvetiyye yollarının son devir temsilcilerinden olan Ahmed Amiş Efendi, sohbet yoluyla talebe yetiştirmeye çalıştı. Sohbetleri esnasında kısa ve özlü sözlerle talebelerini ikaz eder, onların istikamet üzere Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ile ashabının yolunda olmalarını isterdi. Talebelerinden birisi müridin yâni talebenin şeyhe (hocaya) olan ihtiyacını sorunca;

***"Dağı dağ, taşı taş gördükçe şeyhe muhtaçsın. Bu böyle olsun, şu şöyle olsundan kurtuluncaya kadar, şeyhe muhtaçsın."*** Demiştir.

**MARAŞLI AHMED TÂHİR EFENDİ**
(1885-1954) Kadı, dersiam, vaiz, Halveti-Şâbânî şeyhî.

Maraş'ta doğdu. Maraş vilâyeti kâtiplerinden Berberzâde Hz. Efendi ile Hızanoğuilan'ndan Esma Hanım'ın oğludur. Dedesi Ahmed Efendi vilâyet başkâtibi idi. Ahmed Tâhir Efendi'nin çocukluğu Maraş'ta geçti. Medrese tahsilini Kayseri"de tamamladı. Pîrdaşı olacağı medrese arkadaşları Hüseyin Avni (Korıukman) ve Yozgatlı Yûsuf Bahri (Nefesli) beylerle birlikte İstanbul'a giderek yüksek öğrenime başladı. Dârülfünun'un Ulûm-i Riyâziyye ve Tabîiyye Şubesi İle Hukuk Şubesi'nin ikisini birlikte okuyarak mezun oldu. Daha sonra Medresetü'l-kudât'a girdi. Ömer Nasuhi (Bilmen) ve Bekir Hâki (Yener) onun bu medresede beraber okuduğu arkadaşlarıdır. Ahmed Tâhir Efendi, Fâtih türbedarı diye tanınan Halveti - Şâbânî şeyhi Ahmed Amiş Efendi'ye bu yıllarda intisap etti.

Medresetü'l-kudât'ı bitiren Ahmed Tâhir Efendi (1914), askerliğini I. Dünya Savaşı yıllarında Kafkas cephesinde Üçüncü Ordu kumandanı Vehib Paşa'nın hukuk müşaviri olarak tamamladıktan sonra Sivas'ın Suşehri kazasına kadı tayin edildi. Sivas Kongresi'nin yapıldığı tarihe kadar (1919) burada kadılık ve kaymakam vekilliği yaptı. Ardından İstanbul'a döndü ve Beyazıt dersiamı oldu. Cumhuriyet devrinde dersiâmlık müessesinin kaldırılması üzerine Ayasofya Camii'nde vaiz olarak görevlendirildi. Ayasofya Camii müzeye dönüştürülünce (1934) vaazlarını cuma namazından sonra Sultan Ahmed, pazar

günleri öğle namazından sonra Nuruosmaniye camilerinde 1953 yılının ortalarına kadar sürdürdü. Bu görevinin yanı sıra Nisan 1941 'de Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde Kütüphaneler Tasnif Heyeti üyesi olarak çalıştı. 1951 yılında emekli oldu. 1947'de ciddi bir rahatsızlık geçiren Ahmed Tâhir Efendi 1954 Temmuzunda mide kanaması geçirdi ve 11 Temmuz 1954'te Haydarpaşa Numune Hastahanesi'nde vefat etti. Ertesi günü Beyazıt Camii'nde kılınan cenaze namazının ardından vasiyeti gereği Fâtih Camii hazîresinde mürşidi Ahmed Amiş Efendi'nin yanında toprağa verildi.

Dârülfünun'da okuduğu yıllarda arkadaşları Hüseyin Avni ve Yûsuf Bahri beylerle mürşid arayışı içine girip bu amaçla İstanbul'daki tekke şeyhlerini ziyaret eden, ancak aradıkları nitelikteki şeyhi bir türlü bulamayan Ahmed Tâhir Efendi. son olarak adını duyduğu Hamzavî - Melâmî kutbu Seyyid Abdülkâdir-i Belhîye gittiklerinde Belhî, nasiplerinin Fâtih türbedarında olduğunu söyleyerek onları Ahmed Amiş Efendi'ye göndermiş, arkadaşlarından bir gün sonra türbedarı ziyaret eden Ahmed Tâhir Efendi'nin tarikata intisabı bu ziyaret sırasında gerçekleşmiştir. Mürşidinin ölümünün ardından irşad makamına geçen Kayserili Mehmed Tevfık Efendi'ye bağlanan Ahmed Tâhir Efendi onun 1927'de vefatı üzerine halifesi olarak irşad faaliyetine başladı. Soyadı kanunu çıkınca mürşidinin adına telmihen Memiş soyadını aldı.

Ahmed Tâhir Efendi Arap, Fars ve eski Türk edebiyatlarını iyi bilir, vaazlarında âyet ve hadislerden sonra genellikle Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Mesnevi'si ile Dîvân-ı Kebir'inden beyitler okuyup bunları herkesin anlayabileceği bir dille açıklardı. Kendisi de mürşidleri gibi sohbet, muhabbet, hizmet ve rabıtayı esas alan bir seyrü sülük usulünü benimsemiş, mensuplarını Koska'daki evinde, dönemin aydınlarının devam ettiği Beyazıt'taki Küllük Kahvehanesi'nde, Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ndeki odasında ve yaz aylarını geçirdiği Çengelköy'deki Sultan Vahdeddin Köşkü'nde kabul edip sohbet yoluyla irşad etmiştir. Tarikat silsilesi Ahmed Amiş Efendi, Ömer el-Halvetî, Bosnalı Mehmed Tevfik Efendi vasıtasıyla Halveti-Şâbânî tarikatının Kuşadaviyye (Kuşadalı) kolunun pîri Kuşadalı İbrahim Efendi'ye ulaşır. Küllük Kahvehanesi'nde yaptığı sohbetlerde Evrenoszâde Sami Bey, Mustafa Efendi (Özeren), Hasan Nevres. Miralay Hilmi Şanlıtop, Muzaffer Ozak, Mehmed Ali Yitik, Vehbi Güloğlu, Fethi Gemuhluoglu gibi müridlerinin yanı sıra Babanzâde Ahmed Naim Bey, Muhiddin Raif, Neyzen Tevfik, Abdülbaki Gölpınarlı gibi dönemin önemli şahsiyetleriyle üniversite öğrencileri katılmıştır. Özellikle Mevlânâ ve Mesnevi konusunda Ahmed Tâhir Efendi'den İstifade eden Abdülbaki GÖlpınarlı'nın birkaç defa ona intisap etmeyi istediği, ancak onun bunu kabul etmediği bilinmektedir.

Mensupları arasında "Hocaefendi" diye anılan Ahmed Tâhir Efendi'nin mürşidi Ahmed Amiş Efendi'nin methine dair Farsça bir manzumesiyle Sultan Ahmed ve Nuruosmaniye camilerinde verdiği bazı vaazlarından derlenmiş bir metnin bulunduğu kaydedilmekteyse de bunlar henüz yayımlanmamıştır. Sahip olduğu hukuk, fen ve ilahiyat diplomalarının kendisine tasavvuf yolunda hiçbir faydası olmadığını söyleyen Ahmed Tâhir Efendi'nin, "Resûlullah Allah'ın harem dairesidir; insan bir ağaca benzer, kökü Allah, gövdesi Muhammed, yaprakları da kendisidir; kişi çalışarak köküyle gövdesini bulmalı; mükevvenat bütün teferruatıyla beraber insanın kendisinde mevcuttur, sahibi de beraber; insanda aşk-ı ilâhî o kadar fazla olmalı ki ateşi yakmalı" gibi irfanı anlamlar taşıyan 131 vecizesi Muhabbet Üzerine adlı kitapta yer almaktadır. Burada ayrıca mensuplarından Ömer Lutfi Toygar'a yazılmış on beş mektubu da bulunmaktadır. Yirmi dört vecizesiyle bazı mektuplarından seçme parçalar Abdullah Kucur tarafından yayımlanmıştır.

Bibliyografya :

İlmiyye Salnamesi (haz. Seyit Ali Kahraman v.dgr.), İstanbul 1998, s. 225, 660; Mahir İz. Yılların İzi, İstanbul 1975, s. 230; Muzaffer Gökman. Kitaplar Arasında 44 Yıl, İstanbul 1977, s. 140; Ömer Lütfi Toygar, Muhabbet Üzerine, İstanbul, ts., s. 12-72; Abdullah Kucur, "Hoca Ahmed Tahir Memiş Efendi", Sahabeden Günümüze Allah Dostları, İstanbul 1996, X, 21-31. Nihat Azamat

**"MUHABBET ÜZERİNE" İSİMLİ KİTAPTAN**

**Tekrar mülaki oluruz Bezmi ezelde,**
**Evvel giden ahbaba selam olsun erenler.**

**ÖNSÖZ**

**Ömer Lütfi Toygar** 1924 yılında Ödemiş'te dünyaya geldi. Babası Hacı Yusuf Toygar, annesi Fatma Üzire hanımdır.

Hacı Yusuf, doğduğu ve büyüdüğü yer olan Konya'dan medrese tahsili için genç yaşta ayrılmış ve Dava Vekilliği yaptığı Ödemiş'e ilk eşi Şefika Hanım ile evlenerek yerleşmiştir. Şefika Hanım'dan çocuğu olmayınca Şefika Hanım'la beraber hacca gitmeleri şartı ile Yusuf Efendi'ye çocuk verebilecek bir hanımla evlenmesine izin vermiş ve dünyaya gelen Mehmet Kemal ile Ömer Lütfi'ye ikinci annelik yapmıştır. Ağabeyi Mehmet Kemâl, İstanbul Hukuk Fakültesi'nde okuduğu için Ömer Lütfi, Denizli Lisesi'ni (o tarihte Ödemiş'te lise yoktu) bitirdikten sonra ailesine yük olmamak için askeri talebe olarak İstanbul Diş Tabipliği Fakültesi'nde okuyarak 1949 yılında mezun olmuştur. Teğmen rütbesi ile mezun olduğu yıl Fatma Müesser Hanım ile evlenen Ömer Lütfi, Ankara, Merzifon, İzmir, Visbaden, Kütahya ve Eskişehir Hava Hastanelerindeki görev yıllarından sonra albay rütbesi ile emekliye ayrılmıştır. Bu yıllar sırasında Ödemiş'te büyük kızı Hasene, Merzifon'da Atiye ve büyük oğlu Yusuf Ammar, İzmir'de de küçük oğlu Ahmet Tahir ile küçük kızı Feyziye dünyaya gelmişlerdir. İstanbul'da diş tababetinde okuduğu yıllarda tanımak bahtiyarlığına eriştiği Ahmet Tahir Memiş Hazretlerinden aldığı feyz ve muhabbet vefatlarında vazifeyi devrettikleri Mustafa Özeren Efendi Hazretleri ile devam etmiş ve Ömer Lütfi bu rabıtanın bu dünya ile ilgili kısmını son nefesindeki **"ALLAH"** kelamına kadar terk etmemiştir.

Bu rabıtada aldığı zevki ve heyecanı paylaşmak isteği ile okuyacağınız "Muhabbet Üzerine" adını verdiğimiz eseri kaleme almıştır.

Allah Teâlâ bizlere de bu rabıtanın kokusunu nasip eder inşallah. Amin. (sh:7-9)

***

**Huzur nedir?** Tarif zor. Bu bir his ve duygu meselesi. Şehevî ve meyve, gıda lezzetleri de lâyıkı ile anlatılabilir mi? Şimdilik hissedebildiğim: Allah'a yakın olma duygusu; O'na yaklaşmak, O'na kendimizi sevdirmek için, dünyevî hiçbir istek olmadan, ihlas ile yapılan her gayretin verdiği bir rahatlık duygusu. Anladığımca da bu duygu da hakikaten her an Hak ile beraber olan zatların yanında hissedilir ve hissedilmemesi de mümkün değildir.

Bir demir parçasının mıknatıs yanında bulundukça mıknasiyet aldığı gibi, kul eğer dünyanın geçici, Allah'ın emirlerinin Hak olduğunu içten duyarak kabul etmiş, Hak yoluna talipli ise, Hak ile her an beraber olan bir veli yanında bu huzuru bulacaktır.

**"Evliyanın da sahtesi vardır evladım."** buyurmuşlardı. Elbette sözleri haktı.

Talip huzur bulmuyorsa, ya bakır gibi mıknasiyet kabul etmiyor, yahut evliyanın sahtesi ile karşılaşmıştır, derim. Allah istediğini, ezel takdiri ile kendine doğru çeker. Bizleri mahzun etmemiştir inşaallah."

**“Bilenler Nasıl buldun?"** diye sorarlar: Hikâyem başkası için geçerli olur mu bilmem. Zira kimi rüya ile, kimi tanıtım, kimi nisbet kokusu ile buldu denir. Elbet bir ilk sebep mevcuttur. Anlatayım:

Günlerden cumartesi, gece saat 24'e kadar okuldan dışarı çıkma izni var. Kimi sinemaya, kimi gezintiye giderdi. Namazlı bir arkadaş abdest almış, acele hazırlık için koridorda koşuyordu. Diğer biri de yüksek sesle soruyordu:

**"Bu akşam nereye gidiyorsunuz?"** Koşan da durmadan yüksek sesle cevap verdi:

**" Bizim bir kalaycımız var, gönüllerimizi kalaylatmaya gidiyoruz."**

O güne kadar kararan gönlümün kalaya, temizliğe ihtiyacı olduğunun hissi ile mi bilmem, cevabın cazibesinde kaldım.

Camide toplanan arkadaşlar bir yere gitme hazırlığı içindeler. O gün herkes dağıldı gene yalnızlıkta kaldım. Birkaç gün sonra, çarşamba ve hafta ortası galiba tatil günleri vardı. Gece aynı grup arkadaşlar, yatsı namazını edadan sonra okul dışına çıkma hazırlığı içinde idiler. Sevdik mi sevildik mi bilmem, Vahyi Ağabeye danıştılar, **"Ömer'i de götürelim mi?"** Vahyi Ağabey ki muhabbete kapı ve pencereleri açık, bir sıkıntımız olursa ona anlatırdık. Tabii götürelim" teşvikinde bulundular. Meğer bu konuda **"İstediğini getirebilirsin"** diye izinli imişler.

O günde, başka ziyaretçilerin bulunması sebebiyle, biz talebelere ertesi gün için **"gidebileceğimiz"** ruhsatı çıktı.

Gün perşembe, ben yine merak ve iştiyakla arkadaşların peşlerini takiple onlara katıldım. Şimdi Kanada'da doktorluk yapan, orada bir miktar ömür geçiren Edip Can'ın kolunda idim.

Bir gün sormuşlardı: **" Seni kim getirdi be yahu?"**

**“Efendim, Edip'le gelmiştik." " Yaa."** Bu sualleri birkaç kere zuhur etmişti. Hâlbuki bir öğrendiklerine tekrar sual açmazlardı. İlk vuslata sebep olmanın kıymetini anlayabilmiştim ama, niçin tekrarla sorduklarını anlayamamıştım. (sh:30-33)

(Nasıl tarif etsem bilmem ki, edebiyat tarifi mi yapsam, nasıl?) diye bocaladım. Benim sıkıldığımı anladılar. Ve Din ne yapar?" sualine çevirdiler. Din, insanlara yöneltilen, Allah'a kulluğu, ibadeti emreden Allah'ın yalnız insanlara mahsus emirleri, insanlığı öğreten kaidelerdi.

**" İnsanı insan yapar efendim"** diyebildim. Onlar hakiki cevabı lütfettiler:

**" Din, İrade-i cüzi yeyi, İrade-i külliyeye götürür.** (İradei cüzi-ye: İnsanların iradesi, İrade-i Külliye Allah'ın iradesi). **İrade-i Külliyeye ulaştın mı buradan Bağdad'a bakarsan görürsün."**

Sohbet ve ilgileri hep benimle mi oldu? Daha neler anlatıldı bilemiyorum. Eski arkadaşlara latifelerde bulundular. Zaman nasıl geçti, ne çabuk saat 23.30 oluverdi. **"Haydi size izin vereyim."** buyurdular. Geldiğimizde olduğu gibi teker teker ellerini öptük. Kimi ellerinin içini, kimi üstünü öpüyordu. Hatıralarımda saklı, bir de, ertesi gün tek başıma kendilerine gidip sarılmamdır.

**<u>Şimdi, Onların kelâmlarından bazılarım Edip Can'ın kaleminden yad edelim:</u>**

(1) İlk gittiğim günler bana şu misali verdiler:

"İnsan bir tramvaya benzer. Tramvay, cereyan kesilince durur. O cereyanın bir merkezi vardır, kesilen cereyan oraya avdet eder, insan da böyledir. Ondaki ruh, tramvaydaki cereyan gibidir. Ruh çıkar, merkezi neresi ise oraya gider ve insan hareketsiz kalan tramvay gibi işlemez, durur. İşte bu da ölümdür." dediler.

(2) "İnsanlar Allah'a birçok yoldan varırlar. Hüsnü hulk, ibadet, zikir, iyilik, vs. gibi. Fakat en kısa ve kestirme yol Muhabbettir."

(3) "Namazı huzurla kılabilmek için namaza başlamadan önce çok çok **"Lâilâhe illallah Muhammedin sallallah"** demeli ve namaza ondan sonra durmalı, çünkü "Lâilahe illallah" kalbin süpürgesidir, orasını temizler."

(4) "Namaza baş açık durmamak iyidir. Çünkü (Biz Hıristiyanların yaptıklarının aksine yaparız) diye Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimiz buyurmuşlardır. Onlar çanla toplanır, biz ezanla, onlar baş açık kılarlarsa biz örtüneceğiz."

(5) "Nefis ölmez, nefiste ilerleme olur."

(6) "Herkesin şeytanı başka başkadır. Bazılarınınki azılı olur. Resûlullah: (Benim şeytanım bana iyilikten başka bir şey söylemiyor) buyurmuşlar.

(7) "Namazlardan sonra, (Beden afiyeti, ruh afiyeti, kalp safası, ruh safası ihsan eyle Ya Rabbi) diye dua etmeli.

(8) "Fatiha ölülerin gıdasıdır."

(9) "Sağ tarafa "Lâilahe illallah" sola "Muhammedin sallallah" diye zikir çekmeli.

(10) "Uyurken yatakta zikir çekerek uyunursa, sabaha kadar gönül zikir ile geceyi geçirmiş olur.

(11) "Zikir çok çekmeli, bağıra bağıra gönül kapısını zorlayıp içeri girmeye çalışmalı. Nasıl ki bir arkadaşınıza "Necmi, Necmi" diye çağırırsanız, sağır dahi olsa nihayet bir an dönüp "Efendim" diyecektir. İşte gün gelir bu kapıdan da ses gelir, o sesi işittin mi tamam."

(12) Hz. Mevlâna'yı çok severler. Kendilerine, Nuri Osmaniye'deki vaızlarında Mevlâna'dan pek fazla bahsettiklerinden **"Siz Mevlevi misiniz?" diye arkadaşlar sor muşlar. "Ben Mevlevi değil, Mevlânavi yim"** demişler.

(13) "İnsanı kâmil o adamdır ki başını' göğsü üzerine eğdiği zaman kendini huzurullahta bulur."

(14) Şeyhin ruhu da Allah gibi her yerde hazır ve nazırdır. Mürit her zaman her yerde, sıkışık anında, şeyhine sığınabilir.

(15) "Şeyh, kendiyle Allah arasında hiçbir şey olmayandır."

(16) "Şeyh, müridini öyle yetiştirmeli ki Allah'la arasında olan her şey silinip temizlenmeli. Bir altın düşünsek, onun üzerindeki toprak, çamur ve işe yaramaz kısımların tasviyesinden sonra altını, saf

altını meydana çıkarmak nasılsa bu da öyledir. İnsanla Allah arasında "hırs, hayal, kin, şehvet, vs." vardır; işte şeyh bunların tasviyesi ile uğraşır.

(17) "Kendileri her zaman, sesli olarak **"Lâ ilahe illallahüverrahmanirrahim"** zikrini tekrarlardı.

(18) "Müminlerin sıratı, mizanı bu dünyadadır."

(19) "Abdülkadir Geylâhi Hazretleri ölecekleri gün kapının eşiği önüne uzanmış, perişan bir halde ağlıyorlarmış, sor muşlar:

"Ya Abdülkadir neye ağlarsın. Senden bahtiyar kimse var mı? Sen zamanın kutbusun." "İşte en son mertebeyi burada zillette buldum" demişler. Bizim Efendi Hazretleri türbedar da zillette buldular."

(20) "Namazlarda şu iki duayı okumalı:

**1- Ya Rabbi, hakkımda hayırlı tecelliyatlar ihsan et.**

**2- Kendi benliğimi ifna, Kendi varlığını icra eyle."**

(21) "Mü'minlerin çektiği azap, hastalık, günahlarını azaltır, ona karşılıktır. Bu adamına göredir. Bazılarında da mertebe değişir."

(22) "İnsanda Aşkı İlâhi o kadar fazla olmalı ki ateşi yakmalı."

(23) "(Tarikat için) insan yolunda yuvarlanmalı, yuvarlandıkça toparlanır."

(24) "Zikir çektirmek şeyhin kuvvetine, kâmilliğine bağlıdır. İsmi şeriflerden hangisini söylersen olur. Hatta şeyh kâmil olunca (taş, taş) diye zikir çektirse, işler gene olur. Müritlerinden birisi Kuşadalı Hazretlerine sormuş; onlar da (**Günde 15 defa İbrahim** çeksen sana kâfi) demişler.

(25) Aziz Ağabey kendilerine sordular: **"Bu zamanda Evliyaullah az mıdır, yoksa çoklar da kendilerini göstermiyorlar mı?"**

" Evliya çoktur, fakat zamanımız dalâlet zamanı ve Allah'ın Celâl sıfatı hüküm sürüyor, onun için kendilerini göstermiyorlar, yoksa, zenginler, fakat paraları ellerinde değil. Güneş var, fakat arada bulut var, ziyası mestur."

(26) "Allah'ın kanunu icabı, bir dalâlet, bir hidayet deye zamanlar hüküm sürer. Bu devrin en sonu delâlet bitecek, kıyamet o zaman kopacak. Son zamanların en son hidayeti, Mehdi Aleyhisselâmla olacak. Ondan evvel Hz. İsa aleyhisselâm inecek, bütün Hristiyanlar Müslüman olacaklar. Mehdi Aleyhisse lâm zamanına 100 sene kadar var. (Sene 1947'de söylendi).

(27) "Maneviyatta ilerleye ilerleye evvelâ adını, sonra tadını, sonra huzurunu, en nihayet kendini bulursun."

(28) "İnsan Allah'ın binasıdır, bir insan öldürmek, kâinatı yıkmaktan fenadır."

(29) "Ruhlar ezelde yaratılmışlardır. Sırası gelince kafese girerler. Daha kafese girmemiş ve sırasını bekleyen nice ruhlar var. Bazı insanların ruhları Arşı aladan başlayıp, 7 (yedi) kat gökleri dolaştıktan sonra vücut kafesine girerler. Bazıları 12, bazıları da 34 kat dolaşarak girerler. Ne kadar dolaşmış ise, rücu, yani eskiye dönüş o kadar güçtür. Eskiye dönüş: İlâhi kudretten maadasını atmaktır. Yalnız Arşı görerek kafese girmiş ruhlar da vardır. Böylelerinde rücu çok erken ve basit olur, küçük yaşta zuhur eder. Hazreti İsa aleyhisselâm gibi."

(30) "İnsan ruhu, bedene girmeden evvel 18.000 alem gezmiş, her birinden başka bir şey "nefis, şehvet, heves vs." almış. Mürşidin vazifesi bunların hepsini temizleyip tek şeyi bırakmaktır."

(31) "İnsan Lailahe illallah diye diye kalbi bununla dolar, buna gebe kalır, günün birinde doğurur."

(32) Arkadaşlardan birisi Af. Hazretlerine şu hikâyeyi anlattı:

Şeyhin birisi dervişe sormuş: "Allah sana 100 yıl ömür verse ne yaparsın." Derviş

"İbadetle geçiririm" dediğinde, şeyh efendi: "Ben olsam 99'unu İHLÂS ile, bir yılını da ibadetle geçiririm" demiş.

Arkadaş bundan bahis ile,

"İhlasın bu kadar mühim olup olmadığını ve manâsını" sordu. Cevap olarak:

"O kadar mühimdir evlâdım. İhlâs, insanda Allah'tan gayri her şeyin temizlenmesi, yalnız Aşkı İlâhinin kalmasıdır. Daha doğrusu, (Halis olmaktır) ki bu da Evliyaullahın son mertebesidir."

(33) "Allah'a varınca, insan Allah olur mu?" diye soruldu:

**" Allah, Allah'lığını kimseye vermez,** vermemiştir. Peygamberlerine dahi. Surete uluhiyet isnat ettirilemez. Evliyaullahın durumu, bir denizin kıyısındaki ev sahibine benzer; hem denizden, hem deryadan istifade eder. O deniz "Deryayı İlâhidir".

Evliyaullahın halini sobanın içerisine sokulu, uzun müddet kalan bir demir parçasına da benzetebi-

liriz: Sobanın içerisinde iken ve çıktıktan birkaç dakikaya kadar o demir de ateş olmuştur ve ateş gibi kıpkırmızıdır. Fakat ona ateş diyebilir miyiz, o gene demirdir. **Allah Allah'lığından vazgeçer mi evlâdım."**

(34) "İnsan iki defa doğmadan insan olmaz: Anasından doğar, ikincisi de ruhun doğumudur. İkincisinin ebesi Mürşitlerdir."

(35) "Allah bir insan yapmış, içine 70.000 türlü terkip koymuş. İşe yaramayanlarını söküp atmalı. Nasıl ki bahçeye ektiğimiz sebzenin etrafındaki muzır (faydasız) otları temizleyerek, sulayıp büyütür, besleriz bu da öyledir."

(36) "Dışarısı esbaplı ve esbapsız şeytanlarla doludur, sakınmalı."

(37) "Dünyevî işlerde yerine göre kafa tutmalı, yerine göre ağlayıp sızlanmak. Fakat Allah işlerinde kafa tutmaya gelmez, orası Babı tevazudur, kafa tutarsan bitirirler."

(38) Anatomi imtihanında muvaffak olamayarak huzurlarına gittiğimde: "Ne vakit (Lâilahe illallah) ı kayıp edersen o vakit üzül" dediler.

(39) Kurban bayramında ziyaretlerine gittiğimiz gün:

**"Ne yapıp yapmalı, Allah'ı gönülden içerde kıstırmak, ondan sonra mesele tamam. Ya o seni yahut sen onu becerirsin.** Adamına göre... Fakat bunu başarmak için bir de pezevenk lâzım, onsuz olmaz. O bazen Allah'a, bazen sana gelir. Allah'ı kandırır, yapar yakıştırır. Ama zor evlâdım zor. Fazla muhabbet ister, fazla aşk ister. Aşkın kabarır da ağlarsın, ağlarsın, yalvarırsan, nihayet acır. O zaman işini bitiriverir. Allah'ın da cilvesi çoktur. Muhabbetin artar da kıvamına gelirse bu defa O rahat durmaz, vakitli vakitsiz seninle oynar, arada bir çimdik atar, uyursun bir cezbe gelir uykun kaçar."

(40) "Bir ilacı bir doktor verir, şifa bulamazsan da başka doktordan alacağın aynı ilaçla iyi olursun. O hassa izni ile müessirdir."

(41) **"Meleklere verilen ömür defteri uzayabilir, lâkin Allah indindeki ecel sabittir."**

(42) "Türbedar Hazretleri; "Benim ecelim 6 sene önce geldi, sizler için bekliyorum" derdi. Onlara bu dünya tevkif gibi gelir."

(43) **"Ehlullah kâinata hakim olurmuş, doğru mu?"** diye sordular.

"O kâmiller içindir evlâdım, hepsi için değil. İşte ben onlardan bir tane gördüm ki kâinatla mum gibi oynardı."

(44) 'İnsan nefse at gibi binerek Allah'a gider, onun da yemini fazla kaçırmamak üzre vermeli."

(45) (Nefis için) "Yendim zannedersin, bir yerden gene karşına pehlivan gibi çıkar. Burada yere atarsın, kapının Önünde eskisinden daha azılı karşına çıkar."

(46) "Rüyaların hikmeti çok büyüktür. Bu alemin ötesinde bir alem vardır. Burada olacak herhangi bir vak'a evvelâ orada olur, sonra burada zuhur eder. O alem buraya benzemediği için ekseri rüyalar tabire muhtaçtır. Orası buranın atölyesidir."

(47) İmtihanda muvaffak olamayıp huzurlarına gittiğimde: "Türbedar (Amiş) Hazretleri ( Bir şeyin olup olmaması arasında sence bir fark mevcutsa, nakıssın, tamamlanmaya çalış.) derdi. Sende de bir fark mevcut mu?" diye sordular ve devamla: "Gene Efendi Hazretleri (**Çalışma ile olmaz, çalışmadan da olmaz**) derlerdi. Bunu sana bir misalle anlatayım mı? Meselâ: Bir fidan dikersin, ona emek çekip çalışmadan, sulamadan meyve verir mi? vermez. Fakat, çalışıp sulamakla da meyve vereceğini garantileyebilir misin? Hayır vermeyebilir de. Bu da öyle evlâdım, çalışıp didinmeli, dua etmeli, ondan sonra gelene rıza göstermeli."

(48) **"Üç türlü kitap vardır:**

**Birincisi, sizin bildiğiniz ders kitabı.**
**İkincisi, İmam-Din kitabı.**
**Üçüncüsü de, insanın kendi kitabı.**

Üçüncüsünü okumak çok zordur. Onun hocasını bulmalı, hocası da pek bulunmaz. Kitabın sahifeleri namütenahidir. Hz. Mevlâna, Hz. Abdülkadir o kitabı son sahifesine kadar okumuşlardır. Ben size onun ilk sahifesini söyleyeyim mi? **"Lâilahe illallah Muhammedin sâllallah."**

(49) "Zikir çeke çeke, içerde bir şeyler kaynamaya başlar, muhabbet doğar, zevk duyulur. İşte o zevki yakalamak ip ucudur. İp ucunu elde ettikten sonra yavaş yavaş dürmeye başlamalı."

(50) "Zikir çekerken gözleri kapayarak sağa sola ırgalanmalı, ırgalandıkça yayığın içindeki yağın toplandığı gibi, ruhtaki muhabbet yağlan da bir araya gelerek, toplanır. Onun zevkine doyum olmaz."

(51) "İstanbul'a geleli, iki defa tiyatroya, bir defa da sinemaya gittim. Terkide azıcık günah da olsun, Allah'ın gafur sıfatına nail olmak için."

(52) "Havalar açıldı, bahar geldi, fakat insanın içindeki bahar açmalı, gelmeli. O bahar da geldikten sonra yaz kış hep bahar olur. Fakat onu bulmak pek zor: 70.000 tılsım var evladım."

(53) "Bazı insanların gözü, bazılarının sözü, bazılarının da özü değer. Özü değenler Evliyaullahtır."

(54) "Evliyaullah iki kısımdır: Bir kısmı istediği zaman kalbinden geçeni icra eder. Bir kısmı da içerde bir kabarma olunca yapabilir."

(55) Kendisine zikir verilen bir arkadaş, rüyasında zelzele görmüş.

**" O zelzele yaptığın zikir dolayısıyla gönlünde olan sarsıntıya işarettir, zamanla diner."** Buyurdular.

(56) Aziz ağabey, Necip Fazıl'ın (Çöle İnen Nur) ismi altında Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimizin hayatlarını yazdığını söyledi:

"RESULULLAHIN HAYATINI YAZABİLMEK İÇİN ONUN AHLÂKI İLE MÜEDDEP OLMAK LÂZIMDIR. ALLAH TEÂLÂ DA BULANIKLIK İSTER AMMA RESULULLAH DA KAT'İYYEN. ALLAH'IN SIFATLARI ARASINDA SARHOŞLUK, GADDARLIK, HER ŞEY VARDIR. RESULULLAHTA BULANIKLIK İSTEMEZ, TAM DURULMAK LÂZIMDIR."

(57) **"RASÛLÜLLAH SALLALLÂHÜ ALEYHİ VE SELLEM ALLAH'IN HAREM DAİRESİDİR."**

(58) "Maneviyatta dahi salikin Allah'a varması bir derece kolaydır. Fakat, Resulullaha varmak için: Aşk ister, ahlâk ister, sayi (çalışmak) ister."

(59) Salih Yeşil'in muaviye davasıyla hâlâ alakadar olduğunu söylediler:

" İyi amma, onun muhakemesini bize mi verdiler. Her büyüğün bir Muaviye'si var; Resulullahın Ebu Cehl'i, Hz. Musa'nın Firavunu, Hüseyin Efendimizin Yezid'i, Hz. Ali'nin de Muaviye'si var. Dikensiz gül olur mu? Dikeni ile uğraşacağına gülü ile uğraş. Dikeni koklarsan burnunu kanatır, gülü koklarsan zevk duyarsın."

(60) "İnsan bir ağaca benzer: Onun kökü Allah, gövdesi Muhammed, yaprakları da kendisidir. Çalışarak köküyle gövdeni bulmalı."

(61) "Allah'ın yanında insanın bilgisi ve kudreti, saçta kıl kadar bir şeydir. İnsan kudretini, bilgisini, hatta mümkünse varlığını Allah'a teslim etmeli. Varlığını teslim edersen Evliyaullah olursun, o da çok zordur."

(62) "Bir dışardan, bir de içerden adam olunur."

(63) Enfiye tabakalarını kaybetmişlerdi, yanlarına düşürmüşler, buldular ve sonra:

" Bir gün nerdeyse kendimi itireceğim. Fakat kendini itirmek iyidir. O zaman insan Allah'ı bulur."

(64) Türbedar Hazretlerinin bir kerametlerinden bahs ile: " Ne pezevenkmiş" dediler.

(65) "Aşkı kabarmış bir insan, dolaba gelmiş hayvan gibi şuursuzdur, arar."

(66) İhvandan bir zat, Efendi Hazretlerini ziyaret etmiş, gittik orada idiler, az sonra ayrıldılar. Efendi Hazretleri:

" Bu adam da paraya düşkündür, sizden önce bir hayli münakaşa ettik, paralı olması için benden dua istiyor. Herkes buraya soyunmak için geliyor, bu giyinmeye."

(67) **"BİZİM İŞİMİZ ÇOK ZOR, BURAYA GELENLERİN BİR KISMI DELİ, BİR KISMI MECZUP, BİR KISMI AKILLI OLUR. HER BİRİNE BAŞKA ANAHTAR LÂZIM, HELE KADINLAR."**

(68) Mutrip Muzaffere: " Sen çalgıya meraklısın, üstüne fazla düşüyorsun. Şu Allah'ın üzerine de bir düşemiyor musun?"

(69) Gene Muzaffere: Madem kanuna hevesin var, sana bir kanun bulalım beyahu ben kanunla ney'i severim. Fakat **asıl mesele, kanunsuz kanun çalmaktır, gönülden."**

(70) "Maneviyatta son mertebeye kadar 6 basamak vardır: **Fenafişşeyh, Fenafirresul, Fenafillah, Fenafial'al, Fenafissıfat, Fenafizzat."**

(71) Adana'da bir zata bazen bir hal gelerek yere düştüğü ve cezbe halinde birçok gazeller, kasideler okuduğunu, milletin hayrette kaldığını, söylediler. Onlar da:

"İnsanlar Allah'ın bir kuyusudur, bu dalâlet zamanında bile insanları Allah boş bırakmıyor, kuyularından birini taşırıverir. Henüz hidayet zamanı gelmediği için insanlar çok zamandır böyle şeyler görmedi. Arada vu ku bulan zuhuratlar da gariplerine gidiyor. Henüz musluklar kapalı yakında açılırsa Füyuzatı ilahiye müstalit kalplere akmaya başlar, cezbelenen sokağa düşer."

(72) "Tarikatın Halvetiyenin gayesi faniliktir, faniliğin gayesi zatiyettir. Ricali Halvetiye, mazharı zattandırlar."

(73) İmtihanlardan bahs olunuyordu: **"Bu imtihanlar kolay evlâdım, asıl imtihan Allah imtihanıdır. Orada da iki büyük imtihan var:**

**(a) Tevhid,**

**(b) Ameli saliha.**

**Ben bunlardan birincisini çabuk verdim, ikincisinde bir hayli uğraştım."**

(74) Maddî ve manevî imtihanlardan bahs olunuyordu: " Her ikisinde de çalışmak lâzım, fakat maneviyatta hak yenmez, lâyık olduğunu verirler. Bazen çalışmadan da verirler. Orada tek şey lâzım. İsteyici, tırmalayıcı olmamalı, kalen istememeli, halen istemeli."

(75) "Herkesin sülûku ve seyri bir olmaz, başka başkadır."

(76) Çengelköy'de V... ağabey manevî bir hal ile sarhoş gibi olup yerlere uzanıverdi. Sonra kendine geldiğinde, bizleri göstererek " Bunlara da himmet edin Efendim" dediler. Onlar da: Zamanı gelince olur, şimdi o zevkin üzerinde bir kapak var, onun açılması lâzım." Sonra bize dönerek: "V...'nin kapağı iki sene evvel fırladı." ve devamla: " İşte bu zevk Neş'eyi Muhammediyenin en basitidir." buyurdular.

(77) "Evliyaullah bir yaprağa baksa, sizin cinsi münasebet anında duyduğunuz zevki duyar." (Manevi zevkin cinsi olandan üstünlüğünü kastı ile. " Allah insanlara o zevki, arkasını "yani manevî zevki" arasınlar diye vermiştir." buyurmuşlardı.)

(78) "Dünya işlerinde muvaffak olamayan, ahiret işlerinde hiç olamaz. Bunlar ötekinin yanında sigara içimi kadar da değildir."

(79) "Her ismi şerifte bir şarap mevcuttur, yeter ki zaman gelsin o zevk zuhur etsin."

(80) "İçerde saklı bir mevcudiyet var, uyumaktadır. Onu zikirle uyandırmalı. Zikir onun ninnisidir, uyutmaz, uyandırır. Bir defa da uyandı mı, artık uyumak bilmez."

(81) As. Öğretmen Okulu, son sınıfta Sait isimli arkadaş 34 dersten ikmale kalmıştır, daha evvel sene kaybı olduğu için, ikmalini veremezse hem tahsili heba olacak, hem de er olarak kıtaya sevk edilecektir. Memleketindeki evlerini annesine baskı yapıp satarsa, belki As. okul masraflarını ödeyip, sivile çıkarak tahsiline devam edebilecektir ama, buna da imkân yoktur. Bunalım ve çıkmazlar içinde ders de çalışamamaktadır. Kendini İstanbul Boğazı sularına atıp, intiharı düşünmüş, sıkıntılar içinde camide aramızda bulduk. Derdini önüne gelene anlatıyor. Arkadaşlar Efendi Hazretlerine götürelim diye konuştular, o da Hazret ismini duyunca, belki para yardımı yapıp, As. okul masraflarını öderler zannı ile huzura geldi.

" Arkadaşın bir derdi var" dediğimizde:

**" Hayırdır inşallah, aşk işi ise, zorca, başka bir şeyse basit."** diye lâtife ettiler. Arkadaş durumunu anlattı, dinlediler ve gayet sakin:

**" Bu kadar mı? Bunda bir şey yok evlâdım. Sen günde 100 tane Lâilahe illallah, 33 tane de Allahümmesalli çek, derslerine çalış, fakiri de gönlüne bir şey kalmaz. Bir şeytanı tokatlarız, o bizim solumuzdadır** ve sonra devamla:

**"Bunu Türbedara götürün, böyle işlerde Allah'ın adamını bulmalı, yapan var, yaptıran var evlâdım. O dediğim, Allah'ın adımıdır. Biz de O'nun adamıyız, yalnız O'nun tırnağının ucuyuz."** buyurdular. Netice: Bu Sait denilen arkadaş imtihanlarını vererek öğretmen oldu, hatta Efendi Hazretleri onu, rabıtalı. Lise mezunu bir kız ile evlendirdiler, çocukları oldu. Fakat maalesef her şeyine ilgi gördüğü bu muhabbetin ikinci sahifesinde koptu, nasip.

(82) ÇENGELKÖY'DE, RAHMETLİ ALİ BEY, BİR ADAMIN TAHSİLDEKİ KIZINI ZORLA AMERİKA'YA GÖTÜREREK TAHSİLİNİ İKMAL ETTİRMEKTE ISRAR ETTİĞİNİ VE KIZ İLE ANNESİNİN BU İŞE TARAFTAR OLMADIKLARINI, DOLAYISIYLA EFENDİ HAZRETLERİNİN HİMMET BUYURMALARINI İSTİRHAM ETTİKLERİNDE: BUYURDULAR:

" BİR KÂĞIDA **'LÂİLAHE İLLALLAH MUHAMMED RESULULLAH'** YAZAR, ANNESİNİN ELİNE VERİRSİN. ANNESİ KÂĞIDI İKİYE BÖLEREK, **'LA İLAHE İLLALLAH'** KISMINI KENDİSİNDE BIRAKIR, MUH... RES...'I KIZA VERİR, BABASI İSTERSE KIZI AMERİKA'YA GÖTÜRSÜN, GENE ER GEÇ DÖNECEKTİR. ÇÜNKÜ, ALLAH, MUHAMMED'DEN AYRILMAZ."

(83) "Mükevvenat bütün teferruatıyla beraber insanın kendisinde mevcuttur, sahibi de beraber."

(84) "Allah insanın gönlünün derinliklerindedir ve daima insanla beraberdir. Uykuda ve uyanık hal-

lerde de. İşte Allah'ı orada, gönlünün lâyenetaha'sında aramalı."

(85) "Mürşid odur ki hasta kalpleri tedavi etsin, ameliyat etsin. Zira her kalp hastadır, tedaviye muhtaçtır. Tedavi görmüş bir kalp ile hasta kalbin **'Lâilahe illallah'** demesi başkadır. Berikinde 'Lâilahe illallah' yalnız ağzından çıkar, diğerinde, ağzı da varlığı da zikir çeker, hatta karşıda eşyalar da aynı kelimeyi söylerler."

(86) "Hayatta hiçbir şeye üzülmemeli, yalnız bir şeye üzünülse yeridir; o da 'Allah her zaman benimle beraber de ben neden O'nun cahiliyim. O'ndan bihaberim.' Akıllı insanlar buna üzülmüşler, bunu aramışlar. Hz. Mevlâna, Hz. Abdulkadir gibileri de bulmuşlar."

(87) Bahsi geçen, bunalım ve sıkıntılarından kurtulan Sait, şiirler yazardı. Bir gün Sait'e:

**" Gene şiir yazıyor musun?"** diye sordular ve " Bundan sonra Allah'a ait şiirler yazmaya çalış. Bu güzellikler hep O'ndan gelmedir, O'nun bir cüz'üdürler, O'ndan sıçramalardır, şerraresidirler. Zevklerin güzelliklerin membaı, deposu Allah'tandır." buyurdular.

(88) **"Gönüldeki emaneti burada iken yakalamalı, ölünce ruh anı terk eder seninle beraberken yakalayamazsan, ayrılınca nasıl yakalanırsın? Burada iken kuyruğundan, saçından, ele neresi gelirse orasından yakala."**

(89) "Hocalık kolay, lâkin Allah hocalığı zor. O hocadan dünyada 35 tane ancak bulabilirsin. Allah'a yol çok, gitmesi zor. Yolda bin bir türlü eşkiya, hain, şeytan dolu. İşte kâmil şeyh bunların hepsinden atlatarak saliki yürütendir."

(90) Sait'e sigara içip içmediğini sordular. " İçerim" dedi. Onlar devamla: **" Fazla içme, günde 10 tane kadar normaldir, tiryakisi olma. Dünyada hiçbir şeyin tiryakisi olmamalı, yalnız gönüldeki zevke tiryaki olmak iyidir. Orada neler var. Başka şeye tiryaki olursan orası kıskanır."** ve Said'e dönerek:

" İşte sendeki, kıskandığından olacak, senin sağa sola meylettiğini görünce kırbaçladı, kendi mevcudiyetini belirtti. O halin ondandır, öyle bil." dediler.

(91) "Rüyada büyüklerle münasebeti cinsiyede bulunmak, ilerde ondan feyz alınacağına işarettir. O hal ruhun ruha ilkahıdır."

(92) "Şehvet maneviyatta mubah ve makbuldür."

(93) "Evvelâ kahvehane, sonra meyhane, sonra kârhane." (Herhalde bu misallerle, maneviyatta da zevk basamaklarının mevcudiyetine işaret ettiler.)

(94) **"Eşkiyalığın da 3 nev'i vardır.**

**Birincisi, bildiğimiz <u>"Şekaveti amme'</u>**

**ikincisi, tahsildarların, polislerin, hükümetin yaptığı <u>'Şekaveti kanuni'</u>,**

**üçüncüsü doktorların yaptığı <u>'Şekaveti tıbbi.'"</u>**

(95)<u> "Kur'an'ın bir mektubî, bir de gayri mektubî kanunları vardır. Yerine göre, bilhassa bu zamanda ikinciyi de yapacaksın." 'polisin eline 5 lira sıkıştırma gibi.'</u>

(96) "His, akla hakimdir. Hisse hakim olacak tek şey de İmandır."

(97) Türbedar Hazretleri için, "Mükevvenat iki dudağı arasında idi." derler.

(98) <u>V... ağabey, kendilerine 'Efendim, bana manevî zevk kâfidir, evlenmesem olmaz mı?" diye sordular. " Hayır, biri ruh, Öbürü kalıp zevkidir. İkisi de yerine gelecektir." buyurdular. Bir gün de: " Kalp zevki tamam olmadan, kalp zevki tamam olmaz."</u> buyurdular.

(99) Said'e sordular:

" Artık şiir kapısını bırakıp, şuur kapısına mı başladın? Güzellere şiir yazıyordun, şimdi Allah'a yaz, onu onlara veren Allah'taki güzellik nihayetsizdir."

(100) "Bir kimse hakiki ışığını sever de, yolundan, dediğinden gitmezse, o sevgi makbul değildir, hayvanidir."

(101) "Şeyh o kimsedir ki saliklerinden birisi Mağrip'de, diğeri Maşrik'de olsa, ikisi de aynı zamanda tehlikeye düşse, ikisine de aynı anda yetişsin."

(102) Gurupdan ve güzelliğinden bahs olunuyordu: Asıl tulü ve gurup insandakidir." buyurdular.

(103) "İnsanın içinde lâakal 7 türlü insanlık vardır, bizler onun nefis katındayız. Onun ardında Sır, onun ardında Aşk, sonra Felek, öyle gider."

(104) "İnsan kâinatın dışında olup kâinatı seyretmeli."

(105) İmtihanda muvaffak olamayarak üzüldüğüm gün, " İmtihanı gene kayıp ettin ha. Üzülüyor

musun? Ne vakit 'Lâilahe illallah'ı kayıp edersen o vakit üzül." buyurdular.

(106) "Gönüldeki muhabbet elde iş, düsturumuzdur."

(107) "Derviş için her yer birdir, Şam'ı da İstanbul'u da, Bağdat'ı da bir, Güneş'i aynı, Ay'ı bir Allah'ı bir. Yalnız şu var ki nerenin Evliyaullahı zenginse oranın Allah'ı daha iyidir." (Yani, kendine vusul vesilesini daha fazla zuhur ettirmiştir.)

(108) "İnsan, 18.000 alemle münasebette, Ay, Güneş, şehvet, nefis vs. Bunların hepsine karşı bir istinatgaha muhtaçtır: İşte oda Allah..."

(109) Namazı istediğimiz şekilde, oturarak, rahatça kılmak hususunda hükümet adamlarının fikri söylendi. Cevaben: "Doktorun reçetesindeki terkiplerden bir tanesi değişse, o ilaç müessir midir? Değil. Tesirini kaybeder, şifasız kalır, bu da böyle; bu işler aklile değil naklile olur.

(110) "Ruh zevki başka beden zevki başkadır. Beden zevki ruh zevkine haildir, ikincisinde perhiz etmeli, onda tenzil olunca, öbüründe tezyit olur."

(111) "İnsanın ruhu Allah'a yakın, bedeni uzaktır. Asıl mesele ikisini de yaklaştırmaktır."

(112) "İradeyi kırmamalı, iradeli olmalı. İradeyi kullana kullana inkişaf eder, iradeyi külliye yaklaşır."

(113) "Allah'ın lûtfu hangi taşın altında olduğu bilinmez, usanmadan çalışıp aramak lâzım."

(114) "Bu, verilmez, alınır. Biz haline göre vermek mecburiyetindeyiz, meselâ, dışarda Güneş var, sen pencereni kapıyorsun, ne yapmalı."

(115) "Meyve gibidir, bazıları evvel, bazıları orta, bazıları da geç yetişir tecelliyatına göre."

(116) "Bu yolun evveli şiir, sonu kimyadır."

(117) **"Namazı kılmazsan işine şeytan, kılarsan Rahman karışır."**

(118) "Bazıları odun gibidir, yakmak için çok emek ister, güç yanar. Bazıları da çıra gibi bir kibritle tutuşur."

(119) **"Peygamberimizin doğumları, nübüvvete ermeleri, ölümleri hep Pazartesine rastlamıştır. Onun için tarikatımızda Pazartesi, Perşembe oruç tutmak sünnettir."**

(120) "Namaz olmazsa niyaz olmaz, niyaz olmazsa münacaat, münacaat olmazsa rüyet, rüyet olmazsa hakikat olmaz, o da olmazsa Hak bulunmaz."

(121) "Herkes Allah'ı bir yoldan bulur. Lâkin en kestirmesi Hayrat ve Muhabbet yoludur."

(122) "Namazı öyle kılmalı ki sen değil kılan kılsın. Bizimkiler namaz değil, namaz taklididir."

(123) **"KADINLARA MÜMKÜNÜ KADAR İYİ MUAMELE EDİP ONLARA HAKARET ETMEMELİ; ZİRA ONLAR MAZURDURLAR."**

(124) "Hz. Türbedardan naklettiler: Bir hafız bir gün Türbedar Hazretlerinin huzurlarına giderek:

**"İçimden doğdu, size bir Kur'an okuyayım Efendim."** demiş. Onlar da: Hafız, bir nokta, iki nokta, üç nokta" demişler. Hafız; **" Evet"** demiş. Sonra,

**" Üç nokta, iki nokta, bir nokta"** demişler. Hafız gene:

**" Evet"** demiş. Devamla: **" İki nokta, bir nokta"** demişler. Hafız,

**"Evet"** demiş. Ellerini vererek

**" Haydi git"** demişler ve işini halletmiş.

Efendim:

**"Onlar bazen dolarlar, saçacak yer ararlar, neresi olursa saçıverirler."**

**"O zaman olurdu, ama şimdi pek olmaz. Zira o zaman harman zamanı idi, şimdi başak zamanı, hafız'a olan da işin harmanı."**

(125) "Zikir, cilayı kulüptür, kalp cilalanır da alemi melekût o aynadan kalbe akseder."

(126) "Efendi Hz.'leri (Türbedar) , bazen huzurlarına gittiğimizde, ellerini uzatarak,

**"Beni meşgul etme evlâdım, haydi git"** derlerdi. Bu **"Haydi git"**in manasını anlayıncaya kadar kafamız şişti."

(127) **"Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ile Hz. Ali birbirinden ayrılmazlar. Onlar paranın iki tarafı gibidir, birisi yazı, öbürü turası."**

(128) Milleti, Hz. Türbedara, zındık demeleri üzerine:

" Secdelerin, rükûların kime olduğunu bilmezler de konuşurlar. Aldulkadirül Geylâni Hazretleri,

**"Hiç bir Cami yoktur ki orada bana secde olmasın"** demiş. O ki daha Kutbiyyet makamından hitaptır. Orada Türbede senelerce Veraset ve Kutbiyyet makamında oturdu da kimseler bilmedi."

(129) "Fenafillah nedir?" diye sordular:

**“Allah'a banmak, yani Allah'ın cebine girmektir."** buyurdular.

(130) Uzak illerden birinde bir zat, Efendi Hazretlerine (Türbedara) mülâki olmak istemiş. Onlar da cevap olarak: **" İstemez, yalnız şunu bellesinler ona yeter Bir şeyin şeyinin şeyi, o şeydir. Bir nurun nurunun nuru, o nurdur."**

(131) **"En büyük ibadet ve sevap, bir kalbi şad etmek, sevindirmektir. En büyük günah da bir gönlü kırmak, ihtizaz ettirmektir."**

**Cihana padişah olmak bir kuru dava imiş,**
**Bir veliye bend olmak her işten ala imiş**

(Garibullahi Sivasi- Bunu çok tekrar ederdi.)

Edip Can'ın, seneler önce bana vermiş olduğu notlar, 131 adet kıymetli sözler, sonunda bir beyit ile son buldu. Onun günlük kayıtlan ile feyiz bu kelâm ve irşatların devamı ve ilâvelerin kendisinde var olduğunu sanırım. Ben fakir kula böyle notlar yazmak nasip olmadı, inşaallah, herkese lüzumlu olanlar verilmiş ve pırıl pırıl hatıra ve feyizleri gönüllere işlenmiştir. Ve O Işık aile, dostlar muhitinde, sevenden sevene naklolmaktadır.

Kendilerine, kavuşma ve ayrılık zamanlarında, bir evlâdın babasına sarılıp öpmesi gibi sarılır, sakallarını koklayıp yanaklarından öpmemize de izin verirlerdi. Zahir muhabbet izharından, gerçek gönül muhabbetine yol vardır herhalde, mektuplara muhakkak cevap yazarlar ve kendilerine muhabbetli mektuplar yazılmasından memnun olurlardı. Bu sevgi vasıtasının zuhur tecellisine her zaman hamd ederim. (sh:38-73)

**Kaynak:**

Ömer Lutfi TOYGAR, Muhabbet Üzerine, Seçil OFSET, Ocak-2009, İstanbul

# RİSALE-İ NUR AÇISINDAN DUA VE UBUDİYET

## 1. DUA

### a. Lügat Açısından

Lügatlerde dua "Allah'a yalvarma, niyaz, birini çağırma, bir yere gönderme, birinin iyiliği için Allah'a yalvarma, Allah'tan inayet, rahmet, nusret ve selâmet istemek, fizik ve afiyet talep etmek" vb. şeklinde tarif edilmiştir. Çeşitli lügatlerden derlenen bu tariflerden de anlaşılacağı üzere duada, doğrudan doğruya aracısız olarak Allah'tan dilekte bulunma, Ona yalvarma, rahmet, inayet, yardım, selâmet, rızık ve afiyeti de yine Ondan istemek önem taşımaktadır. Çünkü yaratılışın özünde, temelinde Allah'ın idrak edilmesi, tam bir imanla Ona teslim oluş, Onun birliğini tanımanın, dileklerini yalnızca Ona sunmanın göstergesi bulunmaktadır.

Bediüzzaman'a göre duanın kabul veya reddedileceği bir makam vardır. Müracaatlar ancak Ona yapılabilir. Her şey Ondadır. Bundan dolayı da bütün istekler, bütün hasenat, bütün ihsanat Onun hazinesindendir:

**"Biyedihi'l-hayr:** Yani bütün hayrat Onun elinde, bütün hasenat Onun defterinde, bütün ihsanat Onun hazinesindedir. Öyleyse, hayır isteyen Ondan istemeli, iyilik arzu eden Ona yalvarmalı"dır.

### b. Terim Açısından

Ruh hallerimizin coşkulu ve derûnî şeklini teşkil eden dua insanı kalb huzuruna kavuşturan en yüce tatmin vasıtasıdır. Diğer bir açıdan dua, ruhî güçlerimizin belli bir gayeye doğru sevk edilmesidir. Bütün ümitler kırıldıktan sonra Allah'a sığınarak yalvarmak ve yalnız Ondan yardım dilemek olan duadan maksat, ruha doğan Allah ilhamının sükûneti içinde yine Ona yönelerek tecellisini beklemektir. Dua, insanın Allah ile olan münasebetlerinin doruğa ulaşmış halinin adıdır; en büyük hürmet duygusunun ifade vasıtasıdır. Kâinattaki her şey insanı Allah'a çağırdığına göre dua Ona teslim oluşun en güzel bir ifadesini teşkil etmektedir.

Bediüzzaman'a göre, mü'min için dua bir zırh, bir koruyucudur; onu cesaretlendiren manevi bir hazinedir. Rahmet hazinesinin kapısı da ancak dua ile açılır:

"Mü'min, her şeyde bir rahmet hazinesi kapısını bulur, dua ile çalar, Rabbine iltica eder. Her hakiki hasenat gibi, cesaretin dahi kaynağı imandır. Her seyyiât gibi korkaklığın dahi kaynağı dalâlettir."

Beşeri ihtiraslarına gem vurmak bir insan için, hemen hemen olmayan işlerin en başında gelir. Yine bu durumda da duaya ilticadan başka çare yoktur:

"İnsan nihayetsiz şeylere muhtaç olduğu halde, sermayesi hiç hükmünde, hem nihayetsiz musibetlere maruz olduğu halde iktidarı hiç hükmünde bir şey..."

İnsan ancak dua sayesinde yüca mertebelere, azim manevî tecellilere mazhar olabilir. Bu babta Üstad Bediüzzaman şu tesbitte bulunuyor:

**"Kul öyle bir maksat, öyle bir gaye için saadet isteyip dua ediyor ki, insanı ve bütün mahlûkatı esfel-i sâfilin olan fena-yı mutlaka sukuttan, kıymetsizlikten, faydasızlıktan, abeslikten âlâ-yı ilîiyîn olan kıymete, bekaya, mektubat-ı Samedaniye olması derecesine çıkarıyor.**

**"Kul öyle yüksek bir fizâr-ı istimdatkârâne ile istiyor ve öyle tatlı bir niyaz-ı istirhamkârane ile yalvarıyor ki, güya bütün mevcudata, semavata, arşa işittirip, vecde getirip duasına 'Amin, Allahümme âmîn' dedirtiyor."**

## 2. Ubudiyet

a. Lügat Açısından

Eski dilde "ubudiyet" kelimesi ile ifade edilen ve lügatte "Kulluk, kölelik, aşırı bağlılık, mensup olma" vb. anlamlarına gelen bu söz öncelikle Allah'a karşı vazifelerin dile getirilmesinde kullanılır.

Kulluğun göstergelerinden biri olan duanın en güzel örneklerini, hem de insanlığa hidayet rehberi olan peygamberlerin kendi dillerinden Kur'ân-ı Kerimde bulmaktayız.

Mutlak kudret sahibini imdada çağırmanın bir diğer adı olan dua, ruhun Allah'a yükselişi, kalbin Allah ile konuşmasıdır.

### b. Terim Açısından

Lügat yönünden yaptığımız açıklamadan da anlaşılacağı üzere kulluk, öncelikle ve özellikle Allah'a karşı yükümlü-

Kiklerimizin yerine getirilmesinde hemen hatırımıza gelen bir terimdir.

Burada, insanın, yaratılmışların en üstün vasıflısı ' ve yeryüzünde Allah'ın halifesi olduğu mutlaka düşünülmeli, değerlendirme ona göre yapılmalıdır.

İşte meseleye bu pencereden bakan Bediüzzaman Sözlerinde ubudiyetle saadet kapısının açılacağını, Resul-i Ekremin (sallallâhü aleyhi ve sellem) de ubudiyetiyle âhiret kapısını açtığını şöyle izah ediyor:

"Ubudiyet dâr-ı saadetin açılmasına sebebiyet vermiştir. Acaba hiç mümkün müdür ki, akıllan hayrette bırakan âlemin şu intizamı, misilsiz cemâl-i Rubûbiyet, o duaya icabet etmemekle, böyle bir çirkinliği kabul etsin? Yani en ehemmiyetsiz arzuları yerine getirsin, en ehemmiyetli arzuları önemsiz görüp yapmasın? Hâşâ ve kellâ! Böyle bir cemâl böyle bir çirkinliği kabul ederek çirkin olamaz. Demek ki Resul-i Ekrem (sallallâhü aleyhi ve sellem) risaletiyle dünyanın kapısını açtığı gibi, ubudiyetiyle de âhiretin kapısını açar"

Bu tesbitiyle de iktifa etmeyen Üstad, bir vaiz edasıyla sözlerine şöyle devam ediyor:

**"Ey insan! Madem ki hakikat böyledir. Gururu ve bencilliği bırak. Uluhiyetin dergâhında acz ve zaafını, istimdat lisanıyla, fakr ve hâcâtını, tazarru ve dua lisanıyla ilân ve kul olduğunu göster. 'Allah bize yeter, O ne güzel vekildir' de, yüksel. Hem deme ki, 'Ben hiçim, ne ehemmiyetim var ki, bu kâinat bir Hakim-i Mutlak tarafından kasdi olarak bana teslim edilsin, benden bir umumi şükür istenilsin.'**

**Çünkü sen nefsin ve suretin itibariyle hiç hükmündesin. Fakat ilâhi sevginin ziyasını içine alan imanın nuruyla parlayan İslâmiyetin terbiyesiyle tekemmül edip, insaniyet cihetinde kulluğun içinde bir sultansın"**

**"Allah'a tam manasıyla gönül vermiş bir kul musibet karşısında, 'Biz Allah'ın kullarıyız, yine Ona döneceğiz' deyip, itminân-ı kalble Rabb-i Rahim'ine itimad eder. Evet ârif-i billah aczden, Allah korkusundan lezzet alır. Onun içindir ki, kâmil insanlar, Allah'a acz ile sığınmışlar, aczi ve havfi kendilerine şefaatçi yapmışlardır.**

**"Diğer ilaç ise, şükür ve kanaat ile talep ve dua ve Rez-zâk-ı Rahîmin rahmetine itimattır."**

İşte dua ve ubudiyeti bu azim manalarında tefekkür eden bir kul, ubudiyetin mehasinini, Resulullah'ın (sallallâhü aleyhi ve sellem) tarif ettiği veçhile idrak edebilirse, Cenab-ı Hakkın ulûhiyetine karşı, ubudiyet kusur işlemez. Bakın Üstad burada ne diyor:

"Mehâsin-i ubudiyetin binlerinden yalnız buna bak ki, Nebi (sallallâhü aleyhi ve sellem) ubudiyet cihetiyle muvahhidinin kalblerini bayram ve Cuma ve cemaat namazlarında birleştiriyor ve dillerini bir kelimede topluyor. Öyle bir surette ki, şu insan, Yüce Allah'ın hitabının büyüklüğüne hadsiz kalblerden ve dillerden çıkan sesler, dualar zikirlerle mukabele ediyor. O sesler, dualar, zikirler birbirine yardımla birleşerek öyle geniş bir surette Cenab-ı Hakkın ulûhiyetine karşı bir ubudiyet gösteriyor ki, güya küre-i arz kendisi o zikri söylüyor, o duayı ediyor."

### 3. KUR'ÂN-I KERİMDE DUA

Lügatlerde, "Allah'a yalvarma, niyaz, birini çağırma, bir yere gönderme" vb. manalara gelen duanın en güzel anlam ve örneklerini öncelikle Kur'ân-ı Kerimde bulmak mümkündür. Çeşitli mana ve lafız farklılıklarıyla dua âyetinin Kur'ân-ı Kerimde yer aldığı düşünülürse bu konuda yüce Kitabımızın ne kadar zengin bir kaynağa sahip olduğu kolayca anlaşılabilir.

Kur'ân-ı Kerim bize, duada haddi aşmamamızı, Rabbimize yalvara yakara ve gizlice dua etmemiz tavsiyesinde bulunmakta, azabından korkarak ve rahmetini umarak teşbih ve secdenin yalnız Ona yapılmasına dikkat çekmektedir.

Hak duanın yalnız Allah'a yapılacağını sabah, akşam, sırf Allah rızasını dileyerek dua edenlerle birlikte Resulün de sebat etmesi, ümit ve korkuyla Rabbe yalvarmak gerektiği Cenab-ı Hakkın **"Bana dua edin size icabet edeyim"** buyurduğu, dua ettiği anda kulun niyazının Allah'a ulaştığı, duası olmayan bir kula Rabbin değer vermediği duada kalbi de devreye sokmak gerektiği, Allah veya Rahman isimleriyle dua etmenin farkı bulunmadığı vb. hususlarla Kur'ân-ı Kerim duanın sadece Allah'a yöneltilmesini önemle vurgulamıştır. Allah'tan başkasına, putlara veya kendilerine mutlak nitelikler izafe edilen

diğer yaratıklara dua ve ibadet edilmesini Kur'ân kesinlikle yasaklamıştır. Yine Kur'ân Allah'tan başkasına dua edenlerin ellerinin boşa çıkacağını bunun "açık bir sapıklık" olduğunu, "kâfirlerin yaptığı duanın boşuna yapılmış sayıla-cağını" açıklamıştır. .

Kur'ân-ı Kerim, peygamberlerden bazılarının dualarından örnekler vermiş, böylece biz kulların yüce Rabbimize karşı nasıl dua edeceğimizi bildirmiştir. Ayrıca, "Bana dua ediniz, size cevap vereyim" âyeti de mü'minlerin her zaman Cenab-ı Hakka dua etmeleri gerektiğini hatırlatmaktadır.

**4. HADİS-İ ŞERİFLERDE DUA**

İnsan, yaratılışı gereği, hem günah, hem de sevap işlemeye müsait bir varlıktır, bu bakımdan sevap işleme iradesini geliştirdiği ölçüde Allah nazarında makbul bir kul durumuna gelir.

Hz. Peygamber Efendimizden (sallallâhü aleyhi ve sellem) bize intikal etmiş çeşitli konuları içine alan birçok dua vardır. Kitabımızın sınırlı çerçevesi içinde bunların tamamını zikretmemizin mümkün olamayacağı da ortadadır. O bakımdan Hz. Peygamber Efendimizin (sallallâhü aleyhi ve sellem) dua tekniğinde uymamız gereken prensipleri tesbit etmeye çalışacağız.

Bir peygamber olmasına, geçmiş gelecek bütün günahlarının affedilmesine rağmen Hz. Peygamberin (sallallâhü aleyhi ve sellem) tevbe ve istiğfarı hiç ihmal etmemesi, niçin böyle yaptığı sorulunca:

"Allah'a şükreden bir kul olmayayım mı?" diye cevap vermesi, üzerinde dikkatle durulması gereken bir husustur. "Allah katında duadan daha değerli bir şey yoktur' buyuran yine bizim peygamberimizdir.

Dua, Müslümanın her an Allah'a sığınmasının en emin bir yoludur, ancak dua yalnız sıkıntı, meşakkat ve çaresizliğe düşüldüğü zamanlarda bir sığmak olmamalıdır. "Darlık zamanında Allah'ın kendisine yardım etmesini isteyen kimse, rahat ve genişlik zamanında çok dua etsin. Genişlik zamanında dua etmek kadar Allah'a hoş gelen bir şey yoktur" buyuran Hz. Peygamberin (sallallâhü aleyhi ve sellem) buradaki mesajı gayet açıktır.

Yine Hz. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) bir başka hadislerinde "Dua mü'minin silahıdır" buyurmuşlardır.

Bilindiği üzere Hz. Peygamberin (sallallâhü aleyhi ve sellem) dualarından bir kısmı genel manada, bir kısmı da belli zamanlarda, belli işleri yaparken okunacak dualardır. Bu manada Resulullah Efendimizin (sallallâhü aleyhi ve sellem) en çok yaptığı bir dua:

"Ey Allah'ım, ey Rabbimiz, bize dünyada iyi olan her şeyi ver. Ahirette iyi olan her şeyi ver, bizi cehennem azabından koru."

Hz. Peygamberin (sallallâhü aleyhi ve sellem) çokça yaptığı dualardan bir diğeri de "Allah'ım şu dört şeyden sana sığınırım: Fayda vermeyen ilimden, korkunla ürpermeyen kalpten, doymak bilmeyen nefisten ve kabul edilmeye lâyık olmayan duadan" mealinde olanıdır.

Hz. Peygamber Efendimizin (sallallâhü aleyhi ve sellem) cümle itibariyle çok kısa, mana yönünden çok zengin olan, **"Ey kalbleri evirip çeviren Rabbim, kalbimi senin dinin üzere sabit ve daim kıl"** hadisi de hiçbir zaman dilimizden düşüremeyeceğimiz niteliktedir.

Bu konuyu Hz. Peygamber Efendimizin (sallallâhü aleyhi ve sellem) iki hadis-i şerifi ile noktalıyoruz:

**"Allah'ım, öğrettiğim bilgilerle bana fayda ver. Bana, benim için faydalı olan öğret. İlmimi arttır. Her hal ve durumda hamd Allah'a mahsustur. Cehennem azabından Allah'a sığınırım."**

**"Allah'ım yaptıklarımın şerrinden de, yapmam gerektiği halde yapmadıklarımın şerrinden de Sana sığınırım."**

Burada Hz. Peygamberin (sallallâhü aleyhi ve sellem) dualarının kısa ve özlü olduğunu, onun dualarında bayağı ve geçici isteklerin hiçbir zaman yer almadığını özellikle belirtmeliyiz.

**5. DUAYA OLAN İHTİYAÇ**

Yüce bir Yaratıcıya dua etme ihtiyacı tarihin hiçbir döneminde, hiçbir din ve inanç sahibi insanın vazgeçemediği bir gerçek olmuştur.

**"Eğer insan bir gün kendi insanlığının en mükemmel haline yükselmek istiyorsa, en yüksek diye-**

**bildiği varlığa sena ve perestiş etmeli ve kendinde olanın en iyisini Ona vermelidir."**

Yine tarihi araştırmalardan anlıyoruz ki, dua etmek ihtiyacından ilkel kabile dinlerine mensup olanlar da, medeniyet seviyesi yüksek toplumlar da vazgeçememiştir. Kitab-ı Mukaddes (Tevrat, Zebur, İncil) ve Kur'ân-ı Kerimde insanları duaya çağıran âyetler bulunmaktadır.

En ilkel toplum olarak bilinen ve Afrika'da yaşayan Pigmelerin, mukaddes saydıkları varlığa karşı:

**"SEN Kİ DÜNYADA İNSAN YERDİN, OGİRİ.**
**KULÜBEMİZE YAKLAŞMA OGİRİ.**
**KARANLIK GECEDE GÖZLERİNİN PARLADIĞINI GÖRDÜK EY OGİRİ"**

sözleriyle dile getirdikleri duaları buna tipik bir örnek teşkil etmektedir. Aynı şekilde Nil'in aşağı vadisinde yaşayan Denka kabilesinin de buna benzer bir dualarının olduğu bilinmektedir.

Uzun süredir yapılan araştırmalar, her din ve seviyedeki insanın duaya ihtiyaç duyduğunu, dua fenomeninin inkâr edilmesinin mümkün olmadığını, izahı gereken hususun duanın şeklinde düğümlendiğini insanlarının, dileklerini tanrılara arz ederken bunu "dans" şeklinde dile getirdikleri bilinmektedir.

Duaya ihtiyaç konusunda, **"Allah Taâla, görünen görünmeyen gizli-açık herşeyi, hatta kalbimizden geçenleri dahi en ince ayrıntısına kadar bildiğine göre duaya ve lüzum var"** diyenlere her zaman her toplumda rastlamak mümkündür. Bu tür düşünenlere en güzel cevaplardan birini Hamdi Yazır veriyor:

Duadan maksat ilâm (bildirme) değil, kulluğu göstermektir; insan dua ettiğinde (hâşâ!) Allah'ın bilmediği bir şeyi Ona bildirmiyor, halini arzederek kulluk vazifesini yerine getirmeye çalışıyor. Bundan dolayı insanın Allah katında elde edebileceği en yüce makamlardan biri rıza makamı, Allah'tan gelen her şeye razı olma şuurudur.

Duaya olan ihtiyaç bir bakıma ister istemez Uluhiyet ve ubudiyet mefhumlarını da tedai ettirmektedir. Üstad Bediüzzaman bu kavramlar arasındaki alakaya Risale-i Nurların birçok yerinde dikkatimizi çekmiştir. İşte onun sözleri:

**"Uluhiyet, hikmetin bir gereği olarak tezahür etmesine mukalif en azami bir derecede İslam dinindeki azami ubudiyeti ile en parlak bir derecede göstermiştir. Hem âlemin Yaratıcısının sonsuz kemâldeki cemalini bir vasıta ile göstermek, muktezayı hikmet ve hakikat olarak istemesine karşılık en güzel bir surette gösterici ve tarif edici gayet açıklıkla o Zâttır."**

## 6. DUANIN ÖNEMİ VE FAYDALARI

Duanın önemi ve faydaları üzerinde uzun uzadıya söz edilmeyecek kadar açıktır. Dua, bazılarının iddia ettikleri gibi, sadece zayıf ruhların, dilencilerin veya miskinlerin meşgul oldukları bir fiil olarak ele alınmamalıdır. Hele Nietzsche'nin **"Dua etmek ayıptır"** şeklindeki tavsifine hiç mi hiç uymamaktadır. İnsanın suya ve oksijene ihtiyacı gibi Allah'a muhtaç olması dua fenomenini ister istemez zaruri kılmaktadır.

Bir bakıma dua, vücudumuzun oksijen gibi önemli bir hayat unsurudur. Bünyeden bünyeye değişen biyolojik bir faaliyet bütünlüğü içinde dua da bu önemli fonksiyonunu yerine getirmektedir. Bazı yönleriyle âdeta teneffüse benzeyen dua, her bünyenin yapısına uygun olarak fiziki bir hareket gibi, şuurun hudutları çerçevesinde fonksiyonunu yerine getiren muntazam bir faaliyettir.

Birçok yönden önem arzeden duanın faydaları da sayılmayacak kadar çoktur.

Her şeyden önce insanın başarıya ulaşmasını sağlayan dua, Allah'tan hidayet ve başarı dilemenin bir adıdır. Rızkın artması/sağlığın devamı, ömrün bereketlenmesi dua iledir. İnsan dua ile Allah'ın rahmetine, ihsanına ve yardımına kavuşur, Allah'a itaati sağlayan en büyük etken duadır. İnsan duayı terk ettiği ölçüde günaha girer ve Allah'a karşı kibirlenir. Kişi darlık ve hastalık zamanlarında çaresizliğe düştüğü anlarda, eli bol iken, sağlığı yerinde iken, yaptığı duaların faydalarını çokça görür.

Bir diğer açıdan dua, kişiyi hayra götürür, zararlı şeylerden korur. Sabırla ve azimle duaya devam edenler, bunun faydalarını hayatlarında görmeseler bile öldükten sonra mutlaka görürler; çünkü dua Allah'ın nezdinde muhafaza edilmektedir.

Gelmiş ve gelecek musibetlere karşı bir kalkan olan dua, insanı her zaman belâlardan korur; en azından âfetlerin zararını asgari düzeye indirir.

Kaza ile dua arasındaki çarpışmada dua, kazanın kötü sonuçlarını önler, tesir gücünü azaltır.

Dua, insana musallat olan üzüntü, keder ve tasaları giderir, kişinin ruhunu temizler, hayata bağlar.

Düşmanların düzenlerini, plânlarını bozan dua, kişiye nefis emniyeti, kendine güven duygusu verir.

**7. DUANIN TEDAVİDEKİ TESİRLERİ**

Genel manada duanın tesirlerini maddî ve manevî olmak üzere iki noktada toplamak mümkündür.

Duanın, sayılamayacak kadar çok olan tesirleri arasında tıp, genellikle psiko-fizyolojik olanları üzerinde çokça durmaktadır.

Uygun şartlar altında yapılan duanın müsbet sonuçlar verdiği her zaman müşahade edilmiştir, ancak duanın az yapılışı karşısında, insanoğlu onun müsbet sonuçlarını yeterince görememektedir. Hâlbuki iyi düşünürsek dua, âdeta patlamaya hazır bir tesire sahiptir. Bu yolla kanser, böbrek iltihapları, ülser, deri, akciğer, kemik ve karın zarı veremi gibi hastalıkların süratle iyileştikleri görülmüştür. Hadise hemen tamamıyla aynı şekilde vuku bulmakta, önce büyük bir ızdırap, sonra iyi olduğunu hissetme anı yaşanmaktadır. Birkaç saniye, en fazla birkaç saat içinde arızalar kaybol-makta ve anatomik yaralar kapanmaktadır.

Duanın tedavi üzerindeki tesirlerinden hemen her devirde bahsedilmiş, bu konuda çeşitli kitaplar yazılmıştır. Günümüzde de dünyanın birçok ülkesinde dua ve telkinlerle tedavi yapılan merkezlerin varlığı bilinmektedir. Dua ve telkin sayesinde birçok hastalıkların iyi edildiğine inanılan yerlerden biri Fransa'daki Lourdes şifa merkezidir.

Ruhî değişimler diyebileceğimiz duanın manevî tesirleri gözle görülmemekle beraber, bazı müşahedeler sonucunda tesbit edilebilir.

Zihnin bir çeşit istihalesi sayılması gereken dua sayesinde sanki şuurun derinliklerinde parlayan ışık insanın kendini olduğu gibi görmesini sağlar. Böylece insan fikir ve zihin yapısı itibariyle tevazu sahibi olur, asabi hareketlerini frenler; ölüm karşısında daha metin davranır.

Burada vurgulanması gereken bir diğer husus, duanın tesirinin, onun şiddet ve kalitesine bağlı oluşudur.

**"Dua sinir sistemini kuvvetlendiren ve uzvi kuvvetler arasında muvazene sağlayan bir unsurdur. Dua, kalitesine, şiddet ve kuvvetine, tekerrürüne göre ruh ve beden üzerinde tesir yapar. Duanın frekansını ve belli ölçüler içinde şiddetini tanımak kolaydır."** Gerek fizloyojistler, gerekse cerrahlar, duaya sıkı sıkıya bağlı olan hastalarının daha kısa ve kolay bir şekilde şifaya kavuştuklarını, morallerinin her zaman üst düzeyde olduğunu tesbit etmişlerdir.

Alelade bir su olmasına rağmen Efes'te Meryem Ana Evi denilen yerdeki su Katolik Hıristiyanlarca mukaddes sayılmakta, telkin ve dua ile içildiği takdirde şifa vereceğine inanılmaktadır.

Üzülerek ifade edelim ki, birtakım mikroplar ihtiva ettiği yapılan tahliller sonucu ispatlanan bu sudan bazı gafil Müslümanlar da içmekte ve hastalıklarına şifa ummaktadırlar.

İnsanın gönlünde bir ferahlık ve serinlik hissettiren dua, isteğinin yerine getirileceği konusunda kişiye ümit verir; bu yönüyle de insan için şifa, ruhi bunalımlara karşı koruyucu bir sağlık tedbiri yerine geçer. Sosyologlara göre dua geleneğini sürdürmeyen toplumlar ruhen çökmeye ve geleceğe ait ümitlerini yitirmeye mahkumdur.

İnsanın maneviyatım kuvvetlendiren en büyük âmillerden biri, en başta geleni duadır; dua en ağır hastaların bile manevi direnç sayesinde hayattan ümit kesmeyerek yaşama azmine dinamizm kazandıran göründüren bir güce sahiptir.

**8. DUANIN ÂDABI**

Şüphesiz her şeyin bir usulü olduğu gibi, duanın da bir usulünün, âdabının olması gerekir. Nitekim duada olur olmaz şeyler istenmeyeceği gibi, din ve ahlâka aykırı bir dilekte de bulunulamaz. **"Duada lâyık olmayan bir şey istemek, mesela harika talep etmek, peygamberlik mertebesi istemek veya mâsiyet olan şeyler dilemek de duada tecavüz sayılır."**

Dua edenin dinine göre şekillenen dua, bir imanın kaidelerine göre olur, daha doğrusu fethedilmiş bir kalbten akar.

Dua eden, duaya gönülden inanmalı ve yönelmelidir. Dua eden kişi duasında samimi olduğunu bizzat tavırlarıyla ortaya koymalıdır. Hz. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) **"BİLİNİZ Kİ, ALLAH TEÂLA, KENDİSİNDEN GAFİL BİR KALBİN DUASINI KABUL ETMEZ"** buyurmuştur.

Kur'ân-ı Kerimde Cenab-ı Hak kullarına kendisine nasıl dua edilmesi gerektiğini kullarına öğretmiş, Peygamberlerin dualarını da bize bildirmiştir. İşte bütün bu bilgiler göz önünde tutulduğu zaman duanın âdabı problemi de kendiliğinden halledilmiş olmaktadır.

Peygamberlerin Kur'ân-ı Kerimde açıklanan duaları incelendiğinde dua âdabı ile ilgili bilgilenmemiz açıklığa kavuşmaktadır.

Hz. Eyyub'un (aleyhisselâm) **"Ya Rabbi, gerçekten benim başıma belâ geldi. Halbuki sen merhametlilerin merhametlisisin"**

Hz. Zekeriyya'nın (aleyhisselâm) **"Rabbim, beni yalnız bırakma..."**

Hz. Yunus'un (aleyhisselâm) **"Senden başka hiçbir ilah yoktur. Seni tenzih ederim. Ben zalimlerden idim"** vb. tarzdaki duaları bize hem dua âdabını, hem de peygamberlerin duaların da ki mesajları aksettirmesi açısından önem arzetmektedir.

Duanın yalnız Allah'a yapılması, istek ve yardımın sadece Allah'a arz edilmesi, Allah'tan başkasından yardım talebinde bulunulmaması da duada uyulması gereken diğer şartları teşkil etmektedir. Hz. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) Efendimizin, **"Biriniz dua edeceği zaman Allah'a hamd ve sena ile başlasın. Resulüne salavat getirsin ve bundan sonra artık dilediği duayı yapsın"** şeklindeki ikazı da duanın âdabını ifade etmektedir. Aynı şekilde Resulullahın (sallallâhü aleyhi ve sellem) dua ederken seslerin aşırı şekilde yükseltilmesine izin vermediği de bilinmektedir.

Duanın bir diğer âdabı da gönülden, gizlice, bağırmaksızın, samimiyetle yapılmasıdır. Başkalarına karşı dua ediyormuş gibi bir görüntü vermek, seçili, kafiyeli ve yazılı duada bulunmak, gözyaşlarıyla çevresindekileri etkilemek için özel bir komutla dua etmek de duanın âdabını perdeleyen ve insanları riyaya sevkeden davranışlardır.[62]

Bütün benliği ile dua etmek, duaya hemen isteğini söyleyerek değil, Allah'ın adını anaraka, Ona hamdederek, Eûzü Besmele ile başlamak, yine aynı şekilde Allah'a hamd ve Resulüne salât ve selâm getirmekle bitirmek, elleri kaldırarak dua etmek, kıbleye yönelerek dua etmek, mümkünse duadan önce abdest almak, niyet etmek, dua bitince âmin demek, âdap cümlelerinin diğer ayrıntılarını teşkil etmektedir.

Hz. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) bir hadis-i şeriflerinde **"Gafil, boş bir kalbin duasını Allah kabul etmez"** buyurur. Buna paralel olarak Alexıs Carrel **"Dua, manasını bilmediğimiz kelimeleri kuru kuru söylemekten ibaret değildir"** sözleriyle duanın gerçek manasını açıklamaya çalışmıştır.

Duada dikkat edilecek bir diğer husus, haddi aşmamak ve olmayacak şeyleri (peygamberlik, dünya hayatında ölümsüzlük vb.) istememektir.

9. Duanın Mâhiyeti, Yeri, Zamanı

Dua, öncelikle ve özellikle ruhun iç âleme doğru yönelmesidir. Dua, insanın bütün başarı ve teşebbüslerine rağmen, birtakım eksiklikleri, acizlikleri, korku ve ümitleri olduğu düşüncesinin bir sonucu gibi düşünülürse de, yüce bir Yaratana sığınma burada en önemli faktörü oluşturur.

Mutasavvıflara göre duanın mahiyetinde öncelikle Allah'tan dilekte bulunma anlamında ruhun Allah'a doğru yükselişi yatmaktadır.

Dua ile istenen şeyin Allah tarafından bilinmesi duanın gereksizliği anlamına hiç gelmez. Kişinin dua ile gerçekleştirdiği faaliyette Allah'a olan saygısının dile getirilişi müşahade edilmektedir.

Kur'ân-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde duanın gerekliliğini vurgulayan işaretler bir bakıma onun mahiyetini de ortaya koymaktadır.

Tarih boyunca, tek başına veya toplu bir şekilde müşahade edilen dua, bir bakıma bütün dinlerin müşterek özelliklerinden birini teşkil etmektedir; çünkü dinlerin hepsinde dua fenomeninin özünü kutsala yönelme idraki oluşturmaktadır.

Her ne kadar Allah insanın kalbinden geçenleri ve ihtiyaçlarını biliyorsa da, dil ile dua etmek insanın bizzat kendi kendini eğitmek anlamına geldiği için ayrı bir önem ve değer arz eder; burada Allah emrinin yerine getirilmesi gibi ibadeti ilgilendiren bir husus söz konusudur.

Nerede, ne zaman dua edilir veya edilmesi gerekir/sorusu hemen her din mensubunun ortak problemi durumundadır. Ancak hemen belirtelim ki, İslâmda dua için özel bir mekân yoktur. Tuvalet

[62] "Rabbinize gönülden ve gizlice yalvarın. Doğrusu O, aşırı gidenleri sevmez." (Araf,55 )

ve banyoda dua etmek iyi görülmemekle beraber, bazı mekânlarda yapılan dua ve zikirlerin daha faziletli olduğunu âyet ve hadisler açıklamaktadır.

Allah'ın evleri sayılan mescitler, özellikle Kabe, Mes-cid-i Nebi ve Mescid-i Aksâ'da yapılan duaların kabul göreceğini Hz. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) müjdelemiştir. Nitekim bir hadis-i şeriflerinde: **"Sadece üç mescide hususi sefer yapılır (Bu üç mescidin diğerlerinden üstünlüğü vardır). Bunlar Mes-cid-i Haram, (Kabe'nin bulunduğu mescid) Benim Mescidim ve Mescid-i Aksâ'dır"** "buyurmuşlardır.

Bir diğer hadis-i şeriflerinde Hz. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) Efendimiz **"Yeryüzünün tamamı mesciddir, kabirler ve hamamlar müstesna"** buyurarak mekân kavramına dikkatimizi çekmiştir.

Bediüzzaman'a göre de dua için belli bir zaman ve mekân yoktur. Kişi her zaman ve yerde dua edebilir. Dua etmek için gündüzün aydınlığı ile gecenin karanlığı arasında fark yoktur. Yerin altında olmakla fezanın derinliklerinde bulunmak farksızdır. İmanı elde eden insan ruhu, mânisiz, müdahalesiz her halinde, her arzusunda, her anda, her yerde o ezel ve ebed sultanı, rahmet hazinelerinin mâliki, saadet definelerinin sahibi olan Allah Taâlâ'nın huzuruna girip ihtiyaçlarını arzedebilir ve rahmetini bulup kudretine dayanarak ferah ve sürürün en yüce derecesine ulaşabilir.

Kabul olunması daha çok umulan Kadir, Berat geceleri, Arefe günü, Ramazan boyunca iftar ânında, Cuma günü, gecesi, gecenin ikinci yarısı, seher vakti, ezan okunduğunda, ezan-ikamet arasında, harp esnasında, namazlardan sonra, Kur'ân-ı Kerim okuduktan sonra, Zemzem içildiğinde, ölüm anında, yağmur yağmaya başladığında vb. zamanlan iyi gözetlemek lâzımdır.

Hz. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) , bir hadis-i şeriflerinde duanın kabul edileceği bir zamanın her gecede mevcut olabileceğine dikkatimizi çekmiştir.

Şüphesiz ki duaların kabul olacağı kuvvetle ümit edilen zamanlar bu sayılanlarla sınırlı değildir. Kur'ân-ı Kerim ve hadis-i şerifler gözden geçirildiğinde Ramazan öncesi Recep ve Şaban aylarında, bayramlarda vb. zamanlardaki duaların daha fazla makbuliyetine dair işaretler görülmektedir.

**"Dua bir alışkanlık haline gelmek şartıyla karaktere tesir eder. O halde sık sık dua etmek lâzımdır. Epiktet 'Nefes aldığın gibi sık sık Allah'ı düşün' der. Sabahtan dua edip de, günün geri kalan kısmını barbarca geçirmek manasız ve saçmadır. Bir anlık düşünce ve zihnî müracaatlar, insanı Allah huzurunda tutabilir. Bütün hatt-ı hareketimiz ilhamını o zaman duadan alacaktır. Böyle anlaşılırsa dua, bir yaşayış tarzı haline gelir."**

Burada bir noktayı daha hatırlatalım: İnsan, yapı itibariyle, uzak ve tehna olan mekânlarda, kimsenin bulunmadığı yerlerde kendini Allah'a daha yakın hisseder. Kalabalık ve gürültülü mekânlarda, arzu ettiği gönül huzurunu tam anlamıyla bulamaz; Rabbiyle istediği diyalogu kuramaz. Nitekim Hz. Peygamberin (sallallâhü aleyhi ve sellem) peygamberlik öncesinde, ibadet ve dua için sık sık Hira Mağarasına inzivaya çekildiği bilinmektedir.

Yine Hz. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) bir hadis-i şeriflerinde duanın zamanı konusunda şöyle buyurur:

**"Rabbimiz her gecenin son üçte birinde dünya semasına müteveccih olur ve der ki: Yok mu bana dua eden, duasına icabet edeyim! Yok mu benden isteyen istediğini vereyim! Yok mu istiğfar eden mağfiretime mazhar kılayım!"**

10. DUA-İBADET ALÂKASI

Niyaz ve ibadetin bir parçası, inanan kişinin Allah'a hitap etmesi, Ona yaklaşmak için gayret göstermesi, şükranlarım bildirerek günahlarından mağfiretini dilemesi, ruhun Allah'a yönelmesi vb. anlamlara gelen dua, gerçekte ibadetten ayrı düşünülmesi mümkün olmayan bir kavramdır.

Tapmak, kulluk, itaat etmek, boyun eğmek, niyete bağlı olarak yapılmasında sevap umulan, Allah'a yakınlık ifade eden, her dine göre değişik şekillerde yerine getirilen davranışlar bütününün adı olan ibadet, genel değerlendirme ile Allah'ı yüceltmek gayesini güden bir kulluk görevidir. Cenab-ı Hakka karşı gösterilen hürmetin en yüksek dereesi olan ibadet, Allah'ın hoşnut olduğu bütün fiil ve davranışları içine alır.

İslâm açısından ibadet yalnız Allah için yapılır. Peygamber ve diğer insanlar için ibadet asla söz konusu değildir. Kur'ân-ı Kerimin Allah'a kulluk çağrısı bütün insanlığı içine alır.

İslâm insanın yaratılış gayesinin Allah'a ibadet olduğunu açıklamış, amellerin niyetlere göre şekilleneceğini bildirmiştir.

Dua ile kul Yaratanından dileklerini, dilinin döndüğü, akimin yettiği kadarı ile ister. Bunda samimi olduğu, kalbini her tür vesvese ve cin fikirlikten uzak tuttuğu ölçüde arzularına kavuşacağı inancını taşır. İşte bu düşünce ölçüsünde ele alındığında dua bir ihtiyaç olarak karşımıza çıkar.

İbadete gelince, o bir vazife olarak düşünülmelidir. İbadet, Allah'ın, kullarından istediği kulluk görevinin belli zamanlarda, belli şartlarla yerine getirilmesidir. Kulun isteğine bağlı olmayan ibadet fenomeninde mecburiyet söz konusudur ve Allah'a karşı olan kulluk görevi de ancak bir takım ibadetlerle yerine getirilebilir.

Dua ve ibadetlerin her dine göre tesbit edilmiş özel zaman ve mekâna göre formüle edilmişliği bulunduğu gibi, bu kayıtlardan âzâde olanları da vardır.

Kalbi fenalıklardan, kötü düşüncelerden temizleyerek kişinin ahlâkî yönden yücelmesini sağlayan ibadetle, aynı gayeleri gerçekleştirmek için girişilen gayretleri ifade eden dua arasında fark bulunduğunu söylemek mümkün değildir.

Resulullah (sallallâhü aleyhi ve sellem) bu manada **"Dua ibadettir"** buyurmuşlardır.

İbadet nasıl karakteri sağlamlaştırır, inşânı yalandan, tembellikten, günah işlemekten sakındırarak kişinin kendine güvenini, metanet ve cesaretini arttırırsa^ dua da aynı şekilde ibadet için bu sayılanların gerçekleşmesini sağlar. Bu bakımdan dua ile ibadet arasında sıkı bir alâka vardır; çünkü ibadet yüce Yaratana karşı kulluk görevinin en iyi şekilde yerine getirilmesi için girişilen bir gayrettir. Dua bu gayret ve isteklerin yine Yüce Allah'tan kabulü ve mükâfatının umulmasıdır. İbadetin çok önemli sırlarından biri olan dua, aynı zamanda hâlis bir imanın sonucudur.

Dua ile ibadet arasındaki alâka mevzuunda veciz bir ifade olması açısından Bediüzzaman'ın şu tesbitine kulak verelim:

**"Malumdur ki, zararsız yol, velev on ihtimalden bir ihtimal ile de olsa, zararlı yola tercih edilir. Halbuki meselemiz olan ubudiyet yolu, zararsız olmakla beraber, onda dokuz ihtimalle bir ebedi saadet hazinesine sahiptir.**

**"Sözün kısası âhiret gibi dünya saadeti dahi, ibadette ve Allah'a asker olmaktadır. Öyleyse biz daima 'Bize taat ve muvaffakiyet nasip eden Allah'a hamd olsun' demeliyiz ve Müslüman olduğumuza şükretmeliyiz."**

11. DUANIN KABULÜNÜ SAĞLAYAN ETKENLER

Dua, Allah'a hitap etmek, Ona yaklaşmaya çalışmak için bir çabadır; maddi ve manevi ihtiyacın Allah'a arzedilmesidir.

Hangi dinden olursa olsun her mü'min yaptığı duanın kabul edilmesini arzu eder; duanın müsbet sonuçlarını en kısa zamanda görmek ister. Ancak her dinde olduğu gibi İslam dininde de duanın kabulüne yardımcı olan birtakım faktörlerin varlığı bilinmektedir.

Hz. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) **"MUHAKKAK Kİ ALLAH ISRARLA DUA EDEN KULUNU SEVER"** buyurarak, duanın kabulünde ısrar faktörünün önemine dikkatimizi çekmiş bulunmaktadır. Bu hadis-i şeriften kastedilen mana, kulun dileğini ısrarla - Allah'a sunması, kalbinden de başka meşguliyetleri silerek yalnız Yüce Yaratanına yönelmesidir.

İmam Gazali, duanın kabulü için şu şartlara uyulması gerektiğini açıklar:

1. **Şerefli gün ve zaman gözetmek,**
2. **Şerefli ve mübarek hal gözetmek,**
3. **Kıbleye dönerek dua etmek,**
4. **Alçak sesle dua etmek,**
5. **Duada tevazu ve huşu halinde bulunmak,**
6. **Kabul olacağına inanarak dua etmek,**
7. **Dileğini üç kere tekrar etmek,**
8. **Duaya Allah adıyla başlamak,**
9. **Pişmanlık duygularıyla dua etmek.**

Yine Hz. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) Efendimiz bir başka hadislerinde, **"Her gecede duanın kabul olacağı bir saat vardır ki herhangi bir Müslüman ona rastlar da dünya ve âhirete dair**

**Allah'tan hayır dilerse muhakkak Allah dileğini yerine getirir. Bu hal her gecede vardır"** buyurmuşlardır.

Şüphesiz duanın kabulünü sağlayan etkenler bu sayılanlardan ibaret değildir.

Bütün benliği ile yalnız Allah'a yönelerek dilinin döndü-ğünce isteklerini arzeden mü'min, duasının kabul edildiğini de bazı karinelerden anlar, çektiği sıkıntıları unutur.

Mü'min nankörlük ederek Allah'tan yüz çevirmemelidir. Nitekim böylelerinin durumunu açıklamak üzere şöyle buyurulur:

**"Denizde bir sıkıntıya düştüğünüz zaman Allah'tan başka yalvardıklarınız kaybolur gider, fakat O sizi karaya çıkararak kurtarınca Ondan yüz çevirirsiniz. Zaten insan pek nankördür."**

Duanın kabul edildiğini anlamak her ne kadar kolay değilse de bazı İslâm âlimleri, insan vücudunda meydana gelebilecek değişikliklerin duanın kabulüne bir işaret olabileceğini söylemişlerdir. Duanın kabul olunduğunun belirtilerinden biri de rüyadır. İslâm kültür tarihinde bunun birçok örneğine rastlamak mümkündür.

Duanın kabulünü sağlayan etkenlere bir başka açıdan bakan Bediüzzaman, kulun, duasının kabul olması veya olmaması hallerinde takınması lâzım gelen tavır hakkında bakın nasıl bir makul ve mantıkî izah getiriyor:

**"Zalimlerin tasallutu ve belâların nüzulü, bazı hususi dualara vakittir. Bu vakitler baki kaldıkça, o namazlar, o dualar yapılır. Eğer bu vakitlerde dünyevî maksatlar hasıl olursa, zaten nurun alâ nur. Ve illâ 'İCABET DUAYA İKTİRAM ETMEDİ' diyemezsin. Ancak, 'HENÜZ VAKİT İKTİZA ETMEMİŞ DUAYA DEVAM LÂZIMDIR' diyebilirsin. Çünkü o maksatlar duaların mukaddemesidir, neticesi değildir. Cenab-ı Hakkın duaların icabetine vaad etmesi ise, icabet ayn-ı kabul değildir. Yani icabet kabulü istilzam etmez. Duaya herhalde cevap verilir. Cevapsız bırakılmaz."**

12. DUA VE SABIR

İlk bakışta dua ile sabır arasında nasıl bir alâka var suali akla gelebilir. Gerçekte dua ve sabır birbiriyle yakından ilgisi olan iki kavramdır; çünkü kişinin sabırla ve ısrarla dua ettiği ölçüde duasının kabul göreceğini Hz. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) haber vermiştir.

Bu dünya hayatında herkesin başına zaman zaman birtakım felâketler, belâlar gelebilir. Allah'a tam imanla bağlanan bir mü'min, musibet ve sıkıntılara göğüs gererek bunları kendinden uzaklaştırmasını Cenab-ı Haktan dilerse Yüce Mevlâ onun ızdırabını giderir; çünkü bu dünya bir ba-kıma imtihan yeridir. Unutulmamalıdır ki, sıkıntı ve meşakkatlere uğrayanlar yalnız insanlar değildir. Peygamberlerin hayatları incelendiği zaman her birinin nice musibet ve felaketlere uğradıkları görülecektir. Peygamberlerin sonuncusu Hz. Muhammed'in (sallallâhü aleyhi ve sellem) İslâmı tebliğ davasında birtakım çile, keder ve itirazlarla karşılaştığı hatta Taif-te taşa tutulduğu, mübarek vücuduna isabet eden taşlarla ayaklarının kan içinde kaldığı, buna rağmen bu işkenceyi reva görenlerin ıslahı için dua ettiği bilinmektedir. Nitekim Hz. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) Efendimiz bir hadis-i şeriflerinde bu konuda şöyle buyurur: **"Şunu unutmayın ki, insanların en çok belâya duçar olanları peygamberlerdir. Sonra bunlardan sonrakiler daha sonra bunlardan sonrakiler."**

Burada bir noktayı daha belirtmeliyiz: Mü'min Allah'ın rahmetinden ümidini kesmeyecektir; zira Allah'ın rahmetinden ümit kesmek haramdır. Yine mü'min, sadece başı dara düştüğünde, ihtiyaç ve sıkıntı içinde kıvranırken değil, sıhhat, bolluk ve mutlu günlerinde de sık sık Allah'ı anacak, samami bir kalble yalnız Ona dua edecektir. Nitekim Hz. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) Efendimiz şöyle buyurmuştur: **"ALLAH'IN, BAŞI DARA GELDİĞİNDE DUASINI KABUL ETMESİNDEN HOŞLANAN İNSAN, RAHATLIK ANINDA BOL BOL DUA ETSİN."**

Duada sabırlı olmak, ilerisini düşünerek, dikkatli davranmak mütevekkil her Müslümanm şiarı olmalıdır. Başına bir felaket gelir gelmez Allah'a dua ederek hemen o musibetin giderilmesini aceleyle beklemek gibi bir tavır içerisine girmemelidir. Bu konuda Hz. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurur: **"ACELE EDEREK DUA ETTİM KABUL EDİLMEDİ DEMEDİKÇE BİRİNİZİN DUASI KABUL EDİLİR."**

**13. TEVBE İSTİĞFAR VE DUA**

lügatte tevbe "İşlenmiş günah veya suçun bir daha işlenmeyeceğine dair verilen söz"dür. İstiğfar

ise **"Allah'tan günahın bağışlanmasını istemek, tevbe etmek"** demektir. Dua önceki bahislerde açıkladığımız üzere, "Allah'a yalvarma, niyaz" anlamlarına gelmektedir. Dikkatle incelendiğinde görülecektir ki her üç terim, Cenab-ı Haktan günahların affını istemek esasına dayanmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim ve hadis-i şerifler mü'minleri devamlı olarak tevbe, istiğfar ve duaya çağırmıştır. Bir âyet-i kerimede, Yüce Allah **"... Ben, yürekten teslimiyetle yapılan tevbeleri hemen kabul ederim"** buyurur.

Tevbe ve istiğfar duaların hemen ardından yapılabileceği gibi, müstakil olarak her an, her fırsatta yapılabilir, yapılmalıdır; çünkü mü'minin her zaman tevbe ve istiğfarda bulunmaya ihtiyacı vardır, bu da insanın hem sevap, hem de günah işleme özelliğine sahip oluşundan kaynaklanmaktadır. İnsanın Allah katındaki değeri, günahlardan sakınarak sevap işleme kabiliyetini geliştirdiği ölçüde artar. Yüce Mevla günah işleyen kulunu o haliyle terk etmez, rahmet kapılarını açık tutar, onun yüzüne kapamaz; çünkü insan günah işlemeyen melek değildir, aksine günah işlemeye eğilimli "zâlim- ve câhil" bir yaratılışa sahiptir. Akıl, irade, nefis vb. hasselerle donatılmış olan insan, iradesini iyi yolda kullanmadığı nisbette günah işlemekten kendini kurtaramaz. Bu bakımdan günah işlemeyen, hata yapmayan bir insan düşünmek zordur. İnsanın günah işlemesi ne kadar kaçınılmaz ise, suçunun ve günahının idraki içerisinde tevbe-istiğfar etmesi, bağışlanmayı Yüce Allah'tan dilemesi de o nisbette görevi olmalıdır: Bakınız bu konu ile ilgili olarak Hz. Peygamber Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem) ne buyuruyor?

**"Hayatım elinde olan Allah'a yemin ederim ki, sizler hiç günah işlemeseydiniz Allah sizi yok eder, günah işleyip Kendisinden af ve mağfiret dileyen ve Kendisinin de onları affedeceği bir kavim getirirdi."** Bir diğer hadis-i şeriflerinde,

**"Ey insanlar! Allah'a tevbe ediniz, ben günde yüz kere tevbe ediyorum"** buyurarak tevbenin önemini vurgulamıştır. Bütün geçmiş gelecek günahları Allah tarafından affedildiği halde niçin bu kadar tevbe ve istiğfarda bulunduğu sorulduğu zaman;

**"Allah'a şükreden bir kul olmayayım mı?"** diye cevap vermesi ne kadar manalıdır.

Gerçekte tevbe ve istiğfarın duadan pek fazla farkı olmadığını söylemek mümkündür; çünkü her üçünde de günahların affı Yüce Allah'tan istenir. Tevbe ve istiğfarda bir daha günah işlememek arzusu en içten dileklerle Cenab-ı Hakka sunulur. Duada ise bu arzuya ilâve olarak, dünyaya ait bazı hususlarda da isteklerde bulunulur. Söz tevbe ve istiğfardan açılmışken Yüce Allah'ın, tevbe eden kulundan memnun ve razı olduğunu özellikle belirtmeliyiz.

### 14. KAZA-KADER VE DUA ALÂKASI

Kaza ve kader problemi İslâmda en çok münakaşa edilen, ancak kesin sonuca ulaşılması kolay olmayan bir meseledir. Bundan dolayı da problemin açıklanması konusunda ortaya birçok görüş atılmıştır.

İslama göre kaza ve kadere iman etmek farzdır; bu iman gerçekte Allah Taâlâya imana dâhildir. Kader olacak şeylerin zaman ve mekânını, niteliklerini, keyfiyetlerini, ayrıntılarını Allah'ın bilip ezelde takdir ve sınırlandırmasıdır; Cenab-ı Hakkın ilim ve irade sıfatına râcidir. Kaza ise, Allah Taâlâ'nın irade ve takdir ettiği şeyleri zamanı gelince, ilim ve iradesine uygun olarak vücuda getirmesidir; Allah Taâlâ nın tekvin sıfatına râcidir.

Kaza ve kader meselesinin mahiyetini tam anlamıyla idrak etmek mümkün olmadığı için, Müslümanlar imanla mükellef tutuldukları bu problemin sırlarını araştırmaktan ve tartışmaktan menedilmişlerdir. Hz. Peygamberin (sallallâhü aleyhi ve sellem) kaza ve kader meselesini yasakladığı bilinmektedir.

Burada kaza ve kader üzerinde yapılan tartışmalardan çok, dua ile kaza-kader arasındaki alakadan söz edilecektir.

Kader Allah'ın ezeli takdiri, kaza da o takdir olunan şeylerin zamanı gelince vuku bulması olduğuna göre dua bu takdir ve zuhura gelmede ne derece etkili olabilir? Derler ki **"kaderler sabık, kazalar mütekaddimdir. Dualar bunu ne arttırır, ne azaltır. O halde duanın faydası ne?"** Bu tür suallere ve endişelere şöyle cevap verilmiştir: İnsanın dua etmesi, duaya inanması biliniyorsa o halde dua yapılacaktır. Duadan maksut bildirme değil kulluğu göstermedir. Gaye bu olduğuna göre kaza ve kadere rıza göstererek Allah'a dua etmek, Onun kudretini bir şeyin üstünde tutarak tazim anlamına gelir.

Kaderiyecilere göre kul fiilini kendi yarattığı için duaya hacet yoktur. Cebriyecilere göre de bu

âlemdeki hadiseler ve her şey ezelde yazılmıştır, duanın tesiri olmaz.

**15. SOSYOLOJİK AÇIDAN DUA**

Sosloyojinin genel kaidelerinden biri, toplumların sağlam temeller üzerine oturtulması gerektiği gerçeğidir; çünkü insan gibi, toplum da zaman zaman birtakım olumsuz şartların muhatabı olabilir. Hiç umulmadık bir anda zuhur eden bu olumsuzluklar toplum yapısında onulmaz yaralar açabilir. O bakımdan toplumun sağlamlığı manevi değerlerle olan barışıklığı ile doğru bir orantı meydana getirir. Nitekim toplumun sadece bu yönünü araştıran soyologlar, maneviyatsız bir cemiyetin eninde sonunda yıkılmaya mahkûm olduğunda hemfikirdirler. Manevi yapının en temel dinamiği de duadır.

İnsan gibi duasız toplum da boşluktadır. Dua etme duyarlılığını yitirmiş böyle bir cemiyeti genelde de insanlığı hüzünlü ve ümitsiz bir gelecek karşılayacaktır. Ahlâkî ve manevî duygular bir milletin faal unsurları arasında yer alır. Bunlar yok oluşa yönelirse o milletin kesin çöküşü başlamış ve bağlarından koparak yok olmaya giden ortama girilmiş demektir. Bu sebeple dua ihtiyacını kendinde öldüren bir toplum pratikte fesat ve çöküşten korunabilecek unsurlara artık sahip değildir. Hiçbir millet duayı terk ettiği olduğu kadar kendini ölüme hazırlamamış, çöküş ve alçalmaya maruz kalmamıştır.

Allah'a dua eden fertlerden meydana gelen toplum sağlam bir toplumdur. Anarşiden, kargaşadan, intiharlardan, ahlâkî çöküntülerden uzak bir toplumdur.

Cemiyetler fertlerden meydana gelmekle beraber, o cemiyetin her bakımdan mükemmel olabilmesi öncelikle o cemiyeti meydana getiren fertlerin olgunluğuna bağlıdır. İşte bu bakımdan insan unsurunun önemi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

İnsanın kendi değerini önce kendisinin bilmesi gerektiğine risalelerin birçok yerinde dikkatimizi çeken Bediüzzaman, Hz. Ali kerremallâhü vechenin **"Sen kendini ruhsuz küçücük bir varlık mı zannediyorsun? Halbuki büyük bir âlem senin içinde dürülüp bükülmüştür"** sözünü açıklama babında şöyle diyor:

**"Küçüklüğün içinde bir âlemsin ve hakaretin içinde öyle makamın, büyük ve daire-i nezaretin geniş bir nazırsın ki, diyebilirsin: Benim Rabb-i Rahim'im dünyayı bana bir hane yaptı. Ayı ve güneşi o haneme bir lamba ve baharı bir deste gül ve yazı bir nimet sofrası ve hayvanı bana hizmetkâr yaptı. Sözün özü:**

**"Eğer sen nefis ve şeytanı dinlersen aşağıların da aşağısına düşersin. Eğer hak ve Kur'ân'ı dinlersen yücelerin de yücesine çıkarsın, kâinatın bir güzel takvimi olursun."**

**16. DUADA KÖTÜLÜK İSTEMEK**

Bazan insanın bilerek veya bilmeyerek duasında kötülüğü istediği de olmuştur. **"İnsan hayrı istediği gibi şerri de ister. İnsan pek acelecidir"** âyetinde insanoğlunun psikolojik bir yönüne işaret edilmektedir. Gerçekten de insan öfkelendiği, sıkıldığı veya bir güçlükle karşılaştığında beddua eder. Zorluklara sabır ve metanet göstereceği yerde acelecilikle hemen kurtulmak isteriz. Bu olmayınca da ümitsiz ve kötümser bir ruh haleti içinde, **"Allah'ım, canımı al da beni bu sıkıntıdan kurtar"** vb. sözlerle kendisi için beddua eder ki, bu doğru değildir.

Yine insan, kendi hakkındaki bir şerri hayır zannederek isteyebilir. Nitekim sahabeden Salebe, mal ve servet vermesi için Cenab-ı Hakka dua etmiş, fakat bu nimetlere şükredeceği yerde bunlarla şımarmıştır.

Aynı cümleden olarak kâfirlerin azap istemeleri de zikredilebilir:

**"Hani o kâfirler bir zaman da, Ey Allah'ım! Eğer bu kitap senin katından gelmiş bir gerçekse üzerimize gökten taş yağdır, yahut bize elem verici bir azap getir! demişlerdi"** O âyet-i kerimesinde görüldüğü üzere kâfirler, bu kitabın Allah katından geldiğini kabul ederek kendilerinin doğru yola şevkini dileselerdi kurtuluşa ermeleri daha kolay olurdu.

Ancak hemen şunu da özellikle belirtelim ki, küfür asırlar boyu hep aynı sakat düşüncenin temsilcisi olmuştur. Nitekim, günümüz iman nasipsizlerinin **"Allah varsa bizi taş etsin"** tarzındaki hezeyanlarına zaman zaman şahit olunmuştur.

**17. DUADA İMAN MAZHARİYETİNE ERMEK**

İman ve şükür nimetine ermek her kula nasip olmayan büyük mazhariyettir. Bu büyük saadete sa-

hip olması umulanlardan niceleri görülmüştür ki, kendilerine bu nimet ihsan edilmemiştir. Birer peygamber hanımı olan Hz. Nuh ve Hz. Lut'un eşleri de bu saadet nasipsizliğinin iki ünlü kişisidir. Buna mukabil, küfrü ile şöhret bulmuş Firavun'un eşi Âsiye'-yi, Cenab-ı Hak Hz. Musa'ya iman mazhariyetine erdirmiştir. Kocası Firavun'un amansız zulmüne karşı da: **"Ya Rabbi! Bana katında, Cennette bir ev yap, beni Firavun'dan ve onun işinde çalışmaktan koru ve beni zâlimler topluluğundan kurtar"** diye dua etmek suretiyle âhirete göçen Âsiye, **"Allah'a tevekkül edene Allah kâfidir"** âyetindeki ilâhi müjdenin sırrına nail olmuştur.

Buna benzer bir dua örneği de, Cennet ehlinin Cennete girdiklerinde gördüklerinden hayret içinde kalarak, **"Allah'ım! Seni takdis ve tenzih ederiz"** diyerek duada bulunmaları, sonunda da "**Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'adır"** demeleridir.

İman gibi bir cevhere mazhariyetin ehemmiyetine hemen her fırsat düştükçe temas eden Bediüzzaman, insanın bu manevi ihsan sayesinde insanlığına kavuştuğunu, kulun aslî vazifesinin iman ve dua olduğunu veciz cümleleriyle Sözler adlı eserinde şöyle ifade ediyor:

**"İman insanı insan eder; belki insanı sultan eder. Öyle ise, insanın aslî vazifesi iman ve duadır. Küfür, insanı gayet âciz bir canavar hayvan eder. Evet insaniyet, iman ile insaniyet olduğunu, insan ile hayvanın dünyaya gelişindeki farkları gösterir."**

## 18. EN GÜZEL BİR DUA

Dikkatle incelendiği zaman Kur'ân-ı Kerimin dua ile ilgili âyetlerinden her birinin kendi has bir yapısı ve özel bir mesajı olduğu anlaşılır. Duanın bütün özelliklerini bir arada görmek isteyen kişiye hemen okuması tavsiye edilen âyetler ise, Kur'ân-ı Kerimin ilk suresi olan Fatiha'da toplanmıştır.

**"Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur. O, Rahman ve Rahimdir. Ceza gününün mâlikidir. Ancak Sana kulluk ederiz ve yalnız Senden medet umarız. Bize doğru yolu göster. Kendilerine lütuf ve ikramda bulunduğun kimselerin yolunu, gazaba uğramışların ve sapmışların yolunu değil."**

Aynı zamanda güzel bir dua örneği olan Fatiha Suresi, namazın her rekâtinde okunduğu gibi, namaz haricinde de okunabilir. Fatiha Suresinin önemini anlatması açısından burada bir anekdottan söz edeceğiz:

**KIRK YIL ÖNCE AMERİKA'DA KİLİSE TARAFINDAN BİR MÜSABAKA AÇILMIŞ VE EN İYİ BİR DUA YAPANA MÜKÂFAT VERİLECEĞİ İLÂN EDİLMİŞ. BİRÇOK ÂLİM VE VAİZ DUA YAZIP GÖNDERMİŞLER. BUNU HABER ALAN BİR MÜSLÜMAN FATİHA SURESİ'Nİ TERCÜME EDEREK GÖNDERMİŞ. BİRİNCİLİĞİ KAZANDIĞI İÇİN İLÂN EDİLEN MÜKÂFATI ALMIŞ."**

Fatiha Suresi hakkında bugüne kadar çok şey söylenmiş, çok şey yazılmıştır. Bu sûreyi en güzel yorumlayanlardan biri belki de en başta geleni büyük Türk müfessiri M. Hamdi Yazır'dır (1878-1942). Onun büyük eseri olan Hak Dini Kur'ân Dini adlı Türkçe tefsirinin Giriş'ine zaydığı Fatiha Sûresi ile ilgili şahane münâcâtını aynen buraya alıyoruz:

**"İlâhi! Hamdini sözüme sertâc ettim.**
**Zikrini kalbime miraç ettim.**
**Kitabını kendime minhac ettim.**
**Ben yoktum vâr ettin, varlığından haberdar ettin.**
**İnayetine sığındım, kapma geldim.**
**Hidayetine sığındım, lütfuna geldim.**
**Kulluk edemedim, afvine geldim.**
**Şaşırtma beni, doğruyu söylet, neşemi duyur, hakikati öğret.**
**Sen söyletmezsen ben söyleyemem, sen sevdirmezsen ben sevdiremem.**
**Sevdir bize hep sevdiklerini, yerdir bize hep yerdiklerini.**
**Yâr et bize erdirdiklerini.**
**Sevdin Habibini kâinata sevdirdin.**
**Sevdin de hil'at-ı risaleti giydirdin.**
**Makam-ı İbrahim'den makam-ı Mahmud'a erdirdin.**
**Server-i asfiya kıldın.**
**Hâtem-i Enbiya kıldın.**

**Muhammed Mustafa kıldın.**

**Salat ü selam, tahiyyat ü ikram, her türlü ihtiram Ona, Onun âl ü ashab ü etbama ya Rab."**

Bütün bu açıklamalardan sonra diyebiliriz ki, Fatiha Suresi, hem bir dua niteliğinde olması/hem de Kur'ân-ı Kerimin özünü teşkil etmesi açısından ayrı bir özelliğe sahiptir.

En güzel bir dua numunesi olmak cihetinden Bediüzzaman'ın Fatiha Suresi'ni izah sadedindeki ifadeleri de câlib-i dikkattir. Sadece bir fikir vermek için onun bu mevzudaki iki yorumunu veriyoruz:

**"Madem, 'Yardım diliyoruz, ibadet ediyoruz' âyetleri namazda bulunan milyonlarca cemaati bize gösterip bizi içlerinde bulunduruyor, dualarına ve söylediklerini aynen tasdiklerine hissedar olmamıza yol açıyor. Biz dahi bu 'Amin' kelimesiyle o cemaatin dualarına ve şefaatlerinin makbuli-yetine 'Âmin' ile bizim cüz'i ubudiyet ve duamızı küllî, geniş bir ubudiyete çevirip, küllî, umumî rububiyete mukabele ettirir."**

**"Elhamdü lillah, yani bütün mevcudatta medih ve sena sebebi olan kemalât Onundur. Öyleyse hamd dahi Ona aittir. Ezelden ebede kadar her kimden her kime karşı gelen ve gelecek medh ü sena Ona aittir. Evet Kur'ân âyetlerinin işaretiyle bütün mevcudattan daimi bir surette dergâh-ı ilahiyeye giden bir ubudiyettir, bir tesbihtir, bir secdedir, bir duadır, bir hamd ü senadır ki, daimi o dergâha gidiyor."**

Üstad, Fatiha Sûresi hakkındaki bu iki izahtan sonra, İstanbul Beyazıt Camiinde bir vakit namazı kılarken kalbine tahattur eden manevi bir atmosferden bizleri de haberdar etmek için diyor ki:

**"Ben o zaman İstanbul'da Beyazıt Camiinde namaz kılarken 'Ancak Sana ibadet eder, ancak Senden yardım isleriz' dedim. Baktım, o. camideki cemaat, benim gibi diyerek bu duama ve 'Bize hidayet ver'deki duama tamamen iştirak edip tasdik ettikleri zamanda bir perde daha açıldı. Gördüm ki İstanbul'un bütün mescidleri büyük bir Beyazıt hükmüne geçtiler. Aynen benim gibi dualarıma imza basıyorlar, âmin diyorlar." Hayret ve mahviyet içinde günahları terk ederek muhabbet ve ubudiyetini ilân ediyorlar."**

**"Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. O birdir. Hiçbir ortağı yoktur. Mülk sadece Onundur. Hamd de Ona mahsustur. Hayatı veren Odur. Ölüme mazhar eden Odur. O, ölmeyen hayat sahibidir. Her hayır sadece Onun elindedir. Onun herşeye gücü yeter" diyerek dua ediyorlar.**

**Kaynak:**

Osman CİLACI, Risale-i Nur Açısından DUA ve UBUDİYET, Nesil Yayın, Eylül, 1997, İstanbul

# BEDİÜZZAMAN SAİD NURSİ'DEN DUA SIRLARI

## 1. DUA MEFHUMU

Dua, olağanüstü bir olay karşısında kulun Rabbine hitap etme düzeyine ulaşmasıdır.

Allah'a ibadet etmek için yaratılmış olan insan kendini günah işlemekten her zaman koruyamaz. Bu açıdan zaman zaman Yaratanına yalvarmak, günahlarından tevbe ederek Ondan bağışlanmasını istemek durumundadır.

Dua, Müslümanın şahsiyetinin gelişmesini ve sağlam karakterli olmasını sağlayan bir ibadettir. **"Ben öyle sağlam bir imana sahibim ki, Senden başka kimsenin önünde eğilmem. Sen benim Allah'ımsın, beni Sen yarattın"** duasını daha küçük yaştan itibaren kalb ve diliyle tekrarlayan Müslümanm karakterini sağlamlaştıran bu dua, onun Allah'tan başkası huzurunda eğilmesine izin vermez.

Dua, kulun Allah nazarındaki değerinin bir ölçüsüdür.

**"Ey Muhammedi De ki; Sizin duanız olmasa Rabbim size ne diye değer versin."** Bu hususu teyit eden bir diğer âyette şöyle buyurulur:

**"Ben cinleri ve insanları ancak bana ibadet etsinler diye yarattım." "Dua etmekten kibirlenenler hakir olarak cehenneme gireceklerdir."**

Yüce Rabbimiz her zaman dua etmemizi istemiş, samimiyetle yalvardığımız takdirde kabul buyuracağını bize duyurmuştur. **"Allah katında duadan daha değerli bir şey yoktur"** buyuran Hz. Peygamber Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem) de bunu vurgulamıştır. "**Allah'a yapılan dua hiçbir zaman karşılıksız kalmayacaktır."** Aynı zamanda dua mü'minin silâhıdır.

Kalitesi ve tekrar edilmesine göre ruh ve bedene tesir eden duanın, kutsiyet ve ahlâk duygusunu da kuvvetlendirdiği bilinen bir gerçektir. Duanın doğurduğu huzur, tedavi için kuvvetli bir yardımcıdır.

Dua ve ibadet insanı diğer canlı varlıklardan ayıran en büyük özelliktir. Dua, rızkın genişlemesini, sağlığın artmasını, ömrün hareketli olmasını sağladığı gibi felaketleri de önler.

İnanmış insanın hayatında önemli bir yeri olan dua ancak yaşanarak bilinebilir, onun yazı anlatılması güçtür.

İnsanoğlu tarihin hiçbir döneminde dua etmek ihtiyacından uzak kalmamıştır. Duadan maksat, unutur gibi olduğumuz bir an Onun huzuruna yeniden çıkmaktır. Üçü muharref olmakla beraber dört ilahi kitap, insanları Allah'a duaya davet etmiştir. Nitekim iptidai kabile insanları bile duygularını birtakım dua ve dans şeklinde ifadeye çalışmışlardır.

Büyük İslâm mutasavvıflarının dualarında orijinal yalvarma örnekleri bulunmaktadır. Rabia Hatun'un, **"Ey Rabbim, eğer ben cehennem korkusu ile sana ibadet ediyorsam beni o cehenneminde yak"** diye başlayan duasındaki samimiyeti iyi anlamak lâzımdır.

Vird ve zikir de duanın başka şekillerdeki tezahürü olarak değerlendirilmelidir.

Dua ve ubudiyet birbirinden ayrılması mümkün olmayan iki mühim mefhumdur. Mücerret mânâda, isteklerimizi Allah'a duyurmanın en mükemmel aracı olan dua, kulun ubudiyet vazifesinin bir vasıtasıdır. Ubudiyet ise ibadetlerle yerine getirilir.

Dinlere göre farklılıklar gösteren ubudiyet inanç ve tatbikatı, o din mensubunca kendi şartlarında ve kendine has kaidelerine göre yerine getirilir. Bunun dışında yine her dinde, ubudiyetin muayyen şartlarını yerine getirmekle yetinmeyen züht ve takva ehli kişiler vardır.

Dua ve ubudiyet üzerinde defalarla ve ısrarla duran Bediüzzaman, peygamberlikle ubudiyet arasında güzel bir alâka kurarak bu ehemmiyetli noktayı Sözler'inde şöyle ifade ediyor:

**"Nübüvvetin birinci vechi. ubudiyet-i mahzânın menşeidir. Yani ene kendini abd bilir, başkasına hizmet eder. Başka birisinin vücuduyla kaim ve icadıyla sabittir. Vazifesi ise, kendi Halikının sıfat ve şuûnâtma mikyas ve mizan olarak şuurkârâne bir hizmettir."**

**"Errahmâni'r-Rahîm isimlerinde öyle bir nûr-u azam vardır ki, bütün kâinatı kuşatır ve her ruhun bütün ebedi ihtiyaçlarını tatmin edecek nur ve kuvvettedir. Bu iki büyüknura yetişmek için en mühim bulduğum vesile, fakr ile şükür, acz ile şefkattir, yani ubudiyet ve iftikardır,"**

## 2. UBUDİYETİN İNSAN FITRATINDAKİ VARLIĞI MESELESİ

İnsanlarda fıtraten mevcut olan ubudiyet, onların kalb ve imanlarını kuvvetlendiren, ahlâkî ve fikrî yapılarını yücelten bir olgunluk alâmetidir.

İnsanın mesud ve bahtiyar hayat sürmesini sağlayan, ona insanlığın şerefini idrak ettiren dua ve ubudiyet, kulun aczini itiraf ederek Halikına karşı kulluk vazifelerinin en doruk noktasındaki tezahürüdür.

Hayatını öncelikle imanın kurtarılmasına hasreden Bediüzzaman Said Nursî hemen bütün eserlerinde, çok çeşitli imanî ve İslâmî problemler yanında hususiyle dua ve ubudiyet mevzularına geniş yer vermiştir. Ona göre fert, Allah'a kul olduğunu idrak ettiği ölçüde nefsini birtakım sultaların esaretinden kurtarabilir. Bu da dua ile başlar, ubudiyetle kemâle erer.

Bediüzzaman imanı kuvvetlendirmek ve İslâmı bütün cemiyete maletmek yolunda giriştiği mücadelede ömrü boyunca haddi aşmaktan, siyaseti, mücadelesinin mihveri haline getirmekten son derece uzak durmuş, biricik kurtuluşun Kur'ân'a sımsıkı sarılmak olduğunu vurgulamıştır.

Said Nursî uzun yıllar hapislerde kalmasına rağmen Risale-i Nur telif ve neşrini inkıtaa uğratmamıştır. Van'ın Erek Dağı'nda birkaç talebesiyle münzevi hayatından (1923-25) sonra onun asıl çileli ömrü başlamıştır. Hayatını gönüllerde iman ve Kur'ân hakikatlerini yerleştirmekle geçirmiş, millet ve memleket için canım vermekten çekinmemiştir. Kendisine zulmedenlere bile bedduada bulunmamak onun bir başka özelliğini teşkil etmektedir.

**"Benim fıtratım zillet ve hakarete tahammül etmez"** diyen Bediüzzaman'ın, ihlasla giriştiği ve ömrünün sonuna kadar aynı safiyette sürdürdüğü iman ve Kur'ân hizmeti ne yazık ki bazı kalem erbabınca anlaşılamamış, onun mücadelesi bir siyasî ekole hizmet veya ayrı bir dinî cereyan gibi vasıflandırılarak neşriyat yapılmıştır.

**3. BEDİÜZZAMAN'A GÖRE DUA-UBUDİYET ALÂKASI**

Dua ve ubudiyete ayrı bir ehemmiyet veren Bediüzzaman, bu iki mefhumu ayrı ayrı ele aldığı gibi, birlikte de mütalaa etmiştir. Bu arada "Rububiyet" kavramını da değerlendirerek Mesnevi-i Nuriye'de şöyle diyor:

**"Ey gözleri sağlam ve kalbleri kör olmayan insanlar! Bakınız, insan âleminde iki daire vardır:**

**1. Rububiyet dairesi.**

**2. Ubudiyet dairesi.**

**"Bu iki daire arasındaki münasebete bakınız ki, ubudiyet dairesi bütün kuvvetiyle rububiyet dairesi hesabına çalışıyor.**

**"Bu hakikati gözümle gördükten sonra, rububiyet ve ubudiyet dairelerinin reisleri arasında en büyük bir münasebetin bulunmamasına aklınca imkân var mıdır?**

**"Rububiyet-i amme, ubudiyet-i külliye ister. Bu da zülcenaheyn resullerin vahdet-i ilahiyeyi halka ilan etmeleriyle mümkün olur. Çünkü resul ubudiyetiyle Hâlıkın hüsnüne aynadır. Risaleti cihetiyle de halka izhar ve ilân eder."**

Bu husustaki fikirlerine devamla, evveliyetle "Rububiyet"e yöneldiği Şuâlar'da, kâinatın her tarafında Cenab-ı Hakkın yüce kudretinin belirgin işaretlerinin bulunduğunu, buna karşılık kulun ubudiyetle mükellef tutulduğunu şöyle açıklıyor:

**"Evet, kâinatın her tarafında, kendini tanıttırmak ve sevdirmek içinde merhametkârane bir haşmet-i rububiyet, haşmet ve merhamete karşı şükür ve takdis içinde ihatalı ve şuurlu bir ubudiyetle mukabele etmek lâzım ve katidir. O saltanat-ı Rububiyetin her tarafta, serada, Süreyya'da, zeminin temelinde hakimane icraatını ancak işte onlar temsil edebilirler."**

Gayet açık ifadelerle dile getirilen bu hakikatler karşısında daha fazla söz söylemek lüzumsuzdur; çünkü kulun ubudiyete mutlak surette yönelmekten başka bir çaresinin olmadığı gayet açıktır. Yeri geldiğince ayrıca belirteceğimiz üzere, kâinattaki bütün varlıklar hal diliyle Kâdir-i Mutlakı takdis ve tekbir ediyorlar, saltanat-ı Rububiyet'e kullukta bulunuyorlar. Bu durumda insan ibret aldığı ölçüde ibret alıyor, hissedar ve behredar oluyor:

**"Şu kâinat denilen ağacın dalları olan unsurlar ve unsurların uçlarında bulunan ve çiçekleri ve yaprakları hükmünde olan nebatlar ve hayvanlar ve o yaprakların ve çiçeklerin en yukarısmdaki meyveler olan insanlar ve o meyvelerin en mühim meyveleri ve semereleri ve netice-i hilkatleri olan ubudiyetlerini ve şükürlerini ve bilhassa o meyvelerin cemiyetli çekirdekli olan kalblerini hiçbir cihetle kıpırdatmaz ve saltanat-ı rububiyetini kırmaz."**

Allah'a kulluğun özlü bir karşılığı olan **"Ubudiyet"** manasız, boş bir kavram değildir. Cenab-ı Hakkın

bir emridir; kulluğun bir güzel nişanesi, rızâ-yı İlâhiyenin tecellisidir. Yerine getirildiği ölçüde kul için uhrevî, binlerce faydası vardır. Üstadı dinleyelim:

**"Ubudiyet bir emr-i İlâhiye ve rızâ-yı İlâhiye bakar. Ubudiyetin dâîsi emr-i İlâhi ve neticesi rızâ-yı haktır. Semereleri ve faydaları uhrevidir. Fakat ille-i gaiye olmamak, hem kasten istenilmemek şartıyla dünyaya ait faydalar ve kendi kendine terettüp eden ve istenümeyerek verilen semereler ubudiyete münafi olmaz. Belki zayıflar için müşevvik ve müreccih hükmüne geçerler. Eğer o dünyaya ait faydalar ve menfaatler o ubudiyete, o vird ve zikre illet veya illetin bir cüz'i olsa, o ubudiyeti kısmen iptal eder. Belki o virdi akîm bırakır, netice vermez."**

Bununla beraber "Ubudiyet"in dünyevî bir takım istenilmeyerek verilen semereleri bir tezat gibi anlaşılmamalıdır. Hem kul ubudiyetinde, Cenab-ı Hakka, evet yalnız ona ibadette bulunduğunu, ibadete lâyık başka hiçbir mâbud tanımadığını ifade etmektedir. Zâten kulun halisane ubudiyeti bir bakıma Yüce Rabbine teşekkürdür. Bediüzzaman diyor ki:

**"Bu kâinatın tek Yaratıcısı yüce Rabbimiz bu kadar hadsiz nimetiyle kendini hayat sahiplerine bildirip sevdirdiğine karşılık, teşekkür ve kendisini sevmelerini bekler. Rabbani emirlerine karşı itaat ve ubudiyetle mukabele etmelerini ister.**

**"İşte bu rububiyet sırrına göre teşekkür ve ubudiyet, bütün enva-ı hayatın ve dolayısiyle bütün kâinatın en ehemmiyetli gayesi olduğundandır ki, Kur'ân-ı Kerim pek çok hararetle ve şiddetle ve halavetle şükür ve ibadete sevkediyor, 'İbadet Cenab-ı Hakka mahsus, şükür Ona lâyık ve hamd Ona hastır' diye çok tekrarla beyan ediyor."**

### 4. DUA VE UBUDİYETİN BİR BAŞKA YORUMU

Dua ve ubudiyetle alâkalı mevzuları ana hatlarıyla tespit ettikten sonra şimdi aynı mevzuların teferruatı olarak Risale-i Nur Külliyatı'nda nasıl geçtiğini, izah ve yorumunun nasıl yapıldığını görmek için Sözler'e bakalım:

Bediazzaman bu eserinde, dua mevzuunu tetkike, **"De ki: Eğer duanız olmasa Rabbim katında ne ehemmiyetiniz var?"** âyet-i kerimesi ile başlıyor ve hemen sözün başında **"İmanın duayı bir vesile-i kat'i olarak iktiza ettiği, fıtrat-ı insaniye onu şiddetle istediği gibi, Cenab-ı Hak "Duanız olmasa ne ehemmiyetiniz var?"** diye ferman ediyor cümleleriyle dikkatleri çektikten sonra, **"Bana dua edin, size cevap vereyim"** âyet-i kerimesi ile mevzuyu pekiştiriyor.

Bu âyet-i kerimenin devamında, Cenab-ı Hakka karşı ibadeti terkederek büyüklük taslayanların aşağılanacağı ve Cehenneme girecekleri açıklanmaktadır. Çünkü kulun ibadet edeceği bir merci vardır o da Allah Taâlâ'dır. Ondan başkasına karşı ibadetin bir manası yoktur. Aynı şekilde duayı kabul edip etmemek de Cenab-ı Hakka ait olduğu için boş yere başkalarına yalvarmanın insana kazandıracağı bir şey düşünülemez.

Bu âyet-i kerimede dikkati çeken bir diğer husus dua ve ubudiyet kavramlarının aynı anlamda kullanılmış olmasıdır. Nitekim birinci cümlede "dua" kelimesi kullanılırken, ikinci cümlede de aynı manayı ifade etmek üzere "Ubudiyet" kelimesi seçilmiştir. Bediüzzaman'ın burada ve Risale-i Nurun diğer bölümlerinde gayet büyük bir vuzuhla izah ettiği üzere, ibadetin ruhu duadır. Nitekim Üstad da Allah'a yalvarmak ve dua etmenin, ibadetin tâ kendisi olduğunu birçok defalar tekrarlamış ve meselenin ana noktasına dikkatimizi çekmiştir.

Hz. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) Efendimizin **"Dua tam bir ibadettir"** buyurduktan hemen sonra yukarıda mealini verdiğimiz âyeti okuması da bu açıdan ayrı bir ehemmiyeti haizdir.

Burada söz Hz. Peygamber Efendimizden (sallallâhü aleyhi ve sellem) açılmışken, Bediüzzaman'ın Sözler ve Mesnevi-i Nuriye'de, Resulullahın (sallallâhü aleyhi ve sellem) dualarını tavsif ederek verdiği birkaç numuneyi ehemmiyetine binaen aynen nakletmeyi lüzumlu görüyoruz:

**"Hz. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) öyle bir salât-ı kübrâda dua ediyor ki, güya şu ada, belki yeryüzü onun azametli namazıyla namaz kılar.**

**"Bak, hem öyle bir cemaat-i uzmada niyaz ediyor ki, güya insanlığın Hz. Âdem zamanından asrımıza, kıyamete kadar bütün nûranî ve kâmil insanlar ona uymakla duasına âmin diyorlar.**

**"Hem bak, öyle bir umumi ihtiyaç için dua ediyor ki, değil yeryüzü insanları, belki gökyüzündekiler, belki bütün mevcudat niyazına 'Evet ey Rabbimiz, ver, biz dahi istiyoruz' diyerek katılıyorlar, O, öyle tatlı bir niyaz-ı istir-hamkârâne ile istiyor, yalvarıyor ki, güya bütün mevcudata, semâvât ve**

**arşa işittirip, onları vecde getirip duasına 'Amin, Allahümme âmin' dedirtiyor."**

Bu güzel Peygamberi numuneden sonra Üstad okuyucuyu Resulullahın (sallallâhü aleyhi ve sellem) mübarek beldesine götürüyor ve âhir zaman Peygamberi'ni ziyaret ettiriyor:

**"Evet, münacât-ı Ahmediye (sallallâhü aleyhi ve sellem) zamanından şimdiye kadar bütün ümmetin bütün salatları ve salâvatları onun duasına bir âmin-i daimi ve bir iştirak-i umûmidir. Hatta ona getirilen herbir salâvat dahi, onun duasına birer âmindir. İşte bütün beşerin, yaratılış gereği ve hal diliyle, bütün o insanlık namına Zât-ı Ahmediye (sallallâhü aleyhi ve sellem) istiyor ve onun arkasında âmin diyorlar."**

**"Acaba bütün Âdemoğullarını arkasına alıp, şu yeryüzünde durup, Arş-ı Azama müteveccihen el kaldırıp, nev-i beşerin hulâsa-i ubudiyetini toplayan hakikat-ı ubudiyet-i Ahmediye (sallallâhü aleyhi ve sellem) içinde dua eden şu şerefi nev-i insan ve ferîd-i kevn-ü zaman olan Fahr-i Kâinat ne istiyor, dinleyelim. Bak, kendine ve ümmetine saadet-i ebediye istiyor, beka is-tiyor, Cennet istiyor."**

Üstad Bediüzzaman, Hz. Peygamber Efendimizin (sallallâhü aleyhi ve sellem) duasındaki özelliklerden birine daha dikkatimizi çekerek ve bizi Resul-i Ekremin mübarek beldesine götürerek diyor ki:

**"Gel bu zamandan tecerrüd edip, fikren Asr-ı Saadete ve havalen Arap Yarımadasına gidiyoruz. Tâ ki Resul-i Ek-remi (sallallâhü aleyhi ve sellem) vazife başında ve ubudiyet içinde görüp ziyaret ederiz.**

**"Bak, o Zat nasıl ki risaletiyle, hidayetiyle saadet-i ebediyenin sebeb-i husulü ve vesile-i vusulüdür. Onun gibi, ubudiyetiyle ve duasıyla o saadetin sebeb-i vücudu ve Cennetin vesile-i icadıdır."**

Hz. Resulullah Efendimizin (sallallâhü aleyhi ve sellem) duasının, bütün insanlık adına beka ve saadet istemekten ibaret olduğuna, onlar için Cenneti dilediğine, onun duasına bütün insanlığın **"âmin"** diyerek iştirak ettiklerine Ustad, bir kere daha önem vermemiz gerektiğini işte böyle ifade ediyor.

### 5. RİSALE-İ NUR'UN SİSTEMATİĞİ NEDİR?

Malum olduğu üzere onun eserleri her şeyden önce Kur'ân'ın bir tefsiri mahiyetindedir ve mevzular iyi anlaşılsın diye temsil ve tesbihlere yer vermiştir. **"Risale-i Nur Külliyatı Kur'ân-ı Kerim'in cihanşümul bahçesinden derilen bir gül demetidir."**

Risale-i Nur Külliyatında dikkatimizi çeken diğer bir husus, mevzuların yeri geldikçe soru-cevap şeklinde izah edilmesi, yeri geldikçe de mücmelen yazılan bölümün mufassal olarak ele alınmasıdır. Nitekim dua mevzuuna da Bediüzzaman aynı tarzda girmiş ve, **"BİRÇOK DEFA DUA EDİYORUZ, KABUL OLMUYOR. HÂLBUKİ ÂYET UMÛMİDİR, HER DUAYA CEVAP VAR"** dersen, **"işte benim cevabım"** sözleriyle mevzuu böyle tevcih etmiştir:

**"Cevap vermek ayrıdır, kabul etmek ayrıdır. Her dua için cevap vermek var, fakat kabul etmek hem aynı matlubu vermek Cenab-ı Hakkın hikmetine tabidir. Hasta bir çocuk, hekime seslenerek 'bana bak' der. Hekim: 'Ne istersin, cevap ver' der. Çocuk: 'Şu ilâcı bana ver,' der. Hekim, ya aynen çocuğun istediğini verir, yahut onun maslahatına binaen ondan daha iyisini verir, yahut hastalığına zarar olduğunu bilir, hiç vermez. İşte Cenab-ı Hâkim-i Mutlak, hâzır nazır olduğu için abdin duasına cevap verir. Vahşet ve kimsesizlik dehşetini huzuruyla ve cevabıyla ünsiyete çevirir."**

Bediüzzaman'a göre dua aynı zamanda bir ubudiyettir. Ubudiyet ise meyveleri uhrevî olan bir neşve halidir. Dünyaya ait maksatlar ise o nevi dua ve ibadetin vakitleridir.

Meselâ yağmur namazı ve duası bir ibadettir. Yoksa o ibadet ve dua yağmuru getirmek için değildir. Eğer sırf. o niyetle olsa, o dua ibadet halis olmadığından kabule lâyık olmaz.

Aynı şekilde güneşin batışı akşam namazının vakti demektir. Yağmursuzluk da' yağmur namazının vaktidir. Bir takım belâların ve muzır şeylerin insanlığa tasallutu, bazı duaların kendilerine has vakitlerinin olduğunu gösterir. İşte insan o özel vakitlerde aczini anlar.

"DUA İLE, NİYAZ İLE KÂDİR-İ MUTLAK'IN DERGÂHINA İLTİCA EDER. EĞER DUA ÇOK EDİLDİĞİ HALDE BELÂLAR UZAKLAŞMAZSA, **'DUA KABUL OLMADI'** DENİLMEYECEK, **'DUANIN VAKTİ KAZA OLMADI'** DENİLECEKTİR. EĞER CENAB-I HAK FAZL VE KEREMİYLE BELÂYI UZAKLAŞTIRSA NURUN ALÂ NUR, O VAKİT DUA VAKTİ BİTER KAZA OLUR."

Bütün bunlardan da anlaşılıyor ki dua, bir ubudiyet sırrıdır. **"Ubudiyet ise sırf Allah rızası için olmalı, yalnız aczini izhar edip dua ile Ona iltica etmeli, Rububiyetine karışmamalıdır; Allah'ın hikme-**

**tine güvenmeli, rahmetini it-ham etmemelidir."**

Evet, gerçekte âyet-i kerimelerin bey aniyle sabit olmuştur ki, bütün mevcudat kendilerine has tesbih, kendilerine has ibadetlerle secde ettikleri gibi, bütün kâinattan dergâh-ı ilâhiyeye giden bir duadır. Dua:

1. Kişinin istidat lisanı iledir; bütün hayvan ve bitkilerin dualarında olduğu gibi.
2. Kişinin fıtrî ihtiyaç lisanı iledir; bütün canlıların, iktidarları dâhilinde olmayan zaruri ihtiyaçları için yaptıkları dualarda olduğu gibi.
3. Zor durumda kalan bütün canlıların kat'i bir iltica için yaptıkları dualarda olduğu gibi.

İşte bu üç çeşit dua, herhangi bir engel çıkmazsa kabul olacak dualardır.

Bu sayılanların dışında bir dördüncü dua daha vardır ki, işte bizim duamız odur; iki kısma ayrılır:

1. Fiilî ve hâlî, yani esbaba teşebbüste olduğu gibi hal diliyle müsebbibi Cenab-ı Haktan istemek için alınan vaziyet.
2. Dille, kalble dua etmek, eli yetişmediği bir kısım isteklerini talep etmektir. Burada dua eden kişi anlar ki, onun kalbinden geçenleri işiten, her şeye gücü yeten, her arzusunu yerine getiren Birisi var. O, aczine merhamet eder.

Bu ayrıntılı açıklamaları yaptıktan sonra Üstad, bizlere bir hatırlatmada bulunmadan da edemiyor. Diyor ki:

**"İşte ey âciz insan ve ey fakir beşer! Dua gibi rahmet hazinesinin anahtarı ve tükenmez bir kuvvetin medarı olan vesileyi elden bırakma. Ona yapış; âlâ-yı illiyyîn-i insaniyete çık, bir sultan gibi bütün kâinatın dualarını, kendi duan içine al, bir abd-i küllî ve bir vekil-i umumi gibi, 'Ancak Senden yardım dileriz' (Fatiha, ) de, kâinatın güzel bir takvimi ol."**

**"Demek dua, bir sırr-ı ubudiyettir. Ubudiyet ise, halisen livechillah olmalı, yalnız aczini izhar edip, dua ile Ona iltica etmeli; Rububiyetine karışmamalı. Tedbiri Ona bırakmalı, hikmetine itimad etmeli, rahmetini ittiham etmemeli."**

Bu izahlardan da gayet vazıh olarak anlaşılmaktadır ki Bediüzzaman burada önce duayı açıklamakta, kulun vazifesini izah ettikten sonra dua-ubudiyet alâkasını belirtmektedir.

**6. DUANIN EHEMMİYETİ ÜZERİNE**

Üstad Bediüzzaman, Furkan Suresi 17. âyetinin tefsiri sadedinde, **"Bütün mevcudat, herbiri birer dergâh-ı ilâhiyeye giden bir duadır"** ifadesiyle kâinatta her varlığın, kendine mahsus lisanıyla Cenab-ı Haktan talepte bulundukları, "fıtrî lisanlarıyla Cevâd-ı Matlaktan idame-i hayatları için bir nevi rızık hükmünde bazı metalibi istiyorlar" neticesine ulaşmaktadır.

Bediüzzaman'a göre insanın yanıldığı en önemli noktalardan biri, belki de en başta geleni budur; yani dua gibi bir rahmet hazinesinin anahtarına sahip olmak...

**"Derya içindeki mâhi gibi deryayı bilmemek"** (su içinde yaşayan balığın suyun kıymetini bilmemesi). Mü'mine yakışan, öncelikle bu tükenmez hazineden imkân nisbetinde yararlanma yollarını aramak, daha açık bir ifade ile, dileklerini bu yolla yüce Yaratanına sunmaktır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, sadece sıkıntılı ve çaresiz kaldığı anlarda değil, genişlik ve her türlü imkân içinde yüzerken de kulun yalnız ve sadece Cenab-ı Hakka yalvarması, yâlnız Ona iltica etmesidir. Fatiha Süresinde de buyurulduğu üzere **"Ancak Senden yardım isteriz"** dileğinde samimi olması, bu dileğe bütün kalbî hasleti eriyle bağlanmasıdır.

Risale-i Nur Külliyatında dua mevzuunu Mektubat şu şekilde ifade etmektedir: **"Mü'minin mü'mine en iyi duası nasıl olmalıdır?"** Bu suale Bediüzzaman'ın cevabı:

**"Esbab-ı kabul derecesinde olmalı. Çünkü bazı şerait dâhilinde dua makbul olur. Ezcümle dua edileceği vakit istiğfar ile manen temizlenmeli, sonra makbul bir dua olan salavât-ı şerifeyi şefaatçi gibi zikretmeli ve âhirde yine salavât getirmelidir."**

Bir âyet-i kerimede şöyle buyurulur:

**"Ey Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, âhirette de iyilik ver ve bizi Cehennem azabından koru."**

Bediüzzaman'a göre dua bir gayret, bir faaliyet, bir taleptir. Herhangi bir işe girişmezden önce nasıl hazırlık safhasına ihtiyaç duyulursa, aynen bunun gibi, duaya başlamadan Önce de mânevi hazırlığa ihtiyaç vardır. Mânevi temizliğin ilk merhalesi tevbe ve istiğfar getirmek, sonra da salavât-ı şerifeyi

şefaatçi gibi zikretmektir. Bunlar bir bakıma ön hazırlık gibi düşünülmeli, duaya konsantrasyon sağlanmalıdır. Böylece mâsiva ile alâka kesilmeli, dünya bir tarafa bırakılarak âdete ebedî hayata yönelmelidir.

Bediüzzaman'a göre **"Duanın en güzel, en leziz, en hayır meyvesi onun bir dinleyeninin"** bulunmasıdır. Yine Ona göre dua halis bir imanın neticesidir. Halis bir iman duayı, dua da imanı zaruri kılar. Burada Bediüzzaman'ın **"Bütün ehl-i imanın mütemadiyen kemal-i hulûs ve dua ile istedikleri saadet-i ebediye onlara verilmesin, O Rahîm-i Mutlak bütün onların duasını kabul etmesin"** tarzındaki tespitleri, hassaten dikkatimizi çekmektedir. Gayet vazıh olarak anlaşılmaktadır ki, mü'min tam bir olgunlukla inkıtasız şekilde duaya mülazemette bulunacak, mutlak kabulünü de yalnız Hâlık-ı Keriminden bekleyecektir.

İnsanda, yaptığının karşılığını görmek duygusu müşterek bir dilek halinde mevcuttur. Sevdiği birine mektup yazan kişinin, en kısa zamanda cevap beklemesi, cevap umması, beşeri münasebetler çerçevesinde nasıl normal bir istek ise kulun yüce Rabbine niyazının müsbet cevabını, kabul edilmişliğini görmesi de onu mesut ve bahtiyar kılacaktır. Ancak burada kula düşen, yaptığı her duaya halis bir iman damgası vurabilmesidir. Böyle bir damgayı taşıyan duanın müstecap olacağına dair Rabbânî ve Muhammedi müjdeler bulunduğunu her mü'min idrak etmelidir.

Bediüzzaman bir başka eserinde **"Dualar, tevhid ve ibadetin esrarına numunedir; dua eden kimse de, kalbinde dolaşan arzu ve isteklerini, Cenab-ı Hak işitir deyip Kadir olduğuna itikat etmelidir"** cümlesiyle, dua mevzuuna bir başka zaviyeden bakarak, tevhid ve ibadet sırlarına duanın bir numune teşkil ettiğine dikkatimizi çekmektedir. İstek ve arzularımızı Cenab-ı Hakka arzetmenin yegâne yolunun dua olduğu bu açıklamanın akabinde yer almaktadır. Yine aynı eserinin bir başka yerinde **"Bana dua edin size cevap vereyim"** âyetinin tefsiri sadedinde şu izahatı veriyor:

**"BAZI DUALAR İCABETE İKTİRAN ETMEZ DİYE İDDİADA BULUNMA. ÇÜNKÜ DUA BİR İBADETTİR. İBADETİN SEMERESİ ÂHİRETTE GÖRÜLÜR. DÜNYEVÎ MAKSATLAR İSE, NAMAZ VAKİTLERİ GİBİ, DUALAR İBADET İÇİN BİRER VAKİTTİRLER, DUALARIN SEMERESİ DEĞİLDİRLER. KEZA, ZÂLİMLERİN TASALLUTU VE BELÂLARIN NÜZULÜ BAZI HUSUSÎ DUALARA VAKİTTİR."**

Bütün hayatını, öncelikle imanın şüphe ve tereddütlerden kurtarılmasına hasreden Said Nursî, tevhid meselesini daima ön plânda tutmuş onsuz hiçbir dinî esasın yerli yerine oturtulamayacağını savunmuştur. Ona göre dua, bu açıdan tevhid ve ibadetlerin sırlarını keşfetmeye bir numunedir, bir methaldir; duasız bir yere ulaşmak mümkün değildir. Tevhid ve ibadetin inceliklerine nüfuz etmesinin duadan geçtiğini açıklayan Üstad, kulun istek ve arzularını Cenab-ı Hakka arzetmesinin biricik yolunun da yine dua olduğunu vurgulamaktadır.

### 7. DUADAN CEVAP ALMAK

Bazıları herhangi bir arzusunu iletir iletmez Cenab-ı Haktan müsbet bir tecelliye hemen mazhar olmak ister. Eğer arzusunun yerine getirilmesi biraz gecikirse **"DUA EDİYORUM, EDİYORUM, EMELİME KAVUŞAMIYORUM VB."** şeklinde serzenişte bulunur; hatta yakınlarına artık bundan sonra duayı bırakacağını bile söyler. Böyle düşünenlere karşı Risale-i Nurun mantıkî, ilmî, psikolojik ve muknî cevapları vardır. Bu tür sual ve cevapları mütalaa edenler, hem imanlarını şüpheden kurtarmış, hem de kalblerini mutmain kılmış olurlar.

Mesnevî-i Nuriye'nin bir başka yerinde dua üç kısma ayrılmaktadır:

1. İnsanın lisanıyla yaptığı kavli dua.
2. Nebatat, eşcârın, bilhassa bahar mevsiminde lisan-ı ihtiyaçla yaptıkları ihtiyaç duaları.
3. Tahavvül, tekemmül şe'ninde olan şeylerin, lisan-ı istidat ile hissedilen istidâdi duaları; herşey Cenab-ı Hakkı tesbih ettiği gibi lisanıyla, ihtiyacıyla, istidadıyla dahi Allah'a dua eder.

İnsanoğlunun pek aceleci bir yapıya sahip olduğunu, **"İnsan hayrı istediği gibi, şerri de ister. İnsan pek acelecidir"** âyeti veciz şekilde açıklamaktadır.

Gerçekten bu âyet insanın önemli bir psikolojik yönüne işaret etmektedir. İnsanlar öfkelendiği, sıkıldığı veya bir güçlükle karşılaştığı zaman umumiyetle bedduaya sarılır. Güçlüklerden sabır ve metanetle kurtulmak için çaba göstereceği yerde aceleci bir tavırla tezden kurtulmak ister. Bu olmayınca da ümitsiz ve kötümser bir ruh haleti içinde "Allah'ım, canımı al da beni bu sıkıntıdan kurtar" gibi sözlerle kendisi için beddua eder ki, bunlar doğru değildir..

İslamî ölçüler içinde mü'mine yakışan tedbiri elden bırakmaksızın teenni ile hareket etmektir. Duasının hemen kabul görmemesine üzülmeksizin, hakkında hayırlı neticelerin yine Cenab-ı Hak tarafından yaratılması için ümitle beklemek kulun imanının bir gereği olmalıdır.

Yine bir mü'min bilmelidir ki, kâinatta canlı-cansız her varlık, kendi lisanı ile Cenab-ı Hakka dua etmekte, niyazda bulunmaktadır. **"Yedi gök, dünya ve bunlarda bulunan herkes, Onu tesbih eder. Onu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur..."**

Bütün eşyanın atomlardan meydana geldiğini, atom çekirdeklerinin etrafındaki elektronların sürekli,ve muntazam bir şekilde çekirdeğin etrafında dönmelerini, bu dönüşlerinde en ufak bir sapma göstermeksizin boyun eğmelerini Kur'ân-ı Kerim **"Allah'ı tesbih"** olarak nitelendirmiştir.

Risale-i Nur Külliyatı bir bütün olarak mütalaa edildiğinde görülecektir ki, çoğu zaman dua ve ubudiyet mefhum-' ları birlikte izah edilmiş, bu iki terimin birbiriyle olan alâkasına dikkat çekilmiştir. Gerçekten de sıhhatli bir netice elde etmek için bu iki kavramı birlikte düşünmek, birlikte mütalaa etmekte yarar vardır. Çünkü dua ve ubudiyet kavramları, insanın yaratılışındaki ince sırların açıklanmasına da ışık tutmaktadır.

Bediüzzaman'a göre, insan bu dünyaya bir memur, bir misafir olarak gönderilmiş, ona çok ehemmiyetli istidat verilmiş, bu istidata göre ehemmiyetli vazifeler tevdi edilmiştir.

İnsan bu kâinata geldikten sonra iki cihetle ubudiyeti vardır.

1. Gâibane bir surette bir ubudiyet, bir tefekkür.
2. Hazirane, muhataba suretinde bir ubudiyet, bir münâcat.

Yine Ona göre bu husus iki vecihle anlanalabilir:

1. Kâinatta görülen Rububiyetin saltanatını itaatkâr bir şekilde tasdik edip kemalâtina ve mehasinine hayret edercesine bakmaktır. Yine kula düşen bundan sonra kutsi ilahi isimlerin nakışlarından ibaret olan güzel sanatları birbirinin ibret nazarlarına gösterip tellallık etmektir. Bundan sonra yine kul, herbiri birer gizli manevi hazine hükmünde olan Rabbani isimlerin cevherlerini idrak terazisiyle tartacak, kalbinin kıymet bilirliliği ile takdir ederek gereken kıymeti verecektir. Sonra kudret kaleminin mektupları hükmünde olan mevcudat sayfalarını arz ve sema yapraklarını mütalaa ederek şaşkınlık derecesinde tefekküre dalacaktır. Sonra şu mevcudattaki süslerin ve lâtif sanatların hakkını vererek seyredecek, onların, Yüce Yaratanın marifetine muhabbet etmek ve Onun huzuruna çıkmaya, iltifatına mazhar olmaya derin bir arzu duymak için birer vesile olduğunu idrak edecektir.

2. Huzur ve hitap makamıdır ki, eserden müessire geçer. Görür ki Yüce Allah, kendi sanatının mucizeleriyle kendini tanıttırmak ve bildirmek ister. O da iman ile, marifet ile mukabele eder. Sonra görür ki, Rahim olan Allah rahmetinin güzel meyveleriyle kendini sevdirmek ister. O da Ona muhabbet etmek ve ibadetini Ona ayırmak suretiyle kendini Allah'a sevdirir.

Bu duygular içinde Allah'a kulluk yani ubudiyette bulunan olgun her mü'min, maddi ve manevi nimetlerin lezzetleriyle Cenab-ı Hak tarafından duyurulacaktır.

Kul Halikına bütün benliği ile ubudiyette bulunduğu nisbette, görür ki, Yüce Allah şu mevcudatın aynalarında, kibriya ve kemâlini, celâl ve cemalini gösterip nazar-ı dikkati çekiyor. Buna karşılık kul da **"Allahu ekber, Sübhanallah"** diyerek mahviyet içinde hayret ve muhabbetle secde ediyor.

İmanını kemâl derecesine ulaştırmış bir kul sonra görür ki, Allahu Zülcelâl, yeryüzünü bir sergi hükmünde yapmış, bütün antika sanatlarını orada teşhir etmektedir. Kul da bunlar karşısında ubudiyetin bir gereği olarak **"Maşaallah"** diyerek takdir ile, **"Barekallah"** diyerek tahsin ile, **"Sübhanallah"** diyerek hayret ile, **"Allahu ekber"** diyerek istihsan ile karşılık verir. Kul idrak eder ki, Cenab-ı Hak bütün bunlarla vahdaniyet bayrağını dikmiş, rububiyetini ilân etmiştir. Bundan sonra kulun üzerine düşen ubudiyetle cevap vermektir.

Kul ancak bu çeşit ibadet ve tefekküratla hakiki insan olur, ahsen-i takvimde olduğunu gösterir."

### 8. İBADETTE İHLAS FAKTÖRÜ

İslâmda ubudiyet mühim bir yer işgal eder ve Cenab-ı Hakka kulun yakınlığının bir işareti sayılır. Kul ne kadar samimiyet ve ihlasla ubudiyete mülazemet ederse, o nisbette Kadîr-i Mutlakın sevgilisi olur. Bu ehemmiyetli noktayı hemen bütün eserlerinde yeri geldikçe vurgulayan Said Nursî, aynı ehemmiyeti bir kez daha izah ederek şöyle demektedir:

**"İŞTE BU SIRRI ANLAMAYANLAR, EVRAD-I KUDSİYE-İ NAKŞİBENDİ'Yİ VEYA CEVŞEN-İ KEBİRİ O**

**FAYDALARIN BAZILARINI MAKSUD-I BİZZAT NİYET EDEREK OKUYORLAR. O FAYDALARI GÖREMİYORLAR, GÖREMEYECEKLER VE GÖRMEYE DE HAKLARI YOKTUR... ONLAR NİYET ETSE, İHLASI BİR DERECE BOZULUR, BELKİ UBUDİYETTEN ÇIKAR VE KIYMETTEN DÜŞER."** -

Bediüzzaman'a göre **"Ubudiyetin esası olan acz ve fakr, medar-ı necat ve halas yalnız ihlastır. İhlası kazanmak çok mühimdir. Bir zerre ihlaslı amel, batmanlarla halis olmayana müreccahtır".**

Lügatlerin ve ansiklopedilerin açıkladığı ubudiyet kavramında aşırı bağlılık ve kullukta bulunulacak makam da gösterilmiştir; çünkü yaratılmanın önemli bir manası **"Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım"** âyet-i kerimesinde de gayet vuzuhla açıklandığı üzere öncelikle kulluktur, ubudiyettir. Gerçek manada Cenab-ı Hakka karşı ubudiyette bulunulmazsa, kulluğun bir önemi ve değeri olmaz. Kul, ahsen-i takvim üzere yaratılışının şuuruna ancak Cenab-ı Hakka karşı kulluğunu gösterdiği ölçüde erebilir. İşte bu ince ve nazik noktayı yakalayanlar hem dünyalarını, hem de âhiretlerini ma'mur kılmış olurlar; çünkü Islâhtım önemle üzerinde durduğu noktalardan biri, dünya için âhiretin, âhiret için dünyanın muvazeneli bir şekilde yürütülmesidir. Bu nazik dengeyi en iyi bir şekilde sağlamakla yükümlü olan kişi Cenab-ı Hakka kulluk görevini ifa ederken her türlü aşırılıktan sakınacak, Bediüzzaman'a göre ubudiyetin esası olan acz ve fakrı elden bırakmayacaktır.

Lügatte, **"Doğru ve samimi sevgi, samimiyet, riyasız ve samimi ibadet, gönülden gelen dostluk, bağlılık"** vb. şekilde tarif edilen ihlâs, İslâmın en temel ilkelerinden biri, belki de en başta gelenidir. İhlâs her şeyin her teşebbüsün başıdır. Said Nursî'nin kalemi ile, **"Bu dünyada hususan uhrevî hizmetlerde en mühim bir esas, en büyük bir kuvvet, en makbul bir şefaatçi, en metin bir nokta-i istinat, en kısa bir tarik-i hakikat, en makbul bir duayı manevi, en yüksek bir haslet, en safi bir ubudiyet ihlas"**tır.

Diyebiliriz ki, onun hemen bütün eserlerinde üzerinde durduğu en mühim husus ihlâs olmuştur. İhlâssız hiçbir müsbet neticenin alınamayacağı da bir hakikattir. Ubudiyetin tam manâsıyla ifasında kulun ihlâslı davranışının büyük ehemmiyetini izah eden Said Nursî, ubudiyette aslolan bir diğer temel faktörü de şöyle açıklamaktadır.

**"UBUDİYETTE ANCAK TESLİMİYET VARDIR, TECRÜBE YOKTUR; ÇÜNKÜ SEYYİD, ABDİNİ İMTİHAN EDEBİLİR; KEZA İNSAN RABBİNİ TECRÜBE EDEMEZ."**

Ona göre kul her şeyden ziyade bütün kuvvetiyle ihlâsı kazanmaya mecbur ve mükelleftir. Kul, ihlâsm sırrını ruhuna yerleştirmek için son derece bir gayrete muhtaçtır.

İhlâsı kazanmak ve muhafaza etmek, ortaya çıkacak engelleri defetmek için Üstad iki önemli düstura yapışmamızı tavsiye etmektedir.

1. Kul amelinde Allah'ın rızasını gözetmeli; çünkü o rıza olduğu takdirde bütün dünya küsse ehemmiyeti yoktur. Eğer o kabul etse, isterse bütün halk reddetsin, önemi yoktur.
2. Kur'ân hizmetinde bulunan Müslümanları tenkid etmemek ve onların üstünde fazilet füruşluk cinsinden gıpta damarını körükleyerek lüzumsuz çekişmelere meydan vermemek.

Yine Bediüzzaman'a göre **"İbadet, dünya ve âhiret saadetlerine vesile olduğu gibi, dünya âhiret işlerini tanzime sebeptir; şahsî ve nev'î kemâlâta vasıtadır. Allah ile kul arasında pek yüksek bir nisbet ve şerefli bir rabıtadır."**

Said Nursî **"ihlâs sahibi bir kul Halikına ubudiyetle yaklaşır ve Onun rızasını da yine bu yolla kazanabilir"** tesbitinden sonra:

**"Ey nefis! İnsan, şecere-i hilkatin meyvesi olduğundan dünyaya bakan bir mahluktur. Ubudiyet ise, onun yüzünü fenadan bekaya, halktan Hakka, çeviren mebde ve münteha ortasında bir nokta-i ittisaldir"** sonucuna varmaktadır.

Gerçekten de ibadet, ihlâsla yapıldığı zaman onun müsbet semeresini görmek mutlaka mümkündür. Zaman geçse de kul bu mükâfatı görür ve Yüce Rabbine olan bağlılığı bir kat daha artar; bundan itminan-ı kalb ve muhabbetullaha ulaşır. Bir kul için, hem de bu dünyada böylesi bir saadete kavuşmaktan daha ideal ne olabilir?

Muntazam ve şartlarına uyularak yerine getirilen bir ibadet, kulun dünya işlerini de o nisbette ve intizam duygularıyla yapmasını sağlar. Meselâ günün beş ayrı zamanında eda edilen namaz, bir kul için aynı zamanda vakitleri ayarlayan bir sigorta vazifesi görür. Hayatını belli bir disiplin içinde sürdüren kul, işlerini ayarlamada namaz vakitlerini nazar-ı itibara alırsa sonuçta önce kendisi rahat eder. Öyle mü'minler görülür ki, randevularını falan namazda falan camide buluşalım diye verirler. Böylece

hem bir farz namazı cemaatle eda etmiş, hem de randevularını kaçırmamış olurlar.

İbadetler Allah ile kul arasındaki irtibatın en yüksek ve en şerefli iletişim vasıtasıdır. Kulun, dileklerini Yüce Rab-bine sunduğu en önemli ve en samimi ortamdır. Allah'a yaklaşmanın, arzu ve istekleri Ona sunmanın en emin yolu ibadetlerdir. Bütün bunların da ötesinde ibadetler insanı kemâ-lâta ulaştıran, ona ubudiyetin lezzetini tattıran bir ölçüdür. Kulun Yaratıcısına yaklaşması ancak ubudiyetle mümkündür. Allah rızasını kazanmanın tartışmasız yolu da yine ubudiyettir. Ancak ibadetin de, ubudiyetin de makbuliye-tinde en önemli faktör ihlâstır. Bir bakıma "ihlâs" kavramı gerçek mü'minle özdeşleşmiştir; özdeşleşmek zorundadır.

Bir diğer açıdan insan yaratılış vakıasının en güzel meyvesidir; âlemin özüdür. Çünkü Allah insanı **"... yeryüzündeki bir hâlife olarak yaratmıştır..." "... cinleri ve insanları kendine kulluk etsinler diye yaratmıştır."**

Kur'ân-ı Kerim, insanın "En güzel biçimde yaratıldığını" açıklamakla beraber, onun hırsına düşkünlüğünü, hilkatinin zayıflığını kendisine doğru yol gösterildiğini onu en iyi bilenin bizzat Yaratıcısı olduğunu acizliğini Allah'ın emanetine talip oluşunu insanın çektiğinin kendi ettiği yüzünden meydana geldiğini kâinatın, insanın emrine verildiğini mâhiyetini, farklılıklarını, kabile ve milletlere ayrılmışlığını, gafletini vb. hususları da açıklamıştır.

Bediüzzaman'ın bu mevzuda üzerinde durduğu önemli noktalardan biri de insanın, ibadet etmek suretiyle yüzünü yok oluştan ebediliğe, halktan Hakka çevirme gücüne erişmesidir. Kul ibadet ve ubudiyetin hakkını verdiği ölçüde, geçici olan süfhî emellerinden yakasını kurtararak sonsuzluğa ve ebediliğe yelken açabilir.

**9. BEDİÜZZAMAN'IN DUADA İNSAN ACZİNİ TESBİTİ**

İnsan psikolojisini çok iyi bilen Bediüzzaman, onun ihtiras ve acz içinde bocaladığını, zaman zaman hem ihtiras, hem de aczinin kurbanı olduğunu, bunlardan kurtulmanın da bir yolunun bulunduğunu şu veciz cümleleriyle ifade ediyor:

**"İnsan hadsiz aczi ve nihayetsiz zaafı karşısında bir dayanak noktası aramakla vicdanı daima Vacibu'l-Vücuda bakar. Hem nihayetsiz fakrında, sonsuz ihtiyaçları içinde, nihayetsiz maksatlara karşı.bir istimdat noktası aramaya mecbur olduğundan vicdanı daima o naktadan bir Ganiyy-i Rahimin dergâhına dayanır. Dua ile el açar. Demek her vicdanda şu nokta-i istinat ve nokta-i istimdat cihetinde iki küçük pencere Kadîr-i Rahîm'in rahmet kapısına açılır, her vakit onunla bakabilir."**

İşte insan bu iki vakıa karşısında bir melce aramak mecburiyetini daima hissetmiştir. Bu melceye müracaatın ilk kapısı da "dua"dır. Duayı "ubudiyet" takip eder. Bu arada enaniyet duygusu da insanın bir diğer açıdan handikapıdır. Bu duygunun zebunu olan insan kendini birçok kötülüklerden koruyamaz. Hususan dünyaya yalnız "enaniyet" penceresinden bakanlar için hüsran daha da büyüktür:

**"İnsanda iki vecih var. Birisi enaniyet cihetinde şu dünyevi hayata bakmaktır. Diğeri, ubudiyet cihetinde ebedi hayata bakar:**

**1. İnsan öyle bir çaresiz mahlûktur ki, sermayesi yalnız mevcudiyetten çabuk çürüyen bir cisimdir.**

**2. Özellikle insan ubudiyete yönelik acz ve fakr cihetinde pek büyük bir vüs'ati var, pek büyük bir ehemmiyeti bulunuyor."**

İnsanın, dünyada yaşadığı sürece kurmakla mükellef, hatta zorunlu olduğu bir denge vardır. İşte bu dünya-âhiret muvazenesini tesis edemeyenler çaresizlik içinde çürüyüp giden bir cisim hükmündedir. Halbuki insan âlemin bir zübdesi, Hâlıkın bir halifesidir. İnsanoğlunun, bu geçici dünya hayatında girdiği bütün çıkmazlar kendi idraksizliğinin bir neticesidir:

**"İnsan, hilkat ağacının şuurlu bir meyvesidir. Burada iki önemli nokta vardır**

**1. Gayet muhteşem, muntazam bir daire-i Rububiyet ve gayet musanna, murassa bir levha-i sanat.**

**2. Gayet münevver, müzehher bir daire-i ubudiyet ve gayet vasî, cami bir levha-i tefekkür ve istihsan ve teşekkür ve iman vardır. İkinci daire, bütün kuvvetiyle birinci dairenin namına hareket eder."**

Bir bakıma insan bu dünyaya imtihan için gönderilmiştir. Âhirete hazırlık manasında bu imtihanda muvaffak olmak, ubudiyet şuuruna ererek Rububiyet sarayını keşfetmekle ancak mümkündür. İnsan

öncelikle sahip olduğu sayısız hazinelerin kıymetini bilmek mecburiyetindedir. Başıboş yaratılmadığını düşünmek zorundadır. İnsanın bu cephelerini de nazar-ı itibara alarak Ustad diyor ki:

"İnsandaki şu zenginlik tarzı gösteriyor ki, insanın asli vazifesi, aczini ve fakrını ve kusurunu düşünerek ubudiyetle ilan etmek ve ihtiyaçlarının yerine getirilmesini temin için dua etmek ve mevcudatın tesbihatını görüp müşahade ederek şahadet etmek ve nimetleri görüp tefekkür içinde şükretmek, ibret içinde bakmaktır.

"En düşük aklı olan anlar ki, şu cihâzat, şu fâni hayatın idamesi için verilmemiştir. Belki bir baki hayatın sermayesidir." İşte bu yüce idraki yakalaması yolunda insanın, bütün gayretini harcamasını isteyen Bediüzzaman, Rububiyetin kemâl bulmasının da kulun kendi elinde olduğunu tebarüz ettirmek için, onu ubudiyete sevkediyor; aczini, fakrını bilmesini istiyor. Bir hiç mesabesinde olduğunun şuuruna ermesi gerektiğini söylüyor ve şöyle diyor:

"Rububiyetin kemal-i kudreti dahi ister ki, kul kendi zaafını ve mahlûkatın aczini görmekle kudret-i Samedâniyenin azamet-i asarına karşı istihsan ve hayret içinde Allahu Ekber deyip huzû ile rükua gidip Ona iltica ve tevekkül etsin.

**"Hem Rububiyetin nihayetsiz hazine-i rahmeti de ister ki abd, kendi ihtiyacını ve bütün mahlukatın fakr ve ihtiyaçlarını sual ve dua lisaniyle izhar ve Rabbinin ihsan ve nimetlerini şükür ve sena ile Elhamdü lillah ile ilân etsin."**

Bütün bu söylenenlerden çıkan netice şudur ki, bir kul için ubudiyet yegâne çare-i halâstır. Kul, ubudiyetiyle Halikına karşı şükür ve sena ile vazifesini de ifa etmiş olmaktadır. Bu bir bakıma, bir borcu ödemenin rahatlığını insanın kazanması demektir. Bakın Üstad Bediüzzaman bu noktaya nasıl açıklık getiriyor:

**"Yalnız beşerin duası, bir fiilî dua nevinde samimi bir ihtiyaç ile cüz'i kesbi, bir makbul dua hükmüne geçer. Onu da Cenab-ı Hak kabul eder. Fiili dua etmek neticesinde Cenab-ı Erhamürrahimin Risale-i Nuru o çekirdekten halk edip ihsan etmiş. Benim hissem hiçbir cihette fahir olamaz, belki yalnız ve yalnız şükürdür. Öyle ise kâinat adedince eş-şükrü Lillah, elhamdü Lillah..."**

## 10. RİSALE-İ NUR AÇISINDAN HAYAT-KÂİNAT DENGESİ

Hayat ve kâinat arasındaki alâkaya çeşitli zaviyelerden dikkat çeken Risale-i Nur, âdeta bu iki mefhumun tamamlayışlarına önem verilmesi zaruretini dile getirmekte, kavramın bu iki ubudiyetle olan bağlantısına veciz bir şekilde dikkat çekmektedir:

"Kâinatın neticesi hayat olduğu gibi, hayatın neticesi olan şükür ve ibadet dahi kâinatın sebeb-i hilkati ve neticesidir. Kâinatın Sani-i Hayy-ı Kayyûmu zîhayatlardan nimetlere karşı teşekkür ve evâmir-i Rabbanisine karşı itaat ve ubudiyetle mukabele etmelerini ister."

Göklerde ve yerdeki her varlığın kendi lisanı ile Allah'ı tesbih ettiğini bildiren Hac Sûresi . âyetinin tefsiri hakkında Bediüzzaman Said Nursî şöyle diyor:

"Kur'ân-ı Hakîm tasrih ediyor ki, arştan ferşe, yıldızlardan sineklere kadar herşey Cenab-ı Hakka ibadet, hamd ve tesbih eder. Fakat ibadetleri mazhar oldukları esma ve kabiliyetlerine göre çeşit çeşittir."

Şu bilinen bir hakikattir ki insan için iki âlem, iki hayat vardır:

1. Dünya.
2. Âhiret.

İnsanın en başta gelen vazifesi de bu iki âlem arasında çok hassas bir denge kurabilmesidir. Çünkü her iki âlemin kendine has kriterleri vardır. Her iki âlem de belli bir ölçüde sapma ve inhiraf kabul etmez. Eğer istenilen şekilde âdil bir denge bu iki âlem arasında kurulamazsa o zaman insanın işi oldukça zor demektir. Bu dengelerin nasıl ve ne şekilde kurulması gerektiği İslam'ın iki ana kaynağı Kur'ân-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde açıklanmıştır. İman ve ibadetine kavi bir mü'min, öncelikle bu iki kaynağa müracaat edecek, buralardan aldığı direktif ve ilhamla her iki hayat tarzına yön verecektir. Yani Peygamberi bir irşadla "**Hiç ölmeyecekmiş gibi bu dünya için, yarın ölecekmiş gibi de âhiret için çalışacaktır.**

Zaman zaman bu iki hayat arasındaki hassas dengeyi kuramayan insanların bocaladıkları, terazinin bir tarafına ağırlık verince diğer kefenin sarktığı olmuştur. Dengeyi herhangi bir tarafın lehine kullanmak hatalı ve noksan bir davranıştır.

İbadet ve ubudiyet konusunda insan bir de şu noktayı gözden uzak tutmamalıdır: Kâinatta her varlık kendi diliyle Yüce Yaratanına dua ve ibadet etmekte, ubudiyette bulunmaktadır. Nitekim bu konuda Cenab-ı Hak şöyle buyurur:

**"Görmedin mi ki, göklerde olanlar ve yerde olanlar, güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların birçoğu Allah'a secde ediyor..."** Âyet-i kerimenin devamında birçok kimsenin üzerine azabın gerçekleşeceği, Allah'ın hor ve hakir gördüğü kişilere ikramda bulunacak hiç kimsenin olmadığı açıklanmıştır.

Aynı meale yakın bir diğer âyet-i kerimede kâinattaki bütün varlıkların kendi lisanları ile Cenab-ı Hakkı tesbih ettikleri açıklanmıştır.

Günümüzde tabiat ilimlerindeki gelişmeler bu ve benzeri âyetlerin daha iyi açıklanmasına ve anlaşılmasına imkân vermektedir. Nitekim, önceleri cansız ve hareketsiz oldukları zannedilen varlıklar ile görünen bütün eşyanın atomlardan meydana geldiği artık ispat edilmiş bulunmaktadır. Atom çekirdeklerinin çevresindeki elektronlar da sürekli ve muntazam bir şekilde çekirdeğin etrafında dönmektedirler. İşte onların bu şekildeki dönüşlerini ilim adamları "Allah'ı tesbih" olarak tefsir etmişlerdir.

İnsanın dışındaki diğer canlıların ibadetini açıklamak bakımından şu âyet-i kerime de önemlidir:

"Göklerde ve yerde bulunanlarla dizi dizi kanat çırpıp uçan kuşların Allah'ı tesbih ettiklerini görmez misin? Her biri kendi tesbihini ve duasını bilmiştir. Allah onların yapmakta olduklarını hakkıyla bilir."

Kâinattaki bütün varlıkların ibadetlerini incelendiğinde bunların üç ana grupta toplandıklarını söylemek mümkündür:

1. Câmid (cansız varlıklar).
2. Bitkiler.
3. Hayvanlar.

Câmidlerden örnek olarak "dağ"a bakalım. Dağlar âyet-i kerimede geçmektedir. Cenab-ı Hak dağlara dikilmelerini, hareket etmeden durmalarını emretmiştir. Bu takdirde dağların ibadeti hareket etmeden dikilip durmalarıdır. Öyle ise Müslümanların namazında cemâdatın (hareketsiz, cansız varlıklar) ibadetlerinin mündemiç olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Aynı şekilde hayvanların ve bitkilerin bazı özel durumlarının, onların ibadetlerine birer işaret olduğunu söylemek yanlış bir tesbit değildir. Bütün bunlara ilâveten bir âyet-i kerimede, gölgenin Allah'a secde ettiği, güneşe göre kısalıp uzamasının onun ibadeti olduğu açıklanmıştır.

Yine Kur'ân-ı Kerim, güneş, ay ve yıldızların da Allah'a ibadet ettiklerini bildirmektedir. Onların ibadet şekilleri devamlı doğup batmaları, kendi mihver ve yörüngelerinde sapmadan dönmeleri olsa gerektir.

## 11. HZ. EYYUB'UN DUASINA GETİRİLEN YORUM

Enteresan ve calib-i dikkat bir dua numunesi de Hz. Eyyub'undur (aleyhisselâm) Bediüzzaman'ın kaleminde okuyalım:

**"Hz. Eyyub (aleyhisselâm) hastalığın azim mükâfatını düşünerek kemal-i sabırla tahammül edip kalmış, sonra yaralarından tevellüd eden kurtlar kalb ve lisanına iliştikları için:**

**'Ya Rab! Zarar bana dokundu. Lisanen zikrime ve kalben ubudiyetime halel veriyor' diye münacat edip, Cenab-ı Hak hâlis ve safi, gararsız, o münacâtı kabul etmiş".**

**Said Nursî, Hz. Eyyub (aleyhisselâm) hakkındaki, onun duasını ihtiva eden âyet-i kerimeyi kısaca beyan ettikten sonra sözü, cemiyetimizin içinde bulunduğu duruma getirerek şöyle bir neticeyi gözler önüne seriyor:**

**"Hz. Eyyub'un (aleyhisselâm) zahiri yara hastalıklarının mukabili, bizim bâtınî, ruhi ve kalbî hastalıklarımız vardır. İç dışa, dış içe bir çevrilsek Hz. Eyyub'tan daha ziyade yaralı ve hastalıklı görüneceğiz; çünkü işlediğimiz her bir günah, kafamıza giren herbir şüphe, kalb ve ruhumuza yaralar açar."**

Müfessirlerin açıklamalarına göre Hz. Eyyub hali vakti yerinde, aile efradı oldukça kalabalık bir zât idi. Evinin yıkılması üzerine ailesinden çok kişi ölmüş, malı mülkü telef olmuştu. On yıldan fazla süren ağır bir bedenî hastalığa tutulmasına ve başına gelen bütün bu felâketlere rağmen, halinden bir an bile şikâyet etmeyerek takdir-i ilâhiye rıza göstermiştir. O, bir yandan da durumunu Cenab-ı Hakka arzederek sıhhat ve afiyet istemekten çekiniyordu. Nihayet hanımının bu konudaki ricasını kıramayarak,

sadece **"... başıma bir dert geldi. Sen, merhametlilerin en merhametlisisin"** âyetinde ifadesini bulan sözlerle niyazda bulunmakla iktifa etmiştir.

Dikkatle ve ibretle düşünülürse Hz. Eyyub'un (aleyhisselâm) gerek şahsi ve ailevi durumunda, gerekse başına gelen bunca felâkete rağmen duada gösterdiği istiğna ve sabır her tür tavsifin üstündedir. Hz. Eyyub'un (aleyhisselâm) hiç de kısa sürmeyen, bu dayanılması güç halinden şikayet etmeksizin sabır göster-mesinden şikâyette bulunmamasından mü'minlerin alacakları çok dersler vardır. Gerçekte mü'mini ayakta tutan, sabır ve metanet değil midir?

İşte buradan hareketle Bediüzzaman, **"Hayat musibetlerle, hastalıklarla berraklaşır, kemal bulur, kuvvet bulur, terakki eder, tekemmül eder, netice verir, vazife-i hayatiyeti yapar. Yeknesak istirahat döşeğindeki hayat, Jıayr-ı malız olan vücuttan ziyade, şerr-i mahz olan âdeme yakındır ve ona gider"** diyor.

Bediüzzaman, dua ve ubudiyete verdiği ehemmiyetin çok güzel bir tecellisini Rububiyet ve sabırla meczederek gösterdiğinden Hz. Eyyub'a (aleyhisselâm) ve onun davranışlarına dikkatimizi çekmek için diyor ki:

**"Hz. Eyyub (aleyhisselâm) münâcâtında, nefis istirahati için dua etmemiş. Belki lisânî zikir ve kalbi tefekküre mâni olduğu zaman ubudiyet için şifa taleb eylemiş. Biz o münacâtla birinci maksadımız, günahlardan gelen manevî ruhî yaralarımızın şifasını niyet etmeliyiz.**

**"Maddi hastalıklar için ubudiyete mâni olduğu zaman iltica edebiliriz. Madem Onun rububiyetine razıyız; o noktada verdiği şeye rıza lâzım."**

Bu tesbit ve izahlardan anlaşılmaktadır ki, kul hem maddî, hem manevî hastalıklarından şifa bulmak için Hâlık-ı Hakîmin Rububiyetine razı olmak durumundadır; böylece verdiği şeylere de rıza lâzımdır.

Lem'alar'ın giriş kısmında hayatın bir nevi felsefesini yapan Üstad, birkaç nükte halinde izah ettiği dua mevzuuna şu cümleleriyle devam ediyor:

**"ŞU DÂR-I DÜNYA, MEYDAN-I İMTİHANDIR VE DÂR-I HİZMETTİR. LEZZET, ÜCRET VE MÜKÂFAT YERİ DEĞİLDİR. MADEM DÂR-I HİZMETTİR VE MAHALL-İ UBUDİYETTİR. HASTALIKLAR VE MUSİBETLER DİNİ OLMAMAK VE SABRETMEK ŞARTIYLA O HİZMETE VE O UBUDİYETE ÇOK MUVAFIK OLUYOR VE KUVVET VERİYOR. HER BİR SAATİ BİR GÜN İBADET HÜKMÜNE GETİRDİĞİNDEN, ŞEKVA DEĞİL, ŞÜKRETMEK GEREKİR."**

Yine Üstada göre ibadet iki kısımdır:

1. Müsbet.
2. Menfî.

"Müsbet kısmı malûm. Menfî kısmı ise hastalıklar ve musibetlerle, Rabb-i Rahîm'ine teveccüh edip, Onu düşünüp, Ona yalvarıp hâlis bir ubudiyette bulunmaktır. Bu ubudiyete riyâ girmez, hâlistir. Eğer sabretse, musibetin mükâfatını düşünse, şükretse, o vakit her bir saati bir gün ibadet hükmüne geçer. Kısacık ömrü uzun bir ömür olur.

Bu açıklamalardan sonra Bediüzzaman **"Asıl musibet ve muzır musibet, dine gelen musibettir. Musibet-i diniyeden her vakit dergâh-ı ilâhiyeye iltica edip fefyad etmek gerekir"** şeklindeki tesbiti ile asıl felâkete dikkatimizi çekmektedir.

**12 . BİR ÂYET VE BEŞ NÜKTE**

Said Nursî, **"Dua etmek, hem hulûs ve huşu ile dua etmek, her namazın sonunda bilhassa sabah namazından sonra, hu-susan mescidlerde, hususen leyali-i meşhûrede, Ramazan'da, Leyle-i Kadir'de dua etmek kabule karin olması Rahmet-i İlahiyeden kaviyyen memuldur"** sözleriyle, duanın âdabını, makbuliyet şartlarını, vakitlerini, duaya istiğfar ile başlamak gerektiğini, kabul olması müjdelenen hususî anlarını, dua edilecek mahalleri, mübarek gecelerde dua etmenin faziletini, âyet ve hadis-i şeriflerde dua etmenin bereketini mücmelen beyan etmektedir.

Burada söz konusu olan Bakara suresinin . âyetinde kul, Cenab-ı Haktan hem bu dünyada, hem de âhirette iyilik vermesini ve kendisini Cehennem azabından korumasını ister.

Âyet-i kerimede geçen "hasene" kelimesi çok çeşitli manalara gelmektedir. Özet olarak söylemek gerekirse "hasene", insanın nefsinde, bedeninde, ahvalinde, nailiyetle mesrur olacağı bir nimettir ki, isim manasıyla güzel ve güzellik demektir. Kur'ân-ı Kerimde varid olan hüsünler (güzellikler) ise ekse-

riyetle basiret cihetinden müstahsen olanlardır. Bunun için yalnız bidayeti nazar-ı itibara alarak dünya güzelliği istemek akıl kârı değildir.

Bediüzzaman, Sözler'de (23. söz, 1. mebhas, 5. nokta) izah ettiği "De ki: Eğer duanız olmasa Rabbim katında ne ehemmiyetiniz var?" âyet-i kerimesini bu kere Mektubat'ında (25. mektubun 1. zeyli) beş nükte halinde açıklamaktadır:

1. Nükte: Dua bir sırr-ı azim-i ubudiyettir; ubudiyetin ruhu hükmündedir.
2. Nükte: Duanın tesiri azimdir. Hususan duâ külliyet kesbederek devam etse, netice vermesi galiptir. Halık-ı âlem istikbalde o Zâtı (Hz. Muhammed), nev-i beşer nâmına, o gelecek duayı kabul etmiş, kâinatı halk etmiş. İşte ey Müslüman! Senin rûz-ı mahşerde böyle bir şefîin var. Bu şefîin şefaatini kendine celbetmek için onun sünnetine ittiba et!
3. Nükte: Duayı kavlî-i ihtiyarinin makbuliyeti iki cihetledir; ya aynı matbulu ile makbul olur veyahut daha evlası verilir. Meselâ, birisi kendine bir erkek evlat ister, Cenab-ı Hak Hz. Meryem gibi bir kız evlâdını verir. **"Duası kabul olunmadı"** denilmez; **"daha evlâ bir surette kabul edildi"** denilir. Bazan kendi dünyasının saadeti için dua eder, duası âhiret için kabul olunur; **"duası reddedildi de- nilmez"; belki "daha evlâ bir surette kabul edildi"** denilir. Biz Cenab-ı Haktan isteriz, O da hikmetine göre bizimle muamele eder. Meselâ hasta bal ister, tabib-i hazık, sıtması için sulfata verir. Buna **"Tabib beni dinlemedi"** denilmez.
4. Nükte: Duanın en güzel, en lâtif, en leziz, en hâzır meyvesi şudur: dua eden adam bilir ki, birisi onun sesini dinler, derdine derman yetiştirir. Onun kudret eli herşeye yetişir. Bir Kerim Zât var, ona bakar, ünsiyet verir. Bu kişi Onun huzurunda kendini tasavvur ederek bir ferah, bir inşirah duyar, dünya kadar ağır yükü üzerinden atıp "Elhamdü lillah" der.

6. Nükte: Dua ubudiyetin ruhudur ve halis bir imanın neticesidir; çünkü dua eden adam, duasıyla gösteriyor ki, bütün kâinata hükmeden birisi var, en küçük işlerime ıttılaı var. Nitekim, **"Rabbiniz buyurdu ki: Bana dua edin, size cevap vereyim"** Eğer vermek istemeseydi, istemek vermezdi. Burada mantıkî bir cümle ile mesele en veciz şekilde anlatılmıştır.

Bediüzzaman'ın Furkan Suresi 77. âyetine getirdiği izah cidden çok manidardır. **"VERMEK İSTEMESEYDİ, İSTEMEK VERMEZDİ"** cümlesi tek başına ve bu haliyle bile âyet-i kerimeyi mantık dokusu içinde vermektedir. **"Ne kıymet verir size Rabbim, duanız olmasa"** cümlesi, insan yaratılışının hikmetinin ibadet ve ubudiyet olduğunu, ibadet ve ubudiyetten yoksun bir kulun Allah indinde bir değerinin bulunmadığını bize bildirmektedir. Ayetin devamında, duanız olmadığı takdirde tekzip etmişsiniz, Rabbinize inanmamışsınız demektir. O takdirde tekzibin cezası yarın boynunuza geçer, diye buyurulmaktadır.

Yine bu âyet-i kerimenin tefsirinde, Allah'ın gerçek kullarına vaad edilen büyük mükâfatlara zıt olarak kâfirlere yapılan bir ikazla şöyle buyurulmaktadır: **"Yardım ve himaye için Allah'a dua etmez ve Ona ibadette bulunmazsanız, Onun yanında hiçbir değer ve öneminiz olmayacak ve sizden müstağni olduğunu, hiçbir şekilde yardımınıza muhtaç bulunmadığı için size hiç itibar etmeyecektir. Size rah-metiyle davranması için, kendisine dua etme fırsatı tanıması, şüphesiz kendi yararınızadır. Bunu da yapmazsanız, diğer yaratıklarla aranızda hiçbir fark kalmaz"** Kısaca bu âyet-i kerimede dua ve ibadeti olmayan insanın, Allah Teâlâ indinde bir değerinin bulunmadığı, bu gerçeği yalanlayanlara azabın mutlaka uğrayacağı kesinlikle bildirilmiştir.

…………

**15. DUA HASTALIĞA ŞİFA MIDIR?**

Her insan, hayatının çeşitli dönemlerinde bazı hastalıklara tutulabilir. Her hastalığa duçar olduğunda Halikına karşı gelmeksizin şükür edebilecek noktaları yakalamak insanın hem ızdırabını dindirir, hem de onu ümitsizliğe düşmekten korur, duaya daha fazla zaman ayırma imkânına kavuşabilir. Bu duyguları izah sadedinde Bediüzzaman diyor ki:

**"Hastanın duasının makbuliyeti ehemmiyetli bir meseledir. Ben - seneden beri, bendeki kulunç denilen bir hastalıktan şifa için dua ederdim. Ben anladım ki, hastalık dua için verilmiş. Dua ile duayı, yani dua kendi kendini kaldırmadığından, anladım ki, duanın neticesi uhrevîdir, kendisi de bir nevi ibadettir ve hastalıkla aczini anlayıp der-gâh-ı ilahiyeye iltica eder.**

**Hem dua istediğimiz tarzda kabul olmazsa, makbul olmadı denilmez. Hâlık-ı Hakîm daha iyi biliyor, menfaatimize hayırlı ne ise onu verir. Bazan dünyaya ait dualarımızı menfaatimiz için âhireti-**

**mize çevirir, öyle kabul eder."**

Hastalığın insanı bir takım aktif faaliyetlerden alıkoymasının hasta için bir menfilik olmadığını, insanın hastalık sebebiyle de sevap kazanacak vesileleri yakalamasının mümkün olduğunu beyan için Said Nursî Lem'alar'da şöyle diyor:

**"Ey hastalık vasıtasıyla hayrat yapamamaktan şikâyet eden hasta! Şükret. Hayratın en halisinin kapısını sana açan hastalıktır. Hastalık mütemadiyen hastaya ve lillah için hasta bakıcılara sevap kazandırmakla beraber, duanın makbuliyetine en büyük bir vesiledir. Hz. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) Efendimiz, 'Hastaların duasını alınız, onların duası makbuldür' buyurmuşlardır."**

Bu izahın sonundaki hadis-i şerif de bize inşirah veren bir hasleti bir itmi'nanı ihtiva etmektedir.

Bediüzzaman Said Nursî'nin birçok âyet-i kerime ve hadis-i şeriflere mantıkî, ruhî, tatminkâr ve muknî yorumlar getirdiğini 'ifade etmiştik. Şimdi arzedeceğimiz **"Senden başka İlâh yoktur. Seni her türlü noksandan tenzih ederim. Gerçekten ben kendine zulmedenlerden oldum"** âyet-i ke-rimesi de bunlardan biridir. Balığın karnında kalan Hz. Yu-nus'un (aleyhisselâm) Cenab-ı Hakka bu münacatı aynı zamanda mühim bir vesile-i icâbe-i duadır. O vaziyette esbab bilkülliye sükut etmiştir; çünkü o halde ona necat verecek öyle bir zât lâzım ki, hükmü hem balığa, hem denize, hem geceye, hem cevv-i semaya geçebilsin.

Bediüzzaman bu âyet-i kerimeyi tefsirden sonra sözü yine cemiyetin içler açısı durumuna getirerek bir sosyolog edasıyla şu ibret dolu tabloyu dikkatimize sunuyor:

**"Hz. Yunus'un (aleyhisselâm) birinci vaziyetinden yüz derece daha müthiş bir vaziyetteyiz. Gecemiz istikbaldir, istikbalimiz nazar-ı gafletle Onun gecesinden yüz derece daha karanlık ve dehşetlidir... Madem hakiki vaziyetimiz budur; biz de Hz. Yunus'a (aleyhisselâm) iktidaen, umum esbabtan yüzümüzü çevirip, doğrudan doğruya Müsebbibü'l-Esbab olan Rabbimize iltica ederek aynı duayı tekrarlamalıyız. Nasıl ki o münâcâtın neticesinde Hz. Yunus'a (aleyhisselâm) balık bir binek, bir denizaltı, deniz güzel sahra, gece mehtaplı bir lâtif suret almış, biz dahi o münâcâtın sırrıyla bu duayı okumalıyız."**

Bediüzzaman'a göre gaflet ve dalaletimiz sebebiyle aleyhimize ittifak eden istikbal, dünya ve hevay-ı nefsin zararlarını uzaklaştıracak yalnız o Zât olabilir ki, istikbal taht-ı emrinde, dünya taht-ı hükmünde, nefsimiz taht-ı idaresindedir.

**"Acaba gökleri ve yeri Yaratan'dan başka hangi sebep vardır ki, en ince ve en gizli hâtırat-ı kalbimizi bilecek? Ve bizim için istikbali, âhiretin icadıyla ışıklandıracak ve dünyanın yüzbin boğucu dalgalarından kurtaracak —hâşâ— Zât-ı Vâcibü'l-Vücuttan başka hiçbir şey, hiçbir cihette, Onun izni ve iradesi olmadan imdat edemez ve halaskar olamaz.**

**"Madem ki hakikat-ı hal böyledir. Biz dahi o münâcâtın sırrıyla aynı duayı okumalıyız. Böylece istikbalimize, dünyamıza, nefsimize Onun merhamet nazarlarını çekmeliyiz."**

### 16. BEDİÜZZAMAN'IN HZ. PEYGAMBER (SALLALLÂHÜ ALEYHİ VE SELLEM) İÇİN HUSUSİ DUASI

Bediüzzaman, umumi dualarının dışında bazı dualarını hususi surette yapmıştır. Risale-i Nur Külliyatı içinde Onun sadece Hz. Peygamber Efendimize (sallallâhü aleyhi ve sellem) ayırdığı dualarının birkaçını bu mevzuda da bir fikrimiz olması derç ediyoruz.

"ALLAH'IM! İKİ CİHANIN EFENDİSİ, CİN VE İNSANLARIN MEDAR-I İFTİHARI, DÜNYA VE ÂHİRET SAADETİNİN SEBEBİ, PEYGAMBERLİK VE KULLUK OLMAK ÜZERE İKİ MANEVİ KANADIN SAHİBİ, KULUN VE RESULÜN HABİBİNE SALAT VE SELÂM EYLE! AMİN."

Kur'ân-ı kerimi de mevzuu bahsederek Hz. Peygamber efendimizi (sallallâhü aleyhi ve sellem) yadettiği bir diğer duası şudur:

"EY KUR'ÂN'Î İNDİREN ALLAH'IM!

KUR'ÂN VE KENDİSİNE KUR'ÂN İNDİRİLEN ZÂT HAKKI İÇİN KALBLERİMİZİ İMAN VE KUR'ÂN NURUYLA NURLANDIR, DUAMIZI KABUL BUYUR, EY KENDİSİNDEN YARDIM İSTENEN YÜCE MEVLÂ, BİZİ MAHCUP EYLEME."

Bediüzzaman'ın, sadece resulullah efendimizle (sallallâhü aleyhi ve sellem) iktifa etmeyerek âl ve ashabını, peygamber kardeşlerini de dahil ettiği duası ise şöyledir:

"ALLAH'IM! EFENDİMİZ MUHAMMED'E, ONUN ÂL VE ASHABINA VE PEYGAMBER" KARDEŞLERİNE, SENİN İÇİN HOŞNUTLUK VE ONUN HAKKINI EDA EDECEK BİR MERHAMET VE SELÂM EYLE! BİZİ VE

DİNİMİZİ SELÂMETTE KIL. DUAMIZI KABUL BUYUR, EY ÂLEMLERİN RABBİ!"

Sünnet-i seniyyeye ittiba mevzuunda çok hassas olan bediüzzaman, bu hassasiyetini şu duasıyla dile getirmektedir:

"ALLAH'IM! SÜNNET-İ.SENİYYEYE UYMAYI BİZE NASİP EYLE EY RABBİMİZ! BİZE İNDİRDİĞİN KİTABA İNANDIK VE PEYGAMBER'E UYDUK. SEN DE BİZİ SENİN BİRLİĞİNE VE PEYGAMBER'İN DOĞRULUĞUNA ŞAHİTLİK EDENLERLE BERABER YAZ."

Hz. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) efendimizin hürmetine, anne babamızın cehennem ateşinden korunması ve cennete dahil edilmesi dileğini üstad şu cümleleriyle dile getiriyordu:

"ALLAH'IM! SEÇTİĞİN PEYGAMBERİN (SALLALLÂHÜ ALEYHİ VE SELLEM) HÜRMETİNE BİZİ, ANNE VE BABAMIZI CEHENNEM ATEŞİNDEN KORU. BİZİ, ANNE VE BABAMIZI İYİLERLE BERABER CENNETE KOY. DUAMIZI KABUL BUYUR."

Yine resulullah (sallallâhü aleyhi ve sellem) hürmetine Cenab-ı haktan bir diğer dileği, bize ihsan edilen maddi ve manevi nzıklarımızın bereketlenmesidir:

"YA RAB! ŞU RESUL-İ EKREM'İN (SALLALLÂHÜ ALEYHİ VE SELLEM) BEREKETİ HÜRMETİNE BİZE İHSAN ETTİĞİN MADDİ VE MANEVİ RIZKIMIZA BEREKET İHSAN EYLE".

Bediüzzaman, Hz. Peygamber efendimizin (sallallâhü aleyhi ve sellem) ümmeti hakkında nasıl bir duada bulunduğunu izah sadedinde şöyle bir ifade-i kelâm ediyor:

"İŞTE BAK O ZÂT ÖYLE BİR SALÂT-I KÜBRADA, BİR İBADET-İ UL-YÂDA SAADET-İ EBEDİYE İÇİN DUA EDİYOR Kİ, GÜYA BU CEZİRE, BELKİ BÜTÜN ARZ ONUN AZAMETLİ NAMAZIYLA NAMAZ KILAR, NİYAZ EDER; ÇÜNKÜ UBUDİYETİ İSE, ONA İTTİBA EDEN ÜMMETİN UBUDİYETİNİ TAZAMMUN ETTİĞİ GİBİ, MUVAFAKAT SIRRIYLA BÜTÜN ENBİYANIN UBUDİYET SIRRINI TAZAMMUN EDER."

**17. BEDİÜZZAMAN'IN UMUMİ DUALARINDAN NUMUNELER**

Bediüzzaman'ın Hz. Peygamber Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem) ve ferdi dualarından ayrı olarak umumi manada çeşitli mevzuları ihata eden duaları da bulunmaktadır. Daha çok Mektûbat'ında yer alan bu dualarından birkaç numuneyi burada takdim ediyoruz:

**"Ya İlâhi ve ya Rab!**

**"Ben iman gözüyle ve Kur'ân talimiyle ve nuruyla ve Resul-i Ekrem'in (aleyhisselâm) dersiyle ve İsm-i Hâkimin göstermesiyle görüyorum ki, gökyüzünde hiçbir deveran yoktur ki, böyle intizamıyla Senin mevcudiyetine işaret ve delalet etmesin.**

**"Ey Kâdir-i Zülcelâl!**

**"Cevv-i fezadaki hava, bulut ve yağmur, yıldırım ve şimşek Senin mülkünde Senin emrinle, Senin kudretinle musah-har ve vazifedardır."**

Üstat Bediüzzaman'ın, daha çok Cenab-ı Hakkın yüce adını zikrederek yaptığı ve **"Besmele"**ye ağırlık verdiği bir duası da şöyledir:

**"Ey dünyada daha çok Rahman ve âhirette de Rahîm isimlerini tecelli ettiren Allah'ım! Bismillahirrahmanirra-him hürmetine, Rahimiyetine yakışır şekilde bize merhamet et! Rahmâniyetine yaraşır şekilde bize Bismillâhirrahmânirrahîm'in sırlarını anlamayı nasib eyle! Âmin..."**

**"Allah'ım! Bismillah'ın sırları hürmetine, âlemlere rahmet olarak gönderdiğin Zâta, onun bütün âl ve ashabına, Senin rahmetine ve onun şanına yakışır şekilde salât ve selâm eyle. Bize öyle bir merhamette bulun ki, bu, Senin dışındaki yaratıklarına ihtiyaç bırakmasın. Âmin!"**

Ustad Bediüzzaman'ın şimdi takdim edeceğimiz duası da, her ne kadar ferdi bir mahiyet arzediyor gibi görünse de, her mü'min için numune alınabilecek durumdadır:

**"İlâhi! Günahlar dilimi tuttu. Emrine karşı itaatsizliğimin çokluğu utancımdan ne diyeceğimi bilemez hale getirdi. Şiddetli gaflet sesimi kıstı. Rahmet kapını çalıyor ve efendim, dayanağım olan Şeyh Abdülkadir Geylânî'nin Sence makbul ve kapıcının yanında tanınan sesiyle mağfiret ka-pında durarak sesleniyorum."**

Yukarıda bir numune olarak takdim ettiğimiz dua, bazı noktalarda bir önceki duaya müşabih gibi telakki edilse de, burada hususan Şeyh Abdülkadir Geylânî'nin himmeti talep edilmektedir.

Bilinen bir hakikattir ki, Bediüzzaman, dünyanın fâniliğini, aldatıcılığını daima göz önünde bulundurmuş, hep ebedî olan âhiret âlemine yönelmiştir. Bunun, dualarına akseden ifadelerinden bazılarını aşağıya alıyoruz:

**"Allah'ım! Bize dünyada sevgini, bizi Sana yaklaştıracak şeylerin sevgisini emrettiğin şekilde istikamet üzere yaşamayı ve âhirette de rahmetini ve cemalini görmeyi nasip eyle."**

**"Fâniyim, fâni olanı istemem. Âcizim âciz olanı istemem. Ruhumu Rahman'a teslim eyledim, gayr istemem. İsterim, fakat bir baki yar isterim. Zerreyim, fakat bir Sermed isterim."**

**"Bâkî-i hakiki yalnız Sensin. Mâsiva fânidir. Fâni olan elbette baki bir muhabbete ve ezeli ve ebedî bir aşka ve ebed için yaratılan bir kalbin alâkasına medar olamaz. Madem o hadsiz mahbubat fânidir, beni bırakıp gidiyorlar. Onlar beni bırakmadan evvel ben onları 'Ya Baki! Ente'l-Bâki' diyerek bırakıyorum."**

Üstad Bediüzzaman'ın aşağıda okuyacağımız şu duası da, evvelki dualarından bazısının teyit ve tekrarı durumunda olmakla beraber sonlarına doğru hususiyet arz eden cümleler ihtiva etmektedir. Birlikte okuyalım:

**"İlâhi! Evim ve menzilim gibi olan dünyama karşı şiddetli alâkalarım var. Hâlbuki 'Yeryüzünde her şey fânidir. Celâl ve ikram sahibi olan Rabbinin Zâtı müstesna' âyeti, benim bu evimin harabiyetini ve yıkılacak olan bu evle birlikte taşımakta olduğum arzularımın da sona ereceğini ilân ediyor. Bu korkunç musibetten ve sönüp giden sevgililerden ayrılıktan kurtuluş gücü ancak Sendedir. Beni bu güçlerden mahrum eyleme Ya Rabi!"**

Ölümünü kesinlikle hisseden mü'minin yapabileceği basit ve kısa bir dua numunesi olmak açısından onun iki duasını veriyoruz:

**"Ya Rahman! Ya Hannân!**

**"Beni günahlarımın ağır yüklerinden kurtar!**

**"İşte kabrime girdim, kefenime sarıldım. Taşıyanlar beni kabre bırakıp gittiler. Senin af ve rahmetini bekliyorum. Senden başka sığınacak yer yok. Beni çirkin günahlarımın arkadaşlıklarından kurtar! Yerimi genişlet!"**

Dünyanın geçici olduğunu, alâyişine kapılmamak gerektiğini, gaddarlığını, hilekârlığını, insanın bu durum karşısında uyanık bulunmak mecburiyetini vb. de Mektûbât'ında şu cümlelerle ifade etmektedir:

**"Ey Rabb-i Rahîmim, Hâlık-i Kerimim!**

**"Benim sû-i ihtiyarımla ömrüm ve gençliğim zayi olup gitti, ömür ve gençliğin meyvelerinden elimde elem verici günahlar ve zillet verici elemler, dalâlet verici vesveseler kalmıştır. Bu ağır yük ve hastalıklı kalb ve hacâletli yüzümle kabre yaklaşıyorum. O kabir bir menzil ve birinci kapıdır. Şu dünya çok gaddardır, hilecidir. Bir lezzet verse bin elem çektirir. Bir üzüm yedirse yüz tokat vurdurur."**

İnsanın emellerinin çokluğu ve bu emellerine kavuşmak için gösterdiği ihtiras, neticede de bunlara nail olamayışın dile getirildiği iki dua numunesi, bize Onun bu mevzudaki düşüncelerini aksettirmesi açısından mühimdir:

**"İlâhi! İhtiyarım zayıf bir kıla benzer. Emellerim ise sayılamayacak kadar çoktur. Onlarsız yapamayacağım şeyleri**

**"Hiçbir şeyi dualarıma, niyazlarıma hedef edinmem. Ancak küre-i arzı harekete getiren, felek çarklarını durdurmaya ve güneş ve ayın yerleştirilmesiyle zamanın hareketini teskin ettirmeye ve vücudun şahikalarından yuvarlanıp gelen şu dünyayı sakin kılmaya kadir olan, kudreti nihayetsiz, Cenab-ı Hakka dualarımı, niyazlarımı arz ve takdim ediyorum."**

Bediüzzaman'ın bu hususi dualarından ayrı olarak her Müslümanın her zaman okuyabileceği tarzda bazı münacatları bulunmaktadır. Okuyucularımızın bu mevzuda da bir fikir sahibi olmaları bakımından o tür dualarla alâkalı birkaç numune takdimi ediyoruz:

**"İslâm dini ve kâmil iman nimetini bahşettiği için Allah'a hamdolsun."**

**"Emirlerine itaat etme ve hayırlı işleri yapmada muvaffak kıldığı için Allah'a hamdolsun."**

**"Ya Rab! Kusurumuzu affet. Bizi Kendine, kul kabul et. Emanetini kabzetmek zamanına kadar bizi emanette emin kıl! Âmin!"**

**"Allah'ım! Kalblerimizi iman ve Kur'ân'ın nuruyla nurlandır. Bizi Sana muhtaç olma şuuruyla zenginleştir. Sana ihtiyaç duymama yoksulluğuna düşürme."**

Son olarak teberrüken şu duasını da okuyalım:

**"Allah'ım! Kur'ân'ı bizim için dünyada yoldaş, kabirde candaş, kıyamette şefaatçi, Sırat köprü-**

**sünde nur, Cehennem ateşine karşı örtü ve engel. Cennette arkadaş ve bütün hayırlı işlerde rehber ve önder eyle."**

**Faydalanılan Kaynak:**

Osman CİLACI, Risale-i Nur Açısından DUA ve UBUDİYET, Nesil Yayın, Eylül, 1997, İstanbul

## SABATAYİSTLERİN BAYRAMLARI VE GARİP İTİKATLAR

Bunları şu şekilde özetlemek mümkündür:

1—**Tahum Bayramı:** Nisan "Sivan" ayının ondördü.

Bu bayramın sebebi, bir Tevrat âyetine göre Sabatay'ın adına benzeyen bir sözün bulunmasına atfediliyor. "Bugün, Israil'in süsü ve zaten olacak ve dünya yemişi onların şeref ve gururu şu teşkil edecek... inanın böyle.."

2—**Sabatay'ın Eli Tarafından takdis bayramı:** Nisan "Sivan" ayının dördüncü günü. Buradaki Eli'den. murad **Gazzeli Nathan**'dır. Hatırlardadır ki, Sabatay'ın Filistin gezisinde sözünü ettiğimiz Nathan onu mesih, olarak tanımış güya onun peygamberi olmuştu.

3—Nisan ayının 26'si. **"Onu bugün size verdiler"** şeklinde İbraniceden tercüme edilen tarihi bir hatıraya atfedilen, neye delalet ettiği açıkça belli olmayan bir bayramdır.

4—**' Ruhun Giyinmeğe Başlaması Bayramı:** 9 Temmuz

Sebebi Sabatay'ın mesihlik ilhamını duymağa başlaması olarak yorumlanır,

5—**Samuel Pr'imonun doğuşu bayramı:** "Temmuz. 17'de kayınbiraderinin doğumu dolayısıyla kutlanır."

6— **Donanma Bayramı:** Temmuz 23. Tahmine göre, bu bayram Mesih'in gelmesiyle meydana gelen dini inkılabı anmak için kutlanır. Sabatay, bu münasebetle kendisine inananların evlerini türlü şekilde donatmalarını emretmiştir.

7— **Mukaddes Cumartesi:** Temmuz 24. Bu bayram, Sabatay'ın karısı Sara şerefine ihdas edilmiştir.

8— **Zaferle taçlanmanın başlaması bayramı:** 13 Şubat. Bu bayramın hangi vesileye istinat ettiği belli değilse de Sabatay'ın Kahire'de sarrafbaşı Yusuf Çelebi karşısındaki başarılarına veya daha sonra Aydos'da iken Mesihliğe ortak çıkan Polonyalı Haham Nehime **Kohen** üç gün üç gece tartışmadan sonra, bu tartışmadan zaferle çıkmasına atfedilir.

9— **Meserret Bayramı:** 9 Şubat. Bu bayram Kudüs mabedinin tahribinin hatırası münasebetiyle tutulan yasın bir meserret gününe dönüştürülmesi emrinden ileri gelir. Ayrıca bu günün, Sabatay'ın doğum günü olduğunu iddia eden ve buna inaniar da vardır.

10—**Tuzlama Bayramı;** Şubat 15. Sabatay Sevi'in kral ilân edilmesi dolayısıyla kutlanır.

11— **Miladi takvime göre Ekim 14 "Rebiülevvel 14." gün kutlanan bayram:** Sabatay'ın Edirne'de İslamiyet'i sözde kabul ederek, yeni bir dini zümrenin doğuşu münasebetiyle kutlanır.

12 — **Sabatay'ın Doğuş Bayramı:** Mart 21, Ancak 9 Şubat tarihlerinde kutlanan bayram da "doğuş" günü olduğundan, Sabatay'ın iki kez dünyaya geldiği gibi ortaya inanılmaz bir durum çıkmaktadır. Ve bunlardan hangisinin hakikat veya hakikata yakın olduğu bir vesikaya da bağlanmış değildir"

13— **Sabatay'ın Sünnet Bayramı:** Mart 28,

14— Aralık ayının 16'sında kutlanan ve manası şimdiye kadar tesbit edilememiş bir Sabatayist bayramı.

15—**Purim "Şeker" Bayramı:** Şubat 15.

16**— Kuzu "veya Dört Gönül" Bayramı: Mart 22.** ilkbaharın başlangıcı dolayısıyla kutlanan bayram."

**KUZU BAYRAMI veya diğer adı ile "ŞEKER BAYRAMI"**

Yapıları çeşitli araştırma ve incelemelerden bu konu üzerinde şu neticeler çıkıyor: **"Kuzu Bayramı 22 Adar'da "mart" yapılır.** Bu bayram, gün battıktan çok sonra, geceleri kutlanır. Her yıl, kuzu eti bu bayram dolayısıyla ve özel olarak yenilir. Bu özel törende en azından ikisi erkek, ikisi kadın ve evli dört kişinin bir arada bulunması gerektir. Evli çiftlerin sayısı artabilir, ama azalamaz. Kadınlar en güzel elbiselerini giyer ve ziynetlerini takıp takıştırırlar, sofra hizmetlerini yaparlar. Yemek bitince ışıklar söndürülür ve belirli bir müddet karanlıkta kalınır. Bu bayram dolayısıyla doğacak çocuklara çeşit **"kutsiyet" izafe "edilir"** ve bayrama **"Dört gönül bayramı"** adı da verilir.

Bir genç, Sabatayist ise **"Kuzu Bayramı"**nı şu şekilde anlatmıştır ve bu anlattıkları Resimli Dünya Dergisinin 15 Ekim 1925 tarihli nüshasında kelimesi kelimesine vardır.

"Zannediyorum ki —kuzu bayramı— merasimi dönmelerde hâlâ devam eden bir adettir. Ve galiba evvelce benim mensup olduğum ailede dahi tatbik edilirdi. Fakat itiraf edeyim ki ben hiç görmedim. Son zamanlara kadar dönmeler bu kuzu merasiminden önce hiç kuzu eti yemezler, ilkbahara tesadüf

eden muayyen bir günde okunmuş bir kuzu kızartılır ve evli erkekler zevceleriyle birlikte ziyafette hazır bulunurlar. Fakat ben genç ve bekâr olduğum için hiç iştirak etmedim. Onun sırrını anlamak için yaptığım bütün teşebbüsler boşa gitti. Çünkü bana cevap olarak, sen de evlen; ondan sonra öğrenirsin, derlerdi."

Kuzu bayramını, Prof, Galante şu şekilde izah ediyor: İstanbul üniversitesinde eski şark tarihi profesörü olmak sıfatıyla ben çok defa eski adetlerin mukayesesine fırsat buldum. Burada söz edilen mesele, hadise ve sahne, kökünü eski şarkın tarihinde alıyor. Bu kök şudur.

Hurafeye göre kışın tabiat ölür ve **"gök tanrısı"** zincirdedir, ilkbaharın gündönümünde gök tanrısı **"Attis kâinatın çiçek açma mevsimini ilan için yeryüzüne iner ve tabiat ilahesi "Mâ" veya Ammas"** tarafından kabul edilir. Ve onunla evlenir. Bu bir, aşk bayramıdır. Bu gök tanrının gökten inişi, eski kavimlerde şöyle kutlanırdı:

Bir büyük çam ağaç seçilerek, ağaç menekşelerle örtülür ve tanrı Attis'in tasvir ve onun inanışına ait araç-gereçlerle süslenirdi. Attis'İn tasviri bir tül örtüye sarılı, ölü gibi dururdu. çünkü bu batıl inanışa göre, Attis'in ertesi sene yeniden dirilmek üzere, ölmüş olması gerekti, ilkbaharın, ertesi yıl doğmak üzere ölüşü gibi... Bu çam, törenle ve hazır bulunanların söylediği ilahi şarkılarla ateşe verilir. Sonra törende hazır bulunanlar gök tanrısıyla yer ilahesinin evlenmeleri şerefine akla gelebilecek en çirkin ve adaba aykırı erotik çümbüşe başlarlardı. Eski kavimler tarihini incelersek bu törenin sonraları da uygulanmış olduğunu ve son zamanlarda da bazı izler bıraktığını görürüz.

**İç Anadolunun bazı yerlerinde çok az da olsa hala Attis'in uygulayanlar yardır"**

" Not: Bu yazı 1925 yılında 'kaleme alınmıştır."

**BİR GAZETE HABERİ**

"Akşam Gazetesi "

(MARAŞ, 4 Mayıs 1935 - Burada mum söndürme âyini tatbik eden bazı eşhas" cûrmû-meşhûd halinde yakalanmışlardır. Kadınlardan, erkeklerden başka mum söndürülen odada bir siyah tavuk bulunmuştur.)

Görülüyor ki, burada sözü geçen âyin sabatayistler tarafından yapılan ayindir.

" Galante yukardaki açıklamaları yaptıktan sonra eski Musevi tarihinde bu türlü âdetlerin, zevce değiştirmek alışkanlığının izlerine rastlandığını yazıyor.

**BAŞKA BAYRAMLAR**

Şimdiye kadar anlattığımız 6 bayramdan başka, Sabatayistler tarafından kutlanan başka mukaddes günlerinin ve yortularının mevcut olduğu, kendileri tarafından yapılan neşriyattan anlaşılmaktadır. Bunların içinde Musevilerle aynı olan bazı bayramlarla **"Osman Ağa'nın hatırlanması bayramı", Yusuf Bayramı, Ağaç Bayramı, Meyve Bayramı, Fecir Bayramı vardır...**

Osman Ağa'nın anısına yapılan ve sabatayistler için çok önemli sayılan bayram, tabii ki sahte Mesih'in ölümünden sonra ortaya çıkmıştır.

Ağaç bayramında ağaçlar okunarak sulanır,

Meyve bayramında sabatayist aileler bir tepsiye meyve doldurarak dua edip dolaşırlar ve bu ayinden sonra herkes bir tutam meyveyi çıkınına koyup evine götürür.

Fecir bayramında ise sabatayistler yılın belirli bir gününde, güneş doğmadan önce kalkar, ilk olarak çoluk çocuk ve kanlarıyla özel mabetlerine giderler ve ibadetten sonra hahamlara, dilencilere sadaka dağıtarak dönerler.

Bu bayram ve yortu günlerine sabatayistier tarafından tutulan oruç günlerini de ekleyecek olursak, ruhani günlerin sayısı, bu zümrenin özel takvimlerini hemen hemen dolduracak kadar bol olduğunu görürüz. Ancak, bunlardan büyük bir kısmı günümüzde önemlerini kaybetmiş, unutulmuş, uygulanmaz olmuşlardır. Fakat koyu sabatayistlerin son zamanlara kadar bu kutsal günlerine uymuş olmalarını düşünmek yanlış olmasa gerekir. (sh:90-97)

**BAZI ÂDETLER**

1—Musevi takvimine göre yılın ilk gününde İshak'ın yerine kurban edilmiş olan kuzunun hatırasını anarak kuzu eti yemek geleneği.

2— Yakubi zümresine bağlı olanlar arasında saçları ustura ile traş etmek ve siyah melon şapka giymek. Kadınların saçlarını ince ufak örgülerle ayırmaları.

3— Her dönemin bir de Yahudi adının olması. **"Mesela Abdi ise Mordehay adını da taşıması".**

4—Sakal bırakmak. Bu zümrede sakal bırakmak bir çeşit imtiyaz sayılır ve **“müzva”** kelimesiyle adlandırılır. Milzva'ya ancak dini bakımdan yüksekçe mertebebeler ulaşabilmiş kişiler nail olabilirler.

5—Kuzu eti her yıl ancak özel bir âyinden sonra yenilebilir. Bu âyini yapmadan kuzu etini yiyenlerin o yıl içerisinde, bir vesile ile öleceğine inanılır.

**“Galante, kuzu etini belirli bir zamandan önce yememek âdetini bizzat müşahede etmiştir. Makrıköy'de Şimdiki adıyla Bakırköy”** Sabatayistlerin bir yatılı okulunda müdürken-ilkbaharda bir sabatayist olan ahçıya kuzu eti pişirmesini emretmiş, ancak bu emri kat'iyen dinletememiştir. Alıcının bu karşı koyusunu, okul idare heyetine şikâyet etmiş, ancak idare heyeti de şikâyeti nazarı dikkate almayarak işi örtbas etmiştir.

8—Dönmeler arasında dönme olmayan kadınlarla münasebette bulunanlar lanetlenir ve cehennemlik sayılırlar. **“Bu gelenek günümüzde artık tamamen kaybolmuştur”.**

7—Bir dönemin, dönme olmayanı ondan önce selâmlaması büyük bir günah addedilir.

8—Değerli ziynet eşyasını elmas, zümrüt, yakut ve benzeri zümre reisinin evinde saklamak adetti Bu, bir çeşit “sigorta” sayılırdı. Sigorta o kadar kutsal addedilir ki, bir yangın çıksa bile değerli ziynete bir şey olmayacağına itikat edilirdi. Ancak, Selanik'te bir zümre reisinin evinde çıkan yangın sonucu, saklanan bütün mücevherler yanıp kaybolması bu âdettin terkedilmesine sebep olmuştur.

8 — Deniz kıyısında veya nehir kıyısında mesihi beklemek ve **“Sabatay Sevi Esperamo ati”** demek, yani **“Sabaty, seni bekliyoruz”** şeklinde seslenmek öteden beri adetti. Hâlâ terkedilmediği söylenen adetlerden biri budur.

**DÖNME DUASI**-

Selanik dönmelerinin duası kendilerine mahsus bir besmele ile başlamaktadır. Besmelenin metni şudur:

**“Beşamı barohya ilen Sabatay Sevi, es Sabatay Sevi elno doloz mondoz.”**

Besmelenin ilk kelimeleri İbrani, son kelimeleri İspanyol lisanlarınca tertip edilmiş olup manası şu imiş:

**“Dünyanın yarısı demek olan Sabatay Sevi'nîn mübarek ismiyle.”**

Besmeleyi ihtiva eden ibareden sonra duanın metni şu şekilde devam ediyor:

**“Şira beşkem işir libza Kantardolos kanterles, Ka eşlimo, bizason rebohos desu hu kakebos, niyos krensiyas devino agore mezetos azetiyes boynos azetiye moaziyada...”**

“Ağzının öpmeleriyle beni öpsün.
Zira aşkın şaraptan âlâdır.
Senin yağların hoş rahiyalıdır.
Senin ismin, dökülmüş yağdır.
Bu sebebden bakireler seni severler.
Beni cezbeyle.
Ardınca koşalım.
Melik beni halvetlerine götürdü.
Seninle mesrur ve şaduman olalım.
Senin aşkını şaraptan ziyade zikredelim.
Bilhakkın seni severler.
Ey Urşelim kızları, ben kralın çadırları.
Süleymanın perdeleri gibi esmer isem de güzelim.
Esmer olduğuma bakmayın, çünkü beni güneş yaktı.
Valdemin oğulları bana darıldılar.
Bağlan bana beklettiler.
Kendi bağımı bekledim.
Ey, canımın sevgilisi, bana haber ver, sürünü nerede otlanırsın?
Öğle vakitleri nerede yatarsın?
Zira refiklerinin sürüleri yanımda niçin serseri gibi olayım?

Ey nisvan içinde güzel olan, eğer sen bilmezsen sürülerin izlerinden git ve çobanların çadırları yanında oğlaklarını otlat.

Ey mahbubem, seni Firavunun yanındaki kısraklara tesbih ettim.

Yanakların ziynetler, boynun gerdanlıklarla güzeldir.
Sana gümüş düğmelerle altın ziynetler yapacağız.
Melik sofrada iken nardenç rahiyası verir.
Mahbubum bana bir çıkın merri dafidir.
Memelerimin arasında kalacaktır.
Mahbubum bana bir hunna salkımdır ki aynı Cehdi bağlarında bulunur.
İşte güzelsin. Gözlerin güvercin gibidir.
Ey mahbubum işte güzelsin ve şirinsin ve yatağımız yeşilliktir.”)
Dua'nın metnini sözünü ettiğimiz dergi 1925 ‘lerde bu şekilde tercüme ederek sütunlarına almış.
**Kaynak:Aburrahman KÜÇÜK, Dönmeler Tarihi, Mart-1990, ANKARA**
**“Türkiyede Dönmeler ve Dönmelik” Selahattin GALİP, tarihsiz.**

İNDİR-PDF KİTAP 21,5 MB

## "ATEİZMİN ÇIKMAZI" İSİMLİ KİTAPTAN

Sık sık Tanrının varlığına dair deliller getirmem istendi beriden. Bazen bu iş için zorlandım ve hatta zaman zaman buna tahrik edildim. Bu konuya karşı asla büyük bir ilgi duyamadım. Bizzat bendeki ve dünyadaki aşkınlaştırıcı bir gerçekliğin Tanrı kelimesine karşılık olduğuna o kadar eminim ki, böylesine emin olduğum bir konuyla ilgili bazı deliller arayıp bulma fikri, bana hiç de ilginç gelmiyor. Bu deliller bana sadece bildiğimden daha fazla bir şey öğretmeyeceği gibi, kendi ispatlarının bir neticesi olmaktan daha çok, onların sebebi durumunda olan ve önceden kazanılmış bu gerçekliklerin biri lehine kafa yormak gibi bir duyguya da sahip olacaktım üstelik. Oyunda hile yaparak kazanmaktan zevk alan kişiler hoş görülebilir zira neticede bir şey kazanıyorlar. Ancak yalan yanlış bir delil (ispat) hiçbir şeyi ispatlayamayacağına göre, onu ileri sürenin de kazanacağı hiçbir şey olamaz.

**Buna karşılık, doğrusu mademki Tanrının varoluşu benim için kendiliğinden kesin gözüküyor, öyleyse başkalarının Tanrı'nın var olmadığını söyleyebilmelerine sebep olan delilleri de merak ediyorum.** Benim için tartışma konusu olan şey, Tanrı'nın var olmayışı (nonexistence)'dır. O halde ateizm lehine başvurulan bu delillerin bazılarını tanımak ve sınamak da arzuladığım bir şeydir. Bununla şu dogmatik ve pozitif ateizmi, yani mükemmel bir tefekkürden sonra, gerçekte, hiçbir şeyin 'tanrı" kelimesine karşılık olmadığım aklî bir kesinlik ( gerçeklik ) olarak ileri süren doktrini kastediyorum. "Hiçbir şey " ile de " hiçbir varlık " demek istiyorum.,

Bundan dolayı bu mefhumu açıklamakla işe başlayacağım. Bu kavramın olumlamasını **"Tanrı'nın bir olumlaması",** onun yadsımasını ise **" Tanrı'nın bir inkârı"** olarak görüyorum.. Bu kavramı oluşturan unsurlar, Wolff un ifadesiyle, onun **Essentialia sı** (temeli, esası) üç tanedir:

1) Tanrı aşkın bir varlık olmalıdır, yani benden ve âlemden bağımsız olarak varolan bir varlık;

2) O, aynı zamanda zorunlu bir varlık olmalıdır, öyle ki, onu bulduktan sonra, delilini ( cause = sebep )i aramaya ihtiyaç olmasın;

3) O, geri kalan herşeyin sebebi ( cause ) olmalıdır .

Bu şartları belirlememin sebebi şudur: **Tanrı'nın varlığını olumlamak, Tanrı diye isimlendirilen herhangi bir objenin varlığım olumlamak demek değildir.** Böylece Esprit dergisince (Ekim 1967) **"Yeni Dünya ve Tanrı'nın Sözü"** başlığı altında yürütülen önemli bir ankette, verilmiş olan bir konferans metni. İçinde itiraz edeceğim hiçbir şey bulunmayan bu önemli konferansı bana gönderdiği için, Dr. Adler'e teşekkür ederim. Felsefî mutabakat, insan onunla karşılaştığımda, severek kabul edeceği ender bir gıda gibidir

Tanrıyı İsa (Jesus) ile özdeşleştirerek J. J. Natanson şöyle diyor: **" Bu Tanrı'nın ilk sıfatı (attribut) varlık değildir, kâdiri mutlaklık (la toutepuissance) da değil, aşk'dır."**

**Hristiyanların Tanrısı elbette Aşk'dır: Deus charitas est.** Fakat Tanrı'nın aşk olabilmesi için ilk önce onun var olması gerekir:

**"Gerçekte bunu size söylüyorum, İbrahim yaratılmadan önce ben var olanım ."** İlk önce Tanrı'nın iletişim kurulacak bir varlığa sahip olduğu; kısaca onun var olduğu kabul edilmeksizin, Tanrıyı "kendisinin bir haberleşmesi" ve "kendisinin bir lütfu " olarak tanımlamak mümkün olmadığı gibi, onun mutlak kudretini "varlığın haberleşmesi " şeklinde tarif etmek de mümkün değildir.

**HAKLI OLARAK ATEİZMİN PEK ÇOK ÇEŞİDİ OLDUĞU GÖZLENMEKTEDİR. ÖZEL OLARAK İFADE EDİLMEK GEREKİRSE BİLİMSEL ATEİZM YOKTUR.** Çünkü ilim Tanrı kavramını değerlendirme yetkisini haiz değildir. Ancak salt bazı ilmî metotlarla ele alınan bir takım problemlerle dopdolu bazı zihinlere has bir ateizm vardır. Burada şahsi bir tutum söz konusudur. Zaten tecrübe de bu tutumun hayat boyunca değişebileceğini ve bunun ne bir obje, ne bir ispat, ne de bir inkâr olduğunu göstermektedir. Burada söz konusu olan pozitivist ya da bilimci ateizm değildir.

Bir de pratik ateizm var. Belki en yaygın ateizm şekli olan dinsizliktir. Bu ateizm. Bizzat inananların şuurunda en sinsi bir tehdit ve sanki yokmuş gibi yaşamaktan ibaret olan ateizm şeklidir. Temelde pratikle ilgili olan bu ateizm biçimi de bizi ilgilendirmiyor. Bizi ilgilendiren, **"din hakkında ne düşünüyorsunuz? "** sorusuna cansız bir şekilde **"karşı değilim "** diye cevap veren nötr kişilerin ateizmidir. Bu insanlar, tanrıtanımaz olup-olmadıklarını bilmiyorlar ve hatta bunu anlamak için, belki de böyle olduklarını keşfetme korkusuyla, kaygı bile duymuyorlar.

S.S.C.B.'nin devlet ateizmi gibi bir de resmî ve politik ateizm vardır ki, burada Marksist ateizm bir

nevi sosyal ve siyâsî bünyeye dahil edilmiştir. Onu da bir kenara bırakmak isterdik. Zira o, öz itibarıyla ne felsefî, ne de teolojiktir. Gerçekte o, spekülatif bir öz bile değildir. Ama onu bilmemezlik de edemeyiz: Zira o sürekli ele almak zorunda bulunduğumuz problemlerle ilgili tartışmaya katılmaktadır.

**Özellikle dikkatimizi üzerine çekecek plan ateizm şekli ise felsefî ateizmdir.** Tanrı'nın metafizik kavramı bahis mevzuu olduğu, bu da **"tabii ilahiyat"** adı verilen şeyin zirvesi olduğu için, bu anlamda o tür ateizme teolojik de denilebilir. Ama Tanrı'nın vahyi kendiliğinden hangi şekli almış olursa olsun, vahy edilmiş dinlerin Tanrısı'ndan söz edilmeyecektir. Ayrıca ilk modemizm devirlerinden bu yana, aydın zihniyet sahibi küçük gruplar tarafından üretilmiş dinî ateizm de, Tanrı'nın rolünün aynısını oynayan İsa anlayışının en yakın şeklini oluşturduğu Hristiyan ateizmi de bahis konusu edilmeyecektir.

### 1. HANGİ TANRI ÖLDÜ?

Nietzsche'nin **“Tanrı öldü”** sözü o kadar dillere destan bir klişe oldu ki, insan bundan bahsetmekten bile utanıyor. Bununla beraber, o, bu sözleri yazdığı zaman bunlar onun mesajının sadece bir kısmım ifade ediyordu. Zira bu sözler onun düşüncesinde bir başka ifade ile birlikte yer alıyordu: **“ Size üstün insanı ilân ediyorum.”**

Nietzsche için bu sözün ikinci kısmı olmadan birinci kısmı hiç bir anlam taşımıyordu. Çünkü üstün insan' m doğuşu, bu Tanrı'nın ölmesinin nedeni idi. Yeni insan ile Tanrı'nın bu yer değiştirmesi ve bu yeni insanın Tanrı'nın yerine geçmesi, ormandan çıkarak keşişlerinin yanına giden Zerdüşt' ün kendi kendine mırıldandığı şu sözün de özü idi:

**“Şu ihtiyar veli, Tanrı'nın öldüğünü hâlâ öğrenmemiş.”**

İnsanın aleyhine işgal ettiği yerden Tanrı'yı uzaklaştırmak Nietzsche için, girişimin son safhasıydı. Gazeteler, dergi ve kitaplar ya da binbir çeşit broşür Üstüninsan'ın gelişinden daha çok, Tanrı'nın ölümüyle ilgili yayınlarla dolup taşıyordu. Belki de bu, gerçekte, Tanrı'nın ölümüne inanmayı cesaretlendiren hiç bir şeyin bulunmayışındandır.

Her halükârda, ifadenin anlamı açık değildir. Olduğu gibi alındığında bu ifade şu anlama gelecekti: **Tanrı denilen belli bir varlık nihayet var olmayı bırakmıştır.**

Böyle anlaşılınca da önerme, anlamım yitirmiş olacaktı. Zira Grekler bile tanrısallık ve ölümsüzlük kavramlarını özdeşleştiriyordu. Onlara göre **“ölümsüzler”** ya da **“Tanrılar”** demek, aynı kapıya çıkıyordu. Bizim için de hâlâ **“bir ölümlü”** ya da **“insan”** demek, pratik olarak aynı şeyi ifade etmektedir.

İki kavramın denkliği o kadar kesin idi ki, ilk hristiyan ilâhiyatçılarının pek çoğu, insan ruhu **“ tabiî olarak”** ölümsüz olmuştur diyen ve kendileri için yeni olan bu öğretiye karşı çıktılar. Bu, ondan bir Tanrı yaratmaktı. Tanrı'nın ölebileceğini belirten bir kavram da yine saçma gibi geliyor. Zira olgu doğru ise bu ölen şey bir Tanrı değildi. Eğer bir zamanlar bir Tanrı var idiyse, tarif itibarıyla olumsuz olduğuna göre, o hâlâ mevcuttur.[63]

Önermenin bu saçmalığı bile, onu büyük bir reklâm süksesi haline getirmiştir; Zira reklâm (basın-yayın) sadece olağandışı olan ile, tercihen de, arızî olanla ilgilenir. Bir ölümsüzün var olmayı (etre) sürdürmesi, ondan bahsetmeye değmeyecek kadar tabiîdir.

Fakat ölmüş olması çok daha büyük ilgi çekerdi. O halde, felsefî bir tartışmanın mümkün olması için şu husus kabul edilecektir: Bu etkili formül, gerçekte, bir ölümsüzün ölmüş olmasından başka bir anlama gelmez. Ama sonunda daha çok onun binlerce yıldan beri insanın yerini zorla elinden alan

---

[63] Zikrettiğimiz “Dieu, religion et l'fıomme moderne “ (Tanrı, din ve modern insan) adlı eserde Mortimer J. Adler “ateisme existentiel” (varoluşçu Tanrı tanımazlık) dediği şevi şöyle tanımlamaktadır: “Tanrı yoktur.” Haklı olarak o, buradan şu neticeyi çıkanyor: '' Bütün yeni ilâhiyatçılarımız Tanrı'nın ölümünü belirten ilâhiyatçılarımız Tanrı tanımazdırlar... Bu kişiler Tanrı'nın ölümüyle yeni bir teolojinin doğduğuna ya da daha saçma olanı, insanın dinî hayatı için yeni bir devrin başladığına okuyucularını inandırma gayreti içinde olmalandır. (...)

**“Tanrı' nın ölümünü” bildiren akım Tanrı'nın değil; teolojinin ve dinin ölümünü bildiren akım olarak tanımlanmalıydı.”** Bu açık ve kesin önerme reddedilemez olup problemin mahiyetini tam olarak belirtmektedir. Ancak bu önermenin kendi deyişleriyle ilâhiyatçılar sınıfının yabancısı olduğu entellektüel bir belirginliği daha baştan içerip içermediği sorulabilir.

mitolojik bir varlık biçiminin dışında hiçbir zaman var olmamış olduğu yeni fark edilmiştir. Şuurlarda kaybolmakta olan ve bizzat Niezstche'nin şuurunda çoktan kaybolmuş olan da işte bu mit'tir.

Daha yakın zamanlara kadar onun varlığına olan inanç, pek çok insanın düşüncesinde canlı iken, bunlar arasından en aydınlanmış olan birinin düşüncesinde henüz yeni sönmüştür. Bu inanç, büyük kitle teşkil eden bir grup insanın düşüncesinde de sönmeye başlıyor; bunların çoğunluğunun düşüncesinde giderek daha da siliniyor ve pratik olarak da onların düşüncesinde varlığını yitiriyor.

Nietzsche'nin kendisi de konuyu bu kadar basitleştirici hiçbir şey söylememiştir. Ona göre, problem esas itibarıyla ahlâkî idi. Yeniden insanlara doğru inmek üzere ormandan çıkarak keşişlerine görünen Zerdüşt, arkasında Tanrı'nın azametine ilâhiler besteleyip okuyan bir keşişler topluluğu bırakmıştır. Sadece ve sadece kendileriyle meşgul olup dünyadan el etek çekmiş olan bu kişiler, ahlâkın belirlediği **“iyi” ve “kötü”** kavramları gibi insana dışardan empoze edilen aşkın değerler kültünü ( culte ) ve dünyadan el etek çekmeyi cismânileştirirler. **“İyi ve kötü”** nün ötesine gitmek demek; var olmayan bir Tanrı'nın, kendi menfaatine uygun bir biçimde, insana yukarıdan empoze ettiği bu sözde değerler sistemini **“aşmak”** demektir. Bir defa bu mit ten kurtulunca insan, kendi öz değerini bizzat ilân etmek üzere hür olacaktır ve o, bizzat kendisi olacaktır: **Ecce homo.**

Nietzsche'de Feuerbach'tan izler vardır. Özü itibarıyla onun gerçekleşmesini önerdiği reform, Hristiyan alçakgönüllülük ve uysallık idealini ortadan kaldırmak ve onun yerine insana verilen bütün güç ve kuvvetleri, hürriyet içinde ve en etkili bir biçimde değiştirmektir. **O HALDE, GERÇEKTEN ÖLMÜŞ OLAN ŞEY, GELENEKSEL VE HRİSTİYAN AHLÂKININ TANRISIDIR.** Nietzsche'nin ifadesi, inkârı (küfrü) işitecek kimse olmadığına göre, Tanrıyı inkâr etmenin dahi imkânsız olduğunu ifâde eder.

**“Eskiden en büyük küfür, Tanrı'yı inkâr idi Fakat Tanrı öldüğünden, Tanrı'yı inkâr eden kâfir de onunla birlikte öldü.”** Bundan böyle büyük günah, dünyâya lanet etmek ve insana Tanrı'dan, dinî ve semavî şeylerden daha az değer vermek olacaktır.

Nietzsche'nin düşüncesi gibi gergin ve tehlikeli bir düşünceyi özetlemek kolay değildir. Kesin olarak onun düşündüğünden, söylediği şeyden söylemediği şeyi düşünmediği sonucu çıkarılamaz. Burada Nietzsche'nin Tanrı'yı inkârı ne alenen, belki ne de zımnen, dünya ve insanın Yaratıcısını hedef alıyor. Onun bu konuda ne düşündüğünü söyleyemezdim. İlâhiyatçıların, tanrı'nın tabiî ve tabiat ötesi kavramı ile ilgili olarak gösterdikleri delillere karşı söz gelimi St.Thomas'ın **“Esvâtı hamse”** sindeki gibi ( Les Cinq voies = Beş tümeller) Nietzsche'nin yönelttiği kritiğin ne olabileceğini tasavvur etmek benim için hâlâ çok zordur. Her halükârda Yahudilerin ve Hristiyanların Tanrısını reddederdi ama Grek tanrıları hakkında ne söylene bilirdi? O tanrılara tapanlar, bunları Timee'nin (Timaios) Demiurge'sine ( Demiurgos ) benzer bir şekilde, tabiatın bu ilâhî uzlaştırıcısı (müellifi) ve dünyanın şu yarı yaratıcısını, o derece insan üstü veya işçilerin üstünde telakki etmiyorlar mıydı? Zira aslında, der Platon, hiçbir şey gerçekten var değildir; her şey sonradan olur ve sonradan var olan her şey kaçınılmaz olarak bir sebep tarafından meydana getirilebilir. Çünkü **“sebepsiz hiçbir şey meydana gelmez.”**

Nietzsche'nin kendisi, problemin bu kısmına cevap vermemiş olduğunun farkındaydı zira o, metafizikçi olmaktan çok ahlâkçıydı ve o, bunu biliyordu. Okuyucusu, onun bakış açısındaki bu önemli noktayı unutabilir. **Nietzsche kendisi, bu sınırlandırmanın şuurundaydı. O ne Tanrıya, ne de ahlâka çatıyordu; o, sadece teolojiye ve ahlâk anlayışına ( moralite ) çatıyordu. Zira, insanların zihninden Tanrı'yı yok eden “ teoloji” ahlâkı öldüren de “ ahlâk anlayışı” dır.** Öyle kolayca Tanrı’nın boyutlarına ulaşılamaz. O bir kadavra gibi çürüyüp dağılmaz fakat daha çok bir yılanın deri değiştirmesi gibi, kendisini yeniler: **“O, ahlâkî derisini sıyırır, değiştirir ve siz onu kısa bir süre sonra iyinin ve kötünün ötesinde bulacaksınız.”** Nihayet ve mümkün olduğu kadar açık bir ifadeyle “ Tanrı'yı inkâr” : gerçekte yalnız ahlâkî tanrı'nın reddinden başka bir şey değildir.”

O halde, geriye geniş bir teolojik saha açık kalmaktadır ki, Nietzsche bu sahaya dokunmadığını bilmektedir. Onun reklâm hâline gelen ifadesini delil olarak gösterenler, pek çok yönden ondan ayrılmaktadırlar. Fizik (tabiata ait) ve kozmik (evrensel) tanrı başta gelir ve genellikle onların ilkin düşündükleri de yalnızca odur. Eskiden Tanrı denilen, evrenin ve insanın yaratıcısı ve koruyucusu olan Biri vardı ve var olmayı terk eden işte budur, diye düşünüyorlar. Pek te önemsiz sayılmayacak bir anlamda, Zerdüşt'ün ölümünü ilân ettiği tanrı gibi, bu tanrının da ortadan kalkışı tam bir ahlâkî özgürlüğe yol açacaktı ama bu da âdetlerin sağladığı kolaylıklar anlamında olacaktı. Onunla beraber ödüllendirici ve cezalandırıcı Yüce Hâkim de ortadan kaybolacaktı. **Şayet Tanrı yoksa, diyor yaşlı Karamazov, her-**

**şey serbesttir !** Her zaman meselenin iki veçhesi biribirine bağlı olmuştur. Bu veçheler, **"dinsiz"** (libertin) kelimesinin eski manasında mevcûd idi. Nitekim 17. yüzyılda bu kelime, aynı zamanda "sefih" (ahlâksız) olan tanrıtanımazları belirtmek için kullanılıyordu. Tanrı'dan. kurtulmuş olanlar, aynı zamanda dinden ve ahlaktanda kurtulmuş oluyorlardı. Nietzsche tamamen buna karşıdır: **" Eğer biz, Tanrı'nın ölümünü kendimiz için yüce bir dünyadan vazgeçme ve kendi üzerimizde devamlı bir zafer haline getirmiyorsak, o zaman bu kaybı çekmek zorunda olacaklar yine bizleriz."**

Nietzsche, Üstüninsan'ın oluşturacağı bu yeni tanrı ile, temel olarak hiyerarşi doktrini ve bu hususa dikkat edilsin, bir kozmik güçler basamağı olan dini, doğal olarak, muhafaza edecektir. İbâdetsiz gerçek hiçbir din yoktur: **"Bu avam asrında, seçkin ve soylu bir kafa, her gününe hiyerarşiyi düşünerek başlamalıdır. Onun görevlerinin ve en etkili yanılmalarının bulunduğu nokta işte buradadır."**

Nietzsche'nin bu ahlâkî ateizmi kesindir. Eğer istenirse, burada Şeytan'ın non serviam (secde etmiyorum, hizmet etmiyorum ) şeklindeki cevabına benzer bir karşılık görülebilir ama o, aslında Şeytandan daha ileridedir zira **ŞEYTAN KESİNLİKLE TANRITANIMAZ DEĞİLDİR.** Ve <u>Nietzsche gayet iyi bilmektedir ki, var olmayan bir şeye karşı isyan edilemez. Şurası da bir gerçektir ki, üstün insan da , en azından henüz, mevcut değildir. Fakat var olacaktır.</u> O, bir efsane ( mit) değil; bir bekleyiş, bir ümittir. Nietzsche, bu üstün insan 'ın mesajını düşünmeksizin, onunla övünen ( ya da üstün insan olma sevdasında olan ) avam asrını tam manasıyla küçümsemektedir: **" Onlar imajları tersine çeviriyor ve şöyle diyorlar: Bir tanrı olarak tapılmaya lâyık hiçbir şey yoktur. "**

Nietzsche ile böbürlenen sahte ateizm ile bizzat Nietzsche'nin kibirli, kendini beğenen ateizmi arasında hiçbir ilişki görülmez. Bu durumu da dikkate almayarak, onun asıl niyet ve kastını anlamaya çalışacağız. Bizzat kendi şöyle diyor: **"Düşünme seviyesi çok düşük olan yerde, gerçeği anlatmak bana imkansız gibi göründü."**

Nietzsche, her zaman kendini çok yalnız hissetmişti fakat o, günümüzde, ucuz tanrıtanımazların oluşturduğu ve "Nietzsche'çi" denen şu kalabalık arasında hissedeceği yalnızlıktan daha yalnız olamazdı. Bunlar anlamıyorlar ki; eğer artık bundan böyle tanrı yoksa kendilerini tanrılaştırma görevi yine kendilerine düşmektedir.

**Aslına uygun Nietzsche'çi ateizmin zeki bir tanığı J.P. Sartre'dır.** Ona göre ateizm öyle pek kolay, basit ve eğlenceli bir şey değildir. Aksine büyük bir mücadeleyle elde edilebilir ve elde edildikten sonra da çile çekmeyi kabullenmek gerekir.

"Les Mouches " ( Sinekler) adlı dramının ikinci sahnesinin üçüncü bölümünde Jüpiter ile Oreste, yani tanrı ile insan karşı karşıya getirilir. Tanrı orada olduğuna göre, Tanrı'yı inkâr söz konusu değildir. Oreste, koca katili olan annesi Clytemnestre'yi öldürdüğünden beri, bir suçludur.

Jüpiter, Oreste'yi affetmeye hazırdır. Hatta şayet tanrı'nın buyruklarını ihlâl ettiği için suçlu olduğunu kabul ederse, onu mutlu kılmaya da amadedir. Oreste'nin reddettiği kesinlikle bu boyun eğiştir. Oreste'nin vicdanında Nietzsche'ninkinden daha fazla / tanrı yoktur ve her pişmanlık, insanın ahlâkî köleliğinin kabulü olacağı için, Oreste her çeşit pişmanlığı (üzüntüyü ) reddeder. Boşunadır, Jüpiter'in Oreste'yi gözlerini yıldızlı semaya, canlı türlerine kısacası yaratıcısı olduğu evrensel nizama çevirmeye çağırması. Oreste bunlardan hiçbirini inkâr etmiyor,. Onun için artık tabiatın Tanrısı da söz konusu değil; fakat o, Zeus'a: **" Senin tüm evrenin beni haksız bulmaya yetmez. Sen Tanrıların kralısın. Taşların ve yıldızların kralı, deniz dalgalarının kralı Jüpiter'sin. Ama insanların kralı değilsin sen!"** diye karşılık veriyor. Tanrı ile insan arasında bu diyalog şöyle devam ediyor:

**(Jüpiter) " Ben senin Tanrın değil miyim? Utanmaz küstah kurtçuk ! O halde seni kim yarattı?"**

**(Oreste) " Sen! Fakat beni hür yaratmaman gerekmez miydi?"**

Bu, yaşanmış realiteden tiyatro edebiyatına geçen, gerçek Nietzsche ateizminin tam dramatik ifâdesi ve nihâî sözüdür. Diğer taraftan o, Aristo'nun yaptığı eski bir ayırıma dayanır ki, bu ayırım ne Tanrı'nın varlığının lehinde veya aleyhinde, ne de ahlâk kanununun otoritesine karşı hiçbir metafizik temelden kaynaklanmaz. Her meselede doğrudan esasa inmeye imkân veren, bu olağanüstü aklıselim ile Filozof, basit olarak bir tabiat (nature) veya irâdeye bağlı halde âlemde iki sebep ve sonuç nizamı olduğunu müşahede ediyordu. Tabiatın eylemleri ( operations ) belirlenmiştir. Oysa irâdenin hareketleri ( operation ) hürdür. Gerçekte, fiillerinin ( operation ) iradî ve hür olduğu bilinen yegâne varlık insandır,

O halde, Tanrı iradeler ve hürriyetler yaratmak suretiyle, kendisine karşı çıkabilecek bazı isyan

imkânları da yaratmıştır, Ayrıca hür insanlar yaratmak suretiyle Tanrı'nın, kendisine hizmet etmekten daha çok kendisini sevmeye muktedir bazı varlıklar yaratmış olduğu da düşünülebilirdi. Fakat Oreste kendine güçlük çıkarmıyor. İsyana gitmiyor, ondan hareket ediyor. Jüpiter ona **“ Bana kulluk etmen için sana hürriyeti bahşettim”** dediği zaman; bu, ciddî bir kısıtlama altında bırakan bir bağış, bir lütuftur. Oreste **“ Olabilir ama bu hürriyet senin aleyhine döndü ve her ikimiz de, ne sen, ne de ben, ona birşey yapamayız.”** diye cevap veriyor. Ayrıca kendisine karşı gelebilmek için bir Tanrı da gerekir. **Bu tanrı tanımazlar, artık var olmayan bir şey için bir bardak suda fırtına koparıyorlar. Ne ondan vazgeçebiliyor, ne de ondan bahsetmeyi bırakabiliyorlar.**

Tanrı'nın gerçekten öldüğü nasıl ve hangi alâmet ile bilinecektir?

**Artık Tanrı'dan bahsedilmeyince o, ölmüş olacaktır. Ölüler çabuk unuıtulur. Gerçekten artık Tanrı yok idiyse; Nietzsche gibi bir büyük yazar, bunu ispatlamak üzere akil için tehlikeli olan böyle bir çaba harcamazdı.** Gel gör ki, durum hiç te öyle değil. Meselâ onun: **“ Herkes Tanrı'nın olmadığını biliyor.”** dediği de işitilmiyor. Onun var olmayışı bundan böyle onu düşünmeye gerek kalmayacak kadar benimsenmiş değildir. Bununla birlikte gerçekten Tanrı ölünce, vuku bulacak olan budur. Tanrı mefhumu bile, sadece arkeologlar için bir merak konusu olacaktır.

Üstelik daha önce bir başka mefhumun kaderi de böyle olmuştu. Auguste Comte, bütün metafizik kavramların, yani ilmen ispatlanamayan tüm kavramların, aynı kadere mahkûm olduğunu düşünüyordu.

“Discours sur Vesprit positij “ ( Pozitif düşünce üzerine konuşmalar ) adlı eserinde Comte, çözümlenemez olan problemlerle ilgili bütün kanaatlerin ne tasdik, ne de inkâr edilmemesi gerektiğini fakat sadece bir kenara bırakılıp uzaklaştırılması icâbettiğini ve sağlıklı (sağlam) bir felsefenin bu problemleri sadece **“gerçekliklerini yitirmek**” üzere terk etmek zorunda olacağım telkin etmiştir. Böylece o, Apollon, Minerve ile diğer Tanrı ve tanrıçaların var olmadıklarını kimsenin mantıklı bir şekilde asla ortaya koyamayacağım gözler önüne seriyordu. Doğu'nun perilerinin var olmayışı da ispatlanmış değildir. Fakat bu durum, o eski inançlar, elde edilen bilgilerin genel durumuyla uyuşmaz hâle gelir gelmez; insan aklının bunları **“kesin bir biçimde”** terk etmesine engel olamadı.

Comte haklıydı. Fakat Tanrı'nın var olmadığım ispatlamaya kalkışmakta hiçbir saçmalık görülmüyor; oysa gökteki ayın görevlerinin Kabil'in mevcudiyetine (presence de Cain) bağlı olmadığını ispatlamaya kalkışmak açıkça gülünç karşılanırdı. I. Napolyon'un öldüğü biliniyor .(Tanrı'nın öldüğü ise pek kesin değil. Yığınlarca insan ateizmle övünmenin yararlı olduğuna inanıyor ve bu inançsızlıklarını da ( Tanrı inancının ispatlandığı türden) delillerle söz gelimi kötülüğün varlığı gibi haldi çıkarmaya çalışıyorsa, bu biricik gerçeklik **“bile problemin hâlâ oldukça canlı olduğunu gösterir”.**

Şayet Tanrı'nın ölümü, insanların zihinlerinde onun kesin ve nihâî ölümünü işaret ediyorsa; ateizmin sürüp giden canlılığı, ateizmin kendisi için bile, en ciddi güçlüğü oluşturur. Tanrı'nın varlığını inkâr etmeyi düşünen bir tek kişi bulunduğu sürece Tanrı asla zihinlerde ölmüş olmayacaktır. Tanrı ile birlikte ateizm de bitsin diye beklerken; Tanrı'nın ölümü (iddiası), hâlâ tasdik bekleyen bir kum gürültü olarak kalacaktır.

## 2. İLGİSİZLERİN ATEİZMİ

Nietzsche'nin değerine yaraşır, üstün, vasıflı tanrıtanımaz (athee)'lar bulmak inanılamayacak kadar zordur. Zaten gerçek tanrıtanımazlar kendilerini bir çeşit aristokrasi mensubu kişiler olarak görüyorlar: Her isteyen bu aristokrasinin mensubu olamaz. Konu her halükârda açık kalmaktadır. Çünkü bazı geometri hakikatlerinin var olduğu gibi, tartışma götürmez bir şekilde Tanrı'nın varlığını gösteren deliller bulunsaydı, tanrıtanımazlar olmazdı. Ve Şayet aynı şekilde Tanrının var olmadığını gösteren deliller bulunsaydı. Bununla beraber ispat işi Tanrı'nın varlığını kabul edenlere düşer. Onlar bu hususta ellerinden gelen çabayı sarf ediyorlar. Fakat inanmayan kişi çoğu zaman dinlemeyi bile kabul etmiyor.

Birçok dinsizi (libertin) tanıma fırsatını bulacak kadar saraya yakın yaşayan **La Bruyere**, pozitif, aklî ve felsefî olarak derinleşmiş bir ateizmle karşılaşmanın çok güç olduğunu dile getirerek, çağımızın tanrıtanımazlarım nitelemeye gayet uygun düşen terimlerle bu hususa şöyle işaret etmiştir:

**“Tanrı'nın asla var olmadığına inanan biriyle karşılaşmayı çok isterdim. Böyle birisi bana, en azından, kendisini ikna edebilen, çürütülemez gerekçeyi açıklardı.”** Ve o, hemen sonuca gelerek şu

anlamlı ifâdeyi ekliyordu: **"Tanrı'yı ispatlama hususunda içine düştüğüm acizlik, bana onun var olduğunu keşfettiriyor."**

Şu halde La Bruyere, ispat yükünü tanrı tanımaz'a yükleyerek, durumu tersine çeviriyor. O, **"bu bana onun var olduğunu ispatlıyor"** demiyor da sadece **"onun varlığını keşfettiriyor"** diyor. Bu ölçüler içinde, La Bruyere'in ifâdesi dikkate değer. Biz, Tanrı'nın var olmadığına dair delillerin bulunmayışı onun varlığını ispatlar, demiyoruz. Sadece bu delil yokluğunun, belirlenecek mahiyette, bir temelin aksi yönde geçerli delillerin olmayışını da açıklamak zorunda bulunduğunu düşünmeye sevk ettiğini söylüyoruz. Şu halde **" Tanrı yoktur"** diyenler, suçladıkları hasımları ile tamamen aynı pozisyondadırlar. Onların kendi lehlerine değerlendirilecek delilleri bulunmadığını iddia etmiyoruz. Fakat daha çok bu kişilerin rastgele deliller ileri sürmekten hiç kaçınmadıklarını ve bilhassa meselenin ciddî bir biçimde dikkatlerini çekmediğini iddia ediyoruz.

La Bruyere, biraz keskin bir ifâde olmakla beraber, çok etkili bir üslûp ile, bu parçada sanki şöyle demek istemiş gibidir: **"Ateizm diye bir şey asla yoktur."** Aklî olarak doğrulanmış felsefî bir tutum olarak ateizmin neden mevcut olmadığı, müteakip parçada görülecektir.

**"Ondan en fazla şüphe eden büyükler, zihinlerinde Tanrı'nın var olmadığına karar veremeyecek kadar tembeldirler. Onların bu gevşekliği, kendi ruhlarının mahiyeti ve gerçek bir dinin hükümleri üzerinde olduğu gibi, böylesine önemli olan bir konuda da aynı derecede soğuk ve ilgisiz kalmaya kadar varıyor. Onlar bu konuları ne inkâr ediyor, ne de kabulleniyorlar. Bu konularda hiçbir şey düşünmüyorlar. Gerçekten de durum böyledir: Onlar bu konuda hiçbir şey düşünmüyorlar. Fakat bu ilgisizlik tarzındaki ateizm, kibarlar âlemine (mondains) ve insanların çoğunluğuna hasredilmiş değildir"**

Şimdi **"Ecce Homo"** nun, daha önce üzerine dikkatimizi çevirdiğimiz bir pasajına başvuralım :

**"Tanrı, ruhun ölümsüzlüğü, ( İsa tarafından insanlığın kurtarılışı ( redemtipon ), kurtarma (delivrance ) gibi, bir yığın düşünce hiçbir zaman ne dikkatimi sarfettiğim, ne de zaman harcadığım konulardır. Hatta ilk gençlik çağımda bile. Belki de bunu yapacak kadar asla çocuk olmadım? Bende tabii bir içgüdü olduğu için, ateizmde bir netice, bir olay görecek te değildim ."**

Nietzsche'ye göre ilâhiyatçılar için çok önemli bir mesele olan insanın kurtuluşu probleminden çok daha mühim bir konu, beslenme rejimidir. Güçlü ve sağlıklı olmak için ne yapmak lâzımdır? Daha çok rahatsız edici bir takım mutfak deneyimlerini anlattıktan sonra "en iyi mutfağın Piemont mutfağı olduğu" sonucuna varıyor. Nietzsche'yi reddetmek istemeyiz. Ama bu, Tanrı'nın varlığı meselesini entellektüel kaygılar plânında oldukça aşağı bir yere koymak olur. Nietzsche'nin önünde Tanrı kelimesi söylendiğinde, onun varlığı hakkında kendi kendisine sorular soracağı düşünülür mü? Hiçbir şekilde. **"Ben, diyor Nietzsche, düşünüre karşı verilmiş kaba bir cevabı, bir hödüklüğü kabul edemeyecek kadar gururlu, şüpheci ve de meraklı biriyim."** Aslında bu bizim sahamızda konulan bayağı bir yasaklamadan başka bir şey değildir: **Düşünceyi savunmak.**

Tanrı kelimesinin ortaya koyduğu meseleye Nietzsche gibi büyük bir kafanın içinden gelen (spontane) cevabı böyle olursa, pek çok tanrıtanımazın ateizminin ne kadar yüzeysel olacağı kolayca tasavvur edilebilir. Bunların çoğunluğunun ne düşündüğünü bildiğimi iddia etmiyorum, bu konuda istatistikler hatalıdır. Ama La Bruyere 'in, gördüğü ve tasvir ettiği kraliyet ileri gelenlerinin ateizmi, XIV. Louis'nin sarayından oldukça farklı zaman ve yerlerde olmakla beraber, Nietzsche'nin kendisine özgü ateizmine verdiği şekil ile öylesine uyuşmaktadır ki, bu tipin oldukça yaygın olması gerekir. Kimileri bu konuyu hiç düşünmüyor, kimileri de, kendilerine ondan söz açılınca, öfkeyle isyan ediyorlar. Bütün bu durumlarda La Bruyere 'in sözünü yalanlayan hiçbir şey görülmüyor. Tanrı'nın var olmadığını ispatlamak mümkün olsun veya olmasın, bu tanrıtanımazların hiçbirisinden ispat etmeleri beklenemez. Bu ise, bize onun varlığını keşfetmemiz için çürütülemez felsefî delil (sebep -raison)lerin mevcut olmadığı fikrini telkin etmek için fazlasıyla yeterlidir.

### 3. TANRITANIMAZLARIN "TANRI" ADINI VERDİKLERİ ŞEY

Teolojinin muhtelif dallarından en kaRIşık olanı ateizmdir. Nietzsche'den beri çok şey değişti. Çünkü onun büyük bir sükse ile ortaya attığı formül, bütün ülkelerin tanrıtanımazları tarafından sadece bir birleşme noktası olarak kullanılacak yerde, yeni bir ilâhiyatçılar kesiminin sermayesi hâline geldi.

İşi bu noktaya kadar götürmemekle beraber haftalık Amerikan Time dergisi, imkânı dâhilinde, en parlak kanıtı vermiş ve en azından konu bir hafta için aktüel olmuştur. **"Tanrı öldü mü?"** sorusu, derginin 8 Nisan 1966 tarihli sayısının bütün dış kapağının konusunu teşkil etmiştir. Time'ın kapağını süslemek için dünya çapındaki konular seçmeye verdiği önem bilinince, kamuoyu için konunun gündemde olduğu şüphesizdir.

Bununla birlikte, bu kapağın ayrıca hususi bir yanı da vardı. Kırküç yıllık yayın hayatında ilk kez, kapakta kelimelerden başka ne fotoğraf, ne de resim vardı. Aylarca araştırmadan sonra editörler, **"çağdaş Tanrı fikrini telkin eden bir sanat eseri bulma fikrinden hareket ederek, bundan daha uygun başka hiçbir tasarım bulunamayacağı sonucuna vardılar"** ve bu fikri telkin eden başka bir, sanat eseri aramaktan vazgeçtiler. Bu editörler, her halükârda, Yahudi okuyucularını ve Teolojik formasyonlarını negatif Teolojiyi incelemeye kadar ilerletmiş olan Hristiyan okuyucularını tatmin ediyorlardı.

Böylece ilk kez, genellikle çeşitli devlet adamları, atletler ve parlayan tiyatro veya sinema yıldızları gibi ünlülerce işgal edilen bir alanı, Tanrı'nın ölümü meselesinin tek başına işgal ettiği görüldü, İsa Mesih de meşhur olması nedeniyle pekâla bu işe uygun olurdu. Fakat o çarmıha gerileli hayli zaman oldu.

**"Gizli Tanrıya doğru"** başlığını taşıyan baş sayfayı hazırlamak için gösterilen büyük gayretten söz ederlerken Time'in editörlerine gönülden inanıyoruz. Bazı okuyucular, bu geniş anket sonuçlarının kendilerine aktarılmamasına üzüleceklerdir. Fakat bunu yapmak için yerlerinin müsait olmadığı anlaşılıyor. Ne olursa olsun, editörlerin elde ettikleri dokümanlar, daha şimdiden tefekkür için zengin bir malzeme oluşturmaktadır.

Burada öncelikle daha evvel La Bruyere tarafından ilgisizlik veya laubalilik ateizmi diye tanıtılmış olan düşünce yapısının kalıntısı gözlemlenecektir. Bu düşünce yapısı çok saygın üyeleri kabule devam etmektedir. College de France 'da sosyal antropoloji profesörü olan Levi Strauss bunun en seçkin bir örneğidir. O, basitçe şöyle demektedir: **"Şahsen ben tanrı kavramıyla kendimi yüzyüze getirmiş olarak bulamadım hiç."** O, bunu söylediğine göre doğrudur, fakat bu, çok ilginçtir de. Bir sosyal antropoloji profesörü olmak, Amazon topraklarına bazı vahşi kabilelerin kalıntılarım incelemek için bir takım yorgunlukları ve tehlikeleri göze almış olmak ve aynı zamanda bizzat Levi kabilesinin adını taşıyıp da Hz. İbrahim'in, Hz. İshak ve Hz. Yakub'un Tanrısı'yla asla yüzyüze gelmemiş olmak, işte bu talihsizliğin doruk noktasıdır. Ne olursa olsun, bu şahsi tecrübe **"evreni asla açıklayamamayacağımız inancı içinde hayatımı geçirmenin tamamen mümkün olduğunu sanıyorum"** gibi, bir iddianın lehine delil olarak kullamlamaz.

Bununla beraber teizmin belki prensip itibarıyla ve her halükârda evrenin yegâne sebebi olarak Tanrıyı öne sürmekten ibaret olmadığım gözden uzak tutmaksızın, yine de bu karşı çıkışı göz önünde bulunduralım. Şayet yaratma mefhumu bunu açıklıyorsa, bu kavramın kendisinin de iyice açıklanmaya ihtiyacı vardır. İlgisizlik; bu bön ateizmlerin kendilerini ifâde etmek için yaptıkları girişimlerde bile hissediliyor.

Onların bönlüğü, dayandıkları felsefî delillerde kendini gösteriyor. Herkes gibi onlar da, bazı şeyleri açıklamaya imkân sağlayan belirli bir Tanrı fikrini elde ediyorlar. Ama bir gün bu açıklama, çözüm getirmekten ziyade birçok zorluklar ortaya çıkardığı görülünce, hemen terkedilecektir.

Tıpkı günün birinde **"Dünyanın bütün çelişkilerini üstlenen bir yaratıcının yerine yaratıcısız bir dünya düşünmenin kendisi için daha kolay olduğunu"** fark eden Mme Simone de Beauvoir gibi.

Eğer Tanrı'nın varlığı problemi teodise'ye indirgemeydi; Mme Simone de Beauvoir'in onu çözmekteki başarısızlığı, bu meseleyi çözümlenemezler arasında tasnif etmeye yeterli olsaydı, delil daha da kıymet kazanırdı. Hiç de geri zekâlı biri olmayan Leibniz, bu problemi çözdüğünü düşünüyordu. Aquinolu Thomas bu konuda problemin niçin hem kaçınılmaz, hem de çözümlenemez olduğunu açıklayacaktı. Fakat asıl mesele burada değildir. Problemle ilgili bizim özel tartışmamızda sadece şu veya bu felsefe profesörünün şahsi spekülatif kararının hangi ağırlıkta olması gerektiği soruluyor? **Hatta Tanrısız bir dünya lehinde olan delillerin bu dünyanın bir yaratıcısı olduğuna dair delillerden daha ağır bastığına karar vermek için, bir profesörün hangi ölçü birimine sahip olduğu soruluyor.** Leibniz'in **"Teodise"** labirentine niçin daldığı biliniyor. İşte bunun için o, çözümsüz kalmaktansa, orada kaybolup gitme ve hiç bir şey yerine, bazı şeyleri elde etme riskini tercih ediyordu. Renouvier, bu birinci soruyu cevapsız bırakmaktansa, sonlu bir Tanrı'yı kabul etmeyi yeğliyordu. Başkaları da bu soruyu olduğu gibi

bırakmayı tercih etmişlerdir ve bu onların hakkıdır. Fakat felsefe profesörlerinin konuyla ilgili tercihi ve cevabı ne olacağı hususunda yanlış tahmin yapılıyor. Felsefede oylar sayılmaz, oyların ifade ettiği mânâ dikkate alınır.

Burada iki sorunun karıştırıldığı aşikârdır. Zira bir Tanrı'nın var olup olmadığını bilmek bir sorundur ve onun varlığının dünyanın mâhiyeti ile nasıl bağdaştırılacağını bilmek diğer bir sorundur. Bu seviyede, şahsî kanaatler, meselenin verileri içerisine girmez.

Felsefe profesörlerinden sonra âyin yöneticilerinin çoğunluğu da, dinî pratiklerdeki noksanlıklar, ya da başka bir deyişle, din eksikliği ile ateizmi özdeşleştirir bir tutum sergiliyorlar. 1965'te ABD nüfusunun %97'si Allah'ın varlığına inandığını belirtmiştir denildiğinde; hiç kuşkusuz, bir kamuoyu yoklamasında ankete katılanların % 97'sinin, **“ Tanrı'nın varlığına inanıyor musunuz?”** sorusuna “evet” sütununa bir çarpı işareti koyarak cevap verdikleri; %3'ünün “hayır” hanesine çarpı işareti koydukları anlatılmak istenmiştir. Burada hiçbir karışıklık, hiçbir anlaşılmazlık yoktur, zira sebepleri ne olursa olsun, “evet” diye cevap verenler, Tanrı'nın varlığını açıkça inkâr eden kişilerden ayrılmak istemişlerdir. Tanrı ile ilgili bu inancın keyfiyeti hakkında soru sorulduğunda, iş tamamen değişiyor. Aynı anketçi, Tanrı'ya inandığını belirten ve %97'lik orandaki bu kişilerin “sadece %27'sinin kendilerini koyu bir dindar olarak belirttiklerini” kaydediyor.

Elbette plan değişti.

Din, bir erdemdir; yoğunluğu ise ilkönce oluşturulan Tanrı mefhumuna bağlıdır: Tanrılar, kendilerinin varlığını aklıyla kabul eden kişilerin şuurunu ne aynı derinlikte, ne de aynı tarzda etkiler. Kendisini çok dindar zannedenler arasında kendi duyguları hakkında boş hayaller kuran kim bilir ne kadar insan var? Bu sütuna kaydolurken Ferîsî (Tevrat'ın metnine sâdık kalmak isteyen ve Hz. İsa döneminde kısmen bir mezheb mensubu, ikiyüzlü) evet diye, Aşarçı'da ( publicain ) hayır diye cevap veriyor ama Hz. İsa bu konuda hiç yanılmıyor. Her halükârda insanın tanrıtanımaz olup olmadığını bilmek ayrı bir konu ve yine insanın samimî bir dindar olup olmadığını bilmek bir ayrı konudur. **İNANCI NE KADAR ZAYIF OLURSA OLSUN, DİNDAR HİÇBİR KİŞİ TANRITANIMAZ DEĞİLDİR.** Nietzsche'ye göre, **“Tanrı'nın öldüğünü bilmeyenlerden biri”** kalıyor geriye. Dînî duygunun derinliği, kiliseye gidip gitmemeye ve ibâdetlere (âyinlere, culte) katılıp katılmamaya göre değerlendirildiğinde de; bir defa daha, farklı sahalara geçiliyor. Kendini dinî gevşeklik ile suçlayanların çoğu, bunu yapıyorlar. Çünkü bunlar “dînî pratiği” ( ameli) hiç olmayan ya da çok az olan kişilerdir. “Bugün 120 milyondan fazla Amerikalı, dindar olduklarını ifade etmektedirler. Ve daha yakında Gallup firması tarafından yapılan bir anket ise, bu kişilerin %44'ünün her hafta bir takım hayır işlerine katıldıklarını beyan ettiklerini gösteriyor.” Fakat, bir Tanrı'nın varlığına inanmak, zorunlu olarak bir dini benimsemek değilse; bir başka dini benimsemek de mutlaka o dini gerektirdiği tizlikle yaşamak demek değildir. Kaldı ki, zorunlu olduğu için bir dinin emirlerini yerine getirmek, arzu edildiği ve sevildiği için o dinin emirlerini yerine getirmekten çok farklı bir şeydir. Zaten tahmin edilir ki, kaçınılmaz bir şekilde olağan ve beşerî olan, Tanrı'ya şükretme tarzı bazılarına çok fazla veya çok az, bazılarına da dayanılmaz gibi gelir. Amerikalı yaşlı bir papaz bir gün bana şöyle diyordu: Her zaman bir vaazdan öğrenilecek bazı şeyler vardır: Sabır. Eğer sabrı taşıyorsa; genç amerikalı kadın için bu, kalbinden şöyle bir şikâyetin çıkıverdiği andır: **“Tanrı'yı seviyorum ama kiliseden nefret ediyorum.”** Tanrı'nın öldüğünü düşünmeksizin de insan, kiliseyi çekilmez bulabilir.

Daha köklü ve bununla birlikte, daha yaygın olan bir karışıklık da insanın Tanrı hakkında hiçbir fikir edinememe gibi bir hisse kapıldığı andaki güçsüzlüğünü itiraf edişini, bir ateizm itirafı olarak göstermektir. Time dergisinin anketçisi kendilerini, yolunu yitirmiş bir sapık olarak hissedip de psikanalize, uyuşturucuya başvuran ya da gizlice kiliseyi tamamen terk eden inananlardan bahsettikten sonra; Romen kökenli genç kuşak katoliklerden söz ediyor. Bu gençler mensup oldukları kilisenin doğmalarının gücünden çok şey kaybettiğini belirtmekteymişler.

Stanford Üniversitesi'nden filozof Michael Novak bu genç kuşak adına şöyle demektedir: **“Tanrı'yı ve onun yapıp etmelerini anlamıyorum. Şayet herhangi bir vesile ile kalbimden bir dua yükselirse; bu görebildiğim, işitebildiğim ya da hissedildiğim bir Tanrı'ya doğru değildir. Bu, hiçbir inançsızın asla bilemeyeceği kadar soğuk ve karanlık bir kutup gecesine yerleşmiş bir Tanrı'ya doğrudur.”** Bazı kilise adamları bile benzer bir kararsızlık sergiliyorlar. Washington Milli Katedrali'nin başpapazı Francis B. Sayre “ Tanrı'nın ne olduğu konusunda bazı belirsizlikler bulunduğumdan söz ediyor; daha sonra da “ Ama Amerika'nın geri kalan kısmı da böyle” diye ekliyor.

Şu halde, öyle görünüyor ki; Tanrı'nın mahiyeti (nature) hakkında kendi kendine sorular sorarak bir sonuca varmadan, Tanrı'nın ölümü problemi ortaya konulamayacaktır. Skolastik ilâhiyatçılar hakkında yerli yersiz pek çok lâf edilmiştir. Hem de onları hiç okumadan. Fakat en azından onların birbirlerini okumuş olma şerefini kendilerine teslim etmek gerekir. Henüz basılı kitabın bulunmadığı bir devir için bu husus dikkat çekicidir.

Onlar meselenin temel noktasını tespit etmekle işe başlıyorlardı: Tam olarak mesele nedir? Daha önce bu konuda hangi kanaatler, görüşler dile getirilmişti? Bu kanaatler veya görüşler hangi gerçeklere dayanıyordu? Ve biz, bunlar hakkında ne düşünmeliydik? Tahmin edebileceğimiz bazı sonuçlarıyla birlikte bu gelenek, XVI. yüzyıldan itibaren kaybolmuştur. Kendilerinden önce biriktirilmiş olan bilgiyi, buna sahip oldukları için rahatça küçümseyebilen nesillerden sonra, macera peşinde koşan ya da bu bilgiyi icad ettiklerini sanarak, onu yeniden keşfetmek için zamanlarını kaybeden bir müteakip, kuşak geliyor. Bugün hakkında hiçbir kavram oluşturulamadığı için Tanrı'dan uzak durulması gerektiği sanılıyor. Oysa ki, gerçekte bu, onun yeniden keşfedildiğinin bir işaretidir. **'Tanrı'nın mâhiyeti hakkında aklım karışıyor"** (I am confused as to what God is ) dediği zaman kişi bilmeden St. Thornas'ın **"Hikmetli sözler kitabı"** ile ilgili şerhinde kullandığı kelimeleri tekrar etmektedir. St. Thomas, bu kelimeleri, Tanrı'nın ne olmadığı konusunda bilgisini geliştirerek Tanrı'nın var olduğunu söylemek durumuna düşen kişiyi tarif ederken kullanmıştır. Bu konuda kişinin aklına gelen ve "dır" yüklemiyle ifade edilen kelime ne olursa olsun, Tanrıyı tam ifade etmez. Çünkü biz, sadece hissedilebilir, sonlu objelerin varlığını tasarlayabiliriz. O halde St. Thomas, Washington Katedrali'nin başpapazı D. C. ile aynı durumda bulunuyor. O, tam bir karışıklık içinde bulunmaktadır. Bu topluluk içinde kaldıkları sürece başpapaz ve Amerika'nın geri kalan kısmı, hafifçe de olsa, **"Tanrı'nın öldüğü"** gibi salgın bir hastalığa bulaşıp gitmeyeceklerdir.

İlahiyat konusundaki bilgisizliğin Tanrı fikrinin tedrici olarak silinmesinden sorumlu olduğunu söylemek, insanı kasıntılı bir entellektüel havaya girme tehlikesine sokar. Tanrı'dan bahseden bir Batılı'nın arkasında, hesaba katmak zorunda olduğu yirmidört asırlık bir tefekkür ve tartışma süreci vardır. Böylece, kendileri için artık geniş bir sahadan başka bir şey olmayan bir konuda biraz kaybolmuş ilâhiyatçıların hissettikleri şaşkınlık duygusundan kurtulunacaktı. Washington başpapazının durumu basittir. Ondan, hiç düşünmemiş gibi göründüğü, Gregoire de Nysse'yi okumasını istemek gerekirdi.

### 4. BİLİMCİ ATEİZM DENEMELERİ

Anlayışların lâikleşmesindeki en modern etkinin bilim olduğu ifade edilmiştir. Evet bu doğrudur, ama hangi manada?

İlkönce bilim ile mitoloji arasında çok iyi bilinen çatışmaları bir kenara bırakalım. Bunlar din ile bilim arasındaki çatışmalar değildirler. Mitolojiler kaçınılmaz bir fenomendir, bilimin de kendine has mitolojileri vardır. Bunlar, belli dereceye kadar gerçeğe yakın olması gerektiği kabul edilen ve de akim daha iyisini beklerken geçici olarak benimsediği, gerçeğin tasavvurî açılamalarıdır.

İnsan imajsız ( hayal) düşünmez; hatta mâhiyeti (natüre) tahayyülün (imagination) dışında kalan bir objeyi düşünse bile, o obje hakkında bir imaj (hayal) kuracaktır. İlk hristiyanlar, grekoromen tanrılarıyla (pantheon) savaşmak zorunda kaldılar çünkü onların ibadeti (tapınması culte) **"yalancı tanrılara"** tapma idi ve **"gerçek Tanrı'nın"** tanınmasına bir engel teşkil ediyordu. Fakat bu Hristiyanlar bile, sahte tanrıların mevcut olmadığını iddia etmiyorlardı. Aksine bu tanrıları, yarı tanrı şeklinde düşündükleri ve cin diye isimlendirdikleri şeylerle özdeşleştiriyorlardı. Bu kavgadan uzakta bulunduğumuz bu zamanda bizzat mitolojinin tanrıları gerçekten ölmüşlerse, bu konuda bir hüküm vermek zorunda değiliz. Bu tanrılar, Offenbach ve J.P. Sartre için şahsiyetler haline dönüşmüşlerdir. Bununla beraber putperestlerin putlara tapınmasının içine, gerçekten samimi bir dindarlık unsurunun girmiş olması gerektiğini de söylemek gerekir. Maamafih, Yunan filozofları, eskilerin kendi tanrıları konusunda anlattıkları masalların ahlâk dışı olduğunu bildirmek için Hristiyanlığı beklememişlerdir. Karısını döven şu Jüpiter bir komedi kahramanıydı. Hristiyanlığın tanrısı bunlardan çok farklıdır. Ama o, mahiyeti, tabiattan aşkın (müteâl) olan ve böyle olduğu için de muhayyilemizi zorlayan bir varlığı tasavur tarzımızda her zaman için bir mitolojik unsur olarak bulunmaktadır ve bulunacaktır. **" İlâhî isim ve sıfatlar"** problemini düzene koymak ilâhiyatçıların işidir fakat konunun ortaya çıkardığı gerçek, az da olsa, bir mitolojik tasavvurun kaçınılmaz olduğunu göstermeye yeter. Zîrâ **Tanrı tahayyül edilmeksizin adlandırı-**

**lamaz, mitolojik mâhiyete büründürmeden (efsaneleştirmeden) de tahayyül edilemez.**

Bu konuda bilimin bütün yapabileceği, mitolojilerimizi yenileştirmektir. Gerçek dînî akîde ise, bu işlemlerle ilgilenmez. Dindar zihinler, ilmî inkılapların hiç bir şekilde dînî hakikati ilgilendirmediğini düşünmeye alışmışlardır. Yaratılış âlemi, ister Ptolémée'nin, Galilee'nin, Descartes'in, Newton'un, Danvin'in ve Einstetn'ın âlemi olsun, ya da bir başkasının âlemi olmak için bekleyedursun, dînî şuurun bu hususta kaygılanacak bir şeyi yoktur. Bir yığın bunalımla yoğrulmuş olan mü'min, ne kadar az yetişmiş olursa olsun, Tanrı'nın yaratmış olduğu evren, en azından, onun gerçek evreni olduğu ölçüde; bilimin de evreni olduğu fikrine alışmıştır. Bugün de Hristiyan fizikçilerin, biyologların ve her türden bilginlerin bulunması, dinin lehine hiçbir şeyi ispatlamaz. Fakat en azından ilmî zihniyetin (esprit scientifique) Tanrı fikrinin tasdikini dışlamadığını doğrulamaya imkân sağlar.

Matematik ve fizik metodlarla, yani tecrübe ve akıl yoluyla, ilmî olarak ispatlanmamış veya ispatlanabilir olmayan, hiç bir şeyi ( prensip olarak) kabul etmemekten ibaret olan bilimcilik (scientisme) için durum aynı değildir. Tüm bilginler bilimci (sciantist) değildir. Tüm bilimciler de bilgin değildir. Ama şu da inkâr edilemez bir gerçektir ki; herkesin gözünde canlanan bilimin sade varlığı, şaşırtıcı pratik basanlarla doludur. Bu durum, en azından bazılarının düşüncesinde ilmen ispatlanmış olduğu düşünülemeyen her önerme (proposition) için horgörücü bir ilgisizlik duygusunu da pek çok zihinlerde yaymaya yetiyor.

Şu anda dikkatimizi çeken Tanrı'nın ölümü ifadesi, Anglikan ilâhiyatçı David Jenkins'in önerisinde gayet güzel özetlenmiş gibi geliyor bana:" İlmin itibarı o kadar yüksek ki, onun ölçüleri hayatın diğer alanlarına girmiştir. Gerçekten bilgi, bizim için bilimsel incelemeyle bilinebilen şey olmuştur ve bu şekilde bilinemeyen, anlaşılamayan şey, bize sanki ilgisiz (faydasız), akıldışı gibi görünüyor.

Bizden önceki çağlarda fikir adamı papaz ya da filozof bilgeliğin kaynağı olarak görülüyordu. Bugün ise bilge kişi, daha ziyade fenomenleri gözlem metotlarıyla içli dışlı olan bir otorite, sözlerini gözlem ve deneye dayandıran, devamlı biçimde yeni işlemler ve yeni gözlemler ile doğrulanan bilgiler manzumesi kuran insan olacaktı"

Kısaca, tecrübi ilmin prestiji (itibarı), ilâhiyatçıların yetinmek zorunda olduğu, tecrübeyle doğrulanamayan soyut fikirleri giderek devre dışı bıraktı.

Bundan daha doğru fakat ateizm meselesine bu kadar yabancı başka hiç bir şey de söylenemez. İlmin görüş açılan, tarihin bakış açılarını unutturmamalıdır. Tanrı, modern bilimlerden asla hiçbir şey öğrenememiş olan kalabalıklar için, asırlardan beri kitlelerin vicdanında yaşıyor. O, aynı zamanda, modem bilimin ve zihniyetin metotlarına âşinâ birçok insanın zihninde de yaşamaktadır. Bunların sayılarının az olduğu doğrudur. Ama yine de bu durum, dikkate değer bir keyfiyettir. Bu iki alan sadece hukukî olarak değil, vakıa olarak da birbirinden çok farklıdır. İlimlerin bu baş döndürücü ilerlemesinin, Tanrı kavramı ve onun varlığına olan inancı ruhlardan silmede nasıl bir etki yapabileceğini tahmin etmekte güçlük çekiyor insan. En azından, samîmi ve aktif bir ilmî araştırma aşkıyla dolu bir ilâhiyatçı, Albert le Grand (Büyük Albert) vardı. Ama o dahî, kendisini esas itibarıyla bir bilgin değil, bir ilâhiyatçı olarak görüyordu. Diğer ünlü ilâhiyatçılar da başka bir şey olduklarını asla iddia etmemişlerdir. Bunların bazıları ise, kendi devirlerinin ilmini tetkik etmişlerdir. Bunu yapmaları hem hakları, hem de görevleri idi. Ama bunların hiçbirisi, her halükârda, dinini ne kendi felsefesi, ne de kendi teolojisi üzerine kurma iddiasında bulunmamıştır. Üzerine felsefe, teoloji ve din bina edilen, Tanrı'dır. Onun değerinin ilim tarafından düşürülmesi, önce bir tehdit daha sonra bir ürün olması için, Tanrı kavramı ile onun varlığı etrafında kum gibi kaynaşan spekülasyonlar arasında bir karışıklığın bulunması gerekti.

5. PROLETERYEN ATEİZM

**Marksizmin felsefe tarihine haksız ve usulsüz olarak girişi, özel bir dikkati gerektirir. Zira Marksizm, her ne kadar kendisini bir felsefe olarak göstermek istese de, bir felsefe değildir. Marx, Tanrı'nın varlığını inkâr etmekle yetinmemiş, insanların ruhlarında mevcut olan, Tanrı'nın varlığına inancı fiilen silip atmak istemiştir, ilkönce kendisi Yahudi olmakla beraber, artık onun için söz konusu olan şey, Yahudi halkının kalmadığı izlenimini yaymaktı. Operasyonun gerçekleşebilmesi için gerekli olan ilk şart, Yahudilerin şüpheli Tanrı'sını ortadan kaldırmaktır. Bu Tanrı, her ne kadar bu kavme öfkelense de, sadece O'nunla ve O'nun için var olan bir kavmin yaratıcısıdır. Marx'ın ateizmi, Tanrı'nın ölümüyle bir olan, Yahova'nın öldürülmesidir her şeyden önce... Artık Tanrı olmayın-**

**ca, ne dinler, ne Yahudiler ve ne de başkaları olacaktır. İsrail kavmi, üzerine beklenmedik bir belâ gibi çöken ilâhi çağrıdan kurtulunca, diğer bütün kavimler gibi bir kavim, hür bir kavim olacaktır.**

Kimi olursa olsun öldürmek bir felsefî eylem (acte philosophique) değildir. Zira, felsefe, tanımak (bilmek) çizgisinde kurulur. Fakat Marx, her şeyden önce varolmaya son vermek şeklindeki, en derin özlemini tatmin etmede İsrail'e yardım arzusuna saplanmış bir devrimcidir. Onda spekülasyon adına ne varsa, hepsi tamamen **"praxis"** (fiilen icra, uygulama, tatbikat) e yöneliktir ve her şey bu **"praxis"** in hâkimiyeti altındadır. Düşünce, onun gözünde sadece bir eylem aracı olarak meşrudur. Pek fazla ün kazanmış olan sözü de buradan kaynaklanır: **" Filozoflar bu güne kadar felsefeyi çeşitli biçimlerde yorumlamaktan başka bir şey yapmamışlardır. Şimdi bunu değiştirmek söz konusudur."**

Böylece Tanrı fikri yeni bir statü, hem de spekülatif değil, pratik bir statü kazanıyor. Bu Tanrı fikrinin doğru olup olmadığını bilmek de artık söz konusu değildir. Marx'ın gerçekleştirmeyi arzu ettiği devrimi engelleyip engellemediği, ya da kolaylaştırıp kolaylaştırmadığını bilmek söz konusudur. İhtilâl şart... **ZİRA BİR İŞÇİ DEVRİMİ OLMADIKÇA, BİR TANRI OLACAKTIR.** Ve de bir **TANRI KALDIĞI SÜRECE İŞÇİ DEVRİMİ OLMAYACAKTIR.** O halde, gerçekleştirilecek operasyon doğrudan doğruya sosyal hayatı ilgilendirmektedir. Ve **" madem ki esas olarak sosyal hayat pratiktir".** Tanrı yoktur seklindeki devrimci hüküm spekülasyona değil, aksiyona bağlıdır?

Denilebilir ki, Marxzim felsefeyle ilgilenmiyor, zira onun bu karan filozofun dışında, onu aşan ya da kendisinin aştığı ve hiçbir dahlinin bulunmadığı bir bağlamda yer alıyor. Kiliseler kapatılabilir, inananlar sürgün edilebilir ve papazlar öldürülebilir. Fakat bu eylemlere (acte) nasıl bir "felsefi" mânâ verileceği anlaşılmıyor. Felsefeyi bir " praxis " yapma karan bile, felsefî bir teemmülden doğmamaktadır. Şayet işçi devrimi şartsa, vicdanlardan Tanrı'nın silinmesi, yok edilmesi lâzımdır ve hiç bir felsefe buna bir şey yapamayacaktır.

Marksist felsefe diye isimlendirilen şeyler, sadece Marksizmin uygulayıcılarının eylem etkinliğini sağlamak için, teori konusunda yararlı gördükleri şeylerdir. Böyle bir teoriyi çürütmek gayesiyle inceleme fikri saçma olurdu. Bütün gerçeği pratik etkinlikten ibaret olan bir doktrin, bu delile duyarsızdır. Filozof, bir Tanrı'nın var olduğunun **" gerçek"** olup olmadığını kendi kendisine sorar. Bu alanda onu izleyecek bir muhatab (intertocuteur) Marksistte bulunmuyor. **Marksist felsefe her şeyden önce eylem için bir klavuz, işçi sınıfının (proletariat) bir âletidir. Devrimci teoriyle donanmış işçi sınıfı, Marksist ideallerin gerçekleşmesi için gözüpek bir savaşçı olmaktadır. Yani, bütün Marksistler insanlığın yılmaz birer savaşçısı oluyor...** Bu sebeple daha Marksizm zuhur eder etmez, önemli tarihi bir görev de ortaya çıkmıştır: Bu görev, Marksist sosyalist teoriyle işçi hareketini birleştirmek, ruhî teorik silahı ise, bu silahı kullanabilecek maddî güç olan halk ile, yani, işçi sınıfıyla birleştirmektir.

Şu halde, Marksizm'e dair her felsefî eleştiri, Lenin'ci biçiminde bile, boşunadır. Bizzat proletariat (işçi sinıfı) kavramı, işçilerden ayrı bir bütün (entite) olarak düşünülmüş olup, devrimci bir eylem isteği üzerine kurulmuştur. Materyalizm ile idealizm arasında amansız bir mücadeleye indirgenmiş bir felsefe tarihi kavramı da ayrı bir mit(efsane)'dir. Pek az materyalist felsefe varolduğu sürece ve kendisi de bir materyalizm olan Marksizm, kendisini Hegel'ci idealizmin tersine çevrilmiş bir vaziyeti (trangpotision) olarak gördüğü ölçüde, bu mit (efsane) dikkat çekici olmaya devam edecektir.

Bununla birlikte, bu faydalı bir mit'tir. Çünkü bu efsane, tarihi faydalı bütün gayelere yöneltme imkânı sağlıyor. Çağımızın marksistlerinden biri, Engels'in sözü olarak, felsefenin temel probleminin şu şekilde ortaya konabileceğini söylüyor: **"Dünya Tanrı tarafından mı yaratılmıştır? Yoksa ezelden beri var mıdır? Materyalistler ve idealistler birbirini dışlayan bir takım' cevaplar veriyorlar."**. Fakat St. Thomas, ezelî olan Tanrı tarafından yaratılmış bir âlem kavramında hiçbir çelişki görmüyordu. İdealizm / Materyalizm alternatifi, problemin verileri içine girmiyor. Bu, marksizm için pek önemli değildir. Lenin, idealizmin dini savunmak için meydana getirildiğini söylüyordu. Marxizmin işigücü, dini yıkmak amacıyla materyalizmi işleyip günde me getirerek misillemede bulunmaktır.

Bazı Marksist demlendirmeleri (argumentations) takip etmek, manalarını anlamak bakımından faydadan uzak değildir. Âlemin ezeliliğini kabul eden Marksizm-leninizm, materyalizme göre, **"maddenin ve tabiatın daima var olduğunu"** belirtmektedir. Şayet, maddeyi kimse yaratmadıysa; **" dünyanın evrimi, ilâhî yüce hiç bir güce yer bırakmıyor,, Tanrı fazlalıktır, lüzumsuzluktur:, Dünya onun dahli olmaksızın ebediyyen tekâmül eder"**

**İşte bu şekilde materyalizm, Tanrı'yı inkâra yol açmakta ve kaçınılmaz olarak da ateizm ile bir-**

**leşmektedir. Materyalist bir kimse, aynı zamanda bir tanrıtanımazdır.** "Tertullien, bu konuda ne derdi acaba?" diye, insan kendi kendisine soruyor. O'na göre: **"Eğer cisimler değilse, hiç bir şey Tanrı ve ruh olamaz. (Nihil enim, si non corpus )"** Ancak tarihî burjuva tereddütleri işte burada yatmaktadır. Zira " bunlar kapitalistler ve sömürücüler değil ise" idealizmin temalarından yararlanan kimdir o halde? Bunu yaparak idealizm, sömürücülerden dine kadar, gerici ve çağdışı olan her şeyi destekler. Gerçeklerin (olguların) tam bir küçümsenmesi olduğu belirtilmesi gereken böylesine keyfi bir tarihçe karşısında silahsız kalıyor insan. Platon kapitalist bir burjuva mıydı? **"Her felsefenin gayet belirli bazı sınıf menfaatlerini dile getirdiği"** inancı veriliyor bize.

O halde, tüm mensupları aynı sınıftan olan ortaçağ öğretim kadroları içindeki bitmez tükenmez felsefî 'çatışmaları nasıl açıklamak gerekirdi? Grek vatandaşı Aristo'nun felsefesinin, öz itibarıyla, Yahudi İbni Meymûn'un felsefesiyle aynı olması nasıl açıklanabilir? Lafı uzatmadan, onaltı asır sonra yaşamış Endülüslü müslüman İbn Rüşd'ün ve yine zamanımızın Hristiyan yazarı Jacques Maritain'in felsefelerinin Aristo felsefesiyle aynı olması, nasıl açıklanabilir? İnkâr edilemez bir gerçek varsa, bu da, bazı felsefî doktrinlerin, filozofların içtimaî durumuna bağımlı değilmişçesine, yüzyıllar boyu etkilerini sürdürmüş olmasıdır. Roma İmparatoru Marc Aurele, Yunanlı köle Epictete'in felsefesini icra ediyor. Bütün filozofların, iki taraf arasında sürüp giden bir mücadele içinde bulunduğu bir tarihin hikâyesini okurken, insan rüya gördüğünü sanıyor. Zira **"materyalizm ile idealizm arasındaki mücadele, sınıflar mücadelesinin ifadesi olduğu sürece, {...}iki kamptan birine girmeyen tarafsız filozoflar var olmayacaktı."** İki kamptan hiç birisine dâhil olmadığını iddia edenler, marksizmin en kötü düşmanlarıdır. Çünkü bunlar, marksizmi teşkil eden mücadelenin varlığım inkâr etmektedirler. Onların sapkınlığı olan revizyonizm, marksizmin bir şekil değiştirmesi, bir bozulmuş şeklidir. Ve revizyonizm, **"MARKSİZMin temel görüşlerini burjuvazinin menfaatlerine uydurmak için, yeniden ele alıp değiştirmektedir."** Bu dogmatizm, spekülatif itirazlardan zarar görmez. Çünkü **O, ESAS İTİBARIYLA BİR EYLEM PLÂNIDIR.**

Marksizm bizi basit bir ateizm ile karşı karşıya bırakıyor. Bir Tanrı'nın var olduğunu söylemek burjuvazi için çalışmak, Tanrı'nın yok olduğunu söylemek ise proleterya için çalışmak demektir. Oysa biz, proleterya içîn çalişmâk istiyoruz: O hâlde Tanrı yoktur. Bu tavırlar tutarlıdır; eskiden denildiği gibi, bu tavır sadece "extranea philosophiae" dır. Bu, onun sahte olduğunu ispatlamaz ama evvela gerçek olup olmadığım anlayabilmek için hiçbir felsefî vasıtaya sahip değiliz. Ve nihayet pratik düzen içinde hakikat, eylemin başarısına bağlı olduğundan, işçi enternasyonali hâlâ beşeri bir tavra, bir gerçekliğe dönüşmediği sürece, problemin verilerini değerlendirmek imkânsız olacaktır. O günün gelmesini beklerken, resmen ve fiilen tanrıtanımaz güçlü bir tek devletin bulunması da göstermektedir ki, **TANRI, MARKSİZM KARŞISINDA HÂLÂ ÇOK DİRENÇLİ BİR GERÇEK OLARAK DURMAKTADIR.** Kapitalist burjuva François d'Assise'nin Tanrısı hâlâ ölmemiştir. Bu böyle olunca: **MOSKOVA ATEİZM MÜZESİ VAR OLMAYAN BİR ŞEYE HASREDİLMİŞ, DÜNYANIN TEK MÜZESİ OLARAK KALMAKTADIR.**

### 6. PROBLEMİN CAN ALICI NOKTASI

Ruhlardan Tanrı kavramını çıkarıp atmak için marksist tutumun çabaları ve uğradığı başarısızlık iki kat daha manidardır. Bunlar, Tanrı fikrinin dikkate değer sürekliliğini ve onu yıkmaya çalışan güçlere karşı gösterdiği büyük direnci doğrulamaktadırlar. Bu fikir dirençliliği, problemin özüdür ve açıklanması gereken de bu merkezî noktadır.

**Tanrıtanımaz, Tanrı'nın varlık delillerinin yetersizliğini sevinç ve coşkuyla ifşa etmektedir. Yetersiz deliller yok değildir. Fakat hepsi de bir gerçeği ortaya koymaktadır. Bu gerçek, eğer teizmin kendine has bazı güçlükleri varsa, ateizmin de kendi güçlüklerinin bulunuyor olmasıdır ki, mesele bizzat ateizmin mevcudiyetidir.** Zira, ondan çok bahsediliyor, ona kitaplar hasrediliyor. Hatta Tanrı'nın yokluğu konusunda bir ansiklopedi bile yayınlanmıştır. Eğer bu durum gözönüne alınırsa, olağandışı bir fenomen söz konusudur. Nitekim pek çok yazar, filozof, sosyolog ya da ekonomistin yokluğunu ispatlamaya çalıştığı tek varlık Tanrı'dır. İlke olarak, eğer Tanrı'nın olmadığından emin olunsaydı, bunu ispatlamak için bunca zaman para harcanmazdı. Zaten dikkat çekicidir ki; ateizmin inanç esâslârı kendi saf samimiyetleri içinde ifade edildikleri zaman bile, çoğu kez bu ölünün hayatını sürdürdüğüne dair bir inancın mevcudiyetini yansıtmaktadır. Yazar Jean Schlumberger'e ayrılmış bir tanıtma yazısında Le Monde gazetesi (27/28 Ekim 1968) dikkat çekici bir husus olarak, yazarın sadece inançsız olduğunu değil, sanki bu tabiî değilmiş, gibi, bundan hiç endişe duymadığını açıkça belirtmek zorunda olduğunu

düşünüyor: Jean Schlumberger hayatı terketme ve özellikle bir Anti-Pascal'a dair edebî projelerinden vazgeçmenin üzüntüsü içinde ve de kendisine sakin inançsızlığım veren tam bir sükûnetle, uzun zamandan beri ölümü bekliyordu. Şayet, inançsızlığı o kadar sakin idiyse, Schlumberger niçin bir Anti-Pascal'ı kaleme almayı, düşünüyordu? Şayet, şahsî bir tecrübeyi bir başka tecrübenin karşısına çıkarmaya izin varsa, kendi tecrübemden bahsedeceğim.

Bu tecrübe o kadar sağlamdır ki, “Pensees” (düşünceler) hakkında büyük alaycının eleştirilerini dengelemek için ne bir Anti-Voltaire, ne de Monsieur Teste'nin acılarına karşı Pascal'ı savunmak için bir Anti-Valery yazmak fikri aklımın köşesinden bile geçmezdi. Böylesi girişimlerin boş övüncü o kadar açıktır ki; kendileri için Tanrı’nın yokluğu kesin olan insanların, sadece bunu düşünmekle kalmadıkları gibi başka insanların ruhundan söküp atma ihtiyacı duyduklarını insan kendi kendisine sormadan edemiyor.

Hakiki tanrıtanımaz eğer varsa Tanrı'nın varlığını inkâr ermez. fakat artık onu düşünmüyordur. Tanrı’nın varlığına ait delillerin yetersizliği onu Tanrı’nın yolduğundan daha da emin olacak kadar ilgisizlige sevkeder. Tanrıya inananların Tanrı hakkında geliştirdikleri tasavvurların çocukçalığı (naiveté) artık onu pek o kadar rahatsız etmez. Var bir şeyi veya olmayan birini tasavvur etmenin ne önemi var. **İlgi çekici olan şey, Tanrı’nın varlığıyla ilgili delillerin eksikliğinden daha çok, hâlâ büyük bir insan kitlesinin gönlünde Tanrı’nın varlığına dair samimi inancın canlılığını korumasıdır.**

Zaten Tanrı’nın bir zamanlar yaşadığı bir kalpte ölüp gitmesinden asla emin olunamaz. Kesin olarak ondan kurtulunduğunu sanan bazı ruhlarda bile, bu inanç hâlâ yaşamaktadır. Bu tür bir yeniden dirilişi müşahede eden bir kişi olarak, Benjamin Constant'ın bir mektubunda da görüleceği gibi, bu işe ilk hayret eden yine kendileri olmaktadır:

“Bildiğiniz gibi, ben artık o gözü pek, bu dünyadan sonra hiçbir şey olmadığına inanan ve bir başkası olmadığı için tadan çıkardığı bu dünyadan son derece memnun olan bir filozof değilim. Benim eserim ( Çoktanrıcılığın tarihi L'Histoire du Politeisme ), Bacon'ın söylediği şeylerin çarpıcı bir ispatıdır: **AZ İLİM İNSANI ATEİZME, ÇOK İLİM İSE DİNE GÖTÜRÜR.** Her taraftan topladığım olguları pozitif bir şekilde derinleştirerek ve bunların inançsızlığa karşı çıkardıkları sayısız güçlüklerle defalarca karşılaşmak suretiyledir ki, kendimi dinî fikirlerin tarihinde daha gerilere gitmek mecburiyetinde hissettim. Elbette ki bunu iyi niyetle ve inançla yaptım zira geriye doğru atılan her adım, bana pahalıya mal oldu. Şu anda da hâlâ tüm alışkanlıklarım ve tüm hatıralarım felsefidir ve de dinin benim üzerimde fethettiği her şeyi menzil menzil savunuyorum. Hatta bir izzeti nefs feragati bile söz konusudur. Zira, bu türden bütün kanaatleri hücum etmek için kullandığım mantıktan daha sağlam bir mantık bulmanın güç olduğunu sanıyorum. Kitabımın tek kusuru, şu anda bana, doğru ve iyi görünenden aksi bir yöne sahip olmasıdır. Böyle olmasaydı kesin olarak partiyi kazanmış olurdum. Hatta dünya çapında ünlü olurdum. Zira çok hafif bazı eğilimlerle kitabımdan, bugün çok istenen şeyi, yani vasat insanlar için bir ateizm sistemi, papalara karşı bir manifesto ve lüzumlu bir itiraf ile düzenli bir bütün oluştururdum ve masallarda olduğu gibi bu, insanların hem gururunu, hem de iktidarını okşardı”.

Burada Constant'ın tanıklığına müracaatımız, birtakım savunmacı gayelerle yapılmamıştır. Hidayetlerinde (convertion) şuurlu hiçbir şeyin rol oynamadığı ve hidayete^ ermiş bu kişilerin tecrübesi nakledilemez olduğu için, burada zikrettiğimiz din değiştiren ünlülerin yaşadığı tecrübeler gibi, Constant'ın tecrübesi de tamamen şahsîdir. Fakat aynı zamanda bu tecrübesinin örnek teşkil eden bir değeri de vardır. Zira o. Tanrı fikrinin en aklı başında ve tutarlı inkârlara karşı bile gösterdiği direnci açıklamaktadır. Bu tanrı fikri, hiçbir ispatın yardımı olmaksızın, kendi gücüyle canlılığım sürderecek gibi görünüyor.

Constant, büyük felsefi değeri olan bir tanık değildir. Fakat filozoflar dünyasından Kant, evrensel olarak saygı duyulan bir isimdir. O, kendisinin bir filozofta öncelikle bulunmasını istediği erdemin üstün bir örneği olarak hafızalarda yaşamaktadır. Bu erdem ciddiyettir. Bundan anladığı da, fikirler ile asla oynamamak fakat onların gereklerine daima riayet etmek ve onların önünde dolambaçlı yollara baş vurmadan eğilmek alışkanlığıdır. Problemimiz karşısında onun tavrı çok daha dikkate değerdir. “Saf Aklın Tenkidi” (La Critique de la raison pure) adlı eserinde, spekülatif (nazari) akim hissedilebilir tecrübeye iki sebepten girmeyen bir varlığın mevcudiyetini ispatlayıp ispatlayamayacağını kendi kendisine sorarak, Kant, negatif bir sonuca varmıştır. Bunu istemeyerek fakat mümkün olduğu kadar açıklıkla yapmıştır. Hiç bir metafizik hükmün ispatı mümkün olmadığına göre. **Tanrı'nın varlığının ispatı**

**da mümkün değildir.** Kant'ın durumunda dikkate değer olan şey, bu hükme vardıktan sonra, Tanrı'nın varlığından daima emin olmayı sürdürmüş olmasıdır. Tanrı'nın varlığının ispatlanamaz olması onu tanrıtanımaz yapmamıştır. Tam tersine Kant, sanki sol cebini doldurmak için sağ cebini boşaltmış gibi, bu ispatlanamaz hükmün daha az gerçek olmadığını göstermek için, **" pratik aklın tenkidi"** ( Critique de la raison pratique) adlı eserini kaleme aldı: Hatırlanacağı gibi, bu hüküm bir postulat (önerme) olarak doğrudur. Çünkü Kant'a göre, bir vakıa olan ahlâkî vazifenin zorunlu karakteri yüzünden başka türlüsü mümkün olamazdı.

Kant'ın kendi kendisiyle çeliştiğini sanmıyorum. Tersine, Kant'ın ikinci tenkidin sonuçlarının, birinci tenkidin sonuçlarına hiç dokunmadığım ne kadar ısrarla hatırlattığım vurgulamak isterim. Teorik aklın, Tanrı'nın varlığını ispatlamada yetersiz olduğunu gösterdikten sonra, Tanrı'nın var olduğundan niçin hâlâ emindir? Zira şüphe yok ki, birinci tenkid ve onun vardığı sonuçlar lekesiz, tertemiz durmaktadır. Bu hususla ilgili olarak pratik aklın tenkidi İsimli eserinin ana bölümü olan 1., 2. ve 7. kısımlar tekrar okunabilir.

**" Aynı zamanda spekülatif açıdan saf akim bilgisini genişletmeksizin, saf aklın yayılışını tasavvur etmek pratik açıdan nasıl mümkün olabilir?"** Gerçekte, böyle bir işlem nasıl başarılabilir?

İkinci tenkidden önce bir Tanrı'nın var olduğunu hâlâ bilmiyorum. Hatta onun varlığını ispatlayamayacağımı da biliyorum.

İkinci tenkidden sonra bir Tanrı'nın var olduğunu mutlak kesinlikle biliyorum. Ve de niçini söyleyebilirim. Bunu hangi şekilde elde etmiş olursam olayım, pratik akim kesin bir bilgisi ( bir pratik akıl bilgisi inancı) tanım olarak, aklî bir gerçekliktir. Aklî inanç, bilgimizi bir gerçeklik ile zenginleştirdiği konular hariç, Kant'ın isimlendirdiği gibi, bilgimizi spekülatif nizâma yayamaz. Tanrı'nın varlığı ile ilgili kesinlik, onun varlığını ispatlama imkânsızlığı delilinden önce geldiği ve saf olarak bu imkânsızlık delilinde varlığını sürdürdüğü, bundan daha iyi gösterilemezdi. Bir kavramın yıkılmazlığına bundan daha açık bir saygı gösterilmemiştir. Bu kavramın kendi özündeki kesinliği (certitude intrinseques), kendi ispatlanamazlığının ispatıyla hiç bir yönden etkilenmemiştir... Tanrı kavramının ruhtaki bu yıkılmazlığı, aklı başında bir ateizmin yolu üzerinde aşılması çok zorlu bir engeldir. Bu engel mantığın, diyalektiğin ve tenkidin son sözü söyleyemeyeceğini, çünkü ilk sözü de söylemediğini anlamamıza yardım eder. İnsanın bir Tanrı'nın var olduğu şeklindeki spontane ( kendiliğinden ) inancına akli bir ispat (justification) araması meşrudur. Fakat bu inanç önceden orada bulunduğuna göre, o, bu doğrulamalardan bağımsızdır. Bu inanç, bu ispatların sonucu olmaktan daha çok onların sebebi gibi görünüyor.

## 7. TANRI FİKRİ

Saint Augustin Tanrı kavramının kaynağım üçe ayırıyordu: **Şairler, Site (şehir devleti) ve filozoflar.** Bu gün batılı insan; aile, okul, edebiyat, hatta dil gibi, her taraftan kendisine Tanrı kavramının ulaştığı bir toplum içinde yaşıyor ve marksist devletin militan ateizm lehine, Rusya'da ve dolaylı olarak ise bütün dünyada, yapılan etkili propogandayı da unutmayalım. Tam bir yalnızlık içinde doğmuş ve yetişmiş insan varlığının, tek başına bu fikri tasarlayıp tasarlayamayacağım bilmek manasız bir sorudur. Zira böyle bir insan yoktur. Ve şayet olsaydı, onunla nasıl iletişim kurabilirdik? Şurası bir gerçektir ki; sosyal bir canlı olan insan, daha o topluma ait olduğunun şuuruna vardığı andan itibaren, içinde yaşadığı bu toplumda daha önceden beri mevcut olan bir îlâhî varlık ve bir güç kavramını hazır bulur. Bu bilgi tohumu, ilk başta sadece, son derece karışık bir duygudan ibaret olsa bile, bazı sade müminlerin olduğu kadar filozofların ruhunda da, ileride Tanrı kavramına dönüşecek şeyin temeli ve özüdür. İster tefekkür ürünü olsun, ister bir tür dinî kamuoyundan, isterse de tabiatüstü sanılan bir ilhamdan doğsun, ulûhiyyet ile ilgili daha somaki bir bilgilenme (information), bu ilk ve elemanter dinî duyguyla birleşecektir.

Bu gözlemler konuyla ilgili hiç bir hususi cevabı ihtiva etmez: Gerçekte ve hususi durumda, insanlar bu elemanter kavramla nasıl karşılaşıyorlar? Bazıları Tanrıyı gördüklerini ya da öyle değilse bile, en azından, onunla karşılaştıklarını iddia ediyorlar. Musa'nın Yahve'yi gördüğü gibi, bu sadece bir bulut içinde de olabilirdi. Bazıları ise, bir daha söylemeleri imkânsız bazı şeyler söyleyerek, Tanrı'nın kendileriyle konuştuğunu belirtiyorlar. Fakat insanların ekseriyeti, bu basit şekliyle Tanrıyı evrenin temaşasında ve onun yaratıcı gücünün açık alâmetlerini ise, kendi öz ruhlarının aydınlığında keşfediyorlar. Kilise babalarında bu ortak bir durum idi. Saint Paul'e göre Tanrı'nın varlık delilleri, kendi eseri (kâina-

tı) üzerindedir. Ve onun varlığını bilmediğini ileri sürmesi, insan için affedilmez bir şeydir. Bu âyetlerin (işaretlerin) en açığı ise, aklı ve irâdesi ile insanın kendisidir.

Bu cevapların her biri kendi sistemi içinde geçerlidir. Fakat hepsi de bazı güçlükler taşımaktadır. Tanrı'yı gördüğünü ya da onunla konuştuğunu veya sadece herhangi bir şekilde onun huzuruna vardığını iddia eden seçkin kişilerin durumuyla ilgili olarak yapacağımız tek şey onlara inanmaktır. Fakat bu inanç, bizim inanmayı kabul edeceğimiz tecrübenin kendisinden çok farklıdır: Havariden esinlenilmiş olan ve insanların Tanrı'yı yaratıklarına bakarak anladıklarım belirten cevaba gelince, bu cevap doğrudur. Fakat bu cevap şekli de filozofun karşısına çıkan soruyu yine karşılıksız bırakır. Daha önceden herhangi bir ulûhiyyet kavramı, ya da duygusu olmadan, sonuçlarından böylesine farklı mâhiyetteki bir sebep kavramına insan nasıl ulaşabiliyor?

**Evhémérisme ilk Tanrıların diğer insanlar tarafından Tanrılaştırılmış bir takım insanlar olduğunu söylüyor. Ama, güçlük hâlâ devam etmektedir. Zira mesele bazı insanların diğer bazılarını, insanlardan çok farklı ve Tanrı diye isimlendirilen varlıklar şeklinde nasıl tasavvur edebildiklerini anlamaktır.** Eğer ben bir Tanrı fikrine sahipsem, Evhéméré'in önermesini anlayabilirim. Tanrıları üstün insanlar olarak tasavvur edebilirim. Fakat asıl mesele, sadece bazı ihsanları tanıyarak, bunlar arasından sadece bazılarının nasıl ve niçin bir takım Tanrılar olarak tahayyül edildiğini bilmektir?

Bu ameliyede esrarengiz bir şeyler var. Bu ameliye hiç bir tecrübî karşılığı bulunmayan bir kavramın, ruhta mevcut bulunmasını gerektiriyor. Tüm insanların güneşi, ayı, ovalan, dağlan ve akarsularıyla belli bir tabiat fikrine sahip olması esrarengiz ve anlaşılmaz bir şey değildir. Her yerde bir güneş kavramına rastlanmaktadır. Çünkü güneş vardır ve herkes onu görebilmektedir. **Ruhta Tanrı fikrinin hazır oluşundan doğan ilk problem, bu fikrin nereden geldiğini bilme meselesidir.** Çünkü hiç kimse asla ne Allah'ı ve hatta ne de her hangi bir Tanrı'yı görmüştür. Hata biz bir varlığın Tanrı kimliğine bürünmek için neye benzemek zorunda olacağını da bilmiyoruz.

Bu açıdan bakıldığında, La Bruyere'in gözlemi büyük anlam kazanıyor. Bu, problemden kurtulmak için başvurulan ne bir paradoks, ne de bir hile idi. Basit bir gerçektir bu. Tanrı kelimesiyle işaret edilen ve kavramına sahip olduğumuz bir varlığın gerçekten var olup olmadığı soruluyordu? Bu kavramı icad etme bilincine sahip değiliz.. Biz onu ruhta buluyoruz ve her ne kadar onun mevcudiyeti, kesin objenin varlığını ispatlamıyorsa da, onun lehine bir nesin hüküm yaratıyor. Onun varlığından daha çok, objesinin yokluğu ispatlamamız gerekiyor. Soruya dönüyoruz:

**“Tecrübede görünmeyen bir varlığın kavramı ruhta bulunabilir mi?”**

**O DELİLLERİN ÖTESİNDEDİR, ŞEKLİNDE BİR CEVAP VERMEK BOŞUNADIR. O, DELİLLERDEN ÖNCE GELİR.** Tanrı fikrinin doğuştan (fıtrî) olduğunu savunanlar için bu aşikârdır. Zira o zaman ispat, onun düşüncedeki mevcudiyetinin mümkün tek açıklaması, onun objesinin varlığıdır deliline indirgenir. Fakat ilk sebep olan Tanrı'nın eserlerinden hareket eden a posteriori (tecrübeden sonra) deliller için de durum aynıdır. Aquinolu St. Thomas'ın meşhur **“beş delili”** (cinq voies) 'nin her biri Tanrı'nın nominal (ismî=adçı) bir tanımından yola çıkar. Yani, aranan şeyin ne olduğunu bilmek için yeterli ve zorunlu olan bir kavramdan hareket eder. Beş delilin her biri, belli bir gerçeklik nizâmı içinde bir ilk varlığın mevcudiyetine götürüyor: **Hareketi etkileyen illiyet, imkân ve zorunluluk, varlık dereceleri, gâiyet**

Bu nizâmların her biri hakkında mükemmel bir tanıma ulaşan St. Thomas, kendi zâtıyla var olan varlık konusunda şunu eklemekle yetiniyor: **“ Ve herkes anlar ki: bu, Tanrı'dır.”** Başka bir ifadeyle, her kişi, kendisi hareket etmeyen “İlk Hareket ettirici” nin (İlk Muharrikin) daha varlığını ispatlamadan Önce, kendisinin Tanrı diye isimlendirdiği varlık olduğunu hemen kavrar.

O halde, delillerden önce gelen, Tanrı hakkında bir önbilgi vardır. Aynı şey ikinci delil için de doğrudur: O halde, herkesin Tanrı diye isimlendirdiği müessir bir ilk sebebin varlığı ortaya konmalıdır**...:quam omnes Deus hominant.** Bu ön kavramın kökeni ne olabilir'? Çocuğun aldığı ilk eğitim mi? Yaygın kabul mü? Kuşkusuz ama, kavramın mümkün olan bu kaynaklarının her birisi için problem yeniden ortaya çıkıyor. Bu kavramın onlara nereden geldiği tekrar sorulabilir. Tanrı kavramı delillerden önce gelir ve Substances Separees (Ayrılmış Cevherler'e dair) kitabının I. bölümünde Aquinolu Thomas, en azından insanlar bir kere ilk prensip kavramına ulaştıkları zaman, onlarda bunu Tanrı diye isimlendirmenin fıtrî olduğunu yazıyor: **Omnibus inditum fuit in animo ut illud deum aestimarent qued esset primum principium...** Bu kendiliğinden ön fikir (anticipation spontane) bir delil değildir.

Fakat delilin yorumlanmasında bir rol oynuyor. Bu ön fikir olmadan, biz İlk Muharrik, İlk Zorunlu ve Son Gâye'nin Tanrı diye isimlendirdiğimiz varlık olduğunu bilemeyecektik.

Zaten Somme de Theologie başlıklı bir kitap yazan kimsenin daha başlangıçta kitabının konusuyla ilgili belli bir kavrama sahip olması doğaldır. Bu zât, Tanrı kavramını Yahudi-Hristiyan vahyinden alıyor. Ama bu vahyi iman yoluyla benimsemeyi, felsefî bir delil olarak kullanmıyor. Tertulllen'in yaptığı gibi, o **"doğal olarak hristiyan"** bir ruhtan da bahsetmiyor. Fakat o, belki **"doğal olarak dindar"** bir ruhtan bahsetmeyi kabul edebilirdi. Burada ilk sebep le ilgili her kavramı, Tanrı kavramıyla doğal olarak özdeşleştirecek bir ruh kastedilmek şartıyla...?

Burada hususi hiçbir Tanrı kavramı Söz konusu değildir. Metafizik adlı eserinde Müslüman filozof **İbn Sînâ asla Allah demiyor. Fakat devamlı "İlk" diyor.** Tanrı, felsefedeki ilk sebep kavramının teolojideki karşılığıdır. Fakat filozofun İlk'i, İbn Sînâ tarafından doğrudan doğruya inanan müslümanın Tanrısı olarak düşünülmüştür. Şayet, Tanrı'nın varlığına dair bir takım felsefî itirazlar varsa, bunlar, onun varlığının tasdikinden sonra gelirler. Bir Tanrı'nın varlığı aleyhinde ileri sürülecek en korkunç itiraz için bile bu geçerlidir/İster maddî, ister manevî olsun, kötülüğün varlığı gibi bir itiraz için de bu geçerlidir. Tanrı tarafından yaratılan bir evrende kötülüğün var olması, şayet saçma olsaydı; ıstırap, kötülük ve Ölümün önüne geçilemez, devamlı ve evrensel tecrübesi Tanrı kavramının doğal oluşumunu imkânsız kılardı. **Dünya, ilâhi bir yaratıcının eseri olamayacak kadar kötüymüş gibi geliyor insana. <u>Oysa insanlar kötülüğün varlığına rağmen Tanrı'yı düşünmezler; aynı zamanda, kötülüğün varlığı sebebiyle de düşünürler, İnsanlar acı çektikleri, korktukları ve özellikle de ölüm korkusu onları tedirgin ettiği zaman Tanrı'yı düşünürler.</u>**

**Traité théologico-politique** adlı eserinin başında Spinoza bunu belirtmiştir. **Eğer insanlar işlerini nasıl yürüteceklerini kesinlikle bilseler, ya da talih onlardan yana olsaydı, hurafenin kalplerinde yeri olamazdı. Ona göre, hurafenin gerçek sebebi işte burada yatar. Yoksa bazılarının iddia ettiği gibi, hurafenin sebebi, bütün ruhlarda mevcut olan karışık ve herhangi bir ulûhiyyet kavramı değildir.** Spinoza, başka hiçbir yardımcısının bulunmadığı bir anda son çare olarak kendisine müracaat edilecek Yüce bir Yardımcı olarak var olan ve asla hiçbir tecrübî karşılığı bulunmayan bu kavramın, insana sık sık hissettiği güçlükler, korkular ve yalnızlık duygusu tarafından nasıl telkin edildiğini söylememektedir. Sıkıntıdan kurtulmak için kendisine güvendiğimiz. Kişi ve bizi bu sıkıntı içinde koyan da ondan başkası olmadığı sürece; eğer onu düşünüyorsak, bu, fevkalade bir kanıdır. Bu durum, korkunun Tanrılara inancın ilk sebebi olduğu şeklindeki, Lucretus'tan beri süregelen düşünceyle aynıdır. Kötülük korkusunun Tanrı'ya inancın temel kaynağını teşkil ettiğini ve onun varlığına karşı en kuvvetli delil olduğunu iddia etmek, akla aykırı (paradoksal) gibi görünmektedir.

### 8.TANRI FİKRİNİN ESASI

Her ne kadar menşeine inilemiyorsa da, çok yaygın olan bu kavramı iyi bir tenkit süzgecinden geçirmek uygun olur. Felsefe tarihi boyunca, objesinin mevcut olmadığını düşünmenin bile imkânsız oluşu onun değişmez karakteri kaldıkça, bu kavram dikkatleri üzerine çekecektir. Bu durum, söz konusu kavramın objesinin var olduğunu ispatlamaz. Biz sadece, bu kavramın bir objesinin var olduğunu kabullenmeden anlaşılamayacağını söylüyoruz. Bu durum, kavranabilir her objenin kavramı için geçerlidir. Hatta bu. Var olduklarını kesin olarak bildiğimiz objelerin kavramları için de geçerlidir. Eğer bilfiil var olan bir objeye delâlet eden bir ad olarak kullanılıyorsa, hakkında aynı şeyin söylenebileceği başka bir tek kavram vardır, bu da varlık kavramıdır. Zatan bu analogie (kıyas) açıklamaktadır ki, Tanrı'nın varlığına dair bütün deliller, netice olarak belli bir ilk varlığı realitenin çeşitli mertebeleri içine oturtma zorunluluğuna götürmektedir. Onun hakkında kendi kendimize kafamızda kurduğumuz spontane (kendiliğinden oluşan) kavram, metafizik düşünceye aktarıldığı zaman, **Varlık, Tanrı'nın da adı olacaktır. Her halükârda var olmayan bir Tanrı'dan bahsetmek kadar saçma gibi geliyor. Geri kalan ne varsa, hatta evren ve bizzat biz de dahil pekala var olmayabilirdik. Fakat Tanrı için aynı şeyi söyleyebilmenin tek yolu, onun kavramım ruhtan silip atmaktır. "Eğer Tanrı Tanrıysa"** der St. Bonaventure, **" Tanrı vardır." "Si Dues est Deus, Deust esi",** ifadesinin görülen saflığı, önemli bir gerçeği gizlemektedir. Tanrı kavramını gerçek var oluş kavramıyla birleştiren ilişkinin zorunluluğu, ihmal edilemeyecek bir olgudur. Ontolojik delil denilen şeyin bütün tarihi, ontolojizminkisi de dahil, bu gözlemin gerçekliğini doğrulamaktadır. Bununla beraber, biri ilâhiyatçı filozof, diğeri filozof ilâhiyatçı olan

ve bu öğretinin tipik iki tanığına dikkat çekmek bize kâfi gelecektir.

Bu konuda St. Anselme'i zikretmeye bile lüzum yoktur. “Proslogion” adlı eserindeki delili herkesçe bilinmektedir. Fakat şunu da belirtmek gerekir ki bu delilin geçerliliğini reddeden St. Thomas d'Aquin bile, aynı delilin Tanrı kavramı ile ilgili geçerliliğini kabul etmektedir: **“ Daha kesin olarak konuşursak, Tanrı'nın var olduğu kendisiyle (zâtıyla) anlaşılır. Onun zâtı varlığı ile aynı şey, olduğuna göre, bu onun zâtıyla (vücuduyla) var olduğunu gösterir**. Kendisine has bir esse (öz) olarak tasarlanan, tamamen Thomas'a ait Tanrı kavramı, burada yine onun varlığı ile kavramı arasındaki zorunlu ilişkinin kesinliğini mümkün olduğunca teyid etmektedir. Anseîme'den daha çok Thomas d'Aquin için, **Tanrı'nın “var olmayan” olarak düşünülemeyeceği daha doğrudur.** Çünkü **onun zâtı (essence), tabir caizse, VAR OLAN varlıktır.** Descartes'in **“Metafizik Düşünceler”** adlı eserinin beşinci bölümünde bu husus, Tanrı ve varlık (existance) kavramlarının ayrılmazlığı şeklinde açıklanmaktadır. Filozof burada, Tanrı var olmasa bile, var oluşu Tanrı'ya izafe etmemize hiç bir şevin engel olmadığı şeklinde bir itiraz ile karşı karşıya bulunmaktadır. O, ilâhi varlıktaki zât (essence) vücûd (existance) ilişkisinin biricikliği üzerinde durarak cevap vermektedir. Vadisiz dağlar olmayacağı fikrinden hareketle, ya dağlar vardır ya da ovalar şeklinde bir sonuç çıkarılamaz. Ancak **“Tanrıyı varoluşsuz (vücûdsuz) düşünemeyeceğim için”** var oluşun ondan ayrılmaz olduğu sonucu çıkar ve buradan hareketle de O, gerçekten vardır. Bu düşünceyi yaratan ben değilim ve düşüncem eşyalara hiç bir zorunluluk empoze etmez. Aksine, eşyanın gereği budur, yani Tanrı'nın var oluşu (existence de Dieu), onu böyle düşünmemi tayin eder.” . Başka bir deyişle, Tanrı fikrini tasavvur edip kavrayamam, ancak, eğer bunu yaparsam, Tanrı'yı realitede var olandan başka türlü tasavvur edemem. Demek ki, Descartes, Locke'nin ilerideki itirazına karşı tedbir almıştır. Locke'a göre, bizdeki Tanrı fikri keyfimize bağlı unsurlardan müteşekkil sun'i bir kavramdır. Objesinin var olması için, var oluş fikrini bu kavrama katmamız kâfi değildir. Tersine, filozof bu fikrin modelini ne de onda bulmadığına göre, onu hiç bir şekilde ihmal edememektedir. Realitede, bir varlığı zorunlu ve sonsuz olarak kavramaya bizi zorlayan hiç bir şey yoktur. O halde, bizdeki Tanrı fikrinin doğuştan olması gerekir. Ve bu fikrin bir sebebi olması gerektiğine göre de, bizatihi sonsuz olan bir öz (substance) ile ben'de (ya da benliğimde) yerleşmiş olması gerekir “Metafizik Düşünceler”in üçüncü bölümündeki sonuç buradan doğmaktadır:

**Eğer gerçekten Tanrı var olmasaydı, benliğimde Tanrı fikrine sahip olmam imkânsız olurdu...”** Tanrı fikrini kendi kendimize oluşturduğumuzu iddia edebilmemize yarayacak hiç bir şey yok. Zira onun elemanlarına tecrübede rastlansa dahi, kendisine göre düşüncenin bu elemanları birleştirdiği model açıklanmamış olarak kalırdı.

Bu yaklaşımla ele alınınca, ontolojik delil, sadece bir sofizm (mugalata) olmaktan çıkar. Ontolojik delil nasıl yorumlanırsa yorumlansın, en azından Tanrı fikrinin var oluşunu açıklamaya uygundur. Her halükârda, bu fikir (Tanrı fikri) oradadır. Malebranche'in **“Le Second Entretien Metaphysiaue”** adlı eserinde; Ariste, Theodore'ye **“ kısaca siz Tanrı'yı O'nun Hz. Musa'ya: “Tanrı var olandır,”** (Göç, III, 14) **dediği zaman, kendisini tarif etmiş olduğu gibi tarif ediyorsunuz.”** der. Şu ya da bu varlık var olmayan olarak düşünülebilir, varlığı görmeksizin özü görülebilir. Ancak, Tanrı fikri apayrı bir durumdur (un cas unique): **“EĞER TANRI DÜŞÜNÜLÜYORSA ONUN VAR OLMASI GEREKİR.”** Spinoza ve Hegel gibi “tanrıtanımazların” doktrinlerinde bile, hâlâ Tanrı diye isimlendirdikleri şeyin kavramı, onun var oluşunun kavramı O’nun var oluşunun içermektedir. Vakia gerçek ne ile ilgilenmeyebilir fakat onun inkâr edilmesi pek mümkün değildir. Tanrı'nın var olmayışını zar zor kavranabilir kılan da bu olgudur. Bu gerçek sebebiyledir ki, iyice düşünülmüş bir felsefî ateizm haklı olarak yeniden tartışma konusu yapılabilir.

Tanrı'nın tasdiki kaçınılmaz olarak doğuştancılığa (innéisme-fıtriyye) bağlı değildir. Bu olumlama, hususi hiç bir düşünce özelliğine de bağlı değildir. Onun hâzır ve nazır oluşu meseleyi ortaya koymaya ve cevabını dikte etmeye yeter; çünkü her halükârda, bir açıklama ister. Hatta bu olumlamaların biri onun mevcudiyetini (presence), diğeri ise objesinin realitesinin ispatı ile ilgili olan önemli irtibatı göstermek için, iki açıklamayı zorunlu kılmaktadır. Fakat Tanrı ve varlık kavranılan arasındaki ilişkinin, her zaman, koruduğu esrar sebebiyle ve ilk prensiplerin mâhiyetine ait bir gereklilik olan doğuştancılık asgarisinden kaçınmak imkânsız gibidir.

Biz, prensipler nizâmı içindeyiz. Bu prensiplerin doğuştan olduğunu kabul etmesek bile, en azından onları şekillendirmede akim ( intellect ) sahip bulunduğu gücün doğuştan olduğunu inkâr edemeyiz.

Her iki pozisyon ( durum ) da hemen hemen aynı kapıya çıkar, sadece şu husus hariç tutulmalıdır: Akim prensipleri kavrayabilmesi için, ikinci durum hissedilir realitenin kavranmasını gerektirir. Onların şekillendirilmesi problemi, külliler problemi, yani şu filozofların haç'ı ile ilişkisiz değildir.

Modern filozoflar, artık bundan hiç kuşku duymuyorlar. Bu onların hakkıdır ama bu konuda gösterdikleri dikkat yüzünden, ortaçağdaki selefleriyle alay etmeye hakları yoktur. Unutulmuş bir problem, yine de çözüme kavuşmuş değildir. Duyunun ferdîyi, aklın ise küllî'yi idrak ettiği söylenir. Ancak bu, kısmen doğrudur. Aklî bilgi ile duyulara dayalı idrak, şuurda karmaşık bir biçimde üstüste binişmiş vaziyettedir. Duyuda verilmemiş olan bir şeyin akılda (intellect) olmadığı doğru ise, aynı şekilde, o zaman akılda bulunmayan hiç bir şey duyuda da yoktur. Mesela, bir köpeği gördüğümü söylerim ama hiç kimse böyle bir köpeği görmez. Görme duyusu renkli şekilleri algılar fakat asla daha fazlasını algılamaz. Hem de köpek kelimesi bir türü gösteren ve işaret eden soyut bir kavram olduğu halde... Hiç bir türü ne görüyorum, ne de dokunuyorum. Bu ister köpek, ister hayvan, isterse bir başka tür olsun, ben bir takım renk lekeleri, olsa olsa bir takım renkli motifler görüyorum ve bazılarının belli bir hayvan türünü ya da bir insanı temsil ettiğini biliyorum. Fakat kavramın ferdi objesini görmüyorum çünkü o, kendisinde ve olduğu şekliyle var olmamaktadır.

Cüz'i alanda akim, akledliebilir olan'ı hissedilebilir olan'dan ayırdığını açıklamak için ileri sürülen geleneksel soyutlama teorisi, bir olgunun basit açıklamasıyla yetinmektedir. Ne Aristo, ne de bir Aristo'cu bu metafizik değişimin nasıl gerçekleştiğini söylememiştir. Gayet tabiî aklın akledilebiliri kavrayabilmesi için onun hissedilebilir olanda bulunması gerekir. Fakat bu, akılda kavram şeklinde değil ise, mâhiyeti nedir? Bununla birlikte Aristo, akledilebilir'in idrâk edildiğini cesaretle beyan etmektedir. Duyu idrâkini bir tür tümevarım (induction) olarak tarif ettiği zaman, Aristo'nun bu algılamaya dair derin görüşü, şüphesiz bu hususa işaret etmektedir.

Küllî kavramı, hızlı bir tümavarımdan doğar. Bu tümevarımla ben gördüğüm hissedilir cüz'î varlığın, aklımın köpek türü olarak kavradığı türün bir ferdi olduğunu biliyorum. Ne nominalizm(adçılık), ne realizm, ne de **"ılımlı gerçekçilik"** denen şu acayip hilkat garibesi, daha konuşmaya başlar başlamaz çocuğun güç sarfetmeden gerçekleştirdiği bu esrarlı tümevarımı hesaba katmayı beceremedi. Bu esrarlı tümevarım terimi duyumun (sensation) akla sunduğu şeydir, yani hissedilebilir basit bir nitelik değil; bir şey diye isimlendirdiğimiz, hissedilebilir niteliklerin yapısıdır.

Bunun prensipleri nelerdir? Daha önce belirttiğimiz gibi, bu prensipler fıtrî (doğuştan) değildir. Hissedilebilir malûmat ile münâsebet halindeki akim tabiî aydınlığında bilinirler. Burada da yine, kavramın durumunda olduğu gibi, prensiplerin ifade ettiği şey, hakikatin özü (substance de la realite) olan maddî objeler içindedir. Bununla birlikte, prensiplerin kendileri gayrî maddîdirler ve onları tanıyan, bilen akıllarda oldukları gibi var değildirler. Ben bir takım varlıkları görüyor ve onlara dokunuyorum. Varlığı görüyor ve dokunuyor, değilim. Bir takım fail ve mefûller (etkileyen ve etkilenen) gözlemliyorum. Birincileri sebep, diğerlerini ise sonuç diye isimlendiriyorum. Fakat bizatihi sebepliliği (causalite) müşahede etmiyorum. **"SEBEPSİZ SONUÇ OLMAZ"** dediğim zaman; yaptığım iş, sadece sebep veya sonuç tarifini açıklığa kavuşturmaktır. Bu, diyordu Hume, kocasız kadın yoktur demek gibidir. Şayet bir metafizikçiyi biraz sıkıştırırsanız, bizim her prensiple ilgili malûmatımızın içinde esrarengiz bir şeyin bulunduğunu kabul edecektir. Tanım itibarıyla ilk olduğuna göre, bu şaşırtıcı değildir. Kendisi vasıtasıyla sebebi açıklanabilen prensipten daha önce gelen hiç bir şey yoktur.

Akıl, bu sınır ile kolayca uyuşmamaktadır. Bununla birlikte, Aristo bu hususu, "Organon" adlı eserinin en önemli parçası olarak göstermeye çalıştığım şeyi, bütün sadelik ve açıklığıyla belirtmiştir;

**" Sezgi hariç, ilimden daha doğru hiç bir bilgi türü olmadığına göre, zorunlu olarak prensipleri kavrayan bir sezgi olacaktır. Bu durum, ise, sadece öteki telâkkilerden değil, ispat prensibinin kendisinin de bir ispat olmamasından ileri gelmektedir. Öyleyse, ilim ilmi olmaz. Şu halde, eğer biz ilimden daha doğru bir başka bilgi türüne sahip olursak, bu prensibin de prensibi olan, biricik sezgidir ve tıpkı sezginin prensibe ait olması gibi ilim de realitenin bütününe aittir."**

Böylesine yoğun ve tam mânâlarını anlamakta güçlük çektiğimiz bu satırları açıklamak zor olurdu. Bilginler bu konuda pek kaygı duymazlar. İlmin ruha bahşettiği yoğun tatminler, prensipler bir kere tartışmasız kabul edilince, onların ışığında akim emin bir şekilde ileri sürebildiği şeye açıkça bağlı kalınır. Prensiplerin mevcudiyetinden tedirgin olan filozoftur. Tıpkı, ateş etrafında dönüp duran pervaneler (böcekler) gibi onun düşüncesi de aynı konu etrafında döner durur. Düşündüğü her şeyde, hiç bir

şeye dahil edilmeyen ve Cevheri bile yok olmaya mahkûm bulunan, her şeyde varlığı görür. Fakat varlık bir soyutlamadır. Somut bir gerçek olarak düşünüldüğü zaman, bu varlık Tanrı diye isimlendirilir. **Şüphesiz, muhtemelen bu yüzdendir ki, Tanrı'nın varlığı hakkında bir ilim yoktur. Ancak Tanrı'nın varlığı hakkında ilmî gerçeklikten daha kesin bir aklî gerçeklik vardır. Yine bu yüzdendir ki, bu konu eğer Tanrı varsa, onun kavramının da daha önceden ruhta var olduğunu zorunlu kılar.**

## 9. CEVAPSIZ SORU

**Tanrıtanımazlar, Tanrı'nın var oluşu ile ilgili geleneksel delillerin yetersizliğini ileri sürmekten hoşlanırlar.** Aslında matematik tipte olan veya tecrübi ilme ait bulunan delillerden başka deliller kabul edilirse, bunların da yeterli olanı yoktur. Ancak, metafizik düşünce işi daha ileriye, diyalektik delilin daha ötesine götürdüğü, yani aynı delilin prensibine kadar gittiği zaman, bazı metafizik delillerin metafizik düşünce için zorunlu olduğu ortaya çıkmaktadır.

Burada tanrıtanımazların olmadığını iddia etmiyoruz. **Hatta çok çeşitli tipte tanrıtanımazların olduğunu daha önce söylemiştik.** Ancak bu kişiler arasında Tanrı'nın var olmayışına dair bir takım metafizik deliller ileri süren tek bir kişiye rastlamadık. Felsefeyle uğraşan tanrıtammazların ekseriyeti, Tanrı'nın varlığı hakkında ileri sürülen delillerin yetersiz olduğunu söylemekle yetiniyor. Bu ise apayrı bir husustur. Tanrı'nın var olmayışı ile ilgili bir takım delillerin istenmesi olgusu bile, Tanrı'nın varlığına dair inancın hâlâ yer aldığını telkin etmektedir. İnsanların **"imanını kaybetmek"** diye isimlendirdikleri şey, onlara asla mutlu bir hadise olarak görünmemektedir. Niçinini bilmeksizin, bu durum onlar için büyük bir kayıptır. Bunun böyle olması için hiç bir sebep yoktur. Bunun bir hata veya en azından bir peşin hüküm olduğunu sanacak noktaya varma durumundan kurtulunca, bu durum daha çok bir sevinç sebebi olmalıydı. İnsanların bu mutluluğu hep birlikte kutlamak için eşini dostunu topladığı görülmüyor. Aksine edebiyat, yazarların imanlarını yitirdiği şartlan romantik bir biçimde anlatan hikâyelerle dolup taşmaktadır. **Tanrı'nın var olmadığını ispatlamak için, onun yerine dengi bir şey koymak gerekirdi. Bu öyle bir şey olmalı ki, hem onun açıkladığı bütün her şeyi açıklayabilsin, hem de varlığı ispatlanmış olsun.** Lavoisier, onun yerine başka bir şey koyarak bunu ispatlamıştır. Bir tanrıtanımaz **"imanını kaybettiği"** zaman, böyle bir şey vuku bulmuyor. Bu acınacak bir kayıptır. Bu konularda pek sır vermese de Mallarme, bir gün dostu Henri Cazalis'e kahredici, insanı tüketen bir bunalımdan henüz çıktığını, bu bunalım esnasında **"Tanrı denilen şu ihtiyar kuş tüyünü" sonunda yendiğini ve bu işin pek kolay olmadığını yazıyordu. Var olmayan bir şey karşısında bu direnç neden? Çünkü Tanrı'nın gidişi, hiç bir şeyin gelişiyle telâfi edilememektedir. Onun tuttuğu yeri sonsuz boşluk doldurmaktadır.**

O halde, Tanrı fikrini metafizik bir kavram olarak reddetmek büyük bir safdilliktir. Bu kavram kesinlikle metafiziktir. Fakat ateizm de böyledir. Charles Peguy, bu hususu kendisine tanınan büyük bir kesinlik ve ısrarla belirtmiştir: "Metafizik inkârlar, metafizik ispat" lar ile aynı derecede bir takım metafizik işlemlerdir. Bunlar, çoğa zaman daha eğreti, daha kararsızdırlar...

Metafizik ispatlar mümkün olduğunca saf ve katışıksızdır, tam anlamıyla metafizik ispatlar olumlayıcı, doğrulayıcı ve müsbettirler. Ve sonra şöyle devam ediyor:

**" Ekolün dilini kullanmak için, ateizmin bir felsefe, bir metafizik olduğunu, bir din ve hatta bir batıl itikat olabileceğini ve dünyada var olan en sefil bir sistem olabileceğini hatırlatmak gerekir mi? Daha doğru olarak söylemek gerekirse, ateizm bunca teizm ve deizm ile, bir yığın monoteizm ve politeizmle, mitoloji ve panteizm ile aynı nitelikte ve ne eksiği, ne fazlasıyla bunların bir çoğunu hatta pek çoğu olduğunu veya olabileceğini, hatta ateizmin de diğerleri gibi bir mitoloji ve bir dil olduğunu, yapılacak bunca şey olduğuna ve bunu yapmak gerekli olduğuna göre, ondan daha akıllı, daha mantıklı olanların bulunduğunu hatırlatmaya gerek var mı?"**

Bu son satırlar kırıcı ama çok etkileyicidir. Gayet tabiî, yeter ki ateizm, Platon'dan "Kant'a kadar, Tanrı'nın varlığını ifade eden filozoflardan daha akıllı taraftarlardan yararlanabilsin. Eğer böyle taraftarları varsa, bunların isimlerini bilmek isterdik. Eğer yeterli sebepleri varsa; onları da öğrenmek isterdik. Diyalektik çözüm ihtiva etmese bile, tarihin tanıdığı en büyük metafizik kafalardan olumlayıcı bir cevap almış olmakla övünebilecek olan bu problemin üzerinde Peguy, başka bir şey söylememektedir. Olgunun kendisi de üzerinde düşünülmeye değer bir durumdur.

Bu olgu, Kant'ın şahsi tecrübesinin gözler önüne serdiği gerçek ile aynıdır. Tanrı'nın yarlığı ile ilgili

delillerin spekülatif bir illizyondan doğduğunu ispatladıktan sonra, Kant'ın pratik aklın zorlayıcılığı hakkında da aynı inancı sürdürdüğünü gördük. Fakat eğer, teorik akıl, haklı veya haksız, ilkönce pratik akla bu kavramı vermemişse, pratik aklın Tanrı'nın varlığım nasıl postulat olarak ileri sürebileceğini Kant kendi kendisine sormamaktadır. Hatta Kant, teorik akim tüm objelerinin, gerek matematiğin, gerek Newton fiziğinin ele aldığı objeler ile aynı mahiyette olup olmadığını bile kendi kendisine sormamıştır. Bunların aynı mahiyette olduğunu kabul eden düşüncenin kendisi metafizik özde değilmiş gibi, bundan böyle artık herhangi bir metafizik soru sormayı kendisine yasaklıyordu. **Düşünmek, metafizik bir obje olan varlığı düşünmektir.** Varlık denen şey kabul edilmiş ve ilimle birleştirilmiş sayılabilir. Ancak o zaman, ilmin kendisi anlaşılabilirliğini kaybeder. Bu durum, tabii teoloji için de evleviyetle geçerlidir. Varlık kavramı gözden ırak tutulur tutulmaz, Tanrı kavramı da bütün anlaşılabilirliğini kaybeder. Bu kavram ruhlarda aynen varlığını sürdürüp gider fakat artık metafizikçinin aklı için bir tutunma noktası sağlamaz.

Garip bir rastlantı sonucu, problemin bu irtibatı bizzat Kant'ın düşüncesindeki gelişme ile daha parlak biçimde ifade edilmiştir. Tanrı kavramının aşkın bir illüzyon olduğunu Kant'ın ispatladığını söylediğimiz zaman, şunu da sormak zorundayız: Hangi Kant ve hayatının hangi döneminde?

1764'te, Berlin akademisi tarafından sorulan bir soruya cevap olarak Kant **"Tabii Teoloji ve Ahlak Prensiplerinin Gerçekliği Üzerine Araştırma"** adlı eserini kaleme aldı. O halde, Kant o devirde şu problem ile karşılaşmıştı: Tanrı hakkında ne bilinebilir? Tanrı hakkında hiç bir şey bilinemeyeceğine karar verdiği anda Kant kendisine işte bu soruyu soruyordu. O vakit Kant, tabiî teolojinin doğrudan ve pozitif bir eleştirisini yapabilirdi. Ancak filozofların çoğu, tarihten pek hoşlanmaz. Çünkü felsefede icad etmek, yeni bir şeyler ortaya atmak yeterli olduğu hâlde, tarihten söz etmek için önce onu öğrenmek lâzımdır. Konu hakkında büyük filozofların bütün söylediklerini inceleme işini gerçekleştiren Kant, burada metafizikçinin ruhunda mevcut olan temel kavramın, **" her hangi bir varlığın var olmasını gerektiren mutlak zorunluluk"** kavramı olduğunu müşahede ettirmekle yetinmiştir. Buna şunu da ilâve ediyordu: **" Bu kavramı anlamak içirt hiçbir şeyin kesinlikle var olmamasının mümkün olup olmadığını ilkönce insanın kendi kendisine sorması gerekir. Zira bu soruyu soran kişi, ortada var oluş adına hiçbir veri olmadığı zaman geriye ne düşünülecek bir şeyin, daha genel bir ifadeyle, ne de herhangi bir imkânın kalmadığını anlayacaktır. Böylece her imkânın menşeinde bulunan şeyi dikkate almaya mecbur olacaktır. Bu teemmül genişleyecek ve böylece mutlak surette zorunlu varlık ile ilgili bu belirli kavramı yerine oturtacaktır."**

Bu noktaya ulaşan Kant'ın cesaretini kaybetmiş görünmesi ve bu metafizik yolda ilerlememiş olması esef vericidir! Şurası da bir gerçektir ki, bu, sonunda çıkmaz bir yol olduğu anlaşılan Wolffçu ihtimaliyet yolu idi. Realist bir epistemolojide, **"Hiç bir şey var olmayabilir miydi? "** sorusu sorulmaz. Çünkü hiçbir şeyin olmaması mümkün olsaydı, hiçbir şey olmayacaktı. Kant'ın da haklı olarak söylediği gibi, düşünce de olmayacaktı ve hatta soruyu sormak için Kant bile olmayacaktı. Madem ki bir şey var olduğuna göre, zorunlu varlık da vardır. Çünkü hali hazır olarak verilmiş gerçek âlem (le reel actuellement donne) var olduğu müddetçe, bu varlık, tartışma götürmez bir şekilde zorunludur. Parmanides hiç de haksız değildir. O halde, onun hakkında sorutabilecek bir tek şu soru kalıyor geriye: Bütün bu zorunlu varlıkta Tanrı diye isimlendirilmeye lâyık olan nedir? Varlık içinde hareket eden bir düşünce, soruşturmasının ilk anından itibaren aktüel var oluş içinde harekete geçer. Bu düşünce zorunlu olan'da da harekete geçer ve mutlak bir zorunluluğa şartlanmış zorunluluktan doğar. Konu Tanrı'nın var olup olmadığım bilmek değildir. Zira **eğer bir Tanrı varsa, o zorunlu olarak var olan'dır. Asıl mesele, zorunlu olan'da, bizim Tanrı diye isimlendirmek zorunda olduğumuz, bir Tanrı'nın olup olmadığını bilmektir.**

Tanrı'nın varlığı problemine dair modern bir tavrın bulunduğu görüşünü savunan fikir bir illizyondur. Mâteryalizmde yeni hiç bir şey yoktur. Eskiler bir Tanrılar topluluğunun varlığına inanıyorlardı ve bunlar onların gözünde gerçek (reel) olduğu kadar da maddî idiler. St.Augustin'in kendisi de başlangıçta materyalist idi. Şayet bugün yaşasaydı, genç bir Augustin işe marksist olmakla başlardı şüphesiz. Fakat yine de kutsal yolculuğuna (pélérinage) yeniden başlardı. Ekonomik ve sosyal faydalan da dahil, ihtiva ettiği bütün faydalan ile beraber maddeye şöyle soracaktı: Benim Tanrım siz misiniz? Belki daha sonra Kant'a da şöyle soracaktı:

Vazifenin sesi benim Tanrım mı?

Ancak ahlâkî şuur, yüksek sesle şöyle cevap verecekti:

Ben senin Tanrın değilim. Zira düşüncem doğru ve gerçek olanı hangi aydınlıkta görüyor ve aklına danışan her insan diğer insanların doğru veya yanlış, iyi veya kötü saydıkları şeylerle kendiliğinden nasıl uyuşup anlaşıyor?

Ne olursa olsun, insanın üstünde bir şey varsa, onun Tanrı olduğunda anlaşmayacak mıyız?

diye yine sorardı Augustin. Buna, evet diye cevap veriyor Auguste Comte ve bu, insanlıktır diyor.

Nietzsche de **“Evet ve bu üstüninsan'dır”** diye cevap veriyor. Ancak insana göre tanımlanan İnsanlık ve Üstüninsan kavramları, bizi insanın seviyesinin üstüne çıkarmıyor. Böylece sonunda yine ilk başlamış olduğumuz noktaya varıyoruz.

**Eğer, Tanrı tam anlamıyla müteal bir varlık ise, bize sunulan sahte Tanrılar bile gerçek Tanrıya tanıklık ederler.** O halde, gerçek tanrıtanımazların nadir olduklarını söylemeye gerek yoktur. Onlar yoktur. Çünkü gerçek bir ateizm, yani bir ruhta Tanrı kavramının tam ve nihâi bir yok oluş değil, aynı zamanda da imkânsızdır. Çoğu kez istendiğinde bu kavram yıkılabilir. Ama o, keyfi bir ihtiyaç şeklinde varlığını sürdürür ve inkâr edilmesi beyhudedir. Tersine, kesinlikle var olan şey, çöküntü, yıkıntı halleri hariç, Tanrı'yı düşünmeyen büyük bir insan kalabalığı ya da sahte Tanrılara tapan insan kitlesidir. Fakat burada, kendi varlıklarının ve kendi hususi gayelerinin yeterli sebebi kendileriyle alâkalı olduğu için, insanı ve dünyayı hiç bir açıklaması olmaksızın, şuurlu olarak kabul etmekten başka bir şey söz konusudur. Tanrı'yı bulmaya çalışan bir ruhun çabasında birçok şüphe, tereddüt ve kararsızlık vardır. Fakat böyle bir araştırmanın taşıdığı tek ihtimal şunu gerektirmektedir: **Tanrı'nın varlığı ile ilgili problem, filozofun ruhu için kaçınılmaz bir mâhiyet arz etmektedir. (sh:7-81)**

12 Ekim 1970

**Kaynak:** Etienne GİLSON, trc: Dr. Veysel UYSAL, ATEİZM 'İN ÇIKMAZI, Eseri Neşreden: Mehmet KILIÇ, İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul,1991

**ÇERKES MESELESİ-M. FETGEREY ŞOENU** (Mutlaka okuyun)

**Millî Mücadele'den sonra Türkiye'de bir Çerkes kıyımı ve tehciri yapıldığını kaç kişi bilir?**

Yakın tarihimizin nice hadiseleri karanlıkta kalmış, unutulmuş veya unutturulmuştur. Bizde iki tarih vardır:

Türkiye'mizin, yakın tarihi sırlar ve meçhullerle doludur. Zaten bizde iki tarih vardır: Biri mitolojik ve ideolojik resmî tarih, Necip Fazıl'ın tabiriyle balığın kavağa tırmanmasından bahs eden hikâyeler; diğeri ise karanlığa itilmek istenen gerçek tarih. Birinci tarih ne kadar dallandırılıp budaklandırılmış, süslenip püslenmişse, ikinci tarih de o derece ihmale uğramış, unutulmuş ve unutturulmuştur.

Tanzimat'tan bu yana, bir anti-tarih edebiyatı ile karşı karşıyayız. Akların kara, karaların ak, zirvelerin çukur, hendeklerin tepe olarak sunulduğu, evrensel ve millî değerlerin tepetaklak edildiği bir anti-tarih...

Elinizdeki bu kitap, Millî Mücadeleden sonraki Çerkes tehciri ve kıyımı ile ilgili bir belgedir. Bazılarına göre teferruata ait marjinal bir konudur bu. Ancak unutulmamalıdır ki, tarih büyük ve küçük konuları ile bir bütündür. Çok önemli olmadığı, teferruata tealluk ettiği için hiçbir tarihî dosya terk edilemez, kapatılamaz.

Bilindiği gibi, **Birinci Cihan Harbi mağlubiyetinden sonra Millî Mücadele'nin öncüleri içinde Çerkesler de vardır.** Aslında Kurtuluş Savaşı'nın ilk önderi Çerkes Edhem'dir. Ancak kendisi, çeşitli entrikalar sonucu saf harici bırakılmış ve nâ-hak yere vatan hâini ilân edilmiştir. Millî Mücadele esnasında Halife ve Padişah'ı destekleyen, İstanbul hükümeti saflarında yer alan Çerkesler de olmuştur. Hattâ 1921'de İzmir'de **«Şark-ı Karib Çerkesleri Te'mini Hukuk Cemiyeti»** (Yakın Doğu Çerkeslerinin Haklarını Güvence Altına Alma Derneği) adıyla bir cemiyet kurarak, Yunanistan'ın koruması altında bir Çerkes devleti kurulması için çalışan Çerkesler de görülmüştür. O tarihlerde Türkler arasında da, Ankaracılar, İstanbulcular, mandacılar yok muydu?

Kaldı ki, Şark-ı Karib'çi Çerkeslere karşı ilk tepkiler bizzat Çerkeslerden gelmiştir.

(Bakınız: Tarık Zafer Tunaya, «Türkiye'de Siyasî Partiler» c. 2, s. 606-23, İst. 1986

Elinizdeki bu eser, 1923'te, Osmanlı Çerkes aydınlarından **Mehmed Fetgerey Şeonu**'nun yayınladığı iki küçük kitabın Osmanlı-İslam yazısından latin harflerine çevrilmiş metnini ihtiva etmektedir. İlâve, çıkarma ve değişiklik yapılmamıştır. Bu yayınımızla gerçek tarihe küçük bir hizmet etmiş olduysak kendimizi bahtiyar sayarız.

**«Bir hakikat kalmasın Allah'ım âlemde nihan!»**

Bu eseri oluşturan iki kitabın, Osmanlı harfleriyle basılmış orijinal ilk baskılarının bibliyografik künyeleri:

1. Çerkes Meselesi hakkında Türk Vicdan-ı umumîsine ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Arıza. İst. Karabet Matbaası, 1338-1923. 39+ 4 s.
2. Çerkes Meselesi hakkında Türk Vicdan-ı umumîsine ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne İkinci Arîza. 1339-1923. 48 s.

BEDİR YAYINEVİ

**YAZARA DAİR**

Bu kitabın 1923'te yapılan ilk baskısında, yazar kendi ismini, o tarihte henüz resmen kabul edilmemiş bulunan Latin harfleriyle M. Fethgerey Schaenu şeklinde yazmıştır. Özeğe kataloguna Mehmed Fetgerey Şoenu imlasıyla kaydedilmiş bulunan bu ismi biz de aynı şekilde yazdık. Tarih ve Toplum dergisinin 22'nci sayısında (Ekim 1985, s. 4-5) Ayşen Janset Ku banlı, yazarın biyografisi ve eserleri hakkındaki yazısında aynı imlayı kullanmaktadır. Aynı derginin 3'cü cildinin 211'inci sayfasındaki (Mart 1985) **«Çerkes Kadınları»** başlıklı tenkidinde Hüseyin Kılıç «Mehmet Fitgeri Şûenû» imlasını kullanmaktadır ki, yanlıştır.

Mehmed Fetgerey Şoenu, 1890'de Sapanca'nın Yanık köyünde doğmuştur. Babası Kuzey Kafkasya'nın Gdowta-Vendripş bölgesi halkından Atkug Musa Şoenu olup 93 harbinden (1877-78 Osmanlı-Rus savaşı) sonra zor şartlar altında anavatını terk ederek Osmanlı topraklarına iltica etmiş ve Sapanca'da yerleştirilmiş Çerkeslerdendir. Mensup olduğu kabilenin ismi Vubuh'tur. =Ibıh

Mehmed Fetgerey 5-6 yaşında iken babasının vefatı üzerine annesi ve iki kardeşi ile birlikte İstan-

bul'a, dayısı Habib Beyin yanma gelmiştir.

Hırslı, inatçı bir karaktere sahip olan Fetgerey intizamlı bir mektep hayatı yaşayamadı, klasik tahsili terk ederek kendi kendini yetiştirmeye çalıştı. Ona bir otodidakt diyebiliriz. Fransızca öğrendi, tercümeler yaptı. Hayatı İstimâiye adlı ilk eserini kaleme alıp bastırttı. Devrinin ünlü gazetecilerinden Celâl Nuri (İleri) Beyin Çerkes kadınları hakkındaki eserine karşı infialini belirtmek üzere 1914'te **«Osmanlı İçtimaî Aleminde Çerkes Kadınları»** adlı kitabı neşr etti.

A. Jansat Kubanlı, Fetgerey'in Galatasaray Lisesinde tahsil yaptığını kayd etmektedir.

Beşiktaş Jimnastik Kulübünün iki numaralı kurucu üyesidir. Kardeşi Ahrned Fetgerey Şoenu ise Fenerbahçe kulübünün kurucuları, içinde yer almıştır. O zaman Osmanlı devletinin hudutları içinde yer alan Üsküb şehrinde beden terbiyesi öğretmenliği memuriyetinde bulunmuş, Balkan Harbi'nin mağlubiyet ile sonuçlanması üzerine İstanbul'a dönmüş, Bursa'ya tâyini çıkmış, bir müddet de orada beden terbiyesi öğretmenliği yapmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nda **İzmit mebusu ve dayı zadesi İsmail Ziya Bersis** ile birlikte Irak cephesinde Ordu hizmetinde bulunmuştur. İttihad ve Terakki ida resi rejiminin ülkeyi ve savaşı kötü idare etmesi, fırsatların kaçırılması, orduya politikanın girmesi Fetgerey'i yürekten sarsmış, acı acı düşündürmüştür. Mütârekeden sonra tekrar İstanbul'a dönmüş, ilmi, tarihî araştırmalar yapmış, eserler telif etmiştir. 1922'-de«Çerkesler» ve «Çerkeslerin Aslı» adlı kitaplarını yayınlamıştır.

**Millî Mücadele'nin kazanılmasından sonra Ankara rejimi Batı Anadolu'daki Çerkeslerin tehcirine (sürülmesine) karar vermiştir.** Birkaç kişinin günahından dolayı bir etnik grup cezalandırılmış; çoluk, çocuk, kadın, ihtiyar, hasta demeden binlerce Çerkes köylerinden alınarak Doğu Anadolu'ya feci şartlar altında sürgün edilmişti. Bu facia karşısında Fetgerey Şeonu **«Çerkes Meselesi Hakkında Türk Vicdan-ı Umumîsine ve Büyük Millet Meclisine Arîza»** adıyla bir kitap yayınlamış. Aynı yıl, bu birinci «Ariza»yı takiben ikinci bir Arîza daha çıkartarak hükümet erkânına, bütün mebuslara, gazetecilere, büyük bürokratlara ve aydınlara göndererek yapılan haksızlığın ve zulmün durdurulmasını istemişti. Bunun üzerine Mehmed Fetgerey rejim tarafından yayından men cezasına çarptırılmıştır.

Bu durum karşısında tedkiklerine ve yazılarına devam eden Şeonu eserlerini bastıramamanın üzüntüsü ile kahr olmuştur. Dayızadesinin sahibi bulunduğu Adapazarı Madenleri İşletmesi Türk Anonim Şirketinde çalışan Şeonu, şirket idaresinin bulunduğu Agopyan Hanında çıkan yangında zehirli dumanlardan boğularak genç yaşında 19.1.1931'de terk-i hayat eylemiştir. Cenazesi Maçka mezarlığına defn edilmiştir. M. Fetgerey Şoenu böylece genç bir yaşta, daha çok eserler kaleme alabileceği iken kaybedilmiştir.

Basılmış eserleri:

1. Hayat-ı İctimâiyye ve Yaşamanın Felsefesi.
2. Kadınlara Beden Terbiyesi.
3. Osmanlı İçtimâi Âleminde Çerkes Kadınları.
4. Çerkesler. (İstanbul, 1922, 48. s.)
5. Çerkeslerin Aslı. (İstanbul, 1922, 47 s.)
6. Çerkes Meselesi Hakkıada Türk Vicdan-ı Umumîsine ve Büyük Millet Meclisine Arîza. (İstanbul 1923)
7. Çerkes Meselesi Hakkında Türk Vicdan-ı Umumîsine ve Büyük Millet Meclisi'ne İkinci Arîza. (İstanbul, 48 s.)
8. Kafkasya ve Servet Menbalan.

Basılmamış eserleri:

—Onsekizinci Asırda Şimalî Kafkasya.

— Lezgiler ve Lezgi Unvanı Hakkında.

—Kafkas Vahdeti, Çarlık ve Sovyet Rejimleri.

—Irak ve Iraklılar. Makaleleri:

Mehmed Fetgerey Şoenu'nun Ölümünden sonra. 40 kadar araştırma ve makalesi İstanbul'da ve Ankara'da neşr edilmiş Kafkasya dergilerinin çeşitli sayılarında yayınlanmış bulunmaktadır.[64]

---

[64] (Kaynaklar: 1. Muhaceretteki Çerkes' Aydınları, İzzet Aydemir.Ankara 1991, 243 s. (s. 15-17);
2. Tarih ve Toplum dergisinin 22' no.lu sayısındaki Ayşen Janset Kubanlının yazısı).

## ÇERKESLERE DAİR

Çerkesler (Türk Ansiklopedisi **Çerkez** imlâsını kullanmaktadır) anavatanları Kuzey Kafkasya olan çok eski, köklü ve soylu bir kavimdir. Milattan önce 6'ncı asırda burada bulundukları bilinmektedir. Çerkesler kendi aralarında birçok kabile ve boylara ayrılır: **Abaza, Bjeduh, Şapsuğ, Matuhay, Temirgoy, Besleney, Flakuçi, Kabarday**... **Tarih boyunca Ruslardan büyük zarar ve zulüm görmüş kavimlerden biri de Çerkeslerdir.** Başlangıçta Rus-Çerkes münasebetleri dostça görünüyordu. Korkunç İvan (1547-1584) devrinde Moskoflar Kazan ve Ejderhan hanlıklarını ortadan kaldırdıktan sonra Çerkes sınırlarına dayanmışlardı. İvan, Çerkeslerin gafletinden faydalanarak Terek suyu üzerinde Terek kalesini yaptırmak fırsatına kavuşmuştu. İvan'dan sonra Ruslar Çerkezistan üzerine bir ordu göndererek oraya feth etmek istediler. Bu ordu Çerkesler tarafından imha edildi. Bu tarihten itibaren bir daha Çerkes Rus dostluğundan bahsedilmedi. Çerkeslerin gözü açıldı, Osmanlı İmparatorluğuna yaklaştılar ve İslam'a sarıldılar,

Çerkeslerin son dört yüz küsur senelik tarihi onların Moskoflarla boğuşmasının ve feci kırımlara, muhaceretlere, jenosidlere uğramalarının tarihinden ibarettir. **Lord Ponsonby, İngiltere'nin İstanbul sefiri iken Londra'ya gönderdiği 1834 tarihli resmî raporunda Çerkeslerin nüfusunu 4 ilâ 6 milyon arasında tahmin etmektedir.** Bu rakama Rusya ile harp halinde bulunan Kafkasyalı diğer kavimler dahil edilmiş de olsa, diğer kaynaklardaki bilgilerle dengelendiği takdirde büyük muhaceretten evvel **Çerkezistan'da en az 3 milyon Çerkes** yaşadığı anlaşılır. (Nuh el-Martukî, Nûrü'l-makabis fi tevârih el-Çerâkis, Kazan 1912, s. 10). İşte bu nüfus kınla kınla zamanımızda anavatanlarında ancak birkaç yüz bin Çerkes kalmıştır.

1840'ta Şeyh Şâmil, Mehmed Emin adlı mücâhidi Çerkezistan'a naîb olarak gönderdi. Çerkes kabileleri 1848'te toplanan Adagum kurultayında onu başkan olarak kabul ettiler. Mehmed Emin Ruslara karşı İslami-askerî bir teşkilât kurdu ve topyekûn bir cihad hareketine girişti. Ne var ki, düşman çok güçlüydü, Osmanlı İmparatorluğu ise güçsüz düşmüştü. 1859'da Şeyh Şamil Ruslara esir düştü, Mehmed Emin de teslim olmak zorunda kaldı. Mevziî direnmeler 1864'e kadar sürdü ve bundan sonra Çerkeslerin direnecek hali kalmadı. **Asıl facia da bundan sonra başladı. İnançlarından ve kimliğinden vaz geçmeyen soylu bir millet anavatanlarından sürülüyordu.** (Ruslar 2 milyon kadar Çerkes'i sürmüşlerdir. Bunların 1.5 milyonu yollarda feci şartlar altında can vermiştir. İkinci bir göç dalgası da 1877/78 savaşından sonra olmuştur ki, bu esnada da çok Çerkes kırılmıştır.) Ruslar görülmemiş bir vahşetle bütün Çerkes ileri gelenlerini idam etmişler, Çerkes köylerini yağmalamışlar, sağ kalan halkı Sibirya'ya sürmüşlerdir. 19'uncu asırdaki büyük Çerkes muhacereti sonunda Türkiye, Suriye, Irak, Ürdün, İsrail, Mısır ve Amerika'da Çerkes nüfusu ve koloniler oluşmuştur.

Türkiye Çerkesleri, dominant kültür olarak Osmanlı-İslâm kültürünü ve Türk lisanını benimsemekle birlikte kendi Çerkes kimliklerini de muhafaza etmişlerdir. Devlet adamı, kumandan, din âlimi, şeyh, fikir adamı, yazar, sanatkâr, aydın, gazeteci olarak birçok Çerkes asıllı değerli şahsiyet yetişmiş ve Türkiye'ye hizmet etmiştir.

**Çerkes asıllı bazı ünlü kişiler:**

Mizancı Murad Bey,
Ömer Seyfeddin,
Ahmed Midhat Efendi,
Kadircan Kaflı,
Çerkes Edhem,
Deli Fuad Paşa,
Bekir Sami Bey,
Prens Sabahattin,
Rauf Orbay,
Şevket Dağ,
Hüseyin Avni Lifij,
Muhlis Sabahaddin Ezgi,
Neveser Kökdeş,

Lemi Atlı,
Haydar Bammat,
Said Şamil...

Çerkeslerden hayli ulema ve meşayih yetişmiştir.

Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendinin arkadaşı ve ders vekili **Düzceli Muhammed Zâhid Kevserî** Çerkes asıllıdır. Millî Mücadeleden sonra, Mustafa Kemal'e ters düştüğü için Mısır'a gitmiş, orada Arapça değerli eserler yayınlamıştır.

Yakın tarihimizdeki darbe teşebbüsleriyle ün salan ve başarılı olamadığı için ikinci darbesinden sonra idam edilen **Harp Okulu kumandanı Talât Aydemir** de Çerkesti.

## 1 MAYIS 1920'DE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE ETNİK BİR MÜNAKAŞA- M. ŞEVKET EYGİ

Yıl 1920, Ankara'da Büyük Millet Meclisi'ndeyiz. Takvim Mayısın 1'ni göstermektedir, yâni Meclis açılalı daha on gün bile geçmemiştir. Bu Meclis Kur'anı Kerim hatimlerinden, Buhârî-i Şerif kıraatlerinden sonra, uğurlu olsun diye bir cuma günü, mebuslar (milletvekilleri) Hacıbayram camiinde topluca cuma namazı kıldıktan sonra dualar, tekbirler, kurbanlar ile açılmış, Mustafa Kemal'in ilk sözü,, biz bu Meclis'i önce Halife ve Padişah Efendimizi ve sonra vatanımızı kurtarmak için açtık cümlesi olmuştu, işte şimdi 1 Mayıs 1920 tarihinde Meclis'te sağlık konusu hakkında Yusuf Kemal bey konuşurken gayet meraklı ve ibretli bir gelişme olur. Yusuf bey kürsü de memleketin sağlık işlerinden bahs ederken Türk kelimesinden çokça bahs eder. Konuşması içinde:

**«...zannediyorum ki, her Türkün söyleyeceği, memleketimizde görülecek ilk iş sıhhiye işidir. Çünkü sıhhat olmazsa, çünkü Türklük bulunmazsa, o Türkler üzerine bina edeceğimiz hiç bir iş kalmaz... Türkleri muhafaza etmek için evvelâ sıhhati muhafaza etmeli (alkış)... Türklüğü bitiren hastalıkları bir an evvel kaldırmazsak, eğer Türk ailesinin, Türk ferdinin refahım temin etmekse...»** cümlerini sarf eder.

Yusuf Kemal beyin bu konuşmasından sonra **Sivas mebusu Emir Paşa** kürsüye çıkar ve şu konuşmayı yapar:

**Emir Paşa. (Sivas)**

— Yusuf Kemal beyefendi hazretlerinin, konuştuğu sırada sıhhatlerinin muhafazası lüzumunu yalnız Türklere hasr etmiş olmasına itiraz ediyorum (-İslâm demekti sadaları... Kelime ile oynamayın sesleri). Müsaade buyurun, zannederim ki, Müslümanlık namına teessüs etmiş bir Hilâfet vardır. Değil buradaki Müslümanların, aktan cihanda bulunan umum Müslîmînin bu Hilâfete merbutiyetlerini unutmamak iktiza eder. Rica ederim ki, yalnız Türklük namını istimal etmeyelim. Çünkü Türklük namına biz buraya cem olmadık (Gürültüler). Rica ederim, yalnız Türkler değil, Müslümanlar demek, hattâ Osmanlı demek kâfidir efendim (İslâm deniliyor sadaları). **Bu vatanda Çerkes, Çeçen, Kürd, Lâz ve daha bîr takım kabail-i islâmiye vardır.** Bunları hariçte bırakacak, tefrikaya bais olacak söz söylemeyelim (Gürültüler). )

**Reis**

— Müsaade buyurunuz, devam etsin.

**Emir Paşa. (Sivas)**- (Devamla)

— Bendeniz bu mesele hakkında uzun söz söyleyecek değilim. Bu gibi sözlerin şimdiye kadar bir fâidesini görmedik. Hepimiz Hilâfete merbutuz (bağlıyız). Bu Hilafet-i muazzamayı bir çok uzun asırlardan beri muhafaza eden Türk kavm-i necibi olduğunu da kimse inkâr edemez. Yalnız tefrikayı icab edecek hiç bir söz söylenilmemesini tekrar temenni ediyorum.

Çerkes asıllı olan Emir Paşa kürsüden inince sözü bu sefer Mustafa Kemal Paşa alır ve aşağıdaki konuşmayı yapar

**Mustafa Kemal Paşa**

**— Efendiler, meselenin bir daha tekerrür etmemesi ricası ile bir iki nokta arz etmek isterim: Buradaki mak sud olan ve Meclis-i âlinizi teşkil eden zevat yalnız Türk değildir, yalnız Çerkes değildir, yalnız Kürd değildir, yalnız Lâz değildir. Fakat hepsinden, mürekkeb anasır-ı islâmiyedir, samimi bir mecmuadır. Binaenaleyh bu heyet-i âliyenin temsil ettiği, hukukunu, hayatım, şeref ve şanını kurtarmak için azm ettiğimiz emeller, yahut bir unsur-i İslâm'a münhasır değildir. Anasırı islamiyeden**

**mürekkep bir kitleye aittir. Bunun böyle olduğunu hepimiz biliriz. Hep kabul ettiğimiz esaslardan birisi ve belki birincisi olan hudut meselesi tâyin ve tesbit edilirken, hudud-ı millîmiz İskenderun'un cenubundan: geçer, şarka doğru uzanarak Musul'u, Süleymaniye'yi, Kerkük'ü ihtiva eder. İşte hudud-i millîmiz budur dedik! Halbuki Kerkük şimalinde Türk olduğu gibi Kürd de vardır. Biz onları tefrik etmedik. Binaenaleyh, muhafaza ye müdafaasıyle iştigal ettiğimiz millet bittabi' bir unsurdan ibaret değildir. Muhtelif anasır-ı islamiyeden mürekkebtir. Bu mecmuayı teşkil eden her bir unsur-i İslam bizim kardeşimiz ve menâfii tamamiyle müşterek olan vatandaşımızdır. Ve yine kabul ettiğimiz esasatın ilk satırlarında bu muhtelif anasır-ı islâmiye ki, vatandaştır, yekdiğerine karşı hürmet-i mütekabile ile riayetkardırlar ve yekdiğerinin her türlü hukukuna, ırkî, içtimâi, coğrafî hukukuna daima riayetkar olduğunu tekrar ve te'yid ettik ve cümlemiz bu gün samimiyetle kabul ettik. Binaenaleyh menâfiimiz müşterektir. Tahsiline azm ettiğimiz vahdet yalnız Türk, yalnız Çerkes değil, hepsinden memzuc bir unsur-i İslamdır. Bunun böyle telakkisini ve sui tefehhümata meydan verilmemesini rica ediyorum** (Alkışlar).

İşte 1920'de Büyük Millet Meclisinde Mustafa Kemal böyle konuşuyordu. O, bu tarihte Halifeci, Padişahçı, Osmanlı devleti taraftan, Şeriatça, İslamcı idi. Millî Mücadelenin bu ilk Meclisi islamî bir cihad hareketinin merkeziydi. Bütün İslâm dünyasının gözleri Ankara'ya çevrilmişti. Bu Meclisin 1924'te Halifeliği kaldırıp. Halife'yi ve Osmanlı hanedan ailesini yurt dışı edeceğini bilmiş olsalardı, Hint Müslümanları 30 bin çil çil altın toplayıp da Ankara'ya yardım olarak gönderirler miydi? Meclis ve Mustafa Kemal şeriatçilikte o kadar ileriydiler ki, İçki Yasağı Kanunu çıkartarak alkollü içkileri yasak etmişlerdi. Bu Meclis'e Bediüzzaman Said Nursî geldiği ve samiin locasında oturduğu zaman Meclis ayağa kalkmış, alkışlarla beyan-ı hoş âmedi eylemişti. Meclis'te yüze yakın sarıklı, tarikat taçlı ulema, şeyh vardı.

İşte bu hava içinde, bir Türk mebusu ile bir Çerkes mebusu arasında münakaşa çıkınca, Mustafa Kemal Kürsüye çıkıp, yukarıda metnini verdiğimiz yatıştırıcı konuşmayı yapmıştı. Bu memlekette sadece Türk yoktur, Kürd, Laz, Çerkes ve diğer İslami unsurlar vardır ve bunlar hep kardeştir demişti.

Paşanın misak-ı millî hudutlarıyla ilgili cümlelerine de dikkat etmişsinizdir. İskenderun'un cenubundan başlayan bu sınır Kerkük, Süleymaniye ve Musul'u içine almaktadır. Sonra bu güney bölgelerimiz Fransızlara ve İngilizlere peşkeş çekilmiştir. Batum'un da Ruslara verilmesi gibi...

İşte böyle bir hava içinde başlayan millî mücadele zaferle sonuçlanınca, eski sözler unutulmuş, Türk, Kürt, Lâz, Çerkes ve diğer Müslüman unsurlar arasındaki din ve iman kardeşliği rafa kaldırılmış, onun yerine başka ideolojiler, yabancı ...izmler getirilmiştir,

O hengâme içinde de, elinizdeki bu kitabın konusunu teşkil eden Çerkes tehciri yapılmıştır.

**EMİR PAŞA:**

İlk Büyük Millet Meclisi'nde Sivas mebusluğu yapmıştır. Sivil Paşalık unvanına sahiptir. Hukukçudur, fakat çiftçilikle meşgul olmuştur. Bekir Sami ile birlikte Millî Mücadele hareketini desteklemiş, Sivas ve Uzunyayla Çerkeslerinin Kurtuluş Savaşma katılmalarını sağlamıştır. Geleneksel İslâm-Osmanlı kültürüne bağlı dürüst ve açık sözlü bir aydın ve politikacıydı. Millî Mücadeleden sonra İstiklâl Mahkemesine verilmiş ve üç yıl süreyle İsparta'ya sürgün edilmiştir. Abhaz Kökenlidir, Adigeceyi de iyi bilirdi. Soyadı kanunundan sonra **Marşan** soyadını almıştır. Doğumu 1840, ölümü 1940'tır.

## ÇERKES MES'ELESİ HAKKINDA TÜRK VİCDAN-I UMUMÎSİNE VE TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NE ARÎZÂ

**Mehmed Fetgerey ŞOENU**
**(M. Fethgerey Schaenu)**
**Transkripsiyon:**
**Muhammed Safi**

Halide Edip Hanıımefendi'ye:

Bu arizacık, ihtilâl günlerinden birinde, ihtiyat Zabiti Peyâmi' nin kalbini «İyilik ve Muhabbetle» dolduran «Yeşil Balkondaki Beyaz Efsâne Kadın»la «Kırmızı topraklı yolda giden zarif ve ürkek hayalsin mesâibine ağlayan bir kaç sahifeden ibarettir. Ruhunuzun öz evlâdı, o sabık Hariciye Kâtibinin «Güzel kardeşlerimiz» demekten haz duyduğu Çerkezlerin şimdi virane olan «evleri masal evlerine benzeyen» hülyâlı köylerin sahiplerinin «Şimalî Kafkas'ın kartal tepeleri üstünde» kuracakları vatanları için akıtmasını kendine va'dettiği temiz ve asil Türk kanına ithaf etmek istiyorum. Bu hıçkırıkları bilmem o şerefle taçlanmaya lâyık bulacak mısınız?..

**Mehmet Fetgerey ŞOENU**
**22 Ağustos 1923**

**Çerkes Meselesi Hakkında Türk Vicdân-I Umûmisine Ve Türkiye Büyük Millet Meclîsine Ariza**

İşitiyoruz ki, Çerkesler tehcir ve taktil (öldürülüyor) ediliyormuş. Hânümânları söndürülüyor. Köyleri, mal ve menâlleri «emvâl-ı metruke» ye devrolunuyormuş. Bu şom nakaratın medlulleri pek feci şeylerdir. İnsanın ruhunda şimşekler çakan boralar koparmak için kâfi gelecek baştan çıkarıcı muharriklerdir.

Lâkin yalnız bu kadar değil, daha var: Denizden çıkarılan balıklar gibi, meskensiz, mevâsız, hayat vesâitinden mahrum kalan bu zavallıların erkekleri derelere, kaya diplerine gömülüyor, kız ve kadınları ise Türk köylerine, Türk köylülerine taksim ve tevzi' olunuyormuş. Bunlar namütenahi bir vüs'atle genişleyebilen bir sürü (miş)lerdir ki her biri keyfiyet itibariyle yüce bir dağın başından kopan bir kaya parçasının aşağıya ininceye kadar aldığı müthiş bir çığ manzarasını pek andıran bir mâhiyet arz ediyor. Ve tıpkı o çığlar gibi yollarına düşen en mukavim bünyeleri bile sürükleyip götürecek kabiliyetler gösteriyorlar...

Haddizatında bunların hepsi belki birer hiçtir. Fakat görünen bir şey var ki; o da bu (miş)lerden herbirinin ehemmiyetli veya ehemmiyetsiz bir vâkı'a-ya istinâd etmiş bulunmasıdır. Bu vâkı'aların, bu hâdiselerin yalanını hakikisinden, eğrisini doğrusundan tefrik edebilmek, şimdi içinde yaşadığımız gayya kuyusunda ancak (Hüddâm)'a mürâca'ata vabeste kalıyor.

Ve esasen kütleler, cemâatler hiç bir zaman böyle tedkîkî ve tahlilî düşünmek kabiliyetini gösteremezler. Onlar, tahlil yerine terkip ederler. Tefekkür yerine sâdece hissederler. Bütün kuvvetlerini bu hislerden aldıkları için onlara vüsat verirler ve çarçabuk mağlub olarak sevk edecekleri yollara gitmekten başka bir şeye muktedir olamazlar.

Zaten, ortada güneş gibi parlayan bir hakikat var. Bu hâdiseler, hatta şâyi'alar ister sahih, ister de ercûfe olsun, devrin yaşattığı buhranlar dolayısıyla te'sirleri bir ve bî-âmân oluyor. Her (miş) memleketin ummân-ı ruhuna düştüğü zaman tıpkı bir gölün sathına düşen bir taş parçasının gölün sathında çizdiği namütenahi büyüyen dâirelere benziyor ki sükût noktasında ancak küçük bir yuvarlak olan ihtizaz yüzlerle metre uzakta, yüzlerle metrelik katrelere mâlik olacak kadar cesamet kesbediyor ve böylece en ufak hâdiseler en büyültücü adeselerle yüz defa bin defa büyüdükten sonra nâs beynine şayi' oluyor...

Bu sayfaların halk üzerindeki tesirlerinin ehven ve ehemmiyetsiz olduğuna inanmak pek fazla saf-dillik olur. Öyle görünüyor ki aks-i tesirler pek kat'î, pek müdhiş oluyor. **Türk Çerkes'e, Çerkes Türk'e karşı emniyet edemez bir hâle giriyor.** Ve bu, günden güne kat'iyyet kesbediyor..

Görüneni olduğu gibi gören hiç bir kimse inkâr edemez ki, bu iyilik alâmeti değildir. Bir vatanda, bir bayrak altında ve bir nâm ile aynı gaye ve maksad için yaşayacak insanlara bir sa'âdet va'd edemez. Bilâkis, buna ma'rûz kalan millete her ma'nâsıyla tali'siz denir. O milletin sesi kirişleri gevşek ve kopuk bir çalgının çıkaracağı ahenksiz ve baş döndürücü curcunadan farklı olamaz...

İşte, arz ettiğimiz (miş)'ler şimdi Türkiye'yi bu hâle doğru sürüklüyorlar. Bunların en fazla ma'nâ ve kıymetleri: Bulanık suda balık avlamak isteyen ihtirâsâtın oltalarını ağırlaştırıp zenginleştirmekten, bi'n-netice avcıların yüzünü güldürmekten başka bir şey değildir. Bu ihtirasların cidaline sahne olan

bedbahtlar ise, Türk veya Çerkes, dünkü güzel vatanın bugünkü harabelerinde birer kara diken gibi batıcı ve yırtıcı oluyorlar... Halbuki bu memleket bundan böyle sükun ve huzura, âsâyiş ve âmizişe pek, pek muhtaçtır...

***

Evet, biliyorum, gözümle görüyor, kulağımla işitiyor gibi hissediyorum ki, şimdi beni de töhmetlendirmek için (nâkes Çerkes!) demeye istical eden birçok dudaklar titreşiyorlar... Zararı yok, onlar bana istediklerini desinler, fakat ben hak diyebildiklerimi söylemekten çekinmeyeceğim ve (hâin sıfatının) Çerkeslere terdif edilmesindeki saikı anladığım gibi anlatmaya çalışacağım:

**Diyorlar ki; Türkiye Türklerindir. Türk ta'birinin delâleti ise bir ırk ifâdesinden çok ziyâde medid bir musâlebe mahsûlünün alemidir.** Bu musâlebe bilhassa Orta-asya ve Kafkas ırklarının ihtilâtât-ı kadime ve medidesi neticesidir. Şu halde ise Türk demek, istep-lerin çekik gözlü, çıkık yanaklı, seyrek sakallı, yerden yapılı çobanı demek değildir. Belki onlardan fersahlarla ayrılmış, daha ziyâde Avrupalılaşmış bir mevcudiyettir. Anadolu bu musâlebenin canlı bir numûnesidir.

Şimdi artık bu Türklerin bir Mîsâk-ı Millîleri vardır: O ahdin çizdiği hudûdlar dâhilinde yaşayan unsurların hepsinin yalnız Türk ünvân-ı umumîsi altında kaynamaları sûret-i mutlakada elzemdir... Avrupa denilen meşher-i akvam ve milelde Türklerden başka böyle bukalemun! bir manzara-i milliye arz eden, daha doğrusu henüz bir câmi'a-i milliye te'sis edememiş, hâlen mu'âsır düsturlardan pek geride ve uzakta kalan bir cami'a-i diniyye bünyesinde meze olup gitmek revhiyetinde kalmış başka bir millet daha yoktur... ilâ âhirihi...

Biz, bütün imanımızla, bütün mevcudiyetimizle bunlara (Amenna) diyoruz. Lâkin bunu itmam eden; «Çerkesler hâindir. Çünkü Türkiye'nin Türklere âid olduğunu kabulde ta'allül ediyor ve Türklüğü yıkan Osmanlı istibdâdıyla beraber bulunuyorlar...» işâ'atını hiç bir suretle nefsü'l-emre muvafık bulmuyoruz. Bu bize bir kaç sene evvel Ziya Gökalp Bey'in neşrettiği; **«...Bir mefkurenin kuvvetlenmesi için iki hissin yardımına ihtiyaç vardır. Bunlardan birisi (Millî muhabbet) 'dir ki millî mefharetlerle halk an'anelerinden doğar. İkincisi (Millî kin)'dir ki herhangi bir istibdada karşı gayz ve adavet uyandırmakla hâsıl olur.»** fıkrasının ikinci kısmındaki hakikati ihtar ediyor.

Fakat çok teessüf olunur ki Türk millî mefkuresinin kuvvetlenmesi, teessüs ve te'yidi için ona rehber olacak (millî kin) yanlış bir istikametle Çerkesleri ihata etmiş bulunuyor ve zannolunuyor ki, Çerkesler saltanat-ı şahsiyyenin müeyyididirler. Bu zihniyetle Osmanlı Saltanatının istibdadına teveccüh eden kinden Çerkeslerin de hissedar olmaları tabii görülüyor. Bu yanlıştır ve günâhtır. Çerkesler ne saltanatçıdırlar, ne de millî Türk mefkûreciliğinin düşmanıdırlar.

**Çerkeslerin böyle tanınmalarının sebeb ve sâiki acaba nedir?..**

Geçen badirede bunların bir avuçluk bir kısmının kendilerinden on defa, yüz defa daha fazla Türk ve gayr-i Çerkesle beraber padişahlık, daha doğrusu İstanbul Hükümeti hesabına hareket etmiş olmaları mıdır? Bu ise o hareketin sebeb ve sâikleri düşünülen bu şeyler değildir. Ve bizim kanaatimizce o sâikler, sebebler Çerkeslerin Türkiye'yi Türklerin olarak tanımayıp pâdişâhların diye i'tikad ettiklerine ve Türk mefkûreciliğinin düşmanları olduklarına delâlet edemez..

Vâkı'a o kıyamın sebeplerini sûret-i zahirede herkes biliyor, lâkin hakikat-i halde esbâb-ı mütekaddime ve evveliyye bir çok gözlerden nihândı ve hâlâ nihân bulunuyor. Başına geçirdiği şeytan külahı ile göze görünmeden çalışan bu saik Çerkeslerin tahvif edilmiş olmasıyla bu tahvif neticesinde onlarda uyanan tu'me-i ihtiras olmak, imha edilmek gibi endişelerden bunları ilkâ eden mevki-i iktidar ihtiraslarının ettiği istifâdedir ki, icmal etmek icâb ederse ber-vech-i âtî noktalar tebarüz eder:

**A —** Meşrûtiyeti müte'âkib, millî mefkûreciliğin revacını te'mine vakf-ı fikr edenlerin bazıları Türkiye'deki gayr-i Türk fakat müslüman anâsırın da hudud-ı millî dahilinde bel' edilmesi fikrini ileri sürmüşler ve şiddetle müdâfa'a etmişlerdi. Alâ-rivâyetin Şeref sokağında bu bel' ve temsil siyâseti oldukça taraftarlar da bulmuştu. İlk tecrübenin Çerkesler üzerinde yapılması terviç ediliyordu. Çünkü Çerkesler Anadolu'nun eski yerlisi olmadıkları gibi toplu ve kesif de değildiler. Kafkasya'dan altmış sene kadar evvel hicret ettirilen 1 /2 ilâ 2 (birbuçuk-iki) milyon raddesindeki nüfûs Anadolu ,el-Cezire ve Suriye dahilinde fazlaca dağılmıştı. Bunların bel'i Türkçülük nokta-ı nazarından pek ziyâde muhassenatı dâ'î görülüyordu.

Bunun için Çerkeslerin bel'ine lüzum-i kafi gösteriliyordu...

Bi'n-nazariyye ve bi'l-kuvve pek a'lâ görülen ve düşünülen bu temsil siyâseti fi'liyâta çıkabilmek için

namütenahi acemilikler içinde bocalıyordu. Evdeki pazarı çarşıya uydurmanın yolunu bir türlü bulamayan, bu siyâsetin o zamanki erbabı felâkete bir mebde' vermişlerdi. Çünkü memleketteki gayr-i memnunlar ve muhalefet fırkası bu acemilikten bi'l-istifâ de Çerkesler arasında tahrikâta koyulmuşlardı. Hele harb-i umumî esnasında bu tahrikat hadd-i a'zamisi-ni bulmuştu. **«Hey, diyorlardı: Yakında görüşürüz. Vilâyât-ı Şarkiyyeden sonra sıra sizindir. O zaman aklınız başınıza gelir...»**

Tedâbir-i dâfi'asma hiç bir zaman tevessül edilmeyen bu hâl Çerkesleri büyük bir sür'atle vâdi-i şekk ve şüpheye sürükleyip götürmüştü. O derecelerdeki her hangi bir kulağı delik Çerkes'i (Hükümet) kelimesini duyduğu zaman kendi kendine; «İştş bir gün benim de ölümüme fetva verecek merkez!» diyecek kadar vesveseye düşürmüştü...

**B —**Çerkeslerce, kendilerine el altından yapılan propagandaların bir hakikat olduğu zehabını hâsıl ederek onları büsbütün şüpheye ve emniyetsizliğe düşüren en mühim bir nokta da Balkan Harbini müte'âkıb Bandırma ve Adapazarı havâlisinde kesif kitleler hâlinde Çerkes köylerine tecâvüzât-ı dâimede bulunmakla mükellef gibi faaliyete başlayan Arnavud Çetelerinin hükümet-i merkeziyye tarafından himaye edildiği ve imhaya me'mûr edildikleri hakkında kuvvetli sayfaların çıkarılması idi...

**C —** Bu hâl ve vaz'iyyetten istifâde ile mevki'-i iktidarı elde etmek endişesine kapılan muhalefetin propaganda ve tahrikâta germi vererek Çerkesler'de uyanan şek ve şüphe tohumlarını kökleştirmesi...

**D —** Millî mefkûrecilik zimâmdârânının bu hallere karşı pek kat'i bir lâkaydî iltizam etmeleri... Bu lâkaydinin de muharrikleri elinde yeni bir tahrik ve tecrid müessiri gibi kullanılması ve hükümet-i merke-ziyyenin sükûtunun ve amâ bir i'tirâf olduğunun neşr ve işâ'ası... ilâ âhirihidir.

Görülüyor ki: Bugün Çerkesleri hâin mevkiinde bulunduran sebepler şimdiye kadar bilindiği zu'medilen şeylerden bambaşkadır. Onların ruhunu kemiren endişe sadece hayatlarını korumak, mahv ve nâ-bûd edilmeye razı olmamak idi. Hâlâ da öyledir...

Bütün hayat sahiplerinin mütehallik, oldukları, hatta en âdi bir hayvanın bile kendisini tehlikede gördüğü zaman silah-ı müdâfa'ası olan boynuzlarını, dişlerini, pençelerini... hasmına tevcih etmek için duyduğu sevk-i tabii kabilinden olan bu Çerkes hareketi de onlarda, velev yanlış olsun, bir hakcığm bulunduğuna ve bugünkü mahşerin sûrunu çalan İsrafil'in Çerkeslikten başka bir ihtiras olduğuna delâlet için kâfi değil midir ve bu hâlde Çerkesler hâin midirler?..

***

**Eğer böyle ise, biz yanan hânümânların yangın dumanları, dökülen masum ve bigünah müslüman kanlarının morarmış rengi henüz gözönünde duran (Düzce) kıyamını tafsile lüzum görmeyiz...** Çünkü o hareket şimdiki halde Çerkesleri en düşnâm ithamlara ma'rûz bulunduran bir hıyanet lekesi olarak ilân ediliyor. Hâin millet tâbirini, bir zamanlar Kafkas dağlarının sertâc ve serfirâzı iken şimdi küçük Asya'nın, el-Cezire ve Suriye beyabanlarının hâk-i pâyi olan bu bedbaht unsura âlem olarak ithâfda tereddüt etmiyor...

Hâlbuki biz bunu, pek ma'nâsız olan Çerkes-Türk da'vasına sebeb olduğu kadar Çerkeslerin Türklere karşı düşman olmasına kâfi bir sebeb ve saik gibi görmüyoruz. Bu bir netice idi. Sekiz on sene evvel (Mev-ki'-i iktidar) hırslarının ektiği ve mütemadiyen ihtimamla timar ederek büyüttüğü meş'um tohumların yeşerip mahsûl vermesi idi. (Kuvâ-yı milliye)'ye karşı olmazsa, herhangi bir kuvvete karşı patlamak isti'dâdında bulunan ve gayr-i muayyen bir dakika için a-yâr edilen müdhiş bir bombaya benziyordu. Bu i'tibâr-la biz bunda padişah taraftarlığının, hatta taraftarlık kokusundan bir zerrenin bile bulunmadığını iddia' ediyoruz. Tasdi' edeceğimizden olduğu kadar ilzam edileceğimizden de korkmaksızm i'lân ediyoruz ki: Çerkesler, arasında yaşayacakları bir milletin hüsn-i âmizişi ile üzerlerine hayâli bir anka kanadı açacak bir pâdişâh bendesi olmak arasındaki farkı idrâk edemeyecek kadar budala değildirler. Onlar pek a'lâ bilirlerdi ki pâdişâhla kucak kucağa, koyun koyuna yaşayacak değil, bilâkis milletle, Türklükle âğûş-be-âğûş kaynaşacak, geçineceklerdir...

Fakat ne çâre ki Kudret-i bâliğa cemiyetlere, kitlelere de, ferdlere bezi ettiği, harekâtına hâkim olmak iktidarını bahş etmemiştir. Onlar hareketlerinin sahibi değil, lâkin tamimiyle esiridirler. Maşerî hayatın en büyük hâkimi işte bu sırrîyettir, gayr-i şuûriliktir. Çerkeslerin kendileri için zarardan başka hiç bir şey intâc etmeyeceği gün gibi aşikâr bulunan son kıyamları da bu gayr-i şuûrîliğin son bir numunesinden başka ne olabilir ki... Onun sebebleri ise arz ettiğimiz şeylerdir. Sekiz on senenin yağmur gibi yağdırdığı imha edilmek, bel' olunmak şayi'aları, taktil ve tehcir propagandalarıdır .

İşte şuuru mahveden bu endişe idi ki Çerkesleri pek ziyâde sarsmış, mütemadiyen şeamet teren-

nüm eden ihtiras baykuşlarının sesleri, onlarda Türk zi-mamdârânma karşı (Türklere ve Türklüğe değil, lalettayin hükümet erkânına) bir iştibâh, bir a-dem-i emniyet, bir itimadsızhk ve bir şek uyandırmış, (Acaba) kurdu o saf ve temiz kalpleri, ruhları kemi-re kemire on senede emniyet ve itimâdın bir hayli aksamını yiyip bitirmişti...

Bilhassa Mondros mütarekesini müteakib vaziyyet son ve had devresine girmişti. Muzır şayialarla hal-i işbâa gelen sarsılmış ruhlar ve imanlar artık cûş u hurûş için vesileler bekliyorlardı. Her hangi bir vesile, tıpkı dolmuş bir bardağa dökülecek yeni bir kaç damla gibi tesir yapacaktı.

O zaman, İstanbul'da batan istiklâl güneşinin bıraktığı karanlıklarda uçuşarak etrafa yayılan baykuşlar doğruca mütereddit, şek ve şüphe içinde, emniyeti münselib bir heyecanla ân-ı mev'ûdunu bekleyen Çerkesleri hedef ittihaz ederek dolmuş bardağa, tahammül edemeyeceği son ve namütenahi damlaları boşalttılar. O damlalar birer zehir idi ki, ruhları büsbütün körletiyordu...

Böylece Anadolu mücâhedesini ihzar ederken bu baykuşlar da oralarda yeşil yuvaların fevkında attıkları kahkahalarla saf ruhları bulandırıyor, zehirliyor, tüten ocakların dumanını evin içine doldurup sükkânını dışarıya uğratmak için bacaların hava deliklerini, yuva yaparak, tıkıyorlardı. Bir yed-i kudret çıkmadı ki daha o zamandan o yuvaların oralara kurulmamasını te'min etmekle temiz ocakların ak dumanını doğru tüttürmeye himmet etsin!..

Bilâkis, ilk yükselen kudret: **«Buralarda uğursuz baykuşlar yuva yapmış!»** dedi. Ve akabinde **«Bunların def-i şeametine çâre yuvaların kurulduğu ocakları yıkmaktır!»** hükmünü vermekte tereddüt etmedi... O kudret hiç düşünmedi ki, baykuşun yuvasına dokunmak da onun kahkahasına ma'rûz kalmak kadar meş'ûmdur!..

Elhâsıl, böyle serbest serbest tenmiye ve takviye edilen emniyetsizlik, i'timâdsızlık pâdişâhın mâhûd fetvalarıyla biraz daha kırıldılar, sarsıldılar. Bedbaht Kafkas muhacirleri bu defa: «Kuvâ-yı Milliye ismini taşıyan tâife-i bâğıyye, Çerkesleri mahv için türemiş bir sâhib-zuhur mahiyetindedir. Ey Çerkesler gözlerinizi açınız. Yoksa hakkınızda verilen imha kararına, kendi ayağıyla kasabın önüne giden koyunlar gibi, boynunuzu uzatmış olacaksınız...

Misâl mi istiyorsunuz?

**İşte size Bandırma'da yakılan, yıkılan Çerkes köyleri... Ne duruyorsunuz?..** Silahlanınız. Pâdişâhın sancağı altında toplanınız... Bütün müslümanlara dünyevî ve uhrevî büyük sevaplar va'd eden fetvâ-yı âlî de sizi mahva karar veren bağilerin tenkilini her müslümana farz kılıyor.. Hâlâ tereddüt mü ediyorsunuz?.. Yoksa kalbinizdeki imanınız kararmış mıdır?... ilâ ahirihi nakaratıyla ve altolarla tahrik edilirlerken Yıldız Sarayı da eşraf ve müteneffizânı şeref-müsûle nail ediyor. Bir kadın gibi ağlayan sultan onlara **«Benim kahraman Çerkeslerim, diyordu. Haydi göreyim sizi.. Bugün bana edeceğiniz iyiliğin şükranını bütün âlem-i İslâm ödeyeyecektir. Hayatımca ben, benden sonra evlâd ve ahfadım, hanedanım ise ile'l-ebed size minnettar kalacağız... Cenâb-ı Hak kılıcınıza kuvvet versin... Rûh-ı Peygamberi yardımcınız olsun!..»** diyordu.

**Bu propagandalar, bu fa'aliyet o yıllanmış baykuş seslerinin uyandırdığı şeamete yeni bir ahenk hazırlamıştı. Ve yalnız Çerkesler değil, lâkin onlardan daha fazla bir 'atş-i isyan ile Türkler de kalktı. İzmit'in biraz ilerisinden Eskişehir hudutlarına kadar Düzce ve Bolu havalisi hemen kamilen tuğyan etti. Kıtal başladı. Yağmalar vely etti, hânümânlar söndü, köyler harâb ü türâb oldu...**

Buna karşı, o zamanki ismiyle, Kuvâ-yı Milliye ne yaptı, o sarsılmış imanları takviye için nasıl ve ne derecede fa'aliyet sarfetti?.. İ'tirâf edelim ki bunları henüz bilmiyoruz. Bildiğimiz şey tarafeynin tedhiş ve ve tedmir tarzındaki fa'âliyâtından ibarettir. Bunun için Çerkesleri bu hareketlerinden dolayı affedilmez hâinler olarak kabul edemiyoruz. Çünkü onlar Türk milletinin te'sis edeceği milliyetini, koruyacağı varlığını, müdâfaa edeceği vatanın birliğini tanımak istemediklerinden, onu mahvetmek hayâline düştüklerinden değil, belki arzettiğimiz gibi, senelerin kendilerine telkin ettiği müdhiş fitne ve fesadın taht-ı tesirinde ve sâdece şuursuz bir müdâfa'a-i nefs endişesiyle kıyam etmişlerdi. Ve yine çünkü neşriyat ve işâ'âta nazaran **Kuvâ-yı Milliye'nin hedefi Çerkesleri imha idi**...

Şimdi, acaba bu vaz'iyet ve bu hâl karşısında kıyam edenlerden, Kur'an ile sarık önünde eğilenlerden yalnız Çerkesler mi mücrimdirler, bu bedbahtların hıyanetleri umûmi ve mutlak mıdır ve hâlen bütün Çerkesler hâin midirler?..

Hayır, hayır. Bu zehâb yanlıştır. Bu işa‘at hatâdır, günâhtır. Çerkes ve Türk şimdiye kadar müteradif kelimeler gibi aynı âhenge delâlet ediyorlardı. Günâhtır, bunları böyle kinlere, düşmanlıklara sevk

etmek, boğazlattırmak günâhtır. Hem de günâhların en büyüğüdür...

Biz, bugün kuvvetlendiğini, köklenmeye doğru ilerlediğini, bin esefle, gördüğümüz **Türk-Çerkes münâferet ve adaveti kadar ma'nâsız ve lüzumsuz bir şey daha tasavvur edemiyoruz.** Buna ne lüzum vardı?.. Eğer anlayan varsa Allah rızası için bize de anlatsın. Hatta, bu gün bunca hâdisât-ı müessif eden sonra bile Türklerle Çerkesler arasında silahsız fasıl olunmaz, Çerkes köyleri dağıtılmadan sonu gelmez bir da'vânın vücûduna kani' değiliz...

Eğer bu davanın mebnî-i aleyhi bel' etmek, millîleştirmek gibi bir lüzum-i içtimâi ise o böyle olmaz. Milliyetler kılıçla teessüs etmezler. Kavmiyetler şiddetle temsil edilemezler. Bu iş için top ve tüfenk, cebr ve şiddetten çok evvel çok ziyâde nevâziş lâzımdır. Hüsn-i âmiziş lâzımdır, ilim ve irfanın ta'mimi lâzımdır, temsili arzu edilen kavmin ıtmâ'l lâzımdır, hülâsa: Hayatı namütenahi cefâlar şeklinde değil, huzur ve refah ile sa'âdet renginde göstermek lâzımdır.

Şimdiye kadar hiç bir millî mefkûre terviç edilmediği halde bir çok Çerkeslerin, bahusus münevverlerin, şehirlililerin kendi kendilerine Türk vicdân-ı umûmîsi 'dâhilinde hallolup gittiklerini görmüyor mu idik? **Birçok gençler tanıyoruz ki benim babam, yahud büyük babam Çerkes'di diyorlar. Çerkeslik onlar: da ancak böyle bir hâtıra-ı tarihiyyeden başka bir şey bırakmamış bulunuyor...**

Hem Çerkesler gibi müteferrik bir unsurun bel'i, Türkleştirilmesi için cebr ve şiddete, taktil ve tehcire hiç lüzum yoktur. Hiç bir halde de lüzum hissedilmez.

Temsil ve temessül kundura boyası gibi iki dakikalık bir renk değiştirme ameliyyesi değildir. Bu zaman işidir. Bi'l-farz bugün bütün köylerde açılacak mektepler ve yapılacak içtimâ'î teşkilât, her şeyden ziyâde Türk'ü, Türklüğü yükseltmek, diğer anâsırın pek fevkine çıkarmak bu işi harikulade teshil edebilirler. **Hem de bu işin tatlılıkla, güzellikle, nefretsiz, kinsiz, düşmanlıksız, başarılmasını te'min ederler. Kırk elli sene zarfında bütün Anadolu Çerkesleri Türk olup çıkar...**

Vâkı'a 50 sene bir şeydir. Fakat bir milletin hayatında ancak bir haftadır. Gayr-ı Türk akvamın Türk olması için fazlasıyla kifayet edecek olan bu seneler üç batın demektir. Üç batnın nesilleri yek-âhenk ve millî bir terbiye düstûruyla yetiştirilirse üçüncü, hatta ikinci nesil artık bu günkü en imanlı Türkten daha Türk olur. Bu muhakkaktır. Avrupa'nın bugünkü milletlerinde buna bir çok misâl de vardır. Bilhassa Prusya ve Çarlık Rusyası ile Balkan milletleri en canlı numunelerdir. Lâkin bunların hepsi de az çok Şarklı ruhuyla hareket etmişlerdir.

Hemen her millî mefkûre rehberinin ileri sürdüğü Amerika en hakiki, en ma'kûl ve en insanî bir numunedir. Oradaki usûl köyleri boşaltmak usûlünden bambaşka ve taban tabana zıd bir şeydir: Amerikalı-lık vicdân-ı umûmisi dâhilinde bel' edilmesi arzu edilen aileleri mal ve mülk sahibi ederek o memlekete menfâ'atle rabt etmek, bağlamaktır. Onlar pekiyi biliyorlar ki mal ve mülk gibi alâikten, menfâ'atten âri kimseler memleketin asayişi için dâimi birer tehlikedirler. Bunların bu halleri ile millileştirilmesindeh melhuz fâide sıfırdır. Bu sebeple ale'l-acelel reng-i millî alacak bir çıplak yerine biraz uzun zamanda temellül edecek (se nationaliser) sâhib-i servet ve sa'yi tercih ediyor, temsil vazifesini cebr ve şiddet yerine zaman ve menfâ'ate havale ediyorlar. Bu hâlde kendilerine düşen vazife: Müteyakkız bir intizâr oluyor... Halbuki bu usûlün yanında cebr ve şiddetin, i'tisâfın temessül müddetini hadd-i a'zamisine kadar çıkaracak, uzatacak vâsıtalardan başka bir şey olmadığı, son bir tecrübesine daha lüzum hâsıl olmayacak kadar tahakkuk etmiş bir şeydir. Öyle değil mi ya... Bir defa tarafeyn kine boğuldu mu artık bir nesil, beş nesil daha bâd-ı hevâ [bedava! geçecek demek değil midir?..

Evet... Çünkü bu günün milliyet meselesi diye gös-terilen şey bir terbiye mes'elesidir. Binâenaleyh **hâlen yaşayan başka terbiye görmüş, başka ruhlarla yetiştirilmiş mevcudların: gençleri ve kâhilleri de Türk yapmak iddi'âsına kalkışılırsa mantıksız bir harekette bulunulmuş olur. Onlar hakiki Türk olamazlar. Hangi unsura mensup olursa olsun, yaşlanmış bir kimseye milliyetini unutturmak, ya'ni taht-ı te'sîrinde bulunduğu an'anatı, bu yaşa kadar kendisini besleyen ma'-neviyata kuvvet ve gıda veren maziyi, tarz-ı terbiyeyi, te'âmülleri birden bire tebdile kalkışmak demektir.** Ki bu abesle iştigâlden başka bir şey olamaz. Eğer Türk mefkureciliği mantıkî bir hareket yapmak istiyorsa bugünkü yetişmişlerden vazgeçmeli, nesl-i cedid ile, nesl-i âti ile meşgul olmalı, onların da bugünküler gibi başka perdelerden öten sadâlarla yetişmemesini te'min etmelidir...

**Yıkmak kolaydır. Fakat yıkılanın yerine daha iyisini kurmak çok zordur**. Bugün tehcir edilen veya edilecek olan herhangi bir aile, herhangi bir köy, hatta herhangi bir fert memleketin istikbâl-i iktisâdisi için, saadeti için bir zararı mahzdan başka bir şey olamaz.

**Düşünmelidir ki yıkılan ve yıkılacak bir ocağın refahı vasati olarak 25 senede ancak tekrar temin edilebilir.** Tehcir ve taksim gibi içtimai ameliyelerle millileştirmek usûlü, memleketin bütün ahvâli müsâid olduğu halde, en aşağı 25 sene gerilemek, servet ve sa'âdet-i milliyeyi gayr-i muayyen bir zaman için mahvetmek, refah ve huzuru ve asayişi mün'adim kılmakla muadildirler. Bu siyâsetin en meş'ûm bir semeresi de ruhları serserilikle, sa'yden kaçmakla, macerâ-perestlikle tahlik etmesidir...

Eski Osmanlılar bu hususta ne güzel düşünüyorlarmış. Acaba millîleştirmek siyâsetini hâl-ı hâzır onlar kadar suhulet ve vüs'atle tatbik edebilecek ve muvaffakiyet istihsâl edecek midir?..

Bu nokta hakikaten düşünülmeye değer bir mâhiyettedir. Şimdi ilk icraatı Çerkesler hakkında görülen bu mes'eledeki zihniyet, mazinin feyizdâr zihniyetiyle kâbil-i kıyâs değildir. Eski zamanlarda bir Enderûn-ı Hümâyûn, bir Yeniçeri Ocağı, bilhassa bir Devşirme ve İçoğlanları teşkilatı hiç hissettirmeksizin Türkleştirmeye yarayan büyük müesseselerdi. Bir Türk mütefekkirinin dediği gibi, Osmanlılığa namütenahi rical yetiştiren bu ocaklardan başka bir yer değildir. Bunlar doğrudan doğruya temlil Nationaliser edici merkezler idiler.

**Bittabi bugün yeniden öyle ocaklar te'sisine imkân yoktur. Vâkı'a dârü'l-eytâmlar, sanayi' mektepleri, çırak mektepleri... ilâ âhirihi gibi leylî mektepler de bu işi görebilirlerse de bunların lüzumu kadar teksiri mümteni'dir. Ve böyle, aile köşesinden uzakta yetişecek insanlar da ya râhib ruhlu veya asker tabiatlı olmaktan kurtulamazlar. <u>En salim temsil vâsıtası ise umumiyetle mektep ve irfandır. Bunlar iki cenah-ı temellüldürler ki insanları az bir zamanda aynı düşünür, aynı görür bir hâle getirebilirler. Spor cemiyetleri ve müsabakaları, millî tiyatro ve sinemalar a'zâmî teshilâtı yaratıyorlar.</u> Hele bunlara emniyet ve i'timâdla huzur, refah ve servet de inzimam ederse iş kendiliğinden meydana çıkar. Çünkü birçok insanların milliyetleri onların biraz fazlaca şahsî olan menfâatlerinin hududunu aşamaz. Yok eğer mutlaka pek seri bir usûl-i temlil ve temsil aranıyorsa buna yıkmaksızın, yakmaksızın, tahrip etmeksizin yalnız bir çâre vardır: Türk olmayanlara ye olamayacaklara kapıları açıp buyurunuz efendiler demek... Bu basit bir şeydir ki ne tehcirlere, ne taktillere meydan bırakır. Kalanlar öz ruhlarından duydukları mecburiyetlerle veya samimiyetlerle Türk olmaya namzettirler. Gidenler, gidecekler ise memleketin selâmet-i âtiyesi nâmına çıkarılan dara gibi telâkki edilirler.**

Yoksa, bugün her vicdanı ürpertecek birer fecaat şeklinde meydan alan işâ at ve o sayfaların uyandırdığı fikirler insanî hareketler addedilemezler. İnsanlığın tıyneti bu kadar âdi bir çamurla hamur edilmiş değildir.

Evet... Biliyor ve teslim ediyoruz ki kuvvet haktır. Hakkın düsturları dâima kavi bir pençededir. Fakat düşünmeli değil midir ki zulmü vasıta edinecek hak, kuvvete bühtan eden, bir şeydir. Çünkü kavi olan hakkından emin olandır. Binâenaleyh onun zulüm gibi za'iflerin kârı olan şeylere tenezzülü müstahildir. Ve yine çünkü kuvvet fazilettir. Hak da kuvvetle aynı şey olduğuna göre fazilet demektir.

Biz, böyle düşündüğümüz için, teşkilâtı yapmakta haklı olan Türk milletinin bugün pek kuvvetli olduğunu da kabul ediyoruz. Kendi kendisinin sahibi olan bir mevcudiyet başkaları tarafından idare edildiği zamanlardan daha za'if olamaz. **İşte bunun içindir ki biz bugünkü Türklükten dünkü Türk'ten fazla fazilet bekliyor, hak-şinâslık istiyoruz.**

Halbuki idarî veya askerî herhangi sebeble olursa olsun, mukaddemâtı görülen icrâât, bu icrâât etrâfında germi-i tâm ile yapılan muzır işâ'ât ve neşriyat saf ve necip Türklüğü yine dünkü gibi bir sarayın siyâsetine âlet ve bâziçe olmaya sürüklüyor. Bu saray bir sultanın kâşanesi, bir paşanın devlethanesi değildir. Fakat sadece bir endişe, bir hayâldir. Milliyet-perverliğin hasta ve mariz bir hülyâsıdır.

Bu hülya memleketi bir şûrezâra döndürmekten başka neye yarayacaktır?..

Milleti teşettüte, fetrete düşürmekten başka ne mahsûl verecektir?..

Bunları anlamıyoruz. Küçücük beşerî idrâkimiz bu siyah hülyaları ihataya kifayet edemiyor.

Lâkin hayat hayâl değildir. Milletlerin hayattan onların tarihleriyle yükselen mevcudiyetleridir. Öyleyse biz dünkü Osmanlı câmi'asının, bu günkü Türk milletinin tarihinde şöyle bir cevelân yapıverelim. **Orada göreceğimiz şey, Türkle Çerkes'in bu memlekette hemen dâima aynı maksat için omuz omuza beraber yürümüş bir ocak ve mezar arkadaşı olduğudur. Türk tarihi açıldığı zaman orada rast gelinecek ricalin bir çoğu hep Çerkes değil midir?** Maalesef onların icrââtından tercüme-i hallerinden bahsetmeye bu arizamız müsâ'id değil. Bu sebeble yalnız bir icmâl-i tarihi ile bir aded ricâl-i nispeti arzetmekle iktifa edeceğiz.

**Çerkeslerle Türklerin münâsebât-ı tarihiyyesi pek eskidir. Hatta Selçuk Türklerinden daha evveldir.** Fakat Kafkasya'daki Çerkezistan'ın Türkiye ile müsbit olan münâsebât ve revâbıtı 900 tarih-i hicrîsinden sonradır. Bu münâsebet Kırım Hanlığı vesâtetiyle teessüs etmiştir. Çerkezistan'la Kırım'ın revâbıtı ise 940'ta han olan Sahib-giray zamanına tesadüf eder.

Tarihin bütün edvarında Çerkezistan, siyâset-i dahiliyesinde dâima serbest ve müstakil kalmıştı. James Bell ve De Montpereux gibi birçok âlimler, müverrihler, dünyada en eski zamanlardan beri istiklâlini, serbestisini korumuş yalnız bir kıt'a bulunduğunu, o kıt'anın da Kafkas dağlarının harîmlerindeki Çerkezistan olduğunu söylüyorlar. Kırım ile teessüs eden rabıta da böyle idi. Memleketi yalnız mukadderât-ı hari-ciyyede birbirine rabt ve bend ediyordu.

Kafkasya'nın pek meşhur olan bu istiklâl ve serbestisi 1760'tan 1864 tarih-i milâdisine kadar yüz senelik medîd muharebe neticesinde Rus çarları tarafından selb edilmişti. Tarihinde ilk defa Kafkas fâtihi unvanını, prenslik ile payesi i'lâ edilen General Baratinski kazanmıştı...

Fakat galiba maksadı aşıyoruz. Arzetmek istediğimiz bu değildi... 940 hicrîde artık Kafkasya dağları Kırım hanlığı ile birbirine rabt-ı kader etmişlerdi. Kırım ise 880 hicrîden beri Türkiye ile beraberdi. Binâenaleyh 940'tan sonra artık Çerkezistan da dolayısıyla Türkiye ile beraber olmuştu. Bu hâl Çerkeslere hiç ağır gelmiyor, bilâkis pek ziyâde hoş geliyordu. Çünkü İstanbul onlara «Sâlyâneler» bağlamıştı, lîk Türk bütçesinin mürettibi olan Tarhuncu Ahmed Paşa'ya göre Kırım Hanı ve Çerkes Beyleri ile Akdeniz Beyinin Sâlyâneleri 169 yük, 56.710 akça idi. Ahmed Râsim Bey'in «Eyyûbî Kanunnâmesi» nâmındaki küçük bir risaleden iktibas ettiğini söylediği 1071 H. bütçesinde «Umerâ-yı derya, Kırım Hanı Kalgay Sultan ve Nureddin Sultan'm ve ba'zı Çerâkise'nin Sâlyânelerine 17.352.000 akça» tahsis edilmiş olduğu görülüyor.

Bu Sâlyâneler Kafkas fütuhatında Lala Mustafa Paşa'ya vâsilen bir Çerkes olan Özdemir Osman Paşa'ya vüs'-i beşerin yetebileceği derecede yardım te'min etmişti. Aynı zamanda Kırım hanlarının iştirak ettikleri bütün muhârebatta da Çerkeslerin pek mühim hizmetleri sebk ediyordu. Hatta Viyana muhasaralarına pek fevkalâde bir surette iştirak etmişlerdi..

İkinci Katerin'in desâis-i harbiye ve siyâsiyesiyle 1774 milâdî'de Kırım Türkiye'den ayrıldı. 1783'te Rusya'ya ilhak olundu. Bu hâdise ile beraber Çerkezistan'ın Kırımla olan rabıtası da koptu. Çarlığın yaygaraları, gürültüleri boşa gitti. **Çerkesler doğrudan doğruya Türkiye cami'asma dâhil oldular.** Bu hal de 1829 Edirne musalahasına kadar devam etti. Edirne musa-lahası Çerkezistan'ı nâçâr bir halde Rusya'ya terket-ti. Lâkin Çarlar oraya 1864 senesine kadar bi'l-fi'il vaz-ı yed edemediler...

Bu müddet, yani ikibuçuk asır kadar Kırım vasıtasıyla, üç rub' asır kadar da bilâ-vâsıta olan **Türk-Çerkes münâeebâtı Çerkeslerin Türkleri sevmesi için kâfi gelmişti.** Reviş-i hâle göre bu meveddet ve merbûtiyetin hiç bir suretle gevşemeyeceği, sahîhan zannolunabilirdi. Çünkü sebepler o kadar mühim ve sarih idi. O mühim olan esbabı ber-vech-i âti icmal edebiliriz:

**A —** Türkler gerek Kırım zamanında, gerek Kırım'ın Rusya'ya ilhakından sonraki devirde Çerkes istiklâl ve serbestîsine, yalnız kavlen değil fiilen de dokunmamışlardı...

**B —** Türkler müslümandı. Kendileri gibi müslüman olan diğer fertlere ve cemâ'atlere de aynı hukuktan istifâde etmek hakkını bahşediyorlardı. Ki bu nev'ama bir kardeşlik düstûru, bir nev'i beyne'l-milelliyet idi.

**C —** Hepsinden fazla olarak da Türklerle Çerkesler pek eski zamanlardan beri akraba olmuşlardı. Gerek sarayların, gerek ricalin yüzde yetmişbeşinin harem dâireleri, hanımefendileri Çerkes'ti. Bu sıhrıyyet pek tabii ve mütekâbil bir temayül hâsıl ediyor. Tarafeyni birbirine bağlıyordu...

Daha birçok husûsi ve fer'i sebeplerin vücûdunu da inkâr etmemekle beraber bu üç sebep Çerkeslerin Türkler hakkında lâ-yezâl bir muhabbet beslemeleri için kâfi gelmişti diye iddi'a edebiliriz.

Böyle muhtelif sâiklerle Türklere manen meclûb ve merbut olan Çerkesler, 940'tan sonra artık Türkiye'nin hayatla, canla ve başla çalışan vefakâr bir unsuru olup kalmışlardı. O zamandan beri cereyan eden hiçbir hâdise, hiç bir vâkı'a tasavvur edilemez ki Türk' le Çerkes ayrı düşünmüş, ayrı hareket etmiş olsun. Tarih, dâima, dâima omuz omuza mezara kadar beraber giden iki unsur kaydedebilmiş ise onlar da mutlaka Türk'le Çerkes'tir.

Bu müdde'ayı isbât için birçok isimler, vâkı'alar, tercüme-i haller zikrederek sahife doldurmak pek kolay bir iştir. Lâkin biz buna lüzum görmüyoruz. Biliyoruz ki bu güneş gibi bir hakikattir. Ve Türk'ün en sâf köylüsüne kadar herkese malûmdur.

Yalnız âtide arzedeceğimiz bir tesbite nazar-ı dikkati celbetmek isteriz. Bu bize Çerkes ve Türk'ün ne derecelerde birbirine merbut bulunmuş olduğunu göstermeye kifayet eder zannediyoruz.

Takriben 950'den Çerkeslerin muhaceretine kadar geçen zaman zarfında Çerkeslerden hizmet-i devlette bi't-tefeyyüz Paşalık unvanını ihraz edenlerin yekûnu 250'ye baliğ olmakta idi. Bu paşalar arasında 12'si, ekserisi bi'd-defâ'at ihrâz-ı makam etmek şartıyla, sadrâzam, biri şeyhülislâm, on-onbeşi vezir-i sâ-ni, kubbe veziri, sadâret kaymakamı, kaptân-ı derya, yüz kadar müşir, vezir ferik olarak seraskerlik, ser-darhk, valilik, sefirlik... ilâ âhirihi gibi makamat-ı aliyyeyi işgal ederek hidemat-ı mühimme ve meş-kûrede bulunmuşlardı. Türkçe terâcim-i ahvâl ki-taplarının, bilhassa Hadikatül-Vüzera, Sefinetü'r-Rü-esâ, Devhatü'l-Meşâyih, Sicill-i Osmânî... gibi esaslılarının verdiği bu yekûn ihmâl edilecek bir şey değildir.

Muhaceretten sonra, Sultan Abdülaziz devrinden zamanımıza kadar mürur eden seneler ise hiç de evvelki ile kâbil-i kıyâs değildir. Bilhassa bu son asırda Türklere karşı bir şükran borcu medyun olduklarını iyi bilen Çerkeslerin rabıtası daha kavi, daha sağlam olmuştur. Çerkesler, Rusların Kafkas istilâsında, Türklerin kendilerine gösterdikleri ulüvv-i cenabın minnettarlığını bugün bile unutmuş değildirler. Ne dün, ne de o geçen uzun asırlarda sebk eden hizmetleriyle bu borcun ödendiğine kaildirler...

Meşrûtiyet'e kadar bu zihniyetle yetişen vüzerâ ve vükelânın yekûnu da istisgâr (küçük görülmeyecek) edilemeyecek bir derecededir. Yalnız benim dest-res olabildiğim paşaların yekûnu 150'yi tecâvüz ediyor ki bunların arasında da serdarlar, nazırlar, vezirler, müşirler mebzuldür.

Şimdi ufacık bir mukayese yapmak isterim:

Bu devletin bidâyet-i teşekkülünden beri yetişen paşaların yekûn-ı takribisi, yukarıda saydığımız me'hazlara göre (3000) kadardır. Yedi asırda on-onbeş muhtelif unsurun hey'et-i mecmuasının yetiştirdiği ricalin yekunu 3000 raddesinde olduğu hâlde yalnız Çerkeslerin 950'den sonraki yekûnu 400'ü tecâvüz etmektedir. Nüfus-ı umumiyenin derece-i kesafeti ile Çerkes nüfusunun derecesi ölçülecek, karşılaştırılacak olursa Çerkeslerin Türk tarihinde ne kadar çalışmış olduklarını gösteren en açık sahife okunmuş olur.

Ve bu bize gösterir ki Çerkesler üç, üç buçuk milyonluk nüfuslarıyla vasati olarak 30 milyona karşı yalnız dört asırda 7 buçuk da bir derecesinde, asırların adedini de nazar-ı itibara aldığımız takdirde 4'te bir derecesinde ricâl-i devlet yetiştirmişler, Türk tarihine canla ve başla, imanlarının, ruhlarının bütün salâbet ve samimiyetiyle hizmet etmişlerdir. Bunun içindir ki bugün artık Türk'ün vatanı, Çerkes'in de vatanı demektir. Osmanlı Türklerinin tarihi Çerkeslerin de son devirdeki tarihidir. Ancak karabet ve sıhriyete inzimam eden bu sâiklerledir ki Türk'ün bedbahtlığı Çerkes'i de bedbaht ediyor. Türk'ün felâketi Çerkes'i de helake sürüklüyor. Bunca vakayi'-i müessifeden sonra hâlâ bugün bile Türk'ün vatanı denince yüreği sızlamayacak bir Çerkes tanımıyoruz.

Bu iddamızı te'yid edecek en bariz misâl Anadolu mücâhedesinin kurulması ve başarılması emrinde Çerkes erkân ve ümerânın, Çerkes münevverlerin Çerkes halkın gösterdiği tehalük, şevk ve gayrettir. Bidayetinden nihayetine kadar her merhalesinde, askerî, siyasî, içtima'i her hareketinde bir çok Çerkes ser-âmed, bir çok Çerkes mücâhid kaydeden Anadolu cihâdı tarihi hiç bir suretle inkâr edemeyecektir ki teessüsü ve ilerlemesi, muvaffak olması için en ziyâde çalışanlar yine Çerkesler olmuşlardır. Bahusus bidâ-yet-i teşekkülde herkes ürkek ve korkak tavırlarla ihtirâz edip dururken cihâdı açan hemen yalnız Çerkesler değil mi idi? **İzmir cephesinin ilk faaliyetleri ve Sivas kongresinin başında görünen simaların ekseriyeti kimlerdi?..**

Son safhalardan ise Sakarya Harbinde düşman köylerini tehdid, Eskişehir ve Bilecik civarındaki kı ta'âtı mütemâdi taarruz ve tecâvüzleriyle, akınlarıyla bîzâr ve tedhiş eden, bu suretle ilerleyen Yunan ordusunu hatt-ı ric'atı kesilmek tehlikesine ma'rûz bulunduran süvarilerin teşkilatçısı, kumandanları ve ekser mücâhidini kimlerdendi?

Biz bunları, büyük zaferden Çerkeslik hesabına da hisseler ifraz ettirmek emeliyle serdetmiyoruz. O şeref tamâmiyle ve yalnız Türkiyelilere ve Türklüğe aittir. O zaferi te'min için ruhlarını, kalplerini düşman ateşine siper edenler Türkiyelilikten başka bir nâm için Türklükten başka bir gaye için çalışmış ve ölmüş değildiler... Biz bunları, sadece Çerkes'le Türk'ün birbirine ne kadar metin bağlarla merbut olduğunu göstermek için kayda mecbur olduk...

(Düzce kıyamını biz kabul etmiyoruz. Onu bize misâl gibi göstererek yüzümüze çarpmayınız. Onun

sebeplerini biz, dilimizin döndüğü kadar, esbâb-ı hakikiyeleri ile arza çalıştık. Eğer o bir kabahat idiyse mes'uliyeti yalnız Çerkeslere âit değildir. Bugün artık Türk unvanını mutlak olarak kabul eden Osmanlılığa aittir. Osmanlı fırkacılığı on senelik muharrik ve müşevvik vaz'iyyetinde bulunuyordu. Bahusus o zaman kıyam edenlerin dörtte üçü gayr-i Çerkes ve bilhassa Türktü..!)

Bugün hâlâ Yunanistan'da bulunan bir avuç Çerkes'i de misâl diye kabulde ma'zûruz. Çünkü en kısa bir sözle onların yanısıra iki avuç da gayr-i Çerkes bilhassa Türk var..

***

Yok eğer denildiği gibi; **«Çerkesler istiklâl dâiyyesindedirler. Memleketi, Türklüğü parçalamak isti-yorlar...»** diye düşünülüyorsa böyle düşünenlerin aflarına igtirâren bunun pek çocukça bir fikir olduğunu söylemekte tereddüt etmeyiz. Hayat henüz böyle boş bir iddiada bulunacak bir tek Çerkesin vücudunu tanımış değildir. Bugün ber-hâyat hiç bir Çerkes yoktur ki, Türkiye'de istiklâl iddiasına kalkacak bir hakk-ı tarihî sahibi olduğunu tahayyül etsin!..

Şark-ı karibçilerin bir tiyatro sahnesi hararetiyle parlayan ma'hûd beyânnamelerini bize misâl getirmeyiniz, O bir Çerkes istiklâlinden bahsetmiş olmamakla beraber o zaman, işgal ordusuyla iyi geçinmek lüzumuna kâni' olan bir çok gayr-i Çerkesler, bilhassa Türkler de ona mümasil nutuklarla propagandalarla pazara çıkmışlardı. Onlar hep birer «lâf ü güzâf» idi. Çünkü Hazret-i Süleyman'ın bir hadisine göre **«me'yûs olanın sözleri rüzgâr gibidir.»** Çerkeslerin istiklâl emeli hakkındaki safsatanın menşei aranmak lâzım gelirse yine geçen devrin meş'ûm hükümetinin ve meşum fırkasının meş'ûm hareketlerinde olduğu görülür; pek mevsuk diye serdedilen rivâyât ve menkûlâta göre **«Ânzavur»** zor ile başkan çıkarılmış, muhalefet hükümeti **«Anzavur»** u ikna ile uğraşırken fırka merkez-i umumîsi de bütün Çerkesleri daha iyi tahrik için gizli gizli muhtariyet va'di ile ittimâ'a kadar ileri gidiyor. Asırlardan beri bu memleketin en vefakâr bir unsuru diye tanınan Kafkas muhacirlerini baştan çıkarmaya uğraşıyordu. Bütün Çerkeslerin bu balona, De Molen'in çok kullandığı bir teşbihi ile tarla kuşlarının, ziyaları parıldayan âyineye koştukları gibi bir şitâb ile koşacaklarını ümit ediyordu. Şimdi sorarım, acaba Çerkesleri bu hâle getirenler mi yoksa Çerkesler mi hâindirler?..

**Halide Edip Hanımefendi'nin pek necip ve pek büyük ruhları Çerkeslerin ma'sûmiyetini herkesten evvel idrâk etmiş bir mecvûdiyetin nurudur.** Memleket afakini bütün zulmetiyle kavrayan; Çerkesler hâindirler! nakaratını hakka leke süren, hakikata iftira eden bu kara cümleyi yıkmak için ilk hamleyi eden ve ma'sumlara: **«Geliniz... Bende sizin için teselli var!»** diye haykıran yalnız ve yalnız Halide Edip Hanımefendi olmuştur. Bu büyük edibenin, mazlumların sırrına ilk dokunan iltifat ve nevâzişler **«Ateşten Gömlek»** in iki sahifesini tezyin ediyor. Türk için Çerkes'in, Çerkes için de Türkün ne demek olduğunu en açık göstermeye yarayacak olan o mülâhazatı arizamıza bir lahika olarak ilâveyi biz bir şeref telakki ettik...

Ne ise. Çerkesler bu vatanda istiklâl aramazlar. Onlar buraya Türk vatanından pay almak için gelmediler. Bunu herkes bilmelidir. Cenâb-ı Hakkın varlığına inandığı kadar buna inanmalıdır. Onlar bu memleketin ve Türklüğün misafirleridirler. O zavallıları altmış sene evvel, dünyanın en güzel bir kıt'ası olan yurdlanndan kovan **Grand Duc Michel'**in emirnamesine karşı kollarını açarak kabul eden Türkler ise, **«Hicret edeceklerin büyükleri büyük biraderim, küçükleri küçük biraderimdir!»** diye teşvik eden de, o zamanki hükümetin başı olan bir sultandı. Ve o devrin ricali Çerkeslere hicreti anlatmak maksadıyla: **«Daha iyi atlamak için bir gerilemek, hız almak lâzımdır!»** nasihatini veriyorlardı...

Mösyö Edmond Dulaurier Revue de Deux Mondes'daki neşriyatıyla o vakit, Mösyö Jean Carole da 1899'-da kitap şeklinde intişar eden Le deux routes du Cauca-se'de Çerkeslerin hicretinin yalnız bu gerilemez zihniyeti taht-ı tesirinde vuku' bulduğunu ve onların hiçbir zaman yarından ümid kesmediklerini kaydediyorlardı...

Binâenaleyh biz, arızamızın hatimesi olarak bir daha rica, istirham ve isti'tâf ile tekrar ediyoruz ki: Cebrî bir surette temlil Çerkeslerin olduğu kadar bu memleketin, bu milletin de bedbahtlığına sebep olacaktır ve olmaktadır. Düstur bel'-i temlil değil, temellülü sevdirmek olmalıdır. Bunun için de cebr ve şiddetten ziyâde nevâzişe, hüsn-i mu'âmeleye, ıtma' ve ikna'a, hüsn-i âmizişe müracaat semerebahş olur. Terbiye, ruhlar için istenilen kalıpları ihzar eder..

Bu vâsıtalar zamanla ancak mahsûl verirler. Zaman istiksâr edilirse yapılacak büyük ve mühim bir iş kalmaz. Artık bu memleketin altmış senelik misafirlerine, dağlarına avdetle başlarının çaresine bakmaları için kapıları açmak en insanî ve en hür-endiş bir hareket olur. Zannediyorum ki Türk ve Çerkes

için de aynı derecede nâfi' olacak bundan daha eşlem tarik yoktur!..

Mamafih, temenni olunur ki, hâkim olan Kudret-i Ezeliye buna lüzum kalmadan hemen birlik ve beraberlik ihsan etsin.. Bütün Türkiyelileri aynı güneş etrafında dönen peykler gibi birbirine bağlı bu Umdursun... Ve Kafkasya'nın garb yamaçlarındaki yeşil ormanların gölgelerinde gunûde ve âsûde yaşayan Abhazların ruhu gibi bir rûh-ı milli ve vatani ile ta hallüfü nasip etsin, ki bu sayede her Türkiyelinin mefkuresi bir olsun, herkes vatan ve millet endişesini, onlar gibi, her sofranın başında şöyle bir duâ ile ret"-i bârgâh etsin:[65]

**Yâ Rabbi Türkiye'yi ve Türkiyelileri dâim eyle!**

**17 Ağustos 1913**
**Mehmed Fetgerey ŞEUNU**

**LAHİKA**

Halide Edip Hanımefendinin, Anadolu İhtilâli Safahatını yaşatan «Ateşten Gömlek» isimli eserlerinden muktebestir.

«... Bu çocuklardan birini yolun yanındaki yamaçta gördük. Bize mendil salladı. Bizi tevkif etti ve yanımıza geldi. Geçeceğimiz muhtelit bir Çerkes köyü hakkında bize malûmat verdi. İstanbul'dan birtakım şüpheli adamların oraya geldiğini, kendimizi bunlardan sakınmamızı tavsiye etti. Nihayet en tabii sesiyle:

— Saffet Bey, Kaymaz'da saklıdır, dedi. İkizce'yi sağ geçerseniz onu orada bulursunuz. Haydi uğurlar olsun ağam!

[65] Abhazya'da asır-dide ve pek câlib-i dikkat bir âdet vardır: En fakirinden en zenginine kadar her aile her sofra başında ilk lokmadan evvel mutlaka şu duayı tekrar ederler:

**Yâ Rabbi Abhazya'yı ve Abhazyalıları dâim eyle!**

M. F. Ş.

Bizi hayret ve merak içinde bıraktı, gitti. Bu da mutlak Kuvâ-yı Milliyedendi. Çünkü biz dün gece ihtiyarın ihtiyatlı yüzünden endişe ederek hiç Saffet Bey'den bahsetmemiştik..,

İkizce'ye giden ormanlık, çalılık sırtı gece geçtik. Hava bulutlanmış, ayın ışığı kısılmıştı. Bize her biri bir bacak, bir kol gibi gelen sık dikenli, gür çalıların arasından hayvanlarımız zorla geçiyor, yüzümüz, ellerimiz tırmık ve bere içinde kalıyordu. Biz ilerledikçe ayın ışığı kısılmakta devam ediyor, nihayet tepeye geldiğimiz zaman sönmek üzere bulunuyordu. Çalılardan kurtulunca karanlık uçlarıyla birbirine giren bu ağaçlığa yukarıdan durduk baktık. Aşağıya doğru, yerden birbirine sarılarak siyah parmaklar fışkırmış gibi bir çalılık ovanın zulmetine uzanıyor ve ovayı ancak ortasında ağaran ve uzanan beyaz su ile geçiyorduk. Bu uzun ve beyaz suyun kenarlarının bir noktasında muazzam bir ulu siyahlığın umkuna dalıyor ve etrafındaki karanlığı kızıllık için de eritiyordu. Orada ateş yakıyorlardı. Hâlbuki biz oradan geçerken kimseyi görmemiştik. İçimizde garip bir eza ve şüphe ile sırtın sağında beyaz minaresinin ucuyla gölgelerini gösteren köye doğru ihtiyatla ilerledik. Yanından sessizce gelip geçtik. Fakat yaklaşırken ayın üstünden geçen bulutlardan biri incel-di. Esmer bir bulut perdesi altından ay ışığını kandil ziyası gibi köyün üstüne serpti: Ne cazip ve hulyâlı bir köydü. Evleri birbirinden uzak, beyaz, hepsi teraslı ve dört köşeli yuvalardı. Solda kırmızı topraklı geniş bir yolda Çerkes kostümüyle ince belli, geniş omuzlu, bülend bir mahlûk etrafı kollayarak yavaş yavaş ilerliyordu. Ve yolun ağzında dört köşesi de balkonlu bir evden, bu esmer, kısık ışıklar arasından bir efsâne gibi görünen beyazlı bir kız balkonun yeşil parmaklıklarına dayanmış sükut içinde uzaklara bakıyordu. O şiir ve güzellik dakikasında kendi kendime yaptığım felsefeyi burada tekrar ediyorum:

**«Niçin beş-on Çerkes padişahla beraber millet yolundan başka bir yolda gidiyor diye kızıyorduk. Onlara Türk toprakları üzerinde va'd edilen hükümetin bir efsâne olduğunu bilenler bizimle beraber değil midirler? Bizimle el ele ihtilâlin en fedakâr unsurlarından bazıları onlar değil miydi? Öbür tarafta vuruşanlar arasında kaç tane nankör Türk evlâdımız yok muydu? Bu güzellik, bu şiirle kanımızda atan kardeşlerimiz ne kadar zaman vefa ile, kahramanlık ile omuz omuza kendilerinin olan bu memlekette ölmüşlerdi. Kaç tane namdar paşa, kaç isimsiz fedakâr yüzlerce seneden beri bizimle ve bizden değil miydi?»**

Bulutların açıp kısdığı muzlim perdeli ışığın altında yeşil balkondaki beyaz efsâne kadın, kırmızı topraklı yolda giden zarif ve ürkek hayal kalbimi iyilik ve muhabbetle doldurdu. Her millet hakkını aldığı vakit Şimâl-i Kafkas'ın kartal tepeleri üstünde bu güzel kardeşlerimiz vatanlarını kurarken istedim ki benim de onlar için akıtacak kanım, döğüşecek bir tek sağlam kolum olsun.»

(Sahife 130 ilâ 132)

## TÜRK VİCDAN-I UMUMÎSİNE VE TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NE İKİNCİ ARÎZA

**Mehmed Fetgerey ŞOENU**

**(M. Fethgerey Schaenu)**

**Transkripsiyon: Muhammed Safi**

Geçende Türklüğün temiz ve büyük vicdanına, Çerkes meselesi hakkındaki ilk arizamızı ref için bir risâlecik neşrettik. Ruhumuzun samimiyetinden kopan o nâleyi ıssız bir sahraya mı haykırdık ne ettik bilmem, iki buçuk aylık intizâr bize onun aks-i figânından başka bir cevâb, bir şifâ ve bir deva vermedi.

Vermedi amma biliyor musunuz ki, felâketlerin çocuğu olan bu mes'ele bugünkü haliyle nasıl müellim bir manzara almış bulunuyor? Bir insanın tüyleri ürpermeden, bunu tahayyül ve tasavvur edebilmesi mümkün değildir.

En feci cihet: **Nâsıyesine nâ-hak yere bir hıyanet damgasının, alâmet-i farika gibi vurulmuş bulunması ve ona el dokunduran, dil uzatan her ferdin de o hıyanetten nasibedâr telâkki edilmesi hakkında yaşayan meş'ûm bir kanâ'attır. Hâlbuki hıyanet yoktur. Çerkes Türk'e hıyanet etmemiştir ve edemez. Bu onun erkek ruhuna sığmaz...**

Bununla beraber bi'l-iltizâm ihya edilen işâ'attan doğma muzlim bir hayâl olan bu karanlık kanâ'atın esen' olacak galiba ki herkes mütehâşî davranıyor. Abdülhamid Han devrinde «Hürriyet» şimdiki devirde «Saltanat» ta'birlerinden nasıl ürkülüyorduysa ve ürk uluyorsa «Çerkes» unvanından da öylece kaçınmak lüzumu hissediliyor. Bunun hikmeti nedir? İ'tirâf edelim ki kestiremiyoruz...

Yine bu hâlin acı bir mahsûlü olsa gerek; iki/buçuk aydan beri sükûtlarla boğulan ilk arizamızın hedeflerinden biri olan Türk vicdân-ı umûmisinin ma' kesi matbû'ât bile bunca cidd ve hezeli arasında, bu derde deva olacak birkaç cümleyi, hatta birkaç kelimeyi esirgedi, sustu, o kadar sustu ki, eğer sen ve ben gürültülerine verilen germi olmasa,, karşılarına çıkan bu mes'elenin azamet, dehşet ve fecâ'atı önünde matbû'ât erkânının dillerini yutmuş olduklarına hükmetmek işten bile olmaz. İkinci hedef olan Büyük Millet Meclisi'nin anâsır-ı mürekkebesi meb'ûsân-ı kiram da aynı tavrı takınmayı tercih etmiş bulunuyorlar...

Fakat, sıcak koltuklar içinde tatlı ve hülyâlı geçen bu lâkayd demlerin yanısıra Ulukışla'dan Niğde, Kayseri, Sivas ve Van havalisine kadar bütün yol uğraklarında yırtık çadırlar altında, yıkık ahırlar içinde Azrail'i bekleyen on dört köyün bir kaç bin perişan kadın, çocuk, ihtiyar, dul ve yetimi aç, susuz, hasta, çıplak şifalı bir söz, yalnız bir söz, ma'sûmiyetlerini teslim eden bir söz işitmek için baştan başa kulak kesilmiş duruyorlar... Her günün gurûb eden güneşi ile beraber onların ümidleri, ümid-i halâs ve necatla-rı da zulmetlere tahavvül ediyor, çürüyor, hayat azimleri gevşiyor...' **Bilir misiniz bu ne müdhiş, ne acı bir azâb ve bir kahırdır?**

Sorarım; sükût eden matbû'ât, siz bundan haberdar değil misiniz?.. Ve yine sorarım; milletin muhterem müvekkelleri meb'ûsân-ı kiram bu binlere varan masumlar, tedvir-i umuruna sizleri tevkil eden milletin efradından değil mi?

Sonra, diğer bir cephe de henüz yerlerinde kalan, kaldırılmayan, dağıtılmayan 30 köyün bir kaç bin bedbahtı daha var ki onlar da, kasden, yapılan propagandalarla bütün emvâl-ı menkûlelerini, hayvanlarını bir bardak su pahasına ellerinden çıkarmış sıra bekleyerek sefalet çekiyorlar.

Bu ceza az bir şey midir, bunların günâhı yalnız Çerkes kanı taşımak, cürmü Çerkes harsıyla yetişmiş olmak mıdır?.. Eğer öyle ise bu cürümleri ikada o zavallıların sun' ve taksirleri nedir, bu gayr-i iradî günâhın onlar iradî günahkârları mıdırlar?.. Yoksa sizler, ey matbû'ât ve ey meb'ûsân-ı kiram, sizler de o-nun için mi sükût ediyor, dudak büküyor ve omuz silkiyorsunuz?..

Ne kadar yazık:.. Biz böyle, dibi bulunmayan, efsunlu bir kuyuya atılmış bir taş parçasının cumburdusunu bekleyen çocuklar gibi, yeni günlerin hayırlı güneşinden şifâ ve deva bekler, meded umar, lâkin hayâlimizden başka bir ses duymazken, diğer taraf-da çoluğuyla, çocuğuyla, ehliyle, iyâliyle bir nesil mahvoluyor... Gelip çatan kışın bütün şedâidine, her manâsıyla çıplak bir hâlde ma'rûz, fecî' bir akıbet bekleyen binlerle bî-çâre.. Bütün kabahati, cürüm ve günâhı **«Çerkes»** ismini taşımaktan ibaret binlerle ma'sûm Allah'ın semâsının altında gündüzlerin güneşi, gecelerin ayazıyla derdleşe derdleşe ölüm yolculuğu ediyor, ölüme kucak açıyor...

O arizamızm böyle, fi'ilen olduğu kadar kavlen de cevapsız kalmış olmasına rağmen büsbütün tesirsiz kalmadığına delâlet eden emarelere dest-res olmuyor değiliz... Zâten o hareketimizle biz, boş bir evin kapısını çaldığımıza kat'iyyen eminiz. Bu emniyetimizi yaşatmak için, lisân-ı resminin mevâ'îdine istinâd ettiğimiz halde atılacak kat'î rücu' adımlarını bekliyoruz.

Bu intizârı düşünce bize burada geçen defaki «miş»lerin ardına gizlendikleri perdeyi bir derece daha açarak vekâyi'e yakından temas etmek, hâdisatın üzerinde bir sır gibi duran mechûliyet bulutlarını, mümkün olduğu kadar eritmek mecburiyetini veriyor. Ve bizi Çerkes'in Türk'e kasden hıyanet etmediğini gösterecek nurun îkâdına şiddetle teşvik ediyor. Biz de ona tâbi' olmaktan vicdanî bir haz duyuyoruz.

***

Vakıa ilk arızamız sûret-i umûmiye ve resmiyeda derin bir sükût ve lâkaydi içinde kendi elimlerinden başka bir cevâb-ı şâfî ile karşılaşmadı. Amma aynı zamanda duyan ve hisseden Türklük vicdanı da onun samimiyetine yabancı kalmadı. Bu bizim için bir tesellidir. Bize bu teselliyi veren, birçok taraflardan sûret-i hususiyede agâh edildiğimiz mütâlâalardır. Türk vicdanının telâkkiyâtına beliğ tercümanlar diye kabul ettiğimiz o mütâlâaları icmal etmek icâb ederse, kendiliğinden şu fıkra doğar:

**«Türkiye'de bir Çerkes mes'elesi yoktur ve olamaz. Türk için Çerkes'in imhasını mevzu'bahs etmeli abestir. Binâenaleyh tehcir ve taktîl de tasavvur edilemez. Çünkü Türk şimdiye kadar Çerkes'i kendisinden ayrı bir şey gibi telâkki etmiş değildir.**

**«Ancak hâl-i harbin ve belki biraz da hikmet-i siyâsiye ve içtimâiyenin lüzum gösterdiği muvakkat bir hususiyet hâli hâsıl olmuş ve onun icâbı olarak ba'zı köylerin mevki'leri tebdil edilmiş olabilir. Bu umûmî addedilmemelidir. Fevkalâde hallerin fevkalâde icrâ̂atından ibaret olup geçici şeyler-**

**dir...»**

Bu suretle icmal edebildiğimiz dost mütâlâalarının samimiyetinden şüphe etmiyoruz. Şüphe etmeyi günah telâkki ediyoruz. Şu kadar var ki yapılan işin derece ve ehemmiyetini, şümulünü, ta'allukunu**... «O hikmet-i siyâsiye ve ictimâ'iyye»**nin evvel ve âhirini iyice ta'mik(q) ettiğimiz için kayd-ı ihtiyatla (âmin-hân) oluyoruz... Hâdisât da ma'alesef, bizimle beraber aynı safa giriyor. Çünkü bu işde bir şeytan parmağının izleri göze batmaktan hâli kalmıyor...

Bu dakikada, bizim de dostlarımız gibi nefy ve inkâr etmesini cidden arzu ettiğimiz «Çerkes mes'elesi» fi'len ve feci' bir surette mevcûd bulunuyor. İsterseniz siz bi'l-kuvve böyle bir şey yoktur diye bağınınız. Hâdisât onu herçi-bâd-âbâd ikâme ve idâmeye hâhişger görünüyor. Ortada kaybolan şey mes'ele değil, mes'elenin mâhiyetinden ibarettir. Geçende şeref-yâb-ı mülakatı olduğumuz pek değerli ve pek münevver bir meb'ûs-i muhteremin mülâhazatı bu mâhiyeti bir dereceye kadar tenvir ediyordu.

Buyuruyorlardı kî: **«Çerkes mes'elesi yoktur. Çerkeslerin imhası ne hükümetçe, ne de Meclisçe tasavvur edilmiş değildir. Yalnız seri' bir temlil için lâzım-gelen Türk kesafetini hâsıl edecek bir taksim ve tevzi ameliyyesi vardır. Yapılan şey bundan ibarettir. Bu da tabi'idir. Hatta şimdiye kadar bulundukları mevâ-ki'de unsur-ı aslîden daha kesif kalmış mıntıkalar mevcudsa onlar da dağıtılacaktır. Bu ameliyyeler esnasında hiç kimsenin zerre kadar "mutazarrır olmaması, yalnız bir seyâhat-ı tenezzühiyye icra eder gibi bir köyden diğer köye nakl etmesi düsturu ta'kib edilecektir. Eğer zulümden bahsediliyorsa buna mâni' olmak için dağıtma ve sevk etme, yerleştirme me'mur-larını da Çerkeslerden intihâb ve ta'yin pek mümkündür.»**

Biz bu mütâlâayı enine boyuna düşündük. Bir rehber gibi gösterilen bu fikri izah edecek iki yoldan başka bir yerde ışık görmedik. Fikrimizce bu her iki yol da rehber ve düstûr ittihaz edilecek bir l'ikr-i esâsiye temel olacak kadar metin değildir.

Bulduğumuz yollar şunlardır:

**1 — Çerkeslere emniyet ve i'timad edememek, onların ilk fırsatta isyan ve ihtilâl ile ya bir muhtariyet veya bir istiklâl iddi'a edeceklerine inanmış olmak...**

**2 — Maddî ve manevi teşekkülât ve mevcudiyet itibariyle Türkleri, Çerkeslerden dûn bir seviyede, bi-nâenaleyh onların istismarına mahkûm farz etmek...**

Şimdiki hâlde bunları burada münâkaşa etmek istemiyoruz. Yalnız birinci arızamızda olduğu gibi şuracıkta da arz etmek isteriz ki, eğer Çerkeslere itimâd caiz değilse onları harman savurur gibi savurmak suretiyle yerlerinden, yurtlarından söküp memleketin asayişini tehdit eden çıplak serseriler mâhiyetine kalb etmektense kapı dışarı etmek, geldikleri yere, yâni eski yurdlarma kovmak evlâdır. Bu sayede Türklük ve Türkiyelilik kendine belâ, olacağına zâhib olduğu bir unsurdan, fitne ve fesadın menba'ı diye zu'mettiği bir ırktan halâs bulmuş olacağı gibi altmış senedir hasret çeken güzel Kafkas'ın ıssız ocaklarının tekrar tütmesine de hizmet edilmiş olur. Bu târihin de takbih edemeyeceği bir hareket ve belki insanî bir hizmet demektir.

Ve yine eğer Çerkesler, Türkler'e faik bir mevcû-diyet-i fikrîye ve iktisâdiyyede iseler müsavatı, Çerkeslerin elindekini almakla değil, Türkleri onların bâlâsına çıkaracak tedâbir-i asrıyyeyi ittihaz ile te'min etmek daha semere-bahş ve ma'kûl değil midir?..

Fakat bize öyle geliyor ki bu şeyi böyle düşünmek ve yapmak bu memleketin Türk memleketi, bu milletin Türk milleti, buradaki ekseriyet-i azîmenin Türk ekseriyeti, buradaki harsın Türk harsı olduğunda şüphe etmekle müsavidir. Hatta sâdece şüphe etmektir. Böyle bir şüphe mevcudsa icrââta gayr-ı Türk, fakat Türkün asır-dîde ve vefakâr bir aile akrabası olan bir unsurun fâide-destgâhlarını yıkmakla değil belki o şüphe edilen şeylerin hakiki sürümlerini ma'kûl ve insanî tarzlarla telkin etmekle başlamak gerektir. Müfid ekalliyetlerin Türkleşmesini geçen arîzada da mücmelen îzâh ettiğimiz gibi, asrî ve ilmî teşkilât yavaş yavaş hâsıl eder. Bu (yavaş yavaş )tan memleket de, millet de faide görür, zarar görmez. Eldeki (çabuk çabuk) siyâsetinin ise zarardan başka mahsûlü yoktur. Şimdiye kadar hiçbir yerde 'iktitâf edilmemiştir de...

Bu fikirler bize rehber olduğundan hükümetin ve millet meclisinin samimiyetinden, hüsn-i niyetinden de şüphe etmiyoruz. Yukarıdaki müfrit mülâhazaları ufak ufak hey'etçiklerin henüz tebellür edememiş nokta-i nazarlarıdır diye kabul ediyoruz. Çok teessüf olunur ki, hükümetin sırf bir sâika-i zaruretle def-i belâ için ihzar ettiğini zannetmek istediğimiz, 2 Mayıs 339 kararnamesi tatbikatı bu müfrit

fikirlerin gayr-ı mütebellir te'sirleriyle bir fâci'a şekline inkılâb etmekten kurtulamamıştır.

**Buna şâhid (Gönen) ve (Manyas) mülhakatında adetâ selâhiyeti sû-i istimal diye tavsif edilebilecek bir vüs'at ve hususiyetle yapılan icra'âttır.** Bugün, oralarda yalnız Çerkeslere âid olmak üzere, hem de Türklerle muhtelit olanlarından yalnız Çerkeslerin seçilmesi suretiyle 14 köyün yerinde yeller esiyor. Dünün şen cıvıltılarıyla neşelenen yuvalarında bugün kuzgunlar ötüyor. O köylerin sahipleri olan binlerce erkek ruhlu ve vefakâr Çerkesler, imânı bütün olan bu müslümanlar ise çoluğuyla, çocuğuyla, hastasıyla, alîliyle, ihtiyarıyla Anadolu'nun isimsiz ovalarında sefaletin en derin bir köşesinde insanlığın kabul edemeyeceği bir pespayelik içinde sürünüyorlar. Mademki bir Çerkes mes'elesi mevcûd değildir, ya bu bedbahtlıkların manâsı nedir, çayırlarda tırnaklarıyla ot kökü çıkarıp karnını doyuran bu sefillerin kabahati neydi, ne günâh işlemişdirler? Buralarını hakiki olarak bilene rast gelmedik!.

Yalnız bir şey öğrendik; o da lisân-ı resmîden nîm-mübhem bir surette' tereşşuh eden delâil ve emareler-den ibaret... Onlara göre Çerkesler, ale'l-husûs bu on-dört köyün, ondört türlü bedbaht olan insanları, Yunanistan'da teşkil, edilen bir **«Anadolu İhtilâl Cemiyyet-i Osmâniyyesi»** ile alâkadar olmakla maznundurlar.

Bu tatmin edici bir cevâb değildir. Hakikatin kendisi olmaktan ziyâde hakikat güneşinin önüne açılan

(Hak) örtücü bir buluttur. O zail olduğu zaman ancak (Hak) doğabilecektir. Ne çâre ki o vakit doğacak

(Hak) öksüz ve yetim kalacaktır. Çünkü o zamana kadar onun âid olduğu bu vücudların kemikleri bile kalmamış bulunacak, (âh!) çeke çeke hep türâb olmuş olacaklar...

Pek iyi biliyor ve iddia, ediyoruz ki, artık bir daha hortlaması imkânı dahi kalmayan o **«Anadolu İhtilâl Cemiyyet-i Osmâniyyesi»** Türklüğün olduğu kadar, hatta çok daha ziyâde Çerkeslerin zararına idi. Buna Çerkesler umûmiyetleriyle iştirak etmemişlerdi ve edemezlerdi. Çünkü onlar her önlerine çıkanın ardından gidecek kadar kör, sağır ve düşüncesiz değildiler. Kuvve-i mümeyyizeleri akla karayı seçemeyecek kadar kasır değildi. O yalnız kuyruk acısı ile kıvranan üç-beş kişinin Yunanlık hesabına kendilerine öc almak için atıldığı mâcerâ-perestlikten başka bir-şey değildi. Onun nâmına Anadoluya yayılan bir avuçluk ölüme susamış serseri var idiyse onların ancak bir kısm-ı kalîli Çerkes idi. Mütebakisi gayr-ı Çerkes, Türk ve Yörüktü.

Mes'ele biraz ta'mik edilince bu hakikat kendiliğinden tebeyyün ve ta'ayyün ediyor. Şöyleki (Lozan) Konferansının pek had bir devresi idi. Yeşil masalar kızıl bir renk almak isti'dâdlarını göstermeye başlamıştı. O sıralarda gazeteler Yunan adalarından ve sevâhilinden kopan çeteci fırtınalarının Anadolu sahillerine çarpıp parçalandığını mütemadiyen ilân ediyorlardı. İşte Çerkeslerin son felâketine ilk başlangıç bu hâdisâttan doğuyordu. Sûret-i resmiyede tehcire vesile veren yalnız bu çeteler ve eşkiyâ-yı siyâsiye idi.

Biz resmiyetin işaret ettiği bu hedefi ele aldık, ta'mik (derinleştirmek)ettik. Vâsıl olduğumuz netice yalnız Çerkesler-den 14 köyün dağıtılmasına bu mes'elenin esaslı bir, sebep teşkil edemeyeceğini gösterdi. Yaptığımız tahkikât-ı husûsiye ile dest-res olduğumuz malûmatı, mülâhazamızı te'yiden, ber-vech-i âti kayd ediyoruz:

Yunanlıların Anadolu'dan tardından sulhun imzasına kadar geçen zaman zarfında Yunanistan'dan Türkiye, ta'bir-i diğerle Biga, Manyas ve Gönen havalisine yalnız üç siyâsî çete dâhil olmuştur:

1— Mülâzım-ı evvel Mehmed Ali Çetesi,

2— Kel Aziz Çetesi,

3— Kanlı Mustafa Çetesi,

Bu üç çeteden evvelki (Manyas), ikincisi (Gönen), üçüncüsü de (Biga) havalisine me'mûr edilmiştiler zannedilmektedir. Çeteleri teşkil eden eşhasın menşeleri bu zannı hüküm derecesine çıkaracak kuvvettedir. Mamafih ilk çeteden mâ'âdâsı hakkında vazıhve mufassal malumat yoktur, yahut daha mütevazı' bir ifâde ile biz dest-res olamadık. Cereyân-ı hâle göte hükmedilebilir ki bunların istîsâlindeki sür'at ve şiddete inzimam eden eşkiyânm ekseriyetle yabancı vilâyetlerden bulunması halkça eşhasın tanınmasını müstehil kılmıştır. O derecelerde, ki ikinci çeteden, aşağıda görüleceği veçhile yalnız çetebaşı tanınabilmiş, başka kimse tanınmamış, bilinmemişti. Hatta bu meşhur sergerde Gönen'e geldiği zaman mâ'iyyetin-ae bulunan 9 kadar serseriden hiçbirinin Çerkes olmadığı da -kaviyyen

iddi'a edilmektedir. Ve bunun doğruluğu muhakkaktır. Buna rağmen biz bu çetede elebaşıdan mâ'adâ isimleri meçhul üç Çerkesin daha bulunduğunu iddi'â edenlerin tevatürünü kabul etmekte beis görmüyoruz. (O zamanın teröristlerinin yani çetelerin Çerkesler adı ile anılması başlarına sıkıntıların gelmesine sebep olduğunu düşünüyoruz.)

**Üçüncü çete ise ilk adımında ölümle kucaklaşmış, bir hafta bile yaşayamamıştı. Bunun Çerkes efradı da dört beşi geçmiyor...**

**Birinci çete:** 338 senesi Teşrin-i Banisinde (Ayvalık.) civarından hududu geçmiş. Mevcudu 25 ile 30 kişi (Rivâyât bunu 50'ye kadar çıkarıyor.) iki kola ayrılmış yedi ila dokuz kişilik bir kol Yörük İsmail Efe, bir rivayette Çallı Kadir Efe nâmında birinin emri altında (İzmir) havalisine, diğerleri de (Manyas) havalisine doğru istikâmet almışlar...

Çetenin asıl kumandanı Mehmed Ali, Balkan Harbinde ilk yetiştirilen ihtiyat zabitlerinden iken bilâhare jandarmaya nakil etmiş, 335 mütârekesi bidayetlerinde (Manyas) havâlisinde eşkiyâ ta'kibatına memur edilmiş bir Türk genci. Bu çete kısm-ı külliyi teşkil eden Manyas kolu ile İzmir kolu henüz ayrılmadan. Dikili'de ilk müsademesini veriyor ve çetebaşı Mehmed Ali mecrûhen ele geçiyor. Bunun üzerine zabt u rabttan ârî kalan başıbozukları teşkil etmek vazifesi Mürüvvetler köyü ahâlisinden Tâkiğ Şevket'e intikal ediyor.

Bilhassa arnikan tahkik ettik: Bu 25 (veya 50) şahıstan yalnız altısının Çerkes, mütebakisinin de gayr-i Çerkes, Türkmen ve Yörük olduğunu öğrendik. Altı Çerkesin dördü Manyas kolunda, ikisi İzmir kolunda... Üçü Manyaslı biri İzmitli, ikisi İzmirli.

Az bir zamanda iş göremeyecek bir hâle giren bu çetenin en son elde edilen ferdi Tâkiğ Şevket olmuş. Bu 7 Haziran 339'da meyyiten istisâl edilmiş. Halkça Şevket'i saklamış olmakla en çok ittiham edilenler; bir teyzesi ile Çerkes olmayan bir eniştesidir. Evvelki on seneye mahkûm edilmiş, sonraki beraat kazanmış...

Bunların Teşrin-i Sânı'den Haziran'a kadar bir iş görebildiklerini tasavvur etmek o civar köylülerine cürüm isnâd etmektir. Çerkes ahâli öyle zu'm ve zannedildiği, farz olunduğu gibi bu adamları himaye etmiş değildi. Nasıl ki bu altı Çerkes de muhtelif tarihlerde hemen kâmilen civar Çerkesleri tarafından vuku' bulan ihbarlar üzerine dâima sıkıştırılmış, aç, çıplak kalmaya, en nihayet arz-ı teslimiyet etmeye mahkûm edilmişlerdi.

**İkinci Çete:**

1339 Nisanının 23'üncü Pazartesi günü Bayramiç havâlisinde Dalyan iskelesinden Türk topraklarına ayak basmış Kel Aziz isminde eski bir şakinin emri altında hareket eden bu çetenin mevcudu 19 kişi (ri-vâyât bunu da 30'a iblâğ ediyor) içlerinden ikisi gayr-i müslim, üçü (bir ihtimâl ile) Çerkes, mütebakisi Bursa ve İzmir ahâlisinden...

Bu çetedeki, çetebaşı ile beraber, dört Çerkesin hemen üçü o sevâhilin ve o vilâyetlerin çocuklarından değil. Tahkikat bunların daha yukarı ve içeri sancaklara mensûb olmaları ihtimâlini gösteriyor. Bu i'tibârla halk onları tanıyamamış bulunuyor.

Bu hâl ile onların da tanımadıkları ve tanınmadıkları dağlarda, bilmedikleri köyler arasında bir iş görebilmeleri melhuz olamazdı. Nasıl ki ilk adımda hemen hepsi, örümcek ağına düşen sersem sinekler gibi, sevâhiî muhafızı müfrezelerin ortasına düşmüş, memleket ayaklandırmak yerine canlarını Cehenneme doğru ayaklandırarak ölüme yuvarlanmışlar. İçlerinden kaçıp etrafa iltica edebilenler de birer birer teslim edilmişler, hiç bir taraftan himaye görmemişlerdi.

**Üçüncü Çete:**

Anzavur'un oğlu Kadrinin bir kaç arkadaşıyle takviye ettiği Bigalı meşhur Kanlı Mustafa Çetesi idi. Bu da 1339 Mayısının nihayetlerine doğru Çanakkale'deki İngiliz işgal mıntıkalarından istifâde etmek suretiyle hududu geçmiş... Fakat ihtilâle değil ölüme karışmış olduğunu sonradan anlamıştı. Bunları da Türk topraklarına tekrar çeken şey, iş, ihtilâl vesilesiyle (ecel) olmuştu. Daha Biga'ya girmeden yaptıkları bir müsademede perişan edilmişler. Kadri ve ba'zı rüfekâsı kimi meyyiten kimi mecrûhen ele geçirilmişler...

Bu çetede de Çerkes ve Türk karışıkmış. Kanlı Mustafa'nın avanesi çetenin ana direğini teşkil ediyormuş. Bunlar kamilen gayr-ı Çerkes, Türkmen, Yörük vesairedir, diye gösteriliyorlar.

Muhtelitan mecmu'ları 25 kişi (rivâyâta göre bu da 70) kadar sayılıyorsa da ilk adımda dağıldıkları için hiç bir iş görmeye muvaffak olamamış, melanetlerini fiile isal edememişlerdi. Bu çetedeki Çerkes-

lerin ikisi Bigalı biri Manyaslı imiş.

Bu son iki çetenin, bilhassa Kel Aziz çetesinin istîsâlinde elde edilen matbu' beyannameler ve evrâk-ı saire bir ihtilâl tertibatı ihzar edildiğine ve bu teşkilâtın Anadolu Hükümeti aleyhine Yunanistan'da bir merkezden idare edildiğine kat'iyyen şüphe bırakmayacak bir mâhiyette imiş...

Çetelerin Midilli'den Anadolu'ya geçmelerini temin eden İzmirli bir gayr-ı Çerkes imiş. Onun fa'aliyet ve delâleti, bütün vesâiti temin etmiş imiş...

Üç çete de mecmu'ları yetmiş ila yüz elliyi tecâvüz etmeyen bu serserilerin a'zamî yekûnu ba'zılannca yüz yetmişe kadar çıkarılmaktadır. Her iki halde de Çerkes olanların adedi için a'zamî 15'ten fazla bir rakam sayılamıyor.

Ancak 14 ila 15'i gösteren bu Çerkes yekûnunun yanlış olması ihtimâli pek azdır. Mamafih ihtiyaten buna 5-6 daha ilâve edebiliriz. Bu halde bile umumî yekun diye gösterilen 70 ila 170'in yanında vasati olarak ancak onda bir derecesini verir ki, diğer onda dokuzun kim ve ne oldukları hakikaten pek cây-i suâl ve meraktır.

Bu üç çete arasında en büyük mukavemeti yalnız ilk çetenin dağılan efradı göstermişler. Diğerleri ilk adımlarında başlarını sarsılmaz bir kayaya çarptıklarını öğrenmişlerdi. Şu halde maksatları, gayeleri, emelleri de henüz doğmadan boğulmuşlardı demektir.

Bununla beraber en meş'ûm rolü tehcire vesile vermek suretiyle oynayan da ikinci çete olmuştu. Bunun, hatta bundan sonrakinin de bir kaç nefeslik ömürle

Anadolu'ya girmiş olması Çerkesler için hiç de ehemmiyetli bir şey hâsıl etmedi. Meş'ûm neticeye tebdil-i istikamet ettiremedi. Cereyân-ı hâl denilen lâkayd derviş yine bildiğini okudu. **Birçok gayretlerine, vefakârlıklarına rağmen Çerkes köyleri dağıtıldı.** Hem de bu satırları yazdığımdan beş on gün evvel, **men-i şekavet kanununun** (Terör Kanunu) Meclis-i Millîde hîn-ı müzâkere ve münâkaşasında hey'et-i vekile reis-i sabıkı beyefendinin münakkıd meb'ûsları iskât eden cevapları hilâfına umumiyetle dağıtıldı. Sabık hey'et-i vekilenin sabık reisi o gün berây-ı müdâfa'a şöyle buyuruyorlar-di: **«Efendiler, eşkiyâya yataklık edenlerin dâhile nakli demek hiç bir zamanda umumî bir muhaceret (göç etme) demek değildir. Bu gibilerin adedi pek mahduttur. Bu maddeye dokunmayınız.»**

**MADDE İBKÂ (BIRAKILIP) EDİLDİ. KANUN TASDİK OLUNDU. AMMA HUDUTLARINA NELERİN GİREBİLECEĞİ DÜŞÜNÜLMEYEN «UMUM» TA'BİRİNİN NE KADAR ELASTİKÎ BİR MÂHİYETİ OLDUĞUNU ÇERKES KÖYLERİ İLAN EDİP DURUYOR. BİR DE ZATEN O KANUN HENÜZ KARARNAME İKEN YAPACAĞI İŞİ YAPMIŞ, ONDAN SONRA MİLLETVEKİLLERİNİN HUZURUNDA ARZ-I VÜ-CUD ETMİŞTİ...**

Mantıkî düşünülmek lâzım gelirse şakileri, bahusus 14 köyün perişanlığına, kahredilmesine sebep olan eşkiyâ-yı siyâsiyeyi himaye eden bir köyün değil, bir ferdin bile vücudunu iddiaya imkân kalmaz. **Malûmdur ki; köylü eşkiyayı seve seve, isteye isteye saklamaz. Onları «şerrine la'net» diye besler. Hükümetin, zabıtanın izhâr-ı acz etmediği mahal ve mekânlarda halk, köylü ne asabiyet-i kavmiyeye, ne de asabiyet-i diniyyeye tâbi' olur. Sadece menfâatinin, huzurunun, refahının izlerini ta'kib eder ve dâima hükümetle beraber bulunur. Çünkü eşkiya geçici ve serseridir. Hükümet müstekardır. İstikrarda ise refah vardır. Huzur vardır, kıdem vardır, bekâ vardır. Eşkiyanın himâyesi herkes bilir ki ancak zabıtanın aczi, köylüyü müdâfa'a ve sıyânete kifayetsizliği hâlinde kerhen ihtiyar edilen zaruri bir yoldur.**

Son hâdisâtın tarihine bir göz gezdirelim. Görürüz ki. o zaman hükümet, hükümet-i mülkiye pek kuvvetli idi. Yalnız değildi. Harp tehlikesi jandarmayı ordu ile takviye ediyordu. Bahusus herkeste büyük ve misli bulunmaz bir zaferin takviye ettiği yüksek bir ma'neviyat da vardı. Binâenaleyh köylünün gurur ve izzet-i nefsi gibi huzuru da emniyet altında idi.

Ancak bu sayededir ki ihtilâlci ağalar halk tarafından öyle kolayca birer birer teslim edilmişler, ihbar olunmuşlar, oralarda harmanlayacak bir hâle getirilmişlerdi. Biz öyle kanâat hâsıl ettik ki o çetecileri, hayatlarının faizini verir gibi, ekmek vererek besleyenler, Çerkesler değildi. Türkler de değildi. Yalnız hayatından, mal ve menâlinin selâmetinden emin olmayan zavallılardı. Henüz iskân edilmemiş aşiretler de bu meyânda ta'dâd edilebilirler. Onların âdât ve teâmülâtı, düstur ve kanunları hükümet aleyhdarlığından ve hükümet aleyhdarlannı mahv oluncaya kadar, himayeden başka bir şey emretmez. Yeter ki bu gibi kimseler kendilerine dahîl etmiş olsunlar. Akıbetleri mü'men olmasa bile bir ve belki birçok yardımcı bulmuş olurlar. Bunlar ise dağ kollarındaki köyler, bilhassa hayme-nîşinlerdir. Ki tamamen Çerkesin gayrıdırlar.

Bir çetecinin bir köyde barınması o köyün hey'et-i umûmiyesinin bundan haberdar olduğuna da delâlet edemez. Bu gibi şeyler sır olup iki üç şahsın hu-dud-ı ıttıla'ım tecâvüz etmez. Saklananı bilenlerin adedinin artması çetecilik kavâidine tevâfuk etmeyen bir şeâ'mettir. Çeteciler böyle bir çokları tarafından duyulup tanındıkları köylerde barınamazlar. Çünkü mevzü bahs olan hayattır. Başka bir şey değil...

Esasen bu gibi teşkilatlar köylerle değil, fert ve şahıslarla yapılır, başarılır. Köylerin umumiyetinin kat'iyyen haberi, şüphesi bile olmaz, ruhu duymaz. Onlar iş kemâle erdikten sonra emr-i vâki' karşısında bırakılırlar. Geçen vâk'ada hükümetin müteyakkız hareketlerinin ve halktaki zafer ruhunun böyle bir şeye imkân vermediği gün gibi muhakkak bir keyfiyettir.

Bu halde ise köylerin dağıtılmasında âmil olan şey diye, müfrit mefkûreciliğin ihtiyatın tahtında gizleyerek tatbik ettirdiği fikr-i mahsûsundan başka ortada bir şey kalmıyor.

Görülüyor ki, Çerkesler uğradıkları cezaya müstahak olacak günahkârlar değildirler. Eğer o eşkıyanın bu mıntıkalara yayılmış olması o köylüler için bir cürüm idiyse bütün o havalideki gayr-i Çerkes köylerin, obaların, bilhassa Çerkesle muhtelit olduğu halde istisna edilen, hatta Çerkesler aleyhine bir silah-ı ittiham gibi kullanılmak için tahrik edilen köylerin de şerik-i cürm olmaları lâzım gelmez mi idi?.. Cereyân-ı hâl ile bu nokta karşılaştırılınca meydanda yükselen sahneye «Çerkes Mes'elesi»nden daha lâyık bir isim bilmem bulunabilir mi?.

Bunun aksini kabul etmek, Çerkeslerin, bunca zamandır Türke vefakâr kalmış, müstesna bir unsurun re'sen, müstakilen, tamamen ve mutlaka mücrim olduğunu iddi'a etmeye mu'âdil olur ki gerek vakâyi' gerek eşhas, gerek hâdisâtm kahramanlarının kavmiyetleri bununla ta'arruz edip duruyor...

Hatırımıza gelmişken şuracıkta istitrâden arz ediverelim: Geçen defa nasılsa sevk-i kelamla kullanı verdiğimiz tehcir ve taktil ta'birleri de bir çok dostlarca ta'yib ediliyor. **«Ne tehcir var, ne taktil, yalnız ahvâl-ı fevkalâdenin fevkalâde icrââtı» deniyor. Bilmem bu ta'birlerin filen ayrı ma'nâları var mıdır?**

Tehcir, lügaten arzusu hilâfına hicret ettirmek değil midir?

Taktil ise mutlaka satırlarla, baltalarla kafa kesmek, cesedleri ateşte kebap etmek mi demektir?

Herhangi suretle olursa olsun ölümler intâc eden hareketlere bir nev'i taktilden başka ne derler... Çerkesler için reva görülen, ta'bir-i hafif ve zarifiyle, ahvâl-ı fevkalâdenin fevkalâde icrââtından olan dâhile nakl etmek siyâseti ise bu iki kelimenin ma'nâlarınm en kuvvetli tecelliyâtını arz etmiyor mu?

**Evvelâ:** Dâhile nakl etmek demek, müte'addi olduğu için tehcir demektir. Hem de en feci' ma'nâsıyla malından, mülkünden, herşeyinden olarak tehcir demektir.

**Saniyen:** Bu suretle Allah'ın çöllerine, dağlarına serpilip dağıtılan insan sürüleri vesaitsizlik, parasızlık, gıdasızlık, çıplaklık, hastalık... ilâ âhirihi ile koyun koyuna ölüme sevk edilmişler demek değil midir? Bu ise taktilin satirli, baltalı nevinden daha elim ve feci' bir imha tarzından başka ne ma'nâ verebilir ki?..

Mamafih biz niçin böyle yapıldı demedik ve demiyoruz. Böyle bir suâlin beyhude ve bîsûd olduğunu müdrikiz. Bizim mesrûdâtımız, yapılan bu şey yanlıştır ve zarardır. Belki de ele düşen bir fırsat diye, müfritler-ce merkez emirlerinin sû-i istimalidir, demekten ibaret... Zararın ise neresinden dönülürse o kârdır ve yanlış hesabın tâ Bağdat'tan dönmesi akıl ve mantığın emredip durduğu bir şeydir.

***

**Şimdi samimiyetinden emin olduğumuz Türk vicdanı acaba hâla Çerkeslerin uğradığı felâket silesinin şiddet, vüs'at ve şümulünde şüphe ve tereddüt ediyor mu? Oh yâ Rabbi... Bunu nasıl izâle etmeli? Çerkes ile Türkün arasına giren «Kara kediyi» nasıl def'etmeli?..**

Bu gayeyi istihsâl ümidiyle şimdiye kadar 14 köyün Anadolu'nun ücra köşelerine dağıtıldığını, 30 köyün de çırılçıplak kalmasına sebebiyet verilmiş olduğunu açıkça göstermek istiyoruz. Allah la'netlerini bu işin müsebbiblerinin üzerine etsin!.. Filhakika, velev zahiren olsun, vesileyi verenler zâten cezâyı sezalarını buldular. Geri kalanları, kıyıda, bucakta tanınmadan gezenleri varsa dileriz Allah'tan ki onlara böyle çabuk ölüm değil ebedî sefalet refik etsin!..

İşte size bir esbâb-ı mucibe muhtırasıyla bir ced-vel takdim ediyoruz. Ki tehcir edilenlerle olduğu yerde yokluğa yuvarlanan 14 köyün isim ve mahallerini, nüfuslarını, bilhassa kaldırılan, dağıtılan 14 köyün hebâ olan hayvanât ve mezru'âtı yekûnuyla, nüfus nisbetini takribi bir hesabla ihtiva ediyor:

İlk kaldırılan köy, birinci çetenin parçalanmasını müte'âkıb 338 senesi Kânunlarında, sancak dahilinde Kebsut nahiyesinin köylerine idâreten taksim edilen Mürüvvetler karyesidir. Takiğ Şevket bu

köydendi. Şimdi Şevket çoktan ölmüş, çeteden eser kalmamış, lâkin bu köy hâlâ yerine iade edilmemiş, serpildiği yerlerde elim bir vaz'iyette sürünmektedir.

Asıl tehcir ikinci çetenin, yani Kel Aziz Çetesinin hurucundan sonra başlamıştır 2 Mayıs 1339 Çarşamba günü cami kapılarına ta'likan i'lân edilen Dâhiliye Vekâletinin bir ta'mimi tehcirin mâhiyet-i feci'asını ve tevessü' kabiliyetini pek açık göstermektedir. Üç madde üzerine müretteb olan o ta'mim aynen denebilecek bir kat'iyyetle, şu me'âlde idi:

1— Anadolu İhtilâl Cemiyyetinin ihrâc ettiği şakilerden herhangi bir ferdin bir köyde barındığı, iaşe edildiği haber alınırsa o köy Anadolu dâhiline dağıtılacaktır.

2— Mezkûr efrâddan karyede ihtifâ edenler müfrezelerce haber alınıp müsademeye ve karyenin ihrâkına sebebiyet verildiği hâlde müfrezeler kafiyen mes'ûl olmayacak, bu mes'ûliyet köylere âit olacaktır.

3— Bu kabil efradın ihtifâ ettikleri mahalleri ihbar veya derdestlerini teshil edenlere 200 lira mükâfat verilecektir.

Belki fevkalâde olan vaz'iyyetin icab ettirdiği bu hâl haddizatında pek feci' ve insafsız bir akıbet hazırlamış oluyordu. Bir ferdin hareketinden bir köyü mes'ûl tutmak gibi nev'i ma'lûm olmayan cezaların tedhiş ve terhibten başka ma'nâlarını bulmak çok zor bir iştir. Bu ta'mimin halk üzerindeki dehşet-nâk te'siri hakikaten pek derin olmuştu. Herkes büyük bir faaliyetle eşkiyâyı siyâsiyeyi kovmaya şitâb ediyor, onlardan birine rast gelen herhangi bir kimse, sekerât-ı mevtini yaşarken, baykuş sesi duymuş bir hasta gibi teşe'üm ediyordu.

Heyhat!.. Halkın bu korkunç vaz'iyyet karşısındaki ihtiraz ve ihtiyatı, hükümete müzahereti semere-lenememiş, ta'mimin ilanından 15-20 gün sonra büyük bir faaliyet başlamış; birinci madde, fakat arnikan tahkik ve tebyin edilmeksizin ale'l-ekser yalnız bir ihbar üzerine kemâl-i şiddetle tatbike başlanmış... Ve iki ay zarfında tamam ondört köy birbirini müte'âkib yerinden sökülmüş, bir gün evvel şen kahkahalarıyla mes'-ûd birer âşiyan olan evleriyle büyük ağaçların yeşil gölgelerinde âsûde bir huzur yaşayan hulyâlı köyler çakallara me'vâ edilmeye başlamıştı. O köyleri ber-vech-i âti ta'dâd ediyoruz:

**<u>Gönen Mülhakatından</u>**

| Köylerin İsimleri | | Kaldırıldıkları Tarihler | Kaldırıldıkları Günler |
|---|---|---|---|
| 1 | — Uç Pınar | 28 Mayıs 339 | Pazartesi |
| 2 | — Mir'âtlar | 5 Haziran 339 | Salı |
| 3 | — Sızı | 9 Haziran 339 | Cumartesi |
| 4 | — Keçideresi | 13 Haziran 339 | Çarşamba |
| 5 | — Keçeler (Mehmed Ali Bey) | 16 Haziran 339 | Cumartesi |

**<u>Manyas Mülhakatından</u>**

| | | | |
|---|---|---|---|
| 6 | — Kızıl Kilise | 7Haziran 339 | Perşembe |
| 7 | — Yeniköy | 7Haziran 339 | Perşembe |
| 8 | — Dümye | 7 Haziran 339 | Perşembe |
| 9 | — Ihça | 11 Haziran 339 | Pazartesi |
| 10 | — Karaçalılık | 13 Haziran 339 | Çarşamba |
| 11 | — Bolcaağaç | 13 Haziran 339 | Çarşamba |
| 12 | — Değirmen Boğazı | 21 Haziran 339 | Perşembe |
| 13 | — Hacı Osman | 21 Haziran 339 | Perşembe |
| 14 | — İlk kaldırılan Mürüvvetler köyü 338 Kânunlarında | | |

**Bu köylerin birçoğu eşkiyâya yataklık etmek değil, hatta şahıslarını bile görmemiş, tanımamış idiler. Hem, bugün artık pek iyi görünüyor ki terhib ve tedhiş ile beraber bir fikr-i mahsûsa, da istinâd eden bu dağıtma ameliyyesi pek keyfi bir surette tatbik edilmiş, kararnamenin birinci madde-**

**siyle i'lân edilen umûmî ma'nâ yalnız Çerkesleri kasd eden bir hususiyet şekline kalb edilmişti. Diğer tarafı yalnız zevahirde ve cami kapılarında asılı kalan bir ilân hâlinden çıkmamıştı.**

O derecelerde ki, aylarla zaman mahkemelerin her hangi bir Çerkes'in şehâdetini kabul değil istima' bile etmediği bugün ufak bir tahkik ile öğrenilen en basit bir misâldir. Bir köyün kaldırılması için her şeyden evvel Çerkes olması, ikinci derecede de ufak bir ihbar veya isnâd, ehemmiyetsiz bir şüphe kâfi geliyordu. Bunlar da zevahiri kurtarmak gayesine ma'tuftu diye hâsıl olacak zanda çok hata yoktur denilebilir. Her tarafta Çerkesler aleyhine müthiş bir propaganda yapılıyor ve bütün kuvvetiyle tevessü' ediyor. **«Hain Çerkes!»** her dilde yer edip gidiyor... Böylece binlerce zavallı ne olduğunu bilmedikleri feci' sahnelerin aktörleri gibi renkten renge sokuluyorlardı. Sanki o günlerde Anadolu'da yalnız Çerkesler şekavet yapıyor, yahut isyan etmiş, hükümeti taklibe kalkışmıştı. Böyle bir telkinin yaşatıldığma en sarih delil ta'mim-i resminin ilk maddesindeki; eşkiyâ-yı siyâsiyyeye yataklık eden köylerin Anadolu dâhiline dağıtı-lacağı kaydının umûm için ma'nâsız bırakılmış, yalnız Çerkeslere ta'alluk eden bir madde hâline getirilmiş olmasıdır. Kaldırılan 14 köy arasında gayr-i Çerkes bir köyün bulunmamasına, Türk, Rumeli muhaciri ve Çerkes muhtelit olan beş köyden de yalnız Çerkeslerin seçilip alınmasına başka bir ma'nâ vermek o maddeyi tekzip etmek demektir.

Bu fa'aliyet ve icrââtın müfid olduğunu biz anlayamadık. İdrâkimiz önünde birçok rakamlar bundaki îâideyi anlamaya mâni' oluyor. Onlar belki muvakkat birer tedbirin, belki de o tedbirlerden istifâde eden husûsi ve fakat henüz tebellür etmemiş mefkurelerin mahsûlü idiler. Lâkin hiçbir zamanda bir fâide değildiler. Âtideki rakamlar üzerinde siz de bizimle beraber bir lahza meşgul olmak külfetine katlanırsanız sözümüzün sıhhatini teslimde tereddüt etmezsiniz:

Kaldırılan bu 14 köyün, cedvelde görüldüğü gibi hanelerinin takribi miktarı 755, nüfusları asgari bir hesapla her hâne için vasati olarak 5 nüfus kabul edildiği halde 3775 rakamlarını veriyor. İşte şimdi bu yekûn meskensiz, me'vâsız, vesâitsiz ölümün ağzına tevdi' edilmiş duruyor. Bunlar ne yapacaklardır? Aç, çıplak yaşamak mümkün müdür?.. Bu beliyyelere ma'rûz kalanların tedricen yapacakları şey âsâyiş-şikenlikten başka ne olabilir? Dün memleket için müfid olan bu üç, dört bin nüfus bugün böylece muzır olmaya sevk edilmiş olmuyor mu?..

Memleketin asayişi, âmizişi, huzuru, refahı, nüfûs-ı umûmiyesi, sa adeti için olan bu zarar aynı zamanda hayât-ı iktisâdiye ve istihsâliyesi için de aynen mevcuttur. Bu da ihmâl edilecek bir derecede değildir. Bu köylerin hayât-ı istihsâliyyeleri hakkında elde edebildiğimiz malumatı da takribi bir hesabla, arz ediyoruz:

Gönen Mıntıkası hemen kamilen tütüncülüğe bir ehemmiyet-i mahsûsa atf ederdi. Mezrû'âtın oradaki mühim yekünü tütündü. Manyas havalisi ise hububat ve sebze zer'i yy âtına germi vermişti. Arazinin kuvve-i inbâtiyesi gibi köylerin ma'mûriyeti derecesi de Türkiye'nin en iyi ve en müstesna mıntıkalarından ma'dûddu. Bu 14 köyün muhtelif suretlerle zer' ettiği arazinin mecmû'u asgari 40 bin dönümden hiç aşağı değildi. O yeşil tarlalar artık, eski bir ta'birle **«Âşiyân-ı bûm u gurâb olmuş»** bulunuyor. Bu her hâlde hazine-i mâliyenin kârına değildir. Bilâkis zimmetine açılmış bir sahife demektir.

Hayvânât-ı muhtelifeye gelince mecmû'unda takriben yedibin kadar inek ve dombay, 1000 çift öküz ve koşum mandası, 4 ila 5 bin kadar süt ve yün koyunu, binbeşyüz kadar kısrak ve hergele... ilâ âhirihidir.

Koyunların 2500'ü yalnız Kızıl Kilise'ye âid diye gösteriliyor. Fazla olarak Üç Pınar, Sızı, Mir'atlar, Keçi Deresi, Hacı Osman, Değirmen Boğazı, Keçeler... gibi köylerin beherinde 300'den aşağı olmamak üzere keçi de beslenirdi. Onların yekûnunu da asgari bir hesapla 2500 kabul edebiliriz. Kızıl Kilise, Yeniköy, Bolcaağaç, Mürüvvetler, Dümye gibi köyler bilhassa beygircilikte şöhret kazanmışlardı.

Bunların hepsi artık **«Bir varmış, bir yokmuş!»**a inkılâb etti. Şimdi yerlerinde yangından sonra kalan kül kadar olsun, bir mevcudiyet kalmamıştır. Malatya Kayseri, Sivas, Ulukışla, Niğde (Bor nahiyesi) ve Van gibi muhtelif istikametlere dağıtılan bu köylerin zarâr-ı mahza inkılâb etmeleri bu hâle uğramalarından sonra, hemen bir emr-i zarurî idi...

Asıl felâket geri kalanların da onlar kadar çıplak kalmasındadır. Yaptığımız tahkikat isimlerini aşağıda kayd ettiğimiz 30 köyün takriben 1100 hanesinde 5800 nüfûsun daha tehcir edilenlerle hem-hâl bir yoksulluk içinde sâika-i zaruretle dilenciliğe mahkûm bulunduğunu pek güzel gösteriyor.

Bu köylerde tıpkı tehcir edilenler gibi emvâl-ı menkûlelerini ve hayvanlarını yok bahâsına elden çıkarmış oldukları gibi bu senenin zira'at mevsimini de emre intizâr- ile boş geçirmişler, zer'iyyât yapa-

mamışlardır. Yahut son günlerde bin şüphe ve tereddütle toprağa tevdi' edilebilen hububat tohumları diğer senelere nisbetle devede kulak kabilinden pek az bir miktardadır. Hayvanat vesâireleriyle zer' ettikleri arazi miktarı hakkında ileride verdiğimiz rakamlar bir mikyas ve nispet olabileceği için burada sükut ediyoruz. Bu hal ile bunlar da açlığa mahkûm bulunuyorlar demektir.

Bu zavallılar, tedbir-i idâri sillesine uğramadıkları halde niçin böyle oldular gibi bir su'âl vârid olamaz. Nîm-resmî lisân kullanan propagandacılar, madrabazlar, halkın zararından kendi kârını temin eden açık gözler boş buldukları meydanda serbest serbest at oynatarak bu akıbeti tesri' etmişlerdi. **«Ne duruyorsunuz, diyorlardı. Sıra size geliyor. Şimdiden hazırlanmak daha iyi değil mi? Giden köyleri gördünüz. Mallarını kaça satabildiler...»** böylelikle herkes mütemadiyen satmış, elinde avucunda üç beş kâğıt lira ile gündüz üstünde gece altında barındığı bir örtü ile kalmıştı. Şimdi artık bi't-tabi' onlar da hiç olmuştur.

Satışın su pahasına cereyan ettiğini ilâve etmek bilmem lâzım mıdır? Eğer istiyorsanız yalnız şunu arzedeyim: Bir fikir edinmek için kâfidir. Ahvâl-i âdi-yede 200 lira eden bir çift öküz, 30 a'zamî 40 liradan, koyunun çifti 7-8 liradan fazla para etmiyor. Bir beygir a'zamî 20 ile 25 lira tutabiliyordu. Hele tehcire tâbi' oldukları tebliğiyle beraber jandarma ve asker tarafından ihata edilerek ihtilâftan men' edilen, yalnız mahdut ve mu'ayyen madrabazların iştirak ettiği müzayedelerle satılan emval ve hayvanât büsbütün bâd-ı hevâ (bedava) gitmiştir...

***

**İşte bu feci' vaz'iyetler hiç yoktan ve yok yere Çerkeslere tevcih edilmişti.** Ma'rûzâtımızdan da müstebân olduğu veçhile, ortada bir cürüm varsa o müşterekti. Ve kısm-ı a'zâmı gayr-i Çerkeslere ta'allük ediyordu. Halbuki şerik-i cürm olması lâzım gelen o gayr-i Çerkeslerin kılına bile hatâ gelmemiş, getirilmemişti. Bu neden böyle oluyordu?

**Şakiler himaye edilmişse yalnız Çerkesler mi himaye etmişlerdi?**

Hayır... Çerkesler şekâvet-i siyâsiyeye yalnız girmedikleri, sürüklendikleri gibi şerik ve refikleri addedilmek icâb eden komşuları kadar onlar da bu şakileri himaye ve müdâfa'a etmemişlerdi. Esasen bu kabil değildi. Cami kapılarında, kâbuslu bir gece gibi karanlıklarla ruha çöken hükümet beyannâmesi ve o beyannameye terâdüf eden icrâât buna imkân bırakmıyordu.

O kadar kabil değildi ki, daha o kararnamenin ta'-miminden evvel, Şevket kendi köyüne girip saklandığı vakit köylü onu ta'kib müfrezelerine ihbara şitâb etmişti. Hatta ilk defa köyü muhasara eden süvari kıt'asının kumandanı Mülâzım-ı Evvel (E, F.) Bey'e bizzat köylü tarafından teslim edilmişti. Böyle olduğu halde Şevket o gün tekrar bırakılmış, bunun hikmeti halka meçhul kalmıştı. Bunun gibi hükümetin «Şakidir!» diye i'lân ettiği hemen bütün eşhasın istîsâlinde de Çerkeslerin büyük himmetleri sebk etmiş, ya doğrudan doğruya derdest veya ihbar suretiyle o adamları teslim edenler hemen kâmilen Çerkeslerden çıkmıştı.

Bu gibi haller gösteriyor ki Çerkesler hükümete, ellerinden geldiği kadar, cân-sipârâne, vefâ-kârâne arz-ı sadâkat etmişler, Türklüğe vefaya uğramışlardı. Fakat efsûs.. bu gayretleri değil, uhuvvet-i İslâmiyet bile onlara yâr olamadı. Müdhiş bir cereyan her şeyi, bütün komşularını, bütün dostlarını aleyhlerine döndürmeye muvaffak olmuştu. Kin o derecelerde tevsi'-i hudut etmişti ki, insan hayret eder. Yıllarla dost ve kardeş gibi yaşayan iki unsurun bu yan bakışmalarına ma'nâ veremez. Ve o propagandaların mahsûl-i gayr-i muhikkı olan bu halden doğan garibelerin nasıl karşılanması lâzım geleceğine hükmedemez. Dest-res olduğumuz garip vak'alardan pek câlib-i dikkat ikisini, bir mikyas olur ve bir fikir verir diye, tesbit ediyoruz.

Manyas mülhakâfandan Hacı Osman köyünden Çov İsmail Efendi isminde bir Mülâzım-ı Evvel, Harb-i umûmide Sina cephesinde tavzif edildiği Köprücü Bö-lüğü'nde vazife başında şehid düşmüş... Refikası, Rumelili bir Türk hanımı öksüz yavrusuyla bir hayli evvel zevcinin ailesine iltica etmiş, birlikte imrâr-ı hayat ediyorlar. Vaktaki tehcir başlıyor. Bu şehid ailesi de sel önüne düşmüş bir kum dânesi gibi sürükleniyor... Kadıncağız mürâcâ'at ediyor, haykırıyor, feryad ediyor! **«Yâhû ben Türküm!»** diyor ve iddi'âsını nüfûs tezkeresiyle ispat ediyor.

— Pek güzel, öyle ise sen kal... Fakat (13-14 yaş-larındaki kızı için) bu gidecek, çünkü Çerkes'tir!

Cevabını veriyorlar. Bedbaht kadın sefalete kendini tevdi ile bir başka türlü şehid olarak zevcine kavuşmayı yavrusundan ayrı kalmaya tercih ediyor. Ve köylüsüyle beraber ölüm yoluna revân oluyor...

Yine Manyas mülhakatından Bolcaağaç karyesinden Navki Yakub Oğlu Reşid isminde bir zât, bidayetinden nihayetine kadar harekât-ı müliyeye canıyla ve başıyla bi'l-fi'il iştirak etmiş bir mücâhid... Mütemâdi seferlerin meşâkk ve mezâhimi yüzünden te-verrüm ediyor, Kastamonu Hey'et-i Sıhhiyesi kendisine tebdîl-i hava veriyor. Köyüne gönderiyor. Köyü tehcir edilirken bunu da beraber sürüyorlar. Kan tüküren hasta ciğerlerinden çıkabilen kısık sesi derdini anlatmaya yetişmiyor. Ne sararmış, düşmüş bir yaprağı hatırlatan soluk rengi, ne de üç senelik can-sipârâne hidemâtı istîfâ-yı hakka değil, celb-i merhamete bile kifayet edemiyor. Zavallı kan tüküre tüküre köyünü, köylüsünü Afyonkarahisarı'na kadar ancak ta'kib edebiliyor, oradan ileri takati yetmiyor. Tehcir me'mûr-larmın çok gördüğü istirahatı orada Allah'ı ona ebedî olarak ihsanla, mülevves beşerin ihtirasları arasından çekip alıyor.

Bu gibi vakâyi' pek müte'addittir. Onların onda birini olsun burada ta'dâd edecek olursak birçok sahifeler dolduracağımız gibi kâri'lerin kalbine de dağ vurmuş olacağımızı pek iyi tahmin ediyoruz. Bu yanlışlıklar, kasıtlar kabil-i inkâr olmadığından sözü kısa keserek bu hususu tashihe teveccüh eden 1339 Ağustos tarihli resmi bir ta'mimin elimize geçen me'-âlini kayd etmeyi daha müfid buluyoruz:

**Müdâfa'a-ı Milliye Vekâlet-i Celilesinden**

**İstanbul Kumandanlığına Gelen Cevabnâme**

Hey'et-i Vekilece müttehaz kararname ahkâmına tevfikan dâhile nakl olunan köylerin hayatta bulunan zâbitân ve efrâd-ı askeriyesi mehâriminin ve idâ re-i maişetleri kendilerine münhasır olan akrabasının, Anadolu İhtilâl Cemiyetinin, Anadolu'ya ihrâc ettiği ve etmesi melhuz eşkiyaya alâkadar olmadıkları ve ahvâl-i sabıkaları mazbut bulunduğu takdirde nakilden istisnalarının tensib edildiği bundan mâ'adâ gerek mücâhede-i milliyede ve gerekse muhârebâtta ve eşkiyâ ta'kibâtında şehid olanların dul zevceleri ve zâ-tü'z-zevc olmayan hemşireleriyle, çocukları ve ihtiyar peder ve valideleri dahi nakilden istisna edilmiş olup ol veçhile alâkadârâne ve vilâyât ve elviye-i müstaki-leye tebligat îfâ kılındığından bu misüllülerden yanlışlıkla sevk edilmiş olanlar var ise mahall-i me'mûrin-i mülkiyesine mürâca'atları hâlinde iade kılınacakları Dâhiliye Vekâlet-i Celilesinden bildirilmektedir. Malûmat husûlüyle bu kabil aileler hakkında ahz-ı asker şu'belerince ve şâir makâmâtca suhulet ibrazı ve bervech bâlâ mu'âmele ifâsı ta'mim olunur.

**23. 8. 39**

Hatanın ve yanlışlığın, sû-i isti'mâlin idrâk edilmeye başlandığını i'lân eden bu ta'mim her hâlde şâyân-ı şükran bir şeydi. Buna nazaran, tehcir edilen köylerden pek azının istisnâsıyla hemen hepsinin avdeti icâb ediyordu. Çünkü o köyler arasında bu sayılan sıfatları nefsinde cem' edemeyecek ya hiç kimse yoktur veya pek az kimse vardır. Geçen uzun harp senelerinde ocağı başında pastasını pişirirken şehid kocasının, oğullarının, kardeşlerinin kara haberine ağlamamış bir zevce, bir ana ve bir hemşire tanınmıyor...

Bu ta'mimden beri aylar geçti. Avdet edebilenlerin ancak 20 hâne kadar olduğunu öğreniyoruz. Diğerleri parasızlık, vesaitsizlik, müşkilât, bilhassa Yunanlılar'ın hîn-ı firarında ahz-ı asker kütüklerinin de yakılmış bulunması yüzünden bir defa düştükleri bahtsızlık kuyusunda boğulup gidiyorlar. Hükümet istese ve te'yid etseydi bütün sürgün Çerkeslerin bu ta'mimden bi'l-istifâde avdet edebilmiş olmalarının lâzım geldiğine kani'iz. Buna himmet, kafalar feth etmekten her halde çok daha hayırlı bir iştir.

Esasen bu tehcire resmi bir renk veren eski kararname, ufak bir tadilâtla bugün kanun olmuş bulunuyor. Geçende Meclis'ten de çıktı. **«Men-ı Şekavet»** ismini taşıyan bu kanunun bir madde-i mahsûsası, hatırımda kaldığına göre, yedinci maddesi, eşkiyaya müzaheret ve yataklık etmekle maznûnen kaldırılan kimselerin o şakilerin istîsâlinden sonra avdette serbest olduklarını mu'lindir. Çerkeslerin bu musibet bataklığına saplanmasma sebebiyet veren çetelerin, çe-tecilerin ise artık kemikleri bile çürümüş bulunuyor.

Anadolu'nun Manyas ve Gönen havâlisinde onlardan bir tek ferdin kalmadığı, hatta dağ başlarındaki izlerinin bile fırtınalar tarafından silindiği bizim kadar kadar hükümetçe de malûm ve müsellemdir. Dâhiliye Vekil-i Cedidi Beyefendinin son günlerde gazetelerde görülen beyânatlarındaki memleket dâhilinde bir tek siyâsi çetenin kalmadığını te'yid eden fıkra da bu noktayı müeyyid bir sened-i resmî kıymetini hâizdir. Binâberîn onların şerrine uğrayarak yerlerinden, yurtlarından, mallarından, mülklerinden, şereflerinden, haysiyetlerinden... herşeylerinden olan felâketzedeler de serbesttirler. Avdetlerine, eski yuvalarını şenlendirmelerine bir mâni' kalmamış demektir.

Meşhur bir müte'ârifedir. Mâ'ni' zail olunca memnu' avdet eder. Bu mes'elenin, yani Çerkes köyle-

rinin kaldırılmasının mâni'i ise harp idi. Bilhassa teşvikât-ı hariciyyenin düşman harekâtını teshil edecek bir şûrişe meydân verebilmesi endişesi idi. Hadd-i zâtında bu ne kadar mevcuddu. Onu bilmiyoruz. Lâkin bugün artık o hâl-i harp mevcud değildir. O endişenin yaşatılmasına sebep kalmamıştır. Onlar, o kara ve haksız şüpheler sulh ile beraber zail olmuşturlar. O kadar zail olmuşturlar ki, dün Yunanistan'da o ihtilâl çetelerini teşkil ettirip kendi işgal mıntıkalarından Türkiye'ye sokan düşmanlar şimdi İstanbul limanında Türk bayramlarını tes'îden toplar bile atıyorlar... Sulhun bu dostluk ni'metlerinden, mesâibin kamçıları altında haksız yere aylarla zaman perişan olan bigünah Çerkesler de istifâde edemeyecek midir?..

**«Alemde felâketen büyük dershâne-i irfan»** olmadığına bakılırsa aylardan beri felâketin koynunda oku yan bu köylülerin aldıkları ders yetişmez mi? Bize öyle geliyor ki, onların her biri şimdi birer kutb-ı zaman bile olmuştur!..

Bunu lisân-ı resmînin de te'yid etmesini, hükümetin bir i'lân ile bildirmek suretiyle insanî vazifesini îfâ etmesini candan ve gönülden temenni ettiğimizi arz etmekte tereddüt etmeyiz. Bunda fâide vardır, salah vardır, nur vardır. Binâenaleyh her günün ilk fec-riyle meşîme-i şebin doğuracağı bu hürriyet ve adalet fermanına intizâr etmekte haklı olduğumuzu da ilâvede isti'câl ediyoruz.

Çünkü bunun aksi, Çerkeslerin uğradıkları belâların sîne-i tarihde kanla yazılı kalan son bir izi olacaktır. Biz Türkiyenin ve Türklüğün böyle bir şaibe ile âlûde kalmasını, Türk milliyetine destek veren İslâm diyanetinin böyle kızıl bir gölgede renginin değişmesini, bir lahza da olsa arzu etmeyiz. İstemeyiz ki halk Türkiyesi iki başlı karakuşların hakanları olan çarların eski saltanatının Çerkesler hakkındaki icrâ'-âtı ile yoldaşlık etsin...

Evet, başı cümûdiyelerle taçlanan, beyaz bulutlarla tüllenen yeşil Kafkas kahramanlığa, vefaya, erliğe, can veren çocuklarının hasretine o iki başlı karakuşlarla süslü armalar yüzünden tamam altmış senedir yas tutuyor. Derelerinin, rüzgârlarının feryadı hep, hep ince belli **«zarif ve ürkek»** oğullarının, lacivert gözlü efsâne kızlarının altmış senelik dertlerini ağlayan mersiyeler terennüm ediyor...

O mersiyelerin ağladığı Çerkes nekbetini ondokuzuncu asır bütün fecâyi'iyle seyr etmişti. Yirminci asır bir nazire gibi onların buradaki felâketlerini mi görmelidir? Bu halde o kara bahtlıların yarım asırdır **«Yarın!.. Yarın!..»** diye atan kalpleri artık müebbeden durmuş ve ölmüş olmayacak mıdır?

Hayır. Hayır... Bu olmamalıdır. Halk Türkiyesi asırlardan beri kardeş olmuş bir unsurun son nefesini çıkaracak fecâ'âtlere sahnelik etmemelidir. Türklüğün yüksek ve mefkûreci ruhu, büyük vicdanı bunu kabul etmez diye tanıyoruz.

Bu itibarla herşeyden sarf-ı nazar, yalnız bu itibarla avdetlerine hiç bir mâni'-i kanunî ve nizamî kalmadığı halde el'an dağıtıldıkları gurbet ellerinde ser-gerdan olan ma'sûmların iadeleri esbabının tesri' edilmesini isti'tâfı, dertlere derman arayan sözlerimize bir son ediyoruz.

**15 Teşrin-i Sâni 1923**
**Mehmed Fetgerey Şoenu**

## GÜRCÜ MEGALİ İDEASI

14 Aralık 1945'te Tiflis'te çıkan Komünist adlı gazetede, daha sonra da Moskova'da Pravda'da, S. Canaşia ve N. Berdzenişvili adh iki Gürcü akademisyeninin müştereken kaleme aldıkları bir mektup yayınlanmıştı. Bu mektup **«Türkiye'den Haklı Taleplerimiz»** başlığını taşımakta ve Türkiye hudutları içindeki Ardahan, Artvin, Oltu, Tortum, Bayburt, Gümüşhane, Trabzon, Giresun gibi toprakların Gürcistan'a ait olduğunu, binaenaleyh geri verilmeleri gerektiğini iddia ediyordu.

**Nasıl Yunanlıların ve Ermenlerin Büyük Yunanistan, Büyük Ermenistan emelleri varsa, Gürcistan'ın da böyle bir megali ideası bulunmaktadır. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Kafkasya'da Hıristiyan Gürcüler ve Ermeniler emperyalist hayaller peşinde koşmaya başlamışlardır.** Bu cümleden olmak üzere Gürcistan Abhazya'ya saldırmış, Ermenistan da Karabağ'ı almak için savaş çıkartmıştır. Kimsenin şüphesi olmasın ki, bu iki devlet, ilk fırsatta Türkiye'den de toprak isteyecekler, gerekirse bir istilâ savaşı başlatacaklardır.

Kafkaslarda Abhazya'nın İstiklâli sadece Çerkesleri ve diğer mağdur ve mazlum küçük kavimleri değil, doğrudan doğruya Türkiye'yi ilgilendiren hayatî bir meseledir.

Rum, Ermeni, Gürcü megali idealarına kulaklarını tıkayanlar, tehlike karşısında başlarını kuma so-

kan devekuşlarının durumuna düşmüş ve kendi iplerini kendileri çekmiş olurlar.

**Kaynak:**

M. Fetgerey Şoenu, Çerkes Meselesi, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1993

**Yorum:**

Hep aynı hikâye, ibret niye alınmaz ki?

# "SULTAN II. ABDULHAMİD DEVRİ DOĞU ANADOLU POLİTİKASI" İSİMLİ KİTAPTAN

## ÖNSÖZ

XIX. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Osmanlı devletinin hâkimiyeti altındaki Doğu Anadolu bölgesinin, coğrafi, dini ve etnik bakımından milletler arası politika ve diplomasi sahnesinde tartışılır hale gelmesinin sebeplerini, yani tarihi kökenlerini Şark Meselesi çerçevesi içinde aramanın doğru olacağı kanaatindeyiz. Zira Doğu Anadolu meselesinin, özellikle 1878'den sonra ortaya çıkması, onun, ne yeni bir politikanın başlangıcı ne de eski bir politikanın sonucu olduğunu göstermektedir. Gerçekte Doğu Anadolu meselesi, Avrupa'nın veya Hıristiyan âleminin İslâmiyet ve 1071 tarihinden itibaren Türklere karşı Şark Meselesi adı altında sürdürmüş olduğu eski bir politikanın sadece bir halkasından ibarettir. Ancak, **şunu belirtmekte fayda vardır ki, Türkler İslamiyet'in hâmisi ve İslâm âleminin önderi durumuna geçmekle, Avrupa için Şark Meselesi Türk veya Osmanlı meselesi halini almıştır. Durum bu olunca, artık İslamiyet'le Türklük aynı anlamı ifade eder olmuştur.** Böylece, Türk-İslâm ve Avrupa Hıristiyan mücadelesi Şark Meselesi'nin temelini teşkil etmiştir. Bu safhada Şark Meselesi'nde Avrupalının anladığı Türk-İslâm fütuhatını mutlaka durdurmak ve Hıristiyanlarla meskun toprakların fethini engellemektir. Avrupalı bu hedefine ancak 1699 Karlofça anlaşmasıyla ulaşabilmiştir. Bu tarihten sonra, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Hıristiyanları kurtarmak Şark Meselesi'nin esasını teşkil etmeye başlamıştır. Ancak, Avrupa'nın ilim ve teknikteki başarısı, Sanayi İnkılâbını başlatması ve nihayet sömürgecilik hareketine girişmesiyle Şark Meselesi'nin itici güçleri veya faktörleri arasına yeni unsurlar girmeye başlamıştır. Nitekim, XIX. yüzyılda Şark Meselesi'nin çehresi tamamen değişerek, dini faktörlerin yanında ekonomik ve stratejik menfaatler, milliyet faktörleri ağırlık kazanmaya başlamıştır. Bunlara XX. yüzyılda politik ve ideolojik menfaatler de eklenince, Şark Meselesi'nin şekli ve muhtevası tamamen değişerek, Türklere karşı yürütülen çok yönlü ve zararlı bir politika haline dönüşmüştür.

Her nekadar, dini, ekonomik, stratejik, kültürel, politik, ideolojik vesaire gibi menfaatleri birbirinden ayırmak mümkün değilse de, Avrupalı büyük devletler zaman, mekân ve diğer şartlara göre bu unsurları ayrı ayrı kullanarak hedeflerine yavaş yavaş yaklaşmışlar ve nihayet Osmanlı Devletini yıkmışlardır. Bununla beraber, Şark Meselesi son bulmamış, günümüzde Orta Doğu, Filistin, Afganistan, Kıbrıs, Ege ve Petrol meselesi olarak devam etmektedir. Özellikle **Türkiye için Şark Meselesi hâlen fiili olarak mevcut olup, stratejik ve ideolojik görünümüyle varlığını sürdürmektedir.** Osmanlı devletinin Şark Meselesi'nden edineceği acı tecrübelerden ders alarak, Türkiye Cumhuriyetini günümüzdeki Şark Meselesi'nden korumanın ve kurtarmanın mümkün olduğuna inanıyoruz.

1683 İkinci Viyana kuşatması ve 1699 Karlofça Antlaşması ile Şark Meselesi'nin birinci safhası yani Türkleri durdurma politikası son bulmuş, ikinci safhasını teşkil eden Türkleri Rumeli'den atma politikası başlamıştır. Aralarındaki büyük rekabete rağmen, büyük devletler Türkleri Balkanlar'dan atmak ve imparatorluğu sömürge haline getirmek için her fırsatta elbirliği yapmaktan geri kalmamışlardır. Balkan savaşlarıyla da bu ikinci safhayı tamamlamaya gayret etmişlerdir.

Büyük devletler daha 1878 Berlin antlaşmasıyla Balkanlar'dan Türkleri attıklarına veya atmak üzere olduklarına inandıkları için, Şark Meselesi'ni Osmanlı İmparatorluğu'nun Asya topraklarına kaydırmayı başardılar. Nitekim, Berlin antlaşmasına koydukları 61. madde ile Anadolu'da Ermeniler lehine reformlar yapılmasını Bâbı Ali'ye kabul ettirmişlerdi. Artık, Avrupalı devletler için Şark Meselesi Hıristiyan Ermenileri kurtarmak ve Doğu Anadolu'da bir Ermenistan devleti kurmak anlamına geliyordu.

Bu sırada Osmanlı İmparatorluğu'nun başında II. Abdülhamid bulunuyordu. II. Abdülhamid Şark Meselesi adı altında İmparatorluk sınırları içinde tahrik edilen her buhranın veya krizin ve arkasından Düveli Muazzam tarafından tavsiye telkin edilen ve desteklenen reformların Hıristiyan teb'a için önce muhtariyet sonra istiklâl, Osmanlı devleti için de zayıflama ve parçalanma anlamına geldiğini, yaşanan tarihi tecrübeler vasıtasıyla gayet iyi biliyordu. Bu yüzdendir ki, II. Abdülhamid bütün gücüyle ve maharetiyle Doğu Anadolu'yu kurtarmak, orada bir Ermenistan devletinin kuruluşunu engellemek, Rus ve İngiliz emperyalizminin hareket kabiliyetini azaltmak için çalışmıştır. Bunun için takip ettiği politikanın esaslarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

**a) Devletin askeri ve mülki otoritesini maddeten ve manen Doğu Anadolu'da tesis etmek,**

**b) Resmi kuvvet ve otoritenin yetersiz kaldığı yerlerde mahalli kuvvet ve otoritelerden yararlanmak,**

**c) Bütün Doğu Anadolu halkının menfaatini koruyan reformlar yapmak, sadece Ermeniler lehine yapılacak olanları reddetmek,**

**d) Büyük devletlerin reform isteklerini geciktirmek ve uygulamamak,**

**e) Doğu Anadolu'ya Batı taraftan ve hayranı olan memurları yollamamak,**

**f) Ermenilerin olupbittileri karşısında kalmamak için Müslüman halkı, özellikle aşiretleri silahlandırmak ve onları müteyakkız hale getirmek,**

**g) Müslüman halkını ve mahalli otoriteleri (Reis, Şeyh vb.) himaye etmek ve onları Merkezi Saltanat ve Hilafet'e bağlamak,**

**h) Ermenilerin çıkaracağı her türlü hadiseye zamanında müdahale etmek veya ettirmek,**

**ı) Avrupalı misyonerlerin faaliyetlerini engellemek veya kontrol altında bulundurmak,**

**i) Aşiretlerden askeri birlikler teşkil etmek,**

Yukarıda saydığımız ilkeler ışığında yürütülen politika sayesinde Vilâyatı Sitte (Altı vilâyet) denilen Doğu Anadolu vilâyetleri imparatorluk sınırları içinde tutulabildi. Doğu Anadolu'nun stratejik mevkii, Hıristiyan Ermenilerin arzu ve faaliyetleri, Rus ve İngiltere'nin emperyalist emelleri ve nihayet Osmanlı devletinin içinde bulunduğu vaziyet nazarı dikkate alınırsa, uygulanan politikanın ve alınan sonucun değerlendirmesini yapmak daha da kolaylaşır kanaatindeyiz. Çünkü günümüzde de dış merkezlerce yönlendirilen ve Türkiye'nin bölünmesini hedef alan siyasi faaliyetler 1800 yıllarına kadar inmektedir. **Türk Milleti'nin bölünmez bir parçası olan Doğu ve güneydoğu Anadolu Türk Aşiretlerinden Kürtler ( ) üzerinde oynanan ve günümüzde de devam ettirilmeye çalışılan kirli oyunların iyice anlaşılabilmesi, yakın tarihi olayların ilmi usullerle tedkiki, tahlili ile elde edilebilecek sonuçlarla mümkün olabilecektir.** Bu bakımdan otuz üç yıllık II. Abdülhamid devrinin sadece Genç Osmanlılar ve Genç Türkler gözüyle onlarla padişahın münasebetleri açısından değil, fakat bütün yönleriyle ele alınıp müsbet ve menfi taraflarıyla değerlendirildiğinde yakın tarihimizin aydınlığa kavuşacağı ve nesillerin ön yargılardan kurtulacağı muhakkaktır. Bu bakımdan, şayet bu kitabımızla II. Abdülhamid devrinin karanlık kalmış bir yönünü aydınlatabildikse, kendimizi ilim adına ve Türk tarihi adına bahtiyar sayacağız.

10 Temmuz 1983 Elâzığ
Prof. Dr. Bayram KODAMAN

## OSMANLI DEVRİNDE DOĞU ANADOLU'NUN İDARİ DURUMU

Giriş:

Doğu Anadolu 1071'den itibaren Türklerin anavatanı, özyurdu ve yerleşim merkezi olarak Türklüğün, milli kültürün ve müslümanlığın kök saldığı, geliştiği ve yaşadığı bir bölgedir. Bu yönüyle, Doğu Anadolu'nun Batı Anadolu'dan ve Trakya'dan, Edirne'nin Hakkâri'den, Bursa'nın Diyarbakır'dan, Konya'nın Van'dan farkı yoktur. Her biri, bütün olan milli varlığın, devletin ve vatanın ayrılmaz değişik parçalarıdır. Bugünkü milli hudutlarımız içinde, Selçuklu İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu, Akkoyunlu, Karakoyunlu, Artukoğulları gibi irili ufaklı Türk devletleriyle ve beylikleriyle sürdürülen 900 yıllık Türk varlığı, milli bütünlüğümüz aleyhine içerde ve dışarda söylenen her türlü fikri ve iddiayı çürütecek ve mesnedsiz kılacak, inkârı mümkün olmayan, en büyük tarihi delildir. O halde Doğu Anadolu'da 900 yıldır kültürüyle, devletleriyle, imparatorluklarıyla, insanıyla, eserleriyle var ola gelen Türk varlığı ilmi araştırmalarla sıhhatli bir şekilde ortaya çıkarılmalı ve ilim alemine duyurulmalıdır. Bu tür araştırmaların şimdiye kadar tam manasıyla yapıldığını söylemek mümkün değildir. Bu sebeple Türk tarihçilerine önemli ve millî bir görev düşmektedir.

Bilindiği üzere, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dünyayı menfaat sahaları şeklinde paylaşan Batılı büyük güçler (özellikle İngiltere, Rusya, Fransa), aynı şekilde Osmanlı İmparatorluğu'nu da çeşitli şekil ve vasıtalarla bölerek, Orta Doğu'da kendi nüfuz ve tesir sahalarını genişletmek temayülünde idiler, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması meselesini ve Osmanlı'nın dâhili problemlerini "Şark Meselesi" çerçevesi içinde ele alan Büyük Devletler Balkanlar'da. Afrika topraklarında ve diğer bazı

yerlerde siyasi emellerini büyük nisbette gerçekleştirdiler. Sıra Anadolu'ya gelince, Doğu bölgelerinde dağınık ve azınlık halinde yaşayan Ermenilerle ilgilenmeye ve onları tahrik etmeye başladılar. Bunun üzerinedir ki, Doğu Anadolu'nun tarihi ve mevcut durumu hakkında siyasi maksatlı kitaplar, makaleler yazılmaya ve yayınlanmaya başladı. Bütün bu siyasi yayınların ve propagandanın maksadı Doğu Anadolu'nun **"Ermenistan"** olduğu fikrini dünya kamuoyuna benimsetmekti. Tarihen ve ilmen bu fikrin yanlışlığına rağmen özellikle Avrupa kamuoyu, haçlı zihniyetiyle, Ermeni iddialarını desteklemekte hiç bir sakınca görmemiştir. Fakat **bu şekilde evvela fikren, daha sonra özellikle 1878 Berlin Andlaşması'ndan sonra fiilen başlatılan Doğu Anadolu'yu Ermenileştirme veya Ermenistan yapma gayretleri 900 yıllık tarihi gerçekler ve Türk-İslâm varlığı karşısında netice vermemiştir. Bununla birlikte Doğu Anadolu'yu Türk devletinden koparmak için yapılan faaliyetler durmamıştır. NİTEKİM, DOĞU ANADOLU'YU BÖLMEK İÇİN ERMENİLER VEYA ERMENİSTAN FİKRİ VE TEZİ KÂFİ GELMEYİNCE, BÖLGEDEKİ MÜSLÜMAN HALKIN BİR KISMINI TÜRKLERDEN AYRI BİR ETNİK CEMAAT ŞEKLİNDE TAKDİM VE TELKİNE BAŞLADILAR. HATTÂ ÖYLE İLERİ GİTTİLER Kİ, ORTA ASYA KÖKENLİ VE MÜSLÜMAN OLAN KÜRT UNSURUNUN ERMENİLERLE AKRABA OLDUKLARI GİBİ İDDİALARI ORTAYA ATTILAR. ANCAK, BÖLGE HALKININ DİNİ VE TARİHİ ŞUURU, BU TÜR İDDİALARIN NE KADAR GEÇERSİZ OLDUĞUNU FİİLEN GÖSTERMİŞTİR.** Zira, müslüman halk imparatorluk zamanında daima halifenin ve padişahın, Cumhuriyet devrinde de devletin yanında yer alarak Ermenilerin ve emperyalist devletlerin niyet ve arzularını boşa çıkarmıştır. **Ermenilerin, Kürtçülerin ve Türkiye'nin parçalanmasından fayda bekleyen büyük devletlerin Ermenistan ve Kürdistan gibi hayalî devletler kurmak için kendilerinin yarattıkları son ve büyük fırsat olan Sevres Anlaşması ve Milli Mücadele devrinde dahi Doğu Anadolu halkı evvela Kâzım Karabekir'in daha sonra Mustafa Kemal Paşa'nın etrafında birleşerek, bölgenin insanıyla, toprağıyla, kültürüyle ve diniyle Türk milleti ve devletinin ayrılmaz bir parçası olduğunu bütün dünyaya ispat etmiştir.**

**Bütün bunlara yani Ermenistan ve Kürdistan yaratma hayalleri fiilen son bulmasına rağmen, içte ve dışta bulunan bölücü mihraklar Doğu bölgelerini Türkiye'den ayırmak için bir yandan etnik ve dini unsurları istismara, öbür taraftan da fikri alanda hayallerini canlı tutabilmek için teorik çalışmalarını yani tarihi gerçekleri çarptırarak ele alan yayın faaliyetlerini sürdürmeye gayret etmektedirler.** Bu gayretlerinde, kendilerini Türkiye aleyhine vasıta olarak kullanmak isteyen devletlerce de teşvik ve destek görmektedirler. Neticede, Türkiye aleyhine ve Doğu Anadolu üzerine yazılmış pek çok kitabı, dergiyi ve gazete haberini dünya kamuoyuna arz ederek sempati ve destek toplayabiliyorlar. Ayrıca, bu yolla meselâ Ermenilerin isyanını ve devlete karşı hıyanetlerini önlemek için Osmanlı devletinin aldığı tedbirleri "katliâm"mış gibi gösterebiliyorlar ve Doğu Anadolu'da Türklerden ayrı bir etnik gurup varmış gibi bir intiba uyandırabiliyorlar. Kısaca, bölücüler tarafından yazılan ve yazdırılan siyasi ve ideolojik maksatlı çeşitli yazılar dünya kamuoyunu Türkiye aleyhine yönlendirmede önemli bir rol oynayabiliyor.

Hemen ifade etmek gerekir ki, gerek Ermeni ve gerekse Kürtçülerin iddia ve hayalleri kitaplara, makalelere, sanat faaliyetlerine ve metodik araştırmalara dayandırılmaktadır. Bu tür faaliyetler tarihi hakikatlerin tahrifi şeklinde sürdürülmesine rağmen, Türkiye aleyhine zihinlerde iz bırakmaktadır. Bütün bu faaliyetler karşısında Türk devleti diplomatlarıyla, aydınlarıyla ve tarihçileriyle sessiz kalmış ve bu sessizliği büyük bir siyaset olarak görmüştür. Bu sessizlik iki zihniyetin eseri olmuştur:

Birincisi, **"Ermeni meselesi bizim meselemiz değildir, bizi ilgilendirmiyor. O mesele Osmanlı devleti ile Ermeniler arasında olup bitmiş tarihi bir hadiseden ibarettir. Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı devleti ile herhangi bir münasebeti yoktur".** Bu zihniyetin sahipleri Ermenilerle ve diğer bölücülerle beraber Osmanlı devletini kötülemekte ve itham etmekteler. Hatta bölücülerin iddialarının haklı olduğunu dolaylı bir şekilde ima etmeye kalkışmaktadırlar.

İkincisi ise, **"Aman bu tür meseleleri kurcalamayalım. Üstüne gitmeyelim. Ermeniler ve Kürtçüler ne derse dersin cevap vermeyelim; onlar Türkiye'yi tartışmanın içine çekmek istiyorlar, oyunlarına gelmeyelim"**, diyen zihniyettir. İşte bu iki zihniyettir ki, Doğu Anadolu'nun tarihi hakkında ilmi araştırmaları engellemiş ve lehimize olan tarihi kaynakların gün ışığına çıkarılmasına mani olmuştur. Bunun sonucu, aydınlarımız ve diplomatlarımız milli tehlikeler karşısında şuursuz ve bilgisiz kalmış ve 1970-1985 yılları arasında tehlikeyi fark etmiş ise de bu defa da fikir edinebileceği ilmi neşriyatın yetersizliğini, hatta yokluğunu görmüştür.

Bu bakımdan 12 Eylül 1980 harekâtından sonra Tarih ve Dil Kurumlarına yeniden şekil verilerek Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu çatısı altında toplanmaları tesadüfî değildir. Bu teşebbüs, hiç şüphesiz maziden kopmakla, maziyi özellikle Osmanlı devletini kötülemekle bir yere varılamayacağının ve istikbâlin kurulamayacağının iyice anlaşılmış olduğunu göstermesi bakımından anlamlıdır. Ermeniler ve kürtçüler tarihten medet umarken, kendi hayallerine tarihî dayanaklar bulmak için arşivlerdeki ufak bir vesikayı leyhlerine kullanırken ve marxistler Osmanlı tarihini kendi teorilerine temel teşkil edecek tarzda yorumlarken Türk devleti elbette kendi mazisine, tarihine ve kültürüne bigâne kalamazdı. Şüphesiz tarih araştırmaları, mazide övünç kaynakları bulmak ve maziyi yeniden ihya etmek için değil, fakat istikbâli temellendirmek, kurmak ve tarih şuurunu beslemek için yapılmalıdır. Bu anlayışla Doğu Anadolu tarihi üzerinde yapılacak ilmi araştırmaların, günümüzde karşılaşılan bazı problemlerin çözümünde bize kolaylıklar sağlayacağı muhakkaktır. Zira, dış güçlerin Doğu Anadolu'da istismar konusu haline getirdikleri etnik ve mezhep meselelerinin tarihi kökenleri ve evrimi aydınlığa kavuşturulduğu takdirde tedbir almak ve çözüm getirmek daha da kolaylaşacak ve istismar unsuru olmaları böylece önlenebilecektir. **Meselâ, mahdut araştırmalara rağmen Doğu Anadolu'da Ermenilerin hiç bir bölgede çoğunluğu teşkil etmedikleri ve halkının yüzde 80 veya 90 nın müslüman olduğu bir bölgede devlet kurma isteklerinin hayal ve bu istikamette ki faaliyetlerinin macera niteliğinde olduğu anlaşılmıştır** Ayrıca, günümüzde Doğu Anadolu'da, bazı şehirlerdeki bir kaç Ermeni ailenin dışında, hiç bir yerde Ermeni yerleşim merkezinin olmadığı bilinen bir gerçektir.

**Aynı şekilde, emperyalist emeller için diğer önemli bir istismar unsuru ise Türk milletinden ayrı bir etnik gurupmuş gibi empoze edilmeye çalışılan Kürtler'dir. Burada Kürt kelimesinin ve bu ad altında kastedilen topluluğun menşei hakkında görüşler ileri sürecek değiliz. Bu konuda bilhassa yabancılar tarafından yapılan ve bir çoğu maksatlı olan araştırmalara rağmen Kürtler'in ayrı bir ırktan geldikleri tezinin ispat edilememiş olduğunu belirtmekle yetineceğiz . Her ne kadar Türkçe, Arapça ve Farsça kelimelerin çoğunluk teşkil ettikleri ve belirli bir gramer yapısına sahip olmayan ve bir dilden ziyade bir çok ağızların varlığı ve konuşulması bölücülerin dayanak noktasını teşkil etmekte ise de, milli bir dilin olmadığı açıktır. Dil konusunun dışında, Kürt aşiretleriyle Türkmenler arasındaki, özellikle folklor ve kültür açısından benzerlikler, ileri sürülen iddiaları ihtiyatla karşılamayı, hattâ meseleye farklı bir şekilde yaklaşmayı gerekli kılmaktadır.**

**Bugün Doğu Anadolu'da Zaza ve Kurmanço gibi iki ayrı gurubun farklı konuşması, kürtçe konuşan bazı aşiretlerin Orta Asya'dan geldiklerini ve Türk olduklarını beyan etmeleri ve bazı arşiv vesikalarında "Türkman Ekradı" ve "Ekrad Türkmanı" gibi tabirlerin kullanılması Kürt ve Türkmen aşiretlerinin uzun asırlar boyunca tefrik edilemeyecek derecede kaynaşmaları ve 900 yıllık müşterek mazi ve aynı kültür potası içinde bulunmaları sebebiyle Doğu Anadolu'da yaşayan halkı birbirinden ayrı mütalaa etmek mümkün görünmemektedir. Doğu halkı birbirine o kadar karışmış ve aynaşmıştır ki, XVI. ve XVII. yüzyıla ait tarihi belgelerde dahi "EKRAD" VE "ETRAK" tabirleriyle zikredilen aşiretler genellikle karıştırılmıştır*. Dolayısıyla,, Doğu Anadolu halkî arasındaki mahalli farklılıkların menşei ne olursa olsun milli kültür bütünlüğümüzü meydana getiren folklorik çeşitlilikler olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Her milletin hayatında bu tür farklılıkları ve çeşitlilikleri görmek mümkündür.**

**Dikkati çeken bir diğer husus da kendilerine zeamet tevcih edilen "Ekrad" ümerasının adlarının tamamıyla Orta Asya kökenli eski Türk adları olmasıdır. Meselâ, 1518 tarihli Mufassal Tahrir Defterinde zeamet tevcih edildiği görülen ve "Ekrad Ümerası" olarak zikredilen Çemişkezekli Saruhan Bey'in ve XVI. yüzyılda Palu'da teşkil edilen "hükümet sancağı"nın hâkimleri olan Mirdesi aşiretinden Kara Cemşid Bey'in oğullarının bazılarının isimlerinin Orta Asya kökenli Türk isimleri olduğu görülmektedir.**

Netice itibariyle, Türklerle Kürtler arasında mevcut ufak ve önemsiz farklılıklardan ziyade büyük ve önemli tarihi, kültürel, coğrafi ve dini bağlar ve müşterek noktalar ağır basmaktadır. Bu bakımdan, ufak mahalli farklılıklardan hareket ederek. Doğu Anadolu'nun siyasi, dini, kültürel ve idari bütünlüğünü bozmak ve parçalamak maksadıyla içerde ve dışarda yapılan faaliyetlerin, bölge halkı arasında müessir olması mümkün değildir. Yeter ki, müşterek bağlar, modern çağın icaplarına göre devlet tarafından muhafaza edilsin, kuvvetlendirilsin ve yeni bağlarla takviye yapılsın. (sh: 5-8)

Hiç şüphesiz, Doğu ve Güney Doğu Anadolu dokuz yüz yıldır Türk coğrafyası içinde, Türk devletlerinin idaresi altında, Türk kültürü hakimiyetinde ve Türk milletinin tasarrufunda bulunduğu bilinen ve inkârı mümkün olmayan tarihî gerçektir. Her ne kadar üzerinde Bizans'tan tevarüs edilen (miras alınan dağınık ve az az sayıda Ermeniler, Yezidîler, Süryanîler gibi gayri müslim etnik guruplar yaşamışsa da bu durum bölgenin Türk olduğu gerçeğini değiştirmemişlerdir. Bu gün, bu cemaatlere mensup insanların sayısı yok denecek kadar az olması itibariyle, artık onların adlarından bile bahsetmeye gerek kalmamıştır. Bu durumu kabullenmek mecburiyetinde kalan iç ve dıştaki bölücü mihraklar Doğu bölgelerinde Türk milletini parçalamak maksadıyla, yeni etnik guruplar aramak ve yaratmak gayreti içine girmişlerdir. Neticede, dokuz yüz yıllık müşterek mazinin, kültürün, dinin, törenin, devletin, toplumların hayatı bakımından sosyolojik ve tarihi açıdan ne mana ifade ettiği düşünülmeden, özellikle ırkçılığın çok gerilerde kaldığı bir çağda, Doğu bölgelerinde yaşayan halkın bir kısmını Türkler'den ayrı bir etnik gurup gibi gösterme faaliyetlerine girişmişlerdir. Üstelik kendi iddialarını doğrulamak için tarihi tahrif etmeye kalkışmışlardır. Böylece, kendilerine mazi yaratabileceklerini zannetmektedirler. Halbuki ilimle, tahrif edilmiş gerçeklerle, propogandayla, iddialarla kendisine mazi ve tarih bulmuş hiç bir toplum yoktur. Bu basit gerçeği bile görmemektedirler. Bu bakımdan, Osmanlı devletinin Doğu Anadolu'da tesis ettiği "Yurtluk ve ocaklık" gibi özel sistemler de yanlış değerlendirmelere tutulmuştur. Bu sistemin, bölgenin verimsiz coğrafi yapısından, nüfus kesafetinin azlığından, İstanbul'a uzaklığından ve Osmanlı'nın idare anlayışından kaynaklandığı açık bir şekilde bilinmektedir. Ayrıca, İran tecavüzlerine ve XIX. yüzyılda Ermeni tehdidine ve Rus saldırılarına karşı, yerli halka özel statüler tanıyarak kendi kendini savunur hale getirmek isteği de mühim rol oynamıştır. Böylece Osmanlı devleti, Doğu'da devamlı olarak kalabalık bir ordu bulundurma külfetinden de kurtulmuş oluyordu.

Şüphesiz, Osmanlı devletinin Doğu'da tatbik ettiği değişik özel sistemler, bölgedeki feodal yapıyı muhafaza etmiş hatta kuvvetlendirmiştir. Ancak feodal düzeni Osmanlı yaratmamış, daha önce var olan düzeni Osmanlı kendi sistemine göre uyarlamaya çalışmıştır. Kaldı ki, o çağlarda hemen hemen dünyanın pek çok yerinde feodal düzen hakimdir. Osmanlı Doğu Anadolu'yu ve halkını imtiyazlı ve farklı durumuna rağmen imparatorluğun aslî parçası, asli unsuru olarak görmüş ve öyle kabul etmiştir. Başta İdrîsi Bitlîs olmak şartıyla bölgedeki halk ve beyler Saltanat ve Hilafete itaat ve sadakada bağlı kalmıştır. Rumeli ve Batı Anadolu'daki feodal Ayanlar kadar gaile çıkarmamışlardır. Batı'yı Doğu'dan, Doğu'yu Batı'dan ve Van'lıyı Edirne'liden ayırmayan tarihtir, kültürdür, coğrafyadır, dindir, devlettir. Bu unsurlar ebedidir. O halde birlik de ebedî olacaktır. Bu birliği bozmak tarihe, coğrafyaya dine, kültüre ve devlete meydan okumaktır ki, şimdiye kadar kimsenin gücü yetmemiştir. (sh:19-20)

****

II. Abdülhamid devrinde de yükselmek ve çağdaşlaşmak için Batı Medeniyeti'nden faydalanmanın zarureti inkâr edilememiştir. Ancak Tanzimat devrinin aksine, Batı taraftarı olan ve yeni bir sınıf teşkil eden aydınların denetim altında tutulmasından yana bir siyasetin benimsendiği kabul edilebilir. Ayrıca, keyfi ve denetimden uzak inkılâp hareketlerinin imparatorluk ve toplum için felâket olacağı görüşü ağır bastığından, bu gibi yeniliklerin ve değişikliklerin toplumu rahatsız etmeden devletin kontrolü altında yapılması eğilimi mevcuttur.

Aydınları ve yenilikleri denetim altında bulundurma eğiliminin doğmasında şüphesiz o devrin aydın tipinin büyük etkisi olmuştur. O zamanki aydınların iki büyük kusuru vardı: Birincisi, nasıl ki eski Osmanlı aydınları Batı Medeniyeti'ni tanımadan "dogmatik" bir tarzda Batı düşmanı kesilmişlerse, Tanzimat aydınları da ters istikâmette, fakat aynı "dogmatizm" içine düşerek Batı'ya hayran, eskiye ve mevcuda düşman oldular. Aydınlarımızın çelişkisi belki bu noktada yatmaktadır. Kısaca, Tanzimatçı'lar Batı medeniyetinin esasını tanıma ve Osmanlı toplum yapısını tahlil etme zahmetine katlanmadan **"taklitçilikte ustalık"** yarışına girdiler . İkinci kusuru ise, Tanzimat aydını, Avrupa'ya Batı medeniyeti'ni öğrenmeye değil, kendi tarihini öğrenmeye gitmiştir. Başka bir deyişle devrin aydınları çeşitli vesilelerle Avrupa'ya gittiğinde ve Batı Medeniyeti'ni öğrenmeye değil, kendi tarihini öğrenmelerine rağmen, onlar orada Türk-Osmanlı tarihini ve İslam toplumunu ve medeniyetini öğrenmeye çalışmışlar ve birtakım şeyler de öğrenmişlerdir. Ancak sonuç müsbet olmadı. Zira aydınlarımız Osmanlı toplumuna ve Türk-İslâm medeniyetine Avrupalı gözüyle bakmaya başladılar, meselelerimize Avrupa'nın ileri sürdüğü çözüm yollarıyla yaklaştılar. Bunun sonucu olarak da, aydınlarımız topluma yabancılaştılar, eskiyi ve mevcudu inkâra yöneldiler. Böylece halkaydın kopukluğu, ruhî ve fikrî bocalamalar orta-

ya çıktı. Türk kültürünün üzerindeki Arap-Fars şalını kaldırmak şöyle dursun, ayrıca onun üzerine bir de Avrupa (Fransız-İngiliz-Alman) şalı çekilerek iyice altta kalmasına yol açıldı. Bunun sonucu olarak ise Türk kültürünü muhafaza ve temsil eden Türk halkı kendi kaderine terk edildi. Ancak, bu arada bazı aydınlarımızın olumlu yöndeki çalışmalarını inkâr etmemek yerinde olur kanaatindeyiz.

İşte 1876'ya kadar, İmparatorluk'ta idari değeri olan fakat sosyal değeri olmayan, yukarıda izah ettiğimiz özelliklere sahip bir aydın veya aydın-bürokrat zümre mevcuttu. Bunların karşısında da çeşitli eğilimleri yansıtan fakat merkeziyetçi-islâmcı-padişahcı tutumlarıyla asgari müştereklerde birleşebilen ve az çok halkın desteğine sahip muhafazakâraydın grup vardır.

II. Abdülhamid bu iki grup arasında hassas bir denge meydana getirerek, her ikisinin de isteklerini karşılayacak ve ayrıca merkeziyetçiliğin ve İslam birliğinin kuvvetlenmesine yardımcı olacak reformları yapmayı tasarlıyordu demek yerinde olur. Hattâ dengeyi kurmuş ve bazı reformları yapabilmiştir. Ancak 1890 yılından itibaren, iki aydın gurup arasındaki denge, üçüncü bir gurubun veya fikrin (İttihat Terakki Fırkası ve Türkçülük akımı) ortaya çıkmasıyla bozulmuştur. Bu üçüncü muhalifler gurubuna ek olarak, gayri müslimlerin taşkınlıkları ve Avrupa"nın tahrikleri de artınca imparatorluk her yönden bocalama devrine girmiş ve II. Abdülhamid devrini sona erdirmiştir. Büyük Devletler ve Doğu Anadolu

1877-78 Osmanlı-Rus savaşı sonunda, Rusya Balkanlar'da ve Doğu Anadolu' da mevcut dengeyi kendi lehine bozarak etkisini arttırmış ve ayrıca İngiliz çıkarlarını tehdid eder bir güç haline gelmişti. İngiltere Rusya'nın elde ettiği üstünlüğü dengelemek ve çıkarlarını koruyabilmek için Bâbı Ali'den gizli bir anlaşma ile (1878) Kıbrıs'a kiracı olarak yerleştiği gibi, Berlin Antlaşması'na da Ermeniler lehine olan 61. maddeyi koydurarak Doğu Anadolu'ya müdahale hakkını elde etmişti. Böylece, "Şark Meselesi" Balkanlardan Anadolu'ya kaydırılmış ve "Ermeni Meselesi" ortaya atılarak Osmanlı İmparatorluğu'nun Asya toprakları da tartışma konusu haline getirilmiştir. Bunda İngiltere'nin payı büyük olmuştur. Berlin Antlaşmasının 61. maddesiyle **"Bâbı Ali Ermenilerin sakin oldukları eyaletlerde mahalli ihtiyaçların gerektirdiği ıslahat ve tanzimatı vakit kaybetmeksizin yapmayı ve Ermenilerin güvenliğini, Çerkez ve Kürtler'e karşı korumayı taahhüd etmiştir".** Yapılacak ıslahata büyük devletler nezaret edeceklerdi. Bu madde ile Bâbı Ali Doğu Anadolu üzerindeki hâkimiyetini kaybetmiş oluyordu. İngiltere ise, Rusya'nın güneye inişini, durduramayan zayıf Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünden vazgeçmiş ve Doğu Anadolu'da Avrupa'nın her zaman desteğine sahip olabilecek, aynı zamanda Rusya'nın Irak taraflarına inmesini engelleyecek bir Ermenistan devleti yaratmayı düşünüyordu. Zaten, İngiltere, Mısır'ı ve Arap yarımadasını da ele geçirmenin planlarını yapıyordu.

II. Abdülhamid ilk yıllarda Kıbrıs'ı üs olarak kiralamakla Asya'daki topraklarının muhafazası için İngiltere'ye güvendiğini ve onun politikasını tercih ettiğini göstermiştir. Ancak 1887'lerden itibaren II. Abdülhamid'in İngiltere'den uzaklaştığını veya ona karşı daha ihtiyatlı davranmaya başladığını, buna karşılık giderek Rusya'ya yaklaştığını görüyoruz. Bu değişikliğin esası: İngiltere'nin Mısır'ı işgali ve Arap Yarımadası, Irak-Kuveyt taraflarındaki faaliyetleri, ayrıca Doğu Anadolu'da Ermeni örgütlerine yardım ve Ermenileri himaye etmesidir. İngiltere'nin bu tutumu, II. Abdülhamid'i kuşkulandırmış, hatta korkutmuş olduğundan, Doğu Anadolu'da kendi politik anlayışına göre tedbir almaya itmiştir. Bu tedbirleri alırken de, sosyal dengeyi merkeziyetçilik esasını İslamcılığı Ermeni tehlikesini— hesaba katmıştır denilebilir. Özellikle 1890, 1891'den itibaren politikasını uygulamaya koymaya başlamıştır. Bu tarihten sonra, İngiltere başta olmak üzere Avrupa'nın Osmanlı Devleti hakkındaki düşüncesi tamamıyla değişti ve Tanzimat devrinde **"Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü koruma"** politikaları Osmanlı İmparatorluğu'nu yavaş yavaş parçalama ve yıkma politikasına dönüştü. Ondan sonra da Ermeni Girit Makedonya, olaylarını yaratarak daima iç işlerimize karışma ve Osmanlı devletini yıpratma yolunu benimsemişlerdir.

Doğu Anadolu'nun Durumu

Coğrafi ve sosyal yapısı sebebiyle, Doğu Anadolu'ya Osmanlı hâkimiyeti tam anlamıyla, Yavuz ve Kanunî devrinde bile girememiştir. Bu yüzden, Doğu Anadolu ile merkezî otorite arasında ciddi bir ilişki kurulamamış ve bölge, Cumhuriyet devrine kadar muhtar olarak kalmıştır. Bu özelliğinden dolayı Doğu Anadolu'nun sosyal ekonomik kültürel yapısı kendine özgü bir durum kazanmıştır. Bu yapının en belirgin yanı iki şekilde somut olarak göze batmaktadır:

**I) Ağalık düzeni, servet esasına özellikle toprak mülkiyeti esasına dayanıyordu. Herkes kendine göre daha zenginin nüfuzuna girerek zincirleme bir bağlılık içinde en zenginin kuvvetlinin— ege-**

**menliği altında bulunuyordu. Böylece bir "Ağa" tabakası meydana gelmiştir.**

**II) Şeyhlik düzeni ise, mezhep ve tarikatlardan yani dini duygulardan kaynaklanıyordu. Ağalar maddi yönden, şeyhlerdim' yönden Doğu Anadolu halkını etkileri altında bulunduruyorlardı. Bu iki gurup daha ziyade aşiretler ve kırsal bölgelerdeki halk üzerinde etkili idiler.**

Ayrıca, Vilâyet, Sancak, Kaza merkezlerinde de "eşraf tabakası" mevcuttu. Bu grup Tanzimat'tan itibaren politik idari kültürel yönden şehirlerde egemen durumda idi. Valileri etki altına alabiliyorlar, reformlarda söz sahibi olabiliyorlar, reformlarla ilgili heyetlere komisyonlara mahalli yönetime katılabiliyorlardı. Bu gibi imtiyazlarını yitirmemek için de merkezî otoritenin fazla kuvvetlenmesini istemiyorlardı. Zaten mahalli otoriteleri (vali, mutasarrıf, kaymakam, müdür kadı vs.) çeşitli yollarla kolayca elde edebiliyorlardı. Diğer taraftan kırsal bölgedeki aşiret reislerine ve ağalara da resmî yollardan baskı yaptırarak kendi nüfuzlarını arttırıyorlardı. Şehir eşrafının reformlara güvenleri olmadığından, uygulamasın? Geciktiriyorlar veya hâkim oldukları heyetler yoluyla engelliyorlardı. Ermeniler lehine yapılan reformlardan dolayı da Osmanlı bürokrasisini suçluyorlardı.

Doğu Anadolu'nun diğer bir özelliği de etnik ve dinî yönden çok çeşitli oluşu idi. Türkler çoğunlukta olmakla beraber çeşitli azınlıklar mevcuttu. Dinî yönden müslüman ve hıristiyan olmak üzere iki cemaat varsa da, mezhep ve tarikat yönünden pek çok çeşitlilik arz etmekteydi. Fakat etnik dinî konuda en büyük çelişki Hristiyan Ermeniler'le müslüman halkın bir arada olmasıydı. **Bir kısım Kürtler merkezî otoriteyi tanımakla beraber İstanbul'un kontrolü dışında olduklarından serbest hareket etme imkânına her zaman sahip idiler. Bu yüzden kendi aralarında kavgaları, köylere saldırıları eksik olmuyordu.** Ermeniler ise 187778 Osmanlı Rus savaşından sonra devlet kurma hayaline kapıldıklarından İstanbul'u dinlemiyorlardı. Yukarıda belirttiğimiz gibi, eşraf da şehirlere hâkim her türlü kontrolü ellerinde bulunduruyorlardı.

Bütün bunlar yetmiyormuş gibi yabancı devletler de ajanlarıyla, Doğu Anadolu'daki konsolosluklarıyla ve dinî siyasi amaçlarla açmış oldukları okullarıyla bir yandan hıristiyan azınlıkları tahrik ediyorlar, diğer yandan da mahallî idarelere müdahale ederek merkezî otoritenin kuvvetlenmesini engelliyorlardı. Özellikle İngiliz, Amerikan, Fransız misyoner okulları ve kollejleri Doğu Anadolu'da yıkıcı faaliyetlerde bulunuyorlardı. Bir ara, II. Abdülhamid izinsiz açılmış yabancı okulları kapatmış ve yeni açılacakları hükümetin iznine bağlamış ve kontrol altına almak istemişse de tam bir başarı sağlanmıştır denilemez.

İşte, II. Abdülhamid böyle bir Doğu Anadolu ile karşı karşıya idi. Kendi merkeziyetçi **İslamcı-dengeci-reformcu** devlet anlayışına göre, her yönden çelişkiler içinde olan ve uluslararası çıkarların çarpıştığı Doğu Anadolu'da II. Abdülhamid bir politika denemesine girmiştir. Bu politika, Doğu Anadolu şartlarına uymak mecburiyetinde kalınca kimi zaman sert, kimi zaman "tavizci" kimi zaman da ılımlı, dengeli ve olumlu şekilde kendini göstermiştir. Fakat bu politika Doğu ' Anadolu'nun sosyoekonomik yapısında bir değişiklik yapamamıştır. Fakat politik ve az çok kültürel durumda müslüman halkın lehine bir durum yaratmıştır. Zaten, II. Abdülhamid politikasının temeli Doğu Anadolu'da Ermeni Devleti'nin kuruluşunu önlemek ve Doğu Anadolu'yu İmparatorluk sınırları içinde tutmaktı. Kısaca, Doğu Anadolu'da ikinci bir Doğu Rumeli veya Girit hadisesine meydan vermemekti. Bu açıdan bakıldığında, II. Abdülhamid zamanında Doğu Anadolu'nun bütün meselelerinin ele alınmış olduğu şüphesiz savunulamaz. İçten ve dıştan sarsılan, mali gücü olmayan imparatorluğu ayakta tutmak zamanın yönetici kadroları için, önemli bir mesele idi. (sh:26-27)

**Hamidiye Süvari Alaylarının Kuruluşu Sebepleri:**

Adı geçen alayların kuruluş sebebi şüphesiz sadece bir olaya, yani yukarıda değindiğimiz gibi Ermeni meselesine dayandırılamaz. Bu bakımdan, Hamidiye Alayları'nın kuruluş sebeblerini II. Abdülhamid'in giriş kısmında ana hatlarıyla belirtmeye çalıştığımız, politikasında aramak doğru olur kanısındayız. Şunu da belirtmekte fayda vardır: Hamidiye Alayları, Abdülhamid politikasının hedefi değil, fakat vasıtasıdır. O halde, bu alayların kuruluşunda rol oynayan etkenleri aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:

1-Merkezi otoriteyi tesis etmek,
2-Doğu Anadolu'da devletin etkin olabileceği yeni bir sosyopolitik denge kurmak,

3-Aşiretlerden askeri güç olarak faydalanmak,

4-Ermeniler'in faaliyetlerine engel olmak ve Müslüman halkla Ermeniler arasında güç dengesini temin etmek,

5-Ruslar'ın saldırısından ve İngiliz politikasından Doğu Anadolu'yu korumak,

6-Panislamizm politikasını yürütmek. (sh:29)

ERMENİ MESELESİNİN DOĞUŞ SEBEBLERİ

XIX. yüzyılın son ve XX. yüzyılın ilk çeyreğinde "Şark Meselesi"nin önemli bir safhası ve aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin dahili bir problemi olarak dünya ve bilhassa Avrupa kamuoyunu meşgul eden milletlerarası meselelerden bir tanesi de hiç şüphesiz "Ermeni Meselesi'dir. Bu mesele, Avrupalı koloniyalist ve emperyalist devletleri de yakından ilgilendirecek boyutlara erişmesine veya eriştirilmesine rağmen, dünya kamuoyuna kasıtlı olarak daima "Türk-Ermeni" meselesi olarak yansıtılmıştır. Böylece "Ermeni Meselesi"nin ortaya çıkmasında birinci derecede rol oynayan ve makro seviyede ele alınması gereken sebepler gözden kaçırılmak istenmiştir. Nitekim, konu daima tek taraflı dar bir açıdan mütaala edilerek, Avrupalı devletlerin Osmanlı devletinin iç işlerine karışmaları, dünya kamuoyu nazarında tasvip edilebilir bir hareket şekline sokulmuştur. Ayrıca, konu Türk-Ermeni meselesi olarak takdim edilmekle, birtarafa Osmanlı Devleti, Osman İmparatorluğu ve müslüman Türk toplumu, öbür tarafa Osmanlı devletine tabi imparatorluğun sınırları içinde yaşayan küçük hristiyan bir cemaat olan Ermeni toplumu konularak, bütün hristiyan âleminin (katolik, ortodoks, protestan vs.) maddî ve manevî desteği, hristiyan ermeni cemaatinin lehine çevrilebilmiştir. Bütün bunlara rağmen, tarihî ve sosyal gerçekler, Avrupa'nın emellerine ve onun tahriklerine kapılan Ermeni çetelerinin hayali ihtiraslarına üstün gelmiştir. Ermeni meselesi tarih ilmi metodu çerçevesinde ele alındığı zaman, bu meselenin çıkış sebeplerinin Türk Ermeni münasebetlerinden veya sadece Ermenilerin imparatorlukta sahip oldukları sosyal, kültürel ekonomik, idarî ve siyasî statüden ileri gelmediği, fakat dünyanın genel konjonktüründen ileri geldiği görülmektedir. Bu bakımdan Ermeni meselesinin makro seviyedeki sebeplerini görmekte fayda bulunduğu kanaatindeyiz:

ŞARK MESELESİ:

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, Ermeni Meselesi Hristiyan Avrupa için ciddi ve çok yönlü bir anlam taşıyan ve dünya tarih literatürüne "Şark Meselesi" adıyla geçen (günümüze Orta Doğu, Petrol, Lübnan, İsrail, Filistin, Arap meseleleri olarak yansıyan veya öyle görünen) milletlerarası meseleler dizisinin bir parçasından ibarettir. Başka bir ifade ile, Ermeni Meselesi sömürgeci Avrupa devletlerinin Osmanlı imparatorluğuna karşı uygulamak istedikleri genel politikanın sadece Doğu Anadolu bölgesinde sahneye konulan kısmını teşkil etmektedir. O halde "Şark Meselesi" nedir? Daha ziyade XIX. yüzyılda politik bir terim olarak ifade edilmeye başlanan "Şark Meselesi"nin tarihî menşei oldukça eskidir. Zaman ve mekâna bağlı olarak çeşitli görünümde ortaya çıkan ve değişik şekillerde tarif edilen "Şark Meselesi"nin temelinde Hristiyan-Müslüman veya Avrupa Türk (Osmanlı devleti) münasebetleri yatmaktadır. Terimin Avrupa'da ortaya çıktığı dikkate alınırsa, "Şark Meselesi"nin esasen Avrupa'nın haçlı zihniyetiyle üzerine eğildiği ve kendi menfaatlerine uygun bir biçimde halletmeye çalıştığı bir mesele olduğu kendiliğinden anlaşılmaktadır. Avrupa'yı fazlasıyla meşgul eden "Şark Meselesi" ni iki kısımda mütalaa etmek mümkündür. Birincisi 1071-1683 tarihleri arasındaki

Şark Meselesi"dir. Bu safhada, Avrupa savunmada Türkler taarruz halindedir. Yukarıda belirtilen tarihler arasında Avrupa için "Şark Meselesi'nin" esasını ve safhalarını şu şekilde özetleyebiliriz:

a) Türkleri Anadolu'ya sokmamak,
b) Türkleri Anadolu'da durdurmak,
c) Türklerin Rumeli'ye geçişini önlemek,
e) Türklerin Balkanlar üzerinden Avrupa içlerine doğru ilerleyişine mani olmak.

Şark Meselesinin kabul edilen bu hedeflerine rağmen, Türkler Anadolu'ya girmiş, Rumeli'ye geçmiş, Balkanlar'ı tamamen zaptetmiş ve Viyana kapılarına kadar ilerlemişlerdir. Fakat, 1683 tarihinde Türklerin Viyana'da mağlubiyete uğramasıyla "Şark Meselesi'nin ilk safhası bitmiş, ikinci safhası başlamıştır. Bu safhada Türkler savunmada Avrupa taarruzdadır. 1920 yıllarına kadar devam eden bu safhada "Şark Meselesi"nin gelişmesi şu tarzda olmuştur:

a) Balkanlardaki hristiyan milletleri Osmanlı hâkimiyetinden kurtarmak. Bunun için hristiyan top-

lumları isyana teşvik ederek evvela onların muhtariyetini sonra istiklâllerini temin etmek.

b) Birinci maddede belirtilen hususlar gerçekleşmezse, Hristiyanlar için reform istemek ve onların lehine Bâbı Alî nezdinde müdahalelerde bulunmak,

c) Türkler'i Balkanlar'dan tamamen atmak,

d) İstanbul'u Türklerin elinden geri almak,

e) Osmanlı Devletinin Asya toprakları üzerinde yaşayan hristiyan cemaatler (azınlıklar) lehine reformlar yaptırmak, muhtariyet elde etmek veya mümkün olursa istiklâllerine kavuşturmak.

f) Anadolu'yu paylaşmak, Türkler'i Anadolu'dan çıkarmak.

Görüldüğü üzere, Ermeni Meselesi "Şark Meselesi"nin Osmanlı İmparatorluğunun Asya toprakları üzerindeki uzantısıdır. Bilhassa ikinci safhada uygulanmak istenen Anadolu'daki hristiyanları kurtarma gayretlerinin veya kısaca "haçlı zihniyetinin" XIX. yüzyılın son çeyreğinde Doğu Anadolu'da tezahürüdür. Bu bakımdan Ermeni Meselesi'nin temelinde Avrupa'nın dinî şuurla beslenen siyasî ve millî tahrikleri yatmaktadır.

**EMPERYALİZM VE SÖMÜRGECİLİK:**

Osmanlı İmparatorluğunda, XIX. yüzyılın ikinci yarısında zuhur eden "Ermeni Meselesi"nin sebeplerinin bir diğeri ve en önemlisi de Avrupa'nın koloniyalist yayılma ve ekonomik emperyalizm politikasıdır. Avrupa'da emperyalist ve koloniyalist politikanın gelişme sebeblerini üç ana başlık altında toplamak mümkündür.

1) Maddi sebebler: XIX. yüzyılda Avrupa, dünyanın sanayi, sermaye ve üretim merkezi durumundadır. Bu bakımdan Avrupa'nın sanayii için hammaddeye, üretimi için pazarlara, sermayesi için emeğin ucuz olduğu, tekniğin ve sanayiin bulunmadığı ülkelere ihtiyacı vardı. Bu ihtiyaçları Avrupa kıtasında karşılamak, uygulanan himaye politikası yüzünden zordu. O halde Avrupa dışında yayılma lâzımdı. Böylece, emperyalizm ve koloniyalizm Avrupa'nın "emniyet sübabı" durumuna geldi.

2) Stratejik sebepler: Kolonileri, pazarları, etki sahalarını korumak ve irtibatı temin etmek için stratejik mevkileri ele geçirmek veya tesir sahası içine almak lâzımdı.

3) Psikolojik sebepler: Bilindiği gibi emperyalizm ve koloniyalizm sadece ekonomik ihtiyaçları gidermez. Onlar aynı zamanda ruhi ihtiyaçları da tatmin eder. Devletin prestijini artırma, büyük millet ve devlet olma arzularının yanında Avrupalı beyaz insanın diğer ırklardan üstün olması hissi ve hristiyanlık şuuru emperyalist ve koloniyal yayılmanın motor unsurları olmuşlardır. Bunlara bağlı olarak, Avrupalı kendi dışındaki dünya milletlerini ve halklarını uyandırmak, medenileştirmek, hristiyanlığı yaymak, başka devletlerin sınırları içinde bulunan hristiyanları kurtarmak gibi bir görevi kendi işi kabul ediyordu.

Bu üç unsur Avrupa emperyalizminin umumî esaslarını teşkil etmekle birlikte, ayrıca her büyük devletin kendine has koloniyal ve emperyalist politikasının itici gücünü ve gerekçesini oluşturmaktaydı. Bu ise, büyük devletler (Düveli Muazzama) arasında rekabeti ve çelişkiyi artırmıştır. Millî his ve millî menfaatler arasındaki bu çelişki devletten devlete (veya milletten millete) şüpheleri ve düşmanlıkları, diplomatik mücadeleler yoluyla iyice tahrik etmiştir.

Avrupa'nın emperyalist ve koloniyalist politikasıyla Ermeni Meselesi arasındaki münasebete gelince, bu konuda her şeyden önce, XIX. yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun pek çok yönlerden Avrupa emperyalizmi için cazip bir bölge olmaya, başlamış olduğu söylenebilir. Ancak, Avrupa; Osmanlı İmparatorluğunda, Amerika kıtasında, Avusturalya ve Yeni Zelanda'da tatbik ettiği nüfus ihracı yoluyla kolonizasyon veya Afrika kıtasında uyguladığı fizikî, beşerî ve manevî tahribata dayalı gerçek bir sömürge politikası tatbik edememiştir. Zira, Osmanlı İmparatorluğu ne Amerika, Yeni Zelanda vs. gibi nüfusu az boş bir toprak parçası ne de Afrika gibi siyasî ve sosyal müesseselere sahip olmayan ilkel kabilelerin oturduğu bir bölge idi. Buna karşılık, Osmanlı toplumu oturmuş siyasî, sosyal müesseseleriyle Avrupa toplumundan daha eski bir yapıya ve tarihî geçmişe sahiptir. Bunun da ötesinde Türk-İslâm toplumu, psikolojik yönden kendisini Avrupalıdan üstün görüyordu. Bu yüzden Avrupa, Osmanlı İmparatorluğu'na başka yollarla nüfuz etmeye çalışmıştır. Bu nüfuz yollarının başında "ticarî ve malî anlaşmalar" ve imparatorluktaki "gayri müslimler" gelmekteydi. Bu konularda fazla teferruata girmeden Ermenilerin durumunu ele almakta fayda vardır.

Avrupa emperyalizmi 1838 yılından itibaren imparatorluğun Asya topraklarını pazar haline getirebilmek için Rumlardan sonra Ermenilerden de yararlanılabileceğini hesap etmeye başlamıştır. Bu he-

sapladır ki, Avrupa Ermenilerle ilgilenmeye başlamıştır. Nitekim kısa zaman zarfında Ermeni tüccarlar imparatorlukta Avrupa'nın, özellikle İngiliz sanayiinin "simsarları" durumuna geldiler. Böylece imparatorluğun sömürülmesinde Avrupa emperyalizmine hizmet eden ve onunla bütünleşmekte fayda gören Ermenilerden müteşekkil bir aracı (komprador) sınıf oluşturulmuştur. Öte yandan Avrupa'nın Ermeni toplumuyla ilgilenmesinin bir diğer sebebi de Ermenilerin azınlık halinde bulunduğu Doğu Anadolu bölgesinin stratejik durumu idi. Gerçekten bu bölge Kara Deniz, İskenderun körfezi, Basra körfezi üçgeni arasında bulunması, hatta İran Kafkasya yoluyla Asya içlerine açılma imkânına sahip olması dolayısıyla emperyalist devletler, özellikle Rus ve İngiliz emperyalizmi için ihmal edilmemesi gereken çok önemli stratejik bir mevkie sahip idi. Bu öneminden ötürü, hem devletlerin dikkatini çekmiş hem de devletler arası rekabet konusu olmuştur. Böyle bir durumda bölgede üstünlük sağlamak isteyen güçler için, Ermeni toplumu istismar edilmesi kolay ideal bir "vasıta" durumunda idi. Avrupa'yı veya hıristiyan dünyayı Ermenilerle ilgilenmeye iten üçüncü bir sebep de psikolojiktir. Hristiyan dünyası Osmanlı sınırları içindeki Ermenileri din kardeşi olarak görüyorlardı. Onların nazarında Balkanlardaki hristiyanlann çoğu kurtarılmış veya himaye altına alınmış, Lübnan'daki Hristiyan Marunîler ve Doğu Akdeniz kıyılarında yaşayan diğer gayri müslimler için bir takım imtiyazlar temin edilmiş olduğundan, artık sıra Anadolu'da yaşayan Ermeni azınlığına gelmişti. Bu ilgide Hristiyanlık şuuru ve haçlı zihniyeti ağır basıyordu. Nitekim, Fransızlar, Katolik Ermenileri Amerika ve İngiltere Protestan Ermenileri koruma ve şuurlandırma görevini üzerlerine almakta gecikmediler. Gregorien mezhebine dahil Ermeniler ise kendilerini destekleyen her devletin himayesine ve aynı zamanda tahriklerine açık idiler. Batılı devletler dinî, kültürel ve manevî yönden Ermenilerle ilgilenerek, kendi kamuoyu ve Hristiyan kamuoyu önünde güçlü ve tesirli bir propaganda silâhını elde etmiş oluyordu. Böylece, emperyalist emellerini Ermenileri katolik veya protestan yapmak, Hristiyan Ermenileri kurtarmak, onlara Batı medeniyetini götürmek ve Müslümanların idaresi altından çıkarmak gibi propagandalarla gizleyebilecekleri inancında idiler. Gerçekten, Ermeniler bütün bunlara inanmışlar ve asırlardır huzur içinde yaşadıkları imparatorluğu parçalamaya kalkışmışlardır. (sh:105-108)

**MİLLİ BÜTÜNLÜĞÜMÜZ ÜÇ DEVİR-ÜÇ POLİTİKA**

**Osmanlı İmparatorluğu zamanında Anadolu'nun çeşitli yerlerinde değişik, fakat asla siyasî olmayan sebeplerden ötürü bazı isyanvâri başkaldırmalar, ayaklanmalar gibi hadiselerin olduğu bilinen bir gerçektir.** Celâli isyanlarını haksız muameleye uğradığını iddia eden bazı güçlü valilerin Bâbı Alî'ye kafa tutmalarını, yine 18. ve 19. yüzyıllarda Anadolu'daki Ayanların hareket ve tavırlarını isyanvâri olaylar içinde mütalâa edebiliriz. Bütün bu hadiseleri Anadolu'nun bütünlüğüne, Osmanlı devletine ve rejimine karşı yönelmiş isyanlar olarak kabul etmek mümkün değildir. Şüphesiz, bu olayların devleti zaafa uğrattığı, meşgul ettiği doğrudur. Fakat olay veya isyanların hedefi hiç bir zaman devleti, saltanatı, hilafeti yıkmak, Osmanlı dışında Anadolu'da müstakil bir başka devlet kurmak değildir. Bunların sebepleri daha çok sosyal, iktisadî, dinî, şahsî ve mahallî ölçülerde kalıyordu. Bu sebeple de siyasî bir muhteva ve hedef söz konusu olmamıştır. Daha ziyade Bâbı Alî'nin çeşitli konularda aldığı tedbir ve benimsediği politikaya karşı tepki niteliğindeki olaylardır. Bu durumda Bâbı Alî Vali, Bâbı Âli, Mahallî güçler, Vali-Mahallî güçler münasebetlerindeki uyumsuzluklardan, hatta bazan iki vali veya mahalli güçler arasındaki sürtüşmelerden ileri geliyordu. Böyle bir olay meydana geldiğinde devlet doğrudan kuvvete başvurarak, isyancıların lider veya liderlerini yakalatır ve isyan da kendiliğinden sona ermiş olurdu. Zira bu isyanlar şahsî, münferit ve mahalli hadiseler olmaktan öteye gitmiyordu. Ne sebepler, ne de olaylar süreklilik gösterirdi. Meselâ, isyan vergi yüzünden çıkmış ise, verginin kaldırılması veya hafifletilmesiyle sona ererdi. Ayan isyan etmiş ise, Ayanın itaati veya öldürülmesiyle hadise kapanırdı.

Bu tür bir hadiseye Doğu Anadolu'dan bir örnek olarak Cizre'li Bedirhan olayını verebiliriz. Bedirhan, devlete hizmeti ve bağlılığı görülerek, 1838'de Cizre mütesellimi tayin edilmiştir. Cizre Diyarbakır vilayetine bağlı iken, 1842 yılında Cizre topraklarının bir kısmı Musul'a bağlanmıştı. Bedirhan'ın Musul Valisi Mehmet Paşa ile arası açık olduğundan kendisinin idaresindeki bölgenin Musul'a bağlanmasını istemiyor, eskiden olduğu gibi Diyarbakır vilayeti sınırları içinde kalmasını arzu ediyordu. Bu arzusunu hem Diyarbakır valisi Vecihi Paşa'ya, hem de Bâbı Alî'ye mektup ve aracılar vasıtasıyla iletmişti. Bedirhan'ın bu isteği müsbet bir neticeye bağlanmamıştı. Musul Valisi de Bedirhan üzerinde baskı yapıyordu. Bedirhan böylece hem küskün, hem de Musul valisinden tedirgin idi.

Bu sırada Tanzimat fermanı'nın getirmiş olduğu bazı hakları yanlış anlayarak, müslüman halka karşı hal ve hareketlerinde ileri giden bölgedeki gayrı müslimler, özellikle Nesturiler, Bedirhan'ı rahatsız ediyordu. Musul'daki İngiliz ve Fransız Konsoloslukları da Nesturileri himaye ediyorlar ve onlar lehine Bâbı Ali nezdinde teşebbüste bulunuyorlardı. Bundan cesaret alan Nesturiler, 1843 yılında bir müslüman köyünü basmışlar ve bazı kişileri öldürmüşlerdi. Bunun üzerine Bedirhan, Nesturilerin üzerine yürümüş ve intikamını almıştı. Fakat hadise devletlerarası mesele boyutlarını aldı. İngiltere ve Fransa Bâbı Âlî'ye baskı yaparak, Nesturiler ve Keldaniler lehine tavizler koparmak istiyorlardı. Bâbı Âlî işin büyümesini önlemek maksadıyla Bedirhan'ı itaat altına almak istedi. Üzerine asker gönderdi. Bunun üzerine Bedirhan korkusundan Eruh dolaylarına kaçtı ise de, sonunda teslim olmayı tercih etti. Bedirhan İstanbul'a gönderildi ve daha sonra Girit adasında Kandiye şehrinde mecburi ikâmete tabi tutuldu. Böylece hadise kapandı.

Görüldüğü üzere Bedirhan'ın Bâbı Ali'ye itaatsizliği, tamamen şahsi meselelerden, Nesturilerin müslümanlara karşı tavrından, Tanzimat'ın müslüman halkta yarattığı memnuniyetsizlikten ve İngiliz-Fransız müdahalesinden kaynaklanıyordu. Temelde devlete karşı bir hareket olmadığı, Bedirhan'ın mektuplarından anlaşılmaktadır. Bu mektuplarında devlete, saltanata, hilafete bağlılığından ve sadakatinden daima bahsetmiştir.

Birinci Devir

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Osmanlı imparatorluğunun mukadderatında rol oynamış bir birine paralel üç olaylar serisi dikkat çekicidir. Her seride ise, üçer nirengi noktası mevcuttur. Bunları şu şekilde göstermek mümkündür:

1 Buhranlar (Krizler) serisi: Mısır Meselesi, Kırım Harbi, 93 harbi (1877-78,Osmanlı Rus Harbi)

2 Islahatlar serisi: Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı, I. Meşrutiyet.

3 Andlaşmalar serisi: 1841 Londra Andlaşması, 1856 Paris Andlaşması,

**1878 Berlin Andlaşması.**

Buhranlar serisi, Osmanlılar'ın parçalanmasına sebep oluyor. Islahatlar serisi Osmanlı toplumunu alt üst ediyor ve onu yeni bölünmelere hazırlıyor. Andlaşmalar serisi ise, Osmanlı Devletini Büyük devletlerin (Düveli Muazzama) yani emperyalizmin menfaat ve mücadele sahası içine sokuyordu. Bütün bu olup bitenlerin Anadolu'da yankıları kısa zamanda kendisini gösterdi. Kars, Ardahan'a Rusya, Kıbrıs'a İngiltere sahip çıktı. Ayrıca, Doğu Anadolu'da Ermeniler lehine, parçalanmanın başlangıcı manasına gelen ıslahatlar büyük devletlerin nezaretinde yapılacaktı. Artık Anadolu toprakları ve müslüman halk, emperyalizmin desteğinde olan misyonerlerin, gayri müslim mekteplerin, ecnebi mekteplerin, ecnebi konsoloslukların, ecnebi tüccarların insafına terk ediliyordu. Nitekim, mektep, misyoner, konsolos ve tüccar dörtlüsü Anadolu'yu kültürel, iktisadî ve siyasi yönden kolonize ederken, bir taraftan da Anadolu'yu istikbaldeki menfaatleri icabı bölmeye çalışıyorlardı. Haçlı zihniyeti, Türk ve müslüman düşmanlığı Anadolu'yu bölme arzularını tahrik ediyordu. Bu emellerini gerçekleştirmek için de kendilerine müttefik bulmada güçlük çekmediler. Müttefikleri Ermeni cemaatı, özellikle Ermeni eşkiyaları ve cemiyetleri idi. Neticede, Doğu bölgelerinde **"Ermeni macerasını"** yarattılar. Ermeniler, devlet için iki yönlü bir tehlike yaratıyorlardı.

1 Anadolu'nun doğusunu devletten koparak, Ermenistan devletini kurmak istiyorlardı.

2 Bölgenin esas sahibi olan müslüman Türk halkını, öldürme ve göçe zorlamak yoluyla yok etmek istiyorlardı.

İstekleri hem Anavatanın bütünlüğünü, hem de milletin varlığını tehdit eden siyasi nitelikler taşıyordu. İşte daha önceki yüzyıllarda meydana gelmiş hadiselerden Ermeniler'inkini ayıran bu siyasi ve bölücü özelliğidir.

II. Abdülhamid, emperyalist devletlerin desteklediği ve tahrik ettiği Ermeni Macerası'nın ne gibi neticeler doğurabileceğinin farkında idi. Bunun için, Doğu Anadolu'da Ermeniler lehine yapılacak hiç bir ıslahat projesini kabul etmedi. İlk aldığı ve inatla sürdürdüğü tedbir bu olmuştur. Zira Büyük devletlerin müdahale ihtimali, Osmanlı devletinin zayıflığı, Bâbı Ali'nin diğer bölgelerdeki meşguliyeti, doğrudan kuvvete başvurmasını önlüyordu. Ayrıca, Doğu Anadolu'nun coğrafi yapısının ulaşıma ve düzenli birliklerin harekâtına müsait olmaması da bazı tedbirleri engelliyordu. Bunun üzerine II. Abdülhamid Ermeni çetelerine karşı, sivil savunma metodlarına uygun olarak kendini savunabilir hale

getirme usulünü benimsedi. Bu maksatla, **Urfa, Diyarbekir, Mardin, Cizre, Hakkari, Van, Ağrı, Erzurum, Sivas, Bingöl, Bitlis** gibi bölgelerde **Aşiret veya Hamidiye Alaylarını** teşkil etti. Bunların sayısı altmış kadardı. Ermeniler karşısında savunmasız ve zayıf olan Doğu Anadolu halkı, devletin bu teşebbüsünü gönüllü alaylar kurarak kuvveden fiile çıkardı. Özellikle **Millî, Haydaranlı, Cıbranlı, Karapapak, Hasenanlı, Karakeçili, Miran, Ertuşi, Berazi, Kays, Tay, Milan gibi müslüman aşiretler derhal alaylara dahil oldular. II. Abdülhamid Aşiret Alayları** vasıtasıyla şu neticeleri elde etmek istiyordu:

1 Ermenilere karşı, devletin Müslüman halkın yanında olduğunu göstermek.
2 Ermeni tehlikesinin ciddiyetini halka anlatmak ve halkı şuurlandırmak.
3 Halkı silahlandırmak ve onları bölücü Ermeni çeteleriyle mücadele edebilecek hale getirmek,
4 Halkı teşkilâtlandırmak ve Ermeniler'e karşı ordu-devlet-halk işbirliğini temin etmek,
5 Ermeni çetelerinin metodlarına aynı metodlarla cevap vermek.

Bu politika ve tedbirler neticesindedir ki, Ermeni eşkiyalarına fırsat verilmedi. Anadolu'nun toprak bütünlüğü ve halkın huzuru sağlandı. Bu tedbirler alınmasa idi, 1890-1909 yılları arasında Anadolu'da da ikinci bir Doğu Rumeli olayı yaratılabilirdi.

**İkinci Devir**

Emperyalist İngiliz, Rus ve Fransız gayretlerine rağmen, "Hasta adam" olarak nitelenen Osmanlı İmparatorluğu Doğu Anadolu'da bir Ermenistan devleti kurulmasına bütün gücüyle mani olmaya çalışmış ve başarmıştır. Fakat, Osmanlı devletinin I. Dünya Harbinde mağlup olmasını fırsat bilen emperyalist devletler, XIX. yüzyıl boyunca gizlice diplomasi yoluyla ve dostluk gösterileriyle parçalamaya çalıştıkları Osmanlı İmparatorluğu'nu, bu sefer alenen ve resmen bölmeye ve parçalamaya karar verdiler. Mustafa Kemal önderliğinde başlatılan Milli Mücadele hareketini ve Kuvvai Milliye ruhunu görmemezlikten gelerek ve ciddiye almayarak 10 Ağustos 1920'de Sevres Anlaşmasını imzaladılar. Sevres Anlaşması üç bakımdan önem arz etmekteydi.

1 Bu anlaşma Osmanlı İmparatorluğu'nu tasfiye ediyordu. Yani Türk olmayan bölgeleri Osmanlı devletinden ayırıyordu. Bu durumun özel bir önemi yoktur. Zira İmparatorluğu ihya etmenin imkânsızlığını gören Mustafa Kemal, daha Milli Mücadelenin başlarında, imparatorluk fikrinden vazgeçerek, Türklerin yaşadığı Anadolu'da yeni Türk devletinin sınırlarını tesbit etmiştir. Nitekim, daha Sevres imzalanmadan, 28 Ocak 1920 günü Osmanlı Meclisi Mebusan'ından bu sınırları Misâkı Millî adı altında geçirtmiştir. O halde Osmanlı İmparatorluğu bizzat Mustafa Kemal tarafından tasfiye edilmiş oluyordu.

2 Sevres Anlaşması Misakı Millî hudutları içinde, yani Anavatanımız olan Anadolu'da Ermenistan ve Kürdistan gibi devletlerin kurulmasını öngörüyordu. İşte Sevres'in bu özelliğidir ki, emperyalist devletlerin maksadının Osmanlı İmparatorluğu kadar, Türk yurdunu ve Türk milletini yok etmek olduğunu göstermektedir. Onlara göre bu gerçekleşirse, hem Türkler tarihten silinecek, hem de yer yüzünde müstakil bir müslüman devleti kalmayacaktı. Bu ise, İslâm âleminin bir taraftan batılılarca sömürüsünü kolaylaştıracak, öbür taraftan da millî uyanışlarını zorlaştıracaktı.

3 Sevres Anlaşmasının üçüncü özelliği de, XIX. yüzyıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu içinde meydana gelen her türlü isyanı her türlü kargaşayı batılıların tahrik ettiğini, Anadolu'da Ermeni çetelerinin onlarca desteklendiğini somut olarak ispat etmesidir.

Bu bakımlardan biz Sevres Anlaşmasında hem yakın tarihîmizde meydana gelen hadiselerin izahına yarayacak unsurları, hem de istikbalimizi inşa ederken göz önünde bulunduracağımız esasları bulmaktayız. Bu yönüyle Sevres, bizim için çok değerli olmalıdır. İmzalayanlar ve fayda bekleyenler için de yüz karasıdır. Evvelâ suçüstü yakalandıkları için yüz karasıdır. İkinci olarak gerçekleştiremedikleri için yüz karasıdır. Üçüncüsü, yüzyıllardır hür yaşamış Türk milletine böyle bir anlaşmayı reva gördükleri için yüz karasıdır.

Sevres Anlaşmasına rağmen, Türk milleti, Mustafa Kemal önderliğinde verdiği Milli Mücadele ile milli devletini ve vatanını kurarak, Rum ve Ermeni bölücülüğüne hukuken ve fiilen son vermiş ve bunu bizzat tahrikçi devletlere Lozan'da kabul ettirmiştir. Bununla birlikte, Büyük devletler Türk devletini ve milletini bölme ve zayıflatma faaliyetlerinden vazgeçmediler. **İngiltere Musul'u, Fransa Hatay'ı elde tutmak ve Türkiye'ye vermemek için, Rusya Boğazlarda imtiyazlar elde etmek ve Kars Ardahan bölgesini Türkiye'den koparmak için Atatürk Türkiye'sinde yeni oyunlar tezgâhlamaya başladılar.**

Bu emellerine erişebilmek için, hiç bir fırsatı kaçırmadılar. **Atatürk'ün yeni devlete temel teşkil edecek ve topluma yeni karakter kazandıracak inkılâplarını fırsat bilerek, henüz maziden kopmamış Türk toplumunu, devlet ve rejim aleyhine kışkırtmışlardır. Ayrıca, Türk toplumunun demokrasiye geçiş denemeleri gibi kritik anlarda, iktidar-muhalefet çekişmelerinden yararlanarak devletten tavizler koparmak için yeni gaileler açmışlardır.**

**NİTEKİM İNGİLTERE MUSUL MESELESİNİ KENDİ LEHİNE HALLEDEBİLMEK İÇİN, HİLÂFETİN KALDIRILDIĞI VE CUMHURİYETÇİ TERAKKİPERVER FIRKASININ KURULDUĞU 1924 YILINDAN İTİBAREN DOĞU ANADOLU'DA AJANLARI VE BÖLÜCÜLER VASITASIYLA HALKIN DİNÎ DUYGULARINI İSTİSMAR EDEREK, ŞEYH SAİT İSYANI'NI ÇIKARTTIRMIŞTIR (1925).**

**FRANSA, HATAY'I ELDE TUTABİLMEK, RUSYA MONTREUX ANLAŞMASINI ENGELLEMEK İÇİN DERSİM İSYANINI TAHRİK VE TEŞVİK ETMİŞLERDİR. SERBEST FIRKA'NIN KURULDUĞU 1930 YILINDA DA AĞRI İSYANLARINI DÜZENLEMİŞLERDİR.**

Görüldüğü üzere, inkılâp hareketleri ve demokrasi denemeleri dahi, Türkiye'yi ve milleti bölmek için vesile sayılmıştır. Fakat Atatürk bu bölücülük hareketlerini tavizsiz bir şekilde önlemiş ve suçlulara gereken cezayı vermiştir.

Atatürk, bu tür olayları zabıta vakası olarak değil, Millî varlığımıza yönelmiş tehlikeler olarak telakki etmiş ve meselelerin üstüne bu şuurla orduyla, devletle, milletle birlikte gitmiştir.

Atatürk, kendi şahsında **ORDU-DEVLET-MİLLET** bütünlüğünü ve birliğini toplamış bir kişi olarak bölücülüğe karşı her türlü imkânı seferber edebilmiştir. Zira o asker yönüyle orduyu, devlet başkanı sıfatıyla aydın bürokrasiyi, Milli Mücadele Önderi olarak halkı temsil edebilme hususiyetine sahip bir şahsiyetti. Bu bakımdan Atatürk, **devlet ve millet bütünlüğüne yönelmiş her türlü bölücülük faaliyetlerini engelleme ve yok etme işini ne sadece orduya, ne sadece polise, ne sadece hakimlere, ne sadece iktidara bırakmıştır. O, bölücülüğe karşı devletin bütün güçleriyle tedbir almış ve başarılı da olmuştur.**

**Atatürk, doğrudan doğruya ve fiilen vatanı parçalamaya yönelik hareketleri anında güç kullanarak önlerken, öbür taraftan da bunların esas kaynağı olan fikrî, dinî, etnik, ideolojik bölücülük için de gerekli tedbirleri almayı ihmal etmemiştir.** Zira o biliyordu ki, **Türkiye Cumhuriyeti devlet, Osmanlı İmparatorluğu'nun iyi veya kötü yönlerini içinde bulunduran bir mirasçıdır.** İmparatorluğunun mirasçısı olduğu için de onun sosyal bir minyatürü ve mozayiğini andıran bir yapıya sahipti. İmparatorluk çatırdamaya ve parçalanmaya başlayınca Rumeli'lisi, Kafkas'lısı, Giritlisi, velhasıl kendini Osmanlı gören, Türk kabul eden, müslüman hisseden Anadolu'yu Anavatan, Anadolulu'yu kardeş bilen herkesin son durağı ve sığınağı bu topraklar olmuştur.

Anadolu'daki bu topluma yeni bir çehre vermek için, onu millet haline getirmek, daha doğrusu bir pota içinde yoğurmak için, hem mazinin tesirinden, hem de hâl'in cazibesinden kurtarmak ve ona yeni fakat millî bir yön vermek gerekiyordu. Mazinin tesiri derken, hilâfeti, saltanatı, şeriatı, kozmopolitliği, hâl'in cazibesi derken, kapitalizmi, komünizmi, faşizmi, nazizmi anlıyoruz.

Atatürk, yeni türk toplumunu bizim olan eski sistemin ve Avrupa'nın olan o günkü sisteminin üzerinde oturtmak istemiyordu. Zira mazi olan sistem hayatiyetini kaybetmiş, hâl olan sistemler insanî olmadığı gibi yapı ve karakterimize yabancı idi. O halde mozayik manzarası arz eden, iç ve dış düşmanlarca istismara müsait olan Türk toplumunu yeni bir ideoloji etrafında birleştirmek lâzımdı.

İşte Atatürk, bu tür bir tahlilden sonradır ki, Türk toplumunu yeni bir senteze doğru yöneltmeye karar vermiştir. Bu sentez, Modern Türk devleti ve milleti olacaktı. Senteze, Atatürk'ün ilkelerini bizzat koyduğu ve bugün Atatürkçülük dediğimiz ideoloji istikametinde ulaşılacaktı. Bunun neticesinde **Türk toplumu içinde mevcut olan sosyal, dinî, mezhebî, iktisadî, siyasî gibi alanlarda bazı çelişkiler giderilmiş veya asgariye indirilmiş olacaktı.** Böylece Atatürk, toplumda siyasî, ideolojik, dinî bölücülük yapmak isteyenlerin faaliyetlerine set çekmek istemiştir…..

**Üçüncü Devir:**

**Bu dönem, demokrasi ve çok partili dönemdir. Bölücülük hareketleri başka şekilde tezahür etmeye, bölücüler taktik değiştirmeye başlamışlardır.** Artık demokrasi ve demokratik sistemin içinde ve bunların kurallarına uygun olarak bir bölücülük yapılmalıydı. Nitekim bu şekilde de gelişti. Bunu bir türlü fark edemedik. Fark edenler oldu ise de, fazla müessir olamamışlardır. Atatürkçülükten uzakla-

şıldığı için de bölücülerin ve bölücülüğün üzerine devlet güçleri ve ideoloji ile gidilememiştir. Böyle olunca devletin gücünden, milletin birliğinden taviz verilmiş, fakat milli bütünlüğümüz için üçüncü, dördüncü derecede gerekli olan hususlardan taviz verilmemeye çalışılmıştır. Böylece, MİLLET HAYATINDA DEVLETİN, VATANIN VE MİLLETİN BÜTÜNLÜĞÜNÜN ESAS OLDUĞU İLKESİ unutturulmuş, dikkatler daha az önemsiz konular üzerine çekilmiştir. Nitekim bu şekilde evvelâ fikrî, sonra siyasî alanda bölücülüğe zemin hazırlanmıştır. Bu hazır zemine uygun atmosfer bekleniyordu. Bu atmosfer ise, 1967 İsrail-Arap savaşıyla evvelâ Orta Doğu'da yaratıldı. Sonra Türkiye'yi de etki sahası içine soktu.

Bu dönemdeki bölücülük hareketlerinin özellik ve karakterine gelince: İçten kaynaklanan ve dıştan kaynaklanan bölücülük akımları olarak iki kısımda mütalâa edilebilir. Ancak ikisi arasında organik bir bağ bulunduğu için birbirinden ayırmak da zor görünüyor. Bu bakımdan ideolojik ve coğrafi bölücülük olarak ikiye ayırmak belki daha mantıklı olur kanaatindeyiz.

**İdeolojik bölücülük ile coğrafi bölücülük arasında her ne kadar gaye farklılığı var ise de, vasıtalar ve metodlar bakımından bir benzerlik vardır. Bunların esas itibariyle birleştikleri bir önemli nokta da kendi gayelerine ulaşabilmek için Türkiye Cumhuriyeti devletinin yıkılması, zaafa uğratılmasıdır.** Bu takdirde, biri kendi ideolojisini hâkim kılma, öbürü kendi devletini kurma imkânını elde etmiş olacaktı. İdeolojik bölücülük veya yıkıcılık bu şekilde gelişip, kuvvetlenip kendisine müsait zemini hazırlamada başarılı olduğu bir sırada coğrafî bölücüler hazır zeminden faydalanmak için bütün güçleriyle birlikte, onların yanında veya ayrı olarak devreye girdiler. Bunların maksadı, devlet ve rejim yıkıcısı olan ideolojik bölücülük Türkiye'de gerçekleşme durumuna gelir ise, arkasından derhal **coğrafî bölücülüğü** gündeme getirerek, istenilen toprakları Türkiye'den koparmaktı. (sh:117-124)

**Kaynak:**

Prof. Dr. Bayram KODAMAN, **Sultan II. Abdulhamid Devri Doğu Anadolu Politikası**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 67; Seri : IV Sayı : A. 21, ANKARA, 1987

## (DÂVÛDU'L-KAYSERÎ) KAYSERİLİ DÂVÛD (vefat: 751 H./ 11 Mart 1350)

Geçmişe bakmak ve araştırmak insanlığın ortak bir özelliğidir. Çünkü tarih denen geçmiş, her milletin millî şuurunun, benliğinin ve medeniyetinin oluşageldiği zamanı süreçtir. Bu süreç hâlihazırda iyi bilinmez ve değerlendirilmezse, onun devamı olacak olan gelecekten emin olunamaz. Tarihin bilinmemesi, korunmaması, millî şuursuzluğa, şahsiyetsizliğe ve dolayısıyla da millî benliğin, başka benlikler içinde eriyip yok olmasına sebep olur. Bunun tarihte birçok örnekleri vardır. Meselâ Hititleri hatırlayalım, aslında Hititler, her biri fert olarak birden bire yok olup gitmediler, kendilerini istilâ eden ve kültürlerinin içinde eridiği diğer milletlerle karışarak zamanla yok olup gittiler. Fakat Hititlerin esas kaybolan şeyi, Hitit millî benliği ve şuurudur. Bunun sebebi kültürlerini ve medeniyetlerini başka kültür ve medeniyetlere karşı koruyamamış olmalarıdır. Onların medeniyetlerinin kalıntılarını ancak bugün müzelerde görüyoruz.

Bir milletin müzelik olmaması için, o halde tarihini iyi bilmesi ve koruması gerekir. Tarihin iyi bilinmesi ve korunması ise, tarihinin oluşumunda en çok payı olan düşünür ve ilim adamlarının iyi bilinmesine ve fikirlerinin yaşatılmasına bağlıdır. Bugün Anadolu'daki Türk-İslâm medeniyeti iyi tanınmadığı için ne Selçuklu ne de Osmanlı kültür tarihi, özellikle de bilim ve felsefe tarihi gerektiği şekilde yazılamıyor. Osmanlılar ve Selçuklular devrinde yetişen binlerce düşünürün eserleri hâlâ bugün çoğunlukla neşredilmemiş durumdadır. Onların analiz ve tenkitleri yapılmamışken bu nasıl mümkün olabilir!

Bazı kimseler gerek önyargı ile ve gerekse yukarıda belirttiğimiz çalışmalar yapılmadığı için masumane, Osmanlılarda ne ilim ne de felsefe vardır, kanaatindedirler. Bugün az da olsa bu sahada yapılan çalışmalar bu tezin doğru olmadığını göstermektedir. Meselâ, bu kitapçıkda tanıtmaya çalışacağımız, ünü Anadolu'yu aşmış, felsefeci, mutasavvıf ve mütekellim (kelama) olarak Dâvûdu'l Kayserî'yi bugün kaç kişi biliyor?

Millet olarak diğer milletlerle kıyaslanacak olursak kendi değerlerimizi o kadar az araştırdığımızı, o kadar az bildiğimizi görüyoruz ki, başkaları bizi bizden daha iyi biliyor. Şahsen biz, Dâvûdu'l Kayserî'yi ilk defa H.Corbin'in eserlerinde yaptığı atıflardan ve kısa alıntı tercümelerden öğrendik. Eserleri, bizde daha hiç basılıp neşredilmemişken, ilerde de zikredeceğimiz gibi bir eseri ilk defa 1299 H/ 1881 M. yılında Tahran'da, ikinci kez 1300 H/ 1882 M. yılında Bombay'da basılmıştır.

Düşünce ve bilim sahasında ilerlemenin, yeni hamlelerin köksüz ve kökensiz olmadığını bugün bilim ve düşünce tarihi göstermektedir. Bugün sözgelimi Aristo, ölümünden 2300 sene geçmesine rağmen hâlâ Batı'da okutuluyor ve üzerine araştırmalar yapılıyor. Bunlar boşa mı yapılıyor sanırız! Eskileri öğrenmek, yeni fikirler için ufuklar açtığı, insanları düşündürdüğü ve yeni düşüncelere hareket noktası teşkil ettiği bilinen bir husustur. Medeniyet tarihi bize, büyük medeniyetlerin yerden ot biter gibi birdenbire yeşermediğini, aksine kendinden önceki medeniyet miraslarının araştırılarak, onlara yeni katkılar yapılarak oluştuğunu göstermektedir. Bir Yunan medeniyeti, komşuları Fenike ve Mısır, hatta Hind medeniyetinden aldıkları miraslarla kendilerinden yaptıkları katkılarla yeşermiştir. İslâm medeniyeti Doğu'dan Batı'dan yaptığı tercümelerle birdenbire büyümüş, onların miraslarını kendi dünya görüşü içinde yorumlamış kendi dinamizmi ile hızlandırmış ve neticede yepyeni keşifler ve buluşlar ortaya koymuştur. Bugün Batı medeniyetinin aynı şekilde temelinde bir yandan İslâm bilim ve felsefesinden yapılan tercümeler, diğer yandan çoğunluğunu İslâm medeniyeti vasıtasıyla öğrendikleri eski Yunan medeniyeti vardır.

Diğer taraftan, geçmişin bazı düşünürlerinde, meselâ Dâvûdu'l Kayserî'de görüleceği gibi, bazı düşüncelerinde ne kadar yenidirler; bugünkü yeni felsefe veya bilimsel konularla çoğu fikirleri benzerlikler arzetmektedir. O halde, kültür mirasımızı, bilim ve düşünce adamlarımızı araştırmak, ifâde ettiğimiz ve edemediğimiz birçok yönden gereklidir. Umarız bu konuda daha hızlı ve daha verimli gayretler içinde oluruz.

**Ankara, 28.12.1987**
**M. Bayrakdar**

### DÂVÛDU'L KAYSERÎ'NİN BAZI ÖNEMLİ GÖRÜŞLERİ VE DÜŞÜNCESİNİN TESİRLERİ

Burada Dâvûdu'l Kayserî'nin, eserlerinden, alıntılar yaparak çeşitli konularda bizce ilginç görülen

fikirlerinden bazılarını tanıtmaya çalışacağız.

**B- TASAVVUF VE METAFİZİK KONULARLA İLGİLİ DÜŞÜNCELERİ**

**1-Ana Hatlarıyla Varlık Anlayışı:**

Dâvûdu’l Kayserî’nin savunduğu Vahdet-i Vücûd anlayışının temel meselelerinden birisi varlık meselesidir. Varlığın Birliği demek olan Vahdet-i Vucud doktrinine göre, Tek, Hakikî ve Mutlak bir varlık vardır. Bu Allah'ın varlığıdır. Allah'tan başka gerçekte hiç bir varlık yoktur. Allah'ın varlığından başka yaratılmış olan bütün varlıklar, varolma sebebi yönünden Allah'ın varlığından, kaynaklanmış olmaları bakımından herbiri bir varlığa sahipseler de, onların varlığı hakikî varlık olmayıp göreli (izafi) varlıktır. Çünkü hakîkî varlık özü, kendisi içinde bizatihi varolan varlıktır. Halbuki yaratılmış varlıkların özleri yoktur. Yaratılmış varlıklar, Dâvûdu’l Kayserî’ye göre Allah'ın varlığının dış dünyaya kendileri vasıtasıyla açıldığı Güzel İsimlerinin ve Sıfatlarının birer parıltısı ve başka bir deyişle gölgesi ve izdüşümüdür. Bu bakımdan her bir varlık, Allah'ın özel bir isim ve sıfatının tecellisi olma yönünden ayrı bir varlığa sahip olduğu halde, her bir isim ve sıfatın Allah'ın varlığından kaynaklanmış olması yönünden ise bütün varlıklar bütün isimler ve sıfatlar gibi aynı ve tek bir varlıktır. İşte Dâvûdu’l Kayserî’nin, Varlığın Birliği'nden anladığı şey budur.

Yaratılmış varlıklar bizatihî varlıklar olmadıkları ve öze (zâta) sahip olmadıkları için, varlık olarak her an yenilenmekte ve değişmektedirler. Her yenilenmede varlıklar yok olup yeniden var olmaktadırlar. Ancak bu yeniden varoluş ve yokoluş, aralarında zaman geçmeyecek kadar kısa süre, ân içinde olduğundan, biz insanlar bu değişmelerin farkında olamamaktayız. Varlıkların ânî yok oluşu ve yeniden var oluşuyla onlarda varlıksal değişmeler olmaktadır. Bu değişmeler varlıkta yatay ve dikey olabilir. Yatay değişmeyle varlıklar bozulmaya uğrarken dikey değişmelerle yetkinlik kazanmaktadırlar.

Varlıklar, ontolojik yapıları ve varlık sahnesindeki durumlarına göre çeşitli kısımlara ayrılmaktadır. Dâvûdu’l Kayserî önce varlıkları zihnî ve haricî varlık olarak ikiye ayırır. Zihnî varlık, henüz suretiyle dış dünyada bulunmayan, fakat Allah'ın ilim sıfatında ruhî bir yapıya sahip olan Bilgi - Varlık'tır. Burada Dâvûdu’l Kayserî’ye göre, bilgi ve varlığın ayniyeti söz konusudur. Haricî varlık ise, dış dünyada çeşitli mertebeler halinde, zihnî varlık mertebesindeki durumuna göre tezahür etmiş olan varlıktır. Diğer yandan Dâvûdu’l Kayserî, varlığı başka bir şekilde şöyle sınıfla-maktadır.

a. **Misâl Varlıklar Âlemi,**
b. **Ceberut Varlıklar Âlemi,**
c. **Melekût Varlıklar Âlemi,**
d. **Mülk Varlıklar Âlemi,**
e. **Kâmil İnsan Âlemi.**

Bunlardan Misâl Varlıklar, zihnî varlıklardır ki, onların asılları Allah'ın İlim sıfatındadır. Allah'ın İlim sıfatındaki bu varlıklara Sabit Özler de denir. Diğer dört çeşit varlık ise Haricî varlıkları teşkil eder ki, bunlar gölge varlıklardır.

Dâvûdu’l Kayserî’ye göre, insan, akıl ve duyularıyla varlığı varlık olarak anlayamaz. Hele varlıktan kasıt Mutlak Varlık olan Allah ise, insanın O'nu kavraması mümkün değildir. Ancak insan kendi benliğini anlayabilir ve bunun neticesinde aklen, ruhen ve kalben çeşitli psikolojik ve ahlâkî tecrübelerden geçerek kendisini temizleyebilirse bir ölçüde varlığın sırrını kavrayabilir. Dâvûdu’l Kayserî bu görüşünü, diğer mutasavvıflar gibi, **“Kim nefsini bilirse, Rabbini bilir”** anlamındaki bir hadîse dayandırır.

**2-İlâhî Aşk Ve Sarhoşluk:**

Bilindiği gibi Allah aşkı ve bu aşkın insana verdiği sarhoşluk, tasavvufun en önemli konularından biridir. Zahir uleması insanın Allah'a âşık olamayacağını ileri sürerek mutasavvıflara bu konuda itiraz etmişlerse de, onlar bu konuyu enine boyuna işlemeye devam etmişlerdir. Bu konuyu Dâvûdu’l Kayserî, İbnü'l-Fârız'ın İlâhî Aşk ve sarhoşluğu konu edinen Kasîde-i Mîmiyye adlı eserine yaptığı şerh ve bu şerhe yazdığı Giriş'te güzel bir biçimde ele almıştır. Şimdi İbnü'l-Fârız'ın bu kitabındaki şiirinin ilk beyiti üzerine Dâvûdu’l Kayserî’nin yaptığı açıklamalardan bir kısmını tercüme ederek Dâvûdu’l Kay-

serî'nin İlâhî Aşk ve sarhoşluk konusundaki görüşü hakkında bir fikir vermeye çalışalım. Allah ona rahmet etsin, İbnü'l-Fârız der ki:

**Sevgili'nin hatırına devamlı içtik,**
**Asma yaratılmazdan önce onunla sarhoş olduk.**

Buradaki Sevgili'den kasıt, sevginin bütün gereklerini kendinde toplayan Hakikî Sevgili'dir. O da Hakk'ın kendisidir. Rahmânî rahmetiyle bütün varlıkları varetti, onları yokluktan ve karanlıktan varlık ışığına çıkardı, onların her birine acıyıcı rahmetiyle devamlı alâkasını sürdürdüğü özel yetenekler verdi. Onlar arasından insan türüne kutlu bir hediye verdi; onlardan inananlara da, kendileriyle kurtuluşa erecekleri hediyeyi: İslâm'ı, imânı, inayeti ve kemâlât için gerekli olan bütün şeyleri. Bu, Allah'ın şu ayetinde belirtilmiştir: **"Bugün size dininizi bütünledim, üzerinize olan nîmetimi tamamladım, din olarak sizin için İslâmiyeti beğendim."** (**Kur'ân-ı Kerîm: Mâide, 3)**

İnsanlar arasından, evliyaları, (Allah'a) yakınlıkla ve kemâliyetle şereflendirdi, kendilerine verilenler vasıtasıyla O'nun nurunu tam ve neşe içinde idrak etmeleri için onları Celâl ve Cemâl sıfatlarıyla sıfatlanmış kıldı. Kendilerine hâsıl olan şeyle, O'nun sırlarını araştırırlar. Fiillerini Allah'ın fiilinde yok edecek, sıfatlarını Sıfatında yakacak, zatlarını Zâtında kaybedecek bir sevgiyle O'nu severler.

Zencebil şarabını daim olarak içmekle, kendinden içeni coşturan **Selsebil Pınarı**, sahibini sarhoş eder, aklını izâle eder ve kalbini titretir. Buna Allah'ın şu kutsal kelâmında işaret vardır: Orada, Zencefil karışık bir tasla içirilirler. O pınara Selsebil, Tatlı Su denir.

Onunla içen kimse kendiliğinden geçer, kendinden beşerî hükümler kaybolur, zatî, sıfâtî ve fiilî olarak belirlenmiş yaratıksal belirtileri yok olur. Böylece o insanda, âdet üzere olan hüküm ortadan kalkar. O zaman da, her zaman var olan ve kendisiyle beraber ezelde hiç bir şey olmayan İlâhî Zât ile insan,.....-olmamış olanın yokluğuyla ve yok olmayanın Bekasıyla isimlenir....

Bu şarap bizzat, Allah'ın şu sözüyle işaret ettiği şaraptır: Şüphesiz iyiler kâfur katılmış bir tastan içerler, ki onun yapısı kâfurdur. Bu ancak Allah'ın kullarının taşıra taşıra içebileceği bir pınardır. Daha önce işaret edilen kutsal kelâmda da belirtildiği gibi, şarap önce Kâfur sonra Zencefil'den oluşmuştur. O şaraptaki kâfurî tabiatla verilen şey, iyi kimselerden içenlere yakınlık hediyesidir ve başkalarına yakınlık gösteren, sevenlerin ruhlarına ferahlıktır. Aynı şekilde yakınlaşmışlar için olan üçüncü mertebede buna, Kapalı Saf bir kaptan içecek derler ki bu ilâhî sözde açıklanmıştır: Sonunda misk kokusu bırakan, ağzı kapalı saf bir kaptan içerler. İyi şeyler için yarışanlar bunun için yarışsınlar. Onun tabiatı, gözde kimselerin içtiği yüce kaynaktandır.

Lakin, yakınlaşmışların saf içeceğe ulaşmaları olanaksızdır. Çünkü Allah, sonunda misk kokusu bırakan ağzı kapalı kaptan içerler, diyor. Nefisleri koku saracaktır, zevkine ancak görmek isteğiyle çok susamış olanların azı tadacaktır. Yüce Kaynakla, o kimsenin makam yüceliğine ve derece yüksekliğine işaret edilmiştir. Şarapla ise, kulun gizliliğinde varlıksal yetkinliklerin ortaya çıkmasına ve bu lüzumlu yeteneklerle daimî surette özlerine gerekli olan daimî suretteki ilâhî feyzin kabulüne işaret edilmiştir. Kulun gizliliği, kulun özünde toplanmış bulunan gizlilik hazinesinde örtülü bulunan ilâhî işlerdir. Sevginin hatırlanması hakkında işte İbnü'l-Fârız'ın dediği: <u>Şüphesiz O'nun zikredilmesi vecd doğurur, şevki artırır, muhabbeti kemâle erdirir, aşka fayda sağlar, delilik verir, dehşeti artırır ve Kâmillerin özlerinde ve vâsıl olanların ruhlarında muhabbetin mükemmel neticelerinden olan başka şeylere de sebep olur...</u>

İbnü'l-Fârız'ın: **"Asma yaratılmazdan önce sarhoş olduk, demesi, bu beşer suretine girmezden önce ezelde Allah'ın güzelliği karşısında deliye dönmemizdir.",**

Buradan şu netice çıkar ki, Dâvûdu'l Kayserî'ye göre İlâhî Aşk ve Sarhoşluk insanın Allah'ın Cemâl ve Celâl'i karşısında duyduğu heyecan ve derin sevgidir. İnsan daha bu dünyaya gelmezden önce Allah'ın ilminde ruhen varken,

**"Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" sorusuna "Evet," diyerek Allah'ı müşahede etmekle sarhoş olmuştur.** İnsan bu dünyaya gelince bu sarhoşluğunu ancak Allah'ı, lisanıyla, kalbiyle, ruhuyla ve özüyle yaptığı zikirle yeniden hatırlayarak bu dünyada da ilâhî sarhoşluğa düşebilir. Bu sarhoşluğun ve aşkın suyu ve şarabı Allah'ı daimî şekilde hatırlamak ve anmaktır.

Dâvûdu'l Kayserî'ye göre, İlâhî Sevginin çeşitleri ve dereceleri vardır:

1. **<u>Zatî Sevgi.</u> Bu, İlâhî sevgilerin en yücesidir ki, Allah'ın Zâtı'nın idrak edilmesinden doğan sevgidir.**
2. **<u>Sıfatların Sevgisi.</u> Bu, İlâhî sıfatlardan birinin istenmesinden ve vasıta kılınmasından doğan sevgidir.**
3. **<u>İsimlerin Sevgisi.</u> Bu, İlâhî isimlerinin birinin istenmesi ve İlâhî Aşka vasıta kılınmasından doğan sevgidir.**
4. **<u>Fiillerin Sevgisi.</u> Allah'ın şuûnlarının talep edilmesiyle doğan sevgidir.**
5. **<u>Eserlerin Sevgisi</u>. Varlıklarda tezahür eden sevgidir.**

**3-Tevhîd Ve Çeşitleri:**

Tevhîd, Allah'ın Birliği'ni, insanın aklen ve dil ile kabul etmesi ve kalben tasdik etmesine denir. Tevhîd, bütün İslâm düşünürlerinin, özellikle de mutasavvıfların üzerinde durdukları bir konudur. Bir mutasavvıf olarak, Dâvûdu'l Kayserî da eserlerinde bu konuyu ele almıştır.

Dâvûdu'l Kayserî, Tevhîd'i iki kısma ayırarak söze başlar.

Bunlar:

**<u>a. Avamın Tevhîdi;</u>**

**<u>b. Hasların Tevhîdi.</u>**

Avamın Tevhîdi: Avam (Halk)'ın tevhîdi, insanın dili ile, Kelime-i Tevhîd'de olduğu şekliyle **"Allah vardır O'ndan başka Tanrı yoktur"** demesi ve kalbiyle buna inanması ve tasdik etmesidir. Dâvûdu'l Kayserî'ye göre bu tevhîdlerin en aşağı mertebesidir. Böyle bir tevhîd ona göre mantıkî bir kıyaslama ve istidlal yoluyla veya Peygamberleri taklit etmekle elde edilir. Ya da bu iki yolun birleştirilmesiyle elde edilir. Bunun için Dâvûdu'l Kayserî, eğer bu halkın tevhîdi, birinci yolla elde edilirse onu istidlali tevhîd olarak adlandırır. Eğer ikinci yolla elde edilirse bunu naklî tevhîd olarak adlandırır. Eğer üçüncü yolla elde edilirse bunu da istidlâlî-naklî tevhîd olarak adlandırır. Bütün bunlara ilâveten, eğer insan sadece mantık yollarını değil, bunların ötesinde aklî bir düşünce ile Allah'ın Birliği'ni tasdik ederse, Dâvûdu'l Kayserî onun bu tevhîdini de istidlâlî-aklî tevhîd olarak adlandırmaktadır.

**<u>c. Hasların Tevhîdi:</u>** Haslar (Seçkinler)'ın tevhîdi, sadece akıl ve mantık yollarıyla ulaşılıp dil ve kalb ile yapılan bir tevhîd değil, aynı zamanda hayatta şuurla hissedilen bir tevhîddir. Bu mutasavvıflar ve Allah'a yakın olan insanların elde ettikleri tevhîddir. Dâvûdu'l Kayserî, Hasların Tevhîdi'ni üç mertebeye ayırır:

**a.Fiillerin Tevhîdi:** Bu, insanın kendi fiillerinin kaynağı olarak Allah'ın fiillerini görmesi ve kendi fiillerini O'nunkilerde yok etmesi ve O'na irca etmesidir. Başka bir deyişle kendi fiillerinde Allah'ın fiillerine şehâdet etmesidir.

**b.Sıfatların Tevhîdi:** Bu, insanın kendi sıfatlarının kaynağı olarak Allah'ın sıfatlarını görmesi ve kendisinkileri O'nunkilerde yok etmesidir. Başka bir deyişle, kendi sıfatlarında Allah'ın sıfatlarına şehadet etmesidir.

**c.Zât'ın Tevhîdi:** Bu, bütün varlıksal Allah'ın Zât ve Varlığından kaynaklandığını bilmek ve gerçekte Allah'ın Zât ve Varlığından başka gerçek bir zât ve varlığın olmadığını tasdik etmektir. Başka bir deyişle insanın kendi varlığıyla Allah'ın Zât ve varlığına şehâdet etmesidir.

**Dâvûdu'l Kayserî bu üç çeşit tevhîdi beraberce, yaşanan tevhîd (et-Tevhîdu'ş-Şuhûdiyye) olarak adlandırır. Çünkü bu tevhîdlerde akıl ve mantık yerine insanın kalbiyle ve şuuruyla yaptığı tecrübeler esastır.**

Buraya kadar anlattıklarımızdan, Dâvûdu'l Kayserî'ye göre tevhîd, ya dinî, ya mantıkî ve aklî, ya da varlıksal (ontolojik) temellidir. Dinî tevhîd, insanın Peygamberlerin ve dinlerin öğretilerini takip ederek Allah'ın Birliği'ni kabul etmesidir. Mantıkî ve aklî tevhîd ise, insanın kendi düşüncelerinin kendisini Allah'ın Varlığına ve Birliğine götürmesidir. Ontolojik tevhîd, insanın kalben ve şuurlu bir şekilde Allah'tan başka varlık olarak hiçbir varlığın olmadığına yakînen inanması ve bilmesidir.

## C- DÂVÛDU'L KAYSERÎ'NİN TESİRLERİ

Dâvûdu'l Kayserî'nin büyük ve önemli bir ilmî şahsiyete sahip olduğunu gösteren başka bir husus da, onun kendisinden sonraki bir çok Müslüman düşünüre olan tesiridir. Onun bu tesiri geçici de olmamış, bu tesir bugüne kadar devam etmiştir. Kendisinden sonra, özellikle İbnü'l-Arabî'nin görüşlerini anlamak isteyen hemen herkes, ister Türk, ister İranlı, ister Arap olsun, onun Fusûsu'l-Hikem üzerine yaptığı şerhini el kitabı olarak kullanmışlardır. Dâvûdu'l Kayserî'nin tesirlerini aşağıda olduğu gibi, kısaca görelim.

### 1-Türk Düşünürlerine Tesiri:

Dâvûdu'l Kayserî'nin tesirleri daha ziyade **Matla'u Husûsi'l-Kelim fî Ma'ânî Fusûsi'l-Hikem** adlı eseriyle olmuştur. Bu şerh, daha yazarın kendi zamanında Altın Ordu Devleti'nin merkezi Saray'da okunmaya başlanmıştı ve böylece onun şöhreti ilk defa Anadolu'nun dışına da taşmıştı. Orada, Ali Şeyh Rukneddin Ahmed (ölm. 1381) adlı bir mutasavvıf ve düşünür, yaptığı yeni bir Fusûsu'l-Hikem şerhine temel olarak Kayserili'nin şerhini esas almıştır.

Bilebildiğimiz kadarıyla, Anadolulu Türk düşünürlerden Dâvûdu'l Kayserî üzerine ilk araştırma yapanlardan birisi, meşhur Şeyh Bedreddin Simâvî(1368-1420)'diır. O, Dâvûdu'l Kayserî'nin Fusûs şerhi üzerine bir şerh yazmıştır. Bugüne kadar henüz ele geçmeyen onun bu şerhi, belki Matla'u Husûs'un bütün metni üzerine değil, onun Mukaddimesi üzerine olabilir. Dâvûdu'l Kayserî'den etkilenen XV.,XVI. ve XVII. yüzyıl düşünürlerinin başında Molla Fenârî ve Kutbeddin İznikî'den sonra, Balî Efendi (ölm. 1552), Abdullah Bosnavî (ölm. 1644) ve İsmail Hakkı Burse-vî (1653-1725) gibi kimseler gelir. Kayserili'nin Türk düşünürle-re etkisi, daha sonraki yüzyıllarda da devam ederek günümüze kadar gelmiştir.

Meselâ, XX.yüzyılın ortalarında **Kayserili'nin Fusûs** şerhi hâlâ önemini sürdürüyordu. Dârü'l-Mu'allimîn mektebinde okurken, kendi isteğiyle İzmirli İsmail Hakkı (1869-1946), hocası Ahmed Asım Bey'den Fusûs üzerine ders almayı arzulaymca, hocasının hususi derslerinde Dâvûdu'l Kayserî'nin şerhini de kullandığını söy-lemektedir.(37)

2-İranlı Düşünürlere Tesiri:

Dâvûdu'l Kayserî'nin İranlı düşünürler üzerine tesiri daha da büyük olmuştur. Kayserili'ye ilgi duyan bu düşünürlerden ilki, şüpesiz Haydar Amolî'dir. Taberistan'ın merkezi Âmol'de 1320 yılında doğan bu büyük şîi kelamcısı ve mutasavvıfı, Dâvûdu'l Kayserî'yi velilik konusunda tenkid etmişse de, özellikle varlık anlayışında ondan çok faydalanmıştır. **Nassu'l-Nusûs, Nakdu'n-Nukûd fî Ma'rifeti'l-Vücûd ve Câmi'u'l-Esrâr** adlı eserlerinde Dâvûdu'l Kayserî'ye çokça atıflarda bulunmuştur. Kayserili'nin, Nurbahşiyye tarikatına mensub Şemseddin Mühammed Gilanî Lâhicî (ölm. 1506) üzerinde de tesiri vardır.

Dâvûdu'l Kayserî'nin fikirlerinden yararlanan başka bir İranlı da, meşhur filozof ve XVI. yüzyılda İşrâkiliğin en iyi temsilcisi olan Molla Sadra Şirâzî (1571-1640)'dir. **"Eş-Şevâhidu'r Rububiyye" ve "El-Asfaru'l-Arba'a"** adlı eserlerinde bu tesiri açıklıkla görmek mümkündür. Eş-Şevâhid'i yayınlayan Aştiyânî'ye göre, bu eserin birinci bölümü, adeta Dâvûdu'l Kayserî'nin Matla'u Husûs'u-nun Mukadimesinin bir şerhidir. Özellikle Molla Sadra varlık anlayışı konusunda Dâvûdu'l Kayserî'tan çok yararlanmıştır. Molla Sadra'nın bu Şevâhid adlı eserine bir haşiye yazan talebesi Hacı Molla Hâdi Sebzivârî ve Molla Damâvardîde, Kayserili'den etkilenen İranlı düşünürler arasındadırlar.

### 3- Arap Düşünürlere Tesiri:

Dâvûdu'l Kayserî'nin Arap düşünürleri üzerine de etkisi vardır. Onun bu etkisi, şimdiki bilgilerimize göre, ilk defa, XV.yüzyılda yazıldığı sanılan ve yazarı kesin olarak belli olmayan "Mecmu'a ul-Bahreyn" adlı bir eserde görülmektedir. Şemseddin İbn Nasr el-Siczî'ye atf edilen bu eser, Dâvûdu'l Kayserî'nin Fusûs şerhinden etkilenerek yazılmıştır.

Mevlevî ve Nakşibendiyye tarikatına mensup meşhur Suriyeli mutavassıf Abdülğânî Nablusî (ölm.

1731) ile Cezayir'in ölümsüz kahramanı mutasavvıf el-EmirAbdülkâdir (1806-1883)'de, Kayserili'den etkilenmiş olan diğer Arap düşünürler arasındadırlar. El-Mevâkıf adlı meşhur eserinde Abdülkâdir çeşitli vesilelerle Dâvûdu'l Kayserî'ye atıflarda bulunmuştur.

## DÂVÛDU'L KAYSERÎ'NİN "TAHKÎKU MÂ'İ'L-HAYÂT VE KEŞFU ESRÂRİ'Z-ZULUMÂT" ADLI ESERİNİN TERCÜMESİ

### A- ESER VE TERCÜMESİ HAKKINDA BİLGİ

Başlığı, **"Hayat Suyu'nu İncelemek ve Karanlıkların Gizliliklerini Açığa Çıkarmak"** şeklinde tercüme edebileceğimiz Dâvûdu'l Kayserî'nin henüz el yazması halinde bulunan bu küçük eserinin, şimdiki bilgilerimize göre dünyada iki nüshası vardır. Birincisi, Nuruosmaniye Kütüphanesi 2687/2 numarada kayıtlıdır. İkincisi, Princeton Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki Garrett Collection'u içinde 731 numarada kayıtlıdır'.

Eserin tercümesini, Nuruosmaniye Kütüphanesi'ndeki nüshasından yaptığımız için, bu nüshayı tanıtalım. 2687 nolu mecmuanın 2. kitabını teşkil eden eser, mecmuanın 139. sayfasının başında başlar, 148 (a) sayfasının sonunda biter. Normalde her sahifede 17 satır vardır. Ölçüsü: içten 18,5x 11,5 mm.; dıştan 23x 15 mm.

Okunaklı bir nesih hattıyla yazılmış olan bu nüsha, yazarın asıl nüshası değildir. Çünkü adını zikretmeyen nâsih (kopya eden), 148(a) sayfasında, yazılması 732 H. senesinin sefer ayının ortasındaki cuma günü biten yazarın kendi nüshasından, 741 H. senesinde naklettiğini ve yazarın kendi hattını kopya ettiğini belirtir.

Dâvûdu'l Kayserî, eserin 143(a) sayfasında kendi Fusûs Şerhi'nin Mukaddimâtı'na bir atıf yaptığına göre, bu eserin söz konusu şerhten sonra yazıldığı ortaya çıkmaktadır. Dâvûdu'l Kayserî bu eserini, 141(a) sayfada kendisinden maddî yardım gördüğünü belirttiği ve Kadı olan Mahmûd ibn Muhammed ibn Abdülaziz'e ithaf etmiştir. Eserin 141(b) ve 142(b) sayfalarının sağ kenarlarında birer düzeltme notları vardır. Ayrıca 147(b) sayfasının alt kenarının gayet solunda sonradan bir okuyucu tarafından yazılmış olduğu anlaşılan Osmanlı Türkçesiyle bir not vardır. **"Bura eksik. Var ki görünüyor"** şeklinde okuyabildiğimiz bu notu yazan okuyucu böylece bu sayfanın son cümlesinden sonra bir kopukluğun olduğunu belirtirken, o sayfada Dâvûdu'l Kayserî'nin Hızır'ın dünyada bugün maddî bedeniyle var olmadığını ancak uhrevî bedeniyle bir anda çeşitli yerlerde çeşitli şekillerde bulunabileceği şeklindeki görüşüne itiraz etmektedir. Ayrıca bazı sayfaların alt kenarlarında su izleri vardır; fakat bu durum harfleri veya kelimeleri okunmayacak derecede bozmamıştır.

Eser, yazarının bu eserini niçin kaleme aldığını belirttiği ve bu konuda bazı bilgiler verdiğini ifade eden bir Önsöz, dört Giriş ve bir de eserin esas konusunun işlendiği Maksat (Sonuç) kısmından oluşmaktadır. Eserin tüm hacmine oranla, Önsöz ve Girişler oldukça uzundur. Sonuç kısmı ise oldukça kısadır.

Eserin konusu, Muhammed ibnü'l-Sayrâfî el-Cîlî adlı bir sûfi huzurunda toplandığı belirtilen, Dâvûdu'l Kayserî ve eserini kendisine ithaf ettiği Kadı Mahmûd'un da hâzır bulunduğu bir ilim meclisinde tartışılmış olan Hızır ve durumu meselesidir. Bu meselenin esasını Hızır'ın bir nebi (peygamber) veya velî olup olmadığı, bugün dış dünyada yaşayıp yaşamadığı soruları teşkil etmektedir. Dâvûdu'l Kayserî eserin Önsöz'ünde birçok kimsenin Hızır'ın bir velî olduğunu ve dış dünyada maddî bedeni ile her an yaşadığını söylediğini: Fakat az kimsenin buna karşılık onun bir nebî olduğunu ve artık dış dünyada yaşamadığını söylediklerini özetlemektedir. Dâvûdu'l Kayserî, bu meselenin ancak bazı ön bilgilere sahip olduktan sonra daha iyi halledilebileceğine inanır ve bu maksatla da esas konu olan Hızır meselesini ele almadan önce girişlerde gerekli ön bilgileri verir. Bu girişlerden birincisi, nübüvvet ve velayet hakkından; ikincisi Hayat Suyu'nun açıklanması hakkında; üçüncüsü, karanlıkların incelenmesi hakkında; dördüncüsü, karanlıklarda nasıl yürüneceği hakkındadır. Sonuç, kısmında Dâvûdu'l Kayserî çoğunluğun fikrinin zıddına azınlığa uyarak Hızır'ın, Hz. Musa'nın şeriatına tâbi olan İsrail oğullarının nebileri gibi şeriat getirmemiş bir nebî olduğunu, azınlığın zıddına çoğunluğa uyarak onun yaşadığını, fakat herkesten ayrı olarak da, onun maddî bedeniyle değil melekûtî veya uhrevî diye adlandırdı. maddî olmayan bir bedenle yaşadığını söyleyerek bu meseleye bir çözüm getirir ve eserini böylece

bitirir.

Dâvûdu'l Kayserî'nin kendisi bu eserini **"Tahkîku Mâ'i'l-Hayât ve Keşfu Esrâri'z-Zulumât"** olarak adlandırılmasına rağmen, eserin esas konusu Hızır olduğundan bu eseri kopya eden sonraki kişiler, **"Risale fî Beyâni Ahvâli'l-Hızır"** veya sadece **"Hızır Risalesi"** şeklinde isimler vermişlerdir. Bu farklı isimlerden dolayı, bazı kaynaklarda **"Tahkîku Ma i'l-Hayât" ile "Risale fî Beyân-i Ahvâli'l-Hızır"** ayrı iki eser olarak telâkki edilmektedir.

## "TAHKÎKU MÂ'İ'L-HAYÂT VE KEŞFU ESRÂRİ'Z-ZULUMÂT"
## HAYAT SUYUNU İNCELEMEK VE KARANLIKLARIN GİZLİLİKLERİNİ AÇIĞA ÇIKARMAK

Esirgeyen ve Bağışlayan Allah'ın Adıyla Güçlü ve Kuvvetli Ancak Allah'dır.

Zengin, Tek, Zâtı ile her şeyden Müstağni olan (Hiç bir şeye muhtaç olmayan); Bir, Ferd, bütün isimler ve sıfatlarla Nitelenmiş olan, bütün mertebeler ve varlık tabakalarındaki görünüşlerde Tecelli eden, karanlıkların özündeki Hayat Suyu ile arifelerin kalblerini Yaşatan, sevenlerin ve sevilenlerin ruhlarını iradî ölümle hayat kaynağına Yönelten, mucizeler ve sağlam delillerle görevli Peygamberleri-ni Gönderen, çeşitli şevk ve tecellilerle evliyalarına Yol gösteren Allah'a hamdolsun!

En güzel selâmlar ve en güzel övgülerle Allah, Efendimiz Muhammed'i ve ailesine selâmlasın!

En yüksek derecelere varmış, en kuvvetli deliller ve belgelerle temizlenmiş, çokluk özünde birlik yoluna ulaşmış, en yüksek makamlar ve en yüce cennetler kazanmış ashabından da Allah razı olsun!

Zayıf kul, Rabbinin lâtif rahmetini isteyen **Dâvûd ibn Mahmûd ibn Mühammed el-Kayserî,** Allah kendisini ve ebeveynini büyük affı ile affetsin, bundan sonra şöyle der:

Âlimlerin, Allah onlara rahmet etsin ve onlardan razı olsun,

**Hızır aleyhisselâmın nebî veya velî olup olmadığı, bugün dış dünyada yaşayıp yaşamadığı hakkında görüş ayrılığına düştüğünü gördüm. Onların çoğunluğu, karanlıklardaki Hayat Suyu'ndan içmiş olmasından dolayı Hızır'ın dış dünyada maddî bedeniyle her an var olan bir velî olduğunu savundu. Azı onun bir velî olduğunu ve bugün dış dünyada müşahhas olarak var olmadığını savundu; hâlbuki onların taklitçileri ise haberler ve rivayetlerde geçen bu karanlıkların bu hissedilir karanlıklar cinsinden ve o su'yun da maddî yapısı itibariyle içilen bu su cinsinden olduğunu sanıyorlar. Nitekim bu hususiyet onda da vardır. Bütün bu kimselerin her birinin görüşünün doğru bir yönü vardır.**

Bu tartışma, büyük mevlâ, çok bilgin efendi, fetva ve takva alameti, olgun yol gösterici, sonraki alimlerin en üstünü, ariflerin ve kâşiflerin en safı, gök yüzünün hakiki güneşi, tarikat mensubu kimselerin kalblerini aydınlatan, ilâhî nurla varlıkları kavrayan, eşyayı olduğu gibi gören, millet. Hakk ve dinin güneşi Muhammed İbnü'l-Sayrâfî el-Cîlî —ki isteyenlere Allah onun fetvalarını bereketli kılsın, dünya ve ahirette onu isteyene kavuştursun — nin huzurunda geçti. Ona bu kitapta işaret edilen sırlardan bende olanların bazılarını söylemiştim. Fakat o Meclis'te o sözlerin incelenmesini tamamlama imkânı bulamadım. Halbuki isteyenlere faydalı olabilmek ve yol gösterilmeyi bekleyenler neticenin hasıl olması için bu konuda karar vermeye başlamak, bitirmeyi ve incelenmesinde derinleşmek sözün tamamlanmasını gerektiriyordu. Bu konuda kalblere şifa verecek olan şeyi yazmam ve onunla konuyla ilgili bütün güzlü ve rumuzlu şeyleri açıklamam hatırıma düştü. Bu meseleyi tekrar ona arzetmem bir çeşit edebsizlik olurdu. Bundan dolayı meselenin açıklanmasına, kâinatın Yaratıcısı doğru ve isabetli görüşü ilham eden Allah'dan yardım dileyerek başladım.

Maksada başlamadan önce, meselenin incelenmesini açıklayıcı ve çözümün tasdikine götüren girişler koydum.

Birincisi, Peygamberlik ve Velayet hakkındadır.

İkincisi, Hayat Suyu'nun açıklanması hakkındadır.

Üçüncüsü, Karanlıkların incelenmesi hakkındadır.

Dödüncüsü, Karanlıklarda yürüme şekli hakkındadır.

O halde, bu mânâları bilen herkes, kutsal metinlerde (el-Mesânî) zikredilen Hızır'ın makamını yakînen bilir, gizlilikleri kendisine açılır ve nurları ortaya çıkar. Böylece, hakikî hayattan bir hazza sahip olur ve sonsuz zamanlarda bakî kalır.

Bu kitap, ismi muhtevasına tekabül etmesi ve ilmî mânâsına uygun olması için **"Tahkiku Mâ'i'l-Hayât ve Keşfu Esrâri'z-Zulumât"** olarak adlandırıldı. Kitabın yazılması bitince ve gözden geçirilmesi

son bulunca, onu, Sadru'l-A'zâm, büyük efendi, âlemin kadılarının en kadısı, serî davranışa sahip, bütün güzel ahlâkları kendinde toplayan Allah'ın hidâyet ve tevfikine muvaffak olmuş, O'nun adalet ve inayetini temsil eden, bilgisiyle ve benliğiyle kadılık makamını şereflendiren, düşünce ve bilgisiyle ilim meclislerini süsleyen, millet, Hakk ve dinin övüncü lâkabına lâyık Mahmud'a sundum ki o, affedilmiş merhum Kadı, Hakkı ve dinin dayanağı Muhammed'in oğludur ki o da büyük efendi, iki âlemde kadıların en kadısı, millet ve dinin ışığı Abdülaziz'in oğludur. Allah geçmişlerinin kabirlerini aydınlatsın, geleceklerini kat kat zengin etsin! Benim üzerimdeki bazı hakları sebebiyle, güzel yâd ile onları anarım ve geçmiştike maddî yardımları için en güzel şükürle onlara şükrederim. **Mahmûd ibn Muhammed ibn Abdilaziz** söz konusu müşanakaşa ve inceleme meclisinde hazırdı ve benden iki görüşten hangisinin kabul ve tasdike daha lâyık olduğunu bekliyordu. Güçlü ve kuvvetli ancak Allah'dır. Yardım istenen ve kendisine sığınılan O'dur.

**BİRİNCİ GİRİŞ: (PEYGAMBERLİK VE VELİLİK)**

I— Bil ki, nübüvvet (peygamberlik), haber demek olan “nebe-e”den veya sakınma demek olan “nübüvve”den türemiştir. Bu iki mânâda nebî (peygamber) de vardır; çünkü o, ilâhî haberler ve onların hususiyetlerinden haber verir ve şeytanî fısıltılar ve onların hilelerinden sakınır.

II— Deyim olarak nübüvvet, ilâhî emirle, dış dünya ile ilgili gizli mânâların ve şer'î hükümlerin peygambere vahyedilmesi olayıdır. O halde nebî (peygamber) Allah'ın emriyle, insanları ezelde kendileri için takdir edilmiş yetkinliğe çağırmak için ilâhî Zât'tan, zatî sıfatlardan, gizli mânâlardan ve şer'î hükümlerden haber veren demektir. Nebî, büyük resuller (peygamberler) gibi şeriat getiren olur; Mûsâ (A.S.)'m şeriatına tâbi İsrail Oğullarının Peygamberleri gibi olmaz. O zaman nübüvvet, teyidi ve tevfikiyle desteklenmiş kul hakkında Allah'ın verdiği bir görevdir, ilmi ezeldeki Sabit Özde bunun bir karşılığı vardır.

III— Velîlik, yakınlık demek olan “velî”den türemiştir. Deyim olarak velîlik, Allah'a yakınlık ve ilâhî ahlâkla ahlâklanma demektir. Genel ve özel olarak iki kısma ayrılır. Genel velîlik, Allah'ın: **“Allah, inananların dostudur”** (Kur'ân: Bakara, 257) âyetinde belirttiği gibi salih amel işleyen herkese şâmildir. Özel velîlik, Allah'da yok olan ve Onunla yeniden var olan kimseye ait bir özelliktir. O halde velî, beşerî sıfatlardan yok olmuş ve ilâhî sıfatlarla sıfat-lanma ile yeniden varolmuş kimsedir.

IV— Nübüvvet (peygamberlik) Allah'ın Zahir ismindendir. Velîlik ise Bâtın ismindendir. O halde velîlik, nübüvettin bâtını; nübüvvet de onun zahiridir. Bunun için her nebî, velîdir; fakat her velî, nebi değildir. Nebi, bâtına taalluk eden veliliği yönünden istidadının istediğini Allah'dan alıcı olduğu, gibi zahire taalluk eden nübüvveti yönünden de ümmetine tebliğ edicidir. Nebî, nü-büvetti olmayan velîden daha şereflidir. Eğer nebînin velîlik ciheti nübüvvet cihetinden daha şerefli ise, o zaman velîliğin ciheti Hakk'a, nübüvetinin ciheti halka yönelik demektir. Nebî ve velînin herbiri vasıtalı veya vasıtasız olarak ilâhî Hazret'ten gizli mânâları alan ve onlardan kendisine inananlara haber verendir. Ancak velînin zıddına nebî aldığı haberleri tebliğ etmekle görevli, emredilen ve yasaklanan herşeyle hükmedicidir. Bunun Allah: **“Ey Resul! Rabbinden sana indirileni tebliğ et'** (Kur'ân: Mâide, 67)

**“Sana ancak tebliğ etmek düşer' '“, “Sen, sadece bir uyarıcısın' “** şeklinde belirtmiştir. İşte bununla nebî velîden ayrılır. Velî, ister nebînin aldığını Allah'dan alabilen büyük velîlerden olsun-ister olmasın, zahir yönünden nebîye tâbi olması gerekir.

Evliyalardan Kutb,

İki İmâm, Dörtler,

yedi iklimi idareyle görevli Yedi Budelâ (Abdal)

ve onların devamı Üçyüzaltmışlar gibi zamana bağlı olmayanlar vardır ki, eksiksiz ve fazlasız Kıyamet Günü'ne kadar (silsilevî olarak) devam ederler.

Şeyh'ki Allah ondan razı olsun, geniş bir şekilde bunu **“Futuhât'ta açıkladı, sırlarıyla birlikte mertebelerini zikretti. Sözün özünü anlattık, uzatmaktan korkarak teferruata girmedik. Şüphesiz Allah en iyi bilen Hükümdardır.**

**İKİNCİ GİRİŞ: HAYAT SUYU'NUN AÇIKLANMASI**

I— Bilki, su, çok akıcı, hissedilir cevher için kullanılan bir kelimedir. İbn Abbas'ın Allah'ın **“Gökten bir su indirdik'** âyetindeki suyu, ilim olarak tefsir ettiği gibi, **su ile ilim** kasdedilir. Aynı şekilde onunla **Küllî Heyûlâ** kasdedilir, ki bu, harflerin çıkış yerlerindeki titreşimi esnasında insani harfler ve kelimelerin suretleri insan nefsinde meydana geldiği gibi, ilâhî kelimeler veharflerin suretleri kendi üzerinde meydana gelmesinden dolayı mutasavvıfların dilinde **“Rahmânî Nefes”** olarak da adlandırılır.

II-Allah Teâlâ: **“Arşı su üstündedir' “** diyor. Arş, mülktür. Şüphesiz mülk âleminin suretleri melekût âleminin üzerindedir. Aynı şekilde onların hepsi bütün suretleri taşıyan Heyûlânî Cevher üzerinde hâsıl olmuştur. Eğer Arş, yedi gök üstündeki Kürsî Feleğinin üstünde olan Atlas Feleği ve Su üstünde olan Ateş ve Hava küresidir dersek, bu daha önce söylediğimize çelişki teşkil etmez. Çünkü bu suyun sureti aynı şekilde bu Heyûlânî Cevher üzerindedir ve akılcılığı bütün eşyadadır. Nefesin, nefes veren-den manevî ve maddî bilgiler kazandığı gibi eşyadaki hayat, hakikî hayatın aslı olan Rahmânî Hazret'ten bu cevheri kazanmakla hakikî bir hayata doğru yol alır. Bunun için Allah'ın Resulü — salat ve selâm üzerine olsun — ashabiyle el sıkışırdı, tâbiûn, ilk Müslümanlar ve sâlihler — ki Allah onların hepsinden razı olsun — duadan sonra hasta arkadaşları üzerine üfürürlerdi. Allah Teâlâ'nın **“Kabarık Deniz”** yani taşkın, sözündeki denizin su için kullanılması O'nun **“Arş'ı su üstündedir”** sözündeki sudan kasdın Heyûlânî Cevher olduğunu söylememizi doğrulamaktadır. O halde Heyûlâ, hiçbir şeyin suretinden boş olmayacak biçimde bütün eşyanın suretiyle dolu olan şeydir.

III— **O halde hakikî Hayat Suyu, nurânî ve karanlık olan perdeleri açmış ve beşerî kirliliklerden temizlenmiş kutsî kişilere, çok bilen ve haberder olan Hazret'ten akan Ledünnî İlim demektir.** Bu akıcı cevherin, hayatsız herhangi bir cevher olduğu sanılmasın. Dış dünyada bir varlığa sahip olan her şeyin bir çeşit hayatı vardır. Bu sözün anlamını **“Mukaddimâtu Şerhi'l-Fusus”** da açıkladık. Şüphesiz hayat, canlı varlığın vücudunda görünür; bu vücudun yokluğuyla, gizli kalır. Gizliliği mutlak olarak yokluğunu gerektirmez. Bunun için Allah Teâlâ: **“Gökte olanlar da yerde olanlar da Allah'ı tesbih ederler'” “O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur; fakat siz onların tesbihlerini anlamazsınız'”** Anlamayanlar, Hakk ve sırlarından, varlık ve bazıları diğerlerinden farklı alâmetler ile tezahür etmiş nurlarından gözleri perdelenmiş kimselerdir. Kalbleri aydınlanmış ve hakikî hayata kavuşmuş, mükâşefe ehline gelince, bütün varlıkları yaşayan ve tesbih edici görürler. İbn Mes'ud — Allah kendisinden razı olsun — **“Yemek yiyorduk ve tesbihini işitiyorduk”** dedi. Tesbih edici olmak, ancak yaşayan olmakla olur. Şeyhimiz'— Allah kendisinden razı olsun —

**“İçini yaşatan, ölü o'an her varlığı diri görür”** dedi.

IV— Bu mânânın hakikatini, ancak hayatın hissî cismânî ister cisim basit ister mürekkep olsun, nefsânî, kalbî, ruhanî ve aklî mertebeleri olduğunu bilen bilebilir. Bu mertebelerin en yükseği Teklik'teki Zâtın varlığı olan Zatî Hayat'tır; sonra isimler mertebesi olan Birlikteki hayattır. Şüphesiz aklî cevherin hayatı, hissî hayat cinsinden değildir. En aşağı hayat mertebesi hissî hayattır. Hayatı, mertebelerinin en yükseğine kullanma en aşağısına kullanmaktan daha doğrudur. Daha sonra ona en yakın olanlar gelir. En yakını, temiz ruhun ve aydınlanmış kalbin hayatıdır. Bu ancak yakîni ilim ve hakikî şuhûd ile olur. Bunun için kâfirler, hissî hayatla diri olmalarına rağmen, Allah'ın şu âyetlerinde belirtildiği gibi: **“Sen ölülere şüphesiz işittiremezsin” “Sen, kabirlerde olanlara işittiremezsin” “Sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler, bu yüzden akıl erdiremezler”** ölü olarak kabul edilmişlerdir. Hissî kuvvetleri olmasına rağmen, kâfirlerin işitmeleri, görmeleri ve düşünmeleri körelmiştir. Bunların yokluğu sebebiyle varlıkları mükemmel olmasına rağmen, hakkı inkârları ve şirkleri vardır.

V— Bakî hakikî hayat diye nitelenen hayata gelince; bu, arifelere hâsıl olan ilmî hayat, ceberûtî ve melekûtî hayata cinsinden olan en mükemmel hayattır; geçici dünya hayatı değildir. Bunun için İlyas aleyhisselâm hakkında meleklere ve onların derecelerini kazanıncaya kadar, onaltı sene uyumadan ve yemeden kaldı, dendi. Bu dünyevî görünümdeki maddî bedende, bu dünyevî görünümdeki hakikî tabiatının yokluğuyla şahsın ebediyen ölmeyecek şekilde kalması mümkün olmamakla birlikte, uhrevî görünümdeki varlığıyla şahıs ebedî ve daimî olabilir. İsâ aleyhisselâm gökte diridir, çünkü uhrevi bedenledir. Bunun için Allah, **“Beni aralarından aldığında onları sen gözlüyordun. Sen her şeye şâhitsin**(Kur'ân maide, 117).” Söylediklerimiz, anlamak isteyenlere yeterli bir inceleme ve işaret değildir. Bakî Yaşayan şüphesiz Allah'tır. Ve O'nun dışındaki her şey ölümlü fânidir.

**ÜÇÜNCÜ GİRİŞ: KARANLIKLARIN İNCELENMESİ**

I— Bilki, nur ve karanlık iki zıt şeydir. Nur, kendisi görünen ve başkasını gösterendir. Karanlık, onun karşıtıdır; kendisi gizli olan, başkasını ve hakikî nuru gizleyendir. Hakikî nûr ve bütün nurların kaynağı, ilmî ve haricî varlıkların kendileriyle göründükleri oluşsal varlığın ve ilmî nurun kendisinden geldiği ilâhî Zât'tır. Allah Teâlâ, âyette: **“Allah, göklerin ve yerin nurudur”** demiştir. Allah'ın imkân ile vasıflanması ve Rahman nuruyla vâcib olması nisbetinde, Allah'ın Başka ve Diğer isimlerine yüklenen her şeyde Allah'ın Zâtı için, kendisiyle Mutlak nurdan ayrıldığı göreli bir karanlık — ki bu, Peygamberin **“Allah, yarlığı karanlıkta yarattı, sonra üzerine nurunu serpti o nuru elde edebilen kurtuldu, elde edemeyen dalâlette kaldı”** şeklindeki sözüyle işaret ettiği -imkânî karanlıktır ve kendisiyle perdelendiği zatî ve vücudî bir nur vardır. Bunun için Allah Teâlâ: **“O'nun nuru içinde kandil bulunan bir fenere benzer”** âyetinde her bir yaratıkta bulunan nur mertebelerine işaret vardır. O halde kandil için bir nurluluk ve cam için bir nurluluk vardır. Bundan dolayı, her ikisi de, nurânî parlak yıldızlara benzetilmiştir. Sonra Allah: **“Neredeyse, ateş değmese bile, yağın kendisi aydınlatacak”** dedi; bu, yağdaki nurluluğun varlığı demektir. Sonra Allah **“Nur üzerine nurdur”** sözü ile bunu açıkladı. Bununla Allah'ın aslına açık delil bulan Kendisi'ne kavuşur; **“Allah dilediğini nuruna kavuşturur”**

II— Ceberut varlıklardan heybetli melekler ve nurlu akılların ilk saflarındaki varlıklar gibi, kendisinde imkânî yönü azalan her şeyin karanlığı ağırlaşır ve nurluluğu artar. Sonra melekût varlıklardan nâtık mücerred nefisler, maddî nefisler ve onlara bağlı olan varlıkların sınıflarından onlara derece derece daha yakın olanlar gelir. Cisimlerde olduğu gibi, kendisinde imkânî yönü artan herşeyin, nurluluğu azalır ve karanlığı artar, Bunun için Allah Resulü: **“Şüphesiz Allah için, nurdan ve karanlıktan yetmişbin perde vardır. Eğer onları kaldırsaydı yaratıklardan yardımı kendisine ulaşmayanın yüzünün izleri yanardı”** demiştir.

III— Allah, perdeleri nurlu ve karanlık olmak üzere ikiye ayırdı. Yüksek ruhanî varlıkların karanlıkları azaldıkça ve Yaratanına yakınlıkları sebebiyle idrak edilememeleri yönünden o perdelere nurânî perdeler denir. Cisimlerle, karanlık kesîfleşir. Nurun mertebeleri gibi, karanlıkların da mertebeleri vardır. Yeryüzünün güneşe dönük kısmının nasıl ışıkla aydınlandığını görmüyor musun? Sonra bunu, aydınlığın zayıfladığı ve hissediriliğinin azaldığı yansımayla aydınlanmış kısım takip eder ve nihayet güneşin cismindeki ışığa karşıt olan kuvvetli karanlık kısmı gelir.

IV— Nurlar, aklî, ruhanî, manevî ve cismânî olduğu gibi, karanlıklar da aynı şekilde aklî, ruhanî, manevî ve cismânî olur.

Birincisi ilâhî nurla aydınlanmış aklın nuruna karşıt olan vehimle karışmış aklın karanlığı gibi olur.

İkincisi, beşerî pislik ve bağlardan arınmış kutsî ruhların nuruna karşıtı olan, müşriklerin ve küffarın nurları gibi aydınlanması mümkün olmayan kirli ve kararmış cesetlerdeki hapsedilmiş ruhların karanlığı gibi olur.

Üçüncüsü, tevhîd, imân ve güzel amellerin nurlarına karşıt olan, şirk, küfr ve günah karanlığı gibi olur.

Dördüncüsü, güneş, ay ve diğer yıldızlar gibi aydınlatıcı cisimlerin nuruna karşıt olan eşyayı taşıyan arzın karanlığı gibi olur.

V— O halde, karanlıkların en yüksek mertebesi, kirli akılların, müşrik ve kâfir ruhların karanlığıdır. Sonra manevî karanlıklar gelir; sonra da cismânî karanlıklar gelir. Bunun için Allah'ın Resulü dünya ateşi hakkında: “O yetmiş defa yıkandı sonra dünyaya indirildi' “ dedi. Bunda, uhrevî nurânî ateşin, kıyaslanmayacak kadar bu ateşten yakma kuvvetinde ve tesirde daha şiddetli olduğuna işaret vardır. Aynı şekilde, ruhanî karanlıklar da, bu hissî ve cismânî karanlıktan, perde olmada daha kuvvetli, gizlemede daha büyük ve şiddetlidir.

VI— Yerin gölgesi, tepesi ay feleğinden daha yüksek olan ve tabanı arzda bulunan huni şeklindeki bir karanlıktır. Yaklaşık olarak arzın yarısı, güneş ışığının yokluğu sebebiyle karanlık olur; diğer yarısı veya yarıdan fazlası güneşe dönüklüğüyle aydınlıktır. Lakin arzı kuşatan güneş feleğine hareket verici Atlas feleğinin günlük hareketi sebebiyle her iki kısımdaki nur ve karanlık devamlı olmaz. Yarıdan fazlası dedik; çünkü astronomi ilminde güneş küresi yer küresinin 164 misli olduğu açıklanmıştır. Eğer bu bilgi doğruysa, yarıdan fazlası güneşe dönük olur ve aydınlanır. O halde yeryüzünde güneş ışığının kendisine ulaşmadığı hiçbir şey yoktur. Evet, gündüzü uzun olan Kuzey Kutbu gibi bazı bölgelerde, güneş diski yuvarlaklaşır, gündüzü ve gecesi altı ay olur, çünkü hadîd noktasındaki güneş azamî meyli-

ne kadar üç ay geçer ve iniş halinden batışına kadar da üç ay geçer. İniş halindeki güneşin, en uzak noktaya ulaşıncaya kadar başka bir üç ay daha geçmez ve sonra ufka ulaşır. Bu bölgede gündüzleri sıcaklığın çokluğu ve gecelerin soğukluğunun çokluğu sebebiyle canlı az bulunur. Arzın Güney Kutbu'ndaki bölgeler su içinde olup, orada karanlık görülmez. Kuzey Kutbu'ndaki yerde karanlık devamlı değildir. Kuzey Kutbu (denizinin bazı batı bölgelerinde çoğu zaman su buharlarının çokluğuyla sis bulunur. Orada güneş ışığı azalır; fakat katı bir karanlık olmaz. Bu konuda ilmi olmayan bu mânâyı anlamaz. Doğruyu en iyi bilen Allah'dır.

**DÖRDÜNCÜ GİRİŞ: KARANLIKLARDA YÜRÜME ŞEKLİ**

I— İçlerinde yürünen karanlıkların hissî karanlıklar cinsinden olmadığı açıklandığında, onlardan kastın, ruhanî ve manevî karanlıklar olduğu ortaya çıktı. Bu karanlıklar hakikatları ve bâtınları kendisinden içenin asla susamayacağı ve iki âlemde diri ve mes'ut kalacağı Hayat Suyu'nun kaynağı olan Rahmânî Nefes'te son bulan varlıkların varlıksal karanlıklarıdır. Bu su, herkeste vardır; fakat perdelenmişler bunu anlamazlar. Derin Şeyh Evhâdüddin, Allah sırrını kutlu kılsın, bazı Farsça şiirlerinde şöyle der:

**“Ey gönül! Mânâlar sırrının sözü sendedir,**
**Aradığın o şey, sendedir,**
**Kendi bedeninin karanlıklarını idrâk et,**
**Hayat Suyu sende olduğu halde, ölüyorsun.”**

Hayat Suyu'na zevkli ve vicdanî bir şekilde ulaşmak, ancak gayreti gerektiren fena, başkasılıkla (el-gayriyye) sıfatlanmayı gerektiren belirlenme ve Allah'ın var edici sıfatıyla vasıflanma yoluyla olur. Bu da, ilm-i sulukta açıklanan bütün makamlar ve menzilleri katetmeyle olur.

II— O hade, gözden hiçbir şeyin gizli kalmayacak şekilde bu makamlara ulaşma yöntemini kısaca açıklayalım. Deriz ki: Tasavvuf yolunda Yürüyen (sâlik) ya başlayan, ya ortada olan, ya da sona ulaşmış kâmil birisi olur. Başlayan, nefis menzilinde yürür. Ortada olan kalb menzilinde yürür, sona ulaşan kâmil, ruh menzilinde yürür. Yürüyenin, bu makamları katetmede ve Allah'ın zâtından perdeleri kaldırmada bu üç mertebeyi derinleştirmeden başka hiçbir şeye ihtiyacı yoktur. Bu üç mertebe, tüm yürümenin (sülûkun) yöntemidir.

III— Başlayanın yürümesi, önce alıştırma ve uyanıklıkla, sonra günahlardan tövbe, ibadetleri işlemekle Allah'a dönme, sonra vera, zühd, takva ve benzeri şeylerle olur. Eğer kalbinde, irade, tevekkül, rızâ, teslîm, işi Allah'a bırakma, korku, huşu ve huzu hâsıl olursa o zaman nefsin makamının fenası kemâle erer. Bu da fiillerde fenadır. İlâhî sıfatların ışığıyla aydınlanır ve onunla kalbi nurlanır. Kendisine, muayene, mükâşefe, müşahede, marifet, yakîn ve bu makamlardan benzer şeyler hâsıl olur. Ve bununla fiillerde fena tamamlanır. Böylece nefis toprağında bulunan nefsânî sıfatların kökleri kurur. Sonra eğer, hakikî sevilenin sıfatlarının nurundan yaratıcısını isteyen kutsî nefis bir şey isterse, Zatî cemâlin nurları zuhur ederse, onda şevk, iştiyak, vecd, sukr (sarhoşluk), zevk, aşk, muhabbet ve mevce hâsıl olur. Sevilenin sıfatlarında sevenin sıfatlarının fenâlığıyla sıfatlarda fena demek olan kalbî fena hasıl olur. Sonra eğer Zât, Birlik, başkalık ve ikilikten uzak Kahhâr'la tecelli eder, seven tamamen yok olursa zatî Teklikle Hakk'ın görünmesi vasıtasıyla seven sevilenin özünde yok olursa, o zaman zatta fena demek olan ruhanî fena hâsıl olur. Sonra eğer fenanın görünmesi tamamen yok olursa ve asalet ile başkasılık tesiri kesilirse ilâhî zât **“Bugün hükümranlık kimindir? Güçlü ve Tek Allah'ındır”** nidasiyle tecelli eder ve böylece de yürüyene büyük kıyamet hâsıl olur. Sonra eğer Hakkanî Bakî Vücud ile ikinci defa var olursa, Hasrı ve Neşri meydana gelir. Sonra iki dünyaya diri ve bakî olarak bir daha gönderilir. Üzerine ölüm uğramaz, istediği şey kendisine verilir. Böylece kendisi, cismânî, misâlî, rûhânî âlemlerin hepsinde görünmeye başlar ve tek bir anda çeşitli mekânlar ve sayısız memleketlerde görünebilir. Eğer bu makamlar bilinirse, şüphe ve sekten olan mâniler ortadan kalkar.

**(MAKSAD: HIZIR'IN DURUMU)**

I— Deriz ki: Hızır aleyhisselâm, Allah'ın Zât, İsimler ve Sıfatlar semasına nisbetle, yeryüzü durumunda olan varlıkların karanlıkları âleminde yürümüş kutsî ruh sahibidir. Allah Teâlâ'nın: **“Katımızdan ona bir ilim öğrettik”** dediği gibi, ilm-i ledünnî denen hakiki hayat suyunu kazanmıştır. Hızır'ın, ilâhî

izinle, ilâhî Zât'tan, gizli manâlardan haber vermesine Allah'ın şu sözü delildir: **“Ben bunları kendiliğimden yapmadım”**; yani çocuğu öldürmek, gemiyi delmek, duvarı yıkmak ve Hızır'ın yaptığı diğer bütün işler.

II— Hızır ilâhî izinle şüphesiz nebidir; fakat kendisinin şer’i nübüvveti yoktur. Şer’î nübüvvetin yokluğundan, nübüvvetinin yokluğu lâzım gelmez. Özelin olumsuzluğundan genelin olumsuzluğu çıkmaz. Şeriatı olan nebinin zahir hükümlerine tabi olması yönünden Hızır, Mûsâ aleyhisselâmın nübüvveti boyunduruğu altında olan İsrail Oğullarının nebilerinin geride kalanları gibidir. Bâtın yönünden şeriat koyan nebînin Allah'tan aldığını alıcı olsa bile, zahir yönünden şeriat getirenin emrettiğine tâbidir.

III— Hızır'ın daimî olarak var olmasına gelince; bu, onun hakikî vücudun özüne ulaşmış ve cisimliğinin nurânî melekût veya beşerî pislikten temizlenmiş cisme olmasındandır. Sahih hadislerinde ve Kur'ân'da belirtildiği şekildeki çok letâfetli olarak ahiret âleminin gerektirdiği şeylere sahip olan uhrevî ölüm ve fenayı asla kabul etmedi. Bir anda sayısız şekillerde ve çeşitli suretlerde, hissî, misâlî, melekût, ruhanî, ceberut âlemlerinin hepsinde görünebileceği kudretle sıfatlandı. Boğulanların imdadına yetişmesi, helak olanların kurtarılması, eksik olanları tamamlaması, sapıkların irşadı, manevî yolda ve hissî gidişlerde yoldan çıkmışların hidâyeti gibi, Allah'ın zuhurunu istediği şeyleri yapmaktan kaçınmaz. Hızır, büyük ve küçük pisliğe ihtiyaç duyan maddî, dünyevî bir bedenle artık mevcut değildir. Küçük insanî varlığı hakkında zevkî ilmi ve irfanı var olduğu gibi, iki âlemin mutabıkı ve uygunluğu sebebiyle, büyük âlemde olan şeylere ait bilgisi de aynı şekilde zevkî ve vicdanîdir.

IV— İskender, Allah kendisine acısın, hakkında, **“istedi fakat elde edemedi”** dendi. O, yürüyen, fakat kabiliyeti hakikî vusûla yetmeyen ve uluşamayan kimse gibidir. O halde her isteyen bulamaz, her bulan yaratıcısını bilemez, yaratacısını her bilen değerini takdir edemez. Bunun için, **“Değerini bilip haddini aşmayan kula Allah acısın**” denmiştir.

V— Allah bizi Hayat Suyu'ndan içenlerden, karanlıklardan nura çıkanlardan, kemâl makamını kazananlardan, nefislerinf öldürenlerden ve Büyük Muteâl ile bakî kalanlardan eylesin.

İşte, açıklanmasını istediğimiz şeyin sonu.

Âlemlerin Rabbı olan Allah'a hamd olsun. Selâm, yaratıkların en hayırlısı ve O'nun hakîkatının görüntüsü olan Muhammed'e, ailesine, iyi ve temiz olan arkadaşlarına olsun.

## AÇIKLAMALAR

### I.GİRİŞ: PEYGAMBERLİK VE VELİLİK

II— Türkçemizde nebî ve resul kelimeleri için ayrı ayrı karşılık olmadığından ötürü, her ikisinin de Farsça asıllı peygamber kelimesiyle karşılamak zorundayız. İslâm âlimlerinin çok azı nebî ile resul arasında hiç bir fark olmadığı görüşündedirler; bu durumda her iki kelimeyi peygamber olarak tercüme etmede bir mahzur yoktur. Fakat çoğunluk, ki metinden anlaşıldığı gibi Dâvûdu’l Kayserî da bu çoğunluğa dâhil, nebî ve resul arasında fark görmektedirler. Şöyle ki onlara göre her resul, nebîdir; fakat her nebî resul değildir. Çünkü resul daha dar bir anlamda sadece yeni bir dini ve şeriatı olan peygambere denir. Hâlbuki nebî, ister yeni bir din ve şeriat getirsin, ister getirmesin her peygambere denir. Meselâ Hz. Musa aleyhisselâm yeni bir din ve şeriata sahip olduğundan nebî hem de resuldür; fakat kendisinden sonra gelen İsrailoğullarının peygamberleri yeni bir dine sahip olmaksızın Musa'nın dinine uyduklarından, onlar sadece nebidirler. İşte bu mânâ ay-rılığın göz önüne alan Dâvûdu’l Kayserî, gerçek nebînin büyük peygamberler (resuller) olduğuna dikkat çekiyor.

Nebînin çoğulu enbiya, resulün çoğulu rusuldur. Resul mâna-sındaki peygambere Arapça'da bir de mürsel kelimesi kullanılır ki, Türkçemize yine peygamber olarak çevrilir. Mürselin çoğulu, mürselîndir.

Paragrafın son cümlesinde Dâvûdu’l Kayserî, Allah'ın peygamber olarak vazifelendirdiği kimsenin Sabit Özünde (Ayan-ı Sabite) bir karşılığı var demekle, o kimsenin peygamber olacağı ezelde Allah tarafından biliniyordu, demek istiyor. Çünkü Dâvûdu’l Kayserî gibi Vahdet-i Vücudcu düşnünürlere göre, her varlık veya insan bu dünyada var olmazdan önce onun kopyası maddi olmayan **“Sırf Özler”** denen bir alemde var olmuştur. O âlemde nasılsa ve neyse, bir varlık bu aleme olduğu gibi gelir.

III— Dinin emir ve yasaklarına gereği gibi uyan herkes, Allah'ın yakını ve dostu (velisi) dur. Buna genel velilik denir. Tasavvufta bir de başka vellik vardır ki, bu özel velilik olarak adlandırılır. Bu, sadece dinin gereklerine harfiyen uyan bir mutasavvıf değil, aynı zamanda kendi beşerî sıfatlarından temiz-

lenmiş, çeşitli nefis mertebelerinden geçmiş olarak Allah'ın sıfatlarıyla sıfatlanmış olan mutasavvıf demektir.

IV— Bu paragrafta peygamber ile velî arasındaki farklara işaret edilmektedir. Peygamber, Allah'ın Zahir (Görünen) isminin tecellisi; velî ise, Bâtın (Gizli) isminin tecellisidir. Bu bakımdan peygamber ve velî Allah'dan bilgiler ve emirler alırlar. Bir peygamberin peygamber olarak aldığı şeye vahy denir ve o bunu insanlara bildirmek zorundadır. Velînin aldığı şeye ilham, feth ve hads denir ki, onun bunu insanlara bildirme zorunluluğu yok-tur; gizli tutabilir veya bu mânâları anlayabilecek olanlara açabilir. Her ne olursa olsun, velî dinde peygambere uymak ve ona tâbi olmak zorundadır. İşte bu yönden peygamber her zaman daima velîden üstün ve şereflidir. Her peygamber velî olduğu halde, her velî peygamber (nebî) değildir; çünkü onun peygamberliği yoktur.

**Peygamberlik, Hz. Muhammed ile son bulduğu halde, velilik onun veliliği ile devam etmektedir.** Ümmetinin velileri onun veliliğinden miras almışlardır. Mertebe bakımdan en üstün olan veliye Kutb denir. Her zamanda sadece bir Kutb bulunur. O'nun biri sağında diğer solunda olan ve onun yardımcısı durumunda olan iki veli vardır ki, onlar **"iki imâm"** olarak adlandırılır. Bir zamanda sadece iki imâm bulunur. Kutb ölünce onun yerine sağındaki imâm geçer, o Kutb olur. Sağdaki imâmın yerine soldaki imâm geçer. Onun da yerini aşağı mertebeden bir veli yükselerek doldurur. Onların altındaki bir mertebede dört önemli velî vardır ki, onlara **"Dörtler"** adı verilir. Onların da altında yedi veli vardır. Onlara da **"Yedi Budelâ"** ismi verilir; vazifeleri yedi iklimin kozmik idaresinden sorumludurlar. Onlardan sonra da önem sırasına göre, Kırklar, Altmışlar ve nihayet **Üçyüzaltmışlar** gibi diğer veliler silsilesi gelir. Mutasavvıfların inancına göre, bu veliler hiyerarşisi, her zaman mevcuttu ve kıyamete kadar böylece devam edecektir. Onlar, Allah'ın kâinatı yönetmede kullandığı gizli güçler ve vasıtalardır.

### II. GİRİŞ: HAYAT SUYU'NUN AÇIKLANMASI

I—II—Osmanlı Türkçesinde Âb-ı Hayat ve Hayat İksiri diye tabir edilen Hayat Suyu, bildiğimiz akıcı maddî su değildir. O, ilim, evrensel ilk madde (el-heyûlâ el-kullî), hakikî hayat ve ilâhî nefes (en-nefes er-rahmânî) demektir. **Burada ilim, III. paragrafta de belirtildiği üzere, varlıkların Allah'ın ilim sıfatındaki metafizik ilimi, ilm-i ledünnîsidir.** Evrensel ilk madde ve ilahî nefes denmesine gelince; Allah varlıkları ezelî ilminde bildiği şekilde onlara "Ol" diyerek hitab etmesiyle yarattığı için, onların asıllarının Allah'ın ilim sıfatında toplu olarak ezelden beri var olmasından ve yaratırken Allah'ın onlara "Ol" diye emir verirken, âdeta bir nefes almasına benzetilmesindendir.

O halde, Hayat Suyu, metafizik mânâda varlık, bilgi ve hayatın ayniyeti demektir. Mutasavvıfların bu varlıksal ilmi suya benzetmelerinin sebeblerinden **birisi,** nasıl maddî su canlı varlıkların hayat kaynağıysa, Allah'ın ilmi de bütün varlıkların özü, aslı ve kaynağı olmasıdır. **İkincisi,** maddî suyun da aslının yine bu Hayat Suyu denen ilimde bulunmasından ve nasıl maddî su akarken toprakta iz bırakırsa, Allah ilmini "Ol" emriyle dışa vurunca bu ilmin, âdeta su gibi akmasıyla varlıklar şeklinde iz bırakmasındandır. Allah'ın "Ol" emriyle varlıklara âdeta nefes vermesi, peygamberin veya salih bir Müslümanın hasta birine dua etmesi ve bunu onun üzerine üflemesine benzetiliyor. Nasıl üfleyenin nefesi hasta üzerinde psikolojik bir tesir yaratarak şifa verirse, Allah'ın ilmi üzerine "Ol" emriyle nefes vermesi, ilmin varlık olarak dış dünyada tazahür etmesine sebep olur. Allah'ın ilminde bütün varlıkların şekli (formu) bulunduğundan, bu ilâhi ilme veya Dâvûdu'l Kayserî'nin tabiriyle Hayat Suyu'na, Heyûlânî Öz (el-cevher el-heyûlânî) de denir.

III— IV— Her şey, Allah'ın ilminin tecellisi olduğundan, her şey canlıdır. Fakat bu canlılık bizim canlı olarak adlandırdığımız varlıklarda hissedilir mânâda en yüksek seviyede ortaya çıktığından, biz sadece onlara canlı diyoruz, diğerlerine değil. Halbuki mutasavvıflara göre, her varlık canlıdır. Onların canlılık dereceleri birbirlerinden farklı olduğundan biz onları açıkça anlayamıyoruz. Canlılığını anlayamadığımız varlıklara cansızlar olarak bakıyoruz.

Dâvûdu'l Kayserî, onlar ister mürekkeb olsun isterse basit olsun, varlıkların çeşitli hayat veya canlılık dereceleri olduğunu söylüyor. Bunlar, hissî, cismânî, nefsanî, kalbî, aklî ve ruhî hayattır. Bizim normalde canlı dediğimiz şeyler, hislerimiz, varlığımız ve cismimizle canlılığını görebildiğimiz varlıklardır. Halbuki hakikî mânâdaki hayatın bunlar, en aşağı tabakasını teşkil ederler. Hakikî hayat ise, insanın ilm-i ledunnîye ulaşması veya başka bir tabirle Hakikî Hayat Suyu'ndan içmesiyle elde edilir. Bunu elde eden insan o zaman her şeyin canlı olduğunu anladığı gibi, hakikî hayatın yüksek mertebelerine de

erişir. Bunun en yüksek mertebesi Ariflerin şuhûd mertebesinde eriştikleri zatî hayattır.

V— Hakikî hayat o halde, Hayat Suyu'ndan içmekle elde edilen ilim hayatıdır. Bunu elde eden, velevkî maddî bedeniyle ölse bile, yeni bir, yani uhrevî, bedenle diri ve bakî kalır. Veya maddî bedeniyle bile ölmeden, kazandığı gerçek hayat ve ilim sebebiyle onun gerektirdiği kozmik bir bedene, maddî veya dünyevî bedene dönüşür ve böylece diri kalabilir. Hz. İlyas, Hz. İsa ve Hızır'ın durumlarında olduğu gibi.

**III. GİRİŞ: KARANLIKLARIN İNCELENMESİ**

I— Dâvûdu'l Kayserî ışık (nûr) ve karanlık (zulmet) kavramlarının fizikî tariflerini yaptıktan sonra, bunların metafizik anlamları üzerinde durmaktadır. Allah "Diğer" (el-Ğayr) ve "Başka" (el-Sivâ) ismiyle yaratıklardan tamamen ayrı ve başka olmasından dolayı, bütün varlıklar Allah'ın Zâtı için perde teşkil eden karanlıklar mesâbesindedirler; velev ki bu varlıkların bazıları çeşitli derecelerde kendiliklerinden ışıklı ve ısıtıcı olsalar ve onların ışıkları Mutlak Işık olan Allah'ın Zât'ından kaynaklansa bile. Ancak varlıkların tabiatları icabı olan nurlulukları ve karanlıkları, mutlak ve hakikî olmadıkları için, Allah'ın varlığına perde olmaları izafî (göreli) dir. Bundan dolayı, nefsini kötülüklerden arındıran, çeşitli hal ve mertebelerden geçebilen sûfî bu aydınlık ve karanlık perdeleri sıyırabilir ve manen Allah'ın celâl ve cemâlini müşahade edebilir.

II—IV Dâvûdu'l Kayserî bu paragraflarda varlıkların nur ve karanlıklarının çeşitli derece ve mertebelerinden bahsetmektedir. Varlıkların Allah'a karanlıklarıyla ve nurlarıyla perde teşkil etmelerinin derecesi, yapılarındaki nurluluk ve karanlılıkla doğru orantılıdır. Melekler ve mücerred latîf varlıklar gibi rûhâniliği fazla ve oluşumsal değişkenliği çok az olan varlıklarda nurluluk fazla ve karanlılık oldukça az, yeryüzü ve ondaki diğer varlıklar gibi cismanîliği fazla ve oluşumsal değişkenliği fazla olan varlıklarda tersine karanlılık fazla ve nurluluk oldukça azdır, her varlıkta az çok karanlılık ve nurluluk olduğu için, varlığın ontolojik yapısına göre nurlar ve karanlıklar gibi. En kesîf karanlık, yeryüzünün güneş ışığı almadığı zaman gece meydana gelen karanlıktır. Bu maddî karanlıkların en kesifidir. Bundan daha da kesîf olan bir karanlık vardır, ki bu kâfirlerin ve inkarcıların manevî rûh karanlığıdır. En keskin nur, meleklerin nurudur. Bundan daha da keskin olan bir nur vardır, ki bu, yüce mertebelere ermiş ulu kişilerin manevî rûh aydınlığıdır.

**IV. GİRİŞ: KARANLIKLARDA YÜRÜME ŞEKLİ**

I— Dâvûdu'l Kayserî, bu paragrafta, içinde Allah'ın perdelerini açmak için yürünmesi gereken karanlıkların hissî, yânî maddi karanlıklar olmadığını; aksine manevî karanlıklar olduğunu belirttikten sonra, bunların ancak manevî ilim olan Hayat Suyu'ndan içmekle olacağını ve her insanda bu sudan içme yetisi olduğunu belirtir. Her insan bu sudan içebilir, yeter ki o, kendisini bu kaynağa ulaştıracak olan yoluculuğa çıksın ve bu yolculuğun ilmini öğrensin. Bu yolculuğun ilmine, Dâvûdu'l Kayserî'nin da belirttiği gibi, Sülük (Yolculuk veya Yürüme) ilmi denir. Yolculuğa çıkana da **"Sâlik"** denir.

II— III—Bu paragraflarda sâlikin dereceleri ve her derecede kazandığı makamlar ve haller anlatılmaktadır. Paragraflar izahı gerektirmeyecek kadar açık olduğundan, sadece kullanılmış olan deyimlerin anlamlarını vermekle yetineceğiz.

**1— NEFİS MENZİLİNDE YÜRÜYEN BAŞLANGIÇ YOLCUSUNA:**

**a) Yöntemiyle ilgili deyimler:**

**İntibah:** Isındırma, hazırlama

**Yekza:** Uyandırma, gözünü açma

**Tevbe:** Günah işlememeye söz verme

**İnâbe:** Allah'a şuurlu bir şekilde yönelme

**İtyân-ı Tâat:** İbadetlere ve emirlere sımsıkı sarılmak

**Vera:** Şüpheli şeylerden kaçınmak

**Zühd:** Her türlü boş ve gereksiz şeylerden el etek çekmek Takva: Yapılan her işi dosdoğru yapmak.

**b) Halleriyle ilgili deyimler:**

**İrâde:** Sulukta azimlilik ve kararlılık

**Tevekkül:** Yapılması gereken her şeyi yaptıktan sonra neticeyi Allah'dan bekleme

**Rızâ:** Tecelli ve zuhur eden her şeye gönülden boyun eğme
**Teslîm:** İlâhî irâdeye sığınmak
**Tefviz:** Zorluklarda işi Allah'a havale etme
**Haşyet:** Allah'ın büyüklüğü karşısında gönül üpretisi
**Huşu':** Allah'ın huzurunda kalb sessizliği ve sükûnu
**Huzû':** Allah'ın Heybeti karşısında gönül açıklığı

**c) Makamlarıyla ilgili deyimler:**

**Muayene:** Hakkı perdeler arasından sezme
**Mükaşefe:** Hakkın perdelerini aralama
**Müşahade:** Hakkı perdesiz seyretme
**Ma'rifet:** Hakkın gerçek bilgisine sahip olma Yakın: Hakkın gizli sırlarına vakıf olmak

**d) Fenâsiyla ilgili deyimler:**

Fenâ-ı Ef âl (el-Fenâ fil-Ef âl): Nefsin kötülüklerini yok etmek ve Allah'ın fiilleriyle fiillenmek ve böylece beşerî nefsin noksanlıklarını giderilmesidir.

**2- KALB MENZİLİNDE YÜRÜYEN ORTADAKİ YOLCUNUN:**

**a) Halleriyle ilgi deyimler:**

**Şevk:** Sevginin kabarmasından doğan kalb çarpıntısı İştiyak: İlâhî cemâlin özlemini duymak
**Sekr:** Tecellilerle sarhoşluk hali
**Vecd:** Birdenbire ve tesadüfen kalbe inen güzellik ve neşe
**Zevk:** Tecellilerden duyalan haz
**Aşk:** İlâhi cemâlin tecelisi ve işvesi karşısında yapılan cilve
**Muhabbet:** Aşktan sonra doğan çalkantısız sevgi
**Mevce:** Gönül dalgalanması

**b) Fenâsiyla ilgili deyimler:**

Kalbî Fena (el-Fenâ' el-Kalbî): Salikin kalb eksikliğinin giderilmesi ve beşeri sıfatlarını öldürmesi, ilâhî sıfatlarla sıfatlanmasıdır. Bundan dolayı, bu çeşit fena aynı zamanda Sıfatlarda Yokolma (el-Fenâ' fî's-Sıfât) adını alır.

**3- RÛH MENZİLİNDE YÜRÜYEN YOLCUNUN:**

**a) Fenâsiyla ilgili deyimler:**

Rûhânî Fena (el-Fenâ' el-Rûhânî): Son menzili bitiren salikin, rûh eksikliklerini tamamlayarak rûh bütünlüğüne ermesi ve zatî tecellileri kabule hazır olmasıdır. Zâtını İlâhî Zât'ın emrine vermesidir. Bunun için bu fenaya, Zatî Fena adı da verilir.

**Büyük Kıyamet (el-Kıyamet el-Kubrâ):** Zatî fena ile sâlikin tamamen beşerî benliğini kaybetmesidir.

**Hakkânî Bakî Vücud:** Sâlikin zatî yokluktan sonra yeniden hakikî vücudla varolmasıdır. Buna tasavvufta, fenadan sonra beka (el-bekâ bağde'l-fenâ) denir.

**Haşr ve Neşr:** Büyük kıyamette sâlikin yeniden dirilmesi ve görünmesidir. Artık bundan sonra sâlik yeni bir bedene bürünerek çeşitli maddî ve manevî alemlerde varolmaya (bakî) başlar ve Hızır gibi, oralarda gezmeye ve görünmeye yetenek kazanır.

**MAKSAD: HIZIR'IN DURUMU**

I— II— III— Dâvûdu'l Kayserî'ye göre, Hızır Hayat Suyu'ndan içmiş ve ledünnî ilmi kazanmış hakikî bir şahsiyettir. Türçemizde, Hıdır ve Hâzır olarak da bazen adlandırılan bu şahsiyet, Kur'an'da da belirtildiği gibi, Hz. Musa zamanında yaşamıştır. Birçok kimse onun bir velî olduğu ve halen o zamandan bugüne kadar hiç ölmeden yaşadığını söylemektedirler. **Halbuki Dâvûdu'l Kayserî ve diğer bazı kişiler onun şeriat sahibi olmayan bir nebî (peygamber) olduğunu, cismânî bedeniyle öldüğünü, fakat uhrevî bedenle yaşamaya devam ettiğini savunmaktadırlar.** Bazı kimseler de, aslında hiç böyle tarihî bir şahsiyetin olmadığını, böylece onun tamamen hayalî ve efsânevî bir şahsiyet ve sembol olduğunu söylemektedirler.

IV— Hızır gibi, başka bir şahsiyet de İskender'dir. Bazılar bunun Yunan hükümdarı ve Aristo'nun talebesi Büyük İskender olduğunu söylerken, bazıları ayrı bir ulu şahsiyet olduğu görüşündedirler. Bazıları da, Hızır gibi tamamen efsânevî bir şahsiyet olduğunu belirtirler. Dâvûdu'l Kayserî bunun bir tarihî şahsiyet olduğunu kabul etmektedir. **Hızır gibi, Hayat Suyu'ndan içmek için yola çıktığını fakat buna ulaşamadığını belirtir.**

**Kaynak:**

KAYSERİLİ DÂVÛD (Dâvûdu'l-Kayserî), Doç.Dr. Mehmet BAYRAKDAR, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1988

# FELSEFÎ TASAVVUF

Hicri III. ve VI. asırlarda tasavvufla ilgili, biri Sünni diğeri felsefi iki düşünce ortaya çıkmıştır.

Birincisi H. V. asırda devam etti. İkincisi ise başlangıçta unutuldu ve ancak H. VI. VII. asra kadar ortaya çıktı. Bazı araştırmacılar, tasavvufta bir başka eğilimin var olduğu görüşündedirler ki o da, Keramiyyede sonra da tasavvufa eğilim gösteren olan selef alimi el Herevi el Ensaride görülen selefi yöneliştir. Sonra tasavvuf bizzat İbn i Teymiyyede tezahür etmiş ve o da kendi tarikatında tasavvufla ilgili en güzel eserleri yazmıştır. Sonra bu tasavvuf, öğrencisi İbn ül Kayyim'de mükemmel ve düzenli şeklini almıştır. ( Dr. Ali Sami en Neşşar: Neş'etul Fikril Felsefi fil İslam (İslamda felsefi düşüncenin doğuşu ), 3. cüz )

Felsefi tasavvuftan kastedilen; taraftarlarının tasavvufi eğilimlerini akli görüşleri ile mezcetmeyi amaçlayan düşüncedir.

Tasavvufun bu yönü felsefeyle karışık olduğundan, ona birçok yabancı felsefeler de girmiştir. Gerçi bu durum onun karakterine bir olumsuzluk getirmez; çünkü onun mutasavvıfları bu kültürleri hazmetmişler fakat iyin zamanda müslüman oluşlarını nazarı itibara alarak mezheplerindeki bağımsızlıklarını muhafaza etmişlerdir. Kendilerine yabancı mezheplerle İslam arasında uzlaştırmaya yönelik çabalan bize bunu açıklamaktadır ki, onların bu çabalan yazdıkları eserlerinde gayet açıktır,

Eserlerinde felsefi ıstılahlar ve yabancı rumuzlar kullanmaları, başkaları nezdinle görüşlerinin anlaşamamasına sebep olmuş; meselelerini anlamak için, zorlu çabaları ihtiyaç haline getirmiştir. Onların eserlerine muttali olanların çoğu, mana ve mefhumlarından kastettiklerinin tam tersini anlamaktadır. Bu da o mutasavvıfların, İslam'dan çıkmak ve doğru yoldan sapmakla itham edilmelerine sebep olmaktadır

**Filozof sufilerin eserlerini müzakere edenler iki gruba ayrılmaktadır:**

**Birinci grup,** bu sufilerin sağlam İslam akidelerinden saptıkları görüşünde olup onları küfür, zındıklık ve dinden dönme ile itham etmişlerdir. Günümüze kadar önem arz eden ithamların, bu sufilere ithamda bulunanların görüşlerine dayandığını görmekteyiz ki ithamlar da müslümanlar arasında nesilden nesile miras kalmış şeyler haline gelmiştir.

**İkinci grup** ise filozof sufilerin eserlerini yeterince etüd ve bilinçli tahlil ettikten sonra, onların özellikle de, yaratıcı ile yaratılanı eşit saydığı ve bütün dinler arasında ayrımın bulunmadığını ileri sürmekle itham edilen Şeyh-i Ekber Muhyiddin İbn'ül Arabi'nin dinden sapan kişiler olmadıkları görüşünü savunanlardır.

## ARAŞTIRMACILARA GÖRE «FELSEFİ TASAVVUF » KAVRAMI

**Burada Felsefi tasavvuftan maksat, İslami anlamdaki felsefi tasavvuftur.** Çünkü tasavvufa genel olarak baktığımızda, **"dini " ve " felsefi"** olmak üzere ikiye ayrıldığını görürüz.

Dini tasavvuf, ister semavi isterse doğulu eski dinler olsun, bütün dinlerde ortak bir olgudur.

Felsefi tasavvuf, epey eski devirlere uzanmaktadır. Doğu dünyasında, yunan felsefi mirasında, orta ve yeniçağlarda Avrupa'da tanınmaktaydı. İçinde yaşadığımız yüzyıl bile, İngiltere'de Berkly, Fransada Bergson gibi sufi eğilimi olan Avrupalı filozoflardan felsefi tasavvufun rastlamaktadır.

Dini tasavvuf, hıristiyan ve müslüman sufilerde olduğu gibi, zaman zaman felsefeyle bağdaşmıştır, keza kimi filozoflarda rasyonel eğilim ile sufi eğilim arasında da bazen bir uyuşma meydana gelmiştir.

Bu çalışmamızdaki konumuz, İslami manadaki felsefi tasavvuftur. Ki O da İslami tasavvufun kısımlarından veya İslam'daki tasavvufa olan eğilimlerden biridir. Çünkü tasavvufu inceleyen ilim adamlarından bazıları, çalışmalarında bu hususa işaret etmişlerdir, **el Hayatu-r ruhiye fil İslam (İslamda Manevi Hayat)** adlı kitabıyla **Prof Dr. Muhammed Mustafa Hilmi, medhal ilat Tasavvufu İslami (İslam Tasavvufuna Giriş)** isimil eseriyle hocamız Prof. Dr. Ebul Vefa el Ganimi et Taftazani, **Neş'etul Fikril Felsefi fil İslam ( İslamda felsefi Düşüncenin Doğuşu )** adlı çalışmasıyla Prof. Dr. Ali Sami en Neşşar bunların başında gelmektedir.

Prof Dr. Muhammed Mustafa Hilmi çalışmasında, İslamdaki Sufi hayatta, birisi halis İslami karakter diye ifade ettiği katıksız İslami olan iki eğilimin var olduğuna işaret etmektedir.

Yunan kaynaklı nazariye ile İslami anlamdaki ruhi hayatın kaynakları hakkındaki nazariyelerden bahsettikten sonra şöyle demektedir:

İşte bu nedenle halis İslami karakter ilk zahitlerin yaşantı ve sözlerinde, eski mütekaddim sufilerin de riyazet ve gidişatlarında ağır basmaktaydı.

Ondan sonra gelip, tasavvufta ilerleme ve gelişme yolunda büyük adımlar atmış olan ve bu vesileyle daha çok İslam dinin felsefesine benzeyen bir anlayış ortaya koyan sufiler, geriye bıraktıkları manzum ve mensur eserlerinde felsefi öğretilerin, ıstılahların izlerini gördüğümüz Teozofistler (İlahiyatçı Filozof sufiier) dir.

Prof Dr. Ebul Vefa el Ganimi et Taftazaninin, aynı eğilimleri kendi çalışmasında şöyle ifade ettiğini görmekteyiz :

Zikrettiğimiz sufi filozofların ortaya çıkmasıyla İslami tasavvufta iki eğilim oluştu. Bunlardan birincisi, Kuşeyrinin Risalesinde zikredilen mutasavvıfların temsil ettiği sünni eğilim. Bu gruba dahil olanlar özellikle III.ve IV . yüzyıl sufileri, sonra İmam Gazali, sonra da onları takib eden büyük tarikat şeyhleridir. Bunların hepsinin tasavvuflarında ahlaki ve ilmi karakter ağır basmaktaydı. İkinci eğilim ise, tasavvuflarını felsefeyle mezceden sufi filozofların temsil ettiği felsefi eğilimdir.

Dr. Ali Sami en — Neşşar sözkonusu eğilimleri arttırmış ve sünni, selefi, felsefi olmak üzere üçe çıkarmış ve onları şöyle tanımlamıştır:

**Tasavvufun üç kısma ayrıldığını görüyoruz :**

**a) Zühdle başlayıp tasavvufla devam eden ve ahlaka ulaşan sünni kısım:**

Onu mükemmel şekline Ebu Hamid el Gazali sokmuş ve bu Ehli Sünnetin yolu olmuştur. Bazen onu Ehli sünnet vel cemaat çevresinde fıkıh ve ibadetlerde, teorik itikadi meselelerde özel bir mezhep şeklinde temayüz eden İslami bir fırka olarak görmekteyiz.

Bunu şerh ediyor ve şöyle diyoruz: **tasavvuf Kur'andan ve sünnetten, Hz. Peygamberin ve sahabilerin yaşantısından bir zühd hayatı çıkarmaya başladı. Sonra bu hayat tasavvuf oldu. Bilahare tasavvuf, ilmi kaidelerle karşı karşıya kalan bir ilim oldu.** Halefin mezhebi olan Eş'ariler, Ebu hamid el Gazaliden itibaren tasavvufa kucak açtılar. Neticede tasavvuf, halefin süsü oldu. Fakat müteahhir seleften olanlar, Eş'arilerdeki bu ahlaki tarza saldırıya geçtiler ve Ehli sünnet vel Cemaat mezhebinin sufi bir hayat tarzına boyun eğmesini kabul etmediler. Ancak bu arada onlar tasavvufun Ebu Hamid el Gazalide ve Eş'ari ekolünde kitap ve sünnetin alanı içindeki bir şey olduğunu da unutmuş göründüler.

**b ) Selefi kısım :** Bu eğilim önce Kernamilerde, sonra da tasavvufa boyun eğip onda derinleşen selef kadim ve eski alim **el Herevi el Ensari** (Ölm.) de açığa çıktı. Söz konusu tasavvuf daha sonra da bizzat İbni Teymiyyede net şekilde kendini gösterdi. İbn Teymiyye kendi üslubuyla tasavvuf hakkındaki en güzel eserleri yazdı. Kendisinden sonra ise kamil manada intizamlı şekilde öğrencisi İbn ul Kayyimde kendini gösterdi.

**c ) Felsefi Kısım :** Önce zühd, sonra tasavvuf, ondan sonra da felsefe ortaya çıktı. Daha doğru bir ifadeyle tasavvuf ilk merhalesinde mefhumlarını ve hakikatlerini Kur'an ve sünnetten almaya başladı; sonra da tasavvuf merhalesine intikal etti. İlki uygulama merhalesi iken, ikincisi uygulama ve teori merhalesiydi. Ki bu merhalede sufiler hazlar, heyecanlar, tatların muhatab olabileceği tehlikeler ve tasavvuf yolunun aşamaları hakkında konuştular. Fakihlerin ve kelamcıların dini manalara yaptıkları tefsirlere mukabele eden karşı tefsirler koymaya başladılar. **Tasavvuf seyrine devam ve neticede Ehl i Sünnet vel Cemaat nezdinde ahlaka; onu Yunan ilimleri, eski doğuluların, Hintli Veda, Yoganın hikmeti ve Hint kültürünün bütünüyle mezceden bir grubun nezdinde de bir felsefeye dönüştü.**

Bunun hepsini, dışı İslami, içi ise gayrı İslami bir felsefe şekline koydular.

**Dr. Ali Sami en Neşşar** bu noktaya da şu sözleriyle açıklık getirmiştir :

**Hintli Vedadan, Fars İşrak ekolünden aldılar.**

**Eflatunun feyzinden meded umdular.**

**Eflatun ve Aristodan alıntılar yatılar.**

**Hürmüzün eserlerinde önemli bir kaynak buldular.**

**Neticede en önemlilerini hulul (ruhun bir başka cesede geçmesi ) ile vahdet-i vücudun oluşturduğu muhtelif akidelere ulaştılar)..OYSA İSLAM, YARATICININ YARATILANA GİRMESİ VEYA YARATILANIN YARATICIDA KENDİNİ KAYBETMESİNİ KABUL ETMEZ. İSLAM YARATAN İLE YARATILANIN MAHİYETİNİ BİRBİR AYIRMAKTADIR. O nedenle Hristiyanlıktaki hulul fikrini reddetmiştir...**

**İslam vahdeti vücud akidesini de tasvib etmez. Çünkü onda İslamın « Allahtan başka ilah yoktur » temel akidesinden felsefi tasavvufun « Hakikatte Allahtan başka varlık yoktur » akidesine intikal vardır.**

Bu imtizacın sebebi, o devirde ( Hicri VI. asırda ) Allah, varlıkların ondan sadır alması, ruhlar âlemi, ahiret ahvali hakkında kelamcıların ve felsefecilerin doktrinlerinden yayılmış olan şeylere dayanmaktadır. Şu halde tasavvuf konusunun gelişme göstermesi ve bu konuda meselelerin dallanıp budaklanması, onun ekseni etrafında bir takım mezheplerin ortaya çıkması, tasavvufun içerdiği unsurları ön plana çıkaran ekollerin oluşması doğaldı.

Sufiler en önemli özelliği nassa ve görüşe dayanmamak olan hazza dayalı metodlarıyla bu kelam ve felsefe meseleleri hakkında konuşmaya başladılar. Hicri V. asırda tasavvuf ile felsefe arasında mevcut olan uzaklaşma, H. VI.ve VII. yüzyıllarda bir yakınlaşmaya dönüştü. **Maktul es Suhreverdi**nin **Hikmetul İşrak**ın da, İbn-ül Arabinin vahdet-i vücudunda, İbnul Faridin İlahi aşk ve vahdeti şühudunda, mezkur yüzyıllarda (H. VI. VII.) yaşamış öteki sufilerin çoğunun düşüncelerinin içerdiği unsurlar ve felsefi hedefleri hakkında yaptıkları açıklamalar bu yakınlaşmanın işaretleridir.

Bu sufiler bize nefis, ahlak, marifet, varoluş hakkında hem felsefi hem de tasavvufi değeri olan derin nazariyeler sunmuşlardır ki bu nazariyelerin, onlardan sonra gelen sufilere önemli etkileri olmuştur.

Ali Sami en Neşşar'ın felsefi tasavvuf konusundaki görüşüne baktığımızda onun bu tasavvufu, **« İslami düşünceler ile eski felsefeleri, dışı İslami içi ise İslami olmayan bir felsefede birleştirmenin neticesi »** şeklinde nitelendirdiğini görmekteyiz. Prof. Dr. Ebul Vefa el Ganimi et Taftazani bu görüşe karşı çıkmaktadır. Çünkü ona göre felsefi tasavvufla kastedilen, taraftarlarının onu ifadede çeşitli kaynaklardan elde ettikleri felsefi bir ıstılahı kullanarak tasavvufi nazlarını entellektüel görüşleriyle meczetme girişiminde bulundukları tasavvuftur. Tasavvufun bu türü felsefeyle karışık olduğu için Yunan, Fars, Hind, hıristiyan v.b. birçok yabancı felsefe ona nüfuz etmiştir. Ancak bu husus, onun asaletine leke getirmez. Zira sufiier bu kültürleri özümsemelerine rağmen Müslüman olmaları hasebiyle düşüncelerinde bağımsızlıklarını muhafaza etmişlerdir.

Bu da onların eserlerinde açıkça görüldüğü gibi, kendilerine yabancı doktrinler ile İslam arasında uzlaşma sağlamak için epey çaba sarf ettiklerini göstermektedir. Nitekim eserlerine de asıl manalarındaki çoğu şeyi tasavvufi İslami doktrinleriyle uyuşan şeylerle değiştirdikleri yabancı felsefi ıstılahların varlığı bunu açıkça ortaya koymaktadır.

Bütün bunlara ilaveten, söz konusu tasavvufun genel bir karakteri daha vardır ki o da, kendine has bir terminolojisinin bulunması ve meselelerini anlamak için olağan dışı bir çabayı gerektiren kapalı bir tasavvuf olmasıdır. Halis bir tasavvuf sayılması mümkün olmadığı gibi hazza dayanması hasebiyle bir felsefe sayılması da mümkün değildir. Çünkü o, felsefi bir dille ifade edilme konusunda gerçek tasavvufta farklıdır. En azından temelde varoluş konusunda doktrinler vaz'etme eğilimine sahiptir. Şu halde bu tasavvuf, bazen mistik, bazen de felsefi eğilimleri ağır basan bir sistemdir.

Yukarıdaki ifadelerden, felsefi tasavvufun hakikatini araştıranların iki gruba ayrıldıkları soncuna varmaktayız :

**Birinci grub,** bu tasavvufun hakikati itibariyle İslami olduğu, sufiler tarafından çeşitli kaynaklardan sağlanmış felsefi terimlerle ifade edildiği, onda var olan kapalılığın bu terimlere dayandığı görüşünde; ikinci grubunun dıştan İslami, içten ise gayri İslami olduğu görüşündedir.

Felsefi tasavvuf hakkında, onu çevreleyen kapalılığı gidereceği sufi taraftarlarının ilhad (dinden dönme), zındıklık v.s. ile itham edilmelerine ve eserlerinde felsefi tabirlerle ortaya koydukları görüşlerindeki kapalılıktan ötürü ithamların hala devam etmesine sebep olan bazı sırları da aydınlatacaktır. Bazı şarihler bu tasavvufi eserleri ve felsefi tasavvufu şerh etmeye uğraşmışsa da yaptıkları şerhler, eser sahiplerinin ifadelerinden daha kapalı bir hal almıştır.

## FELSEFÎ TASAVVUFUN ÖZELLİKLERİ VE KONULARI

Bu tasavvuf, kutub diye adlandırılan önde gelen temsilcilerinin yaşadığı hicri VI. ve VII. asırlarda ortaya çıkmış ve pek de uzak olmayan bir çağa kadar bir grup sufi filozoflar nezdinde devam etmiştir.

Mezkûr asırlarda bu tasavvufta belki de dikkat çeken önemli şey, sufilerden bir grubun o sırada bu perdenin ardında his perdesini aralamaya yönelmesiydi. Bu perdenin ardında idrak ve marifetler olduğu için; sufilerin riyazet ve mücahede de, hissi kuvvetleri öldürmede, akıl sahibi ruhu ibadet ve zikirle beslemedeki yolları yolları değişti.

Onlar şöyle diyorlardı: **"Mücahede ehli, olayların çoğunu vuku bulmadan önce idrak etmekte; o nedenle himmetleriyle ve nefislerinin gücüyle süfli varlıklarda onların kendi iradelerine boyun eğecekleri şekilde tasarrufta bulunmaktadırlar.**

**"Sufiler bu ve benzeri konularda İsmailiyenin fikirlerinden etkileniyorlardı. Dolayısıyla ifadeleri birbirlerine karıştı; akideleri de netliğini kaybetti, sufilerin ifadeleri arasında, onlara göre olmadan önce (var) olan Muhammedi hakikati ya da onu sufilerin en yüksek mertebesine ki o da** " ariflerin başı" olma mertebesidir. layık gören ilim ve amelin olugunluğundan meydana gelen insan-ı kamili gösteren kutb fikri ortaya çıktı. Ariflerin başı olma yönüyle kutb ölünceye kadar hiç kimse, marifetten ibaret olan makamında onun dengi olamaz. Öldüğünde makamında ona irfan ehlinden birini varis yapar; ki bu da Rafizilerin benimsedikleri bir düşüncedir.

Sufiler kutubdan sonra onun yerini alacak kişiler silsilesi fikrini benimsemişlerdir ki bu konudaki durumları tamamen Şiilere benzemektedir. Zira onlar imamdan sonra nakibler silsilesi inancına sahiptirler.

Sufiler bunun dışında başka şeyler de benimsemişlerdir. Nitekim İbn-i Haldun bunların bir kısmına işaret etmiş; Şii ve Rafizi mezheplerdeki karşılıklarını açıklamışlardır. Mesela sufilerden bir grub keşif ve tecelliyi, bir diğeri vahdet-i mutlakı, üçüncü bir grub hulul ve ittihadı savunmuşlardır.

Dördüncü gruba dahil olanların fikirleri ise bunların hepsinin yani Şiilerin ve batini İsmaililerin akidelerinin, ayrıca o devirde bilinen muhtelif dini ve felsefi unsurların karışımından meydana gelmiştir.i

**Müteahhir filozof sufilerin önem verdikleri konular:**

Felsefi tasavvufla ilgili araştırmalarda göze çarpan en önemli şey, bu tasavvuf taraftarlarının ilgisinin temelde, tasavvuflarının diğer bütün meselelerini onunla renklendirmek için hareket noktası yaptıkları zevk direkleri üzerinde varoluş konusunda nazariyeler vaz'etmeye yönelik olduğudur.

**İbn İ Haldun Mukaddimesinde, filozof sufilerin ilgi gösterdikleri şu dört ana konuyu sıralamıştır :**

1 Mücahedeler, bunun soncu hâsıl olan hazlar, vecd halleri ve sufilerin birinden diğerine yükselmesi için birer makama dönüşen o bazları elde etmek üzere izlediği ameliler karşısındaki nefis muhasebesi.

2 Keşif ve Allanın sıfatları, arş, kürsü, melekler, vahiy, peygamberlik, ruh gibi gayb âleminden idrak edilebilen, görünen ve görünmeyen bütün varlıkların keyfiyetleri; varlıkların onları yaratandan su dürundaki tertib ve bunların yaratılışı.

3 Çeşitli kerametler ( veya harikuladelikler ) le alemde ve varlıklardaki tasarrufları.

4 Sufilerin imamlarının birçoğundan sadır olup kendi ıstılahlarında **" şatahat "** diye tabir ettikleri ve zahirinden manalarının anlaşılması gayet zor olan sözler. Münkir, Muhsin, müteevvil gibi. Bu konuları ayrıca şöyle ifade edebiliriz: Nefisle mücadeleler, makamlar ve bunların neticesinde hâsıl olan haz ve vecdler; sebeplerinde kusurdan dolayı yapılan nefis muhasebesi hiç kimsenin itiraz etmeyeceği bir husustur, sufilerin bunlardan duydukları hazlar gerçektir ve zevkleri elde etmek saadetin kendisidir."

Başka bir deyişle: Mürid, Mücahedesine ve ibadetine sıkı sıkıya bağlıdır. Her mücahededen sonra bir halın ortaya çıkması, gösterdiği mücahede ve sahip olduğu halin bir neticesidir ki bu mücahede hal ve bir nevi ibadet olup kalbinde yerleşir ve mürid için bir makam teşkil eder, ya da söz konusu hal ve keyfiyet bir ibadet olmayıp; ancak nefsin hüzün, sevinç, hareket, tembellik gibi durumlarından hâsıl olan bir sıfatı olur. Mürid, saadete erişmek için gaye edinilen tevhid ve marifete ulaşıncaya dek makamdan makama yükselir. Hz. Peygamber **«Allahtan başka ilah olmadığına şehadet eden cennete gider.»** buyurmuştur. Dolayısıyla mürid olan kişinin, bu makamlarda yükselmesi şarttır. Bütün bu makamların temeli de imanın öncülük ettiği ibadet ve ihlastır. Makamlara yükselmenin neticesi olarak muhitte bir takım haller ve sıfatlar meydana gelir. Tevhid ve İrfan makamına ulaşıncaya kadar bu hal ve sıfatlar birbirini takib eder.

Keşif, ulvi âlemlerin hallerini bilme, varlıkların yaratıcıdan sudûrunun tertip ve keyfiyetini anlama hakkındaki sözlerinin çoğu anlamları müphem ifadelerdir. Çünkü onlara göre bunlar, vecd halinde söylenmiş hissi şeylerdir. Vecd halinde olamayan kişi, sufilerin o sözlerdeki hazlardan mahrum olup onları anlayamaz. Dildeki kelimeler, onların bu kelimelerle kastettikleri manaları anlatmaz. Çünkü bu kelimeler, ancak bilmen manaları anlamak için vaz'edilmiştir. Onların ifadelerindeki kelimelerin delalet ettiği manaların hislerden ibarettir. Bu nedenle onların manaları anlaşılmayan bu sözlerine müdahale etmemeli, onları müteşabih yani müphem sözleri içine terk etmeliyiz. Allah'ın izniyle kim ki sufilerin bu sözlerinden, şeriatın açık olan hükümlerine uygun olarak bir şey anlayabilirse o kişi, saadete ermiş demektir.

Sufilerin kerametleri, görünmeyen gaybi şeylerden haber vermeleri ve varlıklardaki tasarrufları inkâr edilemez bir husustur. Bazı âlimler bunları reddetmeye meyletmiş ise de böyle bir tavır doğru değildir. Eş'ari mezhebi imalarından üstad Ebu İshak el İsferâni'nin bunları red kabilinden deliller getirmesi, kerametlerin mucizelerle karışma endişesini taşımasındandır. Nitekim ehli sünnetten olan muhakkik bazı âlimler mucize ile kerameti, **"tahaddi"** ölçüsüyle birbirinden ayırt etmişlerdir. **"Tahaddi"**, mucizenin peygamber tarafından iddia edilen şeye uygun olarak gerçekleşmesidir. Mucizenin, ayalancının iddiasına uygun olarak gerçekleşmesi mümkün değildir. Çünkü mucizenin doğruluğa delaleti aklidir; zatına mahsus hususiyetinin de tasdik görmesidir. Mucize yalancıdan sadır olduğu takdirde, onun zatına mahsus özelliğinin değişmesi gerekir ki bu imkânsızdır. Üstelik sufilerden birçok keramet sadır olduğu görülmüştür. Vaki olan bu kerametleri inkâr ise gururdan başka bir şey değildir. Sahabilerden ve selefin büyüklerinden pek çok kerametler sadır olmuştur. Bu da belki meşhurdur.

Sufilerin, **"şatahat"** diye tabir ettikleri ve şeriat mensuplarının bundan dolayı onları sorumlu tuttukları vehim türünden sözlerine gelince:

Vecd ve cezbe halinde duygularını kaybettikleri için onlar hakkında insaflı olmak lazımdır. Ortaya çıkan durumlara hâkim olduğu için sufiler bu durumu kasıt ve irade etmedikleri sözlerle ifade ederler. Kendini ve hissini kaybeden kimse, mükellef olmadığı için muhatab değildir. Mecburiyet karşısında olan, mazurdur. Bu sözleri fazıl ve şeriata riayetiyle tanınmış bir kimse söylemişse onun bunlarla güzel manalar kastettiği düşünülmelidir. Zira vecd hallerini anlatmak, onları ifade etme durumu kaybolduğu için gerçekten zordur. Ebu Zeyd ve benzerlerinin başına geldiği gibi. Eğer bu sözleri faziletiyle tanınmayan ve meşhur olmayan biri söylemiş ise ve sözlerini tevil etmemiz kabil değilse bu gibi sözlerinden dolayı o kimse sorumlu tutulur. Bir kimse duygularını kaybetmediği, vecd ve cezbe içinde bulunmadığı halde bu türden sözler söylense o da sözlerinden sorumlu tutulur. Bu sebeple fakihler ve sufilerin büyükleri Hallacın öldürülmesine fetva vermişlerdir. Çünkü o, bu sözleri duygularına hâkim ve vecd halinde bulunmadığı bir zamanda söylemiştir. Yine de en doğrusunu Allah bilir.!

Bu açıklamalardan ve bilhassa İbn-i Haldun'un sunduğu bilgilerden, felsefi tasavvufun belli özelliklerinin olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bu tasavvuf :

a) taraftarlarının, diğer sufiler gibi, yönünden yükselme elde etmek için ki o da saadetin ta kendisidir nefisle mücadelelere giriştikleri bir tasavvuftur.

b) Hakikatleri bilmek için keşfi metod olarak kullanan bir tasavvuftur.

c) Taraftarları, fena makamını gerçekleştirmişlerdir. Nitekim bu tasavvufun keyfiyetini ifade ederlerken üstü kapalı sözler ifade etmişlerdir. Bu yönden onlar sembolisttirler.

Bu genel özellikler, başka herhangi bir tasavvufa uyduğu gibi onların tasavvufuna da uymaktadır.

Ancak felsefeciler, sünni sufilere ayrıca şu özellikleri ilave etmişlerdir.

1 onlar, kitaplarında veya şiirlerinde varoluşla ilgili olarak sundukları teorileri veya tavırları olan kimselerdir. Varoluş teorisiyle ilgili ifadeleri, şatahat ( aşırı hayal ) türünden şeyler diye nitelendiremez.

2 Sembolleştirme konusunda, ifadeleri başkaları tarafından anlaşılmayacak derecede ileri gitmişlerdir.

3 Kendilerine ve ilimlerine aşırı şekilde güvenmektedirler. Bu güven duygusu onların hepsinde olmasa da çoğunda mevcuttur.

**FELSEFÎ TASAVVUFUN KONULARİ :**

**Mücahede (Nefisle Mücadele), Keşif, Alemde Tasarruf Ve Şatahat (Aşırı Hayal)**

Muhtemelen şimdi, felsefi tasavvufun başka kişiler tarafından nasıl reddedildiği, taraftarlarının da bu güne kadar ciddi ithamlarla nasıl itham edildikleri açığa çıkmıştır. Bu sufilerin itham edilmeleri hususu da eserlerinde metafizik, nefis, ahlak meseleleri ve teorilerini, bu tasavvufu kapalı hale getirip özellikle yeni araştırmacılar tarafından anlaşılmasını güçleştiren hem hazza hem fikre dayanan metodlarla ele almalarına ilaveten Hind, Fars, Yunan ve diğer eski felsefelerden alınmış sembolleri kullanmada çok ileri gitmelerine dayanmaktadır.

**Felsefi Tasavvufun üç cephesi vardır:**

**Birincisi: Amel veya sülük yönü.**

Bu cephe sufinin işlediği ameller, gösterdiği faziletler, gerçekleştirdiği dini ibadetler, yaptığı dualar ve zikirlerle, icra etmeye kendini yükünıülü gördüğü riyazet ve zühd ile yakından ilgilidir. Bu cephesi için tarikat lafzını kullanmamız mümkündür.

Söz konusu tasavvuftaki amelle ilgili cephe, diğer tasavvuftakinden farklı değildir.

**İkincisi: hisler, kişinin fiziki ve zihinsel anlamda gösterdiği gayretler;** tefekkür, tahlil, murakabe, sufinin bizzat yaşadığı sezgiler, heyecanlar, eğilimler, vesvese, soğukluk ve cana yakınlık, kabz ve bast (daralma ve açılma); ayrıca salikin tasavvuf yolunda katlandığı bir çok nefsi ahval bu yönü teşkil eder. Bunun için de "tecrübe" lafzını kullanmak mümkündür.

**Üçüncüsü : Sufinin görüşlerinin, her zaman net olmasa da şerh edici lafız ve ibarelerde formüle edilmiş olarak çıktığı nazari veya fikri yön.** Metafizik, nefis, ahlakla ilgili meseleler ve nazariyelerle bu kısımda karşılaşmaktayız. O nedenle bu kısma doktrin ıstılahını vermemiz uygundur. Ancak buradaki doktrinden nazari ilimlerde bu kelimeden normal olarak anlaşılan mana anlaşılamamak; bu ıstılah fiili tecrübe olmaksızın sadece tefekkür ve teemmülün neticesi olarak görülmelidir.

Bu özellik, felsefi tasavvufu diğer tasavvuftan özellikle de Ehli Sünnet vel Cemaat tasavvufundan ayırd etmektedir.

Zikredilen üç cephe, herhangi bir ayrılma ve bağımsızlık hissi verilmemelidir. Böyle bir taksimatla araştırmanın kolaylaştırılması veya araştırmacının sözü edilen cepheleri aydınlatmasına yardımcı olunması amaçlanmıştır. Böylece bu cephelerde mevcut asalet, sıdk ve derinlik gibi unsurlar tam olarak açığa çıksın. Ancak bu şekilde bir taraftan dinle, diğer taraftan kelam ilmi ve felsefeyle ilgisinin göz önünde bulundurarak felsefi tasavvuf sağlam bir şekilde değerlendirilebilir.

Ancak bu şekilde felsefi tasavvufun bir taraftan dinle, diğer taraftan kelam ilmi ve felsefeyle ilgisi sağlam bir şekilde değerlendirilebilir. (sh:7-30)

**Kaynak:**

Dr. esSeyyid Muhammed Akil b. Ali elMehdili, FELSEFÎ TASAVVUF, Çeviri: Doç. Dr. Mustafa Kılıçlı, BİREY YAYINCILIK ,1998, İstanbul

# DÂVÛDU’L KAYSERÎ'NİN MUKADDEMÂTI VAHDETİ VÜCÛD

Müslüman dünya; uzun tarihi boyunca çok seçkin düşünürler ve birçok felsefi mektep yetiştirdi. Şüphesiz bu mekteplerin en dikkat çekicilerinden biri de, “Vücûdun birliği” diye ifade edeceğimiz vahteti vücûd öğretisine bağlı olanıdır. Müslüman düşünürler, Grek felsefesiyle tanıştıktan sonra “vücûd” kavramını bir problem olarak hazır buldular. Farabî (872-950)'den itibaren bu metafizik sorun felsefenin, kelâmın ve nihayet tasavvufun uğraşmak zorunda kaldığı temel meseleler içinde yerini aldı. Nihayet İspanyalı Arif Filozof İbn Arabî (1165-1240)'nin oldukça çetin ve remzî üslubuyla sistemleştirildi.

Zira bu problemde, vurgunun “ mevcud” dan “ vücûd” a kayması, İbn Arabî sayesinde gerçekleşmiştir.. Ancak tarihi seyirde, İbn Sina'nın (980-1037) vücûdu mahiyetin özel türden bir arazı olarak değerlendirmesinin temel dönüm noktasını teşkil ettiğini de vurgulamak gerekir.1

Vahdeti vücûd öğretisi, özel bir gerçeklik müşahedesi üzerine bina edilmiş göz kamaştırıcı bir sistemdir. Bu sistemin odağında vücûd kavramı yeralır. Biraz önce bahsettiğimiz gibi, İbn Sina, her ne kadar vücûd'u özel bir araz saysa da, yine de onu bir araz olarak görüyordu. Oysa İbn Arabi ve onun kurduğu öğretiye bağlı olanlar, vücûd'u tek gerçeklik ve her türlü oluş ve tezahürü de vücûd'un bir anlamda, arazları gibi görüyorlardı.

Dolayısıyla onlar, mesela **“çiçek mevcuddur”** önermesindeki mevcud nitelemesinin doğru olmadığını düşünüyorlar; gramer ve mantık açısından “çiçek” özne, “mevcuttur” da yüklem gibi gözükse de, durum böyle değil diyorlardı. Onlara göre gerçek özne “mevcud” dur. Çiçek veya diğer nesneler bu gerçek özneyi her hangi bir şekilde sınırlayıp niteleyen, nitelik veyahut sıfatlardan başka bir şey değillerdir. Öyleyse çiçek “vücûd”u niteleyen ve onu görülür bir biçim haline getiren arazdır. “Bu haliyle vücûd mutlak manada basit bir birlik yahut belirlenimsizliktir.” Dâvûdu’l Kayserî'nin ifadesiyle “Vücûd Hakk'tan ibarettir.” Ne ise o olması açısından da, vücûd, mertebeleri itibariyle zihni, haricî, küllî, cüzî, bir veya çok diye nitelenir. Ancak, Vücûd'un mertebeleri itibariyle küllî, cüzî, birçok.... vs. oluşu özünde, hakikatinde hiç bir değişiklik içermez. Aksine vücûd özünde, tüm bunların kurucu unsurudur ve şeylerin bulunuşu (mevcûduyeti) onun sayesindedir. Dolayısıyla şeylerin akılda tasavvuru ve nesnel gerçekliği vücûd'a bağlıdır.

Binaenaleyh vücûd, başkasından daha açıkur. Zihinde ve dışarıda bulunuşu Mutlak Vücûd sayesinde olduğundan, O'nun gölgesi gibidirler.

“Mutlak Vücûd” tabiri Hakk'ı ifade etmektedir. Buradan şu sonuç çıkar: Mudak Vücûd olan Hakk, her mertebede Zuhur eden mevcudun özü ve gerçeğidir. Bu esasa binaendir ki sufiler, her gördükleri şeyde Hakkı müşahede ettiklerini söylerler. Kayseri durumu şöyle tasvir eder:

**“O hüviyetiyle her şeyle birlikte, hakikatiyle de her canlıyla beraberdir. Hatta O, şeylerin ta kendisi olduğunu şu ayetle tenbih eder: 'O ilk, son, açık, gizli ve her şeyi bilendir.''**

Bu noktada, Hakk'ın her şey olduğu veya şeylerin toplamından ibaret bulunduğu sonucu çıkarılmamalıdır. Her şey O'nunla mevcuddur ama, yine de O, her şeyden başkadır.

**“Onun eşyanın aynısı oluşu zihin(ilim) ve nesne (ayn) varlık alanında isim ve sıfat elbisesine bürünmesiyle, şeylerden başka oluşu ise zâtında gizlenmişliği iledir”**

Çünkü vücûd, ahadiyyet mertebesinde tüm belirlenim (taayyün)'lerden uzakdır. Bu mertebede ne sıfat, ne sıfatlanan, ne isim ne de isimlenen vardır; sadece zât vardır. Ahadiyet mertebesinde ise, ki bu isim ve sıfatlar mertebesidir Vücûd sıfat, mevsuf, isim, müsemma olur.... Sonuç olarak vücûdda sadece Zâtı Ahadiyyet vardır”

Vücûd un Hakk oluşu anlaşılınca, Kayserî'yi göre, şu âyetler de kavranmış olur:

**“Biz ona sizden daha yakınız, fakat görmezsiniz.” (Vakıa : 85)**

**“... ve nefislerinizde, düşünmüyor musunuz” (Zariat: 21)**

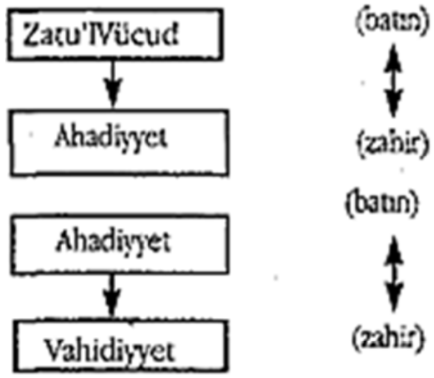
**“Allah göklerin ve yerin nurudur” (Nûr:35)**

**“ Allah her şeyi kuşatıcıdır” (Nisa: 126)**

Hem ahadiyyet ve hem de vahidiyyet'in birlik anlamına gelişi dikkat çekicidir. Fakat terim olarak her iki kavram iki farklı metafizik alana atıfta bulunurlar. Her şeyden önce iki mertebe arasında zâhirîlik ve batinîlik ilişkiki söz konusudur. Ahadiyyet vahidiyyetin bâtını, vahidiyyet de ahadiyyetin zahiridir.

İzutsu, durumu şöylece şemalaştırır:




Zatü'l- Vücud: Vücudun kendisi
yaya sırru'l- esrar

Bu iki metafizik alandan sonra Hazarâtı Hams denilen beş varlık siferi yer alır:

1 Mutlak Bilinemezlik Siferi (Mutlak Gayb Hazreti)
2 Göreli Bilinemezlik Siferi (İzafi Gayb Hazreti)
3 Mutlak Bilinemeze yakın Soyut Akıllar ve Nefsler Siferi (Ceberut)
4 Duyulur dünyaya yakın Misal Siferi (Melekût)
5 Duyulur Dünya Siferi (Şehadet Âlemi)

Ve nihayet, şehadet âleminde olan ama, bu beş hazreti de kendinde toplayan insan gelir.

Mutlak bilinemezlik Siferi her türlü varoluşun ilkelerinin bulunduğu sabit aynlar (a'yânı sabite) alanıdır ve Mutlak Zâtın bilgisinden ibarettir. Bu mertebede henüz hiç bir varlık, ilahi bilgi dışında zuhur etmemiştir.

**Göreli Bilenemezlik Siferi:** Bu alana ruhlar âlemi denir ve, ruhlar, melekî akılar, soyut akıllar, nefsler ve her tür duyulur varlıkların misâli burada yeralır. Kendi içinde Ceberut ve Melekût olmak üzere ikiye ayrılır. Daha sonra da duyulur âlem gelir. Tüm bu alanlara, ilahî kelimeler de denir.

Kayserî'ye göre, insan tüm âlemlerin gerçekliğini kendisinde toplayan bir varlıktır. Bu açıdan insan, âlemlerdeki kelimeleri bütünüyle kuşatan yetkin bir kitabdır, Küabı Mübîndir, Yukarda değindiğimiz beş varlık seferini evren olarak ifade edersek, Kayserî'nin insan biçimli bir evren tasarımı çizdiğini söyleyebiliriz. Evren de tıpkı insan gibi, canlı ve homojen bir yapıdadır. Onun da aklı, nefsi, ve bedeni vardır. İlk Akıl evrenin aklı, Küllî-Nefs evrenin nefsi, Küllî Cisim (Felekler) evrenin bedenidir.

Kayseri, Kur'an'dan mülhem olarak, bunların her birini kitap olarak açıklar. Hemen işaret etmek gerekir ki bu kitaplar, aynı zamanda, bilinen anlamıyla ilahi kitapların da asıllarıdırlar. Dolayısıyla evrenle, ilahi kitaplar arasında, kısmi de olsa, bir tekabüliyet vardır.

**İlk Akıl,** evrende olacak olanları icmalen kendinde topladığı için Ümmü'lKitab (kitabın anası) adını alır.

**Küllî Nefs,** ilk Akıl'dakileri ayrınülı olarak içerdiğinden Kitabu'lMübin (açıklayan kitab) adını alır ve;

**Küllî Cism,** Küllî Nefs'tekilenn kendisine icra edilmesi (basılması) açısından mahv ve isbat, oluş ve yok oluş kitabı adını alır. Kur'anda **“Allah dilediğini siler, dilediğini bırakır”** şeklinde atıfta bulunulan kitap budur.

Nihayet evrenin (makrokozm) özeti insan ise sayesinde şeyler bilinip belli olduğundan yetkin Kitab, Kitabı Mübin adını alır. Kayseri Hz. Ali'nin diliyle ifade eder bu hususu:

**İlacın sende ama, farkında değilsin...**
**Sanıyorsun ki sen küçük bir şeysin**
**Harfleriyle her şeyin belirdiği**
**Kitabı Mübinsin sen**

Yetkin insan, ruhu ve aklı açısından ümmü'lkitab denilen akli bir kitabdır. Kalbi açısından Levhi

Mahfuzdur; nefsi açısından da İsbat ve Mahv Kitabıdır. Bu kitap yüceltilmiş temiz mushaftır ve ona temiz olmayanlar erişemez. Bu benzetmeyle Kayseri, evrenin üç kurucu ilkesi İlk Akıl, Küllî Nefs ve Küllî Cisim (felek)'le insan arasında bir tekabüliyete işaret etmektedir.

İlk Akıl, aynı zamanda, potansiyel olarak tüm evrendekileri barındıran bir ilke olduğundan Büyük Âlemdir ve ona İnsanı Kebir de denir. Bir başka ifadeyle Âdemi Hakiki, Hakikatü'l Muhammediye veya Nuru Muhammedi dir. Hz. Muhammed'in

**" Âdem toprakla su arasında iken ben peygamberdim "** sözü varoluşun bu mertebesine işaret eder.

**"Allah'ın ilk yarattığı nurumdur."** hadisi de aynı anlamı ifade etmektedir.

Yukarda anılan kitaplar ilahî kitapların asıllarıdırlar. Dolayısıyla ilahi kitaplar, evrenin ontolojik ilkesi Akıl'ın telaffuz edilmiş biçimidir diyebiliriz. "Meâricu'l-Kuds de, Gazzâli**,**

**"Şeriat dıştan gelen akıl, akıl içten gelen şeriattır"** derken bu hususu dile getirmekteydi.

Kayseri bireysel insanın yetilerini de, yukardaki esasa binaen "kitablar" olarak niteler. Akıl, nefs, ruhsal ve cisimsel yetiler, hepsi birer kitap, Ummü'lKitabın furuu anlamında birer kitabdırlar. Zira bunlara varların hükümleri nakş olunmuştur.

İnsanın yeryüzünde hükümranlığı, bu ontolojik kitapların gereğini yapmaya bağlıdır. Sûfılerin Kur'andaki Hilâfet kavramını varoluşsal bir tarzda anlamaları, siyasal yorumdan daha tutarlı gözükmektedir. Kayseri'nin Necmü'ddin Daye'den etkilendiğini biliyoruz. Öyle anlaşılıyorki o, Diyenin, Menâratü'sSâirin ilallah ve Makâmâtü'lTâirin billah adlı eserinden yararlanmıştır.

Tüm bunlara karşın, niçin insan "hakikatleri" anlatıldığı üzre, kolayca anlamıyor denirse, cevab gayet açıktır: Çünkü insan, unsurlu varoluşu ile yani maddeye bulaşmışlığı ile perdelenmiştir. Maddesel varoluş karanlık ve perdedir. Ancak bu perdenin aşılması sayesindedir ki insan, kendindeki gerçekliği kavrar ve bilgisi infiali olmaktan çıkar, fiili hale gelir. Bilginin fiili hale gelmesi demek; tıpkı İlk Akıl 'm evrende tasarrufta bulunduğu gibi, yetkin insanın da âlemlerde tasarrufta bulunabilmesi anlamına gelir. Hatta yetkin insan tasarrufta İlk Akıl'dan bir derece daha ilerdedir.

Kayseri'ye göre, gerçekliğin bu biçimde algılanması, kişinin, kendinde failiyeti gerçekleştirmesine, şuhud mertebesinde vücûdun birliğini müşahede etmesine, dolayısıyla da, Allah'ın bilgisinin zâtının ta kendisi oluşunu, onun bilmesinin kendini bilmek olduğunu, gayrılık ve farklılığın sadece onun muayyen tecellîlerinde olduğunu müşahedesine dayanmaktadır.

**MATLAU HUSÜSİ'L KİLEM fî MEANÎ " FUSÜSU'LHİKEM"**

**Bismillahirrahmanirrahim**

Hamdolsun Allah'a; feyzi akdes ve akdemi ile a'yânı belirledi ve bunları zâtının belirsizliğinde takdir edip tamamladı. Tecellî nurunun teleği ile süsledi ve nimet verdi. Onları cömertlik ve kerem anahtarlarıyla gayb yurdundan, yokluk yerinden açığa çıkardı.

Onların her birine yeteneklerinin alabileceğini verdi ve ikramda bulundu. Onlardan mümkün olanlara varlık verdi; ilkönce isimlerine bürüneni izhar etmekle varlıklarını pekiştirdi. Hikmetiyle onları düzene koydu, varlıklarını sapasağlam kılıp, pekiştirdi.

Zâtıyla zâtına tecellî eden Allah'ı tesbih ederim, ki O böylece sonunda Âdem'i ortaya çıkardı ve onu âlem diye nitelenen isimlerinin mazharlarına halife kıldı. Tüm hakikatleri onda topladı ve onu Aziz, Kerim isminin sureti olsun, Âlem'in sırlarını taşısın, O'na işaret etsin; böylece Allah bilinsin diye gizledi. Salat ve selam, (mertebesi) gereğince;

**"Ben, ademoğullarının efendisiyim"** diyene, ümmetlerin hayırlısına peygamber olarak gönderilene, âline, ashabına, Arap ve Acemden ışıklarıyla zulüm örtülerini kaldıran seçkinlere; velilerden, kamillerden ümmetin yoluna giren varislerine; sır ve hikmetlere hakla muttali olanlara olsun.

Allah beni başarılı kıldı, sırlarının nurunu açtı, kalp gözümden kendisini gizleyen perdeleri kaldırdı, rumuzu bildirmek suretiyle Rabbanî bir yardımla ve Samedâni bir tevfik ile hazinelerini vererek beni destekledi. Nihayet kader beni allâme, kâmil, zamanının biriciği, ariflerin övüncü, muvahhidlerin gözbebeği, muhakkıkların gözünün ışığı; milletin, Hakk'ın ve dinin yetkinliği, üstadımız, âlimlerin önderi Abdurrezzâk Cemalûddîn Ebî Ganâim elKâşanî'nin hizmetine şevketti. Allah, yararlanacak olanlara onun nefesinin bereketini sürekli kılsın; taliplerin kalplerini onun bilgilerinin ışığıyla aydınlatmayı sür-

dürsün.

Celâl ve İkram sahibi Hazret'in sırlarını öğrenmeyi isteyen, yetkinlik tahsiliyle uğraşan ihvandan bir grup Fusûsu'l Hikem"i okumaya başlamışlardı. Öyle ki bu kitabı mükemmel, kâmil Şeyh'e Peygamber vermişti. Şeyhu'lEkber; ariflerin kutbu, muvahhidlerin imamı, muhakkıkların göz bebeği, enbiya ve rasullerin varisi, Muhammedi velayetin hâtemidir. Mislinin gelmesine dehir ve asırların müsamaha göstermediği, çarkı feleğin ona yakın birini getiremediği; ilahî sırların kâşifi; millet, Hakk ve dinin dirilticisidir; Allah ondan razı olsun ve onun gönlünü yapsın, cennetlerinin en yücesini onü tekrar halka gönderip gizli kalan hakikatleri açıklaması, incelik ve sırlardan perdelenmişliklerini gidermesi için onun vatanı ve konağı kılsın. Zira neredeyse Hakk, zuhuru gerekli kılan nuruyla tecelli edecek, halka gizli hakikatler açılıverecekti, her örtülü ve rumuz içindeki keşfedilecek ve hakikat güneşinin batıdan doğması ve Rubûbiyet arşının doğudan doğma zamanı gelip çatacaktı.

Hakk beni Fusus'un parlak ışıklı mânâlarına muttali kılmış, sırlarının yüce ve derin anlamlarını ilham etmiş ve bu kitabın sırlarını anladığımı bana müjdeleyen kişiyi bana sırrımda göstermişti. Daha önceden üzerinde düşünme, araştırma ve anlama çabasına girmeksizin beni Hakk, bu kitabı anlama konusunda dostlar arasından seçti. Bu, Kerîm olan Allah'tan bir inayet,

Rahîm Rabb'dan bir bağıştı; zira Hakk kullarından dilediğini yardımıyla destekleyen, meb'de' ve meâdının sırlarına erişmede başarılı kılandır. Ukalânın akılları, bahçesinin etrafında dolaşıp eli boş kalmış ve fudalânın fehimleri kutsal harîminin çevresinde gezinip başarısız bir şekilde geri dönmüştür. Zira orası akıl feleğini kuşatan ama kuşatılamayan yüce bir menzil; anlayan, eriştiği her şeyi kapsayan fakat hakikatleri işaret edilerek kavranayaman bir makamdır. Akıl onu kavrayamamış, kalp inceliklerim keşfederken feleklerinin zirvesinde durakalmıştır. Basiret erbabının gözü ve gönlü perde arkasından ışıldayan anlamlarının zifafında yanmıştır. Ulü'lelbâba tecelli etmiş olan meclâlarının güzelliğinde ilim ve fehm ehlinin gözleri kamaşmıştır. Nazm:

**Halkın akılları O'nun etrafında dolanır.**
**Serabından bir kıvılcım dışında şimşeğinden hiçbir şey kavrayamaz.**

İçimden Fusûs'un bazı sırlarını isteklilerine açmak ve mânâ gelinlerinin yüzünden peçeyi kaldırmak geçti. Bu mânâlar Hakk'ın ona tecellisi ve yaklaşmasıyla; alîm, habîr, hakîm, kadîr hazretten Şeyh'in aydınlanmış kalbine ve temiz ruhuna akmıştır. Bu işe girişmemin sebebi, Şeyh'in, "Sizi kuşatan rahmet onları da kuşatmıştır" sözündeki hikmete boyun eğmek ve onun emrine uymak; haklarında, Allah'ın;

**"Kendilerine verdiğimiz rızıktan infak ederler"** (Bakara:3) buyurduğu kimseler arasına girmek;

**"Rabbinin nimetine gelince ondan sözet"** (Duhâ:11) buyurduğu gibi, nimete şükrü ifa etmek içindir.

Allah'tan yardım isteyerek ve rahmetini dileyerek Allah'ın bana açtığı ve Şeyhimin ve evladının kitaplarından yararlandığım bilgileri kaydetmeye başladım. Kitapta açık bir dil kullandım, icaza kaçmadan açıkça işaret ettim, anlamı kaydıran kısaltma ve bıktırıcı uzatmalardan kaçındım. Onların ilkelerini yalnız kendi inançları doğrultusunda genişçe açıkladım. Dahası, kitabı okuyanın kolayca anlayacağı, doğru ile yanlışın ortaya çıkmasını sağlayacak şekilde açık seçik ifade ettim. Böylece acz ve kusurumu itiraf, alîm ve habîr olanın yalnız O olduğunu ikrar ederek kendimden hiçbir söz ve işaret katmadan Hakk'ın hakk, bâtılın bâtıl olduğunun görülmesine gayret ettim. Mademki bu sırları bilmek bu taifenin ittifak ettiği üzere, birtakım kural ve ilkeleri tanımaya bağlıdır; ben de bunları fasıllar halinde açıklamaya çalıştım. Tevhid ilkesinin dayandığı esasları bu fasıllarda açıkladım. Allah Teâlâ'nın başarılı kıldığı ve derin kavrayışla nimetlendirdiği kimseler için bu ilmin çoğu amaçları, söz konusu bu esaslarla bilineceğinden Şeyh'in tarikatı da bu esaslara dayanır.

**Kitabı on iki fasla ayırdım:**

Birinci fasıl vücûd ve onun Hakk olduğu hakkındadır.

İkinci fasıl Allah'ın isim ve sıfatları hakkındadır.

Üçüncü fasıl a'yanı sabite ve isimlerin hariçteki bazı mazharlarına uyarılar (tenbih) hakkındadır.

Dördüncü fasıl cevher, araz, ve .. bu tarikata göre, cevher ve arazın tabileri hakkındadır.

Beşinci fasıl Küllî âlemler ve beş ilahî hazret hakkındadır.

Altıncısı, misâl âlemine ilişkin şeyler hakkındadır.

Yedincisi, keşfin mertebeleri ve kısaca, türleri hakkındadır.

Sekizinci fasıl, âlemin, mertebeleri açısından insanî hakikatin suretinden ibaret olması hakkındadır.

Dokuzuncusu, rûhı a'zamın, mertebesinin ve insanî âlemdeki isimlerinin açıklanması hakkındadır.

On birinci fasıl ruhun ve yüce ve süflî mazharlarının Allah'a dönüşü hakkındadır.

On ikinci fasıl nübüvvet, risâlet ve velayetin beyanına dairdir.

Kitabı, bazan Allah'tan bana gelen ve bu taifenin kitaplarında raslamadığım pek bilinmeyen şeylerle ve bazan da onların kurallarından çıkarılan inceliklerle zenginleştim. Kitabın adını **Matlau Husûsi 'l Kilem fî Meânî "Fusûsu'lHikem"** koydum.

İmdi, ariflerin önderi, muhakkıkların seçkini; milletin, hakkın ve dinin şerefi olan bilgin, erdemli, kâmil insan Davud b. Mahmud b. Muhammed el Kayseri (Allah onun izini sürdürsün benzerini çoğaltsın) şöyle demektedir:

## BİRİNCİ FASIL

### Varlık ve Varlığın Hakk Oluşu Üstüne

Bilinmelidir ki, kendisi olmak bakımından vücûd, dış ve zihnî vücûd'dan başkadır. Çünkü bunlardan her biri onun türlerinden bir türdür. Vücûd kendisi olmak bakımından, yani şartsız olarak, mutlaklık ve sınırlılıkla sınırlanmaktan azadedir.

Oysa o, ne tümel ne tikel; ne genel ne özel; ne zâtına ilave bir birlikle bir ve ne de çoktur. Tersine o, bütün bu şeyleri mertebelerine ve makamlarına göre, **"dereceleri yükselten, arşın sahibi"** (Müminûn,15) ayetinde işaret edildiği üzere, kendisine gerekli kılar. İşte böylece zâtında ve hakikatinde bir değişme olmaksızın vücûd mutlak, mukayyed, tümel, tikel, genel, özel, tek ve çok olur.

Vücûd cevher değildir; zira cevher bir mevzuda olmaksızın dış dünyada vardır. Mahiyet de değildir; eğer mahiyet var olmuş olsaydı o da bir mevzuda bulunmayan olurdu. Oysa vücûd böyle değildir. Aksi takdirde vücûd, belirginleşmiş ek bir vücûda ve gereklerine muhtaç cevherler gibi olurdu. Araz da değildir; zira araz bir mevzuda bulunan bir mevcuttan ibarettir. Vücûd bir mevzuda bulunmaktan öte, kendisine eklenmiş bir vücûd anlamında mevcut olan bir şey de değildir. Aksine, onun mevcudiyeti zihnen ve haricen ona aykırı bir başka durumla değil bizzat kendisi ve özüyledir. Eğer vücûd araz olmuş olsaydı, özüyle kendisinden önce mevcut olan bir konu ile var olurdu; neticede bir şeyin bizzat kendisini öncelemesi gerekirdi. O halde, cevher ve arazın vücûtları kendilerine eklenmiştir.

Oysaki vücûd 'un kendisine eklenmiş olması mümkün değildir. Bu yüzden, vücûd cevher ve arazdan daha genel ve onlardan başka bir şey olduğu için anlamı bu ikisinin tanımından elde edilmiştir.

Vücûd, haddini bilmezlerin söylediği gibi, onu düşünenlerin bulunmadığı anda gerçekliği olmayan itibari bir şey de değildir; isterse bu haddini bilmezlerin düşündüğü şey akıllar, veya başka türden bir şey olsun. Nitekim Peygamber aleyhisselam demiştir ki;

**"Allah vardı ve onunla birlikte hiçbir şey yoktu."**

Hakikatin, ortaklık kaydıyla, itibari bir durum olması, aynı şekilde her hangi bir şey kaydı olmadan var olmasını gerektirmez. Aynı şekilde Vücûd, yokluk (âdem) kavramına dahil değildir anlamında **"vacib ve mümkin için vûcub ve imkan gibi"** aklî varlıksal bir sıfat da değildir. Vücûd, genelliği ve tasavvuru esnasında zihinde bulunan mutlak ve göreli yokluk kavramına ilişecek şekilde mahiyetlere yayılması bakımından şeylerin en genelidir. Bundan ötürü akıl aralarında ayrım yaparak, ikisinden birinin imkansızlığı ve diğerinin imkanına hükmeder. Çünkü varlığı mümkün olan her varlığın yokluğu da mümkündür. Vücûd tahakkuk ve inniyet bakımından her şeyden belirgindir. Hatta denebilir ki, vücûd apaçıktır ve mahiyet ve hakikat bakımından da her şeyden daha gizlidir. Bundan dolayı yaratıkların en bilgini onun hakkında duasında şöyle demiştir:

**"Seni gerçekten tanınman gerektiği gibi tanımadık".** Her şey, dışarıda veya zihinde vücûd ile gerçekleşir. O, her şeyi zâtıyla kuşatır. Eşyanın varoluşu onunladır. Eğer vücûd olmasaydı ne zihinde, ne de dışarıda hiçbir şey var olmazdı. O şeylerin varlıkta tutanı, hatta ta kendisidir. Çünkü o kendi mertebelerinde tecellî eden, şeylerin gerçekliklerini ve suretlerini zihinde ve dış dünyada izhar edendir. Bu yüzden o, mahiyet ve ayânı sabite olarak isimlendirilir; bunu inşaallah üçüncü bölümde açıklayacağız. Öyleyse Vücûd la adem arasında aracı (ara varlık) yoktur. Nitekim mutlak anlamda var ile yok arasında

da bir aracı yoktur. Hakiki mahiyet, kendi özel varlığı ile yokluğu arasında bir vasıtadır. İtibari mutlak ise, özünde gerçekleşme olmayandır. Oysa söz konusu olan tahakkuku olan şeydir.

Vücûdun zıddı ve benzeri yoktur; çünkü benzerlik ve zıtlık birbirine muhalif iki varoluş tarzıdır. Dolayısıyla tüm hakikatler zıtlarının var olmalarına ve kendileri olmaksızın benzerlerinin gerçekleşmesine aykırıdırlar. Bu yüzden,

**" O'nun benzeri hiçbir şey yoktur."** diyen doğru söylemiştir.

Vücûd kendisi olarak birdir; onun karşısında bir başka vücûdun gerçekleşmesi imkansızdır. Zıdlar onunla gerçekleşir, benzerler onunla varolur; dahası, iki zıd ve başkaları biçiminde görünen odur. Bu yüzden çelişkiyi ortadan kaldırmak gerekir. Çünkü çelişik iki şeyden birinin varlığı diğerinin yokluğunu gerektirir. İki şey arasında çelişki, akıl itibariyledir. Vücûd da tüm varolma tarzları birleşir. Zahir olma, bâtın olma ve birbirinin karşıtı tüm varlıksal sıfatlar vücûdun kendisinde kaybolmuştur. Zıtlık aklî bir şeydir. Olumsuz sıfatlar özünde âdeme aid olmalarına karşın, bir açıdan da vücûda aittirler. Böylece, birbirine zıt varoluş biçimlerinden her biri aklî varlıkları bakımından, mahiyetlerinin aynısıdır. Vücûd'âz bir olmalarından ötürü akılda da birdirler. Eğer varlıkları vücûd da olmasaydı birleşemezlerdi. Oysa bu ikisinin dış varlıkta (ki o mutlak vücûd'un türlerinden bir türüdür.) birleşmemeleri kendisi olması bakımından vücûdun birleşmelerine engel değildir.

Vücûd, yalınlığı dolayısıyla asla, aynî ve zihnî bölünme ve parçalanma kabul etmez. Öyleyse onun faslı, cinsi, dolayasıyla tanımı da yoktur.

Vücûd, özünde, şiddet ve za'fı kabul etmez. Zira şiddet ve za'fı, zâtın özünde değil onun bir yere yerleşmesinde düşünülebilir; iki mahalle ilişen siyahlık ve beyazlıkta olduğu gibi. Ya da, hareket gibi, eksilme ve artma cinsinden bir amaca yönelik olan yerleşmemiş bir zâtta düşünülebilir. Şiddet ve za'f, onda, zuhuru bakımından ve bazı mertebelerinde gizlenmesi açısından gerçekleşebilir. Tıpkı cisim gibi yerleşen bir özde, hareket ve zaman gibi yerleşik olmayan bir özde olduğu biçimde.

Vücûd salt iyiliktir. İyi olan her şey ondan ve onunladır. Vücûdun varlığı zâtı ile ve zâtındandır. Zira vücûd gerçekleşmesinde zâtından başka hiçbir şeye muhtaç değildir. O, bizzat kendi özüyle varlıkta durandır ve başkasını da varlıkta tutandır.

Vücûdun başlangıcı yoktur; eğer olsaydı, mümkün olacağı için kendisini varedecek bir nedene muhtaç olurdu. Onun nihayeti de yoktur; eğer olsaydı, yokluğa maruz kalır, neticede kendi zıddıyla nitelenmiş olur veya dönüşmesi gerekirdi. Öyleyse ezeli ve ebedidir; yani

**"Evvel, âhir, zahir, bâtındır"** (Hadid:3) Şehadet âlemindeki her bir belirenin ve gayb alemindeki her bir gizlenenin dönüşü O'nadır; özüyle her şeyi kuşattığı için **" her şeyi bilendir."**

Her bilenin bilgisinin oluşması ancak O'nun aracılığı ile olur. Öyleyse bilgin olmaya en, layık olan O'dur. Dahası tüm mükemmelikler O'na aittir. Hayat, ilim, irade, kudret, işitme, görme ve benzeri tüm nitelikler O'nunla kâim olur. Öyleyse, başka bir şey aracılığı ile değil bizatihi bilgin, mürîd, semî ve basîrdir. Çünkü şeyler O'nun sayesinde yetkinliğe ulaşır. Dahası O, tecellîsi ve sözü edilen yetkinliklerin sûretleriyle çeşitli biçimlerde kendisini izhar eder. Böylece vücûd zâtlara tabi olmuş olur; çünkü bu zâtlar O'nun ehadiyyet mertebesinde müstehlek, vahidiyet mertebesinde zahir özel varlıklardır. O, tek bir hakikattir. O'nda çokluk yoktur. Hakikatin zuhurunun ve suretlerinin çokluğu, O'nun zât bakımından birliğine, kendisine ek bir taayyünle değil de zâtıyla belirginleşip taayyün etmesine engel değildir. Bu tek hakikatin taayyünü ve imtiyazı zâtı iledir, zâtına ilave bir taayyünle değildir. Çünkü vücûd'da, bir konuda O'nunla ortaklaşmak ve bir başkasında da O'ndan ayrılacak biçimde kendisine ters düşecek bir şey yoktur. Bu durum, hakikatin belirli mertebelerinde zuhuruna aykırı düşmez. Dahası, tüm isim, sıfat, zihni ve harici görünme yerlerinin aslı O'dur. O hakikatin birliği, vahdetin aslı olan kesrete ters düşmeyen bir birliktir. Hakikat çokluğa karşıt olan birliğin de aslıdır. Hakikat zatî ahadiyyetinin ta kendisidir. Bu zâtı aslî birliğin gölgesi olan çokluğa karşıt isimlerin birliği de, ileride açıklayacağımız gibi, bir yönden onunla kendisidir.

O salt nurdur. Çünkü O, kendisi görünen ve başkasını da açığa çıkarandır. Zira her şey O'nunla idrak edilir; O, gayb semalarını, ruhlar âlemini ve cisimler dünyasını aydınlatandır. Çünkü bunlar ancak O'nun sayesinde varlık ve gerçeklik kazanır. O ruhani ve cismani ışıkların hepsinin kaynağıdır. O'nun hakikatini kendisinden başkası bilemez. Bu Hakikat; oluş, meydana geliş, gerçeklik ve sübût'dan ibaret değildir; şayet bundan kaynak (masdar) kasdedilirse zira bunların tümü zorunlu olarak arazdır. Eğer "Hakikat'le, "vücûd" lafzıyla ifade edilen şey kasdediliyorsa; bunda anlaşmazlık yoktur. O halde daha

önce geçtiği üzere, o hakikatten ne cevher, ne de araz meydana gelir. O, inniyeyeti açısından bilinse bil hakikati açısından bilinemez. Lafzî tanım, bilgi ifade etmesi için en bilinen lafızlarla olmalıdır. "Vücûd" zorunlu olarak oluş ve başka şeyler arasında en meşhur olan şeydir. Bilgide ferdlere (ayn) yayılan genel vücûd, onun genelliğini kayıtladığından O'nun bir gölgesidir. Aynı şekilde zihni ve harici vücûd da, sınırlanmanın katmerliliğinden dolayı; bu gölgenin gölgeleridirler. Allah şu sözüyle buna işaret etmiştir:

**" Rabbinin gölgeyi nasıl yaydığını anlamıyor musun; O onu isteseydi durağan kılardı."** (Furkan:45). O Vacibu'lVücûd dur. Hakk sübhânehû ve teâlâ zâtıyla sabit, başkasını varlıkta tutan, ilâhî isimlerle sıfatlanmış, rabbani niteliklerle nitelenmiş, peygamberlerin ve velilerin diliyle çağrılmış, yaratıklarını kendi zâtına doğru kılavuzlayan, Peygamberleriyle uluhiyyet mertebesine çağırandır. Öyle ki O, hüviyyetiyle herşeyle birlikte olduğunu ve hakikatiyle de her canlıyla beraber bulunduğunu peygamberlerinin diliyle bildirmiştir. Ve şu sözüyle, eşyanın ta kendisi olduğu konusunda da uyarmıştır:

**"O evveldir, âhirdir, zahirdir, bâtındır ve her şeyi bilir"** (Hadid; 3). O'nun eşyanın kendisi oluşu, zihnî ve dış dünyada isim ve sıfat örtüleri içinde belirmesiyledir; eşyanın gayrisi oluşu ise, zâtında gizlenmesi, noksanlık ve kusur gerektiren şeylerden yüce olması, sınırlanma ve belirlenmeden münezzeh bulunması, sonradan olma ve yaratılma niteliklerinden mukaddes olması iledir. Eşyayı yaratması, onları açığa çıkarmakla beraber onlarla örtünmesiyledir. Büyük kıyamette eşyayı yoketmesi demek, vahdetiyle belirmesi ve her türlü belirmişlikleri ve izlerini yoketmesi ve hepsini birbirine katması demektir. Nitekim O şöyle demiştir:

**"Bugün mülk kimindir: Vâhidü'l Kahhâr olan Allah'ındır."** (Müminûn:16). "Her şey yok olucudur; sadece O'nun veçhi hariç" (Kasas:88). Küçük kıyamette eşyayı yoketmesi demek, şehadet âleminden gayb âlemine veya bir tek âlemde biçimden biçime dönüşmesi demektir.

Mahiyetler, O'nun yetkinliklerinin suretleridir. İsim ve sıfatlarının mazharları ise, ilkin zihinde sonra da O'nun âyetlerini izhar ve alâmetlerini yüceltme sevgilerine göre dışarıda ortaya çıkar. Böylece O, hakiki birliği ve ebedi yetkinliği üzere bulunmakla beraber biçimler (suret) açısından çoğalır. O, şeylerin hakikatlerini ilk akıl ve benzerleri gibi başka bir şeyle değil kendi özünü kavramakla idrak eder. Çünkü bu hakikatler, her ne kadar taayyün açısından zâtının gayri olsalar da gerçekten zâtının aynıdır. Şu âyetlerde ifade edildiği gibi, O'nu başkası idrak edemez:

"**Gözler onu idrak edemez, fakat O gözleri idrak eder."** (Enam: 103);

**"O'nu onlar bilgi ile kuşatamazlar"**(Tâhâ:110);

**"Allah'ı hakkıyla takdir edemediler"** (En'am:6);

**"Allah sizi bizzat sakındırıyor; Allah kullarına merhametlidir"** (Al-i İmran:30).

Allah kullarını elde edemeyecekleri hususlarda ömür tüketmesinler diye uyardı. Eğer sen vücûdun hakk olduğunu anlarsan şu ayetlerin ve benzerlerinin işaret diliyle tevhide dikkat çeken sırlarını da anlarsın:

**"Nerede olursanız olun O sizinle beraberdir"** (Hadîd:4);

**" Biz ona sizden daha yakınız, fakat görmezsiniz"** (Vâkıa:85);

**"...Ve nefislerinizdekini düşünmüyor musunuz"** (Zâriyat:21);

**" Gökdeki ve yerdeki ilah O'dur"** (Zuhruf:84);

**"Allah göklerin ve yerin nurudur"** (Nûr:35);

**"Allah her şeyi kuşatıcıdır"** (Nisa: 126),

Ve Peygamberin şu sözlerinin sırrını da anlarsın: **"... onun işitmesi ve görmesi olurum"**

**Ehli Nazar Diliyle Uyanıklara tembih**

Vücûd özü gereği zorunludur; şayet mümkün olsaydı onun da mevcud bir illeti olacaktı, netice olarak bir şeyin kendisinden önce gelmesi gerekecekti. Öyleyse varlığında mümkün olana, **'herhangi bir sebebe muhtaç değildir'**, denmez. Çünkü varlığında mümkün olan, bizce, itibari olduğu için var değildir. Çünkü biz itibari olanın illete muhtaç olmadığı ilkesini kabul etmeyiz. Zira itibari olan ancak zihinde onu düşünen birisi bulunduğunda gerçekleşir ki bu da onun illetidir. Aynı şekilde düşünen (mutebir) de dışarıda vücûdla gerçekleşir. Çünkü varlığın ondan mutlak olarak gitmesi durumunda o, salt yokluktan başka bir şey olmaz. Şayet vücûd itibari olmuş olsaydı, vücûd 'da olan her şey de itibari olmuş olurdu. Bu takdirde varlıktan ayrı mahiyetler itibari durumlar olurdu ki, bu apaçık bir saçmalık-

tır. Bir şeyin kendi kendisini akletmesi onu gerçek bir varlık olmaktan çıkarmaz. Neyse o olarak vücûdun tabiatı, zorunlu özel vücûdun ürünüdür. O da zihin dışındadır. Sonuçta da, bu tabiatın, onda varolması gerekir. Fakat ona ilave bir vücûdu değil. Eğer o mümkün olsaydı zorunlu olarak bir illete muhtaç olurdu.

**Başka Bir Tembih**

Diğer taraftan vücûd daha önce geçtiği gibi cevher ve araz değildir. Her mümkün ya cevherdir veya arazdır. Bundan da, vücûdun mümkün olmadığı sonucu doğar. Böylece onun vacib olduğu apaçık ortaya çıkar. Aynı şekilde vücûdun kendisine ilave bir hakikatinin olmadığı da ortaya çıkar; aksi taktirde o da varlıkla gerçekleşme bakımından diğer varlar gibi olurdu ve teselsül gerekirdi. Bir şeyin zâtının kendisinden ayrılması imkânsızlığından Ötürü, o şey özüyle vacibdir.

Eğer, vücûb dış varlığa nazaran bir şeye ilişen nisbettir, dışarıda kendisine ek bir varlığı olmayanın vucûb ile nitelenmesi söz konusu olamaz, dersen;

Derim ki; vücub, kendi varlığı itibariyle varlık olmayan bir şeye ilişendir. Bu şey vücûdun aynısı olduğu takdirde vücubu başkasına değil kendine nazarandır. Zira vücûb gerçekte (hakikatte) değil mutlak anlamda başkalığı çağrıştırır. Nitekim bilgi bilenle bilinen arasında bir başkalığı gerektirir. Bu durum bazen itibari olur; bu da bir şey kendisini başkası olarak tasavvur ettiğinde olur; bazan da hakiki olur ki bu da bizzat kendisini tasavvuru anında olur. Aynı şekilde **vücûd'un dışındaki her şey varlığı ve gerçekleşmesi açısından vücûda muhtaçtır. Vücûd ise, vücûd olarak başkasına muhtaç değildir.** Varlığında başkasına muhtaç olmayan her şey ise vacibdir. Öyleyse vücûd bizatihi vacibdir.

Eğer, şöyle dersen: Vücûd ne ise o olmak açısından tümel ve tabiidir, ve her tümel ve tabii olan yalnızca kendi ferdlerinden birinin içinde bulunur; dolayısıyla da, vücûd kendisi olmak bakımından vacib olmaz; çünkü gerçekleşmesinde kendi ferdlerinden birine muhtaçdır;

Deriz ki; büyük önermeyle varlığı mümkün doğaları kastettiysen biz de aynı şeyi kabul ederiz. Ancak amaç gerçekleşmemiş olur; zira, mümkünlerin doğası varolmak ve yok olmaktır. Fakat vücûdun doğası bunu kabul etmez. Eğer büyük önermeyle daha genel bir anlamı kastettiyseniz o zaman büyük önerme memnu' olur.

**“Onun benzeri bir şey yoktur”** (Şûra: 11) ayetini düşün. Tabiî küllînin gerçekleşmesinde, ister vacib, ister mümkün olsun, kendisine ilişen bir vücûda bağlı olduğunu kabul etmeyiz. Çünkü böyle olursa kısır döngü olur. İlişen şey ister nev' ister ferd olsun. Zira ilişen şey ancak ilişilenle gerçekleşir. Eğer, gerçekleşmede ilişilen ilişene bağlı olsaydı yine kısır döngü olurdu.

Doğrusu her tümel tabiî şehadet âleminde, şahıs olarak ortaya çıkışında, onu bireyselleştiren mucidinden taşan taayyünlere muhtaç olur. Kendi özünde gerçekleşmesinden değil de mâna âleminde tür olarak zuhurunda ise onu tür kılacak küllî taayyünlere muhtaç olur. Aynı şekilde her türleşen ve şahıslaşan bizzat cinsinin ve türünün doğasından sonra gelir. Sonraki, öncekinin gerçekleşme illeti olmaz; hatta durum tam tersi olur. Tabiatı tabiat kılanın, bu tabiatı, kendisine ilişen türleşme ve kişileşme ilavesiyle, tür ve şahıs (ferd) yapması daha uygundur. Oysa varlıkla ilgili tüm taayyünler vücûd'un kendisine racidir. Vücûdun dış dünyada gerçekleşmesinde başkasına ihtiyacı yoktur; gerçekte vücûd'da ondan başkası yoktur.

**Başka Bir Tembih**

Öte yandan her mümkün yokluğu (adem) kabul eder. Mutlak vücûd'da ona tekabül edecek hiçbir şey yoktur. Oysa vücûd zâtıyla zorunludur. O halde, mümkünün vücûdunun yokluğu kabul ettiği söylenemez. Zira biz mümkünün vücûdundan onun dışarıda meydana gelmesini, zuhurunu kasdediyoruz. Dışarıda meydana gelmek ise, hakiki varlığın, izafetin kaldırıldığı esnada bir biçimde kendine dönen arazlarından biridir, yoksa bizzat kendisi değildir. Aynı şekilde kabul edenin varlığının kabul edilenle beraber devam etmesi gerekir. Oysa vücûd ademle birlikte var olamaz. Yokluğu alan mahiyettir; fakat onun vücûdu değildir.

Şöyle denemez: Eğer yokluğun varlığa ilişmediğini söylüyorsanız bunu kabul ederiz; ancak vücûdun kendi özünde ortadan kalkması niçin caiz değildir?

Zira biz diyoruz ki, âdem bir şey değildir ki, mahiyet veya vücûd ona ilişsin. Bizim **“mahiyet âdemi kabul eder”** sözümüzün anlamı, vücûdun ondan zail olmasını kabul eder anlamındadır. Oysa bu an-

lam vücûd için imkânsızdır. Aksi halde vücûdun âdeme dönüşmesi gerekirdi.

Aynı şekilde mümkünün yokluğa imkânı özü gereğidir. Oysa vücûd kendisini kendi zâtiyla gerekli kılmaktadır. Bir olanın zâtı hem kendisini, hem de yokluk imkânını gerektiremez, dolayısıyla yok olması imkânsızdır. Aynı şekilde, gerçekte, mümkün de yok olmaz, tersine gizlenir ve kendisinden zahir olduğu bâtına girer. Gizlenen yok sanılır. Mümkünün vücûdunun yok olacağı zannı, tıpkı dışarıda var olan insan fertleri gibi vücûdun da fertlerinin var olduğu faraziyesinden kaynaklanır. Oysa böyle değildir; çünkü vücûd tek bir hakikattir; onda çokluk olmaz. Bu tek hakikatin ferdleşmesi, onun mahiyete izafetinden ötürüdür; izafet ise itibari bir durumdur; dolayasıyla onun dışarıda fertleri yoktur ki, o fertler yok olsun ve son bulsun. Tersine yokolan ve son bulan o hakikatin mahiyedere izafetidir. Bu izafetin kalkmasından vücûdun yokluğu gerekmez. Vücûdun ortadan kalkması kesinlikle vücûdun hakikati ile âdemin hakikatinin birbirine dönüşmesini gerektirir. Çünkü vücûdun aslen zevali zorunlu olarak âdemdir; bu ise apaçık saçmalıktır.

**Alt Bölüm**

Ferdlerin vücûdun hakikatine aykırı bir gerçeklikleri olmayınca, vücûd fertlere ilişen genel bir araz olamaz. Şayet vücûd genel bir araz olsaydı, bu ya cevher veya araz olurdu. Oysa biz onun cevher ve araz olmadığını belirtmiştik. Varlık olarak vücûd varlara Şu varlık bir varlıktır önermesinin doğruluğundan dolayı yüklemdir. Ne ki bir şeye yüklem oluyor, o şeyin yüklem olduğu şeyle kendisi arasında birleşme ve ayrılmayı sağlayan bir başka şeyin olması gerekir. Burada; birleşmeyi sağlayan şey vücûdun kendisinden başkası değildir; başkalık sanısı yanılmadan başkası değildir. Böylece; bizatihi vücûdun, hakikatte ilintilendirilen vücûdların ta kendisi olduğu ortaya çıkar. Aksi takdirde vücûd, zorunlu olmazdı. Tartışmacı aklına göre direniyor; ancak şu var ki “vücûd” lafzının hem muzaf varlara, hem de bizatihi varlara ortak lafızla atfedilmesi apaçık saçmalıktır.

Varlığın ferlerinde eşit olmayan bir biçimde, gerçekleştiği söylenemez. Vücûd, illetin ve malûlünün vücûdunda öncelik ve sonralıkla; cevher ve arazın vücûdunda öncelik hakkının varlığı ve yokluğuyla; yoğun ve yoğun olmayanın vücûdundu ise şiddetli ve zayıf olarak gerçekleşir. Dolayısıyla vücûd fertlerine teşkik yoluyla yüklem olur. Teşkik yoluyla yüklem olan her şey, bir şeyin mahiyetinin kendisi veya parçası olamaz. Eğer öncelik ve sonralık öncelik hakkı vc bunun yokluğu, şiddet ve za'f kendisi olarak vücûd dikkate alınarak kasdedilmişse bu imkânsızdır. Çünkü tüm bunlar ancak birbirine nisbeüe düşünülebilen izafi şeylerdir; zira teşkik yoluyla yüklem tümellik ve genellik açısından olur. Başlıbaşına vücûd ise ne genel ne de özeldir. Eğer bununla, onların mahiyetlere kıyasla vücûda katıldıkları kasdediliyorsa bu doğrudur. Ancak, buradan, başlıbaşına vücûdun teşkik yoluyla onlara yüklem olduğu sonucu çıkmaz. Zira kendisine bir şey iliştirilenleri dikkate almak, vücûd'u dikkate almaktan ayrı bir şeydir ki bu ise ehlullah'ın sözünün ta kendisidir. Zira onlar şu kanaattedirler: oluş mertebelerindeki tenezzülü, imkân görüntülerindeki belirişi ve aracıların çokluğundan ötürü vücûdun gizliliği yoğunlaşır, dolayısıyla da zuhuru ve kemâlâtı zayıflar. Bunların azlığı bakımından da, nurluluğu ve zuhuru güçlenir; böylece yetkinlikleri ve şifadan ortaya çıkar. Sonuç ta da güçlüye atfedilmesi, zayıfa oranla, daha öncelikli olur. Bunun açıklık kazanması senin, vücûdun dışarıda olduğu gibi akılda da mazharlarının bulunduğunu bilmenle olur. Genel durumlar ve sadece akılda varkğı bulunan tümeller bunlardandır. Vücûdun mahiyetlere muzaf ferdlere teşkik yoluyla yüklem olması, yalnızca bu akli zuhur itibariyledir. Bundan ötürü itibari olduğu söylenir; buna bağlı olarak da, teşkik yoluyla, mahiyetlere muzaf fertlere yüklem olmayacağı, tam tersine küllî olması açısından onun akli bir yüklem olduğu söylenir. Bu yaklaşım, vücûdun küllî tabiî olmak bakımından fertlerinin mahiyetinin aynı olmasına engel değildir.

Bu nedenle onun itibari (bir şey) olduğu, dolayısıyla başlı başına varlık olarak onun mahiyetlere teşkik yoluyla yüklem olmadığı, tam tersine tümel ve ekli bir yüklem olması açısından mahiyetlere teşkik yoluyla yüklem olduğu söylenmiştir. Bu anlam, onun doğal tümelliği itibariyle fertlerinin mahiyetinin kendisi olmasına engel olmaz; tıpkı sadece bir doğa olarak hayvanın (canlının) fertlerine yüklem olmadan onların parçası oluşu gibi, O, mutlaklığı itibariyle, yani beraberinde bir şey bulunması şartı olmaksızın fertlere (mahiyetlere) yüklenen t bir cinstir. Fertlerinde teşkik yoluyla gerçekleşen her şey için de durum böyledir. Vücûdun fertlerinde farklılaşma, kendisindeki farklılaşma değildir, tersine onun illet ve malûldeki illetlilik ve mâlûllülük özelliğinin zuhûrundandır. Cevherde kendi başına kaim olması nedeniyle, o, arazda kendi kendisine kaim değildir. Keza yoğun olanda onun ortaya çıkışı güçlü, yoğun olmayanda ise zayıftır. Nitekim insan fertleri arasındaki farklılaşma insanlığın kendisinde değil,

fakat insanlık niteliklerinin fertlerde ortaya çıkışma göredir. Eğer, vücûd için fertlerin hakikatinin aynısı olmaktan kurtaracak bir çıkış yolu olsaydı, bu takdirde, insanlık için de kendi fertlerinin hakikatinin aynısı olmasına bir çıkış yolu bulunurdu. Oysaki insanlık fertleri arasındaki farklılaşma varlıklardan hiçbirinin fertleri arasında benzerinin bulunmayacağı türden bir farklılaşmadır. Bu yüzden, onlardan kimi makam bakımından meleklerden daha üstün ve daha yukarı mertebede olur, kimi de en aşağı hayvandan daha aşağıda olur. Nitekim Allah şöyle buyurmuştur:

**"Onlar hayvanlara benzer, hatta hayvanlardan daha bayağıdır"**(Araf: 179) ve

**" Biz insanı en güzel bir kıvamda yarattık, sonra onu en aşağı dünyaya attık."** (Tîn:4) ..İşte bu nedenle**,**

**"Kafir, 'keşke toprak olsaydım', der"** (Nebe:40). Bu konuda aydınlanmak isteyene bu kadarı yeter. Basiret gözü Allah tarafından aydınlatılan kimse bunları anlar ve bunları düşünüp anlayan kimse, kuruntuya dayalı şüpheleri ve bâtıl itirazları, çıkmazları gidermekten aciz kalmaz. Allah'tan yardım istenir ve ona dayanılıp güvenilir.

**Bazı Küllî Mertebeler Ve Sufilerin Bu Konudaki Istılahlarına İşaret**

Vücûdun hakikati, beraberinde hiç bir şey bulunmamak kaydıyla tüm isim ve sıfatların kendisinde kaybolduğu ehadiyet mertebesi diye isimlendirilen şeyden ibarettir. Cem'ülCem, Hakikatü'lHakâik ve Amâ diye de isimlendirirler. Yanında bir şey bulunmak şartıyla alınacak olursa, bu takdirde isim ve sıfatlar denen tümel ve tikel tüm ayrılmazlarıyla birlikte her şey alınıyor demektir ki, o zaman bu mertebe vâhidiyyet ve makâmu'lcem' diye adlandırılır. Bu mertebe, isimlerin a'yan ve hakikatlerden ibaret mazharlarını kabiliyetlerine uygun olarak, dış dünyadaki yetkinliklerine sevketmek açısından Rububiyet mertebesi diye isimlendirilir. Eğer vücûdun hakikati herhangi bir şey ve yoklukla birlikte bulunmamak şeklinde düşünülürse, (yani mutlak olarak düşünüldüğünde) tüm varlara sâri hüviyyet diye isimlendirilir. Vücûdun hakikati kendisinde ilmî suretlerin bulunması kaydıyla alındığında buna, mutlak bâtın isim, bâtın, evvel, alîm ve rabbu'la'yani 'ssâbite mertebesi denir. Eğer, sadece şeylerin küllilikleriyle birlikte alınırsa, bu Rahman ismi mertebesidir. Buna, ilk aklın Rabbi, levhu'lkaza, Ümmü'lkitab ve Kâlemü'la'lâ da denir. Eğer o, kendisindeki küllilerin, ayrı ayrı cüz'îler olarak bulunması şartıyla (tümelliklerinden gizli kalmaksızın) alınacak olursa İsmu'r Rahim mertebesidir; buna aynı zamanda kader levhası denen küllî nefsin rabbi mertebesi de denir. Küllî Nefs, Levhu'lMahfuz ve Kitabu'lMübin'de. Eğer vücûdun hakikati tikel, ayrı ve birbirinden farklı suretlerle birlikte alınırsa, mâhî, müsbit, muhyî ve mümît isim mertebesi adını alır. Buna, mahv ve ishal levhası denen küllî cisme basılı nefsin rabbi da denir. Eğer ruhani ve cismani türsellerin suretlerini kabul edici olması şanıyla alınırsa alıcı isim mertebesi olur. Kendisine Kuranda **"Kitabu'l Mestur, fi rakkin menşur"** (Tûr:2) diye işaret edilen küllî heyulanın rabbi de denir **(Rubbu'lheyûlâ elkülliyye) .**

O, etkileme ve etkilenmeye yatkınlığı ile birlikte alındığında, mûcid ve halik denen fail ismi mertebesi olur. Bu küllî tabiatın rabbidir. Şayet o, soyut ruhanî suretler olmak şartıyla alınırsa, alîm, mufassil ve müdebbir isim mertebesidir. Bu küllî akılların ve natık nefislerin rabbidir.

Hukemâ ıstılahında mücerret akıl denen şeye, ehlullah ıstılahında ruh denir. Bundan dolayı ilk akla Ruhu'lKuds denir. Hükemâca mücerret nâtık nefs denen şeye de ehlullahça kalp denir. Eğer külliler mücerret natık nefiste mufassal olarak bulunursa nefs bunları aynî olarak görür. Ehlullahça "nefs" hayvani nefs olarak alınır.

Eğer vücûdun hakikati gaybî hissî suretler olarak alınırsa o, musavvir isim mertebesi olur; mutlak ve mukayyet hayal âleminin rabbidir. O, görülür hissî suretler olmak kaydıyla alındığında bu mutlak Zahir ve Âhir isim mertebesidir; mülk âleminin rabbidir. Kamil insan mertebesi akıllar, küllî ve cüzî nefisler cinsinden ilâhî, kevnî mertebelerin ve vücûd tenezzüllerinin sonuna dek tabiat mertebelerinin tamamının toplamından ibarettir. Aynı şekilde amaî mertebe de denir. Bu ilâhî mertebeyi andırır. İnsanı Kamil ve ilâhî mertebeler arasında rablık ve merbubluk dışında bir fark yoktur; Bundan ötürü de insan Allah'ın halifesi olmuştur. Tüm bunları kavrayınca, ilâhî rubûbî ve kevnî mertebeler arasındaki farkı da kavrarsın.

Bazı muhakkikler ilâhî mertebeyi, Rahman isminin tüm isimleri toplayıcı olması itibariyle ilk akıl mertebesiyle aynı görmüşlerdir; tıpkı Allah isminin tüm isimleri toplayıcı olduğu gibi. Bu bir açıdan doğrudur; ancak, Rahman isminin Allah isminin kuşatıcılığı altında bu iki mertebenin birbirinden farklı

olmasını gerektirir. Aralarında başkalık olmasaydı besmeledeki Rahman ismi Allah ismine tâbi olmazdı.

**Tembih**

Varlık aracılığı ile eşyaya ilişen her kemalin, zâtı gereği vücûda ait olduğu daha önce geçmişti. O vücûd, bizzat diri, kayyûm, bilen, dileyen, gücü yetendir. Bunlar özüne eklenen | sıfatlar değildir. Aksi takdirde bu yetkinliklerin kendisinden akışında başka bir hayata, ilme, kudrete ve iradeye... vs. muhtaç olurdu. Çünkü bu yetkinlikler sadece onlarla nitelenen birinden akar. Eğer bunları anladıysan **"sıfatları zâtının aynıdır"** ifadesini anlarsın ve bu konunun hakikati apaçık ortaya çıkar: Burada kasdedilen şey, zihne geliveren " kendisinden taşan ve ondan ayrılmaz olan hayat, ilim ve kudretin onun zâtının aynısı" olduğu değildir. Zâtının aynı olduğu görüşü, bir başka yönden doğru olsa da, vücûd ahadiyyet mertebesinde tüm taayünleri ortadan kaldırır; dolayısıyla zâttan başka, ne bir sıfat, ne bir isim, ne de bir müsemmâ kalır. Vücûd, isim ve sıfatlar mertebesi demek olan vâhidiyyet mertebesinde sıfat, isim ve müsemmâ olur; bu mertebe ilahlık mertebesidir. Nitekim **"Onun varlığı zâtının aynıdır"** sözümüz, O kendinden taşan bir vücûdla değil, bizatihi vardır; kendinden taşan da kendisidir anlamına gelir. O halde, hayat, ilim, kudret ve tüm subûtî sıfatlar, ilk mertebedeki sıfat ve mevsufun birleştiği gibi, birleşirler. Aklın bunlar arasında farklılıkla hükmetmesi aslında bir olmalarına rağmen, tıpkı sıfat ve mevsuf arasında farklılıkla hükmetmesi gibidir. Yani akıl **(cins ve fasl arasında bir başkalık vardır diye hükmettiği gibi)** ilim kudretten ve iradeden yarıdır diye hükmeder; Oysa vücûdda biricik zâttan başkası yoktur. Nitekim cins ve fasıl dışarıda birdir ve bunlar nev'dir. Bundan ötürü müminlerin emiri Ali "**İhlasın kemali, sıfatları O'ndan kaldırmakladır"** demiştir.

İkinci mertebede ilim kudretten ve kudret de iradeden ayrılır. Böylece sıfatlar çoğalır; sıfatların çoğalmasıyla da isimler ve mezâhiri çoğalır. İlâhî hakikatler de birbirinden ayrılırlar; böylece hayat, ilim, kudret ve benzeri sıfatlar bu zât'a ve bu zâtın ayrılmazı olan hakikatere, bu sıfatların o zâttan ayrı olmalarından dolayı, sözel anlamda müştereken yüklenir. Zira bu gerçekler bir bakımdan ilintilerdir. Çünkü bunlar ya salt izafettir veya izafet sahibi hakiki sıfattır; bir başka açıdan da soyutlarda olduğu gibi cevherdirler. Zira soyutların, özleriyle bilinmesi, bir bakıma zâtlarıyla bilinmesi anlamına gelir. Hayat ve kudret de böyledir. Oysa zât cevher ve araz olmaktan münezzehtir. Bu sıfatların aynısı demek olan tüm cevherlerde ilâhî hüviyetin akışı kendisine zahir olan kimseye bu mânânın hakikati belirir.

Bu gerçekliklerin tümü özel varlıklar olduklarından; Zatü'l Ahadiyyet de mutlak vücûd olduğundan; taayyünün kendisine izafeti ile mukayyet de mutlak olur. Keza mukayyet olan mutlak varlığın tecellîlerinden meydana geldiğinden sıfatların hakikatlere ve şu zâta yüklem kılınması mânevi katılım ve teşkik yoluyla olur. Onlardan bir tek türün fertlerine, mesela ilmin taayyünlerinden birine, bunların yüklem kılınması tavâtü yoluyladır.

Bu gerçekler kimi zaman, ne cevher, ne arazdır; fakat kadim ve zorunludurlar; kimi zaman da sonradan olan mümkün cevherdirler; bazen da bu cevherlere bağlı ilintidirler. Bu anlatılanlar kime açıkça belirirse, şek ve şüpheden kurtulur. Allah doğru yolu gösterendir.

## İKİNCİ FASIL

### Allah'ın İsim Ve Sıfatlarına Dairdir

Biline ki**," O her gün bir iştedir"** (Rahman: 29) esasına göre, Hakkın Şe'nleri ve ilâhî mertebelerde tecellîleri vardır. Şe'nleri ve mertebeleri itibariyle de sıfatları ve isimleri vardır. Şifadan ya icabî, veya selbî olur. Birincisi (icabı) ya hakikidir, kendisine izafet yapılmayan hayat, vücûd, ve kayyûmiyyet gibi; ya da salt izafet olur, evveliyyet ve âhiriyyet gibi. Yahut da Rubûbiyet, ilim ve irade gibi izafetli olur. İkincisi (selbî sıfatlar) ğina, kuddusiyyet, subbûhiyyet gibidir. İcâbî veya selbî olsun bunların her birinin bir tür vücûdu vardır. Çünkü vücûd, bir yönden, yokluğa ve yoka da ilişir. Bu sıfatlar, şeriat dilinde amâ diye nitelenen ülûhiyet mertebesinin bütünüyle kendisinde topladığı mertebeleri açısından zâtının tecellîlerinden başka bir şey değildir. Ama vücûdda beliren ilk çokluk, ve zâti birliğin varlığı ile yaratılmış belirişler arasındaki berzahdır. Çünkü onun zâtı, özü gereği, ilâhî mertebelere göre çeşitli ve karşıt sıfatları gerektirir. Lütuf, kahr; rahmet, gadab; rıza, saht gibi. Bu mütekabil sıfatları cemal ve

celal sıfatları içerir. Lutfa ilişkin sıfatlar cemal, kahra ilişkin sıfatlar da celaldirler. Her cemalin bir celali vardır tıpkı ilâhî cemalden oluşan heymân gibi. Çünkü heymân, aklın yok oluşu ve insanın kendisini yitirip şaşırmasından ibarettir. Her celalin de bir cemali vardır. Bu da ilâhî kahrda örtülü lutftan ibarettir. Buna örnek olarak Allah

**"Ey cins kafalar sizin için kısasta hayat vardır"** (Bakara.179) buyurmuştur. Emiru'l Mu'minin Ali de

**" Evliyasına rahmeti bol, nimetiyle parlayan ve bol rahmeti içinde düşmanlarına sıkıntısı çok olan ne yücedir"** demiştir. İşte buna binaen Peygamberin şu ifadesinin sırrı anlaşılır :

**"Cennet hoş karşılanmayanlarla perdeli; cehennem de şehvetlerle perdelidir."** Anlatılanlar birbirine karşıt her sıfat çiftleri arasında berzahıdırlar. Zât, bir sıfatla birlikte ve tecellîlerinden bir tecellîye göre isim diye adlandırılır. Mesela Rahman rahmetli bir zât, Kahhâr kahrı olan bir zâtdır.

Bu isimler isimlerin isimleridirler. Buradan anlaşılmaktadır ki, isimden maksat isimlenendir, ismin kendisi değildir. Bazen isim sıfatlar içindir denir. Çünkü zât tüm isimler arasında müşterektir, zâtta çokluk sıfatların çokluğundan ötürüdür. Bu çokluk gaybın anahtarlarından ibaret olan gaybi mertebeler açısındandır. Bu çoğalma, zâtın, mefatihu'l gayb demek olan gaybî mertebeleri itibariyledir. Mefatihu'l gayb ise, vücûdun ve Hak teâlanın gaybında bulunan ma'kul mânâlardır; bunlarla Hakkın iş ve tecellîleri belirir. Bunlar aynî mevcutlar değildir. Dahası asla vücûda dâhil olmazlar, tam tersine vücûda sadece şu isim mertebelerinde Hakkın vücûdundan taayyün eden şeyler dahil olur. Öyleyse bunlar zihinde var, dışarıda yoktur. Bunların aynî varlığı olan varlarda iz ve etkileri vardır. Nitekim Şeyh (r.a.) ilk fass'ta buna işaret etmiştir. Açıklaması ilerde gelecektir.

Çoğalma, başka bir açıdan da, zatî bilgiyle ilgilidir. Çünkü O'nun zâtı nedeniyle zâtına ilişkin bilgisi ahadiyyet mertebesinde zâtının yetkinliklerini bilmeyi gerektirir. Sonra da, ilâhı muhabbet zâtın bunlardan her birinin tek tek ilmî hazretinde, sonra da aynî hazretinde taayyün etmelerini gerektirir. Burada çokluk meydana gelir.

Sıfatlar, küllî tam kuşatanlar ve birçok şeyi kuşatmakla birlikte küllî tam kuşatmayanlar olmak üzere ikiye ayrılır. Birinci gruba girenler yedi imam denilen, ana sıfatlardır. Bunlar hayat, ilim, kudret, sem', basar ve kelamdır. O'nun işitmesi, Cemu'lCem' makamında zatî kelamının hakikatine ilişkin bilgisinin tecellîsi ile cem ve tafsil makamında ise zahir ve bâtın olarak a'yânî kelamına ilişkin bilgisinin tecellîsiyledir; yoksa duyusal yolla değildir. Görmesi ise, hakikatlere tecellîsi ve ilminin onlara şühud yoluyla ilişmesinden ibarettir. Kelamı, irade ve kudret sıfatının gaybda olanı açığa çıkarma ve onu icad etmeye ilişmesininden doğan tecellîden ibarettir. Allah şöyle buyurmuştur**:**

**"O'nun işi, bir şeyin olmasını dilediğinde o şeye ol demektir; o şey de hemen oluverir"** (Yâsîn:82). Bu sıfatlar, başkalarının asılları olsalar da, gerçekleşmelerinde bazısı bazısıyla kayıtlıdır. Nitekim ilim hayatla kayıtlıdır; kudret de ilim ve hayatla kayıtlıdır. İrade de böyledir, geri kalan üçü zikredilen dördüyle kayıtlıdır.

İsimler de bir açıdan dörde bölünür. Bunlar ana isimlerdir: evvel, âhir, zahir ve bâtın. Tüm isimleri toplayan isim, Allah ve Rahman ismidir. Allah;

**"İster Allah diye çağırın ister Rahman diye çağırın hangisiyle çağırırsanız en güzel isimler O'nundur"** (İsrâ:110) buyurmuştur. Bunlardan her birinin hakimiyeti altında bulunan güzel isimleri vardır. Mazharı ezelî ve ebedî olan her ismin; ezeliliği evvel isminden, ebediliği âhir isminden, zuhuru zahir isminden, butûnu bâtın ismindendir. İbda ve icada ilişkin isimleri evvel ismine dahildir. İade ve ceza'ya ilişkin isimleri âhir ismine dahildir. Zuhur ve butûn'a ilişkin olanlar zahir ve bâtın'a dahildir. Şeyler şu dörtden hali olamazlar: Zuhur, butûn, evveliyyet, ve âhiriyyet.

İsimler bir başka şekilde de zât, sıfat ve fiil isimleri diye bölümlere ayrılır. Her ne kadar bunların tümü zât'ın isimleri olsalar da; O'nun bu isimlerde zuhuru açısından zât isimleri; sıfatların zuhuru açısından sıfat isimleri; bunlarda fiillerinin zuhuru açısından da esmaü'lefâl adını alırlar. Bunların çoğu iki veya üç yönü kendinde toplar. Çünkü bunlar da bir açıdan zâta, diğer açıdan sıfatlara ve bir başka açıdan da fiillere delalet eden bir şey vardır. Mesela Rab; sabit anlamıyla zâta aittir, malik anlamıyla sıfata ait, muslih anlamıyla da fiile aittir.

**Zât isimleri şunlardır:**

Allah, Rab, Melik, Kuddûs, Selam, Mü'min, Müheymin, Azîz, Cebbar, Mütekebbir, Alî, Azîm, Zahir, Bâtın, Evvel, Ahir, Kebîr, Celîl, Mecîd, Hakk, Mübîn, Vâcid, Mâcid, 'Samed, Müteâli, Ganî, Nur, Vâris,

Zülcelal, Rakıb. Sıfat isimler; Hayy, Şekûr, Kahhâr, Kahir, Muktedir, Kavî, Kadir, Rahman, Rahîm, Kerîm, Gaffar, Gafur, Vedûd, Rauf Halîm, Sabûr, Bin, Alîm, Habîr, Muhsîy, Hakîm, Şehîd, Semî, Basîr'dir. Fiil isimleri ise; Mubdi, Vekîl, Bâis, Mucîb, Vâsi, Hasîb, Mukît, Hafız, Hâlık,Bâri, Musavvir; Vehhâb, Rezzâk, Fettâh, Kâbız, Bâsıt, Hâfıd, Râfi, Muızz, Müzill, Hukm, Adi, hatif Muîd, Muhyî, Mumît, Vali, Tevvâb, Muntakim, Muksıd, Cami, Muğnî, Mâni, Dârr, Nâfi, Hâdi, Bedî, Reşiddir.

Şeyh (r.a.) **İnşâu'd Devâir** adlı eserinde böyle belirlemiştir; Biz de hiçbir değişiklik yapmadan teberrüken naklettik. Kimi isimler gaybın anahtarlarıdır; bunları sadece Allah ve kendisine zatî hüviyetiyle hakkın tecellî ettiği kutuplar ve kâmil insanlar bilir. Bu hususta Allah**:**

**"O, gaybı bilendir, gaybını yalnızca hoşnut olduğu elçiye gösterir."** (Cin:26) buyurmuştur. Ve Peygamber de, duasında, buna :

**"Senin gaybının bilgisi içinde tercih ettiğin"** diye işaret etmiştir. Bir açıdan bunlar evvel ve bâtın isimler kapsamına girer. Bunlar a'yanı sabitenin ilkesi olan isimlerin ilkesidirler. İnşallah ileride açıklayacağız. Bu isimlerin oluşlarla ilgisi yoktur. Nitekim Şeyh Futühâtu'l Mekkiyye'de şöyle demiştir:

**" Yaratma ve nisbetler dışında kalan isimlere gelince, bunları ancak O bilir; çünkü bunların oluşlarla ilgisi yoktur,"** Bunların bir kısmı dış dünyanın anahtarlarıdır; çünkü, bunlarla sadece dış duyulurlar kasdedilir. Bazan da bunlarla daha genel bir anlam kasdedilir. Nitekim Allah bu hususta şöyle buyurmuştur: **" Şehadet ve gaybın bilicisi"** (Ra'd:9). Bunların hepsi, başka bir açıdan da Ahir ve Zahir isimleri kapsamına girer. O halde, Esmâü'l Hüsnâ, tümüyle isimlerin asıllarıdır.

Biline ki, mütekabil iki isim arasında bu ikisinden doğma iki yönlü ve ikisi arasında köprü olan bir isim vardır. Nitekim mütekabil iki sıfat arasında da bu iki sıfattan doğma iki yönlü bir sıfat vardır. Aynı şekilde isimlerin bazısının bazısıyla bir araya gelmesinden de, ister mütekabil olsun ister olmasın, sonsuz isimler ortaya çıkar; bunların her birinin ilmî ve aynî vücûd da bir mazharı vardır.

**Tembih**

Hükümlerine göre fiil isimleri şu kısımlara ayrılır: Bunlardan bir kısmı ezelden ebede dek hükmü kesilmeyen ve etkisi sona ermeyen fiil isimleridir. Kutsal ruhlara, melekûtî nefislere ve mutlak zamana dâhil olduğu halde göreceli zamana dahil olmayan, örneksiz yaratılan her şeye hakim olan isimler gibi. Bir kısmının hükmü ezelilik bakımından kopuk olsa bile hükmü ebedi olarak devam edecek olan isimlerdir; Ahirete hakim olan isimler gibi. Çünkü Bunlar ebedidir. Nitekim âyetler bunların ve hükümlerinin ebedi olduğuna delalet eder. Bunlar zuhuru itibariyle ezeli değildir. Çünkü bunların zuhurunun başlangıcı dünyevî inşanın bitiminden itibarendir. Bu isimlerden bir kısmı hükmü ezel bakımından kesik, etkisi ise ebed bakımından son bulur. Göreceli zamana dahil olan her şeye ve dünyevî oluşa hakim olan isimler gibi. Her ne kadar bunların ahiret itibariyle neticeleri ebedi olsa da zuhuru itibariyle ne ezeli, ne de ebedidirler. Hükümleri son bulanlara gelince, bunların hükümleri ya mutlak olarak kesilir ve ona hakim olan isim mutlak ilâhî gayb kapsamına girer dünyevi oluşa hakim olmuş isim gibi, ya da gücü ve etkisinin (devlet) zuhuru sırasında hakimiyette kendisinden daha tam olan ismin hükmü altın da gizlenmiş ve örtülü isimlerdir.

**Çünkü isimlerin kendi zuhurları ve hükümlerinin zuhurları bakımından devletleri vardır. Her birinin dönüş süresi 1000 yıl olan yedi yıldızın dönüş süreleri ve şeriatlar bu güç ve etkilere dayanır.** Zira her şeriat için bir isim vardır; bu ismin etkisi ve gücünün devamıyla ve saltanatının bekasıyla şeriat devam eder, onun saltanat ve devletinin zevaliyle nesholunur. Sıfatların tecellîleri de böyledir. Çünkü herhangi bir sıfat zuhur edince başka bir sıfatın hükmü, onun altında son bulur. Tek tek isimlerden her biri bir mazhar ister, etkileri bu mazharla ortaya çıkar ve mazhar a'yandan ibarettir. Eğer bu aynlar, insani aynlar gibi, tüm isimlerin hükümlerinin zuhurunun alıcısı ise bu aynlar her ân onların şe'nlerinden bir şen'ne mazhar olurlar. Şayet isimlerin hükümlerinin ortaya çıkmasına kabiliyetli değillerse o zaman sadece bir kısmına özgü olur, bazısına olmazlar: Meleklerin aynları gibi. Bu aynların dış dünyada, dünya ve ahiret itibariyle devamları ve son bulmaları, isimlerin onlardaki etkilerinin sürekliliği ve son bulmasına bağlıdır. O kadar. Bu uyarıyı iyice kavrarsan ve maksat da hasıl olursa senin için birçok sırlar açıkça çözülür.

**Başka Bir tembih**

Dış dünyada var olan şeylerin hepsi dış varlıkları bakımından zahir isminin hükmü altındadır. Hak

(sühhanenu) zuhuru bakımından Zâhir'in ta kendisidir. Nitekim butûnu açısından da Bâun isminin ta kendisidir. Dolayısıyla bilgideki a'yânı sabite de bâtınlığı açısından Allah'ın isimleridir. Dış dünvada var olan şeyler bu a'yânı sabitelerin mazharlarıdırlar. Bu bakımdan, zâhirliği açısından dış dünyadaki varlıkların tabiatları Allah'ın isimleridir. Şahıslar ise bu isimlerin mazharlarıdır.

Dolayısıyla, cins olsun, tür olsun, her dış gerçekliğin ana isimlerden bir ismi vardır. Çünkü bu ana isimler tek tek tüm fertleri kapsar; dahası her şahsın tekil isimlerden bir ismi vardır. Çünkü şahıs zahirle mazharın dış dünyada birleşmesi açısından, kendisine ait müşahhas ilintileriyle birlikte bu gerçekliğin ta kendisi (ayn) dir, başka değil. Aklî olarak başkalıkları açısından şahıslar dış gerçekliklerin mazharlarıdır. Nitekim dış gerçeklikler de a'yânı sabitenin mazharı; a'yân ı sabite de isim ve sıfatların mazharlarıdırlar. O kadar.

**Tembih:**

Sonraki bilgelerden bazısı Allah'ın zâtını bilmesinin zâtının kendisi olduğunu, mümkün severi bilmesinin ise (kendilerine yöneltilecek suçlamalar dan kaçınmak için) kendisi ile kaim süretlele birlikte ilk aklın varlığından ibaret olduğunu söylemişlerdir. Yüce ilâhî hikmetleri bilen müvahhitlerce bu bir açıdan böyle olsa da genel anlamda ve onların ilkelerine göre doğru değildir. Zira ilk akıl zatî hudûsla hadistir. Oysa Allah'ın ilminin gerçekliği kadimdir, çünkü kendisinin aynıdır. Öyleyse, ilk aklın Allah'ın aynısı olması nasıl mümkün olur? Aynı şekilde ilk akıl, mümkün hadis ve zâti âdemle mesbuk olduğundan, Hakkın malumudur. Zira Allah bilmediği şeye varlık veremez. Sonuçta Allah'ın ilk akla ilişkin bilgisi zorunlu olarak onun varlığından önce gelir. Öyleyse, Allah ilk akıldan başka bir şeydir; ve ilk aklın mahiyeti zorunlu olarak bilginin gerçekliğinden başka bir şeydir. Çünkü ilim, bazen, Hakkın kendi zâtını kendisiyle bilmesi gibi bizzat zorunlu; bazan izafetli sıfat; ve bazen de mahiyetin aksine salt izafet olur.

Eğer Zâtını bilmesi yaratıklarını bilmesinden farklıdır ve bu bilme de **“ilk akıldır”** denirse, şöyle deriz: Bilmenin aslı birdir, fertleri arasındaki başkalık itibaridir; çünkü bilmenin fertleri arasındaki farklılık bilinen konulara bağlıdır ve bu da (bilmenin fertleri) bilmenin hakikatinin tekliğine zarar vermez. Hak, şeyleri bizzat kendisini bildiği gibi bilir, başka şekilde değil. O'nun göreli bir sıfat ya da bazı suretlerde salt izafet olması O'nun ilk akim kendisi olmasına engeldir; zira birincisi araz, ikincisi cevherdir. O'nun cevherlerden bir cevher olması, ilâhî hüviyetin ancak bunlara akışı iledir. Oysa onlara göre, bu böyle değildir. Öyleyse onun bir cevher olması mümkün değildir. Keza eşyayı bildiği şekilde onlara güç de yetirir. Dolayısıyla O'nun kudretinden değil de bilgisinden ibaret olması seçeneksiz bir tercihtir; aksine O'nun bilgisinin değil de kudretinin kendisi dışındaki her şeyi kuşatması onların görüşüne göre, daha doğru olur.

Aynı şekilde, ilk aklın Allah'ın bilmesinin aynısı olduğuna inanmak bütün eşyanın varlığından önce olan ilâhî inayeti iptal eder. İlk akıl Allah'ın nezdinde bir hâzır bulunuştan da ibaret değildir. Çünkü hâzır olma hâzır olanın sıfatıdır; bu hazır olan da akıldır. Allah'ın bilmesi ise O'nun şifadır; sıfatı da kendisinden başka bir şeydir. Keza Allah'ın ilminin hâzır olması özü gereği O'ndan sonradır; çünkü O'nun sıfatıdır. İlk Aklın hâzır olması da özü gereği Hak'tan ve bilgisinden sonradır; çünkü Hak teâla tüm yetkinlikleriyle birlikte bizatihi, mevcudattan önce gelir. Allah'ın bilgisi hâzır bulunmak şeklinde yorumlanamaz. Aynı şekilde bu, Allah teâlânın en şerefli sıfatlarında, kendisinden sadır olmuş başka bir şeye muhtaç olmasını gerektirir: ve cüz'î olmaları açısından cüzileri ve bunlarla ilgili durumları O'nun bilmemesini gerektirir; oysa Allah böyle bir şeyden yüce ve uludur.

İmdi, eğer muhakkik arif, şeylerin özlerini ve küllî mânâları icmâlen bilmesi açısından kendisiyle Hakkın bilgisinin ve bir açıdan zahirle mazharın aynı olduğunu söylerse bu doğru olur. Önceki “tembih” te geçtiği üzere, O, alîm isminden ibarettir. Çünkü O'nun mahiyeti özel bir taayyünle taayyün etmiş ilâhî hüviyetten ibarettir; ki bu da ilk akıl diye isimlendirilir. Ancak bu özel taayyün ilk akla özgü değildir; aksine küllileri ve cüz'îleri içine alması bakımından külli nefse de özgüdür. Hatta bu açıdan sadece ilk akıl değil her bilen O'nun alîm ismi olur. Hakîm bu anlamı kavrayamaz; çünkü ona göre, akıl ve başka şeyler mahiyet ve vücûd açısından Haktan başkadır ve Hakkın yaratıklarından (ma'lûl) bir yaratıktırlar; dolayısıyla, sonuç olarak Hak sıfatlarında ve yetkinliklerinde kendisinden başka bir şeye muhtaç olmuş olur. Doğrusu, insaf sahibi olan herkes kendisinde şunu bilir: adem zamanî olsun olmasın, eşyayı örneksiz yaratan ve yokluktan varlığa çıkaran, onları icadından önce, hakikatları ve lazım

olan zihni ve harici suretleri ile bilir. Aksi takdirde onlara varlık veremezdi. Dolayısıyla, Allah'ın onları bilmesi onlardan başka bir şeydir. Allah'ın zâtının ve zâtının aynısı olan bilgisinin birçok duruma mahal olmasının imkânsızlığına inanmak ancak bu şeylerin Allah'tan başka olması durumunda doğru olur. Tıpkı Hakk'tan perdelenmiş olanların görüşünde olduğu gibi. Bu şeylerin vücûd ve hakikat açısından Hakk'ın aynısı, taayyün ve sınırlanma açısından ise Hakktan başka olmalarına gelince, bu mümkündür. Gerçekte O, ne bir mahalle konan, ne de mahallin kendisidir; tersine O, bazan konak bazan da konuk biçiminde ortaya çıkan tek bir şeydir, O halde işin aslının, eşyanın suretlerini tümelliği ve tikelliği, küçüğü ve büyüğü, topluca ve ayrıntısıyla birlikte, aynî ve ilmî olarak kuşatan zâti bir bilmeyle olduğu ortaya çıkmıştır.

**“Yerde ve gökte zerre kadar bir şey bile O'nun bilgisi dışında değildir”** (Yûnus:61).

Şöyle bir şey ileri sürülecek olursa: ilim Zât ve O'nun yetkinliklerinden ibaret olan malûma (bilinene) tabidir; öyleyse O', nasıl oluyor da o şeyin kendisi oluyor? Deriz ki, Göreli sıfatların birtakım yönleri vardır: Zâttan başka olmama yönü ve zâttan başka olmaları yönü. Birinci yöne göre ilim, irade, kudret ve kendilerine izafet ilişen diğerleri bilinene, istenene, yoka tabi değildirler. Zira bunlar zâtın aynısıdırlar. Bunlarda çokluk yoktur. İkinci yöne gör', ilim bilinene tabidir. Aynı şekilde irade ve kudret, istenen ve güç yetirilene tabidir. Bilgide bir başka yön de vardır: bu şeylerin suretlerinin bilende oluşmasıdır. Bu tür bilmede bilenle bilinenin aynı oluşu bilginin bilinene tâbi oluşundan değil, tersine bilinen şeylerin suretlerinin bilende meydana gelmesinden dolayıdır, Bilginin şeylere tâbi olması açısından, iş aslında böyledir denir; yani kendisine bilgi ilişen şu hakikat (bilenle aynıdır denir). Oysa o hakikat özü bakımından zâtın kendisi değildir. Kimi arifler ilk aklı hakkın kendisi saymışlardır: bunun nedeni şudur: İlk akıl, cüz'îleri içine alan küllileri kuşattağından ötürü ve bilgisinin de Allah'ın bilgisinde olanlarla örtüştüğünden ilâhî bilgiye mazhardır. Aynı şekilde; Levhi Mahfuz adı verilen Tümel nefs de, bu açıdan, Hakk'tan ibaretter.

İlmin hakikatini ve malumata ilişmesini Allah'dan başkası bilemez. Bilmenin apaçıklığı sanısı; gölge ile gölgenin gölgesi arasında bir fark bulunmayışından kaynaklanmaktadır. Zira oluşlar onların varlıklarının gölgeleridirler. Aynı şekilde bilginin oluşması da apaçıktır; bir şeyin oluşumunu bilmenin apaçıklığı ise; o şeyin hakikatini ve mahiyetini bilmenin apaçıklığını gerektirmez. Allah Gerçeği en iyi bilendir.

## ÜÇÜNCÜ FASIL

### A'yân-ı Sabite Ve Bazı Esmâ-i Mazharlar Hakkında

İlâhî isimlerin Allah'ın bilgisinde ma'kul suretleri vardır. Zira O, zâtından ötürü zâtını, sıfatlarını ve isimlerini bilir. Bu ilmî suretler, özel bir taayyünle ve belirli bir nisbetle tecellî eden zâtın aynısı olması bakımından, tikel olsun, tümel olsun ehlullah ıstılahında a'yânı sabite olarak isimlendirilir. Kelamcılar ve filozoflarca (ehli nazar), bunların (a'yânı sabite) tümellerine mahiyetler ve hakikatler, cüz'îlerine de hüviyetler denir. Mahiyetler, ilmî hazrette ilk önce taayyün etmiş, ismî küllî suretlerdir. Bu suretler, feyzi akdes yoluyla, ilâhî zâttan taşarlar. İlk tecellî, zatî sevgi aracılığıyla ve Zât'ın, zuhurunu ve yetkinliklerini kendisinden başka kimsenin bilmediği gayb anahtarlarını talebiyle gerçekleşir.

İlâhî feyz feyzi akdes ve feyzi mukaddes olarak ikiye ayrılır. Birincisiyle a'yânı sabite ve bunların temel istidatları bilgide oluşur; ikincisiyle de bunlar levazımı ve tevâbii ile birlikte, dışarıda oluşurlar. Şeyh şu sözüyle işte buna işaret etmiştir: **“Alıcı, ancak, O'nun feyzi akdesiyle vardır.”** Bu taleb ilkin, Evvel ve Bâtın ismine, sonra da bu ikisiyle birlikte Âhir ve Zâhir'e dayanır. Zira evveliyet ve bâtiniyyet ilmî vücûd için sabittir; ahireiyyet ve zâhiriyyet aynî vücûd içindir. Bilgide varolmayanın nesnel olarak varolması mümkün değildir.

A'yân, dış dünyadaki varlıkların imkânı ve imkansızlıkları açısından ikiye ayrılır: Mümkün aynlar ve mümteni aynlar. Mümteni olanlar da ikiye ayrılır.

**Birincisi, aklın varsaymasına bağlı olan mümteniler;** Allah'a ortak koşmak, zıt ve çelişiklerin birliği vs. gibi. Bunlar kuruntuya dayalı aklın doğurduğu, mevhum şeylerdir. Allah Teâlâ’nın bu türden kuruntuları bilmesi aklı, vehmi bilmesinden dolayıdır. Bu ikisinin (akıl ve vehm) mevhum şeyhleri var sayması, bunların bilgide ve ismî suretlerde zâtlarının bulunması açısından değildir; aksi halde vücûdda şerik olması gerekirdi. Futûhâfda Şeyh, evliyadan sözettiği 73. Bab'da **;**

**“Ortada asla bir şerik olmamıştır; tersine şerik, altında salt yokluğun ortaya çıktığı bir terimdir.**

**Allah'ın varlığını birlemeye ilişkin bilgi bunu reddetmiştir; dolayısıyla şirk, yalan sözden ibaret bir şey olarak adlandırılmıştır"**der.

**İkinci kısım: Varsayımsal olmayan kısım; bu kısım, esasen sabit ve ilimde mevcut, hakkın zâtına ilişik durumları içerir.** Çünkü onlar, zahirin zıddı olması bakımından bâtına özgü gaybî isimlerin suretleridirler. Zira bâtının zahirle buluşan ve buluşmayan iki yüzü vardır. Mümkünler bâtının birinci yüzüne; mümteniler ise ikinci yüzüne özgü durumlardır.

Bu isimler hakkında Şeyh Fütuhatında şöyle demiştir:

**"Yaratma ve nisbetlerle ilgili olanların dışındaki isimlere gelince, onları ancak O bilir; zira onların oluşlarla ilişkisi yoktur"**. Buna Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) şu sözüyle işaret etmiştir:

**" .... veya gaybî bilginden istediğin şey".** Özleri açısından bu isimler bâtını istedikleri ve zahirden kaçtıkları için zahirde varlıkları yoktur. Bu isimlerin suretleri aynî varlıkla nitelenme imkânı olmayan ilmî varlıklardır. Akılcıların bu husussta şuurları yoktur; akıl buraya nüfuz da edemez. Esasen bu tür manalara muttali olmak; peygamberlik ve velayet kandilinden ve bu ikisine inanmadan kaynaklanır.

Mümteniler, hariçte varolma özelliği olmayan ilâhî hakikatlerdir; nitekim mümkünler, dışarıda varolma özelliğine sahiptirler. Mümkün her hakikat, ilmî hazrette ezeli ve ebedi olarak sabit olsa da, asla vücûd kokusu almamışlardır; ancak tüm dış görünüşleri itibariyle ilmî hazrettedirler. Bunlardan, ilmî hazrette baki hiçbirisi yoktur ki, daha sonra istidadı icabı hariçte aynî vücûdu istemiyor olsun. Zira bunlar istidat dilleriyle aynî vücûdu isterler. Şayet Vahibul Cevvâd bunlara vücûd vermeseydi; cömert olmazdı. Her birinin vücûd talebine rağmen bazısını diğerine tercih etmesi seçeneklere bağlı olmayan bir tercihdir. Bunların fertleri, Hakkın bildiği gerçekleşecekleri zamanı beklediklerinden gaybdan şehadete dünyevi oluş son buluncaya kadar zuhura gelirler. Aynı şekilde, sahih hadiste işaret edildiği gibi, âhiretde de böyle zuhura gelirler:

**"Cennette bir müminin canı çocuk istediğinde, gebe kalması, doğumu ve yaşlanması tek bir saatte istediği gibi olup bitecektir."** Nitekim Allah:

**"Orada canınızın çektiği her şey var, istediğiniz her şey var. Tüm bunlar esirgeyen ve bağışlayandan sizi bir ağırlamadır"** (Fussilet.31-32) buyurmuştur.

Mümkün aynlar da cevher ve araz olan aynlar diye ikiye ayrılırlar. Cevheri aynlar tümüyle tâbi olunanlar, arazlar ise tâbi olanlardır. Cevherin de akıllar ve soyut nefsler gibi basit ve ruhani; cevherler; unsurlar gibi basit cismani; dışarıda bulunmayan fakat akılda bulunan cins ve fasıldan oluşan cevheri mahiyetler gibi mürekkep; akılda bulunmayan fakat dışarıda bulunan basit cisimler gibi basit ve ilintisel müvelledâtı selase gibi son ikisinden oluşan kısımları vardır. Cevheri ve ilintisel olan aynlar üst, orta ve alt cins olarak ayrılırlar. Bunların her biri de türlere, onlar da sınıf ye şahıslara ayrılır.

**"Yerde ve gökte ilminden hiç bir şey gizli kalmayan" Zât ne yücedir; "O işiten ve bilendir."** (Sebe:3).

Aynlar dünyası Evvel ismi ve mutlak Bâtın isminin mazharıdır. Ruhlar âlemi muzâf Bâtın ve Zahir isminin mazharıdır. Şehadet âlemi ise, muüak Zahir ve, bir açıdan da Âhir isminin mazharıdır. Ahiret âlemi, mutlak Âhir isminin mazharıdır. Bu dördünü kendinde toplayan Allah isminin mazharı ise; tüm âlemlere hakim Kamil İnsandır. Misal âlemi zahir ve bâtının birleşmesinden doğan ve bu ikisi arasında berzah olan mütevellid isminin mazharıdır. Üst cinsler, dört isimden ibaret (Evvel, Ahir, Zahir, Bâtın) ana isimlerin mazharıdır. Orta cinsler mertebece, ana isimlerin altında yer alan isimlerin mazharıdır. Alt cinslerse, kuşatma ve sıra bakımından, bunun altında bulunan isimlerin mazharıdır.

Aynı şekilde gerçek türler de, izafi türleri kuşatan isimlerin mazharıdır; eğer bu izafi türler basit olursa, bunlardan her biri muayyen özel bir ismin mazharı olur; eğer bileşik olursa, her biri, müteaddit isimlerin birleşmesinden oluşan ismin mazharı olur. Bunların şahısları, birbiriyle birleşmekten doğan isimlerin dekâikinin mazharıdır. Bu birleşmelerden, sonsuzca isimler ve mazharlar doğar. Allah'ın şu sözünün sırrı da böylece anlaşılmış olur**:**

**"De ki Rabbimin sözleri için deniz mürekkep olsa O'nun sözleri tükenmeden deniz tükenir; Bir o kadarını daha getirsek yine yetmez"** (Kehf:109). Zira O'nun kelimeleri tümüyle, hakâyıkın aynlarından ibarettir. Müşterek isimlerin yetkinlikleri ise; özel isimlerin aksine, kendi mazharları arasında, her ne kadar bunlar da özel olsa da, ortaktırlar.

Dışarıda var ve çeşitli sıfatlara sahip olan her şey bu isimlerin mazharıdır. Eğer o mazharda her an onlardan bir sıfat beliriyorsa, o bu sıfatın o andaki mazharıdır; tıpkı insan ferdi gibi; nitekim o bazan

rahmet, bazan da zahmetin mazharı olur. Eğer insanda sürekli, belli bir sıfat veya değişik sıfatlar ortaya çıkıyorsa, o insan bu sıfatların mazharıdır, Akıllar ve mücerret nefisler, ilkelerini ve bu ilkelerden doğan şeyi bilmelerinden dolayı ilâhî bilginin mazharları ve ilâhî kitaplarda. Arş Rahmanın mazharı ve tahtıdır; kürsi ise Rahîm'in mazharıdır. Yedi felek Rezzâk'ın mazharı; altıncısı Alîm'in, beşincisi Kahhâr'ın, dördüncüsü, Nûr ve Muhyî'nin, üçüncüsü Musavvir'in, ikincisi Bâri'nin, birincisi Hâlık'ın mazharıdır. Bu taksim, ilgili feleğin ruhâniyetine egemen olan ismin sıfatı açısındandır. Varlıkları dikkatlice incelediğinde ve onların özellikleri anlaşılınca, bu feleklerin söz konusu isimlerin mazharları olduğunu anlarsın.

**Tembih**

A'yânı sabite, ilmî sûretler olmaları bakımından mec'ûl (yaratılmış) diye vasfedilemezler; zira bunlar o ân dışarıda mevcut değildirler. Mec'ûl ise ancak mevcud olur. Nitekim, zihnimizdeki, ilmi ve hayali suretler, dış dünyada varolmadıkça yapılmış (mec'ûl) olarak nitelenmezler. Eğer dışarıda varolmadıkça, yapılmış olmakla nitelenselerdi, mümteniler de mec'ûl olarak nitelenirlerdi; zira mümteniler de ilmî sûretlerdir. Yapma (ca'l) yalnız dışarıya oranla bu ilmî suretlere ilişir, öyleyse ilmî suretlerin ca'li demek, onların dışarıda varedilmesi demektir. Zira mahiyet, dış dünyaya mahiyet olarak konmuştur. Bu anlamda, ca'lın mahiyete, bilgide ilişmesi daha uygundur. Böylece tartışma sözele irca edilmiş olur. .Zira şöyle denemez:

**"Mahiyetler, taşan (faiz) 'in bilgide taşması ve onu meydana getirmesiyle var değildirler. Aksi takdirde, zatî hudûsla hadis olmaları gerekirdi. Fakat mahiyetler varolmayan bir şeyi ortaya çıkarmak istediğimizde, ilmî aynların varlıkta, zaman bakımından Hakk'dan geri kalacak biçimde zihinsel suretlerin ortaya çıkışı gibi ortaya çıkıyor değildirler."** Aksine Hakk'ın zâtını zâtıyla bilmesi, varlıkta O'ndan (zaman açısından) geri kalmadan a'yânı gerektirir. O'nun bilmesi, âlemi bilmesini ilk akılla aynı yapanların sandıklar gibi başka bir bilgiyle değil, bütün bu aynları zatî bilmenin kendisiyle bildiği açığa çıkar.

**Tembih**

A'yânı sabitenin iki yönü vardır:

1. Onlar ismlerin sûretleridir;
2. haricî aynların gerçekleridirler. İsimlerin suretleri olan aynlar, ruhların bedenleri gibidir; ikinci tür aynlar ise bedenlerin ruhları gibidirler.

İsimlerin de iki yönü vardır: Birisi çokluk yönü; öteki ise, bu isimlerle adlanan Zât'ın birligi yönü.

Çokluk yönü kendilerini toplayan ilâhî hazretten feyz almaya muhtaçtır ve bu feyzi âlem gibi alırlar. Sıfatlarla muttasıf zâtın birliği açısından isimler; a'yânın suretlerinin rablandır ve onlara taşarlar. Zâtın evveliyyeti ve bâtınıyyeti açısından tecellînin ta kendisi olan feyzi akdes ile feyz, zâti hazretten isimlere ve a'yâna mütemadiyen ulaşır. Zâtın hâriciyyeti ve âhiriyyeti, a'yanın ise alıcılığı ve yeteneği açısından tecellînin ta kendisi olan feyzi mukaddesle de, feyz, harici aynlara ulaşır.

Kendi altındakilerin cinsi konumunda olan her ayn bu feyzin kendi altında olanlara ulaşmasında, bir açıdan şahıslara varıncaya kadar, vasıtadır. Tıpkı akıllar ve soyut nefslerin, oluş ve bozuluş dünyasında, kendi altlarında bulunanlara aracı olduğu gibi. Her ne kadar feyz, Hakk'la vasıtasız birlikteliği olmak gibi bir özel yönü olan her bir şeye vasıtasız olarak ulaşırsa da a'yânın, ruhlar ve harici gerçeklikler olmaları bakımından rububiyet ve merbûbiyet yönleri vardır. Merbûbiyyet yönüyle feyz alırlar; rubûbiyyet yönüyle de dış suretlerinin rabbi olurlar.

Şu halde isimler mutlak olarak zahir ve gayb'ın anahtarlarıdır. Mümkün aynlar şehadet âleminin anahtarlarıdır. Bunlara ve tüm isimlere, istidatlarına göre, durmadan cem' hazretinden feyz geldiği içindir ki, Şeyh feyzi, mutlak olarak, cem' hazretine, kabiliyyeti de a'yâna nisbet etmiştir. Her ne kadar a'yân rab olmaları itibariyle, kendi altında bulunanlara feyzi ulaştırıyor olsa da, hiç kimse a'yânın sadece alıcılık, isimlerin de failiyyet yönünün olduğunu sanmasın. İsimler de etki sahibi ve etkilenen olarak ikiye ayrılır. Etki sahibi olanların bazısı mutlak fail ve bazısı da mutlak alıcı kılınmıştır.

**Düşünenlere Kılavuz**

Mahiyetler, tümüyle, bilgisel, özel varlıklardır. Zira bunlar dışarıda yoktur; tıpkı Mutezilenin dü-

şündüğü gibi, varla yok arasında bir aracı gerektiği için, dış varlıktan da kopukturlar. Bize göre, bir şey, ya dışarıda sabittir veya sübûtu apaçık değildir. Dışarıda sabit olan zorunlu olarak dışarıda vardır, sabit olmayan ise yoktur (mâdûm). İş böyle olunca mahiyetlerin akılda sübûtu, harici vücûddan ayrıdır. Akılda bulunan tüm suretler Hakk'dan taşar. Bir şeyin başkasından taşması demek, o şeyi birisi önceden biliyor demektir; öyleyse taşanlar Allah'ın ilminde sabittir ve O'nun bilgisi vücûdudur, çünkü vücûdu zâtıdır. Şayet mahiyyetler, ilimde taayyün etmiş mevcutlardan başka şeyler olsalardı, bu taktirde Allah teâlânın zâtı, gerçekten, kendi zâtından başka, birçok şeye mahal olurdu ki, bu imkansızdır. Mahiyeti varlığından habersiz olarak tasavvur edişimiz onun dış varlığına nisbetledir denemez; zira, eğer zihnî varlığından habersiz olursak o zaman zihinde asla bir şey bulunamazdı. Şayet, onlardan haberli olmakla birlikte, zihnî varlıklarından habersizliğimiz kabul edilirse, onların, mahiyetin kendisine, zihinde, varlık ilişen özel bir varlık olmaları imkânından dolayı, mutlak anlamda, varlıktan başka olmaları gerekmezdi. Mahiyete dışarıda varlık iliştiği gibi, zihinde de özel bir varlık ilişir. Dolayısıyla zuhûl mahiyetin zihindeki varlığındandır; yoksa kendisinden değildir. Kimi zaman vücûd, çoğalması itibariyle, özel varlara bitişik genel vücûda, iliştiği gibi kendisine ilişir.

Doğrusu, yukarıda geçtiği üzere, vücûd sıfatlardan bir sıfatla tecellî eder; bunun sonucunda da, bir başka sıfatla tecellî eden varlıktan seçilir, böylece de ismî gerçeklerden bir gerçek olur. Hakk'ın bilgisindeki bu gerçeğin sureti de mahiyet adı verilen veya sabit ayn denilen şeydir. İstersen sen bu hakikate mahiyet diyebilirsin. Bu mahiyetin ruhlar âleminde bir dış varlığı vardır. Dış varlığı burada gerçekleşir, misal âleminde bir varlığı vardır; misal âlemindeki zuhuru cismani bir suretledir. Duyusal âlemindeki vücûdu ise burada gerçekleşmesidir; zihinlerimizde de ilmî vücûdu vardır; bu vücûd onun zihnimizdeki sübûtudur. Bundan ötürü; vücûd, meydana gelmek ve olmaktan ibarettir, denir. Varlık nurunun, kemâlatıyla, mezâhirindeki zuhuru oranında bu mahiyetler ve gerekleri kimi zaman zihinde, kimi zaman da dışarıda zuhur eder. Buna bağlı olarak, zuhur da, Hakk'a yakınlık ve uzaklık, aracıların çokluğu ve azlığı, istidat duruluğu ve bulanıklığına göre güçlü ve zayıf olur. Sonuçta bazı varlıklarda yetkinlikleri tümüyle, bazılarında da yetkinlikleri eksik zuhur eder.

Bu mahiyetlerin suretleri zihnimizde iken yüksek ilkelerden yansıma yoluyla, veya bu hazretten nasibimiz oranında vücûd nurunun bizde zuhuru yoluyla, zihnimizde oluşan suretlerin gölgelerinden ibarettir. Bundan dolayı, eşyayı ne ise o olarak bilmek zordur. Ancak, kalbini Hakk'ın nuruyla aydınlatmış olan ve sırf vücûd la kendisi arasındaki perde kalkan kişi hariç. Zira bu kişi, bu ilmî suretleri kendi özlerinde ne iseler öylece, Hakk'la idrak eder. Bununla beraber, inniyyeti ölçüsünde ondan perdelenir ve Hakk'ın bu suretleri bilmesiyle Kâmilin bilmesi arasında bir farklılık oluşur. Bu yüzden ariflerin irfanının gayesi aczlerini, kusurlarını itiraf etmek ve kusur bilmenin O'na ait olduğunu bilmektir. O Alîm ve Habîrdir. Eğer sen işittiğin kadarını bilirsen, gerçekten sana hikmet verilmiş olur.

**“Kime hikmet verilirse ona büyük hayır verilmiştir.”** (Bakara: 169).

**Ek:**

Yoklukla ilgili belirlenimleri ve mutlak vücûd'dan ayrılıkları açısından aynlar ademe racidirler; hakikat ve vücûdı belirlenim açısından vücûdun ta kendisi olsalar da. Eğer ariflerin sözlerinden,

**“yaratılmış olanın özü yokluktan ibarettir ve vücûdun tamamı Allah'a aittir”** gibi bir söz işitirsen sen bunu kabul et. Çünkü arif bunu yukarıdaki anlayışa göre söylemiştir. Nitekim Emiru'l Müminin Kümeyl (r.a.) hadisinde

**“gerçekten bilmek, vehimden kurtulmakladır”** demiştir. Sufilerin buna benzer birçok sözü vardır.

Onların;

**“Ademdeki a'yânı sabite ve ademden ibaret mevcut”** ifadeleri, adem bu şeylere zarf olmuştur demek değildir. Çünkü yokluk salt hiçlikten ibarettir; aksine onların kasıtları şudur: Bu şeyler ilmî hazrette sabit, haricî âdem giyinmişler, âdemle mevsuf olmuşlar da sanki haricî âdemlerinde sabit olmuşlar; daha sonra da Hakk onlara haricî vücûd elbisesini giydirmiş; nihayet onlar mevcud olmuşlardır. Doğrusunu Allah bilir.

## DÖRDÜNCÜ FASIL

### Ehlullaha Göre Cevher ye Araz

Eşyanın hakikatini düşündüğünde, bilmen gerekir ki, onların bir kısmını arazlarla örtülü tâbi olu-

nanlar ve bir kısmını da bunlara eklenen ve tâbi olanlar olarak bulursun. Kendilerine tâbi olunanlar cevherler; tâbi olanlarsa arazlardır. Vücûd bütün bunları içine alır. Çünkü o, bunların her birinin suretiyle tecellî eder. Cevherler, cevher olmayanlara nisbetle, tek bir şeydir ki bu da tek bir hakikattir. Bu tek hakikat ise Kayyumiyeti ve gerçekliği açısından ilâhî Zât'ın mazharıdır. Nitekim araz, Zât'a bağlı sıfatların mazharıdır. Görmüyor musun Ki ilâhî Zât, sürekli sıfatlarla örtünmektedir. Aynı şekilde cevher de, sürekli, arazlarla sarınmaktadır. Tıpkı Zât, sıfatlarından bir sıfat eklenmekle; tümel olsun, tikel olsun bir isim olduğu gibi; aynı şekilde, cevher de, kendisine küllî anlamlardan bir anlam eklenmesiyle özel bir cevher, küllî isimlerden bir ismin mazharı, hatta kendisi olur; tekil anlamlardan bir anlamın eklenmesiyle de bir fert gibi tekil cevher olur. Tümel isimlerin bir araya gelmesinden başka isimler doğduğu gibi, yalın cevherlerin bir araya gelmesinden de bunlardan oluşan mürekkep başka cevherler doğar. İsimler, biri diğerini kuşattığı gibi, cevherler de birbirini kuşatır. Temel isimler (ümmehât) sınırlı ve az sayıda oldukları gibi cevher cinsleri ve bunların türleri de sınırlıdır. Asıla bağlı isimler sonsuz olduğu gibi, şahısları da sonsuzdur. Ehlullah ıstılahında bu gerçeğe Rahmani Nefes ve Tümel Huyülâ denir. Bundan taayyün edip bir varlık haline gelen şeyler ilahî kelimelerdir. Eğer sen bu hakikati, altında bulunan türlere nisbetle, kendisine katılan cinsliği açısından düşünürsen, bu takdirde o, cinse ait bir tabiat olur. Eğer onu, sayesinde türlerin tür olduğu ayrım oluşu açısından ele alırsan; bu takdirde o, ayrımsal bir tabiat olur. Onun bir bölümü belirlenmiş bir şifada birlikte bulunur; o da, kendisi olarak türe yüklenen yüklemdir, başka değil.

Eğer sen onu, altında bulunan fertlerindeki eşit hisseleri açısından veya türlerinden bir tür altında eşit biçimde bulunması açısından ele alırsan o, türsel bir tabiattır. Öyleyse cinslik, ayrımlık ve türlük, bu hakikate eklenen ikinci mâkullerdendir. Cevher, hakikati açısından, yalın ve bileşik cevherin hakikatleriyle aynıdır. Bu hakikatlerin hakikatidir. Tüm hakikatler zatî gayb âleminden hissî şehadet âlemine iner ve âlemlerin her birinde, o âleme uygun olarak zuhur eder.

Bu hususta şiir:

**Oluşta kudretini izhar eden bir hakikat vardır;**
**Bu hakikat şu oluşu ve perdeleri ortaya koyandır.**
**Arif ediplerin kalbiyle tanındığı gibi âlimlerin gözüyle bilinmedi o.**
**Yaratıkların hepsi hakikatin çehresinin perdeleridir,**
**İşin aslı şu ki bunların tümü o hakikatin nukabâsıdır.**
**Oluştaki gizlilikte bir acaiplik yoktur.**
**Aksine oluşun, hakikatin aynı olması senin şaştığın bir şeydir.**

Onun tümel veya tekil anlamlara katılması demek, onlarda ortaya çıkması demektir. Onun bunlarla tecellisi kimi zaman küllî mertebeleri, kimi zaman da tekil mertebeleri içinde olur.

Öyleyse o, kendisi açısından, tek bir zâttır ve sıfatlarıyla ortaya çıkışıyla da çoğalan bir zâttır. Her ne kadar bu Zât zuhuru açısından itidale bağlı bulunsa da, zâta gerekli olan gerçekleri açısından bilfiildir. Bir fertte, sıfat ve levazımı Cinsinden bilfiil veya bilkuvve, bir zaman ya da sürekli bulunan her şey o fertte gayb durumundadır. Zira zuhur eden her şey, zuhurundan önce, o şeyde bilkuvvedir. Böyle olmasaydı zuhur olmazdı. Cinsi ve faslı olmadığından cevherin tanımı olmaz, Tanım diye söylenen şey, onun gerçek tanımı değil, ilintisel tanımıdır.

Sıfatları ortaya çıkaran ilâhî tecellîler, **“ O her gün bir iştedir”** hükmünce, çoğalmakta olduğundan, arazlar da sonsuzca çoğalıp dururlar; her ne kadar bunlardan temel durumunda olanlar sınırlı sayıda olsalar da. Bu husus, ismî hazretteki taayyünleri açısından, sıfatların birbirinden ayrı gerçeklikleri olduğuna senin dikkatini çeker; bir başka açıdan bunlar, her ne kadar, tek bir hakikate, müşterek bir hakikate raci olsalar da. Tıpkı o sıfatların mazharlarının, araz oluşta müşterek olmalarına karşın, birbirinden ayrı hakikatler oldukları gibi. Zira vücûdda bulunan her şey, gaybda olana bir delil ve işarettir.

**Ehli Nazar Diliyle Tembih**

Mümkünler cevherler ve arazlardan ibarettir. Cevher, dış dünyadaki cevherlerin aynıdır; ancak, birbirinden farklılaşmaları onlara ilişen arazlar yoluyla olur. Tüm cevherler, cevherlik tabiatında ortak

ve müşterek olmadıkları hususlarda da birbirinden ayrıdırlar. Bu ayrı oldukları hususlar cevherlik tabiatı dışında kalan durumlardır, bu nedenle de arazdırlar.

Cevher, niçin, cevherlik tabiatının genel arazı olmasın denilemez. Biz diyoruz ki, genel araz, dışarıdakilere değil, sadece akıldaki fertlere aykırıdır. Genel araz, dışarıya oranla, o fertlerin aynıdır. Aksi takdirde, kendisi olarak onlara yüklem olamazdı. Eğer cevherlik tabiatı, dış cevherlerden başka genel bir araz olsaydı; cevheri hakikatler de kendi özünde cevherler olmazlardı; dolayısıyla zâtları da ona iliştiklerinden böyle olurdu; çünkü ilişen ilişilenden zorunlu olarak başkadır.

Keza, bu tabiat, kendi fertlerinin varlığından başka bir varlıkla var olsaydı; o zaman arazlar gibi olur ve ona yüklenmezdi. Cevherin tabiatının yokluğu, kendinden dışarıda olduğundan, kendi yokluğunu gerektirmezdi; açık seçik lâzım'ın yokluğu melzûmunun yokluğunu gerektirmez; aksine daha önce geçtiği gibi, vücûdda ona işaret olur. Eğer cevherlik tabiatı olmasaydı, cevherler, cevherlik tabiatı olmadığından, hariçte cevher olmazlardı ki bu muhaldir. Eğer bu tabiat cevherlerin varlığı ile aynı olarak varolmuş olsaydı, bu hariçte onların aynısı olduğu anlamına gelirdi ki bu da istenen şeydir.

Aynı şekilde, cevher, bir hakikat olarak dışarıda bulunan 'cüziler cinsinden varlığı kabul edilenlerin tamamının aynısı olursa; cevher bütüne dâhil olurdu; bu taktirde, mahiyederin cevlerlerden terekküp eden sonsuz, faslına dahil olduğundan faslı cevherler olan, aynı şekilde cevherliğinden ve cevherliğe dahil oluşundan ötürü olması gerekirdi, ve her ne kadar faslı araz olsa da, cevher cinsinden hiçbir şey veya cevher ve arazdan oluşan mahiyet basît olmazdı. Dolayısıyla da cevheri mahiyet arazî bir şey veya bazısı hariç, bazısına dâhil olur sonuçda da, arızından katı nazarla, özünde, kendine arız olanların bir kısmı cevher olmaz veya küll'e dahil olmazdı. Daha önce geçtiği gibi, bu ikincisinden daha da imkânsız olurdu. Zira mümeyyiz'in kendisi veya fertlerinden biri olması doğru değildir.

Eğer cevher olan aynlar sadece kendilerine özgü olan belirli arazlarla çeşitli olsalardı kesinlikle özleriyle farklı olmaz, insan teklerinin tek bir hakikatte ortak oldukları gibi ortak olurlardı, denemez. Zira biz diyoruz ki, tüm cevherler, tıpkı insan fertlerinin bu türün hakikatinde müşterek olduğu gibi, cevherlik hakikatinde müşterektir. Aralarındaki farklılaşma zâtlarının oluşmasından sonra zâtlarıyla (özleriyle)' dir. Şahıslar ancak türsel hakikate ilişen tikel arazlarla şahıs haline geldikleri gibi, türler de ancak cevheri hakikate ilişen tümel arazlarla tür haline gelirler. Baksana, canlıya nutk ilişince o canlı bununla insana dönüşüyor; eğer kişneme ilişirse at, anırma ilişirse eşek oluyor. Bunlardan her biri arazdır. Eşit olarak yüklem yapılmak istenirse iştikak'a ihtiyaç duyulur ve şöyle denir: İnsan konuşan bir canlı, at kişneyen bir canlıdır. Buna göre nutk (konuşma) iştikak (paylaştırma) yoluyla yüklem kılınmıştu. Muvâtaa ile nâtık olan ve “nâtık” teriminden anlaşılan nutka sahip olan şey insan varlığında bulunan hayvanın ta kendisi olan şeydir. Her ne kadar akılda ondan (insan varlığı) daha genel olsa bile. Bundan dolayı o, ona yüklenir; sonuçta hayvan ve nutk dışında ortada bir şey yoktur. Manevi terkibin sadece canlılık tabiatı ile konuşmaklık tabiatı arasında olduğu bilinmektedir; başka bir şeyle değil; birincisi ortak, ikincisi, değildir. Cevherin, cevher ve arazdan oluşması gerekmez. Zira nutku olan şey cevherdir; şahıs gibi bileşik olan değil.

Türlük ve şahıslık arasındaki fark, birincisinde küllî küllîye katılır ama onu küllîlikten çıkarmazken ikincisinde cüz'înin küllîye katılması ve onu küllîliğinden çıkarmasında yatar. Nâtık'ın insana muvâtaa yoluyla yüklem kılınması, nutuk sahibi olan şeyin insana yüklenen başka bir mahiyet olduğunu söylemeye engel olur. Çünkü bir mahiyeti kendisinden başkasına yüklem kılmak mahiyetin özüne aykırıdır. Yüklem kılmada varlığın icadı diye bir şey söz konusu değildir. Çünkü yüklem kılmak varlığa değil, mahiyetedir. Eğer böyle bir şey mümkün olsaydı, mevcut cüzlerden oluşmuş bir mahiyetin cüzlerini, varoluşları sırasında bunlara yüklemek de caiz olurdu. Dolayısıyla bir tek olanın varlığı mürekkep varlığın kendisi (aynı) olurdu. Dışarıda bağımsız bir varlığı olmasından ötürü, fasıl olmaya uygun olmamakla birlikte, kendisine eklendiğinde canlı onunla insan oluyor gerekçesiyle nefsi natıka demek olan nutk ilkesinin hayvana ait olmadığını sanmayasın. Tam tersine, bu ilke, cansız varlıklar da içinde olmak üzere, her şeyde vardır. Çünkü her şeyin melekût ve ceberut âleminden bir payı vardır. Hayvanlar ve cansız varlıklarla konuşmasında olduğu gibi, eşyayı özüyle müşahede eden Risalet Madeninden bunu te'yid eden şeyler gelmiştir. Allah teâla şöyle buyurmaktadır:

**“Hiçbir şey yoktur ki O'nu hamdiyle tesbih etmemiş olsun, ancak onların tesbihini anlayamazsınız “** (İsra:9). Nutkun her bir insan için İlâhî âdet ve sünnete uygun olarak ortaya çıkması insan mizacının itidaline bağlıdır. Kamil insanlara gelince, durum böyle değildir. Çünkü onlar eşyanın bâtınına

vâkıf olup konuşmalarını kavrarlar. Müteahhirûnun, nutk'tan maksadın, konuşmak değil küllileri kavramak olduğunu lügat anlamına ters olmakla birlikte söylemeleri yukarıdaki anlamı ifade etmez. Çünkü bu anlamda nutk, sadece insana özgü mücerret natıklığa aittir. Oysa onların bu hususta hiçbir delilleri olmadığı gibi, hayvanların tümel bir algı sahibi olmadığına ilişkin açık seçik bilgileri de yoktur. Bir şeyin bilinmemesi onun yokluğunu gerektirmez. Hayvanlardan sâdır olan tuhaf şeyler üzerinde derinlemesine düşünmek o hayvanların küllileri idrak ettikleri sonucuna varmamızı gerektirir. Keza tümeli olmadan tikel algı mümkün olmaz. Çünkü tikel şahıslaşmakla birlikte tümeldir. Allah yol göstericidir.

**Tembih**

Özü gereği araz, konaklayacağı bir mahalle ihtiyaç duyduğu gibi ki bu cevherdir cevher de özü gereği, görünüşe çıkmak için araza muhtaçtır. Hatta cevher arazın varlık nedenidir ve onu ister. Böylece aralarındaki irtibat kesintisiz olarak oluşur. Bunlardan her biri, bir tür ayrımla, akılda cevher araz ve hariçte cevher araz olmak üzere ikiye ayrılır. Birincisi, ilmî hazrette sabit cevher ve araz a'ynlar ve eşit biçimde dış türlere yüklenen cins ve fasıllar gibidir. İkincisi, dışarıda var olan cevher ve arazlar gibidir. Bununla cevherin, eğer var olsaydı bir konuda olmadan veya bir konuda olmayan bir mevcut olan mahiyet olduğu bilinirdi. Araz ise bunun tersidir. Birinci gruptan iki yahut daha fazla cevheri birleştirmek, “hayvan” ve “natık” yüklemlerini insana karşıtıyla yüklemek gibi, her ikisine konu olan şeye yüklem yapmaya engel olmaz.

**Ek**

**Vücûd, İmkân ve İmkansızlık Hakkında**

Şeyh kaddese’llâhü sırrahu’l azîz Fusûs'ü bizzat zorunluluk ve başkasıyla zorunluluk, imkan, mümkün ve imtinayı zikrettiğinden dolayı bu yola uygun olarak bu üç nisbeti açıklamaya ihtiyaç duyduk. Biz şöyle diyoruz: Zorunluluk, imkan ve imkansızlık salt akli nisbetler olduklarından, bunların aralarında dış dünyadaki konuların gerçekleştiği gibi bir gerçekleşmesi yoktur. Bunlar sadece zihinlerde varlığı vardır. Çünkü bunlar ilmî hazrette sabit olan aynî (bireysel) zâtlara tâbi durumlardır. Bunlar dış varlıklarına oranla mümkünlerin imkanı, mümtenilerin imkansızlığı; bu zâtin kendisine oranla da vücûdun zorunluluğu gibi durumlardır. Kendisi olmak bakımından vücûd zâtıyla zorunludur. Onun zorunluluğu ilave dış bir vücûd bakımından değildir. Öyleyse zorunluluk, zâtın kendisini aynıyla gerektirmesi ve dışarıda gerçekleştirmesi zaruretinden ibarettir. İmtina bir zâtın dış varlığının yokluğunu gerektirme zaruretidir. İmkân ise bu zâtın varlık ve yokluğu zorunlu kılmamasıdır. O halde imkan ve imkansızlık kendileriyle nitelenen şeylerin harici varlıklarını zorunlu kılmadıklarından olumsuzlayıcı sıfatlardır. Zorunluluk ise subûtî bir sıfattır.

Mümtenilerin zâtı ve bir şeyi zorunlu kılmaları yok denemez; zira biz onların iki kısma ayrıldığını açıklamıştık: Aklın varsaydığı ve özü olmayan kısım ile sabit durumlar ve hatta ilâhî isimler kısmı. Zorunluluğun haricî ve zihnî tüm varlıkları kuşattığı daha önce aynlar açıklanırken geçmişti. Çünkü onların varlığı zorunlu olmadığından ne dışarıda, ne de akılda var olurlar.

Buna göre zorunluluk zâtından ve başkasından dolayı olmak üzere iki kısma ayrılır. Bilinmeli ki bölümleme ubudiyet ve rubûbiyetle belirginleşme açısından yapılmış bir bölümlemedir. Salt vahdet açısından ise, sadece zâttan ötürü zorunluluk vardır. Buna göre, başkasından dolayı zorunlu olan her şey özü gereği mümkün olup özünü imkan kuşatmıştır ve imkanla nitelenmesinin sebebi ise onun başkalarından ayrılması (imtiyazı)'dır. Eğer bu ayrılma olmasaydı vücûd zâti zorunluluk biçiminde kalacaktı.

Bu üç nisbetin menşei ilmi hazret olunca, ileri gelenlerden bazıları imkan hazretinin ilmî hazretle özdeş olduğu kanaatine varmışlardır. Burada ve önceki Fasıl'da zikri geçen akli konular, nazarî hikmetin zahirine aykırı olan bazı şeyleri içinde barındırsa da, gerçekte, bunların dış ruhu, vücûdun mertebelerini ve bunların gereğini bilen nebevî hazretin nurundan gelir. Bundan dolayı, her ne kadar felsefe özentisi içinden olanlar ve taklitçileri bu konuları ulu orta ele alsalar da Ehlullah bunları açıkça söylemekten çekinirler. **Allah hakkı söyler ve yolu O gösterir.**

**Taayyün Konusunda Sonsöz**

Bilmek gerekir ki taayyün ortaklaşma olmayacak şekilde, bir şeyi başkasından ayıran şeydir. Bu durum bazen, vacibu'lfüaMın özüyle başkasından seçikleşmesi ve a'yânı sabitenin bilgide belirmesi çün-

kü a'yânı sabite özlerinde seçiktir gibi, zâtın aynısı olur. Çünkü vücûd, ilmî hazrette belirli bir sıfatla zât ve sabit ayn olur. Bazen de başkası için değil sırf kendi zâtına ilave olmuş bir durum olur. Yazıcının yazıcılıkla yazı bilmeyenden ayrılması gibi. Bazen de kendisinde zâtına ilave bu durumun meydana gelmemesiyle ayrılır. Yazıcılığın yokluğu ile ümmînin katipten ayrılması gibi. Birinci durumda, bu ilave durumdan başkasının meydana gelmemesi dikkate alınmamakla birlikte bu durumun onda meydan geleceği kabul edilir. Zeyd'de terziliğin meydana gelmemesini düşünmemekle birlikte yazıcılığın meydana gelmesini düşünmemiz gibi, ya da başka şeyin onda meydana gelmemesini düşünmekle birlikte yazıcılığın onda meydana gelmesi kabul edilir.

İlave taayyün bazan varlıksal, bazen yokluksal, bazen de bu ikisinin birleşmesiyle olur. Tek bir tür kendi türlerinin hepsini içinde toplar. Çünkü insan, mesela, attan özü ile ayrılır; mazharlarından bir mazhar içinde varlıksal bir sıfatın meydana gelmesiyle de diğer bir varlıksal sıfatla ortaya çıkan başkasından ayrılır. Merhametli olan Zeyd'in gaddar Amr'dan ayrılmasında olduğu gibi; ve varlıksal bir sıfatla ortaya çıkan kimse de yokluksal bir sıfatla ortaya çıkan kimseden ayrılır; bilenin kara cahilden ayrılması gibi; ve terzi olmayan katip de katip olmayan terziden diğer bir sıfatla olmamakla birlikte varlıksal bir sıfatla ayrılır, veya bunun tersi olur. İlave taayyünlerin tümü varlığın gereklerindendir; öyle ki birbirinden ayrı olan yoklar onları kabul edenin zihnindeki varlıkları veya melekelerinin varlıkları bakımından birbirinden ayrılırlar. Şöyle denemez: Mevcudat arasındaki farklılıklar sadece taayyünlerden kaynaklanıyorsa, onlar özleriyle birbirinden ayrı olamazlardı; aksine tek bir hakikatte ortaklaşan insan fertleri gibi özleri ortak olurdu. Zira biz diyoruz ki, zâtlar sadece ilmî tayyünlerle zât olurlar. Bu taayyünlerden Öncesine gelince, mahz vücûd olan ilâhî Zât'tan başka bir şey yoktu. Nitekim Peygamber şöyle demiştir: **“Allah vardı ve beraberinde hiçbir şey yoktu.”** Buna göre, açığa çıkmıştır ki, aynların zâtlarıyla farklılışmaları, ilkin, sadece, kendileriyle zâtların zât oldukları taayyünlerden kaynaklanır. Nitekim şahıslar da onları şahıslaştıranlarla şahıs oluyorlar. Çünkü onların özleriyle ve sıfatlarıyla seçikleşen ek zâtları vardır.

## BEŞİNCİ FASIL

### Küllî Âlemler ve Beş İlâhî Hazret

“Âlem” kelimesi, lügat anlamında, alâmet' ten geldiğinden kendisiyle bir şeyin bilindiği şey demektir; ıstılah anlamında ise, Allah'dan başka her şey demektir. Çünkü Allah, isim ve sıfatlan yönüyle onun sayesinde bilinir. Zira âlemin fertlerinden her bir fertle Allah'ın isimlerinden bir ismi bilinir. Zira o fert, O'nun isimlerinden özel bir ismin mazharıdır. Cins ve hakiki nev'le de küllî isimler bilinir; hatta, halk nezdinde kötü görülen kara sinek, sivri sinek, pire vs. ile de bir takım isimler bilinir ki bunlar o isimlerin mazharlarıdır. İlk akıl, âlemin hakikatlerinin küllilerini ve bunların suretlerini icmalen içerdiğinden Rahman isminin kendisiyle bilindiği Küllî Âlem'dır. Küllî nefs, ilk akim içine aldığı şeyleri cüz'î olarak tafsilen içerdiğinden aynı şekilde Rahîm isminin kendisiyle bilindiği Küllî Âlemdir. İnsanı Kamil, ruh mertebesinde icmalen, kalb mertebesinde de tafsilen bunların tümünü içerdiğinden, isimleri toplayan Allah isminin kendisiyle bilindiği Küllî Alem'dir.

Âlemin fertlerinden her bir fert bir ilâhî isme alâmet olduğuna göre ve her bir isim âlemin isimlerini kapsayan bir zât olunca, aynı şekilde, âlemin fertlerinden her bir fert, kendisiyle tüm isimlerin bilindiği bir âlem olur. Öyleyse âlemler bu açıdan sonsuzdur. Ancak, tümel ilâhî hazretler beş tane olduğundan, aynı şekilde, kendisinden başkasını kapsayan küllî âlemler de beş olur.

Küllî hazretlerin ilki, mutlak gayb hazretidir. Mutlak gayb âlemi, ilmî hazretteki sabit'aynlar âlemidir ve bunun karşısında mutlak şehadet âlemi vardır; bu da mülk âlemidir.

Muzaaf gayb hazreti, mutlak gayba yakın olan ve şehadet âlemine yakın olan olmak üzere ikiye ayrılır.

Mutlak gayba yakın olanın âlemi, ceberütî, melekütî ruhlar âlemi, yani akıllar ve soyut nefsler âlemidir. Şehadete yakın olan ise Misal âlemidir. Böylece de izafi gayb âlemi ikiye ayrılmış oluyor; çünkü ruhların bir şehadet âlemine uygun suretleri, bir de, mutlak gayb âlemine uygun soyut aklî suretleri vardır.

Beşincisi ise, anılan dört hazreti kendinde toplayan, tüm âlemleri ve içindekileri kendisinde barındıran insanî âlemidir. İmdi, mülk âlemi melekût âleminin mazharıdır; bu da mutlak misal âlemidir.

Mutlak misal âlemi de, ceberut âleminin, yani soyutlar âleminin mazharıdır; ceberut âlemi de, sabit aynlar âleminin mazharıdır. Bu da ilâhî isimler ve vahidî hazretin mazharıdır; o da ehadî hazretin mazharıdır.

**Tembih**

Bilinmelidir ki, bu âlemler, küllîsiyle cüz'îsiyle, onun kelimelerinin tamamını içerdiğinden ilahî kitaplardır. İlk akıl ve küllî nefs ana kitabın (ümmü'l kitap) iki suretidirler, ilmî hazret olan bu ikisi iki ilâhî kitaptır.

Kimi zaman ilk akla, eşyayı topluca içerdiğinden ümü'lkitap denir; İlk akıldakiler kendisinde tafsıLn zuhur ettiğinden dolayı da küllî nefse Kîtabu'lMübîn denir. Buna, küllî cisme basılı nefs hazreti olan mahv ve isbat kitabı da denir. Zira küllî cism sonradan olanlarla (havadis) ilişkili olduğundan, küllî nefsin suretidir. Mahv ve isbat ancak şahsi suretler için geçerlidir; bu özlerine gerekli halleri açısındandır; bu da felekî konumlan şart kılan asli istidatlarına göredir; bu felekî konumlar da, müdebbir, mâhi, müsbit, dilediğini yapan vs. isimleriyle Hakk'dan bunlara taşan halleriyle birlikte bu suretleri giydirir. İnsanı Kamil ise, tüm bu kitapları cami bir kitaptır, zira o büyük âlemin nüshasıdır.

Rabbânî arif Ali b. Ebi Talib kerremallâhü veçhe şöyle diyor:

Şiir:

**İlacın sende farkında değilsin, dert sende sabretmiyorsun.**
**Sen küçük bir şey olduğunu sanıyorsun,**
**Oysa büyük âlem sende dürülü.**
**Sen, harfleriyle gizlinin açığa çıktığı açıklayıcı kitapsın.**

Şeyh de şöyle diyor. Şiir:

**Ben Kur'anım sebu'lmesânî,**
**Ruhun ruhu, kapların değil.**
**Kalbim meşhudumla birliktedir,**
**O'nu müşahede eder, dilim sizinle**

İnsanı Kamil, ruhu ve aklı bakımından Ümmü'lKitab diye isimlendirilen aklî bir kitaptır. Kalbi açısından da Levhi Mahfuz Kitabıdır. Nefsi açısından mahv ve isbat kitabıdır. Bu kitabın yükseltilmiş, temiz, mükerrem sayfalarına, sırlarına ve anlamlarına sadece karanlık perdelerden arınmışlar dokunabilir. Zikredilen kitaplar, ilâhî kitapların asıllarıdır. Bunlann dallan da, akıl, nefs, ruhani ve cismani yetiler cinsinden vücûd da bulunan şeylerin tümüdür. Zira bu kitaplar, kendilerinde ister mücmel, ister mufassal, bütünüyle ve bir kısmıyla mevcudatın hükümleri yazılacak şeylerdir. Bu yazmanın asgarisi, bir şey ne ise o olarak hükmünü yazmaktır. Allah en iyi bilendir.

**Tembih**

Bilinmelidir ki, ilk aklın büyük âlem ve onun gerçekleriyle olan münasebeti, tıpkı, insani ruhun beden ve yetileriyle olan münasebeti gibidir.

Küllî nefs, tıpkı, nefsi nâûka'nın insanın kalbi olduğu gibi, büyük âlemin kalbidir. Bundan ötürü âleme büyük insan dendi. Sanılmasın ki, kendi gerçekliklerinden ayrı suretlerin Hakk'tan bu ikisine taşması bahanesiyle, ilk aklın ve küllî nefsin kapsadığı suretler, bunların hakikatinden başkadır; tam tersine, bunlara şu suretlerin akışı demek, onlar da bu hakikatlerin icadından ibaret demektir. Dışarıdaki tüm hakikatler, ilk akıl ve küllî nefsteki suretlerin gölgeleri gibidir. Çünkü dışarıda ortaya çıkan şeyler, ilkin bu ikisinde zuhur vasıtasıyla olur. Bu ikisinde de suretlerin bilgisi, hariçtekinden soyutlama yoluyla değil de, kendilerine akan suretlerin aynıyla oluşur. Bu hakikatler, ilk aklın hakikatinin aynısıdır; dahası, sırf vücûd açısından hakikatleri bilen her bir varlığın aynıdır; her ne kadar bu gerçeklikle taayyünleri ve bilinmeleri itibariyle başka olsalar da. Çünkü biz, tüm hakikatlerin hakikat olmaları açısından, mutlak vücûda raci olduğunu açıklamıştık. Bunlardan her biri vücûd bakımından diğeriyle aynıdır. Her ne kadar taayyünleri itibariyle başka başka olsalar da. Keza, dışarıda ilk zuhur eden şey, ilâhî hazrettendir.

Yine açıklamışük ki, bu mertebede, ismî hakikatler bir açıdan onların aynı, bir açıdan da onlardan

başkadır. Onların mazharları da, aynı şekilde böyledir. Öyleyse hakikatlerin onda birliği, tüm ademoğullarının zuhurundan önce Âdem'de birliği gibidir; her ne kadar ademoğuUarı taayyünleriyle hüviyederi açısından zuhur anında farklı iseler de; hatta, ilk akıl gerçek Adem'dir. Bu hususu Peygamber'in şu ifadesi teyid eder: **" Allah'ın ilk yarattığı şey benim nurumdur."** Mahiyetlerin farklılığı, hüviyederin farklılığı gibidir. Bunların her biri (hüviyet ve mahiyet), bir şeyin kendisiyle ne ise o olduğu şeydir. Aralarındaki farka gelince, mahiyetler külliler; hüviyetler ise cüz'îler hakkında kullanılır.

Buna göre, âdemoğulları tür ve mahiyet açısından bir; özleri açısından farklıdır; öyleyse birlikleri mümkün değildir denemez. Zira biz mahiyetlerin küllî taayyünle taayyün etmiş ilmî, özel varlıklar olduğunu açıklamıştık. Bütün bunlar, ne ise o olmaları bakımından vücûd da birdirler. Bilenle bilinen arasındaki akli ayrım vücûdda birliğe engel değildir; nitekim gündüzün aydınlığı ile mehtap aydınlığı vücüdda birdir, her ne kadar akıl, güneş veya ayın ışığının yıldızların ışığından farklı olduğuna hükmetse de, durum böyledir. Bilinenlerin bilgi ve bilenle birliğinin esası; sıfat, isim ve aynların Hakk'la birliğinden başka bir şey değildir. Böylece, her bir bilende oluşan suretlerin durumu, ister soyutlanmış ister soyutlanmamış olsun, onların kendi gerçekliklerinden başka bir şey değildir. Çünkü onlar, dışarıda var oldukları gibi, aynı şekilde, akli, zihni ve misâli âlemde de vardırlar. Bir şeyin suretinin, o şeyin gerçekliğinden ayrı olarak meydana gelmesi, zorunlu olarak onu bilmek demek olmaz; zira suret onlara göre ondan başka olur.

İnsan büyük âlemin nüshası olduğundan, büyük âlemin içindeki tüm hakikatleri kapsar; dahası bu hakikatler onun aynısıdır. İnsanı bu hakikatlerden perdeleyen şeyse unsursal oluştan başka bir şey değildir. Perdenin kalkması oranında, insanda, hakikatler zuhur eder. İnsanın bildikleri ile olan ilişkisi, ilk akl'm bildikleriyle olan ilişkisi gibidir; hatta, gerçekte, insanın bilgisi üpkı ilk aklınki gibi, bir açıdan etkin, bir açıdan, mertebesi bakımından, edilgin olsa da; dahası insan, etkin bilgiyle nitelenmek açısından ilk akıldan daha güçlüdür. Çünkü insan halifedir ve tüm âlemlerde söz sahibidir. Bu ve daha önce zikredilenlerin anlamı, ancak, etkinliğin gerçeği kendisinde zuhur eden, ve şühud mertebesinde, vahdeti vücûda mazhar kişide tecellî eder demektir. Allah'ın bilgisi zâtının aynıdır; keza malumatı da aynıdır; farklılık O'nun muayyen tecellîlerindedir. Doğruyu bilen Allah'tır.

## ALTINCI FASIL

### Misal Âlemine İlişkin Hususlar

Bilinmelidir ki misali âlem, nuranî cevherden oluşan ruhanî bir âlemdir; o, niceliksel ve duyusal olması açısından cismanî, nuranî olması açısından ise mücerret akli cevhere benzer. Dolayısıyla ne bileşik maddi bir cisim, ne de soyut akli bir cevherdir. Çünkü o ikisinin arasını ayıran sınır ve köprüdür. İki şey arasında köprü olan her şeyin, ister istemez, bu ikisinden başka bir şey olması gerekir; dahası onun iki yönü olmalıdır ve bu yönlerden her biri kendi âlemine uygun olmalıdır. Son tahlilde şu söylenebilir: Mîsâlî âlem son derece latif, ışıklı bir cisimdir; bu sayede o, soyut saydam cevherlerle, maddi, yoğun, cisimli cevherler arasında ayırdedici bir sınır oluyor. Her ne kadar, bu cisimler, semavi cisimlerin semavi olmayanlara nisbetle latif olduğu gibi, bazısı bazısından daha latif olsa da bazılarının, akli sûretierle ilgili kanaatleri gibi, misali suretlerin kendi hakikatlerinden ayrı olduğu sanıları nedeniyle sandığı gibi, bu âlem arazî (ilintisel) bir âlem değildir.

Doğrusu, cevheri hakikatler; ruhanî, aklî ve hayalî âlemlerin her birinde vardırlar ve bu cevherlerin her birinin kendi âlemlerine uygun suretleri vardır. Bu gerçeği kavrarsan hayal yetilerinin kuşattığı her şeyi kuşatan küllî nefse ait hayalî yetinin bu âlemin mahalli ve mazharı olduğunu kavrarsın. Bu âleme, cismani âlemdeki suretleri kapsadığı ve ilmî ilâhî hazretteki a'yân ve hakikatlerin suretleri için ilk sûretsel misal olduğundan, misal âlemi denir. Aynı şekilde, bitişik hayal gibi, maddi olmayan bir şey olduğundan dolayı da ayrık hayal denir. Her bir mânanın, her bir ruhun, mutlaka, kendi yeddnliklerine uygun bir misalî sureti vardır. Zira bunlardan her birinin zahir isminden bir payı vardır. Nitekim, sahih haberde şöyle ifade edilmiştir:

**"Hz. Peygamber sallallâhü aleyhi ve sellem Sidre'de Cebraili gördü. Cebrailin altı yüz kanadı vardı. Orada Cebrail, her gün sabah akşam hayat nehrine girip çıkıyor ve kanatlarını çırpıyor, bunun sonunda Allah, dökülen damlalardan sayısız melekler yaratıyordu."**

Bu âlem arşı, kürsüyü, yedi göğü, yerleri ve bunlardaki felekleri vs. içine alır. İşte bu makamda tâlib

nebevi mirac'ın nasıl vuku bulduğuna vakıf olur ve Peygamber'in birinci gökte Âdem'i, ikincisinde İsa'yı, üçüncüsünde Yusuf u, dördüncüsünde İdris'i, beşincisinde Harun'u, altıncısında Musa'yı, yedincisinde İbrahim'i (Allah'ın selamı hepsinin üzerine olsun) müşahedesini kavrar; ve yine rüyada ve hayal yetisiyle, tıpkı sulukta orta durumda olanlarda olduğu gibi, semaya yükselmek cinsinden müşahede ettiği şeylerle ruhanî âlemde müşahede ettiği şey arasındaki farkı da kavrar. İşte bu duyulur suretler bu misalî suretlerin gölgeleridirler. Bundan dolayıdır ki, arif, keşfi ferasetle, kişinin yüzünden halini tanır, Peygamber demiştir ki,.

**“ Müminin ferasetinden sakının; zira o Allah'ın nuruyla bakar”.** Yine Peygamber;

**“ Deecalin alnında kefere yazılıdır; onu sadece mümin okuyabilir”.** Allah da cennet ehli için**;**

**“ Onların yüzlerinde secde izinden belirtiler vardır”** (Feth: 29); ve cehennem ehli içinde de;

**“Suçlular yüzlerinden tanınır da, perçemlerinden ve ayaklarından yakalanırlar”** (Rahman:41) buyurmuştur. (Ayrık)hayallerin kendisi olan mukayyet misaller de, misalî sûrederden oluşma ve onun gölgelerinden bir gölgedir; Allah onu ruhanî âleme delil olarak yaratmıştır. Keşf erbabı onları bu âleme biüşik ve ondan aydınlatılmış olarak kabul etmiş; tıpkı denize karışan çaylar ve ırmaklar, eve ışık veren menfezler gibi.

Âlemde bulunan her bir varlığın, insan dünyasındaki hayal gibi, ister felek, ister yıldız, ister unsur, ister maden, ister bir bitki, isterse hayvan olsun mülk âleminde mukayyet bir misalî vardır. Çünkü bunlardan her birinin bir ruhu ve ruhanî yetileri vardır; onunla yine kendi âlemine ait bir nasibi vardır. Eğer böyle olmasaydı âlemlerin birbiriyle son derecede örtüşmüş olması sözkonusu olmazdı. Bu durum cansızlarda, hayvanlarda ortaya çıktığı gibi ortaya çıkmış değildir. Allah tealâ şöyle buyuruyor:

**“Her şey kendi övgüsüyle tesbih eder”** (İsra:44). Sahih haberde de, hayvanların müşahedesi türünden, bunu teyit eden sadece eshabı keşfin anlayacağı çok sayıda haberler gelmiştir. Bu şühud mutlak ve mukayyet misal âleminde olur. Bunu en iyi Allah bilir. Perdelenmiş insanları şühudsuzlukları nedeniyle Allah esfeli safiline (en alt dünyaya) koymuştur.

Sâlik yolculuğu esnasında mukayyet hayalden kurtularak mutlak misale geçişiyle tüm müşahede ettiklerinde isabet eder ve durumu, levhı mahfuzdaki akli sûretlere mutabık olmasından ötürü, nasılsa öylece görür. Ki bu levhı mahfuz ilâhî bilginin mazharıdır. İnsanın kendi sabit aynına ve bunun durumlarına müşahede yoluyla vakıf olması buradan ileri gelir. Çünkü insan gölgelerden gerçek nurlara geçer; tıpkı manevi geçişte onlara vakıf olduğu gibi. İnşaallah bunu sekizinci fasılda açıklayacağız.

Sâlik, mukayyet hayalinde herhangi bir durumu müşahede edince bazan isabet, bazan da hata eder. Bu, müşahede edilen şeylerin gerçek bir durum olup olmamasından ileri gelir. Eğer gerçek bir durum varsa bu durumda o kimse müşahede edilen konuda isabet etmiş olur. Aksi takdirde, tahayyüllerden kaynaklanan bir düzmece olur. Tıpkı vehimle bulandırılmış aklın varlık için bir varlık ve bu varlık için de başka bir varlık ve Allah için de bir ortak ve aslı astan olmayan bir takım sözde varlıklar icat etmesi gibi. Nitekim Allah teâlâ şöyle buyurmuştur:

**“Onlar kendi kendinize uydurduğunuz isimlerden başka bir şey değildir; Allah onlara (putlara ) hiçbir yetki vermemiştir”** (Necm:23). İsabet etmenin bazısı nefse, bazısı bedene, bazısı da her ikisine bağlı bir takım nedenleri vardır.

Hakka tam bir yönelme, doğruluğu alışkanlık edinme ve nefsin aklî ruhani âleme dönmesi, eksikliklerden annması, bedensel engellerden yüz çevirmesi ve mücahede içinde olması gibi sebepler nefse bağlı sebeplerdir. Çünkü bu mânalar nefsin aydınlanmasını ve güçlenmesini gerektirir. İnsan nefsi güçlenip aydınlandığı ölçüde duyusal dünyanın üstüne çıkabilir ve şühudun yokluğuna neden olan karanlığı kaldırabilir. Aynı şekilde onların sıfatlarıyla sıfatlanmasından dolayı, kendisiyle mücerret ruhlar arasındaki münasebet güçlenir ve böylece o ruhlardan, onlara doğru çekilmesine neden olan mânalar nefse akar. Sonunda tam bir şühud meydana gelir. Derken bu akışın hükmü (etkisi) son bulunca, nefs ilimle muttasıf, hayaldeki intibaları sebebiyle o suretler zihnine nakşedilmiş olarak görülür âleme geri döner. Bedene bağlı sebepler ise, bedenin sağlığı, kişisel mizacı ve beyin yapısının dengeliliğinden ibarettir.

Bu ikisine bağlı sebeplere gelince, bunlar itaate sarılmak, bedeni ibadetleri yerine getirmek, iyilikleri işlemek; yetilerini ve bunlara ait organları ilâhî emirler doğrultusunda kullanmak; ifrat ve tefrit arasındaki dengeyi korumak, abdestli olmaya devam etmek, özellikle ilk akşamdan yatıncaya kadar sürekli zikir ve benzeri şeylerle meşgul olmak suretiyle Hakk olmayan şeylerle uğraşmayı terk etmek-

tir. Hatanın sebepleri ise bu sayılanlara aykırı olan, şu tür şeylerdir: Zihin yapısının kötü ve nefsin dünya hazlarıyla meşgul olması ve mütehayyile gücünün fasid hayallerde kullanılması, nefsin şehvete kapılması ve aykırılıklara tutkun olmasıdır. Tüm bu sayılanlar karanlığa ve perdelerin artmasına neden olan şeylerdir.

Nefis, dışarıdan yüz çevirip dünyaya uyuyarak bâtına dönünce ona bu mânâlar somutlaşır. Böylece bunlar onu, ait oldukları gerçek âlemleri ile uğraşmaktan akkor; sonunda rüyasında aklına hayaline gelmeyen karmakarışık şeyler görür ve nefs, kişinin mizacı bozulduğundan ve buna bağlı olarak beden yapısı fazlasıyla değişime uğradığından dolayı kendisine acı veren bir çok durumu hissedemez. Müşahede edilen tüm bu durumlar sâlikin zahirî durumunun sonuçlandır; zahirî halleri iyi ise iyi, kötü ise kötüdür (Dervişin işi neyse düşü de o olur).

Suretin müşahedesi bazan uyanıkken bazan da uykuda olur. Tıpkı rüyanın karmaşık ve başka türlere bölündüğü gibi, aynı şekilde uyanıkken görülenlerde bizatihi salt olgusal gerçek şeyler ve sırf hayali, gerçekliği olmayan şeytanî durumlar diye ikiye ayrılır. Bazen şeytan, hakiki durumların pek azma göreni sapıtmak için bu hayali şeytanî şeyleri karıştırır. Bu yüzden sâlik, kendisine yol gösterecek ve kendisini tehlikelerden koruyacak bir mürşide ihtiyaç duyar.

Birincisi, dış olgu ve olaylarla ilgili olur veya olmaz. Eğer bu, olgu ve olaylarla ilgili ise; müşahede ettiği gibi vuku bulduğu sırada veya vuku bulmamaları durumunda tabir yoluyla salt gerçek durumlarla sırf hayalî olan şeyler arasında bir ayırd etme gerçekleşir. Hakikatin, asli suretinden sıyrılması, içinde bulunduğu zahirî suretlerle hakikat arasındaki ilişkiye ait bir husustur. Hakikatlerin sûrederde zuhuru için görenin hallerine dayanan birtakım sebepler vardır. Bunların ayrıntılı bir biçimde açıklanması sözü uzatır. Durum böyle olmadığında, salt hakikatlerle sırf hayali durumlar arasında ayrım yapmanın ölçüleri vardır; bunları mükaşefelerine göre sadece zevk ve şûhud erbabı bilir. Tıpkı hakimlerin, doğru ile yanlışı birbirinden ayırmak için mantık denen bir ölçüsü olduğu gibi. Bu ölçülerden bir kısmı genel ölçüdür. Bu genel ölçü Kur'an ve Hadis'tir, bunlardan her biri selam üzerine olsun Muhammedi tam keşiften kaynaklanır; bu ölçülerden bir kısmı ise özel olan ölçülerdir; bu özel ölçü hakîm ismi ve sâlike egemen olan (ilâhî) sıfattan ona akan her bir halle ilgilidir. Gelecek fasılda bunlardan bilinen bazısına, inşaallahu tealâ, ana hatlarıyla işaret edeceğiz.

**Tembih**

Bilinmelidir ki duyusal âlemde varlığa sahip olan her şeyin misal âleminde de bir varlığı vardır. Buna karşılık bunun tersi doğru değildir. Bundan dolayı, erbabı şühud, misal âlemine nisbetle duyusal âlemin **"sonsuz çöle atılmış bir yüzük gibi"** olduğunu söylemişlerdir. Hakk teâla, türüne ait hiçbir suret olmayan, mücerret akıllar ve benzeri şeyler gibi, bir şeyin bu âlemde duyusal bir suret içinde ortaya çıkmasını isteyince, o şey duyusul bir şekle bürünür. Bu bürünme de şekle bürünenlerle bürünülen şekiller arasındaki ilişkiye ve şekle bürünenin yeteneğine göre olur. Tıpkı Hz. Ömer'in naklettiği **"ihsan"** hadisinde Cebrail'in Dıhye elKelbi ve başkalarının suretine bürünmesi gibi. Geri kalan semavi ve unsurî melekler ve cinler de, her ne kadar ateşten bedenleri olsa da, böyledir. Nitekim Allah onlar hakkında;

**"Cinni de halis ateşten yarattı"** (Rahman: 15) demiştir. Kamil insanî nefisler de bu dünyada iken bedenlerinden sıyrılma yetilerinden dolayı ve öte dünyaya intikallerinden sonra da bu bedenî engellerin kalkması sebebiyle (çeşitli suretleri) alma gücü artacağından duyusal şekillerinden başka şekillere bürünürler.

Kamil insanî nefislerin tüm melekût âlemlerine girme güçleri vardır; tıpkı meleklerin şehadet âlemine girip, bu âlemin fertlerinin şekilleriyle şekillenmeleri gibi. Aynı şekilde onların, melek ve cinlerin zuhur ettiği gibi, mükaşefede bulunanların hayallerinde zuhur etme güçleri vardır. İşte bunlar büdelâ olarak adlandırılırlar. Zevk erbabı, kimi zaman, bunlarla melekler arasındaki farkı kendilerine özgü ölçülerle bilirler; kimi zaman Hak bunlara onları tanıma bilgisini ilham eder; kimi zaman bu onların kendilerini tanıtmasıyla olur. Eğer bunlar (büdelâ) mükâşif olmayan salih ve abidlerden birinin hayalinde görünürlerse, bu kişi meleklerle büdelâ arasını yalnız zanna bağlı ipuçlarıyla ayırdedebilir. Gayba ait olan şeylerden haber vermek, gizliliklere vâfık olmak ve kalbe doğuşundan önce havatırdan haber vermek gibi.

**Tembih**

Bilinmelidir ki, dünyevi varoluştan ayrıldıktan sonra içinde ruhların bulunacağı berzah, mücerret ruhlar ve cisimler arasındaki berzahtan başkadır. Zira Vücûdun iniş ve yükselişi devridir. Dünyevi var oluştan önceki mertebeler iniş (tenezzül) mertebeleridir; bu öncedir ve dünyevi oluştan sonrakiler ise çıkış (urüc) mertebeleridir ve bu sonradır. Sonuncu berzahta ruhlara ilişen suretler, ilk berzahtakilerden farklı olarak, işlerin ve dünyevi neşette daha önce geçen fiillerin sonuçlarının suretlerinden ibarettir. Bunlardan hiç biri diğerinin aynısı olmaz. Ancak bu ikisi, âlemin suretlerinin misalini aldıklarından maddesiz, ruhanî ve cevheri bir âlem olmaları konusunda müşterektirler. Şeyh bu hususu Fütuhat ın 321. babında şu şekilde açıklamıştır:

"**Bu berzah ilkinden başkadır. Birincisine imkanı gayb, ikincisine de muhali gayb denir. Çünkü birincisinde olanın görülür âlemde ortaya çıkma imkanına karşın, ikincisinde olanların öte dünya dışında bu dünyada zuhuru imkansızdır. Birincisinin aksine muhâlî gaybda bulunanları mükaşefe eden çok az insan var. Bundan dolayı bizim yolumuzda olanlardan çok sayıda müşahid vardır ki, bunlar ilk berzahı müşahede ederler ve dünyevi âlemde gerçekleşecek olan olayları bilirler; ancak ölülerin ahvalini keşfedemezler. En iyisini Allah bilir ve her şeyden yalnız o haberdardır."**

**YEDİNCİ FASIL**

**Ana Hatlarıyla Keşfin Mertebe ve Türleri**

Bil ki "keşf sözlük anlamı bakımından perdenin kaldırılmasıdır. (Arapça "keşf kelimesi kullanılarak), **"Kadın yüzünü açtı",** yani **"Yüz örtüsünü kaldırdı"** denir. Terim anlamı bakımından ise keşf, perde arkasında olan gaybî mânâlara ve gerçek durumlara vücûd veya şühud açısından muttali olmaktır. Bu anlamda keşf manevi ve suverî olur. "Suverî"den kasüm, misal âleminde meydana gelen ve beş duyu ile algılanabilen şeylerdir. Bu ise,

a) müşahede yoluyla olur; mükaşefede bulunanın şekle bürünmüş ruhların suretlerini ve ruhanî nurları görmesi gibi;

b) işitme yoluyla olur; Hz. Peygamber'in dürülü bir söz olarak ya da sahih bir Hadis'te belirtildiği üzere, çan sesi ve arı vızıltısına benzer şekilde kendisine inen vahyi işitmesi gibi. Gerçekten de o bunu işitiyor ve kasdedilen şeyi anlıyordu,

c) İstinşak yoluyla olur; bu ise ilâhî esintilerle esinlenme (tennessüm= soluklanma) ve rubûbiyet açılışlarının içe çekilmesidir. Nitekim Hz. Peyfamber şöyle buyurmuştur. **"Yaşadığınız şu günlerde Allah'ın esintileri vardır; dikkatli olun da sırt çevirmeyin".** Yine şöyle demiştir: **"Yemen tarafından Rahman'ın esintisini (nefes) alıyorum,**

d) Mülâmese yoluyla olur; bu ise iki nur veya misalî şekle bürünmüş iki şey arasındaki buluşmayla olur. Nitekim Abdurrahman b. Âiş Rusulullah'ın şöyle dediğini nakletmiştir**:**

**" Her şeyden yüce ve münezzeh olan Rabbimi en güzel bir suret içinde gördüm."** Allah;

**"Ey Muhammedi "** dedi**;**

**" Buyur Rabbim!"** dedim.

**Mele-i A'lâ neye düşmanlık ediyorlar ?"**

**"Rabbim sen en iyisini bilirsin",** dedim. Bunun üzerine Allah ağırlığını omuzlarıma bindirdi; **serinliğini göğsümde hissettim; böylece de gökte ve yerde olanları bildim".** Arkasından da şu âyeti okudu:

**"Böylece biz İbrahim'e göklerin ve yerin melekûtunu gösteririz; yakînen bilenlerden olsun diye"** (Enam:75).

e) Zevk yoluyla olur. Tıpkı türlü türlü yiyecekleri müşahede eden ve onlardan tadıp yiyince birtakım gaybi nanalara muttali olan kişinin durumu gibi. Aleyhisselam şöyle demiştir.

**" Kendimi (rüyada) tırnaklarımdan çıkacak deredece süt içer durumda gördüm, Artan kısmını Ömer'e verdim ve bu durumu bilgi ile yorumladım."** Bu durumların birbiriyle birleşmesi söz konusu olsa da her biri başlı başına bir durum ve isimlere ait tecellîlerdir. Çünkü şühud Bâsir isminin, işitme Semî isminin vs. tecellîlerindendir. Diğerleri de buna göredir. Zira her bir tecellîye rablık eden bir isim vardır. Bu isimlerin her biri ana isimlerden olsa da "Alîm" ismine bağlıdırlar.

Suverî keşfin çeşitleri ya dünyevi olaylarla ilgilidir veya değildir. Eğer,

"Zeyd yoldan gelecek ve Amr'a bin dinar verecek" türünden dünyevi olaylarla ilgili ise, sâliklerin ri-

yazet ve mücahedelerinden ötürü dünyevi bilinmeyenlere muttali olmalarından dolayı "rehbaniyet" diye isimlendirilir. Sülük ehli, himmetlerini dünyevi işlere yöneltmediklerinden, uhrevi işve hallere yönelttiklerinden keşfin bu türüne iltifat etmezler ve bu iki keşfi istidraç ve kula tuzak sayarlar. Hatta sâliklerden birçoğu uhrevi durumlara ilişkin keşfe bile pek iltifat etmezler. Bunlar Allah'ta yok alma ve O'nunla baki kalmayı en son amaç olarak gören kimselerdir. Arif muhakkik, Allah'ı, mertebelerini, dünya ve ahiret mertebelerinde zuhurunu bildiğinden ebediyyen Allah'ladır ve başkasını görmez, ve bunların hepsini ilâhî tecellîler olarak görür.

Bunlardan her biri yerli yerine oturur ve arif için bu çeşit keşf istidrac olmaz. İstidrac, Hakk'dan uzak kişilerin, insanları bu sayede Hakk'a ikna ettikleri halden ibarettir. Bu insanlar istidracı dünyada makam ve mansıp elde etmek için kullanırlar. Oysa o, başkalık bildiren yakınlık ve uzaklıktan mutlak olarak yücedir. Eğer bunlar, gerçek uhrevi durumlarla ilgili mükaşefeler ise ve yüce ruhlar, gök ya da yer meleklerinden gelme ruhanî gerçeklikler olmaları nedeniyle dünya olaylarıyla alakalı değillerse, bu durumda istenen ve geçerli mükaşefelerdir.

Bu mükaşefeler gaybî manalara muttali olmaksızın nadiren gerçekleşir; dahası çoğu manevi mükaşefelerdir; dolayısıyla en yüksek mertebededir ve suret ile mânanın arasını birleştirdiği için de daha fazla kesinlik ifade eder. Perdelerin tümüyle veya kısmen kalkmasına bağlı olarak, keşfin birtakım mertebeleri vardır. O halde keşfin ilâhî bilgi hazretindeki a'yânı sabiteyi müşehede eden türü en yüksek basamaktadır. Ondan sonra, bunları ilk akıl ve başka akıllarda müşahede eden kimsenin keşfi gelir. Arkasından, bunları levhı mahfuzda ve diğer soyut nefislerde müşahede edenin, sonra mahv ve isbat kitabında, sonra geri kalan yüce ruhlarda ve arş, kürsü ve gökler ve unsurlarla bileşik varlıklar gibi ilâhî kitaplarda müşahede edenletinki gelir. Çünkü basamaklardan her biri, altındaki gerçeklik ve aynları kapsayan ilâhî bir kitaptır. İşitme yoluyla olan mertebelerin en yücesi Hakk'ın kelamım aracısız olarak işitme mertebesidir. Peygamberimiz Muhammed (sallallâhü aleyhi ve sellem) miracında ve şu hadisiyle işaret ettiği zamanlardaki işitmesi gibi:

**"Benim Allah'la birlikte olduğum öyle bir an var ki, o ân orada ne bir mukarreb melek, ne de gönderilmiş bir peygamber beni kuşatır".** Bunun başka bir örneği de Musa (aleyhisselâm)'nın Allah'ın kelamını işitmesidir. Bunun arkasından O'nun kelamını Cebrail aracılığıyla işitme basamağı gelir. Hz. Peygamber'in Kur'anı Kerim'i işitmesi gibi. Bunun arkasından, ilk akıl ve başka akılların kelamının dinlenmesi gelir; sonra zikredilen sıra ile külli nefsin, gök ve yer meleklerinin kelamının işitilmesi gelir. Geri kalanlar da buna göredir. Bu mükaşefe türlerinin kaynağı bizzat insan kalbi ve ruhanî duyularını kullanan bilgili aydınlanmış aklıdır. Allah'ın şu âyetlerde işaret ettiği gibi, kalbin görme, işitme ve başka duyuları vardır.

**"Gözler kör olmaz, ancak göğüslerdeki kalpler kör olur"** (Hacc:46);

**"Allah onların kalplerini mühürledi ve onların işitmelerine ve görmelerine perde indi**" (Bakara :7)

Meşhur hadislerde de bu durumu teyit eden birçok ifade vardır. Sözkonusu bu ruhani duyular şu cismâni duyuların aslıdır. Bu ruhanî duyularla cismâni (haricî) duyular arasındaki perde kalkınca asıl olan feri olanla birleşir; böylece sâlik bu dış duyularla, iç duyularla müşahede ettiği şeyi müşahede eder. Ruh ise, bizzat, tüm bunları müşahede eder. Çünkü tüm hakikatler ruh mertebesinde birleşir. Tıpkı, daha önce geçtiği üzere, tüm hakikatlerin ilk akılda bir oldukları gibi. Bu makaşefeler, sülûkun başlangıcında ilkin sâlikin mukayyed hayalinde gerçekleşir; sonra da, tedricen ve meleke kesbederek sâlik mutlak misal âlemine intikal eder; bunun sonucunda, unsurlara ilişkin şeylere muttali olur, sonra da göklere intikal eder ve Ümmü'l Kitab'ın iki sureti olan Levhi Mahfuz ve ilk akla varıncaya kadar yükselerek yolculuğuna devam eder.

Nihayet ilâhî ilim hazretine ulaşır ve Allah'ın dilediği kadarıyla a'yân'ı müşahede eder. Nitekim Allah şöyle buyurmaktadır:

**"O'nun ilminden ancak dilediği kadarı bilinebilir."** (Bakara 255). Bu mertebe, şuhud mertebeleri içinde, Allah'ın kulları için mümkün olan en yüksek mertebedir. Zira bu mertebenin üstünde, tecellî anında, kulu yokeden Zât'ın şuhudu mertebesi vardır. Ancak, a'yândan ibaret olan ismî perdeler arkasından tecellîsi hariç. Bu duruma Şeyh Şis Fass'ında işaret etmiştir:

**"TAMAH ETME, KENDİNİ YORMA; ÇÜNKÜ BUNLAR, ÜSTÜNDE BAŞKA HİÇBİR AMACIN OLMADIĞI SON AMAÇTIR."**

Alîm ve Hakîm isimlerinin tecellîlerinden kaynaklanan, hakikatleri suretlerden soyut manevî keşfe

gelince, bu gaybî manaların ve aynî hakikatlerin zuhurundan ibarettir. Bunun da mertebeleri vardır: Birincisi, öncülleri kullanmadan, kıyas tertip etmeden, tersine zihnin sonuçtan ilkelere intikali suretiyle manaların müfekkire gücünde ortaya çıkmasıdır; buna hads ismi verilir; sonra, müfekkireyi kullanan âkile yetisinde manaların ortaya çıkışı gelir; âkile gücü asla cisimde bulunmayan ruhanî bir güçtür buna kutsal nûr denir. Hads, bunun ışığının parıltılarından doğar. Bunun sebebi şudur: Müfekkire gücü cismanidir, dolayısıyla da gaybî mânâları keşfeden ışığa perde olur. Hads keşf mertebelerinin en aşağı mertebesidir.

Bunun için denir ki, feth iki türlüdür. Birincisi nefsdeki feth, bu akıl ve nakil açısından tam bir bilgi verir. İkincisi de ruhdaki feth'dir, bu da nakle ve akla bağlı değil varlığa dayalı bilgi verir.

Üçüncü sırada kalb mertebesinde manaların ortaya çıkışı gelir, bu makam da ilham diye isimlendirilir. Eğer burada zahir olan, gaybî mânalardan bir mâna ve hakikatlerden bir hakikatse bu ad verilir; yok şayet zahir olan bir ruh ve a'yânı sâbite'den bir ayn ise bu taktirde de kalbin müşahedesi adı verilir.

Dördüncüsü, ruh mertebesinde manaların ortaya çıkışıdır. Bu, ruhî şuhût diye nitelenir. Göklere ışık veren güneş gibidir. Şuhûdi mertebede gaybî mânalar, alîm olan Allah'dan, asli yetenek oranında, vasıtasız olarak bizzat alınır. Ve ruhun altındaki kalbe ve ruhun ruhanî ve cismanî yetilerine aktarılır. Eğer sâlik kâmillerden ve kutuplardan ise böyle olur; değilse, o zaman, kutba yakınlığı ve yeteneği ölçüsünde onun vasıtasıyla Allah'tan alır. Veya hükmü altında bulunduğu ceberut ve melekût âlemindeki ruhlar aracılığı ile alır.

Beşincisi, sın mertebesinde manaların ortaya çıkışıdır. Altıncısı da, hâfa mertebesinde manaların ortaya çıkışıdır. Ancak bunlara işaret ve dille ifade mümkün değildir. Ne var ki bu mertebelerin gerçekleşmesine kısaca işaret edeceğiz.

Bu mânâ sâlik için makam ve meleke haline gelince ferin asılla birleşmesi gibi, onun bilgisi Hakk'ın bilgisiyle birleşir ve onun için en yüce keşf makamları meydana gelir. Suveri ve manevî her keşif, sâlikin istidadına, ruhunun münasebetlerine, sırrının keşif türlerinin her birine yönelişine göre olunca; istidatları farklı ve münasebetler de çok olduğuna göre keşf makamları da, hemen hemen sayılamıyacak kadar çeşitli olur. Mükaşefelerin en sağlam ve tam olanı ruhsal yapısı, peygamberler ve kâmil insanların ruhları gibi, tam itidale en yakın olan kişide oluşur. Daha sonra bunlara en yakın olan kimselerde meydana gelir.

Keşf makamlarından bir makama ulaşma keyfiyeti, bunlardan her biri için gerekli her şeyin açıklanması sülük bilgisiyle ilgilidir ve makamların belirtilenden daha fazla olması ihtimali yoktur. Hâl ve makam ashabından, diriltme, öldürme, havayı suya, suyu havaya dönüştürme gibi hakikatleri değiştirme; tayyı mekân, tayyı zaman ve benzeri cinsten varlıkta tasarrufta bulunan kişiler için bu durumlar ancak kutret sıfatıyla muttasıf ve hakkanî vücûd la gerçekleşme anında, bu durumları gerektiren isimlerle muttasıf olanlar için gerçekleşir. Bu durum ya melekûtî ruhlardan biri vasıtasıyla veya vasıtasız, hatta onlara hâkim ismin özelliği sayesinde olur.

**Tembih**

**İlhamla Vahiy Arasındaki Fark**

İlham; Hakkın, her bir mevcutla birlikte olduğu özel bir tarzda melek aracılığı olmadan Hak'tan hâsıl olur. Vahiy ise melek aracılığı ile olur; bu yüzden kudsî hadisler, her ne kadar Allah kelamı olsalar da, vahiy ve Kur'an olarak isimlendirilmez. Keza, daha önce geçtiği üzere, vahiy, meleği müşahede etmek ve kelamını dinlemekle meydana gelir. Öyleyse vahiy, manevî keşfi içeren şühûdî keşif türünden bir şeydir. Buna karşılık, ilham yalnız manevi keşif tütündendir. Aynı şekilde vahiy zahirle ilgili olmasından dolayı nübüvvetin özelliklerindendir. İlham ise velayetin özelliklerindendir. Keza vahiy tebliğ edilme kayıt ve şartı ile bağlı bulunduğu halde, ilham için böyle bir şart sözkonusu değildir.

Rahmânî, melekî, cinnî, ve şeytânı varidat (içe doğuş) arasındaki fark, mükaşefede bulunan sâlikin ölçüleriyle ilgilidir. Bununla birlikte, biz bunlardan ancak birkaçına işaret edeceğiz. Sonunda, endişeden emin hale gelecek şekilde iyiliğe sebep olan; hemen başkasına dönüşmeyen; Hakka tam bir yöneliş ve insanı ibadetlere sevkeden büyük bir lezzetten sonra meydana gelen her içe doğuş melekî ya da ruhani varidattır. Bunun tersi niteliklere sahip olan her varidat ise şeytanîdir. Sağdan ve önden ortaya çıkanların çoğunun melekî; soldan ve arkadan ortaya çıkanların çoğunun şeytanî olduğu şeklindeki

sözler kayda değer bir görüş değildir. Çünkü şeytan her yönden gelir. Nitekim Kur'an Alah'ın şu sözüyle bunu dile getirmiştir.

**“Şüphesiz onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından yanaşacağım ve sen onların çoğunu şükredici bulmayacaksın”** (Araf: 17).

Birincisi, dünya işleriyle alakalı olur; müşahedede bulunanın yanında olmayan bir şeyi, mesela kışın yaz meyvelerini hazır edivermek gibi, Zeyd'in yarın geleceğini önceden haber vermek türünden ehlullahın muteber saymadığı vs. şeyler gibi; bu cinnîdir.

Mekan ve zamanın dürülmesi, delinme ve yarılma olmaksızın duvarlardan geçmek de aynı şekilde onların özelliklerinden ve mertebe bakımından onlardan daha yüksek olan meleklerin özelliklerindendir. Kamil insanlardan böyle bir şey zuhur ederse, bu onların makamlarından ötürü meleklerden gelen bir yardım sayesinde gerçekleşir. Eğer varidat dünyevi işlerle değil de ahiret işleriyle ilgili ise veya gönüllere ve havâtıra muttali olmak türünden bir şey ise bu durumda o melekîdir, çünkü cin buna güç yetiremez. Eğer bir varidat mükaşefede bulunan kimseye mülk ve melekûtta tasarrufta bulunma gücü veriyorsa diriltme, öldürme, berzahlarda tutuklu olam çıkarma ve müridlerden isteyeni melekût âlemine sokmak gibi Rahmanidir. Çünkü bu tür tasarruflar kâmil insanların ve kutupların içinde bulundukları ilâhî mertebenin özelliklerindendir. Bazen, şeytanî olmayan tüm bu varidatlara Rahmânî denir. Sana açıkladıklarımızı, kendi durumunu ve makamını anladıysan, istidadının kemalim, keşif mertebeni ve bunlardaki noksanlıklarını kavrarsın. Her şeyi bilen ve hâkim olan Yalnız Allah'tır.

## SEKİZİNCİ FASIL

### Âlemin İnsanî Hakkikatin Sureti Oluşuna Dair

Daha önce geçtiği üzere, Allah ismi tüm isimleri içine alır. Allah ismi, ilâhî mertebe ve mazharlarına göre onlarda tecellî eder. Allah ismi, zâtça ve mertebece diğer isimlerden önce gelir. Mazharı da, diğer isimlerin mazlârlarından öncedir. Allah ismi diğer isimlerde mertebelerine göre tecellî eder.

Bu sebeple, başka isimlere nisbetle Allah isminin iki durumu vardır: Birincisi, her bir isimde, bizzat zuhuru; ikincisi, ilâhî mertebeler olması açısından, tüm isimleri kuşatması.

Birincisiyle, diğer isimlerin mazharlarının hepsi bu en büyük ismin (ismi âzam) mazharının mazharları olurlar. Zira, vücûd da, zahir ve mazhar birdir; onda çokluk ve çoğalma yoktur. Bunların her biri akılda ayrılır. Nitekim ehli nazar vücûd akılda mahiyetin aynı, dışarıda gayridir derler. Öyleyse bunun diğerlerini kapsaması bir gerçeğin çeşitli fertlerini kapsaması demektir. İkincisi ile Allah ismi, ilâhî mertebesi açısından, birinci yönüne göre kendisinin aynısı olan cüzleri içeren Küll'ün içermesi gibi diğer isimleri içine alır. Bunu anladıysan âlemin hakikatlerinin ilim ve aynda, hepsinin Allah isminin mazharından ibaret insanî hakikatin mazharları olduğunu da anlarsın. Keza âlemin ruhlarının da, insanî büyük ruhun cüzleri olduğunu anlarsın; ister felekî, ister unsun isterse hayvani olsun; böylece âlemin suretlerinin de bu hakikatin ve gereklerinin suretleri olduğunu anlarsın. Bundan dolayı, ehlullahça mufassal âlem büyük insan diye adlandırılır. Zira insanî hakikat ve gerekleri bu âlemde zuhur etmektedir. İşte böyle bir kapsayıcılık ve tüm ilâhî sırlar sadece kendisinde zuhur etteğinden ötürü, tüm hakikatler arasında hilafete hak kazanmıştır. Allah aşkına şu inciye bakınız!

**Nâsutunu izhar edip, parlak lâhûtunu gizleyeni kutsarım.**
**Sonra, yiyen içen suretinde varlıkları açıkça yaratmaya başlayanı.**

İnsanî hakikatin ilk zuhuru, amâî mertebe için icmalî bir suret demek olan ilk akıl suretinde olmuştur. Öyle ki, bir bedevinin şu sorusu esnasında, bir sahih hadiste buna işaret edilmiştir:

**“Rabbimiz, mahlukatı yaratmadan önce, neredeydi ?”** Buna Peygamber;

**“Altında ve üstünde hava olmayan amâ'da idi”** diye cevap verdi. Bunun için Peygamber

**“Allah'ın ilk yarattığı nurumdur”**dedi. Şu sözünün teyit ettiği gibi, bu ifadesiyle de aklı kasdetti:

**“Allah'ın ilk yarattığı akıldır”.** Daha sonra da, geriye kalan akılların, nâtık felekî nefslerin ve diğerlerinin suretinde; tabiî suretlerde, küllî heyulada, basit ve mürekkep cisimler suretinde (zuhur etmiştir).

Allah'ın velisi, muvahhidlerin kutbu Ali'nin insanlara yaptığı bir konuşmada söylediği şey de, bizim gö.rüşümüzü teyid eder:

**" Ben, besmelenin be' sinin noktasıyım. Ben Allah'ın, içinde yaratıldığınız böğrüyüm, ben kalem'im, levhi mahfuzum, arşım, kürsüyüm, ben yedi gök ve yerlerim."** Hutbe esnasında uyanıncaya, vahdetin tecellîsinin hükmü kalkıncaya ve beşerî âleme dönünceye kadar saymaya devam etti. Hakk onda, kesret hükmünce tecellî etti de, özür dilemeye başladı. Ubudiyetini ifade etti; ilâhî isimlerin hükmü altında güçsüzlüğünü ve zayıflığını belirtti.

Buna binaen şöyle denilmiştir: Hakkın tüm mevcudatta sereyânı gibi, Kamil insanın da tüm mevcudatta dolaşması gerekir. Bu da Hak'dan halka, Hakk'la olan üçüncü seferde gerçekleşir. İnsanın kemali bu seferde tamamlanır; üç dereceden sonuncusu olan Hakk al Yakin mertebesi bu sayede gerçekleşir. Bu makamda âhiriyetin evveliydin aynısı olduğu ve

**" O evvel, âhir, zahir, bâtın, her şeyi bilendir"** (Hadid: 3) ifadesinin sırrı açığa çıkar.

Şeyh kutb makamını açıklarken, Fütuhata şöyle demiştir:

**"Allah'ın, âlemin kutbu olmasını istediği kamil insan yeryüzünde O'nun halifesidir. Bu halifenin, mesela, üçüncü seferde mütenezzilen unsurlara ulaştığında, O'nun kıyamete dek vücûda dahil olmasını istediği insan fertlerinin tümünü müşahede etmesi gerekir"**. Sadece bu şuhûd ile, kutupluk makamı, tüm mevcudatın mertebeleri bilininceye kadar hak edilemez. Her şeyi hükmüyle depreştiren, rahmetiyle sapasağlam yapanı tesbih ederim.

**Tembih**

Bilindiği üzere, insanî hakikatin bu âlemde tafsilen zuhuru vardır. Bilinmeli ki, bu hakikatin insanî âlemde de icmalen zuhuru vardır. İnsanî hakikatin, içinde zuhur ettiği mazharların ilki aklî surete uygun mücenet ruhî bir surettir. İkincisi küllî nefse ait surete uygun kalbi surettir; üçüncü ise küllî tabiata, felekî basılı nefse ve diğerlerine uygun hayvani nefse ait suretle zuhurudur. Dördüncüsü, tabiblerce hayvani ruh diye isimlendirilen küllî heyulaya uygun latif buharımsı surette zuhurudur. Beşincisi, küllî cismin suretine uygun kanımsı surette zuhuru; altıncısı büyük âlemin cisimlerine uygun organlar suretinde zuhurudur. İnsanî mazharlardaki bu tenezzülat ile iki nüsha (âlemle insan) arasındaki uygunluk meydana gelir. Şeyh (r.a) **ed Tedbiratu'lİhaliyye fi'l memleketi'linsanîyye** adlı kitabında bu durumu ayrıntılı bir şekilde açıklamıştır. Bu konuyu derinlemesine araştırmak isteyen o kitaba müracaat etsin.

**DOKUZUNCU FASIL**

**Muhammedi Hakikatin Halifeliği ve Kutupların Kutbu olduğuna Dair.**

İlâhî isimlerden her bir ismin âlemde "mahiyet" ve "sabit ayn" denilen bir suretinin olduğu, ve bunlardan her birinin "mezâhir" ve "aynî mevcutlar" diye adlandırılan harici bir suretinin, ve o isimlerin o mezâhirîn rabları olduğu ve bu mezâhirîn de o isimlerin sahipliği altında bulunduğu ortaya çıkmca, ve senin de Muhammedi hakikatin ilâhî câmî ismin sureti olduğunu, ve bu ismin de o Muhammedi Hakikatin Rabbi olduğunu, ve tüm isimlere O'ndan feyz ve yardım geldiğini bilmen kesinleştiğine göre, bilmelisin ki bu Hakikat, âlemin suretlerini tümüyle terbiye eden hakikattir; bu hakikat bu işi kendisinde zahir olan rablerin Rabbî sayesinde yapar. Çünkü bu mazharlarda ortaya çıkan, daha önce geçtiği üzere, o hakikatin ta kendisidir. Dolayısıyla, bu hakikat zahir isminin mazharından ibaret olan âlemin suretlerine uygun kendi zahir sûretleriyle âlemin suretlerine, bâtın sûretleriyle de âlemin bâtınına rablık eder. Çünkü o (Muhammed) ismi a'zamın sahibidir, ve mutlak rububiyet ona aittir. Bundan dolayı Aleyhisselam;

**"Ben, Kitab'ın Fatihası ve Bakara'nın sonlarıyla özgünleştim"** demiştir. Bu durum Allah Teâlâ'nın şu sözüyle belgelenmiştir:

**"Hamd Rabbul âlemîn olan Allah'a aittir"** (Fatiha: 1). Böylece, cisimler ve ruhlar âlemi tümüyle bir araya getirilmiştir.

Bu rablık, Muhammedi hakikatin beşeriliği açısından değil, ancak hakikati açısından gelen bir rablıktır. Çünkü o beşeriyeti açısından Rabbı'na muhtaç durumda olan bir kuldur. Nitekim Allah Teâlâ

onun bu yönüne şu âyetlerle işaret etmiştir:

**" De ki 'Ben kendisine vahyedilen sizin gibi bir beşerim."** (Kehf: 111);

**"Abdullah O'na dua etmeye kalktığı zaman...."** (Cin: 19) ifadesiyle, Allah onun, başka bir ismin değil sadece bu ismin mazharı olduğuna dikkat çekmek için. Abdullah (Allah'ın kulu) diye isimlendirmiş, ve şu sözüyle de onun birinci yönüne işaret etmiştir.:

**"Attığında sen değil, sadece Allah atmıştır"**(Enfal:17).

Böylece onun atması Allah'a isnad edilmiştir. Bu rablık ise ancak, her hak sahibine hakkını vermek ve âlemin ihtiyaç duyduğu her şeyi ona akıtmak şeklinde olur. Bu mânâ ise ancak tam kudretle ve tüm ilahî sıfatlarla muttasif olmakla gerçekleşebilir. Öyleyse, yeteneklerine göre, âlemde tasarrufta bulunmasını sağlayan isimlerin tümü O'na aittir. Bu hakikat (Muhammedi Hakikat) ilâhî ve kullukla ilgili iki yönü kapsadığına göre, o hakikat için asalet değil tebaiyet doğru olur, ki bu da hilafettir. Onun âlemde, nefsinde, aynı şekilde beşeriyetinde tasarruf edebilmesi için, ihya, imate, lutf, kahır, rıza, saht tüm diğer sıfatları vardır. Zira o o'ndandır; onun (sav.) ağlaması, sıkıntısı, göğsünün daralması anılanlara engel değildir. Gerçi o beşeriyeti açısından;

**"Siz dünya işlerini benden daha iyi bilirsiniz"** demişse de, mertebesi açısından zâtı ve sıfatlarının bazı gerekleri açısından;

**"Onun bilgisinden göklerde ve yerde zerre kadar bile olsa hiçbir şey gizli kalmaz."** (Yûnus:61). Kısaca, onun âleme rablığı, mertebesi dolayısıyla kendisine ilâhî sıfatlarla olur; aczi, zayıflığı ve bunların gereği olan mümkün eksikliklerin tümü, beşeriyeti açısındandır; bu beşerlik yönü ise dış dünyanın özelliklerini zahirîyle iç âlemin özelliklemi de bâtınıyla kuşatması için kayıtlanmak ve süflî âleme inmekten kaynaklanır. Böylece o iki denizin birleşme yeri ve âlemlerin de mazharı olur. Onun süflî âleme inmesi de tıpkı en yüksek aslî makamına çıkması gibi, kemalidir. Dolayısıyla eksiklikler de bir başka açıdan yetkinliklerdir; o, bunları kalbinin ilâhî ışıkla aydınlanması dolayısıyla bilir.

Bu hilafet,

**"Allah'ın insanla konuşması vahiyle veya perde arkasından olur."** (Şurâ; 51) âyeti hükmünce, Allah'a vacip olduğuna göre, insanların medenileşmeleri ve her birinin kendisine uygun mükemmellikle nitelenmesi için her zaman halifenin ortaya çıkması zorunlu olmuştur. Nitekim Allah Subhanehü şöyle buyurmuştur:

**"Eğer onu melek yapsaydık onu insan kılardık..."** (En'am; 9) Bu hakikatin yetkinlikleriyle ortaya çıkması başlangıçta mümkün olmamıştır. Bu yüzden bu hakikat özel suretlerle ortaya çıkmıştır. Bu özel suretlerle ortaya çıkanlardan her biri dehr isminin gerektirdiği yetkinliğin ortaya çıkışına göre kendi zaman ve döneminin insanlarına uygun bir mertebede ortaya çıkar. Bu özel suretlerde ortaya çıkan hakikatler peygamberlerdir (aleyhimüsselâm). Onların taayyün edip, kişi olarak ortaya çıkması için ve yaratımışlığın sana baskın gelen etkisiyle değerlendirecek olursan, bunlar arasında aynını yapar, başka başka insanlar olarak görürsün; her birinin başka başka isim ve niteliklerle zuhur etmesinden ötürü isimleri toplayıcı şu Muhammedi hakikatten başka bir şey olduklarına hükmedersin. Eğer onların hakikatlerini ve her birinin vâhidiyet hazretine ait olmalarını, sende vahdet hükmünün ağır basmasıyla değerlendirirsen, onların ve getirdikleri ilâhî dinin de bir olduğuna hükmedersin. Nitekim ayette şöyle buyurulmuştur**.**

**"Biz O'nun elçileri arasında ayrım yapmayız"** (Bakara:285).

Âlemin yönetimini deruhte eden kutb'a gelince, bu ezelden ebede vücûd dairesinin odağıdır, vahdet hükmü açısından fer'dir; bu da Muhammedi hakikattir. Kesret hükmü açısından ise çoktur. Nübüvvetin kesilmesinden önce, kutupluk mertebesinde bulunan kimse bazen zahiren nebi olur; İbrahim (aleyhisselâm) gibi, ve bazen de, Musa'nın kutupluk makamına oturmasından önce, zamanında Hızır'ın olduğu gibi, gizli bir veli olur. Nübüvvetin, yani teşri nübüvvetinin nübüvvet dairesini tamamlaması ve velayetin bâtından zuhuru sebebiyle kutupluk mutlak olarak velilere intikal etmiştir. Şu tertip ve düzenin korunması için bu mertebede sürekli onlardan biri bulunur. Nitekim Sübhanehû şöyle buyurmuştur:

**"Her kavmin bir kılavuzu vardır"**(Ra'd:7);

**"Hiç bir ümmet yoktur ki içinde bir uyarıcı olmamış olsun"** (Fâtır: 24).

Nitekim Allah Peygamber (a.s) hakkında; hatemu'levliyanın zuhûruyla (âlem) mühürleninceye kadar

**“Sen sadece bir uyarıcısın”** (Fatır: 24) dedi. Bu hatemu'levliya ise mutlak velayetin mührüdür.

Bu daire de tamamlanınca, bâtın ismi, bâtından doğan şey ve bu ikisini birbirinden ayıran sınırdan ibaret ohn zahir ismi kendi kemal ve hükümlerinin ortaya çıkmasını gerektirdiği için kıyametin kopması zorunlu olur.

Buna bağlı olarak da suret olan her şey mânâya ve mânâ olan her bir şey de surete dönüşür. Yani nefsin, bâtında örtük bir şekilde bulunan durumları gerçek sûretleriyle ortaya çıkar, İçinde hakiki mânaların örtülü bulunduğu suret de gizlenir. Böylece de cennetin, cehennemin, haşrin ve neşrin sureti peygamberlerin bildirdiği şekilde meydana çıkar.

Bilmelisin ki, cennet ve cehennemin her âlemde mazharları vardır; çünkü ilmî hazrette bunların aynlarının bulunduğu hususunda şüphe yoktur. Nitekim Allah Teâlâ Âdem ve Havva (aleyhisselâm)'nın cennetten çıkarılmalarını bildirmiştir. Dolayasıyla cennetin cismanî âlemdeki varlığından önce ruhanî âlemde bir varlığı vardır. Aynı şekilde, cehennemin de orada bir varlığı vardır. Çünkü o ilmî hazrette olanın bir kopyası (misâl) 'dır. Bu ikisinin orada varlığını gösteren sayılamayacak kadar çok sahih hadis bulunmaktadır. Aleyhisselam, cennet ve cehennemin bu dünyada varolduklannı şu sözüyle ortaya koymuştur;

**“Dünya müminin hapishanesi, kafirin cennetidir.”** Tıpkı, bunların berzah âleminde bulunduklarını,

**“ Kabir, mü'minler için cennet bahçelerinden bir bahçe, kâfirler için ise cehennem çukurlarından bir çukurdur”** ve benzeri hadislerle gösterdiği gibi.

İnsanî âlemde de onların bir varlığı vardır. Çünkü ruh ile kalbin makamı ve bunların yetkinlikleri cennet (na'im) 'in ta kendisidir; nefs ile hevâ ve bunların gerektirdiği şeyler de cehennemin kendisidir.

Bundan ötürü, kim, kalb ve ruh makamına girer, ahlakı hamîde ve razı olunan niteliklerle nitelenirse; türlü nimetlerle nimetlenir. Kim de, nefsiyle birlikte durur; nefsinin lezzetleri, hevâ ve şehvetlerine kapılırsa türlü azaplarla azaplanır. Cennet ve cehennem mezâhirinin son mertebeleri de ahiret yurdundadır. Bu mazharlardan her birinin kendi dünyasına uygun gerekleri vardır. Aynı şekilde beş hazretten sonra kıyametin de beş türü vardır. Birincisi, her an ve her saat olan kıyamettir. Çünkü her bir ânda, gayb'dan şehadete çıkan ve şehadetten gayba giren, ancak Allah'ın ihata edebileceği manalar, tecellîler, yokalan vs. vardır. Bunun içindir ki, **“saat”** adıyla adlandırılmıştır. Nitekim Allah şöyle buyurmuştur:

**“Onlar yeni bir yaratılış giysisi içindedirler”** (Kaf:15);

**“O, her gün bir iştedir”** (Rahman:29). İkincisi, doğal ölüm anlamına gelen kıyamettir; Hz. Peygamberin dediği gibi;

**“Kim ölürse kıyameti kopmuş demektir”**. Üçüncüsü, onun karşısında yer alan iradî ölüm anlamındaki kıyamettir. İradî, ölüm doğal ölümün vukuundan önce Hakka yönelen sâliklerin gerçekleştirdiği ölümdür. Hz. Peygamber;

**“Yeryüzünde yürüyen bir ölü görmek isteyen Ebu Bekr'e (radiyallâhü anh) baksın”** demiştir. Ve yine; “Ölmeden önce ölünüz” buyurmuş; böylece, o, dünya metaından ve hoş nimetlerinden yüz çevirmeyi, nefsin arzuladığı ve haz aldığı şeylerden kaçınmak ve hevâya uymamayı ölüm olarak tanımlamıştır.

İşte bundan dolayı ölüye açılan şeyler sâlike de açılır ve bu ölüm küçük kıyamet diye adlandırılır. Bazıları iradî ölüme, orta kıyamet demişlerdir. Bunun nedeni, bu ölümün sâlikin önceki varoluşunda gerçekleşen doğal ölüm olan küçük kıyamet ile Zât'ta yokolmak demek olan büyük kıyamet arasında gerçekleştiğini sanmalarıdır. Burada zeki kimselerin gözünden kaçmayan bir incelik vardır. Dördüncüsü, herkesin beklediği vadedilmiş kıyamettir. Allah'ın;

**“Saat kesinkes gelecektir, onda şek, şüphe yoktur”** (Hacc:7);

**“Saat yoldadır; onu gizleyi yazmaktayım”** (Taha: 15) ayetleri ve bu hususa işaret eden başka ayetlerde buyurduğu gibi. Bu kıyametin gerçekleşmesi ise Zâtı Ehadiyyet güneşinin yaratılmışların mazharlarının batısından doğması, küllî hakikatin açılması vahdetin tam zuhuru ve çokluğun yerle bir edilmesi ile olur. Tıpkı, Allah tealinin;

**“Bugün mülk kimin? Bir ve kahhar Allah'ın “** (Gâfir:16) buyurduğu gibi. Beşincisi ise, dördüncüsüne benzer ve bu tecellînin (kıyametin) hükmünün tüm yaratıklar için vuku bulmasından önce muvahhid arifleri için fena fillah ve beka billahın meydana gelmesidir. Bu beşincisi de **“büyük kıyamet”** diye isimlendirilir. Bu beş kıyamet türünün her birinin şartlan ve sonuçları vardır. Bunlardan bir kısmının

açıklanmasını Kur'anı Mecid ve sahib hadisler açıkça içermektedir; bir kısmı da işaret yoluyla açıklanmış, ki bunların ortaya konması doğru olmaz. Gerçekleri en iyi bilen Allah'tır.

## ONUNCU FASIL

### Ruhu A'zam'ın İnsanî Âlemdeki Mertebe ve İsimlerinin Açıklanmışına Dair

Bilmek gerekir ki; gerçekte insanî ruh demek olan Büyük Ruh, rubûbiyeti açısından, ilâhî Zât'ın mazharıdır. Bu yüzden, hiçbir şey O'nun çevresinde uçamaz, yanında yöresinde dönüp dolaşan hiçbir kimse O'na erişemez ve güzelliğinin nurunun isteklisi olan kimse de örtülerle sınırlanır. O'nun künhünü Allah'tan başka kimse bilmez; bu arzuya O'ndan başka kimse nail olmaz.

Ruh-ı A'zam'ın; büyük âlemde ilk akıl, yüce kalem, nûr, küllî nefs, levhı mahfuz ve benzeri, insanî hakikatin büyük âlemde bu sûrederle zahir olduğuna dikkat çektiğimiz üzere mazharları ve isimleri olduğu gibi; ehlullah ve başkalarının ıstılahında ruhı azamın insanî küçük âlemde de zuhuru ve mertebeleri açısından mazharları ve isimleri vardır. Onun insanî küçük âlemdeki isimleri sır, hafâ, ruh, kalp, kelime, rev, fuad, sadr, akıl, nefs'tir. Nitekim Allah;

**“Sırrı ve en gizli olanı o bilir”** (Taha: 7);

**“Ruh rabbimin emrindendir”** (İsra: 85);

**“Gerçekten bunda kalbi olanlar için hatırlatma vardır”** (Kaf:33) ; İsa (aleyhisselâm) hakkında

**“Allah'tan bir kelimedir”** (Ali İmran:45);

**“Kalp gördüğünü yalanlamadı”** (Necm:15);

**“Senin göğsünü açmadık mı?”** (İnşirah: 1);

**“Nefse ve nefsi tesviye edene.”** (Şems:7) ayetleriyle bu hususa işaret etmiştir. Bir sahih hadiste de Peygamber (aleyhisselâm)

**“ Ruhu'l Kuds rev'ime, bir nefsin rızkını tamamlamadıkça ölmeyeceğini ilham etti”** demiştir.

Büyük ruhun **“sır”** adını alması, onun nurlarının, Allah'ı bilme konusunda yalnız kalp erbabı ve rasihler tarafından idrak edilmesinden dolayıdır.

**“Hafâ”** adını alması ise kakikatinin ariflere ve başkalarına gizli olmasından ötürüdür.

**“Ruh”** adını alması, beden için Rab olması; duyusal hayatın ve tüm nefsani yetilere akışın nembaı olması itibariyledir.

**“Kalp”** adını alması Hakka dönük olan ve böylece de O'ndan nurları alan yön ile hayvani nefse dönük olan, ve böylece de yaratıcısından aldığı nurlan yetenekleri ölçüsünde ona ulaştıran yön arasında halden hale dönmesinden dolayıdır.

**“Kelime”** adını alması, tıpkı sözün insanî nefeste ortaya çıkışı gibi, Rahmânî nefeste zuhuru açısındandır.

**“Fuad”** adını alması, yaratıcısından etkilenmesi açısındandır. Nitekim sözlük anlamıyla “Fe'd”“ yaralamak” ve **“etkilemek”** anlamına gelir.

**“Sadr”** adını alması, bedeni yöneten yönü itibariyledir; çünkü sadr bedenin nurlarının kaynağıdır; ve bedende gerçekleşir.

**“Rev”** adını alması, büyük ruhun, yaratıcısı olan Kahhar'ın kahrından korkması ve çekinmesinden ötürüdür.

**“Akıl”** adını alması, kendisini ve varedicisini özel bir taayyünle akletmesi, algıladığı ve zaptettiği şeyle kendi kendisini sınırlaması ve yine kendisini sırf tasavvur ettiği şeye hasretmesi açısındandır.

**“Nefs”** adını alması ise bedene ilişmesi ve onu yönetmesi nedeniyledir. Nefs, kendisinden nebatî fiiller çıktığı zaman nebatî nefs, hayvanî fiiller çıktığı zaman ise hayvani nefs adını alır. Sonra, hayvanî yetilerin ruhanî yetilere galip gelmesi açısından emmâre adı verilir.

Yetkinliğini izhar etmek ve akledici gücün **emmâre** nefsin sonunun vahametini ve durumunun bozukluğunu kavramak üzere, kalbin nuru gayba ilişkin parıltılarla dolduğu sırada nefs kendi fiillerini kınadığından dolayı **levvâme** diye isimlendirilir. Bu mertebe kalbî mertebenin ortaya çıkışına başlangıç gibidir. Kalbî nûr ağır basıp, gücü hayvanî yetiye galip gelince ve nefs de tatmin olunca **mutmainne** adını alır.

Nefsin yeteneği mükemmelleşip nuru ve aydınlanması güçlü olunca; ve kendisinde bilkuvve olan ortaya çıkıp sonunda ilâhî tecellîye ayna olunca **“kalp”** diye adlandırılır. Kalp iki denizin arasının bir-

leşme yeri, âlemlerin kavuşma noktasıdır; bundan dolayı Hakk ona sığmış ve o, Allah'ın arşı olmuştur. Nitekim sahih haberde şöyle gelmiştir: **"Arzım ve göklerim beni almadı; ancak içi dışı temiz mü'min kulumun kalbi aldı; bu yüzden müminin kalbi Allah'ın arşıdır".** Eğer bir kimse yukarıda anlatılan şeyleri tek bir gerçeklik olarak görür ve hepsinin gerçekte bir tek şey olduğuna hükmederse doğru yoldadır. Yok eğer, her birini ayrı ayrı alır, aralarında başkalık olduğuna hükmederse yine doğru yoldadır.

**Tembih**

Burası böylece anlaşılınca; ruhî mertebenin ahadiyyet mertebesinin; kalb mertebesinin ise ilâhî vâhidiyyet mertebesinin gölgesi olduğu da anlaşılır. Dikkat çektiğimiz hususlarda iyice emin olan ve mertebeler arasındaki mutabakatı kavrayan kişiye, açıklamaya ihtiyaç olmayan başka sırlar da açılır.

**Tembih**

Bilinmelidir ki ruh, cevherliği, mücerretliği soyut ruhlar âleminden oluşu açısından bedenden ayrıdır. Bedenle ilişkisi yönetim ve tasarruf ilişkisidir; varlığını koruyup sürdürmesinde başkasına muhtaç olmayıp kendi özüyle vardır. Beden onun sureti, mazharı kemâlatının mazharı ve şehadet âlemindeki yetilerinin belirme yeri olduğu için bedene muhtaçtır; ondan ayrılmaz; tam tersine onda yayılır; ancak bu yayılma, nazar ehline göre hulul ve ittihat yayılmasıyla değil, gerçek Mutlak Vücûdun tüm varlıklardaki yayılması gibi bir yayılmadır(sereyân).

O halde, bu anlayışa göre, bu ikisi arasında varlığın bütünlüğü bakımından başkalık diye bir şey söz konusu değildir. Hakk'ın eşyada zuhur etme keyfiyetini ve eşyanın hangi bakımdan O'nun aynısı, hangi bakımdan gayrisi olduğunu bilen kimse ruhun bedende nasıl zuhur ettiğini, ve onun hangi yönden bedenle aynı hangi yönden gayrı olduğunu da bilir. Çünkü ruh kendi bedeninin rabbidir. Merbûb olmakla beraber rablık hâli kendisinde gerçekleşen kişide söylediklerimiz de gerçekleşir.

**ON BİRİNCİ FASIL**

**Büyük Kıyamet Sırasında Ruhun ve Mazharlarının Allah Teâlaya Geri Dönüşüne Dair**

Hakk teâlanın zâtı, isimleri ve sıfatlarının tecellîlerinin olduğu; isim ve sıfatların birtakım devletleri (güç etki) bulunduğu, bu devletlerin zuhuru sırasında hüküm ve saltanatlarının, âlemde ortaya çıtakları hususu daha önce geçmişti. Ahiretin, perdelerin kalkması ve Hakk'ın gerçek birliği ile zuhur etmesi şeklinde olacağında şüphe yoktur. Nitekim ahirette her şey hakiki suretiyle ortaya çıkar ve bu günün ayırma ve yargı günü olmasından dolayı o günde hakk ve bâtıl birbirinden ayrılır. Bu tecellînin mahalli ve mazharı ruhtur. Dolayısıyla, ruhun, bu tecellînin vukuu sırasında Hak'ta yok olması ve bu yokoluşla tüm mazharlarının da yok olması kaçınılmaz olur. Allah şöyle buyuruyor:

**"Sûr'a üfürülür; böylece Allah'ın diledikleri dışında, göklerde ve yerde olanlar kendilerinden geçerler"** (Zümer: 68) . Onlar daha önce büyük kıyameti geçirmiş olanlardır. Bu yüzden;

**"Her şey aslına döner" denmiştir." Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır"** (Hadid:10) ;

**" O'nun veçhi dışında her şey yokolucudur"** ( Kasas: 88) ve

**" Yeryüzünde bulunan her şey fanî; celal ve ikram sahibi Rabbinin veçhi bakîdir"** (Rahman:26) buyurur Allah.

Bu durum, bazen, yaratılmışlık taayyünlerinin ortadan kalkması, kulluk yönünün rablık önünde kaybolmasıyla olur; tıpkı damlaların denize ulaştığında bireyliklerinin ortadan kalkması, güneşinin doğmasıyla buzun erimesi gibi. Allah şöyle buyurdu**:" Gökleri, tıpkı kitapların sayfalarının dürülüğü gibi, dürdüğümüz günde, ilkin nasıl yarattıysak öylece geri iade ederiz; bu bize bir borçtur ve bunu yaparız"** (Enbiya: 104) yani, mukayyed varlığının kalkmasıyla, mutlak vücûda geri dönsün diye, ondan göksel taayyünü gideririz. Ahadiyet mertebesinin gücünün ortaya çıkmasına işaret ederek Allah;

**"O gün mülk kimin? Tek ve kahhar olan Allah'ın"** buyurmuştur. (Gâfir: 16). Nitekim sahih bir haberde de

**" Hakk sübhanehü ölüm meleği de dâhil meleklere varıncaya kadar tüm mevcudatı öldürür"** sonra da onları, cennet ve cehennemdeki yerlerine yerleştirmek üzere aralarında ayrım yapmak ve hüküm vermek için tekrar yaratır, şeklinde gelmiştir. Aynı şekilde, yaratmayla ilgili teayyünlerin varlığı, ancak, çokluk mertebesinde O'nun ilâhî tecellîleriyle olduğu gibi; bunların yok olmaları da, sadece,

vahdet mertebesindeki zatî tecellîlerinin zevaliyledir. Bunu gerektiren isimler cümlesinden şu isimler sayılabilir:

**Kahhâr, Vâhid, Ahad, Ferd, Samed, Ganî, kâz, Muîd, Mümît, Mâhi** vb.

Bu mücahedeyi tatmayan ariflerin, vâsıl olmamış âlimlerin bu hali inkarları ve zayıf akıllarına istinaden bu hallerinden gurur duyanların, yukardaki müşahedeyi inkarları ancak, peygamberlere olan inançlarının güçsüzlüğünden kaynaklanır. Allah bizi bundan korusun. Gözünü iman nuruyla sürmeleyen, kalbini güneşin doğusuyla nurlandıran kimse, âlemin aynlarını daima değişken ve taayyünlerini de sürekli yokolucu olarak bulur. Nitekim Allah;

**“ Tersine onlar, her zaman yeni bir yaratılış içindedirler”** buyurmuştur.

Bu durum güneş varken yıldızların görünmemesi gibi, a'yânın O'nda gizlenmesi suretiyle olur; ve ubûdiyyet yönü rablık yönü tarafından örtülür; böylece Rab zahir, abd gizlenmiş olur.

**Kanadımın gölgesiyle dehrimden gizlendim**
**Gözüm dehrimi görür; dehrim beni görmez.**

Bu gizlenme, kulu izharı esnasında, Hakkın kul karşısında gizlenmesine mukabil bir gizlenmedir; bazen de bu gizlenme, beşeri sıfatların; zâti değil'de, ilahlık sıfatlarıyla değiştirilmesiyle olur.

Beşeri sıfatlardan bir sıfat ortadan kalkınca onun yerine ilâhi sıfatlardan bir sıfat geçer ve böylece de, hadiste belirtildiği üzere, Hakk kulun işitme ve görmesi olur da, kul varlıkta, Allah'ın dilediği gibi tasarruf eder.

Beşerî sıfatın yokolup ilahlık sıfatının edinilmesi kâmiller ve kıyameti kopmuş, hakk'da fâni olmuş, sûreten dünya hayatı yaşayan efradda olduğu gibi bazen bu dünyada bazen de tüm peygamberlerin diliyle ifade edilen saatten ibaret olan âhirette gerçekleşir.

**Tembih**

Bu fenanın, aynen ve sıfaten baki olmalarına karşın, halleri şuhûdî hal erbabınınki gibi olmayan arifler için oluşan ilmî fenadan ibaret bir fena olduğu kesinlikle sanılmasın. Gerçekten, muhabbeti tasavvur edenle bunu bizzat yaşayan arasında büyük bir ayrılık vardır. Şairin dediği gibi:

**Aşkı ancak, mihnetini çeken bilir;**
**Aşk ateşini ise ona dokunan bilir.**

Doğrusu şu ki, tatmayana fenayı anlatmak örtü; onunla hâllenmeyene açıklamak gizlemekdir; onun keyfiyyetini ne ise o olarak bilmek Allah'a mahsustur. Ona, Allah'ın dilediği kâmil kullar ve a'yânı asaleten fâni kılan zâtı tecellîye ve bu meşhed'e mazhar olanların dışında kimse muttali olamaz. Nitekim Allah şöyle buyurmuştur**:**

**“Rabbi dağa tecellî edince onu yerle bir etti ve Musa bayıldı”** (A'raf:143). Bu hususları anladıysan, bu taife arasında meşhur olan ittihadın anlamını, her bir ismin, kendi mazharıyla ve suretiyle veya bir başka isimle veya bir mazharın diğeriyle birliğini de anlarsın.

Senin, yağmur damlalarının çokluktan sonra birliğini görmen; tıpkı güneş ve yıldızlardan gelen ışıkların yeryüzünde birleştiği veya birçok lambanın ışığının bir odada birleştiği gibi çok olmasına karşın, ışıkların birliğini ve kevn ve fesad âleminin suretlerinin tek bir heyülâ üzerinde değişimini müşahede etmen bizim söylediklerimize apaçık bir delildir. Durum yoğun cisimlerde böyle iken, nasıl olur da değerli ve değersiz tüm mertebelerde zahir olan habîr ve latif'bir zât hakkında böyle düşünürsün? Oysa ki her yönden birbirine zıt iki şey arasında ittihad ve hulul ehlullah nezdinde şirktir, ve Kahhar Vâhid'in nuruyla ağyârın fâni olmasını da inkardır.

## ON İKİNCİ FASIL

### Nübüvvet, Risalet ve Velayet

Hakkın zahirî ve bâtını olduğu daha önce geçmişti. Bâtın, mutlak gayba ilişkin hakiki vahdeti ve a'yânı sabite hazretinden ibaret ilmî kesreti içerir.

Zahir, ilmin kuşattığı suret olması itibariyle, kaçınılmaz olarak sürekli çoklukla çevrilidir. Zira, çoğalmayı gerektiren özelliklerinden ötürü, esma, ve sıfatların zuhuru, ancak her birinin kendine özgü bir sureti ile mümkün olur; sonuçta çokluk zorunlu olur.

İsim ve sıfatlardan her biri kendi zuhurunu, saltanatını ve hükümlerini isteyince ve her biri diğerini zahir isminden perdelediğinden dolayı, haricî aynlar arasında niza ve çatışma meydana gelir. Dolayısıyla ilâhî emr, bunlar arasında hükmetmek, dünya ve ahirette âlemin nizamını muhafaza etmek ve yine isimler arasında da rabların rabbı olan rabbıyla adaletle hükmetmek ve bunlardan her birini zahir ve bâtın kemaline ulaştırmak için adaletle hükmedecek bir mazhara ihtiyaç duymuştur. Bu da, hakikî nebî; ezelî, ebedî, evvel, âhir, zahir, bâtın Kutb'dur. Şu ifadesinde işaret ettiği gibi, bu mazhar Hakikati Mahammediye'dır**.**

**"Ben, Adem su ile toprak arasındayken peygamber idim."** Yani bilgi ve cisim arasındayken. Esma değil de, mezahir arasındaki hakeme gelince; hakiki peygambere niyabeten zuhur etmiş olan peygamberdir. Şu halde fert olarak nebî, halka yol göstermek ve a'yânı sabitelerinin yeteneklerinin gereği olarak ilmî hazrette kendileri için takdir edilen kemallerine onları irşat etsin diye gönderilen peygamberdir. Bu peygamber, bazen mürseller gibi şeriat koyucu olur; bazan da olmaz; israil oğullarının nebileri gibi.

Nübüvvet gönderilmek demektir; gönderilmek ise, ilimde a'yânı gerektiren tecellîden meydana gelme ilâhî bir özgü kılmadır. Bu Feyzü'l Akdes'tir.

Mazharlardan her biri, kendi türünden olanlara üstün gelme etkisiyle, bu en yüksek makamın isteklisi olunca; gerçek peygamberin sahte peygamberden ayrıdedilmesi için nübüvvet, meydan okuyan mucizeler ve olağanüstü hallerle donatıldı. Peygamberler (aleyhimüsselâm.) , mezahire rablığı ve bunlar arasındaki adaleti tesis etmeleri itibariyle ilâhî zât'ın mazharlarıdırlar.

**Nübüvvet zahire özgüdür; dolayısıyla onların hepsi, davette, hidayette, mahlukata tasarrufda ve nübüvvetin gerektirdiği diğer hususlarda ortaktırlar. Bunlar tam kuşatıcılık ve eksik kuşatıcılıklarına göre de mertebece birbirlerinden ayrılırlar; tam kuşatıcı olanlara örnek, ulu'lazm olan peygamberleridir; eksik kuşatıcı olanlara örnek ise israiloğullarının peygamberleridir.** Buna göre nübüvvet, kuşatıcılıkta; sonlu, farklı daireleri içine alan büyük bir dairedir. Zahir peygamberin destek, kuvvet, kudret, tasarruf, bilgi ve haktan taşan her şeyi ancak bâtın olandan almış olduğunu öğrendin; bu bâtın peygamberlik **"veli"** kelimesinden alınma velayet makamıdır. Velî yakınlık (kurb) demektir; **"sevgili"** anlamına gelen **"velî"** kelimesi de **"yakınlık"** demektir.

Dolayısıyla peygamberliğin bâtını velayettir; velayet de özel ve genel olarak ikiye ayrılır. Genel velayet mertebelerine göre inanan ve salih amel işleyen herkesi içine alır. Nitekim Allah;

**" Allah inananların dostudur"**. (Bakara:257) demiştir. İkincisi ise, sadece Allah'da fâni ve O'nunla baki olan vuslata ermiş silikleri içerir.

Özel velayet, kulun hakta yok olmasından ibarettir. Buna göre de veli Allah'da yokolan ve O'nunla bakî kalan kimsedir. Burada yok olmaktan kasıt, kulun kendisinin mutlak anlamda yok olması değildir; aksine yok olmaktan maksat onun beşerlik yönünün rablık yönünde yok olmasıdır. Zira her kulun ilâhî hazretten gelme bir yönü vardır; şu âyet buna işaret eder**:**

**" Herkesin yöneldiği bir yönü vardır."** (Bakara:148). Kul, velayet makamıyla muttasıf olmadan önce, kendi fiil ve sıfatlarının beşeriyet açısından yapıcısı, velayetle muttasıf olduktan sonra Rabbaniyet cihetinden mübdidir. Nitekim Cenabı Hak bir kutsi hadiste; **"Ben kulumu sevince onun işitmesi ve görmesi olurum"** demiştir. Bu özel velayet mutlak Hakk tarafına tam olarak yönelmekle elde edilir; çünkü kulun Hakk'lık yönü bu sayede güçlenir. Böylece Hakk'lık yönü, halkkk (yaratılmışlık) yönüne, onu bütünüyle ortadan kaldırıncaya kadar baskın çıkar. Bu durum, ateşin yanındaki kömür parçasının durumuna benzer. Kömür parçası, ateşe yakınlığından, ateşlenmeye yatkınlığından ve ateşte yok olmaya kabiliyetli olmasından dolayı, ateş kesilinceye kadar içten içe, yavaş yavaş tutuşur. Sonunda, ateşin özelliklerinden olan yakma pişirme ve aydınlatma gibi şeyler onda da oluşur.

Oysa tutuşmadan önce bu kömür parçası karanlık, kirli ve soğuktu. Hakk'a tam teveccüh, ancak, kulda yerleşik olan zâti muhabbede mümkün olur. Bu zati muhabbetin zuhuru ise ancak, ona zıt ve karşıt olan şeylerden kaçınmakla olur. Kaçınma ise Hakk'ın zâtı dışındaki şeylerden korunmaktır (takva). Öyleyse muhabbet binit, takva da azıktır. Bu fena bir yandan kulun hakkaniyet taayyünleri ile taayyününün diğer taraftan da sıfatlarıyla taayyünü gerektirir; bu ise Hakk ile bekâ demektir. **Dolayı-**

**sıyla taayyün kuldan mutlak olarak kalkmaz. Bu makam (velayet makamı) nübüvvet dairesinden daha tam ve daha büyük olan bir dairedir. Bu yüzden, nübüvvet sona ermiştir; ama velayet süreklidir. Çünkü "Veli" Allah'ın ismi olmuştur, "nebi" değil.** VELAYET NÜBÜVVETTEN DAHA KUŞATICI VE ONUN BÂTINI OLDUĞUNDAN, NEBİLERİ VE VELİLERİ İÇİNE ALMIŞTIR. O halde nebiler, kendisinden her ân haber verip izhar ettikleri Dehr isminin gerektirmesine göre, Hakk'ta fâni ve O'nunla baki, O'nun gaybı ve sırlarından haber veren velilerdir. Bu makam kesbî olmayan ilâhî bir ihtisas (özgü kılma)' tır. Dahası, makamların tümü ihtısasî, Allah vergisi, kesbi değil, Feyzî Akdes' yoluyla sabit ayn için oluşan makamlardır. Bu makamların sebep ve şartlarının oluşmasıyla tedricen ortaya çıkması perdelenmiş olanı vehme düşürür de, sanır ki bunlar çalışmakla elde edilir. Oysa durum gerçekte böyle değildir.

Velayetin başlangıcı, halktan Hakk'a doğru gidiş demek olan ilk yolculuğun sonudur. Bu ilk yolculuk ise mazharlara ve ağyara bağlılıktan kurtulmak, kayıt ve örtülerden sıyrılmak, menzil ve makamlardan geçmek, mertebe ve dereceler elde etmek suretiyle olur. Bir kişi salt kesin bir bilgi elde etmekle bu makam ehli arasına katılamaz. Bu durum şühûdî keşfin elde edilmesiyle de olmaz, Bu katılma, müşahedede bulunanın şühutta ve kulun Tanrı'da yokolmasını gerektirir. Vuslata ermemiş arifin, kendi yeteneğiyle gaybları müşahede edenin güzel ahlakla muttasıf olmakla birlikte kendi fiil, sıfat ve zâtından fena yoluyla Hakk yoluna girmeyenin ilmî ve şuhûdî vuslat sahibi olsa da visale ermiş veli olduğu sanılmaması için bu hususa dikkat çektim. Bu kişi ilim ve şuhûd perdesiyle perdeli olduğundan gerçekte vuslata ermiş kimse değildir. Zira Hakk sadece ismi cismi ortadan kalkan kimseye tecellî eder.

Mertebeler farklı farklı olduğu için bu yolun erbabı küllî makamlan, **"ilmelyakin" , "ayne'l yakın"** ve **"hakka'l yakin"** diye ayırmışlardır. Buna göre, **ilme'l yakin;** bir şey (emr)in ne ise o olarak tasavvur edilmesidir. **Ayne'l yakin,** o şeyin neyse o olarak görülmesiyle olur. **Hakka'l Yakin** ise yalnız bilgi olarak değil, bilgi, müşahede ve hal olarak Hakk'ta yokolmak ve O'nunla baki kalmakla olur. Veliliğin kemalinin sonu yoktur. Bu yüzden velilerin mertebelerinin de sonu yoktur. Nübüvvet ve velayette mertebelerin bazısı bazısına daha yakın olduğundan, **Şeyh (r.a.) de bu kitapta adı geçen peygamberleri zaman içindeki öncelik ve sonralıklarına göre değil mertebelerine göre zikretmiştir.**

Halka gönderilen kimseler bazan Allah'tan gelme bir şeriat ve kitap olmadan gönderildikleri, bazen de O'ndan gelen bir şeriat ve kitapla gönderildiklerinden nebi de mürsel ve mürsel olmayan diye ikiye ayrılmıştır. Mürsel olan nebiler, velayet, nübüvvet ve risaletten oluşan üç mertebeyi bir araya getirdiklerinden, mürsel olmayanlardan daha yüksek mertebededirler. Sonra, velayetlerinin basamağı nübüvvetlerininkinden daha yüksek, nübüvvetlerinin mertebesi de risaletlerinin'kinden daha yüksek olsa da, iki mertebeyi birleştirmelerinden dolayı nebiler gelir. Çünkü onların velayeti, Hakk'ta yok olmalarından dolayı Hakk oluş yönlerine, nübüvvetleri de meleklik yönlerine işaret eder. Çünkü bu meleklik yönüyle melekler âlemiyle ilişki meydana gelir ve vahyi onlardan alırlar. Onların risaletleri ise insanlar âlemine uygun düşen beşeriyet yönleridir. Şeyh (r.a.) şu sözüyle buna işaret etmiştir:

**"Berzahtaki nübüvvet makamı velinin altında, rasûlün üstünde olan bir makamdır";** yani onların velayetinin altında ve risaletinin üstündedir.

**Sonsöz**

Bilmek gerekir ki âdet, sünnetullah'ta câri ilmî hazrette vuku bulan ezelî takdire bağlıdır. Harikuladelik ise, her ne kadar bu hakikuladeliğin peygamberde şöyle şöyle meydana geleceği ezelde takdir edilmiş ise de, sünnetullah üzere câri takdire değil, ilâhî kudrete bağlıdır. Bu harikuladelik sünnetullaha göre cereyan etmez; kudret izharına dayalıdır. Harikuladelik evliyadan sadır olunca **"keramet"** adını alır.

Bazen bu, asli yaratılışı itibariyle güçlü olan nefis sahiplerinden meydana gelir. Eğer bu güçlü nefis sahipleri evliya değillerse iki kısma ayrılırlar: Bunlar tabiaten iyi veya kötüdürler. Eğer tabiaten iyi olan velayet makamına ulaşırsa veli, ulaşamamış ise salihlerden ve kurtuluşa ermiş müminlerdendir. Tab'an kötü olanlar ise kötü bir sihirbazdır. Bunların her birinin âlemde tasarrufu vardır. Eğer bu kötülere dış sebepler yardımcı olursa insanların başına bela olurlar ve zahirî güç açısından zamanlarına hâkim olurlar. Bu dış sebepler onlara yardım etmezse bu durumu elde edemezler; olsa olsa ne ile uğraşıyorlarsa onda sivrilirler. Kemal ise yalnız Allah'a aittir. Mukaddemat'ta açıklamak istediğimiz hususlar burada bitiyor.

**Kaynak:**

Davud El Kayserî'nin Mukaddemâtı Vahdeti Vücûd **“Davud El Kayserî'nin Vücûd Öğretisi “** Prof. Dr. Hasan Şahin, Doç. Dr. Turan Koç ,Dr. Seyfullah Sevim, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları No:23,Basım Yılı: 1997

## "DEĞİŞİM SÜRECİNDE İSLAM" İSİMLİ KİTAPTAN

### MARKSİZM VE KAPİTALİZM KARŞISINDA İSLAM[66]

Gelişmekte olan milletler olarak bizler normalde sadece şu iki öncü tecrübeden esinlenmeye çalışmaktayız; Doğu'da komünizm, Batı'da kapitalizm. Başka bir çıkar yol olabileceğini hemen hemen hiç düşünmeyiz bile; öyle ki bu iki deneyimin de faydasız olduğu kanısına varırsak hemen ikisinin arasında bir çözüm arayışına girer ve uygun bir terkip vücuda getirme uğraşı içerisine dalıveririz.

**Bu iki sistem yerine İslam'a bakmış olsak, onun ilericilik ve çağdaşlığında bunlardan kat be kat üstün bir fikir ve hakikat kaynağı bulacağımız kesindir.** Bazı durumlar var ki bilimsel sosyalizm kapsamında yepyeni olduğunu farz ettiğimiz her şey bundan 13 asır evveli dahi İslam içinde mevcut sıradan konulardı. İslam, daha ilk zamanlarından itibaren fırsat eşitliği ilkesini, bireye asgari ihtiyaçlarının garanti edilmesi ve bireyin kâr etme özgürlüğüyle toplumun hakları arasında bir denge kurulması lüzumunu özel ve kamu mülkiyet prensibini (özel ve kamu sektörleri), ekonomide devlet müdahaleciliği ilkesini -ki biz bunu bugün güdümlü ekonomi olarak adlandırıyoruz-, ve fukara ve mağdurun çıkarına olarak sömürücülerin servetlerinin müsaderesi ilkesini hep savunagelmiştir.

**İslam sınıf ayrımına karşıdır ve servetin belirli sayıdaki zenginlerce paylaşılmasını yasaklar.**

**"Ta ki (o mallar) içinizdeki zenginler arasında elden ele dolaşan bir devler olmasın**" (Haşr. :7)

İslam'da üstünlük zenginliğe değil, takvanın derecesine göredir.

**"Allah kalında en değerliniz, O'na karsı gelmekten en çok sakınanınızdır"** (Hucûrat. 13).

**"Allah, şeklinize ya da servetinize değil, ancak kalplerinize ve amellerinize bakar"** (Hadis-i şerif).

**"İnsanlar bir tarağın dişleri gibi eşittirler; Arap olanın Arap olmayana karşı takvası dışında hiç bir üstünlüğü olamaz"** (Hadis-i şerif).

**İSLAM, KAYNAKLARIN AŞIRI DENGESİZ DAĞITILMASINA KARŞIDIR.** Lükse ve rahat tutkusuna karşı çok sayıda ayet mevcuttur:

**"Zulmedenler ise kendilerine yerilen refahları peşine düşüp şımardılar ve suç işleyen (insanlar) olup çıktılar"** (Hud. 116).

**"Sonunda şımarık varlıklılarını azabla yakaladığımız zaman feryad ederler "**(Mü'minun, 64)...

Bütün bunlara rağmen, belli kısıtlamalara riayet etmesi şartıyla İslam zengin insanın karşısında değildir.

**"Muttaki zenginlere karşı hiçbir itirazımız yoklur"** (Hadis-i şerif).

**"Evet, adil kulu adil servet" (hadis-i şerifi.) "Onların mallarında muhtaç ve yoksullar için bir hak vardı, onu verirlerdi"** (Zariyat. 19).

Hayatın idamesi için gerekli bütün asgari ihtiyaçlar herkes için garanti edilmelidir.

**"İnsanlar şu üç şeyde ortaktırlar: Su, otlak ve ateş"** (Hadis-i şerif).

**TOPLUMDA YİYECEK BULAMAYAN TEK BİR FAKİR DAHİ MEVCUTSA, ZENGİNİN SERVETİ GAYRİ MEŞRUDUR.**

**" Komşusu açken tok yatan bizden değildir." (**Hadis-i Şerif)

**"İhtiyacından fazlaya sahip olan ihtiyacı olana versin"** (Hadis-i şerif).

Ekonomiye devlet müdahalesinin örneklerini Hz. Ömer İbn el-Hattab (radiyallâhü anh) zamanında gördük...

Ömer (radiyallâhü anh), akınlarda fethedilen ganimet toprakları paylaşmak isteyen müslumanlara izin vermemiş, bu toprakları tüm toplumun malı olarak kabul etmiştir. Aynı şekilde vakıfların, madenlerin ve yeraltı zenginliklerinin özel mülkiyetine, bunların kamu sektörünün yönetimi altında olması gerektiği gerekçesiyle karşı çıkmıştır.

Hz Ömer (radiyallâhü anh), etin kıt olduğu dönemlerde, arka arkaya iki gün alınıp tüketilmesini ya-

---

[66] (Yazar) MUSTAFA MAHMUD - 1921- ' -Tanta' da tamamladığı ilk ve orta öğreniminden sonra. Kahire Üniversitesi Tıp Fakültesine girdi ve mezun okluktan sonra 1952'den 1966 ya kadar mesleğini Kahire'de icra etti. 50'li yılların sonlarından itibaren din ve çağdaş meseleler hakkında yazılar yazmaya başladı; bugün profesyonel yazarlık ve manevi danışmalık yapmaktadır. Bu yazı. El Marksiyye ve'l-lslam (Marksizm ve İslam) Kahire. Dar al-Maarif. 1975'den alıntıdır. Sh. 66-79.

saklamış ve yasağı ihlal edenlere de bir inek memesiyle vurarak
**"Şimdi artık miden iki gün için kapalı kalacak"** demiştir.
Hz. Ömer, tekel altına sokulan malları tekelcilerden az bir bedelle zorla salın almış ve halka zarar verebilecek aşırı fiyatlandırmaları önlemek için kimi malların fiyatlarını bizzat belirlemiştir...
**Ebu Zer el-Gıfarî radiyallâhü anh bir toplumda kendi İhtiyaçlarını karşılayamayan tek bir İnsan bulundukça, zenginlerin servetinin bir süs mesabesinde olduğunu söylemiştir.**
İslam'da kamu mülkiyeti kadar, özel mülkiyet de dokunulmazlığı söz konusudur.,
**"Bütün müslümanların kan, namus ve servetleri dokunulmazdır"** (Hadis-i Şerif).
**Kamu mülkiyetini ihlal edenin olduğu gibi, özel mülkiyete el uzatanın da elİ aynı şekilde kesilir....**
İslam'da biçimsel (formel) mantıkla diyalektik mantık birleşik haldedir (Biçimsel mantık Aristo'ya aittir ve mevcut varlıkların sürekliliğinden bahseder; öyle ki, bugün bir ağaç olan şey yarın da bir ağaç olarak kalacaktır. Diyalektik mantık ise Hegel'ci mantıktır ve mevcut varlıkların sürekli değişim içerisinde olmalarından dem vurun buna göre mevcut bütün varlıklar kendi yıkımına yol açacak tohumu da bünyesinde taşırlar). Bu iki çeşit mantıktan biri sürekliliği, diğeri ise evrim fikrini savunur. İslam değişmez naslara bağımlılık ile ondan türetilmiş dallar, ayrıntılar (füru') ve uygulamalarda (ki biz buna gelişme diyoruz) kişisel yorumu (içthad) birbiriyle yoğurur.
İslam, içtihadla ortaya konulmuş kuralların, zaman ve mekan değişiklikleri sonucunda değişebileceğini savunur. Bu isbat ve delil farklılığı değil, hukukçuların deyimiyle **"zaman ve mekan farklılığadır. Hadis- Şerifin de belirttiği gibi ' (müçtehid) İmamlar arasındaki farklılıklar rahmettir"**, çünkü bu farklılıklar değişik şanların ortaya çıkardığı ayrıntılardaki farklardır.
Bu sebeple diyebiliriz ki. İslam'ın ekonomik siyaseti ilkeler açısından ilahi bir siyaset, ancak uygulamada ve ayrıntılarda a ise müsbet bir siyasettir.
İslamî program içerisindeki ilahî ilkeler bireyin menfaatlerinin toplum çıkarlarıyla uzlaştırılması temeline dayalıdır. Bu ilkeler toplum menfaati için bireysel çıkarları göz ardı etmedikleri gibi (ki komünizmde bu temel ilkedir), bireysel çıkarlar için toplumsal çıkarları da ihmal etmezler (ki bu da kapitalizmin ana ilkesidir).
Ancak savaş, kıtlık ve salgın hastalık zamanlarında olduğu gibi bu tür bir uzlaşma söz konusu olamazsa. İslamî uygulama toplumun tarafında yerini alır ve herkes yarı aç kalacak olsa dahi yiyeceğin eşit paylaşılmasını emreder.
Bununla birlikte, normal şartlar altında İslamî program bireysel ve toplumsal çıkarlar arasında hassas bir dengenin teminini amaç edinmiş ilahî ilkelerin mutlak hakimiyeti altındadır....
Bundan dolayı şu gayet açıktır ki. İslam'ın kapitalist bir sistem olduğunu düşünen kimse yanılgı içerisindedir. Aynı şekilde İslam'ın komünist bir sistem olduğunu zanneden de yanılmıştır. Daha da ötesi İslam'ın bu ikisinin aritmetik ortalaması yada bir sentezi olduğunu düşünen de kesin bir yanılgıya düşmüş demektir. Gerçek şudur ki. **İslam, temelde farklı ilkelere sahip apayrı bir ekonomik programı haizdir**. Bu programın şu veya bu noktasının bu iki sistemden herhangi biriyle uyum içerisinde oluşu bu gerçeği değiştirmez.
Bu programın temel kavramları sınıf, mücadele ve çelişki değil, uzlaşma, ilgi, yardımlaşma ve birbirini tamamlamadır. Bireyin toplum potasında eritilip yok edilişi ( bilimsel sosyalizmin yaptığı gibi) ya da azınlıktaki sermayedarların çıkarları uğruna toplumun feda edilmesi (kapitalist düşüncede olduğu gibi), bireyle toplum arasında bir denge tesis etme amacı güden İslam'ın ekonomik programı için söz konusu değildir. Uzlaşma ve ilgi her zaman başlangıç noktasını teşkil edegelmişlerdir.
Kapitalist ekonomilerde görüyoruz ki, bireyin kazanç özgürlüğü temel ilke, devlet müdahalesi de istisnadır. Bilimsel sosyalizmde ise devlet müdahalesi ve ekonomide devletin tekelci rolünün ilke, bireye bir miktar özgürlük bahşedilmesinin ise istisna olduğunu gözlemekteyiz. Böylelikle açık seçik görülmektedir ki. İslam'da biz çok daha farklı bir uygulamayla karşılaşmaktayız.
Özel mülkiyet içerisinde şahsın kar etme özgürlüğü İslami sistemin ilkelerinden biri olduğu gibi. ekonomide devlet müdahaleciliği ve kamu mülkiyeti ilkeleri de bu sistemin temellerindendir. İslam zekât kurumunu kurmakla devlet müdahaleciliğini meşrulaştırdığı gibi. aynı zamanda ilk sosyal güvenlik kurumunu da kurmuş oluyordu. İslam müdahaleyi bir vazife haline getirmiştir ki, bunun amacı servetin tek bir sınıfın tekeli olarak zenginler arasında kalıp diğer vatandaşların mahrumiyet içerisine itilmelerini önlemektir...

Bireyin kazanç özgürlüğü bir ilkedir, ancak İslam bunun mutlak oluşunu kabul etmez. Bu ilkeye çeşitli sınırlamalar getirir, şarap üretimini, tefeci faaliyetleri, tekelciliği servet yığmayı veya sorumsuz harcamada bulunmayı, rüşvet alarak servet sahibi olmayı, diğerlerinin haklarını ihlal etmeyi ve fahiş yolla satış yapmayı yasaklamıştır.

İslamî ekonomik sistem, kapitalizm ve bilimsel sosyalizmde mevcut olmayan bir başka özelliği daha haizdir ki, bu da maddi ihtiyaçları olduğu gibi manevî ihtiyaçları da karşılamasıdır. Allah'la ilişkiler ve O'nun rızası için intak edip hayır ve hasenatta bulunmak bir ilkedir. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin de dediği gibi: **"Verilen zekatlar, muhtaçların eline geçmeden önce Allah'ın eline geçer".**

Bu durum ekonomik programa ulvi bir amaç kazandırır ve ekonomik faaliyetlere canlılık verir. Müminler doğrudan doğruya Allah'la ilişki içerisinde olduklarını her zaman hissederler.

Bunun yanında, bu durum, yöneticilere, vergi müfettişlerinin denetimlerine ek olarak ikinci bir denetim imkânı sunar ki, bu da. Allah'ın denetimi ve müminin kendi öz bilincidir.

**Bu manevi doyum toplumu, İsveç gibi zengin Avrupa ülkelerinde ve sayısız hayat garantilerine rağmen en yüksek delilik ve intihar yüzdelerine sahip ateist sosyalist Doğu Bloku ülkelerinde sıkça ortaya çıkan psikolojik boşluk ve sıkıntı duygusuna düşmekten korur.**

Bunun sebebi, sistemin insanların midelerini ve tabii ihtiyaçlarını doyursa da, manevi ihtiyaçlarını karşılamaması ve insandaki o kutsal susuzluğu söndürememesidir. İnsanın sırf mideden ve hayvani güdülerden ibaret olmadığını anlayamıyorlar ki...

**İSLAM'DA MADDİ VE MANEVİ AYIRIMI YOKTUR... HER SAMİMİ, DOSDOĞRU HAREKET ALLAH İNDİNDE HEM MADDİ HEM DE MANEVİDİR.**

İslam'da servet zengin olmak için değil ama ancak bir takva aracı ve dürüst, merhametli ve sevgi dolu bir amele giden yol olarak istenir. Bu da servetin anlamının müslümanlar için materyalist ve sosyalist ekonomilerde olduğundan çok farklı olduğunu gösterir. Bu iki tür ekonomik sistem servete ekonomik güç, baskı ve üstünlük aracı olarak bakarlar. Manevi bir amacı olmayan her faaliyet kurudur ve canlılıktan yoksundur.

Bununla birlikte biz deriz ki **"Allah'ın bu dünyada ve öteki dünyada verdiği nimetleri her zaman iste".** Böylece denebilir ki bizim serveti inşa ederken ve kalkınmada kullanışımız, Allah rızasını arayıp ahiret hayatını kazanmak amacı ile ifa ettiğimiz, ibadet ya da zorunlu sadakalarımıza (zekat) benzer bir şeydir....

Ekonomik planımızı bu dinî ve adanmış ruha uygun şekilde uygulamış olsak, bir kaç yıl içerisinde mucizeler yaratarak, roket hızıyla ilerlemenin süvariliğini ele geçirmemiz mümkün olacaktır. Arap devletleri ekonomik olarak birbirlerini tamamlayıcı nitelikleri haizdirler ve petrol, demir kömür. magnezyum, allın ve uranyum açısından zengin bir coğrafî bölgeye sahip oluşunun yanında, çok bol tarımsal üretime, sınırsız hayvan ve deniz kaynaklarına ve büyük sayıda işgücüne sahip bir millet olan Amerikan milletinden dahi daha zengin ve güçlü olabilecek bir milleti oluşturmaktadırlar. Suudi Arabistan, Kuveyt ve Körfez ülkelerinin potansiyeliyle, Mısır, Sudan ve Kuzey Afrika'nın kini birleştirdiğimiz takdirde onaya çıkacak imkanları bir düşünün: şayet sadece ve sadece gerekli planlamayı yapmış, bütün ülkeleri bir araya getirip imkanlarımızdan ortaklaşa faydalanabilmiş olsak... Bir düşünün...

Sadece İslam'ı derinlemesine inceleyip, bu İslamî ekonomik plan için Kur'an ve Sünnet'ten faydalanarak ve bu planın sınır ve özelliklerini belirlemek suretiyle kapitalizm ve bilimsel sosyalizm (ki gördüğümün gibi hiç de bilimsel değildir) arasında bocalayıp durmaktan kurtulmamız mümkün olabilecektir. Bunu yapmakla aynı zamanda görkemli medeniyetimizin gerçekte yaşlı ve düşüşte olan (kapitalizm gibi) ya da deneme ve sınama safhasını henüz geçememiş olan m edeni yellerce bilimsel sosyalizm gibi yamanmasından da kurtulmuş olacağız Bu medeniyetlerin ikisi de maddi çıkarlarını ön planda tutup, maneviyattan eser taşımayan. Allah'ın cennetiyle mükafatlandırdığı ve yol gösterici olarak insanlara indirdiği ilahi bilgiden yoksun, varsayıma dayalı felsefeleri temel alan materyalist medeniyetlerdir.

Gördüğümüz gibi, İslam'ın ekonomik modeli, bize bilimsel sosyalizmde mevcut avantajları sağlamasının yanında manevî doyum ve daha ilerici ve çağdaş görüşler ve insancıl ilkeler doğrultusunda inanca dayalı bir şevk de sağlamaktadır. Bunların ötesinde, bu model bize materyalist düşüncenin tuzak, yanlış ve ön koşullarından hükmedenler ne çeşit propaganda ya da baskı yolu kullanırlarsa kullansınlar, daima kalplerimizin kapısında kalıp içeriye giremeyen bu ithal malı acaip düşüncelerden

kurtulmamıza yardım edecektir. Biz imanlı bir halkız. İman bizim remel direğimiz, kalbimiz, iskeletimiz her şeyimızdır. **Bu vadide (Nil vadisi) Allah'a iman ellik ve bu sözde "medeniyet havarileri" konuşmayı bilmez barbarlarken, biz yedi bin yıl boyunca O'na ibadet ediyorduk.**

## İSLAMİ REFAH DEVLETİ[67]

### Sosyal Güvenlik ve Gelir ve Servetin Hakça Bölüşümü

İhtiyaçlarını karşılayabilmekten aciz ve bu açıdan yardıma muhtaç olan herkes için ortalama bir yaşam düzeyi temin etmek İslam devletinin vazifesidir. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem açıkça belirtmiştir ki:

**"Allah'ın müslümanların işleri üzerinde idareci kıldığı halde onların ihtiyaç ve fakr u zaruretine bigane kalanın, ihtiyaç ve fakru zaruretine Allah da bigane kalacaktır."[68]**

O şunu da ilave etmiştir:

**"Arkasında dul ve yetimler bırakan mütevaffanın bıraktıklarının sorumluluğu bize aittir."[69]**

Ve: **"Emir (devlet), bakacak hiç kimsesi olmayanın bakıcısıdır."** [70] Bu ve buna benzer diğer hadisler, sosyal güvenlik alnındaki İslami öğretilerin özünü onaya koyarlar.

İkinci halile Hz Ömer radiyallâhü anh İslam'da bölüşümcü adaleti izah ederken, beyanlarından birinde, herkesin toplumun servet üzerinde eşit hakka sahip olduğunu, hiç kimsenin, bizzat kendisinin dahi bu servet üzerinde başkalarından fazla bir hakka sahip olmadığını, şayet ömrü olursa Sina dağındaki bir çobanın dahi bu servet üzerindeki payını alması için uğraşacağını vurgulamıştır....

Gelir ve servet dağılımı hususunda İslam'daki adalet mefhumu, topluma yaptığı katkıya bakılmaksızın herkese eşit mükafat verilmesini gerektirmez. Karakter, yetenek ve topluma yaptıkları hizmetleri itibarıyla tüm insanlar eşit olmadıkları için, İslam bazı gelir eşitsizliklerine müsaade eder (En'am:165. Zuhruf: 32 ve Saf;71). Bu sebepten dolayı İslam toplumundaki bölüşümcü adaleti, topluma verdikleri hizmetlerin veya yaptıkları katkının değerindeki farklılıkla uyum içinde olarak kazançtaki değişikliklere;

a) doğru dürüst bir eğitim, uygun bir iş. "adil" ücretler, sosyal güvenlik ve düşkünlere zekât kurumu vasıtasıyla mali destek sağlama yoluyla bütün üyelerine insanca bir yaşam düzeyini temin edip;

b) mevcut müteveffa bir şahsın varlığının bölüşüm sistemi vasıtası ile servet dağılımını yoğunlaştırdıktan sonra müsaade eder.

İslam'ın bölüşümü adalete verdiği önem o derece büyüktür ki işi mutlak servet eşitliğine inanmaya dek götürmüş bazı müslümanlar ortaya çıkmıştır. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin sahabelerinden olan Ebu Zer (radiyallâhü anh) bir müslüman ailesinin vazgeçilmez ihtiyaçlar dışında servete sahip olmasının haram olduğu görüşündeydi. Bununla beraber. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin sahabelerinin çoğunluğu onun bu aşırı görüşünü paylaşmayarak, bu tutumunu değiştirmesi için onu ikna etmeye çalışmışlardır.

### Kaynaklar

Yukarıda belirttiğimiz bütün bu sorumlulukları ifa edebilmek için İslam devleti doğal olarak yeterli düzeyde mali kaynaklara İhtiyaç duyacaktır.

Devletin, kişi veya gruplarca meşru yollardan edinilmiş varlıklara el koyma yoluyla kaynak sağlama şeklinde bir hakkının kesinlikle olmadığı üzerinde bütün fakihlerin açıkça icma’ içinde oldukları bilinmektedir...

Müsadere veya adil bir tazminat verilmeksizin millileştirme yoluyla kaynak sağlanması yolu silinip

---

[67] Yazar: M.ÖMER ÇAPRA 1933-
Islamic Welfare State and Its Role Economıcs (İslamî RefahDevleti ve İktisattaki Rolü) adlı yazıdan alınmıştır. 1979 sh. 208-17.

[68] (EbuDavud (Kahire. 1952) c.2 sh. 122.

[69] -a.g.e.

[70] -a.g.e.

atıldığı takdirde, ilgili hizmetlerin satışı yanında geriye kalan belli başlı kaynaklar şöylece sıralanabilir:

I. **Zekat;**
II. **Tabii kaynaklardan gelen gelir**
III. **Vergilendirme;**
IV. **Borçlanma.**

**1. ZEKÂT:**

Müslümanların, servetin hakça paylaşıldığı, bütün hak sahibi kişilerin hayalî ihtiyaçlarının öncelikle devletin planlama ve düzenlemedeki katkısıyla yardımlaşma yoluyla karşılandığı tek bir çekirdek aileye benzeyen bir topluma ulaşabilmelerini sağlamak amacıyla İslam güçlü bir sosyal güvenlik sistemi kurarak bu sisteme dünyada başka bir yerde rastlanmayan bir şekilde dini bir kutsallık atfetmiştir. Safi serveti veya kesin geliri üzerinden emredilen oranlarda zekat fonuna zekat ödemek bir müslümanın yerine getirmekle yükümlü olduğu dini vecibelerin bir parçasıdır. İslam'da zekat kurumuna verilen önem o derece yüksek bir seviyededir ki, **Kur'an'da namazın farz oluşundan bahsedilen her yerde, aynı zamanda müslümanlann zekat verme zorunluluğu da vurgulanır.** Peygamber bu konuda o kadar ileri gitmiştir ki:

**"Herkim namazlarını eda etmelerine mukabil zekat vermiyorsa, namazları makbul değildir"** buyurmuştur. [71]

Zekatın toplanması ve paylaştın İması işinin esas itibarıyla İslam devletinin sorumluluğu olduğu üzerinde fakihler arasında genel bir ittifak mevcuttur. **Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ve ilk iki halife, yani Ebu Bekir ve Ömer zamanlarında uygulama bu şekildeydi. Hatta Ebu Bekir, devlete zekat ödemeyi reddedenlere karşı kuvvet kullanmıştır.**

Ancak, zekatı devlet toplasa dahi bundan hasıl olacak gelir muhtemelen sınırlı olacaktır. Zaten Kur'an'da zekatın sarf edilebilecegi yerler açıkça sayılmıştır. Her ne kadar kimi fakihler “Fi sebilillah" (Allah'ın yolunda) ifadesinin kapsamını bir miktar genişletmişlerse de İslam devletinin bütün harcama kalemlerinin bu kapsam içine alınması çok zordur. Bu yüzden, şayet İslam devletinin yükümlülüklerini yerine getirebilmesi isteniyorsa, zekat toplanması dışında, kaynaklara kavuşturulması bir mecburiyettir.

**2. TABİİ KAYNAKLARDAN GELEN GELİR:**

Tabii kaynakların Allah tarafından bütün insanlığın refahı için bahsedildiğini daha önce de belirtmiştik. Bu yüzden söz konusu kaynaklardan elde edilen mali gelir bütün halka maledilmeli her ne şart altında olursa olsun, yalnızca belirli kişi veya gruplara paylaştırılmasına da müsaade edilmemelidir. Bu ilkenin kabul edilmesi, sözü edilen kaynakların işletilmesinin kamu veya özel sektör idaresine bırakılması verimlilik kriterine göre belirlenmelidir. Ancak, bu kaynakların idare ve işletilmesi özel sektöre ait olsa dahi, özel teşebbüsün elde edeceği kâr, verilen hizmetle ulaşılan verimlilik düzeyinin meşru kılacağından daha fazla olamaz.

Kamu harcamalarını finanse edebilmesi için devlet hazinesine yeterli bir gelir kaynağı sağlayabilecek kadar zengin tabii kaynaklara sahip ülkelerde (kimi önde gelen petrol üreticisi müslüman ülkeler örneğinde olduğu gibi), ilave gelir kaynağına pek ihtiyaç kalmayabilir. Ancak, bu kaynaktan gelire ya hiç sahip olmayan ya da yetersiz seviyede sahip olan ülkelerde devlet, gelirine vergi toplama ve/veya gerektiğinde borçlanma yoluna başvurarak katkıda bulunmak zorunda kalacaktır.

**3. VERGİLENDİRME;**

İslam devletinin vergiler yoluyla gelir elde etmesi hakkına, bu vergilerin adil bir tarzda ve belli bir **"katlanılabilirlik"** sınırları içinde olması şartıyla karşı çıkılamaz. Söz konusu hak, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin

**"Servetiniz üzerinde zekât dışında başka yükümlülüklerde vardır"** şeklindeki hadisine ve İslam fıkhının temel ilkelerinden biri olan

---

[71] Ebu'Ubeyd Kasım İbn Sellâm. Kitabu'l-Emval (Kahire. El- Mektebe El-Ticariye El-Kübra-Hicri 1353). sh. 354:919

**"Daha büyük bir faydayı sağlamak için küçük bir faydadan feragat edilebilir ve daha büyük bir zararı önlemek için, daha küçük bir zarar zorunlu kılınabilir"** şeklindeki ilkeye dayanılarak savunulmakladır.

**Fakihlerin çoğu devletin vergilendirme hakkı olduğunu savunmuşlardır.** Merginani'ye göre, devletin kaynakları yeterli olmadığı takdirde, devletin, kamu yararına hizmet etmek amacıyla halktan para toplaması gereklidir. Çünkü, **halk nasıl hâsıl olan yarardan istifade ediyorsa, bunun bedelini de karşılamak mecburiyetindedir.** Ancak, sadece adil bir vergi sisteminin İslam'ın ruhuyla uyum içinde olduğu söylenmiştir. Zoraki ve halkın ödeme gücüyle mukayese edildiğinde aşırı zahmetli olan bir vergi sistemine icma karşı çıkılmıştır. Bütün adil halifelerin, özelikle de Hz. Ömer ve Hz. Ali ve Ömer b. Abdulaziz'in (radiyallâhü anhüm) vergilerin adalet ve yumuşaklıkla toplanması, halkın kaldırabilme güçlerini aşmaması ve insanları temel hayali ihtiyaçlarından mahrum edecek şekilde olmaması gerektiğini vurguladıkları söylenir....

**TOPLUMSAL ADALET VE GELİRİN HAKÇA DAĞILIMI HEDEFLERİ AÇISINDAN TEDRİCÎ (BASAMAKLI) BİR VERGİ SİSTEMİ İSLAM'IN HEDEFLERİYLE MÜKEMMEL BİR UYUM İÇERİSİNDE GÖZÜKMEKTEDİR. (Asgari ücretli ile zenginin ödeme yüzdesi farklı olmalıdır)** Bununla birlikte şunu da belirtmek gerekir ki, fakihlerin ileri sürdükleri görüşler arasından çağımız anlayışıyla ilişkili olanı İslam devletinin adil vergi toplama hakkıdır. Vergilendirmenin fakihlerce işaret edilen maddelerle sınırlandırması gerekliği sonucunu çıkarmak doğru olmayacaktır. Şartlar değişmiştir ve görülen odur ki. İslam'ın hedefleriyle uyum içerisinde olacak ve çağdaş bir İslam devletinin bir refah devleti olarak işlevlerini yerine getirebilmesine yetecek derecede gelir sağlayabilecek bir vergi sistemi tanzim etme ihtiyacı ortadadır.

**4. BORÇLANMA**

Yukarıda sayılan bütün bu kaynaklardan (hizmetlerin satışı da dahil) elde edilecek gelir yetersiz kaldığı takdirde. İslam devletinin borçlanma ihtiyacı hâsıl olacaktır. Bu durumda, İslam'ın faizi haram kılan buyruğundan dolayı, sözkonusu borçlanmanın faizden muaf tutulması gerekecektir.

Hizmetlerin satışına ve hisselerin paylaşımına uygun düşen kimi yasal gelir getirici projelerde, kar ortaklığı temeline dayalı olarak kaynak yaratılması mümkün olabilir. Ancak, bunun kapsamı çoğu kamu projelerinde sınırlıdır. Kâr ortaklığının mümkün veya uygulanabilir olmadığı durumda. İslam devleti borç para almak zorunda kalabilir ki, bu da ancak müslüman toplumundaki özel teşebbüsün borcun geri ödenmesinden feragat etmeye hazır ve istekli olacak derecede İslamî ideallerden büyük ölçüde ilham almasıyla mümkündür. Belki de İslam'ın özgeci Öğretilerinden çok Adam Smith'in tasavvurundaki kişisel çıkar peşinde koşan iktisadî insan (homo economicus) idealleriyle dolu olan günümüzün haris müslüman toplumlarında, yüksek enflasyon oranına bağlı olarak tasarrufların reel değerinde ki sürekli azalmayı da göz önüne alacak olursak, zorunlu hale getirilmediği sürece karşılıksız ödünç almanın verimsiz olma eğiliminde olabileceği beklenebilir.

**"Müreffeh"mi "İdeal"mi?**

Bu noktada, bütün İslam devletlerinin yukarıda tartışılan işlevleri finanse edebilecek yeterli kaynaklara sahip olma imkanlarının olmayabileceği, bu yüzden de "ideal" bir nitelikte olamayacakları iddia edilebilir. Burada şunu açıklığa kavuşturmak gereklidir ki. "ideal" İslam devleti, "müreffeh" İslam devletiyle karıştırılmamalıdır. İdeal olan, kaynaklar elverdiği ölçüde Allah'ın halifeleri için ulaşılan genel maddi ve manevi refahın ışığında tahlil edilmelidir. Bu yüzden, bir İslam devletinin "ideal" konuma ulaştığını kabul edebilmek için en azından:

a) Müslüman toplumunun manevi seviyesini yükseltip, ahlakî gevşeklik ve bozukluğu en aza indirgemiş;

b) Kaynakları, izin verdiği ölçüde genel iktisadî refah hususundaki yükümlülüklerini ifa edebilmiş;

c) Bölüşümcü adaleti sağlayıp, sömürüyü ortadan kaldırmış olması gerekir. Kaynak yeterliliği görece bir kavramdır ve erişilebilir seviyelerle iktisadî kalkınmanın hali hazırdaki safhasının ışığı altında mukayese edilmesi gerekir.

**Tabiat ve Kimlik**

Yukarıdaki tartışmanın işaret ettiği nokta, İslam devletinin esas itibarıyla bir refah devleti olduğu

ve Şeriat'ın yukarıda da kısaca değinilen ekonomik alandaki hedeflerinin ifası maksadıyla ekonomide önemli bir rol oynamakla yükümlü olduğudur. Bununla beraber, bu refaha ulaşılmasında İslam'ın büyük değer atfettiği kişi özgürlüğü çerçevesinin dışına kesinlikle çıkılmaması icab eder. İslam inancının temel taşlarından biri de insanın Allah tarafından yaratıldığı ve Ondan başkasına kulluk edemeyeceği (Rad: 36) ve Muhammed (sallallâhü aleyhi ve sellem)'in nübüvvetinin önde gelen hedeflerinden birinin de, insanlığı üzerindeki ağır yüklerden ve köleleştirildiği zincirlerden kurtarmak (A'raf:15) olduğu İnancıdır. İşte bu, yalnızca bireyin bürün bağlardan özgürlüğü için İslamî beya-namenin özünü sağlamakla kalmaz, aynı zamanda insanı. Kur'an ve Sünnet'ıe ifadesini bulan ahlakî hukuka sadık kalmasını kaçınılmaz bir zorunluluk kılarak Allah'ın, günlük hayatın tüm veçhelerindeki egemenliğine de tabî kılar.

**İnsan özgür doğduğu için hiç kimsenin, devletin dahi, bu özgürlüğü ortadan kaldırıp onu tek bir kalıba sokmaya hakkı yoktur...,**

İslam'ın iktisadî sistemi içerisinde kendi kural ve değerlerine uygun hale getirdikten sonra hür teşebbüsün temel unsurlarına yer vermesinin nedeni, sözkonusu bireysel özgürlük modelini gerçekleştirebilme arzusunda oluşudur. **Piyasa mekanizmasıyla birlikte özel mülkiyet kurumu.** İslamî düzenin içerisine o şekilde yerleştirilmiştir ki, mal ve hizmetlerin üretim ve bölüşümünün **"münasip"** bir kısım, iş ve alım-satımlarında tamamen özgür olan bireylere ve gönüllü olarak kurulmuş gruplara bırakılmıştır. İnsan tabiatıyla uyum içerisinde oluşunun yanı sıra, Allah'ın insanlığa bahşettiği kaynakların kullanımında verimliliğin artırılması için lüzumlu bir teşvik vazifesi de gören kâr güdüsü de desteklenmiştir.

Bununla birlikte toplumsal refahın İslam'da sahip olduğu mutlak önemden dolayı, bireysel özgürlük- oldukça önemli olmasına rağmen -toplumsal neticelerinden bağımsız bir yere sahip değildir. Bu özgürlük, ancak daha geniş kapsamlı kamu yararıyla veya müslüman toplumunun maddi ve manevi hedefleriyle çelişmediği sürece ya da birey başkalarının haklarına tecavüz etmediği müddetçe dokunulmazdır. **Mülk şahsa ait olabilir, ancak, Allah'ın bir emaneti olduğu akıldan çıkarılmamalı, bu emanetin koşullarına uygun şekilde edinilip harcanmalıdır.** Kar güdüsü de, toplumsal bir çerçeve içerisinde bireyin menfaatine hizmet etmesi, iktisadî ve toplumsal kötülüklere meydan vermeyip, İslam'daki toplumsal adalet ve gelirle servetin hakça bölüşümü hedeflerine zarar vermemesi için belli bazı ahlakî sınırlamalara tabi tutulmuştur.

**Karma Kapitalizm mi, Sosyalizm mi?**

Bütün bu çok yönlü düşünceler İslam devletini hem sosyalist hem de kapitalist sistemlerden çok farklı kılar. Bir kere Marx'ın tasavvur elliği şekliyle sosyalizm esas itibarıyla gayri ahlakî olup. diyalektik materyalizm mefhumunu esas alır öte yandan laik bir ideoloji olan kapitalizm, ahlakî konular da en azından bigane kalır. Buna mukabil İslam, hayatın hem maddi hem ahlakî veçheleri üzerinde önemle durur. İktisadî refahı inşa ederken temel olarak ahlaki değerleri alır. Temel farklı olunca üst yapının farklı olması da kaçınılmaz hale gelir.

Bundan başka İslam toplumsal ve İktisadî adalete dayalı İnsanlar arası kardeşliğe, gelirin hakça dağılımına ve toplumsal refah çerçevesinde kişisel özgürlüğe de tamamen bağlıdır. Her ne kadar hem sosyalizm hem de karmaka-pitalizm toplumsal adalete bağlılık iddiasındalarsa da sosyalizm veya karma kapitalizmdeki adalet mefhumu, toplumsal ve iktisadî adaletin dokunulmaz manevi kıstaslarıyla güçlendirilmiş insanlararası kardeşlik temelinden yoksundur. Gerçekle, diyalektik mantığın etkisi altındaki Marxist sosyalizm bir gruba başka bir grup tarafından yapılan haksızlığa ve hatta bir grubun bir diğeri tarafından top yekün ortadan kaldırılmasına göz yumar. **"Sakın karışmayın dünya kendi başının çaresine bakar"** ibaresini düstur edinen **LAİSSEZ FAİRE KAPİTALİZM** nin bünyesinde bilinçli bir devlet siyasetiyle ulaşılması icab eden bir toplumsal adalet ideali mevcut değilci; karma kapitalizmde ise toplumsal adaletin kökleri, vicdanlarda yer etmiş bir insanlar arası kardeşlik inancından çok. toplumsal grupların baskısında yatmakladır.

**Her ne kadar kapitalizm de bireyin özgürlüğünü tanımaktaysa da, bu özgürlük üzerinde hiç bir manevi kısıtlama mevcut değildir.** Mevcut kısıtlamalar ise öncelikle rekabet baskısı ve devletin yaptırım gücü tarafından, ikinci planda da hiç bir manevi dokunulmazlığa sahip olmayan değişken toplumsal değerler tarafından belirlenir. Öte yandan, İslamî sistem içinde birey, servetin kazanılması. harcanması ve dağılımı da dahil olmak üzere hayalın bütün alanlarında dokunulmaz manevi değerlere

tabîdir. Kapilalizm gibi islam da normalde özel mülkiyet, piyasa sistemi ve kâr güdüsünü de içerisinde barındıran teşebbüs hürriyetini tanır; ancak, daha önce de işaret edildiği gibi İslam'da mülkün Allah'ın emaneti, insanın da Allah'ın halifesi ve vekili olarak O'na karşı sorumlu ve O'nun yol gösterici ilkelerine tabi olması hasebiyle İslam, kapitalizmden farklılık gösterir.

Hem sosyalizm hem de kapitalizm, gelirin hakça bölüşümünü tanımaktaysa da, kapitalizmde bu tanıma aynı şekilde bir grup baskısı neticesi olup, sosyalizmde ise bireysel özgürlüğün inkarıyla alakalıdır. İslam bu hakça bölüşümü bireysel özgürlük çerçevesinde, ancak, kamu yararını korumaya yönelik manevi ve hukukî buyrukları, kazanılmamış gelire karşı ahlakî kısıtlamaları ve adil bir gelir ve servet dağılımını temine yarayan toplumsal zorunluluklar muhafaza etmek suretiyle gerçekleştirir.

**Bunun içindir ki, İslami refah devleti ne kapitalist ne de sosyalisttir. Bu devlet kendi değerlerini esas alır. Ve kendi öz hedefleri tarafından yönlendirilir. Kendi öz kimliğine sahip olduğu gibi, başka herhangi bir devlet şekliyle de hiçbir benzerliğe sahip değildir.**

**Kaynak:**

Hazırlayanlar : John Donohue-John Esposito, DEĞİŞİM SÜRECİNDE İSLAM, Çcvirenler: Ali Yaşar AYDOĞAN- Aydın ÜNLÜ, İnsan Yayınları, İstanbul, 1991

# KARI KOCA ARASINDAKİ SIRLAR

## KURBANÜN NİSA

**İzdivacın mesnun ve cimaın âdemi hicab ve belki sebebi terakki olduğu budur ki hakikat ikidir.**

**Biri hakikati ilâhiyyeyi faile ve biri hakikati kevniyei kabiledir ki hakikati ülâdan müessir ve hakikat-i saniyeden müteessir ile tâbir olunur. Hakikati failei müessirinin mazharı müzekkerlikdir ki sırrı kalemdir. Hakikati faile-i müteessirenin mazharı müenneslikdir iki sırrı levhdir. Pes sırrı ilâhi bu iki hakikata münhasırdır ki biri birinin âyinesidir. Ve bu kaide zevki kurbet ve vuslat olduğu budur. Zira iki hakikatın bir birine taaşşuku vardır ki izdivaç ve muaneka ile taaşşukda olan elem zail olur. Ve mültez ve mültezün bihin filhakika aynı vahide olduğu sırrı mezkûru münafi değildir. Zira taayyüni zükuretle taayyüni ünuset miyanında tefavüt vardır. Hakayıkın taaddüdü ise esmaye ve taayyünata nazırdır. Ve illâ müsemma birdir. Ve sırrı failiyette sırrı 'kabiliyet dahi vardır ki müzekkerin müennesden infialidir. Zira kadın tabiatı kevniye suretidir ki cemii eşyanın medarıdır. Yani cemii eşya tabiat üzerine mebnidir. Ve dünyadan acuz île tâbir olunduğu budur ki hakikati kevniye suretidir. Böyle iken halkı âlem onun yüzünden münfail olmakda ve âlayişine aldanmaktadır. Ve avreta serfuru etmek bütün dünyaya serfuru ve inkiyad etmek gibidir ki ol mâ'na dan secde ile tâbir olunur. Nitekim haleti izdivacta müşaheddir ki şah ve keda ve alâ ve edna ol halde sacid gibi olurlar Velâkin ehli müşahedenin secdesi aynı vahideye göre ve ehli hicabın secdesi taayyüni hariciyeye nisbetledir. Anın için avamı nâs cima-ı. şehveti tâbiiyeye ve havası nâs şuhudu ruhaniyeye bina ederler ki biri nefsıyle ve diğeri hakla harekettir. Ve nikâhda sırrı hakikat bulunmadıkça sıfah gibi olur. Bu cihetten mukallide taklid olunmaz. Belki muhakkika taklid olunur. Yani sol kimsenin ki sülukten nisbeti sahih olmaya ve belki mukallide müntehi ola. ana iradet dürüst olmaz. Ve illâ sifah gibi olur. Ve bu makamın anlaşılması gamizdır. Hemen basireti açup can gözü açık olanları göre gör.**

Kurban : Yaklaşmak fiili - Nisa: Kadın.

## Günümüz Türkçesiyle

### KADINLA ERKEĞİN CİMA'SI- (YAKLAŞMASI)

Kadın ve erkeğin evlenerek cinsel ilişkide bulunması sünnet ve terakki sebebi olduğu ve bu ilişkiden mahrum kalmanın perdelenmeye neden oluşundaki hakikat **ikidir**.

**Biri** fail olan ilâhî hakikat ve **diğeri** yaratılmış dünya hakikati mesabesindedir.

Birinci hakikati müessir (etken) ve ikinci hakikati müteessir (etkilenen) ile açıklayabiliriz.

Fail olan ve etki eden ilâhi hakikatin mazharı erkeklikdir ki **sırrı kalem**dir.

Müteessir olan yani etkilen hakikati mazharı kadınlıktır ki, **sırrı sayfa**dır.

Öyle ise bu ilâhî sır bu iki hakikata münhasırdır ki biri birinin tecellisi olan ayna gibidir. Bu kaide (husus) cinsel birleşmedeki birleşmede olduğu (ilişki) gibidir. Zira iki hakikatın bir birine aşkı ve sevgisi vardır. Birleşmede, erkek ve kadın kollarını birbirlerinin boyunlarına sarmak suretiyle kucaklaşarak göğüsleri de birbirine temas ettirmesi ile aşktaki olan elem ve sıkıntıları gider. Kadınla rahatlayıp ve lezzet alan erkek ile ve bu zevkin olmasını sağlayan kadın hakikatte bir olduğu sırrını zikretmek yanlış değildir. Çünkü erkekliğin ve kadınlığın görünüşünde farklılık vardır. Bu hakikatlerin çokluğu ise isimler ve zuhur edişlerine göredir. Yoksa isimlendirilen, ad verilmiş olan erkek kadın birdir. Faaliyetin (Uyanmanın) sırrında bir kabiliyet sırrı dahi vardır ki erkeğin kadından etkilenmesi ve hareketlenmesidir. Zira kadın tabiatı kâinatın suretidir ki bütün yaratılmış şeylerin sebebi etrafında döneceği noktadır. Yani bütün eşya bu tabiat üzerine mebnidir. Dünyanın **"ihtiyar kadın"** ile tâbir edilmesi kâinatın hakiki suretinin bu şekilde (yani kadın) olmasındandır. Böyle iken insanlar onun yüzünden üzülmekte ve süsüne aldanmaktadır.

Kadına baş eğmek, dünyanın sözünü dinlemek, itaat ve bağlanmak gibidir. Burada baş eğme secde ile tâbir olunur. Nitekim cinsel birleşme halindeki durum padişah ve dilencinin (köle) durumu gibi rabbine (kadına) secde eden (erkek) kul gibidir. Fakat (bu durum) müşahede ehli (hakikate ulaşmışın) secdesi bir olan ilâha ve hicabın ehlinin (perdelenmiş dünya ehli) secdesi dışardan görülene yapılana benzemektedir. Onun için insanların avamı cinsel birleşmeyi şehvetî (nefsani) tabiatından, havas (seç-

kin ve sırra ermişlerin) ruhanî şehveti müşahede (tevhid mertebesi) ederek yaparlar. Yani biri nefsiyle ve diğeri hakla (hakikatle) harekettir.

Nikâhdaki hakikat sırrı bulunmadıkça cinsel birleşme zina gibidir. Bu yönden talîdi cinsel birleşme taklit olunmaz (çünkü zinaya benzer). Bu (hakikat) taklit etmekle de bulunmaz. Belki hakikati taklit edilebilir. Yani bir kimsenin ki sülukten (manevi yetişmede) nisbeti (yolu) sahih olmayabilir. Belki taklit ederek sonuca erdirse de, onun bu isteği dürüst olmadığı gibi zina etmeye benzer. (Sahte veya nakıs mürşidlerin elinde yetişenler)

Bu makamın anlaşılması çok güçtür. Hemen basireti aydınlatıp, açıp can gözü açık olan kimseleri görerek gör, (anlamaya çalış). (Manevi işlerde yükselmiş kişileri bulmaya çalış.) ( sh. 216)

**KADINLAR HAKKINDA BİR MÜLÂHAZA**

"Erkekler kadınların uzun saçlı fakat kısa akıllı olduklarını zannederler. Çocukları karınlarında taşıyan, sonra emziren ve büyüten kadınlar oldukları için onları gözetmek elbette erkekler üzerine düşen bir vazifedir. Fakat erkeklerin bu vazifelerinden dolayı kadınları kendilerinden aşağı görmeleri doğru mudur?

"İsmail Hakkı Bursevi kaddese'llâhü sırrahu'l azîz erkekle kadın arasındaki farkı tespit ederken kadınların hükümet riyasetinde bulunmaları iyi olamayacağını söyledikten sonra şu mülâhazayı da söylemekten geri durmuyor:

**(Velâkin kadın iki nevidir: hakikî ve hükmî Şöyle ki reculiyeti nakıs ve mürüvveti kasır ve siyasete gayri kadir olanlar dahi kadınlara mülhaktır. Anın için zahirde kadını zapteden ve bâtında havayı nefsini söken kimse pek azdır- Ve hilafı dahi buna kıyas oluna- Yine nice kadınlar vardır ki aklı kâmil ve tasarrufı tam ile rical hükmündedir-**

**Şaire Zeyneb şöyle diyor:**

**Zeyneb ko meyli zineti d ün yay e zen gibi**
**Merdane vâr sade dil ol terki ziver et.**

__Günümüz Türkçesiyle__

(Lakin kadın iki kısımdır: hakikî ve hükmî (gerçekten kadın-hükmen kadın)

Şöyle ki erkekliği noksan ve insanlığı az ve siyasette kabiliyetsiz (geçinmeyi beceremeyen erkekler) dahi kadınlar sınıfına dâhildir. Onun için zahirde kadını zapt eden (ikna eden erkek) ve bâtında nefsin isteklerini gideren (tatmin) erkek pek azdır. -Bunun tersini dahi buna kıyas edin-(Yani erkeği ikna edip ona hükümran olan kadında pek azdır)

Yine nice kadınlar vardır ki aklı kâmil ve tasarrufu tam ile erkek hükmündedir. Şaire Zeyneb şöyle diyor:

**Keşfet nikabını yeri göğü münevver et**
**Bu âlem anasırı firdevs-i enver et**

**Depret lebini cüşe getir hacz-i kevseri**
**Amber saçını çöz bu cinânı muattar et**

**Hattın berat verdi saba yeline dedi**
**Tez er Hatay'a Çin'i tamam et müsahhar et**

**Yâr yolunda âşk ile derdinden ölenin**
**Kim der sana ki hecr ile cânın mükedder et**

**Zeynep çü dost zülfü gibi tarümarsın**
**Divane olma şiirini divan ü defter et**
**Zeyneb ko meyli ziynet-i dünyaya zen gibi**

**Merdane var sade-dil ol terk-i ziver it**

***

(Zeyneb) aç peçeni yeri göğü aydınlat
Bu unsurlar âlemi Firdevs cenneti gibi nurlansın

Depret dudağını, kevser şarabını cüşa getir
Amber kokulu saçını çöz, bu cennetleri kokulandır

Yazın izin verdi sabah rüzgârına dedi ki;
Tez! Hatay'a oradan Çin'e var; hepsini sihirle

Yâr yolunda âşk ile derdinden ölenin
Kim der sana ki ayrılıkla ile cânın kederlendir

Zeyneb dostun saçları gibi darmadağınsın
Deli olma şiirini divanda topla ve deftere yaz

Zeyneb kadınlar gibi dünyaya ve süsüne meyli bırak
Erkekler gibi süsü terk etmede sadık gönüllü ol

**(Ruhül Mesneviden C- 2, S- 197)- ( sh. 131)**

**Kaynak:**

Mehmed Ali Aynî, Türk Azizleri-1, Bursalı ve Ruh'ul-Beyan Müellifi İsmail Hakkı, Marifet Basımevi,1944, İstanbul,

**YORUM**

Bu yazıda İsmail Hakkı Bursevi kaddese'llâhü sırrahu'l azîz ledünni bir gerçeği ifşa etmektedir. Fusus-ül Hikemin "Muhammed Fass"ında da bu konu benzer şekilde açıklanır. Bizim burada söylemek istediğimiz mevzu ise karı kocanın birbiriyle geçinememesinde **"Rabb ile kulun"** arasındaki ilişki ile eş manada olmasıdır. Eğer bir erkek eşini sevmiyor ve ona katlanmıyorsa Allah Teâlâ ile arasında bir kulluk sorunu olduğu; bir kadın da kocası ile geçinmiyor ona sabretmiyorsa, bu da kadının çok noksanlık yaptığı ve yanlış hareket ettiğini gösterir. Çünkü **"rabb"** makamının özelliklerinden biri terbiye eden sahip çıkan demektir. Bu sebeple kadın yuvaya sahip çıkmalıdır.

Ayrıca buradan çıkarılacak diğer bir sonuçlar

**Bekâr kalmanın dinî bir eksiklik olduğu;** (evlenmek dinin yarısıdır)

**Boşanmanın ne kadar zararlı bir durum olduğu;** (Boşanmak Allah Teâlâ'nın hoş görmediği helallerden olması)

**Erkek kadını boşama hakkı yalnız zina halinde olduğu;**

anlaşılmaktadır.

Evliliği huzursuzla geçirenler bu yazıyı ibretle okumalıdır.

**İhramcızâde İsmail Hakkı**

# HZ. LOKMAN ALEYHİSSELÂM'IN NASÎHATLARI

**KUR'AN-I KERİM'DEKİ NASÎHATLARI**

Oğluna ibretli, hikmetli, güzel nasihatler veren, bu hoş öğütleri Kur'an-ı Kerîm'de zikredilen o mübarek zâtlardan birisi de hiç şüphesiz Hz. Lokman Aleyhisselâm'dır.

Cenab-ı Hak, Mekke-i Mükerreme'de nazil olan 34 âyetli 31 sıra nolu "LOKMAN SÛRESİ"ni LOKMAN HEKÎM'in şahsına tahsis buyurmuştur. Şahıslarına birer müstakil sûre tahsis edilen 7 büyük Enbiyâ (Yunus-Hud-Yusuf-İbrahim-LOKMAN-Muhammed-Nuh)'dan beşincisi Lokman Hekîm'dir.

Şahsına tahsis Duyurulan Lokman Suresi 12 ilâ 19'uncu ayetleri arasında Lokman Hekim'in oğluna verdiği HİKMETLİ NASÎHATLAR anlatılarak denilmiştir ki:

**"Andolsun ki biz Lokman'a Allah'a şükret diyerek hikmet verdik. Kim şükrederse ancak kendi faidesi için şükreder. Kim de nankörlük ederse hiç şüphe yok ki Allah müstağnidir, her hamde o lâyıkdır.**

**Hani Lokman oğluna öğüt verirken şöyle demişti:**

1. **Oğulcağızım! Allah'a ortak koşma. Çünkü şirk elbette büyük bir zulümdür...**
2. **Allah'a ve ana-babana şükür et. Zira Cenab-ı Hak, insana ana ve babasını tavsiye etti (Onlara itaat etmesini emreyledi).**
3. **Eğer onlar, sence ilimde yeri olmadık herhangi bir şeyi Allah'a eş tutman üzerinde seni zorlarlarsa kendilerine itaat etme.**
4. **Ana ve babanla dünyada iyi geçin (kendilerine iyilik yap, sıla-i rahim et).**
5. **Allah'a yönelenlerin (muhsinlerin) yoluna uy. Nihayet (Senin de, ana ve babanın da) dönüşünüz ancak Allah'adır. O vakit Allah size ne yapmışsanız haber verecektir.**[72]
6. **Oğulcağızım! Hakikat (yaptığın iyilik ve kötülük) bir hardal tanesi kadar olsa da bir kaya içinde, ya göklerde yahut yerin dibinde (gizlenmiş) olsa bile Allah onu getirir (meydana çıkarır ve hesabını görür). Çünkü Allah lütûfkârdır, her şeyden hakkıyla haberdardır.**
7. **Oğulcağızım! Namazı dosdoğru kıl (Kendini kemâle erdirmek için).**[73]
8. **İyiliği (Dinin hayır ve iyilik olarak bildirdiği bütün hususları) emret.**
9. **Kötülükten vaz geçirmeye çalış (el, dil ve kalb ile gücün yettiği kadar insanları kötülükten sakındır. Toplumu kemâle erdirmek, onların da ahlâkım güzelleştirmek için).**
10. **Sana (bu emir ve nehiy sebebiyle) isabet eden (başına gelen)lere de sabret, katlan. Doğrusu bunlar, azmedilmeğe değer işlerdir.**
11. **İnsanlardan (kibirlenip-gururlanıp) yüzünü çevir-me.**
12. **Yeryüzünde şımarık (çalımlı) yürüme.**
13. **Zira Allah, her kibir taslayanı, kendini beğenip öğüneni sevmez.**
14. **Yürüyüşünde mutedil ol (Orta halli ol. Ne çok hızlı, ne de yavaş yürü. Sükûnet ve vakarını muhafaza et).**
15. **Sesini alçalt (Bağırıp çağırarak yüksek sesle konuşma. Bilb ki) seslerin en çirkini (hoşa git-**

---

[72] ' Ana-baba hukukunu dile getiren Lokman Sûresi 14 ve 15'inci âyetlerinin inzal sebebi şöylece bildirilmiştir: "Rivayet olunduğuna göre Sa'd İbn-i Ebî Vakkas (radiyallâhü anh) ile anası hakkında (bu iki âyet) nazil olmuştur. Şöyle ki: Sa'd İbn-i Ebî Vakkas, validesine itaatkâr idi. İslama girdiği zaman validesi:

—Ya Sa'd! Sen ne yaptın? Eğer sen bu yeni dini bırakmazsan yemin olsun ki ben yemem, içmem, nihayet ölürüm. Sen de benim yüzümden hey anasının katili diye bed nam (kötü isimli) olursun." demiş. O da:

—Yapma ana! Ben bu dini hiç bir şey için terk etmem... demiş.

Validesi, iki gün iki gece yememiş, takattan düşmüş. Bunu gören Sa'd

—Anneciğim! Bilesin ki Vallahi yüz canın olsa da birer birer çıksa, ben bu dini hiç bir şey için terk edemem. Artık dilersen ye, dilersen yeme... demiş. Bunun üzerine validesi yemeğini yemiş. İşte bu iki âyet -veyahut ikinci âyet- bu sebeple nazil olmuştur." (Hak Dini Kur'an Dili: 6/3844)

[73] İbn-i Uyeyne (radiyallâhü anh) anlatıyor:

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdular:

**"Kim beş vakit namazı (her gün muntazaman) kılarsa, muhakkak Allah'a şükür etmiştir. Ve yine her kim de beş vakit namazın arkasından ana ve babasına dua ederse, ebeveynine teşekkür etmiş olur."**( Mecmûatün Minet Tefasîr: 5/61,)

**meyen en kötüsü) hakikat eşeklerin anırışıdır. "**(Lokman Suresi: 31/12-19)

Ana ve babaya teşekkür tavsiye edilmekle beraber, eğer onlar evlâdını -hiç bir ilimde yeri olmayıp muhal olan şirki isnad ettirmek üzere- sıkıştırırlarsa o hususta ikisine de itaat etme yoktur. Lâkin günaha iştirak etmeksizin şeriatın razı olacağı ve insanlığın gerektirdiği veçhile sohbetlerinde bulunmak, yemek, içmek, giymek gibi ihtiyaçlarını karşılamak, cefa etmemek, ağır söylememek, hastalıklarında bakmak, vefatlarında defnetmek... gibi dünyaya ait yardımları yapmak lâzımdır. Özet olarak söylemek gerekirse, ana ve babanızın yersiz emirlerine itaat etmek yoktur, ancak kendilerine sahip olmak vardır.

**HADÎSİ ŞERİFLER'DE LOKMAN HEKİM**

1- Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu ki;

**"Sudanlıları dost edininiz. Çünkü onlardan üç tanesi cennet ehlinin efendilerindendir: Lokmân'ül-Hakîm, Necâşî, Müezzin Bilâl,"** buyurdu.( İbn-i Kesîr Tefsiri: s. 913, Fatih Ktb. No: 54,)

2- Bûharî, Abdullah İbn-i Mes'ûd (radiyallâhü anh)dan şu mealdeki hadîsi rivayet ediyor:

**"İman edip de imanlarına zulüm karıştırmayanlar, işte emn-ü eman onlar içindir. Doğru yola giden de onlardır"** mealindeki En'am Süresindeki 82'nci âyet-i kerîmesi nazil olduğunda müslümanlara ağır gelerek:

— **Yâ Resûlullah! Bizim hangimiz nefsine zulüm etmez ki, onun imanı nefsine zulüm etmemekle şaibeli omasın?** Demişlerdi.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem onlara:

— **"Bu âyetteki zulüm sizin sandığınız gibi değildir.O zulüm şirk demektir. Lokman'ın oğluna nasihat ederken:**

**— Yavrum! Allah'a şirk etme. Zîra şirk, en büyük bir zulümdür, dediğini işitmediniz mi?"** diye cevap vermiştir. (Tecrîd-i Sarîh Tercemesi, c. 9. s. 163, Bûhari. Müslim ve Tirmizi'den naklen Tâc. c. 4. s. 172. Sahîh-i Müslim ve Tercemesi, c. I, s. 172,)

3- İbn-i Abbas ve Ebû Hüreyre (radiyallâhü anh) anlatır:

**"Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem cuma günü sabah namazında (Secde), (Lokman) ve (Hel etâ ai'el insan) sûrelerini okurdu. "(** Müslim'den naklen İhya, c. I. s. 194,)

4- Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimiz, Lokman Hekim'in oğluna şöyle bir öğüt verdiğini hikâye buyurmuştur:

— **"Oğulcağızım! Âlimlerin meclisine devam et. Hâkimlerin sözlerini dinle. Çünkü Allahü Teâlâ, yeryüzünü ince yağmuru ile diriltti̇ği gibi, ölü bir kalbi de şüphe yok ki hikmet nuru ile diriltir."( Et-Tergip vet-Terhîp: 1/33, Alûsî Tefsiri: 1/491, Ramjz Şerhi:3/543)**

5- Ebû Mûsâ, Resûl-ü Ekrem Efendimizin şöyle buyurduklarını naklediyor: **"Lokman oğluna nasihatinde:**

**— Oğulcağızım! Başım ve yüzünü örtmekten sakın.**

**Zira geceleyin baştan aşağı örtünmek, kefenlenmiş ölüye benzediği için korkuya; gündüzleyin baştan aşağı örtünmek, halkı şüpheye düşürdüğü için itibarsızlığa, insanı hakîr göstermeye vesîle olur. Bunda desise ve hîle bulunduğu için erkeklere yakışmaz. " (Ramuz Şerhi: 3/542)**

Arâis'ül-mecâlis'te:

"Oğulcağızım! Başını ve yüzünü örtmekten sakın. Gündüz örtünürsen şöhret ün olur. Gece örtünürsen şüpheyi çeker" şeklinde varit olmuştur.( Arais'ül Mecalis, s. 205)

6- Enes radiyallâhü anhden rivayet olunmuştur. Demiştir ki: Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem

**"Susmak hikmettir, ama onu yapan azdır"** buyurdular.

Bu hadîsi, Beyhakî "Eş-Şuab" (adlı kitabın)da zâîf bir senetle tahrîc etmiş; onun Lokman aleyhisselâmın sözlerinden mevkuf bir hadîs olduğunu sahîhlemiştir.

Hadîs-i şerifin sebebi şudur:

Bir gün Lokman aleyhisselâm, Hz. Dâvud aleyhisselâmın yanına girmiş ve onu zırh örerken görmüş. O zamana kadar böyle bir şey görmediği için bu işe çok merak etmiş. Sormak istemişse de, hikmeti sormaya mâni olmuş. Nihayet zırh bit-tikten sonra, Dâvud aleyhisselâm ayağa kalkarak onu giymiş ve:

— **"Şu zırh harp için ne güzel bir şeydir"** demiş. Bunun üzerine Lokman Aleyhisselâm:

— **"Susmak hikmettir, ama onu yapan azdır"** demiş.( Bülûğu'l Meram: 4/377)

Taberî'de:

— **"Susmak hikmettir, çok olsun, az olsun "**rivayeti de vardır.(Taberi, Tefsiri, 1/131)

7- Neseî ve Ebû Dâvud'da ceyyid senetle Resûl-ü Ekrem'in Lokman'dan şu hadîsi nakledilir: Lokman buyurdu ki:

**"Allahü Teâlâ, kendisine emânet edilen şeyi korur... Ben de seni, malını, dinini ve amelinin sonunu Allah'a emânet ediyorum."**( İhya: 2/640)

8- Müstedrek-i Hakîm'de:

**"Sudan'ın hayırlıları üçtür: Lokman, Bilâl, Mehca'dır"** hadîsi rivayet edilmiş tir.( Mir'ât-ı Kâinat: 1/198, Mecâlis: s. 225,)

9- Abdullah İbn-i Zübeyr'den, İbn-i Ebî Hâtem şöyle anlatır:

"Cabir b. Abdullah'a:

— **Lokman hakkında size kadar ulaşan nedir?** dedim. Oda:

— **"Lokman" Araplardan kısa boylu, yassı ve güzel burunlu bir kimsedir,** cevabını verdi.

Diğer bir rivayette: Salih, hakîm bir adamdı, dedi."( Rûh'ül Meânî: 21/83)

10- Ruhul Beyan Tefsirinden nakledilmiştir ki;

**"Ben derim ki, Lokman Nebî olmamış; fakat o, çok düşünen, yakîni güzel bir kuldur. Allah onu sever, o da Allah'ını severdi. Allah ona hikmeti verdi. Hikmet, Hak'da, sözde, fikirde ve hareketlerde isabet etmektir. O, konuştuğunda hikmetle konuşur, düşündüğünde hikmetle düşünür, hareket ettiğinde de hikmetle hareket ederdi. "(**Rûh'ül Beyan: 7/73,-Lokman'ın Nebiliği konusuna dair bakınız: Lokman Hekim'in Hakîkî Hüviyeti, s. 9-18,)

11- Abdullah b. Mes'ud radiyallâhü anh anlatıyor:

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem, hurma dalından bir değneye dayanıyordu. Birkaç Yahudi'ye rastladı. Yahudiler birbirlerine:

— **"Ona ruhu sorunuz"** dediler. Bazısı:

— **"Ona bir şey sormayınız. Belki sorduğunuz şey hakkında hoşlanmayacağınız bir şey söyler"**, ve bazıları ise:

— **"Muhakkak soracağız"** dediler. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem, susup durdu. Ben kendi kendime:

— **"Ona herhalde bu hususta vahiy geliyor.."** diyerek yanından ayrıldım. Vahiy hali sıyrılınca:

— **"SANA RUH'DAN SORUYORLAR. ONLARA DEKİ:**

**RUH RABBİMİN EMRİNDEDİR. SİZE BU HUSUSTA PEK AZ BİR İLİM VERİLMİŞTİR"** İsrâ Sûresi 85'inci âyetini okudu.

Bunun üzerine Yahûdî âlimlerinden bazıları, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve selleme gelerek:

— **"Yâ Muhammed! Size rûh hakkında pek az bir bilgi verilmiştir. Sözünle bizi mi, yoksa kavmini mi kastediyorsun?"** dediler.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem:

— **"Bütününüzü.!"** dedi. Yahûdî âlimleri:

— **"Senin rûh hakkında okuduğun, ancak sana gelendir, sana aittir. Bize verilmiş olan Tevrat'ta ise, her şey tafsilâtı ile bildirilmiştir"** dediler.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem:

— **"Size Allah tarafından verilenler, Allah'ın ilmi yanında pek az kalır. Yanınızdaki size bile yetmez"** dedi.

Sonra bu hususta Lokman Suresinin 27'nci âyeti nazil oldu..( Tâc, c. 4, s. 164, 173, Buhârî, Müslim ve Tirmizî'den naklen)

12- İbn-i Veki' anlatıyor:

Babam, Ebû'l-Eşheb'den, o da Hâlit El-Rab'î'den naklen demiştir ki:

**"Lokman, Habeşli marangozculuk yapan bir kuldu.**

Efendisi ona dedi ki:

— **Bir koyun kes. Bana en güzel iki uzvunu getir. Lokman; dilini ve kalbini getirdi.**

Sonra Allah'ın dilediği kadar aradan bir zaman geçince, efendisi:

— **Bir koyun kes. Bana en kötü iki uzvunu getir,** dedi.

Lokman, dilini ve kalbini getirdi. Efendisi Lokman'a:

— **Bir koyun kes ve bana en temiz iki uzvunu getir diye emrettim. Dilini ve kalbini getirdin. Ve yine bir koyun kes ve bana en kötü iki uzvunu getir diye emrettim. Dilini ve kalbini getirdin bunun sebebi nedir?** dedi.

Lokman; efendisine:

— **İyi olduklarında, bu ikisinden daha iyisi yoktur. Kötü olduklarında da, bu ikisinden daha kötüsü yoktur,**" cevabını verdi.( Tefsîr-i Taberî, c. 21, s. 39-40, Tefsîr-i Neysaburî, c. 21, s. 54, Tefsîr-i Hâzin, c. 3, s. 441, Tefsîr-i Ebu's-Suûd, c. 7, s. 413, Tefsîr-i Rûh'ül-Beyân, c. 7, s. 76,)

13- İbn-i Ebi'd-Dünya, El-Fadl'ür-Rakkâşî'den naklen demiştir ki:

**"Lokman, ölene kadar oğluna öğüt vermekte devam etti."**( Tefsîr-i Alûsi, c. 6, s. 476,)

14- Nesâî'nin tahriç ettiği Berâ' hadîsinde şöyle buyuruluyor:

Hazret-i Berâ' demiştir ki:

Biz **"Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin arkasında öğleyi kılıyor ve O'nun Lokman ile Zâriyât Sûrelerinden okuduğunu, âyet-be âyet işitiyorduk."**

İbn-i Huzeyme de Hazret-i Enes'den bunun benzerini tahriç etmiştir.

Lâkin Enes Hazretleri, "Lokman" ve "Zâriyât" sûrelerinin yerine "A'lâ" ve "Gâşiye"yi zikretmiştir.(Bülûğ'ül-Merâm, c. 1, s. 326, S. Müslim Tercüme ve Şerhi: c. 3, s.)

15- Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu:

**"Kim Lokman Sûresi'ni okursa, Lokman ona kıyamet gününde arkadaş olur. Ve ona, iyiliği yapan; kötülükten kaçan kişilere verilen sevaptan on kat iyilik verilir, ona sevap yazılır."** (Mecmûat'üt Tefâsîr, c. 5, s. 70.)

16- Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu:

**"Lokman Hekîm, Allah'a bir şey tevdi' edildiğinde Allah onu dilerse muhafaza buyurur"** dedi.

Bu hadîs-i şerîfi Ahmed İbn-i Hambel, Müsnedinde İbn-i Ömer (R.A.)den rivayet etmiştir. (Cami'üs Sağır, c. 1, s. 96)

17- Lokman Oğluna va'z verirken şöyle hitap etti:

— Ey oğlum! Sakın başörtünü aşağıya yüzüne doğru indirme. Çünkü bu, gece insanı korkutur, gündüz de zelil kılar.( Ramuz'ul Ehadis, c. 1, s. 409, Hadis No: 4112)

18-EbûDerdâ (R.A.)den:

Bir gün Lokman Hekîm'den bahsedildi de Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem dedi ki:

**"Lokman Hekîm'e, ne mal, ne haseb, ne hisâl** (huylar)... **bunların hiçbiri değil, fakat hikmet verildiği kadar verildi.**

**O çoğu zaman susan, tefekküre dalan, derin görüşlü, bir adamdı.**

**Gündüzleri asla uyumazdı...**

**Hiç kimse onu yerlere tükürürken ve kirletirken görmedi...**

**O, abesle iştigâl etmez, lüzumsuz yere konuşmaz ve gülmez...**

**Ancak konuşmasında bir fayda görürse o zaman hikmetli söz söylerdi.**

**LOKMAN HEKÎM, EVLENMİŞ VE ÇOCUKLARI DA OLMUŞ BİR ZATTIR."**(İbn-i KesîrTefsîri: 1/911)

19- İkrime'nin Cabir radiyallâhü anhden rivayetine göre Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem

**"Lokman Nebî idi (Kâne Lokman'ü Nebiyyen)"** buyurdu.( Taberî Tefsîri, Lokman Sûresi, c. 4.)

20- İbn-i Ömer radiyallâhü anhden:

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem:

**"Gaybın anahtarları beştir dedi ve (İnnallahe indehü ilmü's-saati..)** Lokman Sûresinin 34'üncü âyetini okudu."( Mecmûat'üt Tefâsîr: 5/70,)

Bu hadîs-i şerifin bir benzerini Müfessir Elmalı da nakletmiştir:

"Rivayet olunduğuna göre Haris İbn-i Ömer namında bir adam, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sel-

lem Hazretleri'ne gelmiş:

**— "Ya Muhammed, kıyamet ne zaman kopacak?**

**Beldelerimiz kuraklıktan sıkıldı bolluk (yağmur) ne zaman?**

**Karımı gebe bıraktım ne doğuracak?**

**Bu gün ne kazandığımı biliyorum, yarın ne kazanacağım?**

**Nerede doğduğumu biliyorum, fakat nerede öleceğim?"** demiş, bu âyet (Lokman Sûresi 34'üncü âyeti) bu sebeple nazil olmuştur.

Büreyde hadîsi'nde Menâvî Kebîr Şerhi'nde der ki:

**"Gaybın anahtarlarını yani bu beş şeyi Allah'dan başkası hem küllî hem cüz'î olarak ihata ve şümul vechi üzere bilmez."** (Hak Dini Kur'an Dili: 6/3852-3853)

21- Muhammed b. Fazıl, Muhammed b. Cafer; İbrahim b. Yusuf, Süfyan, Davud b. Şabur, Şehr b. Havşeb yolu ile gelen bir rivayete göre, Lokman oğluna şöyle demiştir:

— **"Oğlum! Allah'ı zikreden bir kavim görürsen, onlarla beraber otur.**

**Eğer âlim isen, ilmin sana faydalı olur.**

**Eğer câhil isen, onlar sana bir şey öğretirler.**

**İhtimal ki Allah Teâlâ onlara rahmet güneşini çaktırır;**

**Ondan sana da isabet eder.**

**Eğer Allah'ı zikretmeyen bir kavim görürsen, onlarla oturma.**

**Âlim olsan dahi, ilmin sana faydalı olmaz.**

**Cahil isen, batman artar.**

**Eğer Allah Teâlâ onlara dargınlığı ile bakarsa;**

**Bu dargınlıktan sana da düşer."** (Semerkandî: Tenbîh'ül Gâfilîn, İlim Meclislerinin fazileti, s. 478)

22- Ebû Ümame radiyallâhü anh anlatıyor: Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdu:

**"Şarkı türkü söyleyen kadınları satmayınız ve onları satın da almayınız. Hem de kendilerine şarkı (türkü gibi şeyleri) öğretip de yetiştirmeyiniz. Onların ticaretinde de hayır yoktur ve -alım satımı haram olduğu gibi- onların paraları da haramdır,"** buyurdu. Lokman Sûresi:

**"İnsanlar içinde bilgisizce Allah yolundan saptırmak, o yolu bir eğlence edinmek için (icâd edilmiş) boş lâfa (şarkıya, türküye, Acem ve Rum masallarına ) müşteri çıkan nice adamlar vardır. İşte onların (evet) onların (hakkı) horlayıcı bir azâbdır" altıncı âyetinin nazil olduğunu tebliğ eyledi** (duyurdu).( Tirmizî'den naklen Tâc: 4/202,)

Ebû Hüreyre radiyallâhü anh anlatıyor:

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem bir gün halk arasına çıkmıştı. O sırada bir adam gelerek:

— **Ya Rasûlullah! İman nedir?** diye sordu. Rasûlüllah;

— **"Allah'a, Allah'ın meleklerine, kitabına, Allah'a kavuşmaya ve peygamberlerine, bir de son dirilmeye inanmandır"** buyurdu. Adam:

— **Ya Rasûlullah! İslâm nedir?** dedi. Rasûlüllah;

**"İslâm: Allah'a ibadet etmen, O'na hiçbir şeyi şerîk koşmaman, farz namazı kılman, farz olan zekâtı vermen ve Ramazan orucunu tutmandır"** buyurdu. Adam:

— **Ya Resûlullah! İhsan nedir?** dedi. Rasûlüllah;

— "İhsan: Allah'a, O'nu görüyormuşsun gibi ibadet etmendir. Çünkü sen O'nu görmüyorsan da O seni muhak-kak görür" buyurdu.

Adam:

— **Ya Rasûlullah! Kıyamet ne zaman kopacak?** diye sordu.

Rasûlüllah;

— **"Bu meselede sorulan sorandan daha âlim değildir. Ama ben sana onun alâmetlerinden söyleyeyim:**

**Ne zaman câriye, kendi sahibini doğurursa işte bu kıyamet alâmetlerindendir. Ne zaman çıplak, yalın ayak takımı, insanlara baş olurlarsa bu da onun alâmetlerindendir. Ne zaman kuzu oğlak çobanları yüksek bina yapmakla birbiriyle yarış ederlerse işte bu da onun alâmetlerindendir. Kıyametin ne zaman kopacağı, Allah'dan başka kimsenin bilmediği beş gâib şeye dâhildir."** buyurdu.

Bundan sonra Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem, Lokman Sûresi 34'üncü âyetini okudu.( A. Davudoğlu: Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi: I/125. Tecrîd-i Sarîh Tercemesi: 1/58. Hadîs No: 47)

23- İbn-i Ebû Hatim'in babası kanalıyla... Esseriyy İbn-i Yahya'dan rivayetinde o, şöyle demiştir: Lokman oğluna:

— **"Oğulcuğum! Şüphesiz hikmet yoksulları kralların meclisine oturtur."** demişti.(İbn-i Kesîr Tefsiri: 12/6408, Çağrı Yayınları, İstanbul-1986.)

24- Yine İbn-i Ebû Hatim'in babası kanalıyla... Hafs İbn-i Ömer radiyallâhü anhden rivayetine göre o şöyle anlatmış:

**"Lokman yanma bir hardal tanesi koydu ve oğluna öğüt vermeğe başladı. Her bir öğütte bir hardal tanesi çıkarıyordu. Nihayet hardallar tükendi ve:**

**Oğulcağızım! Sana o kadar öğüt verdim ki, şayet bu öğütler bir dağa verilseydi dağ yarılırdı, dedi. Oğlu gerçekten bu öğütleri aldı."** (İbn-i Kesîr: 12/6408)

Lokman'ın oğluna verdiği öğütlerle ilgili Hafız Ebu Bekir İbni Ebû Dünya bu konuda başlı başına bir kitap telif etmiştir. Biz onlardan bazılarını zikretmekle yetiniyoruz:

25- İbn-i Ebû Dünya der ki: Bize İbrahim İbn-i Münzir'in Enes b. Malik'ten rivayetine göre o, Allah resulü (sallallâhü aleyhi ve sellem)nü şöyle buyururken işitmiş:

**"Nice saçı başı dağınık, iki eski elbiseye bürünmüş kimseler vardır ki, insanların kapılarından uzaklaştırılırlar. Hâlbuki Allah'a yemin etmiş olsa Allah onu yemininde doğru çıkarırdı."**

İbni Ebû Dünya hadisi ayrıca Ca'fer İbn-i Süleyman kanalıyla Enes'den, o da Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemden rivayetle zikretmiştir. Bu rivayette şu fazlalık vardır: **"Bera İbn-i Mâlik onlardandır. "** ( İbn-i Kesîr: 12/6410)

26- Halil İbn-i Ahmed de şöyle demiştir:

**"Allahım, beni katında yarattıklarının en üstünlerinden, kendi nefsimde yaratıklarının en düşüğünden, insanlar katında da yaratıklarının orta halli onlarından kıl."**( İbn-i Kesîr 12/6411)

27- İbn-i Ebû Dünya der ki: Bize Ahmed b. İsâ El-Mısrî'nin Enes'den, Onun da Allah Resulü (sallallâhü aleyhi ve sellem)den rivayetine göre o şöyle buyurmuş:

**"Allah'ın korudukları müstesna olmak üzere dini veya dünyası konusunda kişiyi insanların parmaklarıyla göstermeleri kötülük olarak yeter. Şüphesiz Allah, sizin suretlerinize bakmaz, fakat O, sizin kalblerinize ve amellerinize bakar."**

Hadîsin bir benzeri İshak b. Behlûl kanalıyla Câhir b. Abdullah'dan merfu' olarak rivayet edilmiştir. (İbn-i Kesîr: 12/6512)

28- Hz. Ali kerremallâhü vecheden: Rivayete göre o, şöyle demiş:

**"Meşhur olman için başlama, anılmak için şahsını yükseltme. Öğren ve gizle. Sus ki, selâmete eresin. Böyle yaparsan iyileri sevindirmiş, günahkârları da öfkelendirmiş olursun."**

29- İbn-i Ebû Hatim der ki: Bize babamın... Avn İbn-i Abdullah'dan rivayetinde o, şöyle anlatıyor:

Lokman Oğluna dedi ki:

**"Oğulcuğum! Bir kavmin toplandığı yere geldiğin zaman, onlara İslâmın okunu at -yani onlara selâm ver- sonra bir köşeye otur ve onları konuşur görmedikçe konuşma. Şayet Allah'ın zikrine dalarlarsa sen de onlara katıl. Ama başka bir söze dalacak olurlarsa onların yanından çıkıp başka bir yere git."**

30- İmam Ahmed bin Hanbel Müsnedinde İbn-i Ömer radiyallâhü anh'den rivayet ettiği bir hadîs-i şerîfte Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem şöyle buyurmuşlardır:

**"Lokman Hekîm, Allah'a bir şey tevdi edildiğinde, Allah onu dilerse muhafaza buyurur dedi."** (Câmi'us-Sağîr: 1/96)

**Kaynak:**

Osman ÖZTÜRK, “Lokman Hekimin Oğluna Nasihati”; Pamuk Yayıncılık,1997, İstanbul

# KARI KOCA İLİŞKİLERDEKİ SIRLAR

Aşkınız yalnız ideal olanı değil, hakikatiniz olan bütünlüğü de birlikte getirir. Eşinizi daha yakından tanırken ve daha sonra sevip âşık olurken kendinizi de iyice tanımaya başlarsınız. Aslında insan adını verdiğimiz varlık bir bütünden başka bir şey değildir.

İnsan gizemli, beklenmeden, aranmadan aşk denen olayın içine düşüvermesiyle eşiyle (parçasıyla) yoğun bir ilişkiye girmiş olmakla kalmaz, tüm dünya ile olan ilişkilerinde de büyük bir değişime uğrar. Yani bu değişimle dünyayı da bambaşka görmeye başlar. Hakikatte varlığı olan nefs ve ruhuyla bir parçası olan eşine tutkuyla bağlanarak hayatının geriye kalan bölümünü aşkıyla bütünlüğü (birliği) bulana kadar arayış içindedir.

Karı koca deyince bir başlarına var olan şeyler olarak düşünülmemeli, bedenî ve ruhî bütünleşmede Siyamlı yapışık ikizler kadar gözle görülür, elle tutulur bir bağlantıyı kuşkusuz görmelidir. Yine karı ve kocanın arasındaki ilişkiyi yalnız bedenler arasındaki ilişki olarak değil, ondan daha da önde, özleri arasında bir ilişki olarak görmemiz gerekmektedir. İzdivaç, eşlerin maddî ve manevî birleşmesi insan yaşamının etkinliği olarak, kendi dışındaki her şeyi de içine katarak **“bu benim bedenimdir-parçamdır”** diyebilecek duruma gelmektir.

Kadın ve erkeğin, bir bedende bütün olduğunu kavramaktaki başarısızlık yalnız maddecilere özgü bir yanılgı değildir. Bu yanılgıdan birçok ilahiyatçılarda kendilerini kurtaramamışlardır. Duyularla algılanabilecek zevklerin peşinde koşanlar, zevklerin tadını çıkarmayı kendilerine amaç edinmiş olanlar, kendilerini bu bölünmüşlük duygusuna kaptırmadan edemezler. Şehvet sonucu olan aşk ve zevkler her zaman için bütünden koparılmış küçük parçacıklardan başka bir şey olmayıp ve gönül kırıklığını da yanlarında birlikte getirmektedir. Bunun böyle oluşuna bir tepki olarak ilahiyatçılar bu türlü zevklerin peşine koşmaktan tümüyle vazgeçiyorlar ama temelde sorun olacak **“bölünmüşlük”** ü tetikleyip, maneviyatı da maddiyat karşısında, somuta karşı soyutun yanını tutarak ayrılığı daha da artırarak, asıl zevk ve aşk peşinde koşmaya sebep olan beşeri duyguyu ve birleşmeyi yok etmeye çalışmaktadırlar. Aslında manevî hikmetler, nefis hastalıklarını tedaviden başka bir şey değildir. Bu durumda beşeri yönün zevk ve aşk düşkünlüğü tarafını göründükleri kadar birbirlerine karşıt unsurlar gibi göstererek bilinçsiz bir savaşa girmektedirler. Bu şekilde kendilerini dünyadan yalıtılmış bir birey olarak özdeşleştirenler, kendi yetersizliklerinin eksik oluşlarıyla derinlemesine noksanlık içinde yaşamlarını sürdürmeye ve bu eksiliği başka manevi zevk ve aşk arayışıyla gidermeye çalışmaktadırlar. Bununla da hakikate kavuşmak mümkün olmamıştır. Öyle ki birçok maneviyat ehli beşeri birleşmelerini terk ederek nefislerine zarar vererek bütünden vazgeçmeyi bir erdem sayıyor ve ilişkilerden yoksun bir hayat yaşamaya çalışıyorlar. Aslında gerçeği göremeyen maddiyat ve maneviyat ehlinin her ikisi de sevgi ve aşkla, ilâhî zevk ve hazzın peşinde koşmaktadırlar..

Sevgi ve aşk insanla hakikati arasındaki ilişkiden kaynaklanır. Tutkuyla peşinde koşmadan kendiliğinden gelen sevgi ve aşkı aşağılayıp kötülemek için haklı bir gerekçe bulmak oldukça güçtür. Eşinden zevk duymak sevmek bir kutsî bir durumdur. Özellikle karı koca arasındaki sevgi ve birleşme olayı için bu söylediklerimiz bir hakikattir.

İşte bu nedenledir ki özden gelen sevgiyle elde edilen birleşik hayatlar, sevişmeler, gizemli ve ruhsal bir faktör olan sevginin, içten elde edilmeyip te zorlanarak kazanıldığı zamanlarda, insanları aşağılamakta ve gönül kırıklığına yol açmaktadır. Bu nedenle karı kocanın kendilerini bütünden kopuk ayrı bir varlık olarak hissettikleri hayatlarında pek çok sorun oluşmakta ve ayrılmalar gözlemlenmektedir.

Kaç kişi aşk, zevk ve sevgi konusundaki beklentilere yeterli bir karşılık verebiliyor, eşiyle arasında tam anlamıyla doyurucu bir ilişkiyi gerçekleştirebiliyor. Ancak tek yapabildikleri şey daha da büyük bir coşkuyla, daha da amansız bir istekle bir kez daha, bir kez daha peşinden koşturacak kadar, geçici şehvetleri (mal-mülk) istemektedirler. Onun için sevgi ve aşk insanın **“gerçek dini”** olmalı denilmiştir.

İyice anlaşılıyor ki ilişkilerde sorunları salt sevgi düzeyinde çözümlemek imkânsızdır. Sevgi yaşantının tüm görkemi ile bize genel olarak dünyaya yepyeni bir ilgi ve dikkatle bakma imkânını kazandırmalıdır.

Sevgi insandan ayrı bir kısım olmayıp, yaşamın içinde var olan ve genellikle içtenlikli bir karşılıklı ilişki kurmaktan başka bir şey değildir. Sevgi insan yaşamının gerekli kıldığı her türlü ilişki üzerine ışığını da saçacaktır. Bu nedenle eşini sevmekle başlayan sıcak duygunuz yatağınızdan, iş yaşamınıza, tüm konuşmalarınıza kadar yansımalıdır. Bu ışık elbette bazı noktalarda hususi bir yoğunluk göstere-

bilir. Bu durum insanın ilişkilerinde ki özel bir tutum ya da düzeye bağlıdır.

Sonuç olarak aşk'ın anlamı birleşme bütünleşme olup özümüzde, Allah Teâlâ'yı bulmanın bilincine ulaşmak demektir. Eşlerin birbirlerini ilahî hikmetin ete kemiğe bürünmüş, bedenleşmiş hali olarak algılamaları ve birbirlerine taparmışçasına manevî bir saygı ve sevgi duymalarıyla hikmete ulaşacaklarını söyleyebiliriz.

İsmail Hakkı

## ZİYA PAŞA'dan HİKMET DERSLERİ

TERCÎ—İ BEND

**Dünya üzerinde yaşan insan âcizdir. Yaratılmışların en şereflisi olduğu halde, değirmene atılmış bir taneye benzer. Bir gün muhakkak ufalıp un haline gelecek yani yok olacaktır.**

**Şunu bilmemiz gerektir ki, dünya yüzünde meydana gelen olayların hepsi Allah'ın eseridir. Önceden takdir edilmiş hüküm ne ise o olur. Bu hükmü durdurmaya veya geciktirmeye kimsenin kuvveti yetmez. Hayatımızdaki (doğru veya yanlışlar) sözde sebeplerden başka bir şey değildir.**

1. Üzerinde yaşadığımız bu dünya, tuhaf bir dershaneye benzemektedir. Dünya üzerinde gördüğümüz her güzel nesne, ilâhî kitaptan bir belirtidir.
2. Dünya, felâkete sebep olan bir değirmendir. İnsan ise bu değirmenin içine atılmış başıboş bir taneciktir.
3. **Şu eski dünya konağı öyle tuhaf bir yuvadır ki dev gibi kendi çocuklarını yer.**
4. Kâinatı temsil eden belirtiler yani orada görülenlerin esası araştırılırsa bunların ya uyku, ya hayal veya efsane olduğu anlaşılır.
5. Dünyanın işleri bir sona ulaşır; nasıl ki, yazın arzusu kışa, baharınki de sonbaharadır.
6. İnsan, her şeyin esasını tam olarak bilemez. Her inanış insan aklına göre gaibine özellikler taşır.
7. **Ey Allah'ım, insanın ihtiyacı bir lokma ekmektir; öyle olduğu halde, bu ihtiyaç derdi için bitip tükenmeyen çekişmenin sebebi nedir?**
8. Bu mavi kubbe altında bütün zerreler kaza okuna hedeftir. Kaza okundan korunmak için siper yoktur.
9. Allah tarafından takdir olunmuş hüküm ne ise o, gerçekleşecektir. Görünüşteki doğru veya yanlış, hep (sözde sebepten) başka bir şey değildir.
10. Dünya yüzündeki bütün olaylar, ne feleğin yüzünden ne de zamanın hükmü icabıdır; hepsi bir yapıcının (Allah'ın) güzel eserleridir.

****

**Gerçekten de kâinatın ucu bucağı yoktur. Gökte görülen her yıldızın kendine has bir nizamı vardır. Bu nizamın dışına çıkamaz. Çünkü Allah, kâinatı yaratırken yıldızların bu nizama göre hareketini uygun bulmuştur.**

**Gözle veya aletlerle görebildiklerimizin ötesinde de yıldızlar vardır. Her yıldızın kendine göre hareketleri, mevsimleri, yılları, ayları ve güneşleri olduğunu bilmekteyiz.**

1. Gökyüzü konusu edilmeyen yıldızlarla doludur. Dünyamız bu yıldızlara nispet edilse (karşılaştırılsa) bir zerre kadar dahi değildir.
2. Binlerce parlak güneş ve ay, yüz binlerce sabit yıldız ve ayrıca gözle görülebilen birçok gezegen...
3. Her güneş kendine tâbi olan, uyan yıldızlarla birlikte döner. Bu uyanlara başka uyanlar yani peykler (uydular) katılır.
4. **Her güneş kendine uyanlara özel surette ışığını dağıtır. Her yıldızın kendine has özellikleri başka yıldızlar için gizlidir.**
5. Her cümle (güneş sistemi) kendi merkezinde durmaksızın hareket halindedir. Her kıt'a ebedî verimliliği kendi ekseninde bulur.
6. Her geniş sistemde (güneş sisteminde) bin vücut açılıp yayılmıştır. Her geniş kafada, bin ayrı cihan meydana görünür.
7. **Her vücut bin vücut için kaynaktır. Her bir cihan meydana gelecek binlerce cihanın belirtilerini taşır.**
8. Her zerrede özel surette verimlilik, her cisimde özel tabiat gereğince can vardır.
9. Her âlemin yılları ve tarihleri ayrı ayrıdır; her bir yerde zamanın başka hesabı vardır.
10. Bu âlem, ucu bucağı bulunmayan öyle bir denizdir ki, sahilleri hayret girdabına bitişiktir.

*****

**Allah'ın büyüklüğüne ve kurduğu nizama bakın ki, içi ateş dolu olan dünyamız, üzerinde yaşayanları besleyerek büyütüyor. Doğumlarda, sevinç, ölümlerde de keder duyduğumuz yer, dünyamızdır. Bütün yıllarımızı ta ölünceye kadar korku duymadan kuruntuya kapılmadan bu yuvarlağın üzerinde geçiririz. Yaşarken dünyamızın endişe verici durumunu hiç mi hiç düşünmeyiz. Çünkü Allah, kâinatı yaratırken her şeyin kargaşadan uzak bir nizam dâhilinde sürmesini istemiştir.**

1. Sonsuz bir toprak parçası olan dünyamız alt tarafı bir zerreden ibarettir. Dünyamızdan en küçük bir parça bile harice gidemez.
2. Yeryüzü (dünya) içi ateşle dolu olan yuvarlak bir cisimdir. Dışı ise (kabuğu), denizlerin ve nehirlerin açtığı yataklarla parça parça bir hale gelmiştir.
3. Dünyanın ateşle dolu olan içinin hacmi yanında, kabuğu, o kadar incedir ki, üzerine asma yaprağı döşenen bir kubbeye benzetilebilir.
4. Bu kısır (yani kabuk—dünyanın dış yüzü) bütün mahlûklara gece gündüz yiyecek yetiştirmeğe çalışır.
5. Yeryüzünün ejderi bazı bazı nefes alacak olsa işte o zaman ateşler saçan dağlar dünyayı titretir: (Magma harekete geçer, kısır parçalanır, bu hareketten depremler ve yanardağlar meydana gelir.)
6. O büyük zerreyi (yer yuvarlağını) temiz hava (teneffüs etmeye yarayan hava) fenerin mumu kapladığı gibi kaplamış bulunmaktadır.
7. Öyle ki, âlemi kaplayan bu sofradan herkes gece gündüz kendine düşen payı almaktadır.
8. Sağı ve solu anlamamıza yardım eden bu nokta (dünya) olduğu gibi aklın evreni anlamak için yola çıktığı nokta da burasıdır.
9. Canlı varlıkların hepsi hayata geliş sevinçlerini burada (dünyada) tadarlar. Ölüm içkisini de burada (dünyada) içerler
10. Herkes, içi ateş dolu olan bu topun üzerinde korku ve kuruntudan uzak olarak güvenlik içinde uyumaya devam etmektedirler.

*****

**Dünya yaratıldığından beri kuvvetli daima zayıfı ezmiş ve yok etmiştir. Her canlı, kendinden güçsüzü bulduğu anda öldürmekten çekinmez. Buna bir yerde mecburdur da. Çünkü hayatını idame ettirebilmesi ve neslinin devamı buna bağlıdır. Her zaman kuvvetli zayıfı yok edecektir. Bu mücadelenin sonucu olarak umumî bir tekâmülün meydana geldiği de bir gerçektir.**

1. İnleyen ahular, arslanın dişine bir lokmadır, (lokma olur) Bir koyun ise can avlayan (can alan) kurt için sadece bir yiyintidir.
2. **Sineğin hiçbir kabahati yokken örümceklere gıda olur. Güvercin de masum olduğu halde, şahinin avı olmaktan kurtulamaz.**
3. Güçsüz kaplumbağa da tavşancıl kuşunun esiri olur; yılan da hiç suçu bulunmayan (gücü olmayan) kurbağayı kendine yem yapar.
4. Alıcı kuş, kabahati olmayan piliçleri parçalar; aynı durumda olan sıçanı da iki parça eder.
5. Yüksekte uçan atmaca küçücük serçeyi öldürür. Doğan da sülünü pençesine geçirmekte zorluk çekmez.
6. Hızlı uçan kuşlar yer yılanına lokma olurlar. Denizlerde yaşayan balıklar da uçan kuşların yemi olurlar.
7. Dalgıcın mücevher (inci bulma) tutkusu, timsaha yem olmasına sebep olur. Kekliğin tuzağa düşmesine sebep taneleri yemek ümididir.
8. Sedefin parçalanmasına sebep içindeki inci içindir. Bülbülün güzel sesidir ki, onun kafeste inlemesine sebep olur.
9. Kunduz, yumurtası için öldürülür. Samurun öldürülmesine sebep ise postundan, kıymetli kürkünden ötürüdür.
10. Kuvvetlinin zayıfı yok etmesi öteden beri bir kuraldır. Bu savaş, yerde, havada, denizde hükmünü yürütmektedir. (Hâlâ sürmektedir.)

*****

**Dünya yaratıldığından beri insanlar, (maddî veya mânevi yönden) üstün gördüklerine (canlı,**

**cansız) tapmaktan kendilerini alamamışlardır. Uzun süren bu devreden sonra Allah'ın Birliği'ne inanma dönemi başlamıştır. Ancak bu dönemle birlikte fitne ve fesad da at oynatmaya başlar. İnsanların kendi akıllarına göre müşahhas Tanrı tasavvur etmeleri döneminde ise işler iyice karışmıştır. Çünkü her kavim Tanrısını diğer kavimlerin Tanrılarından üstün görmüş ve asırlarca birbirini takip eden savaşların çıkmasına sebep olmuştur. 20.yüzyılda bile din ve mezhep çekişmeleri bitmiş değildir.**

1. **İnsanlar, bazen güneşe, bazen yıldızlara bazen de cansızlara Allah diye kulluk ettiler.**
2. Bazen öküz, bazen ateş, kimi vakit Yezdan ve Ehrimen, bazı zamanda nur, bazen karanlık, inanç konusu oldu.
3. Bir müddet akıl, güzellik ve aşk ilâh olarak kabul edildi. Şehirlerin hepsi putlarla doldu.
4. En sonunda Allah'ın bir olduğuna (birliğine) inanma dönemi başladı. Ama bu sefer de bu inanma işine bin fesat, bin fitne karıştırıldı.
5. Halk, yaratan ile yaratılanı kimi zamanlar bir olarak kabul ettiler, bazen de ayrı saydılar. Yani yaratan ile yaratılanı bazen birleştirip bazen ayırdılar.
6. Bazen Allah'ın "sıfatları" ile kendisi bir tutuldu ve bu yüzden binlerce "Tanrı sıfatı"ndan ötürü Tanrı benliği ortaya çıktı. Tanrılar çoğaldı. Bu yüzden bir asılda birçok asıl birleşti.
7. **Her şahıs, kendi isteğine göre somut bir Allah tasavvur etmeğe başladı.**
8. Şahıslar ve akıllar birbirlerine ne kadar karşıt iseler inanışlar da o kadar değişken olur.
9. Gerçek odur ki, her kavim tuttuğu inanma yolunu biricik doğru yol kabul ederek başkalarına, kendi gibi düşünmeyenlere düşman olur.
10. Bu farklılıklara rağmen herkesin bir isteği vardır: O da, bir yar adana içtenlikle itaat etmek, inanmak ve tapmaktır.

*****

1. **Güller gülerken (kokularını etrafa salarken) bülbül ömrünü feryatla geçirir; hasta ölüm halindedir, doktor ücret ister.**
2. **Zenginin cesedi, horlanarak bir tarafta beklerken, mirasa konanlarla ölü yıkayıcılar akbabalar gibi sabırsızdırlar.**
3. **Zengin şehir efendisi bin naz ile yastığına yaslanır. Aç bir garip ise sefalet içinde hayatını sürdürmeye çalışır.**
4. Etrafa ışıklar saçan mum, neş'e ve coşkunluk meclisini aydınlatır. Kanadı kırılmış olan pervane, alevin tutkunudur, ona âşıktır. (Bu yüzdendir ki, onun kucağına atılır.)
5. Sarımsakla soğan, nergisle lâle gibi zambakgiller ailesine mensup olan bitkiler kokularını açıkta etrafa saçarken (esans) cinsinden güzel kokulu şeyler, bir mahfaza içine hapsedilmiştir.
6. Değeri olmayan ahmak zevk ve safa yatağında yatar; soylu ve akıllı olanlar ise alçaklık ve hakaret külhanında, sefil bir biçimde perişan olarak yaşarlar.
7. Cehalet, çok zaman dünya nimetlerinden payını alır; buna karşılık bazen akıl (akıllı), akşam yemeği bulamaz.
8. **Alçak kışkırtıcı sohbet meclislerinde itibar görür, beğenilir; akla yakın öğütler veren kişilerden nefret edilir.**
9. Kimi vakit sözü değerli bir şair, cahillerin hakaretine maruz kalır; bazen bilgili bir edip ahmakların maskarası haline gelir.
10. **Bir yoksul geçimini sağlayamazken, bir zalimin ise her işi yolunda giderek gelişir, büyür.**

*****

**Olgun insan düşünen, olayları takip eden, önemli olaylardan sonuçlar çıkarabilen insandır. Böyle bir insan, elbette olayların sonuçlarından çok zaman müteessir olacaktır. Vatanını ve insanlığı tehdit eden olaylardan ise derin endişe duyacak ve tasalanacaktır. Kişilerin olgunlukları artıkça, her olayın sebebini, nasıl sonuçlanabileceğini ve bu sonuçların topluma vereceği zararları önceden kestirip sezebildiği için dertleri de o nispette artacaktır**

1. **Allah'ım, bu dünyada her bilgili insan, neden akıl belasıyla (aklı olduğu için) rahattan uzak**

**kalmıştır?**

2. **Allah'ım dünya yüzünde, bilgili kişilerin dertleri niçin olgunlukları oranındadır? Olgunlukları arttıkça dertleri de artmaktadır.**
3. Kişi hangi tarafa baksa huzursuzdur. Herhangi bir iş için hayal kursa aklı almaz, aklı yetersiz kalır.
4. Zanlar, şüpheler, akıl denen teraziyi değiştiren dirhemler gibi vazife görürken, eşyanın içyüzünü (gerçeğini) tartmak ve anlayabilmek mümkün olabilir mi?
5. Aklın ve anlayışın bu beceriksizlik ve güçsüzlüğü ile olayların esas ve niteliğini anlayabilmek, sezebilmek kabil midir, kabil olabilir mi?
6. Bilgili kişiye bu kadar sıkıntı ve gam sanki az geliyormuşçasına bir de cahillerin baskısından doğan ıstırap ve işkenceye katlanmak mecburiyeti doğar.
7. Dünyada cahil kişilerin mutlu olmaları cihanın intizamı bakımından muhakkak gerekli midir?
8. Dünya dünya olalıdan beri bu hep böyle devam etmiştir: **Gönül adamları, Allah'ı iyi anlamış kimseler bön bir alçağın elinde güçsüz kalıp oyuncak olmaktan kendilerini kurtaramamışlardır.**
9. **Cahil, böylece şeref ve mutluluk mevkiinde yükselirken, bilgin aşağılık çukuruna tepe taklak yuvarlanır.**

10 Yüksek, iyi tâlii, cahili isteklerine erdirip rahata kavuşturduğu halde, kötü, uğursuz talii, bilgili, olgun adamı dilenci durumuna düşürerek mutsuz eder.

*****

**Allah'ı çok seven ve ona mânevi yönden yakınlık gösterenler, dünyada herkesten daha çok acı çekmek mecburiyetinde kalmışlardır. Allah'ın o gibi kişilere reva gördüğü acılar, onları bir yerde sınamak, sevgilerinin gerçek olup olmadığını anlamak içindir. Çokları, birer "Hallac-ı Mansur" gibi sevgiden doğan acılarla can vermişlerdir. Ne büyük tecellidir ki, kalplerindeki Allah sevgisi, öldükten sonra da insanları yakmaya devam etmiş, onları Allah 'a yakınlaştırmadaki vazifelerini eksiksiz yerine getirmişlerdir.**

1. **İnsanların babası sayılan Âdem Peygamber, cennet nimetlerinden uzak düştü. Halil (İbrahim Peygamber) oğlunun boynunun kesilmesi emriyle imtihan edildi.**
2. **Yakûb, oğlundan ayrıldığı için acı gözyaşları dökmüştür. Yusuf, kuyuya atılarak belâya uğramıştır.**
3. Hazret-i Eyyûb'u bedenindeki hastalık sürekli olarak inletti. Zekerriya'nın başı testereyle kesildi.
4. Yahya Peygamber'in başı bir hiç uğruna ve acımasızca kesildi. Babası olmayan İsa bin türlü derde duçar oldu.
5. **Hazret-i Peygamber'in Taif'de ayakkabısı kanla doldu. Uhud savaşı gününde ise inci dişi kırıldı.**
6. Hazret-i Peygamber, açlık yüzünden temiz karnına taş bağladı ye böylece dünyaya önem vermediğini göstermiş oldu.
7. **Ebubekir zehirlenmek suretiyle öldürüldü. Ömer, en sonunda, bir kader kılıcı ile şehit edildi.**
8. Sonunda Kur'an'ı toplayıp düzenleyen Hazret-i Osman da şehit edildi. Hazret-i Ali de şehit olmaktan kurtulamadı.
9. **Hazret-i Hasan, zehirlenmek suretiyle cennete göç etti. Zulme kurban olarak Hüseyin'in de başı kesilerek şehid edildi.**
10. **Görüldüğü gibi Allah'ı kim çok seviyorsa ona manevî yakınlık gösteriyorsa, acıyı da en çok bu gibi şahıslar çekmektedir.**

*****

1. **İnsanoğluna bu güçsüzlüğü veren soma da insanları bütün dünyanın en şerefli yaratığı haline getiren kimdir?**
2. **Şeytanı ve öz benliği kötülüklere kim âlet etmiştir? Arzu ve tutkularına mağlup olan kişileri cehenneme koyan kimdir?**
3. Mansur'u "Enelhak" diyarına düşüren kimdir? Daha sonra şeriat kanunlarına göre onu ölüme

götüren hükmü kim verdi?

4. **Şarabı haram kılıp acılaştıran sonra da Cem'e kadeh ve şarap yapmasını öğreten kimdir?**

5. Allah'ın mucizelerine karşı Yahudi milletini inkâra sevkeden kimdir? İsa'yı, Hazret-i Meryem'i nefhederek dünyaya gelmesine sebep olan kimdir?

6. Tarihte kötülükleriyle tanınmış olan Süfyan'a, Câde'ye, Şemir'e, İbn-i Mülcem'e kötülük ve rezalet yapmak için cesaret veren kimdir?

7. Nasîr-i Tûsî'yi Hulâgû'ya sevkeden ve Musta'sım'ı İbn-i Alkam'a yakın eden kimdir?

8. **Dert verdikten sonra onu iyileştirmek için çare aratan, ilâca iyileştirme özelliğini veren kimdir?**

9. Geometriyi arı kimden öğrendi? Bülbüllere ezgili ötmeyi kim öğretti?

10. Bu dünyaya gizlilik perdesini çeken ve sonra da perdenin arkasındakileri araştırma düşüncesini veren kimdir?

*****

**İnsan gerçekten hür olarak yaşamak istiyorsa gereksiz arzularından kurtulmanın çaresine bakmalıdır. Biraz daha fazla menfaat elde etmek için birine dalkavukluk yapan kişi, hürriyetini ve dolayısıyla haysiyetini kaybetmiş ve o kişinin kölesi olmuş demektir.**

**Hürriyetimiz, şeref ve haysiyetimizi her şeyin üstünde tutmayı öğrenmeli, hırs ve tamahtan uzak kalmaya çalışmalıyız. Zira "Az tamah çok ziyan getirir" atasözü boşuna söylenmemiştir.**

1. Kimisi bir mevki elde etmek için rahatını feda etmiştir. Kimisi de mevkiinden düşme belâsına uğradığı için dertlidir, üzüntülüdür.

2. **Kimisi devrinin en zengin kişisi iken fakirliğe düşmüş; kimine ise zenginliği, talihi, dert olmuş, kendisine sıkıntı getirmiş.**

3. **Kimisi mirasçıları için veya "sonum ne olacak" endişesiyle para toplar; kimisi de yüklü bir servet elde etmek için hayatını feda etmekten çekinmez.**

4. Kimisi altın elde etmek için "kimya-simya" araştırmaları yapmaktadır; bazılarının iflasına bu, kimya araştırmaları sebep olmuştur.

5. Kimisi şan ve şerefe kavuşmak için savaşıyor ve öldürüyor; kimisi, tamahkârlık yüzünden girdiği kavgada canını feda etmekten çekinmiyor.

6. Kimi sevgilisinin gönül alıcı büyülü gözlerine tutulmuş; kimisi de sevgilisinin saçına bağlanmış.

7. Kimi lâle yüzlü bir sevgilinin aşkı ile yanıp yakınmış; kimine de gül ve yasemin tenliler başına dert olmuş.

8. **Kimisi aşktan kurtulmak için büyü yapar; kimisi de aksine, sevgilisine güzel görünmek ve ona kavuşmak için dua muskası yazar.**

9. Kimisi neşe içinde içki içen bir kalender olmuş; bazısı ise hırsı yüzünden ikiyüzlülüğe düşmüş.

10. **Sözün kısası, her hür olan insan kendine özel gereksiz isteklere tutularak hürlüğünü kaybedip esir hale gelmiştir.**

*****

**Çalan elbette hırsız ve öldüren katildir. Ancak ortada bir gerçek vardır ki, hırsız, hırsızlığını hiçbir zaman kabul etmez. Katil, Allah'ın verdiği canı almanın günah olduğunu düşünmez. Bu gibiler, yaptıklarını mazur göstermek için bin dereden su getirmek suretiyle kendilerini, dün olduğu gibi bugün de, haklı çıkarmaya çalışırlar. Ruhî durumları normal olmayan bu insanların ıslâhı, elbette toplumun yararınadır.**

**<u>Aslında insan psikolojisi bir tuhaftır:</u> Her insan yaptığı işin doğru olduğuna inanır. Yanlış yapabileceğini aklına bile getirmez. Bu yüzdendir ki, en inandırıcı deliller bile kişiyi düşüncelerinden kolay kolay caydıramaz. 20.yüzyılda, böyle bir davranış insanlık için bir ayıptır. Bir atasözümüz vardır: "El elden üstündür, arş-ı âlâya kadar." Öyle ise her insanın az veya çok hata yapabileceğini ve her yaptığımız işin muhakkak doğru olacağı düşüncesini kafamızdan silmeyi öğrenmeliyiz. İnatlaşma gibi ilkel alışkanlıklardan uzak kalmaya kendimizi zorlamalı ve alıştırmalıyız.**

1. **Zulmeden kişi, etrafındakilere acı çektirir, hile yapar ancak bu işlerin günah olduğunu hayaline bile getirmez.**

2. Hırsız, halkın mallarını çalar gene de ben "hırsızım" demez. Katil, adam öldürmenin günah olduğunu aklına bile getirmez.

3. Bu gibilerin hangisine sorarsanız sorunuz hepsi de yaptıklarını doğru ve haklı gösterecek bir beyanda bulunacaklardır.

4. **Bir memlekette yol kesen kişi idam edilir; başka bir diyarda ise bu hal, şeref ve iftihar vesilesi olur.(Günümüzde örneği var)**

5. Bir memlekette kadınların örtünmesi ayıp sayıldığı halde, başka bir diyarda bu durum, kadınların güzelliklerini gösterecekleri için bir güzellik sebebi sayılır.

6. Bazı insanlar, şarabın haram olduğunu bildikleri halde içmekten kendilerini alamazlar. Bazı mezhep sahipleri de başkalarının haklarını yemeyi, helâl olarak kabul ederler.

7. **Sırdaş olacağın insanların hal ve tavırlarını iyice anla. Hal ve tavrı bilinen ve akıllı olan birine sırlarını söyleyebilir ve onu sırdaş olarak kabul edebilirsin.**

8. Dünyada öyle insanlar vardır ki, bu insanların her biri başka deliliklere alâmet sayılacak garip vaziyetleriyle kendilerini belli ederler.

9. Her insanın yaptığı iş, hayal gücüne bağlıdır. Hiç kimse yaptığı işi yanlış olarak kabul etmez.

10. **Yazık ki, dünyada akıl ile deliliği, yanlış ile doğruluğu birbirinden ayırabilecek dengeli bir terazi yoktur.**

******

**Allah'ın dediği olur. O, her şeyi yapmaya ve yaptırmaya kadirdir. Hiç kimse olacakların önüne geçmeye de muktedir değildir.**

**Bilgili ve arif olan bir insan, dünyada meydana gelen olaylardan ibret almasını bilir. Zira meydana gelen çeşitli olaylar, Allah'ın büyüklüğünü ve kudretini açık ve seçik ortaya koymaktadır. Meydana gelen olaylardan ibret almasını bilenler, insanın Allah karşısındaki güçsüzlüğünü daha etraflı bir şekilde anlamış olurlar. Aslında güçsüz insan, olayların meydana gelişindeki hikmeti anlamaktan âcizdir. Onu daha çok, olayların meydana gelişindeki sebep değil, netice ilgilendirir.**

**Allah, her şeye kadir olduğu cihetle dünyayı istediği gibi idare etmekte serbesttir. "İsterse dünyayı yok eder, isterse var eder." Böyle bir sonuca âciz insanın ağzını açması bile abestir.**

1. Allah, akşamı sabah, geceyi de gündüz eyler. Yazı kış kılar, sonbaharı da bahar eder.

2. O, yaşayanların canını alır, öbür taraftan ölülere can verir; topraktan insan yaratır, vücudu toprak haline getirir.

3. Onun kudreti, İbrahim Peygamber'i (Halîl) yakacak ateşi (Nemrud'un hazırlattığı ateş anlatılmak isteniyor) nur ha line getirir. Onun hikmeti, Hazret-i Musa'ya bu nurunu ateş olarak gösterir. Hazret-i Musa'ya bu nuru ateş olarak gösterirkenden kasıt şudur: **"Kur'an, Musa'nın Peygamber olarak Allah katında bir kere otuz, bir kere on gün olmak üzere kırk gün kaldığını bildirir.** A'raf suresi 142. Hz. Musa, kendisine gaipten sesler gelmeğe başlayınca derin bir ürperti ve coşkunluğa kapılır. Tûri Sînâ'da, Allah'a yüzünü göstermesi için yalvarır. Allah Musa'ya kendisini göremeyeceğini, buna dayanamayacağını buyurur. Musa, yalvarışlarına devam edince, Allah Nuru, Tûri Sînâ'da tecelli eder. Dağ bir anda yok olur. Çevreyi bir ince toz bulutu kaplar. Musa kapıldığı derin korku ve coşkunluk sonucu kendinden geçer."

4. Güzel Leylâ'yı Ferhad'ın gözüne cana yakın gösterip onu aşk derdiyle Mecnun'a çevirir ve zâr zâr inletir.

5. Kalbi, uzun süre açgözlülükle huzursuz hale getirir. Gönlü, yıllarca bir emelle doldurarak kararsız kılar.

6. O, bir harîs ve zalim için bir mülkü yıkar. Bir kavmi ise bir nifakçı yüzünden karmakarışık (altüst) edebilir.

7. O, bir insanı yüz yıl boyunca her türlü ihtimamı göstererek besler; sonra da ölümün pençesine bırakır.

8. Bir vücudu yüz yıl süresince çeşitli bilgilerle bir marifet hazinesi haline getiren odur. Sonra da bu vücudu mezar toprağına bırakan yine odur.

9. Ey Ziya, arif ve bilgili bir kişi isen, meydana gelen bunca olaylardan ibret alarak Allah'ın büyüklüğünü teslim eder, kendi güçsüzlüğünü kabul edersin.

10. **Allah, mülküne istediği gibi hükmedebilir. İsterse kâinatı yok eder, isterse var eder.**

**"SANATI KARŞISINDA AKILLARI HAYRETE DÜŞÜREN BÜYÜK SANATKÂRI ULULARIM. KUDRETİYLE ÂLİMLERİ ÂCİZ BIRAKAN ULU ALLAH'I TAKDİS EDERİM."**

## TERKÎB—İ BEND

**Allah'a çeşitli arzularımızın gerçekleşmesi için ibadet etmek, bir bakıma kendimizi aldatmak olur. Allah'a sevgimizin bir belirtisi olarak ve O'nu içimizde hissederek ibadet edersek öteki dünyada Allah'ın yardımına belki mazhar olabiliriz.**

1. Sâki, canın cevheri, özü olan ve toplumda hor görülen kalender kimselerin gönlüne ferahlık veren içkiyi getir.
2. Sözü edilen içki, olgun kişilerin gönlüne neşe, alışkın olmayanların aklına da zarar verir.
3. Bir kadehle gönlümüzü hoş et; çünkü gamlı gönül, hayli zamandan beri meyhaneden uzak bulunmaktadır.
4. Sâki, Allah için dünyadan elini eteğini çekmiş olan, kalender ve hoşgörülü kimselerin aşkına içelim; Allah yolunda dünyadan geçmiş olanlar, Allah'a ait gizli şeyleri bilirler.
5. Sâki, ham sofunun inadına içelim; çünkü onun gayesi cennet şarabı, arzusu da cennet güzelidir.
6. Terbiye edilmiş aşk içkisinin en eski ustasına aşkolsun ki, içkisi yüz yıllık ve sakisi de gençtir.
7. **Bu meselede eğer şüphe ediyorsan o zaman şarabı yapan ustaya sor; vaizlerin anlattıkları sayıklamadır ve saçmadır.**
8. Benim anlayabildiğim çarh, bu ters dönen çark ise görünüşü çok güzeldir ama kendisi yamandır.
9. Felek, süslü ve büyük hayal fenerinin çemberine benzer ki, aksettirdiği semboller, şekiller çok çabuk geçip gidiverir.
10. Sâki, bize içki sun ki, tecrübeli olan gönlümüz, yarının düşüncesiyle çarpıntı içindedir.

Eğer akim ve şuurun varsa içki iç ve güzel sev dünya varmış veya yokmuş hiç düşünme, umur etme.

******

1. Âlemin çok tuhaf ve mecburi olan gidişi kâfi değil mi, yetmez mi? Dünya yıldızı acaba bir konak yerine ulaşamaz mı?
2. Âlemin gecesi, günün birinde muhakkak sabaha ulaşır. Şimdi uyuyanlar, o zaman uyanırlar.
3. Âlemin tabiatı, huyu, dönmeye başladığından beri hiç değişmemiştir. Kimin üstüne dönse sonunda onu ayaklar altına alır.
4. Dünya arzusunun yerine getirilmesi mümkün değildir; çünkü bu arzuyu yerine getirmek böyle bin altın ve gümüş dünyası olsa yetişmez.
5. Eğer hariçten seyrine imkân olsa, dünyanın şaşılan vaziyeti müthiş görünür.
6. Âlemin eşeği (âlem denilen eşek) yükünü tam anlamıyla almış bulunmaktadır; sekteye uğramadan gitmektedir; aldığı yükten fazla bir zerre dahi kaldırmasına artık imkân yoktur, çünkü kaldıramaz.
7. İnsanoğulları arasındaki bu karşılıklı düşmanlık devam edecek mi? Âlemin gittiği yolun (merkez-i âlem) ne zaman doğru bir yön alacağı bilinmez?
8. Âlemin yaprak çeviren âleti, her gün bir yaprak çevirir; böylece her çevirişte bir gerçeği meydana çıkarıp gösterir.
9. Allah'ım, âlemin mektebi ne güzel mektep olur; her sayfasında bin bilgi dersi okunur.
10. Kuvvet merkezi, dünyanın neresindedir? Allah'ım âlemin kalıbı hangi binecek şeyle gezer?

**"EY HALKI YARATIP ÂLEMİ TANZİM EDEN BÜYÜK ALLAH, SENİ BİN KERE TAKDİS EDERİM."**

******

1. Kudretine başlangıç ve son olmayan ey ulu Allah'ım, senin niteliğini tam olarak anlamak imkânsızdır.
2. Her nesne, varlığına en güzel şahittir. Her zerre, birliğine şahitlik eder.

3. Hükmün bu eserlerle güneşi (izhar eder) gösterir. Emrin ışıklarla ayı meydana çıkarır.

4. Havadaki kuşlar, senin nimetlerinin sergilendiği sofranda doymuşlardır. Denizdeki balıklar, lûtfunun suyunu içerek kanmışlardır.

5. Senin iyiliğin, kudretin İbrahim Peygamber için hazırlanmış olan ateşi bir gül bahçesi haline getirir. Kendini beğenmiş dinsiz Nemrud, bir sivrisineğin (beynine girmesi sebebiyle ağrısına dayanamayıp ölerek) mağlûp olur.

6. Zulüm görmüş kimselerin yakınmaları göklere çıkmaktadır. Adaletin, zulmedenleri ne zaman toprak haline getirecektir?

7. Her türlü zevk, yabana kişilere aittir. Belâlar ise senin aşkınla ıstırap çekmekte olanlara ayrılmış bulunmaktadır.

8. Allah yolunda olan birçok din ehlini yoldan çıkaran sensin. Yolunu şaşırıp sapıtmış olanlara da doğru yolu gösteren yine sensin.

9. **İşlerin iyi veya kötü gerçekleşmesi mademki senin hükmündedir, o halde bu emirler ve yasakları ne için koymuş bulunuyorsun Ey Allah'ım!**

10. **Bu tuzak ve fitne yine sendendir Allah'ım, bu aldatış ve karışıklık yine sendendir Allah'ım!**

**"Ulu Allah'ım, kulunu evvelâ yap! diye teşvik ediyor, sonra da-günâh işledin diye-ayıplıyor, kınıyor, çıkışıyorsun! Kıyamet günü eteğine yapışacağım."**

*****

**Dünyaya gelen insan hiçbir zaman mutluluğa ulaşamayacak devamlı dert ve ıstırap çekmek mecburiyetinde kalacaktır. Bu durum, Allah'ın bir takdiridir. Ancak şu da bir gerçektir ki, ıstıraplarına, acılarına rağmen hayat güzel ve çekicidir. Dünyadaki nimetlerin hepsi insanlar içindir. Bir ideal peşinde koşarak, bu nimetlerden faydalanarak yaşamak insana mutluluk verir.**

1. **Ölümlülüğün kanla dolu çeşmesinden bir damla içen; başını bir daha belâlardan kurtaramaz.** (Şu ölümlü dünya, belâlar ve ıstıraplarla doludur. Bu yüzden dünyaya gelenler, bu dertleri çekmek mecburiyetindedirler.)

2. **Bu dünyada rahat olmayı istiyorsan dünyaya gelme; zira meydana düşen yani doğan kişi kaza taşından kendini kurtaramaz.**

3. Korku ve rica sınırlarının dışına çıkıp Allah rızâsının emniyeti içinde sebat et.

4. Eğer kıyamet günü kurulacak büyük mahkemeyi biliyor ve bu mahkemeden korku duyuyorsan adalet terazisini elinden bırakma, her şeyi doğrulukla yap.

5. **İnsanlardan vefa beklemek, bunun umuduna düşmek, hüma kuşunun gölgesinden devlet ummaya, beklemeye benzer.**

6. **Yağmur yerine gökten inci ve mücevher yağsa, bahtı olmayan kişinin bağına tek bir damla düşmesine imkân yoktur.**

7. **Baykuşun gözü ışıktan nasıl müteessir olursa; olgun kişiliğe erişmiş olanları da cahil olanlar çekemezler.**

8. **Bu âlemde her akıllıya bir dert kararlaştırılmıştır. Bu dünyada, akıllı olanlar takımından acaba rahat yaşamış olanlar var mıdır?**

9. **Şimdiye kadar, bilim adamlarından, fazilet sahiplerinden binlerce kişi gelip geçtiği halde, bu bilmecenin sırrım çözen bir kişiye rastlanmamıştır.**

10. **Eğer bilgi sahibi isen Allah'ın sanatını büyük bir şaşkınlıkla seyret: Nasıl ve niçinini sorma!**

**Yüksek ve derin fikirleri, Allah'ın hikmetini anlamak bu küçük akla sığmaz; çünkü bu terazi (akıl) bu kadar ağırlığı kaldıramaz.**

*****

**Şu bir gerçektir ki dünyanın altınında ve gümüşünde (mal, mülk yani zenginliğinde) hiçbir safa yoktur. Çünkü ölürken yani öteki dünyaya giderken hepsini burada bırakırız. Bundan dolayı altın ve gümüş (zenginlik) için yapılan kavgalar yersizdir. Zira insan fânidir. Bu yüzden ölümden kurtuluş yoktur. İster kral, ister padişah, ister zengin, ister fakir ol, gün gelince "ölüm yolculuğuna" çıkmak mukadderdir. Hazret-i Süleyman hem çok zengin hem de dünyadaki bütün varlıklara hükmedecek kadar kuvvetli bir hükümdardı. Ama bugün o saltanatın bile yerinde yeller esmektedir.**

**Bundan dolayı insan, dünya malı için neden hırs duymalıdır? Bir atasözümüz de "dünya malı, dünyada kalır" demektedir. Bu şartlar karşısında insanın yapacağı tek şey, kendini bütün samimiyetiyle işine verip sadakatle çalışmak olmalıdır.**

1. **Dünyanın gümüşünde ve altınında acaba ne safa vardır? Zira insan ahrete yolcu olurken (ölürken) hepsini bırakır da öyle gider.**
2. Şu gökyüzünün ne gece ve gündüzünde ne de güneş ve ayında bir vefa rengi var mı, nazar kıl da anla!
3. **Süleyman Peygamber'in tahtının havada seyrettiğini (yol aldığını) söylerler ama o saltanatın şimdi yerinde yeller esmektedir.**
4. Bu dünyada eğer hür olmak istersen; dünyanın zevki, salası, gamı ve kederiyle ilgilenme.
5. Sevgili gitmiş, rindler dağılmış, içkiler dökülmüş, böyle bir gecenin seherinden hiç hayır umulur mu?
6. **Bir kimsenin ırk ve mayasında (soyunda sopunda) bozukluk varsa o kişi dünyanın sadrazamı bile olsa ondan bir hayır umma..**
7. Birçok beceriksiz, toy müneccim gökte yıldız arar da dalgınlıktan yolunun üstündeki kuyuyu görmez. (Kendi kabiliyetlerinin derecesini ölçüp biçmeden büyük işlere girişenler, başarıya ulaşamadıkları gibi zarar ve kayıplara uğramaktan kendilerini kurtaramazlar.)
8. Dünyaya sözle düzen vermeye kalkanların evlerinde bin türlü kayıtsızlık, ihmal bulunduğu bir gerçektir.
9. Sarf edilen sözlere bakılarak bir kişi hakkında karar verilmemelidir. Çünkü kişinin aynası sözleri değil, işidir. Bir insanın aklının derecesi meydana getirdiği işiyle ölçülür.
10. Ben her ne kadar bazı kötülükler gördümse de gene bu fikrin üzerinde ısrarla duruyorum:

İnsan bir işi zorla da yapsa o kişiye gene de sadakat yaraşır. Çünkü doğruların yardımcısı Hazret-i Allah 'tır.

******

**Haksız iş görenler, rüşvet alanlar, kötü yollarla mal edinenler ya bu veya öteki dünyada muhakkak Alla-h 'in cezasına uğrayacaklardır.**

**İnsan olan, etrafındaki kişilere yardım elini uzatmalı, hiç kimseye kin duymamalıdır. Ancak dünyada hileyi meslek haline getirmiş kişiler çoktur. Bunlar, sizi aldatmak için "güvenilir" kişilermiş gibi davranırlar. Hilekâr olarak tanınan kişilere sakın inanmayınız.**

1. Bir valinin halkına zalimce davranması, ona işkence etmesi, dünya ve ahret için ne bayağı ve alçakça bir davranıştır.
2. Hak ortada iken, mahkemede, hüküm verileceği sırada bir batıl için hükmü eğip bükmek insan olana lâyık bir hareket midir?
3. **Hâkim davacı, mübaşir ide şahit olan bir mahkemenin hükmüne adalet denir mi?**
4. **Ey rüşvet alan eşek, bu ne alçaklıktır ki, birkaç kuruş için bütün ömrünce utanç içinde yaşarsın.**
5. Bir mal ki, din, ırz ve namus alet edilerek elde edilmiştir, o mala lanet olsun!
6. İnsan olanın hemcinslerine hayrı dokunmalıdır. Bu alâmet insanda, insanlığı belirler.
7. İnsan ona derler ki, şefkatli kalbi, insanoğullarının acıları ile kederlenir.
8. **Hiç kimseye gizli düşmanlığı bulunmayan insana adam derler. Böyle birisi kendi öz varlığı için de doğruluktan hiçbir zaman ayrılamaz.**
9. **Hainliği meslek edinmiş olanlar, görünüşleri itibariyle sadık insanlarmış gibi görünürler. Bazı kötü emelleri bulunan kişiler ise ilk bakışta doğru yolu gösteren (mürşit) kişilere benzerler.**
10. **Birçok kişinin ahlâk ve tabiatı görünüşüne uymaz. Allah'ım bunun sebebi, hikmeti nedir? İlâhî, bu ne haldir?**

**Hilekâr kişilerin sözlerinde duracağını sakın ümit etme! Zira çok hacıların haçı koltuk altlarından çıkmıştır.**

******

**İnsanların öldükten sonra da iyi bir namla hatırlanabilmeleri için yarına, maddî ve manevî değerleri olan güzel eserler bırakmaları lâzımdır. Namık Kemal şöyle diyor: "Öldükten sonra bir güzel nam bırakmak belki hiç ölmemekten hayırlıdır."**

1. **Habeşli bir köle, talihinin yardımı ile cihana sultan olur. Bir Gâve, Dahhâk'ın mülkünü perişan eder.**
2. Dünyanın talih ve talihsizliğine bel bağlama. Zamanın çemberi bir dairede devredemez, dönmez.
3. **Zalim olan kimse, günün birinde muhakkak bir zulme uğrar. Ev yıkanın evi elbette yıkılır, perişan olur.**
4. **Çok defa insan, yaptığının cezasını aynı şekilde yani "kısasa kısas" prensibine göre görür. En sonunda, törpünün de körlenmesi demir yüzündendir.**
5. Haccac ve Cengiz lanetle hatırlanır. Nuşirevan ile Süleyman ise ululanıp saygı ile anılır.
6. **Gerçeği sözle değiştirmek mümkün müdür? Küfür ile imânı ayırmak mümkün mü ki?**
7. **Cami ile kilise bir topraktan inşa edilir; Allah'ın katında ateşe tapanla Müslüman biridir.**
8. **Her derdin çaresi vardır, her inleyen ölmez. Her sıkıntıya, her kaygıya bir son olur.**
9. **Bazen namusun temiz eteği yırtılır, yani namusa pek önem verilmez; bazen de, namuslu adamlar zindanın süsü haline gelirler.**
10. **Yusuf'a kardeşlerinin nasıl zulmettiklerini düşün; eğer güzel mükâfat istiyorsan yapılan zulümlere sabırlı ol!**

**ALLAH'IN KUDRETİ GÜNÜN BİRİNDE ZALİMLERE ŞUNU DEDİRTİR: "YEMİN EDERİZ Kİ ALLAH SENİ BİZE ÜSTÜN TUTTU."**

******

**Her devirde iyi yetişmiş elemanların yokluğundan şikâyet edilmiştir. Bugün de öyle değil midir? Okumuş insan çoktur ama yetişmiş insan hâlâ mumla aranmaktadır.**

**İnsan genç yaşlarda plânlı bir şekilde çalışmayı itiyat haline getirebilirse ideallerini gerçekleştirmede muvaffakiyete ulaşabilir. Aksi takdirde, bocalamaktan öteye gidemez. Unutmayalım ki, bu cemiyetin her zaman devam edeceğini ummak deliliktir. Zira zaman bir su gibi akar gider de haberimiz bile olmaz.**

1. **Her şahsı, Hakk'ın en yakım mı sanırsın? Her taç giyen derbeder perişan şahsı İbrahim Ethem mi zannedersin?**
2. **Dünyayı arasan binde bir adam (iyi yetişmiş kimse) bulamazsın; adam görünen eşekleri sen adam mı sanırsın?**
3. Yüceliğe ulaşmış birçok insan gördüm ki, yüzü güleçtir ama içi kan ağlar, kederlidir. Sen her gülen kişiyi mutlu, saadete erişmiş mi zannedersin?
4. Önce hastalığın ne olduğunu anla ondan sonra tedaviye başla. Sen, her merhemi her yaraya ilâç mı zannedersin?
5. Niçin kibir ediyorsun? Yoksa sen kendini hükmü ve nüfuzu geçmekte olan en büyük vezir mi zannediyorsun?
6. Ey dünyanın bir günlük geçici saltanatı için övünen insan, dünyayı sana teslim edilmiş mi zannediyorsun?
7. **Dünya, açgözlülerden ne zaman boş kalmıştır ki...Sen kendini bu dünyaya gerçekten gerekli mi zannediyorsun?**
8. En ummadığın biri çıkar, içindeki sırlarını keşfeder. Sen, herkesi kör, âlemi sersem mi sanırsın?
9. **Bir gün gelecek sen de perişan olacaksın (yaprakların dağılacak); ey gonca, bu cemiyeti (derli toplu duruşunu) her vakit devam edecek mi zannedersin?**
10. **Eğer feleğe minnet edersem, alçak olayım. Senin eziyetinle beni kederlenecek mi zannedersin?**

**Allah'a güvenenin yardımcısı Allah'tır; kederli gönül bir gün gelecek mutlu olacaktır.**

******

1. **Feleğin görünen niteliğine aldanma, zira felek eski felektir; onun düzensiz ve derde deva olmayan tabiatı dönek olmaktır.**
2. **İster ipek kumaşlı bir döşekte, ister viranede can ver, zengin ve fakir, her ikisi de sonunda toprağa girecektir.**
3. **Uysal gibi görünen bir kişinin öfkesinden Allah'a sığın, çünkü yumuşak huylu atın çiftesi serttir.**

4. **O nezaketli gülümseme pek çok canlar yaktı. Aslanın da cana kıyması (avını öldürmesi) gülerek gerçekleşir.**

5. **Soyu kötü olana üniforma hiç asalet verir mi? Sırmalı, kılaptanlı altınla işlenmiş semer vursan eşek yine eşektir.**

6. **Yaradılışı kötü olan kişinin bu durumu ancak içki meclisinde anlaşılır. İçki, insanın cevherini, içini anlamada mihenktir.**

7. Öğütle, yola gelmeyen kişiyi önce tekdir etmeli (azarlamalı); tekdir ile yola gelmediği takdirde o zaman da hakkı olan köteğe (dayağa) başvurmalı.

8. **Cahiller, ancak cahillerle yaptıkları sohbetten tat duyarlar. Divanelerin arkadaşı ise divane gerektir.**

9. Yüksek mevkide bulunanlar af ile müjdelenmiş midir? Ceza kanunu zavallılar için midir?

10. **Milyonla çalan yüksek mevkilerdedir; birkaç kuruş çalanın yeri kürektir. (Yani kürek cezasına çarptırılır).**

**Zengin kimseler için din de, iman da paradır. Namus ve hamiyet sözü fukarada kalmıştır.**

*****

**Hainleri gözetme, halkı sözle refaha kavuşturma/himaye, çalışkanı taassupla suçlama, ilerlemeye Müslümanlığın engel olduğu safsatası, milliyeti unutturma gibi fikir ve davranışlar Tanzimat'la birlikte yayılmaya başlamıştır.**

1. Bir yüce makama ulaşabilmek için dostları çekiştirmek yeni çıktı. Bunu daha önce bilmezdik, bu anlayış yeni çıktı.

2. **Hırsızlık çoğalıp gerçek sadakat ortadan kalktı, onun yalnız sözü edilir oldu ve bu tutum moda haline geldi; namus tamam oldu, yani namus denen şey hiç mi hiç kalmadı, yok oldu, hamiyet (yakınlarını koruma) gayreti yeni çıktı.**

3. Dostlarını düşmanlarına çekiştirmek bir nev'i incelik sayıldı. Sevgiliyi yabancılara şikâyet etmek yeni çıktı.

4. Sadık kişileri horlama ve düşüncelerini kabul etmeme, kural haline geldi. Hırsızlara ikram ve lütuf yeni çıktı.

5. Gerçekleri söyleyen kişi eskiden de sevilmezdi ama hainleri ağırlama, onları gözetme yeni çıktı.

6. Bütün nizamlar, kâğıtlarla (burada gazete) halka duyurulmaktadır; halkı sözle refaha kavuşturmak yeni çıktı.

7. **Güçsüz, iktidarsız olanın en tabiî hakkı bile verilmez. Korunulan kişileri (arkası olanları) her yerde himaye etmek yeni çıktı.**

8. Gayretli, çalışkan bir kişi taassupla suçlandırılır. Dinsiz olanlara yakınlık yeni çıktı.

9. **Devletin ilerlemesine engel olan Müslümanlıkmış. Eskiden bu söylenti yoktu, yeni çıktı.**

10. Her işimizde milliyeti unutarak Avrupalıların fikirlerine uymak yeni çıktı.

**Eyvah, bu oyunda bizler yine yandık; çünkü ziyan ortada, bilmem ki ne kazandık.**

*****

Tarih boyunca dost bildiğimiz kimselere yardım elimizi uzatmaktan her zaman gurur duymuşuzdur. Zaman zaman onları yükseltmenin yollarını bile aramışızdır. Düşmanlarımıza ise hak ettikleri cezayı vermekten bir an bile tereddüt etmemiş, gerektiğinde öcümüzü alabilmek için ölümden dahi kaçınmamışızdır.

Dostunuzu seviniz. Dostluğunuzu önemsiz sebeplerden dolayı sakın bozmayınız. Çünkü **"Dostluk: İki vücutta yaşayan bir ruh, iki ruhta yaşayan bir vücuttur.-**Aristo" vecizesini her zaman hatırlayınız.

1. **GÖRÜNÜŞÜMÜZE BAKARAK BİZLERİ AKILLI SANMA. BİZ AKILLI GÖRÜNÜŞTE BİR SÜRÜ BUDALAYIZ.**

2. Halimiz meydanda iken, bilinirken bize akıllı kişiler denebilir mi? Biz, heveslerin sihrindeki gösterişe kendimizi kaptırmış olan kişileriz.

3. Vatandaki dostlarımızdan bizi özleyenler varsa (onlara derim ki), gurbette yolculuğa düştük, duaya ihtiyacımız var.

4. (Herkesin yaradılışına benzemeyen) acayip bir bileşiğiz. İki özelliğimiz var: Dostlarımızı yükseltmeyi düşünür, düşmana ise belâ oluruz.

5. Biz, görünüşte fakir dervişler isek de hazineler hırkamızın altında saklıdır.

6. Öbür dünyaya yarar bir işimiz yoksa da, ikiyüzlülükten uzak kalmış insanlarız.

7. Yüksek makam sahiplerine bizleri hor görme ve aşağılama yaraşır mı? Biz, güçsüz isek de Allah'ın kulları olduğumuzu unutmayınız.

8. Gönül, herkese felâket getirecek kadar güzel olan bir sevgiliye tutuldu ki, her an her nazma bin kerre fedayız.

9. Gerçi o şereften bir hayli yıl uzak kalmış bulunuyorsak da, sohbetinin tadı hâlâ hatırımızdadır.

10. Ey güzellerin şahı, biz her haksızlık ve bundan doğan incitmeye razıyız; zira bizler, her şeye razı olan ve rıza kapısına sıkı sıkı yapışmış kullarız.

**Bize istersen iyilik yap, dilersen bizden uzak ol, ancak şeref ve şanla dünyada sağ ol.**

*****

**Toplum içinde yaşayan insanın faydalı işler meydana getirerek kendisini topluma sevdirmesi gerekir. Kötü namla anılmamaya çalış. İncinmemek istiyorsan sakın kimseyi incitme.**

**Toplumda yaptığın işin anlayanı yoksa sakın ayak direme. Ya yaptığın işin türünü değiştir veya o yeri terket.**

**İnsanın başına her türlü belâ nefsine, hâkim olamamaktan gelir. Öz varlığının kölesi olan kişi, isteklerini iradesiyle firenlemeyen insan demektir. Böyleleri, çalmaktan, yalan söylemekten, içkiye alışmaktan, uyuşturucu kullanmaktan (vb.) kendilerini kurtaramazlar. Okullarda, irade terbiyesinin geliştirilmesi için özel programlar uygulamak devletin en önde gelen işlerinden olmalıdır.**

**"Başlamak demek, bitirmek demektir." Onun için başladığınız bir işi sakın yanda bırakmayınız. Bitirmeye gayret ederseniz her yönden kazançlı çıkarsınız.**

1. Adaletini her millet için devamlı olarak dağıt. Bütün yaratıkların mabudu olan Allah'ın gazabını aklından çıkarma, onu düşün.

2. **Halk, zemzem kuyusuna işeyen adamı lanetle anar. Sen kendini Kâbe gibi saydırmaya, tanıtmaya gayret et.**

3. **Bu geçici dünyada eğer incinmemek istersen, hiç kimseyi incitmemeye gayret et.**

4. **Bir yerde nağmeni takdir edecek kulak yoksa nefesini tüketme, makamını değiştir (yahut yerini değiştir.)**

5. **Sakın ha, kadın gibi heva ve hevesine mağlûp olma, er ol; öz varlığının etkisinde kalarak yani nefsine uyarak ona mağlûp olma, aksine sen öz varlığını etki altına al, nefsine hâkim ol, onu mağlûp et.**

6. **Bir işte direnerek o işi inatla sürdürenler, ağaç gibi sağlam yetişir ve büyürler. Hangi işin ehli isen o işte çalışarak başarıya ulaş.**

7. Noksanını bil, ya önceden işe başlama; işe başlarsan işini muhakkak sona erdir.

8. Ey sabah rüzgârı, eğer yolun Irak semtine uğrarsa; Bağdat iline doğru da bir süzül oraya da uğra.

9. Orada güzel söz söyleyenleri ziyaret et, sonra saygıyla Bağdatlı Ruhî'nin mezarına git ve benim selâmımı ilet.

10. Önce Ziya'nın takdirini saygı ile bildir; sonra huzurunda aşağıdaki beyti okuyarak sözünü bitir:

**Söz meydanlarında, şiir alanlarında senin gibi bir er yokken, şimdi bir Anadolu şairi sana eş oldu.**

*****

**Kaynak**

H. Fethi GÖZLER, Ziya Paşa'nın Terci-i Bend'i İle Terkib-i Bend'i Üzerine Düşünceler, Kültür Bakanlığı- 711, 1987, Ankara

# ZİYA PAŞA'NIN ESERLERİNDEN

## ZİYA PAŞA'NIN RÜYASI

Dün Cuma günü sabahleyin, aldığım gazeteleri ve mektupları okudum. Bunlarda, Doğu'daki durumlarla ilgili birçok üzücü haber gördüm. Canım pek sıkıldı. İçimi bir endişe de kapladı. Belki eğlenirim diyerek, yemekten sonra kalktım. Kendi kendime düşünerek, **"Hamş-Fort"** bahçesine girdim. Ve suyun kenarına konulmuş kanepelerden birine oturdum. Elimi şakağıma dayayıp, bazen suya ve bazen de her zaman bahar yeşilliği olan çimenliğe, ibret ve hayret gözü ile bakarak ve zihnimde vatanın uğradığı sıkıntı dolu durumları tasavvur eden düşüncelere daldım. Herşeyden önce kendi başımdan geçen olaylar hayretle gözümün önüne geldi.

Bir zamanlar, hükûmet'de bulunarak gördüğüm acayip ve yedi sekiz sene de Padişahın Özel Kalem Dairesi'nde çalışarak şahit olduğum garip şeyler, bir bir hatırımdan geçmeye başladı. Sonra, ne tuhaf sebeple Saray'dan çıkışım ve ne münasebetle kimi zaman Zabtiye Müsteşarı ve kimi zaman da Atina Sefiri olduktan sonra Beylerbeyi rütbesi ve Paşalık ünvânı ile Kıbrıs'a gidişim ve orada altı yedi ay, çeşitli belâlara uğrayıp, sonradan Padişah'ın emriyle, Yüksek Meclis'e ve sonra paşalık, beylik ile değiştirilerek beylikçiliğe memur oluşum ve altı yedi ay geçince ne büyük önemler, gösterişler, emirler ve ümidlerle Bosna tarafını denetlemeye gönderilip, bir buçuk ay geçer geçmez ne tuhaf sebeple işten ayrılmaya ve geri dönmeye mecbur ve onun üzerine tekrar Yüksek Meclis'e, bir müddet sonra da Adalet Bakanlığına memur oluşum ve üç ay geçince, oradan da Amasya Mutasarrıflığına (Amasya Sancağı'nın basma) tâyin edilerek, hasta ve güçsüz olduğum hâlde, o kadar sıkıntı ipinde memuriyet yerime gitmek için nasıl zorlandığım ve orada sekiz ay hasta yatağımda yattığım ve iki sene kadar, verilen vazifeyi yerine getirmek için elimden geldiği kadar çalışıp çabaladığım hâlde, ne acayip asılsız sözlerle, iftiralarla vazifemden almışım ve Samsun'a mutasarrıf oluşum ve suçlamaların araştırılması için Amasya'ya özel memur, müfettiş gönderilerek soruşturma sonunda iftiracıların umduklarını elde edememeleri üzerine yine Padişah'ın emri ile Yüksek Meclis'e memur oluşum ve sonradan Kıbrıs Mutasarrıflığı yüksek makamına tayin olunarak kalkıp oraya gidecek iken Avrupa'ya gelişim ve o zamandan beri iki buçuk sene içinde burada ortaya çıkan bazı özel durumlar ile şimdi Londra'da **"Hamş-Fort"** bölgesinde tek ve yalnız bulunuşum, birer birer aklımdan geçti. Bir zamanlar dolaştığım memleketlerde ve memuriyetlerde gördüğüm durumlar ve o zamandan beri Osmanlı Devleti'nin uğradığı değişiklikler, bölük bölük ansızın hatırıma geldiği sırada, nihayet İstanbul'un şimdiki hâli gözümün önüne geldi. Kendi kendime dedim ki:

**Yarabbi bu nasıl bir durumdur?**

**Bu Osmanlı Devleti'nin ne suçu var ki bu sıkıntılara, belâlara uğrar; bu millet hangi suçun sahibidir ki, bu eziyetlere, felâketlere uğramıştır?**

**Bu Padişah, hangi sebebe bağlı olarak düşüncesini ve ahlâkını değiştirdi?**

**Sultan Abdülaziz Han, tahta çıktığı sırada, devletine ve milletine karşı çalışkan, hamiyetli, dirayetli, otoriter bir padişah idi. Bütün dünya kendisine dost, yenilikçi ve imdada koşan, Allah'ın yardımına mazhar olmuş, ulaşmış bir kimse gözüyle bakıp, taparcasına bağlanırdı. Şimdi neden bu düşünceler değişti?**

**Yârabbi, bütün bunların sırrı ve hikmeti nedir?**

Ah, Padişah'ı görsem ve kendine gizli tutulan birçok durumları bütün gerçekliği ile kendisine söylesem ve bunun ile hem velinimetime; Padişahım'a ve hem de devletime, milletime elimden gelen hizmeti yerine getirmiş olsam! İşte ben bu hayâller ile uğraşırken gözümün Önünde duran küçük dere yavaş yavaş genişleyip, büyüyerek bir başka şekle girmeye, değişmeye ve suyun iki tarafında muntazam dikilmiş olan yüksek ağaçlar da heybetini değiştirerek, yalı ve bahçe şekline girmeye başladılar. Ben, bu gariplikler gösteren değişikliği seyrederek, acaba burası neresi olacak derken, Boğaziçi meydana çıktı. Önce Beşiktaş'daki Padişah Sarayı'nı gördüm. Ve bilmem nasılsa içine girdim. Her tarafını zihnen çok iyi bildiğim ve aklımda tuttuğum Saray'da kimseyle karşılaşmayarak, büyük merdivenden yukarıya çıktım. Yavaş yavaş sofada gezinip, acaba Padişah: buralarda mıdır, diye hayran hayran etrafa bakınırken, meğer Padişah Hazretleri bahçe üstündeki odada imiş. Çıktı ve beni görünce işaret edip, yanma çağırdı. Koşup gittim. Ve çok senelerden berii hasretini çektiğim ayaklarına, ağlayarak

kapandım. Yaradılışından gelen iyilik ve güzellikle, gülerek gönlümü aldı ve iltifat buyurdu. Ve mübarek eliyle başımı yerden kaldırıp, söze başladı. Ben de etrafıma bakıp işitecek kimse olmadığını görünce, vatanıma -

Beşiktaş Saray-ı Ilümâyûnu'nu gördüm. Vc bilmem nasılsa1 içine girdim. Çünki, Saray'ın her tarafı zihnimde mahfuz olmağla kimseye rast gelmeyerek büyük ner-dübândan yukarı çıkdım.; Yavaş yavaş sofada gezinüp, acaba Zât-ı Şahane buralarda mı, deyû hayran hayran etrafa nigerân iken meğer Zât-ı Cenâb-ı Mülûkâne bahçe üstündeki odada imiş. Çıkdı ve beni görmekle işaret edüp yanma (çağırdı. Koşup gitdim. Ve nice senelerden beru hasretini çekdlgim ayaklarına, ağlayarak kapandım. Meftûrfolduğu meşîme-i lûif u inayet iktizâsmca tebessüm ileinevâziş ü iltifat buyurdu. Ve mübarek eliyle başımı yerden kaldırup, söze başladı. Ben dahi etrafıma ba-kup işitecek kimse olmadığım gördüğümde, vatanıma ve özellikle yardımları, beni kabul etmeleriyle hayat bulduğum Padişahım'a hizmet için bundan daha iyi vakit ve fırsat olamaz, .dedim. Gözleri yaşla dolu olarak, şöylece sorularını serî bir şekilde sormaya başladı:

-**Ziyâ; senin hakkında esirgemeyip, bol bol verdiğim (bunca lütuf ve ikramları unutup, Avrupa'ya kaçmak sana düşer mi, yakışır mı idi?**

-Velinimetim Efendim! Bana bol bol bağışladığınız bunca lütuf ve ikramların teşekkür hakkını, hiçbir zaman ödeyemem. Ve Efendim'in hürmetini bırakıp. Avrupa'ya gidecek kadar câhil, kaba, terbiyesi kıt birisi olmadığım Efendim tarafından bilinmektedir. Lâkin bu harekette, yani Avrupa'ya gidişimde ben kulunuz mecbur idim ve bu bakımdan özürlüyüm. Gerçi, yüce izninizi almadan Avrupa'ya gittim. Ancak, Avrupa'da da -Siz'e karşı- elimden gelen hizmeti görmekte kusur etmedim. Gerçi, yüksek şahsınıza aleyhimde pek çok söz söylediler ve söyleyenler de meydandadır. Bunları çağırıp, yüzleştirerek yargılarsanız, gerçek durum ortaya çıkar.

-'Ya, "Fecr" ve "Hürriyet." gazetelerini kim çıkardı? "Veraset Mektubları'" ın kim yazdı?

-Bunları çıkaran. Efendimiz tarafından bilinmektedir. Herbirisinin altında yazarının imzası vardır ve bunlarda kulunuzun kalemimden çıkan şeyler de, kendi imzam ve itirafımla kayıtlıdır. Fakat, hiçbirinde Siz'in ve devletinizin menfaatlerine aykırı birşey yoktur. "Veraset Risalesi" doğrusu kulunuzun kalemimden çıkmıştır. Burada, bazılarının Avrupa gazetelerine yazdıkları, dehşetli yazıları gördüm.

-Ya Millet Meclisi kurmak, Saltanatın bağımsızlığını bozucu değil mi? Senin yazdıklarında bu düşünceler görüldü.

-Şevketli Efendim! Bu mesele hayli uzundur. Fakat, özet olarak şu kadarcık arzederim ki; Millet Meclisi, yüksek şahsınızın kanuna uygun bağımsızlığınızı kesinlikle bozmaz. Zîrâ, zihnimdeki Millet. Meclisi'nin sistemi, şeriatın sınırlarından ibaret bir şey olmadığından, Saltanatın bağımsızlığı nasıl şeriatın hükümleri, kanunları ile sınırlanmış ise, sistem ile de o kadar sınırlanmış olur.

**....**

**DEFTER-İ AMALİM" den..**

İnsan çocuktan olur. Çocuk da, terbiye ile insan olur, İnsanlarda, insanlığın belirtisi olan doğruluk ve dostluk kalmadı. Devlet yıkıldı, millet bitti diye her defasında tasalanıyoruz. Lâkin sebep aradığımızda, meselâ hırsızlık ve bilgisizlik gibi birçok ilgili sebepler görüp, durumun düzelmesini onların ortadan kaldırılmasında sanıyoruz. Dâima bu görüşten hareketle çalışıyoruz. Yine, umduğumuz hayırlı tesirleri görmüyoruz. Belki onun zıddını görüp, şaşırıyoruz. Ümitsiz ve hayrette kalıyoruz. Acaba, niçin bir kerre de bu sebeplerin başlangıçlarına ve onlardan, asıl temel olan umumî terbiye yönüne dikkatli bir şekilde bakmıyoruz?

**Gerçi olan olmuş ve ortadaki kimselerin düzelmesi değil, fakat kötülüklerin önlenmesi ve zararın azaltılması, ancak nizam ve kanunun ezici kuvve- tine kalmıştır. Fakat yetişecek çocuklarımızı olsun, bizim düştüğümüz korkunç uçurumdan kurtarmanın çâresini neden düşünmüyoruz?**

Bizim yerimize onlar gelecek değil mi? Onlar da bizim gibi olurlarsa bu şikâyet edilen durumlar devam etmeyecek mi?

Ya bu hâller devam ederlerse….

Yeryüzünde bulunan medenî milletlerin hepsi, bir ilerleyip yükselme selinin önüne düşerek ister istemez akıp giderken, biz bu selin karşısında gerileyip, dayanabilecek miyiz? Yoksa çiğnenecek miyiz?

İşte yapamıyoruz. Hem ele yapamayacağımızı anlıyoruz. Bari, ileride yapmaya kabiliyetli gelecek nesiller yetiştirmeye çabalamalı, yani çocuklarımıza ve torunlarımıza acımalı değil miyiz?

**Anası babası hayırlı, temiz kimselerden olan bir çocuğu; daha küçüklüğünde serserilerin içine bırakın, onlarla düşüp kalksın; büyüdüğünde elbette namuslu, temiz ve haramdan uzak merd bir kimse olamaz.**

Bir sokak çocuğunu beşikte iken alıp temiz, asil ve köklü bir ailenin terbiyesine verin, büyüsün; doğruluğa, dürüstlüğe alışmış, iyi şeyleri huy edinmiş olur. Sokak çocuğunu rezil ve kötü ahlâklı eden sokakta yaşıyor olması değil, belki sokak terbiyesinde büyümesidir.

**Çocukluk ki, insanlığın hayatının en saf, en temiz zamanıdır.** Ne çeşit suretlere ve şekillere karşılık olursa, neyi görürse ayna gibi kendine çeker. Şu kadar fark var ki; aynada görünen şekil, esas görüntünün sona ermesiyle geçip gider. Yani aynadaki şekiller, karşısındakine bağlıdır. Lâkin, beceriklilik aynasında bir defa görünmüş olan örneklerin sureti; taş üzerine işlenmiş nakış, desen gibi yerleşir kalır. Kısacası, küçüklükten itibaren becerikli yetiştirilen bir çocuk, Ömrü boyunca bunu kaybetmez.

**Ancak, bu sözden her terbiye gören çocuk mutlaka olgun insan olur, demek çıkmaz; çünkü, yaradılış sisteminde, düzeninde nice birbirine uymayan sebepler vardır ki, insanlığın aklı onları tam kavrayıp, anlamaktan henüz âciz ve yetersizdir.** Ve akıllılık ve becerikliliğin derecelerinin farklı olması da bundandır. Şimdi eğer terbiye tabiî esasları, durumları koruma yolunda olursa; ekseriyyet, ahlâkı muhafaza altında tutma tarafında bulunur. Bunun dışındakiler ise, sağlam kurallar ortaya koyamaz.

Medeniyet ki, insanlığın mutluluğunu gerektirecek şekilde olan toplumun, dikkate değer durumu anlamındadır. Medeniyet, millî ahlâkın, terbiyenin doğurduğu bir çocuktur. Millî ahlâkı, terbiyesi olmayan milletlerde medeniyet olmaz. Ve hangi medenî millet ki, ahlâkı bozulmaya başlar, orada medeniyet barınamaz.

**Bütün büyük adamlar, medeniyet ve millî ahlâk ile donanmış olan milletlerden çıkmıştır.** Geçmiş yüzyıllarda, çağlarda gelen ve hâlâ eserleri, yaptıkları işler insanlara ibret veren büyük filozoflar ve güzel konuşan, olgun, irfan sahibi kimselerle, büyük pehlivanlar ve dünyayı zapteden kumandanlar hep Yunanlılar'dan, Romalılar'dan, Mısırlılar'dan geldiler. Sonradan İslâm medeniyetinin güneşi, dünya ufkunda ışıklarını yaymaya başlayınca bu yıldızların güzelliği ve parlaklığı kalmadı. Ve İslâm'ın, yedi sekiz yüz yılda yetiştirdiği fazilet sahibi, olgun kimseler; geçmiş çağların iki bin senede vücuda getirebildiği seçkin kimseleri, hem ilim ve hem de sayı bakımından geçtiler. Gariptir ki, şimdiki Yunanistan ve Roma, bilginler ve faziletli , erdemli, olgun kimseler yerine, haydut yetiştiriyorlar!..

**Acaba sebep nedir ki, iki üç yüz seneden beri Hicaz ve Mısır toprağı Ebûbekîr'ler, Ömer'ler, Ali'ler, Hâlid'ler, Ebu Hânîfe'ler, Sait'ler, Gazâlî'ler çıkarmıyor?** Neden dolayıdır ki; Irak, İran ve Türkistan Zamahşerî'ler, İbn Sina'lar, Fahreddin'ler, Muhiddin'ler yetiştirmiyor?

**Osmanlı Devleti'nin ilk zamanlarında Çandarlı Halil'ler, Evranos'lar, Molla Gürânî'ler, İbn Kemâl'ler, Ebussuud'lar vardı. Şimdi bunların benzerleri niçin görülmüyor?**

**İlim ve faziletin tohumu bu yerlerden büsbütün eksildi mi?**

**Büyük zaferlere muvaffak olan bizim babalarımız ve dedelerimiz değil miydi?**

**Biz onların tohumundan yetişmedik mi?**

**İŞTE BU OLAYLARIN VE DEĞİŞİKLİKLERİN TARİHLERİ İNCEDEN İNCEYE GÖZ ÖNÜNE GETİRİLDİĞİ ZAMAN, HEPSİNİN SEBEPLERİNİN, TERBİYE VE AHLÂK MESELESİ OLDUĞU, DİKKAT SAHİPLERİNE GİZLİ KALMAZ.**

**İnsan, genel olarak ne kadar akıl ve tedbir ile gurur duyarsa, o kadar da bilgisiz ve seziş kabiliyetinden uzaktır.**

**"ZAFER-NÂME ŞERHİ" 'nden**

**Bir işi yapmayı eğer aklına koyarsa,**
**Onu ne eder eder, muhakkak yapar.**
**İmkânsız sayılan şeyler ise, -sayesinde- oluyor.**
**Öyle bir güce, kuvvete sahip ki; eğer isterse,**
**Nice olmayacak iş imkân dâhiline girer; olacak hâle gelir..**

Âlî Paşa Efendimiz öyle bir güce sahiptir ki, aklında plânladığı şeyi ne yapar yapar, muhakkak gerçekleştirir. Bu sebepten, imkân dışı sanılan nice şeyler hâlâ olup duruyor; yani kendisi istediği anda, olmayacak işler olacak hâlde görünür, ama şekilde öyle görünmekle gerçekte mümkün olur mu?

Burası altında gizli.. Bunu kaleme alan şâirin, bu özelliği de mübalağaya, abartmaya bağlanmamalıdır. Çünkü olmayacak bir iş hiç bir zaman mümkün olmazsa da, alda uzak görünen birçok iş de; o güç, kuvvet sahibi yüce kişinin Özel gayretiyle gerçekleşme durumuna geldi. Meselâ, şu Girit meselesi bu şekildedir. **Seksen yüz bin can ve bir iki milyon kese boş yere harcanarak, iki buçuk senede bu meselenin bitip, kapanacağı kimin aklına gelirdi?**

Gülhane Hattı ve geçen yetmiş iki senesi fermanı ve evvelki senenin Padişah Nutku bütün yurttaşların canını, malını, namusunu, kişilik haklarım, hürriyetini sağlamış iken; niyetleri ile suçlu görülen birçok müslümanın açıkça dahi yargılanmalarına ihtiyaç görülmeksizin ve cinayetlerinin çeşidi kendinden başka kimse tarafından bilinmeksizin kale zindanlarına ve hapishanelere doldurulmaları, bu gücün apaçık belirtilerinden değil mi?

Daha bunlar gibi akim imkân dışı gördüğü nice şeyler varsa da, sayılması imkânsızdır. Fakat bunu kaleme alan şâir; hediye ettiği beyitlerinde bunlardan bazılarını etraflı olarak anlattığından, açıkça ortaya koyduğundan onlarla yetiniriz.

**Kaynak:**

Ziya Paşa, Önder GÖÇGÜN, Kültür Bakanlığı- 43, 1987, İzmir

## KÜLTÜREL BULIMIA

**"Bilgileri sadece imajlar ve anlık iletiler olarak hızla tüketip sonra da kusan varlıklara dönüşüyoruz."**

**Bulimia nervosa**, çoğunlukla **'manken hastalığı'** olarak bilinir. Yemek yedikten sonra o yemekleri öğütmeye başlamadan gidip bütün yediklerini kusma hali. Böylelikle kişi, hem yemek yemenin tadına varacak hem de yemeğin muhteva ettiği kilo yapıcı kalorilerden ve selülit yapıcı her ne ise onlardan sakınmış olacaktır.

Bu fizyolojik durumun en yüzeysel açıklaması bu şekilde olabilir. Wikipedia'dan daha detaylı bilgi edinebilirsiniz. Zira, ben bu tanımı burada bırakıp, konuyu bir metafora dönüştürerek bir adım öteye taşımak istiyorum.

Bu bulimik hali şu şekilde tanımlamak isterim; yemeklerin sadece tatlarını almak ve besin değeri barındıran içeriğini almamak hali. Yani, **'yemeğin tadına varayım ama beslenmeyeyim'** durumu.

Bu durumu, yaşadığımız dönemde pek çok çerçeveye uyarlayabiliriz. Bu yüzden, sözünü edeceğim şey: **Kültürel Bulimia.** Bu dönemde pek çok çerçeveye uyarlayabiliriz. Bu yüzden, sözünü edeceğim şey:

**Kültürel Bulimia**

Bu konuda bir araştırma yaptığımda bu terimin iki kez, gayrı resmi olarak tanımlandığını gördüm. Birincisi, "and now, jose?" isimli blogda 2004 yılında geçiyor ve ünlü Amerikan modernist ressamlardan Vincent Desidero'ya atıfta bulunuyor. Çünkü **Desidero**, bizim sürekli yeni imajlar görme ve onları hızla tüketip yeni imajlar görme açlığı duyma halimizden söz ediyor. Burada Desidero, modern zamanlardaki hızlı tüketim ile geçmiş dönemlerdeki mutlak sanat arasındaki farka vurgu yapıyor olabilir. Ve bence şu andaki Tumblr[74] neslinin günde milyon tane imaja bakıp geçmesi ve hiçbirinin derinine inmemesi –bu arada bunu Tumblr platformunda yazıyor olmam bile yeterince ironik– durumu olarak değerlendirilebilir. Sanata bakayım ama o sanatın içerisindeki anlama, duyguya, düşünceye ulaşmayayım.

İkincisi ise, güzide bir bilgi kaynağımız olan Urban Dictionary'den 2010 yılında gelmiş: İnsanın gün içerisinde obur bir bünye olarak türlü komik videolar izlemesi, meme'ler görmesi ve türlü türlü komik verilere, bilgilere ulaşıp çok ihtiyaçları olacakmışçasına arkadaşları ve dünyanın geri kalanı ile paylaşmaları durumu olarak tanımlanmış. Verilen örnek cümlede de, **"Şu arkadaşımın Facebook sayfasına baksana, paylaştığı komikli resimden ve şakalı videodan ne kadar kültürel bulimik olduğunu anlayabilirsin."**

**Kültürel Bulimia:**

İçinde bulunduğumuz hiç durmayan ve neredeyse sonsuz iletişim çağında, bütün verileri ve bilgileri sadece imajlar ve anlık iletiler olarak hızla algılayıp, tüketip sonra da kusan varlıklara dönüşüyoruz. Fakat bu süre zarfında bu verilerin sadece estetik ve belki de yüzeysel olarak algılanması ile içinde barındırdığı –ve asıl ulaştırmak istediği– mesaj, anlam, bilgi ve deneyim ıskalanmış oluyor.

İşin bir diğer –ve bir o kadar dikkat çekici– kısmı ise, bu kültürel (veya kültürel olmayan) bulimia hali içinde besinler ve yiyecekler yenilirken o güzel ve leziz tatlarıyla beraber kusmuk tadını da beraberinde getiriyorlar ve bu yüzden insanların haz alma duyguları temelinden sarsılıyor. Yani, bulimik bir insan bir şeyi tüketirken biraz sonra o yediği muhteşem lezzeti çıkaracağının bilinciyle yemeğini çiğneyeceği için o aldığı lezzetli tat ile aynı anda onun kusulacağı zaman getireceği tatsızlığı da düşünecektir.

Bu da insanların o mutluluk verici tat alma duygularını zıttını da beraber düşünmek zorunda bırakarak temelinden sarsıyor ve insanların aldıkları hazların değerini kaybetmesine neden oluyor.

**Kısaca, ilk önceleri tat ve haz almak için başlayan bir yöneliş, bir süre sonra alınan tat ile beraber onun zıttı olan tatsızlığı da beraber getirmeye başlıyor. Bu tat ve tatsızlık diyalektiği içine girildikten bir süre sonra bu yöneliş, zorunlu bir alışkanlığa dönüşüyor. Ve kişinin zaten tükettiği şeyin içinde bulunan besini almadığı gibi ilk başlarda aldığı tadı da yitiriyor ve bu sonsuza giden tatsız bir sürece dönüşüyor.**

---

[74] Tumblr, kullanıcıların metin, resimler, videolar, bağlantılar, tırnak ve onların tumblelog ses, kısa bir form blog yazılan bir blog platformu.

Bu süreçten tek memnun olan da bu içeriklerin üreticileri oluyor. Ama bizim kültürel bulimiamız bünyesinde üreten ve tüketen bir bütün olunca, leşinde boğulacak bir neslin mimarı olduğumuzu görüyoruz.

**SERDAR PAKTİN**

**Kaynak:**
**exdergi sayı II, exdergi iki / haziran-ağustos 2011, in@exdergi.com | exdergi.com**

**PARAZİT DÜŞÜNCELER- VESVESE**

İstilacı düşünceler, kişiyi, seçilen bir konudan uzaklaştıran bir grup benzerliklerden ileri gelir veya bunlar tümüyle kişiye yabancıdırlar. Örneğin, "şahsiyet" üzerine derinlemesine düşünmeyi istiyorsunuz ve düşünceleriniz, alışveriş listenize veya arabanızda yapılması gereken onarımlara doğru kayıyor. Parazit düşünceler, sizin ruhsal halinizi "sabote" etmeye gelirler.

**Değer kaybına yol açacak bu istilacı düşüncelere direnin.** Onların sadece sakin ve tarafsız bir şekilde, zihinde belirdiği şekilde izleyin. Şeytan-Nefis-Melek tarafından mı geldiğine bakın. Onların, zaman kaybına yol açmadan silindiğini gözleyeceksiniz. Çin atasözü:

**"Düşüncelerin sizi alıp götürmesini engelleyerek, aklınızı istila etmesine, onları bastırmadan izin verin. Parazit düşüncenin, siz izlemeden ve izin vermeden akmasına izin vermeyin. Çünkü, o daha etkili bir şekilde yeniden ortaya çıkmak için kaybolacaktır"** der. Yol göstericiniz akıl olmalıdır. Önemli olan aklı terbiye eden unsurdur. Bu kişilere göre farklılık gösterse de akıl kurtulmada sezgisi zayıf olana yardım edecek ilk araçtır. Daha sonra veya önce gelecek ilâhî yardımın tayini kişi tarafından tespit edilemez.

**DEĞİTİRİLEREK SUNULAN BİR ALINTI**

## UNUTTUĞUMUZ MESELELER TOPLUMDA PSİ KONTROLÜ

**Modern bir savaşa hazırlanmak için halkın bir coşkunluk içinde kabul ettiği bir şartlandırma gereklidir.**

Hitler bunu çok iyi biliyordu.

Çinliler bugün bu teoriyi uygulamaya koymaktadırlar. Çin'de, gördük ki ökültle hareket eden halk hareketinin başarılı eylemi **«Dörtler Çetesi»**nin devrilmesine sebep olmuştu.

**Bu cinsten bir hareket ABD'de uygulanmaktadır.**

Walter Bovart'ın **«Operation Mind Control»** zihin kontrolü hareketi: **(Dell Publishing Co.)** isimli eserinde bu belirtilmektedir.

**Sovyetler de hiç kuşkusuz toplumun ne düşündüğünü anlamak için halkını kontrol altında tutmaktadır. Bunun için gizli polisin gücü yetmez; düşünce gizli kalabilir.** Zarurî olarak cezayı ve yakalanmayı gerektirecek bir yayın halinde ele geçmez. Genel ruh halini kollektif şuuraltını tanımak için Telepati'nin kullanılması fikrinin doğuşu hayli eskidir. Bu 1931 lerde **«Amazing stories»** dergisinde Paul H. Lovering imzasıyla yayınlanan **«The inevitable Conflict» «BEKLENMEDİK KARGAŞA»** başlıklı yazısıyla başlar **Lovering H.P. Lovecraft**'ın takma adıydı. Bu tarihten itibaren Sovyet'ler'de de, ABD'deki gibi hassasiyet arttırıcı haplar içirtilen bazı süjeler vasıtasıyla şehirde hüküm süren atmosferi hissetmeye, anlamaya çalışırlar. **BAZI SÜJELER İPNOZLA ŞARTLANDIRILARAK GENİŞ BİR TOPLULUKTAN GELEN TELEPATİK SİNYALLERE DUYARLI HALE GETİRİLDİLER.** İpnoz ile etkili hapların bir araya gelişi çok ileriye gitti ve daha önceden gördüğümüz **Lee Harvey Osvvald** olayı gibi bazen öldürücü nitelik kazandı. Yapılan en yeni anketlere göre CİA'nın 7000 deney süjesinden en azından üçü ölmüştür. Bunlar arasında Amerikan ordusu albayı **George Donald 1959** da intihar etti Böyle bir fiilin sebeplerini kesinlikle sonradan bulmak, cidden güçtür. Olsa olsa, delil yokluğundan, öfkeli bir toplumun kollektif şuuraltını duyarlı hale getirmeyi denediği düşünülebilir. Bu araştırmalar zaman olarak çok gerilere gider, en azından LSD'nin keşfine kadar...

CİA'nın yaptığı yeni bir ankette bir tanık hava astsubayı **William F. Chaffin,** yemin ederek, 1958'de kod numarası E.A. 17-20 olan bir hapı kullanmayı kabul ettiğini ifade etti.

CİA formülü açıklamayı reddetmiştir.

İlgili dosya tamamen imha edilmiştir, en ufak iz bile yoktur. Tanık bu denemeden sonra çok ıstıraplı ruhsal çöküntülere ve halüsinasyonlara maruz kaldığını anlatmıştır.

Amerikan kollektif şuur altını telepatik olarak algılama hipoteziyle yeterince bir araya getiren bir tanıtım... Ayrıca Amerikalı başçavuş tecrübeden sonra yapılan sorgudan hiçbir şey hatırlamadığı da belirtti

Ancak çok uzun seneler sonra hatırlayabilmişti. **Burada zihinsel bir yetersizlik kesinlikle söz götürmez. Sebebi süjeye yapılan kuvvetli bir Post - Hipnotik (uyku sonrası devam eden) telkindir.**

1975'de anket komisyonu önünde yaptığı açıklamada otuz süjelik bir grubun- bu deneylere katıldığını da ekledi.

1958-1978 arası düzenli olarak senede yüz süjede bu türden deneyler yapıldığı farzedilir ve bir telepatik algılama tekniğinin adamakıllı geliştirildiği de söz konusu ise şimdiki Amerikan yönetimi falan şehir ve askerî üste düşünülebilir. Ayrıca yüksek sayıda süjeye sahip olmak gerekir.

En klasiklerinden biri de bir bilgisayar bu operasyonu tamamlar ve kamuoyunun gerçek tepkisini soru bültenleri ile sondaj sonuçlarından çok farklı olarak tam vaktinde okur.

**Kamuoyunu telepatiyle öğrenebilen hassas süjeier ipnotize edilmiş olabilirler mi?** Ünlü elektronik beyin tröstü **Rand Corparation'un bir raporu 25 Nisan 1949 da şöyle bir başlık taşıyordu:**

**«Kominform ülkeleri halk mahkemelerinde itiraflara yol açmak için ipnotizma teknikleri mi kullanıyorlar»?**

Bu rapor Batı ülkelerinin ve Amerikalıların hipnotizmaya verdikleri Önemi vurguluyordu.

CİA şeflerinden **Richard Helms Senato Warren** komisyonunda yakınlarda örgütün faaliyetlerini kontrol babında şu dikkate değer sözleri söylemiştir:

«Yapılan araştırmalar Sovyetlerin sosyal sistemin siyasî amaçlarıyla uyuşacak şekilde Sovyet vatandaşlarının davranışını kontrol etmek üzere bir teknoloji düzenlemeye çalıştıklarını göstermektedir. Ayrıca aynı teknoloji çok özentili bir tarzda insan zihniyetiyle mücadelede topluluk İçinden alınan hedef bilgilerin aktarılması zorunlu olan bilgilerin kodlanmasında kullanılabilir.

**«BU AÇIKLAMADA DA YAPILMASIGEREKEN TEK DÜZELTME ŞUDUR. SSCB, HALKININ BÜTÜN KONTROLÜNÜ OKÜLT VE PARAPSİKOLOJİK VASITALARLA ELE GEÇİRMEYE ÇALIŞAN TEK ÜLKE DEĞİLDİR. AMERİKALILAR DO AYNI ŞEY YAPMAKTADIR. HELMS BUNU EKLEMEYİ UNUTMUŞ OLMALI...**

Toplumun kontrolü konusunda bir parantez açmakta yarar vardır. 5 Haziran 1968'de saat 12.15 de, **Senatör Robert Kennedy**, Los Angeles Ambassador Oteli'nin büyük salonunda öldürülmüştü. Filistinli mülteci katil Sirhan Beşara Sirhan olaydan pek kısa bir zaman sonra tutuklandı. Sirhan garip bir şekilde hiç bir şey hatırlamıyor, en azından anormal bir trans içinde bulunuyordu.

Evinde yapılan bir araştırmada, önemli miktarda ökültizmayla ilgili kitap ele geçti. Bu durum Los Angeles Belediye Başkanı Sam Yorty'ye her yerde şu cümleyi söylemek fırsatını verdi: **«Sirhan çeşitli komünist örgütlerin üyesiydi. Bu arada Rozkruvaların da..»** Bereket versin ki, sanık Kaliforniya Üniversitesinden bir ipnoz uzmanı **Dr. Diamond ile yazar Truman Capote** tarafından sorguya çekildi. Önce şunu tesbit ettiler ki, Sirhan'ın, önceleri söylediği gibi, ipnotize edilmesi imkânsızdı, çünkü zihin hastalığından muzdaripti. **(Paranoid Şizofren)** Sirhan, bulunan not defterine yazdığı gibi bir durumdaydı... **«Birisi, ruhuma etki etmek istiyor.»** Çekilen EEG'si normaldi. Senatör Kennedy'yi öldürmüş olduğunu kesinlikle hatırlamıyordu.

İpnotik ya da telepatik vasıtalarla uzaktan kontrol edilmekte olduğunu ileri sürüyordu. Konuyu çok iyi bildiği ve hayret verici bir okült kültüre sahip olduğu ifadelerinden anlaşılıyordu..

1973'de Sirhan'ın hapishanedeki resmi doktoru Psikiyatrist Dr. Edward Simpson, onu sorguya çekti ve aldığı cevaplarla öyle şaşkın bir durumda kaldı ki, tutanakların gözden geçirilmesini tavsiye etti.

Simpson'a göre, Sirhan'in R. Kennedy'yi öldürmüş olduğunu psikolojik olarak tasdik etmek imkânsızdı. Ayrıca şunu da tesbit etti ki, Sirkan birinci sınıf bir ipnoz süjesiydi. Kapatıldığı hücresinde sabırla çalışıp bizzat geliştirdiği bir **«kendi kendini ipnotize etme»** metodu kullanıyordu, 1975'de yapılan sorgusunda Sirhan **«R. Kennedy'yi öldürmedim, eğer öldürdüğüm ispatlanıyorsa bu beynimin yıkanmasından ve uzaktan yönetilmemden İleri gelmiştir.»** dedi. Beyni X ışınlarıyla trandı. Uzaktan yönetici ne de elektronik kontrol cihazı bulunmadı. Hiç bir şey, onu neyin ipnotize ettiğini öğrenme imkânını vermedi. Qswald'dan farklı olarak KGB ile kesinlikle irtibata geçmemişti. Kesin olan fiilen ipnotize edilmiş ve **post-ipnotik** telkinle öldürme emrini almış olmasıydı..

**İpnozla ilgili bütün hatıralar hafızasından silinmişti. Bilindiği üzere ipnoz ya da ilaç kullanarak şulelerin hassasiyetine göre onları kollektif şuur altına getirmek ve her şeyi unutturmak mümkündür.** Bilgisayarlarla yapılan araştırmalar bunun böyle olduğu açıkça tespit edilmiştir.

Şu halde kollektif şuur altına yapılan herhangi bir etkinin sonuçlarını kontrol altına alma vasıtalarına şimdilik sahibiz demektir. Bu sonuçlar kamuoyunun ve neticede kamu etkisinin yollarını belirler.

**Geriye, ki bu en kıymetli iştir, kollektif şuuraltına nasıl etki edileceğini bilmek katıyor.**

**KİTLE KONTROLÜ**

**«HALKI ALDATMA»**ya dayalı propaganda en etkili vasıtadır. Vaktiyle Hitler böyle yapmıştı. Yüceltilmiş süjeler yoluvla etki sağlanıyor. **SİNEMA, TELEVİZYON VE RADYO'YA ŞUUR'UN ALGILANABİLECEĞİ. HIZLI ŞUURALTINA DOĞRUDAN ETKİ EDEN BİR MESAJ YANSITILIR..** Mesaij alan, haberi bile olmadan normal zamanda yapmadığı fiilleri yapmağa teşebbüs eder.

Bununla beraber ünlü bir **İngiliz Bilgini Dr. Chris Cuflen, (Lea Hospital) «New Scentist»** in okuyucu mektuplarında, **1 Haziran 1978** de, şuna dikkati çekiyordu.

**«Böyle bir sürecin olduğu sorun dışındadır. Modern deneyler açıkça tersini göstermiştir.»** Hızlı bir akış içinde geçen yansımaların insan üzerindeki etkisini pratik olarak inkâr edemeyiz. Yüceltilmiş yansımayı yasaklamayı hedef alan baskıları, **Dr. Cullen,** geçen yüzyılın sonunda meşrulaşan X ışınlarına konan yasaklarla ayni sıraya koymaktadır.

Çünkü X ışınları kadınların vücudunu elbiselerinin altından görme imkâm veriyordu. **Amerikan polisi bu etkisizliği tecrübe etti. Böyle bir mesajı, bulunamayan, bir suçluyu teslim olmaya çağıran bir haberi yayan polis, hiç bir cevap alamadı, sonuç çıkmadı.**

Buna karşı, beyinlere bir makinayla güçlendirilmiş paropsikolojik uyaranlarla uzaktan etki daha muhtemeldir. Gerçekten uygarlığımız küçük bir insan topluluğunun kendi düşüncesini kitle üzerine

yansıtılabilmesine imkân veren yöntemleri bilmemektedir. **Bu türken teknikler vaktiyle Hindistan'da vardı, ama zamanımıza kadar ulaşmadan unutuldu-** Eğer bu saf zihinsel teknik kesinlikle unuulmamışsa, bazı gizli topluluklarda muhafaza edilmiş olabilir.

**GÜÇLENDİRME TEKNİKLERİ**

**Üç çeşit güçlendirme tekniği vardır.**

1— Parapsikolojik olayın elektronik ve ses etkisiyle doğrudan doğruya güçlendirilmesi. Bugün Sovyetler, bu konu üzerinde pek ciddî ve büyük bir gizlilik içinde çalışmalar yapmaktadır.

2— İnsana bazı şeyleri düşündürten yöntem Amerika'da üzerinde ciddiyetle durulan bir konudur. Fikir, **İspanyol Santiago Roman Y. Cajal'**dan geldi. Olabilirlik ihtimali New York Bilimler Akademisinden meslektaşım **Prof. Jose Delgado** tarafından deneysel olarak kanıtlandı. 1964 de hayvan beyinlerine onları radyo dalgalan vasıtasıyla kontrole imkân veren alıcılar yerleştirildi. Dostum **Remy Chauvin** daha önce ismini verdiğim eserinde, maymun ve fareler üzerinde yapılan deneyleri ayrıntılı olarak anlatmaktadır. Delgado dövüşen boğalar ve katırlar üzerinde de deneyler yapmayı başarmıştı.

Bütün bu sonuçlar öncelikle beyne bir alıcı yerleştirilmesini gerektirmektedir.

Bundan sonraki aşama, radyo ya da radar cihazına benzeyen bir jeneratörden yayılan dalgalan modüle eden uyarılar vasıtasıyla beyni kontrol etmekten ibarettir.

Bu yoldaki ilk durak Sovyetler tarafından açılmıştı. Başa bağlanan elektrotlar vasıtasıyla yayılan dalgalarla uyku getiren bir cihaz üretilip satılmaya başlanmıştır. Böylesi bir cihaz uyku kürleri için çok kıymetlidir. **Çünkü uyku haplarıyla uyumanın yararsızlığı malûmdur.** Ne var ki bu cihaz ancak pek küçük bir mesafeden, elektrotları beyinden ayıran birkaç santim uzaklıktan çalışıyor, Halkı uzaktan kontrol etmek büyük bir şehrin bir mahallesini çalıştıran bir üreteci gerektiriyor

Bu jeneratörle geceleyin uyumakta olan insanların beynine sonradan yapacağı, yerine getireceği, emirler yerleştirilecektir.

Kaliforniya Üniversitesi geçenlerde bu türden yapılan deneylerin tutanaklarını **Dr, W. Ross Adey** imzası altında yayınladı. Adey radyo vasıtasıyla şempanzelere oldukça karmaşık işlemleri tamamlatacak bilgileri nakletmeyi başardı.

**Stanford Enstitüsünde 1975**'de söylenen sözlerle ilgili beyinsel uyarılar kaydedildi: Süje konuşurken meydana gelen beyinsel uyaranları kayda geçirildi ve bir bilgisayar düşünceye eşdeğer olan bir sözlükle birleştirildi. Bu düzenek üç bilginin **Danile Wolf, Lavvrence Pinnio ve David Hall**'ın eseriydi. Onlar düşünceyi mekanik olarak güçlendirdi. Süje bir tekerleği sağa çevirmeğe karar verince (Niyet edince) tekerlek dönüyordu. Oysa bunu düşünmemiş, dönmesini fiilen zihinden canlandırmamıştı. İnsanlarla ilgili uygulamalar mümkün olduğuna göre aynı prensiple felçli insanlarda suni organlarını çalıştırabilirlerdi. Şu sıralarda düşünce yoluyla yöneltilen tekerlekli hasta koltukları üzerinde incelemeler yapılmaktadır.

**BEYİN DALGALARI**

**DİĞER MUHTEMEL SONUÇLAR İSE OLDUKÇA KORKUTUCUDUR. BU USULLE HERHANGİ BİR KİMSE ŞU YA DA BU PARTİNİN ADAY ADINA OY VERMEĞE İTİLEMEZ Mİ?**

**Dr. Adam Reed** (Rockefeller Enstitüsü) gibi bilim adamları 1976'da Amerikan Bilim Geliştirme Cemiyetî'nin bir toplantısında çeşitli uyarılar yaptılar. Psikolojik olarak kontrol altına alınmış ve beyinlere hakim olan makineleri kullanan bir gizli yönetim hükmüne girmiş bir toplumun manzarası bile insanı çıldırtır. Ayni amaçla özellikle alçak frekanslı sesler de kullanılabilir.

**İnsan beyninin dinlenik normal haldeki titreşimi.**

**Alfa Ritmi olarak 9—12 saniye arasında değişir.**

**Saniyede 13 salınım uyku halini gösterir.** Bu yüzden avcı uçaklarında kazalar olmaktaydı. Çünkü pilot saniyede 13 titreşim yapan gösterge tablosunun ışıklarına bakıyordu. Bu göstergeleri hemen kaldırdılar. Bu alçak frekanslı elektromanyetik dalgaların dünya küresi ve etrafındaki iyonlaşmış tabaka tarafından yükseltildiği bilinmektedir. Bu tip dalgaların frekansları 7-15 Herztir. Büyük bir güçle uzak mesafelere nakil olurlar. Beyinde aynı dalga gamlarındaki ses titreşimlerini hasıl eden bu tipten dalgalara akıl erdirmek güç değildir. **Dr. Barnaby** evvelce bu ihtimaliyet üzerindeki endişelerini bildir-

mişti. Bu tür olaylar bundan böyle psikolojik araştırmaların uygulanmalarını beklemeden geniş halk kütlelerinin beyinlerini kullanmaya yarayabilirler. **Artık bu çapta kitlesel teşebbüs hareketlerinden masun (korunmuş) kalamayız.**

Her buluş gibi, bunlarda faydalı bir yöne kanalize edilebildiler. Stanford'dan Prof. Volpe ve Lazarus uçaktan korkma ve alkole alışmak gibi bazı fobileri tedavi etmek için imajlı birleştirilmiş ses yansımaları kullandılar.

Her türlü tehlike arz eden araştırmaların barışçı örgütler tarafından yasaklanması istisna değildir. Ama samimi bir gözetim imkânsızdır. Bu demokratik toplumlarda kolaysa da, Çin ve Rusya'da ne kadar zor olduğunu gördük. Öncelikle bunlara diktatörler sahip olmak isterler. Arjantin nerdeyse ilk önce hidrojen bombasına sahip olacaktı.

**O halde zihinsel kontrol yöntemlerine ilk kim sahip olacaktır?**

**Hipotez doğruya benzer, önemli kaynaklar talep etmeyen beyin kontrolü vasat bir ulusun zaferi olabilir.**

Amerika'da yayınlanan **Dr. Fry Meyers ve Lindstrom**'a ait ses üstü çalışmaları, bir fikrin aracıları vasıtasıyla bir beyine yerleştirilebilmesinin mümkün olduğunu göstermiştir. Bu dalgalar, havada kötü yayılırlar, ama bir radyo dalgasına kolayca modüle edilebilirler. Ruslar bundan kısmen yararlandılar. 1975'de Moskova'da ABD elçiliğini radyo dalgalarıyla taşınan ultrasonlarla yayın yapamaz hale getirdiler. Maksat casusluk için elçilikte kullanılan dedektörleri felce uğratmaktı **Gene iddia edildiğine göre Ruslar, Amerikan diplomatlarının ve «Döneklerin» beyinlerini uzaktan yıkamağa çalışmışlardır.**

Her ne olursa olsun burada tahlili edilen bütün PSİ silahları ile bir toplumun zihinsel kontrolü, şimdilik korkutucu olmaktan uzaktır. (sh:64-70)

**ANAHTAR KELİME (İsm-i Âzam)**

**Gizli servislerin hedefi, bir «anahtar kelime» söylendiği zaman süenin hafızasını harekete geçiren bir «ipnotik metod» bulmaktır.**

O zaman on-oniki sayfalık bir yazı ve şekiller kaydedilebilir; huduttan kolayca geçip kendi ülkesine giden süje, şeflerinin birinin söylediği başka bir **«Anahtar kelimeyle»** söz konusu bilgiyi yeniden ortaya çıkarabilir.

Şekil çizmesini bilmese dahi planları tamamı tamamına yeniden çizebilir. Sadece, maddesel hiçbir şey bulunmamakla kalmaz, soru bile sorulsa, süje hiç bir şey söyleyemez; zira şuurlu olarak kendisinin bir bilgi taşıyıcısı olduğunu kesinlikle hatırlamaz. Hem şuur, hem de şuuraltı olarak mümkündür. Şuurlu durumda kendimi örnek gösterebilirim. İki şahsi tecrübem ve bir de doğrudan gözlemim var. 1943 Kasımında Gestapo beni tutuklamıştı. Tüm Avrupa'da **Stokholm'den Baleare** adalarına kadar yayılan “Marco Polo” isimli haber alma örgütüme mensup bin yirmi dört ajanın eşkalini ayrıntılı olarak biliyordum.

**Elliden fazla işkence görmeme rağmen tek kelime bile söylemedim.** Bununla beraber hâlâ, iki seneden fazla kaldığım temerküz kampında etrafımda olanları mükemmelen hatırlıyorum.

5 Mayıs'tan 19 Mayıs 1945'e kadar, **Mathausen'**in tesliminden sonra, orada alelacele kurulan bir Amerikan hastanesinde hastabakıcı olarak kaldım, İki haftalık süre içinde ölen sekizyüz kişinin itirafını topladım. Bunların her biri bir hayat hikâyesi idi ve büyük bir kısmı bu adamların tutuklanması sonra da götürülmelerine sebep olan ihanet üzerineydi. Bu hikâyelerin güvenilir olduklarını göz-önünde bulundurarak not almadım. Fransa'ya dönüşümde onları tekrar kâğıda döktüm, hemen hemen iki sene sürdü. Daha sonra Psikoanalistlerle temaslarım oldu. **Şunu öğrendim ki, modern bilimin babaları sayılan Freud, Jung ve Adler'in hiçbiri ölmekte olan bir insanı katiyyen dinleyememişlerdi.** Acaba onlar bu şartlar altında insan tabiatını tanıdıklarını ve insanlara yardım ettiklerini nasıl ileri sürebilirler? (sh:73-74)

**KİŞİLİĞİNDEN AYRILAN «BEN»**

Hidrojen bombasını herhangi bir kimsenin yapabilmesi için on-iki sayfalık makul bir doküman halinde yazılmış olması yeterlidir Doküman oldukça açık ve yeterli satır aralığında olabilir. Vaktiyle Amerikalı bir öğrenci, yöneticilerin büyük heyecanıyla alay etmişti. Bütün bu sözler, ajanımız birkaç dakika içinde, bütün bir çalışma ağının sentezini kendine mal edebilir demek içindir. Okuduklarının hafızasına

depolanması için kendisine emir vermesi yeterlidir. Burada sadece bir uygulama yeniliği vardır. Kendi hafızamıza kayıt yapması için şuurlu olarak emir veremeyiz. Bazen şuuraltına yerleşen şeyleri anormal bir humma, zihinsel bir rahatsızlık ve de ipnotizma durumunda tekrar ortaya çıkarıyoruz. İpnotizma usulü pek geçerli değildir, zira ipnotize edilen süje telepatik bağ-vasıtasıyla ipnotizmacının ihtiyaç duyduğu şeylerden hatırlayabildiği her şeyi söyleyebilir ve böylece herhangi bir taşkınlık meydana gelebilir. **Japonya'da Luira**'nın çalışmaları sonunda sağlanan Sovyet metodunu kullanan gizli bir ajan, isteğiyle bir belgeyi kendi içine (Zihnine) sindirebilir. Sanki ezberler, sınırsız süre saklayabilir. **Ve bir anahtar, kelime ya da kod kullanılarak tekrar dışarı çıkabilir. Şahsen ben de bunu yapmak isterim. Kendileriyle konuştuğum birçok uzmana göre, hafızaya böyle emirler vermek için, bile bile bir kişilik ikileşmesi meydana getirmek gerekir.**

**Bu durumda «Ben bir başkasıdır.» Ben, kendi kişiliğinden ayrıldıkça, yerine getirmek mecburiyetinde olduğu şeyi hafızaya emretmek o kadar kolay olur. Bu genel ilkedir, ama nasıl uygulandığını tam olarak bilmek gerekir' Bir kaç uyanık okuyucu bunun bir yoga olduğunu söyleyecektir.**

Ben öyle olduğunu sanmıyorum.

**YOGA BÜYÜK BİR ŞARLATANLIKTIR, BANA GÖRE;**

**YOKSA GİZLİ HİNT SERVİSLERİNİN İNSANI ŞAŞIRTAN PERFORMANSINDAN SÖZ EDİLDİĞİNİ DE İŞİTİRDİK. İMDİ, NE PAKİSTAN VE ÇİN'E, NE DE TÜM DEVLETLERDE BULUNAN ÇOK GÜÇLÜ ÇETELERE KARŞI, HİNT GİZLİ, SERVİSİNİN ÖZELLİKLE PARLAK BİR TARAFI YOKTUR.** Yoga'nın güçlerini ortaya koyacak fırsatlar Hind gizli servisinin eline çok geçmiştir, ama netice belirsiz... Bu çok tuhaf ipotez şimdilik diğerlerinden farklı değildir.

**HAFIZA KONTROLÜ**

**Mantıki olarak hafıza kompleksi tamamen tecrid edilmelidir. MADDİ BEDENİNİ KONTROL ALTINA ALABİLEN KİMSELER OLDUĞUNA GÖRE, NEDEN «PSİ GÜÇLERİNİ» KONTROL ALTINA ALANLAR MEVCUT OLMASIN?** Ayrıca hafıza eğer duyular dışı bir yetenek ise, o zaman çok genel olmak gerekir. Herkes ayni psi kudretine sahip değildir. Ama gene herkes tümel hafızaya sahip gibidir. Bu vesileyle size **John Buchon'ın «Les trois otoges» Üç Rehin,** isimli kitabını okumanızı tavsiye ederim.

**YİNE HERKES OKUMAYI ÖĞRENİYORSA KENDİ HAFIZASINI KONTROL ALTINA ALMAYI DA ÖĞRENEBİLİR. AMA NASIL?**

Keşfin gizli kaldığına üzülüyorum ve birgün yayınlanacağına inanıyorum. Umudum var, zira tüm sırlar ifşa olunacaktır. **Varsayımı basite indirgersek, Alfa ritmlerinin irade kontrolüyle bir ilişkisi olup olmadığını soruyorum, kendime.**

Hafıza, maddesel hiç bir şeye, dayanmasa bile, beyinsel ritimlerdeki bir değişime ikinci derecede etkiye sahip olabilir. (sh:76-77)

Kaynak:

Jocques Bergier, **LA GUERRE SECRETE DE L'OCCULTE**, Gizli Parapsikoloji Savaşı,trc: Ergün Arıkdal, Ruh ve Madde Yay., 1981, İstanbul,

**Yorum:** Başarıya susayanlar sadece maddî tedbirler alarak hedefe varamazlar. Muhakkak psişik tedbirleri almalıdırlar. Bahsettiğimiz bu durum her konuda geçerlidir. “Alternatifsiz” kelimesini kullandığınız her şeyin bir zıddı vardır. Zıtların kazanma mücadelesinde başarıya ulaşması ancak maddî ve psişik etkiyi eşit şekilde dengede tutanlarda görmekteyiz.

## MAHMUD-U ŞEBÜSTERÎ 'nin SAADETNÂME'sindeki HİKÂYELER.

**1-** Cüneyd'e eblehin biri, **"Hakk'ın varlığına delilin nedir?"** diye itiraz etti. Pîr, âlem-i ervahtan bahsetti, ve

"**Sabahın lambaya ihtiyacı yok"** dedi.

Sabahın lambaya ihtiyacı yoktur, (o) yanan lambada hakir bir nur vardır Bütün alem, güneş nurunun aydınlığıdır, (o halde) bu küçük lambanın ne mecali var? Güneş, kapıdan ve duvardan (sızıp) parlar, (o ışıkla aydınlanan) zerreye mumun parlaklığından ne fayda var?

**"Elest"** hitabında **"Belâ"** cevabıyla bel bağlayan (divan duran) zerre idi. Zerre, güneşin nurundan ötürü parlak, hem de ona doğru koşandır. Güneşin ipi cana bağlanıncaya kadar bir vakit talepten geri durmadı.

Havayı ayak dibine koymak için, o yüzden felek gibi havada durur. Bu köşede onun başını ayak yapınca, güneş ile onun kemerine el uzattı. Bu halde beğenilmiş, baştan ayağa bütünü görünmüş olana dek, O yüzün teni ve o yüz görmüştür.

Olacaklar olmuş ve görülecekler görülmüştür.

O kendi istediğine ulaştı, kör de göremeyen kişidir.

**2-** Bir hüdhüd kötü talihinden baykuş harabesine düşmüş. Süleyman'dan bir vaid duymuştu, sonunda şiddetli azaba düştü. Baykuşlar geceleyin hiç uyumuyorlar, daima etrafta geziyorlardı. (Bütün gece dinlendikten sonra hüdhüd) seher yeli esince, o harabe yuvadan uçtu. Baykuş sürüsü peşine düştü, sonunda onu tuttular ve iyice hırpaladılar.

**"Sen gecenin aydınlığında uyudun, (şimdi) karanlık gündüzde yola düşüyorsun."** Hüdhüd dedi ki:

**"Bu aksine oldu, aydınlık ne zaman tersine (karanlık) oldu?"** Her şey güneşin nuru ile ortaya çıkar, karanlık gözünüzün zayıflığından ötürü nurdur. Nuru zayıf olan bir göz, yarasa gibi gündüz kör olur. Ancak o parlama bana göz olur. Güneşin parlaması âlemi aydın eder. Ben güneşin cemalini ıyan görüyorum, beyana hiç ihtiyacım yok. Bütün baykuşlar birlikte kızdılar, köpürdüler. Her biri boş bir söz söyledi. Keskin gözlü hüdhüd çaresiz kaldı. Gönül zevkiyle **"beni öldürün"**dedi. Benim zevkim vefatımdadır, benim ölümüm bütünüyle benim hayatımdır. Ten evi harap olursa can zerresi güneşte olur. Nur altı yönden artınca zerrenin karanlığı görünmez.

**3-** Bir âşık, telaşlı gönülden ötürü, Hakk Taâlâ'yı uykuda gördü. O dertli (âşık, Hakk'ın) eteğini tutu (ve dedi ki:)

**"Senden gayrı (tutacak) elim yok."**

Bu güzel rüyadan uyanınca derviş, kendi eteğinin sıkıca tuttuğunu gördü.

(Ey talib) kendi eteğini elden bırakma, başını boş şeylerin ufuklarının önüne koyma. Canının matlubu önündedir, (Yalnız) ona bak, ondan gayrisini düşünme. Fikrini uzağına attığın için, gayrıyla dost olamıyorsun.

Bu beyit Senaî'nin Hadikakatü'l-Hakika'sındaki şu beyite benzer:

**Vah ki bu gizli (sır)dan dışarı çıktığında / Kaç kere "vah bize" demen gerek. "Nerede olsanız O sizinle beraberdir. Allah yaptıklarınızı görmektedir."**

**4-** Yapıcı, kardan bir çömlek yaptı, suyla doldurdu ve suya koydu. Kardan çömlek birden bire sıcaklık ve ısıdan su oldu, suya döndü.

Meselde bütün âlem nedir:

Yokluk denizinin içinde bir yokluk. Her şeyin önünde ardında yokluk bulunur, onun yokluğu ve varlığı birliktedir.

**5-** Milleti ve dini ihya eden Şeyh'in (İbnü'l Arabî) sözü, benim bu gönlümü teskin etmediği için. Gerçekten o sözü bütünüyle güzel gördüm. Ancak bir tür karışıklığa sahipti. Bu halin sırrını üstadımdan sordum, o da cevap verdi.

**"Şeyhin gayreti, nazar (ile) gördüğü şeyleri yazmaya yönelikti. (Ancak) kalemi kademine yetişemeyince, tahrir ayağı bu sebepten titredi. Bu (sorun) ondan (gelen) bir fitne ve kin (kine) değildi. Aynada (görünen) çirkin bir zenci idi."**

Benim şeyhim ve üstadım Eminüddin, gerçekten sana böyle (güzel) cevaplar verirdi. Ben onun gibi başka üstad görmedim. Övgüler onun pak ruhu üzerine olsun.

**6-** Bir gün aptal cahilin biri Hâce Muhammed Kucucân'ın önüne gitti. Dedi ki:

**"Ey Hoca! Ne varsa benim. Sözümü doğru dinle ve kabul et."** Hâce dedi ki:

**"Güneş aydınlığına ağızlardan şahitlik istemiyor. Güneşi nurunun kendisi kendine şahittir. Sen de dinle; kim verilmişi (kendi malını hediye diye) almıştır."**

O büyük (şahsın) dereceleri yüksek olsun, (böyle) latif, aydın, yeterli cevap verdi. Onun bütün sözleri bu tarzdadır, inci saçan güneş ve ay gibidir. Gerçekten Kucucân'ın toprağı bütünüyle gönlün ve ruhun madenidir. Tevhid eri, parlak güneş parçası olsa da **"ben"** demez. Tevhid ehlinin sözü olmaz, çünkü söz **'ben'** nişanı olmadan olmaz. Ben ve O (demek) ayn-ı şirk ve takliddir, tevhid ehline nasıl münasip olur. Nur ve zulmet bir araya gelmez. Şiddetli rüzgâr mumu söndürür.

**Tevhid yolu (anlatılacak değil) gidilecek bir yoldur. Denizin dibi bahsedilecek yer midir?**

**Rıza, tevekkül ve tecrid olmadan nasıl tevhid davası edilebilir?**

Vahdet sözü o zaman amiyane sözlerden olur, o (sözler) de ancak rezillikten çıkar.

**7-** Bir kişi Şiblî'ye (bir şey) sormuş, çünkü onu ilim ve görüş ehli görmüş.

**"Arif kimdir?"** diye Arapça lafızla (sormuş. Cevaben o da)

**"Şimdi burada olandır"** dedi ve gitti.

**Yol erine durma yeri nedir?** Her nefesinde ölünecek bir doğum vardır. Bu hayata rehin olmayan can, her zaman yeniden ölü ve diri olur. Kendi diriliğinde olan kişi ölmedi, zorlama olmadan can (çıkıp) Hakk'a yol almadı.

**8-** Baba Hasan bir cahili vefat hastalığında sekerâta düşmüş gördü. Bîçareye (şunu) dedi:

**"Can ilk defa gidicidir, o yüzden (böyle) müteessir olmuştur."** Can, canana gider ki kurtulsun, yoksa can da cana (nasıl) genişlik versin. Her kim bir nefes yâre mahrem olmuş olsa (onun) canı bir nefeste yüz kere çıkar. **Akıllar O'nu idrak edemedikleri halde nasıl ittihad ve hululden bahseder. İttihad ve hululü bizzat, (sadece) Hakk'a ve mahlûka has olmaksızın her yerde mümteni bil.** Çünkü, onlardan biri eğer olmazsa (yani ittihad ve hulul olursa), varlık ve yokluktan biri olmaz. Eğer (bunlar) baki olursa ittihad nerdedir? Çünkü her ikisi henüz kendi yerindedir. **Hak ve batıl birbirine karışmaz; gölge güneşten kaçar. Suda güneşi sureti görünüyor, ancak o başkadır, bu başka.**

**9-** Zal'ın evinin iğne deliği gibi dar bir penceresi vardı. Güneşin aydınlığı ince bir ip gibi (o delikten) karanlık evine girerdi. Miskin Zal o ışını görünce ip zannetti yanına koştu. İpi yumak edinceye kadar, âfedeki görüş boş laftan başka nedir. [?] (O) ışın pencereyle beraber olduğu için, güneş kursunun pınarını müdrik idi. (Işığın) ucuna kadar gitti, sonra bir çığlık attı:

**"Güneş evimizin içinde."** Bir arif sana dedi ki:

**Ey Zât'tan uzak olan! Sen neredesin O nerede?**

Heyhat. Bütün bu zeminin yüz misli olan güneşin kursu, böyle bir köşeye (eve) nasıl girer. Mülk ocağı (külhan) ve Melekût gülşeni, Nâsût köşesi ve Lâhût tahtırevanı. Dönen törpü çarkı kendin oluyorsun, ondan ipucunu kendin kaybediyorsun. Bu ipin ucunu çözdüğün zaman, işi kendi üzerine uzatırsın.

**10-** Bir eblehe bir tavlacı ne dedi?

**"Beni tavlaya irşad et."**

**"Ben onun üzerinde (fazla) çaba sarfetmedim"** dedi (ebleh).

**"Ancak, üstünlükle satranç bilirim."**

**"Seni bildim, sen hiç bilme" dedi.**

**"Ne bu yola girmişsin ne de ona." Senin bilmemişliğin bir keredir.**

**11-** Hüccetül-İslam'dan naklediyorum:

**"Bu günlerde ortaya çıktı: Yaramaz kimselerden, ne usul ne de füru' ilminden haberi olmayan habis bir güruh Huda'nın Zât-ı Celîl'inin sıfatlarından her yerde ileri geri konuşuyorlar. Sonra Hallâc ve Bâyezid'den başı sonu belirsiz söz naklediyorlar. Çiftçilikten (çalışmaktan) şeytandan kaçar gibi kaçarlar, bu söyleşme içinde pençeleşirler. Onlardan birini öldürmek, benim mezhebime göre, on kişiyi diriltmekten iyidir."**

Sonra İmam Gazalî, din zayıflığı ve kötü hallilikten ötürü üzüntüsünden haykırır. Dedi:

Haydi, dininize sahip çıkın, o (fitneyi) gidermek için hemen koşun. Bu söz yayılmadan önce (bunu yapın), sonra dinin bakiyesi kalmaz. Bu soysuz kavmi defedin, yoksa aziz dini zelil edersiniz. O büyüğün naklinden (bize) ulaşan şey bu asırda bütünüyle aşikâr oldu. Cahilin biri hile için bir iki fasıl ezberlemiş; (bunu başkalarını) aldatma ve bağ için yapmış. Hikmet meselelerinden füruatı ve hikmet risale-

lerinden (bazı şeyler) okumuş O (okuduklarıyla) zahmetle hakîm olmuş, küfür ve din yolunda iki parça olmuş. Onu yeri "müzebzebîn" güruhundadır, "ne onlara" onun şanıdır. Onun şekli hünsa; ne erkek ne kadındır. Sert yüzlü çaylak gibi muhannes. **Tavuk, küçük çocuğun avıdır, yani onun hilesi cahiller sürüsünedir.** Sonunda şöhret ve bidat için hikmete kanaat etmez. Bazen tevhidden bir şeyler ele geçirse de hayret ve öfke ile yapar. **Bütün kelam ve nasları terk etmiş, ömrü boyunca Füsûs'u bilmeksizin/bilinceye kadar. Ehl-i Sünnet'ten şeytan(dan kaçar) gibi kaçar, daima şeytanla arkadaş olur.** Sonunda yılan zehriyle iki lokma yer. Cahilin dini sırf benlik getirir. Her seferinde şiddet göstererek ağız yapar, kimi zamanda ses çıkarır. Beyitmiş gibi söylenmiş saçmalıkları yine "seslerin en çirkini" ile okur.. Onun manası nedir dediğin zaman (verdiği cevaba) dudak ve bıyığı üzere ağlamak lazım. **"Arada yalpalayıp duranlar (müzebzebin) ne bunlara ne de onlara (bağlanırlar). Allah'ın şaşırttığı kimseye bir yol bulamazsın."** Hepsi cahil avamın beğenmesi, onu imandan soymuş. İnsanların avamıyla sohbet âfeti, Hannas'ın âfetinden fenadır, bil.

**12-** Telbîs istikametinde ilk şüphe, İblis'in yolunda akıldan ortaya çıktı. Kazaya itiraz etti önceden, kendi taatının sonunu kendi bilmedi.

**"Ben ondan hayırlıyım, beni ateşten yarattın"** inkar illeti ile (kendini) ma'lul etti. İman hakikatlerine karşı aklın gözü, renklere karşı doğuştan körün gözü gibidir. Anlayış (hıred) akıl nuruyla görücüdür. İlki göz gibidir, ikincisi ise güneş ışığı gibi. Akıl nakil ile nedir, gayet nur, nûr âyetinden murat bu ikisinden geldi. **Nakil anne, akıl baba gibidir.** Hak din o (ikisinin) arasından açığa çıkmıştır. Kendi uyanık olan kişinin nezdindedir, akılların ötesi(ndeki) tavırlardır. Anlayış (hıred) nuru ve parlaklığı nakilden buldu. **Akıl nakilsiz nedir?** Batıl ve yalan.

**13-** Nasır Hüsrev de bu kavimdendir. O, eski bidati yenilemiştir. Aslen felsefeci ve tıynet olarak râfızîdir. Bu iki (zümre)den uzak dur, (bunlar) din düşmanlarıdır. İlim, hikmet ve tevhidden hâlî, taklid üzre mahza kâfir olmuş. Onun cehaletini (yalnız) fazıllar bilseler de küfür ve fışkını bütün dünya bilir. Bütün ilimler, faziletler ve hünerlerin her türünden (nasipsizdir, yalnız) şairlik hariç, o ayrı bulunur.

Şiirin kendisi nedir ki onunla övünürler ya da böbürlenirler.

Şiir, (büyük) adamların âleminde çocuk oyunu olarak bilinmektedir. Benim için -açıktır ki- bu şiir, beni gökten yeryüzüne getiren bir bahanedir. Doğduğumuz (vakit ne) kötü talih(miş), ki bu zamana düştük. Din ilmini onunla meşhur edeyim diye yüz tekellüf ve güçlükle şiir söylerim. Bütün olarak Nâsır'ın fitnesi bütün cihanda zahir oldu. Zulmet ve küfrü tamamıyla topladı, ona Rûşenî-nâme adını verdi. Cansıza fiil atfediyor, ateşperest sözünü Hudâ kelamı yapıyor. Onun sözü çok daha hatalıdır. "Yaldızlı sözler" o tarzdadır. Onun fesahati o yoldan gider (şatafatlı sözler söyler), sonunda cahil ona aldanır. Badem helvasına zehir katmış, kendi idrarını elvan şerbeti diye satmış. Usul çizgisi hasıl olmadığı için makul olmayan sözlere inanır. (Halbuki) söyleyeni Ebû Ali (İbn Sina) bile olsa hiç(bir söz) batılı doğru yapamaz. **Yine, Aristo'nun söylemiş olduğu batıl ne zaman hak oldu?**

**Ebû Ali de söylese hak haktır, bir veli de söylese batıl batıldır.**

**14-** Şeyhülislam'ın işaret ettiği gibi; (o) bu sırrı şöyle açıkladı: İyi iyidir, kötü kötüdür, ancak sen iyinin iyiliğine, kötünün kötülüğüne bak. Mutlak kötülük veya kendi kesîrü 'ş-şer yoktur ve olmaz. Sen hepsini iyi kabul et. **"Bir çarpıklık görecek misin"** (âyetini) okuyorsun (da idrak etmiyorsun). Toplan, nedir bu perişanlık? Hayır ve şer; biri varlıktan diğeri yokluktandır. Bu söz, kalemî (tedrise dayalı) değildir, kademî (keşfe dayalı) dır.

**15-** Baba Ferec dedi ki: **"Kötülük yoktur ve senin kötü gördüğün şey (aslında) iyidir."** Ahmağın biri cânî katil bir kafiri gördü, (sonra) onun hayrı hakkında Pîr'e soru sordu. (Baba Ferec şöyle) dedi:

**"Onda (öyle) iki hayır gizlidir ki nebî ve veli o (hayırlara) sahip değildir."**

**"Onu öldüren din yolunda gazidir (sevaba girer), yine onun öldürdüğü seçkin bir şehiddir."** (Onun) pak nazarı işte böyle görür. Nazenin (kişi) her şeyi nazenin görür. Dervişler işte böyle görür. Onların sohbetinden (uzak kalana) yazıklar olsun. (İnsanların) iyiliğini istemek, (onlar hakkında) kötü düşünmekle olmaz. Ayıp aramak dervişliğe aykırıdır.

Ey aziz! Hakimden kötülük gelmez. Onun yaptığı her şey öyle (iyi, hikmetli) gerek. Çok hayırdansa az şer iyidir. Sen, tedbirde çok hayır var (diye) bil.

**16-** Duymuşsundur, Hâce Sâ'inüddin (şöyle) dedi:

"Dinde rehber olan (bir) kişi (vardı): O, kendi kendine din yolunda gidiyor (kimseye karışmıyor) ve halka (mutlak) irade(nin tecellisi cihetin)den bakıyordu. (Hâce), güzel ve yeterince açık bir söz söyledi. Allah onun temiz sırrını takdis etsin. Hakk Taâlâ bu iki paydan sana ve bana, ilim ve ihsan/adalet vere.

**17-** Hâce Abdurrahîm Tebrîzî, ne güzel demiş eğer çekişmezsen. Dedi ki:

**"Kur'an'ın lafzı ve insanın sureti, meselde iki eş gibidirler.** Onun (Kur'an'ın) manası ve bunun (insanın) ruhu gizli olduğundan, (bu bakımdan) yine çifttirler. Her ikisinde hakikatin kendisi sır (gizli) olduğundan birdirler, "fark gözetmeyiz" geldi yine. Akıl, can, his ve o (beden?), bu dört şey ile insan bir duvardan farklı oldu. Bu dört şeyin hey'et-i içtimaîsi, onu Cebbâr'ın halifesi eder. Her kimde bu dört şeyden bir tanesi yoksa o insan değil bir duvar nakısıdır. İnsanın hissi eğer ona sahip değilse, akıllı (kişinin) nezdinde cansız bir bedendir. Ve o melahet, nazar ehlinin katında, (bir) manaya ve mazhar suretlerine sahiptir. Diğer manevi cezp edilmiş nasip o resul ve nebiden, veli ve habibdendir. O üç şey) ve bu dört, tamamı yedi, **insanların hayırlısı (Hz. Peygamber'in) zatı hepsinin camidir.** (Hz. Peygamber, bu) yedinin her birini aşikar ve gizli kılmış,

**"Ben en melih olanım" (sözü) bu bakımdan söylendi. (Aynı şekilde) insanın mukabili Kur'an'ın manasında yedi batın vardır. Her biri o yüzden buna yakın geldi. "Seb'ul-Mesânî"nin sırrı bu oldu. Efendimizin zahiri, Rahman'm sureti(dir), manası da "Onun ahlakı Kur'an idi."** (sözündeki gibi) Yedi yedi daha on dörttür, o isimden ötürü Taha'yı buldu ki tam ayın ondördü (bedr) oldu. Lafız ve mana, can ve ten; biri diğeri gibi muciz değildir ve asla olamaz.

**18-** Ulu Şeyh Ebu'n-Necîb, bir saliğe (zikir) telkin ettiği zaman, Onun yanına güzelce oturur, Huda'nın isimlerini (bir bir) ona okurdu. Sonra, hangisi ona tesir ediyor diye tedbir için bakıyordu. O isimlerden biri onun makamı oluyor, (o da) ona **'bunu devamlı zikret'** diyordu. O isimde onun işi kalmayınca, yine diğerini öylece okuyordu. Ona bir isim yine yüz gösterince, onun zikrini ona emrediyordu. Sonunda bir kısmıyla veya tamamıyla o mürid arzuyla muttasıf oluyordu. Saliklere böyle nazar (etmek) gerekir, mürşidliğe de böyle bir kişi yaraşır. Bu asırda ise bu iş çok azdır. Sakın ey azizim, sakın! Ta ki gulyabanlara aldanmayasın, herkesi yol arkadaşı saymayasın. (psişik vampirler)

**Akıllı kişi, (işi) baştan düşünen, başkalarının halinden ibret alan kişidir. Bu günlerdeki eblehlere bak, kendini şeyh etmiş, o ham kaltaban. Cümlesi işve alıcı, hepsi din satıcısı, şarap ve kadehsiz coşmuş bütünü. İster şeyhleri al, ister müridleri (hepsi) ilim hikmet ve tevhidi inkar eder.** Zulmet ve nur; bu ne bîhaberliktir! Cehalet ve velilik, bu ne eşekliktir.

**Onlardan biri demiş: "Lâ ilahe illallah" de, (sonra) git bunun üzerine kal, hiçbir şey arama.** (O) hiç ahlakını bozmamış ve Azâzil'den işveler yememiş. Kendini bilmeyen ise iyilikten, yine sır âleminden dem vurmuş. İçten kibir, şirk, gurur ve mevki (hırsı taşımış), dil ile "Lâ ilahe illallah" (demiş).

**Köpek ile melek birlikte oturmaz, hades ile nasıl kıdem sözü (hadîs) ediyor?**

Göz bebeği (insan-ı kamil) ve çer çöp (sapık kişi ha)! Tevhid nuru ve kötü ahlak (beraber, öyle mi) hâşâ! Evi "lâ" süpürgeleriyle doldurdun, (oysa) onlardan bir tanesi evi süpürmeye yeterdi. Sarayın avlusu temiz olmadığı için, süpürge çerçöpün ta kendisidir. **Aynanın yüzü siyah olduğu için, beyaz renk (aynada) siyaha döndü.**

**Zikrin feryada ihtiyacı yoktur; şeytanın hilesi (işte) o bağırmaktandır.** Dimağını sesle ezdiği sürece, (kulağına gelen) her tınlamayı Hakk'ın hitabı saydı (oysa o dimağ rahatsızlığıydı).

**Vehimleri vücûdî zannetti, şeytanın kendisini melek sandı. Saçma hayaller ve vehimler içinde, sersemlemiş hasta gibi yerinde saydı. O pak âlemin zevki hayal ise (bu) ne güzel ses, bu ne hoş tiryak! Hâşâ lillah, agâh kişiden (onu tenzih ederim); böyle bir suretten Allah'a sığınırım.**

**19-** Bir kişiye verdiği cevapta Şeyhülislam mana incisini deldi. Ona (şöyle) dedi: **Hiç Huda'ya geldiği olur mu?** dedi,

**Bari bize olur de?** Halkı getiriyorlar ve götürüyorlar, olan her şeyi kendilerinden biliyorlar. Kendiliğinden gelen (şeye) hüdâî derler, O'nun hiç misli ve benzeri olmaz. **O kendi geldi, kendi kendine Hudâ dır. Bütün illetlerden uzaktır. Biz O'nunla (meydana) geldik ve bizim bizliğimiz O'nun sayesinde ortadadır, O ise ortada değildir. Biz hepimiz bütün bablarda O'ndan olduğumuz için, biz ortada nasıl (mevcut) oluruz, anla.**

**20-** Hâce imam ona soru sorduğu zaman Baba Ferec sözü tam söyledi:

**"Bu âlem muhdes mi yoksa kadim midir? Bu ikisinin durumu selim kalp indinde nedir?"** Baba ona yakîn ile bakarak dürr-i seminden daha güzel bir nükte söyledi. Şöyle ki

**"Ferec, gözünü açtığından beri nazarı bu âlem üzerine düşmemiştir. (Bana) gönül ve gözün bir kez olsun görmediği bir şeyin vasfını niye soruyorsun?"**

Hâce, (Baha'nın) işin ehli olduğunu bilince, kendi ilim tahtasını suya attı. Hakk'ın nurundan hayran olan gönlün nazarına âlemin hudutları gelmez. Ne zamana kadar bu dedikodu ve bu heveskârlıkla (oyalanacaksın), gayret et ki (sen de) bu makama erişesin.

**21-** Akıllı bir kişi, çimende ve lalede oturmuş halde bir çiğ damlası gördü. Âlemde bulut yoktu, bu şebnem nereden ortaya çıktı, dedi. Onun merkezi yer ve göktür, onun vücûdunun tabii meyli neredir. Bir zaman bu söz ile geçti, güneşin aydınlığı dağa ve çöle düştü. O halis kişi, çiğ damlasının birden bire yukarı yöneldiğini (buharlaşmaya başladığını) gördü. Onun meylinin göğe doğru olduğunu gördü, onu hava kabilinden olduğunu bildi. Sen bu iki âlemin verasını, sakın aşağı doğru karar (bulmuş) kabul etmeyesin. Usta binici nazarî kuvvet ile o yüzden şahlar gibi daima seferdedir. Amel ve nazardan, şah ve vezir gibi, gâh av hayvanı ile (peşinde) gah tedbîr/tuzaktadır. Senin yürük atın zemin üzerinde koşunca, ondan senin eteğine nasıl toz ulaşır?

Kolaylıkla menzile ulaşıncaya kadar, etek yol tozundan saçmıyordu. O yüzden herkes işi ve iş-buyuruculuğu kolaylıkla arayıp sormaz. Yine bilirsin ki sen oluncaya kadar mumun ateşi ve senin dumanın Ancak senin o bilginin faydası olmaz ki orada artamaz. Kemal kesbetme yeri bu âlemdir, kendi nefsinin cehaleti, dalaletin ta kendisidir.

**22-** Küçük (bir çocuk) suyun üzerinde kendi aksini gördü, ondan korktu ve **"baba"** diye bağırdı.

**"(Su) küpümüzün içine bir çocuk gizlenmiş, onun korkusuyla titrer oldum."** Yaşlı baba hemen koştu, aptallıktan küpün içine baktı. Onda kendi aksinin suretini gördü, ona şöyle dedi:

**"Ey yaşlı adam! Kimden saklanıyorsun;?"**

**Bu beyaz sakalınla küpe girmişsin, çocuğu korkutuyorsun. Senin korkundan su içemiyor. Sen buradayken insanlar nasıl su alabilir?**

Hiç olmazsa bunu ver ve (bu) hükme bak. Çocuğun aklını ve adamın sakalını gör. Cahillik işi de işte böyledir. Sen kendi aksinden korkuyorsun. **Divane köpek hangi suyun başına gittiyse, suyun üstünde bir köpek görüntüsü gördü. Su içememekten susuz kalır, çünkü kasten suyun üstüne bakar (suyu değil aksi görür). Nefs-i emmâreyi gör ki tevhidde (onu) senin elinden kimse kurtaramadı. Latif suyun üzerinde köpükler bulunduğundan görmüyorsun, meğerki kendi suretin.** Kendi nefsindeki su temiz olduğunda, eğer sen suda köpek görürsen (o zaman) korku var. O bakışta beğenilmeyen, Huda'nın rahmetinden mahrum olan (aslında) sensin. **Hakk kimi lütfuyla muradına erdirirse, gönüllerin avlusunu onun makamı kılar. Ve kim O'nun civarından tard edilirse gönül kapısından merdud olmuş demektir.**

**23-** Ulu Şeyh Sa'duddin Hamûye, temkin ile bir yol üzerinden geçti. Pîr'in yolunda bir su havuzu vardı ki (etrafını dolaşmak mümkün değildi) çaresiz ondan geçilecekti. Şeyhin biniti, suyun üzerinde beliren kendi aksini görünce geri sıçradı. Şeyh şöyle dedi:

**"Suyu dalgalandırın ki onun üzerindeki aksi örtülsün."** Berrak su bulanık oldu (böylece) şeyhin atı zahmetsizce ondan geçti. Ondan sonra, sağdan soldan ashabını (çağırıp) işaret etti ki

**"Bu (hal) sizin yolunuzdur."**

**"Senin nefsinin atı, serkeş (hayvan) gibidir. Sakın ha onun (yüzün)den aylak olmayasın. (Nefsin bir şeyden) korkunca, (bil ki) o (kendi) görüntüsünü görmekten ötürüdür. Kendini görmekten (kurtulup) yatışınca, zaruri olarak senin emrine uyar."**

Eğer bir sünnet(i yapmak)tan ötürü kendini görür (ürkerse), git onun zıddı mubah (bir şey) yap (ki yatışsın). Adetin haline gelen her ibadet, nefsinin kuvvetidir, o(nu) ibadet (diye yapsan da). Demek ki, istidad sahibinin tedavisi, zıtların suretinden (istifade etmekten) başka (bir şeyle) olmaz. **"Sen hayırlısın" ile kilisede olmak, "Ben hayırlıyım" ile mescitte olmaktan iyidir.** Teklifin sırrı, ta'ciz (acizliği kabul etme) hükmüdür. (Bunu) bilen kişi temyiz ehlidir. İnsanoğlu yük aldı, faziletler/fuzuli şeyler, Tanrı'sı onun hakkında "çok zalim ve cahildir" dedi. O'nun lütfü eğer demediysen "onlara verildi" Onu taşırlar bilakis "Onları taşıdık" Ne zaman sona ulaştın ey gümrah! "Allah tevbeleri kabul etti"siz sen ve senin yükün. Onun yükünü yüklendi ancak aciz kaldı. Kendi aczinin levhasını okudu. "İcabet eden" sofrasını hazırlar, "Ben yakınım"da (bunu) tekrarlar. Sana özür ile gelen bir ma'siyet, ucub getiren bir taatten daha iyidir. İblis'in kibrini ve Âdem'in (aleyhisselâm) aczini gör. Bu iki (örnek)ten bir işi kendin için seç. O, kibirden ötürü ebedî lanetlik, bu miskinlik (itirafın)dan ötürü biricik seçkin. Bu sözün

başını sonunu birlikte (aynı) getirdim: Taati kendi nefsin için yapma. Sen seni daha büyük yapacak şeyi istersin (halbuki), seni küçülten şey, senin için daha iyidir. Gönül ehli zaman zaman "Rahman'dan şeytana sığınırım" demişlerdir.

**24-** Kalabalık bir cemaatle birlikte dağa gezinti için gitmiştim. Dağın yamacında daha yeni oluşmuş bir yarık vardı. Yamacın içinde küçük bir böcek buldum; taze ve yeşil (otlardan) suya ve yiyeceğe kanmış (bir halde). O yerde kendine bir makam yapmış, su ve ot arasında beslenmiş. Yamacın arasında hiçbir şekilde ne delikler ne de geçitler bulamadık. Halk onun bu suretini görünce hepsi imanlarını tazelediler. Bunun rızkı hangi yoldan geldi, bu ter ü taze otu nerden buldu? Azık can kuvveti içindir, o da Yaratıcı'nın fiillerindendir. **"Ve onu ummadığı yerden rızıklandırır. Kim Allah'a güvenirse O, ona yeter. Allah, emrini yerine getirendir."** Hakk'ın fiiline sebep (atfetmek O'na) yaraşmıyor. Çünkü (O'nun ilmi) hiç azalmaz ve artmaz. (O'nun fiilini) sebepsiz gör çünkü (O daima) diridir. Toplan (kendine gel), ne zamana kadar (böyle kalacaksın) ey dağınık kişi! **Yemekten öleni gördük, ama açlıktan ölen nadirdir.** **VARLIKLI DA OLSAN DERVİŞ DE OLSAN KENDİ RIZKINDAN BAŞKASINI YİYEMEZSİN. SEN (MALI-YİYECEĞİ ASLINDA) FALAN (BAŞKASI) YESİN DİYE TOPLARSIN. AKILLI KİŞİ BUNU APTALLIKTAN SAYAR.**

**25-** Nazenin Hatun bir gün şöyle dedi: **"insanoğlu âciz ve zebundur." "Onun gönlü ve bedeni Hakk'ın iki parmağı (arasın)dadır. Sonra hesaba çekilmiş olur ki müşkil olan budur. Bu son derece acz ve ıztırardır. Kimse buna ihtiyar diyemez. Hepsi bizim şe'nimizdedir aye-i acz. "Siz dileyemezsiniz" son derece acz değil de nedir?"** Çünkü, O'nun aciz bırakması tekliften ötürüdür. Teklifin sırrı ise lütuf ve teşriftir. Acizlik, imkânın beslemesidir (hânezâd). **O'nu mazharı, insanın zâtının nakşıdır. Teklif ilim ve amel işi olduğu için, insanoğlunun iki âlemde yeri vardır. Onun bütün tekrîmi bu aczden ötürüdür.**

**SÂLİKLERİN SEYRİNİN SON SINIRI ACZDİR. GÖRDÜĞÜN GİBİ ACZ, İKTİDAR OLDU.** Yine görüyorsun ki cebr ihtiyar oldu. **(Bu) "olmak" değil, yokluk kapısını çalmaktır.** Çoğalmak bütünüyle azalmaktandır. İdrakten acz idraktir dedi. Gördüğün kişi ve temiz mezheptir. Kemal ehlinin yolu böyledir. Bundan gayrisi küfür bidat ve sapıklıktır.

**26-** Tabiîn döneminde bu isim vardı. **Füru' ve ahkâm ilminin alimi** Bu asrın insanları geçip gidince, insanların gönlü yoldan çıktı. Fitne ve ihtilaf ortaya çıktı, din ilmi fıkıh ilminden ayrı oldu. **Cihanın hilelerini bir araya topladılar ona fakihlik adını verdiler.** Yahudiler ve hıristiyanlar gibi tasniften ötürü hak dinin hükümlerini tahrif etmiş. Muciz lafzı onunla kurtardılar, manalarda kalem oynattılar. Cumartesi ashabı (Yahudiler) gibi tuzak kurdular, ribaya saf alış veriş dediler.

**Yüz otuz ve yirmi hesap etmiş. Huda'yı alışverişle aldat(maya kalkış)mış.** Hilelerle Hudâ ile savaşıyor. Evet "Harp hiledir" meseldir. Gâh küçük sarık satar ki böyle bir hile çirkin olsun. Gâh bir yüzüğü öne sürer ki o dervişin evini barkını (alıp) götürsün. Bu sebepten onun avı bu parmaktandır ki iş bu eldendir bilesin diye. Onun ölü çakılı yarım kuruş eder, öyleyse hesapta basıl yüz (kuruş) eder. Evet bu Mevlâ'mızın kazasındandır. Ne yapalım, bu Mevlâ'mızın belasıdır. O zaman ki o kaza sevk etmektedir, kader onun gücüyle geri durur, Ben böyle kaçınılmaz kaza görmedim, ki hepsi yarım dirheme olmaz. Hile ve tezvîr etmiş kendisiyle doğru, yeni bunun kendisi kazanın sicil memuru.

Sicil, Siccîn kitabından olduğu için, yüzbin lanete layıktır.

**Fetva sahibine bak yine, vesveseci (şeytan)a takva lakabını takmış.**

Murdar bir köpek gibi derununda hırs var, dışardan suyumu iki kulle getir. Kibir, haset, cimrilik ve hırstan kendi bedeni ve canı üzerine bin düğüm atmış. Diğeri tefakkuhtan gönül kasvetlerini, son derece gönül şekavetinden ötürü arar. Abdest için ona yirmi batman su gerekir, kıratta başı kabak gibi olmuş. **Namaz kılma vaktinde şeytan gibi vesveselerle bir âlem açar. Yani o takva huzurda (olmaktan)dır.**

Kör olan kişi yolu göremez. Beyni ve kanı, hepsi emirin sofrasındandır ve çisenti ile (kendini) toprağa sürüp temizlemektedir (ta'fîr). Haramın müşâhirlerinden(?) toplamış birkaç dirhemi tam bir cimrilikle. Gece gündüz açlıktan ölmüş ve o alçaklar haram yememiş. Sonunda onu sermaye yapmış. İşte sana mubah kazanç, işte sana helal! Hepsi mülk ve esbab bağındalar. Onların fakihlerini anma ki (bu aldatmanın) erbabıdırlar.

**Fıkıh, yol görmek ve yola gitmektir, (doğruyu yanlışı) karıştırmak ve (öyle) söz söylemek değil.** Bir lokmaya razı olan kişi, nasıl ilim, dava ve yemin eder. Selem (akdi hususunda) birçok meseleler anlatıyor, (ancak) tevekkülden bir şey bilmiyor.

**Sabır, şükür, rıza ve saf tevbe nedir?**

**Muhabbet ve ihlas ne demek?**

Cehalet(im)den dolayı bu sözü söylemiyorum, çünkü ben bu fıkhı iyi bilirim. O (ilim)de okumuşluğum ve yazmışlığım var. Bu hususta tarife gerek tok. Din ilmini oku ve sünnet yolunu tut. (Bu) öğüdümü zaman kabul etmiş. Farzı, sünneti ve helali, haramı bil. Hoca (ya da) imam değilsen ne oldu (ne elde ettin)?

**(Bildiklerinle) amel etmeye gayret et, ilmi rehber edin ki onun sayesinde tahkik âlemine ulaşasın. Eğer Hakk'tan korkmuyorsan her istediğini yap, (daha) ne soruyorsun.**

**Kendi başına bir eşek yükü sarık koymuş, ucunu da sarkıtmış. (Kitaplardan) birkaç faslı ezberlemiş, kendini zorla (kitap yüklü) eşek etmiş.** (Şu) dönen çark (felek) kadınca iş yapar. Onun tersine (haksız) ameli çoktur. Bütün insanlardan onu seçer; bütün erkek eşekleri din şeyhi yapar. Ucub ve kibri çok olan kişinin avamın katında yakınlığı çoktur.

**(Avamın) bütün meyli ahmak ve aptaladır; onun rehberi daima şeytandır (gul).**

Bir eşek kafalıya fakih lakabı verir, mülk alemini bir gemi eder.

**Akıllı bir kişi ondan (felekten) huzur bulmaz, o her zaman çirkinin yüzünü süsler. Eğer muvahhid bir şikayet ederse bunu hikâyet (kastıyla) yapar.**

Kemalden söz payı veriyorum, senin ne işin (var) ki bana layık değil. Benim vaktim bu yüzden daima hoş geçer, çünkü gönlüm fakirlik yolunda gidiyor. Önüne gelen her şeye razı oldu, ne kadar buyurur(sa) vaktin (emri) olur. Kanaat ile iç hazine yüklenmiş, boş makam ve maldan fariğ olmuş. Ne medrese ne kadı ne hatip ne muallim ne vaiz ne edib. Benim Zühre'm (yıldızım) o makamdan gider ki gönlüm şeyhimin kokusunu duyar. Bütün dostlarım büyük oldular, riyazetle hepsi ulu (kişiler) oldular. Her birinin (halinin) şerhini verememem. Hudâ herkese hayır versin. Şimdi sözün dizginin çekeyim, çünkü sözün beyanına sınır yoktur. Herkese iyi huy âdet olsun, herkesin sonu saadet üzre olsun.

**Kaynak:** Mehmet TEMELLİ, Mahmud–u Şebüsterî Hayatı, Görüşleri, Üç Risalesi, 130544-Yüksek Lisans Tezi Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Tasavvuf Bilim Dalı, 2003-İstanbul.

# KİTABU'L NAKŞİ'L FUSÛS- FUSÛS NAKŞI KİTABI

**Şeyhu'l Ekber MUHYİDDÎN İBNÜ'L ARABÎ kaddese'llâhü sırrahu'l azîz**

(Fususu'l Hikemin Özü olan risaledir.)

**Bismillahirrahmanirrahim**

Allahumme barik aleyye ve temmimhu Allah'ım! Üzerime bereketini indir ve tamamla.

**Hakikat: 1 - Ademî Mesajdaki İlâhî Hikmet –**

Bil ki; Allah'ın güzel isimleri (Esmau'l- Hüsna) zatları itibariyle âlemin varlığını gerektirirler. Bundan dolayı yüce Allah âlemi normal, düzgün bir beden olarak yarattı ve Adem'in (a.s.) de bu bedenin ruhu olmasını öngördü. Adem derken insanî âlemin varlığını kast ediyorum, "ve aileme ademe'l esmae kulleha / Adem'e bütün isimleri öğretti." (Bakara, 31) Çünkü bedeni yönetip yönlendiren, sahip olduğu güçler itibariyle ruhtur. Nitekim isimler İnsan-ı kamil için güçler konumundadır. Bu yüzden "âlem büyük insandır" denilir. Ancak âlem, içinde insanın var olmasıyla bu niteliği kazanır. İnsan, ilâhî huzurun bir özetinden ibarettir. Allah'ın özel olarak ona suret vermesinin nedeni de budur. Hadiste "İnnallahe haleka âdeme ala suretini /Allah Adem'i kendi suretinde yarattı.", bir rivayette "rahman'ın suretinde" denilmiştir. Allah onu âlemin gayesi olan öz/ayn kılmıştır. Tıpkı nefs-ı natıkanın (konuşan nefis) insan şahsının varlığının maksadı olması gibi. Bu nedenle insanın yok olmasıyla dünya harap olur ve insan ahirete taşındığı için de ümran/bayındır hayat ahiret yurduna intikal eder. Dolayısıyla insan maksat itibariyle ilk (evvel), varoluş itibariyle son (ahir), suret itibariyle açık (zahir) ve menzil itibariyle gizli (batın)dir. İnsan Allah'ın kulu, âleminse rabbi (idarecisi)dir. Bu yüzden onu (Adem'i/insanı) halife, soyunu da halifeler kılmıştır. Nitekim âlemde insandan başka hiçbir varlık rablık iddiasında bulunmamıştır. İnsanın bu iddiada bulunmasının nedeni de içinde bulunan bazı güçlerdir. Yine âlemde insandan başka hiçbir varlık kulluk vasfını nefsinde bu kadar sağlam bir yere oturtmamıştır. Varlıkların en düşük menzilinde bulunan taşlara, ağaçlara dahi kulluk etmiştir. Yani rablığı itibariyle insandan daha aziz, kulluğu itibariyle insandan daha zelil bir varlık yoktur. Eğer bunu anladıysan, insanın varlığıyla kast edilen hususu da sana anlatmışım demektir. İnsanın esmau'l hüsna ile izzet bulmasına, izzetini onlardan aramasına bak, onlarla zuhur edişi aracılığıyla onun zilletini de görürsün. Bu hususu iyice anla. O zaman anlarsın ki insan iki suretten meydana gelen bir nüshadır: Hakkın ve âlemin suretinden...

**Hakikat: 2 - Şit Mesajındaki Üfleme Hikmeti –**

Bil ki; Hakkın bağışları kısımlara ayrılır. Bu bağışlardan biri şudur ki, Vahhab (çok bahşeden) isminden özellikle nimetlenilsin diye verdikleridir. Bu da iki kısma ayrılır: Biri zati, biri de esmalardan (isimlerden) kaynaklanandır. Zati bağış ancak isimlere tecelli etmekle gerçekleşir. İsimlerden kaynaklanan bağış ise hicapla beraber olur, bu bağışları alan biri onları ancak sahip olduğu kapasitesi oranında alır. Nitekim buna şöyle işaret edilmiştir: "Ve a'ta külle şey'in halkahu / O her şeye hilkatini verendir." (Tâhâ,5) Nitekim bu kapasiteden kaynaklanan bir durum olarak bazen bağışlar kaçınılmaz olarak gerçekleşen hal ile istemekten dolayı verilir, bazen de sözlü istekten dolayı verilir. Sözlü istek de iki kısma ayrılır: tabii isteme, ilâhî emre uymak suretiyle isteme. İsteme, hikmet ve marifetin gerektirdiği bir olgudur. Çünkü O emredendir, mülkün sahibidir; her hak sahibini hakkına ulaştırması onun için bir gerekliliktir. Nitekim bir hadiste şöyle buyurulmuştur: "Şüphesiz senin ailenin senin üzerinde hakkı vardır, nefsinin, gözlerinin ve aklının da senin üzerinde hakkı vardır."

**Hakikat: 3 - Nuh Mesajındaki Subbuhî Hikmet –**

Tenzih edenin tenzihi tenzih edilen için bir sınırlandırmadır. Çünkü onu tenzih kabul etmeyen şeyden temyiz etmiş olabilir. Şu halde bu vasıfla nitelenmesi gereken için bu vasfı kullanmak kayıtlandırmadır. Şu halde mutlak olarak kayıtlanan yüce varlıktan başka bir şey söz konusu değildir. Bil ki; kullarından kendisini tanımalarını isteyen hak, indirilen şeriatların lisanıyla vasıfları açıklanan zattır. Şeriatlar indirilmeden önce akıl marifetin bu düzeyine ulaşamamıştı. Dolayısıyla Onu bilmek, hadis (sonradan olma) özelliklerden Onu tenzih etmek demektir. Buna göre arif, Allah hakkında iki marifete sahib kimse demektir. Biri şeriatların indirilişin-den önceki marifet, biri de şeriatlardan edinilen marifet. Ama bunun şartı getirilen ilmin Allah'a döndürülmesidir. Eğer bu yolla bir ilim keşfedilirse, işte bu, ilâhî bağışların zatî olanları kapsamına girer. Şit bölümünde zati bağışlara değindik.

**Hakikat: 4- İdris Mesajındaki Küddusî Hikmet**

Yücelik iki kısımdır. Biri mekan (yer) yüceliğidir. "er-Rahmanu ala'l arşi'steva / Rahman arşa istiva etti." (Taha,5) ayetinde mekan yüceliğine işaret edilmektedir. Bulut ve gök, mekan yüceliğini ifade ederler. Bir de mekanet (makam) yüceliği vardır. "Kullu şey'in halikun illa uechehu / O'nun zatından başka her şey yok olacaktır." (Kasas,88) ayetinde buna işaret edilir. İnsanlar ilim ve amel bağlamında tavır sergilerler. Amel mekana (yere), ilim ise mekanete (makama) yöneliktir. Üstünlük anlamında yüceliğe ise "Ve entumu'l a'levne / Üstün olan sizsiniz." (Al-i imran,139) ayetinde buna işaret edilmiştir. "Vellahu meakum / Allah sizinle beraberdir." (Muhammed,35) ayeti zuhur ettiği yerlerdeki tecellisiyle ilgilidir. Buna göre O, öyle yüce bir tecellidedir ki "ke mislihi şey'un benzeri gibisi.", "inneni meakuma esmau ve era / İkinizle beraberim; işitir ve görürüm." (Taha,46) Ve "acıktım, beni doyurmadın." gibi tecelliler onun kadar yüce değildir. Hakikat:

**5 - İbrahim Mesajındaki Hakimiyet Hikmeti –**

Kulun aynını ispat etmek zorunludur. Ancak o zaman Hakkın onun kulağı, gözü, dili, eli ve ayağı olması sahih olabilir. Hak şanına yaraşır şekilde hüviyetiyle onun bütün güçlerini ve organlarını kapsar. Bu nafile kulluk sevgisinin bir sonucudur. Farz sevgisinde ise, Hakkın seninle işitmesi ve seninle görmesi söz konusu olur. nafileler neticesinde ise sen Onunla işitir ve Onunla görürsün. Senin nafile iba-detlerdeki derecen, mahallin kapasitesinin derecesine göre belirginleşir. Farzlar aracılığıyla idrak edilen her şeyi idrak edersin. Bu hususu iyice anla.

**Hakikat: 6 - İshak Mesajındaki Hak Hikmeti –**

Bil ki; hayal huzuru, ontolojik anlamda şey sayılan, sayılmayan her şeyi kapsayan toplayıcı bir huzurdur. Bu huzurun her şey üzerinde, tümü de doğruluktan ibaret olan tasvir hükmü söz konusudur. İki kısma ayrılır: Bir kısmı, suretin hariçten gerçekleştirdiği tasvire uygundur ki, bunu keşif olarak ifade ederler. Bir kısmı ise uygun değildir, buna da tabir denilir. Bu bağlamda insanlar iki kısımdır: Alim ve öğrenen. Alimin rüyası tasdik edilir. Öğrenen ise, hakkın kendisinde meydana getirdiği bu suretle neyi irade ettiğini öğrenene kadar rüyayı tasdik eder.

**Hakikat: 7 - İsmail Mesajındaki Yüce Hikmet –**

Âlemin varlığı henüz gerçekleşmemişken var edicisinde "Mucid" bir çok nisbeti veya ismi gerektiriyordu.-bu ikisinden dilediğini kullanabilirsin- Ama bu kaçınılmazdır. Bunların tümüyle âlemin varlığı gerçekleşir. Şu halde âlem, zatlardan birinden mevcuttur ki, isimler itibariyle çokluk tekliği ona nispet edilir. Dolayısıyla âlemin varlığı ancak iki şeyden kaynaklanır: Söylediğimiz niteliklere haiz ilâhî kudret ve kabulden. Çünkü imkansız olan bir şey tekvini (varoluşu) kabul etmez. Bu yüzden yüce Allah "kun= ol" dedikten sonra "fe yekun: hemen oluverir." buyurmuştur, burada oluvermeyi, kabul etmesi itibariyle âleme nispet etmiştir.

**Hakikat: 8 - Yakub Mesajındaki Ruhî Hikmet –**

Allah katında din İslam'dır. İslam'ın anlamı ise boyun eğmedir. Bir kimseden bir şey istenirse ve bu kimse istediği şey hususunda isteyene boyun eğer, itaat ederse, o teslim olmuştur (müslümandır). Dolayısıyla bu boyun eğişte müslümanlıkta zorlama söz konusudur. İki türlü din vardır: Biri emredilen dindir. Bu da resuller tarafından getirilmiştir. Biri de itibaridir. Bu da hakkın tazimi esasına dayalı olarak insanlar tarafından uydurulmuştur. Bir kimse Allah'ın rızasını elde etmek maksadıyla hakkıyla bu dine riayet ederse kurtulur. İlâhî emir de iki kısma ayrılır: biri vasıta ile sunulmuş emirdir. Bunda yer alan tüm ilâhî emirlerin kalıbı vasıtadır. İşte bunun muhalefeti tasavvur edilemez. Vasıtalı olana muhalefet edilir de edilmez de, bir de emredilensiz ve vasıtasız emir vardır. Aksi takdirde hususi bir şey olurdu, varlık olmazdı.

**Hakikat: 9 - Yusuf Mesajındaki Nurî Hikmet-**

Nur keşfeder ve keşfettirir. Nurun en tamamı ve en büyüğü, yüce Allah'ın rüyada tecelli eden ve görülen suretler aracılığıyla irade ettiği şeyleri keşfettire-nidir. Buna da tabir denir. Çünkü bir suretin değişik bir çok anlamı zuhur edebilir ve bununla da suret sahibi hakkında bir tek anlam kast edilebilir. Bir kimse bu nur aracılığıyla keşfederse o, nur sahibidir. Çünkü bir kimse çağırılır, bunun neticesinde hacca gider. Bir başkası çağırılır, hırsızlık eder. ama her iki olayda da çağrının sureti birdir. Bir diğer kimse çağırılır, bir bilgiye, basirete dayalı olarak Allah'a davet eder. Yine bir başkası da çağırılır, o da insanları dalalete davet eder.

**Hakikat: 10 -Hud Mesajındaki Ahadiyet (Teklik) Hikmeti-**

Bütün yollar Allah'a varır. Allah bütün yolların gayesidir. Dolayısıyla bütün yollar sıratı müstakim-

dir. Ancak bizim Allah'a kulluk etmemiz, özellikle bizi mutluluğumuza ulaştıran yolda gerçekleşir. O da Allah'ın bizim için şeriat olarak indirdiği yoldur. İlk duruma "ve rahmeti vasiet külle şey'in / Rahmetim ise her şeyi kuşatır." (Araf, 156) ayeti işaret etmektedir. Şu halde kul, nerede olursa olsun sonuç mutluluktur. Mutluluk ise, uygun olana ulaşmaktır. Bazı insanlar rahmete minnet pınarından nail olurken, bazısı vacip oluşu itibariyle nail olur. mutluluğun hasıl oluş sebebine ise; minnet pınarından nail olur. Muttakininse iki hali vardır: hallerin birinde Allah'ın koruması yerilmiş şeylerle ilgili olur, onu yerilmiş şeylerden korur. Hallerin birinde ise; Allah onun için koruma olur. Bu da malumdur. Hakikat:

**11 - Salih Mesajındaki Futuhî Hikmet –**

Hakikatler bize göstermiştir ki netice ancak fer-dilikten kaynaklanır. Fertliğin ilk basamağı ise üçtür. Bu yüzden yüce Allah âlemin var oluşunu, kendisi, iradesi ve sözü ile gerçekleştirmiştir. Öz/ayn birdir, nispetleri muhtelif. Nitekim şöyle buyurmuştur: "İnnema kavluna li şey'in iza erednahu. en neku-le lehu kunfeyekun / Biz bir şeyin olmasını istediğimiz zaman, ona sözümüz sadece "ol" dememizdir. Hemen oluverir." (Nahl,40) Cedel ilminde akli tasavvurlara dair önermeler sana perde olmasın. Çünkü bu önermeler dört gibi görünseler de aslında üçtür. Bunun nedeni de dörtte bulunan tek ferdin ilk iki önermede tekrarlanmasıdır. Bu hususu iyice anla. Dolayısıyla üçleme (teslis) sonuç almada muteberdir, âlerninse bir sonuç olduğunda kuşku yoktur.

**Hakikat: 12 - Şuayb Mesajındaki Kalbî Hikmet –**

Bil ki; kalb Allah'ın rahmetinden var olmuştur. Ve yüce Allah, kulun kalbinde yer aldığını bildirmiştir. Rahmeti ise Onu kapsamaz. Çünkü rahmetin hükmü ancak hadis (sonradan olma) varlıklara taalluk eder. Şayet düşünülüp anlaşılırsa bu enteresan bir meseledir. Sahih rivayette xde belirtildiği gibi Hakk, özü itibariyle ve kendisi olarak değişmediği halde suretler içinde değişip durmaktadır. Kalbler de Hak açısından su kapları konumundadır; Hak değişime uğramadığı halde bu kalblerin şeklini alır. Bu hususu iyi anla. Hakkın şu sözünü duymadın mı: "Külle yevmin huve fi şe'n / O her gün yaratmadadır."( Rahman, 29) İşte kalb de zihinler de dönüşüp durur. Bu yüzden: "İnne fi zalike le zikra limen kane lehu kalb: Şüphesiz bunda kalbi olan kimseler için öğüt vardır." (Kaf,37) buyurulmuştur, "aklı olan" denilmemiştir. Çünkü kalbin aksine akıl sınırlıdır, kayıt altına alınır. Bu hususu iyice anla.

**Hakikat: 13 - Lut Mesajındaki Melekî Hikmet –**

Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Ellezi halakakum min Da'fin sunime ueale min ba'di da'fin kuvueten summe ceale min ba'di kuvvetin da'fen / Sizi güçsüz yaratan, sonra güçsüzlüğün ardından kuvvet veren ve sonra kuvvetin ardından güçsüzlük veren, O'dur." (Rum, 54) Ayette geçen ilk güçsüzlükten maksat tartışmasız genel ve özel anlamda mizaç zayıflığıdır. Hemen sonrasında sözü edilen kuvvetten maksat da mizaç kuvvetidir. Özel bağlamda buna hal kuvveti de eklenir. İkinci güçsüzlükten maksat da mizaç zayıflığıdır. Özel bağlamda buna marifet zayıflığı da eklenir. Yani kişinin Allah aracılığıyla kendi zayıflığını bilmesi. Ta ki toprağa karışıncaya ve hiçbir şeye güç yetiremeyecek hale gelinceye kadar. Bu durumda kendi nezdinde bir süt çocuğunun annesinin yanındaki durumunu yaşar. Nitekim bu yüzden Lut (a.s.) şöyle demiştir: "Ev ava ila ruknin şedid / Veya güçlü bir kaleye sığınabilseydim."(Hud,80) Güçlü kale derken kabileyi kast ediyor. Resulullah (s.a.v.) ise: "Allah Lut'a rahmet etsin. Aslında güçlü bir kaleye sığınmıştı."derken marifet güçsüzlüğünü kast ediyor. Dolayısıyla güçlü kale onun hayatını yönlendiren ve onu terbiye eden Haktır.

**Hakikat: 14 - Üzeyr Mesajındaki Kaderi Hikmet –**

Malumlar oldukları için yüce Allah'ın mahlukatına sunduğu tartışmasız, kesin kanıtı vardır. Malum (bilinen) alime (bilene) kendisi itibariyle üzerinde bulunduğu hali verir. Buna ilim denir. İlmin (bilmenin) malum (bilinen) üzerinde bir etkisi yoktur. Ama malum hakkında ancak ilimle hüküm verilebilir. Bil ki; her Resul Nebidir. Her Nebî Velîdir ve her Resul Velidir.

**Hakikat: 15 - İsa Mesajındaki Nebevi Hikmet –**

Ruhun bir özelliği nereden geçerse orayı canlandırmasıdır. Ancak bir şey canlandığında artık tasarruf kendi mizacına ve yeteneğine göre olur, ruha göre değil. Çünkü ruh kutsidir. Görmez misin ki, şekil verilmiş, düzgün cisimlere üflenen ilâhî nefhanm, münezzehliğine ve huzurunun yüceliğine rağmen, tasarrufu üflenilen şeyin yeteneği oranında belirginleşir. Duymadınız mı, Samiri'nin ruhların etkisini öğrendikten sonra nasıl ruhun geçtiği yerden bir avuç toprak aldığını ve bunun etkisiyle buzağı heykelinin nasıl böğürdüğünü? İşte mizaçların yeteneği budur.

**Hakikat: 16 - Süleyman Mesajındaki Rahmani Hikmet –**

(Saba Melikesi) nereden ve nasıl geldiğini bilmediği için güçlü bir ifadeyle Hz. Süleyman'ın (a.s.) mektubu hakkında "Bu değerli bir mektuptur" demiştir. Hz. Süleyman'ın değil de Asef'in saba melikesinin tahtını getirmek suretiyle gücünü göstermesi de. Süleyman'ın şerefinin büyük olduğu gerçeğinin bilinmesi içindir. Çünkü Süleyman böyle iyilikleri olanın ancak böyle bir iktidarı olabilir. Saba melikesi tahtını görünce: "Bu sanki odur" demesi, yaratılışın her zaman yenilendiği esasında bilginin farkına varmasının ifadesidir. Bu yüzden teşbih edatı olan "Kef" harfini kullanıyor. Sonra Seba Melikesine billurdan köşkü gösterdi. Melike onu derin bir su sandı, ama su değildi. Nitekim gösterilen taht da suret olarak tahtın aynısı değildi, fakat öz birdi. Bu husus bütün âlemde geçerlidir. Süleyman'a öyle bir mülk verilmişti ki, ondan sonra hiç kimsenin böyle bir mülkle zuhur etmesi mümkün değildir. Onun mülkünün bir özelliği de rüzgarların ve ateşten ruhların emrine verilmiş olmasıydı. Çünkü rüzgarlarda hesapsız ruhlar vardır. Sen bunları hesap edemezsin.

**Hakikat: 17 - Davud Mesajındaki Varlık Hikmeti** –

Davud'a bir lütuf olarak kendini bilme, tanıma lütfedildi ve bunu onun ameli gerektirmiş değildi. Eğer bunu ameli gerektirmiş olsaydı, o zaman bir lütuf değil, ödül olurdu. Yine ona bir lütuf olarak Hz. Süleyman (a) bahşedildi. Yüce Allah şöyle buyuruyor: "ve vehebna li Davud'e Suleymane / Biz Davud'a Süleyman'ı verdik." (Sad,30) Geride şu ayet kalıyor: "Lekad ateyna Davu.de minna fadlen / Andolsun, Davud'a tarafımızdan bir üstünlük verdik." (Sebe,10) Acaba bu üstünlük amelinin karşılığı mıdır yoksa bağış anlamında mıdır? Bir ayette şöyle buyurul-muştur: "ve kalilun min ibadiye'ş şekur / Kullarımdan şükreden azdır." (Sebe,13) Ayette mübalağa si-gası kullanılmıştır ki hem yükümlülük nitelikli şükrü hem de teberru (gönüllü) şükrü kapsasın. Gönüllü (teberru) nitelikli şükre Hz. Nebî'nin (a.s.) "Şükreden bir kul olmayayım mı? " şeklindeki sözünü örnek gösterebiliriz. Yükümlülük nitelikli şükre ise; "Allah'a şükredin..." "Allah'ın nimetlerine şükredin..." şeklinde emir sigasıyla sunulan ifadeleri örnek gösterebiliriz. Allah'tan gafil olanlar açısından iki şükür arasında iki şükrü eda edenler arasındaki fark kadar bir fark vardır. Davud Allah'ın halifeliğine ve imamet görevine tayin edilmiştir. Ondan başkasının böyle bir özelliği yoktur. Hilafet görevi verilen kimseye âleme hükmetme ve tasarrufta bulunma yetkisi de verilmiştir. Dağların onunla birlikte Allah'ı teşbih etmesi, kuşların ona eşlik etmesi gibi. İnsanların eşlik etmesi ise daha iyidir.

**Hakikat: 18 - Yunus Mesajındaki Nefsi Hikmet –**

Yunus'un (a.s.) bereketi kavmine geri döndü, çünkü Allah onları ona eklemiştir. Bunun nedeni de ona gazap etmiş olmasıdır. Eğer ondaki hal rıza hali olsaydı ve Allah hakkında iyi bir zan besleseydi "fe neccahu mine'l gammi ve kezalike nunci'l mu'minin / Onu kederden kurtardık. İşte biz müminleri böyle kurtarırız." (Enbiya, 88) Yani hallerinde sadık olanları. Allah'ın Yunus'a (a.s.) yönelik lütfünden biri de (balık tarafından sahile atıldıktan sonra) başının üzerinde bir kabak bitkisi gölge yapması için yeşertmesidir. Çünkü yumurtadan çıkmış civciv gibi cascavlak çıkmıştı balığın karnından. Bu halde iken sinekler başına üşüşselerdi ona büyük eziyet verirlerdi. (Gemide bulunanlarla) kura çekince, kendini onların arasına katmış oldu. böylece rahmet tümünü kapsadı.

**Hakikat: 19 - Eyyüb Mesajındaki Gaybî Hikmet –**

Sabretme veya durumu Allah'a şikayet etme arasında aslında bir çelişki yoktur. Eyyub, gösterdiği sabırla Allah'ın kudretine, yapabilirliğine direnmemiştir, Allah, bu özelliği sebebiyle de Eyyub'a önce sıhhatini sonra ailesini ve onlarla birlikte (elinden çıkanların) benzerini verdi... Eyyub, rabbinin emri uyarınca ayağıyla yeri eşeledi. Bu eşelemeyle bütün acıları yok oldu ve her doğal canlıya sirayet eden hayat sırrı olan su fışkırdı, sudan yaratıldı, onunla sağlığına kavuştu. Allah suyu onun için bir rahmet, bizim için de bir hatıra kıldı. Ayrıca yüce Allah, adadığı adak ile ilgili olarak da ona şefkat gösterdi, acıdı. Bununla, onun adağını yerine getirenlerden biri olarak belirginleştiğini öğretti bizlere. Hazreti Muhammed'in (s.a.v.) ümmetine ise; kefareti öngörmüştür. Ki adaklarını yerine getirmemeleri durumunda uğrayacakları cezayı bununla örtsünler (ortadan kaldırsınlar). Kefaret ibadettir. Kefaret emri, adaktan daha hayırlı olması durumunda adağın bozulması emri anlamındadır. Bu bağlamda, günah içinde olsa da, iman gözetilmiştir. Çünkü Allah'ı zikretmektedir, zikreden organ da zikrinin neticesini onun için talep etmektedir. Onun günah ya da ibadet içinde olması ise başka bir meseledir, bu noktada zikredeni ilgilendiren bir husus yoktur.

**Hakikat: 20 - Yahya Mesajındaki Celali Hikmet –**

Allah onu isimler alemindeki menziline yerleştirdi ve ondan önce hiç kimseyi onun adaşı kılmadı,

hiç kimseye onun adını vermedi. Ondan sonra ismi itibariyle onun peşinden gidildi, isimlendirmede ona dönüldü. Babasının himmetinin de onun üzerinde etkisi vardı. Çünkü babası kalbinde Meryem'e karşı evlat sevgisi gibi bir sevgi besliyordu ve Meryem erkeklerden tamamen uzaklaştığı için, babası bu hasreti hep içinde tuttu.. Nitekim filozoflar da benzeri bir noktaya dikkat çekmişlerdir. Şöyle ki: Bir kimse eşiyle cinsel ilişkiye girerken, orgazm olduğu sırada varlıkların en üstününü hayal etsin. O zaman doğacak çocuk, o kimsenin bütün özelliklerini değilse de önemli bir kısmını üzerinde taşır.

**Hakikat: 21 - Zekeriyya Mesajındaki Malikiyet Hikmeti –**

Zekeriyya rabbani rahmet sayesinde rabbinin seslenişini dinleyenlerin kulaklarından gizleme başansına ulaştı. Rabbi ona gizlice seslendi ve normalde olmayan bir hadise gerçekleşti. Çünkü kısırlık engelleyicidir. Bu yüzden "riyhu'l akim: bitkileri aşılamayan, kısır rüzgar" denilmiş ve onunla "el-Levakih=aşılayıcı rüzgarlar" birbirinden ayırt edilmiştir. Allah, duasının bereketiyle Yahya'yı onun yanındaki şeylerin mirasçısı kıldı. Bu özelliğiyle İbrahim soyundan bir cemaatin mirasçısına benzedi.

**Hakikat: 22 -İlyas Mesajındaki Nezaket, Ünsiyet Hikmeti-**

Yüce Allah "Yaratanların en hayırlısı..." şeklinde bir ifade kullanır. Ayrıca "efemen ya.hlu.ku kemen la yahluk / Yaratan yaratmayanla bir olur mu?" (Nahl,17) İnsanların yaratması takdir etme, planlama anlamındadır. Burada ise var etme anlamında kullanılmıştır.

**Hakikat: 23 - Lokman Mesajındaki İhsanî Hakikat –**

Lokman, şirkin, Allah'a şerik koşulana karşı işlenmiş büyük bir zulüm olduğunu, dolayısıyla kullara zulmetmek anlamına geldiğini bildi. Onun ilâhî tavsiyeleri, gönderilmiş resullerinkine benzeyen vasiyetleri vardır. Yüce Allah, ona hikmet verdiğine tanıklık etmektedir. O da kendisine verilen bu hikmetle hem kendisini hem de tüm hay ırları hikmetli bir şekilde anlamlandırmıştır.

**Hakikat: 24 - Harun Mesajındaki İmamiye Hikmeti –**

Musa (a.s.) için Harun, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) dünyadan ayrılmasından sonra onun yerine geçen naibleri konumundadır. O halde varis, kime varis olduğuna, kimin naibi olarak tayin edildiğine baksın. Bu takdirde mirasının sahihliği gerçekleşir ve böylece malın sahibinin yerine geçebilir. Kim tasarrufları itibariyle onun ahlakı üzere olursa, sanki oymuş gibi olur.

**Hakikat:25 - Musa Mesajındaki Ulvî Hikmet –**

Firavun'un Musayı öldürtmek için öldürmüş olduğu herkesin hayatı Musa'ya sirayet etmişti.. Musa'nın korkup kaçması, öldürülenlerin hayatlarını kurtarmaya yönelikti. Bir bakıma başkaları hakkında atılmış bir adımdı bu. Bunun üzerine Allah ona risalet, kelâm (aracısız Allah'la konuşma) ve hükmetme yetkisi olan imamlık görevini verdi. İhtiyacı olmadığı halde Allah içindeki kederini gidermesi için onunla doğrudan konuştu. Böylece öğrendik ki topluluk etkili olur ve toplu davranış himmetle hareket etmekdir. Böyle bir şeyi bilenlerin bu bilgisini öğrenince, başkası kendisiyle yolunu bulurken o yolunu yitirdi. Bunun üzerine Allah onu bir darb-i meselde olduğu gibi Kur'an yerine koydu: "Yudülu bihi kesiren ve yehdi bihi kesiren uema yudillu bihi illa'I fas ikin: /Allah onunla bir çok kimseyi saptırır, bir çoklarını da doğru yola yöneltir. Allah bununla ancak fasıkla-rı saptırır." (Bakara, 26) Fasıklar onda bulunan hidayet yolundan çıkan kimselerdir.

**Hakikat: 26 - Halid Mesajındaki Samedî Hikmet –**

Allah onun mucizesini, rabbine intikal ettikten sonraya bırakmıştı. Böylece işaretleri ortadan kalktı. O kavmini, kavmi de onu yitirdi. Bu yüzden Rasulullah (s.a.v.) onun kızma: "Hoş geldin, ey kavminin yitirdiği nebinin kızı." Oysa onu yitirenler oğullarıydı. Çünkü halkın, onun mezarını açmalarına izin vermemişlerdi. Bunun nedeni de Araplar arasında mezar açmanın (nabbaşlık) bir utanç vesilesi olmasıydı.

**Hakikat: 27 - Muhammedi Mesajdaki Ferdî Hikmet**

Onun mucizesi Kur'an'dır, cemiyet de bir icaz(örtü)dır. Çünkü cemiyet değişik hakikatlere dayanan bir insandır. Nitekim Kur'an da mutlak olarak Allah'ın kelamı olması hasebiyle farklı ayetlerden meydana gelmektedir. Kur'an Allah'ın kelamı ve anlatmasıdır. Mutlak olarak Allah'ın kelamı olması hasebiyle mucizedir ve cemiyettir. Bu itibarla da himmetin cemiyetidir. "Ve ma sahibukum bi mecnun / Arkadaşınız mecnun değildir." (Tekvir,22) "Ondan hiçbir şey gizlenmiş değildir, "cimri değildir..." Size ait bir şeyi de sizden esirgemez. Allah'tan aldığı ve sizin için olan bir şeyde cimrilik etmekle suçlanmaz. O sizin sapmanızdan endişe duyar. "Ma dalle sahibukum uema gava / arkadaşınız sapmadı ve batıla inanmadı." (Necm,2) Hayret içinde iken korkmadı. Çünkü hakkın son noktasının hayret olduğunu bi-

lenlerdendir. Ona doğru yol gösterilmiştir. O hayreti ispat bakımından hidayet ve beyan sahibidir. Efendimiz Hz. Muhammed'e, ehlibeytine ve ashabına salat ve selam olsun.

**Tercüme: Vahdettin İNCE**

**YORUM:**

Hakikat: 27 - Muhammedî Mesajdaki “Ferdî Hikmet” in anlaşılması ve diğer hakikatlere bir açıklama için bu A'MAK-I HAYÂL’deki konuşmayı hatırlatmak isterim.

**DOKUZUNCU GÜN**

**Büyük Adamların Mahfeli, mahfel-i e'âzım**
**Yollar ne var ayrı ise hep sana âşık**
**Her birisi bir yol ile gülzâra gelirler**

**Niyazî**

Aynalı'nın tavrında donukluk var, biraz hüzünlü sadece ney değil saz da çaldığını söyler ve eline alır sazını başlar söylemeye:

**Zahid bize ta'n eyeleme**
**Hak ismi okur dilimiz**
**Sakın! Efsane söyleme**
**Hazrete gider yolumuz....**

Bu hayâl derinliğine dalışta Raci, kendini büyük bir sarayın içinde ve onun küçücük penceresinin önünde bulur. Bu pencereden binlerle kişi alacak büyüklükte bir odaya bakmaktadır. Odanın etrafı kendi penceresi gibi küçük küçük pencerelerle dolu, her birinde bir adam oturmuş o odayı seyretmektir. Odanın içerisinde zümrütten, yakuttan mamul kürsüler üzerinde başları taçlı, çoğunun **"yüzleri peçeli, mübib ve vakur zevat"** oturmaktadır. Kürsülerden bir kısmı, daha yüksek bir mevkide ve mücevherden olup bunların ortasında ve hepsinden yüksek birisi boştur. Bu kürsülerde oturan zevatın birisi ayağa kalkar ve: **“Beşeriyet gelmiş, bizden bir sual soracakmış re'yiniz olursa gelsin.”** der. Hazır bulunanların uygun cevap vermesi üzerine, ilk söz söyleyen zatın emri icabı beşeriyet odaya alınır.

İçeri giren beşeriyetin durumu sefil, alil, zavallı ve giysileri palasparelerden ibaret, sararmış çehresiyle mecliste garib bir tezat meydana getirir. Beşeriyetin sorusunu rahatça sorması için reis vekili beşeriyete oturup rahat etmesini söyler. Fakat beşeriyet, hayattan şikâyetle işe başlar: **"Yüzbinlerce senedir oturacak ve rahat edecek vakit mi buldum, derd-i maişet, hastalıklar rahat etmeğe vakit mi bırakıyor! Bu kadar sefil iken yine intihara razı olamıyorum, ben pek alçağım, pek pek...” şeklinde içini döken beşeriyet hıçkırıklarla ağlamağa başlar. Reisler vekili mesele pek büyük, halli reisimizin gelmesine mütevakkıf.”** diye cevap verir. Bunun üzerine beşeriyet **"hiç olmazsa bu kadar sefalâte"** niye katlandığını ve neden intihar etmediğini anlamak istediğini söyler.

Başta Hz. İbrahim olmak üzere Cenab-ı Kelim [Hz. Musa], Cenab-ı Adem, Konfüçyü[s], Eflatun, Aristo, Zerdüşt, Brahma Cenab-ı Mesih [Hz. İsa], Lokman, Hızır ve Buda'nın saadetin anahtarı niteliğindeki sözlerinden örnekler sıralamak üzere onlara şöyle bir resm-i geçit yaptırılır:

Saadeti, Cenab-ı Halil: **"çalışmak, kazanmak ve kazancını hem-cinsiyle paylaşmaktadır"** diye tarif eder. Cenab-ı Kelim ise onu **"nefsini Firavun'un ihtirasatından kurtarmakta"** bulur. Cenab-ı Âdem'e göre **"Saadet, şeytana uymamak ve Havva'ya aldanmamaktadır."**

Konfüçyu[s] ise onu **"bir tencere pirinç pilavına bütün lezaizi sığdırmak"** şeklinde tarif eder. Eflatun'a göre ise saadet **"Daima ulviyatı tefekkürdedir."** Aristoteles ise **"Mantık! İşte saadet!"** deyiverir. Zerdüşt'a göre **"Saadet, karanlıkta kalmamaktır."** Cenab-ı Mesih de saadetin ancak **"MAZİYİ UNUTMAK, HÂLİ HOŞ GÖRMEK, İSTİKBALİ DÜŞÜNMEMEKLE MÜMKÜNDÜR."** Hızır saadeti **"tul-i emelin girmediği gönüllerde hazan barika-nümâ olan bir hayalettir! "** diye tarif eder. Bu söylenenler üzerine büyük bir hiddetle ayağa kalkan Buda **"Ey beşeriyet! Saadet, ademin esma-i cemaliyyesindendir'. " der ve Nirvana! Ey beşeriyet Nirvana!”** diye haykırır. Bütün bu söylenenler karşılık beşeriyetin, **“Oh! Hangisi, hangisi?...”** diyerek güçsüz bir hâlde yere düşen ve hayretler içerisinde **"...hangisi, hangisi...**

**"** diye şaşkın şaşkın sorup arayışına karşılık ayağa kalkan reisin:

**"EY BEŞERİYET! SAADET, HAYATI OLDUĞU GİBİ KABUL, ESKALİNA RIZA, ISLAHINA SA'Y DEDİR."** sözleriyle bunca tereddütlere son verir. Reis burada son söz sahibi ve aynı zamanda **son rasüldür**.[75]

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin kelamından işaretle Muhyiddin ibnül Arabî buyurdu ki;

(Onun mucizesi Kur'an'dır, cemiyet de bir icaz(örtü)dır. Çünkü cemiyet değişik hakikatlere dayanan bir insandır. ….Mutlak olarak Allah'ın kelamı olması hasebiyle mucizedir ve cemiyettir. Bu itibarla da himmetin cemiyetidir.

**"Arkadaşınız mecnun değildir." (Tekvir,22)**

**"Ondan hiçbir şey gizlenmiş değildir, "cimri değildir..."**

Size ait bir şeyi de sizden esirgemez. Allah Teâlâ'dan aldığı ve sizin için olan bir şeyde cimrilik etmekle suçlanmaz. O sizin sapmanızdan endişe duyar.

**" Arkadaşınız sapmadı ve batıla inanmadı."** (Necm,2)

Hayret içinde iken korkmadı. Çünkü hakkın son noktasının hayret olduğunu bilenlerdendir. Ona doğru yol gösterilmiştir. O hayreti ispat bakımından hidayet ve beyan sahibidir.

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem, **"Ey İnsanlar! Mutluluk, Hayatı Olduğu Gibi Kabul, ağırlıklarına-şartlarına razı olup, düzelmesi için gayret göstermektir."** Kelamı ile karşılaştığı durumları ve mürşid vasıflı şahısların başına gelecek olaylara ışık tutmaktadır.

Yine bu mevzuda anlaşılan Vahdet-i vucüd meselesi insanın ilahlaşması değil **"Hayatı Olduğu Gibi Kabul, ağırlıklarına-şartlarına razı olup, düzelmesi için gayret göstermek"** demektir olduğunu görürüz. Sâlikin kul vasfına erişip "kulluğu" kendine hal edinebilmesi tevhidin en üstün makamı olan yedinci makamına erişmesidir. Bu sebeple şartlar ne olursa olsun Allah Teâlâ'dan râzı olmalıyız. Marâşi Ahmed Tahir kaddese'llâhü sırrahu'l azîz Hazretleri şeyhinden nakleder ki;

**"Oğlum sizler Allah Teâlâ'dan razı olunuz. Yoksa Allah Teâlâ sizlerden razıdır. Öyle olmasaydı bir saniyede herkesi helak ederdi!"**

Vahdet meselesi de bu sözden başka bir şey değildir.

Kul'un kul, Rabb'ın da rabbliğinden ayrılmasını ve karışmasını düşünmekle elde edilen kazanç sapıtmak ve azmaktan başka netice doğurmaz.

**İsmail Hakkı**

---

[75] Mehmet Zeki EKİCİ, Meşrutiyet Devri Fikir Adamı Şehbenderzâde Filibeli Ahmet Hilmi Hayatı Ve Eserleri İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı. (83670-Doktora Tezi), s.544-577

# “ARİFLERİN DELİLİ - MÜŞKİLLERİN ANAHTARI” KIRIMLI SELÎM DÎVÂNE

## VELÎLERİN TEVHİDİ

Velîlerin edep, sülük ve huylarını anladınsa, şimdi de Hakikî tevhidi, yani velilerin Hakk'ı tevhid etmesi nasıldır, onu anlatalım:

Ey sâdık âşık, Hakk diye varlığa derler, bâtıl diye de yokluğa. Her ne ki vardır, Hakk'tır, varlığıyla vardır; yani bütün varlıklar Hakk'ın vücudundan meydana gelirler ve yine Hakk'ın vücuduna dönerler. Peygamber "Ondan meydana gelir ve ona döner." buyurur. Bütün eşya Hakikatte Hakk'ın vücudundan meydana gelir ve yine Hakk'ın zâtına geri döner. Buna, mebde ve meâd (başlangıç ve son) sırrı derler. Niyâzî-i Mısrî'nin, mebde ve meâd nedir, bana bunları bildir, demesi budur:

***"Bunları bildir bana hem nedir mebde vü meâd"***

Yer- gök ve ikisi arasında Hakk'tan başka bir şey yoktur. Nitekim Allah Teâlâ: ***"Allah, göklerin ve yerin nurudur."*** **(Nur, 35)** buyurur. Şimdi, nur, varlığa derler. Varlık Hakk'ındır. Zulumât, yani karanlık yokluğa derler. Hakk'tan başka var olan bir şey yoktur. Nitekim Eşrefoğlu Rûmî şöyle buyurur:

**Eşrefoğlu Rûmî'ye sorar isen Hakk kandadır**
**Deye yer gök arş u kürsî dopdolu bu aralar**

*Eşrefoğlu Rûmî'ye Hakk nerededir? diye sorarsan, yer, gök; arş ve kürsî ile bunların arası dopdoludur, der.*

Niyâzî-i Mısrî:
**Her ne denlü aşikâr etsem hafâsın artırır**
**Ol ayan iken anı örter delâil-i beyyinât**
**Her ne kim fevka'l-ulâ tahte's-serâ da var durur**
**Zâtı vahiddir velî göründü nice bin sıfât**
**Zât birdir lîk evsâfına gayet yok durur**
**Gör bu fanusu ki anun şem'î oldu nûr-ı zât**

*Her ne kadar açıklarsam, gizliliğini o kadar artırır; o ortada iken bütün açıklamalar onu gizlemekten başka bir şeye yaramaz-*
*Aşağıdan yukarıya her ne varsa, hepsi tek bir zâttır; ama pek çok değişik sıfat ile görünmüştür.*
*Zât tektir; ama sıfatları pek çoktur. Fanusa bak ve gör, onun mumu zâtın nuru olmuştur.*

Allah Teâlâ, ***"O evvel, âhir, zahir ve bâtındır."*** **(Hadîd, 3)** buyurur. Şimdi bundan anla ki, gizli veya açık, O'ndan başka bir şey yoktur. Hep O'dur. Nitekim ***"Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü (zâtı) oradadır."*** **(Bakara, 115)** buyurur.

Niyâzî-i Mısrî şöyle buyurur:

**"Kanda baksam dost yüzü andan ayırmam gözü**
**Gitmez dilimden sözü çağırıram dost dost"**

*Nereye bakarsam, orada dostun yüzü vardır, gözümü ondan ayırmam; dilimden onun sözü, zikri gitmez, sürekli dost dost diye çağırırım.*

**CAN GÖZÜYLE HAKK'I GÖRMEK**

Şimdi bu makamda ârif-i billah şöyle der: **"Ben her şeyde, önce ve sonra ancak Allah'ı gördüm."** yani ben bir şeyde Allah'tan başkasını görmedim veya ilk ve son, önce ve sonra yalnızca Allah'ı gördüm, demektir. Çünkü bütün eşya yani varlık, Allah'ın cemâl perdesidir. Ârif-i billah, gaflet perdesini kaldırıp eşyayı Hakk'a perde yapmayarak can gözüyle daima Hakk'ı görendir. Nitekim Nâcî şöyle der:

**Eşya hicâb oldı cân gözü bakmaz**
**Göster Cemâl'ün canım arzular seni**

*"Eşya bir perde oldu, can gözü bakmaz canım seni arzuluyor, cemâlini göster."*

Şimdi vuslatın mânâsı, gönlü Hakk'tan başka şeylerden temizleyip eşyayı Hakk'a perde yapmadan her ân onu görmektir. Eğer eşyayı perde yaparak Hakk'ı görmeyip eşyayı görsen, Hakk'ı bilsen bile ona vuslat demezler, ayrılık derler. Nitekim Şemsî şöyle der:

**"Bi-hamdillah derim Allah alıp aklımı fikrullah**
**Dilimde zât'in esması bana üns oldu zikrullah**
**Gönül âyinesin sûff eğer ider isen safî**
**Açılır sana bir kapı ayan olur Cemâlullah"**

*"Allah'a hamd olsun ki, Allah derim; onu düşünmek aklımı aldı; dilimdeki zât esmasının zikri bana arkadaş oldu.*
*Ey sûfî, eğer gönül aynasını saflaştırıp temizlersen, sana bir kapı açılır ve Allah'ın cemâlini apaçık görürsün."*

Sûfi eğer gönül aynasını temizlersen, dediği, gerçi sen Hakk'ın tam bir mazharısın, fakat Hakk'tan başka şeyleri gönlünden çıkarıp gönlünü temizler ve onları perde yapmazsan, Allah'ın cemâlini eşyada apaçık görürsün. Eğer gaflet edersen, Hakk'ı göremezsin, demektir. Hakk'ı görmek, eşyadan perdeyi kaldırmakla olurmuş.

Hazret-i Peygamber, **"Ya Rabbi, bana eşyanın Hakikatini göster."** buyurmuştur. Eşyanın Hakikati Hakk'tır, yani ey Rabbim can gözümden gafleti kaldır, cemâlini göreyim, demektir. Çünkü Hakikatte bütün eşya, Hakk'ın vücudundan meydana gelir, yoksa Hakk son derece latîf ve gizli olduğundan idrâk etmek mümkün olmazdı. Kendi zâtında olan bütün kudretini göstermek ve görmek istedi, halk yüzünden göründü. Yani zâtı sıfatına tecellî etti. Zâtı sıfatına tecellî edip sıfatı yüzünden göründüyse, bizim sıfat zannettiğimiz aslında zâttır. Tevhid, izafetleri kaldırmaktır, yani tevhid masivayı terk etmektir,

dedikleri budur. Tevhid, sıfatı kaldırıp zâtı görmektir, böyle olursa tevhid sahih olur. Çünkü Hakk'tan başka vücut, varlık olduğunu isbat etmek şirktir. Son derece naz ve istiğna sahibi olup büyüklüğü kendi şanından olduğu için, eşyayı zâtına perde yapıp, ***"beni göremezsin"*** **(Araf,143)** hitabıyla halktan gizlendi.

**"Yüzün seb'a'l- mesânîdir yerâhu men yerânîdir**
**Velîkin len terânîdir tahayyertü bi hâteyni"**

Muhammediyye sahibinin, *"yüzün seb'a'l-mesânîdir, gören ve görünen kendisidir; fakat göremezsin kitabıyla halkı hayrette bıraktı",* dediği buna işarettir. Yani gören ve görünen kendisidir; kendisinden başkası yokken göremezsin, diyerek halkı hayrette bıraktı.

Niyâzî-i Mısrî şöyle buyurur:

**Zerreler zahir mi olurdı âfitâbı olmasa**
**Katreler kanda yağardı hiç sehâbı olmasa**
**Bahr-i zâtın mevcinin hiç haddi yok pâyânı yok**
**Zahir olmazdı cihan anın habâbı olmasa**
**Herkes anlar hem görürdü yüzünü ey dost senin**
**Kibriyâ-yı len terânîden nîkâbı olmasa**
**Kim bilirdi zülfün ile kaşların mânâsını**
**İki âlem gibi şerh eyler kitabı olmasa**
**Kurb-ı vahdet kuşesi hasrı temaşâgâh idi**
**Ey Niyâzî kimde kim cehlin azabı olmasa**

*"Güneş olmasa zerre görünür mü?*
*Bulut olmasa yağmur damlaları nasıl yağardı ?*
*Zât denizi dalgasının ucu bucağı yok; eğer onun hava kabarcıkları olmasa cihan ortaya çıkmazdı.*
*Ey dost, 'sen beni göremezsin' azametli hitabınla zâtını perdelemeseydin, senin yüzünü herkes görürdü.*
*İki âlem gibi şerh eden, açıklayan bir kitap olmasa senin zülfün ile kaşlarının mânâsını kim bilirdi?*
*Ey Niyâzî, bir kimsede cehaletin azabı olmasa, vahdet yakınlığının köşesi, hasrı seyretme yeri olurdu."*

**İNSAN HAKK'IN ÂLETİDİR**

Ey benim canım! Senden, benden ve bütün herkesten sen ve ben diyen odur; çünkü can Hakk'ın zâtından ayrı değildir, ten onun sıfatıdır. Allah Teâlâ zâtındaki kudretini göstermeyi istediyse; görmeye göz, tutmaya el, işitmeğe kulak, yürümeye ayak lâzım olduysa, senin ve benim vücudumuzu kendisine vasıta yaparak **"Ben ona ruhumdan üfledim." (Hicr, 29)** hitabına göre sana ve bana tecellî ederek bizi diriltip gezdirdi. Yüce muradı senin ve benim vücudumdan, hayır veya şer ne meydana getirmek istediyse getirdi. Nitekim **"Sizi kendim için yarattım."** buyurdu. Bâtın mânâsı sizin vücudunuzu kendi zâtıma âlet olarak yarattım; gözlerinizden gören, elinizden tutan benim; yani bütün söz, fiil ve tasarruflarımı sizin vücudunuzla icra ederim, demektir.

**Men ârefle mârameyte iz rameyte remzini**
**Fark ediver mümkin ise ber-sebil-i infirâd**

Niyâzî-i Mısrî'nin, **"Nefsini bilen Rabbini bilir."** ile **"Attığın zaman sen atmamıştın."** sözlerinin sırrını eğer mümkün ise fark edip tek tek açıklayıver, diye sorduğu budur. Cevabı aşağıda verilecektir. Çünkü bizim vücudumuz Hakk'tan bize verilmiş bir emanettir ve geçicidir. Emaneti sahibine iade eden azaptan kurtulur. Allah Teâlâ şöyle buyurur: **"Biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de, onlar bunu yüklenmekten çekindiler, (sorumluluğundan) korktular. Onu insan yüklendi. Doğrusu o çok zalim, çok cahildir."** (Ahzab, 72)

Bu âyetteki emanetten maksat, Hakk'ın varlığı, fiilleri, sözleri, zâtı, sıfatlan, isimleri ve bütün tasarruflarıdır. Çünkü yer, gök, dağ, taş; hepsi Hakk'ın varlığıdır; fakat Hakk isimlerini, fiillerini, sözlerini, zât ve sıfatlan ile bütün tasarruflarını insana yükledi. Bütün kudreti ve tasarrufuyla insan yüzünden zuhur eder. Görmüyor musun, Hakk'ın gerek kahrı, gerek lutfu bütün tasarrufu zahir ve bâtında insan yüzünden zuhur eder. Rızkını insan yüzünden verir. Bari bundan hisse, ibret al! Böyle ol!

İnsan, Hakk'ın görür gözü, tutar eli, söyler dili ve yürür ayağı imiş; her surette Hakk'ın âleti imiş. Bakmaz mısın ki Allah'ın gerek keremi ve gerek lutfu veya gazabının hepsi insan yüzünden zuhur eder. Hakk bizim yüzümüzden söyler, görür ve işitir; söz, fiil ve her tasarrufu bizim yüzümüzden ortaya çıkıyorsa, vücudumuz Allah'ın kudretini göstermeye ve tasarrufuna âlettir. Bizde bu tasarruf ve hareketi yapan Hakk'tır. Bizdeki bu vücudun Hakk'ın emaneti ve geçici olduğunu bilmeyip Hakk'ın varlık ve tasarrufunu kendi üzerimize alarak vücudun aslı ile her tasarrufu bizim zannederek nefsimize cahillik ve zulüm yaptık. Bunun için Peygamber, **"Nefsini bilen Rabbini bilir."** buyurdu; yani nefsini bilen Allah'ı bilir. Bizim Hakk'a âlet olup vücudumuzda, hayır ve şer tasarruf eden Hakk'tır. Bunu bilir, bizde külli veya cüz'î irade bulunmadığını, irade ve hareketimizin Hakk ile olduğunu ve aslının Hakk'ın olduğunu bilip varlığı Hakk'a verirsen, zulüm ve cahillikten kurtulursun.

Ey benim canım! Zahir ilmine güvenerek gururlanma. Akl-ı maaşınla bunu idrak edemezsin; anlamadığın için hulul ve ittihat zannetme. Çünkü hulul ve ittihat şeriatta nasılsa Hakikatte de öylece küfürdür. Allah hulul ve ittihattan uzaktır. Bunda birliktelikten maksat, bir tarafın gizlenip bir tarafın var olmasıdır; belki bir taraf yok olup bir taraf var olmaktır. Bunda ilim, his ve aklın yolu yoktur. Kâmil bir mürşid huzurunda can ve baş feda edip onun himmetiyle nûrânî ve zulmânî perdeleri bir bir geçmeden bu sırlar bilinmez; çünkü keşif ve cezbeye muhtaçtır.

Aman erenler!

Gerçek mürşidim, fani vücudumun varlık sebebi, ariflerin sultanı Şeyh Hamdi bütün her şeyiyle size emanettir. Ona teşekküre gücüm yetmez.

**Mürşidim cananım oldur**
**Söyler dilim canım oldur**
**Kavlim (hem) sultânım oldur**
**Hüseyin Sultân Hû**
**Selîm Dîvâneye meded**
**Ondan erdi kalmadı derd**
**İsmi olsun dilimde vird**
**Hüseyin Sultân Hû**

**HAKK VE HALK**

Duadan sonra tekrar sözümüze dönelim: <u>Şimdi, tamamıyla bütün vücüd Hakk'ın vücududur, dediklerini, her şey top yekûn Tanrı'dır, diye anlama.</u> **Halk yoktur, Hakk vardır ya da Hakk yoktur, halk vardır şeklinde zıddıyla da anlama.** Zahir ve bâtın (iç ve dış) bütün tasarruf Hakk'ındır. Halkın varlığı geçicidir, Hakk'ın varlığı yanında bir serap ve hayal gibidir.

Geçici olan şey de yok sayılır. Çünkü halk, vücudunu, varlığını Hakk'tan alır. Sahibi emanetini aldığında sende ne vücut kalır ne de yetki. Meselâ bir düğüne gidecek olsan, bir kimseden emanet elbise alıp giyerek düğüne gidersin; dönüşte sahibine teslim edersin.

**Ey benim canım, bu mesele kâmil bir mürşidin yardımına muhtaçtır. Bunu sadece söz olarak öğren pek çok kimse sapıklığa düşmüştür. Çünkü ne kul Tanrı, ne de Tanrı kul olur.**

<u>Bazı sapıklar bunu anlamayıp bizdeki külli iradedir, o hâlde Hakk'ın iradesidir, derler. Gerçi herkesteki irade Hakk'ındır; fakat, Tanrı kendi irade ve yetkisini kimseye vermez, kimseye devretmez.</u>

**Bir şey senin isteğinle ortaya çıksa, benim irademl oldu sanırsın. Ama o senin değil, Hakk'ın iradesidir, dileğidir. Küllî irade, insan-ı kâmilde bile yoktur.** <u>Bilmez misin, Allah'ın Resûlü'nün mübarek dişi kırıldı. Onda küllî irade olsa kırılır mıydı? Bütün tasarruf, yetki Hakk'ındır.</u> Yüce isteği seni düşmana karşı galip kılmak ise yapar ve değilse düşmanı sana karşı galip yapar. Mülk onun, tasarruf onun! Kimden dilerse onun vücudundan iş görür.

Şimdi, böyle küllî irade davasında olan can, bil ki dalâlete düşmüştür. Eğer sende küllî irade olsa hasta olmayı veya ölmeyi ister misin? Ama, hasta olursun ve vakti gelince ölürsün. Bundan anlaşıldı ki

insanda ne küllî, ne de cüz'î irade vardır. İnsana gereken, hayır ve şer, her tasarrufu Hakk'tan bilmektir. Hakk'a karşı gelmeyip aczini itiraf ederek kullukta bulunmak için melâmet yoktur.

**Ne ol bu olur ve ne bu olur ol**
**Hakikatde budur vahdetdeki yol**

*Halkın sonu fena önü ademdir Hakk'ın sonu beka, önü kıdemdir*

Nitekim Muhammediyye sahibinin şu sözleri buna işarettir:

**Hakikatde odur mevcûd bu söze demezem lâ lâ**
**Velâkin bil, bu ân durur değil ol bu bu ol kellâ**

**Şimdi bu meseleyi tasavvuf ehline sorup cevap alırsan, kâmil mürşidin yardımına ihtiyaç olduğundan sapıklığa düşersin. Çünkü bazı âşıklar, her şey birden Hakk'ın vücududur, dediklerinden yanlış anlar ve Allah korusun, Hakk'ı veya halkı inkâr ederler. Ya da Hakk'ın kudretini fark etmezler ve Hakk'tan korkulan kalkar; diline ne gelirse onu söylerler. Bunun sebebi, kendisi taklitçi olduğundan Hakk'ı da taklit sanır. Kendisi bütün yorumlarından ve şüphelerinden kurtulup Hakikate ulaşsaydı, Hakk'ın beraberliğinden ve tam bir yakınlığından uyanık olup son derece edepli olurdu.**

Bir âşık Hakk'ın cezbesi ve bu yakınlıkla bu uyanıklığa ulaşırsa onun işareti yalnız bile olsa yakınlık ve beraberlikten asla gaflette bulunmamasıdır; son derece acizlik ve niyaz hâlinde olup edebinden ayağını uzatmaya bile Hakk'tan utanmasıdır.

Bizler, taklitte olduğumuzdan, yalnız Hakk değil, halk yanında bile edepsizlik edip ayak uzatırız. Sultan meclisinin âdabına uymayız. Bunun sebebi, yakınlığımızın sadece sözde olmasıdır. Yoksa yaşayarak ve bilerek değildir. Veya o can kendinin gölge gibi son derece âciz olduğunu, her hâlinde, nefes alıp vermede, Hakk'a muhtaç bulunduğunu unutup, kendisinin çok büyük olan ihtiyaç ve aczini bilmeyip, Hakk'ın tam kudretini kendisinde görerek yanılmakla, halkın varlığı Hakk'ın imiş; meğer halk, Hakk imiş diye, yanlış anlar.

**Bu sözler sen Tanrı'sın veya halk Tanrı'dır demek değildir. Fakat Hakk'ın tasarrufunun ortaya çıkışı, zahir ve batında kudretinin kemâlini göstermesi halkın yüzünden zuhur eder. Bu halkta asla irâde ve vücut olmayıp gerek hayır ve gerek şer, cümlesinin Hakk'ın olduğunu ispat etmek içindir. Çünkü halkın Hakk'sız, asla harekete gücü, kuvveti yoktur. Yoksa, halk Tanrı'dır demek değildir.**

**Böyle yanlış anlayan can, ben Hakk'ım, gaypta Tanrı yoktur; eğer bir iş tutarsam rızkım ortaya çıkar veya bir yerden istersem rızkım gelir; yoksa aç kalırım diye yanlış düşünür. Bu inanış, Hakk'ın cümleyi kuşatan, her şeydeki ilmi değildir. Allah'ın kendi zâtına mahsus olan bir ilmi vardır. Onu ne enbiyâ ne evliya bilir. Diğer taraftan, bazıları, Allah her şeyle, herkesle beraberdir ve yine her şeyden münezzeh, ayrı ve uzaktır, şeklinde söylenenlerin Hakikatini bilmeyerek yanlış inanca saparlar.**

**Allah korusun, bu inanç, Hakk'ı bildim zannedip bilmemekten ortaya çıkar. Onun için herkese bir kâmil mürşit lâzımdır. Bu anlattıklarımız dinden çıkan, sapıtan ve dalâlete düşenlerdir.** Bunlar hep yarım mürşitlere rast geldiklerinden böyle dalâlete düşerler. Zahirî ilimlerle donanan bazıları da bu ilimleriyle gurura kapılıp mürşide teslim olmaz.

Nefsin gururundan ve ilmin varlığından gereği gibi kurtulamayıp ahlâkını güzelleştiremezse, ruhunu temizleyemez ve ilâhi sırlar kendisine keşfolmaz. Tasavvuf kitaplarına bakıp söz öğrenmekle kendini kâmil oldum sanarak gururlanır. Nefsinin hilesine aldanıp marifet menzilinde kalır, Hakikate ulaşamaz. Çünkü hâl olmayınca (yaşamayınca), söz ile Hakikate ulaşamaz veya inkâra düşer, Allah korusun!

**BAZI CAHİL ŞEYHLER DE MERKEP İZİNDE SU GÖRÜP DENİZİ BULDUK SANIRLAR.**

İlâhî sırlardan azıcık haberdar olan kimse kendisini kâmil oldum zanneder; nefsin hilesine aldanarak Hakikate ulaşamayıp berzahta kalır. Birkaç tasavvuf kitabına bakarak oradaki şeriata aykırı gibi görünen sözleri, âlim gibi görünenlerin akl-ı maaşı anlayamaz, kusurun kendisinde olduğunu da bilmez. Ehlullâhın yanlış inançta olduğunu sanıp cebriyye ile müridi fark edemediğinden, ehlullahı cebriyye veya kaderiyye ya da hulul ve ittihad inancı içinde zanneder. Hakikati ve ilâhi sırları inkâr

eder. Şeriat dairesinden dışarı çıkmağa korkar. Gerçi cahilin samimiyeti fazladır; fakat az şeyle kanaat edip kalır. Ama sâdık âşıklar, Hakk yoluna din ve mezhep değil canlarını başlarını bile feda ederler. Sakın gece ve gündüzünü ziyan etme. Bütün korkulan bırakıp gece ve gündüz, Allah aşkı ile mest, sarhoş ve hayran ol:

**Ey yâr-ı cinân ten ile canım senin olsun**
**Mezheb ile dîn ile îmânım senin olsun**
**Aşkınla senin varlığımı hep sana verdim**
**Evrâd ile ezkâr ile esmam senin olsun**
**Yüzünde olan nûr ile envârını gördüm**
**Bana sebep ol küllî ile varım senin olsun**
**Dîvâne Selîm mahv oluban çıksın aradan**
**Bi'l-cümle olan nâm ile sânım senin olsun**

diye kendini mahvedip mahviyyet, yokluk makamında, Hakk'ın cemâlini seyretmeye dalmayınca karar edemem.

Benim canım, amaç nedir? Allah korusun, ayıp görmek değil veya 'erenleri noksan görüp kendimi tamam görmek, göstermek değildir. Fakat bu yolda **"Himmetin yüceliği imandandır."** mânâsının gereğince gayet ulu himmet, çok gayret ve ilâhi cezbeyle mest ve hayran olan sâdık âşıklarla sohbet lâzımdır. Maksat, Hakk taliplerine gayret vermektir. **Tesellî bulup makamda kalmayalım ki, nefsin hilesi ve gururudur. Makamsızlığa erelim, yeter.**

VARLIK HAKK'INDIR

Ey Dîvâne!

Çok gevezelik ettin. Kendi sözümüze gelelim ki asıl maksat Hakk'tır. Eğer sen ters anlayıp Hakk'ım dersen, bilirsin ki, kendini ve bu yaratılmışları yaratmadın. Elbette senin ve bu yaratılmışların bir Hâlık'ı (yaratıcısı) vardır. Ama yaratılmışlar yüzünden zuhur etmiştir. Niyâzî-i Mısrî, bütün varlık Hakk'ın ve yaratılmışlar yüzünden zuhur eden Hakk olup Hakikatte bütün varlık tamamıyla Hakk'ın ise ***"Kendini bilen Rabbini bilir*** **sırrı nedir,** ***"Attığın zaman sen atmadın, fakat, Allah attı"*** **sun nedir? Ya kul hangisidir veya Allah hangisidir, fark ediver"** diye sormuştur.

Bu, keşfe muhtaçtır; söze ve yazıya gelmez, benzetme kabul etmez. Fakat gerçek mürşidim, fani vücudumun hayat sebebi, ariflerin sultanı, kutup, evliya çeşmesinin başı, Zât-ı kibriyânın nuru Şeyh Sultan Hamdi hazretlerinin himmetiyle, imkân nispetinde açıklayalım. Niyâzî-i Mısrî'nin sorusu şudur:

**Müşkilim var size ey Hakk dostları eylen reşâd**
**Kim cevâbın veren olsun Hakk katında ber-murâd**
**Ol ne kesretdir ki onun haddi yok pâyânı yok**
**Kesret içinde ne vahdetdir ki ona yok idâd**
**Çokdur enva'ı bu halkın biri insan üç bölük**
**Biri ehl-i hayme birisi kura biri bilâd**
**Üç bölükden dahi üç bölük bölünmüş ey hâce**
**Biri mü'min biri kâfir biri ehl-i inkiyâd**
**Kangısı Hakk'dan ırak olmuş bunların söylegil**
**Kangısı kadir ki Hakk emrine eyleye inâd**
**Hakk'ın iken her tasarruf bu abes sözler neden**
**Nefs ü şeytân dediğin kimlerdir eylerler fesâd**
**Dünye vü ukbâ dahi haşr u neşr olmak nedir**
**Bunları bildir bana hem ne durur mebde vü meâd**
**Âhiretde cennet ü nîrân u berzah kim denir**
**Bunların aslı nedir kim olupdur yevmi 't-tenâd**
**Kahr u lutfun illeti bir demenin aslı nedir**
**Bu ikinin vahdeti midir aceb râh-ı sedâd**

**Ya'ni rahat ayn-ı mihnet mihneti rahat mıdır**
**Cümleden râzî mıdır Hakk ber-tarik-ı ıttırâd**
**Hakk Teâlâ 'dan yakın eşyaya bir şey yok denir**
**Lîk bildir kim durur Allah yâ kimdir ibâd**
**Men arefle mâ rameyte iz rameyte remzini**
**Fark ediver mümkün ise ber-sebîl-i infirâd**
**Müşkili çoktur Niyazi'nin velî biri de bu**
**Zâhid anlasa Hakk'ı zühdü neden olur kesâd**

**BENİM CANIM, NİYÂZÎ SULTAN'IN BU NUTK-I ŞERİFİ ELİME GİRDİĞİNDE GERÇEKTEN GÖRDÜM Kİ, DÖRT KİTABIN MÂNÂSINI KENDİNDE TOPLAMIŞ, BELKİ GELMİŞ GEÇMİŞLERİN HEPSİNİN İLMİNİ KAPLAMIŞ BİR UÇSUZ BUCAKSIZ OKYANUSTUR. BİR ÂŞIK BUNLARIN CEVABINI TEK TEK, HER BİRİNİ FARK EDERSE BÜTÜN TEHLİKE VE DALÂLETTEN KURTULUP YERYÜZÜNDE HAKK'IN HALİFESİ OLUR.**

Aman meded, mürüvvet erenler!

Bu âciz yüzü karadan bu müşkili halleden sizlersiniz. Arada bu gamdan ve nefsin hilesinden sizlere sığınırım. Bu günahkârı siz koruyun; içimden, gönlümden Hakk'ın dışındakileri çıkarın. Tabiat bağından, tuzağından; hevâ ve hevesinden, nefsin lezzetlerinden kurtarıp gönlümü gizli sırrın nuruyla aydınlatın. Sizlerden isteğim, dileğim; aşkımı, derdimi, ziyade edin, arttırın. Dileğimin kabul edilmek için yüzü kara olduğunu biliyorum, meğerki Hakk kabiliyet vere. Fakat cürmümü ve eksikliğimi itiraf ettiğimden dergâhınıza acz, niyaz ve yoklukla yüz sürerim. Bu niyazımı kerem edip kabul edin. Sizin şânınıza düşen lütuf, kerem ve aftır. Bizim şânımız daima cahillik, gaflet ve haddimizi bilmemektir.

**"Ey hâl ve hareketleri değiştiren (Allahım)! Hâlimizi iyiye çevir."**

Aman erenler! Kınanan, yerilen huylarımızı iyi ahlâka çevirin. Hevâ ve hevesimizi rûhaniyete dönüştürün. Cahilliğimizi, bilgiyle, ayrılığımızı vuslatla değiştirin. Can gözüyle daima Hakk'ın cemâlini seyretmeye dalalım

Şimdi, mürşidim gavsü'l-vâsılîn Sultan Hamdi Hazretleri'nin himmetiyle bu soruların cevabı doğru bir biçimde açıklanıp yazıldı. Ama bazılarının cevabı yok ve bazılannmkinin de yazılması lazım.

Şimdi, şunu iyice anla! **Ne halk, Hakk olur ve ne Hakk, halk olur. Çünkü, halkın evveli yokluktur, âhiri, sonu yine fânîdir. Yokluk bunda teklik manasınadır. Zira, yok var olmaz, var da yok olmaz. Yani halkın evveli yokluk demek teklik demektir. Yani sen yaratılmadan önce ruhun ve cesedin yok değildi, var idi. Ama başka başka idi.** Yani, ruhun başka ve cesedindeki ateş, su, hava ve toprak başka idi. Ve halkın ortası birleşiktir. Yani Allah yarattı demek: Allah'ın emri dört unsura geldi. Tek iken ateş, su, hava ve toprak bir yere geldi; birleşip dördünden bir vücut oluştu. Sonra**, "Ben ona ruhumdan üfledim" (Hicr, 29)** mânâsınca ruh üfleyip diri kıldı. Vakti gelince doğup âdem oldu ve halk oldu. Buna sen nasıl Hâlık (yaratıcı) dersin ve nasıl önceden yok idi dersin?

Şimdi, bundan anla ki**: Sen kulsun. Her şeyi yoluyla, usulüyle anla; yoksa Firavun gibi benlik davasına kalkma! Halkın âhiri yine fânî olmaktır. Yani her şey yine geldiği yola gidip bir yere toplanıp birleşmişken yine ayrılır. Çünkü önce her organın var idi; fakat, başka başka idi. Sonunda yine dağılıp başka başka olur. Fakat Hakk'ın evveli kadîmlik (başlangıcı olmayan öncelik) ve âhiri yine bâkîliktir.**

Şimdi, bundan sonra cem'den farka gelip ubûdiyyeti (kulluğu) ve ulûhiyyeti (ilâhlığı) birbirlerine karıştırmayıp kulun aczini ve Hakk'ın kudretini isbat edelim.

Şimdi, **Hakk, değişmek ve başkalaşmaktan uzaktır. Halk daima değişim ve başkalaşım içindedir.** Ama **Hakikatte değişen yine Hakk'tır.** İmdi sen yaratılmışsın ve hadissin yani sonradan olmasın. Sen bilirsin ki, gözü ve kulağı, eli ve ayağı sen yaratmadın. Bunları yaratan cümlenin varlığı olan zâttır. İmdi, bundan yanlış anlayıp bu halkı yine halk yaratmıştır diye dalâlete düşme. Yani Hakk'ın kudreti ve zâtı cümlenin vücudunda gizlidir. Çünkü her şeyi işleten odur ve her şey onun vücududur. O bir zâttır. Benim canım, bu halk-Hakk ifadeleri, henüz yeni başlayanların anlaması içindir. Hakikatte ne yaratılmış var, ne yaratılacak olan var. **"O, her an yaratma halindedir" (Rahman, 29),** mânâsınca Hakk'ın işleri, Hakk'ın ortaya çıkışı ve hikmeti böyle gerektirir. Her şey onun vücudu. Âra yerde kimse yok. Kendi aldı, kendi sattı, kendi pazar eyledi.

Şimdi, her şey tamamıyla Hakk'ın vücudu iken Hakk yine her şeyden münezzehtir, uzaktır. Münezzehliği şu mânâyadır ki; cümlenin vücudu onun zâtının âletidir, belki zâtıdır. Cümlesini yine nasıl isterse öyle kullanır. Her şey, onun vücuduyken her şey, yine O'nun ilminden âcizdir. Kendi işini ve kendi zâtını yine kendi bilir, kimse bilmez.

Meselâ elin ile tutarsın, ayağın ile yürürsün. Sen ne tuttun, el bilmez ve nereye gidersin, ayak bilmez. Bilen, can olduğu gibi cümlenin canı, Allah'tır. Cümle vücudu nasıl kullanır, kendi bilir; insanlar bilmez. Bakmaz mısın ki kuluna bir belâ verir, kul Allah'ın hikmetini bilmediği ve Hakk'ın kuluna o belâyı vermekten muradının hayır olduğunu kul bilmediğinden, razı olmayıp şikâyetçi olur. Eğer Hakk'ın muradını kul bileydi, o kul, o belânın geldiğine sevinirdi. Çünkü Hakk kuluna düşman değildir. Niçin olacağını kul bilmez, ama Allah bilir. Nitekim buyurur: **"Sizin için daha hayırlı olduğu hâlde bir şeyi sevmemeniz mümkündür. Sizin için daha kötü olduğu hâlde bir şeyi sevmeniz de mümkündür..." (Bakara, 216).**

Bilmediğin bir şey sana çirkin gelse, onu çirkin görme; belki, sana hayırlıdır. Ama bir şey sana nispet sevimli gelse sevinme; belki, o şey sana yaramazdır.

Şimdi, velîler bu sırrı bildiklerinden, Hakk onları nasıl kullanırsa, onlar Hakk'ın hükmüne teslim olup razı olurlar. Hakk'ın hikmetini kimse bilemez. Ancak Hakk'ın yaklaşıp gece ve gündüz işi gücü Hakk ile olanların beşeriyeti mahvolmuştur. Onlar her sırra erişebilirler. Nitekim buyurur: **"İlimde râsih olanlar, yüksek payeye erişenlerdir." (Âl-i İmran, 7).** Gerçi Hakikatte Hakk'tan başka yoktur; ama ona tamamıyla kimsenin aklı ermez. Onun için Peygamber: **"Nefsini bilen Rabbini bilir"** dedi; fakat, **"Allah'ı bilir"** demedi.

Bu yazılanlardan maksat, Hakk'a akıl ermez. Her sırrı tamamıyla bildik zannedip gururda olmayalım. Nefsin hilesidir. Bildik dediğimiz cahilliğimizdendir. Bizden bilen, Hakk'tır. Bize ne kadar bildirirse o kadar biliriz. Öyle ise biz daima aczde ve niyazda, kulluk ve yoklukta olalım.

Şimdi, sen bütün varlıkların toplamısın. Özünü bil. Zira senden hariç ne Hâlık (Yaratıcı) ve ne mahlûk (yaratılmış) var. Şimdi, sende hem Hâlık var, hem mahlûk var. Hem hadis (sonradan yaratılan) var, hem kadîm (önceden var olan) var. Hem fena var, hem beka var, hem kul var, hem Tann var. Hem ceset var, hem rûh var. Hem zahir var, hem bâtın var. Hem evvel var, hem âhir var.

Bunları kendi vücudunda Yaratıcıyı yaratılmışa, yaratılmışı Yaratıcıya; yani kulluğu ve ilâhlığı birbirine perde yapmayıp daima acz ve kullukta ol. Erlik ve keramet budur. **Yoksa ben Tanrı'yım diye Firavun olmak değil. Ya da ben kulum diye benim gaybda Tanrım var; seni başka, Hakk'ı başka bilip şirke düşmek değil. Vücudunda hem Hakk'ı bul, hem seni bul. Birbirlerine perde etme!**

İmdi, senin aslın ateş, su, hava, topraktan oluştuğundan yaratılmışsın, sonradan olmasın. Bunlar toplanıp bir araya gelmeden önceki teklik hâline bakarsan, Hakk'sın, kadîmsin, yani başlangıcın yok. Sonra yine değişip başkalaştığından fânisin. Canın aslı ve dört unsurun aslı Hakk'ın zâtıdır. Fakat unsurlar değişir. Can ne bir yerden geldi ve ne bir yere gider.

**Behey Dîvâne, bozulup yazılan da sensin. Gidip gelen de sensin. Lâkin değişen tarafına halk denir. Her şeyin aslına dönüp bakî olduğu tarafına Hakk denilir.** Nitekim buyurur:

**"Yeryüzünde bulunan her canlı yok olacak, ancak azamet ve ikram sahibi Rabb'in zâtı bakî kalacak." (Rahman, 26-27).** Yani bütün eşyanın görünen yüzü yaratılmıştır, fânîdir ve değişip başkalaşır. İç yüzü Hakk'tır, bakîdir. Şimdi, Hakk'ı bulmak kolaydır, çünkü cümlenin vücududur. Fakat dönüp halkı bulmak güçtür. Çünkü bağımsız bir vücudu yoktur. Onun için Niyâzî-i Mısrî:

**Hakk Teâlâ'dan yakın eşyaya bir şey yok denir**
**Lîk büdur kim durur Allah yâ kimdir ibâd**

diye buyurdu. **YANİ SEN DE HEM HAKK'I BUL, HEM KULLUĞUNU BUL** diye uyarır.

Şimdi, her kim hem Hakk'ı hem halkı, hem fenayı hem bekayı, hem hadîsi hem kadîmi, hem kendinin bütün aczini hem Allah'ın sonsuz kudretini kendi vücudunda bulup kulluğu, ilâhlığı birbirlerine perde yapmazsa, o kimse bütün şüphe ve tereddütlerden kurtularak tevhit ehli olup kullukta bulunur. Çünkü, kullukta bulunmamak Hakk'ı ve halkı fark etmeyip kararsızlık ve şüphedir. Veya ters anlayarak kulluğunu kaldırıp ben Hakk'ım diye tozu koz anlamış olmaktır; Hakk'ı yanlış anlayıp farkı bilmeyenler nefsin hilesine aldanıp kendini evliya zanneder.

**"Şeytan onlara yaptıklarını güzel gösterdi." (Enfal, 48).**

Onlar ise insan-ı kâmilin inanç ve yolunu bilmediklerinden kulluk, zayıflık ve yoklukta olanlara acemi ve bulanık derler. Doğru yolu araştırmaya devam ettiğini sanıp insan-ı kâmilin nazarından ve himmetinden uzaklaşıp mahrum kalırlar. **Onun için insan-ı kâmili şeriat ehli de tarikat ehli de bilemez; her ikisi de insan-ı kâmili göremez.** Onun için mürşidimiz Hamdi Sultanı, o bölgedeki tarikat ehli noksan ve olgunlaşmamış sanarak kendi acemiliklerini onda görürler.

**"Vuslatı olmayanın marifeti yoktur. Farkı olmayanın da kulluğu yoktur."** Yani, bir kimse Hakk'a ulaşmadıkça şeriat yolunda kalmıştır. O kimse Allah'ı bilmez. Bir kimse Hakk'a ulaştıktan sonra geri farka gelip kulluğunu ve zayıflığını bulmamışsa, o kimsenin kulluğu yoktur. Önceki hâli gizli şirkti, ikincisi dalâlet ve dinden dönme yoludur. Tevhit ehli hem ceme varmış hem de farka gelmiş olmalıdır. Nitekim Hüdâyî Sultan buyurur:

**Şunun kim cem'i yok irfanı yoktur**
**Şunun kim farkı yok ilhâdı çoktur**
**Biri şol Türk'e benzer şehre gelmez**
**Biri şehr âdemi karyeye gelmez**

Hakikatte kemâl ehli hem köye hem şehre gelendir. Şimdi, tevhidin aslı hem cem'e varmış olmalı ve hem geri farka gelip kulluğu ve ilâhlığı birbirlerine perde yapmayıp zayıflığını anlamalı ve kullukta bulunmalıdır. Nitekim, Hz.Ali (kerremallâhü veche) buyurur:

**"CEM'SİZ FARK ŞİRK, FARKSIZ CEM' ZINDIKLIK; İLHAD, CEM' VE FARK TEVHİDDİR."**

Evliyâullahtan bir âşık, Hakk'a demiş ki;

**"YÂ RAB, BEN YOĞUM, SEN VARSIN."** Hakk, o kula:

**"EY KULUM! GÜZEL, BENİ TEVHÎD ETTİN. YA HANİ SENİN KULLUĞUN !"** demiş.

Şimdi, **Hakk'a kavuştuktan sonra geri farka gelip kulluğu bulup kulluğunu ulûhiyyete perde etmemek her âşığın elinden gelmez. Son derece zordur; kâmil mürşide ihtiyaç vardır.**

Ey benim canım! Niyâzî-i Mısrî'nin;

**Müşkili çokdur Niyazi'nin velî biri de bu Zâhid anlasa Hakk'ı zühdü neden olur kesâd** dediği, cemden sonraki farka işarettir. Zira cem makamında secde edenle secde edilen bir olur. İbadet eden, ibâdet edilen bir olur. Harf, ses ve söz kalmaz. Bu makamda sâlik, şeriatı gereğince yapamaz, ilhâda meylederek gerçek inançtan sapar.

Buraya ulaşan âşığın yaptığı zühd niçindir? Önce yaptığı Hakk'a kavuşmak için idi; Hakk'a kavuştu, istediğine ulaştı. **"Ebrârın iyilikleri, mukarreplerin seyyiatıdır."** Yani, Hakk'ı isteyenin iyilikleri, yani ibâdeti, Hakk'a kavuşan âşığa günahtır. Çünkü Hakk'a kavuşan âşığa gerek ibadetler gerekse sülük bunların hepsi şirktir. Böyle olunca sona ulaşanların ibadeti ne içindir, demektir. Şimdi, sona ulaşanlar insan-ı kâmildir, insan-ı kâmil sadece bir kuldur. Niyazi'nin şu mısraı buna işarettir:

**"Abd-i mahzam ben tasarruf bilmezem"**

## ABD-İ MAHZ

Şimdi, gerçek kul ona derler ki, elinden, dilinden, gözünden kimseye zarar vermeden her ibadeti yapar ve her âdabı yerine getirir. Fakat yaptığı ibadetinde bir maksat olmaz. Yani, Cehennem korkusundan veya Cennet ümidinden ya da dünya için yapmaz. Halis, muhlis, sadece Allah için yapar. Yani, onun ibadeti Hakk'ın emrine uymak içindir. Çünkü ibadetinden bir şey bekleyen Allah'a şirk koşarak ibadet etmemiş olur. **"Hasenâtü'l-ebrâr (iyilerin iyilikleri)"** demek budur.

Hakk'ı isteyen, ibadeti Hakk'a kavuşmak için yapardı. Sona ulaşanlar ise Hakk'a kavuştu. Bunların ibadeti Hakk'ın emrine uymak değil, ebrârın ibadeti gibi Hakk'a kavuşmak için veya herhangi bir şey için olursa sona ulaşanlara öyle ibadet günahtır. Sona ulaşanların ibadeti ancak emre uymak için olur, demektir.

Bu makam son derece tehlikeli makamdır. Bazısı bir Hakk mürşid-i kâmile rast gelmediğinden, bu makamda ben Hakk'a kavuştum, ibadet edersem şirk olur diye dalâlet ve sapıklığa kalkıp gerçek inanç-

tan döner. Oysa bu ibadet etme demek değil, ibadetinde başka maksat olmasın ve ettiğin ibadeti görme, demektir. Nitekim Hasan-ı Basri buyurur: **"Hakîkat ibadet edip ibadeti (görev yapmış gibi) görmemektir."** Hakîkat oldur ki ibadeti edip ve ettiği ibadeti görmemektir. Yani görmeyi terk etmektir. Yoksa ibadeti terk et, demek değildir. Hüdâyî Sultan buyurur:

**Hakikat sanma ki terk-i ameldir**
**Terk-i rü'yet-i ameldir ki güzeldir**

**SÖZÜN ÖZÜ, BİR KİMSE ŞERİATI YERİNE GETİRMEZSE O KİMSE YANLIŞ ANLAYIP DALÂLETE VE SAPIKLIĞA DÜŞMÜŞTÜR.** Zira önce vuslat, kavuşma neye derler, onu bil. Vuslat, kesifliği bırakıp latif olmaktır. Yani kesif, dalâlettir; latîf, hidayettir. Muhasebe ile dalâleti bırakıp hidayet hareketiyle hareket ettikten sonra, senin yok olup Hakk'ın var olmasıdır. Sen yok ol dedikleri: Sendeki suret ve sıfat senin değildir, Hakk'ındır. O sureti ve sıfatı Hakk'a verip senin aradan çıkmandır. Bir de senin sıfatını Hakk'ın sıfatına değiş demek, yani, senin sıfatın beşeriyettir; yaramaz huylardır ve hayvan sıfatıdır. Bunlardan kurtulup Hakk'ın insan-ı kâmil sıfatı olan iyi huylarıyla huylanmandır. Yaramaz huyu iyi huyla değiştirmendir. Nitekim, şeyh Mahmûd-ı Şebüsterî buyurur.

**Eğer tebdil edersen hüsne sıfatı**
**Hemân tebdil edersin zâta zâtı**

Yaramaz huyunu iyi huya çevirirsen sendeki sureti ve sıfatı değiştirmiş olursun ve eğer ahlâkını değiştirmezsen Hakk'ı bilsen de fayda etmez. Çünkü nefsin gururu ortaya çıkar. Hakk'ı ortaya çıkarıp herkesin Hakkını yerine getiremezsen halk senden emin olmaz.

Şimdi, **kavuşmaktan maksat, sadece Hakk'ı bilmek değildir. Hakk'ı bilmek, inkâr etmeyip her şeyi Hakk bilip her şeyin Hakkını vermektir ve bütün organlarından halkın emin olmasıdır.** Bu ise kalp düzeltilip, ruh temizlenip, nefis terbiye edilmedikçe olmaz. Kalbin düzeltilmesi Hakk tarafından sâlikin gönlüne gizli sır gelmedikçe olmaz. Kavuşmaktan maksat, ancak sırr-ı hafî denilen gizli sırdır. **"Allah, dilediği kimseye nurunu eriştirir." (Nur, 35)** dediği buna işarettir. Herkesin Hakkını verip, herkes ondan razı olup, herkeste Hakk'ın yüzünü görüp daima kontrol altında olmadıkça kimseye bu nur gelmez. Bu nur gelmedikçe, kimse hidayet bulup ve Hakk'a kavuşup herkesin Hakkını vermez. Mülhid ve zındık, bu gizli sırrı bilmediklerinden sözle ve gerçekte yaşamadan sadece bilmekle Hakk'a vasıl olduk sanıp nefsin gururuna aldanmışlardır. Hevâ ehli ile ehlullah arasındaki fark, bu gizli sırdır. **"Kendi yollarımıza eriştireceğiz" (Ankebut, 69)** âyetinde yoldan maksat, bu nurdur ki buna cezbe-i Hakk derler. Şimdi, **yaramaz huylardan kurtulmayanlar, Hakk'a ulaşmış değildir. Kavuşmaları kendi zanlarıyladır, taklittir.** Bundan anla!

**BİR KİMSE ŞERİATA UYMAZ VE YARAMAZ HUYLARDAN KURTULMAZSA, OL KİMSENİN KALBİ DÜZELMEZ; RUHU ARINIP, NEFSİ TERBİYE OLMAZ. NEFİS TERBİYE EDİLMEYİNCE KİMSEDEN BU SIRR-I HAFÎ DENİLEN GİZLİ SIR ORTAYA ÇIKMADI. O KİMSE, DAVADAN VE GURURDAN KURTULAMAZ; YALANCIDIR.**

**Şeriatta, önce YALANCI MEHDÎ ortaya çıkar, dedikleri budur.** Bunun yalancı olması, Muhammed'in yoluna uymamasıdır. **Çünkü eğer gerçek mehdî olaydı, Muhammed'in yolunda olurdu.** O hâlde şeriata uymadan Hakk'a kavuşup hidâyet buldum, demesi yalandır. **Mehdî'den maksat, hidâyet bulmaktır. İsa'dan maksat, ruhun nefisten temizlenip Rûhü'l-kudse (kudsî ruha) ulaşmasıdır.**

Şimdi, bundan anla ki, yaramaz huylardan kurtulmayan ve şeriata uymayanlar, Hakk'a kavuştum diye vuslat davasında bulunsalar, onlar yalancıdırlar. Zira, bir kimse hidâyet bulmadıkça Hakk'a ulaşamaz ve eğer hidâyet bulsaydı şeriatı, Hakk bilip ona uyardı. Böyle marifetullaha ulaşıp ayne'l-yakîn makamında iken kendini Hakikate ulaştım zannedip Hakke'l-yakîn makamındayım diye dava eden âşıklara, Bârî-i Teâlâ hidâyet edip **"Allah, dilediği kimseye nurunu eriştirir." (Nur, 35)** âyetince Hakka'l-yakîn makamına ulaştırmayı isterse Hakk tarafından o âşığın gönlüne hidâyet nuru tecelli eder. Ona Hakk'ın cezbesi, gizli sır, rûhü'l-kuds ve izafî ruh derler. **İsa'nın gökten inmesi ve Mehdî'nin çıkması budur. O âşığa o saat hidâyet erişerek kendi vücudu, kendi İsâ ve eksikliği keşfolur.**

Kendi hâllerine bakar ki kendi hâllerinde asla erenlerin hâllerinden bir hâl yok. Bu durumda ne Mu-

hammed'in emirlerini yerine getirebilmiş, ne tarîkat kurallarına uyup kalbini saflaştırmış, ruhunu cilalamış ve nefsini temizlemiş... Daima heveslerine kapılıp gaflette bulunmuş, nefsin gururuna son derece aldanıp halkın gönlünü yıkmakta!

Köpek sıfatıyla basit hileler yapar. Tilki sıfatıyla bakar; görür ki kendi yine önceki yaramaz huylarından ve hayvani sıfatlarından kurtulmamış ve asla ahlâkını değiştirmemiş. Meğer kendini kâmil gördüğü, nefsin gururu ve hilesi imiş. Uykudan uyanır gibi gafletten uyanır. Böylece kendini ayıp ve noksan içinde görür. Tövbe ederek feryad u figân ile ağlayıp şeriata döner. Nefsini hesaba çekerek günden güne yaramaz huylarını iyi huyla değiştirir. **Halka muhabbet edip eksikliği kendinde ve tamlığı halkta görmeye başlar. Çünkü, o zaman Hakk'tan başkasını görmez. Kendini baştan ayağa kadar isyana batmış görüp feryat eder ve görür ki, bunun Mehdî'yim dediği-meğer Deccâl imiş.** Yani hidâyet olup Hakk'a vasıl oldum, dediği yalan dava imiş. Tamamıyla nefsin hilesine, oyununa ve gururuna aldanıp davada kalmış.

Dertmend sâlik bunları böyle görerek kendinin evvelden yalancılık ile velilik davasını ettiğinden gerçek erenlerden haya ve edep edip yüzünü yerlere sürer. Feryat ve figân edip gerçek erenlerden medet istemeye başlar. Erenler de bunun feryadına merhamet ederek kendilerini gizlemeyip bunun gönlüne nazar ederler. Allah'ın velîlerinin yolunu, itikadını, tevhidini ve edeplerini gösterip bunu doğru yola iletirler. O himmet sebebiyle buna Hakk tarafından hidâyet yetişip sırr-ı hafî (gizli sır) tecellîsi zuhur eder. O zaman bunun beşeriyyeti ve yaramaz huylan iyi huya dönüşür. Zâtı ve sıfatı mahvolup bunda asla irade, kudret, gurur, dava ve benlik kalmaz. Zahirinde Hakk'tan gayrı bir şey kalmaz. Kendine, halka, muhabbeti artar ve yaramaz huyları gider. O zaman herkes bunun elinden, dilinden, gözünden emin olur. Herkes bundan hoşnut ve razı olduğundan Hakk tarafından sevilip Allah'ın velî kullarından olur. O zaman bunun vücudundan gerçek Mehdî ortaya çıkarak Muhammed'in şeriatını uygular; İsâ, gönlünün göğünden kalbe iner ve Deccâl'e Mekke kapısında mızrakla vurup öldürür. İsâ, Mehdî'ye uyup namaz kılar, imâm olur. Yani nefsi rûh ve ruhu rûh olursa, değişim olur. İsa'nın Mehdî'ye uyması, Hakk tarafından sırr-ı hafî tecellîsi ortaya çıkınca nefsinin rûh olmasıdır. Ruhu dahi rûhü'l-kuds olup hidâyete uyar.

Mızraktan maksat muhasebedir. **Deccâl'den maksat nefistir.** Çünkü nefis baş kaldırıp bilmekle ve akılla Hakikate ulaştım diye sâliki aldatıp gurura ve davaya bırakmış idi. Şimdi rûh, rûhü'l-kuds olur. Kendinin, gaflette olup nefsin hilesi ve gururuyla yanlış fikirlerle içinin kirlendiğini bilir. Gönül kapısı önünde muhasebe mızrağıyla Deccâl olan nefsi katleder. O zaman sâlikin vücudundan gerçek Mehdî ortaya çıkar. İsâ da inip Deccâl'i katleder ve Muhammed'in şeriatına uyar. Bundan anlaşıldı ki, şeriata uymayanlar Hakke'l-yakîn makamına ulaşamaz; yalancıdır. Onlar kararsızlıkta kalmıştır. Temkîn ve istikâmet bulmamıştır. Temkîn bulan âşık şeriatı inkâr etmez; gereği gibi icra edip her şeyin Hakkını verir.

Henüz şeriatın Hakkını icra edemiyorsun ki, Hakk'tır. Nerede kaldı ki diğerlerinin Hakkını icra edesin.

Şimdi, ey Dîvâne anla! Yine sözümüze gelelim:

## KULLUĞU BULMAK

Kulluğunu bul demek, zahir halkı gibi kendini başka ve Hakk'ı başka bilip şirk et, demek değildir. Kulluktan maksat, senin cüz'lüğün ve fâniliğindir. Unsurların aslına dönerek değişip başkalaşırsın Rûh edip bakî olursun ve küçük iken büyük olursun.

Ulûhiyyet oldur ki, can Hakk'ın zâtından ayrı değil. Göz, kulak, el, ayak Hakk'ın âletidir ve onlar da Hakk'ın zâtıdır. Senin ne tende ve ne de canda alâkan var. Bârî-i Teâlâ zâtında olan kudretinin kemâlini senin vücudunda yürütmeyi istedi. Ten cana âlet edilerek tenin yollan cana verildi. O ten ile o cana bir isim konulup Hakk senin vücudundan o isimle ortaya çıkıp nasıl hareket etmek istediyse, öyle hareket etti.

Eğer, Hakk senden, Hâdî ismiyle zuhur ettiyse, hidâyet hareketini eder. Ve eğer Mudili ismiyle zuhur ettiyse dalâlet hareketini eder. Sen o isimle Hakk'ın senden zuhurunu bilmeyip Hakk'ın varlığı üzerine ben zannedip şirk edersin.

## KENDİNİ BİL

Şimdi, kulluktan maksat senin cüz'lüğün idi. Anladınsa, kulluğunu buldun. Bundan sonra ulûhiyyeti

kendi vücudunda bul. Yani, Bârî-i Teâlâ senin vücudunu kendine âlet olarak yaratıp Hakk senden senin isminle zuhûr etmiştir. O sen değilsin, Hakk'tır. Sen onu bilmediğinden ben zannedip şirk ettin. Evvel sensin, âhir sensin, zahir sensin, bâtın sensin; gizli sensin, ayan sensin. Kendini bil.

**Sen, rûh cihetinden ve unsurların tekliği bakımından evvelsin. O ayrı ayrı olan unsurlar bir yere toplanıp birleştiğinden âhirsin, sonsun.** Resulullah'ın **"Biz sâbikûnun sonuncusuyuz."** dediği buna işarettir. Unsurlar bakımından zahirsin, görünensin. Rûh bakımından bâtınsın, görünmeyensin. Unsurlar açısından fânîsin. Değişip başkalaşman bakımından halksın. Rûh kalıptan ayrılıp rûh ruha, unsurlar unsurlara ve her organın aslına dönüp bakî olduğu cihetten Hakk'sın. Yani unsurlar bakımından topraksın. Rûh yönünden Hakk'sın. Semi'sin, Basîr'sin, Mürîd'sin, Hay'sın, Kayyûm'sun, Kghhârjsm, Rezzâk'sın, Vehhâb'sın. (Yani,işitensin, görensin, isteyensin, yaşayansın, ezelîsin, kahredicisin, rızık verensin, çokça bağışlayansın).

Sözün özü isim, fiil ve sıfatlarıyla Hakk senden zuhur eder; Hakk'ın görür gözü, söyler dili, işitir kulağı, yürür ayağısın ve Hakk'ın bütün tasarrufu senin vücudundan ortaya çıkar. Nitekim Hz.Ali (kerremallâhü veche) buyurur:

**"Ey insan, sen kendinin küçük bir cisim olduğunu sanırsın. Fakat bütün âlem senin içine sığdırılıp gizlenmiştir."** Yani <u>sen bütün varlıkların toplamısın. Hakk ve halk hepsi sensin. Ama sen bilmediğinden, kendini küçük sanırsın.</u>

Şimdi gafil olma, özünü bil. Hakk'ı sana ve seni Hakk'a perde yapmayıp daima yoklukta, zayıflıkta ve niyazda ol.

Şimdi, bu sözü anladınsa, Hakk ve halk kimdir, fark edip dalâletten ve ilhaddan emin, insan-ı kâmil olursun. Bu sözü anlamadınsa, başka bir şekilde bir daha anlatalım. **Sâdık âşıklar ubûdiyyeti ve ulûhiyyeti vücutlarında bulup "Ene'l-Hakk" (Ben Hakk'ım) sözünü "Hüve'l-Hakk" (O Hakk'tır) sözüne dönüştürerek "ene"yi (ben), "hüve"yi (o) birbirlerine örtü yapmasınlar.**

Ey benim canım!

**ENE'L-HAKK, HÜVE'L-HAKK'A DÖNÜŞMELİDİR.** Onun için ki yalnız senin vücudun Hakk'ın bir âzası gibidir. Hakk'ın tam vücudu değildir. Zira, eğer sen ve ben Hakk'ım dese olmaz. Cümlenin vücudu birden Hakk'ındır. Yoksa, yalnız senin ve benim vücudum değil. Sen Ene'l-Hakk davasını etsen, bu, sanki bir el veya ayağın **"ben tamam idim"** diye âdemlik davası etmesine benzer. **Bir el ve bir ayağa âdem denilir mi? Âzânın cümlesine birden âdem denir.**

Yer, gök, bütün insan ve hayvanların hepsi birden Hakk'ın vücududur. Gerçi bir âdemin vücudunda yer ve gök, hayvan, insan, cümlesi vardır; fakat muhtasar (özet) halindedir; mufassal (aynntılı) değildir. Onun için mufassala, âfâk ve büyük âlem denilir. Muhtasara, enfüs ve küçük âlem denilir. Öyleyse büyük âlemin, küçük âlemin hepsi birden Hakk'ın vücududur. Yalnız enfüsün değildir. Öyleyse sen cüz'sün, kül değilsin. Âlem-i âfak ve âlem-i enfüs cümlesi birden küldür.

Bakmaz mısın ki, Hakk'ın her bir kudreti bir sıfattan ortaya çıkmıştır. **Meselâ kuşlar uçar; ama, insan uçmaz. Fakat, insandaki kudret, başka hayvanda yoktur.** Çünkü insan tam bir mazhardır. İnsanın da her birinden bir kudret ortaya çıkmıştır. Kiminden güzel yazı ve kiminden diğer sanatları yapar. Sende bir çeşit kudret yaratmıştır ve benden bir çeşit kudretini ortaya çıkarmıştır. Senden senin vücudunu kullanır, senin işini bilir ve benden benim vücudumu kullanır, benim işimi bilir. Bizim kulluğumuz ve cüz'lüğümüz yoktur. Çünkü sen benim hâlimi bilmezsin ve ben senin hâlini bilmem. Ama senin kendi hâlini bildiğin ve benim kendi hâlimi bildiğim de Hakk'ındır. Senin ve benim değildir. Fakat biz ona **"bizlik ile cüz'lük bilmesi"** deriz.

Bârî-i Teâlâ cümle ile beraberdir. Beraberdir dedikleri, bu cüz bilgisidir. Senin hâlini senden bilir ve benim hâlimi benden bilir. Bârî-i Teâlâ'nın ilmi hemen bu kadarca değildir. Kendine mahsus olan küll bilgisidir ki, o ancak kendine mahsustur; sana ve bana değil. Çünkü Bârî-i Teâlâ senin hâlini ve/benim hâlimi, bilir. Cümleden münezzehtir, hepsinden uzaktır, dedikleri bu mânâdır.

Bazı âşıklar var ki, Hakk ile ülfet ederek küll bilgisine de sahip olup herkesin hâlini ve herkesin gönlüne geleni bilir. Şimdi bütün yaratılmışlarda olan vücut ve hareket tamamıyla Hakk'ındır. Her birinden bir çeşit kudretini göstermiştir. Cümlesi Hakk'ın kudretidir ve Hakk'ın her ne kadar kudreti var ise, hepsinde gizlidir. Bütün güç ve kudreti insan-ı kâmilde gizlidir. Bakmaz mısın ki, bazı velîlerden

öyle kudret meydana gelir ki, dünyada olan insan bir yere cem' olsa cümlesi âciz kalır.

Şimdi öyleyse Bârî-i Teâlâ bir mahlûktan bir başka vücut olmaktan uzaktır. Hakk'ı mahlûktan başka anlayanlar şirk koşanlardır. Şimdi, bundan anlamadınsa bir başka şekilde açıklayalım:

Şimdi, benim canım!

**BENİM BEN DEDİĞİM HAKK'TIR.**

**BEN HAKK DEĞİLİM.**

**BENİM BEN DEDİĞİM HAKK'TIR, DEMEK BENİM NE TENDE NE CANDA ALÂKAM VAR. TEN HAKK'IN SIFATIDIR. AMA BEN HAKK DEĞİLİM, DEDİĞİM BÜTÜN VÜCUT HAKK'INDIR, DEMEKTİR. YOKSA YALNIZ SENİN VE BENİM DEĞİL. Öyleyse Hakk Teâlâ senin ne aynındır ve ne gayrındır.**

Meselâ, **aynada görünen suret gibi. Aynada görünen suret senin kendin değildir, suretindir; ama gayrın da değildir. Hakk senin aynın olmadığı, sen Hakk'ın tam vücudu değilsin; bir âzası gibisin. Hakk senin gayrın olmadığı, sendeki görünen suret Hakk'ındır; senin değildir. "Allah, Adem 'i kendi suretinde yarattı"** demek, bu mânâyadır. Onun için Hakk'ın kudreti cümlede gizlidir. Herkesten hareket eden ve her işi işleyen Hakk'tır. Halk Hakk'sız hareketten ve fiilden âcizdir. Onun içindir ki herkesteki görünen suret ve yüz, Hakk'ın sureti ve yüzüdür. Herkesin değildir. Onun için herkes âcizdir". Bârî-i Teâlâ herkesi nasıl isterse öyle kullanır. Bakmaz mısın ki bu yüzden bir gayrı yüzüne ihtiyacı var. O yüzden yine bir gayn yüzüne ihtiyacı var. Bir yüzden bir yüzüne ihtiyacı olursa o şeyi o yüzüne verip ihtiyacını giderir. Sözün özü Bârî-i Teâlâ yaratılmışlardan bir başka vücut olmaktan uzak mıdır? Bundan dahi hisse almaz mısın ki kulun rızkını veren Hakk'tır, derler. **HİÇ BU ÂNA GELİNCEYE KADAR HAKK'IN HALKTAN BİR BAŞKA VÜCUT OLUP KUL RIZKINI VERDİĞİ YOKTUR.**

**HERKES RIZKI ALLAH'TAN İSTER.**

**RIZIK YİNE KUL ELİNDEN ORTAYA ÇIKAR.**

**KİMSE DİKKAT EDİP ARAMAZ Kİ BU NE HÂLDİR?**

**KUL KİMDİR?**

**Allah kimdir?** Kimse bilmez. Böyle gafletle geçip giderler Bundan Bari anla!

**Allah kullarından ayrı değildir.** Bil ki kullarının zahir ve bâtın tasarrufunu eden Hakk'tır. **Fakat kullarını kendine perde ve âlet etmiştir. Her işi işleyen Hakk'tır. Sen kör olup gaflette olduğundan kul işler sanırsın. Sen, senin ardında kalmışsın. Hakk'ı bu yüzden göremiyorsun. Bari Karagöz oyunundan hisse al!** Ârif-i billah olanlar her şeyi künhüyle bildiler. **ONUN İÇİN "ENE'L-HAKK"I, "HÜVE'L-HAKK"A DÖNÜŞTÜRDÜLER.**

**Sürüp ismin dilde tekrar eylerem**
**Varlığım seninle ben var eylerem**
**Koma beni etmeyem bir derdle âh**
**Yakaram dünyâyı hep nâr eylerem**
**Aşk-ı pâkin boynuma zincirini**
**Takmışam Mansûr olup dâr eylerem**
**Ene'l-Hakk'ı mahvedip sende şehâ**
**Hüve'l-Hakk zikrini her bâr eylerem**
**Beni sende seni Hakk'da mahvedip**
**Hakk'ı sende Seyyid'im var eylerem**
**Cemâlinden okuyup âyetleri**
**Şerh edip ledünnü tekrar eylerem**
**Vech-i pâkin ismidir ümmü'l-kitâb**
**Bu Selîm'e anı ezkâr eylerem**

Şimdi, kendini aradan çıkarıp varlığı Hakk'a vermelidir. Biz arada yokuz. Varlık onundur. Kulluk ve ulûhiyyeti bundan anlamadınsa bir başka şekilde daha açıklayalım:

Şimdi, **sende ulûhiyyet var ve kulluk var. Kulluktan maksat senin cüz'ün değildir. Hakk'ın bir âzası gibisin. Tam bir vücut değilsin.** Ulûhiyyetten maksat, o sendeki vücut ki cüzlük idi; o, Hakk'ındır, senin değildir. Öyleyse cüz' olman bakımından kulsun. O cüzde dahi alâkan olmayıp o sendeki vücut cüz'lük eyledi. O Hakk'ın bir yüzü olduğundan Hakk'sın. Bunu anladınsa, sende hem

seni buldun, hem Hakk'ı buldun. Çünkü senin vücudun Hakk'ın bir âzâsıdır.

Sen nasıl hareket etmek istersen, öyle hareket ettirir. Hepsi Hakk'ındır. Çünkü herkesteki vücut Hakk'ın vücududur. Vücut sahibi vücudunu nasıl isterse, öyle kullanır. Hangi âzâsını nasıl hareket ettirmek isterse, öyle hareket ettirir. Cümle halkın âciz olup tasarruf Hakk'ın olduğu bundan bellidir. Çünkü senin vücudun Hakk'ın bir âzâsıdır. Her haliyle âzâ sahibine ihtiyacın var. Sen zelilsin, âcizsin. **Aczini itiraf et.** Daima sen zannettiğin vücut sahibinin emrini tutup yasaklarından kaçınarak hep kullukta bulunup niyazda ol.

Ey benim canım! Hakikatte halk Hakk'tan ayn veya başka değildir. Bu değişimler Bârî-i Teâlâ'nın kudretinin kemâlidir ve kulun elinde bir şey yoktur. Kul son derece zayıf olduğunu isbat etmelidir; kulun şanına lâyık olan hareket dâima zayıflık, kulluk ve niyazdır. Bunu böyle yazmaktan maksat, **bazı taklitçilerin yanlış anlayarak "ben Hakk'ım" diye Firavun iddiasını tekrarlamalarıdır.** Allah korusun; kulluklarını kaldırıp Hakk'ın emrini tutmazlar ve Hakk'ın şerefli şanına lâyık olmayan sözler söyleyip, imansız gitmeye sebep olurlar.

Bârî-i Teâlâ halk eder demek: Zâtı, sıfatına tecellî eder, demektir. Yani, sıfat yüzünden görünen zâttır. Nitekim Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) buyurur: **"İki evde Allah'tan başkası yoktur."** Yani dünyada ve âhirette Allah'tan başkası yoktur. Bütün eşyaların her birisi iki cihandır. Her eşyanın zuhuruna dünya ve fânî halk derler. O da Hakk'ın zâtı idi; fakat sıfatlar bakımından göründü idi. Ve bütün eşya aslına dönünce Hakk, baki ve âhiret denilir. O ise Hakk'ın sıfatları idi, aslına döndü, demektir.

**Arif ol gayri değil oldun giden, oldur gelen**
**Ne gider ol ne gelir, gider görünür sureta**

Şimdi bundan yanlış anlayarak hasrı ve neşri inkâr etme**. ŞERİATI İNKÂR ETME. GAYET AZÎZ TUT. HATTA HAKİKATİ ŞERİATA TATBİK ET. EĞER UYGUNSA HAKİKATTİR; YOKSA YANLIŞLIK SENDEDİR. MARİFETİ EHLİ OLMAYANDAN ALMIŞSINDIR. ARTIK MÜRŞİD-İ KÂMİL ARA DA SANA İRFANI, ALLAH'IN İLMİNDE OLDUĞU GİBİ VERSİN.**

## HALKIN VE HAKK'IN SIFATI

Ömer Nesefî şöyle der: **"Bir kişi halkın sıfatıyla Hakk'ın sıfatını fark etmezse, o kişi sapmıştır; saptırmıştır."** Yani bir kimse halkın sıfatı ile Hakk'ın sıfatını fark edip ayıramazsa, o kimse azmıştır; halkı da azdırır. **Halkın sıfatı demek** unsurların tabiatı demektir. Nefis dedikleri budur. **Hakk'ın sıfatı dedikleri** övülen huylardır. Yani rûhaniyettir. Çünkü ruhlar, çirkin görülen bütün sıfatlardan uzaktır. Allah korusun zina ve livâta edip, içki içip ben arada yoğum, bunu Hakk yaptı, diye nefsin isteklerini ve çirkin işlerini Hakk'a isnat etmek değildir. Eğer senden bir noksan zuhur ederse, kendi kusurun bilerek Hakk'tan bunun affını iste. Nitekim Âdem-i safî günah işledi. Eksikliği kendinden bildi; bağışlandı. Şeytan, Hakk'ın emrini tutmadı. Kendinin dalâletini Hakk'tan bildi; kovuldu.

Gerçi hidâyetin ve dalâletin Hakikatte faili Hakk'tır. Fakat edep gözetmek lâzımdır. **"YÂ RAB! BU NOKSANLIK BENDENDİR, BENİM UNSURLARIMIN HİDÂYETE KABİLİYETİ OLMADIĞINDAN DALÂLETE KULLANDIM"** diyerek noksanlığı kendinde bil. Ama kendine zerre miktarı hareket ve kudret isnat etme ki, şirk olmasın. Gerek cüz'î ve gerek küllî hepsi Hakk'ındır. Görünüşe aldananların cüz'î irade isnat etmeleri Hakk'ın kudretini bilmediklerindendir. Böyle desen, onların aklına ters geldiğinden cebriyye sanırlar. Zorlama ile isteği anlayıp ayırt edemezler.

Şimdi, bunu bildikten sonra şunu da bil: Peygamberlerin gönderilerek emir ve nehiylerin bildirilmesinden maksat, Hakkın rızâsına uymaktır. Hakk'ın rızâsı, dalâleti bırakıp hidâyet hareketiyle hareket etmektir. Çünkü Hakk'ın bu halk yüzünden zuhuru Hâdî (hidâyet verici) ve Mudil (dalâlete düşürücü) ismiyledir. Evliyâullah, Hâdî isminin mazharıdır. Sıradan insanlar, Mudili isminin mazharıdır. Bunları fark et. Gerçi hidâyet ve dalâlet hakîkatte Hakk'ın vücudundan meydana gelir. Fakat dalâlete rızâsı olmadığından peygamberler ve mürşidler gönderip halkı hidâyete davet etmiştir. Bunlan fark edip hidâyet hareketiyle hareket eden ve şeriata riâyet edip dört kapıdan baş gösteren âşığa aşk olsun!

## KALP

Eğer cüz'î ve küllî irade Hakk'ın olup bende irâde olmayınca nasıl hidâyet hareketiyle hareket edeyim dersen, cevabı şudur:

İnsanda bir kalp bulunur. Bu kalbin de iki tarafı vardır. Bir tarafı halka, kesret âlemine ve gaflete açılır. Kesrete açılan tarafı, hayvan sıfatı olan keşfe ve dalâlete meyleder. Yemek, içmek, şehvet ve dünya sevgisi gibi. Kalbin diğer bir tarafı, Hakk'a ve vahdet âlemine açılır; latiftir, hidâyete meyleder, rûhaniyet sıfatıdır.

**Herkeste kalp olduğundan, herkesin meyli iki tarafadır.** Kalbi Hakk'a açılıp Hakk'la kâim olan âşıklar ile ülfet edersen onların gönlünden senin gönlüne hidâyet yetişir. Senin kalbinin halka olan tarafı kapanır, Hakk'a olan tarafı açılır. Çünkü gönül gönülden nem kapar. Bakmaz mısın bir gamlı adamın yanına varsan, onun gönlünden senin gönlüne de gam bulaşır, hemen sana da keder gelir. Eğer sevinçli adamın yanına varsan sen de sevinirsin. Eğer mecliste bir başka sohbet olsa veya dünyaya ait sohbet olsa, meclise, bir kesafet gelir. Meclistekilerin hepsine gaflet ulaşır ve Hakk'ı unuturlar. Ama evliyâullah sohbeti veya Hakk sohbeti olsa meclise bir rûhaniyet gelir. Meclistekilerin gönlünden dünya muhabbeti çıkar, gafletten kurtulurlar; günahkâr olanları da Hakk'a muhabbet ederler.

Şimdi, bundan anla ki, eğer sen hidâyet istersen ehlullah meclisine var. Onların sohbeti senin gönlünü hidâyete çevirir. Bârî-i Teâlâ da sana hidâyet eyler, ehlullahtan olursun. Ama eşkıyalar, günahkârlar ve hevâ ehliyle sohbet edersen ehlullahtan olsan da bunlardan olursun.

Hakikatte ezel ve ebed (geçmiş ve gelecek) yoktur. Ezel ve ebed tâbiri anlamak içindir. Eğer ezel olsa Bârî-i Teâlâ'nın başlangıcının olması gerekir.

**Sözün özü hidâyet istersen hidayet ehli ile sohbet et. Sonunda onların sohbeti sana tesir edip Bârî-i Teâlâ, dalâletini hidâyete çevirir. Eğer, ezelde nasılsa öyle kalınacak olsa, Cenâb-ı Hakk, peygamberler ve mürşitler göndermezdi. Ezelde iyi olan iyi olurdu. Eşkıya olan eşkıya olurdu.** Ama Hakikatte böyle değildir. Bakmaz mısın ki günahkâr ve kötü bir kimse ehlullaha bey'at edip onun terbiyesinden geçer. Bârî-i Teâlâ onu eşkıya iken kutlu kimse yapar. Nitekim Kur'ân'da buyurur: **"Allah dilediğini siler, dilediğini sabit bırakır. Ana kitap (Levh-i Mahfuz) O'nun katındadır." (Ra'd, 39).** Bu **"ezel tâbiri"** Hakk'ı bilmemekten gelir.

Senin ezelin, ruhun unsurlara gelip kulluk elbisesini giyip akılla kayıtlanıp dinî emirlerle mükellef olduğun gündür. Eğer, yevm-i ezelde, mürşide teslîm olup Hakk'ı bulursan, *"belî"* (olumsuz soruya olumlu anlamda evet) deyip ikrar edersin ve eğer tarîka girmezsen *"neam"* (olumsuz soruya olumsuz anlamda evet) deyip Hakk'ı inkâr edersin. Bunda "belî" ve "neam" ikisi bir mânâyadır. Ehl-i vuslat olanlar "belî" deyip ikrar ederler. Ama kâfir olanlar "neam" deyip Hakk'ı inkâr ederler. Burada "kâfir" diye Hakk'ı örtene derler. Bunda kâfirden maksat, "Yahudi" ve "Hıristiyanlar" değildir; Hakk'a ulaşamayanlardır; çünkü onlar, Hakk'ı ikrar ederiz, derler. Ama şirk koşarlar.

## BELÂ

Bir kimse Hakk'ı anlayıp bilirse, o kimse Hakk'ın kazasına razı olup belâsına sabreder. Kimseye hacetini arz etmez. Çünkü, belâya sabretmek, Hakk'ı kemâl mertebe bilmekten gelir. Bir kimse bütün makamları geçer; ama, bir makam vardır ki, o belâ ile geçilir. Bârî-i Teâlâ ona bir belâ verir. O da sabreder. Hakk Teâlâ onu, o makamdan geçirip mahbûb edinir. Fakat mülhidler, yanlış anlayıp:

**"Sen Hakk'sın, Hakk'ı bildin; Hakk'a kavuştun; daha ne makam vardır, ne olacaksın? Evvelin ve âhirin Hakk"** deyip yürüyerek makama itibar etmemeleri, dalâletten ve sırr-ı hafî denilen gizli sırrı bilmemekten ileri gelir. Bilmezler ki, makamdan maksat, sırr-ı hafinin zuhur edip ruh küllîye, kalb tasfîye ve nefs tezkîye olup tamamen hayvan sıfatından temizlenmesi; halka hile yapıp halkı aldatmaktan vazgeçmesi; ruhu Hakk olup Hakka'l-yakîn makamında daima uyanık bulunması ve asla Hakk'ın kurbiyetinden ona gaflet gelmemesidir. Yoksa sözle, bilmekle hayvan sıfatından kurtulmak mümkün değildir. Onların asla Hakk'tan haberleri yoktur. Herkesi taklit ederler.

Şimdi, bunları anlayıp tam bir inançla Hakk'ın belâsına sabreden âşık, Hakk'ın her sırrına ulaşır. Halkın belâya sabretmeyip türlü türlü mihnetlere uğradığını görür. Çünkü **HAKK TEÂLÂ, ÂŞIKLARINI BELÂ İLE İMTİHAN EDER.**

Şimdi, ârif-i billah ile evliyâullahın cemâl müşahedesinde farkları çoktur. Çünkü, **ârif-i billahın müşahedesi ilmîdir; evliyâullahın aynîdir.** Meselâ ârif-i billah Hakk'ı bildim ve gördüm, der ama gaflette-

dir; fakat, evliyâullahın görmesi aynîdir. Yani yakınlık ve uyanıklık iledir. Meselâ onlar cezbeyle bir mertebe Hakk'a yakınlık kazanmıştır ki, güya zahirlerinde ve bâtınlarında vücudları kalmayıp vücudlarından her fiili yapan Hakk'tır, diye kendi vücudlarını son derece yakınlık ve uyanıklıkta mahvedip Hakk'ın vücudunu görerek gayet edepli olurlar. Evliyâullah, Hakk'ın kendine yakınlığından bir nefes gafil olmayıp yalnız olsa dahi, Hakk ile beraberliğini bir nefes unutmayıp her zaman Hakk'la var olur. Her nefes Bârî-i Teâlâ'nın meclisinde ve huzurunda durur. Asla gaflette bulunmaz. Eğer bu yakınlık ve uyanıklık her nefes devam eder, kendinden gaflet zuhur etmezse o ârif-i billahtır.

Benim canım, nice canlar vardır ki, mürşid-i kâmile rast gelmediklerinden Hakk'ı yanlış anlayarak dalâlete düşmüşlerdir. Yani Hakk'ın kudretinin kemâlini ve halkın zayıf ve güçsüz olup her nefeste Hakk'a muhtaç olduklarını bilmezler. Hakk'ı ve halkı fark edemediklerinden nefis ve benlikle Ene'l-Hakk davasında bulunurlar veya Hakk'ı tamamen inkâr ederler. Hakk'a noksan itikatlarından dolayı Bârî-i Teâlâ onlara türlü türlü belâlar verir. Onlar da sabretmeyip, edepsizlik ederek Hakk'ı kınarlar.

Böyle kişiler, **Hakk yolundaki bir âşığa bir musîbet gelse, o âşık da o musibeti kendi noksanından bilip sabretse ve Bârî-i Taalâ'dan o musîbet karşılığında yüce mertebeler, dereceler ve yakınlık umsa, derhal şeytan gibi onun önüne geçerler.**

**"Behey Dîvâne, behey ahmak hemen zahmet çekmeye gör. Hemen çektiğin zahmet yanına kalır. Tanrı'dan büyük dahi ne olsa gerektir."** Veya **"ne makamın ne de mertebelerin aslı var"** diye dertli sâlikin itikadını bozarlar.

Bârî-i Teâlâ'nın her fiilinde bir hikmet bulunduğunu bilmezler. Kul bilmez; ama, velîler bilirler.

Onlar evliyâullahı kör zannederler. Evliyâullahın ilmini kendi ilimleri kadar sanırlar. Bozuk itikatta olanlara Bârî-i Teâlâ türlü türlü belâlar verir. Sabretmezler. Sabretseler de velîlerin sabrı gibi teslimiyet, rızâ, ferah ve sevinçle değildir. Belki Hakk'tan yüz çevirmek ve çaresizlik iledir. Evliyâullah, Hakk'ı kemâl mertebe bilmişlerdir. Bilirler ki, kahrı içinde lutfu gizlidir. Gerek cevr ve cefâ etsin, gerek lütuf ve vefa etsin; bütün fiili sevimlidir. Zâtı gibi sevgilidir. Sevgilinin lutfunu, kahrım bir bilip Hakk'ın muhabbetiyle zehir de olsa içerek şeker şerbeti bilirler. Böyle itikatta olan Hakk'ı bilmiştir, Hakk'a ulaşmıştır. Beşeriyeti de mahvolmuştur. Hakk'ın ulûhiyyeti Hakkında böyle âşığın alâmeti şudur: Elinden, dilinden, kulağından, gözünden halk emin olur.

*Dil ile kulum diyenler kul değildir şöyle bil Olmayınca doğru çeşm ü doğru gûş u doğru dil* Dil ile kulum diyenler, kul değildir. İnsanın gözü doğru görür, kulağı doğru işitir, dili doğru söylerse halka düşmanlığı kalmaz. Düşmanlık yerine dostluk, soğukluk yerine muhabbet, gazap yerine şefkat gösterir. Her yaratılmışa Hakk nazarıyla bakar ve herkesin isteğince hareket edip, gönül yapar ve herkesten medet talep eder. Kendini âciz, miskin ve zelîl görerek gurur, dava ve riyadan korunur. Böyle âşığın sözünden ve fiilinden şeriata ve tarikata aykırı hareket çıkmaz. Gayet edepli olur. Herkes ondan razı ve hoşnut olup mübarek cemâlini gören bir daha görsem, der. Çünkü velîdir. Hakk'ın sevgilisidir.

## TAKLİT VE HAKİKAT

Şimdi, bunları böyle anladıktan sonra şunu da bil de taklit ile gerçeği fark et. <u>Eğer sen halkı taklit eylemeyip Hakk'a kavuşup Hakk'ı bir yerde hazır gördünse ve her yüzden cemâlini gördünse, gördüğün bildiğin taklit değil ise, Hakk'ı nasıl seversen, halkı dahi öyle seversin.</u> Kimsenin gönlünü yıkmazsın ve halk her ne söylerse **"gerçeksin"** dersin. Kimse ile çekişmezsin. Çünkü Hakk Teâlâ yalan söylemez ve kimsenin itikadına karışmazsın. Kurallara uyarsın. Dalâlete kendin varmazsın. Dalâlette olanları dahi Hakk bilip inkâr etmezsin. Hakk'a yakınlığın arttıkça her edebini ziyâde edersin.

**Eğer cezbe gelip beşeriyetin kalktıysa alâmeti şudur:**

Bir daha kendini görmezsin. Hakk'ı görürsün. Çünkü cezbe ile alındın ise sen yok oldun, Hakk var oldu. Senden bir daha asla dava, gurur, iki yüzlülük zuhur etmez. Daima Hakk'ı kendi vücudunda görürsün. Sohbetin, zikrin, fikrin kendin ile olur. Böyle hâl senden zuhur ettiyse, böyle âşık kararsızlıktan kurtulmuştur. Böyle âşık her nasıl keramet göstermek isterse yapabilir. Çünkü kendi zâtını, sıfatını, fiillerini, sözlerini ve isteğini Hakk'ta mahvetmiştir. Onun dileği Hakk'ın dileği olmuştur. Çünkü, kararsızlıktan kurtulmuştur, asla beşeriyet kalmamıştır. Gururdan ve davadan uzaktır.

Telvînden (kararsızlıktan) maksat beşeriyettir. O da ayıp, gurur, dava ve halkı taklit edip halka hainlik etmek; eğri bakıp rencide etmektir. Bu kişiler telvîn (renklenme, kararsızlık) makamında olup

Hakk'a ulaşmamıştır; ama, kendi zannıyla kavuştum, zanneder. Eğer Hakk'a kavuşsaydı onda gurur, dava, halka hainlik ve düşmanlık olmazdı. Kendini mahvedip vücudundan bütün işleri yapanın Hakk olduğunu bilen kişide zerre miktarı kudret, irâde ve varlık olmayınca daima âciz olmak gerekir. O can, bu sırrı bilmediğinden daime gururda ve varlıkta bulunur. Öyle can, **evliyâullahın nutuklarını ezberler; söylediği söz, erenlerin hâlidir. Yoksa kendi hâli değildir.** Fakat, Hakk'ın cezbesi gelip beşeriyeti mahvolmamıştır. Daima benlikte, gururda ve davada olur. Ama, elinden bir şey gelmez ve kerâmet göstermez. Çünkü beşeriyeti, benliği ve gururu mahvolup Hakk'la var olmamıştır. Telvin (kararsızlık) makamındadır. Keramet izhâr edememek telvin makamından gelir. Çünkü kulun elinde bir şey yoktur. Her fiilin zahiren ve bâtınen faili Hakk'tır. **İşte bundan anla ki, telvin ehlinin her işi taklittir.** "**Ben yok oldum, Hakk var oldu"** der. Yine taklit olduğundan Hakk'ın yakınlığını unutup Hakk'ı uzak zannedip benlikle Hakk'ın huzurunda gurur ve dava eder; şeriata uymaz. Halk onu maskaraya alıp bir sözünü kabul etmez. Bir âşık, Hakk'ın beraberliğinden ve yakınlığından bir nefes gafil olmayıp uyanık olsa bir zaman huzurunda gurur ve dava etmez; benlikte bulunmaz ve şeriata uyar. Çünkü sena uymamak mutlak kararsızlık ve şüphede olmaktan, Hakk'ı bilememekten ve itikadı bozuk olmaktan ileri gelir. İçkiyi ve diğer çirkin işleri, nefsine uygun olduğundan Hakk görürsün. Ya namazı, orucu, zikri, fikri niçin Hakk görmezsin. Bundan anlaşılır ki, nefsin hilesine ve gururuna uyup dalâlete düşmüşsün. Çünkü **nefis, hidâyetten hoşlanmaz.** Bunlar bütün kararsızlıktan, şüpheden ve Hakk'ı bilmemekten olur. Eğer sen, **"Ben Hakk'ım, kendime secde etmem"** dersen, bu gibi sözler evliyâullahın nutuklarıdır. **"Sen Allah'sın"** demek değildir. Ters anlayıp dalâlete düşme. Senin sen zannettiğin odur. Yoksa sen değilsin. Senin bâtının Hakk'ın bir yüzüdür. Ve zahirin Hakk'ın âletidir. Senin dilinden söyleyip elinden tutan; sözün özü, senin vücudundan bütün hayır ve şer, hareketleri yapıp senin vücudunu kullanan, Hakk'tır. Senin onsuz harekete mecalin yoktur. Sen âcizsin. Eğer sen Hakk'ın yakınlığını ve beraberliğini bilip ve görüp, bildiğin ve gördüğün gerçek ise, edebin, hayan ve korkun ziyâde olur. Hakk'ın seninle bulunduğunu gönlünden çıkaramazsın ve gaflet etmezsin. Hâl sahibi ve gönül ehli, böyle âşığa derler. Yoksa sözle bilmek ve gafletle hâl olmaz. **Eğer böyle olsaydı, ehl-i tarîkten erenler sırrını bilen okur-yazar, evliya olurdu. Ama, taklittir, boştur.**

**Bunda aşk u muhabbet terk ü uzlet isterler**

Yoksa söz söylemekle, gafletle insanda hâl olmaz. Hakk'ın cezbesi zuhur etmedikçe bu yakınlık ve bu ay anlık kimseden zuhur etmez. Bari eskilerden, geçen âşıkların feryadından ibret al.

Bak, Eşref Sultân ne der:

**Nideyim sabredebilsem dil ü can oda yanar**
**Velî âh eyler isem kevn ü mekân oda yanar**
**Boyadı yeryüzünü âh ile zarım tütünü**
**Bu firakım nârına cümle cihan oda yanar**

Bak, Nesîmî Sultân ne der:

**Evvel aldandım key kolay sandım**
**Kat be kat yandım âteş-i aşka**

Bak, Eşref Sultân ne der:

**Ger beni senin için yetmiş kez öldürseler**
**Bin kez dahi ölmeye boyun vereyim canım**

Şimdi, Hakikat sözle, bilmekle olmaz. Hakk yolunda cümle maksattan geçmekle olur. Ya böyle şerefli kimseler Hakk'ın bizimle beraber olduğunu, bizim kadar bilmezler miydi? Bunların böyle ayrılıktan şikâyetleri nedir? Bundan bari anla. Hakk'a yakın olup Hakk'la beraber olmak için, bütün hay-

van sıfatlarından; gazaptan, hasetten, kibirden, şehvetten, gururdan, davadan kurtulduktan sonra halkı incitmeyip halkın iyiliğinden ve kötülüğünden bir şey söylemeyip Hakk'ı nasıl seversen, halkı da öylece sev. Tamamıyla iyi huylar ile huylanıp Hakk sıfatı ile sıfatlanıp Hakk'tan gayriyi zahirinden ve bâtınından çıkarma:

**Savm-ı sivâyı kim tutar Iyd-ı visale ol erer**

(Sivâdan -Allah'tan başka şeylerden- oruç tutan, vuslat bayramına erer.)

Gaflet etmeyip can kulağını açmalı, kulağı Hakk sadâsından başka sadâ işitmemeli ve gözü Hakk'tan başkasını görmemeli ve dili Hakk'tan başkasını söylememelidir ki, zahiri ve bâtını Hakk ile olsun. Nitekim Eşref Sultân buyurur:

**Ben ol hayran u mestem kim bilişten bilmezem yâri**
**Gözüm her kanda kim baksa görürsün sûret-i Rahman**

Yoksa zahir halkı gibi, eşyayı Hakk'a perde edersen, eşyayı görüp Hakk'ı göremezsin. Hakk'ı anlasan ve bilsen bile ayrılıktasın ve daima gaflettesin. Asla yakınlaşıp Allah'ın sırrına ulaşamazsın. Hakk'ı bildim ve gördüm, dediğin yalandır. Kendi zannından ibarettir. Bari evliyâullahtan utan. Gafletle vuslat olmaz. Nitekim Bârî-i Teâlâ buyurur: **"Sarhoş iken namaza yaklaşmayın." (Nisa, 43).** Yani sizler, dünya muhabbetiyle gaflet şarabını içip sarhoş iken benim vuslatımı ümit etmeyin. Çünkü gafletle vuslat olmaz, demek; vuslat, uyanıklıkla olur. Daima Hakk'la olmak, Hakk'ı her nefes kendi vücudunda görmektir. Yoksa gaflette olup daima halkla kavga ve çekişmede olup halkla muhabbet etmeyip kimini azarlayıp, kiminin gönlünü yıkıp ve kimine tilki gibi oyun ve hîle edip, aldatmaya çalışırsan, içinde yaramaz huylar türlü türlü suretler bağlar. Ameline ve fiiline göre yalancılıkla kimi kurt, kimi tilki ve kimi yırtıcı hayvanlar içini kaplar. Dünya muhabbetiyle, bozuk fikirlerle kalbin kirlenir; halk, şerrinden yanına varmaya korkar. İçin dışın hayvan iken bütün yaramaz huylardan kurtulamazsın. Uyanık durup, Hakk'tan gaflet etmeyip, gönlü cilalayıp saflaştıramazsın. Gönlünü bozuk fikirlerden, dilini gurur ve davadan kurtaramazsın. Zahirinde ve bâtınında, Hakk'tan gayrı şeyleri temizleyemezsin. Sen bu hâldeyken zât-ı ahadiyyetin nuruyla nurlanan sâdık âşıkların makam, menzil ve hâlini yaşamadan, kendi hayvan sıfatınla nasıl onlardan edep ve haya etmeyip onların hâlini ve makamını dava edersin. Sonra da dönüp bunlar benim halimdir, dersin!

Evvelki hayvan sıfatlarını ve yaramaz huylan hiç değiştirmedin ve içini Hakk'tan gayrıdan temizlemedin. Daima gaflette iken sözle bilmekle kendini insan oldum sanırsın. **"Bir kimse tâgutu (putları) örtmeyince, Allah'a iman etmez." (Bakara, 256).** Burada **"tâgut"tan murâd tabiattır. Nefis dedikleri budur.** Bir kimse nefsin lezzetlerinden ve nevasından kurtulmazsa, o kimse nefsine ibadet eder. Allah'a ibadet etmez, demektir. Nitekim Yunus Sultân buyurur:

**Sen canından geçmeden cânân arzu kılarsın**
**Belden zünnâr kesmeden imân arzu kılarsın**

Senin canım dediğin nefsin lezzetleridir. Belki o sana canından azizdir. Ama senin düşmanındır. Ondan geçmeden Hakk'ı bulurum zannetme.

**"Zünnâr"dan maksat tabiattır.** Yani, yaramaz huylardan, hevâ ve hevesten geçmeden imân isteme ki, senin imânın tabiatındır; Hakk değildir, demektir.

Şimdi, böyle sözle bilmekle tabiatından kurtulmayıp Hakikate kavuştum diye vuslat davası eden yalancılar bile bir kâmilin terbiyesi altına girerek ahlâkını güzelleştirip bir Hakk tarîka dahil olsalar, evliyadan olurlardı; lâkin, böyle yezitler bir yerde Hakk'ı arayan, mücâhede ve sulükta gayret eden bir âşık görseler, hemen şeytan gibi yanına varıp şöyle derler:

**"BEHEY DÎVÂNE, NE ZAHMET ÇEKERSİN? SAFAMIZA BAKALIM. KİMİ ARARSIN?**
**ARADIĞIN YİNE SENSİN.**
**YANİ TANRI SENSİN. KİMDEN KORKARSIN?**
**ORUCU, NAMAZI NE YAPACAKSIN?**

**KENDİ KENDİNE AZAP MI EDERSİN?**

**ELİNE NE GİRERSE FIRSATI KAÇIRMA. ŞERİAT, NİZAM İÇİNDİR. (ALLAH KORUSUN!) NE PEYGAMBERLERİN, NE VELÎLERİN ASLI VAR. ŞERİATI KURAN SENİN GİBİ BİR ADAM DEĞİL MİDİR?"**

**Böyle sözlerle onlar, dertli sâlikin yolunu kesip kendileri gibi yezit ederler.**

Gerçi aradığın sendedir. Fakat, insan kendisini, tabiat bendinden, nefsin lezzetlerinden ve yaramaz huylardan geçirip Hakk sıfatı ile sıfatlandırmasına, benliğini mahvetmesine bir mürşîd-i kâmil lâzımdır. Onu bilmediklerinden, söz ile bilmekle ahlâk değiştirerek vuslat olur zannederler.

**"DİKKAT EDİNİZ, ALLAH'IN LANETİ ZALİMLERİN ÜZERİNEDİR."** (sh:100-140)

**Kaynak:**

Selim Divane, hzl: Halil Çeltik- Mustafa Tatcı- Ariflerin Delili Müşkillerinin Anahtarı [Kitap]. - 2004.

**BİBLİYOGRAFYA**

Kırımlı Selîm Dîvâne; *Tasavvufi Sorulara Cevaplar-Miftahu Müşkilâti'l-Arifin Adâbu Tarîki'l-Vâsilîn,* (Haz. Mustafa Tatcı), MEB Yay., İstanbul 1996.

Kırımlı Şeyh Selim Divane; *Ariflerin Delili,* (Haz. Halil Çeltik - Mümine Çakır), Akçağ Yayınları, Ankara 1998.

**YORUM:**

Selim Divane kaddese'llâhü sırrahu'l azîz[76] in bizlere anlattıklarından tasavvuf ehli (geçinenler) büyük hisseler çıkarmalıdır. Yoksa bu kişiler fazla bilgileri ile zındık olmakla kalmayıp, şarlatanlardan olup ve cehennemin dahi kabul etmeyeceği günahkârlardan olacağını bilmelidir.

Bu kişiler ölüm denilen akıbeti tatmazlar ve hesaba da varamazlar. Onlar berzah makamlarında yabancıların bilim-kurgu filmlerindeki zombilerden farksız olurlar. Bu kimselerin ruhları cesetlerinden ayrıldıkları halde aptal ve manyak gibi dolaşan yersiz yurtsuz ve menziller arasında kalırlar. Çünkü Allah Teâlâ'yı avamdan farklı havas ehli kadar bildikleri halde kulluk etmemenin bedelini bu şekilde ağır ödemeye mahkûm olup, hesap meydanında sonuçsuz geçen mahkemeler ile bekleşip dururlar. Ceza alıp Cehenneme girmek kurtuluş olacağı halde, cehennemin yolunu dahi bulamazlar. Sonuçsuz geçen yılları için Allah Teâlâ'nın takdiri nedir bilemezler. Bekleşip dururlar. Bu kimseler ilahlık iddia ettikleri gibi kullukta etmeyip arada kalmışlardır. Mutezilenin "el-menzilu beynel menzileteyn" **"iki menzil arasında kalanlar"** dediklerinin de burada bir hakikat olduğunu söyleyebiliriz.

Bir insanın Hakk olması mümkün değildir. Ancak Kul olduğunu da kabul etmiyorsa bu kimse için ancak iki menzil arasında bırakılması Allah Teâlâ'nın sıfatlarının gereğidir. Psişik vampirler olmaktan

[76] Aslen Kırımlı olan Selim Divâne, kaynaklarda Şeyh Selim el-Kırımî, Kırımlı Selim Baba, Selim el-Kadirî el-Kırımî el-Alevî künyeleriyle anılan şöhretli bir Kadiri mürşididir. Genç yaşta İstanbul'a gelerek medrese eğitimi aldı. Bosna'ya kadı tayin edildi. Bu arada tanıdığı Şeyh Muhammed Efendi'ye intisap edip kadılığı bıraktı. Daha sonra Kesriyye'de bulunan Kadiri mürşidlerinden Şeyh Hüseyin Hamdi Efendi'ye bağlandı. Seyr ü sülûkunu tamamladıktan sonra hilâfet makamına getirildi. Daha sonra şeyhinin emriyle Üsküp'e gönderildi. Oradan Köprülü'ye geçti, ömrünün sonuna kadar burada kaldı. 1170/1757 tarihinde Köprülü'de Hakka'a yürümüştür. Kabri, dergâhının haziresindedir.

**Eserleri:**

1. Divan: Kaynaklarda bir divan ya da divançesi olduğu söyleniyorsa da henüz böyle bir eser bulunamamıştır. Diğer iki eserindeki şiirleri yayınlanmıştır (Cemâl Kurnaz-Mustafa Tatcı; Kırımlı Selim Dîvâne'nin Hayatı Eserleri ve Şiirleri", İLAM Araştırma Dergisi, 11/\ (Ocak-Haziran 1997), 165-177).

2. Burhanü'l-Ârifîn ve Necâtü'l-Gâfilîn: Selim Divane'nin en önemli eseri sayılmaktadır. Tevhidin nasıl anlaşıldığı ve nasıl anlaşılması gerektiğini anlatır. Halil Çeltik ve Mümine Ceyhan Çakır tarafından günümüz Türkçesine aktarılarak yayınlanmıştır (Ariflerin Delili, Akçağ Yay., Ank. 1998).

3. Miftâhü Müşkilâti'l-Ârifîn Âdâbu Tarîki'l- Vâsılîn: Tasavvufî bir şerhtir. Velîlerin yaşayış ve davranışları, peygamber ve mürşid gönderilmesinin sebepleri gibi konularda bilgiler verir. Yayınlanmıştır (Haz. Mustafa Tatcı, MEB Yay., İst. 1996).

**Kaynakça:**

Osmanlı Müellifleri, 1/188; Kırım Müellifleri, 10; Keşfü'z-Zünûn Zeyli, 1/509; Hediyyetü'l-Arifîn 1/404; Sefine-i Evliya, C. I; TDEA, VII/497.

Allah Teâlâ'ya sığınırız..

Sonuç olarak, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin izinden yürüyüp, kul olmaktan başka çaremiz olmadığını bilerek hareket etmeliyiz. Efendimizin temiz yolunu kirletmeden kullukta sabredelim.

Evliyâullahtan bir âşık, Hakk'a demiş ki;
**"YÂ RAB, BEN YOĞUM, SEN VARSIN."** Hakk, o kula:
**"EY KULUM! GÜZEL, BENİ TEVHÎD ETTİN. YA HANİ SENİN KULLUĞUN !"** demiş.

**İsmail Hakkı**

# KADINLARA CUMA NAMAZI FARZ MIDIR?

ÖNSÖZ

İslam, Kur'an kaynaklı ve insan eksenli bir dindir. Öğretileri Kur'an ve Sünnet'e dayanmaktadır. Anane dini, müevvel din (bilginlerin otorite, görüş ve yorumlarına dayanan din) ve mübeddel din (halkın örf ve yaşayışına dayanan din) değildir. Kur'an'a göre İslam tevhid dinidir ve Şari'i sadece Allah'tır. Ne bilginler ne de halk onda söz sahibidirler. Dolayısıyla, kimse kendisini Allah'la birlikte dinde söz sahibi olma konumunda göremez, kişisel görüşleri ve yorumlarını da Kur'an'ın buyrukları yerine koyamaz veya onunla eşdeğer kılamaz. Kulluk mesuliyetinin gerçekleştirilmesinde Kur'an'a teslimiyyet ve itaat, Hz. Peygamber'in Sünneti'ne müracaat esastır. İslam ne bilginlerin veya din adamlarının otoritesine dayanan bir dindir ne de belli bir sınıfa aittir. Peygamberin ve onun varisleri durumunda görülen bilginlerin vazifesi, Kur'an'ın Nisa Suresi 58. ayetinde bildirildiği üzere, **"işleri ehil olanlara vermek, insanlar arasında hükmettikleri zaman adaletle hükmetmektir. Allah'ın vekili olma ve O'nun adına hareket ederek Din'de hüküm koyma anlayışı Kur'an'a aykırıdır, kimsenin de böyle bir yetkisi yoktur. Hz. Muhammed'in bir elçi ve tebliğci olduğunu bildiren Kur'an "Ey Muhammed biz seni onlara vekil göndermedik, sen onların vekili değilsin..."** ifadeleriyle bu gerçeği duyurmaktadır. Bu durumda, Peygamber de dâhil hiçbir insanın Allah adına hüküm koyma ve hareket etme, Onun adına dini belli bir sınıfa ait kılma ve belli bir sınıfı da bir takım ibadetlerden ve mükellefiyetlerden, mabetlerden ve ilim merkezlerinden dışlama hakkı ve yetkisi bulunmamaktadır. Cuma namazının kadınlara farziyeti meselesine işte bu çerçevede bakmak lazımdır.

İslâm, hak ve adalet, sulh ve sevgi dinidir. Haksızlıkları ortadan kaldırarak zulmü önlemek ve zalimi ıslah etmek ister. Mazlumun haklarını korumak ve savunmak onun başlıca hedeflerindendir. İnsanları ve cinleri "kulluk"ta bulunmakla yükümlü tutarak bu hedefini gerçekleştirmeye çalışır. Çünkü **"Kulluk mükellefiyeti"**, hem Allah'ın hem de insanların haklarını koruma ve yaşatma misyonunu kapsar. Hz. Peygamber (sas) de nübüvvet görevini bu hedefler doğrultusunda yaptı.

Ancak, zulüm ve zalim hiçbir zaman eksik olmadı. İslam'ın ilk günlerinden itibaren, "fıtrat Dini"ne engel olmak, Müminlere eza, cefa, baskı ve işkence uygulamak, Müslümanları fıtrî ve İslamî haklarından mahrum etmek suretiyle haksızlık yapmak isteyen kimseler her devirde mevcut oldular. Üstelik, bu haksızlık ve kötülükleri yapanlar çoğu kez Müslüman Toplum'a mensuptular. Çeşitli nedenlerle savaş meydanlarında karşı karşıya gelen, biribirinin kanını dökerek ve canına kıyarak "kulluk mükellefiyeti"ne aykırı hareket eden Müslüman milletler bulunduğu gibi, İslam veya Din adına davranarak, içtihat yaparak veyahut yorumda ve açıklamada bulunarak Mümin Toplulukların fıtrî ve İslamî bir takım haklarını ve hürriyetlerini gasbedenler de oldu. Bu sonuncular mezheplerini ve fetvalarını, içtihatlarını ve tefsirlerini hem bazı nasslara dayanarak hem de birtakım (nebevî!) haberleri "mihrab" olarak kullanarak insanlara sundular. Neticede, hadis külliyatı, **"nebevî söz"** veya **"hadis-i nebevî"** vasıflarını taşımayan bir takım haberlerin (mevzuat) istilasına uğradı. Müslümanların inanç, ibadet ve ahlakına bu haberlerle şekil ve yön verilme yoluna gidildi. Kıyamet Günü ve alametleri, fiten, kader ve kaderiyye, bazı fetihler, bölgeler milletler ve hükümdarlıklar, bir takım farz ve nafile ibadetler hakkında çok sayıda ama birçoğu birbiriyle çelişen, İslam'ın iki temel kaynağı Kur'an ve Sünnet'e aykırı olan haberler ortaya atıldı. Bunlar Müslümanların düşünce ve yaşantısını etki altına aldı. Farz ibadetlerden olan Cuma namazı da bundan yeterince nasibini alanlardan biri oldu.

Cuma namazı, İslam'da en önemli farz namaz kabul edilmesine rağmen, günümüze gelinceye kadar İslam'ın evrenselliği gözönünde bulundurularak ve birtakım an'anevî fikirlerden arınarak, Kur'an zaviyesinden ve ilmî zihniyetle ele alınmış değildir. Cuma namazı ve farziyeti hakkında günümüze kadar yazılanların bu özelliklerden uzak olduğuna inanıyoruz. Müslümanlar arasında Cuma namazının farziyeti ve sıhhati ile ilgili tartışmalar, farklı anlayışlar ve tereddütler işte buradan gelmektedir.

Cuma namazı hakkında gerek tefsir ve hadis kitaplarında gerekse fıkıhla ilgili eserlerde geniş malumat mevcuttur. Fakat Cumanın vücup ve edasına dair şartlarda ihtilaflar mevcutsa da, muhteva ve metot itibariyle hemen hemen hepsi birbirinin aynıdır ve benzeri görüşleri paylaşmaktadır. Çünkü bu eserlerin tamamına yakını belli mezheplere mensup kimselerce kaleme alınmış ve muayyen bir mezhep zihniyeti doğrultusunda değerlendirilmiştir.

**Türkiye'de, bazı topluluklar bir takım gerekçelerle, özellikle söz konusu eserlerde Cuma namazının farziyeti ve sıhhati ile ilgili olarak ortaya konulan ilkelere ve kurallara dayanarak, Cuma namazı kılmamakta, bazı topluluklar da mevcut düzen varken Türkiye'deki müslümanlara Cuma namazının farz olmadığını iddia etmekte, birtakım çevreler ise, hür ve mukim, olan her erkek mükellef müslümana Cumanın farz olduğunu söylemektedir.**

İşte böyle farklı ve karşıt anlayışların varlığı Cuma namazı ile alakalı değişik vasıflarda kitapların yazılmasına ve yazdırılmasına sebep olmuştur. Çağdaş Türk Tefsircilerinden Prof.Dr. Süleyman Ateş, fıkıhçılarından Prof.Dr. Hayrettin Karaman ile Yunus V.Yavuz, Ekrem Doğanay, Hüsnü Aktaş, Recep Çetintaş ve Ahmet Yılmaz gibi araştırmacılar Cuma namazına dair özel çalışmalar yapmışlardır. Ayrıca, Doç. Dr. İsmail Hakkı Ünal'ın yönetiminde Sait Türetken tarafından **"Hadislere Göre Kadınların Cuma Namazına İştiraki Meselesi"** (A.Ü.İlahiyat Fak.,1994, basılmamış) isimli bir seminer ile Prof. İbrahim Canan'ın hazırladığı Hadis Ansiklopedisi'nde özel bir bölüm bulunmaktadır. Bunlardan Süleyman Ateş **"Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsir"** isimli eserinde, Cuma namazı ile ilgili ayetin tefsirinde, Cuma namazı konusuna geniş yer vermektedir. Hayrettin Karaman da Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisine yazdığı Cuma maddesinde konuyu etraflıca ele almıştır. İsimleri anılan son beş kişiden her birinin de Cuma namazı ile ilgili müstakil çalışmaları bulunmaktadır.

Şüphesiz her biri büyük emek mahsûlü olan bu kitapları dikkatle okudum. Ancak gördüm ki, anılan kişilerin çalışmalarının hepsi, özellikle **Recep Çetintaş**'ın kitabı, gerek kaynakları gerekse dolgun ve doyurucu muhtevası, her seviyeden insana yönelik metot ve dili itibariyle önemli bir çalışmadır. Birçok bakımdan yararlandığımız bu kitabın yazarı, gelenekçiliği eleştirip karşı çıkmış olmasına rağmen, klasik kaynaklara dayanarak ilmi usûller çerçevesinde yazdığı kitabında muhteva ve uslubü bakımından geleneksel çerçevenin dışına çıkamamıştır. Neticede, malumu ilam kabilinden bilgiler vermiş, hüküm ve değerlendirmelerinde mezhep imamlarının, önceki bilginlerin görüşlerine ve açıklamalarına bağlanmak durumunda kalmıştır. Yine de, Türkçe olarak Cuma namazı hakkında yazılmış en kapsamlı eserdir.

**Konumuz, Cuma Namazının mü'min kadınlara farziyeti Meselesi'dir.** Dolayısıyla, Cuma namazının farziyeti ve sıhhatine dair Müslüman âlimler tarafından belirlenen öteki şartlar ve boyutlar üzerinde durmadık.

Bu sebeple, İslam alimlerinin, mezhep imamlarının ve öteki müctehid bilginlerin belirledikleri Cuma namazının farziyeti ve sıhhatine dair şartların yeniden incelenip değerlendirilmesini fıkıhçılarımıza bırakıyoruz ve onların Kur'an ve Sünnet ekseninde yeni yaklaşım ve bakışla yepyeni görüşler ortaya koyacaklarına inanıyoruz.

Bir tarihçi olarak, Cuma namazının kadınlara da farz olması meselesini ele almamız bazı kimselerce yadırganabilir. Ancak, bir ilâhiyatçı ve İslam tarihçisi olarak Cuma namazının farziyeti konusuna Kur'an ve Sünnet ekseninde, İslam tarihi perspektifi içinde bakmak ve fiilî sünnetteki durumunu bilimsel olarak ortaya koymak istediğim, İslamiyetin insanlığın tamamının dini olduğuna inandığım, Kur'an-ı Kerim'in inanç, ibadet ve ahlâk esaslarında evrensel karakter taşıdığına ve kadın-erkek arasında bu konularda ayırım yapmadığına içtenlikle iman ettiğim için Cuma namazının mümin kadınlara farziyeti meselesini incelemeyi düşündüm.

Cuma namazının tıpkı diğer namazlar gibi, **"mücmel, umumi ve mutlak"** olma vasıflarını haiz bir âyetle her mükellef Müslümana farz kılındığında; dolayısıyla kadınlara farz değildir şeklinde içtihatta bulunmanın veya bir iki kişinin verdiği habere dayanarak **Cuma namazı mümin kadınlara farz kılınmamıştır demenin, mümin kadınları Cuma namazının edasından, nimetlerinden ve mükafaa-tından mahrum bırakmanın büyük bir yanlışlık ve zulüm olduğuna inandığım için böyle bir çalışma yaptım.**

Cuma namazının kadınlara farziyeti konusu, esas itibariyle, birbuçuk milyar Müslüman Toplumu, hatta yedi milyarlık insanlık âlemini ilgilendiren bir boyuta sahiptir. Dünyadaki İslam imajına etki etmektedir. İşte, dünya Müslümanlarının hatta bütün insanlığın faydasına olduğuna içtenlikle inandığım, Yüce dinimiz İslamiyet hakkındaki yanlış imajın batıda ve doğuda silinmesine önemli katkıda bulunacağına kanaat getirdiğim, Allah'ın farz kıldığı bir ibadeti, gerekçesi ne olursa olsun insanların kaldıramayacağına samimi olarak iman ettiğim için böyle bir çalışma gerçekleştirdim. Ayrıca gerçekleri ortaya çıkarmanın ve savunmanın, yanlışları düzeltmenin ve doğruları yerleştirmenin, haksızlıkları ortadan kaldırmanın Müslüman ilim adamının vazife ve mesuliyetinden olduğunu kabul ediyorum.

Ne Cuma namazının sadece mümin erkeklere farz kılındığını kabul edenlerdenim, ne de Cuma namazı kılmayanlardanım. Türkiye'de veya başka bir ülkede, yani ister Müslümanların çoğunlukta ve hakim durumda, isterse azınlıkta ve zayıf durumda bulundukları memlekette olsun, Cuma namazının mutlaka bütün mükellef müminler tarafından kılınması gerektiğine inanıyorum.

Çeşitli iddialar ve gerekçelerle bazı müminlerin farz bir ibadetten alıkonulmalarının, bilgilenmek, bilinçlenmek ve ilahî mükafat kazanmak haklarından mahrum bırakılmalarının yanlış olduğuna,, buna cevaz verenlerin çok büyük bir sorumluluk yüklendiklerine kaniyim.

Cuma namazının diğer namazlardan farklı bir ibadet olmadığı, sadece cemaat ve hutbe özellikleriyle onlardan ayrıldığı, dolayısıyla birtakım şartları ileri sürerek Cuma namazını kılmayan mükellef müslümanların yanlış yaptıkları düşüncesindeyim.

Şer'i delilleri kişisel görüş ve yaşayışıma uyumlayarak, geleneksel fıkıh ve ibadet kültürünü tanımayarak, mezhep imamlarını ve müctehid âlimleri reddederek, belli çevrelere yaranmak, belli kesimlerde şöhret yapmak amacıyla Cuma namazının kadınlara farziyeti meselesini ele almış değilim. Böyle şeyleri yapmak veya düşünmek ne inancımla ve yaşayışımla bağdaşır, ne de böyle davranmaya ihtiyacım var. Benim için önemli olan Allah'ın hoşnutluğudur.

Yoksa, tanınma, meşhur olma, müptedi, modernist, reformist ve otorite aydın ve entel sayılma, gündemde kalma gibi basit bir endişem veya art niyetim kesinlikle yoktur. Niyetim, İslam'a ve Müslümanlara hizmet ederek Rabbimin hoşnutluğunu ve mükâfatını kazanmaktır.

İslam'la alakalı bir meseleyi ele alırken değişmez ölçüm Kuran ve Sünnet'tir. Gücüm ve takatim ölçüsünde bu iki kaynağın ışığında araştırma yapmaya ve yaşamaya çalışmaktayım. İslam ahlakına uygun hareket etmek eme-lindeyim. Bunları söylememin sebebi; kendimi övmek değil, fakat etiketleme ve tekfir etme meselesinin çok geliştiği bir zamanda yukarıda sıraladığım etiketlerden biri veya birkaçı ile etiketlendirilmemin veya tekfir edilmemin büyük bir yanlışlık ve haksızlık olacağına işaret etmek içindir.

Bu çalışmam yeni bir hakikatin keşfi değil, tersine Kur'anî bir hakikatin yeniden insanlığa duyurulmasıdır. Yüzyıllardanberi ibadet, ilim ve amel mekanlarından mahrum edilen, sosyal, ekonomik, politik, kültürel ve ticaret hayatının dışına atılan, cahil ve kültürsüz, mabedsiz ve mektepsiz bırakılan bir kısım Müslümanlara, yani mümin kadınlara, ibadet konusunda yapılan bir haksızlığı kaldırmaktır. Cuma ibadeti an'anesine, bir takım ilim adamının içtihat ve fetvasına aykırı da olsa, Cuma namazının kadınlara da farz kılınan bir ibadet olduğunu ispatlamaktır.

Gerekçe şu ki, Kur'an, kadın erkek bütün insanlara gönderilen ilâhî bir kitaptır. İslam da bütün insanların dinidir. İnanç, ibadet ve ahlak esaslarında kadın erkek ayırımı yapmaz; ilahî tekliflerinde, istitaat ölçüsünde, mükellefiyet-lik halinde herkese hitabeder, sevap ve mükafaatı amellerine göre insanlara verir, hiç kimsenin amelini karşılıksız bırakmaz. Vazife ve mesuliyetin mutlaka yerine getirilmesini ister, ibadetlerin eda edilmesini emreder.

Bu bakımdan, Cuma namazı kendilerine farz kılınmamış olduğu söylenen kadınlara zulmedildiğine inanıyorum. Cuma namazının da mümin kadınların yetişmesine, kültürlü, bilgili ve bilinçli olmasına önemli katkıda bulunacağı düşüncesindeyim.

Cuma namazının kadınlara farz oluşu meselesini iki yılı aşan bir süreden beri işte bu zihniyetle araştırdım. Bu konuda kimseden etkilenmedim ve esinlenmedim, feminist de değilim. Kur'an ve Sünnet'in yanında, ulaşabildiğim kadarıyla ilgili kaynakları gözden geçirdim. Elde ettiğim malzeme ve malumatı meslektaşlarımla tartıştım. Ulaştığım sonuçlan ülkemizdeki uzman ilim adamlarının ve bazı ülkelerdeki müslüman âlimlerin bilgisine sundum. Onların görüşlerini aldım, kanaatlerini öğrendim. Sonuç çok olumlu idi. Araştırmam, çok dar bir kesimde kabul görmemesine, geleneğe aykırı bulunarak yadırganmasına rağmen, meslektaşlarım arasında ve ilim çevresinde hüsnü kabul gördü ve desteklendi. Bu vesile ile, bilgi, düşünce ve açıklamaları ile bu çalışmaya katkıda bulunan, bana destek veren ve yardımcı olan bütün hocalarıma, meslektaşlarıma ve özellikle Fakültemin değerli öğretim elemanlarına ayrı ayrı teşekkür ediyorum.

Bu çalışmayı yadırgayanlar veya reddedenler, önemli ölçüde geleneğin etkisindedirler. Alışılmamış bir şeyin söylenmesinden dolayı tepki gösterdiler, karşı çıktılar; "camiler erkeklere dar geliyor bir de kadınlar gelirse ne olur, kadınlar cuma namazına gelirse eve, çocuklara kim bakacak?" gibi gerekçeler ileri sürdüler ki bunlardan hiçbiri mümin kadınların camiye gelmesine ve kendisine farz kılınan cumayı

eda etmesine engel olacak illet değildir. Dinî ve ilmî dayanaklara da sahip bulunmamaktadır.

Yapıcı, ilmî ve İslam ahlakına uygun olma özelliklerini taşıyan her türlü eleştiriye açığım ve bunun faydalı olacağına inanıyorum. Fakat, cehalet, taassup, hissiyat, muhafazakarlık, husumet ve benzeri zihniyetlerle yapılan tenkitler, tekfir, tahkir, tezyif v.s. içeren ithamlar ile, İslam ahlakına uymayan, ilmî anlayıştan kaynaklanmayan tenkitlerin muhatabı ben değilim.

Son olarak, bu kitabı yayınlayan **"Yeni Çizgi Yayınevi"** sahiplerine, kitabın daktilo, tashih ve indeksinde emeği geçen Araştırma görevlileri Zülfikar Güngör, Hasan Kurt ve M.Mahfuz Söylemez'e teşekkürler ediyorum.

Çalışma bizden, başarı Allah'tandır.

**Sabri Hizmetli,**
Mart, 1996, Ankara
……

**SONUÇ DEĞERLENDİRME**

Cuma namazının kadınlara farziyeti meselesini Kur'an ve sünnet temellerinde ortaya koymaya gayret ettiğimiz bu çalışmamızda vurgulanması gereken noktalar şunlardır:

1. Kur'an'a başvurduğumuzda gerek yaratılış gerekse tabiî hakları itibariyle kadınla erkek arasında ayırım yapılmadığını görürüz. Kadın erkek ayırımı (üstünlük ve aşağılık yönlerinden), İslam'ın insan anlayışı ile uyuşmaz. Çünkü, Kur'an mantığında, insanlar arasındaki üstünlük cinsiyet bakımından değil, takva itibariyledir. Nitekim Ahzab sûresi 35. ayetinde bu gerçek açıklanmaktadır: "**Şüphe yok ki, müslüman erkekler ve müslüman kadınlar, mümin erkekler mümin kadınlar, taata devamlı olan erkekler ve taata devamlı olan kadınlar, (İş ve sözlerinde) sadık erkekler ve sadık kadınlar, sabreden erkekler ve sabreden kadınlar, Allah'tan korkan erkekler ve Allah'tan korkan kadınlar, sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkekler ve oruç tutan kadınlar, iffetlerini koruyan erkekler ve iffetlerini koruyan kadınlar, Allah'ı çokça anan erkekler ve Allah'ı çokça anan kadınlar, var ya Allah onların tamamına bir mağfiret ve büyük bir ecir hazırlamıştır."**

2. İslam, emirlerinde ve yasaklarında umuma mücmel ve mutlak ifadelerle hitabetmiştir. Bu bakımdan inanç, ibadet ve muamelatta kadının durumunu ele alırken, mutlaka Kur'an'î zihniyete dayanmak gerekir. Yoksa önce görüşleri belirlemek ve sonra da uygun görülen ayet ve hadisleri kullanarak bir konuyu İslam adına açıklamak doğru değildir. Fakat en yaygın olan da maalesef bu yaklaşım ve çözüm tarzıdır. Yani önce bir konu hakkında karar veriliyor; mesela, kadına cuma namazı farz değildir, deniyor; sonra da bu fetva veya karar ayet ve hadislerle destekleniyor. **İslam kültür ve politika tarihînde bu anlayışın îlk temsilcileri Harîciler denilen topluluk olmuştur. Önceden politik ve sosyal kararlarını almışlar, sonra da bunlara dinden elbiseler giydirmişler 'ınılhukmü illa lillah" (Enam, 57) nassını, siyasî ve sosyal amaçlı isyanlarının mesnedi ve aleti yapmışlardır.**

İslam adına, Kur'an ve Sünnet referans gösterilerek İslam tarihinde kadın hakkında verilen yanlış fetva ve kararlar da böyledir. Şüphesiz, Münzel şer'den kaynaklanmayan, müevvel dinin (şeriatın) esaslarına isnad eden fetvalar ve fikirler yanlış ve aldatıcı olabileceği gibi, doğru ve isabetli de olabilir. Oysa, Kur'an ve sahih sünnet'in ışığında, kadının dinî tekliflerdeki konumuna yaklaşılır, bu iki kaynakta kadına tanınan hak ve yetkiler, kişisel anlayışımız, ataerkil bakışımızla yorumlanıp sunulmazsa, hakiki şekliyle belirlenirse, **"İslam kadınların haklarını gasp etmiştir, kadınları ikinci sınıf varlık kabul etmiştir, İslam erkeklerin dînidir"** gibi yüce dinimize yönelik iftiralar ve ithamlar doğrulanmayacak; tersine asılsız olacaktır.

Gerçek şu ki, İslam, takva örtüsünde erkek kadın farklılığına (üstünlük yönünden) son vermiş, **ikileme yaklaşımları** da reddetmiştir. Takva elbisesi giyen kadının aynı elbiseyi giyen erkekten farksız olduğunu belirtmiş, toplumda kendine elverişli hertürlü işi yapmasına da izin vermiştir. Mümin erkeklerle mümin kadınların birbirlerinin dostları, yakınları (velileri) olduğunu bildirmiştir.

Saadet asrında kadınlar, takva elbisesini giyinerek toplumda kendilerine düşen vazifeleri tam olarak yerine getirmişlerdir. Namaz ve önemli toplantılar için Mescid'e geldikleri gibi, Resulullah'ın sohbetlerine iştirak etmişler, savaşa katılmışlar, tarım ve ticaretle de meşgul olmuşlardır. Resulullah'ın eşlerinden Hz. Hatice bu devrin en meşhur tacirlerinden biri olduğu gibi, Hz. Aişe de en büyük âlimle-

rinden biriydi.

3. İslam'da erkek ve kadının kulluğunu, hak ve mesuliyetini tesbit edip açıklayan Allah'tır. Çünkü erkek ve kadından her biri bireysel olarak İlahî Çağrı'nın muhatabıdır ve bizatihi yapıp yapmadıklarından sorumludur. Ataerkil bir dinî zihniyete, ruhbanlığa veya klerje'ye benzer fonksiyonları olan bir ulema topluluğuna yer yoktur. Ne erkeğin Allah'a kulluğu kadına, ne de kadının kulluğu erkeğe bağımlıdır.

Nitekim, fiilî sünnete bakıldığında açıkça görülür ki, Resulullah döneminden itibaren mümin kadınlar islam tarihi boyunca dinlerini, hak ve yetkilerini öğrenmek amacıyla erkeklerle birlikte mescitlerde bulunmuşlar, kulluk vazifelerini kaynağından öğrenmeye ve kimseye endekslemeden yerine getirmeye gayret etmişlerdir. Neticede, ehliyet ve liyakatlerine göre ailede ve cemiyette vazife ve mesuliyet yüklenmek istemişlerdir; fakat müevvel şer'(din), mübeddel şer' engelleriyle karşılaşmışlardır.

Ve kadınların sosyal, ekonomik, politik, toplumsal ve ticarî hak ve sorumlulukları geleneğe göre, ataerkil anlayışa dayanılarak bu iki türdeki din anlayışı ile belirlenmiş; gerek kadın-erkek ilişkileri gerekse kadının dinî vazife ve mesuliyetleri, fıtrat, ilahî davet, ehliyet ve liyakât temellerinden koparılmış, ifrat ve tefrite düşülerek, kadın dabazan bir ilahe bazan da ikinci sınıf varlık sayılarak, erkekler veya tamamına yakını erkek, olan âlimler tarafından yeri belirlenmiştir. Bunda en etkili faktör ise İslamileşmiş dinî zihniyet olmuştur. İslamileşmiş sosyal ve toplumsal yapı, eğitim ve kültür de bunun için vesile yapılmıştır.

Halbuki tarihte, olumlu ve olumsuz etkileri bulunan olaylarda kadının çok önemli rol yüklendiği inkar edilmez bir realitedir. Devletlerin kuruluş ve yıkılış destanları, ünlü kişilerin, büyük devlet adamlarının, kahramanların, komutanların, sanatkarların ve bilginlerin öyküleri kadının gücünü ve katılım payını açıkça ortaya koymaktadır. Sadık Kılıç'ın ifadesiyle, **"Bu, başlatılmış ve kökleşmiş statüko bir olgudur. Gerçekte bu, sadece yanlış bir iktisaptır. İlahî menşeli bir fatalizm değil, adı geçen gayr-i adil iktisaptan ortaya çıkan bir ilca, bir dayatma."**

4. Kur'an'î vahiy insana seslenmektedir. İslam Çağrısı'nın muhatabı insandır. İnsan kavramı ise kadın ve erkek türlerini birlikte kapsamaktadır. Yani herkesin dini olan İslam'a göre kadın da insandır ve diğer insan türü ile aynı haklara sahiptir. Kur'an'ın getirdikleri ister erkek isterse kadın olsun insan içindir. Kadın da, insan olduğu için, mükellef, bir varlıktır.

5. Kur'an ve sahih sünnet İslam'ında Allah Taala'ya kulluk ve bununla ilgili hükümlerde (iman, ibadet ve muamelat esaslarında) kadın ve erkek ayırımı yoktur; insanın iki türü arasında fark gözetilmemiştir, tersine her iki insan türü eşit tutulmuştur. Eğer bir ayırım yapılmak istenseydi, kullukla ilgili nidalarda ve hükümlerde her iki insan cinslerini birlikte kapsayan genel ifadeler kullanılmazdı ve "**ey erkekler..., ey kadınlar, ey iman eden erkekler, ey iman eden kadınlar, ey oruçla mükellef olan erkekler, ey sadece kendilerine cuma namazı farz kılınan erkekler...**"gibi tabirlere yer verilirdi. Oysa **"ey iman edenler, ey insanlar! ifadeleri hem erkekleri hem de kadınları kapsamaktadır.**

6. İslam'ın kadına karşı sert ve aşağılayıcı bir yaklaşımda olduğu iddiası vardır. Bunun doğru olmadığı Kur'an'ın sunduğu çağrı'da; inanç, ibadet ve ahlak esaslarında açıkça görülmektedir. Ancak mümin kadına Cumanın farz olmadığı iddiası, kadınla ilgili bu iddiayı doğrulamış olmaktadır!

Bu durumda, cuma namazı ile ilgili olup **"ey iman edenler..."** genel çağrısı ve hitabı ile başlayan ayeti tefsir ederken ve farz kıldığı ibadetle ilgili şartları belirlerken Allah'ın yapmadığı bir ayırımı yapmak ve mümin kadınları çok önemli bir farz ibadetin dışında tutmak, onu fitne unsuru görmek ve eve kapatıp ibadet dâhil her türlü aktivitenin dışında tutmak Kur'an eksenli, Asr-ı Saadet uygulamalı İslam'a uygun bir yaklaşım olamaz.

7. Kadının konumu dünyadaki düşünce sistemlerinin tamamında önemli bir problem olageldiği gibi, İslam düşünce tarihinde de, İslam'a rağmen, sorun olma özelliğini korumuştur.

İslam'ın, kadını doğal hakları ve yaratılışı, dinî emirlere ve nehiylere muhatab oluşu itibariyle erkeğe eşit tuttuğu Ortaçağ dünyasında kadının durumu çok kötü idi. Dünyadaki düşünce yapılarında erkekten aşağı kabul ediliyordu. Bizans, Fars ve Arap düşünce sistemlerinde ikinci sınıf insandı; eşya olarak değerlendirilerek alınıp satıldığı da olurdu.

Bu dönemde Hıristiyan âlemin temsilciliğini yapan Bizans'ta ve Avrupa'da kadınlar okuma ve yazma öğrenme haklarına bile sahip değillerdi; onlardan sadece ferhunde hanımlar belli bir derecede eğitim öğretim görme hakkına sahiptiler. Hatta Orta Çağ Avrupası'nın bazı ülkelerinde kadının insan

olup olmadığı tartışılmaktaydı. Her zaman cinselliği ve zayıflığı ön plana çıkarılan kadının Yahudi toplumda toplu ibadetlere iştirak etme hakkı yoktu. Evine hapsedilen, çocuk bakıcısı ve evin reisi olan kocasının hizmetçisi statüsü kendisine uygun görülen kadınların bu durumdan kurtulmak için aktif olduğu söylenemez. Hatta uzun yüzyıllar statüsünün bu şekilde belirlenmesine razı olmuş ve tepki gösterme yoluna gitmemiştir.

**Bütün, bu durum ve yapısına rağmen, müslüman âlimler, kadının cinsellik gücünü kullanarak erkeği etkileyeceğini ve toplumsal yapıda etkin rol oynayabileceğini gözönünde bulundurmuşlar; dinî verileri yorumlarken kadının sosyal ve toplumsal yaşantıya katılımını en aza indirmeye çalışmışlardır.**

Oysa İslam, kadına haklarının tamamını iade etmiş ve onu erkekle birlikte hayatın her safhasında etkin rol oynayan bir varlık konumuna yükseltmiştir.

8. Kadının ikinci dereceye atılması, sadece Müslüman Milletler ve devletler tarihinde yaşanılan bir olay değildir. Tarih boyunca her, zaman ve mekanda, her dinî, idarî ve siyasî muhitte bu böyle olmuştur. Erkeklerin, dinî metinleri kendi hakimiyetleri ve çıkarları doğrultusunda anlayıp yorumlamaları, bunun en önemli sebebidir. Erkeği ön planda tutan zihniyet, kültür mirası ve tecrübe de bunda etkili olmuştur.

9. Namaz, oruç, zekat, hac ve cihad gibi ibadetler müminlerin tamamına farz kılınmıştır. Kişiyi ve toplumu inanç, ahlak ve amel bakımından olgunlaştırıp Rabbına yakınlaştıran, Rab ile kul münasebetlerini en iyi düzeye çıkaran, mümini Yaratıcısına kul yapan bu ibadetleri farz kılan ilahî mesajda **"ey inananlar" (ya eyyuhelleziyne amenu)** umumî hitabı kullanılmıştır. Çünkü Kur'an sadece erkeklerin veya yalnızca kadınların Kitabı değildir; her insanın ruhî varlığını olgunlaştıran ve ahlakını güzelleştiren, davranışlarını düzenleyen ibadetlerden belli bir insan türünü mahrum etmemiştir. Nitekim İslam'ın tebliğcisi olan Hz. Muhammed (sallallâhü aleyhi ve sellem) de, sözkonusu ibadetlerde tahdit, tahsis ve takyid ifade eden açıklamalar yapmamıştır; sadece bu ibadetlerin edasına mani olabilecek geçici, arızi ve istisnaî halleri zikretmiştir. Değilse ne İslam bütün beşerin dini olurdu ne de kendisi insanlığın tamamına gönderilmiş rahmet Peygamberi kabuledilirdi.

10. **"Dinde zorlama yoktur..."** ilahî talimatı İslam'ın temellerindendi. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem hiç kimseyi inanma ve ibadet etme konularında zorlamamıştır. Ancak o, farz kılınan ibadetleri bildirmiş ve yapılışını göstermiştir. Gerektiğinde ibadet etmeyi teşvik ettiği olmuşsa da herhangi bir ibadeti yerine getirmeyen kimseyi cezalandırmamış veya o ibadeti yapmaya icbar etmemiştir. Değilse, ibadetler emirler, davetler gereği yapılan ibadetler olmaktan çıkar, korku ve baskı, icbar ve ceza sebepleriyle eda edilen ameller haline dönerlerdi. Yani farziyetine inanılarak, Allah'ın emri olduğu kabul edilerek, ihlasla ve hür irade ile yapılan ibadetler olmazdı. Zaten zorla yapılan veya yaptırılan ibadetten hiçbir fayda hasıl olmayacağı apaçık bir gerçektir.

**İbadete icbar, ayrıca, İslam'a aykırı bir davranıştır.** Böyle olmasaydı, fert ve toplum huzurunu bozan, fitneye ve günah işlemeye yönelten davranışlar için birtakım cezalar koyan bir dinde namaz kılmayan, oruç tutmayan, hacca gitmeyenler için de caydırıcı cezalar bulunurdu. Bu sebeple, Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem kadınları cuma namazı kılmaya icbar etmiş midir? sorusu asılsız, mantıksız ve İslam'a aykırı bir sorudur.

11. Mümin kadını namaz, oruç, zekât ve hac gibi ibadetlerle mesul tutan ilahî buyruklarla, cuma namazı ile mükellef tutan nass arasında -hitabet ve umumilik bakımlarından bir fark yoktur.

12. **İslamiyet, gerek erkek gerekse kadınla ilgili olsun, birtakım özel, arızî ve istisnaî durumları "mükellefiyetle gözönünde bulundurmuştur.** Hastalık, çocukluk, delilik, yolculuk halleri bunlardandır. Bu haller istisnaî ve geçici hallerdir; insanın tabiatı ve fıtratı ile ilgili değildir.

Ancak, müevvel şeriatta, fıtrî ve tabiî bir hal olan kadınlık, bu özürler, arızî ve istisnaî hallerle birlikte ele alınmış ve değerlendirilmiş; neticede ilahî talihi sebebiyle kadın birtakım hak ve dinî vecibelerin dışında tutulmuş, cuma namazından da ıskat edilmiştir. **Yani kadınlık fıtratı ve tabiatı "özürlülük" sayılmış ve mümin kadın farz bir namaz olan cumadan muaf tutulmuş, bu önemli ibadetin mükafatından mahrum bırakılmıştır.** Bu ise, Kur'an islamına Resulullah'ın Sünneti'ne uymayan bir yaklaşımdır. Oysa kadınlık ve erkeklik İslam'da ne özel ve arızî bir haldir, ne de bir ibadetin farziyeti ve adem-i farziyeti için geçerli bir sebeptir.

13. Kur'an-ı Kerim, insanları kulluktaki konumlarınagöre değerlendirmiş (mümin, kafir, münafık,

abid, adil, sadık, muhlis, muhsin, muttaki vs.) ve derecelendirmiştir. Farz İbadetleri yerine getirme, derecelenme ve değerlendirme için çok önemlidir. Ayrıca Allah'a kullukta cinsiyet ayırımı yapılmamış; erkek ve kadınların birbiriyle yarışmaları sağlanmıştır. Cuma namazının edası da Allah'a ibadetle kullukta bulunmanın yollarındandır.

14. İlahî emirlere, nehiylere, hükümlere ve tekliflere erkekle aynı ölçüde muhatap olan kadın, ibadet hayatında da aynı mükellefiyete ve haklara sahiptir.

15. Kur'an-ı Kerim kadın hakları ile yüklü bir kitaptır, İslamiyet kadını erkekle eşit tutmuştur, sevgili Peygamberimiz de kadınları erkeklerle eşdeğerde görmüştür; onları hiçbir konuda kulluk ve insanlık haklarından mahrum etmemiştir.

16. Mümin kadınların Mescid'de namaz kılmalarına ve hutbe dinlemelerine, nebevî sohbete iştirak etmelerine engel olmayan Hz. Peygamber, cemaatle günlük namazları ve Cuma namazı ile bayram namazlarını eda etmelerini teşvik etmiş, onlara bu konuda her türlü kolaylığı sağlamıştır. Onlar için Mescid'de bir kapı ayırmış, namazda da kısa okumuş, namaz için ayrı saflar düzenlemiş, Mescid'den erkeklerden sonra çıkmalarını sağlamıştır.

17. Hz. Peygamber, evli kadınlardan Mescid'de namaz kılmak isteyenlere kocalarının engel çıkarmamalarını istemiştir. **"Allah'ın kadın kullarını Allah'ın mescitlerine gelmekten menetmeyiniz"** buyurmuştur.

18. Cuma günü ve cuma namazı İslam'da çok önemlidir. Böyle önemli bir gün ve ibadetten mümin kadınların yararlanmaları doğal haklarındandır. Bu hakkı onlara Şari' Teala cuma namazının edasını emreden ayetle tanımıştır. Bu kulluk hakkını onlardan almaya hiçbir beşer yetkili kılınmamıştır ama, müevvel şer' onları bundan mahrum etmiştir.

19. Cuma namazı müminlerin hepsine farzdır ve idare şekli ve müslümanların statüsü ne olursa olsun her ülkede kılınabilir. Özel ve geçici durumlarda bulunanlar ile özürlüler, tabii durumlarına ve sağlıklarına kavuşuncaya kadar bu mükellefiyetten muaftırlar.

Ne varki, İbn Kudame, eş-Şîrazî ve es-Serahsî gibi fakihlerin eserlerinde açıkça görüldüğü üzere, **"kadınlık", hastalık, yolculuk, kölelik, amalık gibi namaz kılmaya manî "özürler'den** sayılmıştır.

20. **İbadetler Şari' Teala tarafından Kur'an vahyi ile farz kılınmıştır. Hz. Peygamber ise bu farz ibadetleri duyurmuş ve eda ediliş şeklini göstermiştir. O, hiçbir farizayı hiçbir mümin topluluktan iskat etmemiş, hiçbir ibadeti de farz kılmamıştır.**

21. Peygamberlerin varisleri sayılan ve Allah'tan hakkıyla korkan yegane topluluk olarak tanıtılan âlimlerin de bir ibadeti farz kılma veya farz kılınan bir ibadetten belli kesimleri istisna etme gibi bir hakları yoktur; tahsir ve tahsis de buna dahildir. Kur'an ve Sünnet İslam'ında (münzel şer') durumun böyle olmasına rağmen, müevvel şeri'de (Müslüman bilginlerin ve müçtehit fakihlerin sistemleştirdiği ve kurallaştırdığı dinî düşüncede) birtakım müminler bazı ibadetlerin edasından istisna edilmişlerdir. Kadınların cuma namazının farziyeti dışında tutulmaları bunun açık örneğini teşkil etmektedir.

22. İlahî nasslarda ve Peygamber'in Sünnetinde cuma namazının edasından istisna edilmeyen kadınlar, başlangıçtan bugüne kadar cuma namazlarını eda etmişlerdir. Cuma namazından yasaklanmaları ve eğer eda ederlerse namazlarınn öğle namazı sayılması fetvaları ve içtihatları ise daha sonraki dönemlerde, hilafetten saltanata geçişle birlikte başlamıştır.

23. Cuma namazının kadınlara farz olmadığını, fitne zuhuruna sebep olma ve evi, kocası ve eşi ile meşguliyet gibi gerekçelerle kararlaştırıp, sonra da bu zihniyetlerini deliller getirmek ve desteklemek için Hz. Peygambefe ait olduğu söylenen bir takım haberleri zikredenlerin, **"kadının erkeklerin toplantı yerme gelmesi caiz değildir", "kadının camiye çıkması caiz değildir, kadının cemaatle camide namaz kılması caiz değildir" kadının cuma namazı kılması caiz değildir"** şeklindeki fetva ve içtihatları Kur'an İslamına, Hz. Peygamber'in Sünnetine, ashabının zihniyetine uygun düşmemekledir. Bu sözler ve dayandığı haberler illetlidir, asılsızdır, tutarsızdır, senet ve metinleri itibariyle de mutaarızdır.
.

24. Cuma namazının kadınlara farz olmadığı teorisini ortaya atan, erkekliği bu ibadetin farziyetiriin şartlarından sayıp, kadınlık ilahî talihi sebebiyle müslümanların bir kısmını kulluk hakkından dışlayan, mükellefiyetini yapmaktan alıkoyan bilginler, fakihler, tefsirciler ve hadisciler, ilgili Kur'an ayetinin umumîlik ve mutlaklık vasıflarını, diğer ibadetleri farz kılan ayetlerden farksızlığını nazar-ı itibara alma yerine, bize öyle görünüyor ki geleneğin, ataerkil zihniyetin, erkeklik egosunun etkisiyle hareket

etmişler ve cuma namazının sadece erkeklere özgü bir ibadet olduğu iddiasında bulunmuşlardır. Bu baskıcı, dayatmacı ve dışlayacı, Mümin kadınları ibadetten, kullukta bulunması icabeden Allah'tan uzaklaştırıcı yaklaşım İslam'a aykırıdır ve her asırda müslüman toplumun en azından yarısını oluşturan kadın müminlere de zulümdür.

25. Kur'an İslamını bir tarafa koyarak, önceden kararlaştırılan görüşlere delil gösterilmek amacıyla rivayet edilen ve bir iki kişinin sözünden öteye geçmeyen, müevvel şer'e dayanan haberler ile bunlara dayandırılmak istenilen fetvalar, cuma namazı kendilerine farz olmayan kişileri belirlerken, insan tabiatı ve fıtratı ile alakalı olan **"kadınlık haliyle, delilik, hastalık, yolculuk, çocukluk gibi geçici ve özel durumları eşit tutmuşlar veya karıştırmışlardır; sonuçta yüzyıllar boyunca sürüp gelen yanlış bir zihniyete ve uygulamaya sebep olmuşlardır.** Çünkü bir iki kişinin haberine dayanarak birtakım dinî teklifi birtakım müslümandan iskat etmişler, cuma namazı gibi bazı ibadetleri erkeklere hasretmişlerdir ki, sonuçta mübeddel şer"i meydana getirmişlerdir. Yani açıkça birtakım dinî emirlerde ve tekliflerde takyid, tahsir ve tahsis yapmak suretiyle tadilat gerçekleştirmişlerdir. Böyle bir işe yanaşmak veya yardımcı olmak ise, ilahî hükümleri asla değiştirilmemiş olan İslam'ın temel esaslarına beşer hükmü karıştırılmamış olduğu inancını ortadan kaldırmaktadır.

26. Arapça kelimelerde ve fiillerde erkeklik ve dişilik özellikleri bulunmasına rağmen, kadın ve erkeğin topluca zikredildiği topluluğa erkek fiil kipleriyle seslenilmektedir. Bu sebeple, Kur'an'da erkek siygasındaki hitaplar kadınları da kapsamaktadır, yalnızca erkekler kastedilmemektedir. Kur'an'ın inanç, ibadet ve muamelatla ilgili genel hükümlerinde durum tamamen böyledir. Ancak, tamamen erkeklere has olan ilahî emirler ve hitaplar bunun dışındadır.

Çalışmamızda zikrettiğimiz haberlerin ortak ifadesi kadınların Hz. Peygamber zamanında ve Raşid halifeler devrinde rahatlıkla cemaatle ibadet ettiklerini, cuma namazını kıldıklarını, nebevî sohbetlere katıldıklarını, bu hususlarda engellemelerle ve zorluklarla karşılaşmadıklarını göstermektedir. Buharînin Hz. Aişe radiyallâhü anhadan rivayet ettiği şu haber de kadınların zikredilen dönemlerde rahatça camide ibadetlerini eda ettiklerine delil teşkil etmektedir: **"Eğer Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem, zamanımızdaki kadınların ihdas ettiklerine yetişmiş olsaydı, Israiloğullarının (kadınlarının?) menolundukları gibi, bunları (kadınları) Mescid'e gitmekten menederdi.'**

Görünen o iki, Hz. Aişe'nin bu rivayeti sonraki devirlerde bilginlerin fetvalarına ve uygulamalarına önemli etkide bulunmuştur. Günümüze kadar olan tarihî süreçte, buna bağlı olarak kadının cami ile ilişkisi önemli ölçüde sınırlandırılmış, cemaatle ibadet hakkından mahrum edilmiş, caminin dışına atılmış, kendi haline terkedilmiştir. Bu da, mümin kadının toplumda fonksiyonlarını yerine getirmemesine, bilgisiz ve kültürsüz kalmasına, sosyal, kültürel, politik ve ticaret hayatından uzak tutulmasına yolaçmıştır. **"Kadının cihadı, kocasına itaat etmektir, mükellefiyeti eviyle ve kocasıyla meşguliyettir, yeri ise evidir"** diyen ve ataerkil zihniyetle kadına hak tanıyan çevreler bu durumdan faydalanmış, bu düşünceleri geçerliliğini korudukça da rahat etmişlerdir.

Halbuki İslam âleminin yüzyıllardan beri geri kalmışlığının ve perişanlığının ana sebeplerinden birisi kadının sosyal, ekonomik, politik, pedegojikve ticarî hayatın dışına atılması, bilgisiz, kültürsüz ve bilinçsiz bir yapıda tutulmasıdır. Aynı şekilde müslümanların diriliş ve uyanışı, çağdaş uygarlık ve refah düzeyine ulaşışı da önemli ölçüde kadınların evin, ailenin, kültür ve sanat hayatının, iş ve meslek kurumlarının asıl öğeleri konumuna gelmeleriyle mümkün olacaktır.

27. Cuma namazının kadına farz olmadığını, bu ibadetle mükellef olmak için erkek olmak gerektiğini iddia edenler, Kur'an'ın kadına ikinci sınıf varlık gözüyle baktığını, doğal hasta sistemini getirdiğini ileri sürenleri desteklemis ve doğrulamış olmaktadırlar. İslam'ın kadına karşı sert ve aşağılayıcı bir yaklaşım sergilediği iddiasına haklılık payı vermektedirler.

28. <u>İslam ülkelerindeki kadın haklarından söz edilince şu iki konuyu birbirine karıştırmamak gerekmektedir;</u>

1. **İslam'ın kadına tanıdığı haklar,**
2. **Müslüman erkeklerin ve yöneticilerin kadınlara verdikleri haklar.**

Müslüman ülkelerdeki kadınların sahip oldukları haklar, birinci haklar değildir; yüzyıllardan beri Kur'an ve sünnet, top yekün müslümanlarca rafa kaldırıldığından bunların yerine müevvel şer' konulduğundan, bu iki kaynağın kadınlara tanıdığı haklar da iptal edildi. Bunun yerine, erkeklerin vicdanına bırakılan bir hak anlayışı ortaya çıktı. Bugün müslüman kadınlara verilen haklar, İslam'ın tanıdığı hak-

lar değil, erkeklerin onlara lütfedip verdikleri, reva gördükleri haklardır. Eğer bu konuda birtakım yanlışlıklar ve haksızlıklar varsa bunların sorumlusu İslam değil, müslüman erkeklerdir.

Dinî nassları kendi menfaatleri doğrultusunda anlama ve yorumlama anlayışında olan bilginler, açıklamalarında ve fetvalarında erkekliği ve erkek cinsini ön planda tutmuşlardır. Ataerkil bakış, gelenekçi zihniyet, müevvel şer'e bağlılık, kültür mirası da bunda etkili olmuştur.

29. İslam Tarihinde, erkeğin mutlak hakimiyetine dayanan aile yapısı ve "an'ane dini'nde, müevvel din anlayışında mümin erkeklere birtakım özel haklar ve yetkiler tanınırken, mümin kadınlar İslam'ın kendilerine tanıdığı birtakım hak ve hürriyetten mahrum edilmiştir ve hala bu zihniyet yaşamaktadır. Ancak bunun, İslam'ın evrenselliği, erkek ve kadın cinslerine âdil bakışı ile bağdaştırılması mümkün değildir. **"Kadın kadındır. Eksik etektir. Dini ve aklı noksandır. Evine, çocuklarına ve erkeğine hizmet etmekle meşguldür, mükelleftir. Camide, Cuma'da ne işi var, otursun oturduğu yerde...",** cami sadece erkeklerin toplandığı, topluca ibadet ettiği yerdir, kadın oraya çıkamaz, çıkarsa fitneye yolaçar... söylemini ortaya atan ve savunan zihniyet İslam'ın, **"Hakkın gelişiyle mutlaka yok olacağını" bildirdiği "batıl zihniyet'dir**.

30. Zikredilen haberlere dayanarak ve İslam'ın evrenselliğini göz önünde bulundurarak, Kur'an'ın kullukla alakalı hükümlerine, inanç, ibadet ve ahlakla ilgili emirlerine bakarak rahatlıkla şunu söyleyebiliriz: **Erkeklere farz kılınan ibadetler aynı zamanda kadınlara da farz kılınmıştır; bu konuda bir ayırım yapılmamıştır. Dolayısıyla erkeklere farz kılınan cuma namazı kadınlara da fazdır; bunun için ayrıca delil ve kaynak aramaya gerek yoktur, tersini savunmak ise tutarsızlık ve asılsızlıktır.**

31. **Cuma namazının mümin kadınlara farz olmadığı teorisi, esas itibariyle, bir takım zayıf ahad veya mürsel haberlere, müevvel şeriata ve ataerkil din ve cemiyet zihniyetine dayanmaktadır. Bu konuda hiçbir sahih, meşhur ve mütevatir hadis yoktur.**

32. İslam dini ve onun tebliğcisi, uygulayıcısı olan Hz. Muhammed (sallallâhü aleyhi ve sellem) mümin kadınları Cuma namazı kılmaktan ve Mescid'de cemaatle ibadet etmekten yasaklamamıştır. Mümin kadınların Cuma namazı kılmasına ve camiye gelmesine karşı çıkanlar bazı din bilginleridir. Ancak, günümüzde bu anlayış gerçekten dini asıl kaynaklarına dayanarak bilenler arasında kabul görmemektedir. Türkiye'de ve Mısır'daki ulemaya konumuzla ilgili görüş sorduğumuzda aldığımız cevaplar açıkça bunu ifade etmiştir.

33. Bu durumda, cuma vakti geldiğinde mümin kadınlar da camilere gelmeliler ve cemaatle bu dinî farizayı ede etmelidirler. Değilse, cuma kılmayan erkekler gibi dinî yükümlülüklerini yerine getirmemiş olurlar, onların duçar oldukları durumlara duçar olurlar. İslam'da kadının cuma kılmasına engel olan bir nass yoktur. Fakat müevvel şeriatta güzel ve genç kadınların camiye gelmeleri yasaklanmış, sadece yaşlı gösterişsiz ve çirkin(!) kadınların gelmelerine cevaz verilmiştir. Bu ise çarpık bir zihniyettir, Kur'an İslam'ına uygun görünmemektedir.

34. Mümin kadınlar cuma kılmak için camiye gelmelidirler. Temiz ve güzel elbiseler giyinen, gusul abdestini alan ve takva libasına bürünen mümin kadınlar camilerde kendilerine ayrılan bölümlerde yerlerini almalıdırlar; fitneye sebep olabilecek hal ve hareketlerden kaçınarak namazlarını eda etmelidirler: Mümin erkekler de takva libasını giyerek camiye gelmeliler; fitneye sebep olabilecek davranışlardan sakınarak dinî vazifelerini yerine getirmelidirler.

Çünkü cuma namaz\ mürmn erkek\ere ne kadar farz ise mümin kadınlara da o kadar farzdır İstisnai haller harici cemaatte namaz kılmak erkek için mükâfatı fazla bir amel ise kadın müminler için de mükâfatı çok bir ameldir.

Zaten mümin kadınlar bütün engellemelere ve kendilerini caminin dışında tutan zihniyete rağmen, tarih boyunca camiyi terk etmemişlerdir. **Malezya, Endonezya, Türkmenistan, Tunus, Suudî Arabistan, Filistin, Türkiye gibi müslüman ülkeler başta olmak üzere yaşadıkları ülkelerde cuma namazına imkanları ölçüsünde gelmişler ve eda etmişlerdir.** Ancak kendilerine cumanın farz olmadığı fetvası verildiğinden, evlerinde kalarak öğle namazını kılmaları telkin edildiğinden, kılacakları cumanın da öğle namazı kabul edileceği söylendiğinden bu konuda fazla ısrarlı olmamışlar, büyük çoğunlukla öğle namazını kılmakla yetinmişlerdir.

Halbuki cuma namazının kadınlara farz olmadığı tezini savunanlar, Cabir ve Tarik'ın haberlerini zikretmekteler fakat daha ziyade mevcut sosyal şartları esas almaktalar, fitneye sebep olma, ev, eş ve çocukla meşguliyet, kocaya hizmet gibi şeyleri sebep göstermektedirler. Bu, onların gerçeği gizledikle-

ri veya görmezlikten geldiklerinden değil, mevcut şartların gereği böyle düşündüklerinden ileri gelmektedir. Cuma ile ilgili diğer şartlar da bu çerçevede değerlendirilmelidir.

35. Mümin kadınlar, kendilerine farz olan cuma namazını kıldıklarında, tıpkı mümin erkekler gibi, cuma namazı sevabı alırlar, öğle namazı sevabı değil.

36. Kadınların dünkü ve bugünkü statüsüne ve müslüman dünyanın ortaya koyduğu manzaraya bakarak, mümin kadına cuma namazının farziyetine dair adil bir hükme erişmek gerçekten çok zor. Her şeyden önce müslüman topluluklar yüz yıllar boyunca bilgin otoriteli, çeviri kaynaklı ve yorumcu nitelikli bir din anlayışına sahip oldular. Geleneğe dayanan bir islâm düşüncesi, inanç yapısı, ibadet ve ahlak telakkisi teşekkül etti. Camide, minber ve mihrapta, medreselerde, tekke, zaviyeler, imam hatip mektepleri ve kurslarda devamlı olarak müslüman zihinlere cuma namazının sadece mukim ve hür erkeklere farz olduğu, öğretildi. Erkekliğin cumanın farziyetinin ilk şartını oluşturduğu telkin edildi. İşte böyle köklü bir geleneğe sahip olmak, yanlış da olsa yüzyıllardan beri süre gelen bir uygulamayı değiştirmek ve mümin kadına da cumanın farz olduğuna insanları inandırmak gerçekten zor bir iştir. Ancak biz zoru başarmanın, ataerkil din anlayışındaki müminlere cuma namazı hakkında doğru bilgiler vermenin de ilim adamlarının bir sorumluluğu olduğu inancındayız. Tarihî din anlayışımız ve yaşayışımıza dayanarak hüküm vermenin sağlıklı bir yol olmadığı düşüncesindeyiz. Tarihî din anlayışımızın, ataerkil yaşantımızın değiştirilemez ve kaçınılmaz olduğuna inanmanın da yanlış olduğunu savunuyoruz.

37. Tarihçi olarak belirtmek isterim ki, dinler tarihinde, bir dinin peygamberi tebliğ vazifesini tamamlayıp öldükten sonra, dinî meselelerle alakalı değişik açıklamalar, zamanla bölünmelere ve ayrılığa kadar götüren yorumlar yapılmıştır. Neticede farklı dinî telakki, mezhep ve meşrep ihtilafları ortaya çıkmış, müminler toplumu da, din anlayışı farklılığına göre zümrelere ayrılmıştır.

Müslümanlar da dinler tarihindeki bu geleneği ve genel kuralı genelde sürdürmüşlerdir. Ataerkil ve yorumcul temellerine dayanan bir din anlayışı ve yaşantısını benimsemişlerdir. İslam'ın evrensel vasıflarını ve özgün ilkelerini birçok konuda dışlamışlardır. Neticede bir kısım müslümanlar da hem İslam'a hem de bazı ibadetlerine yabancılaşmışlardır. Birçok gerçeği dışlamışlardır. Din anlayışları yanlış biçimlenmiş ve yaşanmıştır.

38. Kur'an'ı Kerim'in ibadetlerle ilgili hükümleri gerek ilâhî vahyin nazil olduğu dönemdeki tarihî bilgiler gerekse birtakım beşerî amillere dayanarak açıklanamaz. Bu bakımdan, fitne zuhuruna sebep olmak, eşine ve çocuklarına hizmet etmek sosyal ve ekonomik gerekçelerle, cumanın kadına farz olmadığı hükmüne varılamaz.

39. Cuma namazının kadına farz olmadığı hükmü, ataerkil din anlayışı ve ön yargılara dayanmaktadır. Dolayısıyla mümin erkekler ve kadınlar, yapılan telkinlere ve verilen fetvalara bakarak, cumanın kadına farz olmadığını savunmuşlardır. **"Oysa inanç ibadet ve ahlak alanlarında tarihî sapma açısının büyümesi sonunda yerleşen sapmalarla gerçek İslam'ın temel kaynağı herhangi bir tahrif, tebdil ve tağyire maruz kalmadan inzal buyrulduğu şekilde durmaktadır." Dolayısıyla "Kadınları koruyoruz ve yüklerini azaltıyoruz."**<u>diyerek cuma ibadetiyle ilgili hükmü alt üst etmeye ve farziyetini kadınlardan kaldırmaya kimsenin yetkisi ve hakkı yoktur.</u> İslam dini mümin kadınları ne cuma namazından ne de bir başka ibadetten menetmemiştir.

40. İslam'da kadın, ne ikinci sınıf bir varlık ve şehvet, süs ve eğlence aracıdır ne de evine kapatılarak bir takım doğal haklarından, dinî vecibelerinden mahrum edilen erkeğin hizmetçisi yapılan bir varlıktır.

41. Cuma namazının hükmü her bakımdan diğer namazların hükmü gibidir. Onlardan ayrıldığı yer sadece hutbedir. Bu namaz hakkında fıkıhçıların ve hadisçilerin zikrettikleri şartların hepsi, üzerinde delil bulunmayan şeylerdir.

42. Kur'an-ı Kerim, her ne hususta olursa olsun, hiçbir dönemde kızlara ve kadınların zulmedilmelerine müsade etmez. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem devrenin temel kaynağı olan Kur'an bunu açıkça ifade ettiği gibi, Hz. Peygamber de yaşının herbir döneminde ve yaşantısının herbir alanında kadının zulüm görmesini engelleyici tedbirler almıştır. Ne var ki, O'nun bu gayretleri ve açıklamaları yeterince anlaşılıp değerlendirilmemiştir. Mesela, Hz. Peygamber'in ibadet etmek isteyen kadınların Mescid'e gelmelerine engel olunmamasını emretmesine rağmen, bazı eşler hanımlarının cemaatle ibadet etmesine ya izin vermemişler ya da zorluk çıkarmışlardır.

Aynı şekilde, Resulullah'ın, cemaatle Mescid'de ibadet etmeye devam ettiği için eşi ile geçimsizliğe düşen bir hanıma, aile yuvasının yıkılmasını ve eşlerarası ilişkilerin tamamen bozulmasını önlemek üzere,**"... namazını evinde kıl, bu daha hayırlıdır..."**buyurması bazı çevrelerce **"kadının mescidi evidir, ibadetini evinde etmelidir..."** şeklinde anlaşılmış ve kullanılmıştır.

43. Birtakım insanlar, yaratılış, inanç ve ibadet hakları v.s. itibariyle kadınla erkeği eşit tutan, ana, baba ve yakınların bıraktıklarından erkeklere bir pay, kadınlara da bir pay ayıran, kadına kişilik kazandıran İslam'ın getirdiklerinden hoşnut olmayanlar görülmüş ve bunlar Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemden fetvalar istemişlerdir. Yüce Allah'ın bu konudaki buyruğu şöyledir: **"Senden kadınlar hakkında fetva vermeni istiyorlar. Deki onlar hakkındaki fetvayı Allah size açıklıyor. Kitap'ta, kendileri için yazılmışı vermeyip nikâhlamak istediğiniz yetim kadınlar, çaresiz çocuklar ve yetimlere karşı adil davranmanız hakkında okunan ayetler (bunlardandır). İyilikten ne yaparsanız şüphesiz Allah onu bilmektedir."** (Nisa, 127).

44. Bazı kavram, anlam, açıklama ve yorum hataları ferdî olmaktan çıkmakta, sosyal ve toplumsal yanlışlıklara dönüşmektedir ki, cezasını hem hataları yapanlar hem de onlara uyanlar dünyada çekmektedirler.

**Kaynak:**

Prof.Dr. Sabri HİZMETLİ, CUMA NAMAZI KADINLARA DA FARZDIR, Ankara – 1996

**YORUM:**

**Bu yazıyla anlaşılan Cuma namazı siyasi, içtimâî ve devlet olmanın getirdiği hükümler ile topluma farz olan namazdır.**

**Cuma namazının kadına farz olması konusunda ihtilaf yokken ile uygulamanın farz olup olmadığı hakkında oluşan sorunlar kafaları karıştırmaktadır.** Eşitlik ilkesinin getirdiği uyum şartlarında erkeğin hâkimiyet problemi yaşamasında “menfaat” ve “zarar” prensibindeki orantının farz olabilecek ibadetleri düşürmeye kadar götürmesi “sosyal hayatın” mecburi doğurduğu çekincelerdir diyebiliriz. Bu çekinceler belki modern toplumda kadının Cuma namazı sorunu çözülebilmesi kolaylaştırırken, cahilliğin arttığı devrede ters istikamette yönelim alam içtimâi nizamın gerekçesi olarak görülmektedir.

**Kadının yurdumuzda Cuma namazı kılma sorunu yoktur.** Ancak giydiği ve giyinişi hakkında hala oturmamış kriterleri vardır ve özgür değildir. Bir kısmı özgürlüğü açılmak ve saçılmakta sonsuzluğunu iddia ederken, diğer bir kesim inancımdan “benim giyim anlayışım” bu şekilde gerektiriyor daha da fazla kapanmam gerekir diyerek, erkeklerin gösteremediği cesaretle sırlanmaya çalıştığı bir giyim tarzı sorun oluşturmaktadır. **Bu durumun bize işaret ettiği nokta şartların sorunlarıyla birbirinin tetikleyici olmasıdır.**

İmkânların yani refah seviyesinin artmadığı bir toplumda özgürlükler sınırlı kalacaktır. Hayatında sorun yaşayan geleceğine güvenle bakamayan bir toplumda erkek ve kadına farz olan bir ibadetin ifasının olmayacağı Cuma namazı meselesinden çok iyi anlaşılmaktadır. Bazı dönemlerdeki erkek ve kadın ilişkilerindeki gevşeme veya gerilme sadece sosyal nizamın getirisidir. İnsanların Allah Teâlâ’ya karşı vazifelerindeki durumu kul ilişkileri bazında aramak yanlış durum gibi gözükebilir. Bu nedenle içtimâî kontrol mekanizmasını çalıştıramayan milletler ve devletlerin dini sığınma ve sorun giderme yeri olarak kullanmalarındaki gibi yanlışlara düşmesi tabii durumlardandır. Çünkü din ve inanç insanı kontrol eden en güçlü fıtrî kuvvetlerdendir. Ancak her şeyi dine mal ederek sonuç çıkarmak ise, yetersizliğin sonucudur.

Sonuç olarak; Cuma namazı istişare, dayanışma ve toplum olmanın gereği bir namazdır. Kadın ve erkek arasındaki sosyal dengeyi sağlamak ve hakların paylaşımında mağdur olmamak için devletin eğitimdeki bütün engelleri kaldırması ve her türlü desteği sağlaması gerekmektedir. Yoksa Cuma Namazı için camiye gelip iki rekât namaz kılmak ile ne erkek ne de kadın asıl ulaşılması gereken hakikate ve umrana ulaşabilir. Osmanlıda Cuma namazı için hatipler vardı. O gün için özel hazırlanır, toplumu irşad için gayret ederlerdi. Şimdi ise resmiyeti kalmış ve içi boşaltılmış bir namaz durumundadır. Onun için kadın kardeşlerimiz üzülmesinler, erkekler sadece camiye gidiyorlar ve geliyorlar. Kadınlar evde kalmalarıyla fazla bir zarar ve ziyan içinde değiller.

**İsmail Hakkı**

## DYLAN DOG: DEAD OF NİGHT –(DYLAN DOG GECENİN ÖLÜSÜ)

Vizyon tarihi: belirsiz
Yönetmen: Kevin Munroe
Oyuncular: Brandon Routh, Sam Huntington, Anita Briem,
uzun metrajlı film ABD .
Tür: Fantastik , Korku , Komedi
Yapım yılı: 2010

**Özet:** Londra'dan New York'a taşınan hikayede, doğaüstü olayları araştıran Dylan Dog,[77] babasının gizemli bir yaratık tarafından öldürüldüğünü düşünen genç ve çekici bir kadının isteği üzerine araştırmalarına yeniden başlayacaktır.

**FİLİMDEN ALINTILAR**

New Orleans ölmek için kötü bir kent olabilir. Ancak ölüp de dirildiğinizde, beni ararsınız. Dylan Dog'u. En azından, aramışsınızdır. Eskiden gecenin yaratıklarının her birini korurdum. Yalnızca filmlerde görebileceğinizi sandığınız o keskin dişli canavarları. Neden mi? Gerçek oldukları için. Evet, aklınızdan ne geçtiğini biliyorum. Eskiden ben de öyle düşünürdüm. Ama buyurun.

Para isteyen avareye yakından bir bakın. Komşunuza, can dostunuza bir bakın. Hatta sevgilinize bile bir bakın. **Yürüyen ölüler dışarıda, gözünüzün önünde saklanıyor.** Eski günlerimde, aranızdaki sınır çizgisi bendim. Barış bendim, şişeyi kapayan mantar bendim, kumdaki sınır çizgisi bendim. Ama sonradan her şey değişti. Ölmek için birden fazla yol olduğunu keşfettim. Kalbiniz atmaya devam edebilir, ancak bazen bu yalnızca gösteriş içindir. DYLAN DOG

**Yürüyen ölü araştırmacılığı eski moda yöntemlerle yapılır.**

**Neler oluyor?**

Etrafına bak.

Onlara bir bak. **Senin gibi olduklarını sanıyorsun, ama değiller.** Bu sokaktaki biri bir taklitçi. Yaşayan ölülerden biri. Küçükken hikâyelerde okuduğun canavarlar gerçekler ve buradalar. (Kurtadamlar, vampirler) Her yerdeler. Saklanıyorlar, hayatta kalmaya çalışıyorlar. Hayatta kalmalarını sağlayan şey, kimsenin onların gerçek olduğunu bilmemesi. Bu nedenle, New Orleans onların Mekke'si oldu. Gece yaratıklarından biri olsaydın, başka nerede saklanabilirdin ki? Peki bütün bunları sen nereden biliyorsun? Yaşayan ölüler, aralarında bir anlaşma yaptı. Bir insanı, tarafsız bir müfettiş olarak tayin edeceklerdi. Bir dedektif. Sen yaşayan ölülerden birisin, Marcus. **Yaşayan ölü olmanın iyi yanı ne, biliyor musun?** Artık koşu yapmak yok. Bununla ilgili ne biliyorsun? Önemli bir şey değil. Eski bir hayalet hikâyesi. Borelli, bunu öğrenmem gerek. Bunun yüzünden insanlar ölüyor. Bu ne? Sana bunları anlattığımı kimseye söyleme, olur mu? Buna Belial'ın Yüreği (Şeytanın Yüreği ) diyorlar. Yüzyıllardır kayıptı. Beş bin yıl önce, Belial yeryüzünde yürürdü. Ölülerin en güçlü olanı oydu. Tüm dünyanın üstüne karanlık ve ölüm yaydı. Buna Belial'ın Yüreği derler. çünkü Yürek'in içinde Belial'ın kanı bulunur. Belial yok edilemez, yalnızca muhafaza edilebilir. Efsaneye göre, dolunay gecesi... Belial tekrar yaratılabilirmiş. Yaratacak kişinin, Yürek'e ve bir ev sahibine, sahip olması yeterli. Ev sahibi mi? Yaşayan ölülerden birinin bedeni Belial'ın Yüreği, ev sahibine kanı enjekte ediyor. Bu gerçekleştiğinde, ev sahibi mahvoluyor. Belial tekrar canlanıyor ve yalnızca yaratan kişiye itaat ediyor. Yaradan neden nefret ediyorsa, Belial da ondan nefret ediyor. Yaradan neyi yok etmek istiyorsa, Belial da onu yok ediyor. Ama Belial'ı öldürmek için önce efendisini öldürmelisin. Nasıl

---

[77] **Dylan Dog:** Kâbuslar detektifi lakaplı çapkın, kısmen paranormal, Scotland Yard'dan terk detektifin maceralarını konu alan çizgi roman dizisi. Yaşayan Ölülerin Şafağı adlı ilk macerası İtalya'da 1986'da çıkmıştır. Yaratıcısı Tiziano Sclavi, bu ilk macerada çizer Angelo Stano ile çalışmıştır.
Çıktığı günden beri İtalya'nın en çok ilgi gören çizgi romanı Dylan Dog olmuştur. Bunda, yazar Sclavi'nin trendlere uygun yaklaşımı kadar, zengin çizer kadrosunun da rolü vardır.
Dylan Dog'un klasik serisi, bazı maceraların AD Yayıncılık tarafından yayınlanmasından sonra, ikişer maceralı kitaplarla Rodeo Yayıncılık tarafından basılmaya başlanmıştır. Rodeo Strip dergisinde de, biri renkli olmak üzere iki kısa Dylan Dog macerası çıkmıştır.

diyorsunuz, aralarında simbiyotik [78] bir ilişki oluşuyor. Ruhları ayrılmaz bir biçimde birbirine bağlanıyor. Harika Dylan, 400 yıl önce Yürek çalınmıştı. Bu sembol, harika monstro venatorum'ların sonuncusunun arması. Yürek'i buldular ve tüm yaşayan ölüleri yeryüzünden silmeyi planladılar. Ama avcılar daha kullanamadan katledildiler. Efsaneye göre, Yürek'i yüzyıllarca saklama ve sırrını saklama görevi bir kurt adam ailesine verilmiştir Gabriel. (Cebrail)

**YORUM:**

Yabancılar film çekiyorlar ve filmlerini hep uyduruk zannediyoruz. Ancak bazen öyle şeylerine rast geliyorsunuz ki, onlar İslama dahi inanmasalar da literatüründen alıntı yapıp istedikleri şekilde kafalarına göre senaryo türetiyorlar. İşin doğrusu İslamıda bizden daha iyi tanıyorlar.

Filimdeki yaşayan ölüler olarak bahsedilenlere Yasin suresinin 70. Ayetini ve Aziz Mahmut Hüdai kaddese'llâhü sırrahu'l azizi hatırasını misal verelim.

**"Bu Kur'an'la, Diri olanları uyarsın ve kâfirler cezayı hak etsinler diye."** (Yasin; 70)

"Diri" olmak özelliğini taşıyanlar mü'minlerdir Çünkü Kur'an'dan yararlananlar onlardır. Kâfirlere azabın farz olması için de gönderdik. Çünkü onlar ölüler gibidir, kendilerine söylenenleri anlamazlar Beyzâvî tefsinde şöyle der: **Yüce Allah, inkârlarından, delillerinin tutarsızlığından ve düşüncesizliklerinden dolayı gerçekte ölüler olduklarını bildirmek için onları dirilerin karşılığında zikretti"**

Filimdeki **"Para isteyen avareye yakından bir bakın. Komşunuza, can dostunuza bir bakın. Hatta sevgilinize bile bir bakın. Yürüyen ölüler dışarıda, gözünüzün önünde saklanıyor."** Sözler bu durumu açıklamaktadır.

Yine ayrı bir misal verelim

Zîrâ Aziz Mahmud Hüdâyi Hazretleri, girdiği sıkı bir riyâzâtla nefsinin terbiyesi yolunda helâllerden istifâdeyi bile asgarîye indirmiş ve gönlünü tamamen Hakk'a râm ederek rûhunu kuvvetlendirmeye muvaffak olmuştu. Neticede bu güzel hâlin bereketlerine nâil olmuş, ayrıca dirilerden çok ölülerle görüşüp konuşur bir hâle gelmişti. Bir defasında dergâhın yolu üzerinde daha evvel vefât etmiş bulunan bir müezzine rastlayıp ona selâm verdikten sonra bunu üstâdına arzetti. Hazret-i Üftâde de:

**"-Evlâdım! Yapmış olduğun riyâzât sayesinde ruhunu iyice kemâle erdirip kuvvetlendirmişsin. Biz dahî riyâzâtımız zamanında aynı hâl içinde idik."** buyurdular. (Prof. Dr. H. Kâmil Yılmaz, AZÎZ MAHMÛD HÜDÂYÎ Ve Celvetiyye Tarîkatı)

Bu misal bize görünen ve görünmeyen dünyanın birbiriyle ilişkili olduğunu ayrılma ve kopmanın olmadığını göstermektedir. Ayrıca **"görülenin görende farklılaşmasına"** da dikkat çekiliyor.

Yine filmde şeytanın insanlar ile olan mücadelesinde insan şeytanlarını nasıl kullandığı ve olduğunu da görmekteyiz.

**"Böylece biz, her peygambere, insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık. Aldatmak için birbirlerine yaldızlı sözler fısıldarlar. Eğer Rabbin dilemiş olsaydı onu yapamazlardı. Onları ve iftiralarını bırak."** (En'am, 6/112)

Ayette geçen **"İnsan ve cin şeytanları"** tamlamasının, Arapça gramer kaidelerine göre **"beyaniyye"** veya **"lamiyye"** olması hakkında iki görüş vardır:

Beyaniyye olduğuna göre, **"insandan olan şeytanlar ve cinden olan şeytanlar"** demek olur. Ve şeytanların bir kısmının insan cinsinden, bir kısmının da cin cinsinden olduğu anlaşılır.

Lamiyye olduğuna göre de **"insanlara mahsus"**, yani insanlara musallat, insan aldatmaya mahsus şeytanlar; **"cinne mahsus"**, cinnîleri aldatmaya mahsus şeytanlar demek olur. **Ve bu şekilde şeytanın, ne insan, ne cin değil, üçüncü bir cins olduğu ve fakat bir kısmını insana, bir kısmı da cinne musallat olmak üzere iki çeşidi bulunduğu anlaşılır.**

İkrime, Dahhâk, Süddî, Kelbî gibi bazı tefsirciler izâfetin lamiyye olması ve başkalık ifade etmesi asıl olduğundan dolayı, şeytanların insan ve cinden başka bir cins ve hepsinin İblis'in çocukları olduğuna kâni olmuşlardır.

Fakat İbn-ü Abbas'dan Ata, Mücâhid, Hasen ve Katâde beyaniyye izâfeti tercih ederek demişlerdir ki, şeytan, insan ve cinden herhangi bir isyancı ve inatçıdır. Yani gerek insan ve gerek cinden olsun

---

[78] Simbiyoz beslenme: Simbiyoz beslenme, ortak beslenme olarak da bilinir, iki canlının tek bir organizma gibi birbirleriyle yardımlaşarak bir arada yaşamaları.

serkeş, kibirli, fitneci, inatçı, ele avuca sığmaz, kaypak, yola gelmez olanların hepsine şeytan denilir. (bk. Bakara, 2/14) Adı geçenler demişlerdir ki, **cinden de şeytanlar vardır, insanlardan da şeytanlar vardır. Ve cinden olan şeytan mümini aldatmaktan aciz kalınca inatçı bir insana, yani bir insan şeytanına gider ve mümini aldatmaya teşvik eder.** Ve böyle insanlardan şeytanlar bulunduğuna şunu delil göstermişlerdir:

"Hz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Ebu Zer radiyallâhü anh'e: **'Cin ve insan şeytanlarından Allah'a sığındın mı?'** buyurmuştu. Ebu Zer:

'İnsanın da şeytanları var mıdır?' dedi. **'Evet onlar, cin şeytanlarından daha zararlıdır'** buyurdu." (Müsned, 5/165, 178; Taberani, Kebir 8/217**)**

Buna göre, insanlardan olan şeytanlar, daha zararlı ve daha tehlikelidir.

İşte birçok tefsirciler(bk. İbn-i Kesir, ilgili ayetin tefsiri), bu âyette bu manayı tercih etmişlerdir. Çünkü âyetin gelişi, kâfirlerin düşmanlık ve düşüklüklerine karşı Resulullah'a teselli verme hakkındadır. Şu halde insan şeytanları, göze görünür şeytan insanlar; cin şeytanları da göze görünmez, bakışlardan gizli şeytanlar demek olur. Bilinmektedir ki ins, insan türü, beşer, âdemoğlu demektir. Tekilinde "insî" denilir. Ve buna karşı olan cin de alışılmamış, gizli, rûhânî bir yaratık demek olur ki, bunun tekiline de "cinnî" denilir. Demek olur ki, burada cin, insan karşılığı zikredildiği **"Kâfirler, cinleri Allah'a ortaklar yaptılar"** (En'âm, 6/100), **"Cinlerden olan İblis ise Rabb'inin emrinden çıkmıştı"** (Kehf, 18/50) âyetlerinde olduğu gibi genel mânâya sarf edilmiştir.

Diğer taraftan, **"Cinleri de daha önce (vücudun gözeneklerine) nüfuz eden güçlü bir ateşten yarattık"** (Hıcr, 15/27) âyeti gereğince cinlerin yaratılışı insanlardan öncedir. Bu âyette de cin, açıklandığı üzere, genel mânâda kullanılmıştır.

**Belial** (İblis) **yeryüzünde yürürdü. Ölülerin** (Allah Teâlâ'yı inkar edenlerin) **en güçlü olanı oydu. Tüm dünyanın üstüne karanlık ve ölüm** (fitneyi) **yaydı. Buna Belial'ın Yüreği** (vesveseyi almaya müsait kalb) **derler. Çünkü Yürek'in içinde Belial'ın kanı (vesvesi) bulunur. Belial yok edilemez, yalnızca muhafaza edilebilir.** (Kalbdeki vesvese yok edilmez ancak kontrol edilir.)

**Belial tekrar yaratılabilirmiş. Yaratacak kişinin, Yürek'e ve bir ev sahibine, sahip olması yeterli. Ev sahibi mi? Yaşayan ölülerden birinin** (kafirin) **bedeni Belial'ın Yüreği, ev sahibine kanı enjekte ediyor. Bu gerçekleştiğinde, ev sahibi mahvoluyor.** (Küfre düşüyor)

Filmde Yahudilerin inançlarına vurgu yapılarak;

**Efsaneye göre, Yürek'i yüzyıllarca saklama ve sırrını saklama görevi bir kurtadam ailesine verilmiştir Gabriel. (Cebrail)**

**De ki: "Kim Cebrâil'e düşman ise iyi bilsin ki, bu Kur'ân'ı daha önceki kitapları tasdik etmek, inananlar için bir rehber ve müjde olmak üzere, Allah'ın izniyle senin kalbine o indirmiştir. Kim Allah'a, meleklerine, resullerine, Cebrâile, Mikâil'e düşman ise, iyi bilsin ki Allah da kâfirlerin düşmanıdır. (Bakara 97-98)**

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem Medine'ye hicret buyurduklarında Fedek Yahudilerinin bilginlerinden Abdullah ibn Sûriya, münazara için bir grupla geldi. Sorduğu dört müşkül soruya doğru cevaplar aldıktan sonra; vahiy getiren meleği sorup **"Cebrâil"** cevabını alınca

**"O bizim düşmanımızdır, o savaş ve şiddet getirir, bizim elçi meleğimiz Mikâil'dir ki o müjde, bereket, ucuzluk getirir. Eğer sana o gelseydi iman ederdik."** Bu uzun kıssa üzerine bu âyet nazil olmuştur.

Yahudiler, nesillerinin menşeini Şeytana dayandırırlar. Şeytan ile Hz. Havva'nın birleşiminden ürediklerine inanırlar. Hz. Âdem aleyhisselâm ile hiç bir münasebetlerinin olmadığına inanırlar. Kendi ırklarının dışındaki diğer insanlara Âdem'in çocuğu, âdemoğulları anlamında Goim derler. Goyimleri, bir nevi hayvan olarak telakki ederler.

Film içerik ile satanizm çağrışımlarını ve karıştırmalar ile içeriğini bulandırsa da görülen şudur ki, senaristi öylece uydurma üzerine hareket etmediğini görmekteyiz. Ancak film ateizmi çürüterek inancın kuvvetlenmesi için gizliden bir gayret gösterilmesini istiyor. Tabi ki filmde Hristiyanlık ve Yahudi

propagandası yapılıyor.

Sonuç olarak bazı bilgilerin hakikat olduğunu bilerek geniş kültür sahibi olmamız gerektiğine ulaşmaktayız. Senaryoları basitlikten kurtulmayan yurdumuzda daha ne kadar sapık konulu dizilerine ve filmlerine mahkûm olma gerekçesini dışarılarda aramamak gerekir. Çünkü millet olarak okumayan bir millet olduk.

İsmail Hakkı

# CENAB ŞAHABEDDİN- TİRYAKİ SÖZLERİ

**ÖNSÖZ**

Cenab Şahabeddin, Tevfik Fikret ve Halid Ziya Uşaklıgil ile birlikte Serveti Fünun edebiyatının üç büyük temsilcisinden biri olarak Türk Edebiyatı Tarihinde yer almıştır 1870'de Manastır'da dünyaya gelen Cenab Şahabeddin, babası Osman Şahabeddin beyin 1877—78 Türk—Rus harbi sırasında Plevne'de şehit olması üzerine, henüz 78 yaşlarında tahsil hayatını İstanbul'da doktoryüzbaşı olarak sona erdiren Cenab Şahabeddin 1889'da Paris'e giderek, ihtisasını da orada tamamlamıştı. Türkiye'ye dönünce çeşitli resmî memuriyetlerde bulunmuş olup, I. Dünya Harbi sırasında İstanbul Darâlfünun'u Edebiyat Fakültesi'nde de önce Garp Edebiyatı sonra Osmanlı Edebiyatı müderrisi (profesörü) olarak vazife görmüştür. 12 Şubat 1934'de bir beyin kanaması neticesinde hayata gözlerini yuman Cenab Şahabeddin Bakırköy mezarlığında gömülüdür.

Şiirle alâkası daha tibbiye öğrenciliği sırasında başlayan Cenab'ın ilk yazıları Saadet Gazetesi'nde çıkmış olup, daha sonra da Maarif, Hazine-i Fünûn ve Mektep mecmualarında da şiirleri yayınlanmıştır. Serveti Fünûn'da ise onun hem şiir, hem de nesirleri çıkmıştır Başlıca eserleri arasında Hac Yolunda, Evrakı Eyyam, Suriye Mektupları, Avrupa Mektupları ile Nesri Harp, Nesri Sulh ve Tiryaki Sözleri (1918)'ni sayabiliriz.

Cenab Şahabeddin'in birkaç tane tiyatro eseri de vardır Bundan dörtbuçuk sene kadar önce, sayın hukuk doktoru Reyan Erben'den, ailece olan yakın dostlukları dolayısıyla, Cenab'ın eski haflerle ve kendi elyazısıyla yazılmış bir Not Defteri'nin hususi kütüphanesinde bulunduğunu öğrenmiştim. Kısa bir müddet sonra Dr.Reyan Erben'in müsaadesiyle bu defter'deki süzme sözlerden küçük bir kısmını, o sıralarda hazırlamakta olduğum bir antolojiye **"Cenab Şahabeddin'in NotDefteri"** başlığı altında almıştım. Daha sonraki bir makalemde de bu sözlerden başka bir kısmını yayınlamıştım. Şimdi Dr. Reyan Erben ile birlikte tamamını yayınladığımız bu esere **"Tiryaki Sözleri"** adını vermekle merhum Cenab Şahabeddin Bey'in duygu ve düşüncelerine tercüman olduğumuzu zannediyorum.

Dış görünüşü bakımından tam bir tarih şeklinde, basit, fakat güzel bir cilt içindeki bu defter'de bizzat Cenab Şahabeddin tarafından numaralanmış olan 1816 tane süzme söz bulunmaktadır. Ancak 342 numaranın bu defterde mükerrer olarak yazıldığını dikkate alacak olursak aslında bu seçme sözleri 1817 olarak kabul etmek gerekir. Diğer taraftan elimizdeki defter'in ilk yaprağında **"Mukaddeme makamında"** başlığı altında 13 süzme sözün daha mevcut bulunduğunu düşünecek olursak bu tiryaki sözlerinin 1830'a vardığı görülecektir. Her biri Cenab Şahabeddin tarafından numaralanmış olan bu ince, zarif ve düşündürücü sözler, defterin bazen bir yüzüne,bâzen de her iki yüzüne yazılmış bulunmaktadır Bu defterde dikkati çeken bir husus da bu sözlerden bâzılarının çizilmiş olmasıdır. Ancak biz bu çizilmiş olan sözleri dahi hiç okunamayan birkaç tanesi dışında yine aynen yayınlamayı faydalı gördük. Bununla birlikte, defterin aslına sâdık kalabilmek için, bu gibi sözlerin yanında parantez içinde çizilmiş olduklarını da ayrıca belirttik Cenab Şahabeddin'in 1918'de eski harflerle neşrolunan Nesri Harb ve Nesri Sulh ve Tiryaki Sözleri adlı kitabında 361 tane tiryaki sözü yer almıştır. Bunlardan 323 tanesinin şimdi yayınladığımız defterdeki 559—886 numaraları arasında —bâzı taktim ve tehirlerle— yer verildiğini yaptığımız karşılaştırma neticesinde tespit etmiş bulunuyoruz. Hem basılmış metinde hem de şimdi yayınladığımız yazma metinde birbirine tıpa tıp uyan sözlerin dışında kalanlar, okuyucuya ve araştırıcılara, Cenab Şahabeddin'in nasıl çalıştığı hususunda bir fikir verebilmek için mukayeseli bir şekilde gösterilmiştir. Bu arada bu 1830 süzme sözden bâzılarının birbiriyle büyük bir benzerlik gösterdiğini de belirtmek gerekir. Cenab Şahabeddin'in bir defter halinde topladığı hayatta iken sâdece 361 tanesini yayınladığı ve Tiryaki Sözleri adını verdiği bu süzme sözlerin hangi kaynaklardan mülhem olduğu, bunlardan ne kadarının Cenab 'm orijinal fikirlerini teşkil ettiği, bu sözlerin yazarın diğer eserlerinde kullanılıp kullanılmadığı ve buna benzer hususlar edebiyat tarihçileri için ayrı bir araştırma mevzuu teşkil eder. Biz burada Cenab'ın vaktiyle yarım bıraktığı bir işi tamamlamakla büyük edibin ruhunun şâd olacağına ve bu sözlerinin gün ışığına çıkarılmasıyla şahsiyetinin ve çeşitli meselelerdeki fikirlerinin daha iyi anlaşabileceğine inanıyoruz. Cenab Şahabeddin'in parlak üslûbunun ve nice istihzasının mahsulü olan bu 1830 süzme sözü, ifade kuvvetini bozmamak için aynen vermekle beraber, okuyucunun bu fikirleri anlamasını kolaylaştırmak bakımından gerekli yerlerde, parantez içinde kelimelerin bugünkü manasını da yazmak yoluna gittik. Cenab Şahabeddin'in şahsiyeti ve Tiryaki Sözleri hakkındaki bu kısa açıklamamıza son verirken bu süzme sözlerin hepsinin aynı değerde olamayacağını

da ayrıca belirtmek isteriz Defterin son yaprağında bulunan iki şiir de kitabın sonuna ilâve edilmiştir

**14 EKİM 1977**
**Dr. Orhan F.KÖPRÜLÜ**

**CENAB ÜZERİNE BİRKAÇ SÖZ**

Cenab'ın “Vecize” diye nitelendirilen düşünce ürünlerinin kendi el yazısı ile içinde toplanmış olan defterin elimizde bulunması bir tesadüf eseri değildir. Cenab Şahabeddin ailesi ile ailemizin yakınlığı sıkı dostluk bağları ile kurulmuştur. Henüz biz lise sıralarında iken içinde yaşadığımız, daha sonra da yıllarca sürmüş bu dostluk atmosferi elbette ki bizim için bir şanstı. Bundan yararlanmamak imkânsızdı Yüksek zekâsı, geniş bilgisi ile beliren derin görüşlerinin oluştuğu hava içinde bulunabilmek, bu görüşlerin düşünce olarak belirlenmesini görebilmek bulunmaz bir nimet idi Şu bir kaç söz Cenab'ın kişiliği ve edebiyatımızdaki yerini belirtecek mahiyette bir deneme iddiasında olamaz. Altmış dört yaşında henüz zinde iken dünyaya gözlerini kapadı. Ömrü boyunca çalışmış, verimli bir hayat sürmüştü. Ama bildiğimiz kadarı ile daha yapacak işi, söyleyeceği çok şeyi vardı Ölüm haberini aldığımızda biz memleket dışında idik. Sonradan öğrendik: Bir gece bize bir mektup yazmağa başlamış. Fakat birdenbire gelen kriz ile uzanmış, son nefesini vermiş. Yarım kalmış mektup masa üzerinde unutulmuş, daha sonra da başka kâğıtlar arasına karışarak kaybolmuş. Bunları bize anlatmış olan en büyük evlâdı sayın Şivezad Erez mektubu arayıp bulamayınca kendi el yazısı ile yazılmış “cönk” şeklindeki defteri bize hatıra olarak verdi Kabataş Lisesinde edebiyat hocamız rahmetli Ali Canib Yöntem “bilimsiz san'at gelişemez, düşünce unsurundan yoksun edebiyat çelimsiz kalır” derdi. Örnek vererek: “Bakınız eskiler arasında “Servet—i Fünun” culardan hâlâ kalemini kuvvetle kullanabilen tek kişi Cenab Şahabeddin'dir” demişti Arabça, ve Farsçayı derinliğine bilmesi, Fransızcanın bütün inceliklerini benimsemiş olması, Türkçeyi kullanmaktaki hüneri ve geniş kültürü ona duygu ve düşüncelerini en güzel biçimde ifade imkânı sağlamıştır “Dünyaya geliş hüner değildir” diyen şairin sözüne müstesna örnekler var: Vinci gibi, Goethe gibi. Cenab da hayatı yoğun olarak duymuş ve yaşamıştır “Pek çok adamların benden ziyade fikirleri vardır” diye söze başlar. Doğrudur belki. İnsanoğlu var olduğundan beri idraki ile oluşturduğu düşünce ürünlerini her devirde yetiştirmiştir. Ama “Yaşanan her ânın değerinin bilinmesi gerektiğini” yalnız sözü ile değil gerçek yaşayışı ile de göstermiş olan Goethe'nin bu görüşüne Cenab şunu eklemektedir:

“Vakti geçirmek için bana “Briç—Plafon” yaput “Majör” teklif ediyorsunuz. Bense vaktin geçtiğinden müştekiyim ve aradığım vakti geçirecek değil, geçmekten men edebilecek bir vasıtadır” der Sonunda, ergin insan tevazuu ile, **“Pek çok adamların kendisinden ziyade fikirleri”** bulunabileceğini söyledikten sonra “fakat benimkiler az—çok bir işe yaramaz ümidiyle ortaya çıkarken onlarınki tembel tembel evlerinde kapalı oturuyorlar” der O da tıpkı Montaigne gibi dünya üzerinde gezindiği sürece oluşturduğu düşüncelerini titizlikle sakladığımız defterinde toplayıp bırakmıştır Nurundan yararlandığımız bu büyük kişiliğe, değerli dostum Orhan Köprülü'nün himmeti ile bir küçük hizmettir bizim yapmak istediğimiz

**Dr. REYAN H. ERBEN**

**MUKADDİME**

Mukaddime makamında söylenmemiş fikir yoktur, diyor. Bu söz doğru da olsa bundan sonra bütün insanlar sükût edecek (susacak) değil!.. Fikir cilveleri zekânın fışkınlarıdır (ince dallandır)

*

Pek çok adamların benden ziyade fikirleri vardır, fakat benimkiler az çok bir işe yaramak ümidiyle ortaya çıkarken, anlarım ki tembel tembel evlerinde kapalı oturuyorlar

*

Ne bütün varını yiyip ölmüş vardır, ne her fikrini söyleyip susmuş

*

Güzel fikir doğru olmasa bile hoşa gider

*

Fikir uğradığı dimağın değil, sâdır olduğu (çıktığı) dilin malıdır

*
Güzel fikir ihtiyarlamaz
*
Temiz nâsiyenin (alnın) üstünde bir sema vardır. Doğru ve güzel bir fikir!
*
Fırtına saçları yolsun, beis (zarar) görmem, eğer bana bir fikir getirirse
*
Mide için lokma neyse dimağ için fikir de odur; Hepsi beslemez, bir kısmı sıhhate dokunur ve bazıları zehirler
*
Bu fikirler beşeriyet dudağından dökülmüş olmak iddiasındadırlar
*
Günde bir doğru fikir göğsümüze çarpar, birisine olsun yüreğimizi açtığımız nâdirdir
*
Yüz kere asırların ibriğinden süzülmüş fikirleri bile herkese kabul ettiremeyiz

**AŞK**

—Kalb bir aşktan ötekine göç ederken azçok zedelenir: Tam aşk, ilk aşkdır
—Aşkın bütün lezzetini ancak ummağa cesaret edemediği bir aşkı bulan hakirler tadar.
—Bir aşkın açtığı yaraya ancak yeni bir aşk merhem olur.
—Hakikaten âşıkı olduğumuz mahlûkun ihtiyarladığına inananlayız: Çünkü aşk daima gençtir.
—Komedyaların çoğunda aşk vardır, aşkların birçoğunda komedya olduğu gibi.
—İçinde yaşadığı kalbe göre aşk altın, gümüş yahut tenekedir.
—Aşk mektebinde üstad erkekler vardır: Onların elinden geçmeyen kadınlar aşkı tamamıyla öğrenemezler.
—Bazı aşklar meleğe benzer: onlarda erkeklik ve dişilik yok gibidir. Aşkın öylesiyle sevişenler birbirine: "anam, babam!" diyebilirler.
—Hakiki aşk kadınları pek güzel giyinemezler: Kalbleri sanki zevklerini biraz ezer.
—Aşkın en büyük mucizesi kendi varlığına hepimizi inandırmaktır.
—Aşk yolunun garip yokuşları ve inişleri vardır: Çıkarken baş döner, inerken gönül bulanır.
—Aşkta kadın ve erkek aynı güfteyi terennüm ederler (söylerler), fakat bütün bütün ayrı iki beste ile., biri adagio öteki allegretto!
—Aşkın yarattığı semada güneş bazen cehennemden doğar!
—Aşkın en tatlı parçaları başındaki ümid ile sonundaki hâtıradır.
—Allanın bence yarısı aşk, yarısı şiirdir.
—Şiir bir musiki ise aşk orada orkestranın müdürüdür. (idarecisidir)
—Aşkın lezzetleri kısa, elemleri uzun ömürlüdür: Bir şüpheden doğan ıztırabı bin teminat (garanti) teskin edemez (yatıştıramaz)
— Aşk alıngan ve itimatsızdır. Haset ve kıskançlık bir tek hedefde tekasüf edince (yoğunlaşınca) âzami şiddetlerini gösterirler
—Bir kadın bir erkekle yeni tanıştı mı, onunla kendi arasında neler geçeceğini değil neler geçmek mümkün olduğunu düşünür.
— Aşk bir kaside (medih) şairi, kıskançlık bir hiciv (yerme) şâiridir.
—En çok dilimize dolanan kelimeler en büyük güçlükle tarif edebileceğimiz mefhumlardır: Hürriyet, vazife, aşk. vatan, efkâr ı umumiye (kamuoyu) (v.s.)
—İzdivaca mukavemet eden aşk hiçbir zaman yıpranmaz.
—Aşk, kalbimizin saygısız misafiridir: Bize sormadan gelir; bize sormadan gider.
—Aşk üstüne keder kor üstüne kömür gibi düşer: Evvelâ körletir, sonra alevlendirir.
—Aşk buldukça bunar.
—İnce âşıkların zevki mâlik olmak değil memlûk olmaktadır (mâlik olunmaktadır).
—Aşkın gözü kör kulağı sağırdır; ne doğru yolu görür ne doğru sözü duyar

—Aşk ancak kaz gelecek yerden tavuğu esirgemez: Aşktan bir şey bekleyen ona hiç olmazsa iki şey vâd etmelidir.
—Aşk ı maddi ile aşk ı manevi arasında şöyle erken yatmakla geç yatmak arasındaki kadar ancak fark vardır.
—Aşk dağ tepelerine benzer: Tırmanması olmasa nezâreti (manzarası) fena değildir.
—Kibri ile aşk şu cihetten birbirine benzer ki ikisi de kör eder.
—Her cenaze alayında olduğu gibi aşkın cenaze alayında da kalabalığı hizb (yalan) ve riyâ (iki yüzlülük) teşkil eder.
— Büyük aşk kadına bir nevi asalet getirir: O artık sevmekten başka hiçbir şeyi lâyıkı ile ifâ edemez (yapamaz)
—İhtiyarlayan aşk eğer kayıtsızlığa (ilgisizliğe) dönmezse bir nevi dostluk olur: ihtiyarlayan dostluk da eğer yaşamakda devam ederse bir nevi aşk olur.
—İşret bazen âdemi temyiz (ayırd etmeğe) mihenktir, demişler; aşk da öyledir, kumar da, siyasi ihtiras da!
— Daima daha çok sevmek iştihasını duyan kalblerdir ki bir aşk ile iktifa edemezler (yetinmezler)
—Aşk mektebinde üstad erkekler vardır: Onların ellerinden geçmeyen kadın aşkı tamamıyla öğrenemez.
—Her büyük aşka hissiyat ı diniye (dini hisler) karışır; aşkın büyük mübtelâları (düşkünleri) arasında hiçbir samimi dinsiz yoktur.
—Pek yüksek aşklar hiçbir zaman dostluğa münkalib olmaz (dönüşmez): Fakat bazen düşmanlığa münkalib olduğu (dönüştüğü) vakidir.
—Aşkı bazen alevlendiren uzun ayrılık dostluğu behemehal (herhalde) hararetinden düşürür.
—O aşk uzun yaşar ki yalnız kalbde mahbus (hapsedilmiş) değildir, adelâtta (adalelerde) ve dimağda da vücudu hissolunur.
—Hayatta ihtizarı (can çekişmeyi) tatmak ister misin? Sev ve aşkının en ateşli devrinde sevdiğinden ayrıl!
—Hürriyetten tatlı bir esaret vardır: Aşk!
—Aşk ne zaman kanun tanırsa hakiki san'at de o zaman ahlâk gözetir —Bütün insanlar yalana tövbe etseler yine yeryüzü lâhûti (tanrıya âit) yalanlarla dolu kalır: Aşk, şiir, gençlik, güzellik, ilh (v.s.)
— Aşkta muvaffakiyetin (başarının) hiç olmazsa yarısı bir küstahlık (terbiyesizlik) meselesidir.
—Aşkın lezzetleri kısa, elemleri (üzüntüleri) uzun ömürlüdür: Bir şüpheden doğan ıztırabı bin teminat (garanti) teskin edemez (yatıştıramaz) Ancak cemiyet sahnesinde hiç rolü olmayan hakirlerdir ki komedyası/, yaşayabilirler!
—Sevdiğine tam bir emniyetle bakana tam seviyor denemez; hakiki aşk alıngan ve itimadsızdır.
—Gurur dünyada yalnız aşka mukavemet edemez: Sevdiğinin huzurunda şeytan bile mütevazidir! (alçak gönüllüdür)
—Aşkı kalabalık tazyik eder ve uzlet (toplumdan uzak kalma) besler; bunun içindir ki sevişenler başbaşa kalmak isterler.
—Sizi ahlaken yükseltmeyen aşk, emin olunuz ki bir tarafından kirlidir
—Gözü kör olmakla beraber aşk güzeldir. Fakat ondan daha güzel birşey tanırım: Gözlerini yuman dostluk!
—Merkezinde kuvvetli bir aşk bulunmadıkça hayatınız ne tam bir saadet olur, ne hakiki bir facia
— Bilhassa aşkdadır ki küçük sebepler büyük eserler vücude getirir.
—Derin bir kin telâkki etmek derin bir muhabbet telkin etmekden (aşılamaktan) kolay değildir. İki çirkin bile büyük bir aşk ile birleşince biraz güzel görünürler.
—Bir kadını bin türlü sevmek mümkündür: Aşkın hangi şeklini tercih ettiğini bilmelisiniz ki bir kadına arzettiğiniz (sunduğunuz) muhabbet makbul (beğenilir) olsun
—Güzel kadınlarımız eskiden tavan gibi idiler: Yalnız sahib i haneye (ev sahibine) görünürlerdi. Şimdi sema gibi oldular: Her gözü olan görebilir
—Aşkı tatmış bir kalb için aşksız hayat bir soğuk esnemedir.
—En tatlı buse (öpücük) o dudaklara mev'uddur (vâdedilmiştir) ki en hayal perver (hayal besleyen) bir dimağa (beyne) merbutturlar (bağlıdırlar)

—San'at gibi muhabbeti de bediiyat (estetik ilmi) besler: İstiyorsanız ki uzun yaşasın, aşkınızı güzel, zarif, ince şeylere ihata ediniz (çeviriniz)

Her kadının ruhunda bir roman yatar: ve gari bi şudur ki en çılgın masallar alelekser (ekseriya) en uslu hanımların ruhlarına sokulur!

—Aşkın en tabii gıdası fedakârlıkdır, ister bir tarafdan sâdır olsun (çıksın) ister karşılıklı. Akim (neticesiz) hülyalar kendi kendilerini yiyerek beslenirler

— Vefasız kadınlar âşıklarını aşk hatırı için severler. Vefakârlar bilâkis (aksine) âşıklarının hatırı için aşkı sevenlerdir

—Sevmekten usanınca erkek kadını terk eder, kadın erkeği...! unutur!

—Harab olmuş kalblere velev gülünç olsunlar aşk teklif etmemeli

—Yalancıların en mahiri (ustası) tabiattır: Hiç sezdirmeksizin hepimizi aldatır. Ancak aşkı sevenlerdir ki şiiri severler: Şiirden hoşlanan hadım ağası hiç görülmemiştir.

—Ferd için aşk ne ise cemiyet için hürriyet de odur: Aşksız ferd ve esir cemiyet akamete (neticesiz kalmağa) mahkûm kalır.

—Aşk, yürekten bir hayat yaratmak, ve şiir, hayatta bir yürek yaratmaktır.

—Ebedi aşkımızı her kime vaadetsek hepimiz “ölüm”ün nişanlısıyız.

gençtir

—Kadın olsun, erkek olsun, sert başlılardır ki kuvvetli aşka müsteiddirler (kabiliyetlidirler) Sevdiğini insan kendisinden başka herkese karşı kuvvetli, âsi, emniyetsiz, ve müstahkar (hakir nazarla bakan) görmek ister.

—Aşıklar görünüşe kolaylıkla aldanırlar: Meselâ nâza red mânası yahut redde nâz mânası verirler.

—Coşkun âşıklar daima bedbindirler (karamsardırlar): Sevdiklerinin hemen her hareketini kendi aşkları aleyhine tefsir ederler (yorumlarlar) ve hayallerinde kendilerine mevhum (vehmedilmiş) rakibler yaşatırlar.

— Gözü kör olmakla beraber aşk hiç de çirkin değildir; fakat ben ondan daha güzel birşey tanırım: Gözlerini yuman dostluk!

— Sizi ahlaken yükseltmeyen aşk emin olunuz ki bir tarafından kirlidir.

—Erkeğe müfrit aşkın verdiği pısırıklığı hiçbir kadın anlayamaz.

—Coşkun aşk kadınları isterler ki faziletlerini siz dilinizle tasdik ve kalbinizle... inkâr edesiniz!

kıymetlidir

—Vuslat (kavuşma) kitabının binbir sahifesi vardır: Sevdiğinizle hergün bir başka yaprak açınız ki aşkınızın baharı solmasın!

—İnsan bütün ömründe bir tek kadının aşkı ile iktifa edebilir (yetinebilir); şu şartla ki size her gün onun vuslatı (kavuşması) birgün evvelki kendinize bir aşk hiyaneti hissini versin

—Kadınların fazileti için sokak az çok çocukların mektep kaçkınlığını hatırlatır

— Yüreği aşkdan boşalmış kadının hayatını hiç bir saadet dolduramaz

—Bazı sözler o kadar nazikdir ki yakından ve çok yavaş söylenmek lâzım gelir: Uzakdan gelinceye kadar sanki harab olurlar!

—Arzu alevinde çiçek buketi gibi görünen hisler bazan vuslattan (kavuşmadan) sonra bize ot demeti görünür!

—Aşk bir oyundur ki sevimsiz arkadaşla oynanamaz.

—Kadın aşkın esiri olmak için yaratılmıştır: Sevdiği erkeğin gövdesine sarmaşık gibi sanlı yaşamadıkça tamamıyla bahtiyar olamaz.

—Aşkını kâfi gören âşık değildir

—Visalden (kavuşmadan) evvel: “Seviyorum” sözünde sıdk (doğru) ve kizbin (yalanın) yarı yarıya his sesi vardır. Visalden (kavuşmadan) sonradır ki o söz ya bütün bütün doğru, ya bütün bütün yalan olur

—Sevmediği halde kendisini âşık zannedenler kadar da sevdiği halde âşık olmadığını iddia edenler görülür.

—Maşukasının (sevgilisinin) huzurunda zarafet ve zekâsını kaybetmeyen adam hakkı ile âşık değildir

**KADIN**

—Sevdiği kadında her tuvaleti hoş gören erkekler olduğu gibi, beğendiği tuvalette her kadını hoş bulan erkekler de vardır.
—Bir zen-gi-riz (kadın düşmanı) diyordu: “Hiç ömrünüzde bir kadın ile beraber bir dağa tırmandığınız vâki midir? (olmuş mudur?) Çıkarken daima siz ilerdesiniz o geridedir; inerken o daima önde gider siz geride kalırsınız. Yanyana gitmeniz ancak düz yolda mümkün olabilir!”
—Zeng riz (kadın düşmanı) dermiş ki: “kadınların çocukluklarını mazur (özürlü) görmeliyiz: Çocuk kalıbıdırlar!”
—Çok defa kendisini veren kadın kendilerini satan kadınlardan daha pahalıya malolur.
—Tarih biraz kadın ruhludur: Büyük vak'aların çoğunu el altından karanlıkta hazırlar.
—Kadın, kumar, içki: Bunlardan yalnız birinin mübtelâsı (düşkünü) olmak, hepsine düşkün olmaktan daha fenadır. Iptilâ (düşkünlük) dairesi ne kadar darsa o kadar kuvvetli olur ve içinden kurtulmak o derece de güçleşir.
—Kadın erkekten aslan yüreği içinde kuzu itaati ister.
—Nâz bana kadının ismi tasgiri (küçültülmüş ismi) gibi gelir.
—Kocanı yahut âşığını zaptedmek ister misin hanım? Uçmağa hazırlanmış kuş görün, lâkin ayakların yuvana mıhlı dursun.
—İki kadın yavaş sesle konuşuyorlar mı, emin olabilirsiniz ki aralarında gizli bir erkek vardır.
—Çok kere bir hanım: “benim fikrim...” diye söze başlar, bir de bakarsınız ki bütün söyledikleri “his”dir!
—Kadın ile erkek arasında dostluk güzeldir, fakat sonbahar güzelliği gibi solgun ve hazin durur.
—Kadınlar nebatata (bitkilere) benzer: İnkişaf (gelişme) için bâzısı açık hava ister bâzısı limonluk.
—Her meziyete mâlik bir kadın olmak bir melek olmaktan daha güçtür.
**—İZDİVAÇTA GÜÇ OLAN SEVİŞMEK DEĞİL, ANLAŞMAKTIR**
—Kadının hakiki kıymeti mes'ut zamanında görülür.
—Karı koca arasında kâh dargınlık cali (yapmacık), barışma samimi olur, kâh barışıklık cali (yapmacık), darılma samimi olur: İkisi de samimi yakut ikisi de cali olamaz
— Kadınlarca erkekler iki büyük sınıfa ayrılır: Çapkınlar ve.... abdallar!
—Kadınların af edemeyecekleri yalnız bir kabahat vardır: İhtiyarlamak.
— Kadın ya itaat ister, ya kumanda. Hukuk muvâzenesi (dengesi) ancak bir katlı evlerde görülür, her gün bir kaç kavga şeklinde!
—Kadın ya bütün ruh yahut.... bütün bütün bî ruhdur (ruhsuzdur)!
**—AHMAĞA GÜZEL KIZ VERMEK EŞEĞE ÇİÇEK YEDİRMEĞE BENZER**
—Gariptir, ipeği yapan böcek değil, de giyen kadın gururlanır!
—Hürriyet sahasında kadınlar öyle geniş adımlarla yürüyorlar ki bu gidişle yakında bıyık ve sakal iki miskinlik damgası olacak
—Bir edib için üslûb ne ise,bir kadın için kıyafet de odur
—Dinlemeği bilmek musahabe (konuşma) san'a tının yarısıdır, derler; kadınlar mezu ı bahis (bahis konusu) olunca dörtde üçüdür denebilir.
—Bir kadın bir erkeğe: “ahmak” mı dedi, “beni dilediğim yola getiremedin!” demektir
**—Kadın erkekten yüksektir; fakat düşünce erkekten daha aşağı düşer.**
—Kadın olsun, kitap olsun cildine aldanma, münderecatına (içindekilere) bak.
—Uzun söz uzun ökçe gibi kadınlara yakışır.
—Kadına yalnız temellükten (sahip olmaktan) zevk alanlar olduğu gibi yalnız tahakkümden (hükmetmekten) zevk alanlar da vardır!
—Erkek gülerken bir az kadına, kadın ağlarken bir az erkeğe benzemez mi?
**—Erkeğin kalbi yaşlandıkça kadının kalbi bozuldukça katılaşır.**
—Bir erkek aklını almağa karar veren kadın daima işini becerecek kadar zekâ bulur .
—Kadın erkek birbirini ikmâl eder (tamamlar) diyorlar. Hâlbuki alelekser (ekseriya) biri diğerini tenkis eder.
—Bir kadının eli boş durursa dili, eli ve dili boş durursa gönlü işler.
—Kadına büyük muhabbet bir nevi atâlet getirir: O artık sevmekten başka hiçbir şeyi lâyıkı ile ifâ edemez.

—Bir kadının mâhiyetini anlamak ister misin, tanıdığı kadınlar hakkında neler düşündüğüne dikkat et: herkesi kendi gibi zannetmek bilhassa kadınlar için doğrudur.
—Bir kadın her meselenin ancak kendine nazır (bakan) cihetini iyi görür.
—Kadınların akılları, eskilerin dedikleri gibi, kısa değil, fakat daima biraz hisleri ile mağşuşdur (karışmıştır)
— Kadın yüreğine göz yaşından ziyade şetaretle (neşeyle) girilir: Mahir âşıklar hissiyat (hisler) yerine şathiyyat (boş ve alaylı sözler) sarfederler
**—En nâdir (az rastlanan) ve kıymetli nümune i beşer (beşer numunesi) o kadındır ki güzel olduğu halde kendine baktırmak istemez.**
—Bâzı kadınlar birlikte düşmek için birbirine tutunurlar.
—Kadın düşünürken hemen her fikrini bir erkek yahut bir kadın hayaline isnad eder (dayandırır)
—En zeki erkek bile kadınları bihakkın (hakkıyla) tanımak iddiasında bulunamaz; halbuki en ahmak kadın bile erkekleri tanımak davasındadır.
—Gençler ister ki kadınların peçesi kalksın; orta yaşlılar ister ki bluzları açılsın; ihtiyarlar ister ki jüpü kısalsın.
—Kadının tırnakları yırtıcı da olsa elleri çok iyi “hasta bakıcı”dır.
— Çincede kadına “niyu” derlermiş; “niyu ni yu” gevezelik etmek, “niyu niyu niyu” gizli dolap kurmak demekmiş: Garip iştikak (türeme)
—Kadın kocasına ya tamamiyle itaat eder, ya tamamiyle kumanda.. Muvazene i hukıkdan (hakların dengesinden) kavga çıkar
—Kadının her damla göz yaşında daima biraz sevmek yahut sevmemek arzusu karışıktır.
—Her kadın ister ki sevdiği erkek bir tarih kahramanı yahut bir roman kahramanı olsun
—Erkekler için rütbe ve nişan ne ise kadınlar için elmas odur
—Sevişenler, cemiyet i muhitanın (toplum çemberinin) mevcudiyetinden, ancak cemiyet (toplum) onlara mani i telâki (buluşma manii) oldukça, haberdar olurlar
—Malûmatlı (bilgili) fakiri az çok hak nâşinas (hakkını bilmez) gibi telâkki ederiz (düşünürüz) Bizde erkekler asırlarca yükselemedi; çünkü kadını vaz ettikleri (koydukları) mevkiden yukarı salıvermek istemediler.
—Güzel kadın için kapalı yaşamak namuslu yaşamaktan güçtür.
—Bir kadın için sevdiğini yalnız kendisinin beğenmesi kâfi (yeter) değildir, başka kadınlar da beğenmeli ki ona muhabbeti devam etsin.
—Bir kadını ev hali ve mühmel (ihmal edilmiş) kıyafeti ile daha latif bulmuyor musun? Beyhude “seviyorum!” deme.
**—Kadın serapa (baştan ayağa) ruh, yahut... serapa (baştan ayağa) bi ruhdur (ruhsuzdur)**
—Râm olmak (boyun eğmek) isteyen kadın sevildiğine inanmış görünmekle iktifa eder. Râm olmağa (boyun eğmeğe) karar verendir ki sevildiğinden emin olmak ister
—Çok işvekâr (işveli) kadın gibi hiç işvesiz kadını da şüphe altında tutunuz: Zira biraz işve kadın iffetinin hukuk ı tabiiyesindedir (tabii haklarındandır)
—Duvak altında her kadın az çok gelindir; duvak açıldıktan sonra.... bilmem!
—Kadınların ellerinde baston gördüğümden Beri: Amentü! dedim, nisaiyuna dahil oldum (feministlerle birlik oldum)
—Erkek ister ki sevdiği kadın başkalarının karşısında melek, kendine karşı çiçek olsun
—En tatlı şey bir kadın gözünden kendimiz için dökülen yaşlar arasında gördüğümüz tebessümdür (gülümsemedir)
—Kadın ve erkekden mürekkeb cemiyetlerde nezaket sanki fahri ve meccani (parasız) olmakdan çıkar.
— Kadın kolaylıkla inanır ve daha kolaylıkla inandırır.
—Kadınlar çabuk değişir, fakat az tenevvü eder (çeşitlilik gösterir); erkekler bilakis (aksine) geç değişir, lâkin çok mütenevvidir (çeşitlidir). Bundan dolayıdır ki erkek intihabında (seçiminde) kadınlar daha ziyade üzülürler
—Güzel kadının en iyi bildiği şey tebessümünün (gülümsemenin) kıymetidir.
—Para nereye gidiyor, anlamıyorsan kadınların ayak izlerini takibet.
—Bir kadının ruhundaki nezaketi hizmetçilerine ettiği muamele (davranış) ile ölçebilirsiniz

—Fikirleri bile kadınlar eğer hissetmezlerse beğenmezler
—Zendostluk (kadıncıllık) saz gibidir, kırkından sonra başlayan beceremez.
—İdare işlerinde kadınlar erkeklerin yerini tutar, iğne süngünün yerini ne kadar tutabilirse ,
—Seven kadın düşündükçe yanılır ve saçmalar.
— Sevdiğinizin bir kadın farkına varmıyor mu, anlayınız ki bir başkasını seviyor.
—Seven kadın sevdiğini dinlerken çok kere sözünü değil, sesini dinler
—Bir kadının kıymet i mâneviyesini (mânevi kıymetini) sevdiği erkeğin kıymet i mâneviyesi (manevi kıymeti) tayin eder
—Karı koca kavgası eğer huyların müsademesi (çarpışması) değilse geçici bir sağnakdır, geçdikden sonra hava daha güzel açılır
—Erkeğe sevdiği kadın muğlak (karmaşık) görünür, kadının bilakis (aksine) en iyi anladığı sevdiği erkektir. Bakıyorum kadınlara hamakat (ahmaklık) erkeklere geldiği derecede tahammülsüz (tahammül edilmez) gelmiyor, hattâ zeki kadınlara bile, bahusus (hususiyle) hamakat biraz endamlı ve biraz tuvaletli olursa.
**—Cildi soğuk kadınlar, dikkat olunmuş, alelekser (ekseriya) tehlikelidirler.**
—Alelekser (ekseriya) kadınlar boş ve erkekler nâ hoş (tatsız) konuşur
—Coşkun âşıklar dalgın ve sâkit (susan) kadınlar arasından çıkar
—Erkek sevdiği kadını hem saklamak hem göstermek ister: Âşıklarını çıldırtan o kadınlardır ki mütesettiren (kapalı olarak) görünürler.
**—Saçlarıyla pek çok oynayan kadının, emin olabilirsiniz ki aklı başında değildir .**
—Her kavgada kocasına galebe edemeyen kadın.... bihakkın (hakkıyla) kadın değildir.
—Zevc ve zevce arasında kefavet (denklik) aranır, fakat oynaşma mevzu ı bahis (bahis konusu) olunca her erkek ve her kadın küfüvdür (denktir)!
—Beğenilmek arzusu her kadında sevilmek hevesinden gelmez. Kadın vardır ki beni herkes beğensin de isterse hiç kimse sevmesin der.
—Fikirler kadınlar gibidir: Güzellikleri modaya muvafık (uygun) kıyafetler içinde artar
—Müphem (örtülü) bir korku, gizli bir sevinç, daimi (devamlı) bir dalgınlık, daimi (devamlı) bir süs arzusu: Seven kadını bu dört hal taksim eder (böler.)
—Güzel ve ahmak kadına dikkat ediniz: Güzelliği azaldıkça hamakatı (aptallığı) artar
—İnsan çok yorgun olmalı ki bir güzel kadının karşısında şiirden başka birşey düşünebilsin
**—En kıymetli kadın eşini bütün diğer kadınlardan müstağni (ilgisiz) kılandır.**
—Çok işvekâr (cilveli) kadın gibi hiç işvesiz (cilvesiz) kadına da inanmayınız: Biraz işve kadın iffetinin, (namusunun) tabii haklarındandır.
—Hayattan bir kadın yorgun olabilir: Fakat tok ve bıkmış olamaz
—Her kadının bir erkeğe ihtiyacı vardır, hastaya ilâç nasıl lazımsa
**—Kocasız kadın işsiz erkeğe benzer**
—Zavallı kadın ninemin ne garip hasiyeti diniyesi (dini hassası) vardı; En sevdiği kuzuyu kendisine kurbanlık ayırırdı!
**—Evlenen erkekler alel umum (umumiyetle): "Filan hanımı aldım" derler. Hâlbuki çokları için: "Filan hanıma kendimi verdim!" demek daha doğrudur.**
**—Eski izdivaçları yenilere tercih ediyorum: Gözü kapalı evlenmek başı dönerek gerdeğe girmekten ehvendir (yeğdir)**
**—Alelekser (ekseriya) kendi nefislerine (kendilerine) hâkim olmayan kocalardır ki karılarına hâkim olmak iddiasındadırlar**

**DİN**
—Allah'ı her birimiz tasavvur ettiğimiz gibi tesmiye etseydik (isimlendirseydik) esma ı hüsnü (güzel isimleri) insanların adedine baliğ olurdu (varırdı)
—Her taassubda katil bir mahiyet vardır: Tarihin taassubu hakikat i vekayii (vak'alarm gerçekliğini) öldürür; felsefenin taassubu fikri öldürür; dinin taassubu... dini öldürür
—Her din kendisinden evvelki dinleri kaba abeslerle (boşlarla) doldurur
—Aşıkda biraz kıskançlığı hoş gördüğümüz gibi dindarda biraz taassubu da mazur görmeliyiz

—Hayat fırtınalarında din çok kişi için şamandra olur
—Tam dindar yahut tam dinsiz olmak: Her ikisi de müstesna (eşsiz) kuvvet ister —Münhasıran (yalnızca) günahların çare-i kefaretini (bağışlatma çaresini) düşünerek dindar olanlar da vardır ve belki diyanet (dindarlık) cumhurunda (topluluğunda) ekseriyeti onlar teşkil ederler
**—Hayat bizi öyle aldatıyor ki galiba öldükden sonra bile öldüğümüze tamamiyle inanamayacağız**
—Her dindar bir papa yahut bol arpalıklı bir şeyhülislâm olacağından emin olsaydı yeryüzünde bir tek bile dinsiz kalmazdı!
— Köyünün şivesini dilinden ve dininin damgasını yüreğinden hiç kimse bütün bütün atamaz
—Din o kadar pek canlıdır ki bir kere kanımıza girdi mi, orada boğulsa bile ölü halinde yaşar.
**—Din ölse bile it canlı taassub yaşamakta devam eder.**
—Dinsiz vardır ki erkânı inkârı (inkârının esasları) bir mâbed teşkil eder.
—Din hiç olmazsa felsefesi olmayan zavallıların felsefesidir.
—Müminler (inananlar) kadar münkirler de (inanmayanlar da) bir dinin hayatına hadimdirler (hizmet ederler) dinin mühfik (yok edici) düşmanları lakaytlardır (kayıtsızlardır).
**—Dini yaşatan bilhassa ölümdür. Ölüme çare bulunmadıkça din ölmez.**
—An samim (samimi olarak) ahret için dine hizmet edenler bile dünyada az çok dini istihdam ederler (kullanırlar).
**—Ruhumuzu din pek az tadil eder (değiştirir) fakat ruhumuz dini öyle değiştirir ki her müslümanın yüreğinde başka bir islâmiyet yatar, denebilir**
— Sâlihlere (iyilere) cennet, fâsıklara (günahkârlara) cehennem: Bunda bütün dînler müttefikdir. Fakat fısk (günâh işleme) ile salâhın (iyiliğin) hududları mevzu ı (bahis konusu) olunca müttefik iki din bulunmuyor.
—Çok kişide din bakiyyesi olarak yalnız bir riya (ikiyüzlülük) an'anesi görüyorum.
—Dindarlar gibi dinsizleri doğuran da vâızlardır.
**—Dinini müctehitlere teslim ettiği gün Hazret i Muhammed galiba: "Eti sizin kemiği benim!" demiş.**
—Her dua bir ihtiyaç ifade eder: Muhtaçların hepsi dindardır .
—Sofunun riyası (ikiyüzlülüğü) dindarı kandırır dinsizi değil.
—Osmanlı kardeşlerimiz, müslüman kardeşlerimiz, din kardeşlerimiz, vatan kardeşlerimiz, kan kardeşlerimiz... İnsan bu kadar kardeşi tasavvur edince: "Allah babamıza kuvvet versin!" diyeceği geliyor.
—Dinsizliğin en muktedir (kudretli) naşirleri (yayıcıları) iktidarsız ulemayı dindir (din bilginleridir)
—Allah'ın affını hatırlattığı için cehennem korkusu çok günahkârın içine serinlik verir!
—Allah'dan uzun ömür isteyenler tuhafıma gider: "Azizim mümkün mertebe geç görüşelim!" demektir.
—"Re'sü'l hikmeti mehâfetullah ve ahıru'l hikmeti mehâfesunnas" **(Hikmetin başı Allah korkusu, sonu insan korkusudur)**
**—"Beni hiç kimse anlayamadı!" diyordu. Az kaldı soracaktım: "Allah mısın be herif?"**
**—Allah'ın insanlara iki zengin sadakası: Ümit ve hülya.**
**—Cenab ı Hakkı (Allahı) çocuklar anlayamaz diyoruz; güya büyükler anlayabilirmiş!**
—Nasıl ki Allah'ın varlığı tahakkuk etmekle (gerçek olmakla) imansızlar tükenmez; Allah'ın yokluğu ispat edilmekle de taassubun canı çıkmaz. Ve inanç ölse bile ilahiyat fakültesi yaşar
—Bana Allah'ı hissettirmeyen mâbed ne kadar muhteşem olsa güzel değildir
—Allah'ı yalnız Allah tanır ve yalnız şeytan anlar.
—Allah'ın büyüklüğü varlığında mı, yokluğunda mıdır kesdiremiyorum? (iman edip etmemede mi?)
**—Yalnız dilini hıfza alış: Azâ yı sâireni Allah hıfzeder**
—Allah kalın kafalılığı yaratmıştır onu ahmaklığa biz insanlar tahvil ettik.
—Benim bildiğim Allah büyüklüğünü anlatmak için hiçbir vaizin tercümanlığına muhtaç değildir.
—İbadetlerin bile tuzu biberi şeytandır
—Bir hareketin seni biraz ıslah etti mi (düzelttimi) ona bir ibadet diyebilirsin.
—Kâinatta yalnız bir sosyalist tanıyorum: Ecel... mamafih o bile Nuh ile İsa'ya müsavi muamele edemiyor

**DUA**

**— ÖYLE DUALARIMIZ VARDIR Kİ MÜSTECAB OLSALAR (KABUL EDİLSELER) DAHA BEDBAHT OLURUZ**
**—Yalnız bir duayı çok güzel bulurum: "Ya Rabbi, insanların hiç kimseyi izrar etmeyecek (zarara sokmayacak) dualarını kabul et!" Bu dua da dua sahasını o kadar tahdit eder ki., (sınırlar ki)**
**—Namazdan sonra çok uzun dua, bana öyle gelir ki, salâtın (onun) ibadet sıfatını şüpheye düşürür**

**SİYASET**

—Siyaset âleminde insaf bir hırsız feneridir, ne tarafı dilerse orayı aydınlatır.
—Siyasiyatta (siyasette) doğru yürümeği bilmeyenlerdir ki şimdi koşarlar, şimdi yerinde sayarlar.
—Lâfla peynir gemisi yürümez, ama siyaset gemisi haydi haydi!
—Sarhoşluk çok kötü hal; ömrümde bir kere başıma geldi, ve yalnız o gün ruhumda siyaseti andırır birtakım hisler vardı!
—İçtimai (sosyal) meselelerde kelimelerle söyle, fakat asar (eserler) ve vukuaat (olaylar) ile düşün: İş yerinde lâf koyunca siyaset değil edebiyat yapmış olursun
—Siyasette herkes sahil—i selâmeti (selâmet sahilini) kendi fikri ucunda görür.
—Siyasette çok kere hekimlerin hastalardan ziyade muhtaç ı tedavi (tedaviye muhtaç) oldukları iddia olunabilir
—Siyaset i hâzırada (bugünkü siyasette) bir çıkar yol görmek ister misiniz? Gözünüze gözlük değil, belinize kılıç takınız.
—Muvafıklar, muhalifler siyaset salatasında zeytinyağı ile sirke gibidirler: Biri eksik olsa salatanın tadı kaçar.
—Cemiyetin (toplumun) yerinde sarf olunmayan her kuvveti bir siyasi muhatara (tehlike) teşkil eder.
—İstibdat her miskin kavimin siyâsi cezasıdır.
—İstibdat her âciz milletin cezayı siyasisidir (siyasi cezasıdır)
—Siyasi bir ihtiras içinde hareket edenlere hakikati anlatmak çölde kumları ve ummanda (okyanusta) dalgaları idare etmekten daha güçtür
—Politikada iyilik ve kötülük bir zafer ve mağlubiyet meselesidir: Teşebbüsünde muvaffak olan her idare faikiyetini (üstünlüğünü) ispat etmiş olur
—Bizde mevki i iktidara (iktidar mevkiine) geçen her siyasi fırkanın (partinin) ilk eser i icraatı (yaptığı iş) bir "mazlumlar alayı" (zulme uğramışlar) teşkil etmek oluyor
—Bizde mevki i iktidara (iktidar mevkiine) geçen her siyasi fırkanın (partinin) ilk eser i icraatı (yaptığı iş) bir "mazlumlar alayı" (zulme uğramışlar) teşkil etmek oluyor.
—Hakikaten mahir (maharetli) politikacı düşmanlarını bile kendi lehinde istihdam etmenin (kullanmanın) yolunu bulur
—Vukuât ı siyâsiye (siyâsi olaylar) kâh facia, kâh mudhikedir (komedidir): Büyük diplomatlar o mahir (becerikli) aktörlerdir ki ikisinde de güzel oynarlar
—Tekgözlerden ve körlerden ziyade memleketimizde bostana su aksın diye dolabı çeviren gözü bağlılara acırım!

**CEMİYET**

—Bir cemiyeti yükseltmek mi istiyorsunuz, efradına (fertlerine) mes'uliyet (sorumluluk) hissini tevzi ediniz (dağıtınız)
—İnsan ne kadar hür olsa cemiyet i muhita (çevre) içinde mevzuatın (yasaların) esiri kalır!
—İnsanı insan eden cemiyettir, sırtlan eden de o
—HANGİ CEMİYET TEDENNİDEDİR (GERİLEMEDEDİR) BİLMEK İSTER MİSİN? BAK Kİ YÜKSEK ADAMLAR NEREDE YÜKSELMEKTEN MENEDİLİYOR (ALIKONULUYOR)
—Ferd unutmaz affeder; cemiyet bilâkis (aksine) affetmez, unutur
—ACI TECRÜBELER BİR ADAMI USLANDIRABİLİR, FAKAT BİR CEMİYETİN AKLINI BAŞINA GETİREMEZ.
—Avamı ümitli oldukça bir cemiyet ölmez: En kötü idare avamı me'yus edendir (ümitsizliğe düşürendir).
—Cemiyet bir saat gibi işlemeli: Geri kalmak gibi ileri gitmek de bir kusurdur.
—Umumi harb (I.Dünya Savaşı) bize ne acûbeler göstermedi: **FUKARAYA MUAVENET (FAKİRLERE YARDIM) CEMİYETLERİNDE SERVET KAZANANLARA KADAR!**

—Hakiki fazilet itikadımca (inanışımca) cemiyete faydalı işlerdir: Kâtibin fazileti kaleminden damlar, çiftçininki alnında terler.
—Hürriyet mecraları cemiyetin nefes borularıdır: Tehlikesiz tıkanamayacağını mutlakiyyet idareleri anlayamazlar
—Ancak cemiyet sahnesinde rolü olmayan hakirlerdir ki hayatlarını hiç komedyasız yaşayabilirler
—Tabiatın ilm i halinde "düşünmek" bir farz ı kifayedir (yalnız şartlarını hâiz olanlara gerekli farz): Her cemiyette birkaç kişinin ifası (yapması) ile sakıt olur (hükmü kalmaz).
—Her cemiyet (toplum) lâyık olduğu edebiyatı sever
**—CEMİYETLER ŞEHİRLER GİBİDİR; HARAB OLSALAR DA BÜYÜK VE SAĞLAM PARÇALARI AYAKTA KALIR.**
—Söz içinde dürub-ı emsal (darbımeseller) ne ise cemiyet içinde insanların bir kısmı da odur: Her ağıza uymaları manasızlıklarını unutturur.
—Bir cemiyeti defaten (bir defada) mesut edebilecek düstur ı icazı (kısa düsturu) keşfeden bile karşısında kuvvetli bir fırka i itiraz (itiraz fırkası) bulacağından emin olmalıdır
—Mefhumat ı külliye (genel kavramlar) hüsn- i inkilabı (iyi gelişmeyi) ve mefhumat ı cüz'iye (özel kavramlar da) hüsn i idareyi (iyi idareyi) temin eder (sağlar)
—Hiçbir fikir yoktur ki galattan (yanlıştan) doğsun da kuvvet doğursun
—Icab ı muvâzene (denge gereği) odur ki sıklet i içtimaiyenin (sosyal ağırlığın) her cüz'ünü (parçasını) bir selâhiyet deruhte etmeli (üzerine almalı)
— Zengin bir amcası olan kimsesiz sayılmaz; bilakis (aksine) yükselememiş bin dayınız olsun, cemiyet içinde bi kes (kimsesiz) tanılırsınız
—Koyunlar, kurtlar, çobanlar, çoban köpekleri: En medenisine varıncaya kadar işte her cemiyetin alettakrib (aşağı yukarı) tertibi!
—Ferd olsun, cemiyet olsun, bir gün gelir ki yorulur, yorulunca dinlenmek ister ve dinlenince mevkiini kaybeder
— Ahlâk, son tahlilde, ferd için hıfzıssıhha (sağlığı koruma) ve cemiyet için menfaattir
—Her cemiyette teceddüt (yenileşme) aşağıdan başlar: Avam (halk) eski halinde kaldıkça terakkiye (ilerlemeye) inanma!
—Alıklarla kaçıkları çıkarınız, cemiyet i beşeriye (insan toplumu) öyle tenhalaşır ki
—Bir cemiyetin (toplumun) lüzumundan ziyade kuzu olması o cemiyet içinde ergeç bir kurt sürüsü yaratır
—Kan içinde temel kurmak isteyen cemiyet(toplum) daima çürük kokar
—Ferd (kişi) olsun cemiyet (toplum) olsun hayatını tayin eden başlıca şu üç âmildir: Kan, zaman ve mekân (yer)
—Hiç ağlamamış gözler her şeyi görseler de ağlayanları görmezler
—Ben cemiyet giriz yaratılmışım: Kalabalıkda bana ruhum dağılıyor gibi gelir
—Kırda gezerken süprüntü görmeğe başladınız mı, anlayınız ki biraz sonra bir insan cemiyetine rast geleceksiniz.
— Bâzı üdeba (edipler) diyorlar ki: "Biz halka doğru gitmeliyiz!" bâzıları da: "halk bize doğru gelsin!" diyorlar. Acaba en doğrusu yarı yolda buluşmak değil midir?

**İNSAN**

—Yer yaşlandıkça âlâmı (elemleri) artıyor: insan gibi!
—İnsana en güzel sıfatı "fâni" diyen vermiştir.
—İnsan gönül verdiği mahlûkdan hiç birşeyi diriğ edememek (eksik edememesi) pek tabiidir; zira gönlümüzden daha kıymetli nemiz vardır.
—Şâfiiler nazarında köpek ne ise, benim için taassub da odur: Sanırım ki teması insanın abdestini bozar!
—Zavallı insan hayata o kadar sırnaşıktır ki vücudumuz toprak olduktan sonra gölgemizi bir soluk fotoğraf halinde yaşatmaktan bile gizli bir lezzet umarız.
—Tarihe insan her istediğini söyletebilir, mademki ölüler itiraz edemezler.

—Ölüme nisbetle insan kurbanlık koyunu hatırlatır: Bıçak altına gözleri bağlı gider.
—Aldatabileceğinden emin olduğu mahlûkun (yaratığın) yalanlarını insan tiksinmeksizin dinler.
**—Tükrük gibi hakikatlar vardır ki ağızdan çıkınca iğrenç olur ve yutulmak icab eder.**
—Her mahkemede adalet namına beşerin (insanın) zaafını tartaklayan bir pençe hissederim.
—Lâfa bakılsa herkes müsavat (eşitlik) ister; fakat insanların bir kısmını ayakları altında görmek için bir kısmını başında taşımayacak pek az kişi vardır
—Hakikat ile hayali insan birbirlerine katık ederek yaşar: Ayağımız yerde iken gözlerimiz göktedir
—Beşeri (insani) gafletlerin hududu yoktur: Tekmesini yediğimiz bir eşek bile olsa başında bir zekâ tacı tevehhüm (kuruntu) ederiz
— Kaplan sırtı için insaniyet en çekilmez yüktür
—Âdemin dudakları Havva'nın dudaklarına dokunduğu anda şiir doğdu ve bu nevzâdın (yeni doğanın) sinesinde beşerin (insanlığın) bütün elem ve lezzeti gizli idi
—Sokağın kıymetini insan bâzı cemiyetlerden çıkınca anlıyor
—insanları oynatan kuvvet başlarında değil, göğüslerindedir. Onları idare için dimağlarına değil, hislerine hitab etmeli
—Tam bîtaraflık (tarafsızlık) insan harcı değildir
—Bâzı acı sözler insanın hafızasında hiç erimeyecek bir buz parçası gibi yaşar
sevimsizdirler
—Bir kitab ilmi var, bir de hayat ilmi: Merd i kâmil (olgun insan) ikisine vâkıf olana derim . Zeki adam kitaptan bir hayat hissesi ve hayattan bir kitap hissesi alır
—Fırtına denizde bir kuvvet eseri, beşerde (insanda) bil'akis (aksine) bir zaaf eseridir
—Hüsn i kabule (iyi kabule) mazhar olmak (ermek) için fikirler de insanlar gibi iyi giyinmiş olmalıdır.
— Hatâlarımızdan münhasıran (yalnızca) kendimizi itham edeceğimiz (suçlayacağımız) yerde çok kere beşeriyeti mes'ul tutarız: En sık dilimize gelen tâbirlerden biri: “İnsan halidir”. Düşünmeyiz ki “insan hali” olsa aynı hatâ herkesten sâdır olmak (çıkmamak) lâzım gelirdi. Hiç kimse ne tamamiyle olduğu gibi görünebilir ne tamimiyle olmadığı gibi.
—Riyakâr (ikiyüzlü) ona denir ki benliğinden sakladığı gösterdiğine galiptir. Riyakârlık (ikiyüzlülük) korkusu bâzılarını kabalığa sevkeder. Kendini beğenmişlerin nedametleri (pişmanlıkları) bile şişkin olur: Sanırlar ki hatâları da kâinatı doldurmuştur.
alıyor
—Az para çalanlar mevzu ı bahis (bahis konusu) oldukça: “Bu kadarcık şey için insan kendini rezil eder mi!” derler. Hâlbuki nefsini (kendini) bâd ı hava (bedava) terzil (rezil) edenlerin ve hattâ üstelik masraf edenlerin hesabı yoktur
—Yalnız bir duayı güzel bulurum: “Ya Rabbi, insanların dualarını kabul et!”
— Fikir vardır ki kuş gibi dâima uçar ve yükselir; yine fikir vardır ki madenciler gibi daima kazar ve derinleşir: İnsaniyet bunların ne birinden vazgeçebilir, ne ötekinden!
— Menfaat, cemiyet i beşeriyenin (insan topluluğunun) çimentosudur
—Dost ve düşman şu noktadan birbirine benzer ki insan ikisi hakkında da kalbindekinden ziyade söyler
— Zarafet insani sevdirmek için kâfi değildir, fakat zarafetten hiç nasibi olmayan güç sevilir
—insan ilmine bile biraz huyunu karıştırır: Riyaziyeyi (matematik) çetinleştiren alelekser (ekseriyetle) riyaziye (matematik) hocalarının (öğretmenlerinin) tabiatıdır.
— Yalan o kadar insanidir ki eğer “yalancı” kelimesi icat edilmiş olmasa yalan zemâim (fena haller) sırasına girmezdi
—Tabiatın güzelliklerini seyrederken insaniyete (insanlığa) muhabbetin artıyorsa kâinatı (âlemi) anladığına hükmedebilirsin,
—Muharebelerde midenin tesiri dimağın tesirinden ziyadedir. Tok karnına insan tepişmek değil uyumak ister
—İnsan ekseriya başkasına sürmek istediği çamura bulanır
—İnsaniyeti (insanlığı) en çok seven, hiç şüphem yok yamyamlardır
—Kendisini beğendirmek hevesi insanda hayati bir ihtiyaçdır; halin takdirinden müstağni (ilgisiz) görünen, emin olunuz ki alkışı âtiden (gelecekten) bekler.

— Kendini öğrendikten sonra insan nasıl mağrur olabilir?
—Develer kılavuzları eşek olduğuna kızarlarmış: Eğer bu rivayet doğru ise demek olur ki develer insandan ziyade nefislerine (kendilerine) hürmetkardır
—Fikir vardır ki kuş gibi uçar ve yükselir; fikir de vardır ki madenciler gibi kazar ve derinleşir: insaniyet bunların ne birinden vazgeçebilir, ne ötekinden
—Dost ve düşman şu nokta i nazardan (görüş bakımından) birbirine benzer ki insan her ikisi hakkında kalbindekinden ziyade söyler
—Zarafet insanı sevdirmek için kâfi değildir, fakat zarafetten hiç nasibi (hissesi) olmayan da güç sevilir
— Gözlerimizden akabilen yaşların merâreti (acılığı) hiçtir, asıl insanı ruhunda mahbus kalan yaşlar zehirler.
— Yaşamak ve iyi yaşamak: İşte yalnız insanlarda değil, bütün uzviyâtta (organlarda) yegâne (tek) gaye!.. Üst tarafı beşerin (insanın) yalanıdır
**—Yalnız bir duayı çok güzel bulurum: "Ya Rabbi, insanların hiç kimseyi izrar etmeyecek (zarara sokmayacak) dualarını kabul et!" Bu dua da dua sahasını o kadar tahdit eder ki., (sınırlar ki)**
—İnanmak biraz mağlûb olmaktır: Çok kolaylıkla insan ya çok sevdiğine ya çok korktuğuna inanır
—Sözlerimize nazaran hepimiz müsavat (eşitlik) isteriz; fakat insanların bir kısmını ayaklar altında görmek bahasına diğer kısmını başında taşımaya razı olmayacak kimse yoktur.
—Hemen bütün insanlar ikbalde (mevkide) aslan, kibarda (düşkünlükte) sıçandır
— Canı sıkılınca hayvan uyur, insan kötü şeyler düşünür
—Kırka kadar insan yaşa basar, kırktan sonra yaş insana!
—Uykuda bütün insanlar insandır; uyandıktan sonradır ki bazen hayvanın dûnuna (aşağısına) düşer
—Zamanın insana en büyük zulmü ihtiyarlık dedikleri gülünç hale getirmesidir
—Bir yaştan sonra insana gazete havadisi (haberleri) kifayet etmiyor (yetmiyor): Ahretten de haber almak istiyorsunuz, çünkü tanıdıklarınızın çoğu artık oradadır.

**ÇOCUK**

—Aktörlerle farkımız: Onlar komedyayı bile bile oynarlar. Ölüm fikri hayat safhalarım ne güzel tahdid eder (sınırlar): Çocuklukda anlamayız; gençlikde inanmayız; orta yaşda o bize görünür; ihtiyarlıkda biz onlara bağlanırız.
—Namık Kemal, eserleri çocuklara benzetir: Doğru, şu fark ile ki tashihi (düzeltilmesi) daha çok Güç.
—Avam çocuk gibidir, daima gürültü ister: Gürültülü eğlenceyi, gürültülü matemi ve hattâ gürültülü idareyi sever
—Çocukken perde arkasındaki karagözü canlı sanırdım, şimdi perde önündeki canlıyı karagöz sanıyorum. Hayatta öyle karagözlere rast geldim ki kâğıttan oyulmuş adaşı daha canlı sayılabilir, zira birinin bir değnekle hiç olmazsa bir kolunu kımıldatabilirsiniz.
—Zavallı baş yaşı kaç olursa olsun daima çocuktur: Rahat uyumak için şefkatten yapılmış bir yastık ister.
"İnsan. câhili olduğunun düşmanıdır" derler ama hiç bilmediği şeyin hararetli taraftarı olanları ben çok gördüm
—"Terbiyesiz!" diye çocuklarım azarlayan anaları işittikçe soracağım gelir: "Kabahat kimde?"
—Çocuk küçükken başağrısıdır, büyüdükçe yürek çarpıntısı olur!
—Hangi yaşta olursak olalım, kendi çevirdiğimiz çenberin arkası sıra koşan çocuklarız
—Güç olan kahramanca ölmek değil kahramanca yaşamaktır
—Bir valide (anne) demiş: Dağlar yaklaştıkça büyürler, çocuklar büyüdükçe uzaklaşırlar.
**—TATMİN EDİLMEYEN HER HAKLI İHTİYAÇ BİR AHLÂK TEHLİKESİDİR: OYUNCAKSIZ KALAN ÇOCUKLAR EDEB YERLERİYLE OYNARLAR!**
—Yalnız küçük çocuklar tam mes'ud olabilirler
—Bütün çocuklar az çok şâirdir; Hakiki şâirler de behemehal (muhakkak) hayatlarının bir tarafını çocuk bırakırlar.
—Ölüler mezarlarından kalksalar ne diyeceklerini bilirim: Çocuklar, cennet ve cehennem yeryüzünde

ve hayat içinde imiş!...
—Vesayet (vasilik) altında yasaya yasaya ferd gibi cemiyet de biraz çocuk olur.
—Fikrimiz ne kadar azsa fikrimize irtibatımız o kadar kavi (kuvvetli) olur: İşte evlâdımızla efkârımız arasında bir vech i şebih daha!

**HAKİKAT**
—Terazi hakikaten adaletin timsalidir: Dili daima ağır basan tarafa meyleder!
—Herkes başkasına hakikatte kendi lâyık olduğu muameleyi reva (uygun) görür.
—Ne kadar yalanları bir "varaka i sahiha" (resmi kâğıda) üstüne geçirmekle hakikate kalbettik (çevirdik) sanırız.
—Avâm yalanla avutanı hakikat ile korkutana tercih eder.
—Tesadüfün yükselttiği adamlar hakikaten yüksek adamlardan daha yüksek görünürler.
—Bâzı adamların dimağı sağırdır: Hakikat onlara haykırılmak ki anlasınlar.
—Bizim hakikat dediğimiz beşeri hakikatlerdir, mutlak değil.
—Hakikati güneşe benzetirler; doğrudur: Gözlerimizi yaralar korkusu ile çoğuna bakamayız.
—Hakikat her zaman mantığa tevafuk etmez (uymaz).
—Hakikaten şayan ı hürmet (hürmete değer) o adamlardır ki başkalarına su geçirmemek için muşamba gibi kendileri ıslanırlar.
—Hatânın kuvvetine hakikatin bâzusu ile, ecelin pençesine hayatın yumruğu ile, zulmün taarruzuna isyanın silâhı ile, kinin dişlerine affın tebessümü ile mukabele: İşte say i necib (temiz çalışma) bunlara derler
— Sen: Filan zadesin, öteki fıstık zâde... nihayet bilmiş ol ki yavrum "tabiatzâde"yiz. Hakikaten asil odur ki göğsünü gere gere: "kendimzâdeyim" diyebilir
—Hakikat taşı bâzan bir sanem (put) kırar ve sanemi (putu) kıymetten düşürmekle kendi kıymeti ar tar
—Hakikat güneşini örten bulutların en kesifi menfaattir
—Kara cümle kaidesi: Üç insan, beş bal kabağı, on kuzu cem'edilemez (toplanamaz). Bunun için efradı (fertleri) hakikaten mütteiıid (birleşik) bir cemiyet yoktur.
—Hakikaten dolmaz bir uçurum tanırım: Nisyan (unutma)... eb'adını (ölçülerini) hiç değiştirmeksizin ne kadar adam yutmuştur ve daha ne kadar yutacak!
—Ummadığımız ağızlardan çıkınca hakikat deli saçması gibi görünür.
—Hoşa gidecek yalanı beyhude (boş yere) yaralayan hakikate tercih etmeliyiz
—Ferdasız (geleceksiz) muvaffakiyetler hakikat ilzamlarıdır (bozgunlarıdır)
—Aczini duymayan adam hakikaten kuvvetli değildir
—Sıcak iklimlerde öğrendiğim bir hakikat: Derece-i haraket (sıcaklık derecesi) kırkı aşdı mı, bütün ahlâk nazariyatı (nazariyeleri) altüst oluyor
**— Hakikat bile ayak takımına düşünce kıymetten düşer.** (Tasavvufun günümüzdeki durumu)
**— Hakikat dediklerimizin çoğu, henüz tekzib edilmemiş (yalanlanmamış) yalanlardır**
—Harb-i umumî (I.Dünya Savaşı) felsefesi: ölüme koşan sekiz milyon Avrupalının ayak patırdısı altında bütün eski hakikatler ezilmiştir
—Edebi hakikati her fert kendi istediği noktada keşfedebilin Çünkü o hakikatin, nihayet, zevkden başka miyarı (ölçüsü) yoktur
**—Yalanı söküp atmadan hakikati dikmeye kalkışma: Tutmaz**
**—İnsan hakikaten mahlûkâtın (yaratıkların) en şereflisi olurdu, eğer kalb genç kalsa ve dimağ (beyin) yaşlı doğsa..**
—Hakikati keşf için vâsıtamız havas ı hamse (beş duygu), maniamız (engelimiz)... yine havas ı hamsedir (beş duygudur).
—Sâdık köpek vakıa (gerçi) dayağa tahammül eder (dayanır), fakat sadakati dayakla değil okşamakla temin olunmuştur (sağlanmıştır)
—Çok kere vâki olur (vukua gelir), her biri kendi fikrinin hakikat (gerçek) olduğunu iddia eden iki kişiyi dinlerken siz de üçüncü bir hakikat keşfedersiniz ve böylece hakikat taaddüt eder (çoğalır), gider
—Salya gibi bâzı hakikatlar vardır ki ağızdan çıkınca iğrenç olur; onları yutmak evlâdır (daha iyidir)

—İnsan hakikati hayal ile katık ederek yaşar: Ayaklarımız yerde ise gözlerimiz semadadır.
—Hakikaten büyük adamlar onlardır ki haklarından her kelime i takdir (övme kelimesi) bir haşv i kabih (kötü şişirme) tesiri icra eder (yapar): Voltaire hakkında "zeki adamdır!" demek gibi.
—Darb ı meseller (ata sözleri) ancak muvazaa-i umumiye (umumi danışıklılık) ile hakikat kuvvetini alırlar.
—Hakikat bile harc ı âlem (herkesin harcı) olunca kıymetten düşer   Bence hal bütün hayatı kaplar ve istikbal her ferd için kendi öldüğü gün başlar   Çoğumuz sanırız ki takdirde ne kadar müşkil pesend (güç beğenir) davranıyorsak o nisbette ince zevkliyiz.
—Her muntazam cemiyet bir hakikate lâ e kal (en az) on yalanı katık eder: Yalnız hakikat ile beslenmek isteyen cemiyet yaşayamaz; fakat yalnız yalanla beslenen cemiyet de zehirlenir (İşimize yarayan yalan her hakikatten üstündür.)
—Ammenin (halkın) zaikası (tadalma duygusu) hakikatin (gerçeğin) tadından hoşlanmaz
—Arayan bulur, derler. Hakikat mevzu ı bahs (bahis konusu) olunca bulamayacağımızı bilsek bile aramalıyız
—Tarihin hakikatları üstünde yetişmeyen hamiyet (onur) bir şüpheli mantardır, gıda olabildiği gibi zehir de olabilir
**— Başkasını yola getireyim derken yoldan çıkanlar çok görülür.   Bir şöhrete leke süren yalanlar pek çok ağızda dolaşınca hakikat kuvvetini alır . Usanç vermeyen hal yoktur: Şan ve şerefe varıncaya kadar!**
**— Bâzı hakikatler daha bariz (açık) surette karanlıkda görülür: Gece gezen bekçiler öyle şeyler öğrenirler ki.**
**"Kusurlarını gördüğüm için muhabbetim kalmadı" deme; "muhabbetim kalmadığı için kusurlarını görüyorum!" de**
**—Hakikat en büyük başlar için tâc ı şeref (şeref tacı) bile fazla bir yüktür.**
— Memalik i harrede (sıcak memleketlerde) öğrendiğim bir hakikat: Derece—i hararet (sıcaklık derecesi) kırkı geçdi mi, bütün ahlâk nazariyatı değişiyor.
**—Hakikat güneşini örten bulutların en kesifi (koyusu) menfaattir.**
—Hakikati görmek için her şeyden evvel lâzım olan hür nazardır
**—Zamanımızda hakikaten ehl i kalem (kalem sahibi) olmak isteyen her yazacağı satıra mukabil (karşlık) bir kitap okumalıdır**
—"Ahmak!" hitabı hemen daima: "Benim gibi düşünmüyorsun!" demektir
—Hayat bize haykırıyor: "Ben terleyen kulların, çırpınan kanatların yahut hakikat (gerçek) uğrunda didinen kafaların yardımcısıyım!"
**—Edebiyatta hakikat bir ân için hakikattir; bir ân sonra yalan, hatâ veya galat (yanlış) olabilir**
**—Hakikaten hür adam odur ki başkasında kendi hürriyetinden daha geniş gördüğü hürriyeti alkışlayabilir**
—Kalb için şiir her irtifada (yükseklikte) hakikattir (gerçektir) ve hakikat gözden kaybolacak kadar yükselmeli ki şiir olsun
—Hakikaten temiz vicdanlar daima müsamahaya (hoşgörüye) maildir
—Garabet (gariplik) dediğimiz çok kere yeni hakikatlerdir
—Ummadığımız ağızdan çıkanca en parlak hakikat deli saçması görünür
—Ferdasız (yarınsız) muvaffakiyetler (başarılar) hakikatte gizli mağlûbiyetlerdir
—Kokmuş yumurtayı ezen kokusuna dayanmalı
**—Kendisinden çok bahseden mütevâzi (alçak gönüllü) hakikatte korkak bir mağrurdur (kendini beğenmiştir)**
**—BEŞERİYET (İNSANLIK) YALANA O KADAR ALIŞTI Kİ KABUL ETTİRMEK İSTEDİĞİNİZ HAKİKATİ BİRAZ YALANLA SALÇALAMALISINIZ**
—Her medeni cemiyet bir hakikata en aşağı on yalanı katık eder: Yalnız hakikatla beslenmek isteyen cemiyet yaşayamaz; fakat yalnız yalanla beslenen cemiyet de zehirlenir
**—BİR DEVRİN FİKİRLERİ İLE ANCAK O DEVİR İÇİNDE YAŞANIR: BUGÜNKÜ NAZARİYELERLE YÜZ SENE EVVEL YAŞAYAMAZDIK, BİR ASIR SONRA DA YAŞAYAMAZSIN**
—Hakikaten büyük adamlar onlardır ki haklarında her takdir kelimesi soğuk bir haşiv (mânâsız ve fazla

lâkırdı) tesiri yapar: Meselâ Gazi hakkında “zeki zattır!” demek gibi
—Mantık fikre ait hususâtta pek az kıymetlidir; Hayat meselelerinde on para etmez.

**DOĞRU**

—Her cahil yanlış düşünür ve her âlim doğru düşünmez. Doğru düşünebilmek için dürüst yaradılmış ve ilim ile tefriş edilmiş (döşenmiş) bir dimağ (beyin) lâzımdır
—Dost başa, düşman ayağa bakar, derler; doğru değil... kimin serpuşu (başlığı) yeni ise başa, kimin ayakkabısı yeni ise ayağa bakar!
—”Hazır ol eğer ister isen sulh u selah!” hayır, doğru değil. İnsan ne isterse ona hazırlanır: “Hazır ol sulha eğer ister isen sulh u selah!” .... harbi Almanya gibi cenge hazırlanan devletler açar ve İran gibi cenge hazırlanmamış devletler harbden kaçar.
— Hal ve istikbal ancak mazinin (geçmişin) kaarına (derinliğine) çekilip de oradan bakınca doğru görülür
—Doğruyu söylemek değil, anlatmak güçtür.
—Doğru söz her ağıza yaraşmaz; bâzılarının dudaklarında salyaya bulanmış gibi olur.
—Halkı kışkırtan doğru fikirler değil, ateşli fikirlerdir. Dürüst (sert) düşünen ve mülayim söyleyenlerden hiçbir hükümet kuşkulanmasın.
—Salim (doğru) düşünen her dimağ (beyin) azçok reybiliğe (şüpheciliğe) mahkûmdur. **Hiç şüpheye düşmeksizin ancak mecnunlar düşünebilirler**
—Bâzı güzel ve doğru fikirleri öyle fena müdafaa ederler ki o fikirlerin doğruluğunu ve güzelliğini inkâr edeceğiniz gelir.
—Güzel fikir doğru olmasa bile hoşa gider
—Hatt ı müstakim (doğru çizgi) en kestirme yoldur ama hayatta hemen daima sefalete çıkar
— İdbarımıza (düşkünlüğümüze) yerinenler ikbalimize (işimizin doğru gitmesine) sevinenlerden çoktur; mamafih taziyet (başsağlığı) mektubundan ziyade tebrikname alırız
—Dünyanın her yerinde devlet sefinesi (gemisi) onu idare edenlere pusulası düzgün, fakat teknesi çürük gelir ve bilakis (aksine) muhaliflere teknesi sağlam, fakat pusulası bozuk görünür: Doğruyu ancak vekayi (olaylar) söyler.
—”Elhasud la yesud” demişler, doğrudur, zira hased (kıskançlık) kendisinde kuvvet tevehhüm (vehiu) eden acizden doğar
—Her vicdan için ancak içinde istirahat bulduğu (dinlendiği) fikirler doğrudur
—”Sakalım olsa sözüm dinlenir!” deriz. “Kılıcım olsa sözüm dinlenir!” desek daha doğru olurdu
—İnsan ektiğim biçer, derler. Her yerde ve her zaman doğru değil. Kıtlık ve fakirlik ekip servet biçenler görülmüştür
—Saadete bir rüya diyorlar: Belki doğrudur ama o rüyayı ancak uyanıklar görür
—İnsan korktuğuna uğrar deriz. Bu söz bilhassa potçular için doğrudur.

**YALAN**

—İşimize yarayan yalan her hakikatten üstündür
—Fikir bazan mantığın dilemediğini söyler; fakat kalb mantığa daima kendi istediğini söyletir
—Âharın (başkasının) hürriyetine taarruz için belli başlı behanelerimiz: Hamiyyet din, ahlâk... Bunlardan herbiri nâmına düzülmüş bir sürü yalanlarımız vardır.
—Bazı adamlar aharın (başkasının) hürriyetine mâni olmadıkça kendisini tamamıyla hür hissetmez.
—Vicdan yalan söylemez ama sık sık yanılır ve yanıltır.
—Bir cemiyetin hayatına hizmet eden her tedbir makbuldür, bir yalan, bir seyyi'e, (kötülüğe) hattâ bir cinayet olsa bile.
—Ömründe hiç yalan söylememiş adama yalan söylemeğe hiç kimse cesaret edemez, herkesin yalana cür'eti öyle adam bulunmadığı içindir.
**—”Yalan”in bile kıymeti nisbidir; lehimize olursa: “medih ve sena (övme) deriz, aksi takdirde adı: “zem (yerme) ve iftira” olur.**
—Yalancının en gülünç müdafaası: **“Doğrusunu söylesem inanmayacaktıınız!”**

—Sözüne inanmayanlara yalancı kızar; inananlara acır, fakat içinden sevinerek
—En iğrenç  yalan gözyaşı şekline girendir
—Doğru sözünü yalan şüphesi altında tutmanız yalancının pek hoşuna gider: Bu haksız ithamınızla bütün haklı ithamlarınızı (suçlamalarınızı) çürütmüş gibi olacağınız için!
—Yalan kadar hiç bir hayvan velud (çok doğurucu) Bir yalan en aşağı on yalan doğurur
—Kendi kibrimize dokunmadığı müddetçe başkalarının kibrinden şikâyet etmeyiz
—Kendi kibrimize dokunmasa başkalarının kibrinden şikâyet eder miyiz?
—Revaç bulan (aranan şey) çoğalır: Yalan, doğru, iyilik, fenalık iiâhire (ve diğerleri).
—İnsan için yalan o kadar tabiidir ki eğer “yalancı” sözü icat edilmiş olmasa kimse yalancının farkına varmazdı
—Yalanların en müstekreki (iğrenci) ahlâk' namına edilenlerdir
—İnsan fitreten (yaratılıştan) bir yalancı şahittir: Her gördüğünü az çok tahrif ile (bozarak ve değiştirerek) anlatır. Bunun güzel bir delili: Bütün “tarihi sözler” yalandır
—İnsanların sıdkına (doğruluğuna) güzel bir delil: Bütün “tarihi sözler”uydurmadır.
—Ağzı yalan söyleyenden ziyade gözü yalan söyleyenden korkarım
—Yalanda muğfil (iğfal edici) bir fetanet (uyanıklık) manzarası vardır: Onun için zeki görünmek isteyen, akılsızları çok cezbeder
—Yalanın hizmet i bediiyesi (estetik hizmeti): Maceralar hikâye edildikçe güzelleşir
—İfratsız (aşırılıksız) gençlik yarım yahut yalancı gençliktir
**—Hâtıralarımız günden güne samimi yalanlarımızın inzimamı (eklenmesi) ile gerginlenen bir sermayedir**
**—Sözüne inanmayanlara yalancı kızar; inananlara ise acır, fakat içinden sevinerek**
**—İstersen yalandan yerindir; fakat yalandan sevindirme: Çünkü bu çok acıdır**
—En iğrenç yalan gözyaşı şekline girendir
**— Pek açık yalan neticesi itibariyle (bakımından) doğrudan farksızdır**
**—Açık istibdad (keyfi yönetim) yalancı hürriyetten her itibarla (bakımdan) ehvendir (daha az kötüdür)**
—Diyorlar ki: “En tehlikeli yalancı kendini aldatandır!” bilmem kendisini aldatmayan yalancı ve doğrucu kimse var mıdır?
—Caniler cemiyetinde şüphe yok ki cinayete ceza terettüb etmez (gerekmez) ve eminim ki yalan memleketinde yalan kelimesi mevcut değildir
—Ağzımızı dikkatle yoklayalım: Orada her siyâsi hamakatın (ahmaklığın) yedi asırdan beri birikmiş acılığını buluruz

**PARA**

—Para akıllıların dostu akılsızların düşmanıdır.
—Kumarbaz odur ki kumarı paradan çok sever
—Bâzı zenginler vardır ki onlar servetlerine değil, servetleri onlara maliktir ve daima paraya avuç açmış gibi görünürler
—Nasihat kalp paraya benzer: Kimse kabul etmez
—Sonsuza kadar tahtında kalacak yalnız bir hükümdar tanırım: Para... kim olursak olalım ona biat mecburiyetindeyiz.
—Parasızlık hiç yalan söylemeyen kara habercidir.
—Çok arzusu olup hiçbir parası olmamaktan çok parası olup hiç arzusu olmamak daha elimdir (acıklıdır).
—Parasız kalmamak istiyorsan ihsandan (bağıştan) değil ikrazdan (borçtan) çekin.
—”Kesemediğin eli öp!” demişler; hayır, para doldur
—Alelekser (ekseriya) fakirin zilleti (alçalması) ondan ileri gelir ki züğürtlüğünü kendisi bile istihkar eder (hakir görür): Paranın kuvvetine bakınız!
—Tembelin iki meşhur bahanesi: “Param yok!” “vaktim yok!”
—Çok para ile elde ettiğin her şeyi kıymettar sanma: Pahalı başka, kıymetli başkadır.
—Zarafet paraya benzer: Gümüşü, altını, kâğıdı, siliği, kalpı ve hattâ..... çalınmışı vardır

—Para ile muhabbet olmaz: Amenna... Fakat parasız muhabbet de sürmez
—Vahşet âleminde (dünyasında) zor ne ise medeniyet âleminde para odur
—Vakit nakittir, çalışanlar için., çalışmayanlar için bilâkis masraftır
— Hasetçi (kıskanç) paradan ziyade zekânın düşmanıdır: çünkü buna hiçbir zaman mâlik olamayacağını bilir
— Bir mütefekkire (düşünüre) sordum:
Efkâr ı umumiye (kamuoyu) nedir?
Birkaç milyon başlı bir ucube (korkunç yaratık) ki elime geçse yirmi paraya seyrettirirdim
—Çamurlu yolda yürümek temiz yokuşa tırmanmaktan güçtür: Sefillere acıyalım!
—Köylü elinden para zor çıkar, çünkü eline zor girmiştir
—Anha minha (şu veya bu) en ucuz para çalışarak kazanılandır
—Devamlı parasızlık ergeç bir musibet (felâket) celbeder (getirtir), ister fertte ister cemiyette olsun
—Kaplanla aramızdaki fark: Onun pençesi ile aldığı kuzu etini biz paramızla alırız!
—Sıhhatin var, aklın var, paran var, malumatın (bilgilerin) var, mansıbın (makamın) var: Ey, insaf et, düşmanın olmasın mı?
—"Millet bitti! memleket mahvoldu!" diye haykıranlarımızı muayene ediniz: ya yüreklerinde memuriyet hasreti vardır, ya ceplerinde para yoktur!
— Para sebebiyle endişe dilencilerden ziyade bankerlerdedir
—Müsrif ile hasis arasındaki fark: Paranın kıymetini biri bilmez öteki yanlış bilir!
—Adaletin bulunmadığı yerde para en güzel silahtır
—Parasız şan ve şeref cemiyet i muhitanın en zalim istihzâsıdır

**ALTIN**
—Altın törpü ile eğelenemeyecek pençe yoktur.
—Hamal ancak yüz altında güzel yürür
—Altından kendini gözet: Zehri hiçbir zaman teneke kupa içinde sunmazlar
—DAİMA ARA: BUGÜN ALTIN ARARKEN BAKIR BULURSUN, YARIN BAKIR ARARKEN ALTIN
—Altınla kazanılan muhabbetler az zamanda demir zincir sıkleti (ağırlığı) alır
— "Terakki—i iktisadi (ekonomik ilerleme) yoktur" demeyiniz: Altın yerine Alman kâğıdı kaim oldu (geçti)
**—ALTIN KURBANLARI KURŞUN KURBANLARINDAN AZ DEĞİLDİR**
—Altın dolu avuç daima az çok kuvvetli bir yumruktur

**EŞEK**
—Gaflet i beşeriyenin (insanlığın gafletinin) hududu yoktur: Tepmesini yediğimiz eşek bile olsa bize zeki görünür
— Mahalsiz yaygara bir anırmadır, az çok eşekliği ifade eder
—Siz meleklere hitab ederken bakarsınız bazen eşekler üstüne alınır
—Karga ne kadar adını değiştirse sesinden tanınır. Talih bile deve gibidir; Önüne bir eşek düşmedikçe istediğiniz tarafa yürümez.
—İnad iradenin eşekliğidir.

**MUHTELİF KONULAR**

—Boş mide haykırır, derler. Biz de ilâve edelim: Dolu ağızların sesi çıkmaz
—Derin sefalet gibi büyük zenginlik de güzel hislerin inkişâfına (gelişmesine) mânidir
—Ruhu kör odur ki önündeki tarihi geçmiş tarih gibi vazıh (açık) göremez
—İstibdadın muhasebesini hep "tarh" (eksiltme) ile rüyet etmeliyiz (görmeliyiz). Tâ ki sıfıra müncer olsun (sıfırla son bulsun)
—Selâmeti ancak vukuatın (olayların) mantığında buluruz
—Dehâetin (dâhiliğin) ne memleketi, ne asrı olur; her yer onun, her zaman onundur.

—En sevimsiz faaliyet başkasının pislediğini temizlemektir.
—Dünya çok çabuk döndüğü için rengi belirsizdir.
—Ne dediği anlaşılmayan ses sükûtun (susmanın) yaramazıdır.
—Can sıkıntısı ruha nisbetle cismin tavlaşmasından ileri gelir.
—Halimize uymayan bizi oyalayamaz.
—Dimağın (kafan) dolu ise çok yazacak bulursun; Kalbin dolu ise dimağın boşalmış gibi olur.
—Avam mahkemesi daima gıyaben mahkûm eder.
—Kanunların büyük vazifesi zaif ile kuvvet arasında muvazene âleti olmakdır.
—Siyâsi makalelerin çoğu bir tarafı pişmiş omletler gibi ancak altüst ettikten sonra yutulabilir!
—İyilik kuvvetin eserlerinden biridir; hiçbir zayıf müstemirren (devamlı olarak) iyi olamaz.
—Halinden şikâyet zımmen mağlûbiyeti itiraftır; onun için muhatabımız nazarındaki kıymetimizden bir kısmını kaybettirir.
—Fenalığımızı kendimiz suiistimal ederiz; iyiliğimizi başkaları suiistimal ederler.
—Hayatta muvaffak olmak için göze çarpan maskaralık kendini gösteremeyen ehliyetten şüphesiz daha kıymetlidir.
—Adaleti tabiiye (tabii adalet) daima kuvvetin taraftarı ve hamisidir (koruyucusudur). Bismarck gibi!
—Yüzümüzde bugünkü tebessüm (gülümseme) yarınki buruşuğu hazırlar.
—Nazm ile şiir görüyorum ki, çok kişinin ağzında hâlâ çifte badem gibi aynı kabukdan çıkmış zan olunuyor.
—Gözlerini anahtar deliğinden ayırmayan hizmetçilerdir ki efendilerini en iyi tanırlar!
—San'atta yaşayacak bid'atler (sonradan çıkma âdetler) ancak an'aneye tamamen vâkıf olanlardan sâdır olabilir (çıkabilir).
—Üzümün tatlısı bağ bozumuna kalır.
—Bolca maaşlı bir memuriyet şekline girmedikçe büyüklerin teveccühüne aklım ermez.
—İlim yalnız zekâyı değil hamakati (ahmaklığı) de artırır.
—Herkesi tanımak dâvası kendini bilmeyenlerden sadır olur (gelir).
—Takdir gibi tahkir de mahalline sarfedilmeli ki (yerinde kullanılmalı ki) kıymeti olsun.
—Metin dediklerimiz alelekser hissizlerdir.
—XIV. Louis: “Devlet benim!” dermiş. Diyebilsek hangimiz demezdik?
—Murdar ilik bazı adamlarda beyin yerini tutar.
—Tatlı hâtıra mesut hayatın faizidir.
—Kanunı tâviz (tâvizin kanunu): Aklı çok olanın lezzeti de çok olur elemi de.
—Yeryüzünden fenalık kalkamaz: Çünkü enbiya (peygamberler) ölüdür, evliya ölü, ancak şeytandır ki herkesten arta kalır!
—Tevâzuun güzelliği sâdır olduğu (çıktığı) noktanın irtifaı ile mütenasiptir (yüksekliği ile orantılıdır).
—Yeni fikirler uzun ömürlü olmak için çok yaşamış vak'alara istinad etmelidirler (dayanmalıdırlar).
—İçinde yaşadığı zamanı beğenmemek aczin en şayi (yaygın) şeklidir.
—Yüksek fikirlere hizmetkâr olmayan, hakkı ile âmir olamaz.
—Zayıflar nazarında kuvvetin her tecellisi (görünüşü) bir fazilettir: İster yapsın, ister yıksın. Zayıfın takdiri ile karşılanır.
—Hayat hiç şüphe yok ki bir komedyadır: Fakat içinde çoğumuz ağlarız.
—En acıdığım dimağlar onlardır ki Tevrat ile tabiat arasında ezilir kalır.
—Bir zerre ümidiniz var mı, bir çeki elem yüklenebilirsiniz: Muvazene-i hayat (hayatın dengesi) böyledir.
—Herkes kendisini beşeriyyet için elzem (çok lüzumlu) hisseder; halbuki beşeriyyetin hiç birimize ihtiyacı yoktur.
—Vakit geçirmek için bana “briç plafon” yahut “majon” teklif ediyorsunuz. Bense vaktin geçtiğinden müştekiyim (şikâyetçiyim) ve aradığım, vakti geçirecek değil, geçmekten men edebilecek (geçmeyi önleyebilecek) bir vasıtadır.
—Ancak cücelerdir ki küçüldüklerini hissetmezler.
—Hakiki şükran dudaklardan çıkmadan evvel gözlerde okunur.
—Birbirini tanıyanlar ve anlayanlar arasında sükût sözden daha çok derinlere ve daha çok uzaklara

gider.
—Köyler şehirlerden az akıllı değildir; fakat köylerde akıl paslanır.
—Bir şâirin hafızası tarihleşti mi, anlayınız ki ihtiyarladı.
—İyi giyin ama dikkat et ki kostümün sana faik olmasın (senden üstün olmasın).
—"Tarihi yazan biziz, yapan siz!" evet, ama itiraf buyurunuz ki yapabilecek olsanız yazmayı istihkar ederdiniz (küçük görürdünüz).
—Bir mükemmel iftar sofrasında ramazanı beğenmeyen kimseyi görmedim.
—Fikren emir olamazsan esir olursun: İkisi ortası yoktur.
**—Çenesi düşmedikçe ihtiyarlar az söylerler: Hayat onlara sözün faydasızlığını öğretmiştir.**
—Hürriyeti bihakkın (hakkıyla, gereği gibi) anlamayan ergeç suiistimal eder (kötüye kullanır).
—Bayram, kıyafetlerin riya (iki yüzlülük) devridir.
—Yeisi hakiki (hakiki üzüntü) ağlamaz, acı acı sırıtır.
**—Fırtına gecelerinde nakış işlenmez.**
—Hal ve mevki ne kadar vahim (kötü) olsa ahali nikbin (iyimser) idarenin taraftarıdır.
—Sürüden ayrılanı sürü sevmez.
—Avam nazarında yükselmek ister misin, evvel beevvel (her şeyden önce) kendi nazarında küçülmeğe razı olmalısın.
**—Biraz araştırırsanız elmas da kömürdür.**
—Akarsu ne güzel hayat dersidir: Küçük manilerin üzerinde köpürür; büyüklerin yanından sessizce geçiverir.
—Ruhumuzda mahbus kalan yaşların zehrine nisbetle gözümüzden akanların acılığı hiçtir.
—Her terakki hatvesi (ilerleme adımı) milyonlarca adam ezer: Kanun ı tarih (tarih kanunu) budur.
—İstibdad her tenbel milletin kürek cezasıdır. (Çizilmiştir.)
—Politikanın en bariz (görünür) hedefi maliye lokantasında bol ziyafettir.
—Çok sakladığımız yemek bizden ekşimek suretiyle intikam alır.
—Her yük omuzdan indirilebilir, senelerin yüklettiği yaş yükü müstesna!
—"Atarlar sengi (taşı) elbette dırahtı meyvedar üzere" (meyveli ağaca)... Fakat dırahtı meyve darın (meyvali ağacın) hiç umurunda değildir; düşen mazakları yiyecekler düşünsün!
—Mütevazi (alçak gönüllü) dediklerimizin çoğu gururlarını izhardan (göstermekten) korkanlardır.
—Gençlerin hücumuna maruz kaldıkça (uğradıkça) kendi kendime diyorum: İnsan "yalnız uzun yaşamayı değil, sabırsızların vârislerini de düşünmeli imiş!"
—Tarihi olmayan milletler mes'uttur, diyorlar. Ben bu sözün mabe'üttatbikini (tatbik yerini) bulamadım. Kanaatime göre sözün doğrusu şudur ki tarihi olmayan milletler mes'ut değil, mevte (ölüme) mahkûmdurlar.
—Yeryüzünde yaşamak arzın (dünyanın) ağırlığından az çok bir hisse yüklenmektir.
—Mutaassıb (taassubu olan) muhafazakârlar nazarında (gözünde) her tahavvül (değişme) bir inhitat (çöküntü) eseridir. .
—Avam en az anladığına en ziyade kuvvetle inanır.
—Bolşevizm: Kendi kendisini yiyen bir mahlûk!
—Kazlar arasında kartal ve kartallar arasında kaz mütesâviyen (ayni ölçüde) sıkılır.
—Fakirin zekâtı sabr ile sâ'ydrr (çalışmadır).
—Kafalar boş durdukça kalınlaşır.
—Temizlik sefalete gizli bir acılık ilâve ediyor.
—Bir güzel fikir bin dimağa uğrayabilir. Fakat en matbu (yazılmış, basılmış) şekli hangisinden aldıysa onun malı olur.
—Gariptir, yükü çeken manda ses çıkarmaz da kağnı inler.
—Ahmak hiç kimsenin beğenmediği hamakatini (ahmaklığını) kusursuz güzel bulur.
—Soysuzların garazı ehliyetin en bariz (görünür) delilidir.
—O zât hakiki bir idare adamıdır ki sırasında: "pekiyi" ve sırasında: "olmaz!" demeyi bilir. Ve hiç bir zaman rücü etmez (geri dönmez).
—Hakiki fenalar iyiliği ham aka te (aptallığa) atfederler (bağlarlar).
—Düşman edinmek dost kazanmaktan kolay değildir: Beriki himmete mütevakkıfsa (bağlı) öteki de

kudrete tevakkuf eder (bağlı olur).
—Herkes satılık olamaz ama herşey satın alınabilir, fîatını iyi takdir etmek şartıyla.
— Gençliğe çok kusur bağışlanabilir, çünkü nefsini (kendini) tashihe (düzeltmeğe) vakti vardır — Edebiyat sarayında dikkat ettim, en çok sesi çıkanlar darüssüade ağaları (kızlar ağaları).
—Çalışmak öyle emin bir bastondur ki her düşen ona dayanarak kalkabilir. "Düşenin dostu olmaz hele bir yol düş de gör!" diyen sây'i (çalışmayı) hatırlamamış olsa gerek.
—Her memlekette öyledir: Darülfünunlar (üniversiteler) kıyamete yakın düzelir.
—Uykuda gördüğümüz rüyalar uyanık gördüklerimizin her itibar (bakımdan) ile binde biri nisbetindedir.
— 1324 (1908)'den beri an'ane (gelenek) ile inkilâb arasında bocalıyoruz.
—Kendilerini günahkâr zan eden masumlar masum zan eden günahkârlardan az değildir.
—Emin olma, fakat emniyetli görün: Bu bir fermanı içtimaidir (sosyal kaidedir).
—Bir adamın efkârını (fikirlerini) sözleri değil hayatı gösterir.
—Harbı umumi (I.Cihan Savaşı) ile sulhı umumi (genel barış) arasında ben bilhassa şunu anladım ki hayatımı fedâ etmek kazanmaktan kolaymış.
—"Kıyamet ne vakit kopacak" sualine bir müsâmerede şu cevabı verdiler: "Cenabı hak (Allah) kâinatı yarattığına nadim (pişman) olduğu anda!" (Allah Teâlâ pişman olmayacağına göre kıyamet için başka bir sebep aramak gerekir)
—Muhitine (çevresine) karşı kin beşleyen adam etrafına ateş dizilmiş akrebe benzer: Ergeç kendi zehri kendisini öldürecektir.
—Miskin kanunlar onlardır ki hükümetin korku hissinden doğar.
—Teb'asının tepesine her hükümet kılıç asar: İyi hükümetler onlardır ki astıkları kılıcı hissettirmezler.
—Dimdik ve dosdoğru yürü! hiç olmazsa boyundan kısa görünmezsin.
—Bütün teb'asını zindana tıkmak yahut sabah olmadan güneşe kavuşturmak iddiası, ikisi de akimdir (sonuç vermez).
—Nur aydınlattığı muhite (çevreye) ve ateş ısıttığı daireye nisbetle kıymet alır.
—Fevkalâde (olağanüstü) ruhlarda fazilet gibi kusur da müstesna bir azamet alır.
—Milletler de efrad (fertler) gibi düşekalka büyürler. Her sukut (düşüş) bir inhitat (çökme) eseri değildir. Bir kavim için hakiki inhitat (çöküş) eseri odur ki içerisinde inkişafa (gelişmeğe) müstait (elverişli) ruhları neşvünümadan (gelişmeden) meneder.
—Eski zamanın sağlam müslümanları: "Başımız şeriata bağlı!" derlermiş. Fikrimce sağlam kanunlar da: "Başımız tekâmüle (gelişmeğe) bağlı!" diyenlerdir.
—Hürriyet, hürriyetin ne olduğunu bilmeyenin hakkı değildir.
—Hüküm, hükümdarın da olsa hak teb'anındır, çünkü hükümdar her hakkım teb'anın kuvvetinden alır.
—Her millet karnında istikbal namıyla bir yavru taşır, o yavruyu düşürmek içtimai (sosyal) cinayetlerin en büyüğüdür.
—İğtişaş (karışıklık) ile beslenen elbette asayişin avdetini (geri gelmesini) istemez.
—Suiistimale müsait (kötüye kullanmağa elverişli) olmayan kanun yoktur, eğer tatbik edeceklerde suiistimal (kötüye kullanma) iştihası varsa kanun değişmekle suiistimalin ancak şekli değişir.
—Varlığını hissettirmeyen istibdadın başım üstünde yeri var: Enseme dokunmayan boyunduruk bende yok demektir.
—Her fert kendi işine gelmeyen idareye istibdad (keyfi yönetim) isnad eder.
—Taht yıkmak taht kurmaktan güçtür.
—En ağır angarya: Faydasızhğından emin olduğu işi vazife namına (adına) ifa etmek (yapmak).
—Garazların en murdarı (pisi) faikiyete (üstünlüğe) garazdır.
—Kanunlar bile lüzumundan ziyade çoğalınca müptezelleşir (orta malı olur)! lüzumsuz kanunlardır ki kanunu istihkar doğurur.
—Davaları hiffetle (hafiflikle) telâkki eden hâkim, davacılara mahkemelerle oynamak, hakkını tanımış olur.
—Teşkilât şirazesine (düzenine) girince iğtişaş (kargaşalık) bile intizam kuvveti alır.
—İyi adam dediğimiz kendimize en çok benzeyendir.

—Ahlâki fikirler o kadar nisbidir ki o sahada hattâ bedihiyat (açık olan şeyler) ile çok kere taâruz eder (zıtlaşır).
—Tekâmüle (gelişmeye) riâyet her hususta lâzımdır: Nur bile karşınıza birdenbire çıkarsa karanlıkta gördüklerinizi de göremez olursunuz.
—Başkalarına sert davranmak hakkını ancak nefsi hakkında merhametsiz davrananlar kazanır.
—Politika yarasa tabiatlidir: Çok aydınlıktan hoşlanmaz.
—Muhakeme mesafiyinden (masraflarından) canı yanmış bir zât derdi ki: “Dâva açmak istikrazı dâhilinin (iç borçlanmanın) zıddına olarak altın verip kâğıt almaktır!”
—Yoksulluk rüzgârı her tozdan evvel fazileti süpürür.
—İnsan kolaylıkla ancak kendisini çok sevenlerle kendisinden çok korkanları ikna edebilir: Bir tebessüm ve bir çatık kaş,sırasında kuvvetli bir delildir.
—Etrafımdakiler haşhaş tohumu çiğner gibi lâkırdı ederler ise elbette uyurum.
—”Bugünkü fikirler”in kıymetini ancak “yarın” gösterir.
—Tarih bir tekerrürdür ama her devrinde haylice değişerek.
—Genç görünmek arzusu bilhassa ölüm endişesinden kaçınmak için beslenir: Sanırız ki genç göründüğümüz nisbette ecelden uzağız!
—Öylelerini gördüm ki ölümden ziyade mezardan korkuyorlar: Gömülmek olmasa ölmeğe hemen hemen razı olacaklar. Böyleleri.hayatı hayatın hülyası ile kanaat edecek kadar sevenlerdir!
—Nezaket ister iskarpin giysin, ister çarık, bastığı yeri çamurlamaz.
—Nereye çıkacağını bilemediğin yolun basiret iktizası ortasında durmakdır.
—Herkese aynı faziletleri tavsiye abestir (boştur) hal ve mevkie göre teklif edilecek mekârimi ahlâk (ahlâki faziletler) vardır.
—Söz ne kadar hararetli olsa ancak çabuk tutuşan ve derhal sönen bir saman ateşi ika edebilir (yapabilir): kalbden kalbe sıçrayan kıvılcımlardır ki içtimai yangınlara sebeb olur.
—Akıllılar meclisinde boş sözün en bariz (göze çarpan) eseri meclise sükût getirmedir.
Çok kere muhatabımızı dinlerken neyi izhar (gösterme) değil, neyi izmar (örtbas) etmek istediğini düşünürüz.
—Her şeye gülmek delilik; hiçbir şeye gülmemek de akılsızlıktır.
—Sırasında gülmek asla ciddiyete mâni değildir: Doğru yaşa, serbest gül ve hiç korkma ki vakarına halel gelir.
—Niçin mi fikir değiştiriyorum? Çünkü ben fikirlerimin mâlikiyim memlüku (kölesi) değil. Fikirlerime karşı hiçbir taahhüdüm yoktur: İster tebdil ederim (değiştirir), ister muhafaza (saklarım).
—O mevkii içtimai (sosyal mevki) en yüksektir ki sen kendini o mevkide en yüksek görürsün.
—O makam göz dikmeğe değer ki civarında hiçbir ahmak, hiçbir câhil ve hiçbir kalleş yaşayanlasın.
—Gördüğü iş den şan ve şeref bekleyenler muhitin (çevrenin) hizmetkârlığından kurtulamamış demektir.
—Düşenlerin muhit (çevre) tabii düşmanıdır: Herkese ancak devri ikbalinde (iş başında) görün!
—Neleri bilmediğini bilen çoktur; güçlük neleri hiçbir zaman bilemeyeceğini bilmektir.
—Avamın (halkın) her kusurundan havas (seçkinler) mes'uldur!
— Süs merakı mübalâğalanınca kalbi ve dimağı bile düzgünler.
—Düşmanlar hayat salçasının tuzu biberidir.
—İneği istihkar edenler (hakir görenler) alelekser (ekseriyetle) pastırmayı çok sevenlerdir.
—Elinden geleni yapmadığın müddetçe umduğu nu bulamadığından şikâyette haksızsın.
—Ehliyetleri ile yüksek makam kazananlara gıpta ederim: Kazandıkları makamdan dolayı değil, kazandıkları ehliyetlerinden dolayı!
—Dünyanın her yerinde mahkemeler kadar haksızlığın soğukkanla telâkki edildiği yer yoktur!
—Eski adliye nezâreti (adalet bakanlığı) bana karşısındaki hapishane-i umuminin (umumi hapishanenin) intizar (bekleme) salonu gibi gelir.
—Bana öyle gelir ki kadı (hâkim) karşısına çıkan benliğim mülga (kaldırılan) mecellenin (yasa dergisinin) bir küçük maddesine sığacak kadar küçülür!
—Kundura merakını berimi tâd (âdet üzere) ayağı biçimsizlerde görürsünüz.
—Bayrak vatanın serpuşudur (şapkasıdır).

—Her fırsatta kendi meziyetlerini inkâr etmek bir tevazu (alçak gönüllülük) eseri değil, menfi şekilde gururun tecellisidir (belirmesidir): Hakiki mahviyet (alçak gönüllülük) sükût eder (susar).
—En acınacak mahlûk (yaratık) kaplumbağalarla beraber yürümeğe mecbur olan küheylândır.
—Yaşlılarda merhamet hissi azdır: Beyin yumuşadıkça kalb katılaşır.
—Can sıkıntısı duymayanlar eğlenmeğe de müstaid (kabiliyetli) değillerdir.
—Coğrafyayı siyâsi (siyâsi coğrafya) milletlerin defteri hakanisidir (defterhanesidir)
—Mâzi (geçmiş) ile hal arasında az çok bir muvâzene (denge) gözetmek lâzımdır. Bu muvâzeneyi ihlâl eden (bozan) inkılâbın adı ihtilâldir.
—Hülya ile yola çıkan menzile elleri boş girer.
—Kalbin şerefi helecanındadır: Müheyyiç (heyecan verici) sebepler karşısında çarpıntısı artmayan yürek ölü sayılır.
—Talleyrand'ın dediği gibi çok kere mevhum (kuruntuya dayanan) bir hâdiseye vardır diye vücut veririz.
—Çok bilen gibi hiç bilmeyen de affa maildir (yatkındır): Yarım bilgilerden korkarım.
—Hakiki bir san'at âşığı hiçbir zaman siyâsi bir hırs besleyemez; onun hayalleri her ihtirasına gıdayı kâfidir (yeterli gıdadır).
—Cehil (bilgisizlik) daima nur ile alevi tağlit eder (karıştırır) ve çok kere kendisini aydınlatan gibi yakanı da güneş sanır.
—Ehlivetin kuvvetli bacakları vardır, emin hatvelerle (adımlarla) yürür fakat ancak dehaattır (dâhiliktir)ki kanatlıdır ve uçabilir.
—Biz bir zatı bir müddet alkışlamazsak unuturruz: Hafızamız bira t avuçlarımızdadır.
— Hakiki bir san'at âşığı hiçbir zaman siyâsi bir hırs besleyemez; onun hayalleri her ihtirasına gıda yı kâfidir (yeterli gıdadır)
—Cehil (bilgisizlik) daima nur ile alevi tağlit eder (karıştırır) ve çok kere kendisini aydınlatan gibi yakanı da güneş sanır
—Ehliyetin kuvvetli bacakları vardır, emin hatvelerle (adımlarla) yürür fakat ancak dehaattır (dâhiliktir) ki kanatlıdır ve uçabilir
—Biz bir zatı bir müddet alkışlamazsak unuturuz: Hafızamız biraz avuçlarımızdadır
—Ölenlerin üstüne bir kürek toprak ve düşenlerin üzerine bir mablak (kepçe) çamur: Çok kişi becerikliliğini böyle anlar
—Köhne (eskimiş) fikirler paslanmış çivilere benzer: Söküp atmak çok güçtür
—Bâzı adamlar vardır ki kamından korkmazlar da "isabet i nazar "dan (nazar değmesinden) ödleri patlar
—Sanemi (putu) bazıları tapmak ve bazıları taşa tutmak için ister
—İç ve dış az çok uygun olmalı: Kurt postu içinde kuzu ruhu gülünç olur
—Hukukunu haykırmak bile kuvvetli ağızlarda yaraşıklı düşer: Aç aslanların böğürmesi gibi
—Koyunlarım korumak isteyen çiftçi ağılın kokusunu kurda duyurmaz.
—Baş için her fikir bir taçtır, diyorlar. Bu söz doğru olsa gerektir, zira bâzı fikirlerin bazı başlara tâç gibi ağır geldiğini ve ağrı verdiğini görürüz
—Dostunu hemen öldürecekmiş gibi sev; düşmanım hiç ölmeyecekmiş gibi telâkki et
**— Kerameti görmek için peşin keramete inanmak lâzımdır**
—Vakarlı ruhlara aharın merhameti ve hasedi (kıskançlığı) kadar ağır gelir
—Müstesna her sahada vardır: Öyle sıralar düşer ki hakkı bulmak için hukuk kaidelerini çiğnemek icab eder (gerekir)
—İş görmüş görünmek için yokdan iş çıkarmak da bir nevi idare meharetidir
—Eski zaman: "ısıraMayacağın eli öp!" derdi; asrımız bilâkis (aksine): "kıramayacağın zinciri hiç olmazsa kemir!" diyor
—Eslâfımızdan (bizden öncekilerden) biri: "Herkesin maksudu (gayesi) bir ama rivayet muhtelif!" demiş.
—Bazen de rivayet bir olur da maksud (gaye) değişir; meselâ taze çemen mevzu ı bahs (bahis konusu)olunca öküz de şâir gibi: "Pek severim!" der
**— Hiç kimseye benzememek isteyen bermutat (âdet üzere) bir karikatüre benzer**

—Taassubun her türlüsü çirkindir, hatta taassuba karşı taassub bile.
—Bârân ı kaza (kaza yağmuru) bazılarını ıslatır, bazılarını temizler, bazılarını da çamura bular
—Bir müddet bir zenciye baktıktan sonra bir hem rengimi (aynı renginii) görünce sanıyorum ki nazarımda (gözümde) beşeriyet bir şeffaflık aldı, yahut küsûfdan (güneş tutulmasından) kurtuldu
—Eşeği mektep müdürü yap: dershanelerin ahıra döndüğünden şikâyet etmemelidir.
—Beşerin bütün ef'ali (gülleri: menfaat kanununa tâbidir: Ucunda cennet vâdi olmasa hiçbir sofu nafile namazı kılmazdı
— Hâtıralarım sanıyorum ki benim için maziyi (geçmişi) uzatıyor ve tahattur (hatırlama) sayesinde güya geriye doğru bir ömür uzunluğu kazanıyorum: Kimbilir, belki hatıraların lezzeti de bundadır
—Bir yaşdan sonra "İstikbal"in adı "ahır ı ömür"(ömrün sonu) oluyor
—Öyle yaralar vardır ki hiç iltiyam bulmasın (iyileşmesin) demeliyiz; çünkü izi kendisinden daha çirkin ve elimdir
—Şekarete (şakraklığa) o kadar az alışkınız ki "dün akşam neşeli idim!" desem: "Ne kadar içtin!" diye sorarlar
—Takdim ettiler: Afif Tahir bey.... içimden: "Bu bir ad değil, bütün bir ahlâk programı!" dedim
—Tahkik et şüpheye varıyorsun; şüphe yolu inkâra açılır.... Yarabbi imân ne büyük kuvvet istiyor!
—İstediğini olmak istersen,olmak istediğini saklayarak çalış!
—Toplanan nesaiden lâhüti (tanrıya yakışır) bir yıldırım çıkarmak için her kuvvet bir şimşekdir
—Güzel san'atlar için güzellikten başka her endişe sinek gibidir: Tahrib etmese de kurtlandırır
— Hasetlerin (kıskançlıkların) en zehirlisi midenin hasedidir
—Enbiyanın (peygamberlerin) bulunmadığı yerde evliya bolluğu görülür
—Hürriyeti suiistimal eden ona lâyık olmadığını itiraf ediyor demektir
—Bedbahtın sükûtu şekvasından (şikâyetinden) müessirdir (tesirlidir)
— Sukûtların (düşmelerin) en elimi (üzücüsü) kendi nazarında sükuttur, (düşmedir)
—Çarığı ne kadar sıkı olsa hakiki köylünün topuğunda biraz toprak vardır
— Ölümün bile bir kıymeti vardır ki bermutat (âdet üzere) vârisler bilir
—Sevmediğimiz adamlar arz üzerinde çok yer işgal ediyorlar (kaplıyorlar) gibi gelir.
— Mektebde okuduğumuzu hayatta öğreniriz
—Balıklar şüphesiz: "Kâinat mâyidir!" derler Bizim malûmatımız (bilgimiz) da belki o kadar nasbidir
—Esarete düşmeksizin muti (itaat eden) ve istibdada varmaksızın âmir olabilir misin, emin ol ki kuvvetlisin
—Kendi kendinize kalınca canınız sıkılıyor mu? o halde huzurunuzun başkalarına sıkıntı verdiğinden mütehayyı'r olmamalısınız (hayret etmemelisiniz)
—Herkesi tenvir etmek (aytınlatmak) isteyen mualimler (öğretmenler) mum gibi erimeğe razı olmalıdırlar
—Mütekaid (emekli) memur itiraf etti: "Kendi işini görmek herkesin işini görmekten daha güçmüş!"
—Sayede (gölgede) yaşayanlar güneşi göremezler
**—Hakiki şan ve şeref yosun gibi mezar taşı üstünde yetişir**
—Gölgen gözümün önünde midir, anlarım ki aydınlık beni takib ediyor
—Zamanını takibetmeyen er geç yolunu şaşırır
—Her mâbed bir ahret dehlizidir (labirentidir): Fakat hepsinin kapısı dünyaya açılır
—İnzivayı (köşeye çekilmeyi) o kadar severim ki odamın tavam bana sokağın semasından daha yüksek gelir. Pencereden ayrılan gözüme yüz güzellik görünür ve pencere ile birlikte gözümü kapasam bin güzellik görürüm. Sükûtun her lâfzı benim için bir gizli vaad yahut gizli bir müjdedir. Kalabalık bilâkis sanırım ki hesapsız dudakları ile hürriyetime karşı daima bir tehdit kitabesi dokuyor!
—Hâfızalarında çok şiir taşıyanların kalplerini alelekser (ekseriya) şiirden hâli (boş) hissetmişimdir
—Ahmaklar yalnız güzel söylemeyi değil güzel susmayı da bilmezler: Sükûtları kilitlenmiş boş dolabı hatırlatır
—Karanlıkta sükût daima nahoş gelir (hoş gelmez), sessiz gece sanki iki kere gecedir!
—Tahkir edebileceğimiz âcizlere riayet ruhumuza ne kadar hafif ve lâtif gelir
—Gençlik çabuk geçer, derler. Maalesef ilâve edeyim ki ihtiyarlık da öyledir
—İhtiyarlamaktan korkanlar var; hâlbuki ihtiyarlamamaktan korkmalıyız

—Bir yangın seyrederken içimden diyordum: “Yangın alevlerinin bile silsile i meratibi (hiyerarşisi) var.
—Saçaklara saranlar bir karış bile aşağı düşmek istemiyorlar!”
—Aslan yelesinde kehle (bit) aranmaz
—Kuvvet, lâhik (ilâve) olduğu bâzunun terbiyesine göre zulüm de kırabilir, kasa da, kafa da!
—Alelekser (ekseriyetle) demir kafesi kendi ellerimizle yapıp içerisine gireriz ve sonra hürriyetsizlikten şikâyet de ederiz
—Hayrül umur evsatuha (işlerin hayırlısı ortalardadır) evet, vasatın dûnunda (altında) olanlar için!
—ihtiyarlar hoşuma gider ki yaşayışları ile gençlik dersi verirler
—Memuriyet yolu gariptir: Bazen yürüyen geriler ve çok kere duran ilerler
—Her mahbusa acırım, fakat batıl (doğru olmayan) fikirler içinde kapalı kalanlara hepsinden çok
—Bazı diyarın çamuru öyle cıvıkdır ki yüksek nahiyelere (bölgelere) kadar çıkar.
—Öyleleri vardır ki yüzlerine birer tabii maske denebilir
—Hayat san'atı: Bulamayacağından vazgeç; alabileceğini iste; varından müstefid ol (faydalan)
—Avamın takdirine müsteniden (dayanarak) havasa (üstün kişilere) kıymet tayin etmek, ayak parmaklarından kafa hakkında rey toplamaya benzer
—Matbuatımız (basınımız) takdir ederken yerlere kadar eğilir, tahkir ederken de öyle... onun için tahkir ve takdiri mütesaviyen (eşit olarak) çamur kokar
—Bilmem hangi hükümdara: “Ahali sefalet içinde yiyecekleri yok” demişler. “Sefaletlerini yesinler” cevabını vermiş. Bu cümle saltanatı ne zarif icmal eder!
—Anlayamayacakları fikirlere yükselmek isteyenler yarı yolda akıllarından olurlar
—Temiz nâsiyenin (alnın) fevkinde (üstünde) yalnız bir sema vardır: Doğru ve gize! fikir!
—Fırtına saçlarımı yolsun, beis görmem; eğer bana bir fikir getirirse.
—Her millet lâyık olduğu şekli idareye (idare şekline) nail olur, diyorlar; hayır, öyle değil... her millet nail olduğu şekl i idareyi (idare şeklini) lâyık olduğu kalıba döker!
—Hakkı kuvvetlendiremeyenlerdir ki kuvvete hak derler
—Denizde yakamoz pırıltısı en parlak yıldız aksinden daha kıymetlidir, çünkü hayalî değildir
—Yüksel oğlum yüksel! Çıkmak için müracaat ettiğin merdiveni soran bulunmaz.
—Peyksiz (uydusuz) güneş çıplak görünür: Ha dem ve haşem (maiyet halkı) aramayan saltanat yoktur
—Meşe gölgesinde filizlenen yosunlardan çoğu kendilerini meşe fidanı sanırlar
—Ruhumuz içimizdedir ama şeklini etrafımızdan alır
—Hergün geçer ama hayatımızda ebedi damgasını bırakır
—Midemiz için lokma ne ise dimağımız için fikir de odur: Hepsi besleyemez, bir kısmı sıhhate dokunur ve bâzısı zehirler
—Kim olduğunu bilmek ister misin? tasavvura tını (tasavvurlarını) tahlil et!
—Arzuların, kuvvetinin yetişebileceği yeri gösterir; hayallerin zaafının yetiştiği yeri.
—Cehlin (bilgisizliğin) rahat uykusu hayatta en korkulu rüyadır
—İnşallah eken maşallah biçer
—Üslûpda itina (özenme) mevzua karşı sena (medih) manasını tazammun eder (içine alır)
—Medeniyetin ruhu güzel san'atlardır: Onlar hastalanınca medeniyet can çekişmeğe başlar
**—Ramazanda oruç tutmayan bayramın tadını duyamaz**
—Bilgi katarını her mevkıfda (durakta) bin meçhul bekler ve son mevkıfda anlarsınız ki katarı yürüten kuvvet de bir meçhulmüş!
—Güneşde oturan ışıkdan yılmaz
—Heyecanların kuvve i ibdâiyesi (yaratma kuvveti) her yerden ziyade tarihde görülür!
—Kalp söze başlayınca akıl sağır olur
**—Herkes gibi yazamayanın yazısına herkes “yapmacıklı” der**
—Biz ne dersek diyelim, son söz bu hayatta dilsiz ölümündür
—Bana öyle geliyor ki ıztırab içinde yürek daha canlıdır
—**Resül i Ekrem Efendimizin yeryüzünde yalın bir halife bi'lhakkı vardır:
Hazret i Akıl, Radiyallâhü anh**
—Allahım, diyorum. Fakat bilirim ki o bana bir silsile-i tesarifatın cebren giydirdiği hazır elbisedir
**— Her hayatı malûmlardan ziyade meçhuller idare eder. Onun için bir türlü halledemediğimiz**

**hayat muadelesine (denklemine) "kader" deyip geçiyoruz**
—Çoğumuz içimizi bîtarafane (tarafsızca) tahlil edebilsek gizli bir Sultan İbrahim sarayı bulurduk
—Hakiki hürriyet yüksek fikirlere esir olmaktır
—"ilaâhire (vesaire) sözünü pek severim, hafızamın ayıbını örttüğü için
**—Ölmek... Asabi bir serabın adını ruh koşmuşuz; ecelin alabileceği işte oncağızdır.**
**—ŞİMDİ HEMEN BÜTÜN DÜNYANIN MABEDİ BORSA VE SANCAĞI BANKNOT OLDU**
—Son Avrupa seyahatimden şu kanaatla döndüm: Harb i umumi (I.Dünya Savaşı) makineden başka medeniyet eseri bırakmamış!
—Bu gün Avrupa'da "kuvvet"den ziyade hürmete şayan (değer) bir mefhumun varlığını tevehhüm (kuruntu) edenlere iman ı tam (tam inanış) ile "abtal" diyorlar
—Samimi düşünenler ile taban tabana zıt bile olsam hoşlanırım: Zira fikirlerimizin manzarası ne kadar değişse güneş bir ve ziya birdir
—Arzın çamuruna sürünmeksizin düşünebilenlerin hepsi dimağ kardaşıdır
— **Harb bir kan kumarıdır**
—Hiç bir gün yoktur ki her şiddette aydınlığa dayanabilsin: Her göz kendisine nahoş gelen (hoş gelmeyen) nurun sönmesini diler
—Geçmiş zaman adamlarının zaman ı istihdamı (kullanılma zamanı) geçmiştir
—İdare hususunda gençlik yaş meselesi değil, baş meselesidir: Mazi adamları otuz yaşında da olsalar yaşlı sayılırlar
—San'atla izdivaç edemeyen ilham bence çok acınacak bir ihtiyar kızdır
—Ekmek ucuz mudur, maddi ve manevi herşey ucuzlar
—İnsan anlamadığı fikrin taraftarı olamaz
—Ne aklını beğenmeyeni gördüm, ne talihini beğeneni
—Alkışlayanlar gibi ıslık çalanların da kemiyetine (niceliğine) değil keyfiyetine (niteliğine) bakmalı
—Tahsin (takdir) ve takbih (beğenmeme) büyük adamın hizayı istihkarını (hor görme hizasını) geçemez
—Ehliyetli ve mütevazı (alçak gönüllü) olmak güç değildir. Güçlük hem ehliyetsiz hem de mütevazı olabilmektedir
—Bir serzeniş (sitem) ne kadar haklı ise muhataba (söz söylenilen kimseye) o derecede kaba görünür!
—Her zenginlik düşman yaratır; fikir zenginliği hepsinden ziyade
—Pek fenalar gibi pek iyiler de fenalık ile iyiliği bihakkın (hakkıyla) temyiz edemezler (ayıramazlar)
— Kendi cehlini (bilgisizliğini) örtbas etmek için en müessir çare başkalarının cehlinden yüksek sesle şikâyet etmektir
**— Memur o zattır ki oturduğu yerde ilerlemek ister**
— Bugünün ifratı (aşırılığı) yarının itidali ve öbür günün tefritidir (aksine aşırılığıdır)
—Zayıf dimağlar kelimelerin su i hazmından (hazımsızlığından) mııztariptir (ıztırap çeker)
**—Kokmuş yumurtayı ezen kokusuna dayanmalı**
—Köyünün şivesini dilinden ve dininin damgasını yüreğinden hiç kimse bütün bütün atamaz
—Çok kere komşumuzun semizliğidir ki bizi iğne ipliğe çevirir
—Esir ruhlu yaratılanlardır ki müstebitlikden lezzet duyarlar
—Kulağıma uygun gelen her gürültü bence bir musikidir
—Medeniyetin yumruğu ancak kanun olabilir
—Kösemensiz (koçsuz) sürüde her koyun kösemen (koç) kesilir
**—Körler elele de yürüseler ergeç düşecekleri ya bataklık, ya uçurumdur**
—Kollarının kuvvetini öyle göster ki onları bükebilmek hülyası hiç bir zihne uğramasın —Gevşetilen yular kolaylıkla elden çıkar: Elinden çıkarmak istemediğin gemi sımsıkı tut
—Kendini beğenenleri beğenir görünmek bir merhamet vâcibesidir (mecburi vazifesidir)
—Hamakat (ahmaklık) süslendikçe çirkinleşir manen olsun maddeten olsun
—İnsan için en büyük kuvvet kendisini olduğu gibi görebilmektir
—Hakkımızdaki hükümler hemen daima yanlıştır: Zira muhabbetten veya nefretten doğmazlarsa hasetten (kıskançlıktan) veya merhametten doğarlar
—Aharın (başkasının) tahsini (beğenmesi) kendi kendimize sarfettiğimiz alkışlara ne kadar yaklaşırsa o

nisbette hoşumuza gider
—Sözümüz güzel de olsa arasıra sükût ile çerçevelenmedikçe sevimli olamaz: Gevezeler ne kadar mir i kelâm (güzel söz söyler) olsalar
—Zulüm hissedilir, adalet idrak olunur; bana öyle geliyor ki hiss-i adalet (adalet hissi) tabiri abesdir (boştur)
—Aczin en çirkin manzarası hasettir: Hasûd (kıskanç) eğer tek gözlü ise ister ki herkesin de en aşağı bir gözü çıksın
—Mütekellimin (lâkırdı edenin) mevkii bir fikrin kıymetini az çok değiştirir: İster istemez sözden ziyade söyleyene bakarız
—Çok kere "iyi adam" ona deriz ki hiç birşey yapmaz "ölü adam" demiş olsak belki daha doğru olurdu
—Samimiyet hoşumuza gider, meziyetlerimizden (üstünlüklerimizden) bahsettiği müddetçe!
—Anlaşalım, diyorlar; pek iyi ama anlamayanlarla anlaşmak nasıl mümkün olur?
—Hakiki cür'et kısır kalamaz: Her iyiliği ve her fenalığı doğurabilir
—Gelinciksiz tarla görülmüyor: Başaklarda bile süs ihtiyacı var
—Ölçü her şeyde lâzımdır: Nezakette elzem!
— Bilgiyi ihmal edersek mahkeme, meclis, mes cid. her ne bina etmiş olsak mahbes (hapishane) olur
—Büyük adamlar m nal memnu niye (memnuniyetle) hizmet ederler, fakat istihdam edilmeğe (kullanılmaya) razı olmazlar
—Vicdan, onu herkes yüreğinde taşımaz: Dilinde, midesinde ve hattâ cüzdanında taşıyanlar vardır.
—Bizde demir çok, fakat örs ve çekiç yok
—Vaiz: "Allahı çocuklar anlayamaz!" diyordu, güya büyükler anlayabilirlermiş te
—Bilmem kim: "ölüm bir cümle nihayetine vaz edilen (konulan) noktadır" demiş. Doğru olabilir, şu fark ile ki cümleyi en güzel yazdığından emin olanlar bile elleri titremeksizin o noktayı koyamazlar
—Bizde şöhret en kuvvetli gıdasını tarizden (sözle dokunmadan) alır
—Bizim memlekette kolaylıkla kazanılan şey: Bir yaşdan sonra semen (semizlik)
—İhtiyar olup genç gözükmek her halde genç olup ihtiyar görünmeden hayırlıdır
—Geçineceği olmayan zavallı dost daima yarım dost kalır!
—En hoşlanmadığım sözler yan acı,yarı tatsız olanlardır, labada gibi!
—Medeni manfilîerde (çevrelerde) nezaket bir si lalıdır, çok kere kuvvetin fethedemeyeceği kaleleri bize o vaadeder
—Övmek istediğiniz adamın hiçbir meziyetini (üstünlüğünü) bulamıyorsanız bırakınız, kendi kendisinden bahsetsin!
—"El mer u aduvvün limâ cehile" (kişi bilmediği şeyin düşmanıdır) derler ama bilmediği şeylerin hararetli taraftan olanları ben çok gördüm
—Tabiatın büyük haksızlığı: Hayatı anlamayanlar tadar!
—Bâzılarım rütbe ve nişan yükseltir; bâzıları da rütbe ve nişanı alçalttır
—Mutlakıyet son tahlilde şu demektir: **"Ben hayata hükümdarlık kapısından dâhil oldum (girdim) onun için efendi sen ömrün oldukça bana köle olacaksın!"** Bu mantık ancak cehlin karanlığında yarasalar veya baykuşlarla beraber yaşayabilir. Babandan, miras kalmış bir tahtın üstünde misin, çalış ki güneş doğmasın, yoksa gece kendine köle ettiklerinin yer ağardık tan sonra kölesi bile olamazsın!
—Ses vardır ki kulağıma tükürüyor sanırım ve söz vardır ki sağır olmadığıma beni nadim eder (pişman eder)
—Anlaşılanı anlamayanlardır ki anlaşılmayacakları anlamak iddiasındadırlar
—İcaz (kısa kesilmiş söz) içinde bir âdi (bayağı) fikir gözümün önüne dar elbise giymiş bir kaba adam getirir
—Elinden gelse her muharrir (yazar) bütün kârilerine (okuyucularına) kendi zevkini aşılardı
— Çoğumuz sanırız ki beğenmediğimiz nisbette ince zevkliyiz
—Adi fikre sarfedilmiş güzel ifadeden ziyade âdi ifade içinde gördüğüm güzel fikre acırım
—Zevk i selim (güzel zevk) çirkinliğe acır, zevk i sakim (bozuk zevk) güzelliğe kızar
—İnsan düşmanının her faziletine inanabilir: Samimiyetine asla!
—Mizacı (huyu) menfaatına uymayan riyaya (iki yüzlülüğe) mecbur olur
—İstikbalden takdir uman halin takdirinden müstağni (gönlü tok) görünür

—İstikbal herkese aynı mesafede görünmez: Onu bir senenin sonunda görenler olduğu gibi birkaç asrın ötesinde görenler de vardır
—Kabul etmediğimiz fikirlere karşı ne kuvvetli mantığımız vardır
—Herkes kendi nazariyatını (nazariyelerini) onlara edilmiş hücum nisbetinde kıymetli sanır
— Aşığın gözü kördür, derler; lâkaydınki (ilgi sizinki) emin olunuz ki daha kördür, çünkü bakmaz!
—Her vicdan için ancak içinde istirahat (dinlenme) bulduğu fikirler doğrudur
—Kurduğu tuzağa düşmeyen avı hamakat (ahmaklık) ile itham eden (suçlayan) avcı bile vardır
—Ortağı muhabbet "rakib" görür, husûmet muavin (yardımcı)
—Sizi sevmeyenler ya kendilerini anlamadığınız yahut... çok iyi anladığınız adamlardır
—Düşünme namına ötekilerinin yaptıkları ezberlenmiş düsturları zihnen tekrardır
—Adam gördüm ki Hâbil'in Kabil tarafından katlini Harb i umumiden (I.Dünya Savaşından) ziyade ehemmiyetle telakki ediyor
—Bazısının eli verir, gönlü vermez; bâzısının da gönlü verir, eli vermez: İkisi de hasisliktir
—Yel ile gelen yel ile gitmezse sel ile gider
—Anlamamak da hukuk ı beşeriyedendir (insan haklarındandır) ve denebilir ki çoğumuzun en ziyade selâhiyetle istimal ettiğimiz (kullandığımız) hak budur
—Hamakata (ahmaklığa) galebenin müessir (tesirli) çaresi zeki değil, ahmak görünmektir
—Boynuzların kıymetini takdir için öküzlerin ha
—Kör olur badem gözlü olur; kel ölür sırma saçlı olur, çünkü geri gelme ihtimalleri yoktur
—Yağmur ve çamur... Ne temiz bir bulut hadisesi yerle temas edince ne kadar bulaşık şekiller
—San'at için san'at belki san'attır fakat geçindirmez!
—Aksaçlar altında çok gürültülü kahkaha şetaretten (neşelilikten) ziyade sarhoşluğu hatırlatır
—Bâzı dostluklar doğdukları gün size çok yaşayacaklarım zımmen (kapalıca) vaadederler
—Hâtıralarımız, yaşlandıkça kendi kendine zenginlenen bir sermayedir
—Hiçbir göz yoktur ki her türlü ziyaya dayanabilsin: Her göz kendisine nahoş gelen (hoş gelmeyen) nuru söndürmek ister!
—Zekâmız gibi ahlâkımız da bedenimizin haraç güzandır (haraç alanıdır): Akıl olsun huy olsun vücudumuzun bütün hücrelerinden toplanır
—Bizi cennetten sürdürmeğe sebeb olan cins... menfamızda (sürgün olduğumuz yerde) ona "cins i lâtif diyoruz
—Şebek kıçını görüp de yüzü kızarmaya, adam derin düşünmüyor demektir
—Bir fikrin selâmetini ancak tecrübenin verdiği netice gösterir
—Münazara (çekişme) görmedim ki menfanla dokunan bir hatayı kımıldatabilsin
—Ne kadar kuvvetli isen o derece de düşünerek hareket etmelisin
—Asri (modern) gençlere bakınca içimden diyorum ki: **"bize de vaktiyle delikanlı"** derlerdi, apdal kanlı demiş olsalar daha doğru olacakmış!
—Zemanenin (bugünkülerin) manzaraları bana baharat gibi geliyor: Acı, fakat hayat istinası verir!
—Yeryüzü gençliğimde bana nihayetsiz görünürdü, şimdi dar, küçük ve hafif geliyor, o kadar ki bütün dünyayı kucağıma verseler torun diye sıçratacağını!
—Beni asra rapteden (bağlayan) köprü yıkılmış sanıyorum: Artık vukuat (olaylar) bana uzaktan bakmağa mahkumdur: Dokunamaz
—En hazin kimsesizlik lâkayıtlar (ilgisizler) kalabalığı içinde hissedilendir
—Altta kalanın değil, geride kalanın canı çıkar: Yaşamak isteyen asrıyla (yüzyılıyla) beraber yürümeli dir.
—Hayatta her birimiz için en ziyade iki şey haiz i ehemmiyettir (önem taşır): umduğumuz ve korktuğumuz.
— Horoz çok ötünce sabah geç olur; evet ama horozlar susup da tavuklar öterse sabah hiç olmaz!
— Yaşlandıkça güzelleşmek çınar ağacına mahsustur: Sakalını süsleyene bayılırım
—Yaşlandıkça güzelleşmek çınar ağacına mahsustur: Sakalını süsleyenlere bayılırım!
—Sadakanı tercihen kör dilencilere ver: Lütfu nu gören seni görmezse nankörlüğünden emin kalabilirsin
—Hayat mücâdelesinde galebe için sağlam kafa lâzımdır: İnsanlar da koçlar gibi kafa kafaya döğüşür-

ler
—Dünkü fikir küflü, yarınki fikir henüz hamdır: Bugünün adamına bugünün fikri yarar
— Köpeğe gem vurma: Kendisini at sanır!
— Bennutad (âdet üzere) gözünü açmalı: Fakat açık gözlülük sırasında göz yummağı bilmektir
—Bir tabii inatçı etrafında on mecburi inatçı yaratır.
—Su dökme tehlikesi alelekser bardağım fazla doldurmak arzusundan ileri gelir
—Açgözlüyü minnettar edemezsin: Doymaz ki.
—Tembellik bir nevi vicdan uykusudur: onun için bir seyyie (kötülük) olduğunun farkına varamayız
— Kaba soğana benzeyen vücutlar olduğu gibi, kaba soğana benzeyen fikirler de vardır.
—Pek tabii olmağa gelmez, terbiyesiz, derler. Pek samimi olmağa gelmez, saygısız, derler
—Hakiki büyük adam düşdüğü yerde uzanınca daha büyük görünür
—Büyük adam kıyamda (ayakta) iken veya yüksek makamlarda otururken büyük, hâki mağlubiyette (mağlubiyet toprağında) yatarken daha büyük görünür
—Avam (halk) koyun ruhu ile kaplan huyundan mürekkeptir (meydana gelmiştir
—Herşey ve herkes yerli yerinde gerek: Mescitte sefihe (uçarıya) meyhanede fakihe (fıkıh âlimine) inanma!
—Kuzusuna kıyamayan kebap yiyemez,
—Sırasında okşayan el kadar sırasında döğen el de öpülmeğe lâyıktır
—Hiçbir zaman sevmemiş olduğumuz bir mahlûkun ciddi bir düşmanı olamayız
—Alelıtlak (umumiyetle)' görünmemiz için alelıtlak (Genel olarak) aydınlık kâfidir; fakat istediğimiz gibi görünmemiz için ziyanın istediğimiz taraftan gelmesi icap eder (gerekir)
**—VAPURDA, TRAMVAYDA, TİYATRODA, HER UMUMİ YERDE, OTURMAK İÇİN KÖŞELERİ TERCİH ET: HİÇ OLMAZSA BİR TARAFIN HÜR KALIR**
—Manend-i şecer (ağaç gibi) nâbit olur i büyür (sabit olanlar!..) Evet ama münasip (uygun) yere daldırılmış ise .
—Havas beğendikçe alkışlar; avam alkışladıkça beğenir.
—Hakiki zarafetten bi haber (habersiz) görünür.
—Sevda ile kara sevda arasında ancak hafif bir renk farkı vardır
—Hayatta dost gibi düşman da bir kuvvettir: Dostum olamayacaksan düşmanım ol!
—Ecelin acılığını sevdiklerimizin ölümünde tadarız
—Avam, vücud i içtimâinin (sosyal bünyenin) şahmıdır (iç yağıdır)
—Kadı mürteşi (rüşvet alır) olunca tabiidir ki adalet mezada (artırmaya) çıkar.
—Kavak ağacını beğenen ve seven pek az kişi görürsünüz : Çünkü dosdoğrudur
—Âşık sevdiğine bakar, fakat... görmez!
—Bir hokkabaz (hokkabaza olmalıydı) muvaffak olmak için iki şart lâzımdır: Kendisinde biraz gözbağcılık, seyirde bir hayli görememezlik... Bu yalnız hokka oyununda değil, kalem oyununda da böyledir
—Güneşi istedikleri gibi görebilmek için ne kadar küsufû (güneş tutulmasını) temenni edenler vardır
—Âlemin ayıbını arama: Tek gözlere gözlü taraflarından bakıver
—Suiistimal kapısını aralık etmeğe gelmez: Derhal ardına kadar açılır
—Çok kişi hayâ (ulanma) ile riyayı (yüz egülmeyi) taglit eder (yanlışlığa atfeder) ve sanır ki riyâsızlık hayâsızlıktır
—Iftirak (ayrılık) her muhabbet şiirinin son mısraıdır
—Kalb ne mugfil (aldatıcı) bir saattir: Kâh bir günü bir ay kadar uzun, kâh bir ömrü bir aydan kısa gösterir
—Herkese hak vereni hiç kimse haksız bulmaz
— İyiliği yalnız iyiler anlar, fenalığı herkes
—Modayı ne tamamen kabul et. ne tamamen red: Gülünç olmazsın
—Göz bâzı dimağların penceresi bâzılarının dürbünü ve bâzılarının aynasıdır
—Avamın şan ve şerefi yoktur, fakat şanların ve şereflerin çoğunu avam tevcih etmiştir (vermiştir)!
—Dimağların da oburu vardır. Pek çok yer. pek az hazmeder
—Her iş gibi, alkışdan da yorulur.
—Zarafet zekânın tellâlıdır.

—İş adamı adama bakmaz, işe bakar.
—Makamına lâyık olan adam her ne yapsa makamına lâyık düşürür
**—San'at için san'at: Ben bu düsturu candan kabul etmişimdir. Zira dikkat ettim, yazacağım şeyin zarara ve faydalı olabilmek ihtimali zihnime uğrayınca samimiyetim sarsılıyor.**
—Tatsız olmamak için zarafet ince bir terbiye ile salçalanmalı
—Terbiye ile salçalanmayan zarafet tatsız olur
—Akıl yaşta değil baştadır, fakat aklı başa yaş getirir
—Hiçbir vâde inanmamak her vâde inanmaktan daha az zararlıdır
—Düşmanlarını aklanmayanlar dostlarını aratmayanlardan daha çoktur.
—Şen adam güneşe benzer: Girdiği yer aydınlanmış gibi olur
—Iştikâr (şöhret kazanmak) için zamaneye (şimdiki zamana) ya tamamıyla uymalı ya tamamıyla karşı koymalı
— Dün bir muallim (öğretmen) bugün bir ders yarın bir muadeledir (denklemdir) Bugün bir ders, yarın bir muadele, dün bir muallimdir
—Tevâzu (alçak gönüllülük) yaşmağa benzer: örterek güzelleştirir
—Dostlarını çok sanmaktan düşmanlarını çok sanmak daha tehlikelidir.
—Nüfuz hüsniniyetle (iyi niyetle) sarfedilmeli ki çok yaşasın
—Zarafetin iki büyük düşmanı çok incelik ve çok kabalıktır.
—Kaba konuş zarar yok, elverir ki ince düşünesin
—Herkes parlamak isterdi, tutuşmak tehlikesi olmasa
—Avam yukarıya bakamaz, başı döner: Ona hoşgörünmek için kısa boylu olmalı
—Sırasında bir alkış hiç unutulmayacak bir iyiliktir
—Zarafet servet gibidir: Müsriflik veya hasislik değil, hüsn i tasarruf (iyi sahip çıkma) ister ki nemalarısın (çoğalsın)
—İnsan kendi mevkiini dostlarının lâyık gördükleri makamla düşmanlarının gösterdikleri nokta arasında aramalıdır
—Müsmir (faydalı) işler nadiren uzar.
—İnsan sevdiğinden korkar, fakat korktuğunu sevmez
—Sırasında bir güzel kostüm bir keskin kılıç kadar cesaret verir. Nasreddin hocanın kürkü bir silâhtır
—Aynaya pek sık bakan kusurlarını pek az görür.
—Sen yalnız dilini hıfza (tutmağa) alış.
—Eski ve yeni şeyler ne kâmilen (tamamıyla) iyi ne kamilen (tamamıyla) fenadır: Gerek gençlerin, gerek ihtiyarların en büyük hatâları bunu bilmemekten neşet eder (ileri gelir)
— Görmemezliğe gelmek suretiyle ne kadar kem (kötü) nazarlar kör edilir
— Giden muhabbete hiç kimse yetişemez
—Dostluğun maliki (hikâyesi) idbâsdır (düşkünlüktür.)
—Mürebbi (terbiyeci) yüz vermeksizin mükâfat ve kalb kırmaksızın mücâzat etmeli (cezalandırmak)
—Kıskançlar kâh buluttan nem kapar, kâh... güneşi görmezler
—Sevmediğimiz adamın dostumuz olabileceğine inanmak ne garip gaflettir
—Faziletini tahrip edemediğin hasmının mağlûbiyetinden emin olmamalısın
—En feyizli (verimli) rahmet (yağmur) alın teridir
—En müsmir (verimli) rahmet alın teridir
—İhtiyar gibi hareket eden genç bir budala, genç gibi hareket eden ihtiyar bir delidir.
—Somurtmak istersen kendini düşün, gülmek istersen başkalarını hatırla
—Avam iyi anladığına değil, iyi işittiğine inanır: Ona bağırmalı!
—Fikir vardır ki mesaili (mes'eleleri) su gibi sessiz halleder ve fikir vardır ki değirmen gibi gürültü ile ezer
—Korku daima karşısında kuvveti ve cesareti bulur
—Bir güzel eser ibda etmek (yaratmak) ademi (yokluğu) bir az idam etmektir
—Saklanan çirkinlik iki kat çirkin görünür
—Siyâset âleminde nüfuz gayet elâstiki bir dairedir; gevşek tutmağa gelmez derhal daralır
—Eşref (en uygun) saat alelekser (ekseriya) bade harabü'l Basra (iş işten geçtikten soma) çalar.)

—Kalb ancak bir kere fethedilebilir istirdat edilemez (geri alınamaz)
—Bir his daima bir diğer hisden doğar: Sarhoş, masrû (saralı) ve mecnun (deli) hislerin yavrularından sakın!
—Müdebbire (tedbirliye) acımak âlâ, mukbili (talihliyi) kıskanmamak aliyülâlâdır (en âlâdır)
—Her vâd bir menfaat mukabili (karşılığı) her incâz (vadini yerine getirme)... iki menfaat mukabilidir I
**—KAZA GİBİ MAZİYE DE (GEÇMİŞE DE) RIZÂDAN BAŞKA ÇARE YOKTUR: ÖLENLERİ ÇEKİŞTİRMEK-TENSE DOĞANLARI ÇEKİP ÇEVİRMELİYİZ**
—Güzel gözde zeki nazar (bakış) ne ise büyük zekâya nisbetle zarafet de odur
—Kalb ile dimağı uzlaştırmak: İşte ameli felsefî.
—Kalb ile dimağı uzlaştırmak: İşte hikmet i âmile!
—Ter vücudun gözyaşıdır.
—Hasisin kesesi hayatına ve hayatı kesesine bağlıdır
—Malûmat, yalnız zekâyı değil, hamakati de (ahmaklığı da) tevsi eder (genişletir)
**—Hatânın eb'adını (ölçülerini) muhitinin (çevresinin) mevkii tayin eder: Ayni hatâ büyükte daha büyük, küçükte daha küçük görünür**
—Fedakârlıkların çoğunda bir yeis (üzüntü) hissesi vardır. Ameliyat ı cerrahiyede (cerrahi ameliyatta) olduğu gibi
—Tabiate galebe (galip gelme) aklımın eremeye ceği fütuhattandır (fetihlerdendir)
—Ne yapayım, diye düşünmektense birşey yapma, düşün!
—Herşeyi sırasında yapmak: İşte zarafet i güliye (gülî zarafet)
—His ne kadar kolay değişirse fikir değiştirmek o kadar zordur
— Düşmanlığı dostluktan ziyade saklamayan yürek pek nâdirdir (azdır)
—Daima tasdik (kabul) veya daima inkâr (red): Akıllı muhatabı (hi t âb edileni) çıldırtmak için ikisi bir yola çıkar.
—İki şey zannolunduğu kadar kolay değildir: Sırasında gülmek ve sırasında ağlamak... Gülünç olmaksızın güler ve ağlayan büyük bir eser i zekâ (zekâ eseri) göstermiş
—Âşıklar arasında hakaret buse (öpücük) ile ödenir
—Güzel söyleyeceğinden emin değilsen sus: İcâb ı zarafet (zarafetin'gereği) budur.
—Uzun müddet için yazan yazısına uzun müddet vakfetmeli (sarf etmeli): Çabuk yazılan çabuk unutulur
—Ettiği iyiliği ve gördüğü fenalığı unutmayan gördüğü iyiliği ve ettiği fenalığı çabuk unutur
—İyi fikirler doğru dimağlardan (beyinlerden) güzel fikirler ince dimağlardan doğar.
—Zarafetlerin en gücü zarifi yaralamaksızın tırmalamak acıtmaksızın çimdiklemek
—Yaralamaksızın tırmalamak acıtmaksızın çimdiklemek
—Yalnız kendi nefsini düşünerek dost arayan hizmetçi arıyor, demektir
—Rüyet (görüş) kanunlarının hilâfına (aksine) olarak kendi fedakârlığımız uzaklaştıkça büyür, aharın (başkasının) hakkımızdaki fedakârlığı yaklaştıkça küçülür
—Nefsini (kendini) düşünerek herkes için yahut herkesi düşünerek nefsi için çalışmak: Bence ikisi de bir yola çıkar
—Büyük kalbler büyük binalar gibi daima kendilerini gösterirler
—Âlemin zararına olarak tufeyli (asalak) yaşayan zarafeti sevmem: Tahtakurusuna benzer.
— Kalbin hacmini ihata ettiği (kapladığı) muhabbetler tayin eder.
—Üdebâdan (ediplerden) biri eseri edebi (edebi eser) diye hanımlara verilmiş konferanslarını gösteriyormuş; yarın zekâ diye serpuşunu (şapkasını) da gösterebilir
—Terakkiye (ilerlemeğe) istidadı (kabiliyeti) olmayan mubâhaselerin (sohbetlerin) istidadı uzamağadır
—Zayıfın her hâli gibi iyiliği ve fenalığı da zayıf olur
—Hafıza dimağımızın kumbarasıdır!
—Pek çok sevenler muhabbetlerini daima az bulurlar!
—Fikir uğradığı dimağın değil çıktığı dilin malidir
—Çalışmak istirahatın hardalıdır.
—Ağaçlan severim, çünkü güneşe yazın siper olurlar kışın elek .
—Beşeriyeti düşünürken bedbin (karamsar) de nikbin (iyimser) kadar aldanır

—İkna kolay, rızâ güçtür: Fikir kalbden daha çabuk kanar
—Kanmak istemeyeni hiçbir mantık kandıramaz.
—İnanmak istemeyeni hiçbir mantık inandıramaz
—Kusurumuz ne kadar çoksa o kadar kusur ararız
**—İYİ YAŞAMAK CENÂB I HAKKA (ALLAHA) HAMD Ü SENANIN (ŞÜKRETMENİN) EN MAKUL (AKLA YAKIN) ŞEKLİDİR**
—Bana öyle gelir ki kaba hareket kaba sözden daha kabadır
—Her vaz'ı (hareketi) onu anlayabileceklere karşı ihtiyar etmeli (seçmeli): Tevazuu (alçak gönüllülüğü) büe —Her vaz'ı onu anlayabilecek adama karşı ittihaz etmeli, tevazuu bile!
—Ahrette dirilmek ümidi olmasa sanıyorum ki hıfzıssıhhaya (sağlığı korumağa) riâyet çoğalırdı
—Gördüğün güzel rüyadan bile hasetçiye (kıskanca) bahsetme: Kıskanır —Hasuda (kıskanç kimseye) gördüğün güzel rüyadan bile bahsetme: Kıskanır!
—Pek ehemmiyetsiz bir hâdise (olay) bana çok hazin (üzücü) gelir: Hiç yaşamamış bir adamcağızın ölmesi!
—Hareketlerimizin en kârlısı nezakettir.
—Başkalarını nezâkete davet için bazen kaba görünmek icabeder
—Riyasız namaz kılanın dizi tahiyattan (selâmlardan) yorulmaz
—Her san'ata yaraşır bir şekil var: Bağcı kütük gibi olmalı
—Kendine gülen adamın handesi (gülüşü) daima zekidir
—Söyleyeceğini bilemeyen adamın dilsiz doğmamış olması kendisi için bir bedbahtlıktır (kötü talihtir)
—Yanlış bildiklerimizi atabilsek dimağımızın yükü o kadar hafifler.
—Bâzıları fıtreten (yaradılıştan) o kadar eskileri beğenir ki dimağında ecdadı (ataları) oturuyor diyeceğiniz gelir
—Berberler nasıl geveze olmazlar: Sabahtan akşama kadar çeneleriniz ile oynuyorlar
**—Görmemezliğe gelmek isteyen için gözlük ne kıymetli siperdir**
—Öldükten sonra toprak olmak gücüme gitmezdi eğer çamur topraktan olmasa.
—Çok kere hiç aramadığımız şeylerden bahsederken "bulamadım" deriz
— Ağaçların çiçekler gözü, kuşlar dilidir
— Az çok herkes nefsinin (kendinin) dalkavuğudur
—Çok kere muvaffakiyetimize (başarımıza) dostlarımız kadar düşmanlarımız da yardım eder, ancak ikisini de güzel intihab etmiş (seçmiş olmalıyız)
—Avam biraz çocuğa benzer: Gülmesinin ve ağlamasının sebebi her zaman aranmağa değmez
—Lezzet, tabiatın tasvibine (doğru bulmasına), elem, tayibine (ayıplamasına) delâlet eder
**—İHTİYARLARDA MAZİYİ GÖRÜRÜZ; HALBUKİ İYİ BAKSAK İSTİKBALİMİZİ DE GÖRÜRDÜK!**
**—DAİMA: "BİLİRİM Mİ" DİYOR, GENÇTİR; HERŞEYE "OLABİLİR Mİ" DİYOR, İHTİYARDIR**
—İnkâr ile başlamamış olan iman temelsizdir: İmanın inkâr mebdei (başlangıcı) olmazsa müntehası (sonu) olur
**— Çok kere dimağımızın iflâsı dilimizin fazla sarfiyatıdır: Geveze hiçbir zaman zeki görünmez**
—Dikkat ediniz: İş görürken hiç kimse çirkin görünmez: çirkinliği meydana vuran boş oturmaktır
—Gençler sofraya oturanların: ihtiyarlar sofradan kalkanların halini hatıra getirir
—Yerinde sayanlar yürüyenlerden ziyade ayak patırdısı eder
—Avam sanır ki ayın ondördü Boğaziçi'nin mehtap sefası için hulul eder (gelir)
—Hayat bir tabur vukuattır (olaylardır) kumandası: Tesadüf!
—Sıhhat ile semizliği tağlit etmeyen pek az kişi vardır
**—Frenk canı sıkılınca susar, Türk canı sıkılınca çok söyler!**
—Avam ve havas, un ve maya gibidir: Biri noksan olunca ekmek yapılamaz
—Çekilmeyen arkadaş: Nükte sarfına meraklı ahmak ve çok söyleyen kekeme!
—Osmanlı kardeşlerimiz, müslüman kardeşlerimiz, kan kardeşlerimiz, vatan kardeşlerimiz... İnsanlar bu kardeş bolluğunu tasavvur edince: "Allah babamıza kuvvet versin!" diyeceği geliyor
—İtikadımca (inanışımca) dünyada en çirkin mahlûk. Voltaire'in zannettiği gibi otlubağa (karakur bağa) değil, hiddetlenmiş budaladır
— Başını semâya (göğe) çarpmaktan bermûtâd (âdet üzere) cüceler korkar.

—Alelekser (ekseriya) maziyi (geçmişi) düşününce: “O zaman ne budala imişim!” deriz, yarın şimdiki zamanı düşününce yine diyeceğimiz odur

—Kör kuvvet yıkabilir, fakat yapamaz. Zekâsız kuvvet yıkabilir, fakat yapamaz!

—Döğüşlerde midenin tesiri dimağın (beynin) tesirinden az değildir: Tok kamına insan tepişmek değil uyumak ister. Yüksek makamlar yüksek tepeler gibidir: Koşarak çıkanlara nefes darlığı verir

—Terfi i rütbe ettikçe (rütbesi yükseldikçe) kibirlenenler yangın kulesine çıkınca dürbün oldum, zannedenlerdir

**—Yasak arzu doğurur**

—Izzet i nefse en ağır gelen şey istihfaftır (alaydır)

—Gündüz kandilini hazırlamayan karanlığa razı demektir

—İnsanın karnı acıkınca gözü kararır.

—Herkesi kör âlemi sersem sanmak da bir saadettir

—Küçük kapılardan girmeğe çalışınlar eğilmeğe mecbur olurlar

—Avam her devirde ve her diyarda ateş ve ziyayı tağlit etmiştir (yanlış anlamıştır): Kendisini yakanı güneş sanır

—**Bir adam karşımda ciddi bir delil irâd eder (verir) gibi: “İki kere iki dört eder!” dedi mi, derhal gözümün önüne çatal tırnaklı ve dört ayaklı bir öküz gelir.**

—İnsan yükseğe çıktıkça pantolonundaki yamanın görünmek ihtimali artar.

Yavuz köpek beyhude (boş yere) havlamaz: Ya susar, ya ısırır!

—İhsanda bile muvaffak olmak için zekâ ve itinâ lâzımdır: Dilenci olmayan bir adama dalgınlıkla sadaka uzatanın vaziyetini tasavvur ediniz

—Muvaffakiyet en müessir (tesirli) leke sabunudur

—Fakirsiz memleket yoktur, zengin memleket ona derler ki fukarasını (fakirlerini) saklayabilir

—Alelekser (ekseriya) insan başkasına sürmek istediği çamura bulanır!

—Herkesin bayıldığı adamlar senin hoşuna gitmiyor mu, anla ki bir fitret i âdiye (âdi bir yaratılış) değilsin

—Abes (saçma, boş) mantığın hezeyanıdır.

—Maksatla vâsıtayı taglit etmemek (yanlış anlamamak) nasıl mümkün olsun ki bizim maksat dediğimiz de biraz ötede gizlenen bir diğer maksadın vasıtasıdır

—Her mümâyiş soğuktur, mümâyiş i ahlâk (ahlâk gösterişi)... iğrenç

—İstidad (kabiliyet) dimağımızın az çok mücbir (zorlayıcı) bir âmiridir (emredicisidir)

—Hayatta öyle karagözlere tesadüf ettim ki kâğıttan oyulmuş adaşı daha zîruh (ruhlu) addolunabilir (sayılabilir), zira hiç olmazsa bir değnekle onun bir kolunu kımıldatabilirsiniz!

—Bâzıları tabii görünmek için ne yapmacıklar ihtiyar ederler (göze alırlar)

—Fikrimiz ne kadar az ise fikrimize irtibatımız (bağlantımız) o kadar kuvvetli olur: işte evlâdımızla (çocuklarımızla) efkârımız (fikirlerimiz) arasında bir vech i şebih daha!

—Şıpsevdi erin ruhu han odasını andırır: Her geçenden yadigâr olarak biraz süprüntü bulursunuz.

—Akar su ne güzel hayat dersidir: Küçük mânilerin üzerinde köpürür, büyüklerin yanından sessizce dolaşıverir

—Gözlerimizden akabilen yaşların acılığı değil, insanı ruhunda mahbus kalan yaşlar zehirler

—Terakkinin her hatvesi (adımı) milyonlarca adam ezer: Kanun ı tarih (tarih kanunu) budur

**—Menfaat sandalyeye benzer: Başında taşırsan seni küçültür, ayağının altına alırsan yükseltir**

—Yüksek tepelerde hem yılana hem kuşa tesadüf edebilirsin (rastlayabilirsin), fakat biri sürünerek öteki uçarak yükselmiştir

—Gün doğmadan meşime i şebden (gecenin kalbinden) neler doğar! Evet ama geceleri, gündüz biz kendimiz telkih ederiz (aşılarız)

—Zekâları sayesinde (gölgesinde) geçinenler olduğu gibi hamakatleri (aptallıkları) sayesinde geçinenler de vardır

—Hayal, ruhun gizli kapısıdır: Kötü fikirler hemen daima oradan girer

— Zeki bir ihtiyar derdi ki: “Artık bana âlemin gürültüsü bir ninni gibi geliyor, ebedi uykuya hazırlayan ninni...”

—İnsanları en çok seven hiç şüphem yok yamyamlardır

—Bir şey söylemeden evvel dokuz kere dilini ağzında çevir, derler. Hiç fena nasihat değil: Çünkü üçüncü çevirmeye varmadan alelekser sükûtu tercih ederiz
—Edebiyat âleminde (dünyasında) dikkat ettim, herkes kendi seviyesindekini alkışlıyor. Kimi alkışladığını söyle, hangi tabakadasın söyleyeyim
—Alem i edebiyatta (edebiyat âleminde) dikkat ettim, herkes kendi hizasındakini alkışlıyor. Kimi alkışladığını söyle, meraiye i edebiyeni (edebi vasfını) söyleyeyim
— Bermutâd (âdet üzere) dayak atana kızar, dayak yiyene acırız: Mamafih ikisinden birinin yerinde olmağa mecbur olsak hangisini tercih ederdik
—Edebiyatta az ehliyet ehliyetsizlikten daha büyük bir bedbahtlıktır (kötü talihdir)
— Kendi ellerini şakırdatmak için başkasını alkışlama vardır ve ekseriyet (çoğunluk) böyle alkışlar.
—Dişime gelen işime gelir: İşte ekseriyetin düştür ı tercihi (tercih düsturu)
—Cenneti toprağın kimi üstünde kimi altında arar: Yalnız filosof ruhunda bulur
—Anha minha (şu veya bu) hiç mahzursuz (zararsız) bir tek eğlence var: Bir tatlı rüya..
—Hülyasız yürek petrolsüz lâmbaya benzer: Hiç bir şeyle parlatılamaz
—Ahalinin lokması hükümetin temelidir.
—Her gelişi memnuniyeti mucib (gerektiren) yegâne (tek) misafir: ikbal!
—Hürmet çok kere korkunun bir şeklidir
—A'ref i nefsin (kişinin en arifisin)! Merdüm giriz (insandan kaçan kimse) olmak istersen.
—Kendinden bahsetmek (sözetmek) kadar çirkin ve o kadar tabii bir hareket yoktur.
—Beşerin fitreti (insanın yaradılışı) biraz mezat sergisini hatırlatır: Ne ararsan bulursun
—Tab ı beşer (insanın huyu) biraz mezat sergisini hatırlatır: Ne ararsan bulursun
—Bir milletin miyar ı medeniyeti (medeniyet ölçüsü) erbab ı irfanına (aydınlarına) derece i hürmetidir (hürmet derecesidir)
—Tabiat her birimizin eline bir ümit kemiği verir: İliğini çıkaracağız diye ömrümüz oldukça didiniriz
—Fırtınanın tahribatı (harap ettikleri) bilhassa yükseklerde görülür: Onun için sulh ve asayiş herkesten ziyade ser i kârda (iş başında) olanlar için kıymetli olmak lâzım gelir
—Ben enseme inen baltaya bakarım: Sapı ister şiir ve fazilet olsun ister meşe sopası!
—Eğlencede yalnız mukaseme (bölüşme) vardır; müşareket (birlikte bulunma) ancak elemde ve matemde his olunur
—His, fikrin hemşire i kalbîsidir (kalbî kardeşidir)
—Ter biraz kanımızı ve az ruhumuzu dışarı çıkarır: Yazın kalabalık yerlerde beşeriyetin (insanlığın) vicdanını kokluyorum sanırım
—Her meslekte yükselmek için yolunu şaşıranlar olduğu gibi, yolunu şaşırarak yükselenler de vardır.
—Sahte zarafet diken gibi yaşar ve diken gibi metanetsizdir (dayanıksızdır.)
—Hakikî kurnaz herkesi kendisinden daha kurnaz addeder (sayar)
—Göz gördüğüne ve kalb duyduğuna inanır.
—Göz gördüğüne ve kalb hissettiğine inanır
**—Çok yaşamak elimizde değil, fakat adımızı çok yaşatmak elimizdedir**
—En metin (sağlam) nokta i istinad (dayanak noktası) herkesin kendi kuvvetidir
—Cezasız kalan hatâlar avam nazarında (gözünde) sevaba yaklaşır
—Çıplak söz edebi değildir, çıplak insan müeddep (terbiyeli) olmadığı gibi.
—Maziyi (geçmişi) çiğnemek hevesi hemen bütün genç ayakların kuvve i muharrikesidir (hareket getiren kuvvetidir)
—Karnı açlardan ziyade kalbi açlara acırım
—Öyle yaşa ki az bile yaşamış olsan yaşamış ölesin
—Zavallı koyun sürüsü! Çobanı da o besler, çoban köpeğini d e, kurdu da!
—Temiz bir kıyafet nadiren aldatan bir tavsiye mektubudur.
**—Ölümü sevmeyişimizin bir sebebi de hiçliğimizi meydana vurması olsa gerek.**
**—El şakası fena, dil şakası daha fena, kalem şakası hepsinden beterdir**
**—Rahat etmek istersen ayağını yorganına göre uzat ve tependen yüksek fikirlere uzanma!**
—Büyüklere çok sokulmak ihtiyacını ancak küçükler hisseder
—Ölenlerin hepsi gassal (ölü yıkayıcı) elinden geçer, fakat... ancak temizler temizlenir

—Her ölen gassal elinden geçer, fakat... temizlenmez!
**—Yuvasını yakmadıkça yılanın kökü kesilmez. (Terör için)**
—Demir mukaddestir, makine olursa; melundur (lanetlenmiştir), pranga olursa Demir mukaddestir, seyf (kılıç) olursa; melundur, zincir i istibdâd (istibdâd zinciri) olursa..
— Celâdetin (gözü pekliğin) en yüksek mertebesi hiçbir yeni fikirden korkmamaktır
—Mürekkep, bizde ekmeği en az şişiren mâyidir
—Bir müddet bir zenciye bakdıkdan sonra gözlerimi bir hemrengime (ayni rengime) çevirince sanıyorum ki nazarımda beşeriyet âni bir şeşafet aldı (çizilmiştir)
—Yalnız boş durana değil, faydasız iş görene de tenbel denir "Bârân ı kaza (kaza yağmuru)" bazılarını ıslatır, bâzılarını yıkar, bazılarını da çamura bular,
—Bir hareketin seni biraz ıslah etti mi (düzelttirin), inan ki o bir ibadettir
—Riyâ (ikiyüzlülük) ve taassubun her türlüsü çirkindir, fakat en çirkini taassub karşısında riyadır
—Mumun alevini güneşin ziyasından (ışığından) ziyade şayan ı iştigal (meşgul olmağa değer) bulanı görmüşümdür
—Dimağların müsademesi (çarpışması) asla yaralamaz, eğer kalbin hiç müdahalesi (karışması) olmazsa
—Olduğundan ziyade görünmek isteyen olduğu kadar bile görünmez olur
—Ahlâkın nisbiyetine (nisbiliğine) bir delil daha: İlmi kıskanan cahili kim tayibe eder (ayıplar) halbuki haset (kıskançlık) mezunundur (zemmedilmiştir)
—Her mabut dikkat ettim, abdesi elinde ve abdesi yüzünden ölüyor
—Galatların (yanlışların) en tehlikelisi ve en münteşiri (yayılmışı), nefsini (kendini) yanlış tanınmaktır
—Mutlakiyyet ile cumhuriyetin büyük farkı: Re's i kârımızda (işbaşında) pahalı bir tac görüyorduk: şimdi kıymetli bir baş görüyoruz
—Sevk i tabii (iç güdü) bence aklın müsveddesi dir: En hakir hayvanda bir beşeriyet (insaniyet) mebdei (başlangıcı) görürüm
—Hissiyatı (hisleri) ile düşüneni ancak hissiyatı (hisleri) ile düşünen anlar
—Tabiat muhasebesinde hemen her lezzet defterimize zimmet kayıt olunur
—Hakiki (gerçek) zekânın her kanaatında velev hurde bini (gözün göremeyeceği kadar küçük) olsun bir şüphe çekirdeği vardır
—Zamana nisbetle insan, hiçbir gün boşalmaya cak bir kum saati içinde layenkati (durmaksızın) boşalan bir kum saatidir
—Beşeriyette (insaniyette) hiçbirşey yoktur ki aranılınca gülünç bir tarafı keşfedilmesin: Hattâ medeniyete, hattâ irfana kadar
—Elini (acı) yaralar onlardır ki içlerinden kan değil gözyaşı akar
—Dimağ (beyin) iyi çalışabilmek için kalb tembel olmalı
—Hasbelkader (talihi dolayısıyla) uçurum kenarında dünyaya gelenler vardır: Onlar için her hatve (adım) bir hayat tehlikesi taşır .
—Samimi facialarının en elimi: Yüksek görünmek istediğimiz göze gülünç görünmek!
—İnsanın "hayvanı dahik" (gülen hayvan) olduğunu kabul ediyorum, sırasında dahkini habsedebilmesi şartı ile.
—Nezaketin mübalağası gizlenmek isteyen fıtrî (doğuştan) bir kabalık ifade eder
—Cismin elemleri hayatın ruha verdiği derslerdir
—Fikr i selimin (güzel fikrin) en kuvvetli hasmı (düşmanı) ihtirasdır
**—ÖRÜMCEK AĞI DA TUZAKTIR AMA ANCAK SİNEKLER İÇİN**
—Beğendiklerini taklid edenler zannetme ki kendilerini beğenmezler
—Dilek aslandır ama salıverirsen, korkarım, en evvel seni yutmasın
—Sağanak altında gülen ile ağlayan pek fark olunmaz
—Bir baş ne kadar hoş olursa o nisbette kolay sarhoş olur
—Necabetlerin (asaletlerin) en yükseği dimağı (fikri) necabettir (soyluluktur)
—Bana öyle geliyor ki tabiatta bizim doyamadığımız ve hiçbir zaman doyamayacağımız daha pek çok güzellikler var; kâinatın bütün mehasinini (güzelliklerini) idrak edebilmek için insanın beş değil, yüzlerce hassesi olmalı idi

—İnsan yükseldikçe yüksekliği daha yukarıda ve sukut ettikçe sükûtu daha aşağıda görür
—İyilik zaaf derecesine varınca iyilikten çıkar
—San'atkâr olmak istiyorsan eserinin güzelliğinden daima şüphe et: San'atta en emin salah yolu nefsine reybîliktir (şüpheciliktir)
—Vus'ati (genişliği) ihata (kavramak) için yükselmek lâzım gelir, tabiatta olsun san'atta olsun
—Kalb kalbe sığındı mı, göz gözü kusurlu göremez
—Kütübhaneni ayak altına alırsan zincir, başında taşırsan taç olur
—Daima beraber bulunduğumuz mahlûkların (yaratıkların) faziletlerinden ziyade kusurlarını düşünürüz; meziyetleri (üstünlüğü) ancak uzunca bir müddet için kendilerinden ayrılınca hissedilir
—Güzel tebessüm çok kere solgunluğu sarışınlık eder
—Hangi sahada olsa basit olmayan mümtaz (seçkin) olamaz
—Hâtıralar kocayan dimağların koltuk değneğidir
—Asil misin, şecereni kâğıt üstünde değil, hayatında göster
**—"Bugün" ölür, fakat "yarın" lâyemuttur (ölümsüzdür)**
**—Kanatlarını nur içinde harab eden pervaneler değil, karanlıkta görünmez eden yarasalara acıyınız!**
—Utanma bilmeyen nedamet (pişmanlık) bilmez
—Icab ı vekar (vekar gereği) odur ki gözyaşlarını sükût içinde kurutmadan göstermeyesin
—San'atı güzellikler sevindirerek ve çirkinlikler yerindirerek yükseltir
—Mutaasıblar nazarında her tahavvül (değişiklik) bir inhitat (gerileme) eseridir
—Vukuat ı tarihiye (tarihi olaylar) mevzu ı bahs (bahis konusu) olunca mantık ancak mazinin şüununa (olaylarına) tatbik kabul eder: Kıyaslar ile istikbal şifresini halletmek (çözmek) ümidi bir saf derunluk tur (saflıktır) zira tarih daima değişerek tekerrür eder (tekrarlanır)
**— SİZE: "NİÇİN FİKİR DEĞİŞTİRİYORSUN?" DİYENLERE GÖĞSÜNÜZÜ GERE GERE ŞU CEVABI VEREBİLİRSİNİZ: "ÇÜNKÜ KENDİM DEĞİŞTİRİYORUM!"**
—Çok kere düşündüklerimiz düşünmekle hallolunmayacak (çözümlenemeyecek) meselelerdir:
—Beşerin (insanlığın) gafleti tefekkürde (düşünmede) bile kendini gösterir
—En muhataralı deli makul söyleyendir
—Alnını ne kadar yüksek tutarsan o kadar yere sağlam basarsın
—Hasedin karnı doymaz, cebi dolmaz, ağrısı dinmez
—Talih, beceriksizlerin meharete verdikleri isimdir
—Musiki hissiyatın (hislerin) haykıran sesidir
—Saadet dağlar gibidir; ses verir ama kunılda maz, bekler ki sen ona gidesin
—En geveze kuş ümittir: Kalbimizde hiç susmaz
—Fart ı itaat (itaatin fazlası) bermutad muvaffakiyetsizlerin menfî bir şekl i isyanıdır (isyan şeklidir)
—Fındıkçının güzelliği hem oltadır, hem siper!
—Bilmedikleri şeylerden bahsedenler, dikkat ediniz, söz söylerken müstesna bir azamet takınırlar!
—Bir tek tesviye i içtimaiye (sosyal düzeltme) aleti tanırım: Ölüm.. Hakiki müsavat (eşitlik) ancak ce miyet i mevtada (ölü toplumda) mutasavverdir (tasavvur olunmuştur)
—Ebedi (ölümsüz) yalnız bir şiir vardır: Tabiat., ve yalnız bir şâir vardır ki her zamanın şâiridir: Mübdi-i tabiat (tabiatı yaratan)!
—İnsan tükenir, şiir tükenmez: Gökdeki bâzı yıldızlar gibi yerde henüz nuru (ışığı) insanlara vâsıl olmamış (erişmemiş) şiirler vardır
—Anlamamak, hamakatin (ahmaklığın) cezayı tabiisi (tabii cezası) ve kâfisidir!
—Fikirler yükseldikçe aralarında ihtilâflar (anlaşmazlıklar) çoğalır ve ittifaklar (antlaşmalar) kuvvetlenir
—Hayatta muvaffakiyet (basan) temin etmeyen (sağlamayan) malûmatımız kendi nazarımızda (gözümüzde) bile kıymetini kaybeder
—Yalnız seni sevenleri sevmek muhabbet değil, mübadeledir (değiş tokuştur)
— Eskiden kızdığına şimdi gülüyor musun, akim artmış demektir
—Hürriyeti su i istimal eden (kötü kullanan) ona liyakatsizliğini (lâyık olmadığını) itiraf etmiş olur
—Kuvvetini hücumun ile değil, mukametinle ölç!
—Ekseriyetin gürültüye mecîubiyeti o kadar kuvvetlidir ki felâketin gürültülüsünü bile kıskananlar

görülür
— Kendini medhetmek aharı (başkasını) takdirden acze delalet eder
—Kıyafet ruhun tercümanlarından biridir
—Hissiyata (hislere) istinad eden (dayanan) kafalar makulât (akla uygun şeyler) ile ikna edilemez
—Saadet o kadar nisbidir ki seni mes'ud eden komşunu bedbaht edebilir
—İstediğim olmadıktan sonra dünya benim olmuş neye yarar!
—Zamanın en büyük kahrı nisyan (unutma) ve en büyük lütfü de odur
—Hasedin (kıskancın) sükûtu meziyetinizi itiraftır
—Modanın fikir sahasındaki adı "cereyan"dır
—Daima tevkirin (vekarlandırmanın) perdesi pes, tahkirin (hakir görmenin) perdesi tizdir: Galiba isteriz ki biri gizli kalsın, öteki duyulsun
—Her vaziyetin (durumun) icabettiği nezaket başkadır: Kundura boyacılarına ayağımızı uzatarak selâm veririz
—Fazilet bence cemiyet i muhiteye faydalı faaliyettir: Kâtibin fazileti kaleminden damlar, çiftçininki alnında terler
Süs merakı mübalagalanınca yalnız yüzü değil, kalbi ve hattâ dimağı düzgünler
—Bir akşamcının mülâhazası: Hilal ı Ahzar (yeşilay): "İçme ölürsün!" diyor, sanki içmesem ölmeyecekmişim
—Hatâ ecdadımıza (atalarımıza) âit olmakla sevap (doğru) olmaz: Hayr ül halef (haleflerin hayırlısı) odur ki babasının hatalarını tashih eder (düzeltir)
—Bazı adamlar fıtraten (yaratılıştan) esir doğarlar, öyle ki hürriyet havasını lâyıkı ile teneffüs edemezler
—Güzelliği anlamak başka, hissetmek başkadır ve her anlayan hissetmez. Anlayıp hissetmemek hissedip anlamamaktan beterdir (daha fenadır)
—Muzur (zararlı) tesadüfler faydalı tesadüflerden bin kere daha çoktur: Akıllı adam tesadüften hayır ummaz
—Çok okumuş fakat hiç yaşamamış adam da hiç okumaksızın çok yaşamış adam kadar câhil sayılır. —
—Dimağ (beyin) çifte mumla aydınlanır ve hayat ile kitaplar birbirinin karşılıklı müfessiridir (yorumcusu dur)
—Fena yaşayışların çoğu iyi yaşamayı öğrenmemenin cezasıdır
—En acınacak san'atkâr eserini tashih ettikçe (düzelttikçe) kıymetten düşürendir
—Ehliyetin pek kuvvetli bacakları olabilir: Fakat ancak dehaettir ki (deha sahibi olmadır) kanatlıdır ve uçabilir
—Bâzı dostluklar vardır ki doğdukları gün çok yaşayacaklarını vaad ederler; ve bâzıları da hissedersiniz ki, ölü doğuyorlar.
— Hepimiz samimiyeti sevmek iddiasındayız Fakat aleyhimizde tecelli edince (görününce) aklımıza derhal "kör kadı" fıkrası gelir
— Çok bilen gibi hiç bilmeyen de maili afdır (affa meyillidir): Kini yarım ilimde ara.
—Bizde eskiden gözü kapalı evlenmek kaide idi; şimdi başı dönerek evlenmek âdet oldu. Mamafih ikisi de alelekser (ekseriya) aynı talakı (boşanmayı) doğuruyor
—Fıtreten (yaratılıştan) müteredditler (kararsızlar) için her yeni dakika tereddüdü (kararsızlığı) arttıran bir âmildir
—Ahmaklar kendileri için her muvaffakiyeti (başarıyı) mümkün ve başkaları için her teşebbüsü akamete (neticesiz kalmaya) mahkûm görürler
—San'at aleminde hücum daima zaafdan kuvvete, aşağıdan yukarıyadır
—Nefsine (kendine) çok itimadı (güveni) olanın başkasına emniyeti az olur
—Hürriyetin hakiki âşıkları esirler değil hürlerdir; zira hürriyeti bile sevmek için tanımak lâzımdır
—En mes'ut asırlara bile, gariptir, mazi (geçmiş) hasreti karışır
—Dostluğu müşterek saadet kuvvetlendirir ve müşterek felâket tevhin eder (zayıflatır): Çünkü ıztırab tabiaten hodgâmdır (kendini düşünendir)
—Hasedlerin (kıskançlıkların) en zehirlisi midenin hasedidir (kıskançlığıdır)
—Mabudunu her ferd (kişi) biraz kendi şeklinde tasavvur eder: Zencilerin bütün sanemleri (putları)

zencidir
—İnanmak biraz mağlûb olmaktır: Çok kolaylıkla insan ya çok sevdiğine ya çok korktuğuna inanır
—Eski zaman: "ısıramayacağın eli öp!" demiş;
asrımız bilâkis (aksine): "kıramayacağın zinciri hiç olmazsa kemir!" der.
—Edebiyatta tenevü (çeşitlilik) o kadar mühimdir ki edeben zehirlemek bile lâzım gelse semumu (zehirleri) tenvi etmeliyiz (çeşitlendirmeliyiz)
—Fukaranın (fakirlerin) hediyesi daima değerinden ziyadeye (fazlaya) malolur
—Körlüklerin en çirkini eski âşinâları (tanıdıkları) görmemezliğe getirendir
—Gıptayı (imrenmeyi) tahrik etmeyen (harekete getirmeyen) süs behemehâl (muhakkak) istihkarı (hakir görmeyi) tevlid eder (doğurur)
—Kuva i tabiiye (tabii kuvvetler) haricinde (dışında) yalnız bir âmil tanıyorum ki mantıkidir: Şeytan!
—İnsan kendi hissiyatını (hislerini) ifade etmeyen şiirleri tamamiyle anlayamaz
—Bir fakirden tanıdığı bir zengini sorunuz: Ya müsrif der, yahut çingene... fakir nazarında muktesit (tutumlu) zengin yoktur
—Hâtıralarımız, diyoruz ve sanıyoruz ki onlar hayatımızın aklımızda tam kalan parçalarıdır, halbuki her birinin altında nisyana (unutulmağa) gömülmüş binlerce parça hayatımız vardır
— **Başkası düşdü mü, "çürük tahtaya basmasaydı!" deriz; kendimiz düşünce bastığımız tahtanın çürük çıkmış olmasından şikâyet ederiz**
—Bence en şayan ı merhamet (acınmağa değer) fakir odur ki akrabasının zenginliğini dilinden düşüremez
—Etrafımızdakilerden terbiye ve nezaket yoksulluğu bizi onların iffetsizliğinden (namussuzluğundan) ziyade muztarib (rahatsız) eder
—Yalnız meleklerin değil şeytanın da kanatları vardır: Velev ateşden olsun
—Geniş manzaralar, sürürümüz (neş'emiz) gibi elemimizi (üzüntümüzü) de arttırır: Eğer mes'ut isen açıklık ara; bedhahtansın, (talihsiz misin) kapalı yaşa!.
— Bilhassa akraba meselesinde keyfiyet (nitelik) kemiyete (niceliğe) müreccahtır (tercih olunur):
—Haksız şikâyet kızdıracak yerde güldürür; haklı şikâyet utandıracak yerde kızdırır
—Dünyada icrası (yapılması) en güç hareket sanıyorum ki mevkiinden sukut etmeksizin (düşmeksizin) kahkaha ile gülebilmektir
—Lisan, ruhun vatanıdır
—İki düşmanımızın birbiri ile barışması bir dostumuzun bize darılmasından daha zararlıdır—Dişsiz ağız ha öpmüş, ha ısırmış
—"Toz!" diye istihkar ediyorsun (hakir görüyorsun): Halbuki o seni verem ederek öldürebilir, sen ona hiçbirşey yapamazsın!
—Sürura (neş'eye) o kadar az alışkınız ki "dün akşam neşeli idim!" desem sorarlar: "ne kadar içmiştin?"
—Mahcuba (utangaca) fırsat ver, derhal küstah (terbiyesiz) olur
—Düşmanlarının hatâlarını istismar edemeyen (sömürmeyen) maharetten (hünerden) bahsetmesin
—Toprak: İşte kavmin anası; lisan: İşte kavmin babası..
—Zulmü affetmek büyüklük, unutmak küçüklüktür
—Boşlar zevahirle (görünüşle) doludur
—En çok hoşlandığımız adamlar kendimizdeki meziyetlerden (üstünlüklerden) olup da kusurlarımıza iştirak edenlerdir (katılanlardır)
—Meslekdaşlarımızın eserlerini beğenmemek kolay, an samim (samimiyetle) beğenmek çok güçtür
—Herşey gibi muhabbetin de fazlası muzırdur (zararlıdır): Adı sırnaşıklık olur ve mukabil (karşı) muhabbeti azaltır
—Hüsn i niyetten (iyi niyetten) nasibi (kısmeti) olmayan başkalarına ne iare edebilir (ödünç verebilir)? Bittabi (tabiatıyla) su-i niyet (kötü niyet)!
—Çabuk yükselenler içtimai (sosyal) merdiveni kısa, yormaz ve tenha sanırlar
—İstanbul'u şöyle "Beyazıd'ından tutup dut silker gibi sarsıverin iz eğer hâlis (saf) bir dedikodu sağnağı isterseniz.
—Hayat bir aynadır, sen ona gülersen o da sana güler

—Câha (makama) muhabbet nefse (kendine) muhabbet gibidir, ondan ancak meyuslar (ümitsizler) müstağni (ilgisiz) görünür

—Pek mütecessis (meraklı) adam sebatkâr âşık olamaz

—Öğünenler arasında meziyetliler de (üstünlüğü olanlar da) yok değildir, fakat öğünürken meziyetlerini (üstünlüklerini) hiç ağızlarına almazlar

—Düstura (kaidesi) budur zekânın işte: Aldanma, fakat görün ferifte (aklanmış)!

—Bâzıları için, **"Konuşurken kalbi ağzında!"** derler, ben tercih ederim ki dili dimağında (beyninde) olsun

—Sanayi i nefise (güzel san'atlar) için güzellikten başka her endişe sinek gibidir: Tahrib etmese de (harap etmese de) kurtlandırır

— Birbirine hiçbir diyecekleri olmayanlardır ki alelekser (ekseriya) tatlı tatlı konuşurlar!

—İnsanlarda tâbiiyet (tâbi olma) meyli öyle müzmin (süre gelen) bir hastalık ki şu Amerika'ya bakınız en müterakki (ilerlemiş) cumhuriyet içinde kendisine "çelik kralı", "şimendifer kralı", "bilmem ne kralı" icad ediyor

—Çok kişi lakırdı ederken "söz"ün bir âmil i içtimai (sosyal etken) olduğunu hatırlamaz

—Dehaetin (dâhiliğin) arasıra yorulan kanatları, ehliyetin hiç yorulmaz ayakları vardır

—Müstesna her sahada vardır: Öyle sıralar düşer ki hakkı bulmak için kavaid i hukuku (hukuk kaidelerini) çiğnemek icabeder.

—Her devir kendisinden sonrakini doğurmak için ağrı çeker

—Zeki mahfillerde (çevrelerde) ahmakça bir söz umumi bir sıkıntı tevlid eder (doğurur). Güya o ha makatten (ahmaklıktan) bütün huzzara (hazır bulunanlara) dağılan birer hisse vardır

—Koyunlarını korumak isteyen çoban ağılın kokusunu kurda duyurmamalı.

—Kaçakçılık gümrük hatâlarının gayr ı meşru (meşru olmayan) çocuğudur

—Bir kalleşin yanında bir ahmak görünce: İşte sustalı çakısı! derim

—Kalbin şerefi helecanmdadır: Çarpıntısı değişmeyen yürek ölü sayılır

—Çok tacil (acele etme) ve çok tecil (geri bırakma) ikisi de kararsızlık eseridir

—İnkilâblar çok büyük derslerdir; her dimağa (beyne) sığmaz ve sığamazlığı dima'ı bittabi (tabiatıyla) bi-huzur (huzursuz) "der

—Hedef olduğu haksızlığa karşı her ferdin de rece-i teessürü (üzüntü derecesi) zaafınınn derecesiyle mütenasiptir (orantılıdır)

—Güzel ağızda çirkin söz iki kere çirkin görünür

—Öpmek istediğimiz elin tokadıdır ki en çok acıtır

—Alkışlamadığımızı çabuk unuturuz: Hâfızamız biraz avucumuzdadır

—Köhne (eskimiş) fikirler paslanmış çivilere benzer: Söküp atmak çok güçtür. (Çizilmiştir)

—Öyle adamlar gördüm ki kanundan korkmazlar da efsundan (büyüden) ödleri patlar

—Şek (şüphe) bazen malum yolunu sislendirir, fakat bazen de meçhul kapısının anahtarı olur

—Sanemi (putları) bâzıları perestiş (tapma) ihtiyacıyla, bazıları da recm (taşa tutma) için ister

—Kaplan sırtı için en tahammülsüz (tahammül edilemeyecek) yük merhamettir

—Âdi san'atkâr odur ki her eserinden hoşnut (memnun) görüm!

—Hukukunu haykırmak bile ancak kuvvetli ağızlarda ahenkdar (ahenkli) hissolunur, aç aslanların, böğürmesi gibi.

—Ak saçlar altında çok tannan (tınlayan) kahkaha şetaretten (neş'eden) ziyade sarhoşluğu hatırlatır

—Her muztarip (ıztırıp çeken) sanır ki çektiği acıyı başka hiç kimse tatıuamıştır

**—Kartalın beğenmediğini karıncalar kapışırlar**

—Bâzı hatâlardan muhtîler (hatâyı yapanlar) değil, muhtilerin (hatâyı yapanların) asrı mes'ul (sorumlu) olmak lâzım gelir

—Herkesle hoş geçinmenin çaresi herkesle bir fikirde olmaktır

—Kerameti görebilmek için evvel beevvel (her şeyden önce) keramete mutekit olmak (itikat etmek) lâzımdır

—Muvaffakiyetlerini cüretlerine medyun (borçlu) olanlar zekâlarından, ve zekâlarına medyun (borçlu) olanlar cüretlerinden bahsederler

—Bizi her dinleyen biraz metbuumuz olur (bize bağlanır); onun için hiçbir mağrur geveze değildir

—Kapalı gözler de levâzım ı iç tim aiy edendir (sosyal levazımdandır): Herkes açık gözlü olsaydı belki hiç kimse tehlikesiz uyuyamazdı
—Vekarh ruhlara aharın (başkasının) merhameti de hasedi (kıskançlığı) kadar giran (ağır) gelir
—Düşman düşmanın her faziletine inanabilir, fakat samimiyetine asla!
—Herkes nazariyatını (nazariyelerini) onlara edilen hicivler (yermeler) nisbetinde kıymetli hissedir
—İnsan tamamiyle ne olduğu gibi görünebilir, ne de olmadığı gibi. Riyakâr (ikiyüzlü) odur ki izhâr ettiğinden (gösterdiğinden) ziyade izıuar eder (saklar)
—Çirkinlik zevk i selimi (iyi zevki) tahriş eder (azdırır); zevk i sakim (kötü zevk) güzellikten sinirlenir
—Ef'alimizin (hareketlerimizin) yüzü bize görünür, astarı komşumuza!
**—BIRAK SÖYLESİN: DİPSİZ MÜBÂHASELERİ (KONUŞMALARI) KISA KESMENİN EN MÜESSİR (TESİRLİ) ÇARESİ BUDUR**
—Eserim kahkahaya mahkûm olmaktansa nisyana (unutulmağa) mahkûm olsun
—Kabul etmek istemediğimiz fikirler aleyhine ne kuvvetli mantığımız vardır!
—Ulvî (yüksek) fikre sarf edilmiş güzel ifadeden ziyade âdi ifade içinde bulduğum güzel fikre yanarım,
Kendini beğenmişlerin nedametleri (pişmanlıkları) bile şişkin olur: Sanırlar ki hatâları ile de kâinatı dolduruyorlardı
—Kurduğu tuzağa düşmeyen avı hamakat (ahmaklık) ile ittiham eden (suçlayan) avcılar bile gördüm!
—Elinden gelse her muharrir (yazar) bütün karilerine (okuyucularına) kendi zevkini aşılardı
—İcaz (az söz) içinde bir âdi fikir gözümün önüne dar elbise giymiş kaba bir adam getirir
—Anlaşılanı anlamayanlardır ki bermutad (âdet üzere) anlaşılmayacakları anlamak iddiasındadırlar
—Yalnız muaşakadadır (sevişmededir) ki küçük sebepler büyük eserler vücude getirebilir!
Ehliyetli ve mütevazı (alçak gönüllü) olmak güç değildir: Güçlük hem ehliyetsiz hem kibirsiz olabilmektedir
—Bir itâb (azarlama) ne kadar haklı ise muhataba (kendisine söz söylenene) o derecede kaba görünür
—Alkış ne kadar aşağıdan kopsa gururumuz için bir basamak teşkil eder
—Yazısı ile karilerini (okuyucularını) yükseltmeyen muharrir (yazar) ancak bir kâtiptir
—Riyakâr görünmek korkusu çok kişiyi kabalığa sevkeder
—Yarasaya güneşi göstermek bir saygısızlıktır
— Cehlin (bilgisizliğin) zararı hamakat ı muhitanıın(ortamın ahmaklığının) murabbaı (karesi) ile meb suten mütenasiptir (düz orantılıdır)
—Dümeni dinlemeyen gemi er geç şapa oturur
—Bazıları işitir, fakat dinlemez; bazıları anla maksızın dinler; bâzıları da eğer işitse dinleyecek ve anlayacak, belâya bakınız ki sağırdır. Onun için her hatvede (Adımda): "Söz anlayan beri gelsin!" demeğe mecbur oluruz
—Arasıra öyle iptidâi (basit) lâkırdılara muhatap olurum ki içimden: **"Acaba tufanın suyu hâlâ kurumadı mı?"** derim
— Güzel kelebek isteyen çirkin tırtılı ezmemeli: Zira o bundan çıkar
—En büyük delilik herkesi bir tarzda düşündürmeğe çalışmaktır
—Düşmanımızın düşmanı olmayan hakiki dostumuz olamaz
**—Hakiki büyük adamlar güzel ağaçlara benzerler: Dallarında kuşlar yuva yapar; gölgesinde insanlar serinler; çiçeklerine sürünen hava rayiha (koku) alır; meyvesi ile açlar doyar ve yaprakları arasında dökülen güneş damlaları altındaki toprağı ihya eder (yeniden canlandırır)!**
—Sevdiğinizi yalnız kalbiniz değil, dimağınız ve vicdanınız da müştereken: "sev!" demeli
**—Kendimden ahmak gördüklerim bana "zeki" diyeceklerine tercih ederim ki "ahmak" desinler**
—Çok kişi yoksulluk içinde iken varlıklı imiş de sarf etmek istemiyormuş gibi görünmeğe çalışır; demek ki fakirliği hasislikten daha büyük ayıp telâkki ediyoruz
—Sağlıklarında hürmet etmek istemediğimiz büyük adamlarla vefatlarından sonra iftihara (öğünmeğe) hakkımız kalmaz
—Şerrin (kötülüğün) büyük menba-ı (kaynağı) esaat değil hamakattir (ahmaklıktır): Hapishaneleri fenalardan ziyade budalalar doldurur
—Kuduranları eğer tedavi imkânı yoksa ancak o zaman imha (yok) etmeli

—An samim (samimi olarak) bedbin (karamsar) olmak şartı ile yaşamakta devam ancak kuvvetli ruhların kârıdır (işidir)
—İnsan yalnız dostları ile değil, düşmanları ile de iftihar edebilmeli
—Bir dostundan elemsiz ayrılmak ister misin? Şu sırada bir kaç hafta evinde misafir et
—İnsan vaktin kıymetini en ziyade birisini beklerken anlıyor
—Musiki şiirin ifade edemediği hissiyatı (hislerini) ifade eden şiirdir
—Tekebbür (kibirlenme) ancak birşey üzerinde
yakışır: Hamakat (ahmaklık)
—Yüksek makamlar ancak hafif başları döndürür
—Talih korkanları korkutur, cesurlara cesaret verir
—Devlet ricali (adamları) bizim memlekette kanun-ı tekâmülün (gelişim kanununun) bir müstesnası dır: Defaten (bir defada) yetişir!
—Sahte yerinmek sahte sevinmekten kolaydır
**—KENDİ KENDİSİNİ İSTİHFAF EDEN (KÜÇÜMSEYEN) ADAMLA HİÇ KİMSE İSTİHZA (ALAY) EDEMEZ**
—Her elem ve her lezzet az çok girdiği ruhun şeklini alır: Kadehde rakı gibi
—Bedbahtlar, olsalar olsalar ancak "uzaktan akrabamız" olabilirler
— Göz yaşının en müessir (tesirli) ilâcı göz yaşıdır
—Her ferd için en büyük şâir kendi hülyasında bir şekl i beyan (söyleme şekli) verebilendir
—Yeis ümidin cilvesidir
—Güçlük mektepden birinci çıkmada değil, hayata iyi numara ile girebilmektedir
—Debbağ (deri tabaklayan san'atkâr) sevdiği deriyi yerden yere vurur: Bunda beis yok! Fakat bazan sevmediği deriye kızar da sevdiği deriyi paralar!
— Mektepde ve hayatta yalnız bir nokta i iştirak (iştirak noktası) görüyorum
—Edebiyatda iştihar (şöhrete erişmek) kolaydır; zorluk şöhreti muhafazadadır (korumadadır.)
—Her kendini bilen az çok mütevazıdır (alçak gönüllüdür):     Haykıran haset (kıskançlık) havlayan köpek gibidir: Isırmağa cesaret edemez
—Haset (kıskançlık) başkasının inalını kendi ağzına zehretmektir
**—Firavun kaç yaşındasın?**
**Hazret i Yakub; Yüzotuz.... ve hiçbir gün rahat yüzü görmedim!**
(Galiba Hazret-i Yakub Türkmüş!)
—Bizde post elden gider; post kavgası bitmez
— Dostluk kantarla alış veriş miskalle (birbu çuk dirhemlik ölçüyle): Düşmanlık da öyledir
—Esasen hiç birşeyi mahvetmemek (yok etmemek) taraftarıyım: Fakat behemehal (muhakkak) bir şeyi mahvetmem lâzım gelse "taassub"un canını çıkarırdım
**—Şefahatten (aşırı zevk ve eğlenceden) delikanlıyı nasihat değil, muhabbet kurtarır**
**—HATÂNI GÖRMEĞE ALIŞ, VELEV BAŞKALARINDA OLSUN: BİR GÜN GELİR, KENDİ HATÂLARINI DA GÖRÜRSÜN**
—Zeki olmak kifayet etmez (yetmez), zeki görünmelidir de
—Fikir düşüne düşüne artar
—Hakiki iffet (namus) bir adamın kesesi kadar da kanâatlarîne hürmet etmektedir
—Eski başka, antika başkadır
—Ağızda eğreti sözler eğreti dişlerden daha çirkindir
—Kamı tok olan için ramazanla bayramın farkı yoktur
—Çalı fasulyasına nisbetle sırık ne ise bize nazaran ümit de odur
—Edebsize bir tokat atmalıydın.
Eldivenim yoktu; iğrendim!
—Tıp ne kadar terakki etse Hipokrat (Hippocrate)'ın "evet!" dediğine Calinus (Gallien): "Hayır" der
—Sözümüz er geç özümüze benzer
—"Başıma belâ geldi!" deriz, Halbuki belâya ayağımızla kendimiz gitmişizdir
—Dünyada en çok nefret ettiğim mahlûklar (yaratıklar) sineklerdir: Temiz ve pis herşeye tehalükle (can atma ile) atılırlar
—Merhametten maraz (hastalık) çıkar, diyorlar Tifüstü bir kehleyi (biti) incitmeyecek kadar yufka

yürekli iseniz doğrudur
—O lâtif köşkte o çirkin kız. Şekerleme kutusuna girmiş hamam böceği!
—Köylülerin alın teriyle besleniyoruz! Onun için benzimizde kandan eser yok!
— Çok kişiye dikkat ettikçe yağmurlu günlerde kira arabacılarını hatırlarım!
—Salah (iyileşme) eseri bir hasta için uyku, bir sağ için gözünü açmaktır
—Alıkların sükûtu bana boş kasaları hatırlatır.
**—İsteriz ki arı bize daima balını versin ve iğnesini hiçbir zaman göstermesin**
—Zavallı bitaraflar (tarafsızlar) sizi her fırka taşa tutar: İsterler ki öteki fırkalarla alâkanız olmasın ve isterler ki alâkasız olmayasınız!.
—İnsan çok kere tahkir ettiğinin dûnunda (aşağısında) ve takdir ettiğinin fevkindedir (yukarısındadır)
—Bizim diyarda söyleyeni değil, bağıranı dinlerler
—Hiç kimseyi beğenmeyeni beğenen de pek çok olmaz
—Ferdin beklediği bir inkilâb vardır. Her inkilâbta sanır ki beklediği inkilâb geldi ve çok geçmeden anlar ki bir daha aldanmış!
—İlim ve san'atı gözetmeyen hükümetten büyük hayır ummam
—Bir devrin kazı başka bir devrin kartalı olabilir
—Bizde idare âlemi içerisine hiç oduncu girmemiş ormana benzer: Orada ıslâhata (Judit)in kılıcı. (Guillaume Tell)in oku, (Cromvvell)in baltası ile girişin eli
—Merhamet fakirlerin gözünden, fakat zenginlerin elinden beklenir —Harb ve sulh meselelerinde kedilerle köpeklerin münasebatı (münâsebetleri) sadık bir tetkik sahasıdır
—Rabbim selâmet versin: Bir gemideyim ki kaptan ile makinist aynı fikirde değil, dümenci ikisine de muarız (karşı) tayfalarla yolcularsa hiç düşünmezler
—Güzel bir düstur: Kiminle ve nerde konuşursan konuş öyle farz edeceksin ki pek şayan ı hürmet (hürmete değer) bir hanımefendi seni dinliyor
**—Ben şuna mutekidim (inanmışım): Ecdadının (atalarının) hayatı ile bir kimse ne kirlenir, ne süslenir**
—Kalleş ile ahmaktan mecbur kalırsam birinciyi tercih ederim: Çünkü o nihayet bir işe yarayabilir
— Bir hükümet isterim ki edebiyata hizmet etsin, edebiyatı istihdam (kullanmak) kasdına düşmeksizin
—Ne aklından memnun olmayanı gördüm, ne de tahinden memnun olanı
—Ağrılı başda tâç bile bir belâ olur
**— Evlâd anadan ayrılır, fakat ana evlâddan.... kopar!**
—Bence dehayı edebi (edebi dehâ): Herkesin göremediğini görmek ve gördüğünü herkesin söyleyemeyeceği gibi söylemek
—Saf derûnlar (saf kimseler) başka türlü görü neyim derken bütün bütün oldukları gibi görünürler!
**—Ahara (başkasına) emniyetsizliğini bildirmek pantolonunun arka cebinde bir "browning" sakladığını hissettirmeğe benzer**
—Şark bir mübalağa adesesidir: Oradan tabiat bile müfrit (aşırı) görünür
—Mahiyetini (niteliğini) muhafaza ederek (koruyarak) manzarasını ençok değiştiren şey: Beşerin (insanlığın) gafleti
—Kendi kendine iken bile samimi olmayan sahte vekarlar (yapma tavırlılar) vardır
—Lezzet almak için öyle sanıyorum ki romanı bir tarih ve tarihi bir roman gibi okumalı
—Düşün ve yetiştirdiğin fikir tohumlarını rüzgâra at: Onu çürürse biri filizlenir:
—İstersiniz ki akim (neticesiz) düşünmeyesi niz, sevdiğiniz meseleleri düşününüz!
—Tarihte dikkat ediniz her "büyük hükümdar" dedikleri müstebid bir hükümdardır. Onun için ben ancak "iyi hükümdar "ları büyük tanırım
—Fikri hatâlarımızın en cömerdi şudur: Müstesnayı kaide sanmak ve müstesnalar üstüne kaide kurmak!
— Bir hastalığı çeken hasta da bilir, tedavi eden hekim de: Fakat aralarında ne fahiş (büyük) fark!
—Zaman olur ki mes'ud olmak muhite (çevreye) karşı bir zulm gibi görünür
—Harb i umumi (I.Dünya Savaşı) temelleri kan içinde bir medeniyet abidesidir
—Körler memleketinde görmek bir hastalık saydır

—Hak idare şu üç şeyi nefislerinde cem edebilenlerindir (toplayabilenlerindir): Zekâ, ilim, tecrübe... Ötekiler az çok gâsıptır (zorla alandır)

—Saadet i şahsiye (şahsi saadet) ancak saadet i umumiye (herkesin saadeti) ortasında tam olabilir

—İlim ve zekânın istibdadı bile ağır gelmez, çünki hürriyetin bir vacibesi (gerekli olanı) de ilim ve zekâya inkiyaddır (boyun eğmektir)

—İnsan ancak sermaye i ilim (bilgisi) kadar hür olabilir

—Serbest (başıbağlanmamış) ona derler ki başı ancak ilim ve zekâya bağlıdır

—Bazen su bile şayan ı tel'in (lânetlenmeye lâ yik) olur: Meselâ yatağından taşarak masum bir köyü ezdiği zaman yahut süt tağşişatında (karıştırmasında) şerik i cürm (cürüm ortağı) olduğu için

—Yunan ordusu bizim askerlerimizden nasıl korkmasın ki ev sahibi daima hırsızdan kuvvetlidir ()

—Bizde "tensikaf'dan (düzenlemeden) bahsetmek ağrısı dinmiş çürük dişi kurcalamağa benzer

—Hayatta his değil, hayal değil, hattâ zekâ bile değil, ancak ilim ve tecrübe rehber (yol gösterici) olabilir

—Bâzıları sanıyorlar ki seslerini duyurmak için kavgadan başka çâre yoktur

—Aydınlık yol gösterir, eğer göz kamaştırın azsa

—Sıhhat sarsılmadıkça hıfzıssıha (sağlığı koruma) hatıra gelmez

—Şâirin ruhu tekke, hârâbat (meyhane), meşk hane ve darülzifafdan (zifaf evinden) terekküb eder (oluşur)

—Beni birisi zem ederken (kötülerken) hiç korkmam; medhederken titrerim: Zem eden (kötüleyen) ne kadar yanılsa zararı kendine olur

—Kıyafetimiz ne olduğumuzu değil, ne olmak istediğimizi gösterir

—Yaşadıkça yaşamağı öğrenirsin ve öğrendikçe sanırsın ki çok yaşayacaksın

—Memur olmak kolay, memuriyetle yaşayabilmek zordur

—Bir ziyafete daveti reddetmekdeki lezzet kabuldeki lezzetten daha yüksektir

—Her hareketin ahmakçası sevimsizdir, lâkin itraz ile nezaketin ahmakçaları hiç çekilmez

—Gevezelik söz mukasemesinde (bölüşmesinde) hissesine razı olmamaktır; onun için muhatabı (karşısındakini) sinirlendirir

—İnsan eserini elbette çocuğundan ziyade sever: Çünkü çocuğunun ya anası yahut babasıdır; halbuki eserinin hem anası hem babasıdır

—Hainin mânâ yı cinayeti şudur: "Ben hamiyete lâyık değilim!"

—Çok faal olmak için az hassas (hisli) olmak şarttır

—Edebiyatta beğenilmenin çaresi ölmektir, yahut meslektaşları tehdit edebilecek (korkutabilecek) kadar ehliyetli olmamak

—Necabet (huy temizliği) bir nevi an'ane i uz viyedir (uzvî gelenektir)

—Kalb mantıkdan çok kuvvetlidir: Her dilediğini ona söyletir

—Siz yalnız fenalığı araştırınız; iyilik kendisini gösterir

—Mahcuplara başkalarının küstahlığı (terbiyesizliği) şayan ı gıbta (imrenmeğe değer) görünür

—Darağacı, bana öyle gelir ki, adaletin hiddet tavrıdır

—Bir memleketin sokakları fazla gülüyorsa, emin olabilirsiniz ki evlerinin içi ağlıyor. Evlerinin içi gülen memleketlerde sokaklar çalışır

—Can sıkıcı adamlar yazın bana sineklerin muavini (yardımcısı) gibi gelir

—Tövbe "günah sabunu"dur .

—Tımarhanesi olmayan memleketlerde insan deli olmadığından nasıl emin olur bilmem!

—Sevdiğinin biraz aleyhinde bulunmak gizli sevdaların bariz (göze çarpar) nişanesidir (belirtisidir)

—Kuvvet bilhassa (hususiyle) tahribat (harap etme) ile kendini gösterir: Babalar "bizim oğlan bir baltaya sap olamadı!" derler; "bir sapana demir" yahut "bir hokkaya kalem" olamadı, demezler —

Evet, hayvanlarda merhamet (acıma) kaydı yoktur; fakat zulüm fikri de yoktur

—Hamiyetin (onurun) en kötü şekli alelıtlak (umumiyetle) ecnebigirizliktir (yabancıdan kaçarlıktır)

—İnsan mefevkin (üstün) tasavvurunu madununkinden (astınkinden) evvel görür

—Kabalık kendi nefsine karşı fart ı nezakettir (nezaketin fazlasıdır)

—Hakiki kibir gizli durur, zira bilir ki herkese karşı kibir sarfı da ehemmiyet (önem) vermenin bir şeklidir

—Daima sanırız ki mesleğimizi biz ittihaz ettik (aldık, seçtik) halbuki çok kere meslek bizi ittihaz etmiştir (seçmiştir)
—İstihkar (hor görme) incelere tahkirden daha acı gelir.
—Dikenden ellerini sakınmayanlardır ki güzel gülleri koparabilirler
—Ailenin iki büyük temeli vardır: Yatak, beşik —Çok çamur karıştıran ergeç üstünü lekeler
—Kendini beğenenlerin iki büyük merakı vardır: Sık sık aynaya bakmak ve çok fotoğraf çıkartmak
—Zaafın (düşkünlüğün) hakdan bahsetmesi es bab ı zaafına (zaaf sebeplerine) bir daha ilâve etmek dir
—Bugün İstanbul halkı: Yuvalarında gagalarını rüzgara açmış yem bekleyen kuşlardır
—İstibdadı (keyfi yönetimi) hükümet doğurur ama sütninesi ve dadısı millettir
—Şark (doğu) havası garbldarı (batılıları) titizlendirir
—Ölüme karşı bir tek nöbetçimiz vardır: Korku!
—Her düşündüğünüz ve her hissettiğiniz, iki ucu görünmez bir zincirin bir halkasıdır
—Fen bize tabiatın ancak elfazındaki (sözlerindeki) mânayı tefsir eder (yorumlar); cümlelerindeki mâna beşerin (insanın) zihni için muakkad (muğlak, meçhul) kalacaktır
—Bir memuriyet isterim ki onda hiç kimsenin gözü olmasın: Onda da, bakınız, benim gözüm var
— Kılıç kınını kesmez, fakat uygunsuz kın kılıcı körletir
**—Eceli mev'udu (tabii ölümü) ile ölen memleketler azdır: Öldü dediğimiz memleketlerin çoğu harici (dış) veya dahili (iç) bir el ile katledilmiştir**
—Bazı adamlar için şikâyet bir tabiattır: Güneşe nisbetle arzın (dünyanın) küçüklüğünden şikâyet edeni bile belki işitirsiniz
—Adalet i ilâhiye (ilâhi adalet) mahkemelerden ümid kesilince hatıra gelen mercidir (başvuracak yerdir)
—Lâtifeyi sevmeyenler kendi hisselerine düşecek şakaların yarı sahih (doğru) olmasından korkanlardır
—Mâzi (geçmiş) geçen hayatımızın kısmetsizliğini isbat ettikçe, gariptir, gelecek hayat nazarımızda (gözümüzde) kıymet alır
**—Harb ı umumide (I. Dünya Savaşında) en çok revaç bulan iki meslek vardı: Erkân ı harblik (kurmaylık) ve.... falcılık!**
—Anlamayanların medhi zemininden (kötülemesinden) ağır gelir
—Hangi yolda olursa olsun çok mesafe katetmek (almak) ister misin, yavaş yürü, fakat hiç durmaksızın
—Birşey istemek için kapı çalan isteyeceği rütbe, nişan, memuriyet, yahut bir dilim ekmek, her ne olsa— dilencidir
—İftira en canı pek hayvandır: Geberdikden sonra bile sinsi bir hayat ile yaşar!
—Talihe inananlar ve talinden bahsedenler hep kendilerini talihsiz hissedenlerdir
—"Amir herkes olabilir, hüner "muta" (kendisine itaat edilen) olmaktadır
—Metin (kuvvetli) ruhlar tazyik altında, ezilmez mühürlenir!
—Her leke sabunla çıkmaz, bâzıları benzin ve bâzıları... ebedi deniz banyosu ister!
—Aharın (başkasının) felâketi bedbahtı mes'ut etmese de müteselli (teselli) eder: İnsan budalaca hodgâmdır (bencildir)
—Musibette (felâkette) bile teferrüd (sivrilme) dâiyesi (niyeti) unutulmaz: "Böyle belâlar da yalnız benim başıma gelir!" deriz
—Bir makalede iki büyük güçlük: İyi başlamak, güzel bitirmek!
—iyilik akim (neticesiz) kalmaz: Şükran doğurmazsa küfrân (nankörlük) doğurur
—Hiç kimse kendi meddahını (medhedenini) zekadan mahrum görmez
Bulduğumuz daima umduğumuzdan dûn (aşağı) ve çektiğimiz daima korkduğumuzdan efzûn (fazla) görünür
—Yüksek ahlâk ancak yüksek zekâya refakat (eşlik) edebilir: Hiçbir ahmak tamamıyla halûk (iyi huylu) değildir
**—Dikkat ediyorum: Her tanıştığım adamın kendine göre beni bir tanıyışı var. Tanıdıklarınız arttıkça sanki şahsiyetiniz taaddüt eder (çoğalır)**
— Bir sinema müdavimi (devamlı gideni) diyordu:

Sinemanın letafeti şundadır ki gayr ı müslim aktrisler Türkçe söylemezler!
—Terbiyesizlikde bile ihtiyat eseri gösterenler vardır: meselâ: "Sormak ayıp olmasın!" mukaddemesi (başlangıcı) gibi
—Fevkalâde (olağanüstü) adamlar arasında hiç, ama hiç güzel bıyıklı adam görmedim: Acaba güzel bıyık hilkatin (yaratılışın) bayağılık vesikası mıdır?
—Kıymet nedrettedir (azlıktadır): Politika âleminde "namuslu" sıfatı ve edebiyat âleminde "zengin" şöhreti müstesna (eşsiz) bir ehemmiyet alır
—Hiç cezasız terbiyeye aklım ermiyor: Saçlar bile kıvrılmak için kızgın demir ve tazyik ister
—Bâzı adamların karikatürleri, mümkün değil, muvaffak olmaz: Güya fotoğraf yalanı rekabete mâni olur!
—Nâ mütenahiliği (sonsuzluğu) ben bilhassa "nisyan" (unutulma) da görürüm: Ne kadar adam yuttu, ve daha ne kadar yutacak ve hiç dolmak bilmez!
—Memurin (memurlar) müsabakası: Ekmek fethi için açılmış ne hazin muharebedir (savaştır)
— Alelekser (ekseriya) derin sözler uzun sükûtları (sessizlikleri) takib eder
—Tayyarecileri kıskanıyorum: Kanaatimce insanları nisbet i hakiki yelerinde (gerçek ölçülerinde) yalnız onlar görebiliyorlar
**—PUSULAMIZIN ŞAŞIRDIĞINI ŞUNDAN ANLIYORUM Kİ HER BİRİMİZ KENDİ GÖBEĞİMİZİ KUTUB YILDIZI SANIYORUZ**
—Zaman sana uymazsa sen zamana uy, derler. Bizim zamanımızı düşününce bundan daha ağır teklif yok
—Bâzı hayatlar kırık doğarlar, onları hiçbirşey tamir edemez
—Herkesle beraber aldanmak hakika'i görüp de kendi kendine kalmakdan ehvendir (iyidir)
—Kendi kendinize kalınca canınız sıkılıyor mu, o halde huzurunuzun başkasına sıkıntı verdiğinden hiç mütaaccib olmamalısınız (hayrete düşmemelisiniz)
—Anlamaksızın okuduğum kitap sanırım ki benimle alay eder
—Felâketin açamadığı göz kör kalmağa mahkûmdur
—Şayan ı merhamet (acınmağa değer) o milletlerdir ki mazileriyle (geçmişleriyle) iftihar (övünür) ve âtilerinden (geleceklerinden) şüphe ederler
—Dikkat ediniz: Fedakârlıktan bermutad (adet üzere) tok karnına bahsolunur
—Küre i arz (dünya) hudutların parçaladığı bir yürektir ki sızlayarak semaya bakar!
—"Hak"ın vazifesi âlemi ağlatmak ve kana boyamak değil tenvir etmektir (aydınlatmaktır)
—Bizim gençliğimizde izdivaç (evlenme) şeraiti (şartları) öyleydi ki kocaların çoğu zevceleri uyurken koynuna girivermiş gibiydiler
**— KİRLİ VE ACI SUDA YAŞAMAYA ALIŞIK BALIK TATLI VE TEMİZ SUDA BOĞULUR**
—Fakir her yerde biraz yabancıdır, kendi evinde bile
—Bence en müz'iç (izaç edici) muhatablar: İşitmek isteyen sağır ve anlamak dileyen alım ak!
—**Harb i umumi'de (I.Dünya Savaşı'nda) Almanların mağlub olacaklarını kesdirenlerimiz ancak yüzde binde bir kişi idi: İşte ekseriyet i ârânın (çoğunluk reyinin) kıymeti!**
—En soğuk câliyet (yapın acıklıhk) yapmacıklıların tabii görünmeye çalışmalarıdır
—Dikkat ediniz: Pek kırkın temizlerde ahlak nezâfeti (temizliği) ender (çok az) görülür
—Muvaffakiyete (başarıya) mâni olan sebeplerin en acısı fakirliktir
—Daima Arap sabunu kullanan bir akıllı: "Siyahdır kire dayanır!" dermiş
—"Şiir sevmem!" diyen şiirden anlamadığını itiraf etmiş olur
—Dâhilerin asarı (eserleri) onlardır ki çok yüksek güzellikleri arasında garip kusurlar görülür. Kusursuz eserler dehaya değil, ehliyete delâlet eder
—İnkisâr ı hayalin (hayal kırıklığının) menşei şudur ki bulabileceğimizi değil, istediğimizi umarız
— "Matbuat" (basın) ın ifadesine nazaran bizde harp, mütâreke, kolera, kaht (kıtlık), iyi kötü her hâdise "hükümran" olur (hükünTsürer)
—Herkes zekâsını ilminden vâsi hisseder, halbuki ilmini temamen ihata edebilmiş zekâlar enderdir
—Kuvve i iptidaiyesini (iptidâi kuvvetini) kaybetmeyen adam gençtir, yaşı her kaç olsa.
—Harb zenginleri değil, harb kibarları tahammülsüz (çekilmez)!
—Zencilerin ruhu bana öyle gelir ki kahve telvesinden yahut kundura boyasından mahluktur (yaratıl-

mıştır)
—Fazla emniyet ve fazla emniyetsizlik ikisi de hiyaneti davet eder
—İnsan anlamadığını sevebilir, fakat sevmediğini anlayamaz!
—Hamakatın (ahmaklığın) tashihi (düzeltilmesi) zekânın hatasından beterdir: Bazı edebiyat hocalarının elinden geçmiş talebe müsveddelerine dikkat ediniz
—Çok süslüler pek samimi mahluklar (yaratıklar) değildirler
**—Hayatta tehlike ileri gitmekte mi, geri kalmakta mı, yoksa hiç ayarını bozmamakta mıdır, henüz kestiremedim**
—Hayat yolunda bizi yoran mesafenin uzunluğu değil, kunduramızın eskiliğidir
—İkbal (mevkie erişme) ve idbar (mevkiden düşme) iyiyi daha iyi fenayı daha fena eder: Onlar da içki gibi birer mihenktir (ölçü taşıdır)
—Hay kırıyorsun, tabiidir ki ağzından çıkanı kulağın işitmez
—Bizde izdivaç şarkılarının belli başlı nakaratı: —Terliklerimi ver; pijamamı getir!
—İnce bir hanım dermiş ki: —Kocamın bir takkesi ve bir Şam hırkası olacağına iki ortağım olsun
—Hamal yük altında güzel yürür: Şu kadar var ki başı bi lüzüm (lüzumsuz) görünür.
—Bilmem kim: "Ölüm bir cümle nihayetine vazedilmiş (konulmuş) noktadır." demiş. Temsil (benzetme) doğrudur, şu fark ile ki hiç kimse elleri titre meksizin o noktayı koyamaz.
—Vicdan, onu herkes kalbinde taşımaz: Dilinde, midesinde ve hattâ cüzdanında taşıyanlar vardır.
—"Cennet kılıçların gölgesi altındadır." buyrul muş, lâkin şimdilik kılıçların gölgesi altında ben ancak süngüleri görüyorum
—Gelinciksiz tarla olmuyor: Başaklarda bile süs ihtiyacı var.
**—KENDİ ELLERİMİZLE DEMİR KAFESİ KURAR, İÇERİSİNE GİRERİZ VE SONRA: "AMAN BİRAZ HÜRRİYET!" DİYE HAYKIRIRIZ**
—**At yarışlarında yerinden kımıldamaksızın hayvanlara koş! emri veren bir adam vardır: Gayr ı müsellah (silahsız) hamiyet furuşlarımızı (onur satanlarımızı) ona benzetirim!**
—Kimlerden mürekkeb olursa olsun her kalabalık bir koyun sürüşüdür
**—Cehil devam ettikçe mescid, mahkeme, matbaa, medrese, her ne bina etmiş olsak mahbes olur.**
—İstanbul'da bi's sühule (kolaylıkla) kazanılan şey: Bir yaşdan sonra semen (semizlik)
**—Her mahbusa acırım, hurafat (hurafeler) ve telkinat (telkinler) mahbuslarına hepsinden ziyade**
—Edebiyatta şöhret en büyük gıdasını ta'rizden (dokunacak söz söylemeden) alır
—Müdahane (dalkavukluk) san'atı zan olunduğu kadar kolay değildir: Birini alkışlamadan evvel kendi nefsinde beğendiği hangi evsafdır (vasıflardır) iyice tahkik etmeliyiz (araştırmalıyız)
—Rütbe, nişan bâzılarını yükseltir, bilâkis bâzılarını rütbe ve nişanı alçaltır
—Aczini duymayan adamın kuvvetine güvenme
—Belagatte (güzel söz söylemede) basiret bir korkaklıktır ve bilâkis (aksine) fesahatte (açıklıkta) korkaklık bir eser i basirettir (basiret eseridir): Pervasız (korkusuz) düşün, titreye titreye yaz
**—Kuvvetli dimağlar ölü fikirlerle düşünemez**
—Asırların tecrübeleriyle yoğrulmayan her üslûba nâ pûhte (pişmemiş) denebilir
—Zeki adam tepeden tırnağa göz kulakdır
—Çok kişi için, matbuat (basın) dimağın bir hazır esvab mağazasıdır: Oradan hazır efkâr (fikirler) alırlar
—Rüyada ağlayanın gözü yaşarmaz
—Bazılarına: "Sen hasta değilsin: kendini dinliyorsun " derler. Halbuki hasta olmaksızın kendini dinlemek de bir hastalıkdır
—Bazı gözler vardır ki nazardan (görüşten) mahrum zan olunur: O kadar cansız bakarlar
—Zaman olur ki nazarımda (gözümde) her şey küçülür: Öyle dakikalarda benim için ummanlar (okyanuslar) arzın kabuğu üstünde bir şebnem (çiy) tabakasıdır
—Hayatlarında sesleri duyulmayanların vefatları duyulmaz
—Ne yaptıklarını bilmeyenler bittabi (tabiatıyla) istemezler ki ne yaptıkları bilinsin
—Kalabalığı hiç sevmem: Orada bana öyle gelir ki herkes birbirine sıvaşır!
—Yüksek fikirler yüksek dağlara benzer: Alışkın olmayanları ürkütür
—Mektep şeriklerini (arkadaşlarım) teşbih da nelerine benzetebilirsiniz: Tahsil (öğrenim) nihayetinde

iplik kopar ve her biri bir başka tarafa yuvarlanır
—Niçin dargın olduğunuzu bilmezseniz tabiidir ki barışamazsınız
—Doğduğumdan beri işitirim: “Bu böyle devam edemez!” derler. Hâlbuki pek âlâ etti, ediyor ve kim bilir daha ne kadar edecek
—Avamın (halkın) dimağı kulağından giren sözlerle düşünür; içinden doğan fikirler ile değil
—Her hain korkaktır, derler. İlâve edeyim ki hain olmaksızın korkak olanlar da vardır ve böyleleri her tarafda hiyanet asarı (eserleri) görürler
—Tensikatınızın (düzenlemenizin) neticesi ister misiniz ki hayırlı olsun? Evvel emirde (herşeyden ön-ce) kalburla eleği temizleyiniz
—Şimdi büyük caddelerimizin gürültüsünü dinlerken sanıyorum ki koca İstanbul'un açlıktan karnı gurulduyor
—Korku fena nasihat verir, derler. Bütün ihtiraslar, infialler (kırgınlıklar) de böyledir
—Her cenaze alayına tesadüfümde (rastlayışımda) düşünürüm: “Şimdi omuzlarında taşıyorlar, bir saat sonra ayaklan altında çiğneyecekler!”
—Halinden şikâyet büyük bir saygısızlıktır: “Elemimden bir hisse al” demektir; niçin alınsın?
—İnsan ne düşünse fikrine biraz kendisini karıştırır: Câzibe i umumiye (arz çekimi) nazariyesinde bile kendi nefsini merkez hissetmeyen azdır
—Nefsinden (kendisinden) memnun olmayanı hiçbir şey ve hiç kimse memnun edemez
—En serbest harekâtınızda (hareketlerinizde) bile dikkat ediniz, ayağınız bir ipek köstekle bağlıdır: Menfaatiniz
—Küçük dimağlar kendilerini cüz'iyyat (küçük şeyler) çalılığında kaybederler; külliyatı (bütünlükleri) ancak müstesna (eşsiz) zekâlar ihata eder (kavrar)
—O adamlara acırım ki etrafındakilere uymak için küçülmeğe ve irtifalarından (yüksekliklerinden f feda etmeğe mecbur olurlar
—Yaşamadığı saadetin lezzetini ümid ve hayal kuvvetiyle duyanlar vardır: Onlara da mes'ud demeliyiz
—Kırılmış hayatı şikâyetsiz yaşamak: İşte en büyük metanet (dayanıklılık)
—Yüzde çirkinlik huyda mübalağa tevlid eder (doğurur): Çirkinliklerin iyisi güzellerin iyisinden daha iyi ve fenası daha fenadır. Fenaların çirkinliği haklı bir cezayı tabii (tabii ceza) gibi görünür. Ve iyilerin çirkinliği karşısında tabiat hesabına bir utanma hisseder gibi olursunuz
—Kin hissi ancak boş ruhları doldurur
—Hakiki ve tam saadet ancak ölüm fikrinden bi haber (habersiz) olduğumuz devirde mümkündür:
—En hür adam hiç olmazsa bir sürü âdetlerin ve bir alay an'anenin (geleneğin) esiridir
—Kavilerin (kuvvetlilerin) değil zaitlerin zulmünden iğrenirim: Aslanla kehleyi (bit— mukayese ediniz
—İlim bermudat (âdet üzere) tahlili (çözücü) san'at ve felsefe terkibidir (birleştiricidir)
—Galatı (yanlışı) öğreten derse şüphe yok ki cehil tercih olunur: Ehliyetsiz hocaların çanına ot tıkamak ilme hizmettir
**—HİÇBİR DİLDEN ANLAMAYANLARA KUVVETİN BELÂGATİ İLE MERAM ANLATMAK FARZ OLUR!**
—Hiç kimse kendi kokusunu duymaz, cihanı kokutsa bile!
—Kâinatı yaratmakla halik (halk eden) kendini de halk etmiştir (yaratmıştır)
—Güneşin altında at fışkısı bile altın çelenk görünür
—Maziyi (geçmişi) hatırlaman bile yarınki hayatı hatırlaman için olmalı
—Herkes tarihini geçtiği yola ayaklarıyla yazar
**—Annesi! Çocuğuna yalnız söylemeği değil, dinlemeği de öğret ki yavrucak konuşmağı öğrenmiş olsun!**
—Ben nasıl ecdadımla (atalarımla) bir kafada olabilirim ki onların tepelerinden bulut ve kuş geçerdi, benimkinde radyo ve tayyare (uçak) dolaşıyor
—Akl-ı âmil (amel eden akıl) akl ı kâmilden (olgun akıldan) üstündür
—Bizim kelimemiz çok mâna doğuramıyor, zira melekler gibi onlarda da müenneslik, müzekkerlik yok
—Nurun gölgesi olmaz ama nur olmasa gölge olmazdı
—Korku cüretten az tehlikeli değildir. İkisi arasında tercih bir mizaç meselesidir, basiret (sağgörü) değil
—Yağmur yağarken küpünüzü doldurunuz ve küpünüz dolunca... lekelerinizi yıkayınız!

—Eğer sağ elin ibda'a (yaratmağa) kadirse (nıuktedirse) sol eline yıkmak hakkını tanırım
—Saçına kır düşen âşık yarım koca sayılır
— Kapıları affa ve pencereleri hürriyete açılmayan mâbed bence bir vicdan mahbesidir (hapishanesi dir)
—Nur evet, nur ama unutma ki diriyi kuvvetlendiren güneş ölüyü kokutur
—Ahlâk düsturlarını kıymetten düşüren şudur ki sağır ve dilsiz fazileti herkes istediği gibi söyletebilir
—Su dolu bir bardağın dibinde ben susuzluk hissederim: Zira bir susayan olmasa o bardak dolmazdı
—Dalkavuklar ne kadar yükselseler kendilerini yükselten tepme izlerini kıçlarından silemezler
—Çok kişinin en kuvvetli fikirleri kendi göbekleri etrafında döner
—Yakından baksanız bir ferdin tamâmı (açgözlülüğünü) bütün beşeriyet (insanlık) doyuramaz
—Cumhuriyet falakayı kaldırmadan evvel falakacıları falakaya yatırmalıydı!
—Hodgâmlığı (bencilliği) bir maymuncuk gibi kullanırsanız esrarını aç anlayacağınız yürek hemen hiç kalmaz
—Menfaat âdeta vicdanların cildi gibidir: Ona dokunanlar ruhumuzun derisini yüzüyorlar sanırız
“Hep”lerdir ki “hiç” telâkki edilmeğe (sayılmağa) ehemmiyet (önem) vermezler
—Hürriyet açacağı yaraya deva (ilâç) olan silâhdır
—Fedakârlıklann en gücü zekâdan fedakârlık ederek anladığı halde kendini anlamamağa mahkûm et mekdir!
—Kişinin işi içinin aynasıdır
—O ayyaşlar tuhafıma gider ki biraz içtiler mi, ahlâktan bahse koyulurlar!
—Kat'i (kesin) surette inanan adam kendi için anlamak sahasını tecdid etmiş (yenilemiş) olur; zekânın hürriyeti şüphededir t
—Her ihtiyar bunamaz ama akıl yüzdeki buruşuklukların kemendine tutulur!
—Musiki şiirin ifade edemeyeceği şiiri ifade eden şiirdir
—Saltanat Türkiye'sini düşündükçe anlıyorum ki ölümü yıpratan ancak cismin iriliği olmuştur!
—Kin kurşundan ağırdır; kanatları ne kadar geniş olsa garazkâr (garaz tutucu) yükselemez
—Kuvvet bütün tabiatın tanıdığı hakdır. Hak ise yalnız insanların birbirine tanıtmağa çalıştıkları mevzu (kurulmuş) kuvvettir
—Bırak, ben başka türlü düşüneyim: Bu ihtilâf dan (anlaşmazlıktan) olsa olsa şu çıkar ki düşündüğü şey bir cephe daha kazanmış olur
**—Daima melek olarak ancak semada (gökte) yaşanır; yerde yaşamak için arasını şeytan olmak farzdır**
—Sevinç ve keder: Hayatta her gün girip çıktığımız cehennem
—Eceli gelmiş, deriz: Hayır, ecele kendisi gitmiştir, ölüm yürümez; dirilerdir ki daima ona yaklaşırlar
—En vefalı dostumuz gölgemizdir: O da yoldaşlık etmek için güneşli hava bekler
— Her sene Teşrin i evvelde (ekimde) ölen yazı defnederken (gömerken) anlarız ki güzel mevsim çok kısa imiş. Mamafih önümüzdeki Nisan'ın kırlangıçları yine bizi aldatır!
—Önce gıda, sonra sevda: Hiçbir güvercin yemliği boş iken eşini aramaz
—Tabiat kör ve sağırdır: İyi görene ve iyi işi dene farkında olmayarak az çok zulmeder
—Hizmetten her esir müteneffirdir (nefret eder): Azad olduktan sonra bile bu nefreti devam eder
—Fikir ordusu yasak tanımaz: Yürür... ve daima yürür
**—VATANINI HEMEN HER FERD KENDİ FİKİRLERİYLE İDARE OLUNMAK İÇİN YARADILMIŞ SANIR!**
—Hakiki âlimleri tetebbu ederken (incelerken) kendi bilgilerime “lafz ı murad” (söylemek istediklerim) diyorum: Onların mevcudat (mevcut olanlarla) ile bina ettiklerini ben zihnimde kelimelerle çatmağa çabalamışını
—Çoğumuz için “dünya” içinde yaşadığımız kasaba veya köydür
—Her yıl elinde bir sual (soru) işareti ile gelir ve giderken ardında bir taaccüb (şaşma) işareti bırakır
—Her anlamadığımız hadise (olay) bize gayr-ı tabii (tabiinin dışında) görünür
—Yaşamak çok kişi için yeyip içerek ölümü beklemektir
—Edebiyatta gençliğini kaybetmeksizin yirmi seneden ziyade yaşayan teceddüt (yenilik) görmedim
San'at denebilir ki san'atkârdan çabuk ihtiyarlar
—Fikir önünde ahret öyle derin ve o kadar geniştir ki hiçbir itikad (inanç) onu tamamıyla ne doldura-

bilir, ne aydınlatabilir
—Her şey az çok çiğ et gibidir: Biraz sabır ister ki kebab olsun!
—Dikkat ediniz: İnsan tok karnına inkâra, aç iken daha ziyade imâna maildir
—İstihkar (hakir görülme) ancak istihkar (hakir görme) ile ödenir —Sevdiğin mahlûkdan (yaratıktan) soğumak ister misin? Aranıza bir parmak nikâh çal!
—Gül yüzünü bir şişeye doldurmak ne kadar mümkünse arzın güzelliklerini şiire koymak da o kadar mümkündür
—Acıkan için lokanta camekânı en lâtif manzaradır
—**Bir adam karşımda övünürken frenk sıfırının iki kavsi üstüme geriniyor, sanırım**
— Bülbülü bir fiske ile susturabiliriz: Fakat sopaya davransanız bile eşeği anırmaktan menedemezsiniz
—Eğer hürriyeti başkasından kıskanıyorsam hükmedebilirsiniz ki efendi görünen köleyim
—Elemi bilmeyenin merhametine inanmayınız
—Taze heyecan duymayan yeni şiir ibda edemez (yaratamaz)
—Herkes umduğunu olacak sanır: Tabiatta bedbin (kötümser) yoktur
—Bir faydaya âlet etmek istediğiniz dakikada san'atı tahtından hal etmiş (indirmiş) olursunuz
—İnsan bir hayvandır ki hayvan olduğunu her hayvandan daha sık hatırlar!
—Her zenginlik düşman yaratır; Fikir zenginliği hepsinden ziyade
—Çok kere komşumuzun semizliğidir ki bizi iğne ipliğe çevirir
—Kulağımıza uygun gelen her gürültü bir musikidir
—Garibdir ki istibdâd ancak esir ruhlu yaratılanlara tatlı gelir
—Küstahlık, gemi azıya almış acizdir
—Akıllı diriler ölülerin acı tecrübelerinden derdine deva çıkarır
**—HARB I UMUMİ ( .DÜNYA SAVAŞI) SAĞNAKLARINDA DOLAN KÜPLERİN MÜTAREKE DEVRİ DİPLERİNİ DELDİ.**
—En hazin şey gözleri kuru olarak ağlamakdır
—Yaşayacak yenilikler ancak eskiyi bilenlerden sadır olabilir (çıkabilir)
— İbadet çok kere keder için mahreç (çıkış) borusudur
—Halk ne dizginleri, ne de onları tutan eli hissetmemelidir ki candan itaat etsin
—Seyahatin güzelliği bana öyle geliyor ki karada biraz kurur ve onu ancak denizin nihayetsiz ahenklerinde buluruz
—Şiir daima gençtir: Ruhunuzda onun hayatını duyduğunuz müddetçe ihtiyarlamadığınıza hükmedebilirsiniz
—Her yenilik yabancıdır: Muhit (çevre) onu ezmeğe çalışır; fakat yaşamağa lâyıksa ezilmez
—Her yeni nimet suiistimale uğrar; ondan nasıl istifade edileceğini tecrübe bize öğretinceye kadar
—Fena yaşamış olmamak için yalnız yatağımızı değil mezarımızı da iyi hazırlamalıyız
—En acı yaşlar gözümüzden akanlar değil, içimizde hapse mecbur olduklarımızdır
—Yaşamak evet, kimyanın dediği doğru!— yanmaktır; şu kadar var ki bir yaştan sonra insan alevsiz, kuru duman halinde yanıyor
—Hastalıkların çoğu yarasalara benzer: Nurun az olduğu yerlerde dolaşır
—Düşünürken iş yerine lâf koydun mu, hayatı masala çevirmiş olursun
—Cebin delik ve cüzdanın boşsa beyhude (boşuna) üzülme, mevzun (uyumlu) yürüyemezsin
—Güzel fikir ihtiyarlamaz.
— İfrat aşırdık) hiçbir yolda caiz (yakışık alır) değildir: Nurun bile fazlası gözü kör eder.
— Haykıran sükûtlar (susuşlar) vardır ki ancak. Allah Teâlâ işitir
—Daima gözümüzü açmalıyız ki hayatı rüya sanmayalım
—kaldırımı olmayan sokaklarda evler bana yalınayak gibi gelir
—Zekâyı hangi zindana tıksanız kendisine kenarından sıvışacak bir gedik açar
—Mürteci (gerici) ileriyi ve yukarıyı tanımaz: Her değişiklik onca bir musibet (felâket) telâkki olunur (sayılır)
—Bir kavmin hayatını uzatacak her hareket mukaddestir, manzarası çirkin ve hattâ kanlı olsa bile
—Kanun yoktur ki size adalet hissi verirken hasmınızda kuvvetin suiistimali gibi görünmesin
—Talihsizin eli yağmurda veya kurakta kapansın: Avucu daima boş kalır

— Seven için sevdiği daima gençtir
—Her yerde bir bakıma terakki (ilerleme) bir bakıma tedenni (gerileme) vardır: Yüksekte oturanlar yalnız terakkiyi (ilerlemeyi) görürler, aşağıdakilere yalnız tedenni (gerileme) görünür!
—Yarasaya güneşi göstermek bir saygısızlıktır
—Dümeni dinlemeyen gemi ergeç karaya oturur
**—Bazıları dinlemez ki anlasın; bazıları anlamaksızın dinler; bâzıları da eğer işitse anlayacak, fakat belâya bakınız ki sağırdır. Onun için sık sık: "Söz anlayan beri gelsin!" derneğe mecbur oluruz**
—Arasıra öyle iptidâi (basit) lâkırdılara nuıha tab olurum ki içimden: "Acaba tufanın suyu henüz kuramadı mı? derim
**—Sevdiğinizi yalnız kalbiniz deyi, dimağınız ve vicdanınız da müştereken: "sev!" demeli**
—İnsan yalnız dostlarıyla değil, düşmanlarıda iftihar edebilmeli (övünebilmek)
—Sağlıklarında kendilerine hürmetsizlik ettiğimiz büyük adamlarla vefatlarından sonra iftihara (övünmeğe) hakkımız kalmaz
—Bence apdallık fenalıkdan ziyade korkunçtur: Hapishaneleri fenalardan ziyade ahmaklar doldurur
—Sevmediği halde kendisini âşık sananlar kadar da sevdiği halde âşık olmadığını iddia edenler görülür
—Hakiki büyük adamlar güzel ağaçlara benzerler: Dallarında yuvalar kurulur, gölgesinde yorgunlar dinlenir; çiçeklerine sürünenler güzel koku alırlar; meyvesiyle açmakla doyar ve yaprakları arasından dökülen güneş damlaları toprağa hayat verir: hiç kimseye ve hiç birşeye zararı dokunmaz.
—Çoğumuz bilmeyiz ki ateş ve yıldız böcekleri gibi etrafın karanlığı sayesinde parlıyoruz
—Yanan kıvılcım sönük volkandan kuvvetlidir
—Acı tecrübeler nadiren (pek az) ferdi uslandırabilir, fakat hiçbir zaman bir cemiyetin aklını başına getiremez
—Gençlerin hayatı tanımak iddiası henüz eşiğine ayak bastığımız binanın her tarafını bilmemiz iddiasına benzer
—Çalışan avucun nasırı altından
—Gözlerinizi okşayarak sizi uyandıran sabah güneşinin güzelliğine inanıyor musunuz? Hayata bir kere daha yeniden doğdunuz demektir
—Yaşamak her saniye biraz ölmektir.
—Sarhoşlukta küstahlığın adı zekâ olur
—Çok uykusu gelen için bütün dünya uyuklar!
—Zamanımızda garbi (batıyı) iyi tanımadıkça müsteşrik (orientalist) bile olamazsın!
—Bir sima yüreğimize yaklaştıkça kusurları silinir
—İlim bir türlü, cehil bin türlüdür
—Cimriliğin girdiği yerden kibarlık kaçar
—Yağmurdan korkanlar kadar da güneşdcn korkanlar vardır: Ve hepsi şemsiye altında buluşurlar
—Yalnız insan değil hiçbir şey kusursuz olmaz: En saf suyun gizli bir tortusu vardır ve arayınca güneşin nle lekeleri keşfolunur.
—İçtimâi (sosyal) fırtınaların rasadhanesi borsadır
—Seyyahların en bahtiyarı bahadırı: Laponya'[79] dan genç çıkar, Hindistan'a genç girer; her yerde daima güzel gençliğini gezdirir
—İrsen (doğuştan) hükümdar mısın?... Çalış ki gün doğmasın, zira gece karanlığında köle ettiklerinin yer ağardık tan sonra kölesi bile olamazsın
—Mutlakiyyet) mantığı ancak cehlin kesif karanlığında yarasalar veya bay kuşlarla beraber yaşayabilir
— İlelebed (sonsuza kadar) tahtında kalacak yalnız bir hükümdar tanırım: Para... kim olursak olalım ona biat mecburiyetindeyiz.
—Sevin, fakat sevincin kimseyi incitmesin
—Tarafdarlık gibi muhalefet de çok sert kolalı yakalığa benzer: Onlardan biri gerdanınızda iken başınız istediğiniz gibi oynatamazsınız

[79] Laponya: (İsveççe:lappland) İsveç , Finlandiya , Norveç ve Rusya arasında kalan tarihi bir bölge çoğunluğu İsveç'te çok az bir bölümüde Finlandiya, Norveç ve Rusya 'da dır. Bu ülkelerin neredeyse kuzeyinin tamamını kaplar. Bölgenin yerli halkı bugün sayıları çok azalmış olan Sami uluslarından biri olan Laponlar'dır.

—San'atkâr nazarında açan bir çiçek düşünen bir filozofdan daha derindir
— Hecelerini parmakla sayarak yahut aruza uydurarak zan eder misiniz ki sözü şiire yükseltirsiniz?
—Bu tıpkı bir yapma sümbül lavantası serpmek ile hakiki sümbül yarattığımıza inanmak gibidir
—Şüphe yok ki şiir bir sefahattir (Eğlenceye düşkünlüktür) ve öyle olduğu için halk onu musiki dalgalarına san'at yoldaşlığı edecek bir söz oyunu, bir beste yardağı olarak kabul eder
—San'atın ağlattığı göz bile ağlarken biraz san'atkâr olur
—Şiir herkesin lakırdısı olamaz: Vakıa onda da sözden söze yürüyeceksiniz, fakat lâhuti (ilâhi) adımlarla
—Su nesir ise şiir buluttur: ve yükselirken içindeki tuzu, sodayı ve çamımı yerde bırakır
—Şiir insan dudağına ilk doğar gibi taze olmalıdır ve onda yeni bir dil dünyaya yeni bir fikir getiriyor sanmalıyız
— Bayağı dille söylediğimiz şeyler manzum da olsalar, hattâ güzel de olsalar şiir değildir
—Yeniliği elverişli hissedilmeyen her dil şiir hesabına kötüdür.
—Şiir tarif etmez, kendi adesesiyle ancak tevil (sözü çevirir) eder
—Nasıl ki musiki hiçbir şeyin adını söylemeksizin herşeyi anlatabiliyor,şiir de biraz öyle olmak yaraşır
—Her şiir, değil eski şiirlere, kendisinden birgün evvel doğan şiirlere karşı bile mühlik (öldürücü) bir san'at yeniliği göstermelidir
—Şiirde beceriksiz yenilik bile ustaca işlenmiş tekrarlardan üstündür
—Fikir kâinatında (evreninde) her şiir yeni bir fikir bina edecektir; bu sebepden çok kere mevcut cümlelerin vuzuhuna (açıklığına) sığmaz ve sizi işitilmemiş ibareler yaratmak mecburiyetinde bırakır
—Aptallığın mevkiini dimağ çerçevesinin dışında ve tabiatın esrar kompartımanında aramalıyız
—Aptalın sözünü isyansız dinleyecek kadar geniş müsamaha (hoşgörü) yalnız Ulu Tanrıya mahsustur!
—Aptal otobüse benzer: Bile bile adam öldürmez, fakat yürürken çok kişiyi ezebilir
—Aptalın her aykırı işinde mana arasanız bir boşluktan ötekine düşersiniz
— Budalalar tereddüt tanımazlar: Edebilecekleri ya tasdiktir, ya inkâr
—Yaşamak, hayat rüyalarından birinden ötekine uzanmaktır
—Kırılan hülyadan sessizce akan göz yaşlan ne ince şiirdir
—Budalalar meclisinde en zarif nükte... susmak dır
—Herkes umduğunu ve beklediğini olacak sanır: Tabiatta bedbin (kötümser) yokdur
—İnsan san'at evinde yükseldikçe mevzu (konulmuş) kaideleri hakir ve istihkara lâyık görür
—Roma imparatorluğunu yıkan zaman karşısında benim üslubum elbette sigara dumanından daha çürük kalır
—Bütün çocuklar az çok şâirdirler: şâirler de behemehal (muhakkak) hayatlarının bir tarafını çocuk bırakırlar

**MEZARIMIN KİTABESİ**

Ömrümün defterim esefsiz kapadım
Uyusun has re kadar toprağın altında âdem
Kış günü ruh-ı günahlarımı örter karlar
Göğsün üstünde yazın afv ile al güller açar
Gökte benden daha mesud olamaz bir yıldız
Bu uzun uyku eğer olmasa hiç rüyasız

**MEHMEDCÎĞİN MEZAR KİTABESİ**

Sana ey şanlı şehid az görürüm ben demeği
Ordunun gözbebeği ümmetin arslan yüreği
Çiğnedin düşmanı, serdin yere, sürdün denize
Yaşamak hakkını hak ettin o çenginle bize
Ezdi kahrın yediyüz yıl bizi ezmiş tahtı
Milletin güldü yüzü, güldü o kuster (güster) bahtı

Kefenindir senin al kan ve vatandır türben
Vatanın al kanı al sancak açar türbenden
Sen bu dar toprağa sığmış koca bir milyonsun
Ey şehid adlı şehid artık adın Türk olsun!

**Kaynak:**

Cenab ŞAHABEDDİN, Tiryaki Sözleri, Hazırlayanlar: Dr. Orhan F. Köprülü Dr. Reyan Erben, Tercüman Gazetesi'nin bir kültür hizmeti olarak yayınladığı 1001 TEMEL ESER Serisi'nin 116. kitabı Cenab Şahabeddin'in "TİRYAKİ SÖZLERİ", Kervan Kitapçılık Basın Sanayi ve Ticaret A.Ş. Ofset Tesisleri'nde dizilmiş ve basılmıştır. (Ocak 1978)

## YA RABBÎ, ARTIK YETMEZ Mİ?

Kullarını en çok seven ve acıyan Allah Teâlâ'dır. Bütün dertlerin ilacı ancak ondadır. Ancak bizim gibi günahkârların duaları katına ulaşamadığında sevdikleri ile katına yüz sürmeyi de bilenlerdeniz. Vesile aramak sünnettir. Diyarbakır'da orman yangınında şehit olan erlerimizin üzüntüsü yürekleri dağlamaktadır. Milletimiz için duadan başka bir şey yapamayan bizim gibi acizlerin müracaatını Allah Teâlâ sevdikleri yüzüne kabul buyursun inşaallah.

Bu nedenle sizler ile bir kıssa paylaşmak istedim.

[“İstanbul'u kasıp kavuran bir veba salgını olmuştu. Öyle ki günde birkaç yüz kişinin ölümü ile bütün evlere yayılıp mateme boğan bu âfet karşısında ahali toplanıp müşavere ederek Hazretî Pir Aziz Mahmud Hüdayî efendimize müracaat ederler. Hazreti Gavs :

**"— Bu gibi ahvale karışmak neşemizle muvafık değildir.”** cevabını verirler. Ahali ise :

"**— Böyle bir çaresizlik karşısında ümitle kapınıza geldik. Mahv u perişan olarak gitmekliğimiz şannı ulviyete yaraşırsa dönelim."** diye tekrar yalvarırlar. Bunun üzerine Hazreti Pîr efendimiz:

**"— Karaca Ahmed mezarlığına gidiniz. —Orada bir yeri tayin buyurarak— filân mevkideki selvi ağacının altında ancak bir hasıra malik üryan bir kimse yatar ve adına Hâsırpûş[80] Dede derler. Ona başvurunuz. Şayet müracaatınız geri çevrilirse tarafımızdan selâm ediniz.”**

Hazreti Azizin tarifi üzere oraya giden ahali gerçekten bir şahsın hasıra bürünmüş yatmakta olduğunu görüp meramlarını anlatırlar. O ise hiddet ve şiddet ile gelenleri başından defedip yatmağa devam eder. Kendisi ikaz olunarak Hazreti Pîrin selâmları tebliğ edilmesi üzerine derhal yerinden fırlıyarak selâmı ayakta aldıktan sonra

**"— Bugün bir kişinin cenaze namazı da kılınsın da hastalık kesilsin"** cevabını verir. Hazreti Pîr efendimizin başkaca emirleri olup olmadığını da sorar. Yok, cevabını veren halk sevinçle evlerine dönerler. O gün sadece bir kişinin ölümünden sonra hastalık birden kesiliverir.][81]

**“Ey Allah Teâlâ'm yurdumuz ve milletimiz artık mağdur durumdadır. Hasan ile Hüseyin artık birbiri ile geçinemiyor. Düşmanlar aç kurtlar gibi zayıfladığımız günü beklemektedirler. Onun için hangi veli kulunun gönlü zâtına muhîb ise O'nunla sana yöneliyoruz. Fitnenin bitmesi için lütuf ve ihsanını bizden esirgememeni diliyoruz.”** Amin.

**İsmail Hakkı**

---

[80] Hasıra sarılıp yatan

[81] Kaynak:
Mehmet Gülsen, Küllîyât-ı Hazret-i Hüdâyî, s, 12-13
Kutb-ul Arifîn Seyyid AZİZ MAHMUD HÜDAYÎ (K.S.), hzl: Kemalettin ŞENOCAK, İstanbul, 1970, s.21-22

## NURETTİN TOPÇU'NUN TASAVVUF DÜŞÜNCESİ -Mustafa Kara

Tasavvuf ile mistisizmin bazı farklı yönlerine işaret etmek için birincisinin müntesiplerine derviş ikincisinin temsilcilerine ise daha çok mistik adı verilmektedir.

Topçu için dostları bu iki kelimeyi de kullanmışlardır. Kaplan onu **"çağdaş bir mistik"** şeklinde takdim ederken, Tarlan ona **"arif derviş"** unvanını vermiştir.

Gerçekten derviş Nurettin'in dervişliği Fransa'da doktor'a çalışması yaptığı yıllarda başlamıştır. Gördüğü felsefe-psikoloji tahsili ve görüştüğü insanlar, onun mizacında örtülü olarak mevcut olan derviş meşrepliğini yavaş yavaş ortaya çıkarmıştır.

Bağlandığı ilk şahıs Maurice Blondel'dir. Hareket (action) felsefesinin kurucusu kabul edilen bu mistik filozof şöyle diyordu: **"Din esas itibariyle mistiktir".** O İlâhi varlığa duyularla ve akılla ulaşılamayacağını ancak kalp ve irade yolu ile ulaşılabileceğini kabul ediyordu. (Bergson, 53)

**"... Bu hale ulaşmak isteyen ruh günahlardan temizleniyor, kendinden geçiyor, dünya cemiyetlerini ve fena libasını terkediyor. Bütün bunlara temizlenme (purification) deniliyor. Böylece kalp benliğinden boşaldıktan sonra Allah'a ait bir şey oluyor ve iki aşk o zaman birleşiyorlar"** (Bergson, 55).

Tanıştığı ikinci mistik, filozof Henri Bergson'dur (ÖL 1940). Dinleri statik ve dinamik olarak ikiye ayıran Bergson, birinciyi sitenin dini, cemiyetin dini ve kapalı din olarak açıklarken ikincisi için şöyle düşünmektedir:

**"Bu insanlığın dinidir, açık dindir. Dinamik din mistisizm esasına dayanır. Gerçek mistisizm müstesna bir hal ve az bulunan bir cevherdir. O'na göre Yunan da ve Hind'de tam bir mistisizm görülememiştir. Çünkü tam bir mistisizm, hareket, yaratıcılık ve aşktır. Bu ise Hıristiyan ve İslâm dinine has bir durumdur."**

Filozof devam ediyor: **"Mistisizmin gayesi, aşk içinde kainatta birlik (unite cosmigue) yaratmaktır. Ancak mistik temas sayesinde Allah'la birleşen insan iradesi insanlar arasında evrensel aşkı yarannaya kabiliyetlidir"** (Bergson, 103-109).

Henri Bergson felsefe-mistisizm ilişkileri konusunda ise şunları söylüyor: **"Sırtını ilme dayayan felsefî sezginin derinleştirilmesi mistik sezgi sayesinde kabil olmaktadır. Mistikler, üzerinde başka insanların yürüyebileceği yolu açtılar. Bu hareketleriyle filozofa, hayatın nereden geldiğini ve nereye gittiğini yine onlar gösterdiler"** (Bergson, 110).

Bu iki Batı'lıya bir de ilim adamı Louis Massignon ilave olunca üçlü sacayağı tamamlanmıştır, Topçu'nun mistik muhtevadan İslâm tasavvufuna yönelmesinde bu üçüncü şahsın büyük hissesi olsa gerektir. Topçu kendisine Türkçe öğretirken fikir ve tesbitlerinden istifade etmiştir. Tasavvufî düşünce, özellikle Hallac-ı Mansur ile ilgili çok geniş araştırmaların sahibi olan Massignon şöyle diyordu:

"**İslâm mistisizmi hem kaynağında hem de ilerleme çağında mütemadiyen ezber okunan, üzerinde derin derin düşünülen ve tatbik edilen Kur'ân-ı Kerim'den doğmuştur".**

**"İnsan ruhu ile kendi yaratıcısı arasında söz konusu olan birleşme Kur'ân'ın ruhuna yabancı değildir"** (Mevlâna, 23).

**"İslâm mistisizminin Hıristiyan ve Hind mistisizminin kopyası olduğu tezini L. Massignon reddetti"** (Bergson, 56-58). **O'NA GÖRE KAYNAK KUR'ÂN'DIR.**

Topçu birtakım felsefî şüphelerle Türkiye'ye döndükten sonra (1934) **"Kur'ân'dan kaynaklanan"** bu düşünce sistemini yakından tanımak istedi. Kader onun karşısına mürşid olarak **Hasib Efendi** ve **Abdülaziz Bekkine**'yi çıkardı. İlim adamı olarak da **Celâl Hoca** ile tanışınca sacayağı yine tamamlanmış oldu. Gençlik yıllarında cuma günleri Karagümrük Rifaî dergâhındaki sohbetlere katılan Celâl Hoca'nın hatıralarından onun fena fi'r-resül halini tam olarak yaşayan bir kişi olduğu anlaşılmaktadır.

Özellikle Abdülaziz Efendi ile olan ve bazen sabahlara kadar süren sohbetler yoluyla Topçu'nun içindeki istifhamlar yok olmuş. Bunların yerine gönül dünyasının doyumu olmayan uçsuz bucaksız mevhibeleri geçmiştir. O günlerden itibaren insan-eşya-hakikat konuları, ilim, felsefe, hikmet meseleleri, hürmet, merhamet, hizmet, mertebeleri, nihayet ızdırap, aşk ve vuslat neşveleri bütün açıklığı ile duyulur ve yaşanır hale gelmiştir. .

Topçu, dervişlere has olan tecrübe ve marifeti bizzat duymuş ve yaşamış olmasına rağmen, gönül âleminin cazibe ve çekiciliğine kapılarak hiçbir zaman hayattan kaçmamış, aksine ömrünün sonuna

kadar bu meşreb ve neşveyi diğer insanlara aktarmanın yollarını aramıştır.

Şöhret ve alkış afetini ayaklarının altına alarak, ruh dünyasının derinlikleri kadar sosyal hayattaki sefaletleri de kendine dert edinmiş, bunların halli için gayret göstermiştir. Bundan başka o tasavvurî düşünceyi müstakil bir sistem olarak değil, onu iktisattan sanata, tarihten felsefeye, psikolojiden sosyolojiye, dinden maarife kadar uzanan geniş bir saha içinde ele almıştır. Loncalar kadar Dede Efendiye, Malazgirt kadar Mevlâna'ya hizmet kadar çileye, vecd kadar mektebe ağırlık vermiştir. Kısaca o tasavvuf! düşünceyi klasik terimlerle nakletmenin ötesinde ona çağdaş izahlar getirmiş, yeni mesuliyetler ve yeni hedefler göstermiştir.

Bu incelemede 10 temel ıstılah çerçevesinde onun tasavvufî düşünce ve meşrebine açıklık getirilmeye çalışılacaktır. Bu ıstılahlar şunlardır:

1. **Tasavvuf**
2. **Mürşid**
3. **Çile ve ızdırap**
4. **Silsile**
5. **Tarikat**
6. **Melâmet**
7. **Ahlâk**
8. **Aşk**
9. **Vahdet**
10. **Kurtuluş**

**1. TASAVVUF**

Tasavvufu, bir kalb terbiyesi ve aşk psikolojisi olarak ele alan Topçu: **"İslâm dini, mistisizmin hayat kaynağını bağrında yaşatmaktadır. İslâm tasavvufu, Kur'ân'dan kalb ilmini çıkaran felsefedir"** (Maarif, 126) dedikten sonra şöyle devam ediyor:

**"Tasavvuf, İslâm'ın ahlâki özünü mistik tecrübenin konusu yapan derin-bir felsefî yaşayıştır"** (Yarın, 80). Mutasavvıfları bu ahlakî tecrübeyi nefsinde gerçekleştiren kişiler olarak gören yazar, **"Tasavvuf nedir"** sorusuna şöyle cevap vermektedir:

**"Hakikatta o, insan ilmidir. Âlemden sıyrılarak kendi ruhuna çevrilen insanın içsel hayat denemesi ve Allah yolundaki atletizmidir. Tasavvuf insan hakikatlarının kapısıdır. Kur'ân-ı anlayan ve gerçek imanın yolu olarak onu bizzat yaşayanlar mutasavvıflardır. İslâm'ın uyanış çağı, bilhassa makinanın insan ruhunu boğduğu asrımızda, eşyadan ve maddeden ruha yâni insana dönüşün sırrını sunacak olan tasavvufun ahlâk dünyamızda zaferi ile açılacaktır. Bugün İslâm cemaatında yalnız cemaat halinde olmanın gücü ve sönük neşvesi kalmıştır. Bu gücü istismar edenler hayâsızlığı tam bir seferberlik bayrağı halinde yükselterek, doymadan hırs ve menfaatlarını aşırı bir iştiha ile tatmine çalışıyorlar. Zamanımız, İslâmı habîs yüzlerine maske yapan ve hırslarını tanrılaştıran zenginlerin, haksız ve zâlim saadetlerini devam ettirmek için, bir yandan İslâm maskesini kullanırlarken öbür taraftan masona da, zâlime de, şerîre ve müraîye de el uzattıkları devirdir. Bu devri kapatmakla başlayacak olan İslâm'ın uyanış çağı peygamberler devrinin ahlâk ve imanıyla dünya ilim ve felsefesinin ulaşabildiği zirvelerde tasavvufun bayrağı altından ilân edilecektir** (İnsan, 27-28).

**Ona göre Hz. Muhammed'in samimi tarikatının adı tasavvuftur** (Maarif, 90). Ve tasavvuf, esaslarını Kur'ân'da bulduğu bir insan felsefesini ele almıştır (Yarın. 73).

Dini bir irşad mesleği olarak ele alan ve gerçek din adamı olarak mutasavvıfları gören, irşadı ise **"Allah'a götüren yolu aydınlatmaktır"** şeklinde tarif eden (Maarif, 124) Topçu, Anadolu romantizminin temel ve ruhunun da tasavvufta barındığı kanâatındadır (Maarif, 69).

"Mistik hayat, dinin kaynağıdır. Çokluktan birliğe kavuşma veya ruhun Allah'la birleşmesi dediğimiz dine ulaştırıcı deneme, mistik denemedir. Peygamberin vahyi, bir mistik olaydır. Mi'raç olayında en yüksek mertebesini bulan m istik, birleşme, dinin hem temelinde, hem de en yukarı ucunda bulunur. Dinin ibadet şekilleri, kendi mistikliğinden çıkmış ve hafifletilerek herkesin yapabileceği hale konulmuş hareket şekilleridir. İslâmda namaz ve oruç, mistiğin çile doldurma hareketleriyle aynı mahiyettedirler ve gayeleri de aynıdır, onlarda mümini Allah'ın huzuruna yükseltmeye hazırlarlar. Zaten, din ibadetleriyle mistiklerin çile dolduruculuğu arasında aynı gayeye çevrilmiş olarak, aynı karakteri taşı-

yan ortalayıcı ibadetler de sürekli dualardır. Ruhun Allah'la birleşmesi, bir dinî şahsiyet değiştirmenin mükâfatıdır".

**"Velilerle peygamberler büyük mistiklerdir. Mistikler vicdan âleminin inkılâpçılarıdır. Onlar, ahlâk hayatının insanüstü varlıklarıdır. İnce bir tahlilden geçirildiği takdirde, Kur'an'ın birçok âyetleri, derin bir mistik vahyin sırlarını bize vermektedir. Hz. Muhammedin kendisi de samimi ve sürekli bir çile doldurucu hayatı geçiren, 'Allah'ının tutkun bir âşıkı' idi. Hallac-ı Mansur'un bize tanıttığı mistik çalışmalarla ruh bir kere beden zevklerinden sıyrıldı mı, insan Allah'lığa yaklaşır. Artık Allah'ın emri ile yapılandan başka bir şey istemez. O andan itibaren onun her hareketi, Allah'ın hareketidir ve onun her emri Allah'ın emridir. Mistikliğin gayesi olan bu hikmete, Allah ile ruhun birbirlerini tanıdıkları müşterek bir aşk hamlesi içerisinde ulaşılır.**

"İslâm'ın mistisizminden ibaret olan tasavvuf, müslüman dünyasına enginlikle yayılmıştır. Bu doktrin asırlarca müslüman cemiyetine kudretini verdi ve birliğini sağladı. O. sade nazari bir diniden veya derin düşünüşden ibaret kalmadı, belki bir âdetler sistemi halini aldı ve halkın hayatına nüfuz etti. İnsanın pratik hayatı için lâzım olan hareket kaideleriyle formüllerini verdi. Bu sistemin getirdiği adalet ideali Anadolu halkı içerisinde, hattâ cemiyetin aşağı sınıfları arasında, bu milletin kudretini içinden kemirenlerin düşmanlığı karşısında onu asırlarca muhafaza edebildi. Tasavvufun gelenekleri ve onun birleştirici kuvveti. Anadolu tarihinin yorulmak ve yıkılmak bilmez sürekliliğinin sebebi olmuştur. Devirlerinin mistiklerini aşk ve irade ile takip eden ilk müslüman müminleri, bir olan Allah'ın adiyle yalnız sınırlarda değil, hem de devlet merkezinde, yalnız kâfirler arasında değil, aynı zamanda kendi kalblerinin derinliğinde mukaddes cihad ilân ederek çarpışmışlar ve ızdırap çekmişlerdi (İrade. 76-78). O'nun eserlerinde Allah'a doğru gitmek, O'nun yolunda yürümek gibi ifadelere sık sık rastlanır. Bu seyru suluktan başka bir şey değildir:

**"... İnsana yalnız dinin sağlayabildiği bu ruh kuvveti içimizden bizi Allah'a doğru götüren enerjinin kaynağıdır. Tasavvuf ehlini, bu ruh dünyasının atleti yapan bu kuvvetle yürüyüş gerçek dinin yolunda yürüyüştür"** (Maarif. 120).

Tasavvufta İslâm'ın **"düşünen insan"** idealinin akla hayret verici bir derinlik kazandığını (İnsan, 31) ifade ettikten sonra şöyle devam ediyor: "Denebilir ki dinin, ruhun selâmetini gerçekleştirmekten ibaret olan gayesi, yapıcı insan tipini düşünen insana yükseltmek sayesinde kabil olmaktadır. Dinin bütün dünyası ruh dünyasıdır. İslâm'ın bütün hareketlerimizi ve bütün dünya işlerimizi düzenlemiş olması dünyaya ait emellerimizde bize daha iyi başarı sağlamak için değildir. Ticarette daha iyi tüccar, siyasette daha mahir diplomat olmamız için değildir. Belki dünya işlerimizi ruhun selâmetini hiç engellemiyecek tarzda düzenlemek içindir. Ticaret ve siyasette kazanç ve muvaffakiyet hırslarımıza gem vurmak için"dir. Dinin konusu ruhtur, beden ise ruha yüktür" (İnsan.31).

**"Milliyetçiliğin temel taşı Allah'a doğru yücelmektir"** (Mevlâna, 6). **"Ruhun da bir gayesî vardır o da Allah'a doğru yolculuktur"** (Varolmak. 32).

Tasavvufla ilgili olarak onun eserlerinde, üzerinde durulan bir başka konu da zahir uleması, şekilci ve kaidecilerin tasavvufa karşı tavırları ile zaman içinde tasavvufî düşüncenin de çöktüğü ve çürüdüğü konusudur. Dini dünya saltanatı olmaktan kurtarıp en sevimli ilâhî saltanat halinde yaşatan mutasavvıflar da bu şaşkınlık içinde hem çiğnendiler hem de içlerine karışan sahtekârlar tarafından bulandırıldılar (Maarif, 124). ''

"Dış düşmanların yanısıra, içteki sahtekâr kaideciler ruhunu zehirletmek suretiyle İslâmı içinden yıktılar. Bunlar tasavvuf ehlinin karşısına dikilen bir türlü kana doymayan, saltanat arabalarında sırmalı esvaplara bürünmüş teylasanlı saray soytarıları idi. Ulema denilen bu karakablı kitap taşıyan dalkavuklar gurubuna dayanan halifeler İmam Azam ile Hallac-ı Mansur'un insafsız katilleri oldular" (Hareket. 1971, sy: 61-62).

**"İslâm'ın gerçek ruhunu yaşatan mutasavvıfların karşısına her devirde, cennet ticaretiyle geçinen kaideci ruhsuzlar dikildi. İslâm'ın bin yıllık tarihi tarikat-şeriat mücadelesiyle geçti"** (İnsan, 32). "Geçen asırlarda, madde ile ruhun din dünyasında mücadelesi demek olan şeriat-tarikat mücadelesi, sonunda gerçek tarikat ehlinin az olmasıyla madde cephesinin kahir zaferini doğurdu. Dıştan görünüşüyle İslâmi hayatın kuvvet kazandığı bir tarihi anı andıran zamanımız, iç yüzünden dinin madde dünyasına aktarıldığı ve İslâm ruhunun sihri inançlar ve hareketlerle perişan edildiği bir devirdir. Cemaatin dinî hayatında Allah'a götüren aşk ile, teslimiyetten bir damla bile gözükmüyor" (İnsan, 33-34).

"Dinin gerçeği olan tasavvuf yani ruh denemesi, ahiret metaı satıp dünya saadeti kazanan sahtekârlar tarafından itham edildi" (Yarın. 117).

Felsefi düşüncede Yunus ve Mevlâna gibi mutasavvıfların örnek alınması gereğine işaret eden (Yarın, 117) Topçu, bin yıllık tarihin geleneğini folklor, edebiyat, güzel sanatlar, İslâm ahlâkı, tasavvuf ve tarikatların felsefesiyle bir potada yoğurulmasını davanın esası olarak görmüştür (Kültür, 7-8).

O. tasavvuf kültürünün orta ve yükseköğretimdeki durumu hakkında da teklifler ileri sürmüştür. Din eğitimi veren okulların derslerinin üçte birinin felsefe, tasavvuf, psikoloji, kelâm, sosyoloji din psikolojisi gibi derslerden meydana gelmesini teklif eden Topçu, İlahiyat Fakültesinde ise tasavvufu da içine alan felsefî kültürün hâkim rol oynaması gerektiği fikrindedir (Maarif, 127).

## 2. MÜRŞİD

**"Allah'a doğru götüren büyük ruhlar"** (Esaslar, 249) olarak nitelediği mürşidlerin yetişmesi hakkında şöyle düşünüyor: **"Dahiler daima bir büyük örnekle başlayarak kendi şahsiyetlerini bulabilmişlerdir. Hâlbuki topluluğu taklid eden yine topluluğun içinde bitiriyor. Toplumda fertçiliğe geçemiyor. Mevlânayı bir Şems-i Tebrizi yetiştirdi. Bütün Konya'dan ve bütün mescidlerle minarelerden bir Mevlânayı çıkarmak mümkün değildir"** (Esaslar. 254).

**"Gerçek dini önder, hem hakikatin telkinini yapar hem de bu işte belli bir noktaya kadar götürdükten sonra, gayeye ulaşma gücünü telkin yaptığı kişinin kendi içsel denemesine terkeder"** (Maarif, 122-123). Gerçek din adamının **"bağru başlu gözü yaşlu"** ahlâk kahramanı olduğunu söyleyen Topçu (İnsan. 38,52), **"Gençler bu neşvelerin sahibi olan mürşitlerin arkasında kafileler halinde koşarlarken gençliklerine gerçekten doyarlar"** (Kültür, 59) demektedir.

**"İslâm'ın ideali insan idealidir, insan, ideali ise kalb tekniğine muhtaçtır"** tezini savunan Topçu, psikopat (Yarın, 40-41) şarlatan muraî (İnsan. 37) istismarcı (Esaslar, 122) şeyhlere de sık sık çatar, ona göre tekkelerin kapanmasına da bunlar sebep olmuştur. **"Elli yıl önce kötü ruhların birer rezalet yeri haline koyduğu tekkeler kapatılmıştı. Sonunda buna tepki olarak kadın-erkek yığın yığın kafileler, her semtte bir tekke taslağı kurdular"** (Hareket, Kasım 1973, sy: 95).

Ona göre durmadan Allah diyen değil iradesini Allah ile birleştirmiş. O'nunkini kendininki yapmış olan sufîdir (Kültür, 87). İnsanı birçok şey doğruya sevkedebilir, fakat bunların en sıhhatlisi insanın irşadıdır. Mürşid en ileri rahmet kapısıdır (Hareket, Ağustos, 1972, Sy: 80).

"Şu da bilinmelidir ki ferd olan büyük ruh, ahlâkî feyzini toptan cemiyete vermiyor, yine onu almasını bilen ferdlere veriyor. Ancak ferdlerin sabırlı çalışmalarıyla ahlâk bahçesinin çiçekleri birer birer açılıyor ve güzelleşiyor. Hiç bir devirde, bir cemiyetin toptan temizlendiği görülmemiştir. Tekkelerin temiz olduğu ve henüz kalpazanların eline geçmediği devirde tasavvuf halka gerekli dini terbiyeyi veriyordu. Gayesi kalbi, kibir, kin, haset, yalan, riya, dedikodu ve çeşitli bayağı hırslardan temizleyerek, ona hayır, Hakk'a ve Hakk'ın kullarına hizmet ihtirası, menfaatlerden arınma merhamet ve adalet sevgisi derece derece aşk halinde varlıklara hürmet duyguları doldurmak olan bu terbiyenin eserleriyle Peygamber ve Ashab devrinin ve Müslüman Anadolu tarihinin sayısız olaylar halinde abideleri dopdoludur" (Maarif, 117).

## 3. ÇİLE VE IZDIRAP

**"Tasavvuf ehlinin tuttuğu riyazet yolu gerçek bir atletizmdir"** diyen Topçu, (Mevlâna, 24) şöyle devam ediyor:

"Din ve ahlâk hareketleri hep ızdırabın getirdiği hayranlık havasında doğmuştur. İlk Hıristiyanlar esirler arasından çıktığı' gibi İslâm'ın doğuşunda da muzdariplerle çile çekenlerin büyük rolü olmuştu. Allah'ın sesini acı çeken yürekler duyuyor. Bu manada olarak merhum Abdülaziz Bekkine "**ALLAH'A YALVARIRKEN YA RABBİ BENİ SANA KAVUŞTURACAK AMEL NASİB ET DEMEYİN, DAYANAMAZSINIZ DEMİŞTİ"** (İnsan. 53).

**"Tasavvuf hayatının bütün bir ömür süren çileciliği, hakikat yolunda aşkın cihadı olduğu gibi her fikrin bir çilesi vardır. Hiçbir şeyin ızdırabını çekmedikçe hakkıyla anlaşılmayışı bundandır. İçimizde**

**en kuvvetli insan, en fazla ızdırabı götürebildi insandır, hem de sabırla cesaretle, acıdan kaçmak istemiyerek"** (Hareket, 1971, sy: 67). Ona göre ızdırap, harfsiz sözsüz sessiz konuşabilen kalbin dilidir. Onun diliyle canlılarla cansız varlıklarla, mazi ve mekân ile sonsuzlukla konuşabilenler vardır. Ve onun belagatı bizim zahir dilimizi sonsuz bir şekilde geçmektedir. Izdırap kabul olunan içsel dualarımızın dilidir. Bütün gerçek ibadetlerin üslubudur. İnsanı insan yapan, kahramanca karşılanmış ızdıraplardır. Izdırap, insanı yaratıkların son halkasında ilâhî varlığın eşiğine ulaştırarak, belki birgün bu kapıyı da açtıracak olan tek kapıdır.

Topçu'nun konu ile ilgili düşüncelerini dinleyelim: **"Izdırap",** hayatımızda en umumî hâdisedir, insan kendinde iradenin varlığını hissettiği anda, bilinmez bir varlığın ızdırabını da hissediyor gibidir. Denebilir ki, istemek ızdırap çekmektir. Kainatta ilk olan kuvvet, insanda ızdırap halinde gözüküyor. Bizde bir ruhun varlığını tanıtan şuur. ızdırabın halesi ile kuşatılmış bulunuyor. Önce ızdırap çektiğimizi hissediyor, sonra düşünüyoruz ve düşünceye dışımızda bir konu arıyoruz, bizi oyalasın ve içteki mutlak acıyı unuttursun diye. Eşyaya bağlanınca bir an için ızdırabımızı unutuyoruz. Bu bağlılık hazlarla bezendiği nisbette acıdan uzaklaşıyoruz. Büsbütün kendi dışımıza çıktığımız zaman **"mesuduz!"** diyoruz. Ancak bu bir anlık kendimizden kurtuluş, gerçek kurtuluş olmuyor. Eğer o sürekli olursa insanlığımızdan çıkıp basamak basamak, hayvanın hatta bitkinin hayatına yaklaşıyoruz. Günün birinde bu bölgede yaşanan bir başarısızlık bizi derhal kendimize iade ediyor ve şifa bulmaz ızdırabın kucağına fırlatıyor. Neticede kendimizden kaçma bizi kurtaramıyor. İcabediyor ki, kendimizden çıkıp mutlakın kucağına sığınalım. Hâlbuki o mutlak kendimizde, kendi içimizdedir. Kurtuluş, eşyadan gelip de bizi oyalayan bir oyuncak halinde servetten, devletten, ikbâlden, ilimden, zevkten ve bol yaşamak iradesinden doğunca gerçek ve doyurucu olmuyor. Aynı zamanda akıbetsiz olan böyle oyuncakla oyalanma hazları, duyuları bir zaman için oyalayabiliyor. Sadece birer maskeden ibaret olan bu doyumların arkasında hepsinin ve hayatın gayesizliği pusu kurmuştur. Yokluğun içimizdeki dehşetini bir türlü ortadan kaldıramayan bu doyumlar, insanı mütemadiyen bölüyor ve küçültüyorlar. Kalb daralıyor, yaratıcılığın kaynakları kuruyor ve insan bunların en kuvvetlisini yaşadıktan sonra batan bir geminin enkazına yapışarak, bir parçayı elinden kaçırınca öbürüne yapışan, denizlerde çırpınan zavallının haline geliyor. Izdırap," ruhu bu sefaletinden kurtarıcı eldir. İnsan dünyada birçok şeyleri istiyor, Lâkin, bütün bu istediklerinin birleşerek gösterdikleri ortak gayeyi aradığı zaman boşlukta kalıyor. Onu gerçek gayesine götürecek dostu bulmak için mutlaka bir ızdırabı seçmesi gerekiyor.

"Birçokları, kendilerine ilahî lütuf olan ızdırabı değerlendirmeyip varlıklarından iterek, kendisine el uzattıkları fâni hazlarla zehirlendiler. Geçici tatminler onları boğdu yine de onlar kendi katillerini kendilerinde arayacak yerde, dışarıda aradılar. Mutlaktan ve sonsuzluktan yüz çevirmek için cemiyetin süsleyerek insanlar arasında yaşattığı izafî ve itibarî değerlere bağlandılar. Bu yüzden hayatları, içten zehirlenmeyi andıran sürekli ve içsel bir vicdan azabından ileri gitmedi. En sevdiği hasretine kavuşunca, onunla sarılıp kucaklaşır gibi ızdıraplarına sarınarak onu kutsallaştırabilenler, ebedî hayatlarına dünyada iken başlamış olanlardır. Bu yolda yürüyenlerden Yunus din velisi, Fuzulî aşkın kahramanı, Namık Kemâl ve Mehmet Akif millet velisi oldular. Izdıraptan kaçarak hayatının her halinde hazza kaçmak isteyen halk bile onlara hayrandır. Çünkü, farkında olsun olmasın, insanın asıl mayası ıztıraptır. Izdırap, telkinini mutlaka damarlarımıza aktaran ahlâk hocamızdır. Gerçekte insan ruhunu en fazla katılaştıran ve zehirleyen hırslarla hasetlerin harabettikleri kalbi, ızdıraptan başka ne tedavi edebilir? Geçirilen bir hayatın paylaşılmış acılarına dayanmayan dostluk, çürük ve temelsiz olduğu gibi, ızdırapsız yapılan dua şarlatanlıktır."

"Izdırap, insanda kalbin varlığına ilk alâmettir ve onun dost gibi karşılanması kalbin şaheseridir. Her şeyi kaybetmeden büyük kazancı arayan kalb, böylelikle büyük muradına ermiş oluyor. Zira "sevilen kaybedildiği zaman ruh göklere yükselir". Izdırabın bizdeki bütün yabancıları fedaya kabiliyetli kudreti, insanı insanların üstüne yükseltiyor. Her çeşit fedakârlık onca bağışlayıcı bir gülümseyişten fazla birşey değildir. Hem de bu en büyük cesarettir. Denizlerin ortasında kaldığı halde, altındaki tekneyi ve kürekleri de kime olursa olsun hemen bağışlamakta tereddüt etmeyen insanın fedakârlığı, gerçekte aklın kabul etmeyeceği bir cesarettir. Lâkin o, ızdırabın en ufak sadakasıdır. **Izdırap kendi sahibinin sevgilisidir. Onun uğrunda sebebini bilmese bile.** Her şeyi feda etmemek elinde değildir. Izdırap, insanın en çok sevdiği varlıktır. İnsan, ızdırapla sevdiklerinin hepsinden ziyade, ıztırabı seviyor. Ondan koparak ayrıldığımız zaman varlığımızdan bir parçanın koptuğunu duyuyoruz. Öyle ki, onun

yerini başka hiçbir şey dolduramıyor" (Hareket. 1971, Sy: 4).

"Ruhun kuvvet kazanmasında onu yetiştirici olan üstad, ızdıraptır. Çekilen acılar ağırlaştıkça. çile dayanılmaz hâle geldikçe, ruh kuvvetini yaşatan kılıç keskinleşir. Izttrab. ruhun hocası, hem de biley taşıdır. Dövülmeden keskinleşen kılıç tasavvur edilmediği gibi, ıstırabsız olgunlaşan ruhu düşünmek de öylesine saçmadır. Varlıklı büyüyen zengin çocuğunda kuvvetli ruh aranmayacağı gibi, bütün tatminlerle, murada ermişliklerle Hakka eren insan da düşünülmez. Beden zenginleştikçe ruh yoksullaşır. Büyük ruhların hiçbiri dünyadaki saadetleri ile övünmediler. Hepsinin ruhunun derinliğinde şu terennüm duyuluyor!

**"Bulmuşum yanmakta bir hâl, başka hâli neylerim!"**

"Bu içsel terennüm, acının sonuna kadar gidenlerin orada kaderlerini kahramanca karşılayışlarıdır. ızdırabı alkışlamalarıdır. Şikâyet, saadet dilencisi halkın hâlidir; kaderin Allah tertibi olduğunu anlamayan gafillerin şaşkınlığıdır; bedenine çok bağlı ölü ruhların ürpermesidir. Halbuki İbrahim Halilullah'ın ikbal'de gözü yok; Nesimî'nin deri parçasına ihtirası yok; Hallac'ın bir bedene ihtiyacı yok. Her inanma hareketinde sevilen bir ızdırap saklıdır. Izdırap aşkın şahididir. Çile ve ızdırap ile aşk arasında nasıl bir münasebet vardır? Topçu bu soruya şöyle cevap veriyor.

"İnsanlığın iradesi ızdırabın eseridir, dedik. Izdırap bizi kâinatta ufak bir parça olmaktan çıkararak kâinatın bütünü haline koyuyor: Buna aşk diyoruz. Izdırabımız aşkın eseri değil, aşk sonsuz ızdırabımızın çocuğudur; onun kendine bir mevzu bulmasıdır; varlıklardan birine bağlanarak kendindeki aşkın denize bir sükûn, muvakkat bir istirahat aramasıdır. Filozof Paliard'ın dediği gibi, **"zenginliğin ve şöhretin âşıkları vardır, ilmin aşıkları, güzelliğin aşıkları vardır, bir de aşkın aşıkları vardır.** Ve hepsinde gördüğümüz, onları pençesinde tutan mütehakim hayallerinden başka her şeye karşı bir-,kayıtsızlık, bir anlayışsızlık, bir asabiyet". Aşk içinde ızdırabımızın bağlandığı varlıklar birer birer kutsallık kazanırlar. İradesi,. ızdırabı olmayan insanın gözünde birer tahlil ile hiçe indirilebilen varlıklar aşk içinde mukaddesâda yol olurlar ve kalbimizi, çırpınarak secdeye vardığı büyük huzura çıkarırlar. Fikir ve zekânın metodları ile, ilim yoluyla aklın kabul etmediği nice mukaddesat aşk yolunda kalb için kâbe oldular. Aşkın ifadesi olan secde, sığınmak demektir ve aşk insanın bütün irade kuvvetleriyle kendinden başkasına sığınmasıdır. Aşkımızın bir sonu, bir bittiği merhale bulunmadığı için onu arayan ızdırabımız da nihayetsizdir. En büyük ilme ulaşamamanın, en azametli varlığa sahip olamamanın ızdırabını çekiyoruz. Daha çok sevmeyişimizin, hatta dilediğimiz kadar acı çekmemiş olduğumuzun ızdırabını çekiyoruz. Dilek, ızdırabla hamleler yaparak, daha büyük ızdırap için aşk duraklarında mest olup dinlenmek suretiyle, bir sonsuzluğa, Allah'a doğru ilerliyor" (İrade, 27-28).

## 4. SİLSİLE

Tasavvufî hayatın önemli bir unsuru da silsileler yani mürşidler zinciridir. Bu zincirin halkaları intisab edilen şeyhten başlar. Hz. Peygambere hatta Allah'a kadar ulaşır. Topçu'nun eserlerinde böyle bir silsile sözkonusu edilmemiştir. Bu başlık altında onun tarih içinde çok sevdiği, fikir, tavır ve davranışlarına önem verdiği şahıslarla ilgili kanaatleri sıralanacaktır. Bu şahısların hepsi mutasavvuf olmadığı gibi hepsi Doğu'dan da değildir. Silsile bazan Gandi, Hallaç, Saint Piyer ile kurulur Zola, Beethoven, Yunus ve Mevlâna ile devam eder. Akif, Mevlâna, Sokrat. Hallaç dörtlüsüyle sona erer.

Bazende Mesnevî Süleymaniye ve Yavuz şekline bürünür (Varolmak, 44.45.671. 71. 73). Silsile bazen Yunus Akif, Akşemsettin ve Zenbilliden oluşur. Bazen Cezanne, Van Gogh, Beethoven ve Mevlanayı içine alır (Kültür. 59. 60). Onun eserinde Pascal. Saint Angustın, Goethe gibi batılılar sık sık görüldüğü halde uzakdoğu mistisizmi ile ilgili isim ve ıstılahlara pek rastlanmaz. Hayranı olduğu büyük mutasavvıflar Orta Asya ve Anadolu tasavvuf tarihi içinde yer alan mutasavvıflardır. Bunun tek istisnası Hallaçtır, denilebilir. Bunun da sebebi, herhalde ömrünü Hallaç ile ilgili çalışmalara vakfeden Massignon ile olan dostluğudur. Bunun dışında bir Bistamî, bir Cüneyd, bir Muhasibi eserlerinde sözkonusu edilmez. Vahdet-i vûcud ve Mevlâna hayranı olduğu halde, ibn Arabi'nin (meşrep farklılığından olsa gerek) adına da pek rastlanmaz. Ama eserlerinde bir Türk sûfisi ve tefsirci olarak Necmuddin Kübrayı bulabilirsiniz (Ahlâk, 90).

Topçu'nun eserlerinde, sık sık bir araya gelen peygamberlerden başka, diğer veli, idareci ve sa-

natkârlar da şunlardır:

Hacı Bayram-ı Veli, İbrahim Hakkı, Ahmet Yesevî, Sadi, Dede Efendi, Şems-i Tebrizî, Hz. Ömer, İbn Kemâl. Orhangazi, Yıldırım. Alpaslan, Kılıçaslan, Sokrat, Mikelanj, Dante, Hugo.

**"Asıl ahlâk kahramanı, olanlar peygamberler ve velilerdir. Bir de bunları takip etmesini bilen ahlâk âşıkları, ahlâklılığın iradesine sahiptirler. Onlar, ölmesini bilen insanlardır. Bu büyük ferdlerin ahlâk iradesi, cemiyette her zaman halkın ahlâkı istemeyen, hem de çok kere ahlâk kıyafetine bürünerek ahlâkı çiğneyen istek ve iradesiyle çarpışır. Büyük ruhlar ve veliler, halkın ruhunu karanlıklarda boğan gafletleriyle çarpışıyor ve halkın iradesi olmak istiyorlar. Halk, güneşi görmeyen gözlerin körlüğüyle onlara karşı koyuyor. Daima sahnenin iç tarafında, ahlâk kahramanlarıyla halkın boğuşması vardır. Musa ve İsa Peygamberlerden sonra Peygamberimizde, arasında yaşadığı halk kütlesiyle mücadele etmediler mi? Hattab'ın oğlu Ömer de halk hançeriyle katledilmişti. Hallac'ı, kendisine dua ettiği halk işkencelerle öldürdü. Gandi'nin ve Kennedy'nin kaatilleri de halkın içinden çıktılar"** (İnsan. 53).

"Sonsuzluğa işaret eden dehalar çok ise de Kur'ân'ı Kerim onlara ihtiyaç göstermeyecek derecede sık ve hikmetler deryasıdır" diyen Topçu'nun bu görüşleri, onun fikir hayatının cihanşümul görünümü hakkında da bilgi vermektedir.

**"Mevlâna'nın şahsiyetinde. Şarkın büyük hâkimi Sadi ile Batı romantizminin zirvesi sayılan Goethe'yi birleşmiş buluyoruz"** (Mevlâna, 10).

"Bizi kendimizden geçirmek için Mikel-Angelo'nun bir mermerini göstermek veya Beethoven'in bir senfonisini dinletmek yeterdi. Hatta, İskender'in bir muharebesini anlatmak da buna kâfidir. Lakin tarihi Çin'in Tao dininde ruhla tabiatı kucaklaştırân ahlâk ideali, Spinoza'nın kemâl ahlâkı ile Kant'ın ödev anlayışı, Pascal'ın merhameti ile Bergson'un sezgisi içinde barınan ve Peygamberin vahyinden fışkıran ilâhi dâva, Kur'ân'ın kullara ulaştırdığı rahmet bizi öylesine kendimize getiricidir ki, biz binbir vecd ile şevk ile kavuştuğumuz bu vuslatta kendimizi fersah, fersah geçiyor, sonsuzluğun, bizim ulaşabildiğimizin son durağı olan selâmet menzilinde sevinçle murada eriyoruz. **Âlemde ahlâkdan daha güzel, daha gerçek birşey yoktur"** (İnsan. 49).

Mevlâna ve Tasavvuf adlı eserinin ilk cümleleri de konumuzla ilgilidir: "Büyük mezarların üstünde büyük vatanlar vardır. Büyük ölüleri olmayan milletler ebedî olamazlar. Üzerinde büyük ruhların sevildiği topraklarda ebedî hayat ağacı yeşeriyor, gerçek hayat, gerçek saadet tadılıyor. Onlarsız yeryüzünde yetim yaşıyoruz. Yaşadığımız bu yeryüzünde toprağın ruhu yoksa bizde de hayat olamıyor. Büyük ruhu vatan toprağına karıştıranlar, milletleri ebedî yapan mezarlarda ebediyetle kucak kucağa yatanlar, peygamberler, veliler, hâkimler, filozoflar, ahlâkçılar ve sanatkârlardır. Anadolu toprağının, altında bize bin yıllık maziden emanet olan büyük mezarlar ebedî olan ruhlarını bizim varlığımıza karıştırdıkça, ruhlarımıza düşman olan sefillerin zehirli tesirleri bizi imha edemez. Gerçek büyüklerimizin mezarında ebedîlik bayrağı dalgalanıyor. Bizi yaşatan ve ebedî kılan kervanın başında Mevlânaları, Yunusları görüyoruz" (Mevlâna, 9).

## 5. TARİKAT

Nurettin Topçu, "Tarik yoluyla irşad. ruhlara çevrilmiş bir heykelciliktir" (Maarif. 60) dedikten sonra, şöyle devam ediyor: "Dini hayatın tarikatlerle ve şeriata bağlanmak suretiyle ulaşılan gayesi, bizimkini geçen ve bizim kuvvetimizle asla ölçülemez olan bu kuvvete iştirak (Participation)dır. Onunla ruhumuzun sonsuz kuvvet kazanma iştiyakıdır. Onunla benliğimizin bütünleşmesidir. Hayal olan varlığımızdan geçip gerçek olan varlığa bağlanma aşkımızdır. Mutlak ihtiyacımızdır. Kendisine bağlandığımız bu varlık Allah'tır. Tarikatlarda rabıtanın mânası, işte bu sonsuz varlıkla huzur haline bizi ulaştırmaktır" (Ahlâk, 191).

**Tarikatları çökerten sebepler olarak da sahtekâr mürşitler, dolandırıcı şeyhler,** (İnsan, 23) başta alevilik ve dünyevî hazlarla dolu olan adab-erkân silsilelerini görmüştür. (Maarif. 53) **"ALEVİLİK, İSLÂMİ DEKOR VE İSLÂMİ KLİŞELER İÇİNDE BARINAN ZERDÜŞT DİNİNİN FELSEFESİ, BEKTAŞÎLİK İSE ŞAMAN DİNİNİN FELSEFESİDİR"** (Maarif, 80).

Bugünkü Mevlevîlikle de Mevlânanın anlaşılamayacağı kanaatında olan Topçu, tarikat eğitiminde güzel sanatların, özellikle musikînin rolü üzerinde ısrarla durmuştur.

Topçu tasavvufî düşüncelerini ortaya koyarken herhangi bir tarikatı değil genel tasavvufî neşveyi anlatır. Tahiru'l Mevlevî'nin Mesnevi şerhine yazdığı takrizde Allah yolunun yolcusu için üçlü bir tasnifi özetler: **HAZIRLIK, VECD-İSTİGRAK,** Huzur. Bu gönül yolculuğunu şöyle özetliyor:

**"Ruh dünyasında tam mânâsıyle bir atletizm denebilecek olan bu sıçrayış, gelişigüzel yapılan bir hamle ile olmuyor: Onun âdabı, erkânı, usulü vardır. Tasavvufun, insan olan varlığımızdan çıkarıp Allah'a yaklaştıran, bazılarının tâbiri ile Allah'ta birleştiren hareketleri, üç safhadan geçmek suretiyle yapılmaktadır.**

**"1. Birincisi hazırlık safhasıdır:** Bu. tasavvufun riyâzat ve feragat evresidir. Allah yolcusu, bu hazırlanmada terk veya inkâr basamaklarını atlayacaktır. Kendinde dünya yükü diye ne varsa hepsini birer birer ve şuurlu bir teslimiyetle terk edecektir. Terk hali, onun ruhunda önce bir istek, bir iştiyak, bir irâde halinde parlar. İlk riyazetlerle işe başlayan derviş, bu yolun bitiminde sonsuzluğun temaşası ile karşılaşır. Manzara yok, şekil ve suret yok. Lâkin derûni bir ihtişam, manzara imiş gibi etrafa yayılan bir mânâ, dünyamızı karartıda bırakan içsel bir aydınlık, bütünün fertlerine ayrılmaz muhteşem ve sarsıcı ifadesi, ruh atletini kendinden geçirir. Onda inkâr sevgisi başlar; dünya yükünü -inkâr sevgisi.

"Bu aşkın ilk hamlesi, servetten ve devletten geçine şevki ile kanatlanacaktır. Bu inkâr zor olmaz. Bilâkis dervişte bir neşvedir. Mal ile mevki hırslarını ve bu varlıkların ağır yükünü, kirlerden temizlenir gibi kendinden atar uzaklaştırır. Artık Allah yolculuğuna çıkanın geri dönmesi yoktur. Bu yolda ilerledikçe güçlük artar, şevk de beraber çoğalır. Temâşâ edilen mânâ âlemi, basamak basamak ilerledikçe, daha genişler, enginleşir, sonsuzlaşır, sarhoş edici olur.

"Derviş olgunlaştıkça, daha çetin inkârlar, evvelkini takip eder.

**İkinci basamakta evlâddan ve irşaddan geçme hali gerçekleşir.** Evlâddan geçme bir gönül yakışıdır, irşaddan geçme ise akıl yakısı. Onları yaralarına yapıştırır çeker, koparır. Böylelikle şifa bulur. Evlâd, Allahındır. İrşad ise, bütün kibirlerin ham malı olan zavallı aklın herzeleri. Bütün âlem, bütün akıl. bütün hikmet, dervişin bağrında parlayan aşk güneşinde, ateşe düşen bir kar damlası gibi eriyecektir. Şevkindeki lezzet hiçbir şeyde bulunmaz. Lezzet, hikmete değiştirilmez. Tasavvuf, hikmet değildir; ilâhi hazdır. Onun yanında, felsefe ile beraber bütün ilimler ve bütün kaideler hakikatin posası hükmündedirler. İster tatlı ister acı, hepsi de değersizdir. Derviş bunlara itibar etmez.

"Mevlâna evini, ailesini bir zaman ihmal etmiş bundan ne çıkar! Terk libasını o çoktan giyinmiş ve benimsemiştir. Aşkın ummanında aklın irşadı da lüzumsuz bir külfet sayılır. Sadece aşkın bir nevi tortusu, dumanı veya ondan fışkıran bir alev kalır ki, o da dışarıya çıkınca volkan ateşi gibi donup kalmaktadır: Bu şiirdir, neydir, sema'dır, her çeşit ifâdedir. Aşkın kendisi değildir. Belki de ona yabancı bir unsurdur; zira donmuş ve dünyevî hüviyet kazanmıştır. Bu basamakta duran dervişin gözünde evlâdın, çamurun içine atılan altından, ilmin de, sahte bir mankeni andıran şöhretle, devletten farkı kalmamıştır.

"Terk yolculuğu burada da nihayetlenmez. İlim denen kendindeki bulanık ve tatsız suyu bir batağa boşalttıktan sonra, hayallerle, hâtıralardan sıyrılmaya başlayacaktır. Derviş, kendi ruh dünyasını dolduran yüzlerce hayali benliğinde bulacaktır veya onları kendinde eritip yok edecektir. Onları unutacak, değerlerini inkâr edecek, şuurunda bu çokluk resminin mütemadiyen rasketmesini böylece önleyecektir. Onda. bizim dünyamıza karşı bir nevi yabancılık, hatırlama, irâdesini yok edici, sanki yeniden bir doğuş hali peydah olacaktır. Bu içsel doğuş, bir nevi istiğfardır; tövbe ile temizlenmedir.

**"Daha sonra, duygulardan temizlenme kendini gösterir.** Bu hal bir nevi mahiyet değiştirmedir. Derviş dinî denemenin bu basamağında, bizim çok ve rengârenk duygularımıza yabancılaşır. Dünyamızı dolduran bunca duygu verici hâdiselerin karşısında duygusuz kalır; âdeta kaskatı bir varlık kesilir. Bizim sevindiğimize sevinmez; bizi yakan acılarla yanmaz olur. Onu bizim duygularımızın terennümcüsü zannederek şairler arasına koymak gaflettir, anlayışsızlıktır. Tasavvuf, sanat değildir. Hazreti Mevlâna'yı ve Yunus Emre'yi şiirlerindeki âhenkte arayanlar, kabuğu öz zannedenlerdir.

"Nihayet iradeden sıyrılma, duygusuzluk bölgesine varan dervişi varlık kâbusundan kurtarır, selâmet denizine sürükler. Burada benlik gayyaya gömülür, ölümle dirim bir olur. Bedene bağlılık irâdesi de kalmaz. İstekler sahibine iade edilir.

"Bu zirveye tırmanan derviş, zaferi kazanmıştır. Çile bitmiş, kulun işi tamam olmuştur. Terk mıntıkasının bu zirvesinde uçmak için, hidâyetten başka bir şey olmayan, kanat beklenir.

"2: Terk bölgesi sonuna kadar böylece aşıldıktan sonra, tasavvufun ikinci safhası olan vecd istiğrak

başlar. Bu safhada, varlığa ait bütün vehimlerle çilelerden, söylediğimiz sıra ile birer birer boşalan ruha; hakikat dolacaktır. Boşalmadıkça dolma yok. Dünyasından boşatmayan kaba, ukbâ dolmuyor. Dünya heveslerinden ve varlık vehimlerinden tamâmiyle sıyrılan bu kab ve kalıp, ancak böylelikle tam mânâsı ile Allanın emrine girebilir. Taşıdığı safrayı bütün bütün atan varlık, dünyevî muvâzenelerden halas olarak bir baş dönmesine tutulur. Vecd, ruhta baş dönmesi halini andırır. Vecd denen bu baş dönmesi, ruhu mutlak âlemine yükseltir; onunla birleştirir. Bu birleşme iki kürenin çarpışması gibi bir sarsıntı ile başlar. Ulûhiyetle temasa geçen ruh, tahammülü güç olan sonsuz bir zevkin kucağında sarhoş olur. Burada ebedilik ve sonsuzluk mekansız bir ân içinde gerçekleşir. İstiğrak denilen aşın vecd hali, dervişin miracıdır. İçerisinde büyük huzura doğru yükselişin hissedildiği bu hal fırtınalıdır, kendinden tam geçme halidir. Varlığın büsbütün ortadan kalkarak, sadece hazzın kaldığı haldir. Onda, Allahla temas hazzı dile gelir. Temasın şiddetli olduğu ânlar, dervişe "Enelhak" dedirtir. Bu ânın sarhoşluğunu bütün hayatlarına yayarak vecd zevkini akim anahtarı yapanlar, bu düsturu hakikat diye kabul ettiler. Damla, denizden kendisini nasıl ayırsın?

"3. Ancak dinî deneme vecd ile de bitmiyor. Vecd, kendi kendinin gayesi değildir. O sadece gayeye götüren geçittir. Onun gayesi, huzura ulaştırmaktır. Tasavvufun üçüncü ve son merhalesi, huzur safhasıdır. Vecd ve istiğrak kemâl haline geldi mi; derviş huzur denizine yükseliyor; varlığı, mutlak huzur kaplıyor.

"Vecd içinde başlayan fırtınanın feryatları ile terennümleri, huzurda tam sükûna kavuşur. Zira huzur, şiddetli fırtınayı takip eden ruhtaki tam ve mutlak sükûndur. Huzurda fırtına durur, aşk devam eder. Ancak damarlara siner. Feryad iken hayat olur. Gerçeğin temaşası ile yaşanması birleşir. Ruh bütün eşyaya ve varlıklara dağılır; hepsi ile birden birleşir. Engel olan çokluk ortadan kalkar. Murad olan vuslat hasıl olur. Vecdden huzura geçmekle, aşkı ihzar eden vecdin yok olduğu zannedilmesin. Bazı anlarda yaşanan vecd, huzur halinde dervişin varlığında eriyerek hayatının bütün anlarına ve varlığının bütün zerrelerine yayılmıştır. Feryad ve sarhoşluk yerine, varlığın dilinden anlayan ve varlıkla hembezm olan bir ahenk meydâna gelmiştir. Huzur halinde vecd., dervişin varlığından taşarak, bütün varlıkları işba etmiştir; sonra da her şeyden aynı ahenkle taşmaktadır. Huzur, doyulmayan bir sevdadır. Göze muhtaç olmadan görmedir; uzuvlardan müstağni bir yaşayıştır. Huzur, Allah'ın huzurudur. Ondaki varlıkları ve manzaraları anlatmak, dışarıdan imkânsızdır. O. içsel keşifler yapma hâlidir; büyük dost ile sohbet hâlidir. Onda, varlığına esir insanın hiç bilmediği lûtuflar. âlemler ve muradlar saklıdır. Bu hâle ulaşan dervişin irâdesi ve dilekleri bizimkinden büsbütün başka olur. Onda bizimkinden başka mahiyette olan dilek ve hayat, bir ve aynı şeydir. Gerçekle temaşası birbirinden ayrılmaz.

"Devamlı hasret olan vecd ile, nihaî vuslat hâli yaşatan huzur, acaba birbirinin zıddı haller midir? Görünüşte öyle olmakla beraber, hakikatte vecd ile huzur, birbirine zıd ve aykırı davranışlar değildir. Tasavvufun gayesi olan huzura, vecd yolu ile ulaşmak zaruridir. Ancak, huzura ulaştıktan sonra, dervişte vecd yok olmuyor. Aynı huzur mertebesinin, hayatının her ânında bozulmadan, zayıflamadan devamı mümkün olmadığına göre, derviş huzura yükselmek için her defasında vecdin kanatlarını açmaya muhtaç oluyor. Vecd, onu tekrar huzura yükseltiyor. Huzur zamanla gevşeyince, yine vecdinkuvvetiyle havalanmak zorundadır. Şu halde, vecd ile huzur mütemadiyen birbirlerini kovalıyorlar. Ancak, bazılarında vecdin şiddetine nisbetle huzur zayıftır. Bazılarında ise vecdin şiddetinden ziyade, huzurun enginliğine şahit oluyoruz. Yunus Emre ile Mevlâna gibi vecd ve istiğrakın en taşkın kahramanları, bize en kuvvetli feryadlarını ulaştırmış olanlardır. Bunlarda dile gelen Allah sevgisi, şiir halinde bize nüfuz edecek yolu bulmuştur. Mutasavvıfların vecd derecesini, terennümleri ile ölçerek az çok bilmekteyiz. Ancak, huzur mertebelerini bilmemize imkân yok. O mahrem mıntıkaya, yabancı nüfuz edemediği gibi, iki dosttan başkası, onda olup bitenleri bilemez. Tasavvufu bir cevize benzetirler. Dıştaki soyulup atılan acı kabuklar, hazırlık devresinin riyazetleri ile feragatleridir. İçteki katı kabuk vecdi düşündürür. Asıl meyve olan huzur, en içte barınan cevizin kendisidir. Bu kabuklan kırıp attıktan sonra meyveyi yiyebilenler bahtiyarlardır.

Bir başka yazısında ise Sevgili'ye ulaşan yolları iki başlık altında toplamaktadır. **Tabiat sevgisi ve musiki.** Bu yollarla hafifleyen gönüle artık hizmet ve hakikat aşkı sunulacaktır.

"Varlıkdan başka bir şey olmayan ve hem de varlıkta gizlenen bu Sultanın şehrine iki yoldan gidiliyor: Bir yol tabiatın sevgisidir. Ufak bir yük, tabiatın olan her şey bizi

O'na götürüyor. Tabiatı hakkıyle sevmek. O'na teslim olmaktır. Biz toprağı toprak diye, güneşi gü-

neş diye sevmekle yanılıyoruz. Hakikatte toprak toprağın örtüsü, güneş güneşin perdesidir. Bu örtüyü kaldırmak ve bu perdeyi sıyırmak için toprağa secde etmek, güneşe vurulmak lâzım geliyor. Biz toprağa topuğumuzla dokunuyoruz ve güneşte derimizi kavuruyoruz. Onlardan ayrılınca da unutuyoruz. Birçokları tabiatı severler, ancak sevgilerini tamamlamaktan korkarlar. Onda hidayete kadar gitmeğe cesaretleri yoktur. Eğer gidebilselerdi, bütün tabiat varlıklarının arkasında gülümseyen sonsuzluğun yüzünü görürlerdi. Sonu olan varlıkların hayaline hiç benzemeyen bu yüz, dağların, denizlerin ve ağaçlarla çiçeklerin bize sundukları sevgilinin güzel yüzüdür. Tabiatta çirkin olan hiç bir şey yoktur. Ve onda her parça bütünden farksızdır. Gülümseyen bir çiçekle yalvaran bir dal gibi, yüksek dağlar veya içerisinde semaî halinde yıldızların ürperdiği gökyüzü hepsi aynı ilâhi bakışla bizi karşılamaktadır. Küçük bir bahçede veya engin bir denizde bizi karşılayan aynı kurtarıcı bakıştır. Akif'in vecde ulaştığı devrinde:

**"Gel ey bir tanecik Gaib. gel ey bir tanecik Mevcut"**

diye yalvardığı sevgilinin, tabiatın aynasında görülen yüzü. sessiz, sözsüz ve hareketsiz bir bakışıdır. Şekillerde görünür, şeklini saklar; renklere bürünür, rengini gizler; birdir, çoklukta barınır. O. ancak çok olan eşyadan çokluk vehmi uzaklaşınca kendini gösterir. Güneşin parladığı yerde şuuru kamaştırır. Hâl olur, tanıyan insanı tanıdığı varlıkla birleştirir.

"Bu Sultan'ın şehrine girerken, tabiatın vecdine yakalanan insanda meydana gelen değişmeler, hiç bir irşadın yapamayacağı şeylerdir. Tabiat vecdine tutulan insanda meydana gelen ilk hal. ruhunun üstüne çöken hayat kâbusundan kurtularak mutlak hürriyetine kavuşmasıdır. Bu mutlak hürriyet, insanı hırslarla hasetlerden ve dünyaya bağlı isteklerden bir anda sıyırıp kurtarır. İştahları anlaşılmaz ve gülünç yapar, hiddetle korkulardan selâmete çıkarır. Gururlarla arzular sizi kemiriyor mu? Dağlarda dolaşın. Hırsların işkencesiyle kıvranan hasta mısınız? Bir ağacın altına sığının. Yaşamak korkuları sizi adım adım kovalıyorsa akan bir suyun başucuna bağdaş kurun. Tabiatın yaptığı tedaviyi ne hekim, ne hâkim, ne de hiç bir dost eli yapamaz. Tabiatın mucizesinden habersiz yaşayanlar sabahtan akşama kadar ot ve saman taşıdıkları halde açlıktan ölen öküzlere benzerler. Tabiattan kaçıp da birer kireç ocağını andıran büyük şehirlere kapanan şaşkınların vay haline! Onlar cennetten kaçan sersem varlıklardır" (Hareket, 1973, sy: 90)

**"Tabiatta gizlenen insan yüzünü görmeyen gözler kördür. Tabiatla konuşmasını bilmeyen insan ruhu dilsizdir.'** Gözü ve gönlü olanlar ne halde olsalar bile tabiat onlarla sözlesin her nerede olsalar onlar tabiatla konuşurlar ve onunla halleşirler.

"Dost arayan gönüller, onu bir insan varlığında bulmasalar bile tabiatta bulurlar. Hicrandaki ruhun bir ağacın altına sığınması ve karşı yamaçta bulunan bir ağaçla sözleşmesi, hicranını vuslat yapıyor. Dağların ardındaki dost sanki karşısındadır. Bir dere kenarındaki su sohbeti, yüzlerce insana çevrilen hasbıhalden çok zengin ve çok daha değerlidir; çünkü onda bir kalble konuşulur ve o kalbe derinlerdeki bütün sırlar açılır acılar anlatılır. Hem de ondan şifa umulur; onunla yaralar tedavi edilir. Suyun çiçeklerde koku, gökyüzünde renk, tende hayat olmadan önce varlığının en büyük Hikmeti yaraları tedavi etmesidir. Ruhtaki derin yaralar Kur'an'da sesle tedavi edildiği gibi. tabiatta su ile tedavi edilirler.

"Güneşe gelince, her bakışı yeni bir aşka başlangıç olan dost yüzü, tabiattaki bütün dostlukların ezelden beri soğumayan kaynağıdır. Akan sular ve ağaçlar, denizler ve dağlar hayran hayran onu seyrederler. Çağlayanlar o nurdan sevgiliye hıçkırırlar. Rüzgârlar onun için inlerler. Yatağında için için ağlayan derelerin kalbinde onun aşkı parlamaktadır. Başakları çiğlerle yüklü bir bahar tarlasında güneşin hülyası dalgalanır. Güneşsiz bir dünyada acaba aşk olur muydu? Tabiattan Tanrı'ya tırmanmak, hakikat yolculuğunun son çabasıdır. Çünkü tabiat, dostların dostu olan Büyük Dost'a. Allah'a ulaşmak için hilkate dayalı bir merdivendir; her tarafına insan denen leşlerden pis kokular ve zehirleyici buğular saçılan cemiyet hayatından kurtulup da tek kurtarıcı Dost'a kavuşmak için geçilmesi zorunlu olan geçittir. Bu geçiş aşıldıktan sonra ruh Allah sohbetine kavuşur; o artık her yerde Allah'la beraberdir. Bu geçidi geçmedikten sonra, dünya denen viranede kalbine dost arayan biçareler boşuna yoruluyor. Ömür boyunca dost peşinde koşan zavallılar dost bulmasalar da onu arama zevkini tattılar. Her sabah doğan güneş onları, **"kalk dostunu ara!"** diye selâmlarken gönüllere bol ümitlerden bahşiş dağıtıyor. Hayatın mânâsını hakkıyla bilenler, onu bol kazanma ve hoş vakit geçirme vehimlerinde telef etmezler; belki dost arama yolunda bir cihad devri sayarlar. Aranan dost ya bir insan yüzünde gülümser ya

da insanı tabiatın cezbelisi yapar. Miraçda açılan kapı belki sonunda ona da açılacak. Ümidimiz, Miracın Dâvetcisi olan o Büyük Dostun sohbetine kavuşmak olunca dünyamız da değerli olacak, bu sefil âlemde dost arama çabalarımız boşa gitmeyecektir. İşte o zaman "dünya güzelmiş, çünkü o Büyük Dost güzel!" diyebileceğiz" (Hareket, 1972. sy: 78).

"Biricik Sultan'ın şehrine götüren ikinci yol mûsikidir. Mûsiki, varlıkların, aklın perdesi arkasında gizlenen, kendini göstermeyen Sultanının sesidir. O hiçbir zaman çözülmeyen ilâhî şifredir. Biz o dilin unsurlarını yanyana getiriyoruz, mânâyı yaratan biz değiliz, odur. Tabiatta göründü, seslenmedi. Mûsikide sesleniyor, görünmüyor. Beni benden alıyor, âleme teslim ediyor. Sonra da getirip âlemi bana bağışlıyor, beni bütün âlemle dolduruyor, beni âlemden büyük yapmanın zevkiyle kendimden geçirtiyor, ilâhi hazla bayıltıyor. Bir taraftan mûsikinin temel unsuru olan melodi yani içsel ahenk, ruhun derinliklerinden çıkarak bütün âleme yayılıyor. Öbür taraftan varlığın eşyada dolaşan büyük sırını ifşa ediyor. **Varlıkla ben, iki sır, onda birleşiyoruz.** Sanki karşımızda bir kalın perdenin arkasında gizlenen ezelî sevgili feryad ediyor, "Ben buradayım, diyor, her yerde aradığınız benim!"

"Mûsiki de tabiat gibi temizleyicidir. Onda kinler ve hasetler dayanamaz, erirler. Menfaatlerle şöhretler soytarılar gibi sırıtır, küçük düşerler. Ümitsiz kederse ondan çok uzaklardadm Tabiat gibi o da aşkımızın kaynağıdır. Mûsiki ümitlerin de kaynağıdır. Sonsuzluğa inandırır. O hem de hakikatlerin yaratıcısıdır. Bir roman veya felsefe eseri melodinin herhangi bir safhasından çıkartılır. Samimî bir eser ortaya koymadan önce mûsiki dinlemelidir. **Dostluk andlaşması mûsiki ile bestelenmeli, okullarda derse, ve meclislerde oturuma mûsiki ile başlamalıdır. Çünkü, o aşkımızın ifadesi ve samimiyetimizin mürşididir.**

"Hayatın bunca vehimleri arasında benliğini yitiren insan tabiatın kucağında ve mûsikide kendini buluyor. Öz, asıl bunların içindeki'dir. Ancak bunların ikisi birlikte bulunmuyorlar. Bulunsalardı, o Mutlak Varlığın huzurunda dayanılmazdı. Musa. Allah'la konuşuyor, fakat görmüyordu. Onu görmek istedi, bu temaşaya dayanamadı. Tabiat, bütün ruhu sarınca mûsikiyi susturur, mûsiki söz alınca tabiatı siler ve unutturur. Bunlar kıskanç iki silâh gibidirler, birbirini istemezler. Yanyana gelemeyen iki sevdalıdır bunlar. Halbuki bir olan Mutlak Varlığın iki türlü görünüşüdürler. Bunlara, dost olanlar, âlemi idare eden kanunların perdesini yırtan bir takım sırlara mahrem olurlar. Onlardan haber alır, müjdelenirler. Mutlak; Varlığın kendilerini koruduğunu hissederler. Zaman zaman onu can gözü ile bütünde görür, mânâda tanırlar. Sessiz, sözsüz ve hareketsiz münasebet ruhu sarınca. Varlıkla benliğin birleşmesi tamam olmuş, insan kendini bulmuş demektir. Hadiste söylendiği gibi: "Kendini bilen Rabbini bilir"' hakikati, çevrik şekliyle de doğrudur: Rabbini bilen kendini bilir" (Hareket. 1973, Sy: 90).

"Mûsiki ile temizlenip hafifleyen ruha hizmet zevki aşılanmalıdır. Esasen mûsikî bu sevgiye hazırlar. Gence karşılıksız, menfaatsiz, şöhret vaadi bulunmayan ve mesuliyeti olan görevler yüklenmelidir. Devletten, halktan toplumdan yardım almayan, devlet kapısına götürmeyen ve hiç bir zaman ikbale de yükselmeyecek olan cemiyetler kurulmalıdır. Dergâh misali demekler açılmalıdır. Onlarla halka hizmet sevgisi yegane karşılık, tek muvaffakiyet ve tek gaye olmalıdır. Ruhun iffeti hizmeti ile ölçülür.

"Sonra hakikat aşısına sıra gelir. Teknik gayesinden sıyrılmış il il yolculuğu, hakikata hakikat olduğu .için bağlanma sevdası, gençliğin ruhunda âlemi fethe muktedir kuvvettir.. Rönesanstan asrımıza kadar Avrupalının ruhunu göklere yükselten harika. Doğunun hâlâ benimseyemediği ilim zihniyeti ise. ancak ruhlarda bu aşıyı vermeye muktedir olan ve önceden ahlâkî hazırlık isteyen hakikat imanından doğma bir cevherdir. Bir nevi bilgi ile sevginin karışımıdır. Varlık sevgisinin zekâ âlemindeki fetihleridir. Batının ilim tarihi karıştırılacak olursa onda hakikata adanmış ve hakikat uğrunda harcanmış yüz binlerce ömür görülür" (Kültür, 93).

## 6. MELÂMET

Kınayanın kınamasından korkmamak anlamına gelen Melametiye kısaca, tasavvufu, kıskacında alıp yoketmek isteyen şekilci gösterişe karşı verilen azimli ve kararlı bir mucahedenin adıdır. Onda gösteri, benlik, şöhret izi taşıyan her şey yasak, gizlilik, hasbilik ihlas ve mutevazilik esastır. Topçu'nun eserlerinde melametiye kelimesine pek rastlanmaz. Fakat, onun bizzat hayatı ile idealindeki tasavvufî hayatın melametiye ile çok yakın bir ilgisi vardır. Onun bu kelimeyi kullanmayışı tefessüh etmiş melametiye ile karıştırılma korkusuna bağlanabilir. Nurettin Topçu'nun konu ile ilgili düşüncelerini şöyle özetlemek mümkündür:

**"Dinde kaideler ve ahkam, aşkın kaynağından fışkırmış olduğu halde, aşkı anlamadan doğrudan doğruya kaidelere bağlanmak taassub denilen körlüğe götürür"** (İnsan, 16). O'na göre tarikatları çürüten sebeplerden biri de adab-erkân silsilesidir (Maarif, 53).

"Hakikata göre değil de kalabalıkların isteğine göre konuşmak, onlardan işaret beklemek bizi Allah'tan ayıran bir husustur. Kaideler, kalabalık ve alkış tutanları baştan sona yok edici kuvvetlerdir. Mabeddeki merasimler, alışkanlık, olmuş taşkınlıklar ve hislere hitab eden sağırlaştırıcı silahlar dini hayatın dışında kalırlar" (Maarif. 36).

**"Kalabalığın toplandığı kulislerde senin ne işin var"** diye soran Topçu.' adını çok tekrarlayan gönüllerde bile Allah'ın kaybolduğunu söylemektedir (Hareket. Mart, 1973. Sy: 87). O'na göre üç türlü davranış kaba ve sahtedir: Kendini belli eden sanat, nümayişçi ahlâk, kendine güvenen dindarlık (Varolmak. 93). "Herkes kendine tapılmasını istiyor, zaferin heykeli olmak istiyor" diyor ve soruyor Topçu:

"İslâm'ın bütün ruhundan sıyrılarak sade kabuk kaidelerden ibaret kaldığı bu diyara kim İslâm diyarı diyebilir" (Hareket. 1971. Sy: 61-62). Beklediği neslin temel özelliklerini ise şöyle sıralıyor:

"Yarınki Türkiye'yi, işte bu yaşama zevkini bırakıp yaşatma aşkına gönül veren sabırlı ve azimli; lâkin gösterişsiz ve nümayişsiz çalışan ruh cephesinin maden işçileri kuracaktır" (Yarın, 33).

**"Tasavvuf İslâm'ın ruhunu yaşattığı halde kaideciler onun sesini boğdular"** diyor ve devam ediyor: **"O zaman ruhsuz kalan şekillere başvurulur, içi boş güzel sözler, parlak şekiller, süslü kıyafetler itibar kazanır"** (İrade, 38). "İbadetlerini sayıp ölçerek yaparlar, karşılığını da tartarak alırlar, her mirasa olduğundan çok cennet mirasına haristirler. Gönülleri perişan eder de hırkayı muhafazaya çalışırlar (Mevlâna, 17-18). **"Onlar ibadet diye istedikleri kadar beden hareketi yapsınlar, sayısız Hac etsinler, secde onlardan tiksinir Kâbe onlardan kaçar".** (İnsan, 62).

"Bütün bu insanlar ahlâk adına başkalarını itham etme kuvvetini, bizzat kendilerini bilmeyişlerinden alıyorlar. Kendilerini bilselerdi, ithamları nefislerine çevrilir, onları yetiştirecek azab ile ızdırabın mayası olurdu" (İnsan. 52).

İlk dinî hareketlerin kaynağının, Peygamberin ruhundan kaynayan aşk olduğuna işaret ettikten sonra "Dinin en yüksek bir irade olduğunu bilmeyenler cami kapılarına serilmiş türlü dilencilerin arasından ibadete koşsunlar ve teşbihlerinin sayısını mürşide ehemmiyetle soradursunlar" (İrade, 27) demektedir.

Melâmetiyenin esaslarından olan bir hususu da şöyle özetliyor: "İç dünyalarını başka insanlardan gizlemek, onlar için varlığın çetin müdafaası gibidir. Bütün kuvvetle- riyle kendilerini saklamaya çalışır iç varlıklarını daima kalın bir örtünün altında giz- lerler. Başkaları tarafından anlaşılmak onlarca harap olmaktır. Çürütülmektir, yok edilmektir. Başka insanlardan ihtirasla korudukları benliklerini asıl sahibi olan Allah'a teslim etmek, büyük Yalnız'a sığınmak için yalvarış onların büyük zafer ümitleridir". (Hareket).

## 7. AHLÂK

O'na göre ahlâk İslâm dininin özü esası ve bizzat kendisidir. Ahlâkı dinden veya dini ahlâktan ayrı görmek isteyenleri, insanın iç dünyasını yine kendinden ayırmak isteyenlere benzetir (İnsan, 53). İslâm ahlâkı sabır, şükür, af gibi birçok esası ihtiva etmekle birlikte, onu üç esasta toplamak mümkündür: hörmet, merhamet, hizmet. (İnsan, 68).

**"Esasen ahlâk, birdir. Ve dinle insanlığa sunulmuştur. İslâm dininde kemâline ulaşmıştır. Felsefe tarihi içinde birçok ahlâk sistemleri ortaya konulmuştur. Lâkin, İslâm dininin insanlığa ilâhi hediyesi olan ahlâk yeryüzünde hiç bir şekilde eşi gösterilemeyecek büyüklüktedir"** (İnsan, 69).

"Bizi ancak ebediyetin mutlu yolcusu yapacak İslâm ahlâkının esasını ararsak, onu mutlak varlığa aşk ile yönelişte buluruz. Mutlak varlıktan bütün eşyaya ve kâinata sıçrayan aşkımız, her sahada sevgi oluyor. İşte bu sevgi dünyayı cennet yapmaya ve hayatı değerli kılmaya kâfidir. Her varlığa çevrilen sevginin bize ulaştırdığı hal. hörmet durumudur. Ahlâk yapımızın ilk ve temel mayası hörmettir. Hiç bir zaman tehlike ile tehdid ve garaz mânâsına anlaşılmaması lâzım gelen ve İslâmda her hikmetin başı olan Allah korkusu, yukarıdaki tahlilde tanıtmaya çalıştığımız, tam ve gerçek hörmetten başka birşey değildir. Allaha yaklaştıran ibadet ise hürmetimizin ifadesi ve bizzat kendi kendimize tasdik ettirilmesi suretiyle bizde arttırılmasıdır, bunun için tertiplenmiş hareketlerdir. Dinin esası hörmet

olduğu gibi. ahlâkımızın da temel duygusu odur. Milliyetçiliğimizin esasını da hörmet teşkil etmelidir. Önce hep birbirimize hörmetle işe başlıyacağız. Birliğe ulaştıracak yol, hörmet yoludur: İlme hörmet, ecdada hörmet, bütün samimî isteklere hörmet. Başkalarına hörmet tanımayan sömürgeci, barbar Batı milliyetçiliği hiç bir zaman bir ahlâk dâvası olamamıştır. Bizi düşman pençelerinden kurtaracak kuvvet, düşmanların affı ile lûtfu değil, hep birbirimize karşı yaşatacağımız hörmet iradesi olacaktır.

**"Evvelâ Kur'an'a hörmet edilmelidir. Kur'an kendisinin ancak lafzını koyun gibi gözlerini yumarak dinlemekten hoşlananların heveslendikleri her yerde, saygılı saygısız her vesileyle, boş vakitleri dolduran bir eğlencelik halinde, ses güzelliği için okunarak iptizale uğratılmamalı veya esnafı tarafından baremli ücretler karşılığında satılmamalıdır. Kutsal Kitabın ruhu ve mânâsı üzerinde durmak asıl ibadettir. Ama bir dükkâna veya bir daireye, hatta bir kahveye girip çıkıldığı gibi camiye de öylece, girip çıkan bir cemaatta hörmet mi aranır? Bizzat ibadette, ezanda ve duada bütün hörmeti kahredici sesler, mabedi çınlatırken, Allah'ın huzuruna hörmet mi kalır? Mabetteki hörmet, Allah evinin yapısında bulunduğu gibi sesledir, bakıştadır, duruştadır, sonunda kalbe siner. Böylece namaz en muhteşem ve muhterem hörmet talimidir. Bir ferdi. Bir olan Allah'ın huzuruna yükselten hörmet mirasıdır.**

"Allah'ın en büyük nimeti aklın meyvası olan ilme hörmet edilmelidir. İnsan aklının erişemediği en yüksek zirve olan asrımızın ilmi, frenk ilmi veya kâfir ilmi diye inkâr edilmemelidir. Allah'ı da, Kur'anı da, zekâları bu ilimle kuvvetlendirip bilemek suretiyle daha iyi anlıyacağımız kabul edilmelidir. Aklı inkâr edip, geçmiş asırların düşünüşlerini mütemadiyen tekrarlayıp hatırlatarak hakikat diye kabul ettirmek, bizzat hakikate karşı işlenen zulümdür ki, ona taassup diyorlar.

"Eşref-i mahlûkat olan insana hörmet edilmelidir. Kendi inancımıza sahip ol-mıyanları cehenneme göndermek, Allahın kendi kulları hakkında bizim azap fermanı çıkarmamız gibi bir saygısızlıktır. Her an Allah'ın huzurunda olduğunu bilenler için kulun kulu, günahkârın günahkârı ithamı kadar gülünç şey olamaz. Müslüman olarak büyük küçük, kadın erkek, fakir zengin hep birbirimize karşı hörmet borçluyuz. Kendi hürmetimiz, yine kendimizin ruh kuvveti ile iman derecesini gösterir. Hörmetin en yüksek basamağında aşk bulunuyor. Aşk, hörmetin vecd halinde yaşanmasıdır" (İnsan, 60). O'na göre hörmetin en mükemmel tavır ve talimi namazdır.

Topçu'ya göre. bu konuda da din adamları örnek olacak, büyüğe, küçüğe, fakire ve en değersiz bilinen yaratıklara bile hörmet etmeyi, bizzat kendi hareketleri ile göstereceklerdir. "Onların dâvası maddî ve sefil hayatımızla yarışmak ve bu alanda-başarı kazanmak değildir; insanı Allah'a götürecek yolculukta yaşanan bambaşka bir ruh hayatının örneklerini ortaya koymaktır. Alelade yaşayış şekillerinde bile büyük ruha sahip insanlar gibi davranmanın, yürümenin, konuşmanın gülmenin, söz vermenin, alış veriş yapmanın, fedakârlıkların hörmet taşıyan değerli örneklerini onlarda bulmalı idik. Onlar bize karakter örneklerini vermeliydiler. Allah'a hörmet yolunda onların; Allahın en güzel emaneti olan insana hörmet etmeyişleri, kalbi tazyik eden bir çelişmeden başka bir şey değildir. Müslümanm müslümanı sevmesi ne güzel ve tabiî bir hareket ise, müslüman olmayanları kin ve nefretle karşılaması o kadar çirkin ve manasızdır. Çünkü evvelâ onlar da Allah'ın kulları ve en güzel emanetleridir. Bu sebepten hörmete lâyıktırlar. Sonra da temiz bir müslüman kalbinde kin ile nefret barınamaz; âşıkın şehveti inkâr ettiği gibi.

**"Nihayet hayata hörmet etmek lâzımdır. Zira bu hayatın gerekçesi olan kader plânı da yine Allah'ındır. Büyük kalb sahibi olan müslümanın, varlığı bu ilâhî plân içinde ku-caklıyarak sevmesi lâzımdır. Mü'minin kalbindeki hörmet bütün varlığa çevrilir"** (İnsan, 56).

"Hörmet, benliğimizden taşarak âleme yayılan bir hal olunca, her şeyin, her varlığın ve özellikle her insan ruhunun nefsimizden ziyade sevilmesi demek olan merhameti doğuruyor. Merhamet, zayıfa, fakire ve sefile acımak değildir. Bunlar küçük ruhların kötürüm merhametidir. O daha ziyade, gururlu, kuvvetli ve devletli olana acıma hâlinde samimî olarak yaşanır. Bir zulüm karşısında mazlumdan ziyade zâlimin vicdanına, bir sultanın, saltanatına esir olan ruhuna, haksızlık rejimi olan kapitalist sistemde fakirlerden önce zenginlerin rezil olan ruhuna acımak, gerçek merhamete uygun davranıştır. Ama merhamet, esasında bunların hepsinin üstünde bulunuyor. O âlemdeki sefaletin, büyük bir gözle yüksek bir güneşten seyredilmesi gibidir. Bütün varlıklara küllî irade olarak uzanamayışın, bütün sefaletleri kemâle ulaştıramayışın yalvaran azabıdır. Ümitsizlikle beraber barınmaz, ya gayz, ya hased olarak erir. Ümit deryasında ise bitmeyen dua olur. Allah'a uzanır, ibadet olur. Âleme ve insanlara çevrilir,

gayret, feragat ve hareket hâline girer.

"İnsan ruhuna samimi olarak dalabilen merhamet, önceden mutlaka Allah'a uzanarak onun aşkında yeşermiş olandır ye derin bir tahlili yapılacak olursa, her aşkın içinde evrensel ve ilâhî olan merhamet bulunur. Aşk içinde eriyen kalb, sanki damla damla merhamet olarak bütün varlıktan sarar, kucaklar. Bizi ahlâk hareketine sürükleyen merhamet olduğu gibi dua, varlıkları ve dilekleri sarıp kucaklayan merhametin, âlemle bir bütün olarak ilâhî merhamet huzurunda erimesi, ona teslim olmasıdır. Mesih'in olduğu gibi Peygamberimizin, ümmetin selâmeti uğrunda sürekli cihad olan hayatları, merhametin usanmak bilmez iktidarının şaheserleri değil midir?

**"Gören göz için sefalet, her taraftadır. Onu göstermeyen, insanın egoist istekleri ve hiç doymayan hırslarıdır.** İçimizdeki ilahî cevher olan merhameti karartan, kin ve hasetlerimizdir. Dıştaki bu diken ve kabuk tabakasını sıyırınız, âlemi, saf ve samimi yâni katıksız ve garazsız temaşanın, merhametle temaşadan ibaret olduğunu göreceksiniz. İnsanın asıl kendine özel olan bilgisi, merhametle taşıyıştan başka bilgi değildir. Pascal, değerleri bakımından ruhları bedenlerden, merhameti ruhlardan ve herşeyden üstün tutmak suretiyle, insanın kendisini sonsuz olarak geçen kendi cevherinin merhamet olduğunu söylüyordu. Bu cevheri kaybeden insan kendini yitirmiştir ve merhametin yok edildiği yerde zulüm ayaklanır. Kendimizi yitirmemiz, kendimize karşı işlenmiş ilk ve en büyük zulümdür. Gerçek ve geniş anlamıyla bize bizden daha zalim bilisi yoktur. Cihad edenin en büyük endişesi silâhını muhafaza edebilmektir. Onu kaybeder veya tüketirse kendisini yok bilsin. İnsan, kendi cevheri olan merhameti kaybettikten sonra acaba var mıdır?

"Merhamet, kendi ateşini eriten kızgın demir gibi içimizde bir mukaddes azabı yaratıyor. Kendimizden çıkıp başkalarına ve bütün âleme yayılma ihtiyacını duyuyoruz. Bir ihtiyaç tekrarlandıkça bir ihtiras, yenilmez bir ideal halini alıyor. Âlemin kemâlsizliğini gidermek ve insanlığın sefaletlerine uzanmak ve deva uzatmak için hattâ, varlığımızı bile yetmez bulan bir ilâhî görevlenme duyuyoruz. Buna içten gelen mesuliyet duygusu denir. Bu mesuliyet, ihtiras ve hareket haline gelmiş bir merhamet, zekâya sahip ve âleme yaygın, evrensel şuur olmuş bir merhamettir. **Mesuliyetsiz ve merhametsiz harekette âlem benim varlığım için vasıtadan ibaret olduğu halde, merhamet kaynağından fışkıran mesuliyet hareketinde ben vasıtadan başka birşey değilim, âlem gayedir. İnsan âlemin hizmetindedir. Nefs öldürülmüş ve geride bırakılmıştır. Nefsin eseri olan zulüm de böylece yok edilmiştir.** Halka ve dolayısıyla Hakka hizmetten başka birşey olmayan mesuliyet hareketi bu adaletten başka şeye ulaştırmaz. Adalet önün esaslı vasfıdır. Merhametle mesuliyetin dışında, kendiliğinden var olan objektif (âfâkî) adalet, gerçekten adalet sayılmaz, adil insan, merhametli ve mesul insandır. Hakiki adalet, ruhî cevher olan merhametin cemiyet içerisinde eşitlikle yapılan tatbikatıdır. Merhamet ve mesuliyet iradesine sahip insanın âdil olmamasına imkân yoktur.

**"Merhamet, müslümanın kalbinde hiç sönmeyen ateş gibidir. Müslümanı başka insanlardan ayıran onlardan fazla merhametli oluşudur. Kâfirler gibi müfsitler ve münafıklar da merhametsiz olanlardır. İmansızlar merhametsizlerdir. "Allaha karşı vazifelerimi yapıyorum. Elhamdülillah müslümanım" deyipte kalblerinde ve hareketlerinde merhamet yaşatmayanlar, kendi kavimlerinden, kendi zümrelerinden ve kendi dinlerinden başka kavimlere, zümrelere ve dinlere saldırmakla Allah'a yarandıklarını zanneden katı yürekliler, İslâmı yükseltmek için kin, kılıç ve şiddet silâhlarını kullananlar, Allah yolunun dışında dolaşan gerçek imansızlardır. Asıl sapıklar ve hüsranda kalanlar bunlardır.**

"Merhamet, insanlığımızın âlemde şahidi olan ve kalb yolu ile bizi Allah'a yakınlaştıran ilâhî cevherdir. İnsandan başka varlık merhamet taşımıyor. Merhameti bize tanıtmaya yarayan, merhametimizi besleyen, parlatan ibâdet, oruç tutmaktır. Oruç içimizdeki nefs denen canavarı köstekleyerek zapteden ve böylelikle içimizde ilâhi unsur olan merhamet meleğinin serbestçe yaşayışını sağlayan disiplindir. Ruhu, nefs ile bedene esir olmaktan kurtarır, ona hürriyet sağlar. Oruçlu halde serbest kalan ruhun fetihleri başlar. Ruh, nefs ülkesini aşar, ötesine geçer ve başka ruhlara uzanır. Bütün âleme yayılma sevgisiyle dolar. Böylece yücelir ve güzelleşir. İnsanın dünya ile dolu olduğu halde dünyadan kurtulması kaabil değildir.

**"Orucun bize verdiği ilâhi ders merhamet dersidir.** O bizim merhametsizlikle tıkalı bulunan can gözümüzü açar. Merhametsiz insan, âlemi kendinde görür. Orucun öğrettiği ve bizi içerisinde yaşattığı merhamet alemi bir ilâhî fezadır ki, onda nice âlemler semâ halindedirler. **Bugünün müslümanını**

**vecd haline yükseltecek merhamet mevzuu yok mu?** Dünya nimetleriyle dolup, taşan, talihlilerin uçar gibi yaşadıkları müslüman beldelerinde talihsizlerle sefillerin ânı bizle yerlerde sürünüyor. Zengin, fakirin esir gibi çalışması ile sonsuz sefahat sofraları kurarken, ruhundaki sefalet fakirinkinden daha acıklı ve elemlidir. Batının lüksü ile apartmanlarını tıklım tıklım dolduran ve büyük şehirleri otomobil panayırı haline getiren dinli, dinsiz, hacı, hoca bütün merhamet yoksullarının dolaştığı yollar bu medeniyet aletlerinin cinayet sergisi haline gelmiş. **Hocayı Hacca ulaştıran araba kim bilir kaç kulun kaç müminin kanını içmiş cansız bir canavardır.** Her ferdin, nefsinin mücahidi kesildiği bu şehirlerde kaza sanki bir gazadır, medeniyetin insan doğrayan gazası. Fert olarak herşeyi yalnız kendisi için isteyen bu haris insan kalabalığında, cemiyet ve cemaat olarak bir istek ve irade zaferi gözükmüyor. Kazanç hırsı çoktan ihtiyacın sınırlarını aşmış, canavarca bir saldırma yarışı halini almıştır. Çalışanlar açlıktan inlerken, çalışmayanlar tokluktan hırs ve haset kusuyorlar. **Çalışmayı zillet sayıpta irat ve mirasla geçinenler, beldeler soyan irade ve şehirler satan mirasa hak dedirten zulümlerine tapıyorlar. Muazzam bir milletin ve bin yıllık bir tarihin çocukları emniyet ve istiklâl ile yaşıyabilme bahanesi ile Yahudi-mason uşaklarının himayesine sığınmaktan utanmıyor ve zilletlerine bahane olarak himayeye muhtaç olduklarını ileri sürüyorlar.** Hepsinden daha acıklısı, bütün bunların karşısında din adamının sesi, sözü ve yapacak hiç bir işi olmayışıdır. Onun, kürsülerde kiralanıp para karşılığında bağırmaktan başka mesuliyet dâvası kalmamış. Merhamet iradesi nedir bilmiyor. Ruhlarımızın en büyük kaybı şudur: Din öğretimi yapılan yerler birer merhamet mektebi olmadılar. O duvarların içerisine aşk yerine iddia girdi. Merhamet ağacı filizlenmedi. Din adamları, Allah kullarının, yirminci asrın manasız sillesi ile solmuş yüzünü ve gözlerindeki acıyı görmediler. Kul hakkını kurtarma derdine düşmediler. Allah'ın kullarını aşk ve merhametle değil, iddia ve tehditlerle karşıladılar. Allah adına ruhlara zulüm yaptılar. Dindarlık adına vicdanların aydınlığını kararttılar. Bunca masumların âhı dururken büyük sermayenin ve büyük mülkiyetin müdafaasını yapan ruhlarda merhamet ve iman aranır mı? Fakir ile mazluma olduğu gibi. Zenginin ruhundaki sefalete ve günahkârın bizzat kendi nefsine karşı zulmedici haline acımasını bilmeyen kimse dindar olamaz.

**"Din, bir günah-sevap nizamnamesi veya bir sıkı kaideler mecellesi değildir; biz nasıl davransak da gayesine doğru, kâh dosdoğru ve selâmetle, kâh engellerle karşılaşıp onları aşarak, durmadan ilerleyen ruhî hayattır.**

"Merhametimiz, şer ve zulümle karşılaşınca isyan oluyor. Aşk, varlığına düşman bir yabancı olan nefsin huzurunda eğilmiyor, isyanı doğuruyor. Peygamberimizin henüz Mekke'de başlayan mücadeleleri ve İslâm'da kabul olunan cihad aşkı ezmeye çalışan nefislere karşı yükseltilen isyandır. Ancak isyan, aşk ile merhametimizi ezerek mahkûm edici kuvvetlere karşı olursa ahlâk hareketidir; nefsin şahlanmasına karşı gelmek şartıyla meşru ve insanîdir; sonsuzluk yolunu tıkayan, bütünü yok eden ferdî hırs ve iradelerin karşısına dikildiği ve hepsinde de ilâhî merhamet kaynağından hayat aldığı takdirde ahlâkî harekettir, Nefsin arzularından gıdalanırsa şer ve zulüm olur. Ve isyan, ahlâkî vasfını kaybetmemek için, hareketinin her anında ilâhî merhamete bağlılığı muhafaza etmelidir. Onunla bağları kopardığı bir an içinde bile zulüm hâlini alabilir. Bütün büyüklerin ve velilerin, nefislerine ait acıları ve azapları dile getirmeyişleri ferdi ve şahsî olan bu hallerin zulüm kapısını açması korkusundandır.

**"Merhamet, içtimaî nizam içinde âfâki bir müşterek ölçü hâline geldi mi adalet adını alıyor"** (İnsan, 59-65).

**"İslâm ahlâkının üçüncü esası hizmettir. Hizmet, ruh olarak nefsinden taşıp başka insanlara yayılmak suretiyle, Allah'ı aramaktır. Her samimî ve menfaatsız hizmet, hareketlerimizle Allah'ın aranmasıdır. Biz dünyanın bunca hevesleri ve meşguliyetleri içinde Allahı unutuyoruz. Bizdeki nefs de onun lûtfu olduğu halde, nefs ile ona karşı geliyoruz. Zaman zamanda onu reddediyoruz.** Hareketlerimizde görülen bu sefalet, dünyaya gelişimizin mânâsını yok edebilecek kadar hazindir. Bu felâketten bizi kurtaran, selâmet ve hakikat yolunu önümüzde açan ilâhî lütuf, bize bağışlanan hizmet gücüdür. Kullarına hizmetle ancak Allah'a yaranıyor ve kalbimizdeki ümit kapısını onunla açabiliyoruz. Bütün isyan olan halimizden taşan günahlar hizmetle siliniyor, hizmetle af ediyoruz.

**"Hizmet ahlâkını İslâmda sembolleştiren müessese, zekâttır.** Var olmak. Allah'ın hizmetinde olmak demektir. Biz kaderimizin hizmetkârıyız. İlâhî emirden başka bir şey olmayan kaderi olduğu gibi karşılamak, onu kahramanca karşılamaktır. Bu hal miskinlik değil, kahramanlıktır. Miskin, kaderden sıyrılıp kaçmak isteyendir. Kader perdesinin arkasında esrar âlemi duruyor. Kadere hayran, olmasını

bilmezsen bu perdeyi kaldıramazsın. Kaderine dost ol ki bu perdenin ucundan tutup kaldırasın, emrini okuyabilen gözler, ancak merhametli kalbin gözleridir. Bütün etrafımız merhamet manzarası ile dop-dolu olduğu, bütün insanlardan bize hizmet hitabı yollandığı halde, bizim halâ nefsimizle başbaşa kör ve sağır varlıklar halinde yaşayışımız. Allahla bağlarımızın koparılmış olduğunu gösterir. İmamın, namazı bile Allah hizmeti olarak değil de geçim vesilesi olarak kıldırmış olması, onun Allah'la alış-verişi olmayışındandır. Onların görevi kalbleri kurtarmaktı. Kalbleri aydınlatmak ve değerlendirmekti. Allah seygisini her varlıkla temasında hissedecek insanların din dünyası, bugünkü İslâm âleminden bambaşka olacaktı.

"Merhamet varlıklara çevrilen hareket hâlini alınca hizmet oluyor. Hizmet, insanın ölüme kadar tükenmeyen benliğinden ibaret kandili, çevresini aydınlatmak için yakmasıdır. Ve buna onun kendinin ihtiyacı vardır. Kendisinin bütüne bağlı bir bölüm, belki bütünden kopmuş bir parça olduğunu bilen ruhlar için o. bir kurtuluş yolu. Her an yenilenen selâmet müjdesidir. Bu hâlin farkında olmayanlar için de bir tedavi ve neşve kaynağıdır. Hizmetimiz, varlığımıza sarılı yumak gibidir, o açıldıkça biz mesafe aldığımızı hisseder ve hafifleriz. Hizmet, varlığımıza bizim tarafımızdan sunulan minnet bahşişidir.

"Bizi daima dolduran, bizden ayrıldıkça bizi azaltmayan tükenmez hazinemizdir. Saadetlerimizin sırrı onda saklıdır. Halktan hizmetini esirgeyenler mes'ut olamıyor. İçimizde en mes'ut, en zengin ve en kuvvetli insan, hizmetini hiç kimseden ve hiç bir varlıktan esirgemeyenimizdir. Nefsimize bağlı hesap, ölçü ve menfaat terazisi ile içten pazarlık, istirahat kaygısı ve nefsini esirgeyiş endişesi, hareketlerimizin kontrolü olduğu müddetçe, ne gerçek saadeti yaşayabiliyor, ne de ahlâkın sınırlarından içeriye gi-rebiliyoruz. "Her şeyi kazanmak isteyen hasisliğin herşeyi kaybetmesi gibi varlığını nefsine bağlı emellerle gayelerin mahkûmu yapan insanın, yaşadığı müddetçe bir kürek mahkûmundan farkı yoktur. Bir mevlevî semasında görülen, hep kendinden çıkıp yüksekte bir sonsuzluğa kavuşmak isteyen hareketlerin hamlesidir; bu bir yumağın açılarak boşalma ve çözülme hareketi gibidir; kendi varlığından çözülüp ayrılma iştiyakıdır. Hizmet halinde insan böyle bir yumağı andırıyor. Pascal'ın ifadesiyle düşünen bir kamış kadar zayıf olan insan, Maurice Blondel'in dediği gibi **"hareketini okyanusların ötesine kadar uzatabiliyor. "Mazimiz, hareketimizin mâzisidir ve hizmetlerimiz nisbetinde aydınlık ve güzeldir. İstikbalimiz, hizmetlerimizle hareketlerimizin istikbali olacaktır.** Bugün onların hayalleriyle mes'ut ve ümitli yaşadığımız gibi. ölümden sonraki ebedîliği kazanacak olan da yine onlardır. İlâhî bölgenin fatihleri, hesapçı ve ümitsiz hac yolcuları değil, Allah'ın emaneti olan varlıklara gönüllü hizmet kahramanlarıdır.

**"Hizmet, aslında bir ilâhî emirdir ve ibadetle aynı yapıdadır.** Gerçek hizmetin ne olduğunu merhum Abdülaziz Bekkine'den dinleyelim:

**"HER ŞEYDE OLDUĞU GİBİ. HAKKA KULLUĞUNDA BİR ŞEKLİ VE SURETİ, BİR DE RUHU VE MÂNÂSI VARDIR. HAKKA KULLUĞUN RUHU VE MÂNÂSI, KENDİSİNE LÂYIK OLAN MEVKİİNİ TESLİM ETTİREBİLECEK DERECEDE HAKKI TANIMAKTIR Kİ. BUNA ÎMAN DERİZ. ŞEKİL VE SURETİNE GELİNCE; O DA HAKKIN EMRİNE UYARAK, KENDİSİ DE DAHİL OLMAK ÜZERE BÜTÜN HALKINA HİZMET ETMEKTEN İBARETTİR Kİ, BUNA DA UBUDİYET VEYA İBADET DERİZ/HAKİKATTE HAKKIN ÇEHRESİ BİZE KENDİ ÇEHREMİZDEN DAHA YAKIN VE DAHA AYANDIR. ONU BİZ OLANCA AÇIKLIĞI İLE GÖREMİYORSAK, BUNUN, BİZİM GÖRÜŞÜMÜZÜN LÜZUMU KADAR AYDINLANMADIĞINDAN İLERİ GELDİĞİNİ BİLMELİ VE KABUL ETMELİYİZ. VE BU KUSURUMUZDAN MEYUS DA OLAMAYIZ. ÇÜNKÜ. CENABI HAK BU EKSİĞİMİZİ DOLDURMAK İÇİN HİZMET VE İBADETİ BİZE VESİLE ETMİŞTİR. BİZ HİZMET VE İBADETLE HAKKIN NURUNA, HAKİKAT GÜNEŞİNE KAVUŞABİLİR VE ONA KARŞI İCABEDEN KULLUK VE HİZMET BORCUMUZU DA LÂYIKIYLE ANLAMIŞ OLABİLİRİZ. HÜLÂSA, HAKKA KULLUK İÇİN HALKA HİZMET YOL OLDUĞU GİBİ. HAKKI BİLEN İÇİN DE HALKA HİZMET BORÇ OLMUŞTUR."** Topçu'nun mürşidi A. Bekkine'den, yaptığı yegâne iktibas bu cümlelerden ibarettir.

"Bu mânâda hakkiyle anlaşılan hizmet halinde insan, benliğin tazyik ve tahakkümünden kurtulur. Mecazî varlığın zulmüne isyan eden kurtarıcı hürriyetle, hayatın muayyen bir kavrama sığdırılamayan hudutsuz mânâ ve kavramını, kurtarıcı sezginin içinde yakalar ve yaşar. Ahlâki saadet dedikleri, sınırlı harekette yaşanan sonsuzluğun zevkini tadar. Farkında olalım olmayalım, hepimizin aradığı ruh selâmeti, ibadetten asla ayrılmayan hizmetle elde edilen derûnî hazinedir. Müminin bütün hayatı, halka hizmet hayatıdır.

**"USANMAZ KENDİNİ İNSAN BİLENLER HALKA HİZMETTEN!"**

yeryüzüne inen ilâhî iradeyi gerçekleştirmek için, halka hizmet sevgisinin bizde sevda haline gelmesi lâzımdır" (İnsan, 56-68).

**8. AŞK**

**"Akıl fenerdir, aşk ise güneş**

**"Akıl temeli tanıtır ondan öteye gidemez**

**"Akıl bizi aşka teslim eder**

**"Aşk Allah'la birleştirir.**

**"Şefimiz aşkımızdır, onu kalbimizle alkışlayalım"** (Maarif. 27) dedikten sonra, aşkın Hıristiyanlıkta ve İslâmda üzerinde en çok durulan bir konu olduğuna dikkati çekiyor:

"Hıristiyanlıkla ruh dünyasının güneşi gibi parlayan ve İslâmda kemâline ulaşan aşk ise bize Allah'ı tanıtan yetidir. Allah ve Peygamberi onsuz anlamak dinin hakikatlarına onsuz varmak kabil olmadığı gibi, aşk olmadan insan gibi yaşamak ta boş bir iddiadır (İnsan, 16). Aşkı yeryüzüne ilk defa Hıristiyan dini sonrada İslâm güneşi getirdi. Oscar Wilde'nin dediği gibi **"İsa yeryüzünde aşkların sultanıdır".** Kur'ân ise sesindeki nağmelere hayran hafız gibi değil de şuurla iman ile okunursa görülür ki baştan aşağı aşk ile doludur. İlim aşkı, adalet aşkı, ideâl aşkı ve iman dediğimiz bütün bu değerlerle temasa geçen ruhları sonsuzluğa götüren selâmet aşkı" (Kültür. 28).

Gerçek fetihler de aşkın fetihleridir. **"Aşkın kendi kuvvetiyle yaptığı fetihler Allah'a yükselmek için vasıtaya muhtaç olmayan kalbin mistik fetihleridir. Bunu da insanlığın sırrına ermiş insanlar yapar. Mevlânalar. Yunuslar. Akifler yapar. Sinanlar, Gandiler. Avniler yapar"** (Fetih. 5).

Topçu, bilimi tanıma ve kavramayı beşli bir derecelemeye tabi tutmakta ve aşk ile tanıyışı zekâ, sezgi, ihtiras ve muhametten sonra en üstün tanıma şekli olarak görmektedir (Mevlâna, 18-19). Onun "küntü kenz" gerçeğine işaret eden sözleri ise şöyledir:

**"Alemin gayesi aşk olsa gerek, Her halde o, kuvvetler basamağının başında ve sonunda bulunan mutlak kuvvetle birleşme ve kucaklaşma halidir.** İlk başta kâinat varlıklarının sonsuz boşluktaki hareketi halinde gözüken mutlak kuvvet, kendi yaratıklarıyla adım adım ilerleyerek sonunda insanda barınan aşk halinde yine kendi kendisine kavuştu. İnsanda madde ile ruh birleşmişken maddeden sıyrılıp kurtulabilen ruh yayından kurtulan ok gibi kaynağı olan mutlak kuvvete koşuyor. Onunla birleşiyor ve gayesine ulaşıyor. Bu birleşmenin adına aşk deniyor.

"Aşk, kâinatın hem başlangıcı, hem de gayesidir. Maddede kuvvet halinde gözüken aşk, sonunda maddeyi tanımayan ruha sığındı. Allah, mutlak aşkın kendisidir. Varlığın aslı da O'dur. Allah ve kâinat ikiliği, aklın icad ettiği bir hezeyandır. Aşk içinde çokluk yoktur. Çokluk sadece bizim tanıyışımıza ait bir vasıldır. Metafizik, sonunda yerini tasavvufun aşk denemesine bırakacaktır" (Hareket, 1971, sy. 66). **"Hira dağındaki ilk vahyi karşılayan aşk. Daha sonra Peygamberin ruhunu miracında ilâhî huzura çıkardı.** Aşk konusu olan varlığı kutsallaştırırcasına gözlerimizde yükseltiyor. Sonra da âlemi o büyüklükle dolduruyor, onu bütün alem yapıyor. Tek varlık o doluyor. Onun karşısında ruhun eğilişi, hörmet hâlini doğuruyor. İbadet, bu tek varlığın huzurunda yaşadığımız sonsuza hörmet hâlidir. Onun için de sonsuza kavuşma, sonsuza karışıp onunla bir olma iradesinin sürekli hayatı barınıyor. Mü'minin her hareketinde bulunması lâzım gelen ibadet, onun sonsuza hayranlığı ve onunla bir olmak isteyen iradesine bağlılığıdır. Aşk içinde eşya ve varlıklar yüzünü değiştiriyor; herşey güzelleşiyor ve her şeyde Bir şey görülüyor. Sonsuz huzurunda hörmet. vecd ile buluştuğu zaman, eşya ve varlıklarınki gibi dileklerin çokluğu da ortadan kalkmış ve ruh yükünden kurtulmuştur.

"Kemâle eren hörmet hâlinde insan, varlık yükünden sıyrılıp nefsinde hiçliğe kavuşmuş durumda, hakikatte herşey olan bütünün huzurundadır. Bu kendinden geçirici temaşanın adına ibadet derler. İbadet diye adlandırılan bu temaşada, huzurunda bulunduğumuz "vahdet" den başka bir şey yoktur ve olamaz. Onun kemal mertebesine kadar ibadet edenle edilenin ikiliği mevcuttur. Kemâl mertebesinde mâbuddan başka bir şey kalmıyor.

"Cansızlardan başlayarak bitki ve hayvan basamaklarından geçip insan yapısının aracılığı ile ulûhiyetin eşiğine sıçramayı sağlayan ve aşktan ibaret varlığın gayesine ulaştıran bu evrim, böyle bir ruh eğitiminin eseri olmaktadır. Bu iç eğitiminin işi kafa-tasını yabancılardan boşaltmaktır. Böylelikle düşünce dediğimiz unsur, sinirlerden ayrılıyor, beyinden ayrılıyor, insanın ferdî yapısından da ayrılıyor. Fert onda ilâhî deneyimi yaşıyor. O zaman ilâhî semalarda dolaşıyoruz. Orda neler var?

"Kafatasının yabancılardan boşaltıldığı bu ilâhî denemede ferdî varlıktan ayrılan ruhun hayatı (mutlak)'a bağlanıyor. Kendimizden ve kâinatımızdan dışarı fırlayıp atıldığımız bu ruhsal fezada müthiş bir kuvvetle dönen mutlak ruha sığınma halinde Mevlâna'nın anlattığı aşkı yaşayanlar var? Bu aşkın dünyası öyle bir dünyadır ki, onda her tarafı sis ve dumanla örtülü bir dağ gizlidir. Hayranlık ve aşk bu sislerle dumanlar, ulûhiyet ise dağın kendisidir. Onda aşk Allah'ı gizlemektedir. Ruh aşk halinin mestliğini yaşar, Allah'ı görmez. Sade Allah'ın aşkı içinde baygındır; O'nu bilir. O'ndan şüphe etmez. Zaman zaman sisler delinip de bir tarafından dağın görünüşü, ruh ile Allah'ın doğrudan doğruya temas halidir. **O zaman çılgınlaşan ruh her şeyi O'nda görüyor, yalnız O'nun varlığının şahidi oluyor.** O'nda izafilikler ve bedene bağlılıklar ortadan kalkıyor. İnsan başkalarının ve kendinin de esiri olmaktan kurtuluyor. Fânî duyguların hepsi buğu halinde eriyip de dağıldıktan sonra tek bir his, tek ve ebedî bir hal varlığı dolduruyor. Bu, aşk halidir. Aşkın içinde varlıktan taşan bütün dualar kabule uğramış, ümitlerin hepsi vücud kazanıp zamansız ve mekânsız bir fezayı doldurmuşlardır sanki. Onun sunduğu lezzet, eşyaya ve hayata bağlanan hislerin hiç birininkine benzemez. Zira onda dualar hep birden kabul olunmuş ve hayat olan ümid bir varlığın değil, bütünün ümidi olmuştur. Korku ile şüphe silinmiş kendinden başka varlığın engeli ortadan kalkmıştır. Ölüm yok olmuş, yokluk silinmişin Varlık ruhtan ibarettir, onun ötesi vehimdir. Aşk ve varlık aynı şeydir".

Bu aşk hali varlığın başlangıcında bulunan kuvvetin, evrimin sonunda, insan ruhunun köprüsünden geçmek suretiyle tekrar kendisine dönüşünde kendi kendisinin faikında olmasıdır. İnsan hayatının değeri ve hikmeti, varlığı Allah'a ulaştıran köprüde durmasını bilmektir. Böyle bir ruh taşıyan kafatasıyla kabre koyulmak hünerdir. **EFLÂTUN'UN FELSEFEDE BULDUĞU "ÖLMESİNİ BİLMEK" SIRRI DİNİN ULAŞTIRDIĞI HAYAT HİKMETİDİR.**

Aşk ile vahdet halinin beraberlikleri hakkındaki tesbitleri de şöyledir:

"Âşka gelince, o bizi mutlak kudretin bütünü ile birleştiricidir. Her şeyi unutturup Mutlak kuvvetin deryasına daldıran aşırı iman halidir. Aşk ruhu maddeden, maddeden faydalanmasını bilen teknikten, başkalarını sömüren kazançtan ve siyasetten uzaklaştırır, bunlarla ilgisini keser. Cüz'i varlıkları eriterek gözümüzde yok ettiği gibi zaman ve mekân gibi izafi unsurları da ortadan kaldıru. Onun kemâl halinde bütün cüz'i varlıklar, aşktan başka olmayan tek bir şey halinde gözükürler. Gözlerin alelade görüşü, çok kuvvetli bir ışıkla söndürülen zayıf bir parıltı gibi varlığını kaybeder. Onda gözün gördüğü çokluk kaybolur. **Aşkın aydınlığında bir şey yalnız kendisi, yalnız aşk âlemi doldurur. Aşk halinde görülen âlem tek bir bakıştan ibarettir. Bu, dışta gibi dursa da dışsallık tanımayan bir bakıştır. İç ve dış o anda kaybolur. Biz mi ondayız, o mu bizdedir, anlaşılmaz. Ayrılık da başkalık da yok olur onda. O bende barınır, onda ben kaybolur. Aşk halinde âlem, ben ve o yoktur; yalnız o vardır; ben de ondayım, âlem de ondadır. Aşk âlemleri kucaklar. İçerisinde cüz'i varlıkların hepsinin yok olduğu aşk halinde yokluk denen şey yoktur. Varlığın karşıtı olan yokluk onda yok edilmiştir. Sözle terennüm onu örseler. Aşkın ifadesi, olsa, olsa bir dua olur; ondan zaman zaman sızan ümidin dile gelmesidir.**

**"SEVGİSİ OLMAYAN HAKİKATA ULAŞAMIYOR, GERÇEĞİ BİLMİYOR VE TAM SEVGİ, GAYESİNE ULAŞMIŞ SEVGİ, SONSUZLUĞUN SEVGİSİDİR.** Bu sevgi, vücuttan geçer, bedenden taşar, fâni varlıktan kaçar. Ruhu derinlerine doğru kazıyarak orada gaye olarak yine kendini arar. Gerçek aşkın sahipleri, ne servetin, ne şöhretin veya tamaşanın, ne de ilmin ve sanatın âşıkıdırlar. Gerçek âşıklar, aşkın âşıklarıdır. Aşkın kendi kendisini yakan ateşinde sevenle sevilen, isteyenle istenen, varlıkla var eden birleşir. Eşya ile temaşa, kâinatla şuur. birle bütün bağdaşır. Düşünce hareketlesin varlık düşünceleşir. Anlaşılmayan ortadan kalkar, anlatılmayan bir kalır. İlk ve son ilim budur. Millet kültürünün ağacını dikecek ve millet ruhuna hayat getirecek nesiller, inanışla sevgi mabedinin mihrabında önce tövbe etmeli, sonrada inanmayı ve sevmeyi öğrenmelidirler.

"Gerçekten aşkın dünyasında sevinç ve keder, zaman ve mekân, kayıp ve kazanç denen şeyler yoktur. Onda iyi ve kötü, uzak ve yakın, gerçek ve yalan karşılıklı duran hüviyetlerinden sıyrılmışlardır. Zaman ve mekân çerçeveleri içinde yaşayan şeylerden hiç biri yoktur ki aşkın gelişiyle kaçıp kaybolmasın. Onun bizde yok ettiği şeylerin sonuncusu da ölümdür. O. ölümden kurtaran kuvvetdir. Aşk, ruhtan ölüm korkusunu ve vehmini sıyırıp attıktan sonra bedenin çürüyüşüne ne ad verilirse verilsin, aşkın umurunda olmaz. Yalnız ve yalnız aşk içinde hayatın değeri üzerinde ki meş'um şüpheyi yok edebiliyoruz. Çünkü aşk içinde hayatın değeri meselesi ortadan kalkmıştır. Bir şüphe âleti olan aklı, aşkın eli ile ortadan kaldırmadan, hayatın şüphesiz ve gerçekten değerli olduğuna inancımız süreksiz

ve sebatsız kalıyor. Yalnız aşk, ruhu buhranlı fırtınadan çıkararak içimizdeki sonsuzluğa kavuşturuyor; bizde bize musallat olan bunca yabancıdan kurtarıp yine bizdeki sonsuzluğa yerleştiriyor, aklın üstünde şüpheyi yokedici hikmete teslim ediyor. Aklın bakışıyla **"yaşamak için yaşamak "**dan öte bir türlü gitmeyen hayatın manasızlığını, **"aşk için yaşamak"** gibi karşıtsız bir yaratıcı sevincin kucağında yok edebiliyor" (Hareket. 1972. Sy: 77. s. 16-18**). "Yokluk, elbette aşkı tanımayan günahkârların, içerisinde kayboldukları karanlıktır. Onlar zaten gerçekten var olmamışlardı; kendileri için bile şüpheli olan birer hayalettirler. Sadece, altına girmeden önce bu toprağın üstünde bir müddet tepindiler, boğuştular, bağrıştılar ve sonra aynı toprağın altına düşüp orada eridiler. Onların yaşamamış olduklarına yeryüzünün dağları, ağaçları ve denizleri şahittir. Bu kutsal varlıkların önünde onların ne bir damla gözyaşları, ne ızdıraptan bir ibadetleri, ne Tanrı'nın diliyle konuşmaları oldu. Onlar, ne dağa inen nuru gördüler, ne ağaçlarla konuştular, ne denizleri gözyaşlarıyla doldurdular. Aşkı bilmeyen bu günahkârların, yokluktan yine yokluğa geçeceklerinden şüphe mi edilir? Ölüm, onlar için hazindir, acıklıdır, çünkü yokluktan yine yokluğa götürür. Biz insanlar, onların ölümüne ağlarken yine onların yok oluşlarına ağlarız. Aşıkların ölümüne ağlarken asıl kendimize ağlıyoruz; bizi onların hicranında yaşamaya mahkûm eden halimize ağlıyoruz. Onlara için için imreniyoruz belki. Çünkü onlar, aşkın bayrağını hayatla ölümün tam sınırına diktiler. Burası cihad toprağı, ötesi fetih ülkesidir onlara. Bu gazanın destanı bu yanda okunuyor, fetihler asıl ötesindedir. Orada aşk ölümü yenmiştir; ölüm denen perdeyi kaldırmış, onun yerine zafer bayrağını çekmiştir"** (Hareket agy.).

"Sonsuzun zaferi bu yeryüzünde de kazanılır. Ancak aşkın kılıcıyla o zafere ulaşılıyor. Bu zaferin müjdesi ve mükâfatı, Rabbin temaşasıdır. Bir örtüyü kaldırır gibi, bir anda her şeyi ve bütün varlıkları ortadan kaldırıp da kalb gözüne görünen o Rabbin yüzü, kelimeyle anlatılmayan ve beklenmedik anda bize çevrilen o şekilsiz, renksiz ve gözsüz bakış, o baha biçilmeyen selâmet müjdesi, ah o kurtarıcı sevgili bir daha görünse, bir kere görünse, âlemde elem, şüphe ve ölüm mü kalırdı? Acaba ölüm dedikleri şey, varlığı var kılan ilk kuvvetin, yani aşkın kaynağına ruhun dönüşü ve onunla bahtiyar birleşmesi olmasın!"

Topçu şu soruyu soruyor: Şuur dışı denen içimizdeki karanlık dünyaya aşkı dolduran nedir? Onun büyük hamlesi nereden gelmektedir? Cevabı şöyle:

**"Aşk, kâinatın başlangıcında varlığın var olduğu anda gözükmüştü. Varlığı var kılan o idi. Ona kuvvet demiştik. İlk kuvvet cansız varlıkların ve sonra canlıların halkalarından geçip de insana gelince insanda kendini tanıdı, şuur oldu. Ancak ilk kuvvet birdi, bölünmez bütündü. Bolüne bolüne bunca varlıkları meydana getirdikten sonra insana geldi. İnsanda ilkin bölümlerin, çok olan cüzlerin şuuru oldu. İnsan, derya içinde hem de derya olduğu halde damlaları tanıyor. Şüphesiz ki. bu hâl sadece bir vehimdir.** Mevlâna'nın dediği gibi bir şaşılıktır. Bizi yapan kuvvet, kendini bizden kıskanıyor. Bizi kalın örtülerle örtmüş, gözlerimizin önüne biri bin, biri yüzbinler gösteren bir cam geçirmiş, bizi bizden saklayan bir cinnete müptelâ kılmış; hem de varlığının incecik ışığını yer yer şaşkın ve şaşı şuurumuzun çatlaklarından içeri uzatmaktan çekinmiyor. Renk ve şekil olmuş, ses ve koku olmuş, mesafe ve manzara olmuş, ümit ve emel olmuş, dost ve derya olmuş. Kâh görünmüş kâh kendini gizlemiş. Göründüğü yerde bile kendini gizlemiş. Onun en çok ve en kuvvetli gizlendiği yer, bizim benliğimizin derinliğidir. O her şeyde ye herkestedir. Gizlenmek istediği zaman bizim benliğimize dolar. İçimizde rahatça yatarken bile ona bir şey yapamayız. Ona hükmedecek kuvvet, dünya varlıklarının hiç birisinde yoktur. O mutlak hürriyettir. Şuur dışında bir kez boşalıp da şuura taşıp yayıldı mı, bizi de kendi gibi, gerçek hürriyete kavuşturur. Aşkın bir şeyden korkusu, kimseden pervası yoktur. **Raskolnikof, asıl zindanında hür ve mesuttu.** Aşkın bizi pençesinde esir eden kuvveti, yine kendi açtığı yolda, başkalarına olağanüstü ve imkânsız görünen şeyleri yapmak hususunda sahibine sonsuz hürriyet sağlayıcıdır...

**"AŞK BİR KUŞTUR Kİ, BİR BAŞA KONMADIKÇA ARANMAZ. "ÖNCELERİ BEN AŞKIN ARKASINDAN KOŞUYORDUM, ŞİMDİ O BENİM PEŞİME DÜŞTÜ"** diyen Mevlâna'ya her halde Şems güneşi önceden görünmüştü. Akla göre akılsızlık ne ise. aşkın gözünde akıl da öyledir. Akıl insanları uçsuz bir denizin kenarına kadar götürüyor. Eğer insanda aşk denizine açılacak güç bulunmazsa, aklın onu bıraktığı kıyılarda çarpan fırtına ile helak olacaktır. Hayat dediğimiz, işte bu kıyıların Artmasıdır.

"Tabiat aşkın anası, güneş sevgilisidir. Tabiat içinde gelişen aşk, ana kucağında uyuyan yavru gibi mahzunlaşıp nazlanıyor. Anasından ayrılıp da bir ruhun kafesine kapanınca şiddet ve isyan oluyor.

Sonsuz olan aşk, bir insan varlığına hapsedilince ondan taşmak ve tekrar âleme yayılmak istiyor.

"Aşkın gelişi büyük ve ürpertici bir sarsıntı ile olmuyor. Daha önce bütün bir ömür boyunca benliğimizi dolduran isteklerin, hayallerin ve geçici emellerin ağır ve oyalayıcı ipinden, bir safrayı kendinden atar gibi sıyrılmamız, sarsıcı, ürpertici, bazan tahammülü güç acılarla beraber oluyor. Bizde hayat vehmini kendileriyle beraber sürükleyen bu ağırlıklardan kurtulduktan sonra iç dünya boş ve şeffaf bir fanusa dönüyor. O zaman aşkın gelişi, büyük bir ışık cihanına bir küçük kuşun bir göz kırpmasıyla girişi kadar hafif bir hareketle olmaktadır. Onun aklın ortaya koyduğu binbir sebeple açıklanamayan varlığı, kâinatın başlangıcında varlığı var kılan ilk kuvveti içimizde bulduğumuz zaman duyduğumuz sevinçtir. Aşk. varlığın kendi kendisini tanıması hâlidir" (Hareket. 1972. Sy: 77). **"Aşk ile tanıyışta eşyayı bölmeyerek, kâinatı bütün halinde ve kendi öz yapısından çıkarılmış asla yanıltmayan bilgi bulunur. İnsanın kendisi de bu bilginin içindedir. Hallac'a Ene'l-Hak dedirten bu mistik sezgi ruhun en derin tabakalarından çıkarılmış olup Allah'a götürücüdür. Asıl insan onda saklıdır. Onu yakalamak iman denen muammanın çözümünü elde etmektir. Sokrat'ın kendini bilmek dediği de budur"** (Hareket. 1971. Sy: 67).

**"Ancak hayatımız bu sefaletler mahşerinden ibaret değildir. Bu çelişmeler mahşeri içinde kıvranan insan denen varlık yok mu? Onun asıl gayesi Allah'a gitmektir. Bu dağların kabul etmediği emaneti yüklenen insana sunulmuş ilâhi imtiyazdır.** Bu imtiyazı elde etmenin, bu sefaletler manşetindeki müthiş imtihanda başarı kazanmanın şartı aşka ulaşabilmektir. Çünkü aşk içinde bu çelişmelerin hepsi birden ortadan kalkıyor. Bu mahşer yeri bir cennet oluyor. Bütün insanlar aşk içinde birleşiyorlar ve kendilerindeki hayvani unsurdan sıyrılıyorlar. Aşk yolu dinin yoludur ve bütün fani gözüken şeylerin aşkından fani olan varlık vücut, çehre, emeller ve şekiller silinip de yalnız aşk ortada kalınca işte o Allah'ın aşkıdır, varlığın mutlak sevgisidir. Fuzûli onu seziyordu. Yunus anladı ve anlattı. Tabiatın aşkı, insanın aşkı vatanın ve vecdin aşkı ve bütün aşklar bağlandıkları konulardan tastamam ayrılıp da saf ve mutlak olarak ele alınınca önce O, aşkın aşkıdır, Muhammed'in yolunda murada erdikten sonra Allah'ın aşkı olduğu bilinir. Aşkın gerçek sahibi "benden içerü varlığı bilinen Ben" dir. O'nun temaşasına Turdaki Musa dayanamadı. Miraç'ta Muhammed murada erdi.

"İnsan elenen varlıkta, çelişmelerle yüklü sefaletler aşk içinde eriyip kayboluyor. İzafîlik mutlakta yok oluyor. Aşk içinde insan, dünyamızın müthiş fırtınasından yine dünyada kurtularak mutlak huzura kavuşuyor. Aşk içinde insan, yaratılışındaki sayısız ve sonsuz sefaletlerinden sıyrılarak, kendinde gizlenen Allah'ı buluyor, kendinde ve herşeyde, kendindeki esaretten kurtularak varlıkların bütününden ayrılmayan asıl kendini bulmak; Yaratılışımızın hikmeti işte bundadır.

"Aşk bir şuur halidir. Ancak bütün şuur halleri kendilerine özel bir düzen içinde tektek yaşandıkları halde aşk, kalabalık şuur hallerinin toplu halde şuura yaptıkları baskındır. Bu baskın şuur dışında, yani yaşarken varlığının farkında olmadığımız derinlerdeki ruh dünyamızdan gelir; onun taşarak şuur alanını kaplaması halidir. Bendini yıkan bir selin bağlan, ovaları ve ormanları doldurması gibi, bizdeki duygularla düşünceler ve kararlar aşkın baskını ile dolar, örtülür ve gözden kaybolurlar. Tereddütler, şüpheler ve korkular da öyle. Onlar da bağ ve bahçelerin dikenlerini ve çalılarını örten suyun baskını altında yok olurlar. Aşkın seli altında rühda ne hesap kalır, ne menfaat fikri, ne de kin. Ölçüler, hesaplar ve plânlar aşk tufanında silinen tarla ve bahçe sınırları gibi, eriyip giderler. Aşk, nazariye ve tenkidi de tanımaz. O mutlak hakikattir; bütünün varlığına iman halinde tek taraflı temaşadır; kendini alemde temaşadır; kendini âlemden ayrı görmeyen, Bir'den başka kemmiyet tanımayan, secde edenle edileni secdede birleştiren ilâhî sarhoşluktur. Fuzûli"nin diliyle:

**"Öyle sermestem ki idrak etmezem dünya nedir"** sözü aşkın tam ifadesidir (Hareket. 1972. Sy: 77).

**9. VAHDET**

Sufîlerin vahdet ve- tevhidle ilgili birçok tasnifleri varsa da bunlardan **vahdeti kusûd, vahdet-i şuhûd ve vahdet-i vûcud** şeklindeki üçlü tasnif daha çok yaygınlık kazanmıştır. Onun eserlerinde vahdet-i kusud kelime olarak geçmese de diğer ikisi geçer.

**Vahdet-i kusud** müridin kendi iradesini yok edip Allah'ın iradesinde erimesidir. Artık Allah'ın iradesi onun iradesi, Allah'ın kasdettiği onunda kasdettiğidir.

**"Dinde Allah'a teslim oluş fani iradelerin yerine Allah'ın iradesini istemektir"** (İrade. 73). Bu vah-

det-i kusudun ta kendisidir.

**Vahdet-i şuhûd** kainatta Allah'ı müşahede etme halidir. Mürid bu hali yaşadığında Allah'tan başka hiçbir şeyi gözü görmez, gördüğü her şey de O'nu müşahede eder. O'nun tecellilerini görür. "Kâinat ilâhî neşvenin kaynağıdır. İman denen bu güzel muamma ilâhî neşvenin bir geçidi bir tecellisidir. Gören gözler yeryüzünde ilâhî neşveden başka birşey görmüyor" (Varolmak, 90). Gözyaşlarıyla bakanların Allah'ı her yerde aşikâr gördüğünü söyleyen Topçu. (Varolmak. 78) Safahat'ın tahkiki ve Akif'in derunî hayatı ile ilgili kanaatlarını bize vermektedir. İslâmda tasavvuf şeklinde gözüken mistiktik, dış hayatımızda muayyen hareketler halinde tatbik edilen kaidelerden iç hayatın tecrübelerine geçiştir. İlâhî bir kaynaktan gelerek içimizde yaşanan böyle bir sezgi sayesinde Akif. "Gölgelerdeki son şiirlerinde vahdet-i vûcud değilse de Vahdet-i şuhûd mertebesine ulaşmış bulunuyor.

**"Mevlâna'nın dünya görüşünü işte bu vahdet-i vücutçu görüşten çıkarıyoruz. Dünyamız, sonsuzluk ve ebedîlik içinde barınan mutlak vücudun tecelligâhı bir nevî aynasıdır"** ifadesiyle de vahdet-i vûcud ile vahdet-i şuhut arasındaki yakınlığa işaret etmektedir. (Mevlâna, 11).

**Tasavvufun vahdet-i vûcud mesleği**, ibadetle kemâl halinde yaşanan birliğin, kainatın izahına yeter bir prensip olarak tanımasından başka birşey değildir. Büyük sanatının şahikasıyla imanın kemâl devrinde Mehmet Akif'e

**"Gel ey birdanecik Gaib gel ey bir danecik Mevcut"** dedirten hal ne ise Derviş Yunus:

**"Yunus sen bir olgil, bir ile bir olgil**

Bir olan aşıklar bu sırdan duyarlar" diye söyleten ve Hz. Mevlânaya

**"Ben bir damla değilim bütün dünyayım"** dedirten de aynı aşkın kemâl mertebesine ulaştırdığı ibadet halidir. Bunlar iddia değil, ibadettir. (İnsan. 55-56). Çünkü varlık birdir (Varolmak. 13).

Her şey bir şeyden ibaretken o, Birşey'i herşey gibi görüyor hepsi hepsi, birşey var. Dünyaya gelipte onu görmeden gidenlere yüzbinlerce esef" diyen yazar, vahdet-i vûcud ile ilgili kanaatlarını şöyle sıralıyor:

"Ferdî hayatımıza ait olanlardan, bizi benliğimizden sıyırma neticesine ulaştır -mıyanlardan bambaşka mâhiyette olan bu ilâhî tecrübe, O'nunla bir nevi dostluk doğurucu aşkın (transcendant) tecrübesidir. Belki bir çok müelliflerde zaman zaman gözüken bu yaklaşma tecrübesinin en ileri hali, Kur'ân'da sembolik lisanla bize sırî tevdi olunan Miraç hadisesidir. En aşağı basamaklarla bu en yukarı basamak arasında yol alanlar veliler, mutasavvıflar ve Kur'ân'da büyük sayı ile anılan Peygamberlerdir. Kullukla uluhiyetten ibaret olan bu iki uç arasındaki mesafede beşeriyet tarafından yapılan bütün bir ilâhî aşk hamlesinin izlerini buluyoruz, burada bütün sına ermişlerin Allah'ı düşündüren simasını görüyoruz. Vahdet-i vûcudcuların, ancak mantıkî delâleti bakımından küfre götürücü görünen ifadelerinin arkasında, yine Allah'ın onlara lutfu olan aşk içinde beraberlik tecrübesi bu –hissi tecrübe, şüphe yok ki hakikattir. Bunlar yalan söylemiyorlar. Ancak, sözlerinde ufak dikkatsizliğin neticesi barınmaktadır. Birden ve çok büyük lutufa, sevince ulaşmışlardır da ondan sarhoşturlar. Fakat tecrübeleri gerçektir, ve bu tecrübeyi, şeriatı dinin ruh ve gayesi sanan safdil ve şekilperest şeriatçı asla anlamıyacaktır. İslâmî anlayış, İslâmı telkin, İslâm dinini XX. asrın kalb ve dimağına sindirme, zannediyoruz ki onun böyle sistemli bir anlaşılmasını bütün halinde ele alarak mütefekkirlerin dimağından mektep çocuğunun kalbine kadar bu hakikatlerin sunulmasıyla kabil olacaktır (Ahlâk, 193-194).

"Aşkın ulaştırdığı vecd uykusundan uyanan sufî bakıyor ki ortada ne aşık yar ne de aşk. yalnız maşuk var. Seven ölmüş sevilen yaşıyor. Ruh murada ermiştir. Kendi ebedi-leşmiş. uluhiyet varlık halinde gözüken perdeyi üzerinden atmış yalnız O var. Fani olan bütün ruh hezeyanları ortadan kalkmış bir şey, yalnız bir şey var: O" (Mevlâna, 19).

**"Varlık O'na sığınmıştır, O olmasa hiçbir şey olmayacaktı, hakikat onun varlığı sayesinde vardır. Allah'tan ibaret gören ve insanı varlıklar arasında mümtaz mevkiine yükselten bu vahdet-i vücutçu görüş Mevlâna'nın felsefesidir"** (Mevlâna. 13).

**"Vahdet-i vûcud, ilmin hududu olan üç buuddan ötesini bilmeyenlerin ereceği sır değildir. Nâmutenahiliğin varlığın her zerresinde başladığını farketmeyenler onu anlayamazlar"** (Fetih. 33). **"Tasavvuf tecrübesi, bu tecrübeyi yapmayanların anlayışına kapalı bir sahadır"** (Mevlâna, 23).

"Vahdet-i vûcud yaşanan bir haldir. Fikir halinde anlatılmaz. İkna ve ispatı kabil değildir. Karşı tezi olan bir davada zannedilmemelidir. O, aşkın insanı alıp götürdüğü dünyalarda keşfolunan sırdır. O hali yaşamayanlara anlatılması kabil olmadığı gibi yaşayanın bu halini red ve inkâr etmek de kabil değildir.

**AKLIN ŞÜPHESİ VAR, AŞKIN ŞÜPHESİ YOKTUR.** Yerin altında defineler saklı, gökler sonsuzluğun kabristanı değil midir. Fani varlığımız gibi aklımız da fani ve acizdir. Vahdet-i vûcud sonsuzluğun sırrını fâş eden bir halvet olduğu halde, varsın zahir ulaması onu inkâr ve itham etsinler. Onları Mevlâna cevaplandıracaktır. Bakınız ne diyor: Bizim Mesnevimiz Vahdet dükkânıdır. Orada Birden başka ne görürsen o puttur" (Mevlâna, 34).

"Safahatın ilk altı kitabına nazaran "Gölgelerde büsbütün yeni olan Din ve Allah anlayışıdır. Yurdundan uzaklaşmak felâketine uğrayan Akif'in ruhuna Allah 1300 sene evvel nur inen çöllerde bir yeni doğuş müjdesi hazırladı. Ancak mutasavvıfların, yeryüzünde sayısı az olan gerçek dini anlamışların keşfine mazhar kıldı; onların arasına karıştırdı.

"O zamana kadar cami, kubbe, minare ve cemaat diyen Akif orada mistik dini buldu. Cemaatten vecde yükseldi, vecdde temaşaya kavuştu. Alemdeki Bir'i gördü kendinden geçti. Pascalların, Yunusların, Mevlânaların muradına erdi.

"Evvelce Akif'in bir din felsefesi yoktu. Din anlayışı amiyane idi. Tevhidin yolu olarak mescidle minareyi gösteriyordu. Cemaatın ruhundan taşan hissî bir taşkınlığın vecdi içinde Allah'ı aradı. Gönüllerden çıkarak göklere tırmanan "Amin" sedalarında İslâm cemaatının kurtuluş müjdesini duymaya çalıştı. İslâm'ın azametini gözle görülür, katı bir manzara halinde bir gün fezada gerçekleşecek diye bekledi. Başlangıçların, hakkındakinden ileri olmayan ve kubbelerde çınlayan "Amin" sedasından ilham alan realist dinciliği "Hakkın sesleri'nde Kur'ân'ın elfazına sarılarak bir din idealizmi olabildi ve orada durdu. Uzun zaman dinî ruh, sır keşfedilmedi. Nihayet çöl perdeyi kaldırdı. Vahdet-i Şuhûd tecelli etti. Cemaat dininden mistik dine geçmeden evvelki vahim hali, ilk tecellinin doğurduğu sarsıntılarla bakınız nasıl reddediliyor.

**Nedir mânâsı mabud olmadıktan sonra, mihrabın,**
**Rükûun, haşyetin, vecdin bütün biçâre esbabın?**

"Evhamlardan kurtarıcı isyan ile hakikat âlemine gözlerini açış gerçek bir rüyadan uyanışı andırmaktadır: Henüz yâdımdadır bezminde medhûş olduğum demler Şairin, bu gölgeler alemindeki çoklukta,

**Bana dünyada ne yer kaldı, emin ol ne de yar!**

diye feryad ede ede muztarip yaşayan varlığını, içersinde bunaldığı bu çokluk âleminden kurtarıp birliğe kavuşturan mistik felsefe, onun din felsefesi oldu. İdealizmden mistisizme bu geçişin hangi tesadüf ve temasların neticesinde olduğunu bilmiyoruz. Bu hususu her nedense hiç kimse araştırmadı. Ancak "Gölgeler"de yer alan "Gece", "Hicran" ve "Secde" şiirleriyle Akif'in yeni Eflâtunculuğu, mistisizmi pek iyi kavradığını, Vahdet-i Şuhûd'a inandığını görüyoruz. Mistik idealizmin en aşırı şekli olan Tekbencilik (Solipsizm) yani kâinatı benliğinde görme, gerçek âlemi tasavvuruna sığdırma felsefesi bu parçalarda ruhi bir çağlayan halinde ifadesini bulmuştur. Filhakika mistik şair:

**Ömürler geçti, sen yoksun gel ey bir danecik mâbud,**
**Gel ey bir danecik, gaib, gel ey bir danecik mevcud!**

diye Allah'ını bir olan her şeyde aradıktan sonra benliğin gayrından ayıramadığı an, içinde kendi benliğinden ibaret gördüğü kâinatı kendinde göstererek şöyle haykırmaktadır:

**Kıyılmaz lâkin, Allah'ım, bu gaşyolmuş yatan vecde...**
**Bırak "Hikkat'le olsun varlığım yekpare bir secde!**

**"Sanatkârın kendi yaşayışını adım adım takip eden büyük eserin sonuna geldik. "Acaba Akif'in dehasının son eseri ne olabilir"** diye düşünmenin yeridir. Bu son eser İslâm ruhunun ta kendisi olan tasavvufun yani kendini sonsuzlukta arama ve sonsuzluğu kendinde bulma denemesidir" (Akif, 90-91). "Kurtuluşun yolu, bu kâbus perdesinin sıyrılması ve onun altında gizlenen varlığın kurtulmasıyla açılır. Yunus'un "Benden içerü" dediği bu varlıktır. Bütün hayatımız boyunca biz onu arıyoruz ve onu aramağa iç hayatımıza inmekle, ruhumuzda derinleşmekle başlıyoruz. Sonunda herşeyde onun varlığı bulunuyor. "Ene'l-Hakk" diye başlanıyor, "Lâ mevcûde illâhû" (O'ndan başka varlık yok) diye bitiriliyor. Kendimiz de o varlığın içindeyiz, O'ndan ayrı değiliz. Öyleyken O'nu arıyoruz, çünkü bölüm bütünden habersizdir.

"Biz bu arayış ifadesinden başka mıyız acaba? "Ben" dediğim varlık zerresinde gizlenen bu Allah iradesini Yunus şöyle dile getirmişti:

**Bu vücudun şehrine her dem giresüm gelür**

**İçindeki Sultanın yüzün göresüm gelir**
**Işitirem sözünü göremezem yüzünü**
**Bir dem yüzün görmeğe canım veresüm gelür.**

Mutasavvıfların hakikate ermek dedikleri şey, bu şehre girmek ve Sultanı görmektir. Giren ve gören yok. Ona çok yakınlaşan. Onun sesini duyan. Onun hayalini aynada temaşa edenler var. İşte aşk dedikleri şey, bu perde arkasında sohbetin ve bu örtülü temaşanın yaşattığı haldir. Bu temaşanın yaşattığı hakikat, istedikleri kadar âlimler ondaki şekilleri ve renkleri anlatsınlar, filozof onun cevherini aklın yapısına uydura dursun. O, kelimelerin anlatamayacağı duygusal bir temaşadır, gerçekleşen muradın temaşasıdır. Onda benlik ve eşya bir ve aynı şeydir" (Hareket, 1973, Sy: 90).

Taşralı'dan da bir paragraf aktararak bu kısmı noktalayalım;

**"- Sen delimisin, dedi. hiç Ondan başka şey olur mu?**

"Bu ihtarla kendime gelerek bakdım: Sahi, herşey O idi. O...O... Var olan her şeyin Onda bakan gözleri varmış da ben o âna kadar görmemiştim. Büyük Huzurda idim. "Aman Yarabbi!" diye sarsıldım. Bu hitabıma sanki bütün kâinat, bir kelime ile Varlık muhatab oldu: "söyle!" der gibi doğruldu karşımda, doğruldu her yerde, doğruldu her şeyde. Her şey bir bütün, şuurlu bir insan, hayır insan da değil, bir büyük şuur, bir namütenahi şuur, bir namütenahi kudret halinde karşımda idi. Onda, ruha mahsus olan temaşa ile herşeyi değiştiren Hareket ve her şeyin kendi olan Varlık, bendeki düşünce ile birleşmiştiler; hepsi bir şeydiler. Onda zaman yok, kendinden başka mekân yok; yenilik, eskilik yok; başka yok, benzeyen yok; başlayan, biten yok; sebep yok, akıbet yok; doğan yok, ölen yok: yok yok, şüphe yok. Ebedi bir doğuşu andıran sevinç içerisinde idim. Öyle bir sevinç dünyada görülmemişti: Sessiz, sarsıntısız, sebepsiz. Varlıklar o ânda yaratılıyor gibiydi ve bütün yaratıcılık sevinci benim içime doğmuş da taşıyordu. Bütün sevinç ve bütün varlıklarla beraber yükseldim; lâkin mesafe yok. Bir ânda her şey, beni varlığında eriten bir büyük manzara oluverdi. Hayretle mestoldum, ama mest olan O; düşündüm, düşünen O; var oldum, var olan O. Ben ne halde idim? Nerede idim? Ben var mıydım? Bunları unuttum. Zira bunların hepsi silinmişti. Turdaki Musa ve Miraçtaki Muhammed gibi, bu zamansız ve mekânız âlemde kendimden geçtim. Bir şey vardı, yalnız bir Şey: O" (Taşralı. 262).

### 10. KURTULUŞ

Devrimizin kurtarıcılara ve havalilere muhtaç olduğunu söyleyen Topçu, bu kurtuluşun nasıl ve hangi yollar olacağına da eserlerinde temas etmiştir. İnsanlığın yükselişi ne değişme ve inkâr yolu ile ne din adına merasimler ve kaideler içinde bunaltılmış taas-subla oluyor (İrade. 7). İnsanın kalbinde ve memleket içersinde ilân edilen mukaddes cihad, bize göre Anadolu çocuğunun vicdaniyle tarihini, içerisine gömülmüş bulunduğu çukurdan kurtarabilecek olan yegane çaredir. İslâm'ın ilk asırlarındaki mistik hareketlerin canlandırılması ruhî rönesans yapabilecek bir kuvvettir. Bu kuvvet fertlerde birliğin şuurunu doğuracak cemaatın mesuliyetini üzerine aldıracaktır. Böylelikle pek derin buhranlarla sarsılmış olan bu medeniyetin ve bu bedbaht cemaatın istikbali kurtarılmış olur. Maddi sahada olduğu kadar ruhi sahada da ekonomi ahlâk ve aile sahalarında ferdi, kendi varlığının üstüne yükselten dinin mistik hareketinin sonsuz feyzi ruhlarımızın kurtarıcısı olacaktır. (İrade. 78). **"Çıkış yolu Mevlâna ile bulunacaktır. Çünkü skolastik düşünce ve bu düşünceyi temsil eden medrese, Mevlânayı mağlub edip, medresenin kalbi mahkum etmekle kapalı ve karanlık putperestliği hayata hakim kıldı"** (İnsan.27).

**"Yüzyılların katmerlendirdiği bir skolastik düşünüşten sonra. Batı taklitçiliğinin açtığı hüsran çukuruna yuvarlandığımız bir devirde kültürümüzün çıkış noktası Mevlâna olmalıdır. Onda müslüman Türk dünyasının bütün ruhu gizlidir. Felsefemizle güzel sanatlarımızı bu kaynaktan çıkarabiliriz"** (Mevlâna, 5).

Mevlâna'nın, **"Bu muhteşem insan ve kâinat telakkisi eğer yedi yüzyıldan beri. Anadoluda dimağ olarak, dimağlarda akisler yaparak felsefi düşünce halinde sistemleştirilip nesillerimize sunulmuş olsaydı, yirminci asırda Anadolu çocuğu yabancı idealler peşinde koşmayacaktı"** (Mevlâna, 13). **"İslâm'ın uyanış çağı, bilhassa makinanın insan ruhunu boğduğu asrımızda eşyadan ve maddeden ruha yani insana dönüşün sırrını sunacak olan tasavvufun ahlâk dünyamızda zaferi ile açılacaktır"**

(İnsan, 27).

Topçu, Bergson ile ilgili eserini şu cümle ile bitirmiştir: **"FERDÎ RUHU CEMİYETİN DAR ÇERÇEVESİNDEN KURTARIP İNSANLIĞIN BÜTÜNÜNE GÖTÜREN VE BÖYLELİKLE İNSANLIK AHLÂKININ KAYNAĞI OLAN MİSTİSİZM, İNSAN RUHUNUN DENEYLERİYLE ULAŞABİLDİĞİ BÖLGELERİN BU İLERİ NOKTASINDA BULUNUYOR. İSLÂMDA TASAVVUF ADINI ALAN İSLÂM'IN ÖZÜNÜ, ASIL YAPISINI TEŞKİL EDEN MİSTİSİZM BERGSON'A GÖRE HAYATIN SIRRINI VE AKIBETİMİZİN MUAMMASINI DA ÇÖZMEYE KABİLİYETLİDİR"** Hoca'da bu kanaatteydi.

"Son üç asırlık tarih, yıkılışımızın tarihidir. Binanın yeryer yıkılması, parça parça enkazı düşürdükten sonra asrımızda bütün bina çatırdadı ve çöktü. Ruhî yıkım temelde tamamlandı. Buhran bugün bütün müesseselere, gençliğe ve milletin bütün varlığına sirayet etmiş bulunmaktadır. Bugün bu millî felâkete çare bulmak, yeniden kalkınmanın yollarını aramak ve Allah'a götüren yolu tutmak ve aydınlatmak için çalışmak zorundayız. Belki uzun sürecek bir cihada hazırlanıyoruz. İslâm'ın tarihinde daha önce meydana gelen çöküntülerden cemaatı kurtarmak isteyen büyük mesuliyet adamlarının eserlerinden örnek alacağız; onların izlerinde yürüyeceğiz" (İnsan, 71).

"İlim ile dini çekiştirip çatıştıran şaşkınlar ilimle dinin tabiat kanununda birleştiklerini görmeyen softalardır. Allah'ın kainatımızdaki elini ve iktidarını tabiat kanununda görmeyen bu kişiler vaktiyle din adamı denen karanlık kafalılar arasında çok olduğu gibi geçen asrın sonundan bu yana da ilim adamı olduklarım söyleyen yobazlar arasında pek bol bulunmaktadır. Birinciler Allah'ı kâinattan ayırmakta, ikinciler kainatı Allah'tan ayırmakta ve onu anlaşılmaz bir ucube haline koymaktadırlar" (Hareket. Şubat. 1972. Sy: 74).

"Bugün İslâm'ın kurtuluşu; önce onu maddî hayata bağlı ümitler halinde yaşatan sözde din adamlarından kurtarılması, sonra da, ruhi ardaki cihadı Peygamberinin dili ile değerlendiren, maddeye bağlı esaret tanımayıp tertemiz ruh hayatını yaşatabilen Allah idealcilerinin hayat sahnesine çıkarılması ile başlayacaktır" (İnsan. 73).

"Cemiyeti yoğuran ruh, bizim şaşkın isteklerimizin hizmetkârı olmayacak; bize karşı koyarak bizi kurtaracak, biz düşmek istiyoruz; biz zevki takdis ediyoruz; biz kendimizden kaçıyoruz.

**"Bizi kurtaracak ruh bize Hirâ dağında bırakılan mukaddes mîrasdır. O bize, bin yıllık gazâ şehitlerinden rahm-ü şefkat ninnileri ulaştırırken, bugün her biri bir türbe olan kılıçların gölgesinde ilhamlar, ümitler sunacak. Bize hayat sunacak ruh, ecdat mezarlarından yükselen ruhani korkuların, cihat meydanlarından yükselen sevdaların, arz üzerinde ilâhî gülşenler teşkil eden düşünceleri dolaştıktan sonra, kalbimize dolduracağı iksir olacak.**

"Bir ümitsizlikten uyuşmuş gönülleri bin şevk ile açacak. Mantıkla ilhamı yan yana yaşatacak. Kalb ile Kur"ân-ı birleştirecek. Hayatın süreksiz ve kesiksiz bir ibâdet aşkı olduğunu, hareketlerimizin bir imân ve heyecan yarışı olduğunu, asrın soluk benizli, ümitsiz ve inanmaya takatsiz çocuğuna öğretecek. Öğretecek ki ferd olan ve her adımında yeni bir sefaletle susamış yaşayan varlığımız kâinatta bir merkez ise, cemiyet onu çeviren bir dairedir. Bu daire, sonsuzluk denen ve bizimle beraber cemiyeti çepçevre her tarafından kuşatan büyük gerçeğin içinde bulunmaktadır.

**"Bizi kurtaracak olan ruh, bu sonsuzluğun sevgisine susamış olan ruhdur. O. Sonsuzluğu, sonu olan varlıklara irca eden değil, fânileri sonsuzluğa yüceltendir. İlhamdan akla geçiren, ilhamı akla irca eden değil, aklı ilhama yükseltendir, bir ilhamın huzurunda secdelere kapanarak bin ilham müjdesini elde edendir. Bizi fena içinde fânilikten kurtarıp bekaya kavuşturandır.**

"Nerede bulacağız onu? Kimden bekleyeceğiz?

"Biz onu Mecnun gibi ömürlerdir aradıktan sonra, onu bulduğumuz gün, kalbimizden şu sevinç feryadı kopacak:

**"BEN SENİ UZAKLARDA ARARKEN SEN KENDİ EVİMDE İDİN!"** (Varolmak, 68).

Kısaltmalar

| | | |
|---|---|---|
| 1. | Ahlâk | Ahlâk Nizamı. İst. 1970. |
| 2. | Bergson | Bergson, İst. 1968. |
| 3. | Devlet | Devlet ve Demokrasi, İst. 1969. |

4. Esaslar Milliyetçiliğimizin Esasları. 1st. 1978.
5. Fetih Büyük Fetih, İst. 1962.
6. İnsan İslâm ve İnsan, İst. 1969.
7. İrade İradenin Davası, İst. 1974.
8. Kültür Kültür ve Medeniyet, İst. 1970.
9. Maarif Türkiye'nin Maarif Davası. İst. 1970.
10. MehmetAkif Mehmet Akif, 1st. 1970.
11. Mevlâna Mevlâna ve Tasavvuf, İst. 1974.
12. Taşralı Taşralı, İst. 1959.
13. Varolmak Varolmak, İst. 1965.
14. Yarin Yarınki Türkiye, İst. 1978.

**Kaynak:**

NURETTİN TOPÇU'YA ARMAĞAN, Dergâh Yayınları Armağan Kitapları, Temmuz-1992

## SORULAR VE CEVAPLAR

**İnsanlar söylemeye çekindiği sorunlarını bilgisayarda araştırıyor.**

**Bilmediği sorun, kendince bir mahremiyete haizde görününcede gizli kalmasını istiyor. Sonuçta birşeyde elde edemiyor.**

**Bu nedenle arama motorlarına düşmüş soruların cevaplarını kısada olsa burada yazarak kişilere yardımcı olmanın ihtiyacını duydum.**

- **Sevdiği kişinin cinsel sapıklığa düşmeden kurtulması için dua nedir?**

Bu duruma düşen kişilerin arkadaşlarına yardımcı olabilmesi için, konuyu onunla açıkça konuşmalıdır. Durumun kendisi tarafından fark edildiğini beyan etmelidir. Sebep ve sonuç ilişkileri içerisinde konu müteala edildikten sonra sıkıntısı olan kişiye Allah Teâlâ'ya samimi dualar edilmelidir.

Genellikle günümüzde cinsel sapma nedenlerinde **"dışarıdan yemek yeme alışkanlığı"** olan kişilerde baş göstermektedir. Çünkü hormonlu yiyecekler ve alışkanlık kazandıran maddeler bu durumu tetiklemektedir.

Ayrıca günümüzde cinsel sapmanın yoğunluğu erkeklerde görüldüğü için üroloji uzmanına giderek testesteron takviyesi yaptırmaları uygun olur. Kadınlık hormonu vücut seviyesinde fazla olması da bu duygu selini artırdığı söylenilmektedir.

Sonuç olarak önce dua, daha sonra psikiyatr ile görüşme ve en önemlisi beslenme alışkanlığını değiştirmek gerekir diyebiliriz.

*******

Ben 4 yıllık evli bir bayanım. Eşimle severek evlendik. Ancak çok geçimsiziz. Bunun için dua arıyordum ama yukardaki yazıları görünce vazgeçtim. Eşimin mali durumu günden güne iyiye gittiği halde temel ihtiyaçlar dışında çok kısıtlı davranıyor. Söylediğimde kabullenmiyor. suçu sürekli bende arıyor. Bende çok fazla kafama takıyorum. Çünkü daha önceden çalışmıştım en azından gönlümden geçeni alıyordum ve müsrifde değildim. Şimdi durumumuz iyi dediğimde neye ihtiyacın var diye çıkışıyor. Yukarıda bir yazınızda eşin yanında aşağılık kompleksinin duyulmasının alzahimer hastalığına neden olabileceğini yazmışsınız. Ben bu hisse çok kapılıyorum. Acaba psikolojik destek almalımıyım.5 vakit namaz kılmıyorum ama sürekli dualar ediyorum.

**CEVAP:**

Sizin yazınız ile biraz açıklama yapalım.

**Ben 4 yıllık evli bir bayanım. Eşimle severek evlendik.**

Kaderi planda bir sıkıntı olmazsa; her evlikte geçiş dönemleri vardır. Bunlar **ilk üç ayında**, **sonra birinci yılında, daha sonra beşinci yılında** eğer bu dönemler geçirilirse evliliğin ömrü uzun olur. Severek evlenenler hususunda ileriye dönük **"beklenti"** daha fazla olduğundan sevginin karşılığı olan hareketler beklenilir. Olmayınca sizdeki gibi üzüntüye sebep olur.

**ancak çok geçimsiziz.**

Geçinememenin temelinde uyum sorunu olduğu gibi daha önce belirttiğimiz gibi **"güven kaybı"** sıkıntıya sebep olmaktadır.

**bunun için dua arıyordum ama yukardaki yazıları görünce vazgeçtim.**

Dualar insanın kendi açısından ferahlamaya sebep olur. Karşısındaki için tesir edip etmeyeceği ise şüpheli ve Allah'ın muradı ile olacağından ortak nokta olan hayatı düzenlemeye gitmek daha elzemdir. Bu ise sorunları çözmekle mümkün olur.

**Eşimin mali durumu günden güne iyiye gittiği halde temel ihtiyaçlar dışında çok kısıtlı davranıyor.**

Eşinizin size karşı aldığı tavır, **"zengin olmak ve hırs"** denen hastalığın belirtisi olabileceği gibi geçmişte var olan bir ezikliğin seneler sonrası çıkan "**korku" veya "tatmin olma"** durumu olabilir. Mesela evlenme çağında fakir olması veya daha önemlisi zengin olupta sonradan fakir olup evliliği yıkılan ailelerde kadın kaynaklı bir örneği biliyor olmasıdır. Bu türde içte gizli kalan dürtüler onu tedbir amaçlı fakat yanlış hareketleri işlemesine neden olur.

**Söylediğimde kabullenmiyor. suçu sürekli bende arıyor.**

Suç kimse tarafından kabul edilmez. Daha önce dediğimiz gibi **"gizli korku"** onu sürekli rahatsız ediyor olabilir.

**Bende çok fazla kafama takıyorum. Çünkü daha önceden çalışmıştım en azından gönlümden geçeni alıyordum ve müsrifde değildim.**

İşte sorun burada başlıyor. Sizin kafaya takma ve "**eski hayatı özlem**", iç dünyanızı yıkması ve bundan istifade eden şeytanda vesveseler ile sizi yormaktadır. Bu yorgunluk sizde yıkıma sebep olur. Sorunuzda çocuğunuz var olup olmadığını bilemediğimden evliliğiniz temelinde çocuk sorunu yok görünüyor. Eğer çocuk sayısı bir ve eşiniz daha fazla çocuk istemiyorsa **"fakir olma korkusu"** konusunda isabet etmiş oluruz. Sizin burada kendinize yardım etmeniz gerekiyor. Bu ise sizin okuduğunu anlayan ve anlayışlı müsbet biri olduğunuzu gördüğümden bu sıkıntıyı çabucak geçeceğinizi düşünebiliriz. Bu nedenle Geçmişe özlem geleceğe dönük düşüncelerin kaybına sebep olur.

**Amakı Hayal kitabında mutluluk üzerine konuşmalarda şunlar geçmektedir.**

"Başta Hz. İbrahim aleyhisselâm olmak üzere Cenab-ı Kelim [Hz. Musa], Cenab-ı Adem, Konfüçyü[s], Eflatun, Aristo, Zerdüşt, Brahma Cenab-ı Mesih [Hz. İsa], Lokman, Hızır ve Buda'nın saadetin anahtarı niteliğindeki sözlerinden örnekler sıralamak üzere onlara şöyle bir resm-i geçit yaptırılır:

Saadeti, Cenab-ı Halil: **"çalışmak, kazanmak ve kazancını hem-cinsiyle paylaşmaktadır"** diye tarif eder.

Cenab-ı Kelim [Hz. Musa] ise onu **"nefsini Firavun'un ihtirasatmdan kurtarmakta"** bulur.

Cenab-ı Âdem aleyhisselâma göre **"Saadet, şeytana uymamak ve Havva'ya aldanmamaktadır."**

Konfüçyu[s] ise onu **"bir tencere pirinç pilavına bütün lezzetleri sığdırmak"** şeklinde tarif eder.

Eflatun'a göre ise saadet **"Daima ulviyatı tefekkürdedir.(yücelikleri düşünmek)"**

Aristoteles ise **"Mantık! (Akıllı düşünce) İşte saadet!"** deyiverir.

Zerdüşt'a göre **"Saadet, karanlıkta kalmamaktır."**

Cenab-ı Mesih İsa aleyhisselâm dasaadetin ancak **"MAZİYİ UNUTMAK, HÂLİ HOŞ GÖRMEK, İSTİKBALİ DÜŞÜNMEMEKLE MÜMKÜNDÜR."**

Hızır aleyhisselâm saadeti **"tul-i emelin girmediği gönüllerde bazan barika-nümâ (şimşeği parlayan) olan bir hayalettir! "** diye tarif eder. Bu söylenenler üzerine büyük bir hiddetle ayağa kalkan Buda

**"Ey beşeriyet! Saadet, âdemin esma-i cemaliyyesindendir'. " (kendi güzelliğindendir)** der **ve Nirvana! Ey beşeriyet Nirvana!"** diye haykırır. Bütün bu söylenenler karşılık beşeriyetin, **"Oh! Hangisi, hangisi?…"** diyerek güçsüz bir hâlde yere düşen ve hayretler içerisinde **"…hangisi, hangisi… "** diye şaşkın şaşkın sorup arayışına karşılık ayağa kalkan reis Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem:

**"EY BEŞERİYET! SAADET, HAYATI OLDUĞU GİBİ KABUL, ESKALİNA (sıkıntılarına ağırlıklarına) RIZA, ISLAHINA SA'Y (çalışmak) DEDİR."** sözleriyle bunca tereddütlere son verir. Reis burada son söz sahibi ve aynı zamanda **son peygamber Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemdir**.

**Şimdi durumumuz iyi dediğimde neye ihtiyacın var diye çıkışıyor.**

İhtiyaç kelimesinin kadın ve erkek dünyasında farklı izdüşümleri vardır. Bunu anlayabilmek ancak insanı tanımakla olur. Kadın yaratılışı gereği güzel olmayı arzu eder. Bir çiçekle dahi mutlu olabilecek kadarda hassastır. Bu nedenle eşinizin duyarlı davranmaması ve hayata bakış açısını düzenleyebilmesi için kadın duygularını anlaması gerekir. Ancak sizin sorunların temelinde giyim kuşamı almanızda onu biraz sıktığı kesin. Size karşı saygısızlık yapmayıp bu şekilde itiraz etmesindeki tepkiyi kaldırmak için bu konuda biraz geri adım atmak uygun olur. Bu şekilde onun sizin üzerinize eğilmesine sebep olur. Örnek olarak mesela mevsimlik bir alışveriş yapacakken hiç oralı olmayıp biraz teenni ile hareket edip fazla bir şeyler söylemeyebilirsiniz. Bu şekilde onun sizdeki eksikliği görmesini sağlamayı başarırsanız bu daha iyi olur.. Bu şekilde **"alma"** fikri ondan çıkar. Bu eşinizin kendini daha kudretli hissetmesini sağlar. **"Ben eşime alıyorum"** ile **"Eşimin zoruyla aldım"** farkına erişir. Bunu sağlamakta sizin elinizdedir.

**Bir yazınızda eşin yanında aşağılık kompleksinin duyulmasının alzahimer hastalığına neden olabileceğini yazmışsınız.**

Eşlerini sevenler, basitleştiğini hissederlerse ileri ki hayatlarında ya hayata küser, ya da hastalanarak tepki gösterirler. Bu onların kaçınılmaz sonucudur.

Zamanımızda aşağılık kompleksi dışa dönük (dayak-bağırıp çağırma) tepkiden çok içe dönük olmaktadır. İçe yönelme sebebi ise insanlar **"ben yaptım oldu"** denilen bir hayattan uzaktır. Sizin tepkisizleşmeniz de sorunlar ve depresyona kapı açabilir. Ancak bu durum kendini ifade edenlerde olmadığından korkulacak bir durumunuz yok.

**Ben bu hisse çok kapılıyorum. Acaba psikolojik destek almalı mıyım?**

Kendisinin karşısındaki tarafından anlaşılmaması temelinde eğitim ve yetişme şartları vardır. Eşinizin sizi anlayamaması temelinde bu noksanlık var demektir. Bunu aşmak ise tabiki zordur. Ancak eşiniz sizi daha önce sevdiyse yine sizi seviyor ve sevecek demektir. Burada hangi sorun aradaki anlaşmayı kırdığını görmektir. Bu ise aranızdaki sohbet ortamının noksanlaştığının işaretidir. Konuşmak ve muhabbet etmek ile yakınlığınızı artırmalısınız. mesela nişanlılık döneminde nasıl ifade ediyorsanız o şekilde açılım yaparak aşabilirsiniz.

**5 vakit namaz kılmıyorum ama sürekli dualar ediyorum. bana önerebileceğiniz neler var çok merak ediyorum.**

Sonuç olarak sizin söylediğiniz gibi beş vakit namaz. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin **"dünyada bana üç şey sevdirildi. Kadın, güzel koku ve gözümün nuru namaz"** buyurduğu üzere namazınızı kılarsanız, sorunları daha kolay aşabileceğinizi söyleyebilirim. Birde geceleri kalkıp eşinize canı gönülden ve sevgi ile yapacağınız dualar Allah Teâlâ tarafından hemen kabul edilecektir.

Geleceği Allah Teâlâ'dan başka kimse bilmez. Fakat sizin bu üzüntünüz kırgınlığa dönüşürse eşinizin işlerinin bozulacağını söyleyebilirim. O zaman da daha çok sıkıntınız olur. Benim tavsiyem eşinize olan aşkınızı sevginizi o kadar artırın ve zorlayın ki, onun aynasında sizin sevginiz onu aydınlatsın ve sizin duygularınızı anlasın. Onun vereceği tepki ile zannediyorum sizde daha önce **"şu olsun bu olsun"** dediğiniz hususları kaybedip, gerçek mutluluğu bulacaksınız.

**Gerçek mutluluk sevmek ve sevilmektir.** Bunun dışındaki hususlar sadece bir süsten ibarettir.

İnşallah sorunlarınızı aşacaksınız. Belki bu yaşadığınız sıkıntılar sizi Allah Teâlâ'ya yakınlaştırıp namaza başlama sebebiniz olur. Bizlerde size dua ederiz. Yuvanızda mutlu günler geçirmeniz dileği ile..

**NOT: bu adresteki yazıyı da okumanızı tavsiye ederim.**
http://ismailhakkialtuntas.com/2011/06/01/bosanma-kapisi-ne-vakit-kapatilabilir/

- **Eşim bana bağlansın diye muska yaptırmak günah mıdır?**

En büyük günahlardandır. Büyü sınıfına girer. Bu şekilde hareket edenler sonuçta hep mağdur olmuşlardır. **Bir erkek eşinin kendi nefsi olduğunu, bir kadın ise eşinin aslı olduğunu bilmelidir.** Daha ileri seviyede kadın ve erkek ferdiyet makamında aile olunca Allah Teâlâ'yı temsil ederler.

Eğer bir huzursuzluk varsa bunun yegâne sebebi, şeytandır.

Sevginin azaldığı yerde çocuk sayısını artırmakta bir çözümdür. Çünkü her çocuk aile kaderinin değişmesine sebep olur. Az sayıda olan çocuklar fayda yerine zarar vermekte oldukları gibi şahsiyet gelişimleri de noksan olmaktadır. Çaresi sevmek olan sorunun cinler tarafından çözümüne gidilmesi yanlış hareketlerdendir. Çünkü her muskanın süfli ve ulvi hizmetkarları vardır.

- **Ev huzuru için okunacak dualar nedir?**

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ahlakın güzel olması için dualar tarif etmiştir. Ahlakını güzelleştirmeyen sabırlı ve fedakâr olmayan insanlar her gün binlerce esma çeksin, dua etsin mutlu ve huzurlu olamazlar.

- **Eşcinselliği iyileştiren dua nedir?**

Bu tür durumlar karşısında psikiyatr ile görüşerek terapi yapmak gerekir. Ancak insanlar kendilerinde bu tür açmazları ifşa etmekten korktukları için bizim tavsiyemiz Hz. Mevlana kaddese'llâhü sırrahu'l azizin Mesnevi kitabını okumaya başlamalıdır. Altı cilt olan bu kitabı okuyan kişi bu kitabın sonuna erdiğinde kendini bu halden kurtarmış olarak hayatına yeniden başlar. Mesnevi okurken Hz.

Mevlana'nın ruhaniyetini ister istemez kendinde bulan kişi kadın erkek olsun bulacağı manevi haz ile şifa bulur.

Hz. Mevlana insanın iç dünyasına yönelik sözleri ile tedavi olmak mümkündür. Bu şekilde kendini tedavi eden çok kimseye şahit olunmuştur. Hz. Mevlana'nın dünyasından istifade eden kimse olabilmek için Mesnevi'yi mütalaa etmelidir.

- **Müşterilerin gelmesi için hangi esmalar okunur ve şifresi kaçtır?**

İşyerindeki müşterilerin artması için yapılan dualar hakkında çok yorum vardır. Ancak insanların bilmediği önemli husus ise şudur. Hanımıyla iyi geçinmeyen, eşi üzerine başka kadın sevmek, boşanmak niyeti, zina gibi huzursuzluk sebebi olacak hareketlerde bulunan erkeklerin işleri önce bozulur. Eğer daha ileride giderse, o zamanda akla hayale gelmez hastalıklar baş gösterir. (Kadınlar içinde durum aynıdır)

Bahsedilen durumları olan kişiler istedikleri kadar esma çeksin, dua etsin faydası yoktur. Bol rızık isteyen eşiyle iyi geçinmelidir. Eşiyle iyi geçinmek Allah Teâlâ ile arası iyi olmanın da işaretidir. Eşi razı olmadan gurbete çıkmak, hacca dahi izin verilmemiştir.

- **Rana ismi ve isim koyma hakkında bilgi verebilir misiniz?**

**Râna** - Bir kitap

**Rânâ:** iyi, güzel, hoş, lâtif; pür ve revnak olan.

**Rana (cins)** – Bir kurbağa cinsi, ilik, kopça, iki başlı kas

**Rânâ:** (arapça.) 1. güzel, hoş latif, parlak. çok iyi, çok ala. 2. arapça'da "er'an" kelimesinin mücnnesi olup **"ahmak, sünepe kadın"** demektir. erkek adı olarak da kullanılır.

**Râna:** Parçalanan imparatorluğun külleri arasında doğan,din ve kadın ilişkisini sorgulayan, isyankar tavırlar takınan bir kız. Balkan Harbi'nin, büyük yangınların, 1. Dünya Savaşı'nın İstanbul ahalisi üzerine etkileri ve bu ortamda büyüyen bir kız çocuğu. Cumhuriyet'in doğuşu ve yaşanan büyük değişimler. Bu iki dünya arasında Râna.

İsimlerdeki manalar önemli olduğu kadar bu ismi taşıyan kişilerin özellikleri daha önemlidir.

Evliyaullahın hepsinde bazı hususiyetler olduğu rivayetler arasındadır. Mesela:

Ali Usta, Şeyh Şerâfeddin kuddise sırruhu'l aziz Efendiye

"*Senin de böyle bir hassan yok mu Şeyhim?"* dedim.

"*Var,"* dedi. *"Nakşibendî meclislerine, bizi anarak diz çökmüş herkese şefaat etmek; ikincisi çocuklara Levh-i Mahfuz'da kayıtlı olan isimlerini vermek; üçüncüsü bana ait olan müridanın ömrünü eksik veya ziyade etmek yetkileri, bana verilmiştir."* (Ali Usta'nın Hatıraları) *(Gavs-ül Âzam İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak Sivasî –İmi Ledün Kitabı)*

Bu bilgi çocuğun kaderindeki ismi koymanın ne kadar önemli olduğunu gösteriyor. Bizim tavsiyemiz,

<u>Birincisi:</u> Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin hoşuna gidecek isimleri tercih etmektir.

<u>İkincisi</u> sülaledeki iyi bildiğiniz kimselerin adını tercih etmektir. Çünkü genler nesillere etki eder.

<u>Üçüncüsü</u> istihare etmektir.

<u>Dördüncüsü</u> bir Allah Teâlâ dostuna ismini koydurmaktır.

<u>Beşincisi</u> ailenin alacağı kararla isim tespit etmektir.

İsimler kıyamette şefaatçi olacaktır. Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin en son koyduğu kız ismi Hz. Fatıma 'dır.

Mesela **"Fatıma Amine"**

- **Bir kadının karşısında kalbi çarpmak heyecanlanmak nasıl bir şeydir?**

Erkeğin kadına karşı kalbi hareketleri aşkın işaretleri olduğu kadar, karşısındaki kadınında ona karşı kapıyı açık tuttuğunu gösterir. Önemli olan aklın kontrolünde olan sevgidir. **Aklın kabul etmediği duygu selleri felaket habercisidir.**

Evli bir erkek bir kadına karşı bu hali hissetmesi yanlış durumdur. Bekârın durumu ise sonuç olarak aklın süzgecinden geçirilmelidir. Zamanımız aşk çağından çıktığı için gerçekleri görmek daha iyi ola-

caktır. Önemli bir husus, bu tür psişik durumlar ısrar edilmediği hallerde etkisini çabuk kaybeder. Aklın verilerine göre hareket etmeliyiz.

- **Kaynatanın gelinine şehvet duyması durumunda ne olur?**

Eğer kayınpeder gelinine karşı bu tür duygu seli içine giriyorsa aynı ev ortamında iseler ayrı yaşamaları gerekir. Gelin bu durumu fark etmişse bu konuyu açması sorunlar çıkaracağından ilm-i siyaset ile çözüm üretmelidir. Ancak bu duruma düşmüş gelinlere Allah Teâlâ yardım etsin çok acıklı bir durumdur. Eğer taciz ve tehdit gibi haller varsa her şeyi göze alıp kocasına durumunu açıklamaktan çekinmemelidir. Daha ötesi ise savcılığa müracaat etmekten korkmamalıdır. Çünkü kadının haysiyetini hele evinde emanet olan bir geline karşı taciz ve .. gibi durumlarda gelinin kendini koruması gerekir.

Sonuçta diyeceğimiz gibi bu tür ensest durumlardan çocuklarımızı Allah Teâlâ korusun. **Ahlaksız kişilerin kırk kapıya zararı vardır**, derler ne kadar doğru bir söz.

- **Gusül abdesti yellenme ile bozulur mu?**

Gusül abdesti alırken dahi yellense gusül bozulmaz.

Abdest bittikten sonra tekrar bir namaz abdesti almak ihtiyaten gerekli olabilir. Çünkü yellenme genellikle vesvesesi çok olan insanlarda olur. Namaz abdestini banyodan çıkıp üstünü başını giyip almak daha uygundur. Bu şekilde kişi şeytanın uzun süre banyoda oyalama etkisinden çıkmış olur. İnsan çıplakken daha zayıf konumda olması ayrıca dua taşıyan bir kişi ise duasını üzerine alması da bu süreçte vesvesesini azaltmaya yöneliktir.

- **Kocasını aldatan kadın için dua nedir?**

Erkeğin aldatmasından daha kötü bir durumdur. Neslin bozulmasına sebep olur. Ancak kadın aşık olan erkeğe değil, kendini alana gider, derler. Bu nedenle erkek eşine sevgisinde ısrarcı olduğunu göstermekte aşırılığa gitmelidir. Ayrıca erkekte cimrilik huyunu hisseden kadın terk etmekte ısrarcıdır. Onun için huylara dikkat edilmelidir. Bunların yanında duadan geri de kalınmamalıdır.

- **Kadın ve erkeğin kendini kendisiyle tatmin etmesi günah mıdır?**

Psikolojik ve fizyolojik durum sayılan Mastürbasyon hakkında çeşitli yorumlar bulunmaktadır. Temelinde evliliğe mani olan bir husus olması ve aşırılığa gidince sakıncalı ve depresif durumların oluşturması açısından uygun görülmemektedir. Ancak kişilerin bu türlü tatmine kadar varacak sosyal şartları incelendiğinde zina gibi daha tehlikeli durumlara düşmemesi açısından olabilirliğini savunan görüşler bulunmaktadır.

Kendini karşı cinsi olmadan tatmin etmenin men edilmesinde şartların iyi incelenmesi gerekmektedir.

Mastürbasyon bekâr olan kesimde çok olmasına rağmen, uzun süreli cinsel birleşmeden uzak kalmış, huzursuz evliler ve dul kişilerin kadın erkek fark etmeden bu yola başvurdukları görülmektedir.

Evlenmeye kudreti yetmeyen kişilerin bu yola başvurduğunda Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem oruç tavsiyesinde bulunmuştur. Bu tavsiye ile insanların kendini bir nebze günümüzde koruyabilmesi mümkün iken sürekli cinsel uyarıcıların gıda yoluyla veya teşhirin çok fazla olmasından dolayı oruç ile kendini emniyete alamayan kimselerin, cinsellik sendromlarını kontrol edememiş olmasıyla beraber ruh dünyasını meşgul etmekten kurtaramaması, her ne kadar yapmamak için zorlamalara gitse de başarılı olmadıkları bilinen gerçektir. Bu nedenlerle çözüm için ilk etepta evlenme imkânları aranmalıdır. Bulamayanların ise bu türlü davranışlarında affa mazhar olacağını düşünmekteyiz.

Dini duyarlılığı olan kişilerin bu tür tatmin nedeniyle üzüntüye düşmemeleri gerektiğini, insanın cinselliği bir gerçek olduğu gibi bir ihtiyacı olduğunu bilmesi gerekmektedir. Haramdır ve günahdır diye kesip atanların bu gerçeği görmemeye çalışmaları nedeniyle nevrozlu kişiliklerin oluşmasına sebep olacağından zor durumda olan kişilere karşı daha duyarlı olmalıyız. Cinsel sapmaların oluşması yani eşcinsel olma trendi bu üzüntülü dönemlerin bir meyvesi olabilmektedir. Çünkü kadın ve erkeğin cinsel duygu yoğunlaşmasının önü alınmadığında, bulundukları ortamdaki yakın ilişki ve temaslar, onların yanlış duyum ve düşünce algılamasına sebep olmaktadır. Sonuçta beyin yanlış temaslar karşısında, algılamada düşünce yıkımına uğrattığı cinsel kimliği, başka bir hedefe kanalize edince, olmama-

sı gereken durumlar oluşur. Şeytanında buradaki vesvesesini de hesaba katınca işin ne kadar zor olduğu görmekteyiz.

Sonuçta şartlarla oluşan sakıncalı durumlar, çekincesi kalkana kadar affedilecek hususlardır. Yanlış bir hareket yapıyorum diye üzülmeye gerek yoktur.

Yalnızlık nedeniyle oluşan bu durumdan Allah Teâlâ'nın kurtarması için dualar edelim.

Allah Teâlâ merhametlilerin en merhametlisi ve ayıpları kapatandır.

- **Virdini çekmeyen sofi depresyona girer mi?**

Bu sözler yalandır. İnanmayın. Allah Teâlâ kullarına farz ve vacip kıldığı şeylerin dışında hiçbir konuda sorumlu tutmaz. Bu sözler ile müridlerini deprayona sokan şeyhlerden ve hocalardan Allah Teâlâ'ya sığınmak gerekir.

- **Asker evlat için hangi dua edilmelidir?**

Askere giden için yapılacak dua kelime-i tevhid (Lailâhe illallah Muhammed ür Rasûl'üllâh) 24 kere günlük çekilmelidir. (Fazla çekmeye gerek yoktur) Bu şekilde evlat askerden geri döner.

- **Bütün duaları kapsayan sırlı dua nedir?**

**Aşağıda zikredilen Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem tevessül edilerek edilen dua ile istenen istekler muhakkak Allah Teâlâ tarafından kabul edilir.**

اَللّٰهُمَّ إِنّي أَسْأَلُكَ وَأَتَوَجَّهُ إِلَيْكَ بِنَبِيِّكَ مُحَمَّدٍ نَبِيِّ الرَّحْمَةِ يا مُحَمَّدُ إِنّي أَتَوَجَّهُ بِكَ اِلى رَبّي في حاجَتِي لِتُقْضَى اَللّٰهُمَّ شَفِّعْهُ فِيَّ

**"Allah'ım! ben, rahmet nebisi Muhammed Sallallahu aleyhi ve alih'i huzuruna vasıta ederek niyaz ediyor ve Sana yöneliyorum.Ey Allah'ın resulü, ey rahmet önderi, ey efendimiz ve mevlamız!Gerçekten biz seni vasıta ederek Allah Teâlâ'ya yöneldik, şefaat diledik ve Allah Teâlâ'ya yakınlaştık; ve hacetlerimizin verilmesi için seni önümüze aldık; Ey Allah katında şerefli olan, bize şefaat eyle"**

der ve hacetini diler.

- **Ensest duyguların kontrol edilememesi ve kurtulmak için ne yapmalıdır?**

Psikiyatriyi ilgilendiren bir konudur. Bu duygunun temelindeki en büyük etki şeytanın avânesini çoğaltmada kendi ailesi içerisinde ilişkiler içinde olması ve bazı rivayetlerde ise kendi kendisiyle çoğalma (masturbasyon) durumda olmasından insan neslinde de bu tür duygu ve cinselliğin olması hususunda vesvese ve aldatması bulunmaktadır.

Kendisinde bu tür sıkıntıları olan kimseler, bu türlü duygular açığa çıkınca şeytandan Allah Teâlâ'ya sığınmalıdır. Çünkü insanın yaratılışında bu duygu yüklü değildir. Ancak şeytan bu duyguyu çağrıştırır.

Bu türlü düşüncelerin ve duyguların kendi nefsinden olmadığını düşünüp Allah Teâlâ'ya sığınınca kurtuluşun olacağı kesindir. Eğer bu duygudan bir şekilde kurtulunamıyorsa; kadınlar Hz. Meryem aleyhisselâmı, Erkekler Hz. İsâ aleyhisselâmı hayale getirmelidirler. Çünkü onların ruhaniyetlerinde cinselliği kontrol etme özelliği bulunmaktadır. Onların ruhî tekâmülleri ile bu hal kişinin üzerinden uzaklaşır.

- **Eşi başka birini seviyorsa kadın nasıl dua etmelidir?**

Bu sevgiden kurtarmak için dua edilmez. Çünkü bu tür sevgilerin oluşmasında psikolojik sebepler bulunmaktadır. Genellikle **"beklenti sendromu"** sonucunda oluşur. Eşler aralarındaki beklentilere cevap veremeyince beklentisinin başka bir yerde olduğu zannıyla **"yönelime"** geçerler. Aslında **bastırılmak ve tatmin olmak** istenen duygularına o şekilde de bir çare bulamayacaktır. Ümit edilen **"noksanlığı giderme"** bu şekilde çözülemeyince, diğer bir başkasını sevmekle devam edecek durumla bozulan sosyal hayat, her iki tarafın üzülmesine sebep olacaktır. Bu nedenle beklenti sorununu çözmek gerekir. Dua ederek bu işin düzelmesini beklemek yanlıştır.

- **Ahlakı güzelleştiren dua nedir?**

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem ahlakı güzelleştiren dua için **"Allah Teâlâ'm ahlakımı güzelleştir"** demiştir. Bu şekilde duayı zaten hepimiz yapmaktayız.

Ahlakı güzelleşmesi için yalnızca bir husus vardır. O da toplum tarafından sevilen insanlarla arkadaşlık etmek ve sohbet etmektir. Bu şekilde insan gördüğü şeyleri işlemeye başlar. Örneği olmayan hususların insanda etkisi yoktur. Sözle dua ile ahlak güzelleşmez.

- **Kamil mürşid müridine nasıl davranır?**

Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem hiçbir zaman yanında bulunan hizmet edenlere "bunu niye yaptın?" "niçin yaptın?" diye sormamıştır. Kamil insanlar yanlarında bulunan kimselerin noksanlığını kendinden bildikleri için kızmazlar. Ancak ne var ki şimdiki şeyhler müridlerinin halini bile sormaktan imtina ediyorlar.

- **Ruhsal hastalık için dua nedir?**

Güzel insanlar ile sohbet etmektir. Güzel insan demek çevrenizdeki ahlakı temiz kişiler arasından seçip onlar ile konuşan kişiler farkında olmayarak ruhî kuvvet bularak hastalığından kurtulurlar. Bu işi fark edemeyenler dua ederek bir şey elde edeceklerini zannediyorlarsa yanılıyorlar. Sohbet terapi yerine geçer. Ancak ahlaklı kişi ile yapılan sohbet insanı tedavi eder.

- **Hangi kadınlar çocuk doğururlar?**

Anne olmayı arzu edenler çocuk doğurur. Beşeri bir rahatsızlığı yoksa bebekleri seven kızlar ve çocukken bebekleri ile anne periyoduna girenler anne adayıdır. Kendi güzelliği ile meşgul olan kız çocukları daha geç yaşta anne adayı olacaklarını söylemek gerekir. Vücudunun güzelliği ile meşgul olanın rahmi gelişim göstermediği için emperyalist güçler kadınları moda tutkuları ile kısırlaştırmaktadır.

- **Kendini ifade edemeyenler için dua nedir?**

Bu tür sorun yaşayan kişiler kendilerini anlatmaya çalışacakları zaman önceden sesli olarak bir odada alıştırma yaparak hazırlık aşaması içine girerse, yapılacak görüşmede ikincilenmiş faktörlerle daha kolay ifade edilir. Bu denemeler ile aşağılık kompleksi yenilmiş olur.

Bir başka hususta kendine güvenmek hususunda inancını yitirmemelidir. Bunu da sağlamak için doğruluk payı yüksek olan değerleri kendine örnek almalıdır. Doğru her zaman ruha güç kazandırır.

- **Rüyada eski sevgili tarafından öpülmek ne demektir?**

Bu kişinin eski aşkı tarafından anıldığı ve artık sonuca ererek unuttuğuna işarettir. Öpmek bağın kopuşunu haber verir. Olumlu durumdur. Sevinmek gerekir.

- **Mürşidin nakıs olduğu nasıl anlaşılır?**

Bir insanın noksanlığı ilişkiler neticesinde anlaşılır. Yoksa önceden bilmek biraz zordur. Eğer mürid olunmuşsa, mürşidin yanına gidince, halini sormuyorsa ve ilgilenmiyorsa bu en büyük noksanlıktır. Mesela manevi durumun, zikirlerin ve en önemlisi maddi halindir. Eğer Mürid maddi olarak sıkıntıda ise mürşidi olan kişi müridinin ihtiyacı için çaba göstermiyorsa, bu mürşid sahtekâr veya noksandır. Çünkü Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellem her sabah arkadaşlarının rüyasına kadar ilgilenir, aç ve çıplak olanların ihtiyacını giderirdi. Ne yazık ki günümüz şeyhleri müridlerinden kendi ihtiyaçlarını gideriyorlar.

Unutmayın ki, "**Maddî sorunları çözemeyen şeyh manevi sorunları hiçbir şekilde çözemez."**

- **Karı koca küsler için ne duası vardır?**

Eşlerin küskünlüğünü gidermenin birinci duası küs sebepleri ortadan kaldırıp **konuşmak**tır. İkincisi cinselliğe kadar varmış soğukluğu kaldırarak **sıcak temas sağlanması,** bileşik kaplardaki gibi soğuk ve sıcağı birleştirerek ılıman ortam oluşturmaktır. Üçüncüsü beş vakit namazların sonunda dua etmektir.

Bunun dışında şu kadar sayıda zikir, muska, tılsım gibi yapılan dua çeşitleri cinleri etkileme sınıfına girdiği için zarardan başka bir şey oluşturmadığı gibi küslük azalacağına daha da artar. **Çünkü küs eş-**

**leri şeytan sevdiğinden diğer cinleri haberdar ederek o eve yerleşmelerini temin eder.** Bu şekilde kaosun artmasını sağlar.

**"Şeytan arşını suyun üzerine kurar, sonra çetelerini gönderir. Bunlardan rütbece en yakın** (itibarı en büyük) **olanı, fitnesi en büyük olanıdır. Biri gelip, şunu şunu yaptım, der. İblis ise, anlatılanları dinledikten sonra,**

**"hiç bir şey yapmamışsın"**

**Karşılığını verir ve yapılanları küçümser. Sonra, bir başkası daha gelir ve**

**"karısıyla aralarını açıncaya kadar peşlerini bırakmadım"**

**Diyerek, yaptıklarını anlatır. Bunun üzerine iblis, onun makamını yükseltir ve**

**"SEN NE HARİKASIN!"**[82]

- **Kalp gözünün açılmasının alametleri nelerdir?**

Kalp gözü açılması kişiden kişiye farklıdır. Bunlar bazen rüya, bazen hayal, bazen feraset ve düşünce ile olur.

**Kalp gözü açılması demek insanların ve başka şeylerin sırrına vakıf olup çıplaklaştırmak değildir.** Zamanımızda kalp gözü açılmasını insanları don-gömlek görmek zannediyorlar. Böyle bir şey yoktur. Zaten geleceği bilmek Allah Teâlâ'nın emrindedir. Bunun dışında karşındaki insanın içinde taşıdığı pisliği bilmenin ne kârı vardır, denilmiştir.

Kalp gözü açılması demek **"yapılması gereken fiili vaktinde icra edebilme yeteneğidir."** Bu ise yüksek ilim sahibi olmakla eşdeğerdir. Yoksa yıllarca zikir çekilsin insanın kalp gözü denilen nesnesi açılmaz. Açılsa açılsa halisülasyonu açılır. Bu da tımarhaneye düşmekten farkı bir şey değildir. Bu duruma düşmüş insanın ne âleme nede insanlığa faydası olur. Allah Teâlâ'ya bu halden sığınırız.

- **Aldatan kocayı kahretmek için güçlü dua; küs kocanın barışması için dua ve tılsımlar nelerdir?**

Bu şeyler ancak büyü sınıfına girer. Allah Teâlâ kulunu sihir ve büyü yapma durumuna düşürürse her ne olursa olsun sonunda eşinden ayrı düşürür. Yapılan dualar ve sihirler neticesinde eşinin (kadın ve erkek) erken ölümüne sebep olur. Anlaşmak, sevmek ve fedakârlık dururken eşini elde etmek için bu yola başvuranlar yuvasını eliyle yıkanlar demektir.

Ahlak ve sevgi ile yakınlaşmak ve Allah Teâlâ'dan huzur ve afiyet dilenmek ile elde edilen kazanç sonsuzdur. Eğer bir geçimsizlik zuhur ettiyse ve düzelme mümkün görünmüyorsa ayrılmak için Allah Teâlâ izin vermiştir. Ancak sihir ve büyüye izin yoktur. Bunu hatırdan çıkarmayalım.

- **Beşbin Allah zikrinde zorlanıyorum.**

Eğer bir mürid derste zorlanıyorsa o dersi muhakkak bırakmalıdır. Tasavvuf zorlamalar ile yapılan sistem değildir. Zamanımızda bu türlü hatalar yüzünden çok kişi telef olmaktadır. Şeyhine durumu bildirmeli, eğer ısrar edilirse o tarikattan ayrılmalıdır. Çünkü sonuçta zarar gören mürid olmaktadır.

- **Ev geçimsizliğine dua nedir?**

Evde huzursuzluğun baş gösterme sebebi genellikle haram mal girişidir. Bazen nazarda değebilir. Dualar ile evde huzur bulmak çok kolay değildir. Yediğinize içtiğinize dikkat edip, helal yemeğe gayret etmeli, nazarı değdiğini bildiğiniz insanlara karşı tedbirli olmak gerekir.

- **Mıknatısın rüyalara etkisi var mıdır?**

Mıknatısın bu tür özellikleri yoktur. Sağda solda manyetik enerji diye bahsedilen bütün etkiler ruhun özelliklerindendir. İnsanların taşlar ve mıknatıs gibi basit şeylerden medet umması onun kendini aşağılamasıdır. Bazı kesimler bu tür gizemli şeyler üreterek insanları soyuyorlar inanmayın. İnsan yüce bir varlıktır. Bütün kâinat zaten insana hizmet için yaratılmıştır.

- **Ölülerle ünsiyet mümkün mü?**

---

[82] Müslim, Sıfatü'l-Münâfikîn, 67.

Ölüler ile olan yakınlıktan çok kişi menfaat yerine zarar görmektedir. Veli olduğunu bildiğiniz kişilerden bir nebze faydalanabilirsiniz. Bunun dışındakiler ancak insanın ölüyle olan duygularından başka bir şey değildir. Şeytanın kandırmasından korunmakta pek mümkün değildir. Faydadan çok zarar görüleceği için dünyadaki kimseler ile meşgul olup faydalanmak daha uygundur..

- **Karı koca beddua ederse ne olur?**

Beddua eden eşler ancak huzursuzluklarını artırırlar. Bu nedenle dua etmek daha uygundur. Eşinin kötülüğüne sabreden kişi cihat sevabı alır. Her ne şekilde olursa olsun sabredip dua edenler sonunda eşleri ile aralarının düzelme ihtimali çok yüksektir.

- **Rüyada kayınpederinin tenasul uzvunu görmek nedir?**

Rüyada görülen cinsellik sınıfına giren şeyler hepsinin yorumu iyi olarak açıklanır. Bu rüyanın açıklaması da duruma göre erkek çocuğa, kuvvete, mirasa konulacağına işaret olabilir.

- **Eşler arasında muhabbeti artırmak için dua okumak günah mıdır?**

Bu türlü duaların yan tesirleri çoktur. Okumak yerine iyi ahlaklı olmaya çalışmak daha güzeldir. Tecrübelerimize göre bu tür okuma işi ile uğraşanların evliliklerinde ileriki dönemlerde çok büyük sıkıntıları oluşmaktadır. Çünkü dua kişiliği baskı altına aldığı için insanlar yapmayacağı işleri yapmaya başladıkları için ileriki zamanlarda dua etkisinden çıkınca ters tepki vermektedirler. Bu nedenle dua Allah Teâlâ'ya yapılır. Allah Teâlâ ise kullarının ihtiyacı kadar olanı tecelli ettirir.

- **Rüyada Allah Teâlâ'nın ayda tecelli olması olur mu?**

Rüyada görülen tanrı imajlarının çoğu insan nefsinin durumları ile alakalıdır. Bu şekilde nefsin durumu anlaşılır. Allah Teâlâ'nın rüyada dünya şekli ile görünmesi olmaz. Çünkü Allah Teâlâ noksan sıfattan münezzehtir.

Mesela, ay olarak görmek, nefsin hakikate yönelmiş olduğu ve onunla ışıldamaya başlamasıdır. Güneş olarak görülse o kişinin dini yönden kemal ehli olup etrafını da aydınlatıyor demektir.

- **Allah Teâlâ'nın istediği şeyler?**

Allah Teâlâ'nın emrettiği şeyler ile istediği şeyler ayrıdır. Önemli olan bu istek ile emrin birleştirilmesidir. Bunu ancak kâmil insanlar başarabilir. Eğer bir konuda yapmanız gereken bir şey olduğunda tefekkür ederseniz, durumun farkına varabilirsiniz. Ancak şeytanın bu haldeki gaflet perdesi çok kalındır. Aşmak çok zordur.

- **Deprem mi olacak?**

Deprem Allah Teâlâ'nın murat ettiği zamandır. Evliya da olsa, bazı kişilerin deprem tayinlerine inanmayın. Allah Teâlâ kullarına azabı katlamalı olarak vermez. Deprem olacak korkusu zaten azaptır. Birde deprem olursa bu zulüm yerine geçer. Allah Teâlâ zalim olmadığı gibi zulmedenleri de sevmez.

- **Zikir ateşi nedir?**

Zikirde iç organları saran ateş havatırı yok etmek içindir. Fakat eğer kontrol altına alınmazsa letâif denilen kısımları yakar. İleride o kişi zikirden düşer. Önemli olan bu ateşin zuhur ettiğinde soğutmaktır. Bunu zikir verenin takip etmesi gerekir. Fakat günümüzde bu işin ehli kalmadığı için dersleri bırakmalı veya ders sayısını azaltmalıdır. Bu şekilde zarar görülmemiş olur.

- **Şeyhler ve müridlerin eşleri ilişkisi nasıl olmalıdır.**

Şeriat dairesi içindeki haramlar her şekilde geçerlidir. Tasavvufta kalbimiz temiz yalanı ile mahremiyet kalkar yalandır. Allah Teâlâ'nın koyduğu sınırları kimse aşamaz. Şeyh hakiki ise hiç aşmaması gerektiğini bilmelidir. Zannediyoruz ki, birçok tasavvuf cemaatinde bu konulara dikkat edilmiyor. Şeriatı olmayan kişilerin hepsi cehennemliktir. İsterse tarikata intisaplı olsun. Bu durum insanları kurtarmaz.

- **2012 de 40 yaşında Hz. Mehdi zuhur edecek mi?**

Bu yalan İngilizlerin son zamanlarda İslam âlemini karıştırmaya başlamadan önce söyledikleri yalandır. Bu şekilde İslam devletlerindeki olan karışıklıkları Müslümanların kabullenmesini sağlamaktadırlar. Osmanlının yıkılış döneminde de aynı durumlar olmuştur.

- **Günümüz müslümanın virdi ne olmalıdır?**

**"Lailâhe illallah Muhammedurrasülüllah"** zikrine müdavim olmalıdır. maddî ve manevî eşitlik ancak bu zikirle mümkündür. Günde yüz defa bu zikri çekenin bütün işleri düzeli olur.

- **Umrede şeytan kandırır mı?**

Hacc'a gitmeden umreye gideni zaten şeytan kandırmıştır. Umrede kandırması çok önemli değildir. Üzerine farz haccı olanın umre yapması şeytanın isteklerindendir. Şeytan günah işletemediği kimseye farzların yerine nafile ibadetler ile meşgul etmesi hilelerindendir. Hacca gitmeden umreye gidenlerin bu yönden dikkatli olmaları gerekir. Fakat ne yazık ki, birçok yalanlar ile insanlar kandırılıp farz haccını yapmadan umre yapıyorlar. İslam'da ise farz ibadet dururken nafile ibadetle meşgul olmak men edilmiştir.

- **Boşanmak üzere olan koca dua nedir?**

Kocasının ayrılmasını istemeyen kadın sebeplere sarılıp boşanmayı kaldırmak için bir gayret göstermelidir. Eğer zina veya kötü muamele yoksa aralarını bulmaları için aile büyüklerine başvurmalıdırlar.

- **Kaynana elini öpmek sakıncalı mı?**

Kaynana elini öpmenin fayda ve zarar çizgisi iç âlemle ilgilidir. Şehvetten emin olunuyorsa ve ensest durumlar oluşmayacağı düşünülüyorsa sakıncalı olmayabilir. Ancak duygusal bağlamda yanlış hareketlerin önünün açılacağı zannediliyorsa dikkat etmek gereklidir.

İnsanların kendi iç hesaplaşmaları ile yanlış yorumların sonuçları hakkında Freud'un açıklamaları vardır.

Sakıncalı durumları telafi etmek zordur. Tedbir amaçlı yapılacak husus ise damatların kaynana ilişkilerinde resmî davranması daha tutarlı yoldur. Bu şekilde her iki taraf açısından emniyet olur.

- **Mezi akıntısına çözüm nedir?**

Üroloji doktoruna başvurulmalıdır, belki bel soğukluğu olabilir.. Bildiğimiz kadarıyla gençlerin sorunlarındandır. Cinsel kuvvete işaret eder. Aşırı mastürbasyon yapma ve cinsel birleşme sonucu uyarılmaya alışmış penis sertliğini (uykuda ve uyanıkken) kaybederken gelen sıvıdır. Güslü gerektirmez. Vesvese verir. En kötüsü uykudan uyandığında alt çamaşırda leke bırakmasıdır. Bu nedenle cünüp oldum zannedilir. Bunun çözümü şu şekildedir. Eğer rüya gördüğünü hatırlamıyorsa lekenin rengi sarı değilse yıkanmaya gerek yoktur. Daha vesveseli biri ise bezelyeden küçük şekilde penisine pamuk tıkar. Renk bunda daha belirgin olur. Renk beyaz olduğunda sorun yoktur. Pamuk kullanmak ilk zamanlar bir hafta acı verir. Fakat bir zaman sonra alışkanlık yapar sorun olmaz. Abdest konusunda vesveseyi giderme yollarının en güzelidir. Tercih edilebilir.

- **Kaç tane salavat ı şerifi çekersek hatim sevabı alınır?**

Salavat hatmi için sayı sınırı yoktur. Üç tanede bir hatimdir. 4444 de bir hatimdir. Ancak salavat çekme için hatim tabiri kullanmak literatürde yoktur.

- **Mürşidi kamil seçerken ne yapmalıyız?**

Mürşid kâmil seçilmez. O sizi bulur. Eğer bir kişiyi mürşid seçecek olursanız ilk dikkat edilecek husus Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin sünnetini en güzel şekilde icra edeni bulmaktır. Sünneti iyi bilenin mürşide zaten ihtiyacı yoktur. Bilmeyen için de herkes mürşid hükmüne girer. Allah Teâlâ cahil olan kimseler yardım etsin, demek gerekir.

- **Kıskanç koca, geçimsiz koca için dua nedir?**

Bu türlü dualar bulunur. Ancak zarar verir. Çünkü zikir şeklini alan bu duaların oluşturduğu enerjinin anormal etkileri vardır. Bu nedenle ahlak yoksunu olan kişilerin iyi güzel insanlarla sohbet etmelerini sağlamak daha önemlidir. Bu şekilde onların yanında gördüğü güzelliklerden etkilenir huy değişimine uğrayabilirler.

- **Sevdiğine bağlansın sık sık görüşmek istemesi için dua nedir?**

Bu çeşit dualar sihir hükmüne geçer. Sonunda huzursuzluk ve üzüntüden başka bir olmaz. Bu çeşit dua yapan insanların çoğu iler ki dönemlerde evlendiklerinde boşanmaktadırlar. Çünkü murada erildiğinde dualar bırakılır. Dua etkisiyle olan sevgide kaybolur.

Seven zaten sever. Kimseye kendimizi zorla sevdirmeye gerek yoktur.

- **Aile geçimi için sırlı dualar nedir?**

Bunun sırrı erkek için eşinin gönlünü yapması ve onun sevgisidir? Kadın içinse geceleri kalkıp namaz kılıp kocası için dua etmesidir. Eğer bu şekilde ailede dua ve sevgi mekanizması çalışırsa evin bereketi artar, rızık bollaşır. Yoksa isterse 100 bin hatim okunsun, tesbihler çekilsin boşunadır.

- **Çingenelerin yaptığı yemek yenir mi?**

Yemek konusunda bu türlü düşünmek, cahiliye adetlerindendir. Yemekte helal ve haram mı olduğu, nereden kazanıldığına dikkat edilir.

Eskiden tasavvuf ehli abdestsiz pişirilen yemeği yemezlerdi. Bu usul bugün aranmamaktadır. Çünkü fitne zamanıdır.

- **Kocanın karısının yanında aşağılık duygusu duyması nedir?**

Ekonomisi zayıf erkeklerde bu durum çok daha fazladır. Bu duyguyu yenmek konusunda eşine durumunu açıklasın. Eğer uzun bir müddet bu şekilde giderse, ihtiyarlık döneminde erkeğin Alzheimer ve Parkinson olma trendini yükseltir. Tecrübelerimizle bunu gördüğümü söyleyebilirim.

- **Allah Teâlâ narsist midir?**

Narsisizm veya özseverlik, kişinin kendisine duyduğu cinsi arzu, kabaca tabirle kişinin kendisine aşık olması olarak tanımlanan bir terimdir. Farklı tanımları ve kullanımları mevcuttur.

Sigmund Freud Narsizmi **'Dış dünyadan soyutlanan libidonun (cinsel enerji) egoya (ben) yönlendirilmesi'** şeklinde açıklamıştır. Yani libidonun büyük bir depoda toplanır gibi egoda toplanması ve daha sonra nesnelere yönlendirilmesi; fakat kolaylıkla tekrar soyutlanarak egoya yönlenmesi durumudur.

Bebek dış dünya ile ilişki kuramadığı erken bebeklik döneminde gerçek bir narsizm durumu içindedir. Libido dış dünyaya yönlendirilmemiştir. Bebeğin nesneleri **'ben olmayan nesneler'** olarak algılaması aylar alır**. 'ben'** ve **'ben olmayan'** arasında bir ayrım yapamaz. Dış dünyaya ilgi duymuyordur ve dış dünyada bile değildir. Bebek için tek gerçek kendisidir. Acıkması, susaması, üşümesi bebek için tek gerçekliktir. Bu durumu **'birincil narsisim'** olarak tanımlanır.

Allah Teâlâ eğer narsist olsaydı bizleri yaratmazdı. Upanişadlardaki şu söz ne güzel açıklama yapmaktadır.

**"Tanrı dünyayı yaratmak suretiyle kendi kendini sınırlar, bu bir fedakârlıktır O'nun için."**

Yine Kur'ân-ı Kerim'de **"insanları ve cinleri bana ibadet etsinler için yarattım"** ayetinin tefsirini **"bilinmek"** ile açıklamışlardır. Çünkü sonsuz ve mutlak olan yaratıcıya "**sonlu ve aciz kulun"** ibadet edebilmesi mümkün görünmemektedir. İnancında ilah kavramına bu manayı yükleyen kişinin Allah Teâlâ hakkında narsist olmasını düşünmesi hatalı durum arz etmektedir.

- **Kadınlar murid olur mu?**

Kadınlar mürid olur. Kadının kadına mürşidliği de geçerlidir. Bu nedenle Hz. Aişe radiyallâhü anha annemiz İslâmın öğretilmesinde büyük katkıları olmuştur.

- **Mezi geldiğinde elbise değişir mi?**

Elbise değişimi yoktur. Guslün şartlarında dahi elbise değiştirilmez. Lekelen kısım yıkanır. Eğer imkân yoksa o kısım kuruduktan sonra ovuşturularak leke izi yok edilebilir.

- **Mümin iki kez aldanmaz hadisi nedir?**

Bu hadis müminlerin aptal olmadığını, hatayı tekrarlamadıkları için söylenilmiştir. Müminin yanlış hakkındaki tavrı **terk ve uzaklaşmak** ile sonuçlandırılmalıdır, denilmiştir.

- **Rekat sayı vesvese sehivde ne yapmalı?**

En az sayı üzerinden hareket ederek namazı tamamlamalı ve bitimde sehiv secdesi ile namazı bitirmelidir. Sürekli oluyorsa bu halden üzülmemeli, kişi elinden geldiği kadar cemaate devam etmelidir. Çünkü cemaat halinde bu durum daha az olduğu bilinmektedir.

- **Yellenme vesvesesi için ne yapmalı?**

Ses ve koku olup olmadığına dikkat etmeli yoksa abdestine güvenmelidir. Genellikle gençlerin çoğu bu halden müzdarip olması şeytanın alaycı ve bıktırıcı tavrındandır. Bu hali geçmek için fazla gayrette göstermeye gerek yoktur. Vakte yakın abdest alarak bu sorunu çözmek çok daha kolaydır.

- **Meni vesvesesi nasıl giderilir.?**

Mezi ile menin ne olduğunu iyi bilmelidir. Ayrıca meni geldikten sonra idrara çıkılırsa daha sonra gelen sıvı vedi (beyaz su) denilen akıntıdır. Gusül gerektirmez.

- **Aşağılık kompleksini yenmek için dua nedir?**

Bunu için en güzel dua herkesi sevmeyi öğrenmektir. Seven insan diğer insanlardan kendini küçük görmekten kurtulur. Aşağılık kompleksi gururlu insanlarda olur.

- **Namaz kılarken şeytan vesvese bırakır mı?**

En çok vesvese namaz kılarken olur. Ne türlü vesvese gelirse gelsin namaza ve imana zarar vermez. Fiile çıkmayan düşüncelerden kullar sorumlu değildir.

- **Cünüpken yemek yenir mi?**

Yenebilir. Ancak sağlık açısından gusülden sonra yenilmesi uygundur.

- **Mürşit ve mürid arasında perde var mıdır?**

Tabi ki vardır. Ancak yoktur denilmesi sakıncalı durumda Allah Teâlâ mürşide öğretmenlik görevi verdiği için durumu bildirmesidir. Bu ise genellikle ruhâni yönden olur. Mürşidin bu durumdan bazı zaman haberi olmaz. Mahremiyetin Allah Teâlâ tarafından korunmasıdır. Yoksa İslam'da günah çıkarma gibi bir durum yoktur. Özgür yaşamımıza Allah Teâlâ'dan başkası müdahale edemez. Allah Teâlâ'nın müdahalesi de rahmet iledir.

- **Boşanmaların çoğu gelin kaynana kaynaklı olması nedir?**

Kadınlar arasında arkadaşlık ve dostluk erkekler kadar gelişmediği için rekabet her zaman vardır. Erkek iki taş arasında kalmış buğday tanesi gibi olunca sonuçta boşanmalar gerçekleşir. Bunu gidermek için erkeğin siyaset ilmini bilmesi lazımdır. Ne yazık ki, bu ilme erkekler ileriki yaşlarında kavuşurlar. İlk dönemlerde kadınların merhametinden yoksun olan erkeklerin evlerinde sıkıntı çok olmaktadır.

Evliliğin ilk dönemlerindeki boşanma sebepleri kadın olurken ileriki yaşlılık dönemlerinde erkeklerin olması dikkate şayandır.

- **Eşimin cinsel organını görürsem guslüm bozulur mu?**

Hayır. Guslü gerektiren şartlar arasında görmek yoktur. Eşlerin birbirlerinden kendilerini saklama gibi bir hareket yanlış tutumdur. Eşlerin birbirlerini cezb edecek hareketten sakınması ise soğukluğu meydana getirir. Ruhsatları olan şeyleri iptal etmek zamanla sıkıntıları çağrıştırır. Ruhsatları iyi bilmemiz gerekir.

Kaynak:
http://ismailhakkialtuntas.com/tum-yazilar-2/insan/sorular/

# İÇİNDEKİLER